

ҚУРЪОНИ КАРИМ ЗИЁСИДА
НАБИЙЛАР СИЛСИЛАСИ

МУҲАММАД МУСТАФО

соллаллоҳу алайҳи ва саллам

Усмон Нурий ТЎПБОШ

«ЭРКАМ»
НАШРИЁТИ

© “ЭРКАМ” Нашриёти - Истанбул: 2021 / 1441 х

МУҲАММАД МУСТАФО

соллаллоҳу алайҳи ва саллам

Усмон Нурий Тўпбош

Туркча асл нусха номи: Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v)

1. Cilt Mekke Devri
2. Cilt Medine Devri

Муаллиф: Усмон Нурий Тўпбош

Таржимонлар: Умида Азиз

Хифа Хотун

Шавкат Мағфур

Мухаррирлар: Ўткирбек Муҳаммадсобир

Санжар Саид

Озод Мухаррир

Маслаҳатчи: Одил Ҳамид

Саҳифалаш ва Муқова: Расим Шакироғлу

ISBN: 978-625-440-033-9

Нашриёт: «ЭРКАМ» Нашриёти

Адрес: İkitelli Organize Sanayi Bölgesi
Mahallesi, Atatürk Bulvarı, Haseyad

1. Kısım No:60/3-C

Başakşehir, İstanbul, Turkey

Тел: (+90-212) 671-0700 pbx

Факс: (+90-212) 671-0748

Электрон почта: info@islamicpublishing.org

Веб-сайт: www.islamicpublishing.org

Language: Uzbek

ҚУРЪОНИ КАРИМ ЗИЁСИДА НАБИЙЛАР СИЛСИЛАСИ

МУҲАММАД МУСТАФО

соллаллоҳу алайҳи ва саллам

Усмон Нурий ТЎПБОШ

СЎЗБОШИ

*Набийлар силсиласининг илк ва сўнгги ҳалқаси, Аллоҳнинг Расули,
Сарвари Олам, махлуқотлар узра Нур, Имомул Ҳарам, Оламларга Раҳмат*

МУҲАММАД МУСТАФО

Соллаллоҳу алайҳи ва саллам

Барча махлуқотнинг мавжудлик сабаби Нури Муҳаммаддир. Шу боис Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг васфларини ҳам, Аллоҳнинг «Ҳабибим» деган Илоҳий хитобига муносиб тарзда яшаган фавқуллодда ва мукаммал умр йўлларини ҳам ожиз сатрлар билан ифодалаш мушкул. Бинобарин, У зотнинг муаззам сийратлари ва ҳаётларини бир китобга сиғдира олиш мумкин эмас.

Бироқ Муҳаммад алайҳиссаломни англаш ва англата олиш чегарасиз бир яхшиликдир. Мана шу эътибор билан қалам тебратиш ила Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ўрнатилган ва ҳавас қилгулик шахсиятларидан бир мисқол бўлса-да насибланиш, У зотнинг хулқлари билан хулқланиш биз учун энг муқаррам ва муаззам шарафдир. Зотан, Набий алайҳиссаломни муносиб тарзда англаш ва англатишни иддао қилмаганимиз маъқул. Бир чироқни наमत билан ўраб, сўнг бу наमतни игна билан тешилса, ичкаридаги ёруғликдан ташқарига сим-сим ойдинлик чиқади. Бизнинг сўзларимиз ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг муҳташам ҳақиқатлари қаршисида шундай.

Зеро, Улуғ Роббимиз Қуръони каримда:

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا
أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

«Албатта, Аллоҳ ва Унинг фаришталари Пайғамбарга салавот айтурлар. Эй иймон келтирганлар! Сиз ҳам унга салавот айтинг ва салом юбюринг» («Азҳоб» сураси, 56-оят), — дея марҳамат қилиб, фаришталари билан бирга салавоту салом йўллайди. لَعَمْرُكَ «Сенинг умринг ила қасамки...» («Ҳижр» сураси, 72-оят) деб қадру қийматлари юксалтирилади. Пайғамбарлар Султонининг бундай фазлу камолини муносиби ила идрок ва ихота этмоқ учун каломларнинг имконияти етмайди.

Мумтоз адабиётнинг буюк шоирларидан Шайх Ғолибнинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга бўлган муҳаббат ва эҳтиромини ифода этган соҳир ва пурмаъно сатрлари бу ҳақиқатларни нақадар гўзал тасвирамкокда:

Султони русул, шоҳи мумажжидсиз, Жанобим,

Бечораларга давлату сармодсиз, Жанобим,

Девони Илоҳийда сар омадсиз Жанобим,

Манишури «ла-амрик» ила муайядсиз, Жанобим,

Сиз Аҳмад у Маҳмуд, Муҳаммадсиз, Жанобим,

Ҳақдан бизга султону муайядсиз Жанобим...

Маъноси: «Жанобим, Сиз пайғамбарларнинг султонисиз, шон-шарафи улуғ подшоҳсиз! Чорасизларга абадий давлат ва давосиз. Илоҳий Девонда – маҳшарнинг даҳшатли кунларида умматнинг бошида ва энг олдинда турадиган меҳрибон ҳомийсиз! Ҳақ таолонинг «**Сенинг умринг ила қасамки...**» дея онт ичгани, бу Илоҳий қасам билан қадри юксалган улуғ Пайғамбарсиз!.. Сиз Аҳмад, Маҳмуд, Муҳаммадсиз! Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг илоҳий даргоҳида муносиб султонсиз!»

Жаноб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Ҳақ субҳанаҳу ва таоло ҳузуридаги қийматлари шу қадар бениҳояки, Аллоҳ таоло Ҳабибига итоат қилмоқликни Ўзига итоат қилиш билан тенг кўради. Набий алайҳиссаломга қилинадиган энг кичик ҳурматсизлик, барча хайрли амалларни йўққа чиқаради. Аллоҳ таоло Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга эҳтиромни кўнгиллар учун тақво имтиҳони айлаган. Расулуллоҳга номуносиб хитоб этмоқни нодонлик ва жоҳиллик нишониси ҳисоблайди. Оламлар Роббиси Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга бениҳоя кўп салоту салом йўллаб, У зотни ҳеч қачон кўнглимиз ва хотирамиздан чиқармаслигимиз кераклини марҳамат қилади. Ҳатто намоз ибодатини бажараётиб ҳар «Аттаҳият»да Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга салом беришимизни буюрган. Намозда бирор кимсага салом бериш ибодатни бузадиган бир ҳолат бўлса-да, Аллоҳ таоло Расулига салом беришни намознинг вожиб рукнидан айлаган.

Имом Ғаззолий ҳазратлари шундай дейдилар:

السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

Намознинг ташахҳудида Расулуллоҳ саллоҳу алайҳи васалламнинг сиймолари ва улуғ кишилигини қалбингда ҳозир айла!

«Ассаламу алайка айюҳан набийю ва раҳматуллоҳи ва барокатуҳ» дегин! Ишончинг комил бўлсинки, саломинг Аллоҳнинг Расулига етиб боради ва У зот сенга янада яхшироқ жавоб берадилар» (Ихёи улуғид-дйин. I, 224).

Холиди Бағдодий ҳазратлари ҳам «Мактубот»нинг тўртинчи мактубида аллома Шихоб ибни Ҳожар ал-Маккийдан қуйидагиларни нақл қиладилар:

«Намозда ўқиладиган «ат-таҳийят»нинг «ассаламу алайка» жумласида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга хитоб қилинмоқда. Бу билан Аллоҳ таолонинг намоз ўқийдиган уммати ҳақида Сарвари оламини хабардор қилишга ишора бўлмоқда. Токи бу ҳолатда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам намоз ўқиётганларнинг ёнида туриб Қиёмат кунида уларнинг фойдасига энг фазилатли амаллари билан шохидлик қиладилар. Шу билан бирга, Набий алайҳиссаломнинг маънан ҳозир эканликларини эслаш қалбда хушувъ ва хузу ортишига васила бўлади».¹

Шу даражада кадрлари баланд бўлган Сарвари олам соллаллоҳу алайҳи ва салламни муносиб тарзда идрок этиб, англатмоқ ниҳоятда машаққатли экани аниқ-тиниқ кўрсатилган. Биз ҳам асл ҳақиқати сукут чексизлиги билан очилиши мумкин бўлган бу баҳсдаги сўзларимизни, фақат Набий алайҳиссаломнинг муборак исмини ёд этмоқ билан қийматлантириб, савиясини орттирмоқ нияти ва ғайратига талабгормиз. Бунинг учун кадрли китобхонлар сўзларимизни ожизона эътироф даражасида билишларини сўраб қоламиз.

Албатта, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни муносиб идрок этиш каби ҳақли тасвир ва ифода этишда ҳам тиллар мутлақ ожизлик ичидадир. Набий алайҳиссалом ўзларига қаратилган муҳаббат ва ҳурматдаги кучли, чексиз нисбатдаги нур ҳамда сирлар дунёси ҳисобланадилар. Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳолатлари ва хатти-ҳаракатларини терак идрок ғайрати билан баён этишда қарам соҳиби бўлган Аллоҳ таолонинг лутф ва мададини истаб дуолар қилипмиз.

Салафи солиҳин: «Роббим! Сен фақат итоаткор бандаларингни афв этасан, гуноҳкорлар кимга бориб паноҳ истасин? Роббим! Сен фақат такво соҳиби бўлган бандаларингга раҳмат ва марҳамат қиласан, мужримлар кимдан ёрдам истасин?» дея дуо ва илтижолар қилганлар.²

Биз ҳам Фаҳри коинот, Сарвари олам Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг муборак ҳаётларини қаламнинг чекланган имкониятида ифода этишга журъат қилар эканмиз, ожизлигимиз туфайли ва назокат борасида беҳосдан бирор нуқсонга йўл қўйиб қўйишдан Роббимизнинг мағфират дарёсига шўнғиймиз.

Эй Роббим! Фаҳри коинот, Сарвари олам Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳақи ҳурмати бизни кечиргин! Амин!

Қадрли китобхонлар!

Бироз аввал «Набийлар силсиласи» сарлавҳаси билан тайёрланиб, тақдим этилган тўрт жилдли китобимиз, кенгайтирилиб янгидан нашрга тайёрланди. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва салламдан аввалги пайғамбарларнинг

1 “Мактуботи Мавлоно Холид, с. 118; “Рисолатур Робита”, (Мавлоно Сафийуддин, Рашоҳат ҳамишинда) с. 225-226.

2 Байҳақий, “Шуабул Иймон” II, 26; Ғаззолий, “Иҳё” I, 338.

ҳаёти уч жилд қилиб нашр қилинди. Аввалги нашрда тўртинчи жилдни қамраган Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаётлари эса янги нашрда бири Маккаи Мукаррама, иккинчиси эса Мадинаи Мунаввара даврига оид бўлган иккита алоҳида жилд қилиб ҳозирланди.

Кейинги икки жилднинг кенгайтирилиб, янгидан кўздан кечириш жараёнида, ҳадис ва сияр манбаларига чуқур ёндашиб, тадқиқ ва таҳқиқ қилган ихлоси ва ғайрати баланд Мурод Қоя ва бошқа академик биродарларимизга ўз миннатдорчилигимни билдирар эканман, бу хизматларининг бир садақои жория ўлароқ Ҳақ таоло ҳузурида макбулият топишини тилаб қоламан. Шу билан бирга, қўлланилган адабиёт ва асарларимизнинг муаллифларини ҳам раҳмат билан ёдга олиб, Роббимдан улар учун мағфират ва мақомлари янада улуғ бўлишини тилайман.

Тавфик Аллохдандир!

Усмон Нурий Тўпбош

2005 йил, январь. Ускудар

КИРИШ

Исломни англаш ва яшашда «Сияри Набий»нинг аҳамияти

Инсоннинг туғилишидан бошлаб таълим ва тарбиясига таъсир қиладиган жуда кўп омиллар мавжуд. Аввало, инсон ҳамма нарсада ўрнатилган ва раҳбарга муҳтождир. Чунки тил, дин, ахлоқий васфлар, одатлар ва ҳаётни шакллантирган барча фикр, эътиқод ва фаолиятларини доим ўзи учун намуна деб билганлари ва улардан олган таълим билан ривожлантиради. Баъзи кичик истиснолар бўлса-да, асосийси шулардир.

Масалан, боланинг ота-онаси қайси тилда сўзлашса, аввало шу тилни ўрганади. Кейин эса бошқаларни – иккинчи, учинчи ва ҳатто тўртинчи тилларни ўрганиши мумкин.

Инсон фитратида мавжуд бўлган тақлид тамойили, шахсиятни шакллантиришда энг муҳим омиллардан бири саналади. Шунинг учун ҳам инсоннинг таълимида унга мусбат ва манфий намуналарни тақдир қилдиришдан бошқа нарса эмас. Бу билан инсон тарбия берган ота-онаси, катта бўлган оиласи, қолаверса, яшаган муҳитидан ҳар хил таъсирлар олади ва буларнинг тақлиддаги истеъдоди нисбатида яхши ёки ёмон шахс ўлароқ жамиятга қўшилади.

Аммо кишининг сўзлайдиган тили ва ўхшаш зоҳирий хусусиятларни ўрганиши асосий масалани ташкил қилмас экан, унинг дини, ахлоқи ва маънавий оламнинг шаклланишида катта ва жиддий тўсиқлар пайдо бўлади. Чунки Илоҳий ироданинг имтиҳон ғояси билан бергани ва инсонни ҳеч қачон тарк этмайдиган «нафс» ва иблис каби икки катта тўсиқ, бу фазилатларни тақлид ва татбиқ қилишда киши кўп ҳолларда акс йўлларга бошлайди. Шу жиҳатдан, инсоннинг маънавий олами комил ва устун шахсиятлар – пайғамбарлар ва Ҳақ дўстлари тарафидан шакллантирилиши мақбулдир. Акс ҳолда, одамзод ғафлат, залолат ва исёнга кетишдан ўзини ҳимоя қилиш қувватини осонликча кўрсата олмайди. Бу билан абадий саодатининг залолатга айланишига тўсқинлик қилолмайди. Шунинг учун ҳам одамзод, ҳар доим руҳию қалби гўзал ва юксак бўлган раҳбарга муҳтождир. Қолаверса, киши ўзи танлаган раҳбарга мафтун бўлади, ҳавас қилган кишисига кучи етганича тақлид этишга ҳаракат қилади. Бугун нафсоний нодонлик ва маънавий абгорлик исканжасидаги бир қанча кишилар ўрнатилган олиш учун ўзини ва абадий ҳаётини хатарга отганларнинг ҳолати кишилиқнинг нақадар улкан исрофи ва таназзулидир! Бу даҳшатли алданиш бўш ташлаб қўйилган кўнглик тахтининг тўлдириш учун янглиш кимсаларга тақдим этилиб, зиён кўришдан бошқа ҳеч нарса эмас!

Ҳазрати Мавлоно (қуддиса сирруху) инсоннинг бу ғалат ва ғариб ҳолатини шундай мисол билан изоҳлайдилар: *«Қўзичоқнинг бўридан қочиши ҳайрон қоларли эмас. Зеро, бўри қўзичоқнинг душмани ва овчисидир. Лекин ҳайратланадиган ҳолат: қўзичоқнинг бўрига кўнгил қўйишидир!»*

Бу имтихон дунёсида бўрига кўнгил қўйиб, абадий мусибатга мубтало бўлмаслик учун, Ҳақ субҳонаху таолонинг биз бандаларига энг гўзал ўрнатилган бўлувчи шахсият ўларок тақдим қилгани, Сарвари олам, Саййидул Мурсалин Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва салламга севги ва муҳаббат билан эргашишимиз керак. Набий алайҳиссаломни кўнгил тахтимизнинг ягона султони ва ҳаётимиз раҳбари қилишимиз зарур. Чунки Набий алайҳиссаломни севиш бизга фарз қилингандир.³ Ҳақ субҳонаху ва таоло Қуръони карим да:

النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ

«Набий мўминлар учун ўзларидан кўра ҳақлидир...» («Азҳоб» сураси, 6-оят) – дея марҳамат қилади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бизга ўз жонимиздан ҳам яқин ва ҳақдордирлар.

Ҳадиси шарифда ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга муҳаббат мўминликнинг ҳақиқий шарти ўларок зикр қилинади: *«Нафсим қўлида бўлган Аллоҳга қасамки, сизлардан бирингиз мен унга ўзидан, ота-онасидан, фарзандидан ва барча инсонлардан кўра сеvimли бўлмагунича ҳақиқий мўмин бўлмайди»* (Бухорий, «Иймон», 8).

Бошқа бир ҳадиси шарифда иймон лаззатини фақат уч хусусиятни ўзида жамлаган кишигина татиши мумкинлигини айтиб «Аллоҳ ва Расулини ҳамма нарсадан ҳам кўпроқ сеvimш» бу уч хусусиятнинг энг авволида келгани баён этилади.⁴

Зухра ибн Маъбуд розияллоҳу анхунинг боболаридан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бирга эдик. У зот Умар ибн Хаттобнинг қўлларидан тутиб турардилар. Умар: «Эй Аллоҳнинг Расули, Аллоҳга қасамки, сиз менга ўзимдан бошқа ҳаммадан сеvimлисиз», – деди. Шунда Расули акрам: «Сизларнинг бирортангизга ўзидан ҳам сеvimли бўлмагунимча у мўмин бўлмайди», – дедилар. Ҳазрати Умар: «Эй Аллоҳнинг Расули, Аллоҳга қасамки, энди сиз менга ўзимдан ҳам сеvimлисиз», – деди. Расулуллоҳ: «Ана энди тўғри бўлди, эй Умар», – дедилар» (Имом Аҳмад ривояти).

Муҳаббатнинг шарты ва илк нишонаси сеvimланни унутмаслик, унга сўзда, ҳаракатда, ҳолатда ва ўй-фикрда мувофақат қилишдир. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг муҳаббатлари билан тўла бўлган кўнгил

³ Қаранг: “Тавба”, сураси, 24-оят.

⁴ Яна икки хусусияти “Севганини Аллоҳ учун сеvimш ” ва “Аллоҳ уни куфр ботқолигидан чиқарганидан кейин, яна куфрга қайтишни оловга отилишдек хунук ва хавфли кўриш ” бўлади. (Қаранг: Бухорий, Иймон, 9, 14; Муслим, Иймон, 67.)

соҳиби бўлиш, аввало, У зотнинг суннати санийясини бутун тафсилоти билан ўрганиб, уларни улуғ таъзим ва теран ҳислар билан ҳаракатларида акс эттиришни талаб қилади. Чунки Набий алайҳиссаломнинг ҳаётини билмасдан, қалблар У зотнинг севгиси билан безанмасдан мақбул исломий ҳаётда яшаш мумкин эмас. Бу ҳолатни яшаш сийрати набавийдан воқифият натижасида, ҳассосият ва теран мушоҳадага эришишга боғлиқдир. У зотни танимасдан ҳақиқий муҳаббатни ҳис қилиш, Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга нисбатан муҳаббатда камолга эришмасдан ҳақиқий иймонга ноил бўлишнинг имкони йўқ. Аллоҳга бўлган муҳаббат ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга эргашишга боғлиқ («Оли Имрон» сурасининг 31-оятига қаранг). Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мана шунинг учун ҳам умматнинг уларга бўлган муҳаббатига маҳкам турганлар ва қатъият билан севгига оид нозик нуқталарга жиддий эътибор беришни ҳис эттирганлар.

Пайғамбарларнинг сарвари Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сийратлари жўшқин дарё мисолидир. Ривоятларга кўра Набий алайҳиссалом ўзларидан олдин келган 124 мингдан ортиқ пайғамбарнинг маълум ва номаълум барча фориг хусусиятларининг мукамалли ва ундан ҳам аълосига эга бўлган, гўзал ахлоқ ва ҳислатларнинг юксагига эришганлар. Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўз даврларигача инсониятнинг тафаккур ва ҳаёт йўли жиҳатидан юзага келган ҳолатга қўшимча равишда, инсониятнинг Қиёматга қадар воқе бўлиши мумкин эҳтиёжларини ҳам муносиб қаршилайдиган намунаи тимсол шахсиятда «Охирзамон Набийси» ўлароқ юборилганлар. Набий алайҳиссалом «Ҳотамун Набийийн» ҳисобланадилар.

Тарихда бутун ҳаёти майда-чуйда деталаригача тадқиқ қилинган ягона Пайғамбар, ҳатто биргина инсон ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳисобланадилар. Пайғамбарлар силсиласининг инсониятни Ҳаққа ва хайрга бошлаш хусусида мукамал хулқ-атвордан бугунимизда фақат муайян миқдорда хотиралардан фойдаланилади. Ҳолбуки, Охирзамон Набийси алайҳиссалом вассаломнинг энг оддий, мураккаб ва мукаммалигача барча ҳаракатлари, сўзлари ва ифодада акс эттиргулик кўнгил олами, қадам бақадам тадқиқ этилган ва тарихга шараф лавҳаси қилиб ёзилган. Бунинг устига улар, Аллоҳнинг буюк лутфи ўлароқ, асрлар оша Қиёматга қадар келадиган инсониятга етказиш мақсад қилинган.

Бунда ислом ахлокини назариядан амалиётга кўтарган ва бошқа ахлоқ тизимларидан устун қилган ҳам Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи вассаломнинг муборақ ҳаётидаги мезонларнинг, яъни У зотнинг ҳолати ва ҳаракатларининг «афъоли Пайғамбари» номи остида эътибор билан тадқиқ қилиб, асрлар бўйи соғлом муҳофаза қилиб бугунимизгача етказилганидир. Биз банда ўлароқ ҳаётнинг ҳар хил зиддиятлари, мусибат ва кутилмаган ҳолатлари қаришсида ўзимизни фитналардан ҳимоя қилиш учун шукр, таваккул, қадарга ризолик, мусибатларга сабр, азм-шижоат, фидойилик, қаноат, кўнгил оламининг бойлиги, ғамхўрлик, саховат ва камтарлик каби юксак

ахлоқий сифатларга эга бўлиш билан бирга, воқеа-ҳодисаларнинг зарбалари, бўруну довуллари қаршисида мувозанатни йўқотмасликка мажбурмиз. Аллоҳ таоло бу борада энг буюк муршиди комил, нафис, покиза, ҳавас қиларли ва ўрناق бўладиган ҳаёти билан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни мукаммал намуна қилиб башариятга армуғон этган.

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни кишилик жамиятининг заифлик нуқтаи назаридан энг қуйи қисмида бўлган «етим болалик»дан ҳаётнинг бошқа поғоналаридан ўтказиб, қудрат ва салоҳият жиҳатидан энг юқори нуқтага, яъни пайғамбарлик ва давлат раҳбарилигигача кўтарди. Набий алайҳиссалом умр бўйи яшаган давралар инсон ҳаётидаги ҳар хил зиддиятлар, пасту баланд ҳолатлар учун ниҳоятда кўп мукаммал ҳаракатларни намоён этади. Шундай экан, У зотнинг ҳаётлари, қандай ҳолат ва вазият бўлса-да, бутун инсониятга ўз иқтидори ва истеъдоди нисбатида тақлид қила олиши мумкин бўлган ҳатти-ҳаракатларнинг мукаммал ўрнагини ташкил этади. Яъни ҳар хил савиядаги инсонлар исломни тўлиқ англай олиши учун Расулуллоҳнинг муборақ ҳаётлари татбиқ бўлади. Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг бу ниҳоясиз қарамига жавобан бизнинг вазифамиз руҳонияти тетик кўнгил, Оламларнинг абадий фаҳри Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг муборақ ва қутлуғ ҳаётларини, яъни Сийрати Набийни гўзал ҳолатда ўрганиш, яшаш ва ўргатиш учун ғайратли бўлишдир. Шунини алоҳида қайд этиш керакки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг биз учун ягона йўлбошчи ва ўрناق эканликларини билишгача, У зотдан ўрناق олишдаги мезон қандай бўлиши кераклигини билиш ҳам ғоятда муҳим ва зарурдир. Зеро, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳолат ва ҳаракатлари икки турга бўлинади:

1. Фақат ўзларига хос бўлган ҳолатлари.

Яъни гоҳ-гоҳида эмас, доимий равишда оёқлари шишгунича тунги намозларда қоим бўлганлари, ифторсиз рўза тутганлари, Уҳуд тоғичалик олтинлари бўлса, қарзларидан ташқари, ҳаммасини эҳсон этганлари, мерос қолдирмаганлари, ўзлари ва аҳллари учун закот ва садақа қабул қилишни киёматга қадар ман этганлари фақат уларга тегишли ҳолатлардир.

Шунинг учун «Мен ҳам худди сизга ўхшаган инсонман» (Бухорий, Салот 31, Аҳком 20), – дея марҳамат қилганлари ҳолда: «Мен сизлар каби эмасман, мени Аллоҳ едириб, ичиради...», – дейдилар ҳам (Бухорий, Савм 49, Иътисом 5, Муслим, Сиям 57-71).

Мўминлар бу борада У зотнинг йўлларини тутишга тоқат қилолмайди. Набий алайҳиссаломнинг моддий-маънавий амалларини бажаролмайди, бу ҳолатни ўзлаштиролмайдилар ҳам. Пайғамбарлардаги баъзи хусусиятлар умматларига ўрناق бўлса, кўриб ўтилганидек, баъи ўзига хосликлар намуна бўлмайди.

2. Ҳамма учун тегишли бўлган ҳолатлари.

Биз Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг фақат ўзларига мансуб бўлган улуғ фазилатларда У зотга эргашмаганимиз учун сўралмаймиз. Зотан, бундай юксак ҳол ва ҳаракатлар ниҳоятда баланд доирадаги ўлчовлардирки, бундай ҳолатларга биз оддий инсонлар тоқат қилолмаймиз. Аммо иккинчи қисмга кирадиган ҳолат, ҳаракат ва сўзларда истеъдод ва қувватимиз етганича умр бўйи Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга тақлид қилиб, Набий алайҳиссаломнинг изларидан юришга масъулмиз ва сўраламиз.

Демак, одамзод талаби ва иқтидори билан бажариладиган амаллар жиҳатидан қаралганда, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ижтимоий ҳаётнинг ҳар жабҳасидаги инсонлар учун мукамал ўрнатган ҳисобланадилар. Бу борада ҳам баъзи амаллари суннат, баъзилари эса рухсат эканлигига эътибор бериш керак.

Яна бир жиҳатдан Сийрати Набавий Қуръони каримни англаб, мазмун моҳиятини билиш ва руҳиятига ошно бўлиш нуқтаи назаридан ҳам буюк аҳамият касб этади. Зеро, ояти каримада:

نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ

«Уни Рухул амийн олиб тушди. Сенинг қалбинга, огоҳлантиргувчилардан бўлишинг учун. Очик-ойдин араб тилида» (Шуаро сураси, 193-195 оятлар), — дея марҳамат қилинади. Шунингдек, Қуръони карим Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг 23 йиллик набавий ҳаётлари билан мукамал тарзда тафсир қилинган. Қолаверса, Ҳазрати Оиша онамиз розияллоҳу анҳо ҳам «У зотнинг ахлоклари Қуръон эди» дея ривоят қилганлар (Муслим, “Мусофирун”, 139). Шундай экан, мусулмон киши Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳадиси шарифлари ва ҳаётларини чиройли ҳолатда ўрганмасдан туриб, Қуръони каримни муносиб тарзда англай олиши мумкин эмас.⁵

Мусулмоннинг ислом маданиятидан тўлиқ воқиф бўла олиши — Фаҳри қонот Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг йигирма уч йиллик набавий ҳаётларидан илҳомланиб яшаб, бунинг натижасида теран ҳиссиётлар ва қалби камолотга эришишидаги омиллардан биридир. Кўнгил дунёмиз Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан келган файз билан тўлиб, комилликка етишади. Зеро, Исломнинг бутун низоми ва нозик нуқтларигача кўрсатиб берилган

5 Сўзда ифодаланган ҳақиқатлар, амал билан қувватлантирилмаса, хато қилишдан халос бўлолмайсан. Зотан, мавҳум нарсаларни киши ўз тажрибалари ва идрок савиясига кўра тушунади. Аниқ-тиниқ ўрнатилган мавҳум ҳақиқатларнинг татбиқ қилиниши керак бўлган тарзини баҳс-мунозарасиз очик кўрсатади. Шунинг учун иносиятга ҳақ ва хайрни талқин қилиш мақсадида, ваъз қилинган барча фикрлар, амалий ва аниқ-равшан бўлмагани учун уларни татбиқ қилишда ҳар хил ҳолатлар юзага келган. Ислом бу борада ҳеч қандай ўй-хаёлбилан қиёсланмайдиган бойлик ва баркамоллик соҳиби. Бунинг таъминлаган ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бутун мавҳум ҳақиқатларни ҳаёт ва муносабатлари билан аниқ кўрсатганлари ва уларни саҳобийлар томонидан биринчи қўлдан буткул ўзлаштириб, бизга етказилганидир.

ягона жонли кўргазма Расулимиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг мукамал ҳаёт йўллариidir.

Инсонларни ҳузур, саодат тўла ҳаёт қонуниятига даъват қилган муаллиму устозларнинг ҳам зеҳн ва қалб оҳанги ичида таҳсил олинadиган сийрат илмидан мустасно қолишлари асло мумкин эмас. Зеро, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам таълим, тарбия, ўрганиш, илм олиш ва амал қилиш жиҳатидан энг мукамал ва ўрнак олишга муносиб шахсият ҳисобланадилар. Ақл-заковатли, ростгўй ва тўғри бўлишни истаган авлод, Аллоҳга даъват қилишни ўзининг йўли ўларoқ танлаб, ҳикмат ва чиройли ўғит билан илмига амалган олим, давлатини адолат ва фазилатли идора этишни истаган подшоҳ, чиройли муомалада ўрнак бўлгулик оила бошлиғи, фарзандлари ва рафиқасига нисбатан шафқат ва марҳаматни канда қилмаган ота, бошқариш ва фармон беришни яхши билган қобилиятли қўмондон, қисқаси, ҳаёт йўли ва савияси қандай бўлса-да, ҳар қайси мусулмон учун энг чиройли ва адаштирмайдиган юксак ўлчовлар сийрати Набавийда ўз аксини топган.⁶ Шундай экан, исломни ҳар томонлама англаш, идрок этиш ва амал қилиш учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи вассаламнинг ҳаётларини чиройли тарзда ўрганмоқ зарур.

Шубҳасиз, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи вассаламнинг сийратларини муносиб тарзда ўрганиш ва амал қилиш инсониятга мукамал ва рисоладагидек ҳаёт намунаси бағишлайди.

Исломнинг туғилишида Арабистон бешик сифатида танланишининг ҳикмати

Исломнинг туғилишида Араб яриморилининг бешик, яъни илк зухур макони ўларoқ танланишининг ҳикматини англамоқ учун аввало Арабларнинг Исломдан олдинги ҳолати, табиати, яшаётган ҳудудларининг жуғрофияси, сиёсий ва ижтимоий хусусиятларини билиш талаб қилинади.

Ўша вақтларнинг икки буюк давлати ҳисобланган Византия ва Эрон арабларга қўшни бўлган. Византия ўз мустамлакаси остидаги мамлакатларда юзага келаётган диний ихтилофлар туфайли зиддиятларга учраётган эди. Ҳукмдорлар насронийликни ўз ҳою ҳаваслари йўлида қурол қилиб, ўйинчок ҳолатига солгандилар. Истаган китобларини илоҳий дея эълон қилишар, ўзларига ёқмаган китобни амалдан олиб четга суришар, дин ақидаларини ўз истакларига қўра таъсис этишарди. Ҳукумат тепасига келган ҳукмдор ўзидан олдингисининг ишларини инкор этиб, ўзи истаган шаклда дин асосларини

6 Бу ҳақиқатни ғарблик мутафаккир шундай эътироф этишга мажбур бўлган: “Ҳеч ким Муҳаммад алайҳиссаломнинг принципларидан олдинга бир қадам ташлай олмайди. Европа шунча муваффақиятга эришган бўлса-да, ғарбнинг барча қонун ва низомлари ислом маданияти кўра кемтиқдир. Биз ғарбликлар маданий имкониятларимиз қарамай, Муҳаммад алайҳиссалом энг юксак поғонасигача қўтарилган зинапоянинг даслабки поғонасидамиз. Шубҳасиз, бу мусобақа ҳеч ким У кишидан ўзиб кетолмайди. Ва бу китоб (Қуръон) амалий бўлгани учун абадий таъсирини йўқотмайди ва бутн халқларни ўз атрофида тўплайди.» (Волфганг Гётте)

ўзгартирарди. Ҳаддан ортиқ солиқлар ва бошқарув даражасига яхшигина ўрнашиб олган порахўрлик оқибатидаги зиддиятлар ва ахлоқ таназзули Византияни ичдан емириб, келажagini маҳв этаётганди.

Эрон ҳам сиёсий, ҳам ахлокий жиҳатдан зиддиятлар ичида эди. Эркакларга ўз онаси, хаттоки, ўз қизи билан турмуш қуришига қўйиб қўйган, инсонлик кадр-қийматини йўқотган ҳаёт ҳукмронлик қиларди. Ҳаддан ортиқ ботил ва ахлоқсиз ғояларга хизмат қиладиган «Маздакий»лар ҳаво, олов ва сув муштаракликда қўлланилса, бунда ҳамма нарса бир-бирига дохил бўлишини айтиб, ҳар қандай аёлни ҳалол ва барча молларни шериклик дея эълон қилганди.

Юнон маданияти бадхулқлик доираси ҳолига келиб, фалсафий мунозара ва хурофотлар ботқоғига ботиб борар, ҳинд маданияти эса ахлокий ва ижтимоий жиҳатдан энг ибтидоий даврда яшаётганди. Араблар эса бундай фитна-фасотлардан узокда, атрофи чўллар билан ўралган, ҳарбий хужумлардан, маданият ва ғоявий истилолардан четдаги минтақада тинч ва хавфсиз яшар эдилар. Ҳеч қачон асирлик, мустамлака зиллатига дучор бўлмагандилар. Арабларнинг табиати ва миждози бирор хил ҳолатга кириб, бузилмаган модда каби эди. Фитратидаги покликни буткул йўқотмагандилар. Аксинча, ваъдасига вафодорлик, саховат, садоқат, сабр ва мардлик каби ижобий сифатларга эга эдилар. Лекин улардаги бу хусусиятлар амал ва ижрода асл заминидан узоклашган ҳолатда эди. Шунинг учун ҳам ўзларига ҳақиқатни кўрсатадиган раҳбардан маҳрум ҳолатда, жаҳолат зулмати ичида яшардилар. Бу жаҳолат ва нафсга тобелик хусусияти алалоқибат фитратида яширинган барча чиройли хислатларни асл ўзанидан чалғитарди. Иффат ва шарафларини асраш оналарнинг юрак-бағрини ўртаб, қизалоқларни тириклайин ерга кўмиш каби разолатга туширар, саховатига гард қўндирмаслик учун ўз молларини беҳуда сарфлашдай олчқликка қўл уришар, мардлик ва ботирлик ҳиссининг жиловсизлиги оқибатида ўзаро қонли урушлар чиқариб, узок йиллар жанг қилишарди. Ислом зуҳури билан жоҳилиятнинг ахлокий хусусиятлари улкан ислохга учраб, ўзига хос моҳият касб этди ва такомилга эришди. Яъни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг мукамал хулқлари билан аввалги ақл-заковат барча зарарли одатларни йўқотиб, маданий ҳолатга келади.

Исломнинг пайдо бўлишида Арабистоннинг танланишидаги яна бир ҳикмат Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг рисолат ва нубувватлари ҳақида ҳеч кимнинг қалбида шубҳа тушмаслиги ғоясидир. Араблар, ўқиш-ёзишни билмайдиган, оми халқ бўлган. Шунинг учун қўшни халқларнинг барбод бўлган ва фасодга айланган маданияти ва фалсафа таъсирига тушмагандилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи вассалам оми, ўқимаган одам бўлмасдан, қўшни давлат ва маданиятларнинг тарихи, фалсафаси ва қарашлари, эски самовий китобларнинг мазмунидан боҳабар киши сифатида рисолат вази-фаси билан инсоният ҳузурига чиққанларида, албатта, одамлар Набий

алайҳиссаломнинг айтганларини илоҳий ваҳий ўлароқ қабул қилишлари бунчалик осон бўлмасди. Ислом даъвоси худди шундай Юнон, Византия ёхуд Эрон каби маданият ва ғоялар маълум тарзда йўлдан оған миллатлардан бирида юзага келганида, одамлар Исломий асос ва тамойилларини қабул қилишда қийналишлари муҳаккақ эди. Зеро бу сафарда, ислом низомининг Илоҳий манба экани, эҳтимол, қабул қилинмай, бу маданият ва ғоялардан келиб чиққани хусусда иддао ва шубҳалар ўртага чиқиши мумкин эди. Шу боис ҳам ислом илоҳий манба эканинига терс бир тушунча ҳаёлга келмаслиги учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам оми жамиятга Пайғамбар қилиб юборилганлар.

Араб яримороли Осиё, Африка ва Оврупа қитъаларининг бирлашган нукта ва бошқа мамлакатларнинг шундоқ ўртасида жойлашгани учун, исломнинг ёйилишида жуғрофик жиҳатдан ҳам устун эди.⁷

Исломнинг бешиги бўлган Макка Куръони каримда **«зироат билан шуғулланмайдиган ер»** сифатида танитилган.⁸ У ерда фақат тижорат билан шуғулланган. Зироат, деҳқончилик билан шуғулланадиган кишилар эса тупроққа меҳр қўйган, узоққа кетишга одатланмаган бўлишлари керак. Худди шундай хунармандлар ва дўкдорларнинг ҳам касби-кори турғунликни тақозо қилади. Фақат тижоратчилар узоқ саёҳатларга чидамли, ўз юртидан узоқларга кетиш ва ҳар хил одамлар билан муомала-муносабат қилиш имкониятига эга бўлади. Исломнинг тамал ғоялари самимият, инсонлар билан яхши алоқада бўлиш ва ҳаракатли ҳаётни тақозо қилгани учун бундан хусусиятга эга Макка аҳолиси Исломнинг илк аъзолари бўладилар.

Илоҳий ирода ислом даъватининг тили, Каломуллоҳнинг таржимони ва таблиғ воситаси бўлиш шарафини араб тилига бахш этган. Барча тилларни таққослаганда, араб тилининг бошқа тилларга яқинлиги, уйғунлик, сўз тузилиши ва ҳосил бўлиш, феълларга кўра турланиб, тусланиши ва талаффуз қоидалари каби кўпгина хусусиятлари бошқа тилларга асос бўлганига гувоҳ бўламиз. Араб тили майда-чуйда тафсилотларни ҳам тасвирлаш учун осон ва ихчам жумларларга имкон берган гўзал лисондир. Бой луғатга эга бўлгани учун бу тилда ҳар қандай фикрни, чиройли ҳассосият, нозик сўзлар ва қулоққа хуш ёқадиган эътироф билан ифодалаш имкони мавжуд. Ўн беш асрдан бери тил қоидаларида ҳеч қандай ўзгариш бўлмагани араб тилининг ўша замонлардаёқ барқарорликка эришган ва такомил топган лисон эканини тасдиқлайди. Шундай экан, ер юзида ўша пайтларда мавжуд бўлган тиллар орасида фақат араб тили Илоҳий ироданинг мақсадини ифода эта оладиган равонлик ва мукамалликка эга эди.

Араб яримороли фақат исломнинг эмас, бошқа ҳақ динлар зоҳир бўлган баракотли макондир. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг

7 Қаранг: Муҳаммад Илёс Абдулгани, “Тарихул Макка”, с. 12-13.

8 Қаранг: “Иброҳим” сураси, 37-оят.

улуғ боболари Иброҳим алайҳиссаллом у ерда яшаганлар ва Каъбани бунёд қилганлар. Маккаликлар шунинг учун ҳам ўзларини Иброҳим ва Исмоил алайҳиссалломнинг маънавий ворислари деб билардилар. Бу ҳам исломнинг бу маконда туғилиши унинг қабул қилиниши ва англашилишини осонлаштиради.

Қолаверса, инсоният тарихи билан тенгдош диний марказ ҳисобланган Каъбанинг араб диёрида жойлашгани ҳам энг муҳим сабаблардан эди.

Булардан ташқари биз билмаган яна бошқа ҳикматларнинг борлиги ҳам аини ҳақиқатдир. Илоҳий иродани бир нечта ҳикмат билан тайин ва таҳқиқ қилишнинг имкони йўқ. Шунинг учун бу борадаги сўзимизни *اللَّهُ أَكْبَرُ بِمَزَادِهِ* «Аллоҳ нимани ирода қилган бўлса, У энг яхши Билгувчидир» дея тугатамиз.

Уммул Қуро – Макка

Макка Қуръони каримда «Уммул Қуро», «Бакка» ва «ал-Баладул Амин» исмлари билан зикр қилинган. Макка ва Бакка бобил тилида «байт (уй)» маъносида бўлиб, амаликаликлар томонидан бу ернинг номи сифатида қўлланилган.

Макка жанубдан Яман, шимолдан Оқ денгиз, шарқдан Басра кўрфази ва ғарбдан Қизил денгизнинг қирғоғи Жиддага қўшни Африка ҳудудига борадиган йўлларнинг кесишган нуқтасида, иқтисодий жиҳатдан тинч ва барқарор маконда жойлашган. Шаҳар бунёд қилинган қисми «Батни Макка», Масжидул Ҳаром жойлашган ер эса «ал-Батҳа» дейилади.

Иброҳим алайҳиссалломнинг Сора онамиздан фарзандлари бўлмаганди. Сора онамиз ўз жориялари Ҳожарни озод қилиб, Иброҳим алайҳиссалломни унга уйлантирдилар. Бу турмушдан Исмоил алайҳиссаллом дунёга келдилар ва нури Муҳаммад Исмоил алайҳиссаломга ўтди. Сора онамизнинг рашклари келди. Шунинг учун ғоят қайғуга ботдилар. Иброҳим алайҳиссаломдан Ҳожар онамизни бошқа ҳудудга олиб бориб қўйишларини сўрадилар. Иброҳим алайҳиссаллом ҳам Аллоҳнинг амри билан Ҳожар онамиз ва ўғиллари Исмоил алайҳиссалломни ўша пайтларда қақраган чўл бўлган Маккага олиб борадилар. Жаброил алайҳиссалом У зотга йўлбошловчилик қилаётгандилар. Макка жойлашган ерга келганларида:

– Эй Иброҳим! Оилангни шу ерда маскан қилдир! – дедилар.

– Бу ерда на деҳқончилик қилиш, на чорва боқишнинг имкони йўқ-ку? – дедилар Иброҳим алайҳиссаллом. Жароил алайҳиссаллом эса шундай жавоб қилдилар:

– Ҳа, шундай. Лекин бу ерда сизнинг ўғлингиз наслидан охирзамон пайғамбари туғилади ва «ал-Калиматул уля» (Энг улуғ сўзли тавҳид) У билан тугал бўлади, – дея марҳамат қилдилар (Ибн Саъд, I, 164).

Абдуллоҳ ибн Аббос⁹ розияллоҳу анҳумодан шундай ривоят қилинади:

«Иброҳим алайҳиссалом Ҳоҷсар онамиз ва уларнинг эмизкли ўғиллари Исмоил алайҳиссаломни Маккага олиб келадилар. Келгусида отилиб чиқадиган «Замзам» булогининг ёнидаги дарахт тагига қўйдилар. Улар билан хурмо тўла сават ва сув тўлдирилган кўзани ҳам қолдирдилар. Сўнг ҳеч нарса демай ортларига қайтдилар. Ҳоҷсар онамиз У зотнинг ортларидан шундай дедилар:

– Бизни бу ерга ташлаб кетишни Аллоҳ буюрдими?

– Ҳа! – дедилар Иброҳим алайҳиссалом. Ҳоҷсар онамиз улкан таваккул ва таслимият билан шундай дедилар:

– Ундай бўлса, Роббим бизни асрайди, ўз ҳолимизга ташлаб қўймайди!

Кейин Исмоил алайҳиссаломнинг ёнларига қайтдилар.

Ҳоҷсар онамиз ва Исмоил алайҳиссалом кўздан узоқлашгач, Иброҳим алайҳиссалом қўлларини очиб Аллоҳ таолога шундай ёлвордилар:

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ
بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ
وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ

– «Эй Роббимиз, ҳақиқатда мен ўз зурриётимдан, сенинг Байтул Ҳараминг ёнига, гиёҳсиз водийга жойлаштирдим. Эй Роббимиз, намозни тўқис адо этишлари учун Бас, Ўзинг одамлардан баъзиларининг қалбларини уларга талпинадиган қилгин ва уларни мевалардан ризқлантиргин. Шояд шукр қилсалар», («Иброҳим» сураси, 37-оят) (Бухорий, Анбиё, 9).

Ёлғизгина фарзандлари ва завжаларини кимсасиз чўлга ташлаб қайтган Иброҳим алайҳиссалом улар учун яна шундай дуо қилдилар:

9 Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу Аллоҳнинг Расули саллаллоҳу алайҳи васалламнинг амакилари, ҳазрати Аббоснинг ўғиллари. Оналари ҳазрати Хадийжадан кейинок мусулмон бўлган Уммул Фазл Лубоба. Ибн Аббос хижратдан уч йил аввал Маккада туғилганларида у кишини олиб келдилар ва Расули Акрамнинг кучоқларига бердилар. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи васаллам муборак оғизларида чайнаган бир хурмони у кишининг танглайига сурдилар. Ибн Аббос “Таҳник” дейиладиган бу ходиса сабабли, саҳобалар орасида бир қатор афзал хусусиятларга соҳиб қўрилганлар. Кейинчалик Пайғамбар алайҳиссалом у кишини икки кез дуо қилганлар, бу дуоларнинг бирида: “Аллоҳим! Уни буюк дин олими (факих) қилгин ва унга Қуръонни ўргатгин!” дея марҳамат қилганлар. Шунинг учун ул зот Қуръони каримни ҳаммадан яхши билган саҳобий бўлганлар. У кишига “Таржимонул Қуръон” ункони берилган. Умнатнинг энг илмли олими оналарини “Ҳибрул Умма” дея номлаган. Мукаррор (такрор)лари билан бирга 1660 ҳадиси шариф ривоят қилганлар. Умрларининг сўнгги йилларида кўзларидан айрилганлар. Ҳижрий 68, милодий 687- йилда, Тоифда, 71 ёшларида вафот этганлар.

رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ
مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

«Роббим, буни омонлик юрти қилгин ва аҳлидан Аллоҳга ва қиёмат кунига иймон келтирганларини мевалар ила ризқлантиргин» («Бақара» сураси, 126-оят).

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло Иброҳим алайҳиссаломнинг мўминлар ҳаққига қилган дуоларини қабул этди. Ортидан кофирларни огоҳлантириб шундай марҳамат қилди:

قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَى
عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ

«...У зот: «Ким куфр келтирса, озгина ҳузур бахш этаман, сўнгра дўзах азобига мажбур қиламан ва у қандай ҳам ёмон жой!» деди («Бақара» сураси, 126-оят).

Бу дуолар василасида Аллоҳ таоло ҳаж ва умра зиёратларини бажарган мўминларнинг қалбига Маккаи Мукарраманинг муҳаббатини тўлдирмоқда, ул масканда руҳлар ҳузур ва сакинатга қовушмоқда.

Иброҳим алайҳиссаломнинг Ҳожар онамиз ва Исмоил алайҳиссалом учун қолдирган бир кўза сув кўп ўтмай тугади. Ҳожар онамиз сув топиш умидида Сафо ва Марва тоғлари орасида етти марта югуриб бориб-келдилар. Бу икки тепаликнинг ораси тўрт юз метрга яқин масофа эди. Ҳожар онамиз бир томондан югурар, бир томондан Исмоил алайҳиссаломга қарардилар. У ерда инсон тугул, ҳатто бирор қуш учмасди. Ҳеч қаерда ҳаёт аломатлари кўринмасди. Ҳожар онамиз Марва тоғига чиққанларида бир овоз эшитдилар. Ўзларига ўзлари «Жим! Эшит!» дедилар. Сўнг диққат билан қулоқ тутгандилар ўша овозни яна эшитдилар.

– Ҳа, овозингни эшиттирдинг. Агар иложинг бўлса бизга ёрдам бер! – дедилар. Бир қарагандилар, Замзам булоғи ўрнида бир фаришта товони (балки қаноти) билан ерни қазитганди. Ниҳоят, сув кўринди. Ҳожар онамиз катта севинч билан Аллоҳга ҳамд айтдилар. Окиб кетмасин дея, сув атрофини қўллари билан айлантириб олдилар. Ҳовучларига сув олиб, кўзаларини тўлдира бошладилар. Сувга эса «Тўхта, тўхта!» маъносида «Зам, зам!» дедилар.

Яна бир ривоятга кўра Ҳожар онамиз сувни ҳовучлаб олганлари сари, булоқ қайнаб чиқарди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай марҳамат қилганлар:

«Аллоҳ Исмоилнинг онаси Ҳожарни раҳмат қилсин! Агар у Замзамни ўз ҳолига ташлаб, сув атрофини ўраб қўймаса эди, муҳаққақ Замзам тинимсиз оқиб турадиган булоқ бўларди» (Бухорий, «Анбиё», 9).

Она-ўғил курғоқ ва ташландиқ масканда фақатгина Замзам суви билан кун кечиришарди. Ўша ердан ўтиб кетаётган журҳум қабиласи, қушлар доим бир жойга қўнгани ва яна учганини кўришди. Бу бир ҳаёт аломати бўлиши мумкинлигини тахмин қилиб у ерга икки киши юборишди. Келганлар Замзам сувини кўриб, Ҳожар онамиздан:

– Шу ерга ўрнашсак бўладими? – дея изн сўрадилар.

Ҳожар онамиз «сувга эгалик ҳукукини иддао қилмаслик» шарти билан рухсат бердилар. Шундай қилиб, Маккага биринчи бўлиб жумҳурлар қабиласи ўрнашди. Вақт ўтиб Макка ривожланди ва шаҳар-давлат ҳолига келди. Ямандан кўчиб келган ҳузаалилар жумҳурлардан ўрнашиб қолиш учун рухсат сўрадилар. Талаблари қондирилмаганди, улар билан жанг қилиб 207 йилда шаҳарни қўлга олишди. Бану Исмоил бу урушда бетарф бўлганлари учун, ҳузаалилар уларга тегишмади. Ҳузаалилар Маккага узоқ йиллар ҳукмронлик қилишди. Вақт ўтиб Иброҳим алайҳиссаломнинг динидан мутлақо адашиб кетишди. Бутпарастликнинг ёйиб, одамларни залолатга бошладилар. Ҳубол номли бут ясаб унга сиғиндилар. Исмоил алайҳиссаломнинг насллари бўлган Қурайш қабиласи куч тўплаб, Қусай бошчилигида қўзғолон кўтариб ҳузаалиларни 440 йилда шаҳардан қувиб юборишди. Қусай Макка шаҳар давлатининг кенгаши ҳукмронлигида бўлган Доруън Надвани ташкил қилди ва жамият бошқаруви, диний вазифалар билан шуғулланувчи муассасалар бунёд этди. Доруън Надванинг раҳбарлиги, жанг байроғи муҳофизлиги (қиёда), Каъба хизматлари (сидона, ҳижоба), ҳожиларга сув тарқатиш (сикоя) ва солиқлардан келган даромадлардан ҳожиларга таом улашиш (ридона) каби вазифалар бевосита Қусай томонидан амалга ошириларди. Вафот этгач бу вазифалар тўрт ўғлидан иккисига Абду Зор ва Абду Манофга қолишини васият қилди. Бу ишлар отадан ўғилга ўтарди.

Макканинг қирқ ёшга тўлган аҳолиси мажлис йиғинларига қатнашиш имконига эга эдилар. Фақат бир таомил сифатида муайян оила бошлиқлари ва қабила бошлиқларидан бошқалар бундай мажлисларда иштирок этишмасди. Шуниси кизиқки, Доруън Надва узоқ вақтдан кейин Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг даъватларига монелик қилиш учун мажлисларга саҳна вазифасини бажаради.¹⁰

Дорун-Надва ва маҳаллаий мажлисгоҳлар бўлган «Ноди»лар сиёсий ва ҳарбий қарорлар қабул қилинадиган жойлар бўлиш билан бирга, ижтимоий фаолиятлар ҳам юритиладиган маконлар эди.

¹⁰ Қаранг: Ибн Ҳишом, I, 135-142.

Маккалик мушриклар Аллоҳни ҳамма нарсанинг яратувчиси ўлароқ қабул қилиш билан бирга, яна бир қанча бутларни Унга шерик қилишарди.

Макка ерлари зироатга қулай эмасди, шунинг учун бу ерлик аҳоли маишати тижорий фаолиятлардан таъминларди. Макканинг Арабистон яриморида ҳам диний, ҳам тижорий жиҳатдан аҳамиятли ва марказий ўрни бор эди. Маккада тижорат ишлари қишин-ёзин давом этарди. Ёзда Сурия тарафларга, қишда эса Яман томонларга сафар қилинади. Карвонларда моллар туяларга юкланар, баъзан туялар икки минг беш юзтага етарди. Бу тижорат карвонлари Макка учун шу қадар аҳамиятли эдики, Аллоҳ таоло қурайшийларни иймон ва ибодатга даъват этаркан, уларга лутф қилган неъматларни эслатиб марҳамат қилади:

لَا يَلَافُ قُرَيْشٌ إِيْلَافَهُمْ رَحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ فَلْيَعْبُدُوا
رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ

«Қурайшнинг лозим тутиши қандай яхши! Уларнинг қиш ва ёз сафарларини ўзларига лозим тутишлари қандай яхши! Бас, улар мана шу Байтнинг Роббисига ибодат қилсинлар! У зот уларини очликдан тўқ қилган, хавфдан омон қилгандир» («Қурайш», сураси, 1-4 оятлар).

Сиёсий ҳукмронликдан маҳрум ва тартибсизликлар ичидаги араб яриморида бундай ташаббуслари хавфсизликда бажариш анча машаққат туғдириш билан бирга, ҳаром ойларда бу хавфсизлик рисоладагидай таъминланарди. Бу борада ҳам Макка ўзига хос мавқега эга эканига гувоҳ бўлинади. Зотан, бошқалар учун фақат Ражаб оyi ҳаром сифатида қабул қилинган бўлиб, Макка «Ашурул-Хурум» (ҳаром ҳисобланган 4 ой) нинг барига риоя қиларди. Қолаверса, Басл деган муассаса билан Маккадаги айрим оилаларнинг моллари, кутилмаган тасодифлардан саккиз ой давомида ҳимоя қилинади.¹¹

Макка атрофида Укоз, Мажанна ва Зул Мажоз бозорлар ташкил қилинади. Жоҳилият даврида ҳам ибодат ҳисобланган ҳаж вақтида ташкил қилинган бу савдо ўринлари мудом гавжум бўларди. Буларнинг василасида тижоратга барака ёғилар, Макка тужжорларининг даромади ортарди.

Макканинг жуғрофий мавқеи аввалдан атрофидаги давлатларнинг эътиборини тортарди. Байтуллоҳ бу заминда жойлашгани учун улкан аҳамият касб этган. Бир неча маргалик уринишларга қарамай, Макка давлатлар томонидан ишғол қилинмаган, мозий давомида ҳеч қачон мустамлака этилмаган.

Византияликлар ҳам Маккани ишғол қилиб, нуфузини ортиришга тинимсиз ҳаракат қилишган, лекин бунга муваффақ бўлолмаганлар.

¹¹ Қаранг: Ҳамидуллоҳ, I, 24-25.

Каъбанинг тарихи ва муқаддаслиги

Луғатда «Кути шаклидаги мажмуа» маъносида келадиган Каъба, Қуръони каримда икки жойда зикр қилинган. Оятларда «Байт», «Байтуллоҳ», «ал-Байтул атиқ», «Байтул Ҳарам», «Байтул муҳаррам», «Масжидул Ҳаром» каби ҳар хил номларда эсланган Каъбага, аксарият ҳолаларда халқ орасида «Каъбаи Муаз-зама» дейилади.¹²

Одам алайҳиссалом ер юзига туширилганларида Маккада Байтуллоҳ жойлашган жойда бир ибодатхона қуриш ул зотга юкланганди.¹³

Аллоҳ таоло Қуръони каримда шундай марҳамат қилади:

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ

«Одамларга муборак, оламларга ҳидоят қилиб қўйилган биринчи уй Маккадаги уйдир» («Оли Имрон» сураси, 96-оят).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам Абу Зар¹⁴ розияллоҳу анхунинг бир саволларига жавоб ўларок ер юзида қурилган илк масжид Мас-

12 Каъба 1,5 метрга яқин кенгликдаги пойдеворлар устида қурилган. Макка атрофларидан келтирилган базалт тошлари билан қурилган Каъба деворида ҳар хил ҳажмдаги 1614 тош мавжуд. Шарқий бурчагида ердан 1,1 метр баландликда, қумуш қоплама ичида ҳожарул асвод туради, у тавофнинг бошланиши ва тугаш нуқтасига ишора қилинади. Каъбанинг шарқий қисми “рукний ҳожарул асвод”, ёхуд “рукний шарқий”, шимол қисми “рукний ироқий”, ғарбий қисми “рукний шомий” ва жануб қисми “рукний яманий” дейилади. Каъбага ёққан ёмғир сувлари оқадиган тарнов (Мийзоби Каъба), “Олтин тарнов” номи билан аталади. Каъбанинг шимолий-ғарбий девори (“Рукний ироқий” ва «Рукни шомий» ораси)нинг рўпарасидаги ердан 1,32 метр баландлик ва 1,55 метр қалинликда ярим доира шаклида девор билан ўралган жойнинг Каъбадан бошлаб дастлабки 3 метрлик қисми Ҳатим дейилади. Иброҳим алайҳиссалом қурган Каъбанинг биноси ҳам шу қисмга қиради. Қурайшликлар томонидан Каъба таъмирланганида қурилиш ашёлари етмагани учун бу қисми ташқарида қолганди. Қолган 5,46 метрлик қисми эса “ҳижрий Каъба”, “ҳижрий Исмоил” ёхуд Ҳатира дейилади. Иброҳим алайҳиссалом Ҳожар волидамиз ва Исмоил алайҳиссалом учун бу ерда арок дарахтидан соялик қурганлар. Ҳазрати Ҳожар ва ўғиллари Исмоил алайҳиссалом Ҳижр ҳудудида дафн этилганлари ривоя қилинади. Ҳижрни ташқаридан тавоф қилиш вожиб қилинган. Каъбанинг эшиги бинонинг жанубий – шарқиде ердан 2,25 метр баландликда жойлашган. Девори эшик ва ҳожарул авқод орасида қолган қисмини “Мултазам” дейилади. Каъбанинг баландлиги 14 метр. Мултазам томонининг узунлиги 12,84 метр, Ҳатим юзасининг узунлиги 11,28 метр, Ҳатим билан “рукни яманий” ораси 12,11 метр, “рукний яманий” ва ҳожарул асвод ораси 11,52 метрни ташкил қилади. Каъба ичида шифтни тутиб турган уч тиргак бор. Улар ўртада, жанубдаги девордан Ҳатим томонга тизилган. Эшикдан кирганда ўнг тарафда шифтга чиқадиган зинапоё бор. Зинапоянинг киришида бир эшик бўлиб, у “тавба эшиги” деб номланган. Каъбанинг ич деворлари ва шифти ипакдан ишланган яшил ёпинчик билан ўралган. (Муҳаммад Илёс Абдулғаний, с. 33-66; “Комил Мерос”)

13 Қаранг: Таборий, Тарих, I, 124

14 Абу Зарр ҳазратларининг исми Жунаб ибн Жунада ва ул зот Ғифо қабиласига мансуб. Шунинг учун Абу Зарр ал Ғифорий номи билан машҳур бўлган. Мусулмонларнинг бешинчи ҳисобланадилар. Зухд, тақво, қаноат ва кўнгил бойлиги соҳиби бўлганлар. Шунинг учун Аллоҳнинг Расули у кишига “Исломнинг Исоси» (Мусихул Исло) лақабини берганлар. Ислом ёйилиши учун катта саъй ғайрат кўрсатганлар. Мудом Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳузурда бўлардилар, Ул зотдан фойдаланиб илм ўрганардилар. Илм ўрганиш борасида имтак вашийтиёқ соҳиби бўлганлар. Билмаган ҳамма нарсаларини Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан сўрадилар. Ҳазрати

жидул Ҳарам, иккинчиси эса Масжидул Ақсо эканлигини айтиб марҳамат қилганлар.¹⁵

Гувоҳи бўлганимиздек, Макка водийси илк инсон билан бирга танланган ва муқаддас қилинган.

Каъба Нух тўфонидан кейин узоқ муддат қумлар остида қолади. Иброҳим алайҳиссалом кўп йиллар аввал ташлаб кетган хотинлари ва ўғиллари ёнига қайтгач Исмоил алайҳиссаломга: «Роббимнинг шундай буйруғи бор. Бир байт курамиз, сен ҳам менга ёрдам берасан», – дедилар.

Исмоил алайҳиссалом тош ташидилар, Иброҳим алайҳиссалом байтнинг деворларини курдилар.

«**Мақоми Иброҳим**» деб билганимиз ва устида Иброҳим алайҳиссаломнинг оёқ излари қолган мармар Каъба деворлари қурилаётганида юқорига кўтаргич мослама вазифасини бажаради.¹⁶

Ояти каримада шундай марҳамат қилинади:

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ
رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

«**Иброҳим билан Исмоил: «Эй Роббимиз, биздан қабул эт, албатта, Сенинг Ўзинг эшитувчи, билувчи зотсан», – деб, байтнинг пойдеворларини кўтараётганини эсла**» («Бақара» сураси, 127-оят).¹⁷

Иброҳим алайҳиссалом одамлар Каъбани тавоф қилишлари учун бир бир аломат бўлсин, дея Ҳажарул Асвадни Каъбанинг бир бурчагига жойлаштирдилар.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу қора тош ҳақида жаннатдан чиққанида сут ва қордан ҳам оппоқ бўлганини, одамларнинг гуноҳлари туфай-

Али у киши “Илм ҳамёни” деганлар. 281 та ҳадиси шариф ривоят қилганлар. Ҳижрий 31 йилда Макка яқинларидашги Рабазада вафот этганлар. Ўша ердан ўтиб кетаётган кичик жамоат жаноза намозини адо этиб, дафн этишган.

15 Қаранг: Бухорий, “Анбиё” 10.

16 Саид Бектош, “Фазлул ҳожарул асвод” ва “Мақоми Иброҳим” алайҳиссалом. с. 108; Муҳаммад Илёс Абдулғани с. 71-73.

Бир ривоятга кўра, Иброҳим алайҳиссалом кейинчалик мақом устига чиқиб, одамларни ҳаж қилишга даъват этганлар. (Саид Бектош, с. 111) Аллоҳ таоло Мақоми Иброҳимнинг фазилати хусусида шундай марҳамат қилади:

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى

“«Уй»ни одамлар учун масаба ва омонлик жойи қилганимизни эсланг. Ва Иброҳимнинг мақомини намозгоҳ тутинг...» («Бақара» сураси, 125-оят)

17 Ҳодисанинг тафсилоти учун: Бухорий, «Анбиё», 9.

ли қорайганини марҳамат қилганлар (Имом Термизий, Ҳаж 49/877; Имом Аҳмад, I, 307).¹⁸

Қолаверса, жоҳилият ва ислом давридаги кетма-кет ёнғинлар уни янада қорайтириб юборгани ҳам ривоят қилинади. Шунингдек, бу тошнинг фақат кўринадиган қисми қора экани, Ҳажарул Асваднинг Каъба деворига қўмилган қисми ҳамон оппоқ эканини кўрсатади.

Мужоҳид розияллоҳу анҳу шундай ривоят қиладилар: «Абдуллоҳ ибн Зубайр розияллоҳу анҳу Байтуллоҳни бошқатдан қуриш учун бузганида, Ҳажарул Асвадга қарадим. Байтнинг ичида қолган қисми оппоқ эди».

Карматийлар жойидан суғуриб олган Ҳажарул Асвадни, ҳижрий 339 йили қайта ўрнатишдан олдин, Муҳаммад ибн Нафи ал-Ҳузаи уни синчиклаб текширган ва шундай деган: «Ҳажарул Асвад» ўрнидан суғирилганида кўздан кечирдим, фақат бош томони қора эди, бошқа томонлари эса оппоқ эди».

Шунингдек, ҳижрий 1039 йилда Каъба катта сел оқибатида бузилганди. Бошқатдан бунёд этилганида воқеага гувоҳ бўлган Имом ибн Аллан ал-Макки бино тикланишини кузатиб, тафсилотларни ёзиб қолдиради ва Ҳажарул Асвад ҳақида қуйидагиларни қайд этади:

«Ҳажарул Асвад»нинг Каъба ичида қолган қисми Мақоми Иброҳим каби оппоқдир...»¹⁹

Каъбанинг қурилиши тугаганидан кейин, Иброҳим алайҳиссалом ва Исмоил алайҳиссалом Аллоҳга шундай дуо қилишди:

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ
عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ. رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ
آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

«Роббимиз, икковимизни Ўзингга мусулмон бўлганлардан қил ва зурриётимиздан ҳам Ўзингга мусулмон уммат қил, бизга ибодатларимизни кўрсат, тавбамизни қабул эт. Албатта, Сенинг Ўзинг тавбаларни кўплаб қабул этувчи, раҳмли зотсан Роббимиз, ўзларининг ичидан уларга оятларининг тиловат қилиб берадиган, китобни ва ҳикматни ўргатадиган, уларни поклайдиган Пайғамбар юбор. Албатта, Сенинг Ўзинг азиз ва ҳикматли зотсан» («Бақара» сураси, 128-129-оятлар)

Каъбанинг қурилиш ишлари битгач, Аллоҳ таоло Иброҳим алайҳиссаломга барча инсонлар ҳаж зиёратини бажаришларига даъват қилишларини буюрди:

18 Олимлар: “Туноҳлар тошга ҳатто таъсир қилиб, уни қорайтирса, қалба нақадар улкан ва даҳшатли из қолдирар экан?” Шундай экан гуноҳлардан бор кучимиз учун тийилишга ҳаракат қилишимиз керак.

19 Қаранг: Саид Бектош, с. 36-38; Профессор Муҳаммад Илёс Абдулгани, с. 43.

وَإِذْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ

«Одамларни ҳажга чақир, улар сен томон пиёда, узоқ-узоқ йўллардан юриб, озиган уловлар устида келсинлар» («Ҳаж» сураси, 27-оят).

Бу илоҳий таълимотга жавобан Иброҳим алайҳиссалом Абу Кубайс тоғига чиқиб ёхуд Мақоми Иброҳим устига кўтарилиб тўрт томонга овоз бериб, Аллоҳ Каъбада ҳаж қилишни инсонларга фарз қилганини билдирдилар.²⁰

Иброҳим алайҳиссалом бу эълонни билдиргач, Жаброил алайҳиссалом келдилар ва ул зотга Сафо ҳамда Марва тоғларини ва Ҳарамул шарифни кўрсатдилар, белги бўлиши учун бирор тош қўйишларини айтдилар.

Кейин ҳажнинг барча фарзларини ўргатдилар.

Шундан кейин узоқ ва яқиндан зиёратчилар Ҳижозга келиб, Байтуллоҳни зиёрат қила бошладилар. Каъба муҳим диний марказга айланиб, инсонларнинг эҳтиромига мушарраф бўлди. Бошқа бир тарафдан Каъба қадр-қиймати ва муқаддаслигига ҳасад қиладиган бир қанча мушрик қавмлар ҳужумига йўлиқди. Яман ҳукмдори Абраҳанинг манфур босқинидан аввалги асрларда ҳам, бутпараст Яман ҳукмдорларидан учтаси Каъбани вайрон қилишга уринганди. Бу ҳужумлардан бирида Бани Ҳузайлдан баъзи кимсалар Туббани²¹ Каъбани вайрон қилиб, у ердаги хазинани ўзлаштиришга даъват қилишди. Уни бундай разил босқинчиликка бошлашдан асл мақсад, Туббадан қутулиш эди. Зеро, бани Ҳузайл Каъбанинг муқаддаслигига ишонар ва тарихий тажрибалардан хулоса қилиб, унга қарши уюштирилаётган ҳар қандай суиқасд мутлақо ҳалокатга сабаб бўлишини яхши билишарди.

Каъбани вайрон қилиш учун отланган Тубба ва унинг жамоати йўлда кумга ботиб қолган эди, Тубба атрофидаги олимларнинг огоҳлантириши ва насиҳатлари билан Каъбага нисбатан ёмон нияти ва қасдидан воз кечди. Байтуллоҳга таъзим қилиб, Макка халқига иззат-икром кўрсатишга аҳд қилди ва бу билан ҳалок бўлишдан нажот топди.²²

Шу ва шунга ўхшаш ҳодисалар билан Каъбанинг Ҳақ субҳанаҳу ва таоло ҳузурида қадр-қиймати даражаси зоҳир бўлиб, халқ назарида эътибори юксалди. Каъба Макка ва Қурайшийларнинг илоҳий муҳафаза остида бўлган эътиқоди, Арабистон аҳолиси томонидан тан олинди.

Иброҳим алайҳиссаломдан кейин Байтуллоҳда ибодат қилиш бутпарастлик бошлангунича тавҳид асосларига уйғун шаклда давом этади. Фақат Маккада бутпарастликнинг ёйилиши билан бирга мушриклар томонидан Каъбанинг ичига ва атрофларига бир қанча бутлар ўрнатилади. Шунга қарамай, Каъба

20 Қаранг: “Комил мерос”, “Тажрид таржамаси”, VI, 20-21; Саид Бектош, с. 111.

21 “Туббаъ” — Яман ҳукмдорларининг сифати. Подшоҳ, ҳукмдор каби маъноларга тўғри келади.

22 Қаранг: Ибн Ҳишом, I, 19-20; Абдулраззор, V, 153.

ҳеч қачон бутларга нисбат берилиб номланмаган. Ҳар доим «Байтуллоҳ» номи билан тилга олинган.²³

Макка фатҳ қилинганида Каъба ичидаги бутлар буткул синдириб отилган ва Каъбанинг ичи ва таши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам назоратларида Замзам суви билан ювиб, покланган. Ўша кундан бери Каъба Қурбон Ҳайити арафасида Замзам ва гулоб (гул суви) билан ювиб-тозаланади, мушк-анбарлар сепилади ва ёпинчиғи янгиланади.

Жоҳилият даврида мушриклар учун қадрли бўлган «Муаллакатус Саба» каби асарлар ва мусулмонлар билан ҳар қандай муносабатни узиш ҳақидаги ёзувлар қайд этилган бойкот матнидек сиёсий васиқаларнинг Каъба деворларига осилиши унинг ҳар жиҳатдан катта аҳамиятга эга эканини тақозо қилади.

Каъба билан боғлиқ бунёд этилган кунидан бошлаб бир қанча махсус вазифалар бор эди ва уларни илк даврларда Исмоил алайҳиссалом юритгандилар. Улардан кейин бу шарафли вазифалар Исмоил алайҳиссаломнинг ўғилларига ўтади, кейин журҳумийларга ва улардан бошқа қабилаларга ўтиб, ниҳоят Қурайшийлар кўлига ўтади. Кейинроқ бунёд этилган Макка шаҳар-давлатида қатъийлик билан бажарилган бу вазифалар шулардан иборат эди:

1. **Сидона ёҳуд Ҳижоба** – Каъбанинг пардадорлиги ва калитини сақлаш вазифаси.²⁴

2. **Сикоя** – Ҳожиларга ширин сув тарқатиш ва Замзам булоғи билан боғлиқ вазифа.

3. **Ридона** – Фақир ҳожиларга овқат тарқатиш, уларни ётоқ билан таъминлаш.

Бу вазифаларни ўз ўрнида бажариш энг буюк шараф ҳисобланарди. Бу хизматлар Асри саодатда ҳам Макканинг олди оилалари томонидан бажарилганди. Умар розияллоҳу анҳу халифалиги даврида бу хизматлар учун махсус маблағ ажаратилган, Муовия розияллоҳу анҳу халифалиги давридан бошлаб эса бу ишлар анча тартибга солинади. Ҳазрати Усмон бошқаруви даврида эса Каъба хизматлари учун ҳар йили Ҳарамайн ҳисобидан маблағ ажратилган.

23 Одамлар ширкка тушиб тошлар, дову дарахтларга сиғиниб юрганларига қарамай, қанчалик кадрласаларда, Каъба, ҳожарул асвод ва Мақоми Иброҳимни ҳеч қачон зиёрат қилмаганлар. Бу Аллоҳ таолонинг максус ҳимоясидандир.

24 Каъбани илк бор ўраган зот — Исмоил алайҳиссалом дейилади. (Абдурразок, V, 154) Ислом тарихида Каъбанинг ёпинчиғи буюк ҳукмдор, халифа ёҳуд Макка волийси томонидан тайёрланиларди. Ички ва ташқи ўлароқ тайёрланган Каъбанинг ёпинчиқлари 1517 йилда халифалик Усмонийларга ўтиши билан бир муддат Мисрда тўқилган. Қонуний даврида ички ёпинчиғи Истанбулда тўқилган. Султон III. Аҳмад даврида ҳам ички ва ҳам ташқи ёпинчиқ матолари Истанбулда тўқила бошлади. Давлати Алиёя томонидан тўқилган энг охириги ёпинчиқ, 1916 йилда юборилган, шундан кейин Шариф Ҳусайн ҳаракати сабабли юборилмаган. Кейинчалик бироз муддат Мисрда тўқилган ёпинчиқлар, айни икунда Маккадаги хусусий фабрикада тўқилипти.

Каъбанинг илоҳий ҳимоя остида эканлигини кўрсатадиган ибратли ходиса: Фил воқеаси

Аллоҳ таолонинг буйруғи билан бунёд қилинган Каъба ҳар доим илоҳий муҳофаза остидадир. Тарихда «Фил воқеаси» номи билан қолган ҳодиса бунга далил бўладиган ибратли мисоллардан бири ҳисобланади.

Яман волийси Абраҳа Рум императори ёрдами билан Санъода қурган черков истаганидек инсонлар тарафидан эъзоз кўрмагани учун қаттиқ ғазабланди. Шу сабабли араблар бир неча асрлардан бери муқаддас санаб зиёрат қиладиган Каъбани вайрон қилишга аҳд қилди. Бугунги танклар каби қудратга эга филлардан ташкил топган катта қўшин тайёрлаб, Маккага юриш қилди. Бу билан гўёки инсонларни ўзи қурдирган черковни зиёрат қилишга йўналтирмоқчи эди.

Абраҳанинг кўзи шу қадар конга тўлгандики, тортиб олинган туяларини қайтиб олиш учун келган Абдулмуталлибга ҳайрон қараганча:

– Мен Каъбани вайрон қилгани келдим, сен бўлсанг туяларингнинг дардидасан! – дейди ва Абдулмуталлибнинг:

– Каъбанинг Эгаси бор! У Каъбани ҳимоя қилади! – деган жавобига кибр билан:

– Каъбанинг менга қарши турадиган ҳимоячиси йўқ! – дея катта гапиради.

Маккага яқинлашган қўшинга Каъбага хужум қилишини буюрди. Лекин Мино ва Муздалифа орасидаги Мухассир водийсига келгач филлар юролмай қолди. Осмон абобил қушларига тўлди. Қушлар оёқларида олиб келган пишган гиштдан олинган тошларни Абраҳанинг қўшини устига дўл каби ёғдиришди. Бу тошлар кимга бориб тегса, уни ҳалок қиларди. Макканинг олди бир зумда одамлар ва филлар қабристонига айланди. Митти қушчалар тонна-тонна вазндаги филларни эзиб, ерга қулатдилар. Бу даҳшат тўла илоҳий мўъжиза рўй берган йилни «Фил ҳодисаси йили» дея атадилар.

Аллоҳ таоло бу ҳодисани Қуръони каримда шундай баён қилади:

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ. أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ. وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ. تَزِمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ. فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ

«Роббинг фил соҳибларини қандок қилганини билмадингми? Уларнинг макру ҳийласини зое кетказмадимми? Ва уларнинг устига тўп-тўп қушларни юбормадимми? Лойдан пиширилган тошларни отадиганларни? Бас, уларни қурт еб ташлаган ўсимликка ўхшатиб юбормадимми?» («Фил» сураси, 1-5-оятлар)

Чунки Каъба Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг илоҳий амри билан бунёд қилдиргани «Хонаи Бирр»и эди. Бу маскан Аллоҳга бандалик макони ўлароқ

муқаддас ва муборак қилинганди. Шунинг учун ҳам илоҳий муҳофаза остига олинганди. Абраҳанинг бу табаррук масканга қилган ҳурматсизлигига олган жазоси эса Қиёматгача шу каби бошқа ишлар учун ҳам оогоҳлантириш моҳиятини ўзида акс этган.

Яна бир бошқа ояти каримада шундай марҳамат қилинади:

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ
وَسَعَى فِي خَرَابِهَا أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ
لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

«Аллоҳнинг масжидларида Унинг исми зикр қилинишини ман этган ва уларни бузишга ҳаракат қилгандан ҳам золимроқ одам борми? Ана ўшалар у жойларга фақат қўрққан ҳолларидагина киришлари керак эди-ку! Уларга бу дунёда хорлик бордир ва уларга охиратда улуғ азоб бордир» («Бақара» сураси, 114-оят).

Зулми тобора кучайиб кетаётган Абраҳа ўзини битмас-туганмас кучкуват соҳиби санаб, ўзидан бошқа азамат йўқ дея мағрурланиб кетган эди. Бунга жавобан Аллоҳ таоло уни чўллардаги асрлон, қоплон ёхуд заҳарли илон каби даҳшатга солувчи кучли махлуқлар билан эмас, балки жуда кучсиз ва заиф бўлган абобил қушлари отган нўхатдан кичик тошчалар билан ҳалок қилди. Шунингдек, Аллоҳ таоло Фиръавн, Намруд ва Жалуд каби мутаққиб-бирларни ҳам ўзидан кичик ва кучсиз қўринган жонзотлар билан ҳалок қилиб, уларнинг ҳақиқатда нақадар ожиз жонзотлар эканини ва кибрлари ноўрин ҳамда беъмани бўлганини очиқ-ойдин кўрсатади.

Абраҳа буюк куч-қудрат ва кибр билан чиққан шаҳри Яманга парчаланган танаси билан жуда хор ва паришон ҳолатда судралиб қайтди. Унинг бу ҳоли кибрлилар дунёдаёқ шарманда бўлишига ниҳоятда очиқ ибрат манзарасидир.

«Фил йили» Қурайшийлар орасида янгича тарихнинг бошланиши сифатида қўлланилди. Қуйидаги ривоят бунга гўзал мисолдир:

Қубаш ибн Ушайм:

– Мен ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам «Фил йили»да туғилганмиз, – деганлар.

Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу улардан:

– Сиз каттамисиз ёки Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам каттарокмилар? – дея сўрадилар.

Муборак саҳоба одоб ва назокат билан шундай жавоб қилдилар:

– Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мендан бағоят-бағоят улуғдирлар! Туғилишда эса мен улардан олдинроқ туғилганман...²⁵ Мен филларнинг терисини яшил ва ўз ҳолини йўқотганида кўрдим (Термизий, “Манокиб”, 2).

Иброҳим алайҳиссалом ва Ҳанифлик

Маккада бутун бошли бутпарастлик ҳукмронлик қилса-да, тавҳид излари буткул ўчирилмаган эди. Иброҳим алайҳиссалом таълим қилган тавҳид динига одамлардан оз бир қисми бўлса ҳам риоя қиларди.

«Аллоҳнинг дўсти» маъносида «Халилуллоҳ» сифатига эга бўлган Иброҳим алайҳиссалом «Улул азм» пайғамбарлардан биридир. Жуда кўп пайғамбарларнинг, хусусан, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳам оталари ҳисобланади. Аллоҳ таоло Иброҳим алайҳиссаломга ўн саҳифалик ваҳий лутф этган.

Иброҳим алайҳиссаломнинг исмлари Қуръони каримда йигирма беш сурада олтмиш тўққиз марта келади. «**Эйвоҳ**» (кўп оҳ чеккан), «**Ҳалим**» (ҳилмли, мулойим феълли) «**Муниб**» (Аллоҳга сиғинувчи), «**Канит**» (Аллоҳга бандалик қилувчи), «**Шокир**» (Аллоҳга кўп шукр қилувчи) ва «**Ҳаниф**» каби ҳар хил исм ва сифатлар билан зикр қилиниб, ул зот мадҳу сано билан тилга олинади.

Иброҳим алайҳиссаломнинг дини «Ҳанифлик» дейилган. Ҳаниф калимаси луғатда эгриликдан тўғрига қараб кетган, доим собит бўлган, бошқа динларни ташлаб, ботил эътиқодлардан қочиб, Биру Бор бўлган Аллоҳга иймон келтирган, «мувахҳид» деган маъноларни билдиради.

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло Қуръони каримда шундай марҳамат қилади:

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ
إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

«Улар: «Яҳудий ёки насроний бўлинг, ҳидоят топасиз», дейдилар. Балки: «Иброҳимнинг ҳаниф миллатига (диниға) эргашамиз ва у мушриклардан бўлмаган», деб айт!» («Бақара» сураси, 135-оят)

مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا
وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

25 Асҳоби киром, бу ривоятда бўлганидек доим Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи васалламнинг энг устун ва энг юксак мақомда эканликларининг унутмасдилар. Шунингдек, бу борада ниҳоятда ҳассос эдилар. Ул зотнинг вужудларига қўли текканлар бундан ниҳоятда ифтихор туяар: “Мана шу қўлларим билан Расулуллоҳга байъат этдим.” дея қўлларини кўрсатардилар. (Ибн Саъд IV, 306; Ҳайсамий, VIII, 42)

«Иброҳим яҳудий ҳам, насроний ҳам бўлмаган эди. Лекин у ҳақ йўлдан тоймаган мусулмон эди. Ва мушриклардан ҳам бўлмаган» («Оли Имрон» сураси, 67-оят).

Жоҳилият даврида ҳар хил ботил эътиқод ва бутпарастликдан юз ўгириб, Ҳаққа юзланган, Иброҳим алайҳиссаломнинг динига тобе бўлиб, Бири Бор Аллоҳга эътиқод қилган кишилар «ҳаниф» дейиларди. **Варақа ибн Навфал, Абдуллоҳ ибн Жаҳш, Усмон ибн Ҳувайрис, Зайд ибн Амир, Қусс ибн Саид каби зотлар ханифлардан эдилар. Ҳанифлар жонсиз, тил-забонсиз, ҳеч нарсага кучи етмаган бутлар қаршисида эгилишни, уларга ёлворишни қаттиқ қоралашарди.**

Ибн Умар розияллоҳу анҳу²⁶ шундай ривоят қиладилар:

«Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам нубувватдан аввал Балдахнинг²⁷ куйи қисмида жойлашган бир ерда ўша жойдагилар томонидан ёзилган дастурхонга даъват этиладилар. Дастурхонга Зайд ибн Амр ибн Нуфайл ҳам чакирилган эди. Оламларнинг сарварига гўшт тортиқ қилинди. Фаҳри коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу овқатдан емаганларидек Зайд ҳам таомдан бош тортди. Зайд гўштни емаслигини шундай изоҳлади:

– Мен сизларнинг бутларингиз номига сўйилган жонлигингиз гўштини емайман. Мен фақат Аллоҳнинг исми зикр қилиниб сўйилган гўштни ейман!

26 Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳума бисатнинг учинч йилида туғилдилар. Оталари ҳазрати Умар билан бирга ҳижрат қилдилар. Абу Айюб ал Ансорий иштирокидаги қўшин билан Истанбул сафарига юриш қилдилар. Опалари ҳазрати Ҳафса Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хотинлари бўлгани учун Фаҳри Коинот жанобимизнинг яқинларида юриш имкониятига эга эдилар. Такрорлари билан бирга 2630 ҳадиси шариф ривоят қилиб, Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан кейин энг кўп ҳадис ривоят қилган етти саҳобийнинг (Муксирун) иккинчиси бўлдилар. Ибни Умар розияллоҳу анҳу шу билан бирга энг кўп фатво берган етти саҳобанинг бири эдилар. Аллоҳ Расулининг ҳаёт тарзларига эргашиш ва Ул зотнинг буюрганларини айнан адо қилиш борасида уларга ўхшайдигани йўқ эди. Расули Акрам вафот этганларидан кейин Ул зотга бўлган муҳаббатларининг жўшқинлигидан, Расулуллоҳ алайҳиссалату вассалам намоз ўқиган жойларни ўрганиб, у ерларда намоз ўқир, Он ҳазратлари юрган йўлларда юрар, Ул зот соясида ўтирган дарахтларнинг тагида ўтирар, қуриб қолмасин дея уларни суғорардилар. (Бухорий, “Салот”, 89; Ибни Ҳожар, “ал Исоба”, II, 349) Бир куни оёқлари увишиб, тортишиб қолди. Ёнларида ўтирган Абдуррахмон ибн Саъд:

– Энг севган инсонингизнинг исмларини эсланг!- дедилар.

– Эй Муҳаммад!- дедилар ул зот ва оёқлари бир зумда соғайди. (Ибн Саъд IV, 154)

Абдуллоҳ Ибн Умар розияллоҳу анҳу саҳобаи киромларнинг энг олди бойларидан эдилар. Мол-дунёлари хаддан ортиқ тўпланиб қолишига йўл қўймас, қўлларига киргани йўқсилларга таркатардилар. Қўл остиларидаги нарсалардан энг севганларини Аллоҳ йўлида қурбон қилиш ёхуд садақа қилиш учун ажратардилар. Хулқи яхши, айниқса намоз ўқийдиган қулларини озод қилаётгандилар. Дўстларидан бири у кишини огоҳлантириб, қуллари у киши озод қилишлари учун масжидга бораётганини айтди. Ҳазрати Абдуллоҳ қалбларидаги илоҳий муҳаббатни намоеън қилган шу гўзал жавобни бердилар:

– Бизни Аллоҳ билан алдамоқчи бўлганларга алданишга розимиз!

Ҳар хил сабаблари билан мингдан ортиқ қулни озод қилганлар. Ҳижрий 73 / милодий 692 йилда саксан беш ёшларида Маккада вафот этдилар.

27 Балдах — Макка яқинидаги бир водий.

Зайд Курайшийларни жонлиқларни бутлар номига атаб сўйишларни коралар ва шундай дерди:

– Қўйни Аллоҳ яратди. Унинг учун осмондан ёмғир ёғидирди, ердан ўт-ўлан ўстирди. Лекин сизлар Аллоҳнинг номини зик қилмасдан уни сўясизлар! (Бухорий, Маноқибул Ансор, Забоиҳ, 16)

Бошқа бир ривоятда эса шундай дейилади: «Зайд ибн Амир Варақа ибн Навфални ёнига олиб, ҳақиқий динни сўраб, унга эргашиш учун Шомга кетади. У ерда бир яҳудий олимга дуч келади. Уларнинг дини ҳақида саволлар бериб, мана бундай дейди:

– Балки, динингизга киришим мумкин, менга у ҳақида билганларингни гапириб бер.

– Сен Аллоҳнинг ғазабидан насибангни олмай туриб, бизнинг динимизга кира олмайсан! – дея жавоб беради яҳудий.

– Мен Аллоҳнинг ғазабидан қочиб бу ерларга келдим, (ғазаб эмас, ризо ва раҳмат истайман!) – дейди Зайд. Аллоҳнинг ғазабидан, бир мисқол бўлса-да, насиба олиш ниятим йўқ. Сен менга бошқа бир дин кўрсатгин, мен унга кираман! Яҳудий олим:

– Мен Ҳанифликдан бошқа бир динни билмайман! – дея жавоб беради.

– Ҳанифлик нима? – дея сўрадилар Зайд.

– Ҳанифлик Иброҳим алайҳиссаломнинг динидир, – деди яҳудий олим.

– У зот яҳудий ҳам, насроний ҳам эмасдилар. Аллоҳдан бошқа ҳеч нарсага топинмасди!

Зайд унинг ёнидан чикиб насроний олимларидан бири билан учрашадилар. Ундан ҳам ҳақ дин ҳақида сўрайдилар. Насроний олим ҳам:

– Сен Аллоҳнинг лаънатидадан насибангни олмагунингча, бизнинг динимизга киролмайсан! – деди. Зайд унга ҳам шундай дедилар:

– Зотан, Аллоҳнинг лаънатидадан қочиб бу ерларга келдим. Қўлимдан келганича ҳеч қачон Аллоҳнинг лаънатидадан бир мисқол ҳам олмайман. Сен менга бошқа бир динни тавсия қиласанми?

Насроний олим ҳам яҳудий олим каби ҳанифлик ҳақида гапирди. Зайд уларнинг Иброҳим алайҳиссалом ҳақидаги гапларини эшитиб, олимнинг уйдан чиқдилар ва қўлларини кўтариб:

– Аллоҳим, Сен гувоҳсан, мен Иброҳим алайҳиссалом динидаман! – дедилар (Бухорий, Маноқибул ансор, 24) .

Асмо бинту Абу Бакр розияллоҳу анҳумо шундай дейдилар: «Зайд ибн Амр тик оёқда туриб, орқаларини Каъбага тираб шундай деганларини эшитдим:

– Эй аҳли Курайш! Валлоҳи, мендан бошқа ҳеч қайсингиз Иброҳим алайҳиссаломнинг динидан эмассизлар!

Зайд тириклайин ерга кўмилаётган қизалоқларни қутқариб, ҳаётини асраб қоларди. Қизини ўлдирмоқчи бўлган кишига:

– Уни ўлдирмагин! Унинг кулфатини мен устимга оламан, – дерди ва қизни оларди. Қиз катта бўлгач отасига:

– Истасанг, уни сенга бераман, истасанг, унинг таъминотида давом этаман, – дердилар (Бухорий, Манокибул Ансор, 24).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳанифлардан Варақа ҳақида: *«Уни жаннатнинг ўртасида, сундусдан либос кийган ҳолатида кўрдим»*, Зайд ҳақида эса: *«У Қиёмат кунида мен ва Исо алайҳиссалом орасида бошқа бир уммат ўлароқ тирилади»* – дея марҳамат қилганлар (Ҳайсамий, IX, 416).

Бу ҳанифлар авалги муқаддас китоблардан бироз воқиф бўлганлари учун «Сўнгги Пайғамбар» вақти яқинлашганини билардилар ва уни катта соғинч билан кутардилар.

Аксарият ислом уламолари Пайғамбар алайҳиссалоту ва салламнинг оналарини ҳам Макка ҳанифларидан, дейдилар.

Ҳанифлик исломнинг тавҳид эътиқодидан бошқа нарса эмас. Шунинг учун Ҳақ субҳанаҳу ва таоло Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга ҳаниф ҳисобланган Иброҳим алайҳиссаломнинг динига тобе бўлиш ҳақида шундай марҳамат қилади:

ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

«Сўнгра сенга: **«Иброҳимнинг ҳаққа мойил миллатига эргаш. У мушриклардан бўлмаган эди»**, деб ваҳий қилдик» («Наҳл» сураси, 123).

Шунинг учун ҳанифлик ислом дини ҳақида қўлланилган ва чин кўнгилдан, ихлосли ҳар бир мусулмонга «ҳаниф» сифати берилган. Шунингдек, Пайғамбар алайҳиссалом ҳам: *«Мен бағрикенг, тўғри дин учун юборилдим!»* – дея марҳамат қилганлар (Имом Аҳмад, V, 266).²⁸

28 Яна қаранг: Бухорий, Иймон, 29.

***МУҲАММАД
СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ
ВА САЛЛАМ
НУБУВВАТДАН АВВАЛ...***

БИРИНЧИ БОБ

ПАЙҒАМБАР АЛАЙҲИССАЛОМНИНГ ТУҒИЛИШЛАРИ ВА БОЛАЛИКЛАРИ

Нури Муҳаммадий

Аллоҳ таолога замон ва макон нисбати берилмайди. У Зот замон ва макондан покдир.²⁹ Азалда Ўзи Бор бўлган ва бор бўлиш учун бошқа бор этгувчига мухтож бўлмаган Ҳақ субҳанаҳу ва таоло билинишни ва бу билинишнинг исботи ўлароқ ибодатлар билан Ўзига эҳтиром кўрсатилишини истагани учун «**Олами касрот**» (Бутун борлик, яъни Коинот) дейиладиган масиваллаҳни³⁰ яратган. Бу яратилишда энг аввал бир «нур» бунёд бўлган. У ҳам бўлса «**Ҳақиқати Муҳаммадия**»нинг асоси, асли ва негизидир.

Ниҳоятда қийматли, бебаҳо бир жавҳар яланғоч суратда тақдим этилмай, ёнида бир қанча безаклар билан кўшиб туҳфа қилинганидек, бутун Борлик ҳам «Нури Муҳаммадий» қаршисида шундай мавкедадир. У зотнинг иззатлари ҳаққи яратилгандир. Шунга кўра, Борлиқнинг илк сабаби Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг бевосита Зоти Улуҳияти бўлса, иккинчиси эса «Нури Муҳаммадий»нинг шарафи ва қиймати учун вафодор мавжудотлар билан кўркем этиш, безаш демакдир.

Исломга кўра, Коинот файласуфлар айтганидек «қадим» эмас, «ҳодис»дир, яъни кейин пайдо бўлган. Қадим фақат Ҳақ субҳанаҳу ва таолодир. Кейин яратилганларнинг аввали эса «Нури Муҳаммадий»дир. Шунинг учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «*Олам руҳ ва жасад орасида бўлганидаёқ мен набий эдим*», – дея марҳамат қилганлар (Термизий, “Манокиб”, 1).

Яъни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам нурларининг яратилиши ва У зотдаги рисолат нисбати яратилиш жиҳатидан Одам алайҳиссаломдан аввалдир. Жисмониятга эришиб, оламда зоҳир бўлишлари жиҳатидан эса нубувват тақвминининг сўнгги саҳифасидирлар. Зеро, рисолат тақвими Борлиқнинг аввали бўлган «Нури Муҳаммадий» билан бошланган, сўнгги саҳифаси ҳам «Жисмонияти Муҳаммадий» билан ниҳоя топгандир. «**Борлик Нури**» эса ўзининг шарафи учун яратилган бутун махлуқотларнинг илк яралмиш бўлган «Нури

29 Инсон онги яратилиш жиҳатидан замон ва макон шартлари билангина ўйлай оладиган стифатга эга. Борликдан қабул қилган маълумотлари асосида маълум бир ўлчовларда ҳақиқатга эришади. Мушоҳада доирасига сиғмаган оламга оит ҳақиқатлар учун мушоҳада қила оладилан оламдан олган маълумотларидан фойдаланиш мажбуриятида бўлган одамзод метафизик ҳақиқатлар учун хоҳ мазмун, хоҳ исм ёрдамида бўлсин мажозий ифодаларни қўллашга маҳкумдир.

30 МосивАллоҳ — Аллоҳдан ташқари ва Ундан узоқлаштирадиган барча нарса учун қўлладиган сўз.

Муҳаммадий»га нисбатини ифодалайди. Бу мавжудотларнинг бевосита ўзида шараф йўқ, улар мавқега «Нури Муҳаммадий»га эргашиш билан эришадилар.

Куйидаги ҳадиси шарифлар ҳам бу ҳақиқатни ифодайди: *«Одам алайҳиссалом жаннатдан қувилишига сабаб бўлган гуноҳга қўл ургач, хатосини англаб:*

– Эй Роббим! Муҳаммад ҳаққи Сендан мени кечиритишингни сўрайман! – дея ёлворди.

Аллоҳ таоло:

– Эй Одам! Ҳали яратмаган бўлсам-да, Муҳаммадни сен қаердан билдинг? – дея сўради.

Одам алайҳиссалом:

– Эй Роббим! Сен мени яратиб, руҳингдан нуфлаганингда бошимни кўтаргандим, Аршининг устунлари устида «Ла илаҳа иллаллоҳу Муҳаммадун Расулуллоҳ» жумласининг ёзилганини кўрдим. Билдимки, Сен муборак исмининг фақат яралмишларнинг энг сеvimлисига боғлайсан! – деди.

Бунга жавобан Аллоҳ таоло:

– Тўғри айтдинг, эй Одам! Ҳақиқатан, У Менга барча махлуқотларнинг сеvimлисидир. Унинг ҳаққи менга дуо қилгин (Модомики, дуо қилдинг) Мен сени кечирдим. Шояд, Муҳаммад бўлмаса эди, сени яратмасдим!» дея марҳамат қилди (Имом Ҳоким, II, 672).

Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: *«Аллоҳ таоло Исо алайҳиссаломга шундай ваҳий қилди: «Эй Исо! Муҳаммадга иймон келтир ва умматингдан унга етишганларни унга иймон келтиришини айтгин! Шоят, Муҳаммад бўлмаса эди, Одамни яратмасдим. Муҳаммад бўлмаса эди, жаннат ва дўзахни яратмасдим. Аршни сув устига бунёд қилганимда у тебрана бошлади. Устига «Ла илаҳа иллаллоҳу Муҳаммадун Расулуллоҳ» ёзганимдан кейин тинчланди» (Имом Ҳоким, II, 672).*

Бир куни Жобир розияллоҳу анҳу жаноб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига келиб:

– Ота-онам Сизга курбон бўлсинлар, эй Расулуллоҳ! Менга энг аввал яратилган нарса нима эканини айтасизми? – дея сўрадилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– Эй Жобир! Аллоҳ таоло ҳамма нарсадан аввал сенинг Пайғамбарингнинг нуруни Ўз нуридан яратди...» дея жавоб бердилар.³¹

Ибн Арабий ҳазратлари бу борада шундай мулоҳазаларни билдирадилар:

«Аллоҳ таоло Муҳаммад алайҳиссаломга пайғабарлик хушхабарини етказганида Одам алайҳиссалом ҳали яратилмаган эдилар, сув ва лой орасида эдилар. Демак, набий ва расуллар воситасида юзага келган шариатларнинг аввали

31 Қаранг: Ажлуний, I, 265.

ва охири бўлиш ҳукми Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга буюрилди. Пайғамбаримиз алайҳиссалом ўша вақтдаёқ шариат соҳиби бўлганлар, чунки ҳадиси шарифда: «Одам руҳ ва жасад орасидалигида мен набий эдим», – дея марҳамат қилинади. «Мен инсон эдим» ёхуд мен «мавжуд эдим» дейилмаяпти. Нубувват фақат Аллоҳ томонидан У зотга берилган шариат билан белгиланган» (Ибн Арабий, «ал-Футуҳхат» II, 171; IV, 66-67).

Ибн Арабий ҳазратлари бошқа бир асарида куйидагиларни ёзадилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам инсонлар орасида мавжудотларнинг энг мукаммалидирлар. Шунинг учун ҳам нубувват У зот билан бошланди, Набий алайҳиссалом билан ниҳоя топди» (Ибн Араби, «Фусусул Ҳиком» IV, 319).

Мавлоно ҳазратлари «Маснавий»ларида шундай дейдилар:

«Кел, эй кўнгли! Ҳақиқий байрам Жаноб Муҳаммадга этишмоқдир. Чунки дунёнинг ойдинлиги У зоти муборакнинг жамоли нуридандир».

Сулаймон Чалабий ҳазратлари ҳам «Мавлуди Шариф»ида Нури Муҳаммадийни шундай эътироф этадилар:

Мустафо нурини аввал қилди бор,

*Севди Уни Кариму Гирдигор*³²

Яъни: «У Яратувчи ва Карим бўлган Аллоҳ аввал Муҳаммад Мустафо салаллаҳу алайҳи вассалламнинг нурини яратди ва У зотни севади».

Сўз якунида шундай дейиш мумкинки, Ҳақиқати Муҳаммадия ўлароқ ном берилган Нури Муҳаммадий Расулуллоҳ саллалаҳу алайҳи вассалламнинг

32 Сулаймон Чалабий Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи вассалламнинг Борлиқ Нури бўлганларини ва коинот Нури Муҳаммадий ҳурмати учун бунёд этилганини бошқа бир байтларида шундай сўзлар билан ифодалаган:

“Аллоҳ, Унга луфт этиб, Уни мукамал этди ва бошқа мавжудотлар ораси фазилатли айлади.” “Арш ва фаршда, яъни, еру Кўкда яширин ва ошкор нима бўласа, бари Унинг василалигида пайдо бўлган.” “Агар Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи вассаллам бўлмаганларида, еру само ҳам бўлмасди.” “Яна Ул улугъ Расул васила бўлганлари учун Аллоҳ таоло ҳазрати Одамнинг тавбасини қабул айлади.” “Агар Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи вассаллам дунёга келмаса эди, Одам алайҳиссаломга иззат тожи кийдирилмас эди.”

“Ҳазрати Нух, Ул зотнинг сояларида ғарқ бўлмадилар. Он ҳазратлари туғилмаслариданоқ мана шундай нозик мўъжизалар рўй бера бошлади.” “Аллоҳ дўст бўлгани ҳурмати учун Ул зотнинг аждодларини ниҳоятда иззат қилган.” “Жалил бўлган Мавло, Унинг бобоси бўлгани учун Халил (Иброҳим алайҳиссалом)га оловни чаманзоз айлади.”

“Мусо алайҳиссаломнинг кўлидаги асо ҳам (кофирларга қарши) Он ҳазратнинг ҳурмати учун аждарҳога айланди.”

“Исо алайҳиссалом ҳам Ул зотнинг умматидан бўла олиш учун ўлмасдан осмонга кўтарилганлар.”

“Гарчи уларнинг ўзлари ҳам Пайғамбарлардир. Фақат Аҳмад алайҳиссалом уларнинг энг мукаммали ва фазилатлисидир.”

“Зотан, ҳаммалари Муҳаммадга уммат бўлиш истагида бўладилар.”

“Шундай экан, Он ҳазратнинг суннатларини (ўрнатилганларини) адо этиш билан уммат бўлишни бажаргинки, Ҳақ таолонинг раҳмати сенга насиб бўлсин!”

маънавий шахсиятини тамсил этган нур, ҳақиқат ёхуд жавҳардир. Ул Зоти муборак Аллоҳ таоло даргоҳида энг сеvimли ва энг қийматлидирлар. Мавжудотнинг мавжудлик сабаби, Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг хилқатта биринчиси бўлган Нури Муҳаммадияга бўлган муҳаббатдир. Шунинг учун бутун коинот Нури Муҳаммаднинг шарафига У зот учун нозик бир тухфа бўлишга яратилган. Бутун мавжудот Набий алайҳиссалом ҳақиқатини билиш ва англаш учун халқ қилинган. Шундай экан, бир пиёлага бутун уммони сиғдириш мумкин бўлмаганидек, Нури Муҳаммадни муносиб идрок этиш ҳам мумкин эмас.

Жаноб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг пок насаблари

Пайғамбари соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оталарининг исмлари Абдуллоҳ, оналарининг исмлари Омина бўлган. У зотнинг насаблари Исмоил алайҳиссаломнинг ўғиллари Кайзар сулоласининг энг шарафлиси бўлган Аднангача етади.³³

Пайғамбар алайҳиссаломнинг катта боболари Аднан Исмоил алайҳиссаломнинг уруғидан ҳисобланади.³⁴ Аднаннинг ўғли Моаддин Исо алайҳиссаломнинг замондоши бўлгани ривоят қилинади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Курайш қабиласида ҳам ота ва ҳам она томонидан энг шарафли ва энг покиза оилага мансубдирлар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам насабларининг тоза ва покизалиги хусусида шундай марҳамат қилганлар: *«Мен жоҳилият даврининг ёмонликларидан заррача юқтирмаган ота-онадан дунёга келдим. Мен Одамдан отам ва онамга келгунча мудом никоҳ маҳсули ўлароқ дунёга келдим, асло зинодан пайдо бўлмадим!»* (Ибни Касир, «ал-Бидоя», II, 260)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг яна бир исми шарифлари – Мустафо. Бу исм шундай тарихий далолат, яъни танланиб, тақдим этганлик билан ифодаланади:

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам мансуб бўлган жамият қачон иккига бўлинса, Аллоҳ таоло Расулини энг хайрли жамиятдан қилгандир. У зотнинг Борликни ёритган нури Одам алайҳиссаломдан бери энг покиза ота-оналардан берилган.³⁵

Ибн Аббос ҳазратлари «Шуаро» сурасининг 219-оятини шундай тафсир қилганлар:

33 Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг насаби шарифлари шундай: Муҳаммад ибн Абдуллоҳ ибн Абдулмутталиб, ибн Ҳошим ибн Абду Маноф бин Қусай ибн Қилоб ибн Мурра ибн Луай ибн Ғолиб ибн Фихр ибн Молик ибн Надр ибн Кинона ибн Ҳузайма ибн Мудрика ибн Илёс ибн Мудор ибн Низор ибн Маад ибн Аднан. (Бухорий, “Манокйбул-Ансор”, 28; Ибн Ҳишом, I, 1-3; Ибн Саъд I, 55-56)

34 Қаранг: Ибн Ҳишом, I, 1, 5.

35 Қаранг: Аҳмад, I, 210.

«Сен, яъни нуринг сажда қилганлардан айланиб сенга кўчган» (Қуртубий, XIII, 144, Ҳайсамий, VIII, 214).

Фахри коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламдан бу хусусда шундай ҳадиси шариф ривоят қилинади: *«Мен Одам болаларнинг энг хайрли ва энг покизаларидан, замондан замонга, оиладан оилага ўтиб, ниҳоят, мана шу оилдада дунёга келдим!»* (Имом Бухорий, “Манокиб”, 23)

«Аллоҳ таоло Иброҳим болаларидан Исмоилни танлади. Исмоил ўғилларидан Кинано ўғилларини танлади. Кинано ўғилларидан Қурайшийни танлади. Қурайшийлардан Ҳошим ўғилларини танлади. Ҳошим ўғилларидан Абдулмутталиб ўғилларини танлади. Абдулмутталиб ўғилларидан мени танлади» (Муслим, Фадойил, Термизий, “Манокиб”, 1).

Буюк уламо Ибн Ҳолдун Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг насаблари бу қадар мукаммал ва батафсил ҳолатда билиниши ва кадрқиймат билан давом этилишини шундай изоҳлайди: «Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламдан бошқа ҳеч бир банданинг насаби бу қадар аниқ эмас ва ҳеч бир банда Одам алайҳиссаломдан Набий алайҳиссаломга келгунгача уруғ қиймати давомли ҳолатда келмаган. Бу Аллоҳ таолонинг Ҳабиби учун махсус икромдир» (Ибни Ҳолдун, I, 115).

Пайғамбар алайҳиссаломнинг оталари Абдуллоҳ ва оналари Оминанинг турмушлари

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дунёга келишларига яқин замонларда тавҳид этикоди йўқотилган, Каъба қавм ва қабилаларга тегишли бутларга тўлдирилган, Замзам қудуғи ҳам кўмилиб кетганди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг боболари Абдулмутталиб, бир куни Ҳижрда ухлаб ётганида, тушида Замзам қудуғини қазиб, ўртагача чиқариши айтилди. Кейинроқ эса, қаерни қазиши кераклиги ҳақида ишора берилди.

Абдулмутталиб қазиш ишларини бошлаганида Қурайшийлар: «Ибодатхонамиз ёнини қаздирмаймиз!» – дея унга тўскинлик қилишди. Абдулмутталибнинг уларга қаршилиқ кўрсатишга кучи йўқ эди. Шундан кейин Абдулмутталиб Аллоҳ унга ўн фарзанд берса, улар отасини ҳимоя қиладиган ёшга етсалар, фарзандларидан бирини Каъбанинг ёнида қурбон қилишга аҳд қилди. Бироздан кейин Қурайшийлар Абдулмутталибда кўрганлари баъзи мўъжизавий ҳолатлар ва ишоратлар туфайли бироз юмшадилар ва унга тўскинлик қилишмади. Абдулмутталиб қудукни қазди ва Замзамни очди. Вақти келиб ўн нафар фарзанди дунёга келди ва улар уни ҳимоя қиладиган ёшга етдилар. Ўша кезларда тушида: «Атаганингни бажар!» дея бир неча йил олдин Аллоҳга берган ваъдаси эслатилди. Ваъдасини бажариш учун навбати билан кўчқор ва қорамоллар сўйган Абдулмутталибдан ҳар сафар янада каттароғи сўраларди. Бир куни у: «Бундан каттаси нима?» дея сўраган эди, «Ўғилларингдан бирини қурбон қилишни айтгандинг!» дейилди. Шундан

кейин Абдулмуталлиб ўғилларини тўплаб, Аллоҳ учун атаганини бажариш учун уларни итоатга даъват этди. Болалари отасига қарши бош кўтармай, «Сиз айтганингизни бажаринг, орамиздан истаганингизни қурбон қилинг!» дедилар. Абдулмуталлиб фарзандларининг орасида қуръа ташлар экан, «Аллоҳим! Мен фарзандларимдан бирини Сенга қурбон қилишни атагандим. Уларнинг орасида қуръа ташлайман. Улардан истаганингни танла!» дея дуо килди.

Қуръа Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оталари Абдуллоҳга чиқди. Абдулмуталлиб қурбон қилиш учун ўғлини Каъбага олиб борганида, маккаликлар фарзанд қурбон қилиш одатга айланишидан кўрқиб, унга моънелик қилдилар. Абдулмуталлибни зўрға кўндириб бир олимга олиб бордилар.

– Сизда бир кишининг қиймати қанча? – дея сўради олим.

– Ўнта туя қадар, – дея жавоб бердилар. Шунда олим:

– Ундай бўлса, Абдуллоҳ билан ўнта туя орасида қуръа ташланглар, қуръа Абдуллоҳга чиқса, яна ўнта туя қўшиб йигирмата туя ва Абдуллоҳ орасида яна қуръа ташланглар. Бу сонларни қуръа туяларга чиққунича ўнтадан ортирриб боринг! – дея тавсия берди.

Ўнта туя ва Абдуллоҳ орасида қуръа ташланганди, қуръа Абдуллоҳга чиқди. Ўнта туя яна қўшиб қуръани такрорладилар, яна Абдуллоҳга чиқди. Туялар сони юзтага етгунича қуръа шу ҳолатда давом этди. Юзтага борганда қуръа туяларга чиқди. Абдулмуталлиб тўлиқ ишонч ҳосил қилиши учун қуръани уч марта такрорлади. Шундан кейин ўрнидан туриб, ўғлининг омон қолгани учун Аллоҳга дуою ҳамдлар айтди. Ҳар сафар қуръанинг туяларга чиққанини кўрган атрофдагилар севинчдан такбир айтишди. Сўнг Абдулмуталиб туяларни сўйиб, гўштини садақа қилди.³⁶

Бугун ислом шариатида ўлдирилган бир инсоннинг бадалини юзта туя ёки шунча миқдордаги товон билан белгилангани юқоридаги тарихий ҳодисадан келиб чиққан.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам боболари Исмоил алайҳиссалом ва оталари Абдуллоҳнинг қурбонлик учун танланганига ишора қилиб: *«Мен икки қурбонликнинг ўғлиман!»* дея марҳамат қилганлар (Ҳоким II, 609/4048).

Яна шунинг учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам «Ибн Забиҳайн» (икки қурбонликнинг ўғли) дея аталганлар.³⁷

Абдуллоҳ ҳазратлари ташки кўринишлари ва ахлоқ жиҳатидан ҳам ўз оға-инилари ва бошқа бутун Қурайш йигитларининг энг кўрками, яхшиси бўлганлар. Ақл, камол ва заковат жиҳатидан ҳам улардан устун бўлганлар.³⁸ Шунинг учун Қурайшнинг барча қизлари у киши билан турмуш қуришга

36 Қаранг: Ибн Ҳишом, I, 163-168; Ибн Саъд I, 83-85; Ҳоким, II, 604/4036.

37 Қаранг: Ҳоким, II, 604/4036.

38 Қаранг: Ҳалабий, I, 51-62.

талабгор эди. Ҳатто Варақа ибн Навфалнинг синглиси Руқийя Абдуллоҳнинг манглайида нур борлигини билган ва бу пайғамбарлик нури эканини билиб, узоқ кутилган сўнгги пайғамбарга она бўлиш шарафига ноил бўлиш учун Абдуллоҳ ҳазратларига юзта туя эвазига у билан турмуш қуришларини таклиф қилган.³⁹

Абдулмуталлиб ўғли Абдуллоҳга Бани Зухро қабиласанинг обрўли кишиларидан бири Ваҳб ибн Абду Манофнинг қизи Оминани келин қиладиган бўлди. Қурайшнинг насаб ва шараф жиҳатидан энг устун қизи бўлган Омина бунга розилик бергач, никоҳландилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оналари Омина онамизнинг насаблари Ваҳб ибн Абду Маноф ибн Зухро ибн Килоб ибн Мурро шаклида. Зухро Ҳошимийларнинг бобоси бўлган Қусай ибн Килобнинг укаси бўлгани учун Ҳазрати Оминанинг насаби Ҳазрати Абдуллоҳ билан Килобда туташади.⁴⁰

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам она раҳмига тушгач, Абдуллоҳнинг пешонасидаги нур Ҳазрати Оминага ўтди.⁴¹

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оталари Абдуллоҳнинг вафоти

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оталари ҳазрати Абдуллоҳ никоҳларидан кўп ўтмай Қурайшнинг бир тижорат қарвонига қўшилиб Шомга кетгандилар. Тижорат ишлари битиб, қайтаётганда йўлда хасталаниб қоладилар. Мадинага келгач ҳамроҳларига: «Мен бу ерда тоғаларим Нажжор ўғилларининг ёнида бироз қоламан», – деди ва у ерда бир ой қолдилар.

Тоғаларининг савб ҳаракатларига қарамай, соғаймадилар ва ўша ерда вафот топдилар. Ҳазрати Абдуллоҳ Мадинада дафн этилдилар. Вафот этганларида йигирма беш ёшда бўлганлар.⁴²

Ҳазрати Омина онамиз ҳазрати Абдуллоҳнинг вафотлари хабарини олгач, кўп кайғурдилар. Бир неча кун кўзёш тўқдилар. Жуфтлари каби инсон ҳеч қачон топилмаслигидан ўқиндилар. Ҳазрати Абдуллоҳни ҳамма яхши кўрарди. Ниҳоятда мард, сахий ва меҳр-шафқатли эканини марсияларга солиб айтиб-айтиб йиғлайдилар.⁴³

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг туғилишлари муждаси келган хабар ва ҳадислар

39 Қаранг: Ибн Ҳишом, I, 168-169.

40 Қаранг: Ибн Саъд I, 59-60.

41 Қаранг: Ибн Ҳишом, I, 170.

42 Қаранг: Ибн Саъд I, 99.

43 Қаранг: Ибн Саъд I, 100.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам туғилмасларидан аввал бир қанча илоҳий жилва зоҳир бўлганди. Бутун Коинот У зотни орзиқиб қутарди гўё. Чунки Набий алайҳиссалом яратилиш сабаби эдилар.

Аввало Аллоҳ таоло аввалги пайғамбарлардан Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга иймон келтириб, ёрдам беришлари учун аҳду паймон олган. Бу Набий алайҳиссалом ҳақида энг катта хушхабарлардан биридир. Ояти қаримада шундай марҳамат қилинади:

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَضْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَضْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ

«Аллоҳ Набийлардан «Сизларга китоб ва ҳикмат берганим учун, кетингиздан сизлардаги нарсани тасдиқловчи Пайғамбар келганда, албатта, унга иймон келтирасиз ва ёрдам берасиз», – деб аҳду паймонларини олиб туриб: «Иқрор бўлдингизми? Бу ҳақда ишончли аҳду паймонимни қабул қилдингизми?» деганини эсла. Улар: «Иқрор бўлдик», – дейишди. У: «Бас, гувоҳ бўлинглар, мен ҳам гувоҳ бўлувчиларданман», – деди» («Оли-Имрон», 81-оят).

Иброҳим алайҳиссалом билан ўғиллари Исмоил алайҳиссалом Каъбани куриб бўлгач, қўлларини кўкка кўтариб Пайғамбар алайҳиссалоту вассалом ҳақларига шундай дуо қилдилар:

رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

«Роббимиз, ўзларининг ичидан уларга оятларининг тиловат қилиб берадиган, китобни ва ҳикматни ўргатадиган, уларни поклайдиган Пайғамбар юбор. Албатта, Сенинг Ўзинг азиз ва ҳикматли зотсан» («Бақара» сураси, 129-оят).

Исо алайҳиссалом ҳам пайғамбар эканликларини Бани Исроилга билдираётиб Борлиқ Нури хушхабарини етказадилар:

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ

«Ийсо ибн Мариям: «Эй Бани Исроил, албатта, мен ўзимдан олдин келган Тавротни тасдиқловчи ва мендан кейин келувчи Аҳмад исмли Расулнинг башоратини берувчи, Аллоҳ сизларга юборган Пайғамбарман», – деганини эсла...» («Саф» сураси, 6-оят)

Оналари ҳазрати Омина Борлиқ Нурига ҳомиладор бўлган илк кунларида бир туш кўрадилар. Тушларида уларга: «Эй Омина! Сен бу умматнинг энг яхшисига ҳомиладорсан! Боланг дунёни шарафлантирганида «Хар қандай ҳасадчининг ёмонлигидан Уни ягона Аллоҳнинг ҳимоясига топшираман!» дея дуо қил ва Унга «Муҳаммад» дея исм қўйгин» дея ўзларига хитоб қилинганини эшитдилар.⁴⁴

Шунинг учун ҳам Аллоҳнинг Расули саллаллаҳу алайҳи васаллам шундай марҳамат қилгандирлар: *«Мен улуғим Иброҳимнинг дуоси, биродарим Исонинг хушхабари ва онамнинг тушиман»* (Имом Ҳоким, II, 453; Аҳмад, IV, 127-128).

Шу билан бирга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ислари ва сифатлари Таврот ва Инжилда ёзилган бўлиб, яҳудий ва насроний олимлари бу борада аниқ маълумотга эга эдилар. Шунингдек, уларнинг инсоф аҳлидан бўлгани ҳақида Қуръони кармида шундай марҳамат қилинади:

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ
مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ

«Улар ўз ҳузурларидаги Таврот ва Инжилда ёзилган ҳолида топиладиган, уларни яхшиликка буюриб, ёмонликдан қайтарадиган, уларга покиза нарсаларни ҳалол қилиб, нопок нарсаларни ҳаром қиладиган, устиларидаги юкни енгиллатиб, кишанларни ечадиган уммий Набий, Пайғамбарга эргашадилар...» («Аъроф» сураси, 157-оят)

Ҳатто аҳли китоб олимлари Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламини ўз фарзандларини танигандай билардилар:

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ
وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

«Китоб берилганлар уни худди болаларини танигандек танийдилар. Ва, албатта, улардан бир гуруҳлари билиб туриб ҳақни беркитадилар» («Бақара», 146-оят).

44 Қаранг: Ибн Ҳишом, I, 170.

Шунингдек яҳудийларнинг энг буюк уламоларидан мусулмон бўлган Абдуллоҳ ибн Салом розияллоҳу анху:⁴⁵

– Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ўз ўғлимдан ҳам яхши танийман! – деганларида, ҳазрати Умар розияллоҳу анху:

– Эй ибни Салом! Бу қандай бўлади? – дея сўради. У киши:

– Мен Муҳаммад алайҳиссалоту вассаломнинг ҳақиқатан ҳам Аллоҳнинг Расули эканликларига шаҳодат келтирдим. У кишининг пайғамбар эканлигига ҳеч шубҳа қилмайман! Чунки У зотнинг Аллоҳ томонидан юборилган Пайғамбар экани наът ва васфлари китобимизда бор... – дедилар.

Бунга жавобан Ҳазрати Умар розияллоҳу анху:

– Эй ибн Салом! Аллоҳ сени ҳақиқатан ҳам муваффақ қилибди! – дея пешоналаридан ўпдилар (Воҳидий, s. 47; Розий, “Тафсир”, IV, 116).

Ояти каримада «Таврот» ва «Инжил»да Пайғамбаримиз алайҳиссалом ва асҳоби киромларнинг васфи, ҳол ва шонлари қуйидагича баён этилган:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيُغَيِّظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

«Муҳаммад Аллоҳнинг Расулидир. У билан бирга бўлганлар кофирларга шиддатли, ўзаро раҳимдилдирлар. Уларни Аллоҳдан фазл ва розилик тилаб, рукуъ ва сажда қилган ҳолларини кўрурсан. Уларнинг сиймоси сажда асаридан юзларида (балқийдир). Ана ўша уларнинг Таврот ва Инжилдаги мисолларидир. Бу худди уруғини ёриб чиқариб, қувватланиб, йўғонлашиб, поясида тик туриб, дехқонларни ажаблантирган бир экинга ўхшайдир. Кофирларнинг ғазабини қўзиш учун. Аллоҳ улардан иймон

45 Абдуллоҳ ибн Салом розияллоҳу анхунинг кунялари Абу Юсуф бўлиб, Юсуф алайҳиссалом наслидан бўлганлар. Асил номлари Ҳусайн эди, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи васаллам у кишининг исмларини Абдуллоҳ дея ўзгартирадилар. Бани Кайнуко яҳудийларининг олимларидан эдилар. Расулимиз Маккадан Мадинага ҳижрат қилганларида Қубога боргач, Абдуллоҳ ёнларига келдилар ва Ул зотдан бир нарсаларни сўрадилар. Пайғамбар алайҳиссалом уларни жавоблаганларидан кейин, бу жавобларни фақат Пайғамбар бера олишини айтиб исломга кирдилар. Сўнгра аҳли хонадонлари ва айрим қариндошларини ҳам исломга киришларига васила бўдилар. Пайғамбар алайҳиссалом жаннат хушхабарини берганлари Абдуллоҳ розияллоҳу анху саҳобалар орасида ҳурматли инсон эдилар. “Аҳқоф” сурасининг 10 – ояти ва “Раъд” сурасининг 43-ояти у киши ҳақида марҳамат қилингани айтилади. 25 та ҳадиси шариф ривоят қилганлар ва Муовиянинг халифалик даврида ҳижрий 43 / милодий 663 йилда Мадинада вафот этганлар.

келтириб ва солих амалларни қилганларга мағфират ва улуғ ажрни ваъда қилди» («Фатҳ», сураси-29).

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу бир куни Каъб ул-Аҳборга.⁴⁶

– Тавротда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сифатлари ҳақида нималар дейилган? – дея сўраганларида, Ҳазрати Каъб раҳматуллоҳи алайҳ қуйидагича жавоб берганлар:

– У зотнинг сифатлари ҳақида Тавротда шундай дейилади: «Мухаммад ибн Абдуллоҳ Маккада туғилади, Табо (Мадина)га ҳижрат қилади, Шомга ҳукмрон бўлади. У ёмон сўзлар гапирмайди, кўчаларда баланд овозда гапирмайди. Ёмонликка ёмонлик билан жавоб бермайди, аксинча, кечиради ва унутиб юборади. Уммати тўқчилигу тангликда ва ҳамма жойда Аллоҳга ҳамд айтади, Уни мактов ва санолар билан кўкка кўтаради. Белларига камар боғлашади. Қўлларини ювишади (тахорат олишади). Урушда сафланганларидек намозларда ҳам саф тортадилар. Масжидларидан ари ғўнғиллаганидек (Қуръон ва зикр) овозлари эшитилади. Азон товушлари уфқни эгаллайди» (Доримий, Мукаддима, 2).

Ато ибн Ясор раҳимахуллоҳ шундай дейдилар:

«Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу⁴⁷ анҳуни учратиб қолдим ва уларга шундай дедим:

– Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Тавротда зикр қилинган сифатларини менга ҳам айтинг!

У киши шундай дедилар:

– Хўп бўлади! Аллоҳга қасам бўлсинки, У зотнинг Қуръонда келган сифатларининг баъзиси Тавротда ҳам бор (Унда): «Эй Пайғамбар! Биз Сени Инсонларга гувоҳ, хушхабарчи, огоҳлантирувчи ва уммийлар учун ҳимоя қилувчи ўлароқ юбордик. Сен Менинг бандам ва Расулмисин. Мен Сени Мутаваккил дея номладим... Аллах бузилган динни «Ла илаҳа иллаллоҳ» дейиш билан тўғриламасдан ва бу дин билан кўр кўзларни, кар қулоқлар, занг босган қалбларни очмасдан туриб Унинг руҳини кучолмайди» дейилади» – дедилар» (Бухорий, 50; Тафсир 48/3).

46 Каъб ал Аҳбор раҳимахуллоҳ тобеинлардан бўлиб Бани Исроилга оид ривоятлари билан машҳурдир. Ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу даврларида мусулмон бўлиб, ҳижрий 32 йилда вафот этганлар.

47 Абдуллоҳ ибн Амр бин Ос розияллоҳу анҳума оталари Амр билан бирга ҳижратнинг еттинчи йилида Мадинага ҳижрат қилдилар. Эски маданиятдан вокиф, ўқиш-ёзишни билган саҳобий эдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан эшитган ҳадисларни ёзардилар. Бу борада Расули Акрамдан махсус изн олгандилар. Абдуллоҳ ҳадис ва фикҳ билимларининг билмдони бўлганлари учун саҳобалар орасида “Абодило” дея машҳур бўлган тўрт Абдуллоҳдан бири. Оталари ҳазрати Амр билан бирга Шом фатҳида ва Ярмук жангида қатнашдилар. Бу урушда оталарига байроқдорлик қилдилар. Миср фатҳидан кейин оталари билан Мисрга жойлашиб шу ерда яшаб қолганлар. Оталаридан аввал мусулмон бўлган Абдуллоҳ 72 ёшда Мисрда вафот топганлар. Қабрлари Қоҳирадаги Амр ибн Ос масжидида жойлашган.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни барча сифатлари билан билган яҳудийлар ул зотнинг келадиган вақтини кутаётгандилар. Шунинг учун мадиналик бутпараст Авс ва Ҳазрож қабилалари билан яҳудийлар қачон тортишиб қолишса, яҳудийлар: «Яқин кунларда бир пайғамбар юборилади. Унинг келиши жуда яқин. Ўша пайғамбар келгач, биз Унга эргашамиз, Эрам ва Од қавмларидек сизларни ўлдириб, илдингизни қуритамиз», – дейишарди (Ибни Асир, ал-Комил, II, 95-96).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг завжалари Сафийя бинти Ҳуяй розияллоҳу анҳодан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳижрат чоғида Кубо қишлоғига келганларида, оталари яҳудий Ҳуяй ибн Аҳтоб билан амакилари Абу Ёсир дарров у ерга келишади, қуёш ботаётганида ҳориб-чарчаб, қайғуга ботиб уйга қайтишибди.

Абу Ёсир укасига:

– Бу зот келиши кутилатган Пайғамбарми? – дея сўради.

– Ҳа, худди ўша! – деди Ҳуяй.

– Бу кишининг ўша Пайғамбар эканига ишончинг комилми? Яхшилаб текширдингми? – дея сўради Абу Ёсир.

– Ҳа! – дея жавоб берди Ҳуяй.

– Ундай бўлса, У зотга нисбатан юрагингда нима бор? – дея сўраган эди, Ҳуяй:

– То тирик эканман Унга ҳар доим душманлик қиламан! – деди (Абу Нуайм, Далоил, I, 77-78).

Яҳудийлар келишини сабрсизлик билан кутаётганлари охирзамон Пайғамбарини ўз ирқларидан, яъни бану Исроилдан бўлишини истаётгандилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Исмоил алайҳиссаломнинг насабидан келган араблардан бўлгани учун яҳудийлар ҳасад қилиб У зотга иймон келтиришмади.⁴⁸

Бу ҳақиқатни ибни Аббос розияллоҳу анҳумо мана бу ривоят билан тасдиқлайди:

«Ҳайбар яҳудийлари билан Ғатафон орасида ўзаро зиддиятлар бор эди ва яҳудийлар ҳар тўқнашувда мағлуб бўлишарди. Алалоқибат, «Эй Аллоҳимиз! Охирзамон да юборишни ваъда қилганинг уммий Пайғамбар ҳаққи Сендан бизни музаффар қилишингни сўраб ёлворамиз!» дея Ҳаққа ёлвора бошладилар. Ғатафон билан тўқнашганда ҳам шундай дуо қилишди. Бу билан Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламни ёкладилар. Жангда ғатафонликларни мағлубиятга учратдилар. Лекин Аллоҳ таоло яҳудийларнинг дуоларига васила қилганлари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламни

48 Қаранг: Ибн Саъд I, 155.

пайғамбар қилиб юборганида, Набий алайҳиссаломнинг пайғамбарлигини инкор қилишди. Шунда Аллоҳ таоло:

وَكَاثُوا مِنْ قَبْلِ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا
عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ

«Уларга Аллоҳнинг ҳузуридан ўзларидаги нарсани тасдиқловчи китоб келганда, ва холбуки, кофирларга қарши (ундан) ёрдам кутардилар, ўзлари билган нарса келганда, унга куфр келтирдилар. Кофирларга Аллоҳнинг лаънати⁴⁹ бўлсин» («Бақара» сураси, 89-оят) оятини марҳамат қилди (Куртубий, II, 27; Воҳидий, s. 31)

Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг туғилишларининг хуш-хабари берилган мана бу ҳодиса ҳам диққатни ўзига тортади:

Сайф ибн Зий Язан Кисро томонидан Яман ҳукмдорлигига тайинлангач, тўрт томондан араб ҳайъатлари келиб уни табрикладилар. Маккадан келган ўн кишилик ҳайъатга Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг боболари Абдулмуталлиб бош эдилар. Улар ҳукмдорга шундай дедилар:

– Эй ҳукмдор! Биз Аллоҳ тегинишни тақиқлагани Ҳарамнинг аҳли ва Байтуллоҳнинг ходимларимиз. Ҳукмдорлигингни муборакбод этгани келдик!

Яман ҳукмдори уларни чиройли кутиб олди ва узоқ муддат меҳмон қилди. Бир куни Абдулмуталлибни ёнига қақриб унга шундай деди:

– Эй Абдулмуталлиб! Мен сенга бир сирни омонат қиламанки, бу сирни бошқага очмасдим. Лекин мен унинг асосини сенда кўряпман. Шунинг учун уни сенга айтаман. Аллоҳ таоло изн берганича бу сирни ҳимоя қилгин. Шубҳасиз, Аллоҳ буюрганини бажаради. Ўзимизга очиб, бошқаларга ёпган Китобимизда шундай муҳим бир хабар борки, ҳаётнинг шарафи, ўлимнинг фазилати ундадир. Барча кишилар, ҳайъат ҳамроҳларинг, бевосита сен билан боғлиқ бу сир! – деди.

– Эй ҳукмдор! Барча кўчманчи халқ сенга фидо бўлсин! – деди Абдулмуталлиб. Ўша буюк шонли хабар нима экан?

– Тиҳома ҳудудида бир бола туғилади. Аломати ўлароқ унинг икки кураги орасида хол бўлади. Қиёмат кунигача унда имомлик (риёсат) сизларда саййидлик бўлади, – деди ҳукмдор. Сайф ибн Язан шундай дея сўзини давом этди:

49 Қуръони каримда ва юкорида гувоҳи бўлганимиздек Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадисларида умумиятда маълум шахсга қаратилмай бир канча гуноҳкорлар лаънатланмоқда. Уларда ахлокий, этиқодий ва иқтисодий жиҳатдан катта адашишларни тамсил этган билиш, амал қилиш ва муносабатлар лаънатган. «Мен лаънатчи ўлароқ эмас, фақат раҳмат ўлароқ юборилди.» (Муслим, «Бир», 87) дея марҳамат қилганлари ҳолда, Аллоҳ Расулининг баъзи ишларни қилганларни лаънат қилишлари, бу хатти-ҳаракатларнинг ислом ижтимоий а ҳаёти жиҳатидан ниҳоятда жиддий ҳамда салбий таъсирлари борлигини тақозо қилмоқда.

– Шу пайт унинг туғиладиган вақтидир. Ҳатто, балки туғилган бўлиши ҳам мумкин. Унинг исми Муҳаммаддир. Отаси ва онаси ўлади. Уни бобоси ва амакиси боқиб катта қилади. Аллоҳ Уни очиқ-ойдин хабардор бир пайғамбар ўлароқ юборади. Биздан айрим кишилар Унга ансор (ёрдамчи) бўладилар. Улар билан дўстларини азиз, душманларини хор қилади. У ер юзининг энг қийматли ҳудудларини фатҳ этади. Унинг туғилиши билан мажусийлар топинган олов сўнади. Ширк ва жаҳолат тақиқланади, бутлар синади, шайтон тошбўрон қилинади. Унинг сўзи Ҳақ билан ботилнинг орасини очади, ҳукми адолатли бўлади. У доим яхшиликка буюриб, яхшиликни тарғиб қилади, ёмонликдан қайтаради ва ёмонликларни йўқотади, – деди.

– Умринг узун, шон-шарафинг баланд, салтанатинг давомли бўлсин, – деди Абдулмутталиб! Сен айтаётган бола менинг наслимдан туғилади. Эй ҳукмдор, бу хусусда яна бироз гапириб, мени севинтира оласанми? – деди Абдулмутталиб.

– Ёпинчикқа бурканган Байтуллоҳ, мўъжизаларга ва самовий китобларга қасам бўлсин, эй Абдулмутталиб! – деди Сайф. Зарра ёлғон йўк, унинг улуғи сенсан!

Бу гаплардан кейин Абдулмутталиб севинчдан ерга чўккаладилар.

– Бошини ердан кўтар! – деди ҳукмдор. Қалбинг хотиржам, умринг узун, шонинг баланд бўлсин! Мен айтган аломатлардан бирор нима кўрдингми?

– Ҳа, эй ҳукмдор! – деди Абдулмутталиб. – Менинг ниҳоятда яхши кўрганим, жонимдан ортиқ билганим бир ўғлим бор эди. Уни қавмимнинг обрўли хонадонларидан биридаги қиз Омина билан никоҳлаб қўйгандим. Омина бир бола дунёга келтирди. Унинг исмини Муҳаммад деб қўйдим. Икки курагининг орасида холи бор. Сен айтган аломатлар унда бор. Унинг отаси ва онаси вафот этди. Уни мен ва амакиси катта қияпмиз.

Бунга жавобан Сайф:

– Ўғлингни яхши ҳимоя қилгин! Яҳудийлардан эҳтиёт бўл! Чунки яҳудийлар унга қаттиқ душманлик қиладилар. Лекин Аллоҳ уларга бу борада имкон бермайди. Бу гапларимни шерикларингга гапирма! Сизларга насиб қиладиган устунликка ҳасад қилиб, набирангнинг бошига бирор кулфат солмасликларига ишончим комил эмас. Агар унинг пайғамбар қилиб юборилишидан олдин ўлмасам, суворийларим ва аскарларим билан бирга бориб Ясриб (Мадина)ни хижрат юрти, давлатимнинг пойтахти қилардим. Нима қилиб бўлса ҳам, Уни офат ва балолардан ҳимоя қилардим. Бир йилдан кейин Ундан менга хабар олиб кел! – деди.

Афсуски, Сайф ибн Зий Язан бир йил ўтмасдан ўлдирилди⁵⁰ (Ибн Касир, ал-Бидоя, III, 26-28; Диёрбакрий, I, 239-241).

⁵⁰ Таврот ва Инжилда Пайғамбар алайҳиссаломнинг келишлари маълум васфлар билан баён этилиши, уларнинг аслида илоҳий манбадан эканини ва бузилган бўлса-да, бугунги

Пайғамбар алайҳиссаломнинг боболари Абдулмутталибга набираларининг истиқболидан билдирилган яна бир хушхабар мана бундай эди:

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир кун болалар билан ўйинга берилиб, Радм маҳалласига борадилар. У ерда Мудлиж ўғилларидан бир жаомат Пайғамбар алайҳиссаломни ёнларига чакириб, оёқларига қараб, оёқ изларини кузатдилар. Шу пайт Абдулмутталиб келдилар. Улар билан кучоклашиб кўришишди ва:

– Бу бола сенинг насабингданми? – дея сўрашди.

– Ўғлим, – дедилар Абдулмутталиб.

– Уни яхши муҳофаза қилгин! – деди Мудлиж ўғиллари. – Чунки биз Мақоми Иброҳимдаги оёқ изига бу боланикидан ўхшаш бўлган оёқ изини кўрмадик! – дейишди.

Абдулмутталиб ўғиллари Абу Толибга:

– Кўрдингми, булар нима деяпти, эшитгин! – дедилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни амакилари Абу Толиб жиёнларини жиддий ҳимоя қилардилар.⁵¹

Жаноб пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам дунёни шарафлан-тирмасдан аввал бутун олам маънавий жиҳатдан мисли кўрилмаган зулматда эди. Одамлар ниҳоятда бадбахт бўлиб, жаҳолат ботқоғига ботиб кетишаётганди. Инсоният ўз кадр-қийматини йўқотган эди. Одамларнинг ваҳшийлиги ва зулмидан ҳайвонлар ҳам эзилиб кетганди. Ҳаёт яшаб бўлмайдиган ҳолатга келиб қолганди. Олам ғамгин, борлиқ абгор, кўнгиллар вайрон эди. Ожиз ва кучсизлар кулишни унутганди. Яшаш ҳаққи фақат кучлиларга тегишли эди. Меҳмет Акифнинг ифодаси билан айтганда:

мазмунларида аслидан олинган баъзи парчалар борлигини тақозо қилади. Шунинг учун ҳам му мусулмонлар, Таврот ва Инжилни ҳукмдан чиқарилган қонун каби кўрсалар-да, уларга нисбатан ҳурматсизлик қилмайдилар. Таврот ва Инжилда бўлганидек, зардуштийлик, ҳиндуизм, буддизм каби шарқ динларининг муқаддас дея қараладиган китобларида ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ташрифлари хушхабари келтирилган. Зардуштийларнинг муқаддас китоби дейиладина “Авестода” Пайғамбар алайҳиссаломнинг исмлари “Сойешант” дея қайд этилган. Бу сўзнинг — “Одамларга Раҳмат” маъносини билдиради. Китобда бутун инсониятнинг Пайғамбари бўлишлари билан бирга, яна бошқа яхши сифатлар билан зикр қилинганлар. Ҳиндуизмнинг муқаддас китоби “Ведалар”, “Упанишадлар”, “Пуранада”да Ҳотамул Анбиёнинг соқолни суннат қилишлари, тўнгиз гўштини ҳаром қилишларига ўхшаган бир бир қанча ҳислатлари тилга олинади. Шунингдек, буддавийлик китобларида ҳам Аллоҳнинг Расули соллаллоҳу алайҳи васалламнинг рисолатлар хушхабари ва сифатлари келтирилган бўлимлар бор. (Қаранг: Рамзи Қоя, “Илоҳий китобларда Муҳаммад алайҳиссалом с. 221-239; А. Ҳ. Вияртхи - У. Али, “Шарқнинг илоҳий асарларида Муҳаммад алайҳиссалом, Истанбул, 1997; Иброҳим Жонон, XIV, 79-81) Ердаги илк диннинг ҳақ дин бўлгани, инсониятга мингларча Пайғамбар юборилгани, аммо инсонлар вақт-вақти билан тўғри йўлдан адашганларига эътибор берилса, зардуштийлик, ҳиндуизм, буддавийлик каби ботил динларда охириги Пайғамбар хушхабарининг келиши билан боғлиқ айрим ҳақиқатлардан ҳайратга тушмаслик керак.

51 Қаранг: Абу Нуайм, Далойил, I, 165; Ибн Саъд I, 118.

*Сиртлон қувиб етмасди йиртқиҷликда инсонни,
Ожизни туғишгани ерди топса имконни.*

Қуръони каримда бу ҳақиқат шундай марҳамат қилинади:

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ

«Қилган амалларининг баъзисини тоттириш учун одамлар қўллари касб қилган нарсалар туфайли қурукликдаю денгизда фасод зоҳир бўлди...» («Рум» сураси, 41-оят).

Қутлуғ ташриф яқинлашган сари ҳамма, ҳатто барча нарсалар катта иштиёқ ва орзиқиш билан У улуг Нурнинг имдодга келиши ва уларни зулматдан қутқаришини кутарди. У обиҳаёт уларга икром ва эҳсон этилишини орзу қилишарди. Бутун инсоният Унга ташна ва мунтазир эди. Унинг хушхабар ва ишоратларини олгандилар, вақт-вақти билан яна олаётгандилар.

Сулаймон Чалабий «Мавлуди Шариф»ида ҳатто қуёш ҳам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга ошиқ бўлиб, У зотнинг атрофларида парвоналар мисоли айланганини тилга олиб, қутлуғ ташриф хушхабарини Ҳазрати Оминанинг кўнгил тилидан шундай мисраларга тўкади:

*Деди, кўрдим Ул Ҳабибнинг онаси
Бир ажиб нур ким, қуёш парвонаси.
Тушдилар кўктан малаклар тортиб саф
Каъба каби қилдилар уйим тавоф
Дедилар: «Ўғлингдек ҳеч бир ўғил»
Яралганин кўрмади жаҳон, бил.
Бу келган илму ладун султонидир
Бу келган тавҳиду ирфон конидир...*

Қутлуғ ташриф ва бу аснода рўй берган мўъжизавий ҳолатлар

Ниҳоят, орзиқиб кутилган Нур милодий 571 йилнинг йигирманчи апрелига тўғри келадиган 12 рабиъул аввал, душанба тонгида, кун оқараётган маҳал зухур оламига тушиб, Абдуллоҳ ва Оминанинг никоҳи орқали дунёни шарафлантирдилар. Бу ташриф билан гўё бутун Борлиқ тилга келиб: «Хуш келибсиз, эй Расулуллоҳ!» – дея сурурга ғарқ бўлдилар.

Сулаймон Чалабий дунёдаги бутун зарраларнинг бу қутлуғ ташриф қаршисидаги севинч ифодаларини мисраларда шундай тилга олади:

*Марҳабо, эй оли Султон, марҳабо!
Марҳабо, эй кони ирфон марҳабо!
Марҳабо, эй сирри Фурқон марҳабо,
Марҳабо, эй дардга дармон, марҳабо!
Марҳабо, эй Раҳматан лил алабийн*

Марҳабо, Сиз Шафиъул музнийбийн! (Изоҳ: музнийбийн «гуноҳкорлар» демакдир)

Набий алайҳиссаломнинг ташрифлари билан Аллоҳнинг раҳмати бу оламда жўшиб тошди. Тонгу шомнинг ранги ўзгарди гўё. Туйғулар теранлик касб этди. Сўзлар, суҳбатларнинг лаззати чуқурлашди; ҳамма нарса айрича маъно, айрича латофат қозонди. Кисролар ҳудудидаги Мадойин саройларида устунлар ва миноралар қулади. Ўша пайтларда одамлар муқаддас санаган Саво кўли⁵² зулм ботқоқлиги ҳолида қуриди.⁵³

Дунёдаги замон ва маконда рўёб бўлган жилва асил борлик зоҳирининг илк баракоти эди. Бу баракот бутун коинотни қамраб олди. Ўша йилни баракот йили дедилар. Шунинг учун аҳли дил (кўнгил аҳли) назарида Қадр кечасидан сўнгра энг қийматли кеча Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам туғилган кеча дея қабул қилингандир. Ўша кеча гулдай очилган Оламлар Сарварининг файзу баракоти билан тўлган кўнгиллардан тошган ифодалар, шоирларнинг мисраларида ўзгача бир латофат касб этди:

Сувга оқмас богбони гулзор заҳмат чекмасин

Бир гул очилмас юзингдек оқса минг гулзорга сув

«Богбон гул чаманзорни сугормоқ учун беҳуда оввора бўлмасин! (Зеро) мингта гул чаманзорини сугурса-да, (эй Расулulloҳ, барибир) Сизнинг юзингиз каби бир гул ҳеч қачон очилмайди!»

Гуллар Гулининг қутлуғ ташрифи билан ҳамма нарсанинг оками ўзгарди. Раҳмат жилolari инжу доналари каби коинотга сепилган ва нурга интиқ кўнгиллар сурурга ғарқ бўлганди.

Ибни Аббос розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Жаноб Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам душанба куни туғилдилар, душанба куни пайғамбар бўлдилар, душанба куни Маккадан Мадинага ҳижрат қилдилар, душанба куни Мадинага бордилар, душанба куни вафот этдилар. Душанба куни (Каъбада Ўзлари бош бўлиб) Ҳажарул Асвадни ўрнига қўйдилар. Душанба куни Бадр зафарини қозондилар. Душанба куни: **أَلْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ «...Бугунги кунда Мен сизнинг динингизни мукамал қилиб бердим...»** («Моид, 3-оят») ояти қаримаси нозил бўлди».

Набий алайҳиссаломнинг пайғамбарликлари, ҳижратлари ва вафот этишлари илоҳий тажалли сифатида мудом душанба кунига тўғри келиши, бу куннинг аҳамиятли эканидан нишонадир. Жамол ва жалол жилваси ўлароқ севинч хаяжони ва ғамнинг изтиробини, байрам завқи ва У зотдан айрилиш аламлари баробар кечмоқда.

52 Сова, Ҳамадон ва Кум орасида, Техрондан 125 км. жанубий ғарбидаги бир қўл. Суви қуригач, ўрнига Сова шаҳри қурилган.

53 Қаранг: Ибн Касир, ал Бидоя II, 273.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Борликқа ташриф буюрган муборак кечада баъзи мўъжизавий ҳоллар рўй беради. Бу мўъжизалардан бир нечтасини келтириб ўтамиз:

Ҳазрати Оминадан ривоят қилинишича, улар ҳомиладорликда ва туғрук пайтида қийналмаганларини ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дунёга келар эканлар, ул зотдан шарқ ва ғарб орасини ёритган бир нур чиққанини кўрадилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам покиза ҳолатда, қўлларини ерга тираб, бошларини самога кўтарганлар.⁵⁴

Ўша пайтда шайтон умрида биринчи бор қаттиқ кичкириб юборади.⁵⁵

Эрон йўлбошчиси ва руҳонийси Мубазан тушида бир нечта саркаш туялар бир сурув отларни олдига солиб келиб Дажла дарёсини кечгач Эрон тупроқларига ёйилганини кўради.

Самова водийси⁵⁶ сувга ғарқ бўлади.

Кисронинг саройида 14 та устун қулайди.

Эронликларнинг ибодатхоналарида минг йилдан бери ҳеч ўчмаган оловлар ўчади.⁵⁷

Оиша розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Маккада тижорат билан шуғулланган бир яҳудий Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам туғилган кеча Расулуллоҳнинг дунёга ташрифларининг аломати бўлган юлдуз туғилганини кўради ва Қурайш мажлисларидан бирига бориб:

– Эй Қурайшийлар! Орангизда бугун фарзанди туғилган борми? – дея сўрайди.

– Тўғриси, билмаймиз! – деган жавобни олгач, яҳудий:

– Эй Қурайш аҳли! Сизга айтганимни яхшилаб ўқиб олинг! Бу кеча охирамзон умматининг пайғамбари туғилди! Унинг икки кураги орасида устида туклари бўлган қора-сарғиш аралаш холи бор! – дейди.

Мажлисадагилар яҳудийнинг гапларига ҳайратланиб тарқалишди. Уйлари-га бориб, бор гапни аҳли оилаларига айтишди. Баъзиларининг аҳли:

– Абдуллоҳнинг ўғли туғилди. Унга Муҳаммад дея исм бердилар! – дейишди. Шундан кейин улар яҳудийнинг уйига боришади ва унга:

– Маккада бир бола туғилибди, хабаринг борми? – дейишди.

– Мен сизларга хабар бергандан кейинми ёки аввалми? – дея сўради яҳудий.

– Аввал туғилибди, исми эса Аҳмад! – дедилар.

54 Ибн Саъд I, 102, 150.

55 Ибн Касир, ал Бидоя II, 271.

56 Самава, Қуфо ва Шом орасида, Боғдоддан 235 км. жанубийғарбида, Калб майдонида, тошсиз чўл.

57 Ибн Касир, ал Бидоя II, 273.

Истагини бажо келтириб, уни Ҳазрати Оминанинг уйларига олиб борадилар. Ҳазрати Омина муборак ўғилларини уларга кўрсатадилар. Яҳудий Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оркаларидаги нубувват муҳрини кўриб хушидан кетди. Ўзига келгач ундан:

– Нима бўлди? Тинчликми? – дея сўрадилар. Яҳудий шундай жавоб берди:

– Қасамки, энди Бани Исроилдан пайғамбарлик кетди! Қўлларидаги Китоб ҳам кетди! Сўнгги пайғамбар Бани Исроилни ўлдириши ва диндорларнинг мавқеини тушириши ёзилганди. Араблар нубувватда буюк иззат ва шарафга муваффақ бўладилар! Эй Қурайш аҳли! Севининг, қасамки, сиз ово-заси шарқдан ғарбгача етадиган қудратга молик бўласизлар!» – деди (Ибн Саъд, I, 162-163; Имом Ҳоким, II, 657/4177).

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг туғилишлари бутун Макка-ни севинтирган эди. Ҳатто Абу Лаҳаб муборак жиянининг туғилгани ҳақидаги хушхабарни айтган жориясини озод қилиш билан муокофотлаганди.⁵⁸

Кейинчалик Аббос розияллоҳу анху ходиса билан боғлиқ мана булар-ни ҳам ривоят қиладилар: «Абу Лаҳабни ўлиmidан бир йил кейин тушимда кўрдим. Жуда ёмон аҳволда эди:

– Сенга қандай муомала қилинди? – дея сўрадим. Абу Лаҳаб:

– Муҳаммаднинг туғилишидан севиниб, Сувайбани озод қилганим учун душанба кунлари бироз азобим енгиллашмоқда. Ўша кунлари бош бармоғим билан ишорат бармоғим орасидаги шу кичик тешиқдан чиқадиган сув билан салқинлаяпман», – дея жавоб берди (Ибн ал-Қасир, ал-Бидоя, II, 277; Ибн Саъд, I, 108, 125).

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг исмлари

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бир нечта исмлари бор. Буларнинг авволида Қуръони каримда келтирилганлари «Муҳаммад» ва «Аҳмад» исмлари туради. «Муҳаммад»нинг маъноси – тўхтовсиз, тиним-сиз, ҳамиша макталадиган, яъни макталаверади, макталаверади ва яна макталаверадиган, деганидир. Мақтовга муносиб сифатлари, мақтовли хислатлари, мақтовга лойиқ амаллари ва тақдирланарли ишлари жуда ҳам кўп, бутун фазилатлар эгаси. «Аҳмад» эса Аллоҳга кўп ҳамду-санолар айтувчи киши, мақтовга, олқишга сазовор, деган маъноларни англатади.

Қуръони каримда «Муҳаммад» исми тўрт марта, Аҳмад исми эса бир марта зикр қилинган. «Инжил»да эса бу исмлар билан бир маъно ташийдиган «Фараклит» сўз қўлланилган.

Жаноб Пайғамбаримиз алайҳиссалоту вассалом бир ҳадиси шарифда шундай марҳамат қиладилар: *«Мен Муҳаммад ва Аҳмадман! Мен Моҳийман*

58 Ҳалабий, I, 138.

(йўқ қилгувчи),⁵⁹ Аллоҳ менинг нубувватим билан қуфрни йўқотади. Мен ул Ҳошир (умматларини машҳаргоҳда йигзувчи)ман, инсонларга менга эргашиб тириладилар. Мен Оқиб (барча пайғамбарларнинг охири) Ҳотамул Анбиё (набийлар охири)ман, мендан кейин ҳеч ким набий бўлмайди» (Имом Бухорий, “Манокиб”, 17; Имом Муслим, Фазоил, 125).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг муборак исм ва сифатлари бир нечта асарда зикр қилинган. Масалан, «Далойил Ҳайрот» номли асарда Набий алайҳиссаломнинг икки юзтагача исмлари зикр қилинган. Бугун Равзан Набийнинг қибла деворини нафис ва мукаммал ҳарфлар билан безаган муборак исмларнинг бир қисми қуйидагилар:

«Аҳмад», «Маҳмуд», «Муҳаммад», «Ҳамид», «Ҳомид», «Башир», «Назир», «Бурҳон», «Амин», «Аввал», «Охир», «Дуҳо», «Ҳабибуллоҳ», «Ҳодий», «Ҳотам», «Мухтор», «Мустафо», «Мутахҳор», «Мужтабо», «Набий», «Нур», «Рауф», «Раҳим», «Расулуллоҳ», «Расулус Саколайн», «Раҳматан лил оламийн», «Сайиддул Мурсалийн», «Саидул Кавнайн», «Имомул Ҳарамайн», «Имомул Мутаққийн», «Шафиъул Музнибайн», «Шамс», «Тоҳа», «Умий», «Ясин»...

Эмизувчи онага берилганлари

Борлиқ Нури дунёга етим сифатида кўз очдилар. Буни ояти каримада Ҳақ субҳанаҳу ва таоло шундай марҳамат қилади:

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى

«У сени етим топиб, жойлаб қўймадими?» («Дуҳо» сураси, 6-оят)

Аввал Фахри Коинот жанобимиз соллаллоҳу алайҳи ва салламни бир неча кун оналари Ҳазрати Омина эмиздилар. Кейин эса Сувайба ўғли Масруҳ билан бирга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни эмизиб, эмизувчи оналик қилди⁶⁰ (Ибн Саъд, I, 108).

Вафодорлик тимсоли бўлган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳаётининг сўнгги чоғларида ўша эмизган оналари Сувайбага ҳар доим эътибор ва ғамхўрлик қилдилар. Маккаликларида баъзан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам, баъзан эса Хадича онамиз розияллоҳу анҳо уларга яхшилик ва иззат-икром кўрсаталардилар. Борлиқ Нури Мадинага хижрат қилганларида Сувайбага ҳар доим егуликлар, турли кийимлар жўнатиб турганлар, моддий эҳтиёжларини раво қилганлар. Ҳижратнинг еттинчи йили Ҳайбар сафаридан қайтгач уларнинг вафоти хабарини олган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва

59 Моҳи — маҳв қилган, йўқ қилган

60 Сувайба хотун, ҳазрати Ҳамза ve Абу Саламани эмизгани учун бу саҳобалар Аллоҳ Расулининг эмиқдош укалари эдилар. (Ибн Саъд I, 108-110)

саллам: «*Ўғли Масруҳ нима қилади?*» – дея сўрадилар. «*У онасидан олодин вафот этди!*» – дейишди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унинг қариндошларидан тирик қолганлар бор-йўқлигини сўрадилар ва ҳеч ким қолмаганини билдилар (Ибн Саъд, I, 108, 109).

Пайғамбар алайҳиссаломнинг Сувайбага кўрсатган бу ҳурмат ва ғамхўрликлари чексиз қадр-қиймат ва садоқат намунаси ҳисобланади. Икки олам Сарварига эмизувчи она бўлиш Сувайбадан кейин Ҳалима хотинга насиб қилди. У кезларда арабларда шундай одат бор эди. Янги туғилган чақалоқлар сут эмишлари учун чўлда яшайдиган қабилаларга бериларди. Чўл иклими одамларни янада соғлом ва бақувват қилганидек, у ердаги кишиларнинг гап-сўзи жойида, фасоҳат ва одоб билан сўзлардилар. Бу билан болалар соғлом ва фасоҳат соҳиби бўлиб етишардилар.

Ул муборак чақалоқ ҳам араб урф-одатларига кўра, эмизиш учун пешонаси яркирраган аёл Ҳалимага берилди. Чунки Бани Саъд қабиласи араб қабилалари ичида тили гўзал ва фасоҳатли қабилалардан эди. Инсонларнинг энг фасоҳатли ва балоғатли сўзловчиси бўлган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бунинг василаси билан балоғатнинг чўққиси бўлган Каломуллоҳни табиғ ва баён этиш вазифаси учун болаликдан бошлаб тайёрланганлар.

Шунингдек, Абу Бакр розияллоҳу анху: «Эй Расулуллоҳ! Сиздан кўра фасоҳат билан сўзловчи кишини кўрмадим!» – деганларида, Аллоҳнинг Расули алайҳиссалату вассалом: «*Бунинг ҳайрон қоладиган жойи йўқ! Мен Қурайшийларга мансубман ва Шод ўғилларига эмикдошман!*» дея марҳамат қилганлар (Оли ал-Мутаққий, VI, 174/15247).

Ҳалима бинти Ҳорис розияллоҳу анҳо, Оламларнинг Султонини эмизувчи она бўлишлари ҳодисасини шундай ривоят қиладилар: «Қаҳатчилик ҳукм сурган йил эди. Оқ уловга миниб, Шод ўғилларининг баъзи аёллари билан сут эмизадиган болалар топиш учун Маккага қараб йўл олдик. Ейишга ҳеч нарса-миз қолмаганди. Бир урғочи ва қари туямиз бор эди. Унда бир томчи ҳам сут топилмасди. Бир гўдагимиз бор эди. Менда ҳам, туяда ҳам сут бўлмагани учун, боланинг йиғлаган овозидан ухлолмайдиган ҳолга келдик. Ниҳоят, Маккага бордик. Муҳаммад алайҳиссалату вассалом тақдим қилинмаган аёл қолмади. Лекин ҳеч ким У зотни қабул қилмади. Чунки ҳамма отаси тирик бола изларди. Ҳолбуки, Набий алайҳиссалом етим эдилар. Хуллас, мендан бошқа ҳамма эмизадиган бола топди ва олиб кетди. Мен ҳам бир бола олмасдан орқага қуруқ қайтишни истамадим. Эримга шундай дедим: «Бориб ўша етим болани оламан!» Шундай қилиб бордим ва Аллоҳнинг Расули алайҳиссаломни олиб чодиримга қайтдим. Эрим ҳам: «Уни олиб яхши қилдинг. Балки Аллоҳ шу боланинг шарофати билан бизга хайр ва баракот эҳсон айлар!» – деди.

Болани қучоғимга олган заҳотим сутим тўлиб-тошди. Уни эмиздим, тўйди. Эмикдош биродарини ҳам эмиздим, у ҳам қониб-қониб ичиб тўйди.

Оқшом тушди. Эрим қари туямизнинг ёнига борган эди, қараса, унинг ҳам эмчаклари сут билан тўлиб тошибди. Соғдик ва тўйиб-тўйиб ичдик. Ўша кеча қорнимиз ҳам тўйди, чанқоғимиз ҳам босилди. Болаларимиз ҳам тинч ухлашди. Эрим: «Сен энг муборақ болани олибсан!» – дея қайта-қайта такрорларди.

Уловимизга миниб йўлга тушдик. Авваллари фақат орқада қоладиган уловим, бу сафар қарвондаги бутун уловлардан ўтарди, унда зўрға ўтирардим. Ҳамма ҳайратланиб: «Шу келаётганингда минган уловингмиди бу?» – дея сўрарди. «Ҳа!» – дердим. Ниҳоят, ўз масканимизга бордик. У ерлар ҳосилсиз ералар эди. Лекин қўйларимиз илинж билан ўтлагани борган жойидан елинлари сутга тўлиб қайтарди. Бошқаларнинг қўйлари эса ҳорғин, оч ва чанқаб қайтарди. Ҳамманинг қўйлари сутсиз, биз эса қўйларимизни соғиб тўйиб-тўйиб сут ичардик. Мол-қўй эгалари чўпонлардан жаҳли чиқиб: «Ҳайф сизга! Ҳалиманинг чўпони ўтлатган жойда боқсангиз бўлмайдимиз?!» – дейишарди.

Ҳа, бу борада улар ҳам ҳақли эдилар. Чунки чўпонлар бир жойда ўтлатишар, лекин уларнинг қўйлари оч ва сутсиз қайтар, бизникилар эса елинларини зўрға кўтариб қайтарди.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир кунда бошқа болалар бир ойда катта бўлганичалик улғаярдилар. Бир ойда бир йиллик боладай катта бўлардилар. Бир ёшга тўлганларида анча кўркам бола бўлгандилар.

Ёнимизда бир неча йил қолгач, ниҳоят Уни онасига олиб бордик. Ҳалиманинг эри Оминага:

– Ўғлиминизни бизга қайтариб бер. Маккадаги вабодан хавотирдамиз, – дея қайта-қайта сўради. – Шу билан бирга ўғлиминизнинг баракотидан бебаҳра қолгимиз ҳам йўқ. Уни олиб кетамиз дея, – қатъий туриб олганимиздан кейин онаси:

– Майли, яна олиб кета қолинглар! – дейишга мажбур бўлди (Ҳайсамий, VIII, 221; Ибн Касир, «ал-Бидоя» II, 278-279).

Борлиқ Нури сут оналарининг ёнидаликларида бир куни эмиқдош опалари Шайма билан пешиннинг жазирамасида қўзичоқларнинг ёнига боришади. Қайтганларидан кейин Ҳалима хотин қизи Шаймага:

– Бу жазирама иссиқда нега ташқарига чиқдинглар? – дея сўради. Шайма эса бўлган илоҳий лутфни шундай ифодалади:

– Онажон! Биз қуёшнинг ёндирувчи тафтини сезмадик ҳам. Укамнинг бош устига бир парча булут айланди ва бизга соябон бўлди (Ибн Касир, «ал-Бидоя» II, 279; Ибн Саъд, I, 112).

Ҳалима хотин шундай давом этади:

– Яна бир муддат бизникида қолдилар. Баъзи мўъжизавий ҳолатларга дуч келганимиз учун бирор қор-қол бўлишидан чўчирдик. Шунинг учун уни олиб тезда йўлга чиқдик. Макка юқорисидаги гавжум бир ерда уни йўқотиб қўйдик (Ибн Ҳижом, I, 179; Ибн Саъд, I, 112).

Маккаликларни ваҳимага тушишди. Ҳамма Ул беғубор гўдакни излай бошлади. Лекин ҳеч ким топа олмади. Абдулмутталиб Каъбада дуо қилардилар. Шу аснода самодан бир овоз «Эй жамоат! Фарёд қилмангиз! Шубҳасиз, Муҳаммаднинг Роббиси бор! Уни мададсиз қолдирмайди ва ўз ҳолига ташламайди!» дегани эшитилди.

– Эй овоз! Унинг қаердалигини бизга айтгин! – дедилар Абдулмутталиб.

– Тиҳома водийсида, ўнг томондаги дарахт ёнида! – дея хабар берди овоз.

Абдулмутталиб зудлик билан ўша ерга қараб югурдилар ва набираларини топиб олдилар (Диёрбакрий, I, 228).

– Жоним қурбон бўлсин сенга! Мен бобонг Абдулмутталибман! – дея Ул гўдакни бағрига босиб, ўпдилар (Ҳалабий, I, 154).

«Зухо» сурасидаги:

وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ

«Ва У сени ҳайрон топиб, ҳидоятга бошламадимми?» («Зухо» сураси, 7-оят) ояти каримаси шу ҳодисага ишорат қилингани ривоят қилинади.⁶¹

Ҳалима хотин воқеанинг давомини шундай ҳикоя қилади: «Онаси Оминанинг ёнига олиб борганимизда:

– Боламизни илтимос қилиб олиб кетдингиз. Энди нега қайтариб олиб келдингиз? – деб сўради.

– Биз вазифамизни адо этдик. Қилишимиз керак бўлган ишни бекаму кўст бажардик. Бошига тушаётган ҳодисалардан хавотирда қолдик ва келтириб оиласига берайлик дедим, – дея унга жавоб бердим.

– Илтимос, У билан нималар содир бўлганини менга ҳам айтиб беринг! – деди.

Қайта-қайта сўрайверганидан айтишга мажбур қолдик. Бизни эшитиб онаси ҳеч ҳам ҳайрон бўлмади. Бизга:

– Зотан, ўғлим билан жуда кўп ҳайратланарли воқеалар бўлган. Бундан ҳеч ҳам хавотир олманглар. Мен сизларга У билан боғлиқ кўрган-кечирганимни гапириб бераман, – деди ва туғруқ пайтида рўй берган ғаройиб ҳодисаларни гаприб берди, сўнгра:

– Майли, Уни қўйинг-да хотиржам бўлиб билан юртингизга қайтинг! – деди (Ҳайсамий, VIII, 221; Ибн Касир, «ал-Бидоя» II, 278-279).

Ҳалима шундай дейди: «Абдулмутталиб мени энг яхши ҳадялар, совғасалом билан кузатиб қўйди. Мен юртимга беҳисоб қимматбаҳо моллар билан қайтдим. Муҳаммад бобосининг ёнида қолди. Абдулмутталибга Унинг боши-

61 Замахшарий, VI, 240.

дан ўтган ҳамма нарсани гапириб бердим. Абдулмутталиб ул муборак гўдакни бағрига босиб йиғлади ва:

– Эй Ҳалима! Шубҳасиз, ўғлимнинг даражаси ниҳоятда баланд бўлади. Мен ҳам ўша кунларга етишишни жуда жуда истайман! – деди (Байҳакий, Далоил, I, 145)

Жаноб Пайғамбаримиз алайҳиссалату вассалом эмикдош қариндошларига нисбатан меҳр-муҳаббатли, вафодор эдилар. Ҳалимани кўрганларида «Она-жон», «Онажоним» дея жону кўнгилдан меҳр-муҳаббат кўрсатар, хурмат-эҳтиромини ўрнига қўйиб, устиларидан ридоларини чиқариб, ерга тўшаб ўтказар, бирор нимага эҳтиёжи бўлса, дарҳол бажо келтирадидлар (Ибн Саъд, I, 113, 114).

Ҳалима она бир куни Жаноб пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламни кўриш учун Маккага келганди. Жанобимиз унда ҳазрати Хадича онамиз розияллоҳу анҳога уйланган эдилар. Ҳалима онани меҳмон қилиб, чиройли кузатиб қўйдилар. Ҳазрати Ҳалима юртида ҳукм сураётган курғокчилик ва қаҳатчиликдан шикоят қилдилар. Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам Хадича онамиз розияллоҳу анҳо билан гаплашдилар. Хадича онамиз ҳазрати Ҳалимага қирқ қўй ва юкларини ташиш учун бир туя ҳадя қилдилар.⁶²

Макка фатҳи арафасида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Абтаҳ макомидаликларида ҳазрати Ҳалиманинг сингиллари У зотни кўргани келди. Бир тугунча ичида пишлоқ ва сариёғ олиб келганди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ундан дарҳол сут эмган оналарини сўрадилар. Вафот этганларини эшитиб, Пайғамбар алайҳиссаломнинг кўзларига ёш келди. Ортларида кимлар қолганини сўрадилар. Кейин бу аёлга либос кийдиришни, бир туя ва икки юз дирҳам кумуш танга бериб юборишларини буюрдилар. Аёл севиниб юртига қайтар экан:

– Сиз кичкиналингизда ҳам, катта бўлганингиздан кейин ҳам бунча яхши ғамхўрсиз! – деди (Вокидий, II, 869; Балозурий, I, 95).

Биринчи шаққус содр – юракни очиш ҳодисаси

Аллоҳ таоло Илоҳий сирларни қабул қиладиган ҳолга келиши учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг юракларни бир неча бор очган, ичини поклаб, ҳузур, сакинат, марҳамат, шафқат, иймон ва ҳикмат каби кутлуғ хислатлар билан тўлдирган. Бу ҳодисаларнинг биринчиси Жаноб пайғамбаримиз алайҳиссалом ҳали эмизувчи оналарининг ёнидагилигида бўлган. Ҳодисани Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам бевосита шундай гапириб берганлар:

Бир киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан «Пайғамбарлигингизнинг илк аломатлари қандай бўлганди?» дея сўраганди.

62 Ибн Саъд I, 114.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай марҳамат қилдилар: «Эмизадиган онам Саъд ибн Бақр ўғиллари қавмидан эди. Мен эмикдош укам билан қўйларимизни олиб чиққандик. Ёнимизда егулик ҳеч нарса йўқ эди. Эмикдош укамга:

– Онамнинг ёнларига бор, егулик олиб келгин! – дедим. У кетди. Мен қўй-эчкилар ёнида қолдим. Кўп ўтмай оппоқ қўйлакли икки фаришта келди. Бири иккинчисига:

– Бу Ўшами? – дея сўради.

– Ҳа! – деди иккинчиси.

Дарҳол ёнимга келишди, мени осмонга қаратиб ётқизиб қўйишди ва қорнимни очишди. Кейин юрагимни чиқариб, уни ёришди ва иккита қора қон лахтасини чиқариб ташлашди. Кейин бири иккинчисига:

– Бор, менга қор суви олиб кел! – деди. Улар ичимни ювишди. Сўнгра:

– Энди ёмғир сувини келтир! – деди. У билан ҳам юрагимни ювишди. Кейин:

– Қани, энди ҳузур ва сокинликни келтир! – деди. Уни қалбимга жойлаштиришди. Кейин бири иккинчисига:

– Қани, ёп ва Уни пайғамбарлик муҳри билан муҳрла! – деди.

Фаришта юрагимни ёпди ва нубувват муҳри билан муҳрлади. Кейин чиқиб кетишди. Ҳақиқатан ҳам жуда қаттиқ қўрққандим. Кейин уйга қараб чопдим ва бўлган воқеаларни сут эмизадиган онамга айтиб бердим...» (Имом Аҳмад, IV, 184-185; Ибни Касир, «ал-Бидоя, II, 280; Ҳайсамий, VIII, 222)

Баъзи манбаларда келтирилишича, бу ҳодиса Борлик Нури 4 ёшдаликларида рўй беради.⁶³

Анас розияллоҳу анху: «Мен Расулуллоҳнинг кўкрак қафасларидаги ўша ярани доим кўрадим», – деганлар (Имом Муслим, “Иймон”, 261).

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг кўкрак қафаслари ёрилишининг баъзи ҳикматлари қуйидагилардир:

Алоҳ таоло бу билан Расулининг ҳол ва шонини инсонларга билдиради ҳамда У зотни болаликданоқ ваҳий олиш учун тайёрлайди. Маънавий поклик жарроҳлиги бўлган «Шақкус содр» ҳодисаси одамларнинг мушоҳада қила олиши мумкин бўлган суратда рўй бериши ҳам Набий алайҳиссаломнинг рисолатларига янада кўпроқ иймон ва тасдиқни тақозо қилиш ҳикмати акс этган. Шу жумладан, бундай ғаройиб ҳолатлар кишиларнинг иймон келтиришларини осонлаштиради.

63 Қаранг: Ибн Саъд I, 112.

Мадина саёҳати ва оналарининг вафот этиши

Олти ёш бўлганларида оналари Ҳазрати Омина оталарининг жорияси умму Айманни ҳамроҳ қилиб, Борлиқ Нурини оталари Ҳазрати Абдуллоҳнинг қабрини зиёрат қилиш учун Мадинага олиб борадилар. Мадинадаги тоғалариникида бир ой қолишади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинада тоғаларидаги болалари билан ўйнадилар, ҳатто бу саёҳат давомида сузишни ҳам ўрганиб қайтдилар.⁶⁴

Фахри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўша кунлар билан боғлиқ хотираларини гапирар эканлар, шундай марҳамат қиладилар: *«Яҳудийлардан бир неча киши ёнимга келар, менга қараб туришарди»* (Ибн Саъд, I, 116). *«Яна бир куни яҳудийлардан бир киши менга диққат билан қараб-қараб кетди. Ёлғиз ўтирганимда яна бир куни ёнимга келиб:*

– *Эй бола! Исмнинг нима? – дея сўради.*

– *Аҳмад! – дедим. Орқамга қараб:*

– *Бу бола бу умматнинг пайғамбаридир! – деди.*

Тоғаларим бу гапларни онамга айтгандилар, онам мендан хавотир ола бошладилар. Шундан кейин Маккага қайтиши учун дарҳол йўлга чиқдик» (Абу Нуайм, Далоил, I, 163-164).

Ҳазрати Омина йўлда бетоб бўлиб қоладилар ва Абво деган жойда ўттиз ёшда вафот этадилар. Ўша ерда дафн этиладилар. Вафотларидан олдин етим гўдакларига муҳаббат ва меҳр тўла нигоҳлари билан узоқ термуладилар, сўнгра У зотни бағирларига босиб, жонажон ўғилларига шундай дейдилар: **«Аллоҳ Сени муборак қилсин! Агар тушимда кўрганларим тўғри чикса, Сен жалол ва икром соҳиби Аллоҳ томонидан Одам болаларига ҳалол ва ҳаромни англатиш учун юборилгансан. Аллоҳ сени бутлар ва бутпарастлардан ҳимоя қилади! Ҳар ҳаёт эгаси ўлади, ҳар бир янги эскиради, ҳар ибтидо интиҳо топади, йўқ бўлади. Мен ҳам ўламан, лекин мен абадулбад ёд этиламан. Чунки покиза фарзанд дунёга келтирдим ва ортимдан хайрли хотира қолдириб кетяпман!»** (Диёрбакрий, I, 229-230; Комил Мерос, Тажрид Таржимаси, IV, 549)

Бу ҳақиқатларни қалбида ҳис қилган шоир Нихат Осиё Ҳазрати Оминага шундай хитоб қилади:

Эй Абвода ётган майит!

Чаманингда дунёнинг

Энг гўзал Гули очилди!..

Борлиқ Нури соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай қилиб онадан ўксик қолиб, Умму Айман билан Маккага қайтдилар.

64 Қаранг: Ибн Саъд I, 116.

Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва саллам ҳар доим энагалари Умму Аймандан хабар олиб турардилар ва уларга «Она!» дея мурожаат қилардилар. Уларга «Онамдан кейин онам!» «Улар менинг хонадонимдан тирик қолган ёлғиз инсон» дея илтифот қилар, хурмат ва муҳаббат кўрсатардилар.⁶⁵

Боболари Абдулмутталибнинг ҳимояси

Аллоҳ таоло аввал оталари, сўнгра оналаридан айрилган Ҳабиби соллalloҳу алайҳи ва салламни ҳомийсиз ташлаб қўймади. Муборак Етимни боболари Абдулмутталиб бағрига босдилар. Фарзандларидан ҳеч бирига кўрсатмаган шафқат ва муҳаббатни У зотга кўрсатдилар. Абдулмутталиб ухлаганларида ёки хоналарида ёлғиз қолганларида ёнларига ҳеч ким кириб-чиқмас, лекин Икки Олам Қуёши боболарининг ёнидан нари кетмасдилар, ҳатто ухлаб ётганларида ҳам бемалол кириб-чиқардилар.⁶⁶

Қаъбанинг соясида турадиган ва Абдулмутталибга тегишли бўлган тўшакча устига оталарига эҳтиром юзидан бирор ўғиллари ўтирмасди. Улар оталарининг қаршисида тик турганида Жанобимиз соллalloҳу алайҳи ва саллам боболарининг тўшакчаларига бемалол ўтириб олардилар. Амакилари у ердан қўзғатишга уринса, Абдулмутталиб:

– Қўйинглар, ўғлим ўтирсин! Қасамки, Унинг шон-шарафи буюк бўлади! – дер ва ёнига ўтириб, орқаларини силарди. Яхшиларнинг яхшиси бўлган набирасининг ҳар бир иши бобосини севинтирарди.⁶⁷

Абдулмутталиб Оламларнинг Сарвари бўлажак жажжи набираси дастурхонга келмагунларича овқатга қўл урмас,⁶⁸ «Ўғлимни ёнимга олиб келинг!» дерди. Овқат келтирилганида Уни ёнига олар, баъзан овқатнинг энг гўзал ва лаззатли ерини У зотга едирарди.⁶⁹

Қаҳатчилик ва қурғокчилик ҳукм сурган, одамлар қаттиқ қайғуда бўлган кунларда маккаликлар ёмғир дуоси учун Абу Қубайс тоғига чиқдилар. Абдулмутталиб ҳам етти ёшли Ҳабиби Акрам соллalloҳу алайҳи ва салламни елкасига олиб тоққа чиқди. Жамоат уларнинг қаторидан сафландилар. Абдулмутталиб елкаларида Расулulloҳ алайҳиссаломни кўтариб, қўлларини дуога очиб ёлворди. Одамлар турган жойларидан қўзғалмай туриб худди осмон ёрилиб суви тўкилишни бошлади ва Макка водийси раҳматга ғарқ бўлди.⁷⁰

Боболари Абдулмутталиб вафот этганида Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва саллам саккиз ёшда эдилар. Шу билан бутун фоний ва зоҳирий қувватловчилар ниҳоя топди. Шундан кейин У зотнинг ҳимоячиси ва тарбиячиси фақат Робби-

65 Қаранг: Ибни Асир, “Усдул ғабо”, VII, 303-304; Ибн Саъд VIII, 223.

66 Ибн Саъд I, 118.

67 Ибн Ҳишом, I, 180.

68 Ибн Саъд I, 118.

69 Балозурий, I, 81.

70 Қаранг: Ибн Саъд I, 90; Ибни Асир, «Усдул ғабо», VII, 112; Диёрбакрий, I, 239.

си эди. Шу билан бирга умрларининг энг заиф пайтларида кўрган бу фоний ва зоҳирӣ қувватлашлар У зотнинг ҳар хил ҳолатларда инсоният Уларга тақлид қилиши ва ўрнат олиш ҳикмати намунаси эди.

Жаноб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам вақти келиб ота-она ҳимоясидан маҳрум қолишларида ҳам кўпдан-кўп ҳикмат бор. Буларнинг энг аҳамиятлиси рисолат ва даъватга доир илк асослар оталарининг ёки боболарининг таълими билан юзага келган бўлиши мумкинлиги ҳақидаги иддаоларга имкон бермасликдир.

Қолаверса, Расулulloҳ алайҳиссалом ота-она ва боболаридан айрилиш билан отадан ўғилга кўчадиган замоннинг урф-одатларию анъаналаридан муҳофаза қилинади, инсон қўли тегмасдан буткул Роббининг тарбияси остида етишадилар. Жумладан, бир ҳадиси шарифларида: *«Мени Роббим тарбиялади ва уни жуда ҳам гўзал қилди»* дея марҳамат қиладилар (Суйутӣ, I, 12).

Яна бир жиҳатдан эса, Пайғамбар алайҳиссаломнинг ота-она тарбиясидан маҳрум ҳолатда ҳам қутлуғ ва чиройли хулқ узра етишишлари Ул зотнинг нубувватларига бир далилдир.

Набий алайҳиссаломнинг етим ўлароқ улғайишларининг яна бир ҳикмати эса, қалбларининг рақик (юксак) ва ҳассос ҳолга келиши ва фақат Аллоҳга таваккул қилиш қиёмига етишидир. Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам етимлик ва заифлик машаққатини бутун аччиқ азоби билан татиб кўргани учун ҳар доим заиф ва ожиз кишиларга соҳиб бўлганлар, уларнинг ёнида турганлар. *«Ўз етимини ёхуд бошқа бирор етимни ҳимоя қилган киши мен билан жаннатда мана шундай ёнма ён бўлади»* – дея марҳамат қилганлар ва ишорат ҳамда ўрта бармоқларини кўрсатганлар (Имом Муслим, Зухд, 42; Имом Бухорий, “Адаб”, 24; «Талок», 14).

Яна бир ҳикмати эса, Аллоҳ таоло ҳаётнинг ҳар жабҳасидаги киши Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ўрнат олиши учун Набий алайҳиссаломни ижтимоӣ жиҳатдан энг заиф ҳолат бўлган етимлик билан ҳаётини бошлатиб, ҳар хил мартабалардан ўтказиб, давлат раҳбари мақомигача кўтарганидир.

Амакилари Абу Толиб ҳимоясида

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг боболари Абдулмутталиб вафотлари яқин қолганда барча фарзандларини йиғдилар. Уларга биттагина набираларига яхши қарашларини васият қилдилар. Зубайр билан Абу Толиб Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам оталари Ҳазрати Абдуллоҳ билан бир онадан бўлганлари учун ораларида қуръа ташлашди. Қуръа Абу Толибга чиқди.

Абу Толиб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга амакиларининг ичидан энг шафқатли ва марҳаматлиси эдилар.⁷¹ Уларнинг бир нечта туядан бошқа бойлиги йўқ эди. Оилалари эса катта ва кўпчилик эди. Аммо йўқсиллигига қарамай Абу Толиб Қурайш аҳлининг зодагонларидан эдилар. Оталари каби у киши ҳам ичкилик ичмасдилар.⁷²

Абу Толиб муборак жиянларига парвона, У зотни ўз фарзандларидан ҳам ортиқ яхши кўрардилар. Сарвари Олам соллаллоҳу алайҳи ва салламни ёнларига олмасдан ухлмас, бирор жойга кетсалар, У зотни ҳам ўзлари билан бирга олиб борардилар.

Абу Толибнинг оилалари Борлиқ Нури алайҳиссалоту вассалом йўқликларида овқатланишса, тўймай қолар, фақат У зот билан бирга таом есалар, корнилари тўярди. Ҳатто овқатлари ортиб ҳам қоларди. Дастурхонга бир кишига етгулик сут қўйилса, аввал Муборак етим ичиб, кейин бошқаларга берилса, ҳаммалари бу сутдан қониб-қониб ичишарди. Шунинг учун Абу Толиб оила аъзолари овқатга қўл урмасдан аввал: «Шошманглар, болам келсин!» – дердилар.⁷³

Абу Толибнинг завжалари Фотима ниҳоятда фазилатли ва қалби гўзал аёл эди. Фахри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ислоом билан шарафланиб, Мадинага ҳижрат қилган бу муборак аёлни тез-тез зиёрат қилар, уларнинг уйларида бироз мизғиб олардилар.⁷⁴

Фотима вафот этганларида Расулуллоҳ салалллоҳу алайҳи васаллам муборак кўзларидан инжу каби ёшлар тўкилди, «Бугун онам вафот этди!» дея қўйлақларини у кишига кафан қилиб, жаноза намозини ўқитиб, қабрларини кучиб ётганлар. Бунинг сабабини сўраганларга эса шундай марҳамат қилганлар:

– Абу Толибдан кейин ҳеч ким бу аёлчалик менга яхшилик қилган эмас! Охиратда жаннат либосларидан кийишлари учун уларга қўйлагимни кафан қилдим. Қабрлари исиниши усун у ерда бироз ётдим!

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам жуда қайғурганларига ҳайрон бўлганларга:

– У менинг онамдан кейин онам бўлди. Ўз болалари оч ўтириб, қовогини солганида, у аввал менинг қорнимни тўйдири, сочимни тарар, гул ёғи суртиб қўярди. У менинг онам эди! – дея марҳамат қилганлар. Кейин уларнинг ҳақиқага шундай дуо қиладилар: *«Аллоҳ сизни мағфират қилсин ва яхшилик билан мукофотлантурсин! Аллоҳ сизни раҳмат қилсин, онажон! Сиз менинг онамдан кейин онам бўлиндингиз. Ўзингиз оч бўла туриб, мени тўйдирдингиз. Ўзингиз киймай мени кийинтирдингиз. Энг лаззатли неъматларни менга едириб, ўз нафсингизни маҳрум қилардингиз. Буни фақат Аллоҳ розилиги ва*

71 Ибни Асир, «Усдул ғабо», I, 22.

72 Ҳалабий, I, 184.

73 Ибн Саъд I, 119-120, 168.

74 Ибн Саъд VIII, 222.

охират юртининг ободлиги умидида қилардингиз!» (Имом Ҳоким, III, 116-117; Ҳайсамий, IX, 256-257; Яъқубий, II, 14)

Иккинчи шаққус содр – Пайғамбар қалбининг марҳамат, шафқат ва раҳмат билан тўлдирилиши

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу⁷⁵ Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ҳеч ким сўрашга журъат қилолмаган нарсаларни сўраш борасида ниҳоятда жасур эдилар, бу ишдан ҳеч тортинмасдилар. Бир куни Фахри Коинот алайҳиссаломга:

– Эй Расулуллоҳ! Нубувват билан алоқадор илк кўрган аломатингиз нима? – дея сўради.

Икки Олам саодатининг раҳбари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай марҳамат қилдилар:

– *Эй Абу Ҳурайра! Модомики, сўрадинг, айтаман. Ўн ёшлигимда саҳрода эдим. Бош устимдан эшитилган бир овоздан чўчиб тушдим. Бир киши иккинчисидан сўради:*

– Бу Ўшами? Иккинчиси жавоб берди:

– Ҳа, бу Ўша!

Шу кунгача мен бировда кўрмаган юзлар, ҳеч кимда учратмаганим руҳлар ва ҳеч ким кийганини кўрмаганим либосларда қаршимдан чиқдилар. Менга қараб юриб келган икки кишининг бири бир қўлимдан тутдилар. Лекин тегинганини ҳис қилмадим.

Бири ҳамроҳига:

– Қани, Уни ерга ётқиз! – деди.

Биргаликда мени ерга ётқиздилар. Мен қийинчилик ва машаққат кўрмадим. Яна бири иккинчисига:

75 Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳунинг аввалги исмлари Абдушамс бўлган. Мусулмон бўлганларидан кейин Абдурроҳман исмини олганлар. Бир куни кийимларининг ичида мушук олиб кетаётгандилар. У кишини кўрган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“– У нима?– дея сўрадилар. Абу Ҳурайра:

“– Мушук,– дея жавоб бердилар. Шунда Аллоҳнинг Расули у кишига “Мушукнинг отаси” маъносида “Абу Ҳурайра” дея ҳазиллашдилар. Ўша кундан кейин шу куня билан танилдилар ва ҳақиқий исмлари унутилди. Ўзлари исмларидан кўра, Расули Акрам қўйган бу куня билан мурожаат қилишларини хушлардилар. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу хижратнинг еттинчи йилида Мадинага келдилар. Масжидул Набавийнинг ҳовлисида ётиб-турадиган, асҳоби суффа дейиладиган фақир мусулмонлардан бири эдилар. Кеча-кундуз Пайғамбар алайҳиссаломдан айрилмасдилар, Он ҳазратларидан эшитган ҳадисларни ўрганишга ҳаракат қилардилар. Пайғамбар алайҳиссаломнинг бевосита ўзларидан ва бошқа улуғ саҳобийлардан эшитган такрорлари билан бирга 5374 ҳадиси шариф ривоят қилганлар. Бу билан асҳоби киромлар орасида энг кўп ҳадис ривоят қилган зотлардан бўлдилар. Ҳижрий 59 йилда Мадинада 78 ёшда Аллоҳнинг раҳматига қовушдилар.

– Қани, кўксини оч! – деди ва у кўксимни очди. Лекин мен на қон кўрдим, на бир азоб ҳис қилмадим. Унга яна шундай деди:

– Қани, ундан ҳасад ва нафратни чиқаргин! Юрагимдан қон лахтасидай бир нарса чиқарди ва иргитиб юборди.

– Қани, энди унинг ўрнига шафқат ва марҳаматни жойлаштир! – деди. Чиқарган нарсаларининг катталигида кумушга ўхшаган бир насра қўйганларини кўрдим. Сўнгра ўнг оёғимнинг бош бармоғини тутиб ўйнатди ва:

– Қани, яхши бор! – деди.

Мен ўрнимдан турганимда ичим шафқат ва марҳамат билан тўла эди. Ундан кейин ҳар доим кичикларга иззат ва шафқат, катталарга ҳурмат ва марҳамат тўйдим» (Имом Аҳмад, V, 139; Хайсамий, VIII, 223).

ЖАНОБ ПАЙҒАМБАРИМИЗ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМНИНГ ЁШЛИКЛАРИ

Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг Илоҳий ҳимоя остида улғайишлари

Аллоҳ таоло Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни Пайғамбарлик билан шарафлантиражаги учун У зотни жоҳилият даврининг барча ёмонликларидан муҳофаза қилади. Набий алайҳиссаломнинг етим ва ўқсик болалиги, ёшлиги энг порлоқ истиқболга ишорат қиладиган комиллик ва улўғлик ичида ўтади. У зотнинг ҳар доим тилга олинадиган сифатлари «ал-Амин» ва «Ал-Содиқ» бўлди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам нубувватдан аввал ҳам муруват жиҳатидан қавмининг энг устун, насаби жиҳатидан энг мавқеи баланди, ахлоқ жиҳатидан эса энг яхшиси эдилар. Қўни-қўшнилик ҳақиқа ортиғи билар риоя қиладиган, ҳилм ва садоқатда энг устун бўлган, ишонч ва садоқатда энг олдинда бўлган, инсонларга ёмонлик ва азият етказишдан узоқ бўлган зот Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам эдилар. У зотнинг бировни айблаб, камситганлари, биров билан тортишганларини ҳеч ким кўрмаганди. Ҳақ субҳанаҳу ва таоло бутун яхши хислатлар ва фазилатларни У зотда жамлагани учун қавми Набий алайҳиссаломга «ал-Амин» сифатини берганди.⁷⁶

Бир куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан:

– Эй Расулуллоҳ! Аллоҳдан бошқасига ҳеч ибодат қилдингизми? – дея сўралди.

– Йўқ! – дедилар.

– Ичкилик ичтингизми? – дея сўралди.

– Йўқ! Мен Китоб ва иймоннинг нималигини билмаган ҳолатимда ҳам уларнинг қилаётгани куфр эканини билардим! – дея марҳамат қилдилар (Диёрбакрий, I, 254-255).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам болаликларида Аллоҳ таоло уларни қандай ҳимоя қилганини шундай гапириб берганлар: *«Қурайш болалари билан бирга ўйнаётиб уёқдан буёққа тош таширдик. Болалар изор (пастки либос)ларини ечиб елкаларига ташлаб, тошни у билан таширдилар. Елкам оғримаслиги учун мен ҳам улардай қилмоқчи эдим, кўзимга кўринмаган бир қувват оғритадиган мушт тушириб: «Изорингни белингга боғла!» – деди.*

⁷⁶ Ибн Ҳишом, I, 191; Ибн Саъд I, 121.

Мен дарҳол изорми белимга боғладим. Ўртоқларимнинг орасида фақат мен белимда изорим билан елкамда тош ташидим (Ибни Ҳишом, I, 197).

Фаҳри Коинот соллаллоху алайҳи ва саллам Каъба янгидан қурилганида амакилари Аббос билан бирга тош таширдилар. Тошлар яланғоч елкаларини оғритмаслиги учун амакилари Аллоҳнинг Расулига: «Изорингни елкангга қўй!» – деди. Борлиқ Нури изорларини елкаларига қўймоқчи эдилар, ерга йиқилдилар ва осмонга қараганча амакиларига: «*Менга изоримни кўрсатинг!*» – дедилар. Дарҳол уни олиб устиларини ёпдилар (Бухорий, “Ҳаж”, 42).

У кезларда жамоат жойида кийимсиз айланиб юриш ғоят оддий қабул қилинишига қарамай, Расулulloҳ соллаллоху алайҳи ва саллам ҳеч қачон ҳаё чегарасидан ташқари ҳаракат қилмаганлар. Ҳадиси шарифда келтирилганидек, амакиларининг ташвиқи билан шундай ҳолатга юзлашганларида ҳам Аллоҳ таоло У зотни муҳофаза қилган.

Расулulloҳ соллаллоху алайҳи ва саллам ўн икки ёшдаликларида роҳиб Баҳира У зотга:

– Болам, Лот ва Уззо ҳаққи сўрайман, жавоб бер! – деганида:

– Лот ва Уззо номига қасам ичиб мендан бир нима сўраманг! Қасамки, Мен улардан нафратланганимчалик ҳеч нарсадан нафратланмайман! – дея жавоб берадилар (Ибн Исҳоқ s. 54; Ибн Саъд, I, 154; Имом Аҳмад, V, 362).

Умму Айман розияллоху анхудан шундай ривоят қилинади:

– Қурайш мушриклари ҳар йилда бир куни эҳтиром учун Бувана бути остида йиғилишар, кечгача жонлиқ сўйиш, соч олиш ва эътикоф ўтириш билан маросим ўтказишарди. Абу Толиб ҳам бу байрам учун тайёрлангандилар.

Борлиқ Нури унда қатнашмасдан қочганларида амаки ва аммалари У зотдан қаттиқ ғазабланганларини кўрдим.

Аммалари: «Илоҳларимиздан юз ўгирганинг учун бирор мусибатга йўлиқишингдан қўрқамиз!» – дея туриб олишди ва Фаҳри Коинот соллаллоху алайҳи ва саллам улар билан қолишга мажбур бўлдилар. Бир муддат кўздан ғойиб бўлдилар, сўнг кўркувдан ранглари сарғайиб ёнимизга келдилар. Аммалари: «Нима бўлди сенга?» – дея хавотирланиб сўрагани, Набий алайҳиссалом: «*Менга жин текканидан қўрқаман!*» – дедилар. Аммалари: «Аллоҳ Сени шайтонга йўлиқтирмайди! Сенда ҳар хил гўзал хислатлар бор. Гапир, нимани кўрдинг?» – дейишди. Пайғамбар алайҳиссалом: «*Мен бутнинг ёнига яқинлашганимда, кўзмига оптоқ либосли узун бўйли бир одам кўриниб: «Эй Муҳаммад! Орқага қайт! Зинҳор унга, тегинма!» деб бақирди!*» – дея жавоб қилдилар.

Шундан кейин Борлиқ Нури соллаллоху алайҳи ва саллам Пайғамбарлик вазифаси ўзларига юклатилгунича уларнинг байрам маросимларида қатнашмадилар.⁷⁷

77 Ибн Саъд I, 158.

Ҳазрати Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай марҳамат қиладилар: *«Мен ҷоҳилият давридаги кишилар қилган бир ишни икки марта қилишга уриндим. Аммо Аллоҳ азза ва жалла мени улардан муҳофаза қилди. Бир кеча Макканинг юқори томонларида қурайишлик уч-тўрт йигит билан қўйларимизни боқаётгандик. Шерикларимга: «Агар қўйларимга қараб турсанг, мен ҳам бошқа йигитлар каби Маккага бориб тунгги суҳбатларга қўшиламан» – дедим. Шеригим: «Майли, ўзинг биласан!» – деди. Шундан кейин йўлга тушдим, Маккага яқинлашганимда ҳуштак, най яна алланималарнинг овозини эшитдим. «Бу нима?» – дея сўрагандим, «Фалон эркак билан фалончи аёл турмуш қўрипти!» – дейишди. Ўтириб ўша ерга қарадим. Ўша аснода Аллоҳа азза ва жалла жасалолуҳу қулоқларимга оғирлик берди ва ўша ерда ухлаб қолдим. Аллоҳга қасамки, қўёш устимга келгунича уйғона олмадим. Дарҳол орқага қайтиб, шеригимнинг ёнига келдим. «Нима қилдинг?» – дея сўради. «Ҳеч нарса қилолмадим!» – дедим ва бўлиб ўтган воқеаларни унга гапириб бердим. Яна бошқа бир кеча шу ҳолат такрорланди. Мен яна Маккага тунгги суҳбатларга қўшилиш учун борганимда, Аллоҳ таоло томонидан устимга чўккан оғирлик билан қўёш чиққунича ухлаб қолдим. Яна орқага қайтиб шеригимнинг ёнига келдим. Роббим мени Пайғамбарлик билан шарафлантиргунича шулардан бошқа ҳеч қандай ёмон нарсага майл қилмадим!» (Ибн Исҳоқ, s. 58-59; Ибн Касир, «ал-Бидоя», II, 292)*

Пайғамбар алайҳиссаломнинг қўй боққанлари

Борлик Нури соллаллоҳу алайҳи ва саллам амакилари Абу Толиб тириклигида ва тижорат бошламасдан аввал бир муддат чўпонлик қилганлар. Бу иш араблар орасида шунчаки юмуш эмас, кибор ва бадавлат хонадон болалари ҳам қиладиган иш эди. Қолаверса, чўпонлик ҳар доим барча пайғамбарларнинг иши ҳисобланган. Бу билан Аллоҳ таоло таблиғ вазифасини бермасдан аввал, бошқарувчиликда зарур бўладиган бир канча хусусиятларни ҳам ўргатишдир.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир куни: *«Аллоҳ таоло юборган барча пайғамбар қўй боққандир»* – дея марҳамат қилди.

Шунда саҳобалар: «Сиз ҳам қўй боқдингизми, эй Расулуллоҳ? – дея сўрашди.

Сарвари Олам алайҳиссолату вассалом:

«Ҳа, маош олиб»⁷⁸ маккаликларнинг қўйларини боқардим», – дея марҳамат қилдилар (Имом Бухорий, Ижора, 2, Анбиё, 29; Ибн Можа, Тижорат, 5).

Бошқа бир ҳадиси шарифда эса шундай марҳамат қилганлар:

78 Ҳадиси шарифда келган “Қарарит” сўзи Маккада бир жойга берилган ном эканлиги айтилганидек, бир пулнинг бирлиги бўлган “кирот”нинг кўплиги эканлиги ҳам ифодаланган. Иккинчи бир фикрга кўра, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳар куни бир бош қўйни динорнинг йигирмадан бири бўлган бир кирот эвазига Маккаликларнинг қўйларини боққанлари айтилади.

«Мусо алайҳиссалом пайғамбар ўлароқ юборилганларида ўзлари қўй боқардилар. Довуд алайҳиссалом пайғамбар қилиб юборилганди, У киши ҳам қўй боқардилар. Мен ҳам Пайғамбар қилиб юборилдим ва Ажяда қўй боқардим» (Ибн Саъд I, 126).

Раҳмат Пайғамбари у кезларда йигирма ёшларда эдилар. Фахри Коинот соллаллоху алайҳи ва саллам:

«Энг яхши маишат йўлини тутганлардан бири бир тоғда ёки водий ичида қўйларини ўтлатаётган кишидир. Бу киши намозини ўқийди, закотини беради, ўлгунича Роббисига ибодат қилади ва одамларга фақат яхшилик қилади» (Имом Муслим, Иморат, 125; Ибни Можа, Фитон, 13), — дея марҳамат қилиш билан чўпонликнинг фазилатли касбу корлардан бири эканини таъкидлаганлар.

Чўпонлик қиладиган кишиларда дунёқараш, масъулият ва марҳамат хислари ривожланади. Расулulloҳ бунга ишора қилиб: *«Сакинат ва масуълият қўй боққанлардадир»*, — дея марҳамат қиладилар (Имом Бухорий, “Манокіб”, 1; Имом Муслим, “Иймон”, 84/52).

Қўйларни бўйсундириш билан бошқариб, йиртқич ҳайвонлардан ҳимоя қилиш кишида омонатдорлик, бошқарувчилик ва сабр хисларини ривожлантиради. Шунингдек, ҳар бир махлуқотга шафқатли ва меҳрибон бўлиш, уларнинг қўполлиги ва ҳеч нарсани билмаслигига сабр қилиш Пайғамбарларда бўлиши керак бўлган энг муҳим хусусиятлардандир.

Амакилари билан бирга сафарга чиқишлари

Борлиқ Нури ўн икки ёшликларида биринчи бор тижорат учун Абу Толиб билан бирга Сурияга сафар қиладилар. Иккинчи тижорий сафарлари ўн олти ёшликларида Яманга бўлади.

Қурайшийлар Шомга боришга ҳозирланаётган эди. Абу Толиб ҳам бу тижорий карвонга қўшилмоқчи эди. Йўлга чиқиш арафасида барча эркак-аёл яқинлари Абу Толибни кузатишга келишди. Абу Толиб энг яхши кўрган жиянларидан: «Сен ҳам мен билан бирга борасанми?» — деб сўрадилар. Амаки ва аммалари Жаноб Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам кичкина бўлганлари учун йўлда ҳориб, касал бўлишлари мумкин дея қаришилиқ қилишди. Абу Толиб У зотни Маккада қолдириб кетадиган бўлганларида Пайғамбар алайҳиссалом хафа бўлиб йиғладилар. Абу Толиб: «Эй жигаримнинг ўғли! Нима бўлди, Сени ўзим билан бирга олиб кетмаётганим учун йиғлаяпсанми?» — дедилар. Икки олам Қуёши соллаллоху алайҳи ва саллам у кишининг туялари юнгидан тортқилаб: *«Амакижон мени кимга қолдириб кетяпсиз? Менинг онам ҳам, отам ҳам йўқ!»* — дедилар. Абу Толибнинг кўзларига ёш келди ва: «Сени, албатта, олиб кетаман! Сен мендан, мен Сендан ҳеч қачон айро қолмаймиз!» — дедилар (Ибн Исҳоқ, с. 53; Абу Нуайм, Далоил, I, 168).

Кейинчалик Икки Олам сарвари соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўн олти ёшда бўлганларида амакилари Зубайр билан бирга Яманга бордилар. Зубайр Борлиқ Нури алайҳиссаломнинг баракотларидан фойдаланишни истарди. Шунинг учун Абу Толибдан муборак жиянини ўзи билан бирга сафарга юборишини ўтинди.⁷⁹

Тижорат карвонининг йўли бир водийга чиққанида, баджаҳл ва тажовузкор нор туя у ердан ҳеч кимни ўтгани қўймаётганди. Карвон ортга қайтмоқчи бўлаётганида, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: *«Уни менга қўйиб беринглар!»* – дея карвоннинг олдига ўтдилар. Баджаҳл туя Пайғамбар алайҳиссаломни кўриб ювош тортиб қолди. Фахри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўз туяларидан тушиб, унга миниб олдилар. Водийдан ўтгач, уни қўйиб юбордилар.

Сафардан қайтаётганлари эса сел суви билан тўлиб-тошган бир водийга келиб қолишди ва у ердан ўтолмадилар. Шунда Жаноб Пайғамбаримиз алайҳиссалом: *«Сизлар менинг орқамдан келинглар!»* – дедилар. Карвон Набий алайҳиссаломнинг орқаларидан юриб, соғ-саломат ўтиб олишди. Гўёки Аллоҳ у ердаги тошқин сувни қуритган ва текис йўлга айлантиргандек эди (Ибни Касир, «ал-Бидоя», II, 282).

Пайғамбар алайҳиссаломнинг роҳиб Баҳира билан учрашишлари ва Баҳиранинг хулосалари

Абу Толиб бир гуруҳ Қурайш катталари билан Шомга кетган эди. Пайғамбар алайҳиссалом ҳам улар билан бирга эдилар. Йўлда роҳиб Баҳиранинг монастирига яқин бир жойда қўноқладилар. Баҳира ўша вақтлардаги насронийларнинг энг улуғ уламоларидан эди.

Баҳира карвон келаётганида бир булут сайёҳлар ичидан қайсидир кишига соя солаятганини, дарахт соясида тушганларида шохлар яна ўша кишининг устига эгилганини кўрди. Шунда: *«Эй аҳли Қурайш! Мен сизлар учун овқат тайёрладим. Катта-кичик, қул-озод, ҳаммангизни дастурхонга даъват қиламан!»* – дея карвонга хабар йўллади.

Ҳолбуки, Баҳира аввал бу карвонларнинг ёнига келмас, уларга эътибор бермасди. Карвондагиларнинг ҳаммаси дастурхонга келди, фақат Фахри Коинот соллаллоҳу алайҳи васаллам нарсаларнинг ёнида қолдилар. Баҳира келганларнинг барисининг юзига бир-бир қаради ва китобларида ўқиган сифатларининг уларнинг ҳеч бирида кўрмади.

– Эй қурайшийлар! Карвонингизда бўлиб, бу ерга келмаган бирор киши борми? – дея сўради.

⁷⁹ Дирбақрий, I, 260.

– Эй Баҳира! Бир боладан бошқа ҳеч ким қолмади. Ёш жиҳатдан энг кичигимиз бўлгани учун Уни нарсаларимизнинг ёнида қолдирдик! – дея жавоб беришди курайшийлар. Бунга жавобан Баҳира:

– Уни ҳам чакиринглар! Бу дастурхонда У ҳам ўтирсин! – деди. Муҳаммадул Аминни олиб келиб дастурхонга ўтқизишди. Роҳиб У зотни кўрган заҳоти диққат билан қарай бошлади ва бошдан-оёқ синчикдлаб қаради. Кейин қўлларида тутиб:

– Бу Оламларнинг Сарваридир! Бу Оламлар Роббисининг Расулидир. Аллоҳ Уни Оламларга Раҳмат ўлароқ юборган! – деди. Курайш катталари унга:

– Буни қаердан биласан? – дея сўрадилар.

Роҳиб:

– Мен Унинг васфини бизга туширилган китобда ўқидим. Қолаверса, сизлар бу ерга яқинлашганингизда Унинг қаршисида эгилмаган тош, на-да эгилмаган дарахт қолмади. Ҳаммаси сажда қилди. Бу жонсиз мавжудотлар фақат Пайғамбарларга сажда қилишади. Шунингдек, мен Уни пайғамбарлик муҳридан ҳам танидим, бу муҳр икки курагининг орасида бўлади, – деди.

Баҳира Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва салламга ва Уларнинг амакиларига баъзи саволлар бериб, олган жавоблари мувофиқ тушганини кўриб, хулосаси аниқ бўлди. Абу Толибга қараб:

– Жиянингни дарҳол юртингга олиб кет! Яҳудийлар Унга зарар беришларидан асра! Қасамки, яҳудийлар Уни кўриб, таниб қолишса, аниқ ўлдиришади. Бу бола араблардан. Ҳолбуки, яҳудийлар бўлғуси пайғамбар Бани Исроилдан чиқишини исташади. Жиянингнинг ҳол ва шони ниҳоятда юксак бўлади, – деди.

Абу Толиб ҳам роҳиб Баҳиранинг тавсиясидан кейин муборак жиянини олиб, дарҳол Маккага қайтдилар (Ибн Исҳоқ, s. 54-55; Ибн Саъд, I, 153-155; Термизий, “Маноқиб”, 3).

Насроний шарқшунос-диншунослар бу ходисани исломга қора чаплаш мақсадида Жаноб Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва салламнинг роҳиб Баҳирадан талқинлар олганларини иддао қилишади. Бу буткул ҳақиқатга йироқ айбловдир. Қуръон ва тавҳид акидасига зиддир. Зеро, Баҳира нарсоний руҳонийси эди. Қуръони карим сохталаштирилган «Таврот» ва «Инжил»ни очиб берар экан, Аллоҳнинг Расули бундай бузилган дин тамсилчиларидан талқин олишлари ақлга сиғмайди-ку?!

Яна бир жиҳатдан Баҳиранинг дини бўлган насронийликда Аллоҳга бўлган қарашлар анторопоморфик, яъни башарий сифатлар билан қоришиб кетган эди. Ҳолбуки, Аллоҳнинг Расули алайҳиссалату вассалом олиб келган Ислом дини, тавҳид амаллари устида Ҳақ тарафидан юборилган дини мубийндир. Аллоҳ тушунчаси улуғ, юксак, яъни идрок орқали ва ҳар турли нуқсон ва қусурлардан покланган, якка, ёлғиз, ягона каби моҳиятларни англатади.

Шу ҳақиқат учун ҳам Қуръони карим аҳли китобнинг фақат Илоҳий истиқоматда бўлганларнинг нажотга эришишини шундай марҳамат қилади:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

«Албатта, иймон келтирганлар, яҳудий бўлганлар, насоролар ва собийлардан қайсилари Аллоҳга ва қиёмат кунига иймон келтирса ва яхши амалларни қилса, ўшаларга Роббилари ҳузурида ажрлар бордир. Уларга хавф йўқ ва улар хафа ҳам бўлмаслар» («Бақара» сураси, 62-оят).

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бутун замон ва маконга сўнги Пайғамбар ўларoқ юборилганлари учун, У зотдан аввалги барча динлар мансуҳ, яъни бекор қилинган. Шунинг учун Аллоҳга иймон келтириб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга иймон келтирмаслик куфрдир. Шу боис бугунги аҳли китобнинг диндорлари юқоридаги ояти кариманинг шамоилидан ташқаридадилар.

Ақидадан сўнг бир динни мустаҳкамлайдиган бошқа хусусиятлар ибодат ва муомалатдир. Ислom дини мукаммал ибодат ҳаёти келтирган, одамлар орасидаги ўзарo муносабат (муомалат)ни ҳақ, адолат ва ахлоқ тамаллари устига янгидан бунёд этган ва жазo талаб қиладиган ҳолатларни ўз ичига олган ҳуқуқ барпо қилган. Баҳиранинг дини – насронийликда эса ибодат ҳаёти ўлда-жўлда ташлаб қўйилган. Муомалат ва оқибат мавжуд эмас.

Яна бошқа бир жиҳатдан эса, Пайғамбар алайҳиссалом Қуръонда марҳамат қилингани ва тарих гувоҳлик қилишича, «уммий» эдилар, яъни ўқиш-ёзишни билмасдилар. Ояти каримада шундай марҳамат қилинади:

وَمَا كُنْتُمْ تُتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكُمْ
إِذَا لَزَتَابَ الْمُبْطِلُونَ. بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي ضُؤُورِ الَّذِينَ
أُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ

«Ундан олдин ҳеч бир китобни тиловат қилмас эдинг ва қўлинг билан хат ёзмас эдинг. Агар шундай бўлганида, ботил аҳллари шубҳага тушган бўлур эдилар. Йўқ! У (Қуръон) илм берилганлар кўксидаги очиқ-ойдин оятлардир. Бизнинг оятларимизни фақат золимларгина инкор қилур» («Анкабут» сураси, 48-49-оятлар).

Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам роҳиб Баҳира билан учрашганларида ўн икки ёшда эдилар. Баҳиранинг ёнида жуда қисқа муддат бўлганлар ва жуда оз гаплашишган. Модомики, шундай экан, ўқиш-ёзишни билмайдиган

бола олти минг мураккаб оятни қисқа пайт ичида ёдлаб, йигирма сакиз йил давомида хотирасида муҳофаза қилиши ва қирқ ёшдан кейин бирданига буларни айтиб бериши мутлақо имконсиз эди. Тағин бу ҳолатда исломдек мукамал ва жаҳоншумул динни ўрганиб, бу диннинг ибодат, муомалат, уқубат (жазо ҳуқуқи) ва ахлоқ низомини рўёбга чиқариши мумкин эмаслигини ҳар қандай ақли соғлом киши соҳиби билади.

Магар Баҳира бу ҳақиқатларни билган бўлса, нима учун ўзи таблиғ этиб, пайғамбарлигини эълон қилмади? Ва бу шарафни танимаган-билмаган бир болакайга қолдирди?

Қолаверса, Баҳиранинг ўқиб-ёзадиган тили Иброний тили, Қуръони карим эса очиқ ва равшан араб тилидадир. Аллоҳ таоло бундай иддаолар ҳақида шундай марҳамат қилади:

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي
يُלْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِي وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ

«Батаҳқиқ, биламизки, албатта, улар: «Унга фақат башар таълим бермоқда, холос», дерлар. Улар гумон қилаётганнинг тили ажамийдир. Бу эса очиқ-ойдин араб тилидадир» («Наҳл» сурси, 103-оят)

Айни вақтда, Қуръон бу тилдаги устунлиги билан арабларнинг энг кучли шоирларини, ҳатто бутун оламни титратадиган даражада юқори савиядаги тилдир. Шунинг учун «Исро» сурасининг 88-оятида:

قُلْ لِّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ
هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

«Агар инсу жинлар тўпланиб, ушбу Қуръонга ўхшаш нарса келтирмоқчи бўлсалар, бунда баъзилари баъзиларга ёрдамчи бўлсалар ҳам, унга ўхшашини келтира олмаслар», дея марҳамат қилинади.

Шу билан бирга, Расулulloҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг Баҳира билан учрашишлари аснода ёнларида жуда кўп Қурайш кофирлари бор эди. Агар шарқшуносларнинг иддаосида озгина бўлса ҳам ҳақиқат бўлса эди, нубувватнинг илк кунларидан бошлаб ҳаётларини Расулulloҳ соллаллоху алайҳи ва салламни инкор қилишга ва У зотга душманликка бағишлаган мушриклар, бу ҳодисани илгари суриб эътироз этган бўларди. Ҳолбуки, Қурайш мушриклари бу хусусда бир оғиз ҳам гапиришмади. Чунки бундай иддаонинг ҳеч қандай асоси ва манбаси йўқлигини жуда яхши билишар эди.

Ҳилфул Фудул

Ҳаром ойлардаги урушларни араблар «Фижор уруши» дейишарди. Фижор урушлари 4 марта юз беради. Қурайш ва Кинона қабиалари билан Ҳавозин орасида рўй берган тўртинчи Фижор урушида Пайғамбар алайҳиссалату вас-салом ҳам қатнашганлар.

У зот ҳар доим фақат тўғрининг, ҳақнинг ва мазлумнинг ёнида бўлганлар. Амакилари билан қатнашаган бу жангда йигирма ёшларда эдилар. Лекин ҳеч кимсанинг қонини тўкмаганлар. Фақат душман аскарлари отган ўқларни тўплаб, амакиларига олиб келиб берганлар.⁸⁰

Бу урушдан қайтганларидан кейин ҳаром ойлардан бири Зулқаъда ойида, Зубайд қабиласига мансуб яманлик бир киши Маккага сотиш учун тижорат моллари олиб келади. Қурайшнинг олди кишиларидан бўлган Ос ибн Воил бу молни сотиб олади, лекин пулини бермайди. Шўрлик одам Абдуддор, Маҳзум, Жумоҳ, Саҳм ва Адий ибн Каъб ўғилларидек Макканинг аслзода оилаларининг улуғларига бош уриб ёрдам истайди. Лекин улар бу мазлумга ёрдам бериш ўрнига Ос ибн Воилни маъқуллаб, у кишини оғринтиришди.

Чорасиз қолган киши қурайшликлар Каъба атрофида ўтирган пайтда, Абу Қубайш тоғига чиқиб: «Эй Фихр хонадони!» дея бор овози билан шеър ўқий бошлади. Ўзига қилинган зулм ва ҳақсизликни билдириб, ёрдам сўради. Ёрдам учун биринчилардан бўлиб ҳаракат қилган Жаноб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг амакилари Зубайр бўлдилар. Қурайшнинг зодагон оилалари билан бирга Абдуллоҳ ибн Жудоннинг уйида йиғилишди.

Абдуллоҳ уларга таом берди. Кейин эса «ким бўлса ҳам, Маккада зулмга йўлиққан кишилар ҳаққини қайтариб олгунича, золимдан мазлумни ҳимоя қилишга» аҳдлашишади. Денгизларда бир қил бўлагини ҳўл қилишга етгулик сув топилгунича, Ҳиро ва Сабир тоғлари ўрнида тургани охиратларига боғлиқ қолишга онг ичишди.

«Ҳилфул Фудул» жамияти биринчи бўлиб Ос ибн Воилдан Зубайдлик кишининг ҳаққини олиб бериш билан иш бошлади. Кейин эса Маккада зулм ва ноҳақликка йўлиққан жуда кўпчиликка ёрдам берди, адолат ўрнини топиши учун ғайрат кўрсатди.⁸¹

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам жоҳилият даврида биргина «Ҳилфул Фудул» жамиятига аъзо бўладилар. Чунки у адолат учун қурилган жамият эди. Бу жамият зулм ва ноҳақликка қарши қурашишни вазифа қилиб олганди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу жамият ҳақида нубувватдан кейин шундай марҳамат қилганлар:

«Абдуллоҳ ибн Жудоннинг уйида амакиларим билан бирга «Ҳилфул Фудул»га қўшилдим. У мажлисда шунчалик мамнун бўлдимки, унга бадал

80 Ибн Ҳишом, I, 198; Ибн Саъд I, 126-128.

81 Ибн Касир, «ал Бидоя», II, 295-296; Ибн Саъд I, 128-129.

қилиб қизил туялар (яъни энг қимматбаҳо дунё матоҳи) беришса шунчалик севинмасдим. Ўша келишишувга ҳозир чақирилсам ҳам, яна қўшиламан» (Ибн Касир, «ал-Бидоя» II, 295).

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг тижорий ҳаётлари

Маккаликлар тижорат билан шуғулланиб, тирикчилик қилишарди. Тижорат карвонлари билан ён-атрофларидаги юртлардан олиб келган молларни Маккадаги ҳаж савдо гўшаларида сотишар, Маккада ишлаб чиқарилган молларни бошқа яқин мамлакатларга олиб боришарди.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам ёшликларида амакилари билан бирга тижорат карвонларига қўшилиб, Сурия ва Яманга сафар қилгандилар. Кейинги йилларда Ҳазрати Хадича розияллоху анҳонинг ўринларидан Яманнинг Жураш бозорига икки кез тижорат сафари қилганлар ва ҳар сафар учун Набий алайҳиссаломга иш ҳақи сифатида ёш норта беришган.⁸²

Борлиқ Нури ҳазрати Хадича онамизнинг тижорат карвонини Тихомадаги Хубоша бозорига ҳам олиб борганди. Бу сафарга Хадича розияллоху анҳонинг хизматчилари Майсара билан чиқадилар, у ердан Тихома матосини олиб келиб Ҳоким ибн Ҳизомга сотганлар ва яхшигина даромад қилишган.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам: *«Мен Хадичадан кўра хайрли ҳамкор кўрмадим»*, – дея у кишини мадҳ этганлар ва меҳнатларига ортиғи билан ҳақ тўлаганларини айтганлар (Ҳалабий, I, 221; Айний X, 104).

Амакилари Абу Толиб бир куни Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва салламга: *«Эй укамнинг ўғли! Мен бир фақир кишиман. Қаҳатчилик ва қурғоқчиликдан бизга на сармоя қолди ва на тижорат! Бир тижорат карвони Шомга кетишга тайёрланыпти. Хадича бинту Ҳувайлид ҳам бу карвон билан моларини олиб борадиган киши излаётган эмиш. Унинг Сиз каби покиза, ишончли, вафодир кишига эҳтиёжи бор. Сизни тижоратига вакил қилиши учун у билан гаплашсак, яхши бўларди. Садоқатингиз учун Сизни бошқалардан устун кўради деб ўйлайман. Аслида Шом тарафларга боришингизни истайман. Яҳудийлар Сизга бирор зарар беришларидан қўрқаман. Лекин бошқа чорамиз ҳам йўқ!»* – дедилар.

Борлиқ Нури ва амакилари орасида бўлиб ўтган бу суҳбат Ҳазрати Хадичага етиб боганида: *«Мен Муҳаммад буни хоҳлашини билмасдим!»* – дедилар. Дарҳол Оламларнинг Сарвари соллаллоху алайҳи ва салламга хабар юбориб, бошқаларга бериладиган иш ҳақидан ҳам ортиқ миқдорда тижорат молларини Шомга олиб боришларини сўрадилар.

Зеро, Ҳазрати Хадича Жанобимиз соллаллоху алайҳи ва саллам ниҳоят ишончли, тўғри сўзли ва гўзал хулқ соҳиби эканликларини яхши билардилар.⁸³

82 Ҳоким, III, 200/4834.

83 Ибн Ҳишом, I, 203; Ибн Саъд I, 129; Ибн Касир, “ал Бидоя”, II, 297.

Ҳидоят Нури соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳазрати Ҳадичанинг ёрдамчилари Майсара билан бирга Маккадан йўлга чиқдилар. Ҳазрати Ҳадича Майсарага: «Муҳаммадга ҳеч қачон итоатсизлик қилма! Бирор гапига қаршилиқ қилма!» – дея уқтириб юбордилар.

Йўлда мол юкланган туялардан икkitаси чарчаб, ортда қолганди, Майсара туяларнинг аҳволидан хавотирданди. Югуриб Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига келиб бор гапни айтиб берди. Сарвари Олам алайҳиссалом қўлларини туяларнинг оёғига қўйиб силагандилар, туялар югуриб кетди ва қарвоннинг олдига ўтиб кетишди. Қарвондагилар буни кўриб, Пайғамбар алайҳиссаломнинг хизматлари ва ҳимояларига янада эътиборли бўлдилар.⁸⁴

Султонул Анбиё Расулимиз умр бўйи тижорий муносабатлардаги шериклари ва бошқа кишиларга ниҳоятда ҳалол муносабатда бўлганлар. Бирор кишига сўз берсалар, ҳар қандай ҳолатда ваъдаларини бажарардилар.

Ибн Аббос розияллоҳу анҳумо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаётларини майда-чуйда ўринларигача чуқур билган киши сифатида шундай дейдилар: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бирор нимани айтсалар, албатта, уни бажарардилар» (Имом Бухорий, Шаҳодат, 28).

Саиб ибн Абу Саиб розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Расулуллоҳнинг ёнларига келдим. Асҳоби киром мени мактаб, яхши гаплар айта бошлашди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “*Мен уни сизлардан ҳам яхши танийман!*” – дея марҳамат қилдилар. Бунга жавобан мен: «Тўғри гапирдингиз, ота-онам Сизга фидо бўлсин! Сиз менинг ҳамкорим эдингиз, ҳамда энг яхши ҳамкорим! На менга қаршилиқ қилардингиз, на баҳслашардингиз», – дедим» (Абу Довуд, “Адаб”, 17/4836; Ибн Можа, Тижорат, 63).

У зотга Амин ва Содиқ сифатларини берган намунаи имтисол ҳодисалардан бирини Абдуллоҳ ибн Абул Ҳамса розияллоҳу анҳу шундай ривоят қиладилар: «Ислождан аввал Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан харид қилгандим. У кишидан қарздор бўлиб қолдим. Бироз кутиб туришларини, дарҳол олиб келишимни ваъда қилиб у ердан кетдим. Лекин берган сўзимни унутиб юборибман. Уч кундан сўнг эслаб, гаплашган жойимизга келганимда Набий алайҳиссаломни ўша жойда кутиб турганларини кўрдим.

Ишонч ва садоқатнинг эришилмас чўққиларига чиққан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу хулқи ҳамидаларига қўшимча равишда қилган ишим учун мени озорламасдан, шунчаки: «*Эй йигит! Мени оловора қилдинг! Уч кундан бери сени шу ерда қутаман!*» – дея марҳамат қилдилар» (Абу Довуд, Адаб, 82/4996).

У зотнинг нубувват берилишидан олдинги шу ва шунга ўхшаш олийжаноб хислатлари, бир-биридан чиройли, ибратли ва ҳикматлидир. Зотан, булар фақат бир пайғамбар номзодида кўриниши мумкин эди.

Аллоҳ таоло истаса Ҳабибини болалигидан бошлаб ризқи ортидан югурмайдиган, тўкин ҳаётда яшата оларди. Лекин ҳикмати илоҳий Расулуллоҳнинг ўз қўли билан меҳнат қилиб ризқини топиб, тирикчилигини ўтказишини ва умматига ўрнак бўлишини мурод қилгандир. Шунинг учун ҳам Жаноб Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам: *«Ҳеч ким ўз топганидан кўра ҳайрлироқ ризқ емагандир...»* – дея марҳамат қилганлар (Имом Бухорий, Буюй, 15; Анбиё, 37).

Қолаверса, инсонларга раҳбар бўладиган шахс эҳтиёжларини атрофидигиларнинг эҳсон ва совғаларига қаратгани сари, унинг даъвоси инсонлар назаарида ҳеч қандай қиймат, залвор ва жиддийлик касб этмайди. Жумладан, Ҳақ субҳонаху ва таолонинг барча пайғамбарларга

وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ

«Мен сизлардан бунинг учун ҳақ-ажр сўрамасман. Менинг ажрим фақатгина Роббул Олабийннинг зиммасидадир» («Шуаро» сураси, 109, 127, 145, 164, 180-оятлар. Шунингдек, «Юнус» сураси, 72-оят; «Худ» сураси, 29-оят) дейишини буюргандир.

Шоир бу назокатни шундай гўзал ифодалайди:

Кимсанинг лутфига талабгор бўлма

Бадали жавҳари ҳурриятдир!

Ҳабиби Акрам соллаллоху алайҳи ва саллам ўз меҳнат қилиб топганлари билан кун кечиганлари учун ҳеч кимга қарам эмасдилар ва ҳур эдилар.

Роҳиб Настуранинг хулосаси

Жаноб Пайғамбаримиз орасида бўлган тижорат қарвони Шом ерларидан Бусрага борганди. Жанобимиз соллаллоху алайҳи ва саллам Бусра бозорида роҳиб Настуронинг монастири яқинларидаги зайтун дарахти остида қўноқладилар. Майсара билан бироз олдин танишган роҳиб Настуро Пайғамбар алайҳиссаломга ишора қилиб:

– Эй Майсара! Бу дарахтнинг тагидаги зот ким? – дея сўради.

– У Қурайш қабиласидан бир зотдир! – деди Майсара.

– Кўзлари бироз қизилми? – дея сўради роҳиб.

– Ҳа, кўзлари доим қизил бўлади! – деди Майсара. Бунга жавобан Настуро:

– У пайғамбарларнинг сўнггисидир! Кошки, мен Унинг пайғамбар ўларок юбориладиган вақтигача яшасайдим! – деди (Ибн Саъд, I, 130-156; Ибн Касир, «ал-Бидоя» II, 297-298).

Карвон Маккага қайтиш учун Бусрадан чикди. Майсара жазирама иссиқ зўрайганида икки фаришта Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга соя қилиб келганига гувоҳ бўлди. Каттагина фойда билан Маккага қайтдилар.⁸⁵

Ҳазрати Хадича билан турмушлари

Майсара сафардан қайтгач Ҳазрати Хадичага Шом сафарида гувоҳи бўлган ғаройиб ҳодисаларни, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сурат ва сийратларидаги гўзалликларни ва бошқа ҳолатларини бутун тафсилоти билан айтиб берди. Шундан кейин Хадича онамизда Оламларнинг Сарвари билан турмуш қуриш истаги уйғонди.

Ҳазрати Хадичанинг дугоналари Нафиса бинту Умаййя бу турмушнинг қандай юз берганини шундай ривоят қилганлар: «Хадича бинту Хувайлид уддабурро, ғайратли, феъл-атвори гўзал ва обрўли аёл эди. Қавмининг эркаклари унга уйланишни жуда ҳам хоҳалашарди. Лекин Ҳазрати Хадича Фахри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг феъл-атворлари ва шахсиятларига лол эди. Муҳаммад алайҳиссалом Шом тижоратидан қайтгач, Хадича ўзига уйланиш-уйланмаслигини билиш учун мени У зотнинг ёнларига юборди:

– Эй Муҳаммад! Сиз нега уйланмайсиз? – дея сўрадим.

– *Моддий имкониятим йўқ-ку, қандай уйланаман? – дедилар.*

Агар имконингиз бўлса, мол-дунё, мавқе ва гўзаллик соҳибаси бўлган бир аёлга уйланасизми? – дея сўрадим.

– *Ким экан у хоним? – дедилар.*

– Хадича! – дедим.

– *Бўлиши мумкин ишми бу? – дедилар.*

– Қолганини менга қўйиб беринг! – дедим.

– *Унда мен ҳам сенинг айтганингни қиламан! – дедилар.*

Дарҳол бориб Хадичага бўлган гапни айтиб бердим».

Ҳазрати Хадича Нафисанинг хушхабаридан кейин Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва салламга турмуш қуриш таклифини билдирадилар. Сарвари Олам бу гапни амакилари Абу Толибга етказдилар. Абу Толиб Ҳазрати Хадичанинг амакилари Омр ибн Асаднинг ёнига бордилар ва куда бўлишди.

Абу Толиб ва ҳазрати Хадичанинг амакиларнинг ўғли Варақа ибн Навфал никоҳ хутбаси ўқишди. Кейин Ҳазрати Хадичанинг амакилари ўрнидан туриб:

85 Ибн Саъд I, 130, 156-157.

– Эй аҳли Қурайш! Сизлар шоҳидсизлар, мен Хадича бинту Ҳувайлидни Муҳаммад ибн Абдуллоҳга никоҳладим! – деди.⁸⁶

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам Ҳазрати Хадичага маҳр сифатида 20 та норта бердилар.⁸⁷

Расулуллоҳ алайҳиссалом уйланганларида йигирма беш ёшда эдилар. Бахтли ва покиза аёл Ҳазрати Хадича эса Пайғамбар алайҳиссаломдан 15 ёш катта, болали бева хоним эдилар.

Хадича онамиз розияллоху анҳонинг моллари ва жони Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва салламга янги қувват манбаи бўлди.

Обрўли оиланинг фарзанди бўлган Ҳазрати Хадича розияллоху анҳо юксак хулқлари сабабидан исломдан олдин «Афифа» ва «Тоҳира», исломдан кейин эса «Хаджаи Кубро» деб аталганлар.⁸⁸

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам: «(Охиратнинг) энг яхши аёли Марям бинту Имрондир (Дунёнинг) энг хайрли аёли эса Хадича бинту Ҳувайлиддир», – дея марҳамат қилганлар (Имом Бухорий, Маноқибул Ансор, 20; Имом Муслим, Фазоилус Саҳоба, 69).

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг бу турмушлари ул зотнинг нафсоний истакларга майли бўлмаган кишилигини, ҳатто бундай нарсаларга мутлақо эътибор бермаганларни очиқ-ойдин кўрсатмоқда. Агар шундай бўлмаганида эди, Расулуллоҳ ўзларидан бир неча ёш катта, бева ва болали аёл билан эмас, ёш қизга уйланган бўлардилар. Лекин Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам уйланадиган аёлларида ёшлик, гўзаллик каби фоний хусусиятлар ўрнига, шараф, фазилат ва гўзал хулқ каби олийжаноб хислатлар истаганлар.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг бирдан ортиқ аёл билан никоҳланиш сабаблари ва уларнинг ҳикматлари

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам фақат эллик беш ёшларидан бошлаб бирдан ортиқ аёлга уйланганлар. У зотнинг ҳар бир никоҳларининг ўзига хос бир қанча сабаб ва ҳикматлари бор. Ҳақ субҳонаху ва таоло:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ
يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا

«Батаҳқиқ, сизлар учун – Аллоҳдан ва охират кунидан умидвор бўлганлар учун ва Аллоҳни кўп зикр қилганлар учун – Расулуллоҳда

86 Диёрбакрий, I, 264; Яъқубий, II, 20.

87 Ибн Ҳишом, I, 206; Ибни Асир, «Усдул ғабо», I, 23.

88 Ибн Саъд VIII, 14-15.

гўзал ўрнак бор эди» («Азҳоб», 21-оят), — дея марҳамат қилиб, башариятга ўрнак шахсият ўлароқ тақдим этган инсони ҳақида нохуш ҳаёлларга бориш ва ҳатто бўҳтон тошлари отиш фақат исломий ҳақиқатлардан ғофиллик ва жоҳиллик туфайли пайдо бўлган бадбин ҳаёллардир.

Зеро, Роббимиз бизга Севикли Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламни ҳар қандай жабҳада ўрнак қилгандир. Буларнинг энг аввали эса оилавий ҳаётдир. Биз бу ерда Пайғамбар алайҳиссаломнинг оилавий ҳаётларининг барча саҳифалари ва бошқа барча оналаримиз ҳақида гапирмоқчи эмасмиз. Бу ҳаддимизни чегаралаганидек, сатрларимиз ҳам бу борада кифоя қилолмайди. Фақат Он Ҳазратларининг турмушлари аниқ-тиниқ сифатларини санаб ўтсак, балки етарли ва тўғри мақсадга эриша оламиз.

Инсоннинг нафсоний орзулари энг кучли бўлган чоғлари, шубҳасиз, ёшлик кезларидир. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ёшлик чоғларига назар солинганда, У зот ҳақида айтиш мумкин бўлган ягона сўз — Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳаё ва ориятнинг улкан тимсоли эканликлари. Буни мақкаликлар Набий алайҳиссаломга нисбат бериб «ал-Амин» дея ном берганларидан ҳам англаб олиш қийин эмас. Яъни мушриклар Пайғамбар эканликларини эълон қилган лаҳзаларидан то вафотларига қадар ҳеч қачон Расулуллоҳ алайҳиссалом ҳақларида бундай хунук бўҳтон уюштиришмаган.

Жаноб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Маккадаликларидида икки бор уйланганлар. Ҳазрати Хадича онамиз билан илк бор никоҳланганликларидида Пайғамбаримиз йигирма беш ёшда, Хадича розияллоҳу анҳо Волидамиз эса бева ва болали аёл эдилар. Хадича розияллоҳу анҳо онамиз вафот этгунларича, яъни йигирма беш йил давомида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бошқа аёлга уйланмадилар. Ҳолбуки, ўша пайтлардаги урф-одатлар бошқа аёлларга ҳам уйланишларига тўсқинлик қилмасди.

Фақат Хадича онамизнинг вафотларидан сўнгра, яна бир кекса ва бева аёл — Ҳазрати Савда розияллоҳу анҳо онамизга уйландилар. Ҳазрати Савданинг эри Ҳабашистон ҳижратидан сўнгра ўша ерда вафот этган, у киши ёлғиз ва ҳимоясиз қолгандилар.

Қариндошлари мусулмон бўлгани учун у кишига зулм қилардилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ёлғиз қолган бу муҳтарама аёлни ҳимояларига олиш ва тақдирлаш учун, у киши билан никоҳладилар. Бу никоҳ нубувватнинг ўнинчи йилида воқе бўлади. Ҳазрати Хадича ва Савда розияллоҳу анҳо Волидаларимиздан бошқа барча оналаримиз билан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг никоҳлари фақат Мадина даврида бўлган.

Мадина ҳижрати билан янги давр бошланади. Набий алайҳиссалом Пайғамбар бўлиш билан бирга, қўмондан ва янги барпо этилган давлатнинг раҳбари эдилар. Пайғамбар алайҳиссалом ҳар замонда ҳар хил инсонларга хабарларни энг чиройли тарзда етказувчи муаллим эдилар. Бу сифатларнинг

барчаси оилавий ҳаётларига ҳам акс этганини пайқаш қийин эмас. У зотнинг оилавий ҳаётлари диний, ижтимоий, иқтисодий ва ахлоқий жиҳатдан бир нечта асос ва ҳикматлардан иборат.

Жаноб Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам уйланган аёллар ора-сида фақатгина Ҳазрати Оиша розияллоху анҳо онамиз ёш ва бокира эдилар. Бу никоҳ ҳижратнинг илк йили, Мадинада воқе бўлди. Жуда ёш бўлишларига қарамай, ғоятда закий ва фаросатли Оиша онамиз розияллоху анҳонинг шаро-фатлари билан аёлларга тааллуқли фикҳий қоидалар ўрганилган. Пайғамбар алайҳиссаломнинг вафотларидан эллик-олтмиш йил кейингача ҳам бу фикҳий масалалар биринчи оғиздан, асҳоби киромларга, уларнинг аҳли аёллари, қизлари ва ҳатто набираларига ҳам етказилади.

Жанобимиз соллаллоху алайҳи ва саллам: *«Динингизнинг учдан бирини Оишанинг уйидан ўрганнг!»* (Дайлабий, II, 165/2828) — дея марҳамат қилиш билан бу ҳақиқатга ишорат қилганлар. Шунинг учун Пайғамбаримиз алайҳиссаломдан энг кўп ҳадис ривоят қилган (муқсирун) етти кишидан бири бўлган Ҳазрати Оиша розияллоху анҳодан 2210 та ҳадис ривоят қилинган. Булардан 194 таси имом Бухорий ва имом Муслим томонидан бирга (мутаффақун алайҳ ўларок) ривоят қилинади.

Ҳақиқатан ҳам Оиша розияллоху анҳо онамиз Қуръони каримни, ҳалол-ҳаром, фикҳ, тиб, шеър, араб ҳикоялари, насаб илмини жуда яхши билар эдилар. Асҳоби киром қайси мавзуда ихтилофга тушишса, дарҳол онамизга мурожаат қилардилар. Ҳатто саҳобаларнинг энг олди бўлган зотлар ечимини тополмаган масалаларда у кишидан маслаҳат олишарди.⁸⁹

Шунинг учун Абу Мусо розияллоху анҳу: «Ривоят қилинган бирор ҳадисда мушкулот кўрсак, у ҳақида Оишадан сўрар эдик. Унда, албатта, бу борада изох бор эди» — дейдилар (Имом Термизий, “Маноқиб”, 62).

Қолаверса, Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам Оиша розияллоху анҳо Волидамизга уйланиш билан аввалдан қадрдон дўст бўлган Абу Бакр розияллоху анҳу билан қариндошлик ришталарини боғлайдилар.

Худди шу ҳолатда Жаноб Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам Ҳазрати Умарнинг қизлари Ҳафса розияллоху анҳо билан ҳижратнинг учинчи йилида никоҳланадилар ва дўстликни қариндошлик ришталари билан мустаҳкамлайдилар. Ҳазрати Умар розияллохунинг анҳу эри Бадирда яраланиб, сўнггра шаҳид бўлган қизлари Ҳафса билан аввал Ҳазрати Абу Бакр ва кейин Ҳазрати Усмон никоҳланишни истаганлар. Лекин уларга берган такли-фи жавобсиз қолганида қайғуга ботгандилар. Ниҳоят, ҳижратнинг учинчи йилида Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам Ҳазрати Ҳафса билан никоҳландилар. Бу никоҳ дўстларнинг орасини ислоҳ этди.

89 Қаранг: Ибн Ҳожар, “ал Исоба”, IV, 360.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳижратнинг бешинчи йилида воқе бўлган никоҳлари эса энг кўп баҳслашувларга сабаб бўлган, аммо жуда кўп ҳикматларга тўла турмуш бўлди.

Зеро, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам аммаларининг қизи бўлган Зайнабни, ўзларининг кўнгли бўлмаса-да, озод қилинган қуллари ва асраб олган ўғиллари Зайд билан никоҳлаганлар ва шу билан бирга «бойкамбағал, қул-хур» каби айирмачиликка нукта қўйганларини, одамлар бир тароқнинг тишлари каби бир хил эканликларини энг яқин қаридошлари воситасида кўрсатиб қўйганлар. Кейинчалик бу турмуш Зайнаб онамиз ва қариндошларининг қатъий қаршиликлари туфайли тоқат қилиб бўлмайдиган ҳолатга келади. Эри Зайд розияллоҳу анхунинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга ажрашиш ҳақидаги мурожаатлари натижасиз қолади. Фақат Зайд розияллоҳу анху бу ҳолатга чидаёлмай, алалоқибат Зайнаб розияллоҳу анхуни талоқ қўядилар.

Кейинчалик нозил бўлган оятда⁹⁰ Пайғамбар алайҳиссаломнинг аммаларининг қизи Зайнаб билан никоҳланишлари Аллоҳ таоло томонидан буюрилади. Бу билан Расулимиз жоҳилият даврининг «асранди боласининг аввалги хотинига уйланиш тақиқини» бекор қиладилар ва ўз зурриёди билан асраб олинган бола бошқа-бошқа эканини ўртага қўядилар.

Бу ҳодиса хусусида «Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Зайнабнинг хуснига мафтун бўлиб уйландилар» қабилидаги орқа-олдига қарамай гапирадиганлар қуйидаги хусусиятларни кўрмаптилар:

1. Зайнаб Пайғамбар алайҳиссаломнинг аммаларининг қизи бўлган, болалигидан бошлаб уни кўрганлар.

2. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Зайд билан никоҳланмасларидан олдин, уйланмоқчи бўлсалар, Зайнаб онамиз жону кўнгилдан буни қабул қилардилар ва уларнинг никоҳларига ҳеч қандай монелик бўлмасди. Лекин Расулуллоҳ алайҳиссалом у кишин бевосита Ўзлари бошқага никоҳлаб қўядилар ва Зайд розияллоҳу анхунинг ажрашиш ҳақидаги талабларни кўп марта рад этадилар.

Хулоса қилиб айтганда, бу ҳодисаларнинг рўй бериши ислом асосларининг баъзи қоидалари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаётларига татбиқ этиш билан қабул қилиниши ва уларга доир шаръий ўрин касб этиш учун бўлган.

Ҳайбардаги Яҳудийлар бошлиғи қизи София онамиз билан эса яҳудийлар билан муносабатларни (никоҳ орқали юзага келадиган қариндошлик билан) ислоҳ қилиш учун никоҳланадилар. Ҳижратнинг еттинчи йили воқе бўлган бу турмушдан сиёсий мақсад кўзда тутилган (Ибн Ҳожар, «ал-Исоба» 4, 347).

90 Қаранг: “Азҳоб” сураси, 37-оят.

Яна бир қабила бошлиғининг қизи бўлган Жувайрия розияллоху анҳо билан ҳижратнинг бешинчи йили воқе бўлган никоҳлари ҳам юзларча уруш асирларининг озод қилинишини ва бунинг василасида ҳидоятга эришишлари-га сабаб бўлади (Абу Довуд).

Расулуллохнинг Абу Суфённинг қизи Умму Ҳабиба билан ҳижратнинг еттинчи йилида воқе бўлган никоҳ эса бу жафокаш мўминанинг ҳимояга олиниш мақсадида эди. Зеро Умму Ҳабиба розияллоху анҳо эри Ҳабашистонда иртидод (диндан қайтгани) ва ўзи мушкул вазиятга тушиб қолса-да, динини ҳимоя қилган ва ўша кезларда Макканинг энг олди кишилари билан бўлмиш Абу Суфёнга иймони ва кадр-қиймати учун мурожаат этганди. Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва саллам у киши билан никоҳланиб, аёлни ҳимоясиз ва соҳибсиз қолишдан асраб қолгандилар. Қолаверса, бу никоҳ сабабли Макка мушриклари ва мусулмонлар орасидаги душманлик ҳам бироз камайганди («Мумтаҳина» сураси, 7-оят; Воҳидий, с. 443).

Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам шахвоний орзулар учун уйланганларида, Мадинада Мужохирлар ва Ансорийларнинг балоғатга етган жуда гўзал қизлари бор эди. Ҳар қандай бир мусулмон киши қизини Пайғамбар алайҳиссаломга беришни буюк шараф деб билар, қизлар ҳам «Пайғамбарнинг завжаси» ва «мўминларнинг онаси» бўлишни жону дилдан қабул қилардилар. Лекин Расули Акрам бу йўлга ҳеч мурожаат қилмаганлар.

Мана шу ва шунга ўхшаш бир қанча диний, ахлоқий, ижтимоий ва сиёсий сабаблар билан, хусусан, ислом асосларида аёллар билан боғлиқ масалаларда етарли даражада илмли, тажрибали, баркамол кишиларга эҳтиёж бўлгани учун Расули Акрам соллаллоху алайҳи ва саллам Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг буйруғи билан бирдан ортиқ аёлга уйланганлар. Зеро, баъзи бир фикҳий масалаларда бир аёлнинг ҳукми кифоя қилолмайди. Барча иқлим, замон ва маконларни ўз ичига олган ислом аёл ва оила билан боғлиқ асосларни бир кишидан бутун маънолари билан бизгача етиб келмаслиги мумкин эди. Боз устига, у аёл Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва салламдан аввал вафот этмайди деб ҳеч ким айта олмасди. Бу билан исломда аёл ҳуқуқи аниқ-тиниқ шаклланмаган бўларди.

Жуда кўп масалаларда аёллар эркаклардан сўрашга уялиб, ҳаё қилишади. Лекин аёл айна масалани бошқа бир аёлга бемалол айта олади. Шунинг учун ҳам ислом жамиятига ҳар доим баркамол, илмли, мўмина аёллар зарур бўлган.

Бу борада Пайғамбар алайҳиссалоту вассалом билан бирга яшаган, масалаларни бевосита У зотнинг ўзларидан ўрганган ва илтифотли нигоҳларидан уққан завжаларидан ҳам илмлироқ бир аёлни тасаввур қилиш мумкинми? Бундан ташқари, уларнинг ҳаммалари ишлари, зухд ва такволи ҳаётлари билан аҳли оиламизга гўзал ўрнак бўла олганлар.

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг кўп никоҳлари бугунги инсонлар учун ҳам ўрнатилган бўла оладими?» деган маънода савол туғилса, бунга шундай жавоб бериш мумкин:

Пайғамбар алайҳиссаломнинг ўз шахслари билан боғлиқ баъзи хатти-ҳаракатлари уммат учун мос эмас. Чунки У зот диннинг илк вакили, бунёдкори, татбиқчиси ва Аллоҳнинг элчиси ўлароқ бошқа мавқеда бўлганлар. Шунинг учун бошқа кишилардан фарқли равишда фақат Набий алайҳиссаломга махсус ўлароқ ҳар кеча таҳажжудга туришлари фарз қилинган, бир неча кун ифтор қилмасдан рўза тутишларига (совми висол) изн берилган, Ўзлари ва аҳли оилаларига закот қабул қилиш тақиқланган. Батамом диний, ижтимоий ва сиёсий сабабларга кўра никоҳлари ҳам, бир пайтда тўртдан ортиқ аёл билан никоҳланиш ҳам ислом дунёси олимларининг иттифоқига кўра, умматга ўрнатилган эмас.

«Таоддуди завжад» динимиз қарашидан ҳукмига келсак, аввало шуни айтиб ўтиш керакки, кўпхотинлиликни ислом бошлаб бермаган, бу борада мавжуд бўлган тартибни, маълум чегараларга тобе тутиб ислоҳ этган. Исломдан аввал уйланишда сон чегараси йўқ эди. Ислом буни асосий қоида қилиб тўртта билан чеклаган. Аёллар орасида адолат ўрнатолмаса, бир аёл билан кифояланиши яхши эканини таъкидлаган.⁹¹

Иккинчи, тўрттагача уйланиш барча мўминлар учун «буйруқ» эмас, баъзи ҳолатлар учун рухсатдир.⁹² Бу уруш, касаллик, ногиронлик, узоқ айрилиқлар, ҳимоя ва бошқа сабаблар оқибатида оилалар парчаланмаслиги, аёллар эгасиз ва ҳомийсиз қолмаслиги татбиқ этилади. Масалан, бола туғмаган ёки фарзанд кўриш учун жисмоний биологик ҳолати тўғри келмайдиган бир аёлга уйланиш керак, у аёлдан ажрашмай туриб, бошқа аёлга уйланиши мумкин. Бундай заруратлар давом этган тақдирда, оилалар кўпайиши билан бу сон тўрт билан чекланади. Бу билан бир оиланинг парокандалигидан юзага келадиган моддий-маънавий зарарлар камайишига эришилади.

Ҳақиқатан ҳам уруш кўрган бир мамлакатда бирдан ортиқ аёлга уйланишга ташвиқ этиш камайган аҳолининг ўрнини тўлдириш ва фахшнинг олдини олиш учун заруратга айланади. Бунга мисоллар ўтмишда кўрилганидек, келажакда ҳам юзага келиши мумкин. Инсониятнинг саодат ва фаровонлигига мадор бўладиган асосларга эга исломда бу ҳолатдаги тасодифий сабаблар юзага келганда, ўринли ҳукмларнинг имкони рухсатлар йўли билан очилади. Ҳаётни сокинлаштирган ва табиий ҳолатда давом этишига сабаб бўлган

91 Қаранг: “Нисо” сураси, 3-оят.

92 Муҳаммад Ҳамди устоз бу борада шундай дейдилар: “Бирдан ортиқ аёлга уйланиш — буни асосан фақат изн ва мубоҳ қилиш бўлганида ва ноҳақлик қилиш хавотири бўлган тақдирда, макруҳ қилингани борасида ортиқча сўз йўқ. Шу билан бирга, оятда бирдан ортиқ аёлга уйланиш баъзи ҳолатларда мандуб ва ҳаттоки вожиб эканлигини билдиришдан узоқ эмаски, буни ҳам кўпинча эркак ва аёллар учун фахш ҳамда зинно хавфи кўпаядиган ҳолатларда мулоҳаза қилиш керак. (“Ҳақ дин Қуръон тили”, II, 1290)

бу коида факат никоҳ учун эмас, бошқа соҳаларда ҳам аҳамиятлидир. Бу эса исломнинг ҳар замон ва макон учун ҳаётӣ эҳтиёжларни қондира олишини такозо этади.

Бирдан ортиқ (тўрттагача) аёлга уйланган эркакларга хотинлари орасида «адолат ўрнатиш» вазифаси юклатилган. Акс ҳолда, Аллоҳнинг азоби билан огоҳлантирилади. Жумладан, ояти каримада:

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ
مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً
أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا

«Агар етимларга адолат қила олмасликдан қўрқсангиз, ўзингизга ёққан аёллардан иккитами, учтами, тўрттами никоҳлаб олинг. Агар адолат қила олмасликдан қўрқсангиз, биттани (олинг) ёки қўлингизда мулк бўлганлар билан (кифояланинг). Мана шу жабр қилмаслигингизга **яқинроқдир**» («Нисо»-сураси, 3-оят) — дея марҳамат қилинмоқда. Бошқа бир ояти каримада эса:

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ
فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا
وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا

«Агар роса ҳаракат қилсангиз ҳам, хотинлар ўртасида адолатли бўла олмайсизлар. Бир йўла мойил бўлиб кетиб, (баъзисини) муаллақга ўхшатиб қўйманг. Агар ислоҳ ва тақво қилсангиз, албатта. Аллоҳ мағфиратли ва раҳмли зотдир» («Нисо» сураси, 129-оят), — дея марҳамат қилинади.

Жаноб Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам бир ҳадиси шарифларида: «Бир эркакнинг никоҳида икки аёл бўлса, уларнинг орасида адолат қилолмаса, Қиёмат куни яримта бўлиб тирилади», — дея марҳамат қилганлар (Ибн Можа, Никоҳ, 47).

Бу билан бирга эркакнинг бирдан ортиқ аёлга уйланиш ҳуқуқидан фойдаланиши, аёлнинг никоҳланаётган пайтдаги шартлари билан чекланиши мумкин. Бу ҳам аёлларга берилган ҳақ-ҳуқуқ ҳисобланади.⁹³

Фитратдаги илоҳий ғояга диққат қаратилмай, оддий мантиқ билан қаралганда аёлнинг бирдан ортиқ эрга тегиши маъкул кўрилса ҳам, бу асло

93 Ҳайратдин Караман, “Муқаясали ислом ҳуқуқи” с. I, с. 290, Ист. 1996.

тўғри эмас! Чунки бундай ҳолатда боланинг насаби ихтилофли бўлади. Шунинг учун ҳам «фужур» дейиладиган бу турмушни ҳеч бир дин, ҳатто динсиз ҳуқуқ тизими қабул қилолмаганидек, ислом ҳам мутлақо қабул қилмайди. Боз устига, ислом насаб борасида жиддий қарагани учун, талоқ юзага келган тақдирда, янги турмуш учун маълум бир муддат қўймоқда. Бугунги дунёвий қонунлар эътиборга олмаган бу ҳақиқатда, ислом ҳуқуқининг инсон ҳолатини оқилона ва тўғри баҳолаб, ҳукм қилгани аниқ далилдир.

Бу каби барча шартлар кўздан кечирилганда, ислом ҳаётнинг ҳар бир саҳифасини ва ҳар қандай ҳолатни кўзда тутиб, «таоддуди завжат»га изн берганининг ҳикматини англаш мумкин. Чиндан ҳам ислом фақат соғломларнинг эмас, кекса ва ожизларнинг ҳам дини ҳисобланади. Ислом фақат оддий ва хотиржам пайтларнинг эмас, барча ташвишлари билан бирга кийин ва машаққатли пайтларнинг ҳам динидир. Ислом фақат эркакнинг эмас, эътиборга олиниши керак бўлган барча ҳақлари ва эҳтиёжларини ҳимоя қиладиган аёлнинг ҳам динидир. Оилалар бесабаб парчаланишига, бола-чақа мусибат ва қайғуга тушишига кўз юмадиган даражада жамиятнинг бутун аъзоларини ўйлайдиган, инсониятнинг иффат ва фазилатларини ҳимоя қиладиган ягона дин – исломдир.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Зайд ибн Ҳорисани озод қилиб, фарзандликка олганлари

Зайд ибн Ҳориса саккиз ёшлардалигида Бани Қайн суворийлари томонидан уюштирилган босқинда ўғирланиб, қул сифатида сотиш учун Укоз бозорига олиб келинади. Ҳоким ибн Ҳизом уни аммаси Ҳазрати Хадича учун тўрт юз дирҳамга сотиб олади. Оламларнинг Сарвари соллаллоҳу алайҳи ва саллам Зайдни кўриб:

– *Бу қул меники бўлганида, муҳаққақ уни озод қилардим!* – дея марҳамат қилдилар.

Хадича розияллоҳу анҳо онамиз уларга жавобан:

– Ундай бўлса, у Сизники бўлсин! – дедилар.

Пайғамбар алайҳиссалом уни дарҳол озод қилдилар (Ибн Ҳишом, I, 266; Ибн Саъд, III, 40).

Зайднинг оталари ўғилларининг йўқолиб қолганига қаттиқ қайғуриб уни излагани чиқади. Зайднинг Маккада эканликларини ҳожилардан эшитиб, дарҳол укаси билан бирга келиб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни топишди. Зайдни сотиб олиш учун қанча исташларини айтиб, инсоф билан бир нарх айтишларини кутаётганида Сарвари Олам:

– *Бундан бошиқа чораси йўқми?* – дея марҳамат қилдилар.

– Қандай чора? – дея сўраганларга, Фахри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– Уни чақирамиз кимни танлашни ўзига қўйиб берамиз. Агар сизлар билан кетадиган бўлса, ҳеч нарсангиз керак эмас! Агар қолишни истаса, мен ёнимда қолгиси келган кишини қўйиб юбормайман! – дея марҳамат қилдилар.

Зайднинг оталари ва амакилари:

– Сиз бизга инсоф билан муомала қилдингиз, катта лутф ва эҳсон қилдингиз! – дея мамнуниятларини изҳор этишди.

Зайд эса:

– Эй Амин! Мен ҳеч кимни сиздан афзал қўрмайман! Сиз менга ота ва она мақомидасиз. Мен фақат сизнинг ёнингизда қоламан! – деди. Оталари ва амакиларининг таъна-маломатларига жавобан:

– Мен бу зотдан шундай нарсалар кўрдимки, ҳеч кимни У кишидан афзал деб билмайман. Улардан ҳеч қачон айрилмайман! – дедилар.

Борлиқ Нури Зайднинг садоқатини кўриб, қўлидан тутиб Каъбага олиб келдилар ва:

– Эй одамлар! Сизлар шоҳидсизлар, Зайд менинг ўғлим! Мен унга ворисман, у менга ворис бўлади, – дея уни фарзандликка олдилар.⁹⁴

Зайд розияллоху анхунинг оталари ва амакилари бунни кўриб, кўнгиллари хотиржам юртларига қайтишди (Ибн Ҳишом, I, 267; Ибн Саъд, III, 42).

Зайд розияллоху анхунинг укалари Жабала ибн Ҳориса розияллоху анху шундай ривоят қиладилар:

Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва салламга бориб:

– Эй Аллоҳнинг Расули! Укам Зайдни мен билан бирга юборинг! – дедим.

– Мана, ўзи шу ерда. Агар сен билан кетса, мен монелик қилмайман, – дедилар.

Лекин Зайд:

– Эй Аллоҳнинг Расули! Мен ҳеч кимни Сиздан афзал қўрмайман! – деди.

Кейин эса укам Зайднинг фикри мендан кўра теранроқ эканини кўрдим ва англадим (Имом Термизий, “Манокиб”, 39/3815).

Пайғамбар алайҳиссалом Ҳазрати Алини ёнларига олишлари

Абу Толибнинг моддий аҳволлари заиф, серфарзанд оила эдилар. Бироз қийналиб яшашарди. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам амакилари Ҳазрати Аббоснинг ёнларига бориб:

– Амакижон! Биласиз, укангизнинг уйида кўпчилик яшайди. Айни пайтда қаҳатчилик ва қурғоқчиликдан азият чекишмоқда. Юринг, Абу Толибнинг ёнларига борамиз ва улар билан гаплашамиз. Ўғилларидан бирини сиз, бирини

94 Ўша кундан кейин Зайдни “Зайд ибн Мухаммад” дейиладиган бўлди. Бу ҳолат “Азҳоб” сурасининг 5 ва 40-оятлари билан бола асраб олиш тартиби изга солингунича давом этди.

мен ёнимизга оламиз. Уларнинг машаққатини биров энгиллаштирайлик, – дейдилар.

Аббос розияллоҳу анҳу бу олийжаноб таклифни қабул қиладилар ва бирга Абу Толибнинг олдиларига борадилар.

– Акилни менга қолдиринглар, қолганларидан истаганингизни олишингиз мумкин, – дедилар Абу Толиб.

Шундан кейин Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва саллам Алини, амакилари Ҳазрати Аббос Жаъфарни оладилар.

Жанобимиз алайҳиссаломга пайғамбарлик луфт этилгунига қадар Ҳазрати Али У зотнинг ёнларида камол топдилар (Ибн Хишом, I, 264).

Пайғамбар алайҳиссаломнинг болалари

Фахри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Хадича онамиз розияллоҳу анҳо билан никоҳларидан Қосим, Абдуллоҳ, Зайнаб, Руқийя, Умму Гулсум ва Фотима дунёга келди. Биринчи фарзандларининг исми Қосим бўлгани учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга «Абул Қосим» куняси берилди.

Қосим икки ёшида вафот этади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг иккинчи ўғиллари Абдуллоҳ исломдан кейин туғилгани учун Тоййиб ва Тохир дейиларди.⁹⁵ У ҳам вафот этганида Қурайш мушрикларидан Ос ибн Воил Пайғамбаримиз алайҳиссалом ҳақларида:

– Уни қўяверинглар! У баракасиз, абгордир. Насли давом этмайдиган эркак. Ўлганидан кейин ҳеч ким эсламайди. Сизлар ҳам ундан халос бўласизлар ва тинч бўласизлар, – дейишди.

Шундан кейин Аллоҳ таоло «Кавсар» сурасини тушириб, куйидагича марҳамат қилди:

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ. فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ. إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ.

«Албатта, Биз сенга Кавсарни⁹⁶ бердик. Бас, Роббингга намоз ўқи ва жонлик сўй. Албатта, сени ёмон кўриб, айбловчининг орқаси кесикдир» («Кавсар» сураси, 1-3 -оятлар), (Ибни Саъд, III, 7; Воҳидий, с. 494).

Расулуллоҳнинг ўғиллари кичик ёшда вафот этганида Ҳазрати Хадича розияллоҳу анҳо:

⁹⁵ Ибн Саъд I, 133.

⁹⁶ «Кавсар» сўзи — кўплик, жуда кўп нарсa, ҳамма нарсанинг мўл-кўл маъноларини англатади. Кавсар нубувват, Қуръон, ислом, яхшилик, саодат, шафоат, намоз ва Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи васалламнинг мўъжизалари ўлароқ таржима қилинган. Саҳиҳ ривоятларга кўра «Кавсар» Пайғамбар алайҳиссаломнинг жаннатдаги ҳовузларининг номи. Уммати Муҳаммад қиёмат куни бу ҳовузнинг бошида тўпланади. (Бухорий, «Тафсир», 108)

– Эй Аллоҳнинг Расули! Гўдагимнинг сути оқиб кетяпти. Кошки, Аллоҳ унинг умрини эмиш даврини битиргунича узатса эди, – дедилар. Бунга жавобан Расулуллоҳ соллаллоҳа алайҳи васаллам:

– *У сут эмизадиган пайтини жаннатда битиради!* – дея марҳамат қилдилар.

Хадича розияллоху анҳо Волидамиз эса:

– Эй Расулуллоҳ! Шояд, буни (аниқ-тиник) билганимда боламнинг ўлими назаримда енгил кечарди, – дедилар.

Фахри Коинот соллаллоху алайҳи ва саллам:

– *Истасанг, Аллоҳга ёлворамиз, сенга унинг овозини эшиттираман!* – дея марҳамат қилдилар.

Лекин Хадичаи Кубро розияллоху анҳу таслимият ва садоқатларини яна бир бор кўрсатиб:

– Йўк, эй Расулуллоҳ! Мен Аллоҳ ва Расулига ишонаман! – дедилар (Ибн Можа, “Жаноиз”, 27).

Расулуллоҳнинг тўрт кизлари бор эди. Энг каттаси Ҳазрати Зайнаб эдилар. Улар туғилганларида Фахри Коинот соллаллоху алайҳи ва саллам ўттиз ёшда эдилар.⁹⁷

Сўнгра Ҳазрати Руқийя туғилдилар. Улардан кейин Ҳазрати Умму Гулсум, кейин эса Фотима розияллоху анҳу туғилдилар. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам бу пайтда ўттиз беш ёшда эдилар ва Каъба янгидан қурилаётган эди.⁹⁸

Энг сўнгги фарзандлари ҳижратнинг саккизинчи йилида Мория розияллоху анҳо онамиздан Иброҳим исмли ўғиллари туғилди. Иброҳимга Умму Рофе доялик қилганди. Эри Абу Рофе фарзандлари туғилганини Аллоҳнинг Расулига мужда берди. Бу хабардан севинган Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам унга ҳадялар бердилар ва ёнларидагиларга: *«Бу кеча ўғлим туғилди, унга катта отам Иброҳимнинг исмини бердим!»* – дея марҳамат қилдилар (Муслим, Фазоил, 62).

Иброҳим ўн етти-ўн саккиз ойлигида касал бўлди ва кўп ўтмасдан вафот этди.⁹⁹

Каъбада ҳакамлик

Маккага сел келиб, Каъбага анчагина зарар етганди. Қабилалар Каъбани таъмирлаш учун бирлашдилар. Каъбани пойдеворларигача йиқитиб, бошқатдан қуришга аҳд қилдилар. Бу аснода бир кема кучли шамолда Макка яқинидаги Шуайба ҳудудига судраганини ва ўша ерда кирғокка тўкнашиб,

97 Диёрбакрий, I, 273-274.

98 Ибн Саъд VIII, 19-26.

99 Қаранг: Асри Чубукчи, DīʿA, “Иброҳим” md, XXI, 273-274.

парчаланганининг хабари келди. Кема юмшоқ тош, ёғоч ва темирга ўхшаган қурилиш маҳсулотлари таширди. Бориб кемадаги тахталарни сотиб олдилар. Каъбани йикитиш ва қуриш ишларни қуръа билан баҳам кўрдилар.

Қурайшликлар Каъбани ўзларига тушган томонларини йикитиб, бошқатдан қураётганларида Абу Ваҳб ибн Омр ўрнидан туриб:

– Эй аҳли Қурайш! Каъбанинг қурилишига топганларинингизнинг пок ва ҳалол бўлмаганини қўшманг! Унга ғайримашруъ йўлдан топилган мол, фоиз пули ва бошқа ноҳақ олинган маблағ қўшилмасин! – деди (Ибн Ҳишом, II, 210; Ибн Касир, «ал-Бидоя» II, 305).

Қурайшликлар Каъбани бузган тақдирда азобга гирифтор бўлишларидан қўрққанлари учун нима қилишни билмаётгандилар. Араблар орасидаги Каъбага бўлган нисбатан эҳтиром ва ҳурмат Иброҳим алайҳиссалом шариатидан бери муҳофаза қилиб келинаётган муқаддас вазифа эди. Қурайш аҳлининг олди кишиларида Валид ибн Муғира:

– Каъбани бузишдан мақсадингиз нима? Яхшилиқми ёки ёмонликми? – дея сўради.

– Албатта, яхшилиқдир! – дедилар.

– Эй кавим! – деди Валид. – Сизлар Каъбани бузиш билан уни ислоҳ этасизлар-ку. Аллоҳ таоло ислоҳ этгувчиларни ҳалок қилмайди! – деди ва Каъбани бузишни биринчи бўлиб у бошлади. Бошқалар ҳам унинг ортидан ишга киришди (Абдураззоқ, V, 319).

Каъбанинг деворларини бир қатор тош, бир қатор ёғоч ўрамалари билан тиклаб кўтардилар. Расулulloҳ алайҳиссалом ҳам Каъбани таъмирлашда амакилари Аббос розияллоҳу анҳу билан бирга иштирок этдилар. Навбат Ҳажарул Асвадни ўрнига қўйишга келганди, барча қабила бу шарафли вазифани ўзи бажармоқчи бўлгани учун орада бир келишмовчилик чиқди. Қаттиқ тортишув ва жанжал бошланди. Ҳатто иш ҳасад ва қизғанчиқликкача борди. Қон тўкилишига сал қолди. Абдуддар ўғиллари қонга тўлдирилган идиш олиб келишди ва ўласи қилиб дўппослаш учун Адий ибн Каъб ўғиллари билан оғтиришди. Ва жанг қилишга тайёрланишди. Қатъий қасам ичганларини кўрсатиш учун қўларини қон тўла идишга ботиришди. Қурайшийлар бу ҳолатда тўрт-беш кеча қолди.

Ниҳоят Қурайшнинг энг кекса кишиларида бўлган Абу Умайя, баланд овозда:

– Эй кавим! Биз фақат яхшилиқ истаймиз, ёмонлик истамаймиз! Бу борада сизлар ҳам ҳасадгўйликдан мусобақалашманг! Курашишни бас қилинг! Модомики, бу масалани орамизда ҳал қилолмадик, Ҳарам эшигидан биринчи бўлиб кирадиган кишини орамизга ҳакам қилиб тайинлаймиз. Ҳакамнинг ҳукмига рози бўламиз! – дея қўли билан Масжид ул-Ҳарамнинг Бану Шайба эшигини кўрсатди.

Айнан ўша лаҳзаларда Икки Олам Сарвари соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳарам эшигида кўриндилар. Барчанинг юзида чиройли табассум зоҳир бўлди. Зеро, келаётган Муҳаммадул Амин эдилар. Қурайшийларнинг Жаноб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга бўлган меҳри, ҳурмат ва эътимоди кундан-кунга ортиб бораётганди. Ҳатто туя сўймоқчи бўлсалар ҳам, Сарвари Олам алайҳиссаломни излаб топардилар, У зот келиб ишларининг баракотини тилаб уларнинг ҳақиқа дуо қиларди.¹⁰⁰

Шунинг учун Қурайшийлар Набий алайҳиссаломни кўрган заҳоти:

– Ана, ал-Амин! У бизга ҳакам бўлишига ҳаммамиз розимиз! – дейишди. Бор гапни У зотга ҳам айтиб беришди. Жаноб Расулуллоҳ алайҳиссалом ҳар бир қабиладан бир кишини танладилар ва устларидан ридоларини олиб ерга тўшадилар. Сўнгра Ҳажарул Асвадни ридоларининг устига қўйиб, ёнларидаги кишиларга бир учидан тутдирдилар. Муборак тошни бирга кўтаришдилар. Барча Оламларнинг Нури уни ўз қўллари билан ўрнига жойлаштирдилар. Бу билан қабилалар орасида чиқиши эҳтимоли юқори бўлган урушнинг олдини олдилар.¹⁰¹

Набий алайҳиссаломнинг бу каби фаросатли хатти-ҳаракатлари, эришилмас мукамаллик ахлоққа соҳиблиги ва шунга ўхшаш олийжаноб хусусиятлари келажакда «Султонул Анбиё» мақомига юксалишларига васила бўладиган нубувватнинг ўша пайтлардаги нишонаси эди. Балки Маккада туғилиб, ўсган Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг набий бўлишлари ҳали номаълум бўлиши мумкин эди, аммо тавҳиддан айрилмаган баъзи хос бандалар охирзамон набийсининг келишини билар ва вақтини яқинлашганини ҳис қилаётганди. Жумладан, Қусс ибн Соида булардан бири эди.

Қусс ибн Соиданинг хитоби

Қусс ибн Соида Ийод қабиласининг раиси бўлиб, Исо алайҳиссаломнинг динида, мувахҳид ва шоир эди. Унинг Укоз бозорида Жаноб Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам бўлган бир жамоатда, Набийнинг келишлари ҳақидаги хитоби ниҳоятда ибратли ва ҳикматли эди:

«Эй инсонлар!

Келинлар, эшитинлар, маълум қилинлар, ибрат олинлар!

Тириклар ўлади, ўлган фано топади, бўлиши керак бўлгани бўлади. Ёмгир ёғади, гиёҳлар кўкаради. Болалар туғилади, ота-оналарнинг ўрнини тўлдиради. Сўнгра бари маҳв бўлади. Воқеаларнинг орти-орқаси узилмайди, бир-бирининг ортидан келаверади. Диққат қилин, гапларимга қулоқ беринг! Кўкдан хабар бор, ерда ибрат оладиган нарсалар бор! Ер юзи тўшалган тўшак, осмон баланд том. Юлдузлар юради, денгизлар туради. Келган қолмайди, кетган

100 Абуарразок, V, 319; Ибн Касир, “ал Бидоя” II, 304.

101 Ибн Ҳишом, I, 209-214; Абуарразок, V, 319.

келмайди. Ажабо, борган жойларидан мамнун бўлганлари учун ўша ерда қоладиларми? Ёхуд унутиб уйқуга кетадиларми? Қасам бўлсинки, Аллоҳнинг даргоҳида бир дин бор, ҳозирги динимиздан ҳам яхшироқ ва сеvimлироқдир. Ва Аллоҳнинг юборилажак бир Пайғамбари борки, унинг таширфи жуда яқиндир. Унинг сояси бошингизга тушиди. Унга иймон келтириб, ҳидоятга эришганлар нақадар бахтиёрдирлар! Оҳ, Унга исён қилиб, душман бўлганлар бунчалик бадбахтдирлар! Умрини гафлатда ўтказган умматга афсусу надоматлар бўлсин! Эй одамлар! Ҳамма нарса фонийдир! Фақат Ҳақ субҳанаҳу ва таоло Боқийдир. Биру Бордир, шериги, ўхшаши йўқдир. Ёлғиз Унгагина ибодат қилинади. У тугилмаган ва тугдирмагандир! Аввал келиб-кетганларда биз учун кўп ибрат бордир. Эй Ийод қабиласи! Оталарингиз, боболарингиз бор эди? Муаззам қошоналар ва тошдан қасрлар қурган Од ва Самуд қани? Қани, мол-дунёсига мағрурланиб қавмига «Мен сизларнинг энг буюк роббингизман» дея хитоб қилган Фиръавн ва Намруд?

Бу ер уларни тегирмонда эзди, чангга айлантирди. Суяклари ҳам чириб, титилиб кетди. Уйлари вайрон бўлиб, изи ҳам қолмади. Ўрнида кўпаклар ўйнапти. Зинҳор сизлар улар каби гафлатда қолманглар! Уларнинг йўлидан кетманглар! Ҳамма нарса ўтқинчи, фақат Ҳақ субҳанаҳу ва таоло Боқийдир. Ўлим ирмоғи кирадиган жойлар бор, лекин чиқадиған жойи йўқ! Каттаю кичик ҳамма кўчиб кетади. Ҳаммага бўлган менга ҳам бўлади (Байҳакий, «Китобуз-Зухд», II, 264; Ибн Касир, «ал-Бидоя», II, 234-241; Ҳайсамий, IX, 418).

Қусс ибн Соида бу ажойиб сўзларни айтар экан, эътироф этгани сўнгги пайғамбар Жаноб Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг у ерда борликларидан беҳабар эди. Бир муддатдан кейин вафот этди. Қабиласи пайғамбарлик келгач, Аллоҳнинг Расулига иймон келтирдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларга:

– Қусс ибн Соиданинг Укоз бозорида туя устида «Яшаган ўлар, ўлган интиҳо топар» дея хутба ўқигани ҳеч хотирамдан чиқмайди. Бу хутбани ўқий оладиган бирор киши борми? – дея марҳамат қилдилар.

Жамоа у хутбани қабилаларидан ҳамма ўқий олишини айтди. Сарвари олам бунга ниҳоятда сеvinдилар.

Ўша ерда ўтирган Абу Бакр розияллоҳу анҳу ҳам: «Эй Расулуллоҳ, ўша кунни мен ҳам у ерда бор эдим. Унинг айтганларини ёдлаганман», – деди ва хутбани бошидан охиригача ўқиди.

Ундан кейин Ийод қабиласидан бири туриб Қусс ибн Соиданинг шеърларидан ўқиди. Бу шеърларда Пайғамбар алайҳисаломнинг насаблари Ҳошимўғилларидан охирзамон пайғамбари чиқиши очиқ айтилган эди (Ибн Касир, «ал-Бидоя», II, 234-241).

Русули Кибрия соллаллоху алайҳи ва саллам Қусс ибн Соида ҳақида шундай марҳамат қилдилар: *«Аллоҳ таоло Қусс ибн Соидани раҳмат айласин! У қиёмат куни бошқа бир уммат ўлароқ тирилади!»* (Ибн Касир, ал-Бидоя, II, 239)

Ҳиро ғорида узлат

Нубуввати Муҳаммадия зуҳури яқинлашгани сари Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам тез-тез узлатга чекиниб, узоқ пайт тафаккур дарёсига ғарқ бўлардилар. Вақт-вақти билан уйдан чиқиб, Маккадан узоқлашар, тинч, сас-сиз-садосиз жойларга қараб кетардилар. Бу аснода дарахт ва тошларга дуч келсалар: «ас-саламу алайка, эй Расулуллоҳ!» дея Набий алайҳиссаломга салом берарди. Фахри Коинот соллаллоху алайҳи ва саллам дарҳол атрофларига қарардилар, лекин дарахт ва тошдан бошқа нарса кўзларига кўринмасди.¹⁰²

Шунинг учун Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам: *«Мен Маккада бир тош биламанки, пайғамбар бўлмасимдан олдин менга салом берарди. Унинг қаердалигини ҳозир ҳам биламан»*, — дея марҳамат қилдилар (Имом Муслим, «Фазоил», 2).

Ҳазрати Али розияллоху анҳудан шундай ривоят қилинади: «Пайғамбар алайҳиссалом билан бирга Маккада эдим. Бирга Макканинг баъзи жойларига бордик. Тоғ ва дарахтлар орасидан ўтдик. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламга учраган барча тоғу дарахтлар «ас-саламу алайка, эй Расулуллоҳ!» дерди» (Термизий, “Маноқиб”, 6/3626).

Борлиқ Нури алайҳиссолату вассалом, Рамазон ойида Ҳиро ғорида¹⁰³ бир ой эътикоф ўтирардилар. Бу аснода ёнларига келган фақир ва мискинларни тўйдирар, уларга ёрдам берардилар. Эътикофдан чиқиб уйларига келмасдан олдин Каъбани тавоф қилардилар.¹⁰⁴

Қавмлари бутларга сиғинганини кўриб, улардан узоқлашишни, хилват ва узлатга чекинишни кўпроқ истардилар. Набий алайҳиссаломнинг узлатдаги

102 Ибн Саъд I, 157.

103 Ҳиро — Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи вассалламга илк ваҳий келган ғорнинг номи. Ҳиро тоғи — Макканинг шимолийшарқидан 5 км. Узоқликда жойлашган. Жабали Нур номи билан танилган. Фахри Коинот жанобимизнинг ҳаётларида ўзига хос ўрни бўлган Ҳиро ғори тоғ чўққисидан бир неча метр пастда жойлашган. Бу макон аслида устма уст йиғилган қоя тошлари орасида қолган ер ости йўлига ўхшайдиган бир бўшлиқдан иборат. Олд тарафдаги очикликдан Каъбани кўриш имконияти мавжуд. Баландлиги бир кишининг боши шифтга тегмасдан тик тура оладиганчалик, кенглиги бир кишининг ерга ёта оладиганчаликдир. Бу ғор, Каъба кўриниб турадиган, атрофга ҳукмрон мавқеда бўлиб, тафаккур учун қулай макондир. Пайғамбар алайҳиссаломдан аввал ханифлар Ҳиро тоғида вақт-вақти билан узлатга чекинишарди. Пайғамбаримизнинг боболари Абдулмутталиб ҳам улардан бири эди. У Аллоҳ борлигига, жазо ва мукофот жойи сифатида охираат борлигига, ишонган, вақт-вақти билан Ҳиро тоғидаги ғорга узлатга чекиниб ўзини ибодатга бағишларди. (Фуат Гунел, DİA, “Ҳиро” md., XVIII, 121-122)

104 Ибн Хишом, I, 253-254.

ибодатлари катта боболари Иброҳим алайҳиссаломдек Еру Кўкнинг Малакутидан ибрат олиш ва Каъбани томоша қилиш шаклида эди.¹⁰⁵

Расулуллоҳ алайҳиссалоту вассалом Ҳирога кетаётиб ёнларига бироз миқдорда егулик олардилар. Егуликлари тугаса, Ҳазрати Хадича онамизнинг ёнларига қайтар, яна егулик олиб келардилар.¹⁰⁶ Баъзан Ҳирога Хадича розияллоҳу анҳо билан бирга ҳам борардилар.¹⁰⁷

Фахри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам хилватталикларида кўзларига нур кўринар, ҳар хил овозлар эшитардилар. Уларни жин ва коҳинлик билан боғлиқ бир нималар бўлишидан қўрқардилар. Хадича розияллоҳу анҳо онамизга:

– *Эй Хадича! Коҳин бўламанми деб қўрқаман. Қасамки, шу бутлардан ва коҳинлардан нафратланганимчалик бирор нарсани ёмон кўрмайман!*» – дердилар. Онамиз эса:

– *Эй амакимнинг ўғли!*¹⁰⁸ Ундай деманг! Аллоҳ ҳеч қачон сизни коҳин қилмайди! – дея тасалли берардилар (Ибни Саъд, I, 195).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳирода Роббилари билан ёлғиз қолиш учун узлатга чекинган пайтлари уруғнинг тупроқ остидаги саргузаштига ўхшайди. Буёғи руҳиятининг ифодаси инсониятга абадулабад мажҳул қоладиган туғилиш маконидир. Иймон уруғлари шу ерда қадалган, абадий саодат машъаласига шу ерда олов ёқилган ва ҳидоят раҳбари бўлган Қуръони каримнинг башариятга армуғон этилиши шу ерда бошланган.

Жаноб Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламни Ҳирога бошлаган омиллар зоҳирда халқ орасидаги жаҳолат ва адашиш, зулм ва маънавий таназзулдан кўнгилларига тушган изтироб ва бутун Борлиққа бўлган марҳамат эди. Ҳақиқатда эса инсониятни абадий саодат раҳбари бўлган Қуръони каримнинг наздий илоҳийдан қалби пок Муҳаммад алайҳиссалом воситасида башар идрокига кўчиришни таъминлаш учун ҳозирлик лаҳзалари эди. Бу кайфият гўё юкори кучланишдаги жараённинг уйғонишига ўхшаш маънавий шарора маназараси эдики, Аллоҳ ва Ҳабиби орасида маҳрам сир бўлиши учун У кишини кўзлардан узоқ ғорда тажалли этишини ирода қилгандир. Ҳиро даври ваҳийга сазовор бўлишнинг, оддий одамлар сабр қиломайдиган оғир юкни ташиш хусусидаги фитратий истеъдоднинг зоҳирга чиқиш мавсуми эди. Гўёки темирга ишлов бериб пўлатга айлантиргандек...

Бу сирни муносиб тасвирлай олиш ғайрати ортидан тушунча ва идрок парчаланиб, шунда ҳам бу ҳолатни мукаммал ифодалаш учун лафз борлиги ақлга сиғмайди.

105 Айний, I, 61; XXIV, 128.

106 Муслим, “Иймон”, 252.

107 Ибн Ҳишом, I, 254.

108 “Амакимнинг ўғли” — “биродаримнинг ўғли” каби ифодалар, араблар орасида кенг тарқалган мурожаат шакли. Аксарият ҳолатларда яқин қариндошликни ифодалайди.

Расулulloҳ алайҳиссалату вассаломнинг Ҳиродаги узлат ва танҳоликларидан, кейинги даврлардаги мунтазам ўлароқ риоя қилган эътиқофларидан шуни англаймизки, бир мусулмон нақадар ибодат этса этсин, баъзан узлатга чекиниб, нафсини ҳисоб-китобга тортмай, Коинотдаги илоҳий қудрат оқишларини тафаккур қилмасдан ҳақиқий комилликка эриша олмас. Бу ҳар бир мўмин бажариши керак бўлган оддий вазифадир. Одамларга раҳбарлик қиладиганлар эса бу тафаккур, мушоҳада ва муҳосаба (ҳисоб-китоб)га кўпроқ эҳтиёж сезадилар.

Қуръони карим одамзодга тафаккур таълими бериб, фикрнинг диққат-марказига Роббига бандалик қилишни ўрнатишни талқин этади. Бу билан иймон лаззатли бўлади. Банда ҳар қандай замон ва маконда Ҳақнинг розилигини излашга ғайрат қилади. Натижада илоҳий азамат ва қудрат нурларининг қалбдаги ҳикмат нишонлари билан банда Ҳаққа яқинлашиб, Унинг жамолига ноил бўлади.

Мўмин учун энг муҳим хусусиятлардан бири ҳам Аллоҳнинг муҳаббатини қозонмоқдир.¹⁰⁹ Аллоҳ муҳаббатига муяссар бўлишнинг иймондан кейинги ягона омили, Аллоҳнинг лутф ва эҳсонларини мудом кўриш ва ҳис қилиш, Унинг азамати ва қудратини тафаккур қилиш, ҳамда тил ва дил билан Роббини кўп зикр қилишдир.¹¹⁰ Булар эса ҳақиқий маънода дунёга машғуллик ва унинг қалбга кириб ўрнашишидан муҳофаза қилиб, хилват ва узлатга чекиниш билан рўй беради.

Шунингдек, таъкидлаш жоизки, хилватдан мақсад одамлардан узоқлашиш, жамиятдан қочиб тоғу тошлар, ғорларни ватан қилиш эмас. Бу ҳолат Жаноб Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва саллам ва уларнинг асҳоби киромларининг амалларига терс бўлади.

Шунинг учун ҳам Расулulloҳ соллаллоху алайҳи ва саллам: *«Одамларга қўйилиб, уларнинг озорларига сабр қилган мусулмон, одамлардан узоқ бўлиб, улардан келадиган озорларга тоқат қилмагандан кўра яхшироқдир»*, – дея марҳамат қиладилар (Имом Термизий, «Қиёмат», 55).

Расулulloҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг қўй боқишлари, Фижор уруши ва Ҳилфул фудулда иштирок этишлари, тижорий ҳаётлари ва Каъба-нинг янгидан қурилишида ишлаганлари каби бир қанча фаолияти У зотнинг

109 Расулulloҳ соллаллоху алайҳи вассаллам дуоларида Аллоҳ таолонинг муҳаббатини истаб:

“Аллоҳим! Сендан севгинни, Сени севганларнинг севгисини ва Сенинг севгинга эриштирадиган амалларни сўрайман! Аллоҳим! Севгинни менга нафсимдан, оиламдан, молимдан ва совуқ сувдан ҳам севишлироқ қилгин!” дея марҳамат қилардилар. (Термизий, Даоват, 72)

110 Ибн Аббос-розиаллоху анху: “Эй, иймон келтирганлар! Аллоҳни кўп зикр қилинг!” (“Азҳоб” сураси, 41-оят) оятни каримасини шундай тафсир қилганлар: “Аллоҳ таоло бандаларига фарз қилган ҳар бир фаризага маълум бир чеклов белгиланган. Бу борада узрли бўлганларнинг узри қабул қилинган. Фақат зикр бундан мустасно. Аллоҳ таоло уни зикр учун маълум миқдор белгиланмаган ва чекланмаган. Ақл-хуши жойида бўлмаган кишидан бошқа, зикрни тарқ этган ҳеч кимсанинг узри қабул қилинмайди. Инсонларга ҳар қандай ҳолатда ва ҳоҳлаган пайтларида зикр қилишни буюрган.» (Таборий, XXII, 22; Куртубий, XIV, 197)

нубувватдан аввал ҳам доимо ижтимоий ҳаёт ичида бўлганларини кўрсатади. Набий алайҳиссалом жамиятнинг бутун фазилатларига иштирок этган, ёмонликлардан эса узоқ бўлганлар, ҳеч қачон ёмон ишларга яқинлашмаганлар.

Хилват ва узлатга чекинишдан мақсад ўз ҳолларини ислоҳ қилиш бўлган. Шифо топиш учун қабул қилинадиган дори-дармон ўз вақтида ва етарли миқторда бўлиши керак. Ҳаддидан ортиқ қабул қилинганида фойда ўрнига зарар бериши муҳаққак.¹¹¹

Болалик ва ёшлик даврларининг таҳлили

Аллоҳ таоло оламларга раҳмат ўлароқ юборган Ҳабибини, инсоният тақвимининг илк япроғидан бошлаб, энг асил ва энг покиза насаблардан сузиб, Борлиқ дунёсига келтирган. Бу насабни бошқалардан аълороқ ва устунроқ жиҳатлар билан Ҳабибининг бутун аждодини ўз замоналарининг ҳурматга сазовор кишиларидан қилган. Шоир буни шундай гўзал ифодалайди:

Гул бўлганнинг асли гулдир

Пайғамбарнинг насли гулдир...

Илк инсон ва илк Пайғамбар Одам алайҳиссаломдан бошлаб, барча Пайғамбарлардан У зотга иймон келтириб, Унинг келиши хушхабарини етказишлари ҳақида ваъдалари олинган ва келажакларини хабар берадиган бир қанча ҳодиса воқе бўлган.

Бу билан Аллоҳ таоло башариятга лутф этмокчи бўлган азиз Пайғамбарини барча аломатлари билан инсониятга таништирган, соғлом ақлли бандаларини Набийга иймон келтиришларини осонлаштирган.

У кишини ота-онадан ўксик ва етим қўйиш билан тарбияларини Ўз қудратига олган ва энг гўзал услубда тарбиялаган. Заифлик ва ожизликнинг каттасини У зотга ҳис эттириш билан истикболда Ўзларига омонат қилинадиган кишиларга меҳр-шафқат, марҳамат ва ёрдам бериш борасида энг юксак чўққига кўтарилишларини мурод этган.

Ҳабибини жоҳилиятнинг ҳар хил ёмонлик ва чиркинликларидан муҳофаза қилиб, ҳаёт саҳифаларига озгина бўлса-да доғ қўндирмаган ва макоримул ахлоқнинг камолини У зотда тажалли эттирган. Одамлар Набий алайҳиссаломни содиқлик, омонатдорлик, ихлос, марҳамат, инфоқ, ёрдамсеварлик, аҳдга вафо каби ахлоқий сифатлари билан, закийлик, ҳалоллик каби устунликлари билан таниган, ҳар қандай ишларини У зотга ишониб топшира олган. Аллоҳ таоло яхши ва чиройли бўлган ҳамма нарсани, барча устун хусусиятларни Ҳабибида жам қилган.

Ҳатто душманлари ҳам Набий алайҳиссаломнинг гўзал ахлоқларини инкор этмаганлар. Ваҳий ва Пайғамбарлик келишидан олдин У кишига «ал-Амин»

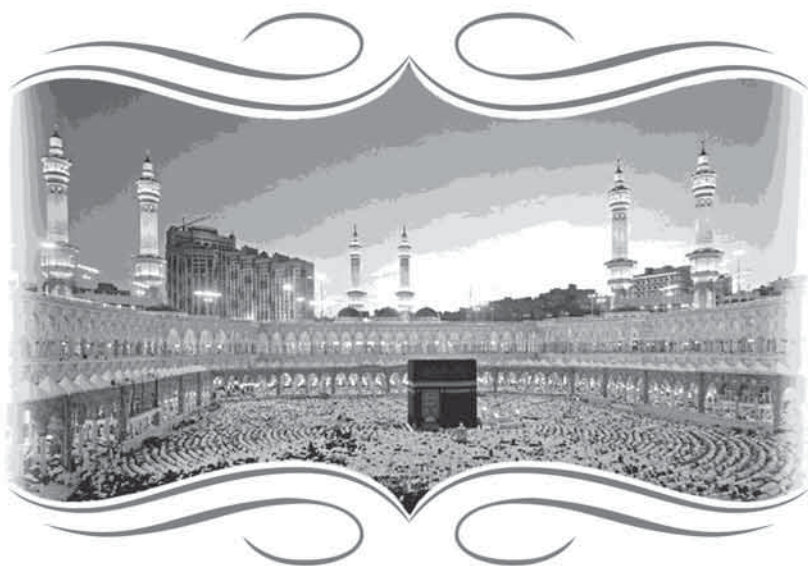
¹¹¹ Бутий, с. 79-82.

исмини беришади. Фаҳри Олам жанобимиз соллаллоху алайҳи ва салламнинг Каъбадаги ҳакамлиги ҳам У зотнинг Қурайшнинг энг олди кишилари орасида ўз мавқе ва эътиборларига эга бўлганларини тақозо қилади. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам гапирганларида сўзларининг тўғрилигидан, У зот билан бирга ишлаганларида ахлоқларининг мукамаллигидан, ёрдам сўралганида ва У кишига мурожаат қилинганида самимиятларининг олийжаноблигидан асло шубҳа этмасдилар.

Аллоҳ таоло Набий алайҳиссаломни феъл-атвор нуқтаи назаридан энг мукаммал инсон ўлароқ яратган ва яшатган. Зеро, Пайғамбар алайҳиссалом барча инсонлар учун энг гўзал ўрнатма бўладиган ва уларни ҳидоят йўлига бошлайдиган раҳбар эдилар. Инсонлар эса мақом ва мавқедан кўра феъл-атворга маҳлиё ва мафтун бўлишади. Дохийларни эътироф этишади, амма фақатгина юксак ҳуққ соҳибига эргашадилар.

НУБУВВАТНИНГ МАККА ДАВРИ

ИККИНЧИ БОБ

НУБУВВАТНИНГ МАККА ДАВРИ

Ваҳийнинг бошланиши: содиқ тушлар

Оламларнинг мавжудлиги сабаби Пайғамбар алайҳиссалом, покиза ёшлик даври ва қутлуғ оилавий ҳаётлари билан кўрсата олган алоҳида мукамалликлар ортидан қирқ ёшларида Пайғамбарлик мартабасига ноил бўлдилар. Қирқ ёшга тўлишларига олти ой қолганида Илоҳий қудрат У зотга Маккадаги Ҳиро ғорини қудсий мактаб қилиб берди. Илоҳий ўқиш китоб, дафтар ва қаламдан беҳожат ўтгани, бу таълим ва файз дарсхонасида Пайғамбар алайҳиссалом Робби билан ўзаро абадий сир моҳиятида дарслар ўқидилар. Илоҳий ваҳийга тайёрландилар.

Бу ҳозирликнинг олти ойлик саҳифаси, бизнинг ақл доирамизга сиға оладиган тарзда айтганда «содиқ туш»лар кўринишида юзага келади. Яъни Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тушларида ниманики кўрсалар, у айнан рўёбга чиқарди. Оиша розияллоҳу анҳумо онамиздан шундай ривоят қилинади: «Набийи Акрамга келган ваҳий, уйқуда содиқ тушлар шаклида бошланади. Кўрган тушлари тонг ёруғлиги каби аниқ-тиниқ рўёбга чиқарди» (Имом Бухорий, Бадул Ваҳий, 3).

Нубувват жуда улуғ ва залворли вазифа бўлгани учун, Жаноб Пайғамбар алайҳиссалом бу муҳим вазифа билан танишишлари ва унга тайёрланишлари учун Жаброил алайҳиссалом ул зотга аввало тушларида кела бошлаганлар.

Алқома ибн Қайсдан ривоят қилинишича, Пайғамбарларга юборилган хабарлар, буйруқ ва наҳийлар, қалблари сакинат топгунича аввало тушларида берилади, сўнгра ваҳий ўлароқ туширилади. Шунинг учун ҳам Пайғамбарларнинг ваҳий олиш йўлларида бири туш ҳисобланади.¹¹²

Бунга Иброҳим алайҳиссаломнинг ояти каримада билдирилган:

يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَى...

«...Эй ўғилчам, мен тушимда сени сўяётганимни кўрмоқдаман, бокиб кўр, нима дейсан?» деди...» («ас-Соффат» сураси, 102-оят) сўзи ҳам далилдир.

Бу билан бирга Пайғамбарларнинг кўзлари ухлайди, қалблари эса ухламайди.¹¹³ Шундай экан, уларнинг тушида ваҳий қабул қилишларига ҳеч қандай монелик бўлмайди.

¹¹² Ибн Касир, “ал Бидоя”, III, 55.

¹¹³ Бухорий, “Манокиб”, 24.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам кейинги содиқ тушлари ҳақида: *«Нубувватнинг қирқ олтидан биридир...»* – дея марҳамат қилганлар (Имом Бухорий, Таъбир, 26; Имом Муслим, Туш, 6).

Ҳақиқатан ҳам бу олти ойлик муддат йигирма уч йил давом этган Пайғамбарлик вақтни нуқтаи назаридан қирқ олтидан бирига тенг бўлмоқда.

НУБУВВАТНИНГ ИЛК УЧ ЙИЛИ МАХФИЙ ДАЪВАТ ДАВРИ

Илк ваҳий ва ваҳийнинг узилиб қолиши

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қирқ ёшда эдилар. Ваҳийни қабул қила олиш маромига эришиш учун ўтказган тайёргарлик моҳиятидаги илк олти ойлик вақт ниҳоясига етди.

Муборак Рамазон ойининг 17-куни эди.¹¹⁴ Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам одатларига кўра Ҳиро ғорига тушдилар. Жаброил алайҳиссалом келдилар ва Пайғамбар алайҳиссаломга:

– Ўқи! – дедилар.

Жаноб Пайғамбаримиз:

– *Мен ўқишини билмайман! – дея жавоб бердилар.*

Бунга жавобан фаришта Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қаттиқ сикди. Сўнг яна:

– Ўқи! – дедилар.

Фахри Коинот алайҳиссалом яна:

– *Мен ўқишини билмайман! – дедилар.*

Жаброил алайҳиссалом иккинчи марта У кишини қаттиқ сикдилар.

– Ўқи! – дедилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам яна:

– *Мен ўқишини билмайман! (Нимани ўқийман?) – дедилар.*

Жаброил алайҳиссалом Борлиқ Нуруни учинчи марта ҳам сикиб, қўйиб юбордилар. Ортидан ваҳий Уларга шундай билдирилди:

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ اِقْرَأْ
وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ

«Яратган Роббинг номи билан ўқи. У инсонни алақдан яратди. Ўқи! Ва Роббинг энг қарамлидир! Қалам билан илм ўргатгандир. У инсонга у билмаган нарсани ўргатди» («Алақ»сураси, 1-5-оятлар).

114 Ибн Саъд I, 194.

Бу илоҳий буйруқ билан Расулуллоҳга инсоният учун Роббининг энг буюк марҳамати бўлган Қуръони каримнинг тушиши бошланди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам само эшикларидан ер юзига раҳмат ва шифо ўлароқ туша бошлаган Қуръони Мубиндан илк бор шу ояти карималарни қабул қилиб олдилар. Жаброил алайҳиссалом у ердан кетгач, ваҳийнинг ҳайбатидан юраклари қалтираб Хадича розияллоҳу анҳо Волида-мизнинг ёнларига бордилар:

– *Менинг устимга бирор нима ётиб қўйинг! Мени ўраб қўйинг!* – дедилар.

Бироз дам олгандан кейин, кўрган-кечирганларини инсониятга покиза оила ибратини кўрсатган Хадичаи Кубро онамизга гапириб бердилар.

– *Эй Хадича, энди менга ким ишонади?* – дедилар.

Ул завжаи муборак Расулуллоҳ алайҳиссаломга:

– Аллоҳга қасам бўлсин, Аллоҳ жалла жаллалуҳу Сизни ҳеч қачон уялтирмайди, (хижолатга қўймайди). Чунки Сиз қариндошларингизни ҳимоя қиласиз, ўз ишини бажаришга қурби етмаганларнинг оғирлигига елка тутасиз, фақирга нифоқ қиласиз, бошқалар қилолмайдиган даражада яхшилик қиласиз, меҳмонга икром қиласиз, Ҳақ йўлидаги ишларга халққа ёрдам берасиз... Эй Аллоҳнинг Элчиси! Сизни (аввало) мен қабул ва тасдиқ қиламан. Аллоҳ йўлига аввал мени даъват этинг! – дея У зотни илк тасдиқлаган ва қувватлаган киши бўлдилар.

Яъни Хадича розияллоҳу анҳо Волидамиз бир томондан Набий алайҳиссаломга: «Яхшилик фақат яхшилик келтиради! Эҳсоннинг жавоби эҳсон бўлади!» – дегандилар.

Бу билан у киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг покиза ва гард қўнмаган ўтмишлари, ёруғ истикболнинг хушхабарчиси ва далолатини тасдиқлаётгандилар. Ҳақ субҳонаҳу ва таоло шундай марҳамат қилади:

هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ

«Эҳсоннинг мукофоти фақат эҳсондир» («Раҳмон» сураси, 60-оят).

Шундан кейин Хадича розияллоҳу анҳо Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва салламини амакиларининг ўғли Варақа ибн Навфалнинг ёнига олиб борадилар.

Варақа ибн Навфал жоҳилият даврида ҳам бутга сиғинмаган камёб ва ўзига хос кишилардан эди. Насроний эди. Иброний тилини билар, «Инжил»дан ёзувлар ёзар эди. Кексайиб қолгани учун кўзлари кўрмасди. Хадича розияллоҳу анҳо Волидамиз унга:

– Эй амакимнинг ўғли! Эшитинг, укангизнинг ўғли сизга бир нималар гапириб берадилар! – дедилар.

Варақа хайратга тушиб:

– Нима бўлди, укамнинг ўғли? – дея сўрагани, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кўрган нарсаларини унга айтиб бердилар.

Эшитганларидан охирзамоннинг буюк ҳақиқатини англаган Варақанинг юзи аввал табассум билан ёришди, сўнг узок ўйланиб қолди ва:

– Кўрганингиз Аллоҳ таоло Мусога юборган Номуси Акбар (Жаброил) дир. Ох, кошки, Сизнинг даъват кунларингизда ёш бўлсам эди! Қавмингиз сизни юртингиздан чиқарганида кошки мен ҳам тирик бўлсайдим! – дея ох тортди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам хайрат билан:

– *Улар мени юртимдан чиқарадими?* – дея сўрадилар.

– Ҳа! – деди Варақа. – Зеро, Сиз олиб келгандек бир динни келтирган ҳар бир Пайғамбар душманлик ва хусуматга йўлиқиб, юртдан қувилган. Шояд, Сизнинг даъват кунларингизда яшасам, Сизга кўп ёрдам берсам!..

Шу суҳбатдан кўп ўтмасдан Варақа вафот этди. Ваҳий ҳам узилиб қолди (Имом Бухорий, Бадоул Ваҳий 1, Анбиё, 21, Тафсир 96; Имомо Муслим, Имон 252).

Аллоҳ таоло кейин нозил қилган ояти карималарида Расулига хитобан шундай марҳамат қилади:

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ
وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِن جَعَلْنَاهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِ مَن نَّشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا
وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ

«Ана шунга ўхшаш, Биз сенга Ўз амримиздан бир руҳни ваҳий қилдик. Сен китоб нималигини ҳам, иймон нималигини ҳам идрок қилмас эдинг. Лекин Биз уни бир нур қилдикки, у билан бандаларимиздан кимни хоҳласак ҳидоят қилурмиз. Албатта, сен тўғри йўлга ҳидоят қилурсан» («Шуаро», сураси, 52-оят).

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ

«Биз сенга худди Нух ва ундан кейинги Набийларга ваҳий юборганимиздек ваҳий юбордик...» («Нисо» сураси, 163-оят)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга келган илк ваҳийнинг илк сўзи «ЎҚИ!» бўлганини кўнгил аҳли шундай тафсир қиладилар:

«Ўқи! Ҳамма нарсани ўқи! Аллоҳнинг китобини ўқи! Аллоҳнинг оятларини ўқи! Коинот китобларини ўқи! Доимо ўқи! Ҳидоятга эришмоқ учун, залолатдан узоқлашмоқ учун ўқи! Иймонингни бутун қилмоқ учун ўқи!

Аллоҳнинг номи билан ўқи! Яратган Роббининг номи билан ўқи! Инсонни бир томчи сувдан яратган, лекин унга ҳамма нарсани ўқиш, қалбини ёритиш, англаш ва билганларига амал қилиш имконини берган буюк Роббининг номи билан ўқи! Ўрганиш учун ўқи! Қудрат каломининг бу оламга чизган ҳар сатри-ни ўқи! Инсонга билмаганларини ўргатган Аллоҳнинг номи билан ўқи!»

Шу жумладан, Мавлоно Жалолиддин Румий зоҳирӣ китобларни ўқиш дав-рини «хом эдим», Коинотнинг асрорларини ўқиш даврида «пишдим», Илоҳӣ асрорларни ўқиб, унинг оташида қоврулгандек давр учун эса «ёндим» ифодала-рини қўллаб, босиб ўтган маънавий-руҳӣ босқичларни тилга оладилар.

Оятдаги «Ўқи» буйруғи ниҳоятда муҳимдир. Лекин бу ўқишнинг Аллоҳнинг номи билан бўлиши, жиддий аҳамиятга эгадир. Зеро, «ўқи» буйруғига нақадар риоят қилмоқ кераклигини англатмоқдадир.

«Ўқи» буйруғи фақат зоҳирӣ ўқишга даъват қилиш эмас, қалбнинг маъ-навий инкор ва қабул қилишни билиш натижасида китоб ва ҳикматни қабул қиладиган ҳолга келганидир. Бу билан барча нарсани кўра оладиган қалб билан ўқиш назарда тутилган. Яъни коинотнинг китоб ҳолига келиши, қалб борлиқ саҳифаларини ўгириб, ҳикматлари ва илоҳӣ сирларни ўқӣ олиши, алҳосил, инсон борлиқни, ўзини, Қуръони каримни ўқиши, идрок этиши ва унга амал қилиши қасд этилади.

Илк нозил қилинган ояти карималардан шундай хуслосага келиш мумкин:

Ҳар қандай ишни Аллоҳнинг номи билан бошлаш керак. Бир томчи сув-дан яратилган ва энг гўзал шаклни олган инсон, Илоҳӣ қудрат олдида ҳеч нарсалигини ва ожизлигини унутмаслиги керак.

الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ. عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ

«У қалам билан илм ўргатгандир. У инсонга у билмаган нарсани ўргатди» («Алақ», сураси, 4-5-оятлар). Ушбу оятларда инсонга илмнинг аҳамиятини англатиш билан бир пайтда инсонга у биладиган ҳамма нарса Ҳақ субҳанаҳу ва таоло томонидан ўргатилганини, бу илоҳӣ бир лутфу марҳамат экани таъкидланмоқда. Шундай экан, одам боласи, Роббининг буюклигини ҳар доим эсида тутиши, ҳеч қачон ношукр, онқўр бўлмаслиги керак.

Илк ваҳийдан кейин узоқ муддат ваҳӣ келмади. Бу бир томондан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни кетма-кет келадиган кейинги ваҳийларга тайёрланишлари учун эди. Зеро, ваҳӣни қабул қилиш шунча-лик муаззам вазифа эдики, уни осонлик билан сингдириш мумкин эмас эди. Шунинг учун Ҳақ субҳанаҳу ва таоло

إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا

«Албатта, Биз устинга оғир сўзни ташлармиз» («Музаммил» сураси, 5-оят) ояти каримаси билан бу ҳақиқатни баён этган.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам содиқ тушлар ортидан бирданига ваҳий келтирувчи фариштани кўриб, хавотирга тушдилар. Ҳазрати Хадича онамизнинг тасаллилари ва Варақанинг қўллаши билан кўнгилларига хузур инди. Энди Набий алайҳиссалом ваҳий яна келишини иштиёқ билан орзу қилар, ҳатто интиқиб кута бошладилар. Вақт-вақти билан Ҳиро тоғига чиқардилар ва ваҳийи илоҳийни кутардилар.

Бу пайтларда У зотни Хадича розияллоҳу анҳо онамиз қўллаб-куватладилар. Шунинг учун ҳам Жаноб Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам у кишининг руҳиятидаги мушоҳадалилик ва назокатни ҳеч қачон унутмадилар. Ҳазрати Хадича онамиз вафот этганларидан кейин жонлиқ сўйсалар ҳар доим бир қисмини у кишининг қариндошларига юборардилар. Онамиз Расулуллоҳнинг ҳар томонлама азиз ва унутилмас хотираси эдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаётлари ўтган Пайғамбарларга насиб бўлмаган, орзулардаги шарафли ҳодисаларга тўладир. Аллоҳ жалла жалалуху «Ҳабибим» дея фақат У зотни айтган. Меърож Пайғамбарлар орасидан фақат Набий алайҳиссаломга насиб бўлган.¹¹⁵

115 “Мени ҳеч кўра олмаган.” (“Аъроф” сураси, 143-оят) — Мусо алайҳиссалом, Тури Синода Аллоҳ таоло билан гаплашиш учун ҳозирлик жараёнига олинди. У кишига ўттиз кун рўза туттирилди, унга яна 10 кун қўшилиб, қиркка етказилди. Бу ҳол нафсоний ҳаётдан узилиб, Аллоҳ билан мулоқот қилиши учун тайёргарлик эди. Ҳақ субҳонаҳу ва таоло Мусо алайҳиссалом билан тил ёхуд овоз каби моддий восита орқали эмас, азалдаги калом сикати билан гаплашди. Мусо алайҳиссаломнинг ёнларига гувоҳлик учун олиб келинган етмиш киши ва Жаброил алайҳиссалом бу илоҳий каломни эшитмадилар ва ҳис қилмадилар. Мусо алайҳиссалом бу илоҳий ҳодиса қаршисида ўзларини йўқотиб қўйдилар. Дунёдами, охирагдами қаердаликларини унутиб, замон ва макондан ташқарига чиқдилар. Ҳақ субҳонаҳу ва таолонинг Зотини кўриш учун буюк иштиёқ, истак ва истиғроқ билан кучли орзу уйғонди. Бунга жавобан Ҳақ таолонинг “Лан тароний” фармони илоҳийси буюрилди. Мусо алайҳиссалом Зоти илоҳийни кўрмоқ ва мушоҳада қилмоқ учун иродаларига қарши ўлароқ талаб қилавергандилар, Аллоҳ таоло тоғга назар қилишини, агар тоғ ўз ўрнида тура олса, Уни мушоҳада эта олишларини айтди. Ривоятларга кўра, сонсиз пардалар ортидан Ҳақ субҳонаҳу ва таолонинг жамолидан сизиб тоғда акс этганганида, тоғ титраб кетади ва парчаланadi. Бу даҳшатли манзара олдида Мусо алайҳиссалом ҳушдан кетдилар. Ўларига келганларида ҳақларини ошганлари учун Ҳақ субҳонаҳу ва таолога тасбеҳ айтиб, истиғфор келтирдилар.

Бу Қуръоний қиссадан ҳисса шуки — Бу коинотда Аллоҳнинг юзига қарай олишга тоқат қиладиган макон йўқ. Бу ҳолат тоғнинг зарранинг зарраси қадар тажаллига тоқат қилолмаган ҳавосидан аёндыр. Ҳақ субҳонаҳу ва таоло сиймо жиҳатдан ғойиб, сифат тажаллиларига кўра машҳуд (шаҳодат келтирилган). Шунинг учун ҳам Қуръони каримда мўминларнинг васфи келар экан, қайта- қайта “Улар ғайбга иймон келтирганлар.” Илоҳий баёни такрорланади.

Бошқа бир ҳақиқат эса, Ҳақ субҳонаҳу ва таолонинг сиймоси тажаалли этишига инсон идроки дош беролмайди. Бу ҳолат ҳам Мусо алайҳиссаломнинг ҳушдан кетиб қолишларида намоёндыр. Шундан келиб чиқадики, оламда “сиймо ҳодисаси” йўқ. Бу ҳақиқат сиймо тажаллисининг рўй бериши шиддати билан бирга инсту жиннинг тоқатидан ташқари бўлгани сабабдыр.

“Бас, икки камон миқдоридай жойда бўлди. Балки ундан ҳам яқинроқ келди.” (“Нажм” сураси, 9-оят) — Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам Меърож кечаси Жаброил алайҳиссалом дохил беч бир махлук ҳудудидан ошиб ўтмаган сидримунтаҳодан ўтдилар. Оятда башар идрокига кўра “Бас, икки камон миқдоридай жойда бўлди. Балки ундан ҳам яқинроқ келди.” дея марҳамат қилинган ҳолатда банданинг ақлига сиғдириши маҳол ва маҳрам бўлган дийдор они рўй берди.

Булар Мусо алайҳиссалом билан Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи васаллам дуч келган икки буюк ҳодисанинг бизнинг идрок савиямизга сиғдирилган бир ифода иборат.

У зотнинг аҳамиятлари Масжидул Аксода барча пайғамбарларга имомлик қилиш билан собит бўлди. Ҳақнинг дийдорига етишиш бўлган намоз умматга ҳам қўнғил иклимида юз бергувчи меърож ўларок тортиқ қилинди. Қолаверса, намоз бошланишида эллик вақт буюрилган бўлса-да, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг дуолари билан уммати Муҳаммадга беш вақт ўларок фарз қилинди. Етим ва уммий бўлган Жаноб Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам илоҳий таълим ва тарбия билан бутун инсониятга раҳбар, ғайб оламининг ҳақиқатларига таржимон ва ҳақиқат мактабининг муршиди ўларок келди.

Мусо алайҳиссалом бир қанча аҳкомлар келтирганди. **Довуд** алайҳиссалом Аллоҳга дуо ва муножот қилиш борасида устоз эди. **Исо** алайҳиссалом одамларга макоримул ахлоқни, дунёдан қалбни узиш ва зуҳдни ўргатиш учун юборилганди. Ислоҳ Пайғамбари Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва саллам эса буларнинг барчасини жамлаб келтирдилар. Аҳком келтирдилар. Нафсни инкор этиб, беғубор қалби солим ва қалби муниб (покланган, Ҳаққа юзланган) билан Аллоҳга ёлворишни, шукр ва дуо қилишни ўргатдилар. Энг гўзал хулқни ўргатдилар ва бу ахлоққа ўзлари амал қилиш билан умматга намуна бўлдилар. Дунёнинг маккор ҳийлаларига алданмасликни уқтирдилар. Умуман олганда, бутун Пайғамбарлар салоҳиятлари ва вазифаларининг барини шахсиятлари ва хатти-ҳаракатларида жам этдилар. Насаб ва адаб қадриятлари, жамол ва камол саодати мудом У зотда жамланган эди.

Шубҳасиз, У зотнинг қирқ ёшга тўлишлари инсоният тарихининг муҳим давр бўлди. Қирқ йил жаҳолат зулматига кўмилган жамият ичида яшадилар. Кейинчалик У зот кашф этадиган бутун яхшиликлар халқига ҳали номаълум эди. Давлат раҳбари, воиз ёхуд бир имом сифатида ҳеч ким тасаввур қилмасди. Улуғ қўмондон бўлишларини қўяверинг, оддий аскар бўлишларини ҳеч ким ўйламаганди. Ўтмиш халқларнинг ва Пайғамбарларнинг тарихидан, Қиёмат кунидан, жаннат ва дўзахдан ҳеч гапирмагандилар. Фақат ўзларига хос олий-жаноб хулқ билан покиза ҳаётда яшардилар. Лекин Ҳиро ғоридан илоҳий таълимот билан қайтганларида буткул ўзгаргандилар...

Ваҳийнинг ҳақиқати ва келиш ҳолатлари

Ваҳий «ишорат», «китобат», «рисолат», «илҳом» ва «махфий калом» каби маъноларни англатади. Аллоҳ таоло хоҳлаган нарсаларни Пайғамбарларига ўзи ирода қилган ҳолатда билдириши ваҳий дейилади. Ҳақ субҳанаҳу ва таоло шундай марҳамат қилади:

وَمَا كَانَ لِنَبِّئٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ
أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَيَّ حَكِيمٌ

«Аллоҳ башар билан гаплашмоғи бўлмаган, магар ваҳий орқали, ёки парда ортидан ёхуд элчи юборадию, У зотнинг изни ила хоҳлаган нарса-

сини ваҳий қилур. Албатта, У зот ўта олий ва ўта ҳикматлидир» («Шуро» сураси, 51-оят).

Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан:

– Эй Аллоҳнинг Расули! Сизга ваҳий қандай тушади? – дея сўралганида, он ҳазратлари шундай марҳамат қилган эканлар:

– *Баъзан гумбурлаган овоздай келади, ваҳийнинг менга энг машаққатли келган ҳоли шундай бўлади. Аллоҳ таолонинг буюрганларни англаб, ёдлаганимдан кейин фаришта ёнимдан кетади. Баъзан фаришта менга инсон суратида кўринади. Мен билан гаплашади, айтганларини шу заҳоти англаб оламан»* (Имом Бухорий, Бадоил Ваҳий, Имом Муслим, Фазоил, 87).

Уламолар ҳар хил ривоятлардан эшитиб, ваҳийнинг келиш ҳолатлари ва шакллари хусусида шундай хулосага келишган:

1. Ваҳий баъзан уйкуда кўрилган ва кўрингани каби юз берган содиқ тушлари шаклида келган.

2. Ваҳий қилинадиган калом фаришта кўринмасдан ҳам Пайғамбар алайҳиссолату вассаломнинг қалбларига илҳом бўлган.

3. Ваҳий фариштаси «Жаброил ҳадиси»дааги каби инсон суратига кириб ваҳий қилиниши керак бўлган нарсани билдиради.¹¹⁶

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган куйидаги ҳикоя ҳам ваҳийнинг бундай воқе бўлишига чиройли бир мисол ҳисобланади: «Отам Аббос билан бирга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларида эдик. Расулуллоҳ алайҳиссолату вассаломнинг ёнларида бир одам бор эди ва Сарвари Олам у билан шивирлаб гаплашаётгандилар.

Шунинг учун отамга эътибор бера олмадилар. Ёнларидан чиққанимизда отам:

– Ўғлим! Расулуллоҳнинг менга илтифот қилмаганларини кўрдингми? – дедилар.

– Отажон! Ёнларида бир одам бор эди, у билан гаплашаётган эдилар! – дедим.

Шундай кейин дарҳол Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига қайтдик. Отам:

– Эй Расулуллоҳ! Абдуллоҳга шундай дегандим, у Сизни ёнингиздаги бир киши билан шивирлаб гаплашаётганингизни айтди. Ростдан ҳам ёнингизда бирор киши бормиди? – дея сўрадилар.

¹¹⁶ Бир куни Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи вассаллам масжиддаликларида Жаброил алайҳиссалом инсон суратида ёнларига келиб, Иймон, ислом ва қиёмат аломатлари ҳақида сўрадилар. Бу билан асҳоби киромнинг динларини ўрганишлари кўзда тутилган. Бу ҳодиса ҳақида хабар берган ҳадисга “Жибрил Ҳадиси” дейилади. (Қаранг: Бухорий, “Иймон”, 37; Муслим, “Иймон”, 1, 5)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам менга қараб:

– *Эй Абдуллоҳ! Сен уни кўрдингми? – дея сўрадилар.*

– Ҳа, кўрдим, – дедим.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– *У Жаброил эди. Шунинг учун сизга эътибор бера олмадим, – дедилар* (Имом Аҳмад, I, 293-294; Ҳайсамий, IX, 276).

4. Ваҳий баъзида даҳшатли гумбурлаган овоздек келган. Ваҳий ҳолати келганида Жаноб Пайғамбаримиз фариштанинг нима демоқчи эканини ўрганардилар.

5. Жаброил алайҳиссалом икки марта ўзининг ҳақиқий сурати билан кўринган. Булардан бири ваҳийнинг фатрат замонидан кейин Пайғамбар алайҳиссалом Ҳиро ғорида турганларида, иккинчиси эса Меърож кечасида, Сидратул мунтаҳода воқе бўлган.

6. Аллоҳ таоло Меърожда бўлганидек ваҳий фариштаси кўринмасдан ҳам илоҳий қабул ва иқромга ноил қилиб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Ўзларига тўғридан-тўғри ваҳий юборган.

7. Жаброил алайҳиссалом Аллоҳнинг Расули ухлаб ётганларида ваҳий келтирганлар. Баъзи муфассирлар «Кавсар» сураси шундай нозил бўлганини эътироф этадилар.

Асҳоби киромнинг баъзиларидан келган ривоятларга кўра, ваҳий нозил бўладиган аснода Пайғамбар алайҳиссалом бироз оғир вазиятга тушардилар, юзлари атиргул каби қизарар, кўзларини юмиб, бошларини олдинга эгиб олардилар. Саҳобалар ҳам бошларини олдинга эгиб олишарди. Ваҳий ҳолати тугагунга қадар, ҳеч қайсилари бошларини кўтариб Фаҳри Коинот алайҳиссаломнинг юзларига қарай олмасдилар.

Баъзан ваҳий келганида чехралари атрофида ари ғўнғиллаганидек бир овоз эшитиларди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу аснода тез-тез нафас олардилар, пешоналаридан дур каби тер тўкиларди. Ваҳий котибларидан Зайд ибн Собитдан ривоят қилинишича, ваҳийнинг оғирлиги туширилган ҳукмлар вазничалик залворли бўларди. Яъни туширилган ваҳий Илоҳий ваъда ва хушхабар моҳиятида бўлса, Жаброил алайҳиссалом башар суратида келар, бу эса Пайғамбар алайҳиссаломга машаққат бермасди. Лекин ваҳий азоб ва кўркитишга доир илоҳий огоҳлантиришларни акс эттирса, даҳшатли гумбурлаш овози бўлиб келарди. Ваҳий Аллоҳнинг Расули туя устида бўлганларида туширилганида, жонивор ваҳийнинг оғирлигига чидай олмас, оёқлари букилиб, ётиб қоларди. Жумладан, Пайғамбар алайҳиссалом Адба номли туяларининг устида бўлганларида «Моида» сурасининг учинчи ояти нозил бўла бошлаганида Адбанинг оёқлари сингудай бўлиб Аллоҳнинг Расули туянинг устидан тушадилар.¹¹⁷

117 Бухорий, «Бадул ваҳий»1/2, Умра 10; Муслим, «Фазоил» 87, Худуд 13; Термизий, «Тафсир» 23/3173; Аҳмад, V, 327.

Зайд ибн Собит розияллоху анху¹¹⁸ шундай деганлар: «Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг ёнларида ўтирдим. Шу аснода Аллоҳнинг Расулига ваҳий кела бошлади. Тиззалари менинг тиззамнинг устида эди. Қасамки, ўша пайтда Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг тиззаларидан оғир бир юкни ҳис этмагандим» (Имом Аҳмад, V, 190-191).

Қуръони Ҳаким илоҳий китоб эканини инкор этган ғарб шарқшунос олимлари ваҳийни Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг тафаккур ва мукошафалари натижасида қалбларида туғилган илҳомлар экани ҳақидаги бир қанча ботил иддаоларни илгари суришган. Шубҳасиз, уларнинг бу иддаолари қабларидаги ғафлат, идрокларидаги ожизлик ва хусуматларидаги адоватдан бошқа ҳеч нарса эмаслиги билан изоҳланади.¹¹⁹

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам илк ваҳий келганида фариш-тани кўриб кўрққанлари, ваҳийнинг ғарб олимлари иддао қилганидай босинқираш, йўқ нарсалар кўзга кўринишига йўйиладиган ички ва шахсий масала бўлмаганини аниқ-тиниқ тақозо қилади.

Зеро, Пайғамбар алайҳиссаломнинг ваҳий қабул қилишлари киши-лик ва нафс билан боғлиқ бўлмаган ҳақиқатнинг кўринишидир. Жаброил алайҳиссалом Аллоҳнинг Расулини уч бор сиқиб қўйиши, ҳар даъфасида «Ўқи» дея қўйиб юбориши ваҳийнинг ички оламдан эмас, ташқаридан, яъни Аллоҳ таолодан келганини тасдиқлайди ва таъкидлайди.¹²⁰

Ваҳийнинг бир муддат узилиб қолиши ҳам, Пайғамбар алайҳиссаломнинг теран мушоадалари натижасида юзага келган ички бир ҳодисалиги билан боғлиқ иддаоларни қатъий равишда рад этади. Чунки ваҳийнинг узилиб қолиши ва Пайғамбар алайҳиссаломнинг узоқ пайт ваҳийнинг такрор қилиши-ни иштиёқ билан кутганлари шуни аён этадики, ваҳий Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг иродаларига боғлиқ бўлмаган ҳолатда юз берган ташқаридан келган ҳодисадир.

Шу билан бирга Фахри Коинот соллаллоху алайҳи ва саллам аввал ўзларига ваҳий тушиши билмаганлар. Ояти каримада шундай марҳамат қилинади:

118 Зайд ибн Собит розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг ваҳий котибларидан бўлганлар. Расули Акрам алайҳиссалом Мадинага ҳижрат қилганларида Зайд ўн бир ёшли етим бўлганлар. Болалигида ўн етти сурани ёдлаган эди. Аллоҳнинг Расули у кишига сурйонича ва ибронийча ўрганишларини буюрдилар. У киши қирқ кунга етмасдан бу икки тилни ўргангилар ва Пайғамбар алайҳиссалом вассаламнинг сурйонича ва ибронийча ёзишмаларини кузатиб бордилар. Ул зотнинг энг шарафли хизматларидан бири икки саҳобий билан бирга Қуръони каримни тўплаб, бир орага жамлаганларидир. Ҳижратнинг 45 йилида Мадинада вафот этганлар. Тўқсон иккита ҳадиси шариф ривоят қилганлар.

119 Аҳмад, II, 176; VI, 445; Ибн Саъд I, 197; Таборий, «Тафсир», VI, 106.

120 Галлюцинация [лот. hallucinatio – хом ҳаёл, бемаъни, хато] Психологияда — 1. Шизофрения, параноя каби беморларда учрайдиган ва уйдирилган ҳис-туйғулар. 2. Ҳаётда бўлмаган нарсаларни бор деб ўйлаш.

وَمَا كُنْتَ تَرْجُو أَنْ يُلْقَىٰ إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا
رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِّلْكَافِرِينَ

«Сен ўзингга китоб туширилишидан умидвор ҳам эмас эдинг. Илло, Роббинг раҳмати бўлиб (тушди). Бас, ҳаргиз кофирларга ёрдамчи бўлма» («Қасос» сураси, 86-оят).

Ояти карималар ва ҳадиси шарифлар орасидаги баён услубидаги фарқ ҳам Қуръони каримнинг ваҳий маҳсули эканини қатъий далиллантиради.

Баъзан шундай ҳодисалар бўлардики, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам, ўша пайтда жавоб беришга мажбур бўлсалар-да, ваҳий келишини кутардилар. Масалан, «Ифк ҳодисаси» ва яҳудийларнинг баъзи саволларни сўрагани каби. Оламлар Сарвари бундай саволларнинг жавобини фақат ўзларига ваҳий билан билдиргандагина бера олардилар. Агар иддао қилинганидек, Қуръони карим Пайғамбар алайҳиссаломнинг тафаккур ва мукошафалари маҳсули бўлса эди, бундай муаммога дуч келмасдан ҳам, саволларга дарҳол жавоб берардилар.

Боз устига баъзан ваҳий, Расулуллоҳнинг қарашлари хато эканини билдирди, баъзан У зотни ўзлари майл этмаган ишларга буюрарди. Ҳатто илоҳий буйруқ таблиғи борасида бироз вақт ўтказсалар, шиддатли илоҳий қийноққа учрардилар. Буларнинг барчаси Қуръони карим Пайғамбар алайҳиссаломнинг тафаккур ва мукошафаларининг маҳсули эканлиги ҳақидаги иддаоларнинг мантиқсиз эканини очиқ-ойдин исботлайди.

Бир куни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Қурайшнинг баъзи зодагон кишиларига исломни тушунтираётган эдилар. Ўша пайтда ёнларига аввалроқ мусулмон бўлган саҳоба Абдуллоҳ ибн Умму Мактум розияллоҳу анҳу келдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга Аллоҳ У зотга билдирган ҳақиқатлардан баъзиларини ўрганмоқчи эканини айтдилар. Лекин Қурайшнинг обрўли кишилари билан шуғулланиб, уларни исломга даъват қилиш билан машғул бўлган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам у кишига эътибор бера олмадилар ва ибн Умму Мактум қатъий талабини такрорлаганди, бироз юзларини буриштирдилар. Шунда илоҳий итобга учрадилар:

أَمَّا مَنِ اسْتَغْنَىٰ فَأَنَّهُ تَصَدَّىٰ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّىٰ وَأَمَّا مَن جَاءَكَ
يَسْعَىٰ وَهُوَ يَخْشَىٰ فَأَنَّهُ تَلَهِىٰ كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ فَمَن شَاءَ ذَكَرْهُ

«Афтини буриштирди ва юз ўгирди. Кўзи кўр киши ҳузурига келганда. Қаердан биласан, эҳтимол, у покланар. Ёки насиҳат олар ва мавъиза унга манфаат берар. Аммо истиғно қилганга бўлса... Сен у томонга интиласан. У покланмаса, сени ҳеч ким маломат қилмас. Аммо ҳузурингга

шошилиб келган. Ва (Аллоҳдан) қўрққан ҳолда бўлгандан эса... Йўк! Албатта у(оят)лар эслатмадир. Ким хоҳласа уни эслайдир» («Абаса» сураси, Abese, 5-12-оятлар).

Шу оят нозил бўлганидан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ибн Умму Мактумга жуда чиройли илтифот ва иззат-икром кўрсатганлар. Қолавреса, у кишига дуч келганларида: *«Марҳабо, эй у ҳақида Роббим мени итоб этган (танбех берган) киши!»* – дея марҳамат қилганлар (Воҳидий, 471 с).

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга баъзан илоҳий буйруқлар мужмал¹²¹ ҳолатда тушарди. Аллоҳ таоло уни изоҳламагунича Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мужмал мавзуларда ўз-ўзларидан бирор нарсани шарҳламасдилар. Бунга мисол қилиб, куйидаги ояти каримани айтиш мумкин:

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبْذَرُوا مَا فِي
أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفُّوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ

«Осмонлару ердаги нарсалар Аллоҳникидир. Агар ичингиздаги нарсаларни ошкор қилсангиз ҳам, махфий қилсангиз ҳам, сизларни Аллоҳ ҳисоб-китоб қилади...» («Бақара» сураси, 284-оят)

Бу ояти карима нозил бўлгач, ғайри иродий ҳолатда қалбларидан кечган нарсалардан ҳам масъул тутилишларини ўйлаган асҳоби киром:

– Эй Расулуллоҳ! Бу оятга қандай чидаймиз?! – дедилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларга жавобан:

– *Нима, ёки аҳли китоб (яҳудийлар ва насронийлардек) «Эшитдик лекин исён этдик!» демоқчимисизлар?! Сизлар «Эшитдик ва итоат этдик. Эй Роббимиз! Бизни кечиргин, фақат Ўзингга қайтамыз!» дейишиниз керак!* – дея марҳамат қилдилар (Имом Муслим, “Иймон”, 200; Имом Аҳмад, I, 233; Воҳидий, s. 97).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам оятнинг маъноси мужмал бўлгани учун мавзуни аниқ изоҳламадилар. Саҳобалардан Аллоҳга таслим бўлиб, таваккул этишларини уқтирдилар. Бироздан кейин мана шу ояти карима нозил бўлиш билан мавхум маъно изоҳланди:

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ
رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِكْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ

121 Мужмал — Маъноси сирли ва мавхум бўлиб, изоҳланмагунча мақсад аниқ тушунилмайдиган ифодалардир.

عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا
وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

«Аллоҳ ҳеч бир жонни тоқатидан ташқари нарсага таклиф қилмас. Фойдаси ҳам касбидан, зарари ҳам касбидан. Эй Роббимиз, агар унутсак ёки хато қилсак, (иқобга) тутмагин. Эй Роббимиз, биздан олдингиларга юклаганга ўхшаш оғирликни бизга юкламагин. Эй Роббимиз, бизга тоқатимиз етмайдиган нарсани юкламагин. Бизни афв эт, мағфират қил ва раҳм эт. Сен ҳоҷамизсан. Бас, кофир қавмларга бизни ғолиб қил» («Бақара» сураси, 286-оят).

Асҳоби киrom бу ояти карима соясида, кўнгилларига тушган хавотир хусусида «тоқатидан ташқари» масъул бўлмасликларини билиб олдилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оят мужмаллигида тавсияловчи огоҳлантириш келгунича ҳеч қандай ортиқча изоҳ бермаганлари нубувват ҳақиқати бўлиб, Қуръони каримнинг илоҳий манба эканига эътироз этилмайдиган яна бир далилдир. Акс ҳолда, бундай маълумот берилмас ёхуд берилган маълумот изоҳланарди. Бундай ҳолат бўлмагани эса, Қуръони каримнинг Ҳақ китоб эканининг яна бир тасдиқловчисидир.

Қуръони каримда келган ғайб хабарлари Унинг илоҳий ваҳий маҳсули эканини аниқ-тиниқ исботлайди. Қуръони карим ўтмишга оид маълумотларни ҳам ҳақиқатга уйғун тарзда марҳамат қилади. Бундай маълумотлар хусусида милодий еттинч асрда Маккада бирор илм муассасаси ёки умумий маданиятдан хабардор бирор киши йўқ эди. Барча тарихий маълумотлар тужжорларнинг оғзидан етиб келган афсона ҳолидаги маҳаллий форс ҳикояларидан нарига ўтмасди. Ҳолбуки, Қуръони каримдаги ўтмишга оид маълумотлар, бениҳоя мутаносиблик ва бутунликни таъминлаш билан чекланиб қолмай, ҳеч кимнинг ақли ва ўткир фаросати билан юзага келиши мумкин бўлган маълумотлардан эмас. Шундай экан, ақлли инсон мулоҳаза қилиши керак – жоҳил бир жамиятдан чиққан уммий киши, илоҳий манбадан қабул қилиб олмагунича, Қуръоннинг беназир маъноларини ўзидан кашф эта олиши мумкинми?! Табиийки, асло!..

Бу ҳам Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан келган барча маълумотлар Аллоҳ даргоҳидан ваҳий қилинганини тақозо қилади.

Қуръони карим истикболга доир ғайбӣ хабарларни ҳам билдирган, булар ҳам вақти келгунича Қуръон англатган тарзда воқе бўлган ва ҳануз содир бўлишда давом этмоқда. Қуръони карим ҳар доим олдинда кетмоқда, илм ва фан эса унинг ортидан борапти. Шу жумладан, Қуръони каримда зикр қилинган мана бу ҳодиса фикримизга мисол бўлади:

Қизил денгизнинг гирдобларига чўкаётганида мажбурликдан иймон халқасини тутмоқчи бўлган Фиръавнга Аллоҳ таоло:

الآن وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ

«Эндими! Олдин исён қилган ва бузғунчилардан бўлган эдинг-ку?!» («Юнус» сураси, 91-оят) — дея марҳамат қилиб, унинг ноумидлик ҳолидаги иймонини қабул қилмаган ва шундай давом этган:

فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ

«Бугун сенинг баданингни қутқарамиз. Токи ўзингдан кейингиларга ибрат бўлгин. Албатта, кўп одамлар Бизнинг оятларимиздан ғофилдирлар» («Юнус», 92-оят).

Замахшарий бу ояти каримани шундай тафсир қиладилар: «Сени денгиз бўйида бир четга ирғитамиз. Жасадингни қандай бўлса шундай, бенуксон, бузилмаган ҳолатда, яланғоч ва кийимсиз ҳолда, сендан бир неча асрлардан кейин келадиганларга ибрат ўлароқ сақлаб қоламиз» (Замахшарий, III, 24).

Кейинги йилларда ўтказилган тадқиқотларда Фиръавннинг жасади, соҳилда сажда ҳолатида топилади. Бу унинг ўлимдан кейинги сўнгги лаҳзаларидир. Сўнгги дақиқаларда дуч келган даҳшатли сахналар таъсирида иймон келтирмоқчи бўлган, фақат ишончсиз ва иккиланишсиз ҳолатда бўлгани учун унинг иймони қабул қилинмаган. Мана шундай ҳолатда тахминан уч минг йилдан бери жасади чиримасдан қолган ва ояти каримада баён этилганидек, инсониятга ибрат манзараси ўлароқ бугун ўртага чиққан. Ҳозир бу жасад «British Museum»да сақланмоқда. Бу ҳақиқат Ҳақ субҳанаху ва таолонинг Қуръони каримда марҳамат қилгани Қиёматгача давом этадиган мўъжизалардан фақат биттасидир.

Фақат Қуръони каримнинг асосий ғояси тавҳидни таблиғ қилиб, одамларни ҳидоятга чақириш бўлгани учун бундай мўъжизавий ҳақиқатлар, яъни илм-фан ва тарихий фактлар унга бўйсунадиган масалалар.

وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ

«...Ғайбнинг қалитлари Унинг ҳузурида бўлиб, Уларни унинг Ўзидан бошқа ҳеч ким билмас. У ердаги, қуруқлик ва денгиздаги нарсаларни биладир. Битта япроқ узилиб тушмайдики, магар уни ҳам биладир. Ер тубидаги бир дона дон борми, ҳўлу қуруқ борми, барчаси очиқ китобда бордир» («Анъом» сураси, 59-оят). Илоҳий баёнида барча ҳақиқатлар жамланган-

нини унутмаслигимиз керак. Шунга кўра, Қуръони карим Борлиқдаги бутун ҳақиқатларнинг комил манзумасидир ва бутун далиллар унда зарралар каби акс этган. Қуръонда талаб қилинган бу ҳолат, воқеалар ривожии ва умумбашарий илмлар нуқтаи назаридан, янада чуқурроқ англашилади.

Агар борлиқда Аллоҳнинг Ўз одати нуқтаи назаридан қабул қилинган бундай маълумотлар Қуръони каримда шарҳий ўлароқ эмас, очик, ҳамма тушунадиган тилда мавжуд бўлганида, Қуръон кутубхоналарни тўлдирарди. Қолаверса, инсоният ўз вақтида ҳалигача кашф этилиб, исботланмаган илмий фактларни қабул қилишга тайёр бўлгани учун Қуръонга иймон келтириш қиёматгача давом этмасди.

Дейлик, телевизорга оид далил бугун бизга маълум ҳолатида ўша кезларда айтиб ўтилганида, телевизор амалда кашф этилиб, собит бўлмагунича инсонларнинг бунга ақли етмас ва Қуръонни инкор қиларди. Барча ҳақиқатларнинг ўзида жам қилган Қуръоннинг бу каби ҳолатларнинг катта қисмини мужмал ифодаларда баён қилишининг ҳикмати ҳам мана шундадир.

Шунингдек, Қуръони карим барча мавзуларни тавҳид ғояси нуқтаи назаридан тақдим этади. Фан билан боғлиқ ҳақиқатларга яқинлиги ҳам шу жумладандир. Бу ҳолат Қуръони каримнинг қиёматга қадар бутун замон ва маконларда давом этиладиган алоҳида хусусияти бўлиб, унинг буюклигини ҳар доим ва ҳар кашфда исбот этаверади.¹²²

Қуръони карим ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг юксак шон-шарафларини қабул қилолмаган ғайридин файласуфлар Пайғамбар алайҳиссаломнинг ваҳий асносида кечирган ҳолатларини эпилепсия эканини иддао қилиш билан ақл ва мантиққа сиғмайдиган бўҳтон уюштиришди.¹²³

Бу бемаъни иддаога қисқа қилиб шундай жавоб бериш мумкин:

Тутқаноқ (эпилепсия) хастаси ҳар гал тутқаноқ тутганидан кейин ҳолдан тойиб, оғриб қолади. Қаттиқ азоб ва изтироб ичида тўлғонади. Руҳий ҳолати остин-устун бўлади. Ҳолбуки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай муаммоларга дуч келмаганлари учун икки ваҳий орасидаги танаффусни

122 Бу билан боғлиқ мисоллар учун қаранг: Усмон Нури Топбош, “Раҳмат шабадаси”, Истанбул 2001, с. 184-239.

123 Ваҳий содир бўлганида Пайғамбар алайҳиссаломнинг рўйи ҳоллари ва юкорида тафсилоти келтирилган ҳолатлар сабабли баъзи ғарб шарқшунос олимлар буни эпилепсия хуружу сифатида талқин қилишган ва бу борада ҳар хил иддаоларни даъво қилишган. Алал-оқибат бу иддаоларини Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни, астағфируллоҳ, руҳий хаста дейиш даражасигача боришганки, бу масалани “Француз миллий тиббиёт академия”сида тасдиқлаш учун, бу мавзунини илмий даъво сифатида қаралишига эришганларлар. У ерда ўз даврининг энг таниқли докторларидан ташкил топган ҳайъат 1842 йилда иддаоларни кўздан кечирган ва тиббиёт нуқтаи-назаридан бундай ҳолат асло бўлиши мумкин эмаслигини хусусида узун ва асосли ҳулосаларини ёзиб нашр эттиришган. Ҳодисанинг қолганига қизиққанлар профессор Нофиз Узлук томонидан таржима қилиниб, “Хулоса» (“Raport”) номи билан нашр қилинган асарга қарашингиз мумкин. Бу асар 1996 йилда “Сабил” нашриёти томонидан Истанбулда чоп этилган.

гўёки узилиб қолгандай, ваҳий келишини муштоклик билан кутар, ваҳий келганида таърифига тил ожиз суурга чўмардилар.

Ваҳий асносидаги воқеалар ҳар доим ваҳий келганида рўй бермас, баъзан Пайғамбар алайҳиссалом ваҳийдан кейин одатдаги ҳолатда бўлардилар.

Тиббиёт нуқтаи назаридан олиб қаралаганда, эпилепсияни бошдан кечирган киши мулоҳаза ва идрок этиш малакасини йўқотиб, ён-атрофда юз бераётган воқеаларни пайқамайди ва шундай онги-шуъури ўтмас ҳолатда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам қабул қилган ваҳийлари билан башариятга ҳуқуқ, ахлоқ, ибодат, қисса ва маъвижа каби бир қанча мукамал тавсияларни ўзи ичига олган мухташам Қуръон оятларини етказа олармидилар?

Эпилепсияга йўлиққан кишини кучли қалтироқ тутади. Бу ҳолат ваҳий асносида юз бермаган.

Эпилепсия хастаси тутқаноқ тутганида беъмани ва тушунарсиз сўзларни гапиради. Бироқ Пайғамбар алайҳиссаломда бундай ҳолат ҳеч қачон бўлмаган. У зотнинг муборак оғизларидан тушган сўзлар инсоният эшитган сўзлар ичида энг жозибали, мукамал ва баъмани сўзлар бўлди.

Шу билан бирга ҳеч қандай тана олти мингдан зиёд оят нозил бўладиган даражада узок муддат тутқаноқ тутишини кўтаролмаслиги ҳам тиббиёт томонидан аллақачон аниқланган.

Шу ва шунга ўхшаган беъмани иддаолар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳақиқатларини идрок этолмасликнинг оқибатидир ва ҳеч қандай мантикий асоси йўқдир.

Нубувват ва Рисолат

Аллоҳ таоло бандаларига ўзларининг ичидан танлаб олиб, пайғамбарлик вазифасини юклаган хос кишилари воситасида мурожаат этишни ирода қилган. Аллоҳнинг бу одати ояти карималарда шундай баён қилинади:

وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ

«Ва Биз сенга бундан олдин қиссаларини айтиб берган ва қиссаларини айтиб бермаган пайғамбарларни юбордик...» («Нисо» сураси, 164-оят)

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاؤُوهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ

«Батаҳқиқ, Биз сендан олдин ҳам пайғамбарларни қавмларига юбордик. Бас, улар (қавмларига) очик-ойдин ҳужжатлар келтирганлар...» («Рум» сураси, 47-оят)

Аллоҳ таоло илк одамдан бошлаб ҳар бир даврда пайғамбарларини «набий» ёхуд «расул» сифатлари билан инсонларга раҳмат ўлароқ юборган.

Нубувват – ақл эгалари бўлган бандаларнинг дунё ва охираат ишларини тартибга солиш учун Аллоҳ ва бандалари орасида элчилик қилиш демакдир.

Расул – ўзига ваҳий қилинган ваҳийларни бошқаларга етказиш ваколатини олган кишидир.

Набий эса, етказишга масъул бўлсин-бўлмасин, ваҳий келган кишидир.

Умуман олганда, набиёлар ўзларидан олдинги «расул» сифати билан юборилган пайғамбарнинг шариатини етказиш ва амал қилдириш учун масъул қилиб юборилган. Бунда барча «расул» набиёдир, лекин набиёларнинг ҳаммаси ҳам расул эмас. Набиёнинг расулдан ва, шунингдек, нубувватнинг рисолатдан оддий экани баъзи ҳадисларда келтирилган. Шу билан бирга, Қуръони каримда ҳам бу сўзлар бир-бирининг ўрнида ишлатилади.

«Аллоҳ таоло бандаларига нима учун тўғридан-тўғри эмас, балки пайғамбарлари воситасида сўзлайди?» деган савол туғиладиган бўлса, унга шундай жавоб қилиниши керак:

Аллоҳ таолонинг одамларга бевосита хитоб қилиб, яъни ваҳий юбориш орқали буйруқ ва наҳийларини очикча билдириши дунёнинг яратилишидаги «имтиҳон сири»га зид келади. Зеро, бундай ҳолатда иймоннинг ғайбга боғлиқликдан юзага келган қиймат ва шарафи ўз маъносини йўқотади. Буйруқ ва тақиқларни бевосита Аллоҳ таолодан олган одамлар асл ҳақиқатини аниқ идрок этганлари учун бу буйруқ ва наҳийларга мажбуран бўйсунардилар. Бу эса кишининг ирода, ихтиёр ва ғайрати билан хайр ёки шаър жиҳатдан ўз танловига қўйишга тўсик бўлиб, мукофот ва мўъжизаларни мантиқсиз қиларди.

Бошқа томондан эса, одамларнинг идрок этиш савияси, қудрат ва қобилиятлари бир-биридан фарқлидир. Чунки уларнинг ҳаётда бажарадиган вазифалари ҳам бошқа-бошқадир. Агар одамларнинг барчаси жуда қобилиятли бўлганида, баъзи ишларни ҳеч ким бажаришни истамас эди. Энг пастидан тартиб, энг олийжанобигача барча зоҳирий ва дунёвий ишларнинг бажарилиши одамларнинг, қобилият нуқтаи назаридан, фарқли яратилишини талаб қилади.

Инсоният тарихининг энг буюк даҳолари, муаллим ва тарбиячилари – пайғамбарлардир. Оммани ҳидоятга бошлаб, зулматдан ёруғликка олиб чиқадиган, одамларнинг ёмонликлари ва азиятларига дош бера оладиган кишилар бошқалардан ажралиб турадиган қобилият ва чексиз сабр-тоқат кучига эгалиги билан ҳаммадан ажралиб туриши керак. Ўзига эргашадиган оммани севдирадиган сифатлари ва бошқалардан ажралиб турадиган хусусиятлари бўлмаса, бирор пайғамбар одамларга таъсир кўрсатиб, уларни бошқариши мумкин эмас.

Оддий раҳбар ҳам ўзи бошқарадиган одамлардан кўра устун хусусиятларга эга бўлмаса, етакчилик вазифасига келолмайди. Етакчи бўлолса-да,

муваффақиятга эришолмайди. Зеро, ҳеч ким етакчилик хусусиятларига эга бўлмаган кишини йўлбошчи сифатида қабул қилмайди.

Шунинг учун ҳам пайғамбарлар фитратан бошқалардан устун сифатлар билан одамлардан ажралиб туришини кузатамиз. Фақат улар бу фитрий сармояларини қўллаш ва ўз кучларига таяниб пайғамбар бўлолмайдилар. Пайғамбарлик бундай лаёқатли шахслар ичидан илоҳий тайинлов билан танланиб, бу қутлуғ вазифа юкланган кишиларга хос иш ҳисобланади. Бошқача қилиб айтганда, нубувват ва рисолат касбий фаолият эмас. Яъни меҳнат қилиш ва ғайрат сарф этиш билан эришилмайди. Аллоҳ таоло бандалари орасидан фақат Ўзи истаганларигагина бу вазифани тайинлаган.

Ояти каримада шундай марҳамат қилинади:

اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ

«... Ўз пайғамбарлигини қаерга қўйишни Аллоҳнинг Ўзи яхши билдир...» («Анъом» сураси, 124-оят)

Шунингдек, илоҳий ваҳий дуч келган кишига ёхуд оддий одамларга юборилиши ҳам муносиб иш эмас. Зеро, барча инсонлар ҳам илоҳий хабарларни қабул қилиш ва уларни тарқатиш борасида англаш, уларга тоқат қилиш жиҳатидан бир хил эмас. Шунинг учун ҳам пайғамбарлар ҳар жиҳатдан устун сифатларга эга инсонлар орасидан танланган. Фитратларидаги ўзига хос бардош туфайли улар нубувват ва рисолатнинг оғир юкини кўтариш билан шарафландилар.

Пайғамбарларнинг сифатлари

Барча пайғамбарларда баъзи муштарак сифатлар бўлган. Булар – сидқ, омонатдорлик, заковатлилик, бегуноҳлик ва таблиғ (англаш ва етказиш)дир. Пайғамбарларга иймон келтириш қуйидаги хусусиятлар доирасида тугал ҳолатга етади:

Сидқ. Пайғамбарларнинг илоҳий ҳукмларни, буйруқ ва тақиқларни инсонларга етказиш ва ҳар қандай хабарни етказишда тўғри сўзли, содиқ бўлишлари. Улар сўз ва амалда доимо тўғрилиқда собит бўлганлар. Сўз ва амаллари бир-бирига ойна ҳолатида бўлган. Уларнинг ёлғон гапириши мумкин эмас. Аллоҳ жалла жалалуҳу пайғамбарларининг садоқатларини шундай мадҳ этади:

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا

«Китобда Иброҳимни эсла. Албатта, у сиддиқ ва набий бўлган эди» («Марям» сураси, 41-оят).¹²⁴

¹²⁴ Яна қаранг: “Марям” сураси, 54, 56- оятлар; “Юсуф” сураси 46-оятлар.

Аллоҳ таоло пайғамбарларнинг бир лаҳза бўлса ҳам сидқдан айро тушмаслигини шундай марҳамат қилади:

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ

«**Ва агар у Бизнинг (номимиздан) баъзи ёлғон сўзларни тўқиса. Албатта, Биз уни қудрат билан тутармиз. Сўнгра, албатта, унинг шоҳ томирини кесармиз**» («Ҳаққах» сураси, 44 – 46-оятлар).

Уларнинг тўғрилиги ўзларига иймон келтирмаганлар томонидан ҳам тасдиқланган кутлуғ хусусиятлардан биридир. Шундай ҳолатга доир мисоллардан бир нечасини келтирамиз.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам даъватларини очиқлаган дастлабки кунларда Сафо тепасидаги баланд қоянинг устидан курайшийларга шундай дедилар:

– *Эй Қурайш аҳли! Сизларга шу тоғ этагида ёки шу водийда душман суворийлари бор, ҳозир сизларга ҳужум қилади, молларингизни тортиб олади, десам, менга ишонасизларми?!*

Улар ҳеч тараддудланмасдан:

– Ҳа, ишонамиз! Чунки бугунгача Сенинг ҳар доим ростгўй ва тўғрилигингни кўрдик. Сенинг ёлғон гапирганингни ҳеч қачон эшитмадик! – дейишди (Имом Бухорий, “Тафсири”, 26).

Византия императори Ҳеракл Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳақида маълумот олиш учун ҳали иймон келтирмаган Абу Суфёнга савол бераётиб, жумладан, шундай дейди:

– Бирор марта сўзида турмаган пайтлар ҳам бўлганми?

Ўша кезларда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга муҳолиф бўлишига қарамай, Абу Суфён шундай жавоб беради:

– Йўк! У сўз берса, албатта, сўзида туради! (Имом Бухорий, «Бадъул Ваҳий» 1, 5-6; Имом Муслим, «Жиход» 74)

Макка мушрикларидан Убай ибн Ҳалаф ҳам исломнинг энг ашаддий душманларидан эди. Ҳижратдан аввал Икки Олам Сарварига:

– Бир от боқаяпман, унга энг яхши нарсаларни едираяпман. Бир куни унга миниб, Сени ўлдираман! – дерди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам бир бор унга:

– *Иншааллоҳ, мен сени ўлдираман!* – дея жавоб қилдилар.

Уҳуд жанги куни бу аҳмоқ мушрик Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламини излайди ва шундай дерди:

– Агар бугун У тирик қолса, менинг умрим тугади!

Шу ўйларда Пайғамбар алайҳиссаломга ташланиш учун У зотга яқинлашди. Саҳобаи киромлар ҳали узоқдалигида унинг бошини танасидан жудо қилмоқчи эдилар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– *Қўйинг, келсин!* – дея марҳамат қилдилар.

Убай ибн Ҳалаф яқинлашганида Фаҳри Коинот алайҳиссалом саҳобалардан бирининг қўлидан найзасини олдилар. Бу сафар Убай орқага қоча бошлади. Лекин Пайғамбарлар Султони:

– *Қаерга қочасан, эй ёлғончи?* – дея найзани ирғитдилар. Найза Убайнинг бошини енгил тилиб ўтди. Лекин у шугинага ҳам отидан тушди, биров типирчилади ва жонсарак ҳолатда югуриб, ўз томонига қочди. Ҳам югурар, ҳам кўзлари инидан чиқиб бақирарди:

– Онт ичаманки, Муҳаммад мени ўлдирди!..

Ёнига келиб, ярасини кўрган мушриклар:

– Бу оддий тилиниш холос! – дейишди.

Убай яна шундай деди:

– Маккадалигимизда Муҳаммад менга: *«Сени, албатта, ўлдираман!»* деганди. Қасамки, агар У менга тупурса ҳам, мен ўламан!..

Яна бақира бошлади. Овози ҳўкизнинг жон талвасасидаги бўқиришига ўхшарди.

– Шу кичкина тилинган ярага ҳам шунчалик бақирасанми?! – дея Абу Суфён уни уялтирмоқчи бўлганида, Убай унга шундай жавоб берди:

– Биласанми, буним ким тилди? Бу Муҳаммаднинг зарбасидан очилган яра! Лот ва Уззога қасам бўлсинки, бу яранинг оғриғини бутун Ҳижоз халқига тарқатишса, ҳаммаси йўқ бўлади. Муҳаммад менга Маккада *«Мен сени, албатта, ўлдираман!»* деганди. Мен ўшандаёқ Унинг қўлидан ўлим топишимни ва Ундан қутулолмаслигимни англагандим.

Пайғамбар душмани бўлган Убай охир-оқибат Маккага етишишдан бир кун олдин йўлда ўлади (Ибн Исҳоқ, 89 с.; Ибн Саъд, II, 46; Имом Ҳоким, II, 357)

Бу ҳодисадан шуни англаш мумкинки, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламни яқиндан таниган мушрик ҳам У зотнинг сўзлари нақадар қувватли ва тўғрилигига ишонганди.

Абу Майсара шундай дейди: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир куни Абу Жаҳл ва шерикларининг ёнига боргандилар. Улар Пайғамбар алайҳиссаломни кўриб:

– Эй Муҳаммад! Биз Сени ёлғончи деёлмаймиз, Сен бизнинг ҳузуримизда содиқ ва ростгўй кишисан. Лекин биз Сенинг келтирган нарсани ёлғон деймиз, – дейишганди. Шундай кейин мана бу ояти карима нозил қилинди:

قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ
وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ

«Сени, албатта, уларнинг айтаётганлари хафа қилишини яхши биламиз. Улар сени ёлғончига чиқараётганлари йўқ, балки золимлар Аллоҳнинг оятларини инкор қилмоқдалар» («Анъом» сураси, 33-оят) (Воҳидий, с. 219).

Жаноб Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳарфсиз, сўзсиз тарзда, фақат сиймода ҳам садоқатни ўзида мужассам этгандилар. Шунинг учун яҳудийларнинг ўша даврдаги таниқли уламоларидан бўлган Абдуллоҳ ибн Салом У зотнинг гул юзларини кўрганида:

– Бу юз ёлғончининг юзи бўлолмайди! – дея иймон келтирганди (Имом Термизий, «Қиёмат», 42; Имом Аҳмад, V, 451).

Пайғамбарлик берилишидан олдинги ҳаётида ҳатто одамларга ҳазиллашиб ҳам ёлғон сўзламаган киши Аллоҳ номидан ёлғон гапириши мумкин эмас. Зеро, Пайғамбар алайҳиссалом ёлғон гапиришни нифоқ аломати ҳисоблаганлар ва умматни ёлғондан қатъий қайтарганлар.¹²⁵

Жанобимиз алайҳиссолату вассалом бир ҳадиси шарифларида шундай марҳамат қиладилар:

«Банда ёлғон гапиришда ва ёлғон гапириш ниятида давом этса, қалбига қора нуқта урилади. Кейин бу нуқта каттариб бораверади ва қалб буткул қораяди. Бу киши охир-оқибат Аллоҳ ҳузурида «ёлғончи» дея ёзилади» (Муваддо, «Калом», 18).

Нуфай ибн Ҳорис розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади:

Бир куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– Сизларга энг катта гуноҳларнинг оғири нималигини айтайми? – дея уч марта сўрадилар.

– Ҳа, эй Расулуллоҳ! – дедик биз.

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– Аллоҳга ширк келтириш, ота-онага итоат қилмаслик, – дея марҳамат қилганларидан кейин, ёнбошлаб ётган жойларидан бир кўзғалиб ўтирдилар ва:

– Яхшилаб эшитиб қўйинг, ёлғон гапириш ва ёлғон гувоҳлик бериш! – дея марҳамат қилдилар. Бу сўзни шунчалик кўп такрорладиларки, чарчаб қолмасинлар деб жим бўлишларини истадик (Имом Бухорий, «Адаб, 6; Имом Муслим, «Иймон», 143).

Қуръони каримда садоқатнинг аҳамияти шундай марҳамат қилинади:

125 Бухорий, «Иймон», 24; Муслим, «Иймон», 107.

قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صُدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

«Аллоҳ: «Бу кун ростгўйларга ростгўйликлари манфаат берадиган кун. Уларга остидан сувлар оқиб турган жаннатлар бор, унда абадий-боқий бўлурлар. Аллоҳ улардан рози бўлди. Улар Аллоҳдан рози бўлди. Бу эса улуг ютуқдир», – деди» («Моид» сураси, 119-оят).

Омонатдорлик. Барча пайғамбарлар ниҳоятда ишончли, омонатдор, ростгўй ва тўғри шахсият соҳиби бўлган. Аҳли иймон бўлмаганлар ҳам уларга ниҳоятда ишонишган. Пайғамбарларнинг омонатдорлик сифати уларнинг ҳар қандай ҳолатда ишончли ва тўғри бўлиш билан бирга, ваҳийда ишончли ва хавфсиз бўлишларини, Аллоҳнинг буйруқ ва тақиқларини одамларга ўзгартирмасдан, орттириб-камайтирмасдан етказишларини ифодалайди.

Аллоҳ таоло пайғамбарлик шараф ва вазифасини хоинларга эмас, фақат ва фақат ҳар жиҳатдан ишончли бўлган содиқ бандаларига беради. Ояти карималарда пайғамбарларнинг умматларига:

أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ

«Сизларга Роббимнинг юборганларини етказаман ва мен сизларга ишончли насихатгўйман...» («Аъроф» сураси, 68-оят),

إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ

«Албатта, мен сизларга ишончли пайғамбарман», («Шуаро» сураси, 107-оят) дея марҳамат қилингани билдирилади.¹²⁶

Қолаверса, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳақларида айтилган «Муҳаммадул Амин» таърифи мушрикларнинг ҳам тилидан тушмасди. Шунингдек, улар ўз атрофидагиларга эмас, балки Расули Акрам алайҳиссаломга ишониб омонатларини топширишарди. Ҳатто ҳижрат қиладиган пайтларида ҳам Пайғамбар алайҳиссаломнинг ёнларида мушрикларнинг бир қанча омонатлари бор эди. Пайғамбар алайҳиссалом ўлим таҳликасига қарамай, ҳазрати Али розияллоҳу анҳуни Маккада қолдириб, омонатларни эгаларига топширтиргандилар.

«Ал-Амин» сифати Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг иккинчи исмларига айланиб кетганди. Шунинг учун Фаҳри Коинот алайҳиссалом

¹²⁶ Яна қаранг: “Шуаро” сураси, 125, 143, 162, 178- оятлар; “Духон” сураси, 18-оят.

25 ёшга етганларида Маккада фақат Амин (энг ишончли киши) исми билан чакирилдилар.¹²⁷

Каъба ҳакамлиги пайтида У зотнинг келганларини кўрганлар «ал-Амин келаяпти!» дея севинган, Муҳаммад ибн Абдуллоҳга ишониб, У киши билан маслаҳатлашишганди. У киши учун жонини, молини ва ҳамма нарсасини фидо этган асҳоби киромлардан токи У зотнинг муборак жонларига қасд қилган мушрикларгача Пайғамбар алайҳиссаломнинг ишончли киши эканликларига хилоф сўз айтишмаган.

Пайғамбарлар ишончли бўлганидек, уларга ваҳий келтирган Жаброил алайҳиссалом ҳам ишончли эди. Шунинг учун Ҳақ субҳонаху ва таоло:

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ

«Албатта у (Қуръон) карамли Расулнинг сўзидир. У қувватлидир. Арш эгаси ҳузурида мартабаси олийдир. Итоат қилинган, омонатли» («Таквир» сураси, 19-21) дея марҳамат қилади. Шундай экан, ваҳий самодаги Амин воситасида ердаги Аминга нозил қилинган.

Фатонат. Пайғамбарлар одамлар орасида, айниқса, ақл, заковат ва фаросат борасида энг юксак даражададирлар. Улар кучли ҳофиза, юксак идрок, қувватли мантиқ ва ўзига эргаштира олиш қобилиятига эга бўлганлар.

Фатонат қуруқ ақл ва мантиқ эмас, даҳодан ҳам улуғ идрок савияси ҳисобланади. Қалбга боғлиқ ақл, фаросат ва басиратнинг ифодаси ҳисобланади. Ҳар пайғамбар ўз вазифасини бекаму кўст ва мукаммал тарзда бажариши учун шундай устун заковатга эга бўлиши талаб қилинади. Акс ҳолда, юборилган кишиларига нисбатан кучли далиллар келтиролмайдилар, уларни ишонтириб, ўзларига эргаштиролмайдилар.

Пайғамбарлар энг мушкул ва мураккаб масалаларни ҳам мулойимлик ва назокат билан ҳал қилганлар. Мавзуларни изоҳлаётганда ниҳоятда осон ва мулойим сўзлаганлари учун идрок савиялари бир-биридан фарқли бўлган тингловчилари ҳам уларни тушунишда қийналмаган.

Бу сифат барча пайғамбарларда фарқли кўринишда зоҳир бўлган. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бутун ҳаётлари эса шу кўринишда кечади. Аввал айтилганидек, Каъба таъмирланаётганда Ҳажарул Асвадни ўрнига қўйиш масаласида юзага келган буюк ихтилофни ўша жараёнда Ҳарам эшигида кўринган Оламларнинг Сарвари ўхшаши йўқ басират ва фаросатда ўрнатилган ҳолатда осонгина ҳал қилганлар, қабилалар орасида чиқиши мумкин бўлган уруш хавфининг олдини олганлар.

Шунингдек, У зотнинг ислом йўлидаги урушларда кўрсатган матонатлари, сулҳ аҳдлашувларида, айниқса, Ҳудайбияда кўрсатган фаросатлари, Мак-

127 Ибн Саъд I, 121, 156.

канинг қон тўкилмасдан фатҳ этилиши ва ҳидоят топишига васила бўлиши, Ҳунайнда, Тоифда ги ғаройиб услублари ва адолатли муносабатлари ҳеч бир киши эришолмайдиган фатонат маҳсулидир.

Мусулмон киши пайғамбарлардаги фатонат сифатидан ҳисса олиб, ақл неъматини энг самарали шаклда қўллаши керак. Кимга нимани қачон, қаерда ва қандай айтишини ҳамда қандай муносабатда бўлишини яхши билиши керак.

Масалан, Жаъфари Тайёр розияллоху анху Ҳабашистон Нажошийсига ислом ҳақида маълумот бераётганидаги нозик услуби мусулмоннинг фаросатига яққол ибратдир.

Насроний бўлган Нажойиш Жаъфари Тайёр розияллоху анхудан Қуръони каримдан бир нечта оят ўқиб беришини талаб қилганида, у зот аввал инкорчиларнинг ҳолига вой қилган «Кафирун» сурасини эмас, балки Исо алайҳиссалом ва оналари ҳақида сўз борган «Марям» сурасини ўқийдилар. Ҳазрати Жаъфар тиловат қилган ояти жалилаларни хушуъ ичида тинглаган Нажойиш кўзлари ёшланиб:

– Шубҳасиз, бу эшитганларим Исо келтирган нур манбаидан таралмоқда! – деди ва бироздан кейин ислом билан шарафланди.

Таблиғ. Пайғамбарлар илоҳий буйруқларни беҳато, тўғри, қандай буюрилган бўлса, шундайлигича инсонларга етказадилар. Уларнинг хабарларида ўзларидан қўшилганлари ёки камайтирилгани йўқ. Таблиғ – пайғамбарларнинг муштарак сифатларидан ва энг муҳим вазифаларидан ҳисобланади. Ояти қари-мада шундай марҳамат қилинади:

يَا أَيُّهَا الرُّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ

«Эй Пайғамбар! Сенга Роббингдан нозил қилинган нарсани етказ. Агар шундай қилмасанг, Унинг элчилигини етказмаган бўласан. Аллоҳ сени одамлардан сақлайди. Албатта, Аллоҳ кофир қавмларни ҳидоят қилмас...» («Моида» сураси, 67-оят)

Пайғамбарлар таблиғ вазифаларини ўрнига қўяр экан, ҳар хил муаммо ва қаршиликларга дуч келишади. Лекин ҳеч қачон даъволаридан воз кечишмаган. Уларнинг умр йўллари бу борадаги ибратли ҳодисаларга тўла.

Пайғамбар алайҳиссалом исломга даъват қилишни яқинларидан бошлаган. Замон ва маконга кўра ҳаракат қилган. Тингловчиларининг руҳий ҳолатини ва мушоҳада савиясини кўзда тутувчи жумла қуришларга диққат қилганлар. Ҳар бир фурсатдан фойдаланишни билганлар, ҳеч қачон қийинлаштирмаганлар, ҳар доим осонлаштирганлар. Фақат хушхабарлар айтганлар, асло нафратлан-тирмаганлар.

Бутун умрларини исломий таблиғ учун вақф қилган Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам видолашув хутбасида асҳоби киромга хитобан:

«Таблиғ вазифамни бажардимми?» дея сўраганлар, улардан ижобий жавоб олгач: *«Аллоҳим, Ўзинг гувоҳсан!»* дея марҳамат қилиб, вазифаларини адо этганлик мамнуниятини туйганлар.

Барча мўминлар Расулуллоҳдаги бу таблиғ услубига қобилиятлари етганича эга бўлишлари керак. Зеро, ислом таблиғи мусулмонларга фарз ҳукмидадир.¹²⁸

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай марҳамат қиладилар:

«Сизлардан бирингиз бирор ёмонлик кўрса, уни қўли билан тўғриласин, кучи етмаса, тили билан тўғриласин, унга ҳам кучи етмаса, қалби билан инкор қилсин! Бу эса иймоннинг энг заиф ҳолидир» (Имом Муслим, «Иймон», 78).

Жамиятда маъруф (яхшилиқ, тўғрилиқ)га буюрган, мункар (ёмонлик, хунуклик)дан қайтарадиган кишилар бўлмаса, ёмон ишлар вақт ўтиши билан одатга айланиб кетади ва ҳаётда оддий ҳол каби қаралади. Ёмонликнинг олди олинмаса, бир муддатдан кейин унга ҳеч ким ва ҳеч нарса тўсиқ бўлолмайди. Ҳақ ва ботил бир-бирига аралашиб кетса, ҳақиқат кўтарилади ва одамлар Аллоҳни унутади. Алалокибат, бундай жамият буткул ҳалок бўлади. Бу фожиавий оқибатдан халос бўлиш учун таблиғ фаолиятига аҳамият бериш зарурдир.

Исма. Пайғамбарлар яширин ва ошкор маъсияту гуноҳлардан узоқдирлар. Бу сифатга эга бўлганлари учун улар пайғамбарликдан аввал ва кейин ширк ботқоғига ботишдан ҳимояланганлар. Шунингдек, Аллоҳдан қабул қилган ваҳийларини одамларга етказишар экан, унутишлари ёхуд хато қилишлари мумкин эмас.

Пайғамбарлар **исма** сифатига эга бўлмаганларида, уларнинг хабарлари тўғрилигига ишониламасди. Бу ҳолат уларни Аллоҳнинг ер юзидаги ҳужжати ва гувоҳи бўлиш хусусиятларига соя соларди.

Аҳли суннага кўра, пайғамбарлар асло гуноҳи кабираларга қўл уришмайдилар. Янглишлиқ ва ёки бошқа ҳикматлар сабабли сифатларидан чалғиб, хато қилишганида, шундай қўйиб қўйилмайди. Дарҳол ояти карима билан хатоларини тузатишга огоҳлантириладилар.

Бу чалғиш деганимиз беихтиёр қилинган, хоҳиш-иродадан ташқари инсоний хатолар пайғамбарлар ҳам ожизликларини ҳис этиш ва инсон эканликларини эслатиш, ўзларини илоҳ каби санамасликларини таъминлаш ҳикматидандир.

Пайғамбарлар бошқа инсонларга ўрнатилган бўлишлари керак. Акс ҳолда одамлар: *«Пайғамбарлар буюрган нарсалар бизнинг тоқатимиздан устундир»*, дея илоҳий буйруқ ва наҳийларни татбиқ қилиш борасида жуда кўп баҳоналар ўйлаб топишарди. Бу ҳақиқатни назардан қочириб, пайғамбарлар фаришталар-

128 Қаранг: «Оли Имрон» сураси, 104, 110-оятлар.

дан бўлиши керак, дея ўйлайдиган ғофиллар ҳам чиққан ва уларга Куръони каримда шундай жавоб қилинган:

قُلْ لَوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ
لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا

«Сен айт: «Агар ер юзида фаришталар хотиржам юрганларида, уларга осмондан фаришта-пайғамбар туширган бўлар эдик» («Исро» сураси, 95-оят),

وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ

«Биз уларни таом емайдиган жасад қилганимиз йўқ. Улар абадий қолгучи ҳам бўлган эмаслар» («Анбиё» сураси, 8-оят).

Бошқа жиҳатдан эса пайғамбарлар умматлари айна хатога йўл қўймаслиги ва хато қилганларида қандай ҳаракат қилишни ўрганишлари учун ҳам ўрناق бўлишлари керак.

Масалан, Нух алайҳиссалом 950 йил сабр билан мужодала қилгач, қавми хидоятга келмаганди:

فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ

«Бас, у Роббисига дуо қилиб: «Албатта, мен мағлуб бўлдим, ёрдам бер», – деди» («Қамар» сураси, 10-оят).

Бу дуосидан кейин қавми сувда ҳалок бўлар экан, гуноҳкор ўғли учун ҳам оталик меҳри билан:

رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي

«...Роббим, албатта, ўғлим аҳлимдандир...» («Худ» сураси, 45-оят) деди. Ҳақ субҳанаху ва таоло қавмини дуоибад қилиб, ўғлини дуо қилгани учун:

إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ

«...Эй Нух, албатта у (ўғил) аҳлингдан эмас. Албатта, у яхши амал эмасдир. Ўзингнинг илминг бўлмаган нарсани зинҳор сўрамагин. Мен сенга жоҳиллардан бўлмаслигингни насиҳат қиламан», – деди» («Худ» сураси, 46-оят).

Нух алайҳиссаломнинг бу чалғиши қиёматга қадар келадиган барча умматларга мисол бўлади.

«Лаа юхти» (Хато қилмайди) сифати фақат Ҳақ субҳанаҳу ва таолога хосдир. Бандалар хатодан узоқ бўлиши мумкин эмас. Фақат мусулмон хатоларини камайтириш учун ғайратли бўлиши керак. Шунинг учун Қуръони каримнинг жуда кўп ўрнида қалб Ҳақ субҳанаҳу ва таоло билан бирга бўлишга буюрилади. Зеро, қалб «Аллоҳ», дер экан, ҳақсизликка йўл қўймайди, янглиш хатти-ҳаракатга тушмайди.

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

«Аллоҳни унутганларга ўхшаган бўлманглар. У Зот уларга ўз шахсларини унутдирди. Ана ўшалар фосикдирлар» («Ҳашр» сураси, 19-оят).

Шунингдек, бу борада ғафлатда қолганлар ҳақида Аллоҳ таоло:

فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِّنْ ذِكْرِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

«...Аллоҳни зикр қилишдан қалблари қотиб қолганларга вой бўлсин! Ана ўшалар очиқ-ойдин залолатдадирлар», («Зумар» сураси, 22-оят) дея марҳамат қилади.

Пайғамбарларнинг шу беш сифати (сидқ, омонат, фатонат, таблиғ, исмат) дан ташқари фақат Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга оид уч буюк сифат ҳам бор.

1. Расул соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳабибуллоҳдирлар. Барча пайғамбарлардан аълодирлар. Яъни У зот инсониятнинг энг шарафлисидир.

2. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам жанобимиз барча инсонларга ва жинларга юборилгандир. Яъни Расулус сақолайндирлар. У зот олиб келган дин қиёматгача боқийдир. Бошқа пайғамбарлар ўткинчи замон учун, баъзилари эса махсус қавмлар учун юборилгандир. Шу жиҳатдан ҳар бир пайғамбарнинг мўъжизаси ўз замонасига хос. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг мўъжизалари эса барча замонларга шомилдир. Хусусан, Қуръони карим У зотга берилган энг буюк мўъжиза ўлароқ Қиёматга қадар боқийдир.

3. Ҳотамул анбиё, яъни пайғамбарларнинг охиргиси.

Булардан ташқари, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳақида қиёмат куни учун мақоми маҳмуд ва шафоати узмо айтилган. Шунинг учун

марҳамат Пайғамбари маҳшар куни умматларининг гуноҳкорларига шафоатчи бўладилар ва бу амаллари мақбул бўлади.¹²⁹

Бир инсонни яхши кўриб, унинг шахсияти ва феъл-атвориغا маҳлиё бўлиш, унга тақлид қилишга ҳаракат фитрий тамойил экани инкор қилинмайдиган ҳақиқат ҳисобланади. Шу жиҳатдан одамзод учун энг мукаммал ўрнакларни топиб, уларнинг изидан юриш жуда муҳим. Шунинг учун ҳам лутф ва қарам бехисоб бўлган Ҳақ субҳонаҳу таоло фақат китоблар эмас, ўша китобларнинг жонли ифодалари бўлган ва устун фазилатлар билан сифатланган пайғамбарлар, яъни ўрнак шахсиятлар юборган.

Пайғамбарлар диний, илмий ва ахлоқий муносабатлар нуқтаи назаридан ва бошқа ҳар қандай жиҳатдан мукаммал ўрнак бўла олишади. Қолаверса, пайғамбарларнинг ҳар бири инсоният тарихида ўрнак бўлишга муносиб маълум бир муносабатни юксалтириш билан бани башарга хос хизматларни адо этганлар.

Масалан, пайғамбарлар ичида **Нух алайҳиссалом**нинг ҳаётларига қаралганида, аввало иймон даъвати, бардош ва чидам, сабр, куфр ва кофирлардан қаттиқ нафратланиш кўзга ташланади.

Иброҳим алайҳиссаломнинг ҳаётлари ширкка қарши беомон кураш ва бутпарастликни йўқотиш йўлида ўтган, қолаверса, Намруднинг оловини гулзорга айлантирган Ҳаққа таслимият, таваккул ва эътимод борасида ўзига хос намуна бўлганлар.

Мусо алайҳиссаломнинг умрлари золим Фиръавн ва унинг атрофидагилар билан курашиш йўлида ўтган ва охирида олиб келган шариати билан мўминлар учун ижтимоий низом таъсис этилган.

Исо алайҳиссалом таблиғотининг ўзига хос сифати – инсонларга меҳр-шафқатли нозик қалбдир. Унда одамларни кечириш, чиройли муомала ва камтарлик каби гўзал сифатлар эътиборни тортади.

Сулаймон алайҳиссаломнинг кўзларни қамаштирадиган, тилларда дoston салтанат соҳиби бўлганига қарамай, камтарлик ва шукр билан қалбини муҳофаза этиб, Ҳаққа бандалик даражасининг юксалиши кишини лол қолдиради.

Айюб алайҳиссаломнинг ҳаётида балою мусибатларга сабр қилиш ва ҳар қандай ҳолатида Аллоҳга шукр қилишнинг юксак кўриниши акс этган.

Юнус алайҳиссаломнинг ҳаёти Аллоҳга юзланиб, боғланиш ва хатоларидан надомат чекиб, тавбани қучишга комил мисол ҳисобланади.

Юсуф алайҳиссалом асир тушганида ҳам Ҳаққа таслимият ва даъватнинг чўққисига эришади. У зот бойлик, шухрат ва шаҳват соҳибаси бўлган чиройли

129 Қаранг: Бухорий, “Тавҳид”, 36. Бу мавзу бўйича яна қаранг: с. 248.

аёлнинг «Менга келгин!» дея нафси уйғотувчи яқинлик таклиф қилганида ҳам иффатини ҳимоя қилган. У зотнинг юксак тақво ва покиза қўнгли мукамал муносабатларнинг муҳташам манбаидир.

Довуд алайҳиссаломнинг ҳаёти илоҳий азамат қаршисида ибрат саҳифалари билан тўла. У зотнинг таслимиётда, кўз ёш тўкиб ҳамду сано ва зикр қилиши, тазарру ва дуо билан Аллоҳга юзланиши ибратлидир.

Яъқуб алайҳиссаломнинг сийрати эса инсоннинг кўзига дунё тору зулмат бўлганида ҳам тушқунликка тушмасдан, гўзал сабр билан Аллоҳга таслим бўлиш ва Унинг раҳматидан умид узмаслик кераклигини англатадиган буюк бир ўрнақдир.

Пайғамбарларнинг сарвари **Муҳаммад Мустафо** соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзларидан аввал келган, ривоятларга кўра, 124 мингдан ортиқ пайғамбарларнинг маълум ва номаълум сифату хусусиятларидан ҳам ортиғига эга бўлиб, гўзал ахлоқ ва фазилатларнинг энг юксак чўққиларини забт этгандилар. У зотнинг муборак сийрати гўёки тошқин дарё, бошқа пайғамбарларнинг сийрати эса унга қўшилган ирмоқларга менгзалади.

Одам алайҳиссалом ва Момо Ҳаво билан бошланган инсоният оиласи диний ҳузур ва саодат иқлимида яшаш учун Каъбанинг ўрнида илк ибодатхонани қуришган. Ҳаёт ва ижтимоий ҳолатлар тақозоси билан Одам болалари вақт-вақти билан пайғамбарлар билан неъматлантирилиб, диний ҳаётни давом эттирганлар ва бу билан илоҳий ҳақиқатларга содиқ қолганлар. Зеро, илоҳий ҳақиқатлар Одам алайҳиссаломдан бошлаб вақт-вақти билан дин душманлари ва жоҳиллар томонидан адаштирилган, лекин Ҳақ субҳанаҳу ва таоло муттасил пайғамбарлар юбориш билан бу таназзулни бартараф этиб, диннинг яна ёйилишини таъминлаган. Бу билан инсоният олами маънавий ва ижтимоий бўҳронлардан асраб қолingan.

Ниҳоят, дунё ҳаётининг иккинчи ярмига ўхшаб саодат асри келган ва Пайғамбаримиз **Муҳаммад Мустафо** соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан диний ҳаёт илк бошлаган жойида энг юксак камолотга эришади. Энди юксак чўққини ташкил этган камоли Муҳаммаддан кейин янги бир камолотни тасаввур қилиб бўлмайди. Зеро, пайғамбарлар юбориш билан диннинг такрор ихё этилиши ул зот билан ниҳоя топган, Аллоҳнинг розилиги бўлган дин Исломдир.

Пайғамбар алайҳиссаломнинг башар эканликлари

Аллоҳ таоло инсонларга ўз жинсидан, ўз ичида яшаётган ва ҳаётини бутун майда-чўдасигача биладиган пайғамбарлар юборган. Буюк Роббимиз мушрикларнинг мўъжиза талаби қаршисида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга шундай дейишларини ваҳий қилган:

قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا وَمَا مَنَعَ النَّاسَ
 أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَى إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا قُلْ لَوْ كَانَ فِي
 الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا

«...Сен: «Роббим пок бўлди. Мен фақат башар Пайғамбардан бошқа нарса эмасман», дегин. Одамларга ҳидоят келган пайтда иймон келтиришларида ман қилган нарса фақат, Аллоҳ башардан Пайғамбар юборадими, дейишлари бўлди. Сен айт: «Агар ер юзида фаришталар хотиржам юрганларида, уларга осмондан фаришта пайғамбар туширган бўлар эдик» («Исро» сураси, 93-95-оятлар).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳ таолонинг изнисиз ўз иродалари билан мўъжиза кўрсатолмасликларини, зеро, У зот ҳам улар каби бир инсон эканликларини англаганлар.

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло бир нечта ояти каримада:

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ

«Сен: «Мен ҳам сизларга ўхшаган башарман. Менга, шубҳасиз, илоҳингиз битта «илоҳ» экани ваҳий қилинди...» («Каҳф» сураси, 110-оят) дея бу ҳақиқатни марҳамат қилган.¹³⁰

Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг мана бу ҳадислари ҳам У зотнинг бир башар эканликларини очик кўрсатмоқда:

«Мен ҳам сизлар каби бир бандаман. Сизлар даъволарингиз билан менга келасизлар. Баъзиларингизни ҳужжатига қараб, бошқа бирингизни янада ишончли бўлиши учун мен эшитганимга асосланиб, унинг фойдасига ҳукм чиқаришим мумкин. Кимнинг фойдасига биродарининг ҳаққидан бирор нарса ҳукм қилган бўлсам, билсинки, унинг учун жаҳаннамдан бир олов парчаси кесган бўламан» (Имом Бухорий, «Шаҳодат», 27, «Мазолим», 16; Имом Муслим).

Пайғамбарлар фақат табиғ билан машғул бўлмасдан, етказаётган нарсаларига уйғун ҳаёт тарзини юзага келтириш, ҳар қандай ҳодиса қаршисида ўртак бўла оладиган шахсият касб этиш ва амалий мезон бўлиш учун юборилгандир. Бу эса инсонлар жамиятида рўй бериши керак бўлганидан ушбу вазифани фақат бир башаргина бажара оларди. Агар инсонларга элчи сифатида фаришта юборилса, у фаришта килиши мумкин бўлган иш фақат ваҳийни инсонларга етказиш бўларди. Чунки фаришта инсонлар билан бирга яшаб, уларнинг фикр, амал ва муомалотларини тўғрилаш учун уларнинг ҳаётларига

130 Бу борадаги бошқа ояти карималарга қаранг: “Фуссилат” сураси, 6-оят; “Мўминун, 24, 33-оятлар; “Анбиё” сураси, 2-3-оятлар; “Иброҳим” сураси, 11-оят.

ва муаммо-ташвишларига шерик бўлмасди. Инсонлар ҳам ўзининг фаришта эмаслигини илгари суриб, Аллоҳдан келган буйруқ ва наҳийларга тоқат қилолмаслигига оид баҳоналар уйдиришарди.

Бу жиҳатдан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам умматга намуна бўлишдек бир вазифани зиммаларига олганлари сабабли нубувват ва салоҳият орқали бажаришга қодир ғайри оддийликлар ила ҳаётини чигаллаштирмаган. Инсонга нотабиий ҳолларни жуда кам бошдан кечирган ва фарз ўлароқ яшаганлар.

Бутун ҳаётини фаолиятларининг асл буюк самарасини башарият талаб ва тоқати доирасида акс эттирганлар. Бу билан зўр тужжор, мукаммал оила бошлиғи, фавқуллоҳда қўмондон ва бошқарувчи бўлишни хоҳлаган ҳар бир киши У зотнинг ҳаётини ўзига ибрат қилиб олиши, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаётини тутумларини ўз тамойилига айлантириши керак.

Инсоният тарихи давомида бир башарнинг Аллоҳнинг элчиси бўлолмаслигига оид янглиш қарашлар бўлган. Пайғамбарнинг инсон бўлиши, овқатланиши, хотини ва фарзандлари бўлиши гўёки бир нуксон каби қаралган, бу билан Аллоҳнинг хоҳиш-иродасига янглишлик деб қараш каби журъатга даъво қилинган. Кўп пайғамбарлар ўз қавмидан шундай эътирозга дуч келган.

Шунингдек, баъзи пайғамбарларнинг эргашувчилари ҳам пайғамбарларига нисбатан ҳис этган боғлиқлик ва меҳрни ҳаддан ортиқ ҳолатга келтириб, вақт ўтгач унинг инсон эканлигига ишонмай қўйишган. Пайғамбарларини ҳаддан ортиқ муқаддас санаб, уларга илоҳий деб қараб, ширкка тушганлар. Яна баъзи бировлар пайғамбарларини илоҳ санаган, айримлари эса Аллоҳнинг ўғли, бошқалари Аллоҳнинг жисмга кирган ҳолати деб ўйлаган, тавҳиддан маҳрум бўлиб, антропоформик эътиқодни юзага келтирган. Худди насронийликда бўлгани каби...

Қуръони карим ва ҳадиси шарифларда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг башар эканликларига жиддий аҳамият берилишининг ҳикмати аввалги умматлар тушган хатодан уммати Муҳаммадни муҳофаза қилишдан иборатдир. Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: *«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: «Мени насоролар Ийсо ибн Марямни беҳуда мақташгани каби мақтаманглар. Мен бир бандаман, холос. «Аллоҳнинг бандаси ва Расули», – деглар (Имом Бухорий, «Анбиё», 48).*

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам яна бошқа бир ҳадиси шарифларида эса У зотга ҳаддан ортиқ таъзим қилган кишиларни шундай огоҳлантирганлар: *«Сизлар мени ҳаққимга яраша даражадан кўтарманглар. Чунки Аллоҳ таоло мени расул қилиб юбормасдан олдин банда қилиб яратган» (Ҳоким, III, 197/4825; Ҳайсамий, IX, 21).*

Пайғамбар алайҳиссалом ўзларини башар ва банда эканликларини тез-тез эслатиб туришларининг бошқа бир сабаби эса У зотга хос тавозу ва камтарликдир.

Шунинг учун Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам жуда кўп бор Ҳақ субҳонаҳу ва таоло ўзларига луфт этган неъматларни шукр билан бир-бир санар экан, «мақтаниши бўлмасин», дея марҳамат қилганлар.¹³¹

Абдуллоҳ ибн Жубайр розияллоҳу анҳу шундай ривоят қиладилар:

«Бир куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир нечта саҳобалар билан кетаётгандилар, улардан бири ёпинчиқ билан Аллоҳнинг Расулини куёшдан ҳимоя қилмоқчи бўлди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кимдир у кишига соя қилмоқчи бўлганини пайқаб, унга қилмаслигини айтдилар ва ёпинчиқни олиб ерга қўйдилар. Кейин эса: «*Мен ҳам сизларга ўхшаган бир инсонман!*» – дея марҳамат қилдилар (Ҳайсамий, IX, 21).

مُحَمَّدٌ بَشَرٌ لَا كَالْبَشَرِ
بَلْ هُوَ كَالْيَاقُوتِ بَيْنَ الْحَجَرِ

Шуни ҳам унутмаслик керакки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам башар бўлганлари билан ҳаммага ўхшаган оддий киши бўлмаганлар. Шоир айтганидек: «*Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам башардир. Лекин бошқа инсонлар каби эмас. Тошлар орасида ёқут қандай бўлса, Аллоҳнинг Расули ҳам инсонлар орасида шундайдир.*»

Яна бошқа бир шоир бу ҳақиқатни байтларида шундай тараннум этади:

*Башар тарихида йўқдир мисоли,
Ҳар дилда яшайди Унинг хаёли.
Меърожининг камолидир фалаклар,
Жамолига ҳайрон эрур малаклар.
Васфида ушбу сўз хулосасин ол:
Инсон эди, лекин малакдан афзал...*

Пайғамбар алайҳиссаломнинг уммий бўлганлари ва бунинг ҳикматлари

«Уммий» сўзи онасидан туғилганидек соф ва покиза қолган, ўқиш-ёзишни билмайдиган, бирор кишидан таълим кўрмаган маккалик, аҳли китобдан четда қолган араб, деган маъноларни билдиради.

Қуръони каримда марҳамат қилинганидек, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уммий бўлганлар, яъни ўқиш-ёзишни билмасдилар.

Ояти каримда шундай марҳамат қилинади:

131 Қаранг: Термизий, “Маноқиб”, 1/3615.

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ
مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ

«Улар ўз ҳузурларидаги Таврот ва Инжилда ёзилган ҳолида топиладиган, уларни яхшиликка буюриб, ёмонликдан қайтарадиган, уларга покиза нарсаларни ҳалол қилиб, нопок нарсаларни ҳаром қиладиган, устиларидаги юкни енгиллатиб, кишанларни ечадиган уммий, Набий, Пайғамбарга эргашадилар...» («Аъроф» сураи, 157-оят)

Икки олам сарварининг уммий бўлганларини ўша вақтдаги мушриклар ҳам тан олишарди. Шунга қарамай, ояти каримада келтирилганидек улар:

وَقَالُوا أَأَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا

««Бу аввалгиларнинг афсонасидир. Уларни ёздириб олган. Ҳолбуки, улар унга эртаю кеч имло қилинур», – дедилар» («Фурқон», 5-оят).

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга уммий дейишнинг сабаблари шундай тартибланади:

1. Оналаридан туғилгандек тоза-покиза қолган, ташқаридан келган таъсирлар натижасида асл фитратлари ва софликлари бузилмаган, бевосита Аллоҳ таоло томонидан таълим ва тарбия берилган. Ояти каримада шундай марҳамат қилинади:

سَنُقَرِّئُكَ فَلَا تَنسَى

«Биз сенга қироат қилдирамиз, бас, эсдан чиқармайсан» («Аълаа» сураи, 6-оят).

Ҳадиси шарифда: «Мени Роббим тарбия қилди ва тарбиямни жуда гўзал қилди», (Суютий, I, 12) дея марҳамат қилинган.

Аллоҳ таоло Пайғамбар алайҳиссолату вассаломнинг кўкрак қафасларини уч кез маънавий амалиётдан ўтказиб, қалбларидаги салбий нарсаларни чиқариб ташлаб, ўрнига ҳузур, сакинат, марҳамат, шафқат, иймон ва ҳикмат каби олий-жаноб туйғуларни жойлаштирган.

2. Пайғамбар алайҳиссалом аҳли китобга эмас, араб миллатига мансубдирлар.

3. Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассалом Маккада дунёга келганлар. Макканинг яна бошқа номларидан бири Уммул Қуродир. «Қорятун» арабчада кишлоқ ёки энг кичик истиқомат маскани деганидир. Унинг кўпликдаги шакли «Қуро» бўлади. Уммул Қуро истиқомат жойларининг онаси, дастлабкиси деган маънода келади.

Арабларнинг барчаси уммий эди. Маданиятдан узоқ, ўқиш-ёзишни билмайдиган бир қавм бўлган. Аллоҳ таоло уларга ўз ичидан софлиги бузилмаган қалби меъёрга етган, баркамол Пайғамбар юборган.

Ояти каримада шундай марҳам қилинади:

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

«У зот саводсизлар ичидан, гарчи улар бундан аввал очик залолатда бўлсалар ҳам, уларга оятларини ўқиб берадиган ва уларни поклайдиган ҳамда китобни ва ҳикматни ўргатадиган Пайғамбарни юборди» («Жума» сураси, 2-оят).

Набийи Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу ҳақиқатни шундай ифодалаганлар: *«Биз уммий қавммиз. На ёза оламиз, на ҳисоблай оламиз!»* (Муслим, Сиём, 15)

Уммийлик оддий одамлар хусусида аксар ҳолларда илмсизликни ифода этар экан, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам учун бутунлай аксини, устунлик ва етукликни ифодалайди. Илм ва амал жиҳатидан етуклиги, ўқиш-ёзишни биладиганларни ҳам ожиз қолдирган Пайғамбарнинг айна пайтда уммий бўлиши, У зотнинг тўғридан-тўғри Аллоҳ томонидан юборилганлигини исботлайдиган ғаройиб далилдир.

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло шундай марҳамат қилади:

وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّ بِيَمِينِكَ إِذَا لَا زَتَابَ الْمُبْطُلُونَ

«Ундан олдин ҳеч бир китобни тиловат қилмас эдинг ва қўлинг билан хат ёзмас эдинг. Агар шундай бўлганида, ботил аҳллари шубҳага тушган бўлур эдилар» («Анкабут» сураси, 48-оят).

Уммий бир инсон ваҳий бўлмасдан туриб, қалби мукошафа йўли билан барча инсонлар ва жинларни ожиз қолдирган баён мўъжизаси Қуръони каримни пайдо қилиши, Фиръавн қиссаси, Мусо алайҳиссаломнинг онаси қиссаси, Юсуф алайҳиссалом қиссаси каби тарихий ҳақиқатларни билиши мумкин эмасди.

Қуръони карим ўтган умматларнинг қиссаларини кунимиз тарих илми ва тарих фалсафасини ўзида жамлаб, ибратли тарзда инсониятга тақдим этилгандир.¹³²

132 Таврот ва Инжилда эса келтирилган баъзи воқеалар бугунги тарих ва модерн фанлар тадқиқотларига терс уқеляпти. Коинотнинг яратилиши ва бўлимлари, “Тўфон” қиссаси каби... (Қаранг: Маурижа Бужоилла “Ижобий фан нукта назарида Таврот, Инжил ва Қуръон”, с. 53-82, 157-175)

Бошқа тарафдан эса, Қуръон ҳукмларининг оламшумуллик қозониши энг кейинги шартидир. «Карвоннинг йўлбошчиси энг кучли ва сокин бўлгани» дейилганидек, Қуръони карим келтирган масъулиятлар барча инсонларга етиб бориши ва барча одамлар томонидан татбиқ қилиш мумкин бўлиши учун бир жиҳатдан уммийлик савияси асос қилиб олинган. Яъни исломни англаб яшамоқ учун оддий, содда бир киши бўлиш етарлидир. Яъни ислом кунлик ибодатларнинг вақтларини тайин қилишда Қуёшнинг, ойлик ва йиллик ибодатлар вақтини белгилашда эса Ой ҳаракатларига таянади.

Қуръони карим уммий инсонлар савиясини ҳисобга олган бўлса-да, ҳеч қачон шундай қотиб қолишларини оқламайди, уларни уммийликдан чиқариб, китобий уммат қилишни мақсад қилади. Қолаверса, ислом бутунлай янги бир маданият бунёд этган ва бунинг асосини ҳам «ал-Китаб» дея номланадиган Қуръони карим ташкил қилади.

Ҳилии саодат

«**Ҳилия**» луғатда безак, зийнат, юз ва руҳ гўзаллиги деган маъноларни билдиради. Истилоҳда эса Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг башар каломи имкониятлари нисбатида сўзлар орқали чизилган суратларидир.

Наҳифий шундай дейди:

«Муҳаққақ бир киши ҳилии шарифга ёзса ва унга кўп қараса, Аллоҳ таоло ўша кишини касаллик, ташвишу қайғулардан ва тўсатдан келадиган ўлимдан ҳимоя қилади. Агар бирор ерга сафар қилганида ўзи билан бирга олиб юрса, сафар давомида Ҳақ жалла жалалухунинг ҳифзи ҳимоясида бўлади».

Бир нечта ислом уламолари ҳилии шарифнинг сон-саноксиз фазилатлари ҳақида ўз қарашларини баён қилганлар. Ҳатто Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламни тушда кўриш учун ҳам ҳилии шарифни табаррук билиб ёд олиш анъанаси бир нечта ислом ўлкасида ҳалигача давом этади. Бу билан бирга шуни ҳам унутмаслик керакки, Ҳабиби Акрам соллаллоҳу алайҳи ва салламни «нурун ала нур», яъни нур устига нур дея тавсифланган муборак сиймоларини сўз ила тасвирлар экан, каломлар ожиз бўлиб, башарнинг У зот ҳақиқатини мушоҳада ва идрокдаги мутлақ заифлигини ҳам ҳисобга олиш керак. Зеро, Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг инсониятга лутф қилган барча яхшиликларини шахсиятида жамлаган Ул беназир кишини мукаммал маънода таърифлашнинг имкони йўқ. Ҳоконий айтганидек:

Келмагандир билган ашё они

Яратилмишда Унинг ақрони...

«*Бутун мавжудотлар Унинг ҳақ Пайғамбар эканлигини билади. Чунки яратилмишлар орасида Унга ўхшайдигани ҳеч қачон вужудга келмаган*».

Яхшилар яхсиси Пайғамбар алайҳиссаломнинг сўзлар билан суратларини чизишга ҳаракат қилган бу тасвирлар саодат даврига эришолмаган ва

ҳасрат билан ёнган кўнгилларга бир томчи бўлса-да, таскин ва тасалли беради. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламни бизга англатган қийматли ривоятлар гўёки дарёдан бир томчидир. Бу томчида уммонни кўрмоқчи бўлган мўминлар Икки олам Сарварига бўлган муҳаббатларини орттириб, У зотнинг гўзал ўрнакларидан фойда олишга, шамоил ва ахлоқларини ўзларида акс эттиришга ғайрат қилишади.

Ҳақиқатан ҳам инсоннинг кўнгли, фитрати доим гўзалликка мойил бўлади, яхшилик билан бирга бўлишни хоҳлайди. Бу жозиба сабабидан доимо у билан машғул бўлади. Кўнглида руҳ ва хулқ жиҳатдан маҳбубига ўхшаш истаги туғилади. Натижада севган шахсиятидан ўрнак олиб, унинг хусусиятини ўзида касб эта бошлайди. Бу фитрий тамойил сабаби билан шамоили шарифнинг Пайғамбар алайҳиссаломга бўлган иштиёқ, муҳаббат ва эътимодни орттиришга васила бўлиши шубҳасиз.

Ҳазрати Ҳасан розияллоҳу анҳу ўғай тоғалари Ҳинд ибн Абу Ҳоладан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳияларини сўраганларида, у кишининг руҳий ҳолатлари қандай бўлишини шундай тавсифлайдилар:

«Тоғам Ҳинд ибн Абу Ҳола Расулуллоҳнинг ҳияларини жуда чиройли гапириб берардилар. Қалбим У зотга боғланиш ва Набий алайҳиссаломнинг изларидан бора олишим учун тоғамнинг Расулуллоҳ ҳақида гапириб беришлари менга жуда ёқарди» (Термизий, «Шамоил», с. 10).

Гул юзли Расулимизнинг шамоиллари ҳақида эшитиб тўймаган ҳазрати Ҳасан ва Ҳусайн розияллоҳу анҳумо У зотнинг муборак жамолини оталари ҳазрати Али розияллоҳу анҳудан бир неча бор эшитган ва бизларга ҳам ривоят қилиб қолдиришган.

Ўш, бу ёзилган шамоили шарифлар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳақиқатларини қанчалик тўғри ифодалаган экан? Табиийки, шамоили шарифни ҳар бир киши кўнглидаги муҳаббат нисбатида ва каломларнинг ифода ҳолатиго ҳудудига кўра идрок этади.

Биз ҳам бу борадаги ожизлигимиз ва заифлигимизга иқроф бўлиш билан бирга, бизгача етиб келган ривоятлардан кўнглимизда акс этган шабнамлар мисоли ҳияи шарифни табаррукан нақл этишни орзу қилдик. Ривоятларда хулоса қилиб шундай дейилади:

«Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам узунга яқин ўрта бўйли эдилар.

Таналари фавкулодда мутаносибликда бўлиб, ниҳоятда хушбичим эдилар.

Кўкраклари кенг, икки елкаларининг ораси очиқ эди.

Икки кураклари орасида нубувват муҳри бор эди.

Суяклари ва бўғинлари йирик эди.

Баданлари гулдай пушти-оқиш, нуроний ва порлоқ, ипакдай юмшоқ эди.

Муборак вужудлари доимо тоза, покиза ва У зотдан тараладиган хушбўй хид инсонга фараҳлик беради.

Ифор сурсалар ҳам, сурмасалар ҳам баданлари ва терлари энг хушбўй хидлардан ҳам ёқимли, латиф эди.

Бирор киши Набий алайҳиссалом билан мусофаҳа (қўл бериб кўришса) кун бўйи У зотнинг латиф ифорларидан хушнуд юрарди.

Гўёки атиргуллар хушбўй ифори Расулимиздан олган эди.

Муборак қўллари билан бирор боланинг бошини силасалар, у бола хуш ифори билан бошқа болалардан ажралиб турарди.

Терлаганларида баданлари атиргул япроғидаги шабнамларни эслатарди.

Соқоллари қалин эди.

Ўстирганларида, бир тутамдан ортиқ ўсмас эди.

Вафот этганларида сочлари ва соқолларида йигирматача оқ тола бор эди.

Қошлари ҳилол каби бўлиб, икки қошларининг ораси бир-биридан узок ва очиқ эди.

Икки қошлари орасида бир томир кўринарли, Ҳақ учун ғазабланганларида бўртиб чиқарди.

Тишлари инжу каби эди, доим мисвок ишлатардилар ва умматларига ҳам мисвок ишлатишни тавсия қилардилар.

Киприклари узун ва қора эди.

Кўзлари каттароқ, қораси қоп-қора, оқи оппоқ эди.

Гўёки кўзларига қудрат қўли билан азалдан сурма тортилгандек эди.

Ўзларига хос руҳий баркамоллик бўлгани каби, вужудларининг жамоли ҳам тенгсиз эди.¹³³

Сиймолари тунда ўн тўрт кунлик ойдек порларди.

Оиша онамиз розияллоҳу анҳо шундай марҳамат қиладилар: «Расулуллоҳнинг юзлари шу қадар нур сочар эдики, кечаси қоронғуда У зотнинг юзларининг ёруғида игнага ип ўтказардим...»

Икки кураклари орасида нубувватларига оид илоҳий белги бор эди. Баъзи саҳобалар бу белгини ўпиш иштиёқида ёнардилар. Вафотлари чоғида бу муҳрнинг ғайб оламига кетиши рихлатларининг тасдиқланиши бўлди.¹³⁴

Муборак ва нуроний баданлари вафотларидан кейин ўзгармади. Ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳо маҳзун, ғамгин, кўзлари ва кўнгиллари ёш тўкиб Борлиқ Нурига термулар эканлар: «Ҳаётингиз каби вафотингиз ҳам қандай

133 Қаранг: Ҳоким, III, 10; Аҳмад, I, 89, 96, 117, 127; IV, 309; Ибн Саъд I, 376, 412, 420-423; II, 272; Ибн Касир, “ал Бидоя” VI, 31-33; Термизий, “Шамойл”, с. 15.

134 Термизий, «Шамойл», с. 15; Ибн Саъд II, 272.

гўзал, эй Расулуллоҳ!» деганлар ва муборак пешоналарига лабларини теккизганлар.

Расулуллоҳнинг покиза қалблари нақадар кенг эканини сўз билан изоҳлаш мумкин эмас. Ҳар каломлари ҳикмат ва насиҳат эди, ортиқча сўз сўзламасдилар. Луғатларида асло ва асло ғийбат, бемаъни гап-сўзлар йўқ эди. Ҳамманинг ақл ва идрокига қараб сўз сўзлардилар. Мулойим ва камтар, тавозули эдилар. Кулганларида қаҳқаҳа отмасдилар. Ҳар доим табассум қилиб юрардилар. У зотни тўсатдан кўрган кишини салобатлари босарди. Набий алайҳиссалом билан яқин бўлиб суҳбатлашганида эса Аллоҳ Ҳабибини жону дилдан севиб, У зотга муҳаббат кўярди.

Даражасига кўра фазилат аҳлига эҳтиром кўрсатардилар. Қариндошларига ҳам иззат-икром кўрсатардилар. Аҳли хонадонлари ва саҳобаларига хусни муомала қилганларидек, бошқа инсонларга ҳам рафиқлик ва лутф билан муомала қилардилар. Ва шу билан бирга: *«Сизлардан бирингиз то ўзи учун яхши кўрган нарсани биродари учун ҳам яхши кўрмагунча комил мўмин бўлмайди»*, – дея марҳамат қилганлар (Бухорий, “Иймон”, 7; Муслим, “Иймон”, 71-72).

Хизматкорларига яхши муомала қилардилар. Ўзлари нима есалар ва нима кийсалар, уларга ҳам шуни едириб, шуни кийдирардилар. Сахий, қўли очик, шафқатли, марҳаматли ва ўрни келганда жасур, ўрни келганда ҳалим эдилар.

Аҳду ваъдаларида собит, сўзларида содиқ эдилар. Ахлоқ гўзаллиги, ақл ва заковат жиҳатидан барча одамлардан устун ва ҳар қандай мадҳу саного муносиб эдилар. Суратлари гўзал, сийратлари мукамал, ўхшаши яратилмаган бир вужуди муборак эдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг маҳзун ҳолатлари кўп, тафаккурлари мунтазам эди. Заруратсиз гапирмасдилар. Сукутлари узоқ давом этарди. Бир сўзни бошласалар, ярми қолдирмасдилар, нутқларини тугаллаб, тамомлардилар. Оз сўз билан жуда чиройли маънолар ифодалар эдилар. Сўзлари дона-дона эди. На керагидан ортиқ, на керагидан оз гаплашардилар. Фитратан мулойим феълли бўлишларига қарамай, ғоят салобатли ва ҳайбатли эдилар.

Ғазабланганларида ўринларидан турмасдилар. Ҳаққа қаршилик қилиниши, ҳақ поймол этилишидан бошқа ҳолатларда ғазабланмасдилар. Ҳеч ким фарқламаган бир ҳақ поймол қилинса, ғазабланардилар ва ҳақ ўрнини топгунча ғазаблари давом этарди. Лекин ҳақ ўрнини топгач, сукут қилардилар. Асло ўзлари учун ғазабланмасдилар. Шахсиятларига хос ҳолатларда ўзларини мудофаа қилмасдилар, ҳеч ким билан баҳслашмасдилар.

Набий алайҳиссалом ҳеч кимнинг хос хонасига рухсат сўрамай кирмасдилар. Хонадонларига келганларида уйда қоладиган муддатни учга бўлардилар: бир қисмини Аллоҳга ибодат қилишга, иккинчи қисмини оилаларига, учинчи қисмини ўзларига ажратардилар. Ўзларига ажратган вақтни авому хос кишиларга бағишлар, ҳеч кимни маҳрум қолдирмас, ҳамманинг кўнглини оларди-

лар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳар ҳоллари ва ҳаракатлари зикруллоҳ эди.

Фақат бир ерда ўтириш одатга айланмаслиги учун, масжидларнинг ҳар жойида ўтирардилар. Жойлар ва мақомларга қудсият (муқаддаслик) изофа этилишини ва мажлисларда такаббурликка элтувчи муносабатларга йўл қўйилишига монелик қилардилар. Бирор мажлисга кирсалар, қаер бўш бўлса, ўша ерга ўтирардилар, ҳаммага шундай қилишни тавсия қилардилар.

Кимки У зотдан бирор эҳтиёжи учун нимадир истаса, у нарсa хоҳ муҳим, хоҳ аҳамиятсиз бўлсин, сўралган эҳтиёжни ўрнига қўймай тинчланмасдилар, ҳеч бўлмаса, чиройли бир сўз айтиб қаршиларидаги кишининг кўнглини олардилар. Набий алайҳиссалом ҳамманинг дардига шерик эдилар. Инсонлар қандай мақом ва мавкеда бўлишидан қатъи назар, бой-қашшоқ бўлсин, олим ёхуд жоҳил бўлсин, У зотнинг олдиларида инсонлик жиҳатидан муносиб муомала кўришарди. Барча мажлислари илм, ҳилм, ҳаё, ихлос, сабр, виқор, таваккул ва омонат каби фазилатлар жорий ва ҳукмрон бўлган йиғин бўларди.

Камчилик ва қусурларини айтиб ҳеч кимни айбламас, огоҳлантириш зарурати пайдо бўлса, буни қаршиларидаги кишини ранжитмайдиган тарзда нозик ишорат билан бажарардилар.

«Муслмон биродарингиз йўлиққан мусибатга севинманг! Аллоҳ таоло уни раҳмати билан мусибатдан халос қиладию сизни синайди», – дердилар (Термизий, “Қиёмат”, 54).

Бировнинг билинмаган айб ва қусурлари билан машғул бўлмаганларидек, бундай нарсаларни қовлаштириб юришни ҳам қатъиян ман қилардилар. Зотан, бошқалар ҳақида ёмон гумон ва қизиқувчанлик қилиш илоҳий буйруқлар билан тақиқлангандир.

Савоб умид қилинган масалардан ташқари ортиқча гапирмасдилар. Сухбат мажлислари мароқ билан тингланарди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам гапирганларида, атрофидагилар сеҳрланиб қолишар, У зотни жонқулоқлари билан эшитишарди. Умар розияллоҳу анхунинг ифодалари билан айтганда, бошларига бир қуш кўнса, учмасдан бир неча соатлаб тура олардилар.¹³⁵

Асҳоби киромлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга нисбатан шу қадар ҳаёли эдиларки, У зотдан савол сўрашга истиҳола қилардилар ва чўлдан бир бадавий келиб Пайғамбар алайҳиссалом билан сухбат курса, шу орқали Набий алайҳиссаломнинг файз ва руҳониятларидан фойдалансак, дея кутишарди. Ҳайбатларидан тортиниб ҳатто икки йил бўйи савол сўрамай кутганлар ҳам бўлди. Салобатларидан муборак юзларига қарай олишмасди. Амр ибн Ос розияллоҳу анху шундай марҳамат қилганлар: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан узоқ пайт бирга бўлдим. Лекин Набий алайҳиссаломнинг

135 Ибн Саъд I, 121, 365, 422-425; Ҳайсамий, IX, 13.

хузурларида ҳис этганим ҳаё ва У зотга бўлган эҳтиром сабабли бошимни кўтариб муборак ва нурли чехраларини томоша қила олмадим. Агар мендан «Бизга Расулуллоҳни тавсифлаб бер, У киши ҳақларида гапириб бер» десалар, ишонинг, ҳеч нарса деёлмайман... (Муслим, «Иймон», 192; Аҳмад, IV, 199)

Набий алайҳиссаломнинг буюк хислатлари ва сифатлари ҳақида гапирмоқчи бўлган киши «Мен Улардан аввал ҳам, кейин ҳам У зотнинг ўхшашини кўрмадим!» дерди.¹³⁶

Бир куни Холид ибн Валид розияллоҳу анҳу араб қабилаларидан бирига учрайди ва қabila бошлиғи у кишидан:

– Эй Холид! Бизга Расулуллоҳнинг сурат ва сийратларини тасвирлаб бергин, – дея сўради.

Холид розияллоҳу анҳу шундай дедилар:

– Бунинг имкони йўқ. Бунга сўзлар кифоя қилмас!

– Ундай бўлса, тасаввур ва идрокинг қадар сўзлаб бергин, – деди қabila бошлиғи. Холид ибн Валид розияллоҳу анҳу унга шундай деб мухташам жавоб берди:

– Сенга шуни айтаманки, юборилган юборганининг қадричалик бўлади. Юборган Коинотнинг Холиқи экан, юборганининг шонини сен ҳаёл ва тасаввур қил!» (Мунаввий, V, 92; Касталоний «Мавоҳиби Ладуннийя» таржимаси s. 417)

Набий алайҳиссаломдаги гўзаллик, ҳайбат, нуронийлик ва латофат шу даражада эдики, Аллоҳнинг Пайғамбари эканликларига доир бошқа бир мўъжиза, далил ва ҳужжатга ҳожат йўқ эди.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкин, У зотнинг ахлоқлари Қуръон эди. Буну Муаллим Нажий шундай ифодаланган:

Хусни Қуръонинг кўриб инсон бўлар ҳайрон Сенга,

Дасти қудратла ёзилмиш ҳиялдир Қуръон Сенга.

Мавлоно Холиди Бағдодий ҳазратлари ҳам Расулуллоҳнинг ахлоқи ҳамидалари бутун мавжудодларни севинтирганини шундай ифодалаганлар:

«У қандай гўзал жўмардки, У зотнинг саховати жўш урган борлиги соясида денгиздан инжу, қаттиқ тошдан ёқут ва тикондан атиргул униб чиқади. Агар чаманзорда Он ҳазратнинг гўзал хулқи ҳақида гапирилса, севиниб оғзини очиб кулмаган, яъни очилмаган бир гунча кўринмайди» (Девон, с. 65-66).

Барча гўзалликлар ва яхшиликлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламда жамланган эди. Баданларидан гўё нур сочиларди. Лекин шунда ҳам Расулуллоҳни барча гўзалликлари билан ҳеч ким кўра олмаган. Имом Қуртубий шундай дейди: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хусну жамоллари бутунлай зоҳир бўлмаган. Агар борлигининг бутун гўзаллиги бор ҳақиқати

билан кўринса эди, асҳоби киромлари У зотга қарагани тоқат қилолмасдилар» (Али Ёрдам, «Пайгамбаримизнинг Шамоиллари», с. 49).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг шоирлари Ҳассан ибн Собит розияллоҳу анҳу У зотнинг хилқатда тенгсиз эканликларини шундай акс эттирган:

وَأَحْسَنَ مِنْكَ لَمْ تَرَ قَطُّ عَيْنٍ
وَأَجْمَلَ مِنْكَ لَمْ تَلِدِ النِّسَاءُ
جُلِئْتَ مُبَرَّءًا مِنْ كُلِّ عَيْبٍ
كَأَنَّكَ قَدْ خُلِقْتَ كَمَا تَشَاءُ

«Эй Расулуллоҳ! Ҳеч бир кўз Сиздан ҳам гўзални кўрмаган. Ҳеч бир аёл Сиздан ҳам гўзалроғини туғмаган. Сиз бутун айбу нуқсонлардан пок ҳолатда туғилдингиз. Гўёки Яратган Сизни ўзингиз истагандай яратган...»

Ваҳийнинг такрор бошланиши

Ваҳийнинг кесилиши олти ой чўзилди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ваҳийнинг такрор бошланишини шундай деганлар: «Бир куни кетаётиб тўсатдан осмондан бир овоз келганини эшитдим. Бошимни кўтариб қарасам, Ҳирода менга келган фаришта (Жаброил) само ва ариш ўртасида бир курси устида ўтирган экан. Қаттиқ чўчидим. Уйга қайтиб: «Мени ўраб қўйинглар, мени ўраб қўйинглар!» дедим. (Менинг устим ўралган вақтида Жаброил алайҳиссалом келди) Аллоҳ таоло (унинг воситалигида менга):

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنْذِرْ وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ

«Эй бурканиб ётган! Тур ва огоҳлантир! Ва Роббингни улуғла! Ва кийимингни покла! Ва азоб (сабабчиси)дан четлан!»ни («Мудассир» сураси, 1-5-оятлар) нозил қилди. Энди ваҳий (бундан кейин) бошиқа узилиб қолмади» (Бухорий, «Тафсир», 74/4, 5; Муслим, «Иймон», 255-258).

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

«Батаҳқиқ, Биз уларга гапни етказиб қўйдик. Шоядки эсласалар...» («Қасос» сураси, 51-оят)

Ваҳийнинг узилишларсиз давом этиши ҳам Қуръони карим талабларидан эди. Зеро, барча инсонларни бир жойга тўплаб, ёрдам олишлари мумкин бўлган кишиларни чақириб, бир каломини ҳам пайдо қилолмайдиган улуғ оятларнинг Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга кетма-кет нозил қилиниши Қуръони каримнинг ваҳий маҳсули эканлигини қатъий суратда исботлайди. Бу унинг башарий ҳаракат натижаси эмаслигига оддий ва яққол далилдир.

Бошқача қилиб айтганда, энг кичик шеър китоби ҳам минг бир ғайрат ва қаттиқ тиришиб ишлашни тақозо қилади. Боз устига, қанчалик жиддий аҳамият бериб ишланса-да, инсон қўли билан яратилган асарларнинг бенуксон бўлиши ҳақида катта гапириб бўлмайди. Лекин илоҳий ваҳийда бундай мавзуда гап-сўз бўлмай, илк шаклида боқий, саноксиз мўъжизаларни ўзида акс эттириб, бутун башарий нуксонлардан покланган бир калом ўлароқ лутф этилгандир. Мана шунинг ўзи ҳам Қуръони каримнинг ҳаққонияти ва буюклигини ифодалашда етарлидир.

«Муддассир» сурасининг нозил бўлиши билан Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ётган жойларидан дарҳол турдилар. Хадича розияллоху анҳо волидамиз нима гаплигини билмаганлари учун хайрон бўлдилар: «Нега турдингиз? Нега ётмадингиз?» – деб сўрадилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Энди ётадиган вақт ўтиб кетди!» – дедилар ва янги тушган ваҳийни англатдилар.

Жаброил алайҳиссалом ваҳий келган дастлабки кунларда Пайғамбар алайҳиссаломга таҳорат олиш ва намоз ўқишни ўргатди. Аллоҳ таоло Расулининг кўнглига хуш ёқувчи ибодатни буюриб, У зотни севинтирган эди. Икки Олам Сарвари буюк хурсандчилик билан уйларига қайтдилар ва Аллоҳдан у кишига келган буюк неъмат ҳақида завжаларига хабар бердилар, уларга ҳам таҳорат олишни, намоз ўқишни ўргатдилар.¹³⁷

Дастлабки мусулмонлар

Илк иймон келтирган инсон Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам жанобимиз бўлдилар. Бу ояти карималарда шундай марҳамат қилинади:

أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ

«Пайғамбар унга ўз Роббидан туширилган нарсага иймон келтирди ва мўминлар ҳам» («Бақара» сураси, 285-оят).

قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ
وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ

137 Ибни Ичоқ, с. 117; Ибн Хишом, I, 262-263.

«Сен: «Албатта, мен динни Ўзи учун холис қилган ҳолиmda Аллоҳга ибодат этишимга буюрилганман. Ва мен мусулмонларнинг аввалгиси бўлишимга амр этилганман», – деб айт» («Зумар» сураси, 11-12-оятлар).

Фахри Коинот жанобимиздан сўнг илк мусулмон муҳтарама завжалари **Хадича розияллоҳу анҳо** бўлдилар.

Икки Олам Сарвари қавмларининг ҳақоратлари, масхара, азият каби қўпол муносабат ва гап-сўзларига йўлиқиб, маҳзун ва қайғули ҳолда уйларига қайтганларида Аллоҳ таоло У зотнинг ташвишларини Хадича розияллоҳу анҳо Волидамизнинг тасалли сўзлари билан енгиллаштирган, илоҳий нусрати билан вазифаларини осонлаштирган.¹³⁸

Хадича розияллоҳу анҳо иймон келтиргач, Расулимизнинг қизлари **Руқийя, Умму Гулсум ва Фотима розияллоҳу анҳолар** ҳам мусулмон бўлдилар.¹³⁹

Ҳазрати Али каромуллоҳу ваҷҳаҳу ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан Хадича онамизнинг намоз ўқиганларини кўрадилар ва улардан:

– Бу нима? – дея сўрайдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– *Бу Аллоҳнинг Ўзи учун танлаган динидир. Мен сени биру бор бўлган Аллоҳга иймон келтиришига ва ибодат қилишига, ҳеч бир фойдаси бўлмаган Лот ва Уззони инкор қилишига даъват этаман!* – дедилар.

Али розияллоҳу анҳу:

– Мен бу динни бугунгача эшитмадим! Отам Абу Толибдан сўрамай бир нарса деёлмайман! – дедилар.

Фахри Коинот жанобимиз у кезларда таблиғ фаолиятларини яширин тарзда олиб борганлари учун:

– *Эй Али! Агар мусулмон бўлмасанг, сенга айтганларимни сир тутгин. Ҳеч кимга айтма!* – дедилар.

Ҳазрати Али ўша куни туни билан ўйладилар. Аллоҳ таоло кўнгилларига ислом муҳаббатини солди. Тонг сахарда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига бордилар ва ислом ҳақида саволлар бера бошладилар. Жавобларини эшитиб, Расулуллоҳнинг даъватларига лаббай деб, мусулмон бўлдилар. Оталаридан тортиниб, бир муддат мусулмон бўлганларини сир тутдилар. Али розияллоҳу анҳу бу пайтда ўн ёшда эдилар (Ибн Исҳоқ, с.118; Ибн Саъд, III, 21).

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам намоз ўқишда бўлсалар, ҳазрати Али розияллоҳу анҳу билан бирга Макка водийларига қараб чиқиб

¹³⁸ Ибн Ҳишом, I, 259.

¹³⁹ Ибн Саъд VIII, 36.

кетардилар ва одамлардан яшириниб, ўша ерда намозларини ўқиб, кечга яқин кайтардилар. Аллоҳ хоҳлаганича шундай давом этишди.

Абу Толиб ўғли ва севимли жиянларининг яширинча намоз ўқишларидан хабар топгач, Пайғамбар алайҳиссалом севган амакиларини ҳам исломга даъват этдилар. Абу Толиб даъватга шундай жавоб берди:

– Эй укамнинг ўғли! Боболарим динидан айрилишга менинг кучим етмайди. Лекин Сиз юборилган нарсангиз устида бардавом бўлинг! Қасамки, мен тирик эканман, Сизга ҳеч ким зарар беролмайди!

Ҳазрати Алига эса:

– Ўғлим! У киши сени фақат хайр ва яхшиликка даъват қиладилар. Сен У зотнинг йўлини маҳкам тут! У кишидан ҳеч қачон айрилма! – дедилар (Ибн Ҳишом, I, 265).

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху¹⁴⁰ Маккага тижорат мақсадида келганида Муҳаммад соллаллоху алайҳи ва салламнинг Хадича розияллоху анҳо ва Али розияллоху анху билан бирга Каъбани тавоф қилаётганларини кўрган ва Хадича онамиз тасаттурга жиддий эътибор берганларини нақл қилади (Заҳабий, «Сияр», I, 463).

Уфайф ал-Кинди ҳам тижорат учун Маккага келган ва Аббос розияллоху анхунинг уйларида меҳмон бўлган. Уфайф Пайғамбар алайҳиссалом, Хадича онамиз розияллоху анҳо ва Али розияллоху анхунинг Каъбада намоз ўқиётганларини кўрган, Аббос розияллоху анхудан улар ҳақида гапиришини сўраган. Ҳазрати Аббос улар ҳақида гапириб бергач:

– Тўғриси, ер юзида бу динга эътиқод қиладиган шу уч кишидан бошқасини билмайман! – деган эди.

Уфайф розияллоху анху ҳидоят билан шараф топганларидан кейин фақат шундай дердилар:

– Эҳ, ўша пайтда иймон келтирганимда, иккинчи мўмин эркак мен бўлардим! Уларнинг тўртинчилари бўлишни қанчалик истаган эдим! (Ибни Саъд, VIII, 18; Ибни Ҳожар, «Ал-Исоба» II, 487)

140 Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху илк мусулмон бўлганлардан. Кунялари Абу Абдурроҳман. Мусулмон бўлган кунларидан бошлаб Пайғамбар алайҳиссаломнинг ёнларидан узоклашмаганлар ва Ул зотга хизмат қилишдан завқланганлар. Ибн Масъуд содда, мулоийм инсон бўлганлар. Ширин товушлари, ёқимли чеҳралари бор эди. У киши мусулмон бўлгана пайтда мусулмонлар озчиликни ташкил қилар эди. Эсипаст мушриқлар у кишини Маккада тинч қўйишмади. Мадинага хижрат қилиб, Муоз ибн Жабалнинг ёнларида паноҳ топдилар. Пайғамбар саллаллоху алайҳи васаллам хижрат қилганларидан кейин, Мадинага ўрнашдилар. Барча жанглarda қатнашдилар. Пайғамбар алайҳиссалом у кишининг Куръон ўқишларидан завқланардилар. «Тафсир», ҳадис ва фикҳ соҳасида кўплаб олимларга таълим берганлар. Айниқса, Куфали олимлар у кишининг ривоят ва мулоҳазалари истиқоматида фикҳий қарашларни ўртага қўйганлар. У кишидан 848 ривоят нақл қилинган. Ҳазрати Усмон даврида Куфа қозилигидан Мадинага қайтганлар ва бироз муддатдан кейин, отмиш ёшлардан ўтганларида у ерда вафот этганлар.

Пайғамбар алайҳиссаломнинг озод этилган қуллари **Зайд ибн Ҳориса** розияллоҳу анҳу Али розияллоҳу анҳудан кейин мусулмон бўлган, намоз ўқиган, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хизматларидан айрилмаган. Тоиф кофирлари Пайғамбар алайҳиссаломни тошбўрон қилишганида, ўз танасини қалқон қилиб, қон ичида қолиб кетгунича фидокорона муҳаббат билан жонини Аллоҳнинг Расулига атаган, бунга жавобан Икки Олам Сарварининг муҳаббатлари ва илтифотларга сазовор бўлганлар.

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Зайд розияллоҳу анҳуга бўлган муҳаббатлари хусусида Умар розияллоҳу анҳунинг мана бу шохидликлари нақадар пурмаъно эканига бир қаранг:

Умар розияллоҳу анҳу Зайднинг ўғиллари Усомага уч минг беш юз дирҳам ажратадилар, ўз ўғиллари Абдуллоҳга ундан беш юз дирҳам оз берибдилар. Абдуллоҳ оталари ҳазрати Умардан бунинг сабабини сўраб:

– Усомани нега мендан афзал кўрасиз? У мендан кўпроқ жангга бормадику? – дедилар.

Умар розияллоҳу анҳу беназир адолати билан бирга, кўнгил кўзи тўқ эди. У киши юксак тавозе ила шундай гўзал жавоб бердилар:

– Ўғлим! Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унинг отасини сенинг отангдан кўпроқ севардилар. Усомага ҳам сендан кўра кўпроқ муҳаббатли эдилар. Мана шунинг учун Расулуллоҳнинг севганларини ўз севганимдан афзал кўрдим! (Термизий, “Маноқиб”, 39).

Шунга ўхшаган кўпгина мисоллардан аёнки, асҳоби киром Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг севганларини ўз севганларидан афзал кўришган.¹⁴¹

Абу Бакр розияллоҳу анҳу нубувватдан аввал ҳам Пайғамбар алайҳиссаломнинг дўстлари бўлганлар. Болаликдан ул зотнинг гўзал хулқлари, садоқат ва ростгўйликларига гувоҳ эдилар. Гўзал хулқли инсоннинг ҳеч қачон ёлғон гапирмагани, Ҳақ субҳанаҳу ва таоло номидан ёлғон гапириши мутлақо мумкин эмаслигининг тасдиғи эди. Шунинг учун Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам у кишини исломга чақирганларида, ҳеч иккиланишсиз даъватга ижобат қилдилар.¹⁴²

Фахри Коинот жанобимиз бу хусусдаги ҳадиси шарифларида: *«Аллоҳ мени сизларга Пайғамбар қилиб юборганида аввалига менга «Сен ёлғончисан!» дедингиз. Лекин Абу Бакр «У тўғри гапираяпти!» деди ва ҳам жони, ҳам моли билан менга энг яқин ёрдамчи бўлди»* – дея марҳамат қилганлар (Бухорий, «Асҳобун» 5).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни ҳеч нарса Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг мусулмон бўлишларичалик севинтирмаганди. Ушбу саҳоба мусул-

141 Ҳайсамий, VI, 174; Ибн Саъд IV, 30.

142 Ибн Касир, “ал Бидоя”, III, 78.

мон бўлганларида ҳеч тортинмасдан мусулмонлигини очик эътироф этганлар ҳамда бошқаларни ҳам Аллоҳ таолога ва Расулига иймон келтиришга даъват этишни бошлагандилар.¹⁴³

Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳаётларида ҳазрати Абу Бакрнинг ўзига хос ва муҳим ўринлари бор. Зеро, бир даъво ҳақ ўрнини топиши учун шу уч шартга муносиб бўлиши керак:

1. Мутлақ ҳукмрон фикр.
2. Бу фикр атрофида жамланган инсонлар.
3. Молиявий имконият.

Мутлақ фикр исломнинг асоси эди, зотан, ваҳий мустаҳкам. Абу Бакр розияллоҳу анҳу бошқа икки асосда муҳим вазифани зиммаларига олгандилар. Яъни жипслашиш у киши билан бошланган ва бу муборак саҳобанинг муаззам бойлиги, бошқа исломий хизматлар билан бирга, мусулмон бўлган қўлларни сотиб олиб, озод қилиш каби даъвонинг молиявий соҳаларида фойдаланилган.

Бу икки ҳолатни бироз изоҳлайдиган бўлсак, Абу Бакр розияллоҳу анҳу ва Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ёшлик чоғларидаги ўртоқликлари нубувват вазифаси берилгач қутлуғ дўстликка айланади.

Ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу илк иймон келтирган мусулмонлардан бўлиш билан бирга, иймонларига шак ва шубҳанинг ғуборини ҳам туширмасдан «Сиддик» сифатига муяссар бўлганлар. Кейинги пайтлардаги исломнинг очилиши ва ёйилиши учун моддий-маънавий фидойиликка тайёр турган ва бутун мол-дунёларини Аллоҳ йўлига харжлаганлар.

Севгининг шарти, муҳаббатнинг қонуни – севилган инсонга нисбатан муҳаббат ва ишқ сабабли, у севган нарсаларни севмоқ, унинг истакларини ўз истагидан афзал билмоқ ва сеvgилининг қўйида борини фидо қила олмақдир. Ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг ҳаётлари Аллоҳнинг Расулига муҳаббат билан боғланганлик ва У зотга ҳақиқий дўст бўлиш хусусидаги мисолларга бойдир.

Бир куни кўнгиллар султони Пайғамбар алайҳиссаломнинг бетоб бўлганларни эшитган Абу Бакр Сиддик розияллоҳу анҳу қайғудан хасталаниб, тўшакка михланганлар.

Бу икки дўст ораларидаги қутлуғ муҳаббатнинг самараси ўлароқ руҳлар бирлашиши сабабидан Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам: *«Абу Бакр менадидир, мен унданман. Абу Бакр дунёда ва охирада менинг биродаримдир»*, (Дайлабий, I, 437) дея марҳамат қилиш билан маъно дунёсидаги баробарлик ва руҳдан руҳга тушган ҳол инъикосини қувватлаганлар.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом вассалом ўлим тўшагида ётганларида *«Барча эшиклар ёпилсин! Фақат Абу Бакрники очик қолсин!»* (Бухорий, «Асҳобун

143 Ибн Касир, “ал Бидя”, III, 80-81.

Набий», 3) дея қилган илтифотлари Абу Бакр розияллоҳу анҳу билан ораларидаги рухий яқинлик ва беназир самимиятнинг энг гўзал ифодаларидан биридир.

Билол Ҳабаший ва оналари ҳам Расулуллоҳ одамларни яширинча даъват қилиб юрган кезларида мусулмон бўлдилар. Билол розияллоҳу анҳу мусулмонлигини ошкор қилган илк етти кишидан бири эдилар. Диндан қайтишлари учун энг оғир азоб ва исканжаларга ҳам тоқат қилганлар. Инкорга мажбурланганларида: «Аҳад! Аҳад!» («Аллоҳ ягона! Аллоҳ ягона!») дегандилар. Абу Бакр розияллоҳу анҳу Билол розияллоҳу анҳу ва у кишининг оналарини сотиб олиб, озод этдилар.

Абу Бакр розияллоҳу анҳу бу ишлари билан Пайғамбаримиз илтифотларига ноил бўлиб, марҳамат ва саховатда машҳур бўлганлар.¹⁴⁴

Ҳазрати Мавлоно куддиси сирруху бу ҳодисани кўнгил лисони билан тасвирлаб, шундай деганлар: *«Билол Ҳабаший мусулмон бўлганлари учун даҳшатли исканжага маҳкум тутилганини эшитган ҳазрати Сиддиқ Мухаммад Мустафо алайҳиссаломнинг ҳузурларига чиқдилар ва вафодор Билолнинг ҳолатини баён этдилар. Дедиларки, эй фалакларнинг севгани, муборак инсон, Сизнинг ишқингизга тушибди, Сизнинг муҳаббатингизга тутилибди. Шунинг учун золимлар ул малак тийнатли инсонга зулм қилаяптилар. Айбсиз бўлса-да, қанотларини юляптилар. Ул буюк хазинани ширк ва исён тупроғига кўймоқчи бўлаяптилар...*

Жазирама қуёш остида қайноқ қумларга ётқизишаяпти, ялангоч танасини тиконли шохлар билан савалашаяпти. Лекин у танасидан чашмадек қон тирқираётганига қарамай, «Аллоҳ ягона! Аллоҳ ягона!» деяпти. Ҳаққа сажда қилмоқдан воз кечмаяпти.

Ҳазрати Абу Бакр марҳамати ва шафқати сабабли вуҷудининг ҳар зарраси маҳзун ва ғамзада тилга айланиб, Билолнинг ҳолотини Пайғамбар алайҳиссаломга улкан қайғу ичида узун ҳикоя қилди.

Ниҳоят, кўнглидаги ниятини изҳор этиб, «Эй Расулуллоҳ! Уни сотиб олмақчиман. Барча мол-дунёни сарфлашга тайёрман. У Ҳақ субҳанаҳу ва таолога кўнгил қўйибди, Уни ва Расулининг қули бўлибди, шунинг учун Аллоҳ душманларининг аламига учрабди, исканжаларга асир бўлибди, у яхши инсонни бу ҳолатдан қутқармагунимча бу жонимга дунёда ҳаловат йўқ», – дедилар.

Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва саллам бундан жуда мамнун бўлдилар ва «Аллоҳнинг ва Расулининг марҳаматли дўсти! Бу тижоратда мен сизга ҳамкорман...» дея марҳамат қилдилар.

Ҳазрати Абу Бакр дарҳол Билолнинг эгасининг уйига йўл олдилар. Билол исканжа ва тазийқлардан беҳуш бўлганди. Ҳазрати Билолнинг инсонийлик ва марҳаматдан маҳрум кимсага хожасига қаттиқ гапирдилар.

144 Ибн Саъд III, 232; Ҳоким, III, 319.

Айтдилдарки: «Эй ҳобис (виждонсиз, манфур)! Эй зулмдан кўзи қонга тўлган, марҳаматдан бенасиб! Аллоҳнинг бу дўстини нега ураяпсан? Эй инсофсиз! Бу қандай нафрат, бу қандай ғараз?

Эй марҳаматдан қашшоқ, фақир! Ўзингни инсон ҳисоблайсанми? Эй инсонликдан мосуво, нафратга лойиқ кимса! Сен инсон кийимидасан, аммо инсонликка қора догсан!»

Шу гаплардан кейин Абу Бакр розияллоҳу анҳу унинг оч кўзларига дунёларни тикди. Бу ҳолатни Билолнинг хожаси ҳайрон бўлди ва Абу Бакрнинг хатти-ҳаракатларини ҳайрат билан кузатди.

Унинг ҳайратини пайқаган Сиддиқи Акбар ҳазратлари бенасибга шундай дедилар: «Эй аҳмоқ! Сен ёш боладек бир ёнғоқ эвазига менга бебаҳо инжу бердинг, лекин бундан беҳабарсан! Билмайсанки, Билол икки дунёга арзуғулик бойлик. Мен унинг кўнглига қарайман, сен бўлсанг танининг рангига...

Агар сен сотишга рози бўлмай, нархини оширсайдинг, мен уни сотиб олиш учун бундан ҳам кўп бойлигимдан кечардим. Яна орттурсайдинг, боримни бериб, ҳатто қарз ҳам олардим. Барибир, бу савдодан мен фойда билан чиқардим. Эй бенасиб кимса! Шунини яхши билгинки, жавоҳирнинг қийматини фақатгина сарроф билади!»

Ҳазрати Мавлоно куддиса сирруҳу бу қиссада меҳр ва шафқатнинг мукамал кўринишинини акс эттириш билан бирга, комил инсоннинг баҳоси йўқлигини, яъни ҳар қанча нарх инсоннинг маънавий дунёси қаршисида ҳеч қандай қийматга эга эмаслигини таъкидлаш билан қалбларимизга улуғ ҳақиқатни нақш этадилар.

Абу Бакр розияллоҳу анҳу бу олийжаноб ҳаракати билан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга бўлган юксак муҳаббатини яна бир бор намоён қилганлар.

Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга бўлган чексиз-чегарасиз муҳаббатининг аломатларидан қолганлари мана булар эди:

– У зот олиб келган Қуръони карим ва ислом ҳукмларини жони кўнгилдан севиб, амал қилиш.

– Набий алайҳиссаломнинг умматларига шафқат ва марҳамат кўрсатиш, уларнинг фойдаси бўладиган ишларга саъй-ғайрат кўрсатиш.

– Дунёга кўз қўймаслик, керак бўлса, фақирликка тайёр ва рози бўлиш.

– Аллоҳнинг жамолига эришишни орзу қилиш.

– Аллоҳни кўп эслаш.

Холид ибн Саид розияллоҳу анҳунинг ҳидоят топишларига қўрқинчли туш кўрганлари сабаб бўлади. Бир кеча уйқусида катта олов чуқурининг четида турганини, отаси у кишини оловга итариб, йикитмоқчи бўлаётганини,

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дарҳол белидан тутиб, у киши-ни кутқариб қолганларини туш кўради. Қўрқиб уйғонганларида ўз-ўзига: «Аллоҳга қасам бўлсинки, бу ҳақ туш эди!» дедилар ва ҳазрати Абу Бакрнинг далолатлари билан Пайғамбар алайҳиссаломнинг ёнларига бориб, ислом билан улуғландилар.

Отаси ўғли Холиднинг мусулмон бўлганини эшитганида, у кишига азият етказди ва: «Эй нодон! Йўқол, кет! Сенинг ризқингни ҳам кесаман!» – деди. Холид розияллоҳу анҳу отасига: «Сиз менинг насибамга монелик қилишга уринсангиз ҳам, Аллоҳ мени муҳаққақ ризқлантиради!» – дедилар.

Холид розияллоҳу анҳу Ҳабаш ўлкасига ҳижрат қилгунларича Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларидан айрилмадилар (Ҳоким, III, 277-280).

Кейинчалик Холид розияллоҳу анҳунинг завжалари Умайна укаси Амр ва унинг хотини Фотима ҳам ислом билан шарафландилар.

Даъват яширинча давом этган бу кунларда Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг ташвиқ ва далолатлари билан **Абу Фукайҳо, Усмон ибн Аффон, Зубайр ибн Аввом, Абдурраҳмон ибн Авф, Саъд ибн Абу Ваққос, Толҳа ибн Убайдуллоҳ** розияллоҳу анҳулар иймон неъматига ноил бўлдилар.¹⁴⁵

Усмон розияллоҳу анҳу Пайғамбар алайҳиссаломнинг бошидан ўтган бир ҳодисани шундай ривоят қилганлар:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Шомдалигимизда уйку билан уйғоклик орасида бўлган чоғимизда тўсатдан: «Эй уйкудагилар! Уйғонинг! Чунки Аҳмад Маккада зоҳир бўлди», деган бир овозни эшитдик. Маккага қайтганимизда эса Сизнинг Пайғамбар бўлганингиз хабарини эшитдик» (Ибн Саъд, III, 255).

Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу ҳам шундай ривоят қиладилар: «Бушра бозоридалигимда юрганимда бир роҳиб одамлардан «Орангизда Ҳарам халқидан биров борми?» дея сўради.

– Ҳа, менман, – дедим.

– Аҳмад зоҳир бўлдимиз? – дея сўради роҳиб.

– Қайси Аҳмад? – дедим.

– Аҳмад ибн Абдуллоҳ ибн Абдулмутталиб! У Маккада зоҳир бўлади, Пайғамбарларнинг охиргиси бўлади. Ҳарамдан чиқиб, хурмозор, тошлок ва ҳосил бермайдиган бир жойга ҳижрат қилади. Унга эргашишингни сенга тавсия қиламан, – деди.

Роҳибнинг гаплари юрагимга етиб борди. У ердан дарҳол чиқиб, Маккага келдим.

– Янги бирор воқеа бўлдимиз? – дея сўрадим.

– Ҳа, бўлди. Абдуллоҳнинг ўғли Муҳаммадул Амин Пайғамбар бўлганини даъво қияпти. Абу Бакр ҳам унга эргашди, – дедилар (Ибн Саъд, III, 215).

145 Ибн Ҳишом, I, 268.

Абу Убайда ибн Жарроҳ Абу Салама, Арқам ибн Абил Арқам, Умон ибн Моз, Асмо бинту Абу Бакр, Ҳаббоб ибн Орат, Абдуллоҳ ибн Масъуд, Абдуллоҳ ибн Жаҳш, Жафар ибн Абу Толиб, завжалари Асмо бинту Умайс, Абу Ҳузайфа, Амир ибн Фухайро розияллоху анҳулар исломнинг дастлабки даврларида мусулмон бўлиш шарафига ноил бўлган зотлардан айримларидир.

Дорул Арқам – мусулмонларнинг таълим ва ўқиш маркази

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам дастлабки уч йил исломни яширин тарзда таблиғ этганлар, даъватни қабул қилмаганлардан бу ҳақда ҳеч кимга гапирмасликларини сўраганлар.

Нубувватнинг илк йили Арқам ибн Абил Арқам розияллоху анху мусулмон бўлганларидан кейин асҳоби киром ул зотнинг уйларида яширинча тўпланадиган бўлишди.

«Дорул ислом» дея танилган «Дорул Арқам» Маккада Сафо тепаси яқинида жойлашган эди. Пайғамбаримиз алайҳиссалату вассалом Қурайш кофирларидан яшириниб, шу муборак уйда қолардилар, ёнларига келадиганларга у ерда исломни ўргатардилар. Қуръони карим ўқир ва ўқитардилар. У ерда биргаликда намоз ўқишарди. Бир неча киши ислом билан бу ерда танишган.

Ҳазрати Умар розияллоху анху пайғамбарликнинг олтинчи йилида мусулмон бўлгунларича, бу уй ислом таблиғ ва таълимга хизмат қилди.

Арқам розияллоху анху «Дорул Арқам»ни кейинроқ вақф қилганлар. Вақфияга шундай қайд этилган:

«Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм. Бу Арқамнинг Сафодан бироз олдинроқдаги уйи ҳақидаги васиятидирки, унинг ери Ҳарами Шарифдан бўлгани учун, у ҳарамланган, унга тегиб бўлмайди. Сотилмайди ва меросдан меросга ўтмайди. Ҳишом ибн Ас ва унинг озод бўлган қули бунга шохиддир» (Ибн Саъд, III, 242-244; Ҳоким, III, 574-575/6129).

«Дорул Арқам» давримизда Саудия Арабистони Подшоҳлиги томонидан бузилиб, Ҳарами Шариф замини ҳудудига қўшилган, яъни аслига қайтарилган.

Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам нубувватнинг дастлабки уч йилини яширин даъват билан ўтказганлар. Даъватнинг яширин олиб борилиши Борлиқ Нурининг бирор азият ва машаққатга йўлиқишдан кўрқишдан эмас, диний маслаҳатни муҳофаза қилиш учун эди. Зеро, ҳали таблиғ очикча эълон қилиниши борасида Илоҳий буйруқ воқе бўлмаганди. Агар бу кезларда Ислом очикча эълон қилинса, ҳали эндигина иймон келтирган кўпчилиги фақир ва ожиз мусулмонлар таҳликага тушар, уларнинг ҳалок бўлиши, исломнинг бошланмасдан йўқолишига йўл очиши мумкин эди.

«Дорул Арқам» воқеасидан исломий усулга доир шу хулосага кела оламиз:

1. Зарурат бўлганида махфийлик даъвонинг асоси бўлиши керак.

2. Таълим ва ўрганиш ҳар қандай ижтимоий, диний ва сиёсий ҳодисаларнинг амалга ошиши учун муҳим ва дастлабки қадамдир. Жамият аъзоларининг руҳи кўтарилиши учун даъвонинг мантиғи ва ахлоқини ўрганишлари керак.

Шунга кўра, исломий фаолиятларда қиёматга қадар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг йўллари ва услубларига эргашиш билан ишларни ташкиллаштириш керак бўлади.

НУБУВВАТНИНГ ТЎРТИНЧИ ЙИЛИ

Нимага буюрилганингизни ошкор қилинг.

Яқинларингизни огоҳлантиринг.

Уч йил давом этган махфийлик давридан кейин, яъни пайғамбарликнинг тўртинчи йилида Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилди:

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ

«Бас, сенга амр этилган нарсани юзага чиқар ва мушриклардан юз ўгир. Албатта, Биз сенга истехзо қилувчилардан кифоя қилурмиз» («Ҳижр» сураси, 94-95-оятлар).

Бу ояти карималар билан энди даъват ошкор олиб борилиши амр этилди. Яна бошқа бир ояти каримада бу хусусда янада очикрок, ҳатто огоҳлантириш моҳиятида шундай марҳамат қилинади:

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

«Эй Пайғамбар! Сенга Роббингдан нозил қилинган нарсани етказ. Агар шундай қилмасанг, Унинг элчилигини етказмаган бўласан. Аллоҳ сени одамлардан сақлайди. Албатта, Аллоҳ кофир қавмларни хидоят қилмас...» («Моида» сураси, 67-оят)

Энди Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳақ субҳанаҳу ва таоло буюрганидек:

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ
الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

«Сен: «Эй одамлар, албатта, мен сизларнинг барчангизга осмонлару ернинг мулки Уники бўлган, Ундан ўзга илоҳ йўқ бўлган ва тирилтириб ўлдирадиган Аллоҳнинг Пайғамбаридирман. Бас, Аллоҳга ҳамда Унинг

Аллоҳ ва Унинг калималарига иймон келтирадиган уммий элчисига – Пайғамбарига иймон келтиринг. Ва унга эргашинг, шоядки, ҳидоят топ-сангиз», – деб айт» («Аъроф» сураси, 158-оят) дея инсонларни очик-ойдин исломга даъват қилишни бошлашга амр этилдилар.

Лекин буни қаердан ва қандай бошланишини ўйлаётгандилар, шу аснода бошқа бир ваҳий келди:

وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ وَخَفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنَّي بِرِيءٍ مِّمَّا تَعْمَلُونَ
وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ

«Ва яқин қариндошларингни огоҳлантир. Ва сенга эргашган мўминларга қанотингни пастлат. Бас, агар улар сенга исён қилсалар: «Мен сиз қилаётган амаллардан безорман», дегин. Ва азиз ва меҳрибон зотга таваккал қил; Сени қоим бўлганингда қўрадиган» («Шуаро» сураси, 214-218-оятлар).

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ошкор даъватни бошлаганлари-да илоҳий амрга итоат этиб, аввало яқин қариндошларини даъват қилдилар. Уларни меҳмон қилдилар. Кейин шундай хитоб этдилар:

– Эй Абдулмутталиб ўғиллари! Мен хос ўлароқ сизга, умумий ўлароқ бутун инсониятга Пайғамбар қилиб юборилдим. Сиз менда баъзи мўъжизаларни кўрдингиз. Қайси бирингиз менинг биродарим ва дўстим бўлиш учун менга байъат қиласиз?

Бу сўзларга ҳеч ким аҳамият бермади. Ҳамма сукутда эди. У кезларда ҳали бола бўлса-да, иймон қарвонининг илк шарафлиларидан бўлган ҳазрати Али ўринларидан турдилар ва:

– Эй Аллоҳнинг Расули! Мен сизга ёрдам бераман! – дедилар.

Ўтирганларнинг истехзоли ва ҳатто масхаромиз қарашлари орасида Расулуллоҳнинг дунёни ёритган табассумли нигоҳлари ҳазрати Алига йўналди ва муборак қўллари билан у кишининг бошларини силадилар.¹⁴⁶

Қариндошлари аввалига қабул қилишлари қийин бўлса-да, Расулуллоҳнинг азмлари букилмади. Чунки Набий алайҳиссаломга Аллоҳ таоло

يَسْ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

««Ясин. Қуръони Ҳаким ила қасам. Албатта, сен пайғамбарлардандирсан. Сироти мустақиймдасан» («Ясин» сураси, 1-4-оятлар),

¹⁴⁶ Аҳмад, I, 111, 159; Ҳайсамий, VIII, 302-303.

وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا

«...Биз сени одамларга Пайғамбар қилиб юбордик. Шохидликка Аллоҳнинг Ўзи кифоя қилур» («Нисо» сураси, 79-оят).

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

«Биз сени барча одамларга фақат хушхабарчи ва огоҳлантиргувчи қилиб юбордик. Лекин одамларнинг кўплари билмаслар» («Сабаъ» сураси, 28-оят),

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ
جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

«Сен: «Эй одамлар, албатта, мен сизларнинг барчангизга осмонлару ернинг мулки Уники бўлган, Ундан ўзга илоҳ йўқ бўлган ва тирилтириб ўлдирадиган Аллоҳнинг Пайғамбаридирман!» («Аъроф» сураси, 158-оят) дея амр этганди.

Ояти карималарда баён қилинганидек, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам бошқа пайғамбарлардан фарқли равишда, бутун инсониятга юборилган эдилар. Буни бир ҳадиси шарифларида шундай марҳамат қилганлар:

«Менга ўзимдан олдинги пайғамбарларга берилмаган беш хислат берилди:

1. Барча пайғамбарлар фақат ўз қавмигагина юборилган. Мен эса қизилларга ҳам, қораларга ҳам юборилдим.

2. Менга ўлжасалар ҳалол қилинди. Ваҳоланки, мендан аввал ҳеч кимга ҳалол қилинмаганди.

3. Ер менга дуруст, пок ва масжид қилинди. Ҳар ким намоз вақти кириб қолса, қаерда бўлса ҳам намозини ўқийверади.

4. Мен бир ойлик масофада турган душманимнинг кўнглига қўрқув туширишдек ёрдамга эга бўлдим.

5. Менга шафоат (ҳуқуқи) берилди» (Бухорий ва Муслим ривояти).¹⁴⁷

147 Яна бир бошқа бир ривоятда, Аллоҳнинг Расули уч насага ишорат қилганлар:

“1. Менга жавомиул калим (оз сўзлаб, жуда кўп маъноларни ифодалаш) хусусияти ато этилди.

2. Пайғамбарлик мен билан нияланган ва муҳрланди, мендан кейин ҳеч қандай Пайғамбар келмайди.

3. Ухлаб ётганимда менга бутун ер юзидаги хазиналарнинг калитлари келтирилди ва олдимга қўйилди.» (Муслим, “Масожд”, 5, 6)

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам ошкор даъватларига ўша кезларда кичкина бола бўлган ҳазрати Алидан бошқа қариндошларида қабул аломатларини кўрмадилар.

Бир муддатдан сўнгра қариндошларини яна бир бор уйларига таклиф қилдилар. Иззат-икромдан кейин уларга шундай дедилар: «...Эй Абдулмутталиб ўғиллари! Араблар ичида дунё ва охиратингиз учун мен сизга олиб келган нарсадан яхшироғини қавмига келтирган бирор йигитни билмайман. Эй Абдулмутталиб ўғиллари! Мен хос ўлароқ сизга, умумий ўлароқ бутун инсониятга Пайғамбар қилиб юборилдим. Сиз бу борада аввал кўрмаганингиз мўъжизаларни кўрасизлар. Бу вазифамни адо этишида менга ёрдам беришини ва биродарим бўлишини, бу билан жаннатга мушарраф бўлишини қайсингиз хоҳлайсиз? Қайсингиз бу йўлда биродарим ва дўстим бўлиш учун менга байъат қиласиз?»

Сарвари Олам жанобимизнинг бу даъватларини ҳеч ким ижобат этмагани етмагандай, қулишиб, масхара ҳам қилдилар. Бироздан кейин уй-уйларига тарқалишди (Аҳмад, I, 159; Ибн Саъд, I, 187; Ҳайсамий, VIII, 302; Ибн Асир, «ал-Комил», II, 63; Балозурий, I, 119; Ҳалабий, I, 283).

Аслида кишининг қавм-қариндошлари унинг гапларига бошқалардан кўра тезроқ ишониб, қабул қилиши керак. Шунингдек, даъватни қабул қилганларнинг қариндошлари ҳам орага қўшилса, ислом бу йўл билан жамиятга қисқа муддатда ёйилиши аниқ эди. Агар даъватчининг қариндошлари унга ишониб, уни кўллаб-қувватламасалар, бошқаларнинг иймон ва эътиمود этишлари қийин бўлар экан. Шунинг учун Фахри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам жанобимиз амри илоҳийга бўйсуниб, даъватни яқин қариндошларидан бошлагандилар.

Бошқа жиҳатдан эса, пайғамбарлар таблиғ вазифасида муваффақ бўлишлари учун яқин қариндошларининг кўллаб-қувватлаши ва ёрдами катта аҳамият касб этади. Бу ҳақиқат ўтган пайғамбарлардан мисоллар билан Қуръони каримда шундай баён этилади:

قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا
ضَعِيفًا وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ

«Улар: «Эй Шуайб, айтганларингнинг кўпини яхши тушунмадик ва биз сени ичимизда заифхол кўраяпмиз, агар одамларинг бўлмаганида, сени тошбўрон қилар эдик. Сенинг ўзинг биз учун қимматли эмассан», дедилар!» («Худ» сураси, 91-оят)

Лут алайҳиссалом ҳам қавмининг ахлоқсизлиги қаршисида чорасиз қолганларида ўзларини кўллаб-қувватлайдиган яқин қариндошларининг йўқлигидан ўксиниб шундай дегандилар:

لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ

«...Қани энди сизларга қувватим етса эди ёки мустаҳкам ерга беркин-сайдим», – деди» («Худ» сураси, 80).

Ислон қариндошларни қўллаб-қувватлашга жиддий аҳамият беради. Шунинг учун ҳам инсон бошқаларнинг иймон неъматин билан шарафланишини хоҳлаган киши ҳамма нарсдан олдин ўз оиласи ва қариндошларини назарда тутиши керак.

Аллоҳ азза ва жалла шундай марҳамат қилади:

وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ

«...Аллоҳнинг Китобида қариндошлар бир-бирларига бошқа мўминлардан ва муҳожирлардан ҳақлидирлар...» («Азҳоб» сураси, 6-оят)

Пайғамбар алайҳиссаломнинг Сафо тепасида қурайшийларни ислонга даъват қилганлари

Даъватни энг яқин қариндошларидан бошлашлари буюрилган Борлиқ Нури алайҳиссаломга вассалом бир куни Сафо тепасига чиқиб, Қурайш қабиласига хитоб қилдилар. Улар чакирикни эшитиб, Сафо тепасига келишди. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам баланд қоянинг устидан туриб уларга шундай мурожаат этдилар:

– Эй Қурайш аҳли! Мен сизларга мана шу тоғ этагида ёки шу водийда душман суворийлари бор, улар сизга ҳужум қилади, мол-мулкнингизни тортиб олади, десам, менга ишонасизми?!

Улар ҳам тарадудланмасдан:

– Ҳа, ишонамиз! Чунки бугунгача Сени ҳар доим ростгўй ва тўғри инсон сифатида кўрдик. Сен ҳеч қачон ёлғон гапирмадинг! – дейишди.¹⁴⁸

Йиғилганларнинг баридан шундай тасдиқ жавобини олган Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларга ушбу илоҳий ҳақиқатни билдирдилар:

148 Бу ерда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам даъват учун аввало шахсият ўрганилмоқда. Зеро, одамлар феъл-атвори севадилар ва эргашадилар. Бугун ҳам ислонга даъват қилаётганларнинг худди шундай кишилиги ўрганилиши, “Амин” ва “Содиқ” бўлиши, ростгўй ва дурустликларига жамият томонидан иқдор бўлиниши керак. “Эйсин” сурасида келтирилган Ҳабибан Наҷжор, таблиғдаги солиҳ кишиларнинг кишилигини шундай таърифлайди: “Сиздан ажр-ҳақ сўрамайдиган, ўзлари ҳидоятда бўлган шахсларга эргашинг!» (“Эйсин” сураси, 21-оят). Ояти каримада даъват фақат Аллоҳ розилиги учун қилиниши ва таблиғчилар аввало ўзлари даъват этаётган нарсаларига амал қилишда истиқоматда бўлиши зарурати марҳамат қилинади.

– У ҳолда мен ҳозир олдинда шиддатли азоб куни борлигини, Аллоҳга ишонмаганлар ўша даҳшатли азобга гирифтор бўлишлари хабарини бераман. Мен сизларни ўша аёвсиз азобдан қайтариши учун юборилдим. Эй қурайишлар! Ҳозир мен душманни кўрган ва яқинларига зарар беришидан қўрқиб, дарҳол аҳлига хабар беришга шошилган одам кабиман. Эй Қурайиш аҳли! Ҳаммангиз уйқуга кетгандек ўласизлар. Уйқудан уйгонгандек тириласизлар. Қабрдан туриб Аллоҳнинг ҳузурига боришингиз, дунёдаги ҳар бир хатти-ҳаракатингиз ҳисобини беришингиз муҳаққақдир. Натижада яхшилик ва ибодатларингиз мукофотини, ёмон амалларингизнинг эса жазо ва шиддатли азобини кўрасиз! Мукофот – абадий жаннат, жазо эса доимий жаҳаннам бўлади (Бухорий, «Тафсир», 26; Муслим, «Иймон», 348-355; Аҳмад, I, 281-307; Ибн Саъд, I, 74, 200; Болазурий, I, 119; Самира аз-Зайид I, 357-359).

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бу мурожаатларига йиғилганлардан умумий эътироз бўлмади. Фақат амакилари Абу Лаҳаб:

– Ҳей, қўли бўш! Бизни шунинг учун бу ерга чакирдингми? – дея номуносиб ва ножўя сўзлар айтди. Ҳақоратлари билан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг пок қалбларига озор берди.

Абу Лаҳабнинг бу қилиғидан кейин «Масад» сураси нозил қилинди:

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ سَيَصْلَىٰ
نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ

«Абу Лаҳабнинг икки қўли ҳалок бўлсин, ҳалок! Унга моли ва касб қилган нарсалари фойда бермади. У тезда чўғи қизиб турган ўтга киради. Ва унинг хотини, ўтин кўтарган аёл ҳам. У (аёл)нинг бўйнида эшилган арқон бор ҳолда» («Масад» сураси, 1-5-оятлар) (Имом Бухорий, «Тафсир» 26/2, 34/2, 111/1-2; Имом Муслим, «Иймон» 355)

Оятда Абу Лаҳабнинг хотини ҳам зикр этилаяпти. Чунки у ҳам эрига ўхшаб Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга кўп азият берган, У зот юрадиган йўлларга тикан қўйган.

Шу билан бирга, бу сура ирк ва насаб яқинлигининг ҳеч қандай аҳамияти ҳам, қиймати ҳам йўқлигини ифодаламакда. Муҳими руҳий яқинлик ва тақво. Рухнинг ирки бўлмайди. Ирк жисмга оид бир кайфият. Жисм эса тупроқда йўқ бўлади. Одамнинг кадр-қиймати руҳий камолоти билан белгиланади. Унинг мукарамлиги ҳам шундан. Инсоннинг моддий жиҳати ҳисобланган тана, руҳ жойлашган бир қолип ёхуд бир либос ҳукмидадир. Одамзод қиммат матодан либос кийиш билан кадр-қиймат қозонмайди.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ғайрати натижасида **София** ва **Отика** розияллоҳу анҳолар ҳамда ҳазрати Аббоснинг озод бўлган қули

Абу Рофе, Абу Зар ва Амр ибн Абаса розияллоху анхулар мусулмонлик билан шараф қозондилар.

Абу Зар розияллоху анху жоҳилият даврида ҳам бутларга сиғинмасдилар. Ҳидоятга ноил бўлишларини шундай ҳикоя қиладилар: «Мен Ғифор қабиласидан эдим. «Маккада бир киши пайдо бўлибди, ўзини Пайғамбар дейётган эмиш», деган гап қулоғимга кирган эди, Аллоҳ таоло ўша пайтлардаёқ қалбимга Ислом муҳаббатини солди. Укам Унайса: «Маккага бор ва ўзига самодан хабарлар келаётганини айтаётган У зот билан гаплаш, У ҳақда менга маълумотлар олиб кел!» – дедим. Укам Унайс Маккага кетди, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам билан учрашиб, У зотнинг сўзларини эшитиб ёнимга қайтди. «Нима қилдинг?! Қандай хабарлар келтирддинг?» – дедим. «Маккада сизнинг динингизда бир зотни учратдим, уни Аллоҳ юборганини айтаяпти», – деди. «Хўш, одамлар у ҳақида нималар деяпти?» – дея сўрадим. «Шоир, қохин, сеҳргар дейишяпти!» – деди.

Укам шоир эди, шеърни жуда яхши тушунарди. Пайғамбар алайҳиссалом ҳақида шундай деди: «Мен қохинларнинг сўзларини биламан. Унинг гаплари қохинларнинг сўзларига ўхшамайди. Унинг сўзларини шеърнинг ҳар тури билан қиёсладим. У сўзларни шеър дейишга одамнинг тили бормади. У муҳаққак тўғри гапираяпти. Унга тухмат қиляётганлар эса ёлғончилар! У фақат яхшиликни, хайрни ва ахлоқий фазилатларга буюраяпти, ёмонлик ва шаърдан эса қайтараяпти».

Укамнинг айтганлари билан қаноатланмадим. Дарҳол егулигимни ва сув тўла мешқобимни олиб йўлга тушдим. Маккага келдим. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламни танимас, бировдан сўрашга эса тортинардим. Масжидул Ҳаромда кутиб ўтирдим, Замзам суви ичиб очлик ва чанқоғимни бостирдим. Шу пайт ёнимга ҳазрати Али келдилар ва:

– Мусофирга ўхшайсиз, бу ерлик эмасмисиз? – дедилар.

– Ҳа, мусофирман – дедим.

– Ундай бўлса бизникида меҳмон бўлинг!

Али розияллоху анху билан бирга кетдим. Маккаликларнинг қаҳридан хавотирланиб нима учун келганимни ҳам сўрамадилар. Тонг отгач, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламни топиш учун яна Масжидул Ҳаромга бордим. Кечгача кутдим, лекин бирор хабар ололмадим. Али розияллоху анху яна олдимга келдилар ва:

– Сиз ҳамон борадиган жойингизни билмадингизми? – дедилар.

– Йўқ, – дедим.

Али розияллоху анху:

– Ундай бўлса, келинг, бизникида меҳмон бўлинг, – дедилар.

Уйларига борганимизда:

– Бу ерга нима учун келдингиз? – дея сўрадилар.

Сир тутиши ва менга ёрдам беришига ваъдасини олдим ва:

– Бизга борган хабарларга кўра, бу ерда бир зот чикибди. Пайғамбар бўлганини айтаётганмиш, У билан учрашиб, гаплашиш учун келдим, – дедим.

– Келиб яхши қилибсиз! Бу зот Аллоҳнинг Расули, ҳақ Пайғамбар. Эрта тонгда менинг ортимдан келинг, мен кирган уйга сиз ҳам кириг. Сиз учун хавфли бирор нарса кўрсам, пойабзалимни тўғрилаган бўлиб деворга ўгирилам, сиз ўтиб кетасиз, – дедилар.

Ниҳоят Пайғамбар алайҳиссалоту вассаломнинг ҳузурларига бордик.

– Ассаламу алайка, эй Расулуллоҳ! – дея Набий алайҳиссаломга ислом саломи билан илк бор мен салом бердим. – Эй Муҳаммад! Сиз инсонларни нимага даъват қиляпсиз? – дея сўрадим.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– *Ягона ва ҳеч қандай шериги бўлмаган Аллоҳга иймон келтиришига, бутлардан воз кечишига ва мен Аллоҳнинг Расули эканлигимга шаҳодат келтиришига даъват этаман, – дея марҳамат қилдилар.*

Менга ислом ҳақида гапиргандилар, дарҳол мусулмон бўлдим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мусулмон бўлганимдан севиндилар ва масрур ҳолда жилмайиб:

– *Эй Абу Зар! Энди буни маккаликлардан сир тут ва юртингга қайт! – дедилар.*

– Эй Расулуллоҳ! Мен динимни ошкор қилишни истайман! – дедим.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– *Маккаликлар сенга зарар беришларидан қўрқаман! – дея марҳамат қилдилар.*

– Эй Расулуллоҳ! Мен ўлдирилишимни билсам ҳам, буни албатта бажараман! – дедим.

Расули Акрам алайҳиссалом сукут қилдилар.

Қурайшликлар Масжидул Ҳаромда йиғилганларида у ерга бориб баланд овозда:

– Эй Қурайш жамоати! Ашҳаду ан ла илаҳа иллаллоҳ ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва расулуҳ! – дея бақирдим.

Мушриклар:

– Бу киши йўлдан адашди! Бу динини сотди! Туринглар, собийга¹⁴⁹ ташланинглар!– дея менга ташланиб, ўласи қилиб дўппослашди. Ўша кезде Расулуллоҳнинг амакилари Аббос етиб келиб, мени ҳимоя қилдилар ва уларга:

149 Маккаликлар ўша кезларда мусулмон бўлганларга “диндан чиққан” маъносига “собий” дейишарди.

– Гуноҳлар бўлсин сизга, эй Қурайш аҳли! Сизлар тужжорсизлар, тижорат йўлингиз ҳам Ғифор қабиласидан ўтади. Тижорат йўлингиз бузилишини хоҳлайсизларми?! – дея уларга танбех бергандилар, бошимдан нари кетишди.

Эртаси куни тонгда Масжидул Ҳаромга борганимда яна ўша ҳолат такрорланди. Мени ўлди деб, ташлаб кетдилар. Расулуллоҳнинг ёнларига бордим. Набий алайҳиссалом аҳволимни кўриб:

– *Мен сенга айтмаганмидим?* – дедилар.

– Эй Расулуллоҳ! Бу кўнглимдаги орзу эди, мен унга эришдим, – дедим.

Бир муддат Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларида қолдим. Кейин У зотдан:

– Эй Аллоҳнинг Расули! Менга қандай вазифа буюрасиз? – дедим.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– *Сенга амрим борғунича исломни қавмингга етказ. Очиқ даъват бошлаганимизнинг хабарини эшитганинг заҳоти ёнимга келгин!* – дея марҳамат қилдилар (Имом Бухорий, «Маноқибул Ансор» 33, «Маноқиб», 10; Имом Аҳмад V, 174; Имом Ҳоким, III, 382-385; Ибн Саъд, IV, 220-225).

Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам исломга даъват қилишда давом этдилар. Ҳаж мавсумларида, Укоз, Мажонна, Зулмажоз бозорларида одамлар йиғилган ерларда айланиб юрар, учратган кишиларига, озодкул, ожиз-кучли, бой-камбағал демасдан исломнинг хабарини берар, уларни Аллоҳнинг ягоналигига иймон келтиришга чақирардилар.¹⁵⁰

Нубувватнинг бу саҳифасида нозил бўлган оятлар, умумий маънода қиёмат даҳшатларидан хабар берарди.

إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءِ
مَوْرًا وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ
الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ يَوْمَ يَدْعُونَ إِلَى نَارِ
جَهَنَّمَ دَعَا هَذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ

«Албатта, Роббинг азоби рўй беражак. Уни ҳеч бир қайтарувчи йўқдир. У кунда осмон ларзага келиб чайқалур. Ва тоғлар сайр этиб юрур. Бас, ўша кунда ёлғонга чиқарувчиларга вайл бўлсин! (Ботилга) шўнғиб ўйнайдиганларга! («вайл» сўзи гоҳида «ҳалокат», гоҳида «дўзах» маъносида ишлатилади ва иккаласи ҳам бу оятга мосдир.) У кунда жаҳаннам

150 Қаранг: Ибн Саъд I, 216-217.

ўтига (куч билан) итарилирлар. Мана бу, сизлар ёлғонга чиқарган ўт бўладир!» («Тур» сураси, 7-14-оятлар)

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам пайғамбарликларини эълон қилишлари ва даъватни бошлаганлари ҳамон мушриклар ва бутларга қарши ояти карималар ҳам нозил бўла бошлади:

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ

«Албатта, сизлар ва Аллоҳдан ўзга ибодат қилган нарсаларингиз жаҳаннам ёқилғисидирсиз. Сизлар унга киргувчилардирсиз» («Анбиё», 98-оят),

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ
إِلَهُ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكِينَ

«Сен: «Мен ҳам сизга ўхшар башарман, холос. Менга, албатта, илоҳингиз ягона илоҳдир, дея ваҳий қилинур. Бас, Унинг Ўзигагина тўғри юзланинг ва Унга истиғфор айтинг. Мушриклар ҳолига вой бўлсин» («Фуссилат», 6-оят).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мушриклар сиғинаётган бутларни камсита бошлаганлари, куфр ва залолатда ўлиб кетган аждодлари дўзахга тушганини айтганларида Қурайш мушриклари Пайғамбар алайҳиссаломни рад ва инкор этдилар. Набий алайҳиссаломга нафрат ва адоват қилиб, бу йўлда бирлашдилар. Фақат Абу Толиб Расулуллоҳни ҳимоя қилганлари учун улар ҳеч нарса қилишолмади.¹⁵¹

Абу Жаҳл, Абу Лаҳаб, Валид ибн Муғийра, Уммайя ибн Халаф, Ос ибн Воил, Надр ибн Ҳорис, Уқбо ибн Абу Муайт, Утба ибн Робия каби мушриклар Расули Акрам алайҳиссаломга ҳаддан ортиқ душман бўлиб, абадий маҳрумият ва залолатга йўлиқдилар.

Таблиғнинг аҳамияти ва услуби

Таблиғ ислом дини ва унинг асосларини тушунтириб, одамларнинг шу амрлар ичида яшашини таъминлашдир. Энг машҳур таъбир билан айтганда, таблиғ «Амри бил маъруф, наҳйи анил мункар» – «Яхши ва чиройли нарсаларга буюриш, ёмон ва хунук ишлардан қайтариш», деганидир.

Аллоҳ таоло ояти карималарда таблиғни барча мўминларга вазифа қилиб буюрган:

¹⁵¹ Ибн Саъд I, 199.

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

«Сизлардан яхшиликка чақирадиган, амри маъруф-наҳйи мункар қиладиган бир уммат бўлсин. Ана ўшалар, ўзлари нажот топгувчилардир» («Оли Ирон» сураси, 104-оят).

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

«Сиз одамлар учун чиқарилган энг яхши уммат бўлдингиз. Амри маъруф қиласиз, наҳйи мункар қиласиз ва Аллоҳга иймон келтирасиз...» («Оли Имрон сураси», 110-оят)

Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳадиси шарифларида ҳам таблиғнинг аҳамияти борасида шундай дейилади:

«Биздан бир нарса эшитиб, уни шу ҳолида бошқаларга етказган кишини Аллоҳ ёрлақасин! Бир нарсани эшитган кўп одамлар борки, у нарсани бевосита эшитган кишидан кўра яхши англайди ва татбиқ этади» (Имом Термизий, «Илм» 7).

«Аллоҳга қасамки, Ҳақ субҳанаҳу ва таоло сен воситалигингда бир кишини ҳидоятга эриштира, (энг қийматли дунё неъматини ҳисобланган) қизил туяларга эга бўлганингдан кўра яхшироқдир» (Имом Бухорий, «Асҳобун Набий» 9).

«Ҳидоятга даъват қилган кишига ҳидоятга эришган кишиларнинг савоби қадар савоб ёзилади. Бу уларнинг савобидан ҳеч нарса камайтирмайди» (Имом Муслим, «Илм» 16).

Асҳоби киромдан Анас розияллоху анҳу ислом таблиғчиларининг охирадда ноил бўладиган юксак мартабалари келтирилган ҳадиси шарифни шундай ривоят қилганлар:

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам бир куни шундай марҳамат қилдилар:

– Сизларга айрим кишилардан хабар берайми? Улар Пайғамбар ҳам, шаҳид ҳам эмас. Лекин қиймат куни Пайғамбарлар ва шаҳидлар уларнинг Аллоҳ даргоҳидаги мақомларига ҳавас қиладилар.¹⁵² Нур минбарларда ўтирган бўлишади ва уларни ҳамма танийди.

Асҳоби киромлар:

152 Бу ифодадан мақсад, даъват билан машғул бўлган кишиларнинг қийматини билдириш. Уларнинг Пайғамбар ва шаҳидлардан устун бўлганларини кўрсатиш эмас. Зеро, Пайғамбарлар ва шаҳидлар умрларини даъват йўлида фидо этган кишилардир. Уларнинг, даъватчиларнинг амалларини маъқуллаш ва бундан хурсанд бўлиши, бажараётган вазифаларининг қиймат ва қудсиятини билишдан келиб чиқади.

– Улар кимлар, эй Расулуллоҳ? – дея сўрадилар.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– *Улар бандаларни Аллоҳга, Аллоҳни эса бандаларга севдирган кишилардир. Ер юзиди насиҳат қилиб, таблиғчи ўлароқ кезадилар*, – дедилар.

– Эй Аллоҳнинг Расули! Аллоҳни бандаларга севдиришни билдик, энди бандаларини Аллоҳга севдириш қандай бўлади? – дея сўрадим.

Шундай марҳамат қилдилар:

– *Одамларга Аллоҳ севган нарсаларни буюради, севмаган нарсалардан қайтаради. Одамлар унга амал қилишса, Аллоҳ азза ва жала уларни яхши кўради»* (Али ал-Муттакий III, 685-686; Байҳакий, «Шуабил иймон» I, 367).

Шоир Ҳаққа ошиқ бўлган бундай таблиғчиларнинг руҳий ҳолатини шундай мисралар билан тасвирлайди:

Истайманки, севсин бутун халқи жаҳон эсонимни

Севмаганлар қолмасин оламда Султонимни.

Бошқа бир шоир бу борадаги ҳисларини шундай тараннум этади:

Кошки севганимни севса халқи жаҳон,

Кечаю кундуз сўзимиз бўлса қиссаи эсон.

Таблиғ вазифасини муносиб адо этолган кишининг эришган савоби дунёдаги энг қийматли ҳазиналардан ҳам афзал экан, бу вазифага бефарқлик қилиш бутун бошли жамиятни ҳалокатга етаклайдиган даражада даҳшатли оқибатларни келтириб чиқаради.

Расулуллоҳнинг бу борадаги огоҳлантиришлари ниҳоятда эътиборга моликдир:

«Жоним қўлида бўлган Зотга қасамки, сизлардан бирингиз яхшиликка буюриб, ёмонликдан қайтармасангиз, Аллоҳ даргоҳидан сизга азоб юборади, дуо қилганингизда дуоингиз ижобат қилинмайди» (Имом Термизий).

Саҳобаи киромдан Абзо ал-Хузайи розияллоҳу анху шундай дейдилар:

– Бир куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам минбарга чиқиб сўзладилар. Мусулмонлардан баъзи қавмларни яхшилик билан ёд этиб, шундай дедилар: *«Айримларингизга нима бўлганки, қўшниларига масалаларни тушунтирмайди, билмаганларни ўргатмайди, уларни комилликка бошламайдилар. Уларга яхшиликни буюрмайди, уларни мункардан (дин маъқулламаган нарсалардан) қайтармайди? Яна баъзи кишилар борки, билмаганларини қўшниларидан сўраб ўрганмайди, илм ўрганишга ҳаракат қилмайди. Аллоҳга қасамки, билмаганлар қўшниларига ўргатади, уларнинг кўзи очилишига сабаб бўлади, яхшиликка буюриб, ёмонликдан қайтаради. Билмаганлар ҳам қўшниларидан сўраб ўрганиб, диний мавзуларни идрок этишга ҳаракат қилсинлар. Ёҳуд уларнинг ҳар иккисини ҳам дунёда жазолайман»*.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу ваъзни ирод этганларидан сўнг, минбардан тушиб уйларига кетдилар. Айримлар:

– Ўйлашимизча, (яманлик) ашъарийларни назарда тутдилар, чунки улар фақиҳ кишилар, қўшнилари эса қўпол, маданиятсиз ва сув бўйида кўчманчи ҳаётда яшаган инсонлардир, – дедилар.

Ашъарийлар бу гапдан хабар топиб, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига келдилар ва:

– Эй Расулulloҳ! Сиз бир қавмни яхшилик билан, бизни эса ёмонликда тилга олибсиз. Қайси ишимиз сабабли бундай бўлди? – дея сўрадилар.

Икки олам Сарвари ҳеч нарса демадилар ва фақат аввал айтганларини такрорладилар. Ашъарийлар назарда тутилган қавм ўзларими-йўқми буни билолмадилар. Аниқ билиш учун Набийи Ақрам алайҳиссаломдан бир неча бор сўрадилар. Расулulloҳ алайҳиссалом вассалом ҳар сафар аини сўзларни такрорладилар. Шундан кейин ашъарийлар:

– Ундай бўлса, бизга бир йил муҳлат беринг! – дедилар.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қўшниларига таълим бериб, диний масалаларни ўргатишлари учун уларга бир йил муҳлат бердилар ва куйидаги ояти карималарни ўқидилар:

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ
مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ. كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ
مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

«Бани Исроилдан куфр келтирганлари Довуд ва Ийсо ибн Марям тилида лаънатландилар. Бу эса, исён қилганлари ва тажовузкор бўлганлари учун бўлди. Улар қилинган ёмон ишдан бир-бирларини қайтармас эдилар. Бу қилмишлари қандай ҳам ёмон бўлди!» («Моид» сураси, 78-79-оят) (Ҳайсамий, I, 164; Али ал-Муттакий, III, 684/8457)

Борлиқ Нури соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳнинг лутфи билан баркамол ва гўзал руҳиятга муяссар бўлиб, башариятни ҳидоятга етказиш иштиёқи ичида дини мубийнни таблиғ этишда бардавом бўлганлар, ўзларига бағишланган бу илоҳий омонатни ёйиш шуури Набий алайҳиссаломнинг даражаларини юксалтирган. Вазифаларини бажаришга монё бўлиши мумкин бутун дунёвий тақлифларни иккиланишсиз рад этганлар, Ҳаққа бандаликни ҳамма нарсадан устун билганлар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам исломни инсонларнинг идрок савиясига кўра, тингловчи тушунадиган тарзда изоҳладилар. Бир кишининг ҳидоятга эришиши Набий алайҳиссаломни бениҳоя хурсанд қиларди.

Жумладан, Ҳайбар фатҳи каби улкан ҳодиса асносида ҳам бир қулга ислом ҳақида батафсил гапириб беришдан завқ олганлар ва унинг ҳидоятга мушарраф бўлишига васила бўлганлар (Ибн Ҳишом, III, 398).

Шунингдек, ўн кунлик машаққатли Тоиф сафарида насроний қул Аддоснинг ҳидоят топишига васила бўлгандилар. Шу сабабли Тоифда бошдан ўтказган барча аламли ҳодисаларни унутиб юбордилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бутун инсониятни ислом нури билан мунаввар бўлиши учун бор куч-қувватларини сарф этар, таблиғ борасида зерикмай, ҳормай-толмай мужодала қилардилар. Набий алайҳиссаломнинг таблиғ борасидаги ҳассосиятлари акс этган бир ҳодисани Абу Рифоа розияллоҳу анҳу шундай ҳикоя қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам хутба ўқиётганларида ёнларига бордим ва: «Эй Расулуллоҳ! Динини билмайдиган бир ғариб келди, сўраб-суриштириб ўрганишни хоҳлайди», – дедим.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам менга қарадилар. Хутбани бўлиб, ёнимга келдилар. Дарҳол Набий алайҳиссаломнинг ўтиришлари учун темир оёқли бир нарса олиб келишди. Унинг устига ўтирдилар ва Аллоҳ таоло У зотга ўргатган баъзи нарсаларни менга айтиб бердилар. Сўнгра яна хутбага қайтиб, ваъзаларини битирдилар» (Имом Муслим, «Жума» 60).

Асҳоби киром ҳам ҳақиқатларни етказиш ва кўзлари тушган янглишларни тузатиш борасида ниҳоятда қатъиятли эдилар. Улар орасида Расулуллоҳнинг суннатларига қарши ҳаракат қилганларни огоҳлантириш вазифаси маълум кишилар билан чекланмаган эди. Ҳар бирлари ўрни ва вақти билан ўзига юкланган вазифани адо этар, ҳар қандай ҳолатда ҳақиқатни ифодалашдан тортинмас, Фаҳри Коинот жанобимизнинг суннатларига хилоф ҳолатга тоқат қилолмасдилар.

Набий алайҳиссаломнинг ҳадисларига эътироз этганларга, улар билан бир том остида туролмасликларини айтишарди.¹⁵³ Ҳадиси шарифга нисбатан ўз қарашларини айтганларга, бундан кейин бошқа ҳеч қачон у билан бир жойда ўтирмасликларини таъкидлаб, у ерни тарк этардилар.¹⁵⁴

Суфёни Саврий қуддиси сирруҳу таблиғ аҳамиятини шундай изоҳлаганлар: «Хуросонга бориб таблиғда фаол бўлишинг, сен учун Маккада истиқомат қилишингдан кўра фойдалидир».

Таблиғ шу қадар муҳим бўлса, бу вазифани муносиб адо этадиган шахсларни етиштириш улкан аҳамиятга эгадир. Қуйида келтириладиган ҳодиса бир таблиғчининг қийматини муносиб ифодалайди:

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу дўстлари билан бирга ўтирардилар. Улардан Аллоҳ йўлида хизмат қилишларини сўрадилар. Баъзилари:

153 Қаранг: Шофий, “Рисола”, с. 193, Ист. 1985; Суютий, “Мифтах”, с. 48, Байрут, 1987.

154 Қаранг: Муватта, “Сехр”, 33; Ибн Можа, “Муқаддима” 2.

– Шу ўтирган кулбамиз тўла пулларим бўлса, Аллоҳ йўлига инфоқ қилсам! – дея ниятини билдирди. Бошқалари:

– Шу кулба тўла олтинларим бўлса-да, Аллоҳ йўлига сарфласам! – деди. Яна бирлари эса:

– Биз ўтирган шу кулба тўла жавоҳирларим бўлсаю, уларни Аллоҳ йўлида харжласам! – дея қалбадагиларни изҳор этди.

Лекин ҳазрати Умар розияллоху анху:

– Янада кўпроғини истанглар! – дегандилар, улар:

– Аллоҳ таолодан бошқа яна нима ҳам сўрай олардик? – дея ҳайрон бўлишди.

Бунга жавобан ҳазрати Умар розияллоху анху:

– Мен шу кулбада Абу Убайда ибн Жарроҳ, Муоз ибн Жабал ва Ҳузайфатул Яманий каби обрў-этиборли, ҳар томонлама баркамол кишилар билан бирга ўтиришни ва улардан Аллоҳга итоат йўлида, яъни табиғ ва ислоҳ хизматларида фойдаланишни ният қилардим, – дедилар (Имом Бухорий, «Тарихис Сағир» I, 54).

Шафқат ва марҳаматнинг мутлақ соҳиби бўлган Роббимиз бандаларн Ҳақ динга чақириш учун энг таъсирли услубни шундай баён этади:

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

«Роббингнинг йўлига ҳикмат ва яхши мавъиза ила даъват қил. Ва улар ила гўзал услубда мунозара қил. Албатта, Роббинг Ўз йўлидан адашганларни ўта билгувчи ва ҳидоят топгувчиларни ҳам ўта билгувчидир....» («Наҳл» сураси, 125-оят),

وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا
أَمَّا بِالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَأُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَالْهَنَاءِ وَالْهَكْمِ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

«Сизлар аҳли китобларнинг зулм қилганларидан бошқалари билан фақат яхши услубда мужодала этинглар ва уларга: «Биз ўзимизга нозил қилинган ва сизга нозил қилинган нарсага иймон келтирдик, бизнинг илоҳимиз ва сизнинг илоҳингиз бирдир ва биз унга бўйсунгувчимиз», денглар» («Анъкабут» сураси, 46-оят),

وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي
مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ
أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ

«Аллоҳга даъват қилган, солиҳ амалларни қилган ва «Албатта, мен мусулмонларданман!» деган кишидан ҳам гўзал сўзли ким бор?! Яхшилик билан ёмонлик баробар бўлмас. Сен яхшилик бўлган нарса ила даф қил.¹⁵⁵ Кўрибсанки, сен билан орасида адовати бор кимса худди содиқ дўстдек бўлур» («Фуссилат», 33-34-оят),

قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي

وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ

«Сен: «Бу – менинг йўлимдир. Мен Аллоҳга билиб – ишонч ила чақираман ва менга эргашганлар ҳам. Аллоҳ покдир. Ва мен мушриклардан эмасман», деб айт» («Юсуф», 108-оят).

Тавсия этилган бу илоҳий услуб натижасида тарихда қанча тикон босган руҳлар гулга айланган ва зиндон каби қалблар нурга чўмган...

Аллоҳ таоло Мусо ва Ҳорун алайҳиссаломларни Фиръавндай ҳақиқатдан маҳрум, тўғри йўлдан адашган бир кимсага юборар экан, юмшоқ услуб қўллашларини тавсия этиб шундай марҳамат қилган:

فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى

«Бас, унга юмшоқ сўз айтинглар. Шояд эсласа ёки қўрқса...» («Тоҳа» сураси, 44-оят)

Бу ояти каримада таблиғ усулининг икки асоси кўринмоқда:

1. Ҳақиқатни тингловчига етказаётганда унинг ғурурига тегинмасдан, мулоим услуб қўллаш: Фиръавн Мусо алайҳиссаломнинг мўъжизалари қаршисида бир неча бор иймонга мойил бўлса-да, Ҳомон ва атрофидагилар унга монелик қилишди. Ўзи ғурур ва кибрга мубтало бўлиб иймон келтирмади.

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло Мусо алайҳиссаломга мулоим сўз қўллашни буюриб, бизга ҳам таблиғ усулини таълим бермоқда. Бунга кўра, аввал қалбларни юмшатиш керак, сўнгра таблиғ этилади.¹⁵⁶ Пайғамбарлар ва Аллоҳ

155 Юсуф алайҳиссаломнинг ҳолатлари бу оятда жуда ўринли ва чиройли мисол. Ул зот ўзларига зулм қилган ака-укаларининг айбини юзига урмадилар, уларга билдирмасдан яхшилик қилганлар. Ниҳоят ака-укалари У кишини танийди ва: «...Аллоҳга қасамки, ҳақиқатда Аллоҳ сени биздан устун қилди...» (Юсуф, сураси 91-оят) дея ул зотнинг устунликларини тан олиб, иқрор бўлиб, узр сўрашади. Бу ҳолат амал ва даъват нақадар таъсирли учлук эканига очик-ойдин мисолдир. Тафсилоти учун: Усмон Нури Топбош, «Набилар силсиласи» 2, с. 129-130, Ист. 2004.

156 Аллоҳнинг Расули саллаллоҳу алайҳи васаллам ҳижратнинг 7 йилида Ҳайбар фатидан кейин курғокчилик ва қаҳатчиликка йўлиққан Макка халқида олтин, арпа ва хурмо данаги юбориб, ёрдам қилганлар. Абу Суфён уларни қабул қилиб олиб Қурайшлик факирларга таркатган:

“–Аллоҳ, биродаримнинг ўғлини яхшилик билан муокофотласин! Чунки У қариндошлик ҳақини адо этди!” дея мамнуниятини ифодалайди. (Яъқубий, II, 56)

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи васалламнинг бу олийжаноб ишлари Маккаликларнинг қалбини юмшатган ва бир муддатдан кейин Макка фатҳида қалби юмшаган мушриклар шу ва шунга ўхшаш бошқа ҳолатлар қаршисида осонгина мусулмон бўлганлар.

дўстларининг ҳаётида ҳеч қачон тортишувга ўрин йўқ. Ҳол билан таблиғ этмоқ муҳим мезондир.

Аллоҳ таоло таблиғ вазифасини берган пайғамбарлар, кўнгил бино қилиш учун келганлари сабабли одамларга мудом кўнгил дарчасидан қараганлар, атрофдагиларига доим муҳаббат ва шафқат билан муносабатда бўлиб, кўпларнинг ҳидоятига васила бўлганлар...

Агар улар бу чиройли ва фаросатли муносабатларга терс ҳолатда ҳаракат қилишса, охир-оқибатда одамлар билан ўрталарида бир жарлик юзага келар ва улардан буткул узилиб қолишарди. Ва табиийки, бундай кишиларга Ҳаққа таблиғ этиш имкони увол бўларди. Бу илоҳий иродага муносиб тушмасди. Зеро, Ҳақ субҳанаҳу ва таоло бандаларини ботқоқликдан халос бўлишларини хоҳлайди. Бу иш учун Аллоҳ таоло инсоният тарихи бўйича минглаб пайғамбар юборган ва энг чиройли усулда қалбларни фатҳ этишни буюрган. Шунингдек, бу ғояга маъруф ўлароқ одамларга лутф этилган Аллоҳнинг дўстлари ҳам уларнинг маънавий тарбиясида бу набавий усулни давом эттирганлар.

Чиройли хулққа мутаносиб бўлмаган кўпол ва қаттиққўл услуб билан адо этиладиган хизматлардан хайр кутиш ақлга сиғмайди. Хусусан, кишининг руҳига мурожаат этадиган таълим-тарбия, иршод ва таблиғ каби хизматларда бу тутум янада чуқурроқ аҳамият касб этади. Ояти каримада Фаҳри Коинот жанобимизга ва У зот билан бир вақтнинг ўзида бутун умматга хитобан:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا
عَلِيبَ الْقَلْبِ لَآتَقَضُوا مِنْ حَوْلِكَ

«Аллоҳнинг раҳмати ила уларга мулойим бўлдинг. Агар кўпол, қалби қаттиқ бўлганингда, атрофингдан тарқаб кетар эдилар. Бас, уларни афв эт. Уларга истиғфор айт ва улар билан ишларда машварат қил. Азму қарор қилганингдан сўнг Аллоҳга таваккал қил. Албатта, Аллоҳ таваккал қилувчиларни севадир...» дея марҳамат қилади («Оли Имрон» сураси, 159-оят).

2. Ҳолатидан қатъи назар, барча кишиларга таблиғни етказиш:

Фиръавн иймон келтиришга бўйин эрмаган золим ва бадбахт бўлганидек, бир пайтнинг ўзида Мусо алайҳиссаломни йўқотиш учун мингларча бегуноҳ гўдакни қатл эттирган ваҳший ҳам эди. Шундай бўлса-да, илоҳий таблиғга дуч келди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам Абу Жаҳлга бир неча марта таблиғни етказишга ҳаракат қилганлар. Абу Жаҳл эса Пайғамбар алайҳиссаломнинг очик-ойдин нубувватини виждонан қабул қилса-да, нафсониятининг ғалабаси ва кибри туфайли буни очиклай олмаган. Лекин Расулulloҳнинг бу чиройли муомаларлари Умар ибн Хаттоб, Абу Суфён, Ҳинд

ва Ваҳший каби бошланишида исломга душман бўлган бир неча кишининг ҳидоят топишларига васила бўлган...

Шу жиҳатдан олиб қаралганда, хоҳ исломий хизматлар бўлсин, хоҳ бошқа башарий муносабатларда бўлсин, қаршингиздаги кишининг хатти-ҳаракатлари ва бошқа турли ҳолатларигача эътиборга олинисидан туғилган гўзаллик, мулойимлик ва назокатнинг рўёбга чиқиши имконини беради. Шу жумладан, мутасаввуфларнинг муомала-муносабатларида энг етук ва файзли таъсирчан ўлароқ мушоҳада қилинган асосий нуқтаи назар ҳам мана шу бўлади.

Борлиқ Нури соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ибратлар билан тўла йигирма уч йиллик таблиғ ҳаётларини тадқиқ этар эканмиз, ҳар бир таблиғчининг йўлини ёритган қуйидаги хусусиятларни мушоҳада қила оламиз:

1. Расулуллоҳ таблиғни энг яқинларидан бошлагандилар. Зеро, Ҳақ субҳанаҳу ва таоло шундай марҳамат қилади:

وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ

«**Ва яқин қариндошларингни огоҳлантир**» («Шуаро», 214-оят),

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاطٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

«Эй иймон келтирганлар! Ўзингизни ва аҳли аёлингизни ёқилғиси одамлару тошдан бўлган ўтдан сақланг. Унинг тепасида қўпол, дарғазаб фаришталар бўлиб, улар Аллоҳнинг амрига исён қилмаслар ва нимага буюрилсалар, шуни қилурлар» («Таҳрим» сураси, 6-оят)

2. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам узвийликка риоя қил қилганлар, яъни оддийдан мураккабга қараб борадиган йўлдан юрганлар.

Аллоҳ таолонинг илк амри «**Ўқи!**» («Алақ» сураси, 1-оят) ояти каримаси бўлди. Кейин Пайғамбар алайҳиссаломга рисолат вазифаси берилди: «**قُمْ فَأَنْذِرْ**» «**Тур ва огоҳлантир!**» («Мудассир» сураси, 2-оят) марҳамат қилинди, ундан кейин эса:

وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ

«**Ва яқин қариндошларингни огоҳлантир**» («Шуаро» сураси, 214-оят) илоҳий буйруғи келди.

Шундан кейин бутун шаҳарни ихоталайдиган тарзда кенгайтирилиб, шундай марҳамат қилинди:

وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ حَتَّىٰ يَبْعَثَ فِي أُمِّهَا رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْهِمْ
آيَاتِنَا وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَىٰ إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ

«Роббинг шаҳар-қишлоқларни то улар орасига уларга оятларимизни тиловат қиладиган Пайғамбар юбормасдан туриб ҳалок қилувчи бўлмаган. Биз шаҳар-қишлоқларни фақат аҳли золим бўлган ҳолдагина ҳалок қилгувчи бўлганмиз» («Қасос» сураси, 59-оят).

Кейинги галда ён-атрофдаги ҳудудлар ҳам қамраб олинадиган тарзда даъватнинг чегаралари кенгайди:

وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ
وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا

«Бу, Биз туширган китоб муборакдир, ўзидан олдингини тасдиқловчидир. Уммул Қуро (шаҳарлар онаси) ва унинг атрофини огоҳлантиришинг учундир. Охиратга иймон келтирганлар унга иймон келтирарлар. Ва улар намозларини муҳофаза қиларлар...» («Анъом» сураси, 92-оят)

Ниҳоят таблиғ вазифасининг ҳудудлари бутун инсониятни қамраб оладиган даражада кенг экани эълон қилинди:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

«Биз сени фақат оламларга раҳмат қилиб юбордик» («Анбиё» сураси, 107-оят),

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

«Биз сени барча одамларга фақат хушхабарчи ва огоҳлантиргувчи қилиб юбордик. Лекин одамларнинг кўплари билмаслар» («Сабаъ» сураси, 28-оят).

Расулимиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам даъватда тадрижийлик (узвийлик)ка риоя қилганларидек, таблиғдаги ҳукмларни англатганларида ҳам шу усулдан фойдаланганлар. Намоз ва рўзага буюрилиши, ичкилик ва рибонинг харом қилиниши каби бир нечта ҳолатлар фикримизга яққол мисол бўлади.

Борлиқ Нури иймон, ибодат ва ахлоқи билан мукамал савияга етказган саҳобаларини бир лаҳзалик ўзгариш билан эмас, пайқалмайдиган, оҳиста ва тадрижий ривожланиш билан қутлуғ даражага етказганлар. Масалан, Муоз

ибн Жабални Яманга юбораётганларида у кишига берган тавсиялари бунини очиқ-ойдин кўрсатади: *«Батаҳқиқ, сен халқи аҳли китоб бўлган бир мамлакатга борясан. Уларни Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқлигига ва мен Аллоҳнинг Расули эканлигимга шаҳодат келтиришига даъват қилгин. Агар бунга итоат қилишса, Аллоҳ уларга бир кунда беш маҳал намозни фарз қилганини етказгин. Бунга итоат қилишса, бойлардан олиниб, камбағалларга бериладиган закотнинг фарз қилинганидан хабар бергин. Бунга ҳам бўйсунушса, молларининг энг қийматларини олма! Маздунинг баддуосини олишдан эҳтиёт бўл, чунки унинг баддуоси ва Аллоҳ орасида парда бўлмайди»* (Имом Бухорий, «Закот» 41, 63; Имом Муслим, «Иймон» 29-31).

3. Расулуллоҳ алайҳиссолату вассалом жанобимиз таблиғ ва таълим учун кишининг вақти, макони ва руҳий ҳолати жиҳатидан қулай пайтларини кўллардилар.

Саҳобалардан Ибн Масъуд розияллоҳу анҳу пайшанба куни одамларга ваъз қилардилар. Бир киши ул зотга: “Эй Абу Абдурахмон! Кошки, бизга ҳар куни ваъз қилсангиз!” – деди.

Ибн Масъуд розияллоҳу анҳу унга шундай дедилар: «Сизларни бездирмаслик учун ҳар куни ваъз қилмайман. Жумладан, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам бешиб, жонимизга тегмаслиги учун эшитгимиз келган кунлардан фойдаланардилар» (Имом Бухорий, «Илм» 11, 12).

Макка фатҳида Аббос розияллоҳу анҳу мусулмон бўлишни қабул қилган Абу Суфённи олиб келдилар ва Расулуллоҳга шундай дедилар: «Эй Расулуллоҳ! Абу Суфён илтифотни яхши кўрадиган киши (Унга шарафланадиган) бирор нима қиласизми?!»

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: *«Тўғри айтдингиз! (Шаҳарга кирганида эълон қилинг:) Ким Абу Суфённинг уйига кирса, у ҳимояда бўлади, ким эшигини ёпса (уйидан ташқарига чиқмаса), ҳимоядадир»*, дея марҳамат қилдилар (Абу Довуд, «Ҳарож» 24-25/3021)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вақти-вақти билан ул зотдан бирор нимани сўраган кишиларнинг ҳолатига кўра жавоб бериб, ўзига хос услублар билан даъватни олиб борганлар.

«Амалларнинг энг фазилатлиси қайси бири?» дея сўраганларга уларнинг ҳолатини ҳисобга олиб, шундай жавобларни берганлар: *«Амалларнинг энг фазилатлиси Аллоҳга иймон, Аллоҳ йўлида жиҳод ва ҳажжси мабрурдир!»* (Бухорий, “Ҳаж”, 4)

«Вақтида адо этилган намоз!» (Бухорий, «Мавокит», 5)

«Аллоҳни зикр қилиш!» (Муватта, «Қуръон», 24)

«Аллоҳ учун яхши кўриш!» (Абу Довуд, «Суннат» 2)

«Ҳижрат!» (Насоий, Байъат 14)

«Ота-онага хизмат қилиш» (Ибни Асир, «Усдул Ғабо», IV, 330).

4. Пайғамбар алайҳиссалом ҳар қандай ҳолатда осонлаштиришни ва хушхабар айтишни ҳаётларининг асосий мезони дея қабул қилганлар, таблиғ асносида бунга қатъий даражада риоя қилганлар.

Ҳадиси шарифда шундай марҳамат қилинади: *«Осонлаштиринг, қийинлаштирманг. Севинтиринг, нафрат эттирманг»* (Бухорий, «Илм» 11, «Адаб» 80)

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло ҳам:

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

«...Аллоҳ сизларга енгилликни хоҳлайди ва сизларга қийинчиликни хоҳламайди....» («Бақара» сураси, 185-оят),

وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ

«...Раҳматим эса, ҳамма нарсадан кенгдир...» («Аъроф» сураси, 156-оят) дея марҳамат қилади.

Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу оятни тафсир қилиш маъносида шундай марҳамат қилганлар: *«Аллоҳ таоло бутун борлиқни яратганида, Ўз даргоҳидан Арш устидаги китобиди: «Раҳматим ҳақиқатдан ғазабимдан ғолибдир!» дея ёзган»* (Бухорий, «Тавҳид», 15, 22, 28, 55; Муслим, «Тавба» 14-16).

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу шундай ривоят қилганлар:

Бир бадавий Масжидул Набавийда пешоб килди. Саҳобалар унга танбех бера бошладилар. Шунда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– *Қўйинглар! Сийган жойга бир қўза сув тўкинглар. Сиз осонлаштириш учун юборилгансиз, қийинлаштириш учун эмас!* – дея марҳамат қилдилар (Бухорий, «Вуду», 58, «Адаб», 80).

5. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам таблиғ асносида одамларни илоҳий азоб билан огоҳлантирганлар ва уларни охиратга тайёрланишга ташвиқ этганлар.

Икки олам Сарвари даъватни бошлаган дастлабки кезларда Ҳошим ўғилларига шундай хитоб қилганлар: *«Мен сизларни «Лаа илаҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу лаа шарика лаҳ – Аллоҳдан бошқа ҳеч қандай илоҳ йўқ! У ягона! Унинг шериги йўқ!» дея шаҳодат келтиришингизга даъват қиламан. Мен Унинг қули ва Расулиман. Бунга қабул қилиб, иқрор бўлганингизда сизларнинг жаннатга киришингизга кафил бўламан. Сизлар қиёмат куни яхши амалларингиз билан келмасдан, дунёни бўйингизга ортиб келсангиз, мен сизлардан юз ўгираман! Ўшанда сизлар менга «Эй Муҳаммад!» дейсизлар. Мен сизларга шундай дейман. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам «Шундай дейман», дея*

марҳамат қилар эканлар, юзларини бошқа томонга бурдилар ва бу ишни икки дафъа такрорладилар (Ибн Исҳоқ, с. 128; Яъқубий, II, 27).

6. Пайғамбар алайҳиссалом таблиғ этаётган асосларни бевосита ўз ҳаётларига татбиқ этиш йўли билан амалларда одамларга ўргатардилар. Исломни ҳаётга акс эттириб, бошқаларга етказиш – иршоднинг энг гўзал намунаси ҳисобланади. Асҳоби киром дунёнинг энг чекка нукталаригача иймон садосини эшиттиришни ва одамларни ҳидоятга мушарраф этиш учун ўзларини исломга бахшида қилганлар. Бугун шундай жидду жаҳд билан ислом гўзалликларини дунёга ёйиш таблиғнинг энг гўзал услубидир. Исломни яшаш ва уни англатиш билан таблиғ этиш имкони нисбатида ҳар бир мўмин устидаги илоҳий вазифа саналади.

Давримизга келиб, имконларнинг кенгайиши ва алоқа воситаларининг кўпайиши сабабли бу вазифанинг масъулияти янада залворли тус олди. Дунёнинг энг чекка нуктасида яшаб, исломдан беҳабар ўтаётганларни кўяверинг, ёнгинамизда бўлса-да, огоҳлантириш ва иршодга бепарволик қилганимиз учун ким билади, охиратда қанча киши ёқамизга ёпишиб биздан ҳисоб сўрайди...

Бу борада Абу Хурайра розияллоҳу анҳу шундай дейдилар: «Буни кўп эшитар эдик: Қиёмат куни бир киши танимаган бир кишисининг ёқасига ёпишиб, ундан даъвогар бўлади. Киши:

– Мен сенга нима қилдим? Биз бир-биримизни танимаймиз-ку? – дейди.

Даъво қилган киши эса:

– Дунёда мени хато ва ёмон ишлар билан машғуллимни кўрардинг, лекин огоҳлантирмасдинг, мени ёмонликдан қайтармасдинг! – дея жавоб беради» (Рудоний, «Жамиул Фавоид» V, 384).

Ислом таблиғи ва миссионерлик

Исломда таблиғ ва иршоднинг ғояси – ҳақ динни башариятга етказишдир.
¹⁵⁷ Инсонларни мажбуран ва бошқа йўллар билан мусулмон қилиш эмас.¹⁵⁸

Насроний миссионерлиги эса мулоқот қилаётган кишисини ҳар қандай ҳолатда насроний қилиш ва чўқинтиришни мақсад қилиб олади.¹⁵⁹ Миссионерлар ўрнатилган Паул бир мактубида ҳаракат тарзини шундай тасвирлайди:

«Мен эркинман, ҳеч кимга асир эмасман. Лекин кўпчиликни ўзимга эргаштириш учун бошқаларга қул бўлдим. Яҳудийларни қўлга олиш учун, яҳудий каби муносабатда бўлдим. Ўзим шариатга тобе бўлмасам-да, шариатчиларни қўлга олиш учун уларга гўёки шариатга боғланган кишидек муносабатда бўлдим. Исо Масиҳнинг қоидаларига боғланган бўлишимга қарамай, ўзимни қондасиз каби тутдим. Ожизларни ўзимга эргаштириш учун, ожиз

¹⁵⁷ Қаранг: “Моид” сураси, 67-оят.

¹⁵⁸ Қаранг: “Бақара”, 256; “Эйсин”, 17-оят.

¹⁵⁹ Қаранг: Матта Инжили 28:19-20.

бўлдим. Нима қилсам қилиб, баъзиларнинг нажот топиши учун ҳаммага ҳамма нарсга бўлдим».¹⁶⁰

Аён бўлмоқдаки, Паул мақсадига эришиш учун ҳеч қандай қоида ва ҳудуд қилмаган ҳар қандай воситадан фойдаланишни жоиз кўрмоқда. Ҳолбуки, исломда шаръий ғояларга ғайри маршру йўллар билан бориш ман этилган. Аввал бошданок бузилган насронийлик маъқул кўрган бу янглиш усул, яъни оммага хабарни етказиш ўрнига, уларни нима қилиб бўлса ҳам, насроний қилишга уриниш, диннинг асоси бузилиб, йўқолиб кетиши, хабар етиб борган жойда бузилиб-ўзгариб, динга эътиқод қилувчилар вақт ўтиши билан фирқаларга бўлиниб кетишига сабаб бўлган.

Насронийлаштириш ҳаракатларида миссионерларнинг ижтимоий ва сиёсий жиҳатдан мушқул ҳолатда бўлган шахсларга – фақир, қочоқ, йўқсил, уруш ва табиий офатлардан жабрланган кишиларга яқинлашиб, уларнинг моддий ва руҳий инқирозидан фойдаланиб, гўёки бу кишиларнинг иймонини сотиб олишга уринаётгани кўзга ташланади.

Бошқа жиҳатдан эса, миссионерлик империализм билан бир тану жон экани, ғоянинг динийликдани кўра кўпроқ сиёсийлиги аниқ-тиниқ кўринади. Миссионерлар нишонга олган юртларда ўрнашиб қолишиб, мактаблар, хорижий тил курслари ва шунга ўхшаш таълим фаолиятлари пардаси ортида одамларни насронийлаштиришга уринишмоқда.

Паулнинг усулини қўллаётган бугун кундаги миссионерлар аслида ким эканлигини яшириб, мулоқот қилаётган кишисига ёқадиган ҳолатда кўринишга диққат қаратишмоқда. Масалан, мусулмонларни нишонга олганлари учун уларга яхши кўриниш мақсадида, Қуръондан оятлар ўқиш, мусулмонлар кийимини кийиш, «поп», «роҳиб» ўрнига «домла»; «черков» ўрнига «масжид» каби исломий атамаларни қўллаш усулидан фойдаланишмоқда. Шунингдек, одамларни динидан қайтариш ва ўзларига иситиш учун, насронийликдан сийлашни долзарб масалага айлантириб олишган.¹⁶¹

Миссионерларнинг бунчалик пухталики билан олиб бораётган фаолиятларига жавобан мусулмонлар ўзи ва фарзандлари тарбиясига жиддий эътибор беришлари, исломни чиройли тарзда ўрганиб, татбиқ этишга ва бошқа кишиларга ҳам етказишга ҳаракат қилишлари керак. Мусулмонлар бузилган динларини ёйиш учун саъй-ҳаракат қилаётган миссионерлардан ибрат олишлари, Ҳақ дин бўлган исломни ҳаётида акс эттириб, амал қилиш билан табиғ учун ғайрат кўрсатишлари керак. Зеро, шукрини келтириб адо этолмайдиганимиз ислом неъматининг табиғ масъулиятини унутмаслигимиз даркор.

Турк шоири Меҳмет Окиф мусулмонларнинг бу борадаги ожизлигига ишора қилиб шундай дейди:

160 Қаранг: “Коринтиликларга мактуб”, I, 9:19-22.

161 Қаранг: Шиносий Гундуз, с. 5-28.

Миссионерлар туну кун демай ҳаракатдалар

Уламолар ваҳийи илоҳийми, билмам нима кутмоқдалар?!

Абу Лаҳаб ва хотинининг Пайғамбар алайҳиссаломга муносабати

Фаҳри Коинот жанобимизнинг хонаи саодатлари абадиятнинг икки йўқсил фуқароси Абу Лаҳаб ва Уқбо ибн Абу Муайтнинг уйлари ўртасида эди. Булар ҳар хил ахлатларни тўплаб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг эшиклари олдига ташлашарди. Фаҳри Коинот жанобимиз покиза ва беғубор кўнгиллари қўшнилариининг бу хунук қилмишларидан озорланар:

– *Эй Абду Маноф ўғиллари! Бу қандай қўшничилик? – дея* норози бўлиб, ахлатларни эшиклари олдидан супурардилар (Ибни Саъд, I, 201)

Абу Лаҳаб бир куни яна ўша манфур ишини қилмоқчи бўлаётганида, ҳазрати Ҳамза уни кўриб қолдилар. Наҷасни қўлидан олиб бошидан қуйиб бордилар. Абу Лаҳаб уст-бошини тозалар экан, ҳазрати Ҳамзани ҳақорат қиларди.¹⁶²

Абу Лаҳабнинг хотини Умму Жамил ҳам Аллоҳнинг Расулига азият ва жафо қилишда, эридан ортда қолмас, ҳар кеча тиконли дарахт шохларидан бир дастасини боғлар, кечалари оёқларига кирсин деб Расули Акрам алайҳиссалом юрадиган йўлларга ташлаб қўярди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ипак устига оёқ қўйгандек, уларнинг устидан босиб ўтарди.¹⁶³

Ушбу зулми сабабли улар ҳақида «Масад» сураси нозил бўлди. Умму Жамил бунини эшитиб, қўлига каттакон тош олиб Пайғамбар алайҳиссаломни излаб чиқди. Аллоҳнинг Расули ўша аснода ҳазрати Абу Бакр билан Каъбада ўтирган эдилар.

Абу Бакр розияллоҳу анҳу уни кўриб, Расулуллоҳ алайҳиссаломга:

– *Эй Расулуллоҳ! Бу Умму Жамил, фасод аёл. Сизни кўриб азият беришидан қўрқаман. Кошки бу хотин сизга бир азият етказмасдан кетсангиз! – дедилар.*

Фаҳри Коинот жанобимиз:

– *У мени кўролмайди! – дедилар.*

Ҳақиқатан ҳам Умму Жамил яқинларига келганида Аллоҳнинг Расулини кўрмади. Абу Бакр розияллоҳу анҳуга қараб алжирай-алжирай кетди.¹⁶⁴

Нубувватдан аввал Пайғамбар алайҳиссаломнинг қизлари ҳазрати Умму Гулсум Абу Лаҳабнинг ўғли Утайба билан, ҳазрати Руқийя эса иккинчи ўғиллари Утба билан унаштирилган бўлиб, ҳали никоҳланмагандилар. «Масад» сураси нозил бўлгач, Умму Жамил ўғилларига:

162 Қаранг: Ибни Асир, “ал Комил” II, 70.

163 Қаранг: Ибн Ҳишом, I, 376; Қуртубий, XX, 240.

164 Қаранг: Ибн Ҳишом, I, 378-379; Қуртубий, XX, 234.

– Руқийя ва Гулсум диндан чиқибди, улардан айрилинглар! – деди.

Абу Лаҳаб ҳам:

– Муҳаммаднинг қизларидан айрилмасангиз, бошим бошингизга ҳаром бўлсин! – дея қасам ичди.

Шундан кейин Расулуллоҳнинг ёнларига келган Утайба:

– Мен Сенинг динингни билмайман. Қизингдан ҳам айрилдим. Энди Сен менга борма, мен Сенга келмайман! – дея Икки олам Сарварининг кўйлакларини йиртиб юборди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Утайбанинг бу одобсизлиги учун:

– *Аллоҳим! Итларингдан бир итни бунга йўлиқтир!* – дея дуойи бад қилдилар.

Бир муддатдан кейин Утайба бир тижорат карвонига қўшилиб йўлга чиқди. Зерка дейиладиган бир жойда қўноқладилар. Ўша тунда бир арслон келиб атрофларида айланиб юрганини кўрган Утайба:

– Ох, шўрим қуриди! Муҳаммад айтганидек бу мени ейди. Ўзи Маккада, мен Шомда бўлсам-да, менинг қотилим Ибн Абу Кабша бўлади! – деди.¹⁶⁵

Арслон ўша тун уларнинг атрофида бироз айланиб, қайтиб кетди. Шериклари Утайбани ўртага олиб ётишди. Арслон қайтиб келди. Секин-аста, хидлай-хидлай Утайбанинг ёнигача борди, бошини тутиб шунақанги қаттиқ тишладики, Аллоҳнинг душмани ўлим билан юзма-юз келди. Утайба: «Мен сизларга Муҳаммад одамларнинг энг ростгўйдир, демадимми?» дея ўлиб кетди.

Абу Лаҳаб ўғли Утайбанинг фожиавий оқибати хабарини олиб:

– Мен сизларга Муҳаммаднинг ўғлига қилган дуойи бадидан кўрқаман, демаганмидим? – деди.¹⁶⁶

Борлиқ Нури алайҳиссалоту вассалом бу кезларда Абу Лаҳабга ўхшаган бир қанча мушрикнинг адоқсиз азиятларидан жабрландилар. Уларнинг барига сабр ва тоқат қилиб, табиғда давом этдилар.

Маккаликларнинг ярашув ҳаракатлари

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳеч нарсага парво қилмасдан, ислом табиғида давом этишлари мушрикларни қаттиқ ғазаблантирди. Мусулмонларга олов пуркай бошлайдилар. Чунки янги дин уларнинг манфаатларига

165 Авваллари Ҳузоа қибиласидан Абу Кабшу деган киши бутларга ибодат қилиш борасида қавмига қаршилик қилган. Эсипаст мушриклар Пайғамбар алайҳиссаломни унга ўхшатиб, Ул зотни Абу Кабша дердилар. Абу Кабша Аллоҳнинг Расулига ота ёҳуд она томонидан боболаридан бирининг, ёки сут оталарининг куяси бўлгани ҳам келади.

166 Қаранг: Ибн Саъд VIII, 36-37; Байҳақий, “Далоил” II, 338-339; Ҳайсамий, VI, 19.

зид келмоқда эди. Дарҳол Абу Толибнинг олдига югурдилар. Абу Толиб уларга назокат билан муомала қилиб, жўнатиб юбордилар. Пайғамбар алайҳиссаломга ҳеч нарса демадилар.

Ҳеч нарса ўзгармаганини кўрган мушриклар, яна Абу Толибнинг ёнларига келишди:

– Эй Абу Толиб! Тоқатимиз тоқ бўлди! Укангнинг ўғли бизнинг динимиз ва илоҳларимизни ёмонотлиқ қилаётганини кўряпсан. Бизни аҳмоқ деяпти. Агар жиянингни бу ишларидан қайтармасанг, ҳам сенга, ҳам Унга қарши келамиз. Ё Уни бу ишлардан қайтарасан ёки Уни ҳимоя қилмайсан. Биз Унга нима қилишни биламиз, – дейишди.

Абу Толиб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга мушрикларнинг айтганларини назокат билан тушунтирдилар. У зотни ҳимоя қилишдан воз кечмаслик билан бирга, мушриклар билан ҳам низолашишни истамаганларини билдириб:

– Мени ҳам, Ўзингизни ҳам ҳимоя қилинг! – дедилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қаттиқ хафа бўлдилар. Чунки амакиларининг сўзларида уларни ҳимоя қилолмаслик маъноси ҳамбор эди. Муборак кўзларига ёш келди. Зеро, муслмонлар ҳали заиф эдилар. Бойлик ва куч-қувватга ром бўлган Қурайшнинг адашган мушрикларига қарши курашадиган кучга эга эмасдилар.

Шу аснода Расули қалбига тушган қийинчиликни енгиши учун Ҳақ субҳонаҳу ва таоло шундай марҳамат қилди:

وَاذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا
رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا

«Ва Роббингнинг исмини зикр эт ва Унинг ибодатига бутунлай ажралиб чиқ. У машрику мағрибнинг Роббисидир. Ундан ўзга ибодатга сазовор илоҳ йўқ. Бас, Уни ўзингга вакил тут» («Музаммил» сураси, 8-9-оятлар).

Шундан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг маҳзунликлари тарқади. Мустаҳкам иймон ва мардонавор шижоат билан амакилари Абу Толибга шу машҳур сўзларини сўйладилар:

– Эй амакижон! Аллоҳга қасамки, бу одамлар бир қўлимга Қуёшни, бир қўлимга Ойни берсалар ҳам, мен бу даъватдан воз кечмайман!

Шундай дея кўзларида ёш билан у ердан кетдилар.

Бундай жавобни кутмаган Абу Толибнинг қалби ларзага келди. Иймон келтирмаган эди, лекин Пайғамбар алайҳиссаломни ўз фарзандидек севарди. Қолаверса, вафотидан олдин ўғилларини тўплаб, Пайғамбар соллаллоҳу

алайҳи ва салламни қай бири ҳимоясига олишини сўраганида, отаси Абдулматталибга:

– Отажон! Биласиз, бой эмасман, лекин мулойим ва меҳр-шафқатлиман. Укамнинг ўғлини ҳимоя қилишни бурчим деб биламан. Бу борада сизга сўз бераман Уни менга омонат қилинг! – дея ваъда берганди.

Шунинг учун Икки олам Сарвари маҳзун бўлиб ёнидан кетишлари Абу Толибнинг марҳаматли юраги чидолмади. У зотнинг ортларидан ҳайкириб қолди:

– Эй укамнинг ўғли! Келинг, истаганингизни айтинг! Қасамки, ҳеч қачон Сизни уларга бериб юбормайман! (Ибн Ҳишом, I, 276-278; Ибн Касир, «ал-Бидоя» III, 96-97)

Мушриклар истаганига эришолмагач, Валид ибн Муғйиронинг ўғли Уморани Абу Толибга олиб келишди:

– Бу Умора, қурайшлик ёшлар ичида энг кучли ва энг кўркам йигит. Сен буни ол, унинг ақли ва кучидан фойдалангин. Бу сенинг фарзандинг бўлсин. Аждодлари динига қарши чиққан, қавмини пароканда қилган, катталарнинг фикрига қулоқ солмаган ўша жиянингни бизга бюергин, Уни ўлдирайлик! – дея аҳмоқона ва разил таклиф билдиришди.

– Ё алҳазар, сиз менга қандай разил нарсани таклиф қилаяпсиз?! – деди Абу Толиб. – Сизлар менга ўғлингизни берасиз, мен уни сизлар учун боқаман. Мен ўғлимни сизларга бераман, сиз бўлсангиз уни ўлдирасиз, шундайми?! Асло бундай ишга қўл урмайман! (Ибн Ҳишом, I, 279; Ибн Саъд, I, 202)

Мушриклар Абу Толибга:

– Муҳаммадга хабар йўлла, келсин, У билан келишиб олайлик, – дейишди.

Амакилари хабар юборгач, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дарҳол келдилар. Анҳас ибн Шарик:

– Сен бизни ва илоҳларимизни тинч қўй, биз ҳам Сен ва Илоҳингни тинч қўямиз! – деди.

Расулуллоҳ бошларини кўтариб самога қарадилар ва:

– *Шу Қуёшни кўряпсизларми? – дея сўрадилар.*

– Ҳа, кўряпмиз, – дейишганди, Аллоҳнинг Расули ислом динининг буюклиги ва истиқболдаги ҳолатини энг чиройли тарзда тасвирлаган шу пурмаъно жавобни бердилар:

– *Хўш, мен сизга Қуёш нурларидан фойдаланишингизга монелик қила оламанми?!*

Абу Толиб:

– Аллоҳга қасамки, укамнинг ўғли бизга ҳеч қачон ёлғон гапирмаган! – дедилар. Бенасиб мушриклар ғазаб билан Икки олам Сарварининг

хузуруларидан кетишди... (Ибн Исҳоқ, с. 136; Ибн Касир, «ал-Бидоя», III, 92; Ибн Саъд, I, 202-203)

Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, шундан кейин Қурайшнинг олди кишилари Каъбанинг Ҳижр маконида йиғилиб, Пайғамбар алайҳиссаломни кўрган заҳоти бирданига ҳужум қилиб ўлдириш учун Лот, Манот, Уззо, Ноила ва Исоф номли бутларига қасам ичишади. Ҳар бири ўзига юкланган қон учун бадал тўлашга ҳам аҳдлашдилар.

Бу хабарни олган қизлари Фотима розияллоҳу анҳо йиғлаганча Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига келдилар. Қавмнинг манфур келишуви ҳақида хабар бердилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам таҳорат олдилар. Сўнгра Масжидул Ҳарамга қараб кетдилар.

Мушриклар Пайғамбар алайҳиссаломни кўриб, ҳаяжон билан:

– Мана, У! – дейишди.

Лекин Икки Олам Сарварининг салобат ва ҳайбатларини кўриб, қарор берганларига қарамай, ерга тикилган қўйи бошларини қуйи солишди. Ҳеч қайсиниси ўрндан туришга жасорат қилолмади. Ҳатто Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг юзларига қарай олишмади. Пайғамбар алайҳиссалом уларга яқинлашиб, қаршиларида турдилар. Сўнг ердан бир ховуч тупроқ олиб:

– *Юзларинг қорайсин!* – ҳаммасининг юзига сочиб юбордилар.

Ўша куни юзи тупроққа булашган мушриклардан бири Бадр ғазотида кофир ҳолида, ўлдирилиб, жаҳаннам чуқури каби бир чуқурга ташланди... (Ахмад, I, 303)

Бу ҳодиса ортидан Абу Толиб Ҳошим ўғиллари ва Мутталиб ўғилларини чақирди. Оила мавқеи ва шарафи учун улардан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламини Қурайшлардан муҳофаза қилишларини сўради. Абу Лаҳабдан бошқа ҳаммаси бунни қабул қилишди.¹⁶⁷

Абу Толибга мурожаат қилиш билан ҳеч фойда кўрмаган мушриклар кейинги гал тўғридан-тўғри Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга боришди.

– Сен насаб жиҳатдан покиза, мавқе жиҳатдан баланд даражадасан. Бугунгача араблар ичидан ҳеч ким қилмаганини қилиб, айтмаганини гапиряпсан. Бизни иккига бўлдинг. Бир-биримизга қарши қилдинг. Бундан мақсадинг нима? Бой бўлиш учун бундай қилаётган бўлсанг, истаганингча мол-дунё берамиз. Қабилаларда сендан бадавлат одам бўлмайди! Раҳбарлик истасанг, ҳозироқ Сени ўзимизга бош қиламиз – Макка ҳокими бўлгин! Агар энг яхши аёл билан никоҳланмоқчи бўлсанг, Қурайшнинг энг гўзал аёлларидан қай бирини истасанг берамиз! Агар жин ва шайтонларнинг шаррига учраган бўлсанг, сени табибларга олиб борайлик. Шифо топишинг учун қўлимиздан

167 Қаранг: Ибн Ҳишом, I, 281; Ибни Асир, “ал-Комил”, II, 65.

келган ишни қиламиз. Нимаики хоҳласанг, бажаришга тайёرمىз, фақат шу даъводан воз кеч! – дейишди.

Шўрлик мушриклар одам боласининг энг буюк нафсоний орзуларидан бўлган мол-мулк, мавқе ва аёл билан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламни даъволаридан воз кечири олишларини ўйлашаётганди. Улар ҳар доим одам овлаш воситаси сифатида қўллаганлари бу уч таклифга Пайғамбар алайҳиссалом йўқ демасликларни ҳаёл қилишаётганди.

Бойлик, шуҳрат ва шахват аксар ҳолларда инсон иродасини синдирадиган уч буюк нафсоний тузокдир. Лекин мушриклар Расулulloҳнинг нурафшон ҳаётларида бу ва шунга ўхшаш майдакашликларнинг ҳеч қачон ўрни бўлмаганини англаёлмасди.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ғоятда очиқ ва аниқ жавобларида ҳам бу ҳақиқат ҳайқариб турарди:

– *Мен сизлардан ҳеч нарса истамайман. Мол-мулк, салтанат ва ҳукмронликнинг кераги йўқ! Менинг биргина истагим шу – бутларга сизинишдан воз кечинг ва фақат ягона Аллоҳга ибодат қилинг!* (Ибн Касир, «ал-Бидоя», III, 99-100)

Мушриклар эса нафсига қул бўлгани учун У зотнинг қутлуғ даъволарини ҳеч қанақасига идрок этишолмасди. Ҳатто Набий алайҳиссаломдан бутларга сиғинишларини сўрайдиган даражада фикрини ўтказишга уринишарди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам эса ояти каримада марҳамат қилинганидек, уларга ўзларини шундай ифодаладилар:

قُلْ إِنِّي نُهَيْتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَ نِي
الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّي وَأُمِرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ

«Батаҳқиқ, Менинг оятларим сизга тиловат қилинар эди. Сиз эса, ортингизга қочар эдингиз» («Мўминун», сураси, 66-оят).

قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبُ

«...Биз китоб берганлар, сенга нозил қилинган нарсадан хурсанд бўлурлар. Гуруҳлар ичида унинг баъзисини инкор қиладиган кимсалар ҳам бор. Сен: «Албатта, мен Аллоҳга ибодат қилишга, Унга ширк келтирмасликка амр қилиндим. Унгагина даъват қиламан ҳамда қайтишим ҳам Унгадир», деб айт» («Раъд» сураси, 36-оят).

إِنَّمَا أَمِرتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَذِهِ الْبَلَدَةِ الَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَأُمِرتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَأَنْ أَتْلُو الْقُرْآنَ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ إِنَّمَا أَنَا مِنَ الْمُنذِرِينَ

«Мен ушбу шаҳарнинг Робби, уни ҳаром қилган зотга ибодат қилишга амр этилдим, холос. Ҳамма нарса Уникидир. Ва мусулмонлардан бўлишга амр этилдим. Ва Қуръонни тиловат қилишга (амр этилдим). Ким ҳидоят топса, фақат ўзи учун ҳидоят топадир. Ким залолатга кетса, унга: «Мен огоҳлантиргувчиларданман, холос», дегин» («Намл» сураси, 91-92-оятлар).

قُلْ إِنِّى هَدَيْتَنِى رَبِّى إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قَيْمًا مِّلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قُلْ إِنْ صَلَاتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ قُلْ أَغْنَى اللَّهُ أَبْعَى رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ

«Сен: «Албатта, мени Роббим тўғри йўлга – рост динга – тўғриликка мойил Иброҳим миллатига ҳидоят қилди. У мушриклардан бўлмаган эди», деб айт! Сен: «Албатта, менинг намозим, ибодатларим, ҳаёт ва мамотим оламларнинг Робби Аллоҳ учундир. Унинг шериги йўқ. Ана шунга буюрилганман. Ва мен энг аввалги мусулмонман. Аллоҳдан ўзгани Роббим дейми? Ҳолбуки У ҳамма нарсанинг Роббидир. Ҳар бир жон ёмон касб қилса, фақат ўзига зиён қиладир. Ҳеч бир жон бошқанинг оғирлигини кўтармас. Сўнгра Роббиларингизга қайтишингиз бор. Бас, У сизларга ихтилоф қилган нарсаларингиз хабарини берур» («Анъом» сураси, 161-164-оят).

قُلْ هَذِهِ سَبِيلِى أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ

«Сен: «Бу – менинг йўлимдир. Мен Аллоҳга билиб-ишонч ила чақираман...» («Юсуф» сураси, 108-оят)

قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ

«Сен: «Мен унинг учун сиздан ҳеч ажр-ҳақ сўрамасман. Мен сохта-корлардан ҳам эмасман» («Сод» сураси, 86-оят).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бу қатъий жавобларидан кейин мушриклар ҳеч бўлмаса уларнинг бутларини ёмонламасликлари масаласини кўтаришди. Пайғамбар алайҳиссаломдан бутларини ёмонламасликларини талаб қилишди. Бунга жавобан эса Ҳақ субҳонаҳу ва таоло шундай марҳамат қилди:

فَلَا تُطِيعِ الْمُكَذِّبِينَ وَدُّوا لَوْ تَذْهَبُ فَيَذْهَبُونَ

«Бас, ёлғонга чиқарувчиларга итоат қилма. Агар сен муроса қилсанг, улар ҳам муроса қилишни орзу қиларлар» («Қалам» сураси, 8-9 оятлар).

Яъни ислом ҳақиқатини тан олмаган мушриклар, ўз манфаатларига зид келган оятларни тарк этиш шарти билан, Пайғамбар алайҳиссалом билан келишув аҳдлашиш билангина Набий алайҳиссалом билан муроса қила олишларини таъкидлашди. Лекин ояти карималардаги ҳукм ғоят аниқ эди:

إِذَا لَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا

«Шундай бўлган тақдирда биз сенга ҳаёт (азобини) ҳам икки ҳисса, мамот (азобини) ҳам икки ҳисса тоттирган бўлардик. Сўнгра Ўзинг учун бизга қарши ёрдамчи топа олмас эдинг» («Исро» сураси, 75).

Яъни тавҳиддан бўйин товлаш, эътиборсизлик қилиш ўшандан қийин пайтларда ҳам тақиқланган эди. Бу билан дин ҳали ўрнатилмасдан бузилишига йўл бериш бўларди, зотан, мушрикларнинг манфур ниятлари ҳам шу эди. Лекин улар истаганини қўлга киритолмай, жоҳилона талабларини орттиришга уринишар, шу билан бутларини сақлаб қолишга ҳаракат қилишаётганди. Бу учун ҳаттоки мана бундай кулгили таклифни ҳам ўртага ташлашди:

– Сен бизнинг бутларимизга сиғин, биз ҳам Сенинг Аллоҳингга ибодат қиламиз. Шундай қилсак, орамиздаги ихтилоқ барҳам топади! – дедилар.

Исломнинг руҳияти ва мантиғига буткул зид бўлган бу таклифга Ҳақ субҳонаҳу ва таоло Қуръони каримда шундай жавоб бериш билан марҳамат қилади:

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ

«Айт: «Эй кофирлар! Мен сиз ибодат қилган нарсаларга ибодат қилмасман. Ва сизлар ҳам мен ибодат қиладиганга ибодат қилувчимассиз. Ва мен сиз ибодат қилган нарсага ибодат қилувчимасман. Ва сиз ҳам мен

ибодат қилганга ибодат қилувчимассиз. Сизга ўз динингиз, менга ўз диним» («Кофирун» сураси, 1-6).¹⁶⁸

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг улуғ даъватларига аввал бошда фақир, қул ва заиф кишилар иймон келтиришди. Шу билан бирга ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳудек бадавлат кишилардан ҳам иймон келтирганлар бўлса-да, улар жуда оз ҳисобланарди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мушриклар томонидан келишув учун таклиф қилинган мол-мақом каби ҳар хил дунё ҳою ҳавасларини рад этишлари, У зотнинг (айрим иддаоларга зид равишда) бойлик ёхуд мансаб илинжида бўлмаганларини аниқ-тиниқ кўрсатмоқда. Зеро, Икки олам Сарвари қўлларида ҳар қандай имкон бўлса-да, фақирлардан фаркли кун кечирмасдилар. Набий алайҳиссаломнинг бу ҳолатлари зуҳд, тавозу ва қаноат каби набавий хулқларининг бир кўриниши бўлгани, шубҳасиз.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам агар хоҳласалар Қурайшликларнинг раислик ёхуд ҳукмронлик таклифини қабул қилиб, кейинчалик бу имкон ва куч-қудратдан исломни ёйиш ва уни янада қувватли қилиш йўлида бир восита сифатида фойдаланишлари мумкин эди. Лекин Борлик Нури жанобимиз бундай сиёсатга киришни ва буни даъватга ҳужжат қилишни асло хоҳламасдилар. Чунки ислом, ҳар қанадй ғоя ва воситадан фойдаланиш борасида, диннинг ўзига ҳослиги ва шарафига содиқ қолмоқликни ҳар доим муҳофаза қилади. Шунинг учун мусулмонлар баъзи бир ҳолатларда фидойилик ва жиҳодга мажбур бўлишади. Чунки улар чиққан йўл ҳар қандай эгрилик ва кингириклардан йироқ бўлган сиротул мустақиймдир.

Қуръони каримнинг мўъжиз экани ва эшитганларга таъсири

«Мўъжиз» луғатда бировни ожиз қолдириш ёхуд кадам-бақадам забт этиш маъносида келади. Истилоҳда эса Қуръони каримнинг энг юксак мақомларда воқе бўлгани, балоғат жиҳатидан ҳам, ақидавий ҳукмлар жиҳатидан ҳам, ғайб хабарлари жиҳатидан ҳам унга ўхшашини топишдан бутун башарият ожизлигини ифодалайди.

Аллоҳ таоло инсониятга бағишлаган сўнгги Китобини энг мукаммал суратда ва араб тилида нозил қилишни ирода қилганидан, бу тилдан сўзлашадиган инсонларга Қуръон туширилишидан бир неча асрлар аввал талоқат (чиройли гаплашиш), балоғат (сўзни гўзал қўллаш) ва адабиётга мойиллик берган. Араблар ҳар хил мусобақаларда бу соҳада фаолият кўрсатиб, тилларининг янада очилиб, жозоба касб этишини таъминлаган ва натижада бу лисон илоҳий каломларни ифодалашда мадор бўладиган даражада бой ва мукаммал ҳолатга келгандир.

¹⁶⁸ Қаранг: Ибн Ҳишом, I, 386.

Бир неча аср давом этган бу фаолият натижасида, араблар орасида фасоҳат ва балоғат билан сўзлаш энг мақбул ишга айланди. Шоир ва котиблар жамиятда ҳавас қиларли, кўзни қамаштирадиган мавқега юксалди. Шунинг учун ҳам, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламда содир бўлган мўъжизаларнинг энг буюги каломларнинг энг буюги бўлган Каломуллоҳ, яъни Қуръони карим бўлди.

Инсон бошқа жонзотлардан ажратадиган энг муҳим сифатлар ақл, идрок, тафаккур ва баён бўлгани учун энг сўнгги ва энг мукаммал китоб Қуръони каримнинг мўъжизлиги ақл, баён ва илм соҳасида ягона эди. Ҳақ субҳанаҳу ва таоло шундай марҳамат қилади:

الرَّحْمَنُ. عَلَّمَ الْقُرْآنَ. خَلَقَ الْإِنْسَانَ. عَلَّمَهُ الْبَيَانَ

«Роҳман. Қуръонни ўргатди. Инсонни яратди. Унга баённи ўргатди»
(«Раҳмон» сураси, 1-4-оятлар).

Қуръони каримнинг инсон ақли етмайдиган мўъжизаси хусусида лисон олимлари сон-саноксиз асарлар ёзганлар ва чуқур фикр юритганлар. Биз эса улардан жузъий бир хулоса келтириб ўтишни жоиз санадик. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Пайғамбар бўлганларини ошкор қилганларида кофирлар:

وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِّن رَّبِّهِ

«Роббисининг даргоҳидан Унга мўъжизалар туширилиши керак эди?» дея эътироз этишди.

Аллоҳ таоло уларга шундай жавоб берди:

قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

«Ва улар: «Унга Роббидан мўъжизалар нозил қилинса эди», дедилар. Сен: «Мўъжизалар ёлғиз Аллоҳнинг ҳузуридадир. Мен эса, фақат очиқ-ойдин огоҳлантиргувчиман, холос», дегин. Уларга Бизнинг сенга ўзлари учун тиловат қилинаётган ушбу китобни нозил этганимиз кифоя қилмайдими?! Албатта, бунда иймон келтирадиган қавмлар учун раҳмат ва эслатма бордир» («Анкабут» сураси, 50-51-оятлар).

Қуръон мўъжизаси балоғат ва услубда, сўз ва маъноларга бойлигида, камраб олган мавзулари бутун инсониятнинг ҳаётини белгилаб бериши, ҳеч қачон эскирмаслиги, ақида борасида устунлиги каби кўплаб жиҳатларда намоёндыр.

Қуръоннинг мўъжиза эканлигининг энг муҳим жиҳатларини балоғати ва услуби ташкил этади. Балоғат – мазмун, мақсад, мавзу ва тингловчига кўра, яъни ҳолатдан келиб чиқиб энг муносиб сўзни сўзлаш демакдир. Қуръони карим қўлга олган бутун соҳаларда буни энг муносиб тарзда кўрсата олган.

Қуръони карим фасоҳат нуктаи назаридан ҳам ягона шоҳ асар. Танланган сўзлар, ибора ва жумлалар, гап курилиши ва улар ифодаладиган маъноларда заррача бўлса ҳам камчилик топиб бўлмайди.

Қуръони Каримнинг маъноси ҳам, дикцион-сўзи ҳам Аллоҳ таолодан-дир.¹⁶⁹ Уни ҳадиси қудсийдан ажратиб турган энг асосий фарқи ҳам шунда. Шунинг учун Қуръон матнига оид бирор калимани, яъни арабча бошқа бир сўз билан алмаштириш, атайлаб қилинса, киши куфр келтирган бўлади, хато сифатида қилинса, маъно маълум даражада ўзгаргани учун кўп ҳолларда ибодатни ботил қилади. Қасддан қилинмаган, янглиш талаффуз ёхуд сўзларни ўзгартириш оқибатлари ҳақида уламолар фикҳ китобларида «заллатул қорий» сарлавҳаси остида бир нечта ҳукмларни баён қилиб ўтганлар. Шундай экан, Қуръонни ҳаммага тушунарли бўлиши учун қилинган таржимаси билан ибодат жоиз бўлиши ҳақидаги сафсаталари иймон заифлигидан келиб чиққан.

Қуръон услубида маъно ва лафз мутаносиблиги бор. У англатиши керак бўлган ҳар қандай маънони, энг чиройли ва кучли тарзда ифодалай оладиган лафзни, ўзгартириб бўлмайдиган куч билан қўллайди. Бу ҳолатда лафз ва маъно орасидаги мувозанатни «Калом» сифатининг мутлақ эгасига хос тарзда таъсис этади. Бу борада энг кучли адабиётчилар ҳам адоқсиз ожизлик ичида забун қоладилар.

Бу борада Ибн Отийя раҳматуллоҳи алайҳ шундай деганлар:

«Қуръон шундай бир китобки, ундан битта сўз чиқарилса, ўрнига қўйиш учун бутун араб тилини остун-устун қилиб бўлса-да, ўша сўздан муносиброк бошқа бир калом топиб бўлмайди».¹⁷⁰

Қуръони карим қисса, мавъиза, жадал, мунозара, ақида, охират, жаннат ва жаҳаннам каби мавзуларни қўрқитувчи ва хушхабарловчи оятлари, маъноларининг шиддатига кўра бошқа-бошқа услуб бутунлигида, фасоҳат ва балоғатни бир оҳангда муҳофаза қилиш билан ифодалайди. Бу ҳам унинг илоҳий калом эканлигининг яна бир исботидир.

Қуръони карим бир вақтнинг ўзида ўзгача замон ва маконларда яшаган, илмий савиялари бир-биридан фарқ қиладиган барча кишиларга хитоб қилади. Ҳар хил салоҳиятли кишилардан ташкил топган йиғинда Қуръон оятлари ўқилганида, у ердагиларнинг ҳар бири ўз идрок савиясига кўра бошқа-бошқа

169 Дикцион — сўзлашилаётган тилда сўз танланиши, сўзланиши (талаффуз) ва фикрнинг осон ифодаланиши. Фаочат, балоғат, талоқат ва нотиқа сўзлари берган маъноларнинг умумлашмаси.

170 Ибни Отийя, “ал Муҳаррирул Важиъ” I, 52, Байрут 1413; Зарконий, “Маънохилул ирфон” II, 325; Дироз, “Набиул Азийм” с. 112; Абдулқодир Ато, “Азаматул Қуръон”, с. 85.

нарсаларни англайди. Бу ҳам башариятнинг тоқати ва қуввати билан боғлиқ ҳолатдир.

Хуллас, ҳар бир Пайғамбарнинг мўъжизаси ўз даврига тааллуқли. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам эса бутун башариятга Пайғамбар қилиб юборилганлари учун Набий алайҳиссаломнинг энг буюк мўъжизалари бўлган Қуръони карим барча замон ва маконларни ўз ичига олиб, қиёматгача давом этади.

Қуръони каримда Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг борлиги ва қудрати хусусида тафаккур қилиш билан бирга, аксарият ҳолларда илмий ҳақиқатлар билан асосланиб берилган. Бир минг тўрт юз йилдан бери илм-фан соҳасида рўй бераётган мисли қўрилмаган тараққиёт ва кашфиётлар Унинг бирор ҳукмини инкор этмай, аксинча, ҳар доим тасдиқлаб келгани ҳам Унинг мўъжизаларини аён қилмоқда.

Бугун дунё халқлари энг моҳир олимларни йиғиб, бир энциклопедия туздилар ва у билан бир-бирларига мақтанадилар. Инглизларнинг «Британника» ва французларнинг «Лароусса»си каби. Лекин улар ҳар йили энциклопедияларини тўлдириш ва қўшимчалар киритиш учун илова нусхасини чиқаришга мажбур бўлишади. Бунда ўтган вақт оралиғида ўтказилган тадқиқотлар натижасида ўртага чиққан янги маълумотлар сабабли эски баёнлар ўз кучини йўқотади ёхуд уларга бир нечта қўшимчалар киритиш зарурати туғилади. Илм-фан кашфиётлари ақл бовар қилмайдиган салоҳиятга эришган замонамизда энг кучли олимлардан ташкил топган илм кишилари томонидан вужудга келган энциклопедиялар ҳам йилдан-йилга ўз кучини йўқотиб, янгиланишга эҳтиёж сезар экан, Қуръон қамраган сон-саноксиз илмий ҳақиқатлар асрлар давомида ҳам ҳеч қандай янгиланиш ва ўзгаришга муҳтож бўлмаслиги, унинг илоҳий манба, яъни Аллоҳнинг каломи эканлиги доир энг буюк далиллардан биридир.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Қуръон мўъжизаларини ва бу хусусиятларининг абадий давом этиши ҳақида бир ҳадиси шарифларида шундай марҳамат қилганлар: *«Қуръони карим рўй бериши мумкин ҳар хил фитналардан кишини саломат қилган, аввалги қавмларнинг хабарлари, кейингиларнинг аҳволини, одамлар орасида рўй берадиган ҳукмларни ўз ичига олган, ҳақ ва ботилни бир-биридан ажратган, сафсаталардан холи, Уни тарқатганларни Ҳақ таоло ҳалок қилгани, Ундан бошқада ҳидоят қидирганларни Аллоҳ залолатга туширгани, Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг мустаҳкам ипи, зикру ҳокими ва сироти мустақийми бўлган, Ўзига боғланганларни ҳеч қачон залолатга тушмаслиги, ундан сўзлаган тил янглишмаслиги, олимлар унга тўймаган, қайта-қайта такрорланса-да, аслини йўқотмаган, одамларни ҳайрон қолдирадиган мўъжизавий хусусиятлари асло тугамайдиган, жинлар уни эшитганида:*

إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا

«...Биз ажойиб Қуръонни эшитдик...» («Жин» сураси, 1-оят) дейдиган, у билан мулоқот қилганлар тўғри сўзлаган, у билан ҳукм қилганлар адолатли муносабат қилган, уни татбиқ қилганлар ажр топган, унга даъват қилганлар сироти мустақиймда бўладиган илоҳий каломдир» (Термизий, «Ҳазрати Қуръон», 14; Доримий, «Ҳазрати Қуръон» 1).

Қуръони карим ҳар жиҳатдан буюк мўъжизадир. Мана шунинг учун ҳам Қуръони карим ўша кунги фасоҳат ва балоғатда юксак даражага эришган араблардан ва қиёматгача келадиган инсу жиндан ўзига ўхшатиб бир нима дейишга уринаётганларни бир неча асрдан буён оғзини ёпиб қўймоқда. Бу борада Қуръони каримда биринчи бўлиб «Тур» сурасининг 34-оятида:

فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ

«Агар уларнинг гапи рост бўлса, у (Қуръон)га ўхшаш сўзни келтирсинлар!» дея марҳамат қилган.

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло «Исро» сурасининг, 88-ояти каримасида шундай марҳамат қилади:

قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

«Агар инсу жинлар тўпланиб, ушбу Қуръонга ўхшаш нарсани келтирмоқчи бўлсалар, бунда баъзилари баъзиларга ёрдамчи бўлсалар ҳам, унга ўхшабини келтира олмаслар».

Мушриклар бу илоҳий хитоб қаршисида ожиз қолган эдилар, Ҳақ субҳанаҳу ва таоло уларнинг бу борадаги мутлақ заифлигини янада очироқ тарзда ифода қилди, мана бу ояти каримани нозил қилди:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَاذْعُوا مَنِ اسْتَطَاعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

«Ёки: «Ўзи тўқиб олди», дерларми? Сен: «Бас, агар ростгўй бўлсаларингиз, Аллоҳдан бошқа кимни чақиришга қодир бўлсангиз, чақириб, бунга ўхшаш ўнта тўқилган сура келтиринг-чи», дегин» («Худ» сураси, 13-оят)

Кейин бироз қискароқ қилиб, фақат бир суранинг ўхшабини келтиришлари сўралди («Юнус» сураси, 38-оят). Бунда ҳам қўлларидан ҳеч нарса келмагач, сўнгра қайси сурадан бўлса-да, унга ўхшаш бир сўз келтиришлари сўралди:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ
وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

«Ва агар бандамизга туширилган нарсамизга шакингиз бўлса, унга ўхшаш бир сура келтиринг ва рост сўзловчилардан бўлсангиз, Аллоҳдан ўзга гувоҳларингизни чақиринг» («Бақара» сураси, 23-оят).¹⁷¹

Бу оятлар мушрикларни ожизу забун қолдириб, энг заиф нуқталарини ишғол қилди ва гўёки тилларига кишан солди. Бу илоҳий зарбаларга жавоб беролмаганлари учун ёлғонга чиқариш, бўҳтонлар уюштириш ва зарар етказиш каби ҳужумлардан фойдаланишга ўтишди:

إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ

«...Бас, бу асар қолган сеҳрдан ўзга ҳеч нарса эмас» («Мудассир» сураси, 24-оят),

سِحْرٌ مُّسْتَمَرٌّ

«...Бу ўткинчи сеҳр, дерлар» («Қамар» сураси, 2-оят),

إِنْ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ

«...Уни ўзи уйдириб олди ...» («Фурқон» сураси, 4-оят),

إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ

«...Бу ўтганларнинг афсоналаридан бошқа нарса эмас», дерлар» («Анъом» сураси, 25-оят) каби ҳужжати бўлмаган, қолаверса, ўзларининг қарорсиз ва тутруқсизликларини кўрсатган сафсата иддаоларни кўпайтириш билан машғул бўлишди.

Қуръони каримнинг бир сурасига ўхшаш сўзни келтириш борасида душманларга жавобан нозил қилинган бу огоҳлантиришлар, давримизгача бўлган барча инкорчиларнинг гумроҳлиги ва ожизлигини кўрсатиб қўйган. Ва, албатта, Қиёматгача шундай бўлишда давом этади.

¹⁷¹ Яна қаранг: “Қасос”, 49-50-оятлар.

Насронийлар арабларга арабчани ўргатадиган даражада илм ва фасоҳатга эга попларни етиштирган. Лекин уларнинг ҳеч бири бу Қуръоний даъволарга қарши бирор ташаббус кўрсатишга журъат қилолмаганлар. Бир неча асрдан бери ислом нурини сўндириш учун жонлари ва моллари билан улкан машаққатларга ҳам тоқат қилаётган кофир ва адашганлар дунёси шунча заҳмат ва машаққат ўрнига, қўлларида келса, бу йўлдан фойдаланган бўлмасмидилар? Шу тарихий ҳақиқат ҳам бу Қуръоний огоҳлантириши азамати ва Унинг қаршисида душманларнинг ожизлигини, рад ва инкорга имкон бермайдиган суратда, очиқ-ойдин кўрсатмаяптими?

Бу борада бир хонага кириб олиб, бир неча ой уринган машҳур ва моҳир адиблар ҳам бўлган, фақат мияларини эритадиган даражада ғайрат кўрсатишларига қарамай бир оят ҳам ёзолмаганлар.

Жумладан, Қуръони карим сураларига назира ёзмоқчи бўлган Мусайламатул Каззоб ва унга ўхшаганлар, қилган ишлари билан кулгили ҳолатларга тушганлар. Ёзган нарсалари ҳажвиядан нарига ўтмаган ва ўзларининг нақадар аҳмоқу жоҳил эканликларини кўрсатиб қўйган холос. Чунки Қуръон фақатгина фасоҳат ва балоғат мўъжизаси эмас, аини пайтда, бутун асрлар ҳақиқатлари билан бирга қамраган мўъжизалар китобидир. Шундай экан, қачон, қаерда ўлишини билмайдиган, ожиз бир башарнинг, албатта, беназир ва олий ҳақиқатларни ўзида мужассам қилган мўъжизалар билан тўла бир оятни ўртага қўйиши мумкин эмас. Қолаверса, башарий қўл билан ёзилган «Таврот» ва «Инжил»нинг ҳол-аҳволи ҳаммага маълум. Икки китоб ҳам аслидан йироқлашган, гўё қарама-қаршиликлар жамланмасига айланган.

Қуръоннинг бугунгача таъсирини йўқотмай келган баён мўъжизаси китоби бўлганига энг катта далил – тажриба ва кузатув. Нозил қилинган кундан бошлаб, бугунгача ўн беш асрдан бери Қуръон билан баҳслашиб, ғолиб бўлган кишини тарих кўрмади! Синаб кўрганлар ҳам бутун инсоният қаршисида шарманда бўлиб, қиёматгача юзидан кетмайдиган разолатни орттириб олганлар.¹⁷²

Қуръони карим шеърӣ ёки насрий асар эмас. Билъакс, ҳам шеърӣ ва ҳам насрийликни ўзида жамлаган бетакрор услуби ва бу услубга уйғун ажойиб оҳанги, хониши бор. Қуръон ўқиган киши бу ички хониш таъсирини кўнгил тубида ҳис этади.

Қуръон матнида зарра каби бирор ўзгариш оҳанг ва маънони бузади.

Қуръони карим бу хусусияти билан кўнгилларда мисли қўрилмаган кучли таъсир уйғотган, араблар уни Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг латиф оғизларидан тинглаб, бирин-кетин иймон келтиришган. Мушриклар унга ўхшаш бирор нарсани топиб беролмаслиги сабабли Қуръоннинг фасоҳат ва балоғатини виждонан тан олишган. Улар Қуръонни фақат дунёвий ман-

172 Бутӣй, “Мин Равоил Қуръон”, с. 126, 129, 130.

фаатларига мос келмагани ва бир етимга итоат қилиш нафсониятларига оғир келгани учун рад этишган.

Ибн Аббосдан ривоят қилинишича, мушрикларга бошчилик қиладиганлардан бири Валид ибн Муғйро бир куни Пайғамбаримиз алайҳиссалату вассаломнинг ёнларига келиб, Қуръон ўқишларини сўрайди. Аллоҳнинг Расули унга:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ
الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُم لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

«Албатта, Аллоҳ адолатга, эҳсонга, қариндошларга яхшилик қилишга амр этадир ва фаҳшу мункар ҳамда зулмкорликдан қайтарадир. У сизларга ваъз қилур. Шоядки, эсласангиз» («Наҳл» сураси, 90-оят) ояти қаримасини тиловат қилдилар.

– Буни менга яна бир марта ўқи! – деди Валид.

Пайғамбаримиз оятни яна бир бор ўқиган эдилар, Валид:

– Қасамки, бу сўзларда шундай лаззат, гўзаллик ва нур борки, шохлари сермева, илдизи сувга тегиб турган, ям-яшил дарахтга ўхшайди. Бу сўзларни одам сўйлаши мумкин эмас. Шубҳасиз, бу сўз ҳамма нарсадан устунлик қилади! Ундан ҳеч нарса ғолиб келолмайди. Бу сўз муҳолифларини мутлақо мағлуб қилади! – дейишдан тиёлмади ўзини.

Хайратда қолган Валид ҳазрати Абу Бакрнинг уйларига боради ва у зотдан Қуръони қарим ҳақида бир нималарни сўраб олади. Кейин Қурайшликлар ёнига бориб:

– Абу Кабша ўғлининг айтган сўзларидан жуда хайратга тушдим, тўғриси! Қасамки, у шеър ҳам, сеҳр ҳам, аҳмоқона сафсата ҳам эмас! Унинг сўзлари, шубҳасиз, Аллоҳнинг каломидир! – деди.

Бу сўзлари Абу Жаҳлга етиб борган эди:

– Агар Валид динидан юз ўгирса, бутун Қурайш динидан чиқади, – деди ва дарҳол унинг ёнига бориб:

– Эй амаки! Қавмингиз сизга бериш учун мол тўплаяпти. Сиз Муҳаммаднинг ёнига бориб ундан бир нималарни сўрабсиз, – деди.

– Қурайш мен уларнинг энг бадавлати эканимни яхши билади! – деди Валид.

– Унда Муҳаммад ҳақида шундай сўз айтингки, сиз Уни инкор қилганингиз ва Уни ёмон кўришингизни қавмингиз билсин! – деди Абу Жаҳл.

– Нима дейишим керак? Орангизда шеър, қасида, ражаз-ғазални¹⁷³ мендан кўра яхшироқ биладиган одам йўқ. Унинг сўзлари буларнинг ҳеч бирига ўхшамайди. Қасамки, бироз олдин Муҳаммаддан шундай сўз эшитдимки, у на одам боласининг сўзига, на жинларнинг сўзига ўхшарди. Унинг сўзида муҳташам лаззат ва ёқимлилиқ бор, – деди.

Абу Жаҳл сўзида туриб олди:

– Қавмингиз Унга қарши бирор нима демагунингизча, сиздан рози бўлмайди!

– Тўхтаб тур, бироз ўйлаб кўрай, – деди. Сўнгра: «Унинг айтганлари шеърдир» деган бўҳтонни тарқатди (Ҳоким, II, 550/3872; Таборий «Тафсир», XXIX, 195-196; Воҳидий, 468 с)

Унинг бу ҳолати Қуръони каримда бор бўйича шундай тасвирланади:

إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ فَقَتَلَ كَيْفَ قَدَّرَ ثُمَّ قَتَلَ كَيْفَ قَدَّرَ ثُمَّ نَظَرَ
ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلَّا
سِحْرٌ يُؤْتَى إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ

«Албатта, у тафаккур қилди ва чамалаб кўрди. Лаънат бўлсин унга, қандоқ ҳам чамалаб кўрди! Сўнгра яна лаънат бўлсин унга, қандоқ ҳам чамалаб кўрди. Сўнгра назар солди. Сўнгра юзини буриштирди ва қавоғини солди. Сўнгра юз ўгирди ва такаббурлик қилди. Бас, бу асар қолган сеҳрдан ўзга ҳеч нарса эмас. Бу башар сўзидан ўзга ҳеч нарса эмас, деди» («Мудассир» сураси, 18-25-оятлар)

Халқни Қуръон эшитишига тўсқинлик қилган адашган кофирлардан Абу Суфён, Абу Жаҳл ва Аҳнос ибн Шорик кечалари Каъбада Қуръон ўқиётган Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламни уч кеча бир-бирларидан беҳабар пойлаб, қулоқ солишади. Тасодифан бир-бирларини учратганларида:

– Зинҳор ҳеч ким билмасин! Одамлар бизнинг бу ҳолимиздан хабардор бўлишса, расвою разил бўламиз! Бундан кейин Қуръон эшитмайсан деб ҳеч кимга тўсиқ бўлолмайди! – деб қилган ишларини айблаб, бошқа бундай қилмасликка ўзаро аҳдлашадилар (Ибн Ҳишом, I, 337-338).

Кўплар Қуръон асосидаги қалбга таъсир шарофати билан мусулмон бўлган. Улардан бири ҳазрати Умарнинг ўз куёвлари эшигига борганлари, ғазаб ва нафрат ҳолида бўлишларига қарамай, Қуръон қироатини эшитиб

173 Ражаз — араб арузидаги “баҳр”лардан бирининг номи. Тезлик ва секинликнинг оҳангдошлиги ва ритмик тарзда тенг келиши учун кўп мусика асбоблари билан мос келадиган, шунинг учун маънонинг фикр уйғурлигига имкон берган, бир пайтнинг ўзида ғайғу ва сурур ҳолатини ифодалай оладиган баҳри ражазнинг 15 хил усули борлиги таъкидланади. (“Тахирул Мавловий”, “Адабиёт луғати” с. 120, “ражаз” бўлими.)

қалблари юмшаб, бутун ўй-фикрлари остин-устун бўлгани мусулмон оламида унутилмас воқеалардан биридир. Боз устига ҳазрати Умар қаттиққўллиги ва баджаҳллиги билан танилган киши бўлганлар.

Қуръони карим таъсирида қолиб, ислом билан шарафланганлардан яна бири Жубайр ибн Мутъим розияллоху анху. У киши Расули Акрам соллаллоху алайҳи ва салламдан «Тур» сурасини тинглаб, юраги қалкиб кетади ва ҳиссиётларни шундай эътироф этадилар: «Тўёки юрагим ўрнидан чиқиб кетгулик бўлди!» (Аҳмад, IV, 83, 85)

Ўзлари бу воқеани шундай нақл қилганлар:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам шом намозида «Тур» сурасини тиловат қилаётганларини эшитиб қолдим.

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ أَمْ خَلَقُوا السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ بَلْ لَا يُوقِنُونَ أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصِيطِرُونَ

«Балки, улар ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ ўзлари яралгандирлар?! Ёки улар яратувчиларми? Балки, улар осмонлару ерни яратгандирлар?! Йўқ, улар ишонмаслар. Балки уларнинг ҳузурида Роббингнинг хазиналари бордир?! Ёки улар бошқарувчиларми?» («Тур» сураси, 35-37-оятлар) Оятларига келганларида, юрагим ҳаяжондан учиб кетгудек бўлди» (Бухорий, «Тафсир», 52).

Рисолати Муҳаммадиянинг дастлабки пайтларида шеърый мусобақаларда ғолиб бўлиб, шеърлари Каъба деворларига осилган Имриул Қайсининг синглиси тирик эди. Унга Қуръони каримдан бир неча оят ўқиб беришди. Фасоҳат ва балогатни жуда яхши билан бу аёл Қуръон оятларини эшитиб:

– Бу сўзлар инсонга тегишли мумкин эмас. Агар ер юзида шундай сўз бўлса, акамнинг шеъри Каъба деворига осиб қўйишга муносиб эмас. Уни олиб қўйиб, шу сўзларни ёзиб қўйиш керак, – дейишга мажбур бўлди ва акасининг қасидасини ўз қўллари билан Каъба деворидан тушириб қўйди. Унинг остида турган бошқа муаллақаларга сўз сўйлашга ҳожат қолмаганидан улар ҳам бир-бир шеърларини олиб қўйишди.¹⁷⁴

Ақли солим эгаси бўлган киши Қуръонни тинглагандаёқ унинг Ҳақ калом эканига иймон келтиради. Шунинг учун ҳам Расулимиз алайҳиссалату вассаломга Қуръони одамларга эшиттириш вазифаси ҳам юкланганди. Жумладан, ояти каримада шундай марҳамат қилинади:

وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ
حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ

¹⁷⁴ Қаранг: Аҳмад Жавдат Пошо, I, 83.

«Агар мушриклардан биронтаси паноҳ сўраса, унга паноҳ бер, токи у Аллоҳнинг каломини эшитсин. Сўнгра уни омонлик жойига етказиб қўй. Бу уларнинг билмайдиган қавм бўлганлари учундир...» («Тавба» сураси, 6-оят)

Демак, Каломуллоҳ садоси қулоқларга етиб бориши иймон нурининг қалбга ўрнашишига васила бўлади. Қуръон садосидаги қўнгилларни фатҳ этган оҳанг ва наво унинг сас низомидан, яъни сўзларнинг, ҳарфлар, сукун ва ҳаракатларнинг узун-қисқа ҳижолаҳнинг энг уйғун тарзда кетма-кетликдан ташкил топган. Одатда, бир овоз тонидан бошқасига ўтаётганда ўзига хос оҳанги билан қалбларни забт этади. Маъносини англамаганлар ҳам, усул ва қоидаларига уйғун равишда ўқилганида бетакрор садосидан лаззатланадилар.¹⁷⁵

Мушрикларнинг Қуръони каримга муносабатлари

Ислом мушрикларнинг нафсоний ҳаётларига якун ясаб, ҳақиқат, адолат, қиёматнинг қойим бўлиши, қайтадан тирилиб савол-сўроққа тортилиш, ҳар кимнинг қилган ёмонлик ва адолатсизликлари жазосиз қолмаслиги ҳақида сўзларди. Кофирлар бу ҳолатдан нотинч бўлиб қолишди. Бунинг устига, Ислом динида мушрикларнинг «илоҳ»лари ботилга чиқарилган эди. Бундан ташқари, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олиб келган «Улкан Хабар» бутун Маккада тарқала бошлаган эди. «Наба» сурасининг илк оятларида бу манзара қуйидагича тасвирланган эди:

عَمَّ يَسْأَلُونَ عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ

«Нима ҳақида сўрашади? Улкан, муҳим хабар ҳақида (сўрашади). Шундай хабарки, у(мушрик)лар унинг ҳақида ихтилоф қиларлар» («Наба» сураси, 1-3-оятлар).

Инсон аслида ҳақ ва ҳақиқатга мойил қилиб яратилгани учун ҳам қалби билан мажҳулликни қабул қилолмайди. Доимо ҳар бир нарсага аниқлик киритишга ҳаракат қилаверади. Шу сабабли ҳам нима эканлигини билмаган ва билиш имкони бўлмаган нарсалар уни доим қийнайди. Неча-неча замонлардан буён башариятнинг пайғамбарлар юборилиб улар орқали ҳақ йўлга даъват этилганлигига қарамасдан инсонга ўлим етиши хусусида кўп ўйланишар эди. Уларнинг онгида худди заҳарли илондек ўрнашиб олиб вақти-вақти билан даҳшатли азоб берувчи халқаларига ўраб оладиган бу савол турли хил дунёкараш ва изоҳлар бериб инсоннинг шуури ортида тинчлантирилиб исканжада тутиларди. Аммо шунда ҳам барчага ҳаёт тушунчасидан устун турадиган ва оташин бир гирдобдек ўз домига тортадиган ўлим ҳолатининг

¹⁷⁵ Шунинг учун ҳам Қуръони каримни ўқиш ҳам алоҳида илм сифатида қабул қилинган ва бу ўн хил усуллар узра кироат ҳолига келган бўлибю, уларни “Қироати ашара” дейилади. Ҳар бир кироат усулининг худди мазҳаб имомларидек, “қироат имоми” васфи билан танилган муассислари бор. Бизнинг диёримизда маъруф ва машҳур бўлгани — “Осим кироати” дир.

содир бўлиши ҳеч бир истисносиз инсон бошига тушадиган қайтариб бўлмас бир ҳақиқатга айланган вақтда, инсоният ўз олдида қўйган мақсадларнинг энг авволида ўлим ҳақидаги ҳақиқатни ўрганиш жой олади.

Инсониятнинг ақли бовар қилмайдиган келажакка оид бўлган бу тугунни фақатгина ваҳий кучи билан еча олиш мумкин, холос. Жамики пайғамбарларнинг ва айнан Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам олиб келган келажак муждасининг миннатдорчилик ва шукроналар билан қабул қилиниши керак бўлган бир пайтда, афсуслар бўлсинки, инсоний шараф ва ифтихоридан маҳрум бўлган баъзи кимсалар томонидан камситишлар, ҳақоратлар, изтироб ва назарга илмаслик каби ҳолатда қарши олинган эди. Инсон яратилишининг ҳикмати ва мақсади тушунчасига зид ҳаёт кечираётган мушриклар ва иймонсизлар Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ваҳий орқали уларга етказган охират ҳақидаги хабарларини ҳайратланиб эсанкираган ҳолатда қабул қилишди ва ўзларининг нафсоний хоҳишларга берилган ҳаёт тарзларига тўғри келмайдиган абадий нажотга элтувчи бу даъватга мудҳиш бир саркашлик ва шармандаларча совуққонлик билан юз ўгиришди. Қуръони каримда охират ҳақидаги хабар «набаи ал-аъзийм», яъни «улкан, муҳим хабар» деб берилган. Охират ҳақидаги хабарнинг бундай аталиши сабаби ва ҳикмати жуда ҳам равшан. Чунки инсонлар қандай ҳаёт шартларида ҳаёт кечирмасинлар уларга ўлим келганда барибир аини изтиробни бошдан кечирадилар. Улар яшаган бутун ҳаётларининг ўнгу сўлга чайкала-чайкала алалокибат ўлим уфқларида ўз ниҳоясига етиши, айниқса, иймонсиз қалбларни туб-тубигача азобли оғриқ беради. Тириклар учун ўлимдан ҳам муҳимроқ бирор ҳодиса бўлмагани учун ҳам ўлим ҳақидаги хабарнинг улканлигини ҳис этишни тақозо қилади. Шу боисдан ҳам бу ҳолатни муносиб равишда идрок этган инсонлар фоний ва ўткинчи неъматлардан воз кечиб ёлғончи келажакдан ҳақиқий ва боқий келажак сари юз тутган эдилар. Ўлимдан ибрат олмасдан кечирилган ҳаёт билан қоронғуликда бошидан мусибат кечириб яшалган ҳаёт ўртасида фарқ йўқдир. Чиройли ҳолатда яшаб ўтилган ҳаёт ниҳоясига етганда ўлимга юз тутганда саодат юлдузи порлай бошлайди. Айнан мана шу сабабдан ҳам Исломи дини ўлим ҳақида доимо эслатиб туради ва унга тайёр бўлиб юзлашишга тарғиб этади.

Қуръони каримда охират ва ўлим ҳақидаги хабарлар кофирларнинг бу дунёдаги ҳою ҳавасларига тамомила зид бўлгани учун улар тинчларини йўқотиб қўйишди ва келиб Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламдан Қуръони каримни ўз хоҳиш-истакларига кўра ўзгартиришни талаб қилдилар. Улар Пайғамбаримиз ҳузурларига келиб:

«Бизларга илоҳларимиз Лот ва Уззога ибодат қилишни ман қилмайдиган Қуръон келтир. Агарда Роббинг сенга бизнинг истақларимизни баён қиладиган Китобни ваҳий қилмаётган бўлса, унда ўзинг шу мазмундаги Китобдан бизга ўқиб бер ёки Роббингдан сенга туширилаётган ўша сўзларингни бир иложини қилиб ўзгартириб чик; масалан, азоб ҳақида баён қилинган оятларингни раҳмат

ҳақидаги оятларга, ҳаром ҳақидагиларини ўрнига ҳалол ҳақидагиларини ёки аксинча ҳалол ҳақида бўлса, ҳаром ҳақидаги оятлар билан алмаштириб чиқ!» дея талаб қилишди.

Шундан сўнг ушбу талабларни қўйган инсонлар ҳақида қуйидаги ояти карима нозил бўлди:

وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَ نَا آتَتْ
بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدَّلَهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تَلَقَاءِ نَفْسِي إِنْ
أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

«Қачонки, уларга очиқ-ойдин оятларимиз тиловат қилинганида, Бизга мулоқот бўлишдан умиди йўқлар: «Бундан бошқа Қуръон келтир ёки уни алмаштир», дедилар. Сен: «Мен ўзимча уни алмаштира олмасман. Мен фақат ўзимга ваҳий қилинган нарсасга эргашаман, холос. Албатта, мен Роббимга осийлик қилсам, улуғ куннинг азобидан қўрқаман», деб айт» («Юнус» сураси, 15-оят) (Воҳидий, 270-бет; Алуси, ХИ, 85)

Мушриқлар шундан сўнг нима қилишларини билмай қолдилар. Улар томонидан мусулмонларга нисбатан зулм, исканжа, зуғум ва азият етказиш кундан-кун ошиб борар, Макка шаҳридаги ҳаёт чидаб бўлмас даражага етган эди. Шу сабабдан ҳам бошқа мусулмонлар каби Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анху ҳам ҳижрат қилиш учун Пайғамбар алайҳиссаломдан рухсат сўрайдилар ва рухсат бўлач, Ҳабашистон томонга сафарга отланган эдилар. Абу Бакр розияллоҳу анху бир неча кун йўл босиб ўтгач Кара қабиласининг оқсоқоли Ибн Дағина билан учрашди.

Ибн Дағина у кишига:

– Эй Абу Бакр, сен каби инсон ўз юртини ташлаб ҳам кетмайди, бунга биров сени мажбур ҳам қилмайди. Аллоҳга қасамки, сен ўз қавми ва қабиласининг тожи ҳисобланасан. Фақатгина солих амаллар қилиб қариндошларини ҳимоя қилгувчилардансан. Ночор аҳволда қолганларни эҳтиёжини қондиргувчилардансан. Қайт ортингга, мен сени ўз ҳимоямга оламан, – деди. Шундан сўнг Абу Бакр розияллоҳу анху Ибн Дағина билан биргаликда Маккага қайтиб кетди. Маккага етиб келишганда Ибн Дағина Абу Бакр Сиддиқни ўз ҳимоясига олганлигини барча қурайшликларга маълум қилди. Ибн Дағинанинг сўзларини эшитган Қурайш қабиласи унга ўзларининг шартларини қўя бошлашди.

– Абу Бакр Роббига қиладиган ибодатини уйининг ичида қилсин. Ўз уйи ичида хоҳлаганича намоз ўқиб Қуръон тиловатини қилаверсин, аммо уйдан ташқарида очиқчасига намоз ўқиб, Қуръон тиловат қилиб бизнинг тинчлигимизни бузавермасин. Чунки биз унинг аёлларимиз ва болаларимизни ўзига

жалб этиб олишидан хавотирдамиз, – дейишди. Ибн Дағина мушрикларнинг бу истакларини Абу Бакр розияллоху анхуга етказган эди, у киши бу шартларни қабул қилдилар. Шундан сўнг уйлари қаршисида бир жой танлаб у ерни намозгоҳ сифатида тайёрлаб олдилар. Ўша ерда намоз ўқиб Қуръон тилова-тига машғул бўлдилар. Абу Бакр розияллоху анху таъсирчан қалб ва мулойим юрак соҳиби бўлганликлари учун Қуръони карим кироатидан ҳузурланар, кўзларидан шашқатор ёшлар оқарди. У зот Қуръони каримни кироат қилар чоғлари у кишининг овозларини эшитиб атрофларида мушрикларнинг аёл-лари ва болалари йиғила бошлашди; улар кироатни ўзгача бир ҳаяжон билан тинглар эдилар. Бу ҳолат Қурайш мушрикларини ташвишга сола бошлади. Мушриклар Ибн Дағинага Абу Бакр розияллоху анху устиларидан шикоят қилиб боришди ва ундан Абу Бакр розияллоху анхунинг бундай қилишига монелик қилишни ёки у кишини ўз ҳимояси остидан чиқаришини сўрашди.

Ибн Дағина ҳам:

– Эй Абу Бакр! Ёки уйингда ўтириб овозингни чиқарма ёки менинг ҳимоям остидан чиққанингни барчага маълум қил, – деди.

Шунда Абу Бакр розияллоху анху Аллоҳга таваккал ва таслим этган ҳолда шундай жавоб қилдилар:

«Ҳимоянгдан воз кечаман. Менга Аллоҳнинг ҳимояси кифоя» (Бухорий, Мунокибул Ансор, 45; Ибн Хишом, II, 395-396).

Араб жамияти адабиётга жуда ҳам ҳарис бўлганлари учун равон ва балоғатли ўқилган ҳар қандай сўздан қаттиқ таъсирланар ва фавқуллодда рағбат этишар эди. Уларнинг адабиётга муносабатлари шу даражада эдики, баъзан ўз ўрнида ўқилган биттагина байт ҳам баъзиларни кўкка кўтарса, бошқа биров-ларини ерга тикишга кифоя қиларди. Мушриклар эса вақти-вақти билан ҳатто ўзларини ҳам мафтун этадиган Қуръоннинг услубини ўта таъсирли эканлиги-ни ҳисобга олган ҳолда ўзаро келишиб бунга ҳам тайёргаликлар кўриб юри-шар эди. Қуръони каримни ўқишни ва тинглашни тақиқлаб қўйган мушриклар уни яширинча ўқилганда одамларнинг бу илоҳий каломни тинглаб қалблари майил этишига ҳалақит бериш учун ҳам шовқин солишар эди. Уларнинг бу ишларини Парвардигори Олам ояти карима орқали қуйидагича баён этади:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ

«Куфр келтирганлар: «Бу Қуръонга қулоқ солманглар, унга ҳалақит беринг, шоядки, ғолиб бўлсангиз», дедилар» («Фуссилат» сураси, 26-оят).

Оламлар сарвари соллаллоху алайҳи ва саллам ўз қавмларининг у киши-га етказган ҳар қандай азият ва зулмларга қарамасдан уларни Исломига даъ-ват қилишдан, абадий нажот топишга чорлашдан ҳеч ҳам орқага чекинмас эдилар. Мушриклар бўлса араблардан ҳаж, умра ёки бошқа бирор мақсадда Маккага келганларни шаҳар ташқарисида кутиб олишар, уларга Пайғамбар

алайҳиссаломга яқинлашмасликни ва у зотнинг сўзларига қулоқ осмасликларини уқтиришар, ҳатто бундан қайтариб таҳдид қилишгача боришар эди. Аллоҳнинг севимли Расули алайҳиссаломни ақлдан озган, сеҳргар, коҳин каби номлар билан атаб, ҳатто ўзлари ҳам ишонмайдиган бу бўҳтонларга Макка шаҳрига келганларни у зотдан узоқ тутишга ҳаракат қилишарди.

Туфайл ибн Амр¹⁷⁶ Макка шаҳрига келгач, Қурайш қабиласининг обрўли бир қанча вакиллари унинг олдига боришди ва шундай дейишди:

– Эй Туфайл! Сен шоирсан ва қавминг орасида ҳурматга сазовор кишисан. Шаҳримизга келибсан, аммо орамизда номи чиққан бир кишидан эҳтиёт бўлишинг керак. Унинг қилаётган ишлари бизни қийин аҳволга солиб қўйди. Жамиятимиз ва олиб бораётган ишларимизга путур етказди. Унинг сўзлаётганлари худди сеҳрлаб қўяётгандек таъсир қилиб, отани боладан, акани укадан, эрни хотинидан ажратиб юбормоқда. Бизнинг бошимизга келган бу ташвишнинг сен ва қавмингнинг ҳам бошингизга қилишидан хавотирдамиз. У одам билан умуман гаплашиб ҳам ўтирма, бирор сўзига қулоқ ҳам осма! – деб гапларини уқдира кетишди.

Ушбу гапларнинг таъсирига тушиб қолган Туфайл Муҳаммад алайҳиссаломнинг бирор сўзларини тингламасликка ва умуман гаплашмасликка қарор берди. Ҳатто Масжидул Ҳаромга борган вақтида ҳам Аллоҳ таолонинг элчиси бўлмиш у зотнинг сўзларини эшитмаслик учун қулоқларига пахта тиқиб олди. Кейинчалик қилган иши ҳақида ўйларкан, бу каби вазиятга тушиб қолганини ўзига муносиб кўрмасдан «Ҳолимга вой бўлсин менинг! Мен ақлли ва шоир инсон бўлсам. Нутқнинг гўзали қанақаю, хунуги қандайлигини билсам. Шундай экан, мана шу инсонни сўзларини тинглашимни нима ёмонлик жойи бор? Агарда сўзлари хуш бўлса, қабул қиламан, бемаъни бўлса рад этиб кетавераман» деб ўйлаб ўша атрофда кута бошлади. Муҳаммад алайҳиссалом одамлардан ажралиб чиқиб ўйлари томон йўналганларида у кишининг орқаларидан Туфайл ҳам йўл олди.

– Эй Муҳаммад! Қавминг менга сен ҳақингда шундай-шундай сўзларни айтишяпти. Мени шу қадар кўркитишдики, сенинг сўзларингни тингламаслик учун ҳатто қулоқларимга пахта тиқиб олдим. Кейин эса Аллоҳ таолонинг инояти билан сўзларингни тинглашга муваффақ бўлдим. Менга ҳам ўзинг даъво қилаётган нарсани тушунтириб бера оласанми?» – деб сўради.

Туфайл сўзларини шу тарзда давом этди:

– Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам менга Ислом ҳақида шундай тушунча бердилар, унинг орқасидан Қуръондан тиловат қилдиларки,

176 Туфайл ибн Амр ад Давсий розияллоху анху обрў-этиборли, нуфузли, оқил, шоир ва меҳмоннавоз киши эдилар. Ҳаммага ҳар доим эшиклари очик эди. Очларни тўйдирар, эшигидан паноҳ истаганларга ёрдам берардилар. Нубувватнинг 10 йилида мусулмон бўлганларидан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салам Мадинага хижрат қилганларига қадар, Давс қабиласини исломга даъват қилганлар. Ямома жангида буюк қаҳрамонлик кўрсатиб, ўша ерда шахд бўлганлар.

Аллоҳга қасам ичиб айтаман, мен Қуръондан ҳам гўзал бир нутқ, Исломдан ҳам гўзалроқ бирор дин ҳақида умрим бино бўлиб эшитмаган эдим. Мен шу заҳотиёқ Исломни қабул қилиб, Аллоҳдан бошқа ҳеч қандай илоҳ йўқлигига гувоҳлик келтирдим.

Ушбу воқеадан сўнг, Туфайл розияллоху анху Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам билан биргаликда бир неча кун қолдилар ва у зотдан руҳсат олиб қабиладошларини ҳам даъват қилиш учун ортга қайтиб кетдилар. Одамларни даъват қилишларида ўзларида далил сифатида фойдаланишлари учун Муҳаммад алайҳиссаломдан Аллоҳ таолодан бирор бир кароматга эга бўлишликларини сўраб дуо қилишларини сўрадилар. Шунда Пайғамбаримиз алайҳиссалом у кишини дуо қилган эдилар, унинг баракотидан Туфайл розияллоху анхунинг икки кўзлари орасида бир нур пайдо бўлди. Кейин эса, у кишининг ўз истакларига кўра, бу нур юзларидан асоларининг учига кўчди. Туфайл розияллоху анху шу ҳолатда қавмларига қайтгач, шаҳид бўлиб вафот топгунларига қадар фақатгина инсонларни Исломга даъват ва дин йўлида жиҳод этган ҳолда ҳаёт кечирдилар.¹⁷⁷

Туфайл розияллоху анхунинг Исломга даъватларини биринчи бўлиб қабул қилган инсон бу – Пайғамбаримиз алайҳиссаломдан энг кўп ҳадис ривоят қилган машҳур саҳоба Абу Хурайра розияллоху анху бўлдилар.¹⁷⁸

Мушриклар Қуръони каримга нисбатан бу қадар салбий муносабатда бўлишларига қарамасдан ўз-ўзлари билан холи қолишганда виждонан ҳақиқатни тан олишар, унинг тиловати яширин тинглашдан ўзлари тия олишмасди. Шунда улар ўзларининг навбатдаги баҳоналарини ўйлаб топиб шундай дея бошлашди:

وَقَالُوا لَوْلَا نَزَلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ

Улар: «Ушбу Қуръон икки шаҳардан (бирида) бўлган улуг кишига нозил қилинганида эди», дедилар («Зухруф» сураси 31-оят)

Улар Пайғамбар алайҳиссаломни Аллоҳ юборган ҳақ пайғамбар, Қуръони каримни эса ҳақ китоб сифатида виждонан қабул қилиб турган бўлсалар-да, нафслари ушбу тасдиқни тан олишга йўл бермаётган эди. Қуръони каримни Аллоҳ таолонинг илоҳий китоби эканлиги қабул қилишган, аммо Аллоҳ таолонинг иродаси ва тақдим этган тақдирига нисбатан янглиш муносабат билдираётган эдилар. Мушрикларнинг ақл-хушларини нафс ўз исканжасига олган ва ҳақиқатни кўришдан тўсиб қўйганлиги сабабидан ҳам Қуръони карим бир камбағал, ота-онасиз етим қолган бир кишига эмас, балки Макканинг бойларидан бўлмиш Валид ибн Муғййрага ёки Тоифнинг бойларидан ҳисобланган

177 бн Ҳишом, I, 407-408; Ибн Саъд IV, 237-238.

178 Ибн Ҳожар, “ал Исоба”, II, 226.

Амр ибн Умайрга нозил бўлиши керак эди. Бу фикрларга ҳамоҳанг равишда Валид ибн Муғйра ҳам:

– Қурайш қавмининг каттаси ва ҳурматга лойиқ кишиси мен бўлсам, Сакифнинг уруғидан Амр ибн Умайр қолиб Қуръон келиб-келиб шу Муҳаммадга нозил қилинадими?! (Ибн Ҳишом, II, 385)

Ваҳоланки, бандаларининг Аллоҳ таоло ҳузуридаги кадр-қиммати уларнинг на мол- давлатлари ва на келиб чиқишларига қараб, балки уларнинг тақвосига қараб белгиланади. Бундан ташқари, Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам келиб чиқишлари жиҳатидан ҳам ўз қавмларининг энг шарафлиси эдилар.

Расулulloҳ алайҳиссалом ва Қуръони каримга нисбатан қилинган бўҳтонлар

Муҳаммад алайҳиссаломга нисбатан нимаики жабр – ситам етказсалар ҳам барибир чорасизликда қолган мушриклар у зот Қуръони каримни насроний динига мансуб бир қулдан ўрганиб олган дейишгача боришди. Ҳолбуки, улар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саводсиз эканликларини билар эдилар. Ўзлари ўйлаб топган бу бўҳтонни чуқурроқ мулоҳаза қилиб туриб, бундай илоҳий диннинг асосини кура оладиган бир қул шундай шарафли ишни бошқа бир инсонга ҳеч бир замонда қўшқўллаб тутқазармиди? Бу ҳам етмагандек, ҳанузгача насронийлигича қолармиди?

Бу каби ўринсиз уйдирмага нисбатан Қуръони каримда қуйидагича жавоб берилган:

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي
يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ

«Батаҳқиқ, биламизки, албатта, улар: «Унга фақат башар таълим бермокда, холос» дерлар. Улар гумон қилаётганнинг тили ажамийдир. Бу эса, очиқ – ойдин араб тилидадир» («Наҳл» сураси, 103-оят)

وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّ
بِيَمِينِكَ إِذَا لَا رَتَابَ الْمُبْطِلُونَ

«Ундан олдин ҳеч бир китобни тиловат қилмас эдинг ва қўлинг билан хат ёзмас эдинг. Агар шундай бўлганида, ботил аҳллари шубҳага тушган бўлур эдилар» («Анкабут» сураси, 48-оят)

Бундан ташқари Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло мушрикларнинг Муҳаммад алайҳиссаломга нисбатан қилаётган тухмат ва бўҳтонларидан таъсирланмас-ликлари учун Ўз Китобида қуйидагиларни баён қилди:

فَذَكِّرْ مَا أَنْتَ بِنِعْمَةٍ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُّ
بِهِ رَيْبَ الْمُتُونِ قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ

«Бас, эслатгин: сен Роббинг неъматин илаб фолбин ҳам эмассан, маж-нун ҳам эмассан. Балки: «У – шоир, биз унга ўлим етишини кутамиз», дерлар? Айтгин: «Кутинглар, албатта, мен ҳам сизлар билан бирга кутув-чидирман» («Тур» сураси, 29-31-оятлар).

قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ أَمْ
يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا هُوَ أَعْلَمُ بِمَا
تُفِيضُونَ فِيهِ كَفَىٰ بِهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

«Қачонки уларга равшан оятларимиз тиловат қилинса, куфр келтир-ганлар Ҳақ (Қуръон) уларга келгандаёқ, бу очиқ – ойдин сеҳрдир, дерлар. Балки, у (Қуръон)ни ўзи тўқиб олган, ҳам дерлар. Сен: «Агар уни тўқиб олган бўлсам, Аллоҳдан (келадиган) бирор нарсани мендан қайтаришга қодир эмассиз. У зотнинг Ўзи у (китоб) ҳақида сиз шўнғиётган нарсалар-ни яхши билгувчидир. Мен билан сизнинг ўртангизда гувоҳликка Унинг Ўзи кифоядир. Ва У кечирувчи ҳам раҳимли зотдир», деб айт» («Ахкоф» сураси, 7-8-оятлар)

Мушриklar аслида ҳақ йўлдан юришни истамаганлари учун ҳам Аллоҳ таолонинг Расули ва Қуръони каримга нисбатан сон – саноксиз тухматлару бўҳтонларни қилаётган эдилар. Улар бу ишларни ҳақиқатни билиб туриб қилашаётган эди. Бу ишлари билан Қурайш қабиласининг обрўли кишилари Ислом динининг Макка ташқарисига чикиб тарқалиб кетишидан хавотирга тушиб, барчалари Валид ибн Муғийранинг хузурида тўпланишди. Улардан баъзилари Валид ибн Муғийрага шундай саволлар билан юзланишди:

– Маккага келаётган қабилаларга Муҳаммад ҳақида нима дейлик?

Валид ибн Муғийра эса бу йиғилишга қадар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан кўришиб фақатгина у зотнинг ўзларидан Қуръон тило-ватини тинглаган эди. У йиғилганларга қарата:

– Мен шеърнинг ҳар бир ўлчамигача биламан. Менинг ундан тинглаганим шеър эмас эди. Унинг тиловат қилган нарсаси шеърдан ҳам юксакроқ эди. У сўзлар наср ҳам эмас эди. Чунки бундай бетакрор фасоҳат ва балоғатга тўла

оҳангни мен аввал бошқа ҳеч қасрда тингламаган эдим. Бу сўзлар коҳиннинг сўзларига ҳам ўхшамайди. Мен Муҳаммадда телбаларга хос бўлган бирорта ҳам аломат кўрмадим. Биз уни сеҳргар ҳам деяолмаймиз. Чунки у кишиларга ўқиб туриб дам солаётгани йўқ, тугунлар боғлагани ҳам йўқ, бу сабабдан сеҳргарликка ўхшаш ҳеч қандай жиҳати ҳам йўқ.

Валид ибн Муғйра бу сўзларни сўзларкан мушриклар ўзларининг бузук ниятларини амалга оширишлари учун албатта бир йўл топиш мақсадида ўзини мажбурлаб шундай фикр билдирди:

– Аммо Муҳаммад, акани укадан жудо қилмоқда. Қариндошлар ўртасида айрилиқ уруғини экмoқда. Шунинг учун ҳам унинг сўзлаётганлари сеҳр ва жодудан бошқа нарса эмас! (Ибнул Жавзо, ВИ, 403-404; Ҳаким, , 550; Воҳидий, 468-бет)

Мушриклар ўзларининг Қуръони каримга нисбатан уйдирма ва бўҳтонларини қилиб ўз мақсадларига эриша олмагач, эндиги сафар кир мақсадлари нишони сифатида Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламни олишди. Парвардигори Оламнинг танланган Элчиси алайҳиссаломнинг ўғиллари икки ёшида вафот этди ва у зотнинг бу қайғуларидан фойдаланиб қолишни мақсад қилган Ос ибн Воил орқали у зотга нисбатан «абтар» дея бошлашди. Яъни бепушт, насли кесилган, орқаси кесик дея гап тарқата бошлашди. Уларнинг мақсадлари Муҳаммад алайҳиссаломни одамлар олдида обрўларини тўкиш, у зотнинг атрофдаги инсонлар қалбида тутган таъсирларини йўққа чиқариш эди.

Аммо улар бу мақсадларига ҳам эриша олмадилар. Аллоҳ таоло томонидан нозил қилинган Кавсар сураси уларнинг юзларига Қаҳҳор бўлган зот Оламлар Роббининг тарсакиси бўлиб тушди:

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ

«Албатта, Биз сенга Кавсарни бердик. Бас, Роббингга намоз ўқи ва жонлиқ сўй. Албатта, сени ёмон кўриб айбловчининг ўзининг орқаси кесик» («Кавсар» сураси, 1-3-оятлар)

Ушбу суранинг нозил бўлиши сабабидан қайси замон ёки қайси маконда бўлишидан қатъи назар Аллоҳ таолонинг Расули алайҳиссаломни ёмон кўрувчиларнинг ва у зотни айбловчиларнинг Аллоҳ таоло томонидан берилган яна бир сифатлари «орқаси кесик»ликдир. Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламни бадавий дейишга чоғланган ахлоқсизлар, бутун Оламларга Раҳмат Пайғамбарга ўзларининг нақадар назари паст эканликларини намойиш этишга журъат этишга ҳадлари сиққан аҳмоқлардир. Ўзлари аслида на моддий ва на маънавий тушунчага эга бўлмаган, зурриётсиз ҳамда орқаси кесик инсонлардир.

Шоир қуйидаги байтларда нақадар ҳақ сўзларни битган:

Жамолинг офтобидан икки олам мунаввардир;

Сенинг авлодларингга ҳар ким ҳам муҳаббат кўрсатмас,

У малъунлар ҳатто қиёматда иблисдан баттар орқаси кесикдир...

Муҳаммад алайҳиссаломга тоқат қилолмайдиган бадбахтларнинг аксарияти худди ўтмишда ўз пайғамбарларини инкор этган қавмлар каби кибрли мансабдорлар, олифта ва мансабпараст бадавлат кимсалар эди. Аллоҳ таоло улар ҳақида шундай дейди:

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ
كَافِرُونَ وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ

«Қайсики бир шаҳар – қишлоққа огоҳлантиргувчи юборсак, албатта, унинг маишатбозлари: «Биз, албатта, сиз ила юборилган нарсага куфр келтиргувчилармиз», дедилар. Улар: «Бизнинг молу дунёмиз, бола – чақамиз кўпроқ. Биз азоблангувчи эмасмиз», дедилар» («Сабаъ» сураси, 34-35-оятлар)

وَلَا تُطْعَمُ كُلُّ حَلَاْفٍ مَّهِينٍ هَمَّازٍ مَّشَاءٍ بِنَمِيمٍ مَّنَاعٍ
لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ عُتِلَ بَعْدَ ذَلِكَ رَنِيمٍ أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ إِذَا
تَثَلَّى عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ

«Итоат қилма! Ҳар бир қасамхўр, пасткашга. Айбловчи, чақимчилик қилиб юрувчиға. Яхшилиқни ман қилувчи, тажовузкор, сергуноҳга. Қўпол, ундан сўнг, отасининг тайини йўққа. Моли ва ўғиллари кўп бўлганидан. Бизнинг оятларимиз унга ўқилган пайтда, аввалгиларнинг афсоналари, дер» («Қалам» сураси, 10-15-оятлар)

Ўз қилмишлари туфайли ҳақида «Масад» сураси нозил бўлган Абу Лаҳаб: «Мени ҳар ким билан тенг кўрадиган дин аслида дин эмас!» дерди.

Абу Жаҳл эса: «Муҳаммаднинг гаплари тўғри эканлигини биламиз. Аммо шу пайтга қадар унинг қабиласи нима иш билан машғул бўлган бўлса, биз ҳам ўша ишни қилганмиз, улардан паст бўлиб қолмаганмиз. Энди бўлса улар: «Орамингда бир пайғамбар бор!» деб фахрланиб юришибди. Биз ўз қабилаимиздан қандай қилиб Муҳаммадга ўхшаган пайғамбар чиқара оламиз? Бу имконсиз! Шу сабабдан ҳам мен Муҳаммаднинг пайғамбарлигини мутлақо қабул этолмайман!» – дер эди (Ибн Касир, ал— Бидоя, 113).

Абу Жаҳл буларни сўзларкан ичидан келган гина, ҳасад ва душманлиги билан бир сафар шундай дейди: «Агар уни намоз ўқиганини кўрсам бошини босиб эзиб ташлайман!»

Орадан вақт ўтиб Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳароми Шарифда намоз ўқиб турганларида у кишига Абу Жаҳл дуч келиб қолди. Бундан олдин берган ваъдасини амалга ошириш учун у дарҳол бу ишга чоғланса – да, бирданига афти – ангори сарғайиб ич – ичидан қаттиқ кўрқинч вужудини камраб олди ва қўлида ушлаб турган тошни ҳам тутолмай қолди. Орқага тисарилиб қоча бошлади. Уни кузатиб турган атрофидаги бошқа кишилар эса ундан нима бўлганлигини сўрашди. Абу Жаҳл бўлса шошиб кўркув аралаш шундай деди: «Унга яқинлашганимда, бир лаҳзада қаршимда бир туя пайдо бўлди. Йўқ, йўқ! Аллоҳга қасамки, мен бу қаршимга чиққан туячалик кўрқинчли туяни умрим бино бўлиб кўрмаганман. У мени ютиб юборишига оз қолди!» (Ибн Ҳишом, II, 318, Ибн Касир, ал-Бидоя, 92-93)

Чунки Аллоҳ таоло севимли қули ва Расули Муҳаммад алайҳиссалом ва Ўзи юборган дини Исломни муҳофаза қилиб, Ўз пайғамбари ва динини доимо устун қўяётган эди.

Вазият бундай давом этавергач, мушриклар ҳали ҳам Аллоҳ таолонинг Расулини қабул қилолмасдан саркашлик билан Қуръони каримнинг ҳақиқатидан йироқда қолаётган эдилар. Илоҳий ҳақиқатларни тан олишдан ўзларини олиб қочишаётган эди.

Аллоҳ таоло уларнинг бу ҳолатлари ҳақида шундай дейди:

فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذِكْرِ مُعْرِضِينَ كَانَهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ

«Уларга нима бўлдики, эслатмадан юз ўғирарлар. Худди қаттиқ кўрққан эшаклар. Арслондан қочгани каби». («Муддассир» сураси, 49-51-оятлар)

Кофирларнинг гарчи ҳақиқатни билиб турсалар-да иймон келтирмай ва ҳидоятнинг ҳам инсонга бериладиган бир насиба масаласи эканлигини шоир ўзининг сатрларида қуйидагича баён қилади:

Ҳидоят Сендан келмагач, англаш етарми ё Раб!

Тилини билиш бирла жоҳилга оятдан не наф ё Раб!

Аммо кофирларнинг ўзларига келган эслатмадан юз ўгиришлари ва саркашликлари, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва мўминларга юборилган илоҳий синов бўлмиш уларнинг етказган азият ва ситамлари, қийноқлари кўринишида намоён бўлаётган эди.

Уқубатлар даври

Абу Толибга қилган таклифларидан бирор бир натижа ололмаган, бунинг устига Муҳаммад алайҳиссаломни ҳам ҳеч қанақасига ён беришларига эриша олмаган мушриклар ўзларининг ваҳшийликларини амалга оширишни чора сифатида кўрдилар. Аввалига қабиладошлари ва оила аъзолари кўпчиликни

ташкил этганларга тега олишмади. Чунки мусулмонларга нисбатан амалга оширилаётган бундай солимларча муносабат ҳали умумий тус олмаган эди.

Мушрикларнинг етказётган азиятларига энг кўп кимсасиз бечоралар, кул ва жориялар дучор бўлаётган эди. Бу бечораларга нисбатан амалга оширилмаган зулмнинг ўзи қолмаган эди...

Ҳаббоб розияллоху анху¹⁷⁹ ёқилган чўғ устига ётқизилиб, чўғ у кишининг танасидаги ёғлар эриб ўчиб қолмагунча кўксиларига бостирилаверарди.

Ҳаббоб розияллоху анху темирчи эдилар, баъзи мушрикларнинг у кишидан қарзлари ҳам бор эди. У киши қарзларини олмоқчи бўлганларида у кишига мушриклар: «Аввал Муҳаммадни инкор этасан кейин қарзингни тўлаймиз», дейишарди.

У киши ҳам бу шартларга жавобан фаний дунё манфаати дея бир четга суриб қўйиб: «Мен у зотни ҳеч қачон инкор этмайман. Мен у киши билан бир-гаман...», дер ва бу билан абадий саодатни афзал кўрар эдилар.

У киши бошларидан кечирган бу зулмлар ҳақида шундай ҳикоя қиладилар:

– Бир куни қарзимни сўраш учун Ос ибн Воилнинг ёнига бордим, у:

– Муҳаммадни инкор этмагунингча пулингни бермайман, деди.

Мен ҳам унга:

– Сен ўлгунингча, ҳатто бошқатдан тирилтирулгунингга қадар Муҳаммад соллаллоху алайҳи ва салламни инкор этмайман, дедим. Шунда у:

– Демак, мен ўлганимдан кейин яна такрор тирилтириламан, шундайми?

– деб сўради. Мен унга:

– Ҳа, дедим. Шунда Ос ибн Воил:

– Унда бошқатдан тирилтирилганимда мол – дунёим бўлади, ўшанда мен ҳам сенга қарзимни тўлайман, деди.

Унинг бу гапларидан кейин ушбу оятлар нозил бўлди:

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا. أَطَّلَعَ الْغَيْبَ

أَمْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا . كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ

مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا. وَنَزِدُّهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا.

179 Ҳаббоб ибн Орат розияллоху анху олтинчи бўлиб мусулмон бўлганлардан. Мушриклар томонидан оғир исканжаларга маҳкум қолган жафокаш мусулмонлардан бири бўлганлар. Чеккан жарбру жафолари, исканжаранинг изларини вафот этганларига қадар елкаларида олиб юрдилар. Мадинага хижрат қилгач, Бадрдан бошлаб барча урушларга қатнашдилар. Расулulloх саллаллоху алайҳи васалламдан 32та ҳадиси шариф ривоят қилдилар. Етмишдан ошиб, хижрий 37 / милодий 657 йилда Қуфада вафот этдилар.

«Оятларимизга куфр келтирган ва «Албатта, (охиратда) менга молу дунё ҳамда бола – чақа берилажак», деганни кўрдингми? У ғойибни билармикан ёки Роҳманнинг ҳузуридан аҳду паймон олдимикан?! Йўқ, нима деганини албатта ёзиб қўямиз ва унга азобни узундан – узок қиламиз. У айтаётган нарсаса меросхўр бўлурмиз ва у Бизга ёлғиз ҳолида келур». («Марям» сураси, 77-80-оятлар) (Бухорий, “Тафсир”, 19/3; Муслим, Мунофиқун, 35-36; Термизий, “Тафсир”, 19/3162)

Ҳаббоб розияллоҳу анҳунинг хўжайини Умму Анмар ҳам у кишига зулм ўтказишда бошқа мушриклардан фарқ қилмас эди. У оловда киздириб олинган темир билан Ҳаббоб розияллоҳу анҳунинг бошларига босар эди. Шунда Ҳаббоб розияллоҳу анҳу ўз хўжайинлари устидан Муҳаммад алайҳиссаломга шикоят қилдилар. Унинг шикоятидан сўнг Пайғамбаримиз алайҳиссалом у кишининг ҳақларига:

«Аллоҳим, Ҳаббобга ёрдам бер!» дея дуо қилишлари билан Умму Анмар бошидан бир хасталикка чалинди ва итлар каби улишни бошлади. Унга шифо сифатида бошини куйдиришни тавсия этишди. Шундан кейин Ҳаббоб розияллоҳу анҳу киздирилган темирни олиб Умму Анмарнинг бошига босарди.¹⁸⁰

Билол розияллоҳу анҳу¹⁸¹ ҳам энг шафқатсиз зулмларга дучор бўлган мусулмонлардан бири эдилар. У кишининг хўжайини Умайя ибн Ҳалаф Билол розияллоҳу анҳуга кишининг ҳатто ҳаёлига келмайдиган мусибатларга дучор этарди. У кишини кизиб турган кумга кўмдирар, устиларига катта – катта

180 Қаранг: Ибни Асир, «Усдул ғабо», II, 115.

181 Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу асл ҳабаш бўлганлари учун Билоли Ҳабаший номи билан машҳур бўлганлар. Маккада мусулмонлигини очикча айтган илк етти кишидан бири бўлганлар. Оналари Ҳамома ҳам мусулмон эдилар. Шунинг учун икковлари ҳам исломнинг дастлабки йилларида кофирлардан кўп азият кўришди. Ҳижратнинг биринчи йили илк азон ўқиши билан танилган Билоли Ҳабаший розияллоҳу анҳу ҳазорда ва сафарда мутаассил Пайғамбар алайҳиссаломга муаззинлик қилганлар. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салам билан бирга барча ғазотларга қатнашдилар. Макка фатҳ этилган кунини Каъба томига чиқиб фотиҳ азонини ўқидилар. Аллоҳ Расулининг таҳорат сувларини тайёрлаб берар, хизматларини адо этар, жанглarda тунда Ул зотни кўриқлар, бошқа давлат ишларида ёрдам берардилар. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салам вафот этганларидан кейин ҳеч қачон азон ўқиёлмадилар. Ҳазрати Умар халифалиги даврида Мадинадан кетиб, Суриядаги жанглarda қатнашдилар. У ерда мусулмонлар Билол розияллоҳу анҳунинг азон ўқишини халифадан сўрашди. Ҳазрати Умар истаганлари учун Билол бир бор азон ўқидилар. (Заҳобий, “Сийяр”, I, 357) Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам замонларини эслаган мусулмонлар кўз ёшларга ғарқ бўлардилар. Билоли Ҳабаший розияллоҳу анҳу Пайғамбар алайҳиссаломдан қирк тўртта ҳадис ривоят қилганлар. Расулуллоҳнинг бу ошиқлари отмишдан бироз ошиб Дамашқда вафот этганлар.

Вафот этаётганларида: “– Эртага, инша Аллоҳ севиқли дўстларига, Муҳаммад алайҳиссалату вассаламга ва Ул зотнинг дўстларининг ҳузурларига бораман!” дедилар.

Бу гапни эшитган хотинлари:

– Вой шўрим,- дея йиғлай бошладилар.

Қалблари соғинч ҳасрати билан тўла Пайғамбар ошиғи Билол розияллоҳу анҳу:

— Эҳ, қандай яхши! Қандай хуш!- дедилар. (Заҳобий, “Сийяр”, I, 359)

тошларни бостирар, баъзан эса Макка шаҳри кўчаларида судратар эди. Билол Ҳабаший розияллоҳу анҳуни бир кеча – кундуз сувсиз қолдириб эғниларига темирдан кийим кийдиар, қаттиқ қизиб турган қумларни устига чиқариб кўяр, у кишининг таналаридаги ёғлар эрий бошлагунга қадар шу ҳолатда тутиб турар эди.

Мушриклар Билол розияллоҳу анҳуга нисбатан ҳар қандай зулм кўрсатмасинлар ўзлари эшитишни истаган сўзларни айттира олишмас эди, уларнинг талабига у киши доимо:

«Аҳад, Аҳад, Аҳад! (Аллоҳ яғонадир, Аллоҳ яғонадир, Аллоҳ яғонадир)», дер эдилар.¹⁸²

Мусулмонларга нисбатан етказилаётган ситамлар фақатгина зулм ва кийноққа солишлар эмасди. Аммор розияллоҳу анҳунинг оталари Ясир розияллоҳу анҳу¹⁸³ мушриклар у кишидан талаб қилган сўзларни сўзламадилар ва уларнинг у кишига етказган оғир азоб – уқубатлари остида шаҳид бўлдилар.

Аммор розияллоҳу анҳунинг оналари Сумайя розияллоҳу анҳо ҳам мушрикларнинг ваҳшийларча амалга оширган зулмлари остида бир оёқлари бир туяга, иккинчи оёқлари бошқа бир туяга боғлаб шафқатсизларча иккига бўлиб ташланди ва у киши ҳам фожеали тарзда шаҳид бўлдилар.

Шу тарзда Ясир розияллоҳу анҳунинг оиласи исломдаги илк шаҳидлар бўлишди.¹⁸⁴

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир куни бу муборак оилага етказилаётган жабру – ситамлар давом этаркан, уларга келиб шундай дея марҳамат қилдилар:

«Сабр, эй Ясир оиласи! Севининг, эй Ясир оиласи! Шубҳасиз сизнинг мақомингиз жаннатдир!» (Ҳаким, И, 432, 438)

Аммор розияллоҳу анҳу¹⁸⁵ бўлса, оғирдан – оғир мусибатларга дучор бўлган эдилар.

Қурайш мушриклари бир куни Аммор розияллоҳу анҳуни тутиб олиб бошларини қудукнинг ичига тиқиб:

«Муҳаммадни ҳақорат қилиб, Лот ва Уззони мадҳ этмасанг, сени қўйиб юбормаймиз!» дейишди ва у кишини мажбурлаб айтганларини қилдиришди.

182 Қаранг: Аҳмад, I, 404; Ибн Саъд III, 233; Балозурий, I, 186.

183 Ёсир ибн Аммор розияллоҳу анҳу Ямандан келиб Маккага ўрнашган ва Абу Ҳузайфанинг қули Самайя Хотун билан никоҳланиб, ундан Аммор ва Абдуллоҳ деган икки ўғил дунёга келган. (Ибн Саъд IV, 136, VIII, 264) Ёсир оиласи бирга мусулмон бўлганлар. Динларидан қайтиш учун исканжарага дуч келганлар.

184 Қаранг: Ибн Ҳажар, “ал Исоба”, III, 648; Замахшарий, III, 164.

185 Аллоҳнинг Расули саллаллоҳу алайҳи васаллам: “Жаннат уч кишига — Али, Аммор ва Салмонга эришишни орзу қилади.” “Аммор доим ўзига таклиф қилинган нарсанинг энг тўғрисиини танлайди.” дея марҳамат қилиб, бу гўзал саҳобийнинг фазилатига ишора қилганлар. (Термизий, “Маноқиб”, 32, 34; Ибн Можа, “Мукаддима”, 11)

Бу ҳолатдан кейин Муҳаммад алайҳиссаломга:

«Ё, Расулulloҳ! Аммор кофир бўлибди!» деган хабар етиб келди.

Оламлар Сарвари Муҳаммад алайҳиссалом эса бу хабарга нисбатан шундай дея жавоб қайтардилар:

«Йўк! Аммор бошидан оёқ иймон билан жисми тўла! Иймон унинг бутун танаси ва қон – қонига сингиб кетган!»

Бу вақтда эса Аммор розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурларига келдилар. У киши кўзёшдан ўзларини тўхтага олмас эдилар...

Аллоҳнинг сеvimли Расули алайҳиссалом у кишининг кўзёшларини ўз қўллари билан артаркан, ундан сўрадилар:

«Сенга нима бўлди?»

Аммор розияллоҳу анҳу:

«Ё, Расулulloҳ! Менга сизни ҳақорат қилдирмагунча, уларнинг олиҳалари сиз хабарини келтирган диндан яхшироқ эканини айттирмагунча мени қўйиб юборишмади», дея жавоб бердилар.

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам у кишидан яна сўрадилар:

«Сен уларнинг айтганларини сўзлаётганингда қалбингда нимани ҳис этдинг?»

Аммор розияллоҳу анҳу шундай жавоб бердилар:

«Қалбим Аллоҳ ва Унинг Расули алайҳиссаломга нисбатан иймон билан хуш эди, динимга боғлиқлигим пўлатдан ҳам мустаҳкам эди!»

Пайғамбаримиз алайҳиссалом бу жавобни олгач, у кишининг кўзёшларини ҳам артиб ҳам шундай дедилар:

«Эй Аммор! Агарда улар сендан ҳозир айтганларингни яна такрорлаб айтишингни талаб қилиб мажбурлашса, яна такрор айтавер!»

Ушбу ҳадиси шарифдан кейин қуйидаги ояти карима нозил бўлди:

مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ اِيْمَانِهٖ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيْمَانِ
وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللّٰهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ

«Ким иймондан сўнг Аллоҳга куфр келтирса, -қалби иймон ила ором топа туриб зўрланганлар бундан мустасно – ким кўксини куфрга очса, бас, уларга Аллоҳдан ғазаб бор. Уларга улкан азоб бор» («Наҳл» сураси, 106-оят) (Ибн Саъд, II, 249, Ибн Асир, ал-Комил, , 67; Ҳайсами 295; Воҳидий, 288-289-бетлар)

Бу воқеа иймонга қарама – қарши бўлган мазмундаги бир ифодани инсон ҳаётига хавф соладиган ҳолат юзага келганда айтиш мумкинлигини, бундай

ҳолат юзага келмаганда эса сўзлаш жоиз эмаслигига оид бир далилий воқеа эди.

Ислом динининг душманлари бўлган мушриклар Сухайб розияллоху анҳуни¹⁸⁶ ҳам токи ҳушларини йўқотиб қўйгунларича калтаклар эдилар. Зуннура Хотун розияллоху анҳо бўлса мушриклар томонидан минг бир турли азоб – уқубатга солинадиган жория аёл эди. Абу Жаҳлнинг унга етказган зулмлари оқибатида кўзлари ожиз бўлиб қолган эди.

Абу Жаҳл унинг бу ҳолатига:

« -Кўрдингми? Лот билан Уззо сени кўзларингни кўр қилди!» дерди.

Зуннура Хотун розияллоху анҳо эса:

« -Йўқ! Аллоҳга қасамки, менинг кўзларимни кўр қилган улар эмас. Лот билан Уззо на фойда ва на зарар беришга қодир. Менинг Роббим кўз нурларимни қайтариб беришга қодир!» деди.

Тонг отган пайтда эса Аллоҳ таолонинг Зуннура Хотун розияллоху анҳонинг кўз нурларини қайтариб берганига гувоҳ бўлишди. (Ибн Хишом, II, 340-341-бетлар, Ибн Асир, ал-Камил, , 69; Усдул-ғоба, V, 123)

Мусулмонларнинг яна неча – нечаси бу каби жабру – ситамлару зулмлар ичида эди. Амир ибн Фухайра, Абу Фукайҳа, Микдод ибн Амр, Умму Убайс, Лубайна Хотун, Наҳдия Хотун ва унинг кизи кабилар Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва салламнинг асҳоблари инсон ақлига ҳам сиғмайдиган азобларга дучор этилаётган эдилар. Мушриклар уларни кийимларини ечиб ташлаб, оёқларидан занжирга боғлаб, иссиқ энг забтига олган вақтда чўлга судраб олиб чикиб, устларига улкан – улкан қоя тошларини бостириб қўйишар эди. Улар ҳушларини йўқотиб, нималар деганларини билмайдиган ҳолатга келгунча ҳар турли шаклда азоб беришар эди. Бўйинларидан бўғиб туриб жон таслим этмагунларича қўйиб юбормас эдилар.¹⁸⁷

Уларнинг бу ҳолатларига Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам бошчилигида барча мўминлар ғамга ботган эдилар. Аммо ўша пайтда бирор

186 Сухайб ибн Синан розияллоху анҳу, Сухайби Румий номи билан машҳур бўлганлар. Болалигида аввал румликларга, кейин эса арабларга асир тушадилар. Маккада Аммор ибн Ёсир розияллоху анҳудан исломни ўрганиб ҳамон мусулмон бўлдилар. Бор мол-мулкларини мушрикларга бериб, минг бир машаққат билан Мадинага хижрат қилдилар. У киши ҳақида **“Ва одамлардан Аллоҳнинг розилигини тилаб жонини сотадиганлар бор. Ва Аллоҳ бандаларга меҳрибондир.”** (“Бақара” сураси, 207- ояти) нозил бўлган.

Аллоҳнинг Расули соллаллоху алайҳи ва салам у кишини қўрганларида:

“– Абу Яҳё! Ниҳоятда баракотли ва фойдали тижорат қилдинг!” дея марҳамат қилганлар. (Ҳоким, III, 450-452)

Камонбозликда ниҳоятда маҳоратли бўлган Сухайб розияллоху анҳу Пайғамбар алайҳиссалом билан бирга барча жангларга қўшилдилар. Ўрта бўйли, қизил танли, ғоятда саховатли инсон бўлганлар. Бутун умрини ислом йўлида буюк фидойиликлар билан ўтказган Сухайби Румий розияллоху анҳу хижратнинг 38 йилида, 73 ёшларида вафот этдилар. Мадинадаги Бокий қабристонида дафн қилиндилар.

187 Қаранг: Ибн Можа, Мукаддима, 11; Аҳмад, I, 404.

чора қўллашга ожиз қолишаётган эди.¹⁸⁸ Фақатгина мол – давлати етарли даражада бўлган Абу Бакр розияллоҳу анҳу Билол розияллоҳу анҳу билан биргаликда етти кулни уларнинг соҳибларидан сотиб олиб озод қилиб юбордилар. Фақат шу йўл билан уларни қутулиб бўлмас азоблардан қутқариб қолган эдилар.

Бироқ мушрикларнинг мусулмонларга етказаётган азиятлари кундан – кун ортиб борар, бечора ва кимсаси йўқ мўминлардан ташқари Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва у зотнинг ёнларида бўлган Абу Бакр, Усмон, Зубайр ибн Аввом, Мусъаб ибн Умайр каби ўзига тўқ мусулмонлар ҳам азоб – уқубатга тортилаётган эдилар.

Мушриклар Макка шаҳрининг ақли заиф кишиларини тўплаб Муҳаммад алайҳиссалом ортларидан тухмат ва бўҳтонлар ёғдирардилар. У зотни шоирлик, сеҳргарлик, коҳинлик ва телбаликда айблаб, ўзлари ҳам ишонмайдиган ёлғон ва тухматларни қилиб озор берардилар.¹⁸⁹

Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳунинг ёлғиз ўзлари кўрганларини сўзлаб беришларича, бир куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Каъбанинг Ҳижр қисмида намоз ўқиб турганларида у зотнинг ёнларига Уқба ибн Абу Муайт келади. Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламини бўғиш учун ридосини олиб у зотнинг бўйинларига ўраб аёвсиз торга бошлади. Бу пайтда Абу Бакр розияллоҳу анҳу дарҳол етиб келиб уни елкасидан тутиб итариб юбордилар ва унга қарата шундай дедилар:

«Роббингиздан очиқ – ойдин далиллар келган бир инсонни «Роббим – Аллоҳ!» дегани учун ўлдирасизларми?» (Бухорий, “Тафсир”, 40)

Шунга ўхшаш яна бир воқеани Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу шундай ривоят қилиб берганлар:

«Бир куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Кабанинг ёнида намоз ўқиб турган эдилар. Абу Жаҳл ва ҳамтовоқлари ҳам ўша ерда эдилар. Ўша кундан бир кун олдин бир туя сўйилган эди. Абу Жаҳл ҳамтовоқларига қарата:»

«Фалон оила суйган туянинг қорнини ким олиб келиб Муҳаммад саждага кетган вақтида елкасига қўяди?» деди.

188 Меҳмед Акиф, Пайғамбар алайҳиссаломнинг мусулмонларга азият етказилишидан ғамга ботганларини шундай тасвирлаган:

Ҳеч эзилмайсизми, Пайғамбар алайҳиссаломдан,

Ки узокда бир мўминни инжитса тикон,

Қалби поклари чекармиш озор

Сиздан Рухи Набий қилади даъво...

Шунинг учун бир мўминни ҳар қандай ҳолатда ранжитиш Расулуллоҳга озор бериш билан тенг эканини билиб ҳаракат қилиш керак. Бунинг учун ноҳақлик, ғийбат, қўнғил оғритиш каби ҳар қандай ранжитадиган муносабатдан узок бўлиш керак.

189 Қаранг: Ибн Ҳишом, I, 309-310.

У ерда ҳозир бўлганларнинг энг бадбахти шошиб бориб суйилган туянинг қорнини олиб келиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам саждага кетган чоғлари муборак елкаларига қўйиб кетди. Қолган мушриклар эса бу ишдан қаҳқаҳа отиб кулдилар, ҳатто шунчалар қаттиқ кулганларидан бир – бирларига суяниб қолишди. Мен бироз узоқроқдан уларга қараб турардим. Агарда мени ҳимоя қиладиган бирор киши ёнимда бўлса эди, ўша қоринни Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам елкаларидан олар эдим. Расули Акрам алайҳиссалом эса ҳамон саждада бўлиб, бошларини кўтармас эдилар. У зот бу ҳолатда экан бир киши бориб Фотима розияллоҳу анҳога хабар берди. Фотима розияллоҳу анҳо у пайтлар ҳали жуда ҳам ёш қиз эдилар. У киши шошиб келиб туя қорнини оталари елкасидан олиб улоқтириб юбордилар. Кейин эса мушриклар томон ўгирилиб уларга оғир – оғир сўзларни сўзладилар. Мушриклар эса Фотима розияллоҳу анҳога ҳеч қандай қарши жавоб қайтара олмадилар. Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам эса намозларини ниҳоясига етказиб уларга қараб баланд овозда шундай хитоб қилдилар:

«Аллоҳим! Қурайш қабиласини Ўзингга ҳавола этдим!» ва уч бора такрорладилар.

Мушриклар Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бу дуоларини эшитиб кула олмай қолдилар. У зотнинг дуолари сабабидан қалбларини кўрқув эгаллаб олди (Зеро, улар Расулulloҳнинг дуоларининг айнан ижобат бўлганини кўплаб марта амалда гувоҳи бўлган эдилар) Шундан кейин Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Эй Аллоҳим! Абу Жаҳлни, Утбани, Шайбани, Валидни, Умайя ибн Ҳалафни, Уқба ибн Абу Муайтни Ўзингга ҳавола эттим» дея Ислому душманларини номма – ном ва бирма – бир санаб айтдилар. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламни ҳақ ила юборган Зот азза жаллага қасамки, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг исмларини бирма – бир тилган олган бу мушрикларни Бадр куни ерга қапишиб жон берган ҳолатда кўрдим. Кейинроқ эса уларни судраб Бадр қудуғига отиб юборилди.» (Бухорий, Салават 109, Жиход 98, Жизия 21; Муслим, Жиход 107)

Муҳаммад алайҳиссалом ўзларига нисбатан қилинаётган бу золимликларга қарамай тавҳид даъвати борасида мушриклар билан ҳеч қандай ҳолатда ҳам келишув чоғланмадилар ва ўз динларидан асло ортга чекинмадилар. Аксинча, ўз асҳоби киромларидан шундай дея сўрадилар:

«- Орангиздан ким бориб Каъбада мушрикларга қараб Қуръон тиловат қилиб беради?»

Бу таклифни: «Мен, Эй Расулulloҳ!» дея Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу бажонидил қабул қилиб, Каъба қаршисига чиқиб мушрикларга Қуръони қаримдан тиловат қилиб берадилар ва золимлар томонидан аёвсиз тарзда калтакланадилар.

У кишининг дўстлари:

«Сенинг бундай ҳолатга тушишингдан биз қўқиб турган эдик», дейишди.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу эса:

«Айни пайтда менинг назаримда улардан ҳам заиф ва ночор ҳолатда қолган бирор киши йўқ. Хоҳласангиз эртага ҳам бориб уларга такрор Қуръонни эшиттираман», деди.

Улар:

«Йўқ! Сен уларга ўзлари ёқтирмаган нарсани эшиттирдинг. Шунинг ўзи ҳам етарли бўлди!» дейишди (Ибн Ҳишом, II 336-337)

Абу Жаҳл қачонки бирор бадавлат ва қудратли кишининг исломни қабул қилиб мусулмон бўлганини хабарини эшитиб қолса, дарҳол унинг олдига бориб уни ҳақорат қилиб ташлар эди:

«Сен отангнинг динидан воз кечдингми! Ваҳоланки, у сендан ҳам хайрлироқ эди. Демак, сен отангнинг фикрини олмасдан, ҳурматини ерга уряпсан, шундайми?! Онт ичиб айтаманки, биз ҳам энди сенинг туришингга кадр бермаймиз ва қилган ишингнинг хато эканлигини ўртага олиб чиқамиз. Обрў – эътиборингни йўққа чиқарамиз», дея уларга таҳдид қиларди.

Агарда мусулмон бўлган киши савдо – сотиқ иши билан шуғулланадиган бирор кимса бўлса, унга қарата:

«Аллоҳга қасамки, сенинг тижоратингни касодга учратамиз, бор – будинг-ни ботқоққа ботирамиз». дерди. Мусулмон бўлган кимса бечора ва камбағал киши бўлса, уни калтаклар, ёлғончи сўзларига ишонтиришга ҳаракат қилиб Исломдан қайтаришга уринарди.

Бир сафар ибн Аббос розияллоҳу анҳудан шундай дея сўрашибди:

«Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи васалла ва у зотнинг асҳоблари мушриклардан динларидан воз кечиш учун афв этилиш даражасида азоб – укубатга солинар эдими?»

«Ҳа, Аллоҳга қасамки, мушриклар Исломга кирганлардан бирортасини тутиб олсалар шунақанги калтаклар эдиларки, очлик ва сувсизликда қолдириб, калтакнинг зарбасидан ўтира олмайдиган ҳолга келганларида уларга ўзлари хоҳлаган сўзларни айттирар эдилар. У бечорадан:

«Аллоҳдан бошқа Лот ва Ҳазо ҳам илоҳми?» сўрашса, у ҳам:

«Ҳа!» дерди.

Ҳатто улардан ёнларида ўрмалаб кетаётган кўнғизни кўрсатиб:

«Мана шу кўнғиз ҳам Аллоҳдан бошқа илоҳми?» деб сўрашар, у бечора ҳам ўзига етказилган оғир азоблардан кутулиш учун ҳам:

«Ҳа!» дерди.

«Булардан кейин ҳушига жойига келганда тавҳидга қайтарди», деди». (Ибн Ҳишом, II, 339-343; Ибн Саъд, II, 233; Ибн Касир, ал-Бидоя, II, 108)

Юкорида баён қилинган барча азоб – укубатлар, зулму – азиятлар ҳақида ҳикоя қилиб берганимиз ва ҳикоя қилиб бера олмаганларимиз билан биргаликда Ислом дея аталувчи неъматнинг минглаб инсонларнинг мана шу азоб – укубатларга бардоши туфайли бизга қадар етиб келганини англаб етишимиз ва бу йўлда ҳеч қандай ён босишларга йўл қўйилмаганини қадрига етиб эътироф етишимиз керак. Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло ирода қилганида эди Исломнинг гуллаб – яшнашини ва бутун дунёга тарқалиб кетишини осон қилган ва бунинг амалга ошишида мусулмонларга ҳеч қандай машаққат ва заҳмат чектирмаган бўлар эди. Аммо бундай ҳолат юз берганида эди, дин йўлини танлаган инсонларнинг самимияти юзага чиқмас, уларнинг сабот ва матонатлари, ғайрат ва шижоатлари, азму қарорлари, фидокорликлари собит бўлмаган бўларди. Шубҳасиз, бунда мўмин инсон ва мунофиқ, содиқ инсон ва ёлғончининг бир – биридан фарқлаш имконсиз бўлиб қоларди.

Аллоҳ азза ва жалла Ўзининг ояти карималарида шундай баён қилади:

الم أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ

«Алиф, Лаам, Мийм. Одамлар: «Иймон келтирдик» дейишлари ила имтиҳон қилинмай тарк этилишларини ўйладиларми? Ва, батаҳқиқ, Биз улардан олдингиларни ҳам имтиҳондан ўтказганмиз. Бас, Аллоҳ, албатта, содиқ бўлганларни ҳам билажак, ёлғончиларни ҳам билажак». («Анкабут» сураси, 1-3-оятлар)

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمِ الصَّابِرِينَ

«Ёки Аллоҳ сизлардан җиход қилганларни билмасдан ва сабрлиларни билмасдан туриб, жаннатга кираверамиз, деб ҳисоблайсизми?» (Оли Имрон сураси, 142-оят)

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ

«Сиздан аввал ўтганларга келганга ўхшаш нарса сизларга ҳам келмасдан туриб, жаннатга кирамиз деб, ўйладингизми? Уларни бало ва

мусийбатлар тутган ва ларзага туширилганлар. Ҳаттоки, Пайғамбар ва у билан иймон келтирганлар: «Аллоҳнинг нусрати қачон бўладир?» деганлар. Огоҳ бўлинглар, албатта, Аллоҳнинг нусрати яқиндир». («Бақара» сураси, 214-оят)

Тавҳид учун олиб борилган кураш йўлида синалиш суннатга эргашиш ҳисобланади. Барча пайғамбарлар ва Роббига содиқлар доимо машаққат чекишган, азоб ва уқубатларга дучор бўлишган, ҳатто уларнинг бир қисми мана шу йўлда шаҳид бўлишган. Шу сабабдан ҳам мусулмон киши машаққат ёки қийинчиликларга дуч келганда умидсизликка тушиши тўғри бўлмайди. Билас, мўминлар Аллоҳнинг амрини бажариш йўлида қанчалик кўп зарар ва мусибатларга бардош беришса, Аллоҳ таоло розилигига, шу билан биргаликда муваффақиятга шу қадар қисқа муддатда эришишларини билишлари керак.

Мусулмонлар учун сабр ва сабот намунаси

Аллоҳ таолонинг Расули бўлмиш сеvimли Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам башар ҳисобланадилар. У зотга нисбатан вақти – вақти билан қилинаётган салбий муносабатлар у зоти бобарокатни ранжитар, ҳидоят учун ўзларида бор куч – қувват билан ўзларига қарши бўлган инсонларнинг ёқимсиз муносабатлари дилларини маҳзун қилар эди. Баъзан ҳаётларида шунчалар оғир дамлар бўлар эдики, кимдир тасалли беришига жуда ҳам муҳтож бўлиб қолардилар.

Айнан шундай тасалли эса Оламлар Роббиси Аллоҳ таолодан келарди. Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло сеvimли Расулининг маҳзун бўлишдан қайтариб, у зотга ояти карималар нозил қилиб, маънавий жиҳатдан қувватлантириб борар эди:

إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَثِيرًا

«Магар Аллоҳдан марҳамат бўлсагина. Албатта, Унинг фазлу карамиси сен учун каттадир» («Исро» сураси, 87-оят)

وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنكَ كُفْرُهُ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ

«Ким куфр келтирса, унинг куфри сени хафа қилмасин. Қайтишлари фақат Бизгадир. Бас, Биз уларга нима амал қилганлари хабарини берурмиз. Албатта, Аллоҳ қалблардаги нарсаларни ўта билувчидир. Уларни бироз ҳузурлантирурмиз, сўнгра қаттиқ азобга мажбур қилурмиз» («Луқмон» сураси, 23-24-оятлар)

وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ

«Сен улар ҳақида ғам чекма ва қилаётган макрларидан ҳам сиқилма»

(«Намл» сураси, 70-оят)

Аллоҳ таоло Муҳаммад алайҳиссаломга шу тарзда тасалли бераркан, у зотни сабрли бўлишга чақираётган эди:

فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ

«Уларнинг айтаётганларига сабр қил ва Роббингга қуёш чиқиши ва ботишидан аввал ҳамду тасбеҳ айт» («Қоф» сураси, 39-оят)

Ўзларига нозил бўлган ушбу ояти – карималар Жаноб Расулимиз алайҳиссаломни азму – қарорли ва шавку – завққа чорлаб, у зотнинг асҳобларининг ҳам дардларига малҳам бўлар, уларнинг кўнгилларидаги ғамларни чулғаб оларди. Ҳаббоб розияллоҳу анҳу шундай ҳикоя қиладилар: «Бир куни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Каъбанинг соясида ўтирар эдилар, у зотнинг ёнларига бориб ўзимизга мушриклар томонидан етказилаётган азоб – укубатлардан шикоят қилдик. У зот бизга шундай дея марҳамат қилдилар:

«Сиздан олдинги қавмлар орасида тутиб олиниб бир ҳандаққа тиқилган, кейин эса арра билан бошдан оёқ арраланган, темир тарошлар билан терилари шилинган ва шу ҳолда ҳам динларидан ортга чекинмаган мўминлар яшаб ўтишган. Аллоҳга қасамки, Аллоҳ таоло бу динни мукамал қилиб, бутун дунёга устун қилади. Шу даражага бориб етадики, кишилар Аллоҳдан қўй-қўзилари подасини қурт бостириши хавотиридан бошқа бирор қўрқувни ҳис қилмасдан, Санодан Ҳазароламатгача бориб етишади. Наҳотки, сизлар сабрсизликка тушяпсизлар!» (Бухорий, Мунокибул Ансор, 29)

Расулуллоҳ ушбу сўзларни айтганларидан кейин у зотга қуйидаги ояти карима ваҳий қилинди:

لَا يَغْرَنَّكَ تَغْلُبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَاؤِيَهُمْ جَهَنَّمُ
وَبِئْسَ الْمِهَادُ لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْآبِرَارِ

«Куфр келтирганларнинг юрт кезишлари сени алдаб қўймасин. Бу озгина матоҳдир. Сўнгра ўринлари жаҳаннамдир. У қандай ҳам ёмон

ётоқ! Лекин Роббиларига тақво қилганлар учун остидан анҳорлар оқиб турган жаннатлар бўлиб, унда абадий қолурлар. Бу Аллоҳдан зиёфатдир. Аллоҳ ҳузуридаги нарса аброрлар учун яхшидир» («Оли Имрон» сураси, 196-198-оятлар)

Мушрикларнинг мусулмонларга нисбатан азият ва қийноқлари давом этиб боргани сайин, Аллоҳ таоло томонидан мўминларга улар чекаётган азиятлар ҳақидаги ояти карималар нозил бўлиб уларни янада дадил қилаётган эди. Бир қараганда алам ва изтироблар бандаларнинг Роббиларига яқинлашишларига муяссар этаётган бўлса, бошқа томондан уларни Аллоҳ таолога таваккул ва таслимиятларини ўлчовини амалга ошираётган тарозу вазифасини ўтаётган эди. Бундай пайтда мусулмон киши муносабатининг энг тўғри ҳолати бундай бўлиши керак:

فَاضْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آيْمًا أَوْ كَفُورًا. وَادْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ
بُكْرَةً وَأَصِيلًا. وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا.

«Бас, Роббинг ҳукмига сабр қил ва улардан гуноҳкор ёки кофирларга итоат қилма. Эртаю кеч Роббинг исмини зикр қил. Ва кечасида ҳам Унга сажда қил ва узоқ кечаларда Унга тасбеҳ айт» («Инсон» сураси, 24-26-оятлар)

Роббиларидан келган ушбу амрларга буйсунган мўмин кишининг қалби иймон – ишончга тўлиб, бу инсон бундан кейин азоб – укубатнинг ва сабрнинг етказган изтиробларига кўрагини тутиб берадиган даражадаги бир кувватга эга бўлиши муҳаққак эди. Тунда қилинган таҳажжуд намози бандани Аллоҳ таолога яқинлаштириб, унинг руҳига фавқулудда кучли бир кувват ва қудрат бахш этар эдики, бунинг натижасида унинг қалби иймон билан мустаҳкамланарди. Мана шу ҳолат ҳақида Парвардигори Олам шундай дейди:

إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْءًا وَأَقْوَمُ قِيَلًا

«Албатта, кечки ибодат кўпроқ мувофиқ келур ва қироати тўғрироқ бўлур» («Муззаммил» сураси, 6-оят)

Тунги таҳажжуд намозини адо этиш тўғридан -тўғри Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга қарата махсус буюрилган бўлган. У зотнинг умматларига эса тоқатларига кўра ибодат қилишлари жорий бўлган. Мусулмонларга фарз қилинган ибодатлардан ташқари, инсонни руҳий юксалишига омил бўлиши учун тақво аҳлига тавсия этиладиган барча ибодатлар таҳажжуд намози каби ихтиёрларига ҳавол этиладиган ибодатлар жумласидан саналади.

Мўминлар учун ҳар томонлама саодатга эришиш йўлларини баён қилган Жаноб Ҳақ Расули Муҳаммад алайҳиссаломга шундай дея хитоб қилади:

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا

«Ва: «Ҳақ келди, ботил йўқ бўлди. Зотан, ботил доимо йўқ бўлгувчидир» («Исро» сураси, 81-оят) Бироқ ҳақ билан топшириқ олганлар ҳақни ўз ўрнига ўрнатиш йўлида қўлларидан келган барча ишни қилишга мукаллафдирлар. Чунки инсон бандаликни адо этиш синовидан ўтиш учун қўллаб машаққатлар билан юзлашишига тўғри келади. Бунинг учун у кураш олиб бормасдан туриб ҳеч қачон олдига қўйган мақсадига эриша олмайди.

Парвардигори Олам бу ҳақидаги ҳақиқатни пайғамбарлар учун воқе бўлганини куйидаги ояти каримада куйидагича баён қилади:

حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا
فَنَجَّىٰ مَنْ نَشَاءُ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ

«Ҳаттоки Пайғамбарлар ноумид бўлиб, ўзларини ёлғончига чиқарилганлар, деб гумон қилиб қолганларида, уларга Бизнинг нусратимиз келади. Бас, Биз хоҳлаганларга нажот берилур. Жиноятчи қавмлардан Бизнинг азобимиз қайтарилмас» («Юсуф» сураси, 110-оят)

Аллоҳ таолодан ушбу оятларни олган мўминларнинг қалблари янада хотиржамликка эришиб, ғайратлари жўшар эди, аммо, аксинча, мушрикларнинг эса ичлари гина – кудурат ва адоватдан тўлиб тошар эди. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва салламга нисабатан қилаётган азиятларини бас қилиш у ёқда турсин, кундан-кун янгича бир турдаги жабру ситам етказишни ўйлаб топишар эди. Мўминларнинг бошларидан кечирган азоб – уқубатлар ҳеч ниҳоясига етай демас, борган сайин бардош бериш оғирлашиб бораверар эди. Уларнинг бу қилмишлари шу даражага бордики, мушриклар энди мияларига ваҳий манбаини қуриштириш каби аҳмоқона фикрлар кела бошлаган эди. Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам эса сабрнинг энг юксак даражасини ўзларида мужассам қилиб Роббиларига илтижо қилар, У зотдан келадиган иноят ва ҳимояга топинар эдилар. Аммо ҳали ҳам Аллоҳ таолонинг ваъдаси юзага чиқмаган эди.

Севимли Расулининг қалбидаги ғам ва изтироб у зотга ғолиб келишини истамаган Роббил Аъламин шундай дея хитоб қилади:

فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلَفًا وَعْدِهِ رُسُلُهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ

«Сен, Аллоҳ Пайғамбарларига берган ваъдасига хилоф қилувчи деб, гумон қилма. Албатта, Аллоҳ Азийз ва интиқом эгасидир» («Иброҳим» сураси, 47-оят)

فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَانَهُمْ
يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ

«Бас, азму матонат соҳиби бўлган Пайғамбарлар сабр қилгандек, сабр қил, уларга (азоб етишига) шошилма! Улар ваъда қилинган нарсани кўрганларида худди (бу дунёда) қундуздан бир лаҳзагина турганга ўхшарлар...» («Ахқоф» сураси, 35-оят)

НУБУВВАТНИНГ БЕШИНЧИ ЙИЛИ

Ҳабашистонга ҳижрат

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам Қурайш қабиласининг шавқатсиз зулму – ситамларига қарши мусулмонларни Маккадан ҳижрат қилишга буюрдилар. Чунки улар диний аҳкомларни эркин ва озод ҳолатда амалга ошира олмаётган эдилар. Бундан ташқари, динни бошқа инсонларга етказиш ҳам зиммаларидаги вазифалари ҳисобланарди. Саҳобалар у зотдан қаерга ҳижрат қилишлари кераклигини сўраганларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Ҳабашистонга! Чунки у ерда ўз халқига зулму ситам етказмайдиган бир ҳукмдор бор. Бундан ташқари, у ер ҳақиқатни йўлга қўйган мамлакат ҳисобланади. Аллоҳ таоло бу ерда дучор бўлаётганингиз зулму ситамлардан қутулишнинг бирор йўли ҳақида марҳамат қилмагунча ўша ерда яшаб туринглар!» дея амр этдилар.» (Ибн Ҳишом, II, 343, Ибн Саъд, II, 203-204)

Мусулмонларнинг ушбу биринчи ҳижрати Маккадан нубувватнинг 5-йилида Ражаб ойида амалга оширилди. Ҳабашистонга биринчи йўл олган гуруҳ ўн икки эркак, беш аёл киши, жами ўн етти кишидан иборат эди. Уларнинг орасида Усмон ибн Авфон розияллоҳу анҳу ва аёллари Руқийя розияллоҳу анҳо, Зубайр ибн Аввом, Мусъаб ибн Умайр, Абдурахмон ибн Авф, Абу Салама розияллоҳу анҳулар, Умму Салама розияллоҳу анҳо, Усмон ибн Мазъун ва Ибн Масъуд розияллоҳу анҳум каби асҳоби киромлар бор эдилар. Маккадан яширин йўллар билан чиқиб кетган бу муҳожирлар Шуайба бандаргоҳига етиб боришганида Аллоҳ таолонинг лутфи билан икки тижорат кемасига дуч келдилар. Муҳожирлар улар билан тўловни ярим олтиндан келишиб, Ҳабашистон томонга сузиб кетишди. Қурайшликлар муҳожирларни тутиш учун уларнинг ортларидан тушган бўлсалар ҳам, етиб олишга муваффақ бўлишмади. Соҳилга боришганида кемалар аллақачон денгизга тушиб сузиб кетаётган эди. (Ибн Саъд, II, 204)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳабашистонга ҳижрат қилган куёвлари Усмон розияллоҳу анҳу ва қизлари Руқийя розияллоҳу анҳолардан бир муддат хабарлаша олмай қолдилар. Сарвари Коинот алайҳиссалом ора – орада ташқарига чиқиб, у ердан келган кишилардан фарзандлари ҳақида хабар сўраб турар эдилар. Қурайш қабиласидан бир аёл Ҳабашистон мамлакатидан келган эди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам қизлари ва куёвларини у аёлдан ҳам суриштирдилар, шунда у аёл:

«Эй Абул Қосим, мен уларни кўрдим», деди.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам яна:

«Аҳволлари қандай эди, яхши эдими?» деб сўрадилар.

Аёл у зотга:

«Усмон Руқийяни бир аравага миндириб олиб орқасидан ўзи юриб кетаётган эди», деди.

Унинг бу жавобидан Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

«Аллоҳ уларга ёр бўлсин, уларга Ўзи ёрдамчи бўлсин! Шубҳасиз, Усмон ибн Аффон Лут алайҳиссаломдан кейин оиласи билан биргаликда Аллоҳ учун ҳижрат қилган биринчи инсон бўлди», дедилар (Али ал-Муттакий, ХИ, 63/36259)

Илк муҳожирлар Ҳабашистонда уч ой давомида яшашга муваффақ бўлишди. Чунки маккалик мушрикларнинг ҳам иймон келтирганликлари ҳақида миш – мишлар тарқала бошлаган эди. Бу миш – мишларни эшитган ҳижрат гуруҳи Маккага қайтиб келишди. Ўттиз уч эркак, олти аёлдан ташкил топган ўттиз тўққиз кишилиқ бир гуруҳ нубувватнинг бешинчи йили Шаввол ойида Ҳабашистондан йўлга чиқишди. Маккага яқинлашганларида эса мушрикларнинг иймон келтиргани ҳақидаги хабарнинг ёлғон эканлиги ҳақида билиб қолишди. Бу вақтда эса такрор Ҳабашистон ўлкасига қайтиб кетиш кийин эди. Бошқа томондан эса ҳимоясиз ҳолатда Маккага киришдан ҳам кўрқар эдилар. Бироқ мушриклар орасидаги қавм – қариндошлари ва дўсту – биродарларининг ҳимоясида Маккага киришга муваффақ бўлишди (Ибн Ҳишом, 3-8, Ибн Саъд, II, 206; Ҳайсамий, VI, 33)

«Худонинг шериги» воқеаси

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам энди нозил бўлган Нажм сурасини Ҳарами Шарифда эканликларида у ерда ҳозир бўлганларга баланд овозда тиловат қилиб бераётган эдилар. Суранинг ниҳоясида сажда оятига келганда Муҳаммад алайҳиссалом Аллоҳ таолога сажда қилиш учун бошларини ерга қўйдилар. У зот билан биргаликда бўлган мўминлару мушриклар, инсу – жинслар ҳам сажда қилишди (Бухорий, «Тафсир», 53/4)

Бироқ мушриклар саждани сура ичида келган ўз бут – санамларининг исмлари саналгани учун Аллоҳ таолога эмас ўз бутлари учун сажда қилишган эди. Хуллас, суранинг тиловати вақтида уйдирилган ва «худонинг шериги» сифатида муҳокамага сабаб бўлган бу разил иддао мана шундан иборат эди. Маккалик мушрикларнинг Исломга кирганлиги ҳақидаги миш-мишларнинг тарқалиши сабаби мусулмонлар билан биргаликда мушрикларга ҳам тегишли бўлган мана шу икки томон қилган бошқа – бошқа маънолардаги сажданинг бир вақтда амалга оширилиши эди. Бўлган воқеа фақатгина шундан иборат бўлсада, уни кейинчалик бўхтон сифатида муҳокама қилинишига сабаб бўлишди. Нима эмишки, гўё шайтон оятларнинг орасига «бутларнинг ҳам

шафоатидан умид қилинади» маъносидаги луқмани бир шивирлаб қўшимча қилиб кетади ва буни эшитган мушриклар мамнун бўлганларидан сажда қилгану, аммо йўл қўйилган хатолик кейинроқ маълум бўлади!.. Ушбу баён қилинган қиссада баъзи шарқшунослар каби Исломга душманлик қилишни кутган бир гуруҳ инсонлар буни ҳақиқат деб тасаввур қилишган. Бироқ энг катта тафсир, ҳадис, сийрат ва Ислом тарихи олимлари муҳим ривоят ёрдамида керакли иддаонинг Ислом ақидасига бўлган муносабати туфайли бу тўқиб чиқарилган воқеани ўрганиб, аниқ бир шаклда очиклаб берганлар. Биринчидан, Муҳаммад алайҳиссалом илоҳий ваҳийни умматларига етказишда ҳар қандай ғафлат ва хатоликларга йўл қўйишдан муҳофаза қилинганлар. Шайтоннинг пайғамбарларнинг рисолат вазифаларига аралашиши мутлақо мумкин бўлмаган ҳолатдир. Аллоҳ таоло шайтоннинг мўмин қулларига нисбатан ҳеч қандай ҳукмронликка эга эмаслигини баён қилиб қўйган бир пайтда¹⁹⁰, Муҳаммад алайҳиссаломнинг Аллоҳдан олаётган муждаларини умматларига етказишлари пайтида унинг бу ишга аралашиши мумкинлиги ҳақида ҳатто ўйлашнинг ўзи ҳам нотўғри.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам келтирган рисолат ҳар қандай қусур, ғафлат, гуноҳ ва хато – камчиликлардан ҳоли бўлгани каби, у зот орқали нозил қилинган Қуръони карим ҳам илоҳий тарзда муҳофаза қилингандир. Бу ҳақида оятни қарималарда шундай дейилади:

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ

«Унинг олдидан ҳам, ортидан ҳам ботил келмас. У, ўта ҳикматли ва ўта мақталган Зотнинг туширганидир» («Фуссилат» сураси, 42-оят)

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

«Албатта, зикрни Биз нозил қилдик ва, албатта, уни Биз муҳофаза қилурмиз» («Ҳижр» сураси, 9-оят)

«Худонинг шериги» иддаоси баён қилинган ривоят санади жихатидан рад этилган. Айнан мана шу мавзуга боғлиқ равишда Ибн Ҳузайма шундай деган:

«Худонинг шериги» ҳақидаги воқеа зиндикларнинг тўқиб чиқарган ёлғонларидир». ¹⁹¹

Саҳиҳ ҳадисларни жамлаган бирор бир китобда бу воқеа ҳақида ривоят қилмаганлиги, бирорта ишончли ровийнинг бу воқеани саҳиҳ ва муттасил бир санад билан ривоят қилмаганлиги унинг ботил эканлигига кифоя қилади. ¹⁹²

190 Қаранг: “Ҳижр” сураси, 42-оят.

191 Исмоил Жарроҳғли, DĠA, “Гараник” md., XIII, 363.

192 Кадий Ийяд, II, 132.

«Худонинг шериги» ҳақидаги бу уйдирма иддаоси ақлга ҳам сиғмас бир ҳолатдир. Зеро, бундай дейишнинг ўзи ширк иддаосини ифодалайди. Ширк эса Ислом дини келган бошланғич лаҳзаданок калимаи тавҳидда баён қилингандир. Исломнинг асоси ҳисобланган тавҳидга иймон келтириш турганда бу каби иддаоларнинг ҳеч қандай қабул қилиниши керак бўлган жиҳатининг ўзи йўқ. Юқорида баён қилинган «Нажм» сурасининг бошидан охиригача ширк қораланиб, бутларнинг фақатгина маълум бир номгагина эғалиги ҳақида, мушрикларнинг эса фақатгина тасаввур ва хом хаёлларга эргашаётганлари баён қилинган. Мана шундай бир суранинг ичига мушрикларнинг тасдиқ этиб туриб сажда қилганликлари ҳақидаги бирор бир калиманинг қўшимча қилиниши, ҳаттоки қўшиб юборилган бўлса ҳам бу ҳолатни мушриклар эътироф этишларининг ўзи имконсиздир. Бундан ташқари, Макка мушриклари ўзларини таҳқирлаган шунча сонли оятлар ичида шайтоннинг икки жумла васвасаси туфайли кўнгиллари юмшаб қолиб сажда қилишлари ҳам қабул қилиб бўлмайдиган бир ҳолат ҳисобланади. Ушбу тухматга нисбатан ягон муносиб жавоб ушбу суранинг бошидаёқ берилган ва у қуйидагича:

مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ

«Сизнинг Биродарингиз адашгани ҳам йўқ, йўлдан озгани ҳам йўқ. У ҳаводан нутқ қилмас. У (Қуръон) ваҳийдан ўзга нарса эмас» («Нажм» сураси, 2-4-оятлар) Ушбу масаланинг Исломга қарши ғаразли бир душманлик сифатида юзага чиққанлиги Ислом уламолари томонидан кўплаб далиллар билан ўз исботини топган. Маккада кечган ўн уч йил ширкдан халос бўлиш ва қалбларда тавҳидни қувватлантириш устида олиб борилган курашлар билан кечди. Чунки тавҳид Аллоҳ таолога ҳар қандай бошқа нарсани шерик қилишдан қатъий қайтаради.

Ҳабашистонга қилинган иккинчи ҳижрат

Маккалик мушриклар муҳожирларнинг Ҳабашистонда хуш кутиб олинганликлари ҳақида хабар топишгач, бу ҳолдан қаттиқ ташвишга тушиб қолишди ва қилиб келаётган зулмларини янада кучайтириб юборишди. Валид ибн Муғййранинг ҳимоясида осуда ҳаёт кечириётган Усмон ибн Маъзун розияллоҳу анҳу Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва у зотнинг асҳобларининг ақлга сиғмас жабру – ситамлар ва азоб – укубатлар исканжа-сида колганликлари, улардан баъзиларининг эса оловда куйдирилганликлари, камчин билан саваланаётганликларини кўргач, ўйга толиб қолди:

«Аллоҳга қасамки, биродарларимнинг ва оила аъзоларимнинг Аллоҳ йўлида чекаётган ҳар турли азоб – укубатларни бошимдан кечирмай бир мушрикнинг ҳимоясида осуда ҳаёт кечиришим менинг учун ютқизишдир. Аллоҳнинг

химоясида бўлишим мен учун янада шарафлироқ ва хавфсизроқдир!» дея ўзи химоясида бўлган Валиднинг ҳузурига кетди. Бориб унга:

«Эй амакимнинг ўғли! Сен мени химоянгга олдинг. Мени муносиб химоя қилдинг ва зиммангдаги вазифангни адо этдинг. Энди эса сенинг химоянгдан чиқиб Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурларига бормоқчиман. У зот ва асҳоблари мен учун энг яхши намунадирлар. Мени Қурайшликлар қаршисига чиқариб ўз химоянгдан воз кечганингни маълум қил!» деди (Ибн Исҳоқ, 158-бет; Ҳайсамий, 34)

Мушрикларнинг зулм ва ситамлари борган сайин шиддатли тус олиб борганидан мусулмонлар худди мана шу йил иккинчи маротаба Ҳабашистон ўлкасига ҳижрат қилишга мажбур бўлишди. Бу сафарги ҳижрат қилган мусулмонлар сони тўқсон киши эди. Улардан етмиш еттитаси эркак киши бўлса, ўн учтаси аёллардан иборат эди. Уларга Али розияллоҳу анҳунинг тўнғич акалари Жаъфар Тайёр розияллоҳу бошчилик қилиб йўлга тушдилар.¹⁹³

Лайло Ҳотун розияллоҳу анҳо ушбу амалга оширилган ҳижрат ҳақида шундай ҳикоя қилиб берадилар:

«Бизлар мусулмон бўлганимиз учун Умар биздан қаттиқ ғазабланарди. Ҳабашистонга ҳижрат қилиш учун сафарга отланаётганимизда, мен туя устида эдим, у эса менинг ёнимга келиб сўради:

«Қаерга кетяпсизлар, эй Умму Абдуллоҳ?»

«Динимиз борасида бизга жабру зулм қилдингиз, биз эса бизга зулм кўрсатилмайдиган жойга кетяпмиз», дедим.

«Аллоҳ сизларга ёр бўлсин!» деди у.

Шундан кейин эрим Амир келганда Умар ибн Ҳаттобнинг менга қилган мулоийм муомаласини унга гапириб бердим. У эса:

193 Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу, Пайғамбар алайҳиссаломнинг амакиларининг ўғиллари. Ҳазрати Жаъфар Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи васаллам хали Арком уйига кирб, исломни тарқатишни бошламасдан аввал мусулмон бўлганлар, хотинлари Асмо бинту Умайс билан бирг иккинчи Ҳабашистон ҳижратига қўшилганлар. (Ибн Саъд IV, 34)

Жаъфар ибн Абу Толиб ва шериклари ҳижратнинг еттинчи йилида Ҳабашистондан Мадинага қайтдилар. Бу орада Аллоҳнинг Расули саллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳайбар ғазотида эдилар. Ҳайбар ғазотидан Ҳабашистондан келганларга ҳам ҳисса берилди. (Бухорий, “Мағозий” 38)

Ҳазрати Жаъфар ҳижратнинг саккизинчи йилида Муто юришига қўшилдилар ва ўша ерда шахид бўлдилар.

Ин Умар шундай дейдилар:

“Жаъфар розияллоҳу анҳуни шахидлар орасидан топдик. Жисмларида тўқсондан ортиқ найза, камон ва қилич жароҳатини кўрдик.» (Бухорий, “Мағозий” 44)

Бир жангда ҳазрати Жаъфарнинг қўллари кесилганда, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи васаллам у кишига жаннатда икки қанот аот қилинишини хабар бериб: “Жаъфарни жаннатда фаришталар билан билан бирга учаётганида кўрдим.” дея марҳамат қилганлар. (Термизий, “Манокӣб”, 29/3763)

Шундан кейин Жаъфар розияллоҳу анҳу “учган” маъносида “Таййор” лақаби билан эсланадиган бўлдилар.

«Эҳтимол, сен унинг мусулмон бўлишидан умид қилаётган бўлсанг керак. Аллоҳга қасамки, Умар ибн Ҳаттобнинг улови мусулмон бўлса бўладик, унинг ўзи барибир мусулмон бўлмайди», деди. Кишилар Умарнинг шу пайтга қадар фақатгина қаттиққўл ва тошбағир инсон сифатида билганлари учун унинг иймон келтиришидан умидларини узишган эди» (Ҳишомий, VI, 23-24)

Фахрул Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг аёллари Умму Салама розияллоҳу анҳу шундай дея сўзлаб берган эдилар:

«Биз Ҳабашистонга қадам қўйган вақтимиздан бошлаб Ҳукмдор Нажошийдан қўлаб икром – иззат ва илтифот кўрдик. У бизни доимо ҳимоя қилиб ҳолимиздан хабардор бўлиб турарди. Биз эса ҳузур – ҳаловат ва ҳимоя остида Аллоҳ таоло олдидаги ибодатларимизни адо этардик». (Аҳмад, 201-202) Ҳабашистон муҳожирларидан яна бири бўлмиш Умму Ҳабиба розияллоҳу анҳо онамиз ҳикоя қилиб берган ушбу хотиралар ҳам мусулмонларнинг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламни кўрмай туриб ҳам Аллоҳга субҳанаҳу таолога нисбатан қанчалик муҳаббатли бўлганликларини намоён этади:

«Ҳукмдор Нажошийнинг Абраҳа исмли бир жорияси бор эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан никоҳимиз Ҳабашитонда қийилгач, Мадинага бориш учун сафар тайёргарлиги кўрилатган вақтда ёнимга келиб:

«Сиздан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга саломларимни етказишингизни, у зотга у кишининг динларига кирганимни айтиб қўйишингизни илтимос қиламан», деди.

Абраҳа менга жуда ҳам кўп иззат – икром кўрсатди. Менинг ёнимга ҳар сафар келганида:

«Илтимосимни асло унутманг! Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга саломни албатта етказинг!» дерди. Мадинага Расулуллоҳ алайҳиссалом ҳузурларига етиб келгач, у зотга Абраҳанинг менга қилган икром ҳақида сўзлаб бердим ва саломини етказдим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам буларни тинглаб табассум қилдилар ва Абраҳанинг саломига жавобан:

«Ва алайҳиссалом ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ», дея алик олдилар» (Ибн Саъд, 98)

НУБУВВАТНИНГ ОЛТИНЧИ ЙИЛИ

Қурайш қабиласининг Нажошийдан муҳожирларни беришини сўрашлари

Биринчи марта қилинган ҳижратга у қадар эътибор бермаган Қурайш мушриклари Ҳабашистонда мусулмонларга нисбатан кўрсатилган яхши муносабатдан хабар топишгач, хавотирга тушиб қолишди. Улар ислом атрофга ёйилиб кетса, бу ишни олдини ололмай қолишларидан хавфсирашар эди. Ҳабашистон ҳукмдоридан мусулмонларни қайтариб беришини сўраш ҳақида бир қарор чиқаришди ва дарҳол Абдуллоҳ ибн Робия билан Амр ибн Осни биргаликда Ҳукмдор Нажоший ва унинг мулозимларига аталган кўплаб совға – саломлар билан Ҳабашистонга юборишди.

Абу Толиб Қурайш қабиласининг Ҳукмдор Нажошийга элчи ва ҳадялар юборилгани ҳақидаги хабарни олгач, Ҳукмдор Нажошийга хитобан муҳожирларни мушрикларнинг зулму – ситамларидан химоя қилишга чақириб ҳамда уни мадҳ этиб бир қасида ёзиб бериб юборди (Ибн Ҳишом, II, 356)

Амр ибн Ос ва унинг ҳамроҳи Ҳукмдор Нажоший билан кўришишларидан олдин унинг амалдорларига қимматбаҳо ҳадялар бериб ўзларига оғдириб олишга муваффақ бўлишди. Кейинроқ эса Ҳукмдорнинг ўзига ҳам кўплаб совға – саломлар тақдим этишди ва шундай дея сўз бошлашди:

«Эй Ҳукмдор, бизнинг қавмимиздан бир гуруҳ ақлсиз ёшлар сизнинг юртингизга келиб жойлашиб олибдилар. Улар ўз ота – боболарининг динини тарк этишгани каби сизнинг динингизни ҳам қабул қилишмаган. Улар ўзларидан янги бир дин уйдириб чиқариб олишган. Қариндош – уруғлари уларни орқага қайтариш учун бизни сизнинг ҳузурингизга юборишди. Чунки уларнинг қавми уларни бошқалардан яхши билишади, уларнинг содир этган кабоҳатларини бошқалардан жуда яхши тушунишади».

Элчи бўлиб келган мушриклар Ҳукмдорнинг Жаъфар ва унинг биродарлари сўзларини тинглаб, бунинг таъсирига тушиб қолишидан хавотирда эдилар. Шу сабабли ҳам ҳукмдорнинг муҳожирларни ҳеч бир муҳокамасиз ўзларига таслим этишини хоҳлашаётган эди.

Ҳукмдор Нажошийнинг мулозимлари ҳам:

«Ҳазрати олийлари, элчилар ҳақ гапни айтишяпти. Қавмлари бу муҳожирларни яхшироқ билишади. Сиз уларни элчиларга таслим этинг, улар ҳам юртларига олиб кетсинлар», дейишди. Ҳукмдор уларнинг бу сўзларидан ғазабланиб кетди ва:

«Асло! Мен уларни тингламай туриб сизларга дарров таслим этмайман. Мени бошқалардан афзал билиб, юртимга ҳимоя истаб келган бир жамоат инсонга нисбатан ёмонлик қилолмайман», деди ва хабарчи юбориб муҳожирларни хузурига чорлади.

Шу билан биргаликда ўз қўл остидаги диний уламоларни ҳам чақиртирди. Уламолар ҳам Ҳукмдор хузурида китобларини очган ҳолатда ҳозир бўлишди. Муҳожирлар Нажоший хузурида ҳозир бўлишганда эса ҳукмдор ҳар икки томонни бир – бирларига юзлаштирди. Шу онда барчани унутилмас бир ҳаяжон чулғаб олди. Мусулмонлар томонидан Жаъфар розияллоҳу анҳу раҳнамолик қилаётган эди. Нажоший муҳожирларга бошчилик қилаётган Жаъфар Тайёр розияллоҳу анҳуга юзланди ва:

«Қурайшликлар элчи юбориб сизларни Маккага қайтиб боришингизни талаб қилишяпти», деди. Жаъфар розияллоҳу анҳу эса ҳукмдорга шундай дедилар:

«Эй ҳукмдор, сиз улардан сўраб кўринг-чи, биз қулмизми, қайтишимизни талаб қилишадими?»

Нажоший бу жавобни олиб Амр ибн Осга қаради. У эса шундай жавоб берди:

«Йўқ, улар барчаси ҳурдир!»

Суҳбат эса қуйидагича давом этди:

«Унда улардан сўрангчи, биз қарздорлармизми, қайтишимизни талаб қилишмоқдими?»

«Йўқ, уларни ҳеч бирининг бировдан қарзи йўқ».

«Улардан сўрангчи, биз қотиллармизми, қасос олиш учун қайтиб боришимизни талаб қилишмоқдими?»

«Йўқ, бизнинг бундай талабимиз ҳам йўқ».

«Унда бизни нима сабабдан орқага қайтишимизни талаб қилишмоқдими?»

Шунда Амр ибн Ос шундай жавоб берди:

«Бу одамлар ота – боболаримизнинг динларини тарк этишди. Илоҳларимизни ҳақорат этишди. Ёшларимизнинг эътиқодларини бузишди. Аҳоли ўртасида тафриқа келтириб чиқаришди. Бутун Макка аҳолиси икки қисмга бўлиниб қолди».

Буларни тинглагач, Нажоший муҳожирларга шундай савол билан хитоб қилди:

«Сизлар на менинг динимга ва на ўз қавмингиз динига кирмаганингизга қараганда қабул этган динингиз қандай дин асли?»

Жаъфар Тайёр розияллоҳу анҳу ҳукмдорга жавобан шундай дедилар:

«Эй Ҳукмдор, биз бир жоҳил қавм эдик. Тошдан, ёғочдан ясалган бутларни илоҳлар деб сиғиниб юрардик. Ўлимтик ҳайвон гўштларини ер, қиз

фарзандларимизни тириклайин кўмар эдик. Қимор ўйнар, судхўрлик қилар эдик. Зинони ва бир аёлнинг бир неча эркак билан муносабатда бўлишдек ифбатсизлигини хуш кўрар эдик. Қариндошларимиз олдидаги бурч ва вазифаларимизни билмас эдик. Қўшнилариимизнинг ҳақларини тан олмас эдик. Кучлиларимиз заифларини эзар, бойларимиз фақирларимиз устидан ғолиб келардик. Орамизда ҳақ нимаю ҳақсизлик нима билинмас эди. Аллоҳ таоло марҳамат кўрсатиб, бизни ислоҳ этишни ирода қилди ва ўз қавмимиз ичидан бир Пайғамбар юборди. У Пайғамбар зоти тоза ва насл-насаби пок бир қабила вакилидир. Уни Ал— Амин дея қунылаб олган эдик. У бизни Аллоҳ таолонинг ягоналигига даъват этди. Унга ибодат этишни ўргатди. Ота – боболаримиздан қолган бутлардан бизни қутқарди. Ҳаётимиздаги жамики ахлоқсизликлардан узоклаштирди. Қон тўкишни, кимор ўйнаш, майхўрлик, судхўрлик, ёлғончилик ва етим – есирларнинг молларига қўл теккизишимизни тақиқлади. Бизга фақат яхшиликлардан таълим берди. Ростгўйликни, ваъдасида туришни, қўшни ва қариндошлар билан яхши муносабатда бўлишни, аёлларнинг шарафини ҳимоя қилиб қиз фарзандларимизни ҳаётини сақлаб қолишга буюрди. Бизни шахвоний ҳаётдан қутқарди. Маданиятли бўлишимизга муяссар этди. Бизларни яхши инсонлар бўлишимизга сабаб бўлди. Биз ҳам унга ишондик. Унга эргашяпмиз. Шундай қилганимиз учун ҳам қурайшликлар бизга душман бўлиб қолишди. Кўплаб азоб – уқубатларга дучор бўлдик. Фақат бу азоб – уқубатлар чидаб бўлмас ҳолатга келгач ҳам динимиздан қайтишни истамаганимиз учун Пайғамбаримиздан рухсат олиб ҳукмдорлар орасидан сизни танлаб, юртингизга келдик. Сизнинг юртингизда зулмга дуч келмасликдан умид қилиб ҳимоянгиз остига кирдик».

Жаъфар розияллоху анхунинг сўзларини диққат билан тинглаган Ҳукмдор Нажоший:

«Аллоҳ таоло томонидан сизларга юборилган Пайғамбарингизга келган ваҳийдан бирор нарсани ёддан айтиб бера оласизларми?» деб сўради.

Жаъфар розияллоху анху:

«Ҳа», дедилар ва Марям сурасининг илк оятларидан, Яхё ва Исо алайҳиссаломларнинг дунёга келишлари билан боғлиқ оятларни тиловат қилаётганларида Нажоший ва унинг мулозимлари таъсирланиб кўзларига ёш олдилар.

Шунда Ҳукмдор:

«Аллоҳга қасамки, бу сўзлар Мусо ва Исо алайҳиссаломларга нозил бўлган ваҳийлардан олингандир», деди ва Қурайш элчиларига юзланиб:

«Мен бу муҳожирларни сизларга таслим этиб беролмайман», деди ва уларнинг талабларини рад этди.

Элчилар Ҳукмдор ҳузуридан чиққанларида Амр ибн Ос:

«Аллоҳга қасамки, Нажошийга буларнинг Исо ибн Марямнинг бир кул эканлигига иймон келтиришганлари ҳақидаги хабарни бераман ва уларнинг илдизларига болта ураман!» деди.

Эртаси куни улар Ҳукмдорнинг ҳузурига ташриф буюришиб:

«Эй Ҳукмдор, улар Исо ибн Марям ҳақида жуда ҳам оғир бир гапни айтишади. Агар хоҳласангиз уларни ҳузурингизга чақириб, Исо ҳақида нималар деб ишонишларини сўранг», дейишди.

Ҳукмдор Нажоший мусулмонларни такрор ҳузурига чакиртирди ва улардан:

«Менга айтингларчи, Марям ўғли Исо ҳақида нима деб ўйлайсиз?» деб сўради.

Жаъфар Тайёр розияллоҳу анҳу бу саволга жавобан:

«Биз уни Пайғамбаримиз берган таълимотга кўра таниймиз. Аллоҳ таолонинг Расули у ҳақида шундай деб марҳамат қиладилар: *«Исо Аллоҳнинг қули, Расули, Руҳи ва барча нарсадан воз кечиб ўзини Аллоҳга бахшида этган Марямнинг тақдим этган Каломидир»*, дея сўзини тугатгач, Нажоший ердан бир чўпни олиб шундай деди:

«Аллоҳга қасамки, Исон ибн Марям ҳам аслида айнан сен таърифлагандек инсон. Сизларнинг сўзларингиз билан Исо алайҳиссалом ҳақидаги ҳақиқат орасида ҳатто мана шу чўпдек ҳам фарқ йўқдир».

Ҳукмдор Нажоший бу сўзларни сўзлагач, унинг атрофидаги амалдорларнинг қовоқлари осила бошлади.

Нажоший эса уларга қарата:

«Аллоҳга қасамки, хўмрайсангиз ҳам, хўмраймасангиз ҳам ҳақиқат айнан шундайдир», деди.

Муҳожирларга эса:

«Боринглари! Сизлар менинг юртимда тўлиқ химоя остидасизлар! Сизга кимки ортиқча гап қилса жазога тортилади. Тоғларча олтин беришса ҳам, мен сизлардан бирортангизга озор етишини хоҳламайман. Мана бу иккисининг ҳам олиб келган ҳадяларини ўзларига қайтаринглари! Менинг уларга эҳтиёжим йўқ. Агарда Пайғамбар алайҳиссалом ёнларида бўлсам эди, у зотнинг оёқларига сув қўйиб хизматларини қилган бўлар эдим!» деди (Ибн Ҳишом, II, 356-361; Аҳмад, II, 202-203, В, 290-291; Ҳайсамий, VI, 25-27)

Бошқа бир ривоятда билдирилишича, Нажоший муҳожирларга қарата шундай дейди:

«Мен Муҳаммад Аллоҳнинг Расули эканлигига иймон келтирдим. У Исо алайҳиссалом хабарини келтирган зотдир. Агарда мен мана шу Солатанат тахтида бўлмаганимда ва халққа хизмат қилиш вазифаси елкамда бўлмасайди,

Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳузурларига оёқ кийимларини ташиб юриш учун ҳузурларига кетар эдим». (Абу Довуд, “Жаноиз”, 55-57/3205)

Жаъфар розияллоху анху раҳнамолигидаги охирги ҳижрат гуруҳи эса Ҳайбар фатҳи вақтида Мадинага келадилар ва Расули Акрам соллаллоху алайҳи ва салламни ўз ташрифлари билан севинтирадилар.

Ҳамза розияллоху анхунинг мусулмон бўлишлари

Муҳаммад соллаллоху алайҳи ва саллам мушрикларга Каъбада Қуръони карим тиловат қилиб бериш учун факатгина ўз асҳобларини юбормас, балки вақти – вақти билан ўзлари ҳам бориб Аллоҳ таоло томонидан нозил қилинган оятларни тиловат қилар эдилар. Навбатдаги борганларида Абу Жаҳл Пайғамбаримиз алайҳиссаломни ҳар доимгидан ҳам қаттиқ ҳақорат қилди. Унинг атрофида тўпланган бошқа мушриклар ҳам у зотга куч ишлатишга чоғланган вақтларида ораларидан бир аёл югуриб бориб вазиятни Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг овдан қайтаётган амакилари Ҳамза розияллоху анхуга шундай дея маълум қилди:

«Эй мардларнинг марди! Каъбада жиянингни ҳақорат қилишмоқда, унга нимадир зарар етказишларидан, бир ёмонлик қилиб қўйишларидан хавотирдаман».

Ҳамза розияллоху анху дарҳол Каъба томонга шошилдилар ва малъун Абу Жаҳлга монелик қилдилар. Қўлларидаги камон билан у золимнинг бошига шундай зарб билан урдиларки, бошидан қонлар оқа бошлади. Ўзига нисбатан бундай қаршилик кўрсатилишини хаёлига ҳам келтирмаган Абу Жаҳл шошганича жонини ҳовучлаб майдондан қочиб қолди. Бу ҳолни кўрган бошқа мушриклар ҳам тумтарақай бўлиб тарқалиб кетишди. Чунки уларнинг барчаси Ҳамза розияллоху анхунинг кучли эканликларини жуда яхши билишар эди. У кишидан Қурайшнинг барча паҳлавонлари ўзларини четга олишар, ҳеч бирларида қарши чиқишга жасоратлари етмас эди.

Шундан кейин Ҳамза розияллоху анху жиянлари бўлмиш Сарвари Коинот соллаллоху алайҳи ва саллам ҳузурларига бориб:

«Жияним, сиз учун мен қасос олдим, хотиржам бўлинг!» дейдилар.

Расули Акрам соллаллоху алайҳи ва саллам эса амакиларининг бундай тутган йўлларига нисбатан шундай дея марҳамат қиладилар:

«Эй амаки! Аслида мен сизнинг исломни қабул қилишингиздан мамнун бўламан!» десалар, Ҳамза розияллоху анхунинг қалбларидаги ғафлат пардалари очилиб, мардлар марди бўлмиш инсон ҳақиқатни англаб етдилар ва юзларида табассум билан жиянларининг муборак чеҳрасидан таралиб турган нурга термула термула шаҳодат калимасини келтирдилар.

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

Ҳамза розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламдан икки ёш катта, у зотнинг ҳам амакилари ҳам сут эмишган акалари эдилар.¹⁹⁴

«Эй амаки! Аслида мен сизнинг исломни қабул қилишингиздан мамнун бўламан!» дея хитоб қилиб, ўзларига нисбатан қилинган зулмга нисбатан қасос олиш билан эмас, балки у кишининг ҳидоят йўлига киришлари билан севинишларини билдириб, энг муҳими бу ўткинчи дунё ҳаёти эмас, балки боқий дунё саодати эканлигини намоён этган эдилар.

Ушбу воқеа биз учун муқаддас дин сифатида хизматда бўлишимиз, уни ўзимизнинг шахсий манфаатларимиз ва қизиқишларимиздан доимо устун қўйишимиз, бу йўлда чекаётган машаққатлардан ҳузур олиб мамнун бўлишимиз кераклигини намоён этган ҳодисадир.

Ҳамза розияллоҳу анҳунинг мусулмон бўлган кунлари Абу Бакр розияллоҳу анҳу Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва салламни Масжидул Ҳаромга биргаликда бориб, у ерда ҳозир бўлганларни Исломга даъват этишга ундадилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам эса:

«Эй Абу Бакр, ҳали ҳам озчиликмиз», дея марҳамат қилдилар.

Абу Бакр розияллоҳу анҳу яна ундайвергач, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам асҳоблари билан биргаликда Дорул Арқамдан чиқиб Масжидул Ҳаром томонга йўл олдилар. Қаъбага етиб борганларида, Абу Бакр розияллоҳу анҳу у ердагиларни Аллоҳ таоло ва Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга иймон келтиришга даъват эта бошлаганларида мушриклар Абу Бакр розияллоҳу анҳу ва мусулмонларнинг тепаларига келиб, уларни қаттиқ калтаклай бошлашди. Ҳали ҳам фосиқлигича қолган Утба Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг устиларига чиқиб олиб эза бошлади, юзларига темир пошналар оёқ кийимини босиб тепкилай кетди. Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг ҳамма ёқларидан қон оқарди. Қабилалари у кишини мушрикларнинг қўлидан зўрға кутқариб олишди. У кишини энди ҳалок бўладилар деб ўйлаб дарҳол Масжидул Ҳаромга қайтиб келишди ва:

«Мабодо Абу Бакр ҳалок бўлса, Аллоҳга қасамки, биз ҳам Утбани ўлдираемиз!» дейишди. Абу Бакр розияллоҳу анҳу фақат кечга яқин хушларига келдилар ва минг бир азоб ичида илк сўраган саволлари шундай бўлди:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қандайлар, яхшимилар?»

Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг оналари Уммул Хойр розияллоҳу анҳо эса тўхтовсиз равишда:

«Бирор нарса еб – ичиб олгин, болам», дердилар.

Абу Бакр розияллоҳу анҳу эса худди оналарини эшитмаётгандек:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам нима қияптилар, аҳволлари қандай?» дея такрор – такрор сўрадилар.

194 Қаранг: Ибн Ҳишом, I, 312-313; Ҳоким, III, 213; Ибн Касир, “ал Бидоя” III, 84.

Уммул Хойр розияллоху анҳо ўғилларига жавобан:

«Ўғлим, дўстинг ҳақида бирор нарса билмайман», дедилар.

Абу Бакр розияллоху анху оналарини Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам ҳақида бирор бир хабар келтиришларини илтимос қилиб, мусулмонлардан бўлган Умму Жамил розияллоху анҳонинг¹⁹⁵ олдиларига юбордилар. Умму Жамил розияллоху анҳо келиб Абу Бакр розияллоху анҳуни бундай оғир аҳволда кўриб чинкириб юбордилар ва шундай дея дуо қилдилар:

«Аллоҳга қасамки, сизни бундай аҳволга солганлар фосиқ ва кофирлардир! Уларнинг бу қилмишларини Аллоҳ таоло жавобсиз қолдирмасин!»

Кейинроқ эса Абу Бакр розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг соғ – саломат ва Дорул Арқамда эканликлари ҳақидаги хабарни олдилар.

Абу Бакр розияллоху бу хабарни олишлари билан:

«Аллоҳга қасамки, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламни кўрмагунимча, ҳеч нарса емайман ҳам ичмайман ҳам», дедилар. Майдон бўшаб барча ўз уйларига тарқалгач, Абу Бакр розияллоху анху оналари ва Умму Жамил розияллоху анҳунинг ёрдамларида Сарвари Коинот соллаллоху алайҳи ва саллам ҳузурларига бордилар. У киши Расули Акрам соллаллоху алайҳи ва салламни кўришлари билан тиз чўкиб қолдилар. Муҳаммад соллаллоху алайҳи ва саллам қадрдон биродарларининг бу ҳолатларини кўриб, қалблари каттиқ таъсирланди. Абу Бакр розияллоху анху эса шу ҳолатларида:

«Ота – онам Сизга фидо бўлсин, эй Расулуллоҳ! Менда ҳеч қандай муаммо йўқ. Ана у ёвуз фосиқ мени бироз тепкилади, холос!» дедилар ва у зотдан оналарининг ҳидоят топишлари учун Аллоҳ таолога дуо қилишларини сўрадилар. Сарвари Коинотнинг қилган дуолари баракоти билан Абу Бакр розияллоху анҳунинг мухтарама волидалари ҳам иймон келтирганлар сафидан жой олдилар.¹⁹⁶

Мусулмонлар сонининг тез суратда ортиши ва Ҳамза розияллоху анху каби баҳодирларнинг Исломга киришларидан мушриклар жиддий равишда ташвишга тушиб қолишди ва биргаликда бу ҳолатнинг давом этишига монелик қилиш мақсадида тўпланиб мажлис ўтказишди.

«Муҳаммаднинг қилаётган ишлари борган сайин жиддий тус олмоқда, аҳволимизни алғов – далғов қилиб юборди. Орамиздан ҳам сеҳр қилишда, ҳам башоратда, ҳам шеърятда энг устун бўлган бирор кишини унинг ҳузурига юборайлик, унинг ўзи билан гаплашиб кўрсин!» дейишди. Бу ишни амалга ошириш учун Утба ибн Робиъани танлаб олишди ва Набий соллаллоху алайҳи ва салламнинг ҳузурларига юборишди. Утба мушрикларнинг аввал қилган

195 Бу аёл Умму Жамил бинту Хаттоб бўлиб, мусулмон бўлган. Абу Лаҳабнинг хотини Умму Жамил билан адаштирилмасин.

196 Қаранг: Ибни Асир, «Усдул ғабо», VII, 326; Ибн Касир, «ал Бидоя» III, 81.

таклифларини ошириб – тошириб узундан – узоқ сўзлади. У сўзларини туга-тиб олгунича, Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам уни бир сўз демасдан тингладилар ва ундан:

«Эй Абул Валид, гапинг тугадими?» дея сўрадилар.

Утба:

«Ҳа!» дея жавоб бергач, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга шундай дея марҳамат қилдилар:

«Ундай бўлса, энди сен мени тингла!»

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам Бисмиллаҳ дея Фуссилат сурасини тиловат қила бошладилар. 37-оят сажда ояти бўлгани учун сажда қилдилар ва саждадан кейин:

– Эй Абул Валид, тиловат қилганларимни ўзинг эшитдинг. Хуллас, мана сен, мана у! – дедилар.

Утба бу жавобдан сўнг ўрнидан туриб дўстларининг ёнига қайтганида, уни кўрган мушриклар:

«Аллоҳга қасамки, Абул Валид кетаётган вақтидагига қараганда қайтишида жуда ҳам ўзгариб қолибди. Унинг ахволи жуда ҳам ўзгариб кетибди!» дейишди.

Утба уларнинг ёнларига келганида, ундан барчалари ҳаяжон билан сўроққа тутта кетишди:

«Нима бўлди, айтақолсангчи?»

Утба уларга жавобан:

«Аллоҳга қасамки, шундай бир сўз эшитдимки, бугунга қадар бунга ўхшаш бирорта ҳам сўз эшитмаган эдим. Эшитганим на шеър, на сеҳр, на башорат эди. Муҳаммад:

Бас, агар юз ўгирсалар, сен:

فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِّثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ

«Мен сизларни Од ва Самудга келган чақмоққа ўхшаш чақмоқ-ла огоҳлантирдим», деб айт («Фуссилат» сураси, 13-оят) деган вақтда мен унинг оғзини қўлларим билан тутиб туриб, бошқа ўқимасин дея қариндошларимнинг ҳақи учун қасам ичдим. Муҳаммаднинг сўзлаган ҳар бир сўзининг айнан айтганидек амалга ошишини билганим учун устимизга азоб туширилишидан қўрқдим.

«Эй Қурайш аҳли! Менга кулоқ солинг! Уни ўз ҳолига қўйинглар! Агарда уни араблар ўлдирадиган бўлса, сизлардан бошқа бирор кишининг қўли билан ундан халос бўласиз. Мабодо арабларга бош бўладиган бўлса, у бош бўлган ҳокимият сизнинг ҳокимиятингиз, унинг эгаллаган қудрат ва шон – шуҳрати

сизнинг қудрат ва шон – шуҳратингизга айланади. Шу йўл билан Муҳаммад туфайли одамларнинг энг саодатмандларига айланасиз!» деди.

Қурайшликларнинг унинг бу сўзларидан:

«Эй Абул Валид, у сени ҳам тили билан сеҳрлаб қўйибди», дейишди. Шунда Утба:

«Бу менинг фикрим. Сиз нима қилмоқчи бўлсангиз билганингизни қилинг!» деди (Ибн Ҳишом, II, 313-314; Ибн Касир, ал-Бидоя, II, 111-112)

Умар розияллоху анхунинг мусулмон бўлишлари

Умар розияллоху анху Аллоҳ таолонинг Расули Муҳаммад соллаллоху алайҳи ва салламдан ўн уч ёш кичик бўлганлар. Насаблари бўйича тўққизинчи боболари орқали Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам билан туташган.

Мушриклар ўзаро кенгашадиган мажлисларини ўтказадиган Дорун Надвада йиғилишди ва Расулulloх соллаллоху алайҳи ва салламни ўлдиришга қарор қилишди. Бунинг учун эса ораларидан жасур, бақувват ва қаттиққўл бўлган Умар ибн Ҳаттоб розияллоху анхуни танлаб у киши томонга жўнатишди. Умар розияллоху анху Сарвари Коинот соллаллоху алайҳи ва салламни ўлдириш мақсадида ғофилларча йўлга отландилар. Йўлда эса Нуайм ибн Абдуллох розияллоху анхуга дуч келдилар. Нуайм розияллоху анху Умар розияллоху анхунинг вазоҳатли ҳолатларидан ташвишланиб:

«Эй Умар, қаян кетаяпсан?» деб сўраган саволларига:

«Ота – бобосининг динини тарк этиб янги бир динни олиб келган Муҳаммадни ўлдириш учун кетяпман!» деган жавоб олдилар.

Узокни кўрадиган саҳобий Нуайм розияллоху анху вақтдан ютиш мақсадида:

«Эй Умар, Аллоҳга қасамки, нафсинг сени ёлғон йўлга бошламоқда! Сен уни ўлдирганингда Абду Манноф ўғиллари сени соғ қўйишади деб ўйлайсанми?! Сен аввал бориб ўзингни оилангдагилардан хабар олсанг яхши бўларди», дедилар.

Умар розияллоху бу гапдан тараддудланиб қолдилар ва:

«Сен кимни назарда тутяпсан?» дедилар.

Нуайм розияллоху анху:

«Кимни бўларди, куёвинг Зайд билан синглинг Фотимани назарда тутяпман. Аллоҳга қасамки, иккови ҳам мусулмон бўлишди», деб жавоб бердилар. Нуайм розияллоху анху Умар розияллоху анхунинг бундай мудҳиш ниятлари ҳақида хабардор бўлганларидан кейин уни куёви ва синглисининг уйига йўллаб, бу ҳақида Расулulloх соллаллоху алайҳи ва салламга маълум қилиш учун вақтдан ютган эдилар. Нуайм розияллоху анхудан бундай хабарни олгач,

Умар розияллоҳу анҳу ғазаб отига миндилар ва қаттиқ жаҳл билан тўғри сингилларининг уйига йўл олдилар. Айни шу пайтда сингиллари ва куёвларининг уйларида Ҳаббоб розияллоҳу анҳу бўлиб, уларга Қуръони каримдан сабоқ бериш билан машғул эдилар. Улар Умар розияллоҳу анҳунинг ўзлари томонга шиддат билан келаётганини кўрганлари заҳоти Ҳаббоб розияллоҳу анҳуни алоҳида бир хонага яширишди. Фотима розияллоҳу анҳо дарҳол Қуръони карим саҳифасини бекитдилар.

Умар розияллоҳу анҳу уйга киришлари билан:

«Ҳозиргина эшитганларим нима эди?» деб сўрадилар.

Куёвлари ва сингиллари:

« -Нотўғри эшитган бўлсангиз керак, бу ерда ҳеч нарса йўқ», дейишди.

Умар розияллоҳу анҳу эса:

« -Йўқ, Аллоҳга қасамки, иккингиизнинг ҳам Муҳаммадга эргашаётганингиз ҳақида эшитдим», дедилар ва шиддат билан куёвларининг устига юриб бордилар. У кишини тутиб бўға бошладилар. Уларни ажратиш учун ўртага тушган Фотима розияллоҳу анҳуни юзларига шапалоқ тортиб юбордилар. Шунда сингиллари:

«Ҳой Умар, қўлингиздан нима келса қилаверишингиз мумкин! Хоҳласангиз бизни ўлдилинг! Аммо биз мусулмонлигимиздан асло воз кечмаймиз!» дедилар.

Фотима розияллоҳу анҳо қалбларидаги иймон жасорати билан бу сўзларни журъат билан айтар эканлар, у кишининг муборак юзларидан ингичка чизик бўлиб қон сизиб оқарди.

Синглисидан бундай бир жавобни кутмаган Умар розияллоҳу анҳу саросимага тушиб қолдилар. Сингиллари юзидаги қонни кўргач эса ичларидан зил кетдилар.

«Ҳозир ўқиб турганларингизни менга келтиринглари!» деб сўрадилар.

Сингиллари эса:

«Сиз у саҳифаларни нимадир қилишингиздан қўрқамиз», дедилар.

Умар розияллоҳу анҳу:

« -Қўрқма!» дедилар ва у саҳифани ўқиб бўлгач, қайтариб беришларини сўз бериб илоҳларини номини тилга олиб қасам ичдилар.

Бунга жавобан Фотима Хотун розияллоҳу анҳо акаларининг мусулмон бўлишларидан умидланиб:

«Эй ака, сиз бутларга сиғиниб юрар экансиз, пок эмассиз. Ваҳоланки, Қуръоннинг саҳифасига киши покланмай туриб тегиниш мумкин эмас!» дедилар.

Умар розияллоҳу анҳу ўринларидан туриб ғусл қилиб келганларидан кейин Фотима розияллоҳу анҳо у кишининг қўлларига ҳалиги яшириб қўйган

саҳифаларни тутқаздилар. Шунда у киши қуйидаги оятларни¹⁹⁷ ўқий бошладилар:

طه. مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى. إِلَّا تَذَكُّرَةً لِّمَنْ يَخْشَى. تَنْزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمُوتِ الْعُلَى. الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى. لَهُ مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى. وَإِنْ تَجَهَّرَ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى. اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى. وَهَلْ آتَيْكَ حَدِيثُ مُوسَى. إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدٍ عَلَى النَّارِ هُدًى. فَلَمَّا آتَاهَا نُودِيَ يَا مُوسَى. إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طَوًى. وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى. إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي. إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا لِتُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى. فَلَا يَصُدُّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَى.

«Тоҳа. Сенга Қуръонни бадбахт бўлишинг учун нозил қилганимиз йўқ. Магар қўрққан кимсаларга эслатма бўлиши учун. У ерни ва юксак осмонларни яратган Зотдан нозил бўлгандир. У – Роҳман аршни эгаллади. Осмонлардаги нарсалару ердаги нарсалар, уларнинг орасидаги нарсалару ер остидаги нарсалар Униқидир. Сен агар сўзда овозингни юксалтирсанг ҳам. Бас, албатта, У сирни ҳам, махфийни ҳам билгувчидир. Аллоҳ – Ундан бошқа ибодатга сазовор илоҳ йўқ Зотдир. Гўзал исмлар Униқидир. Сенга Мусонинг хабари келдими? У, оловни кўрган чоғида ўз аҳлига: «Туриб туринглар, мен оловни кўрдим, шояд, сизга ундан чўғ келтирсам ёки олов бошида йўл кўрсатувчини топсам», деди. Бас, у(олов)га келганида, нидо қилинди: «Эй Мусо. Албатта, Мен Ўзим сенинг Роббингдирман. Кавушларингни еч. Чунки сен муқаддас Туво водийсидасан». Мен сени ихтиёр қилиб олдим. Ваҳий қилинадиган нарсанга қулоқ ос. Албатта, Мен Ўзим Аллоҳдирман. Мендан ўзга илоҳ йўқ. Бас, Менга ибодат қил ва Мени зикр этиш учун намозни тўқис адо эт. Албатта, соат (қиёмат) келгувчидир. Ҳар бир жон саъйи – ҳаракатига яраша жазо олиши учун уни махфий тутурман. Унга иймон келтирмайдиганлар ва

197 Ҳазрати Умар ўқиган оятлар “Ҳадид” сурасининг илк оятлари экани ҳам ривоят қилинади. (Байҳақий, “Далоил”, II, 217)

ҳавойи нафсига эргашганлар сени ҳаргиз ундан тўсмасинлар. У ҳолда ҳалок бўласан» («Тоҳа» сураси, 1-16-оят)

Бу оятларни ўқиб чиққан Умар розияллоҳу тиллари лол қолди ва:

«Қандай ҳам гўзал сўзлар! Бунчалар ҳам маънодор!» деб такрорлар эдилар.

Қуръоннинг фасоҳати ва балоғати ўзини айнан намоён этган эди. Бу сўзлар бир башарнинг тилидан сўзланмайдиган ҳақиқат ва ҳикматларга тўла эди. Умар розияллоҳу анҳу бир муддат ўйга чўмиб қолдилар. Умар розияллоҳу анҳунинг сўзларини эшитган Ҳаббоб розияллоҳу анҳу яшириниб турган жойларидан чиқиб келдилар ва:

«Эй Умар, Аллоҳга қасамки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сенинг ҳақингда қилган дуолари ижобат бўлади. Кеча у зот: *«Эй Роббим, Исломни Абул Ҳакам ибн Ҳишом ёки Умар ибн Хаттоб билан қувватлантир!»* дея дуо қилган эдилар. Эй Умар, энди Аллоҳдан кўрк!» дедилар.

Умар розияллоҳу анҳу Ҳаббоб розияллоҳу анҳуга қарата:

«Эй Ҳаббоб, сен мени Муҳаммаднинг ҳузурига олиб бор, мен ҳам мусулмон бўлай!» дедилар. Улар шу заҳотиёқ йўлга отланишди. Бу сафар босилаётган одимлар иймонлашишга муҳаббат ва ҳаяжон билан уйғунлашиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам хабарини келтирган ҳақ ҳақида хабардор бўлишга ошиқиш ва қалблар тўла иштиёқ билан йўғрилган эди. Умар розияллоҳу анҳу Арқамнинг уйига борганларида у кишини Ҳамза розияллоҳу анҳу қарши олдилар. Белларида килич билан у киши тайёр ҳолатда турар эдилар. Зеро, Нуайм розияллоҳу анҳу уларга олдиндан келиб Умар розияллоҳу анҳунинг мақсадлари ҳақида маълум қилган эдилар. Кейин бўлган воқеалардан эса ҳеч кимнинг хабари йўқ эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам шу вақт ўринларидан туриб Умар розияллоҳу анҳу томонга қараб юра бошладилар. У кишини ҳовлида қаршилар эканлар, ташрифининг боисини сўрадилар. Умар розияллоҳу анҳу эса шундай саодатбахш сўзларни тилга келтирдилар:

«Мусулмон бўлишга келдим, эй Расулуллоҳ!»

Бунга жавобан Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам Жаноб Ҳақ субҳанаҳу таолонинг нималарга қодир эканларини эътироф этиб, шукр айтиб, такбир келтирдилар.

اللَّهُ أَكْبَرُ

Бу сўзларни эшитган барча асҳоби киромлар баланд овозда такбир келтира бошладилар. Мана шу зайлда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг яна бир дуолари ижобат бўлган эди. Умар розияллоҳу анҳу сўзлай бошлаган-

ларида қалбларини ажиб бир сокинлик қамраб олди ва илк айтган сўзлари калимаи шаҳодат бўлди:

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва салламнинг дуолари Умар ибн Хаттоб розияллоху анху бораларида ижобат бўлган эди. Абу Жаҳл номи билан танилган Абул Ҳакам ибн Ҳишом борасида эса Аллоҳ таоло уни бадбахтлик ботқоғида қолиб кетишини ирода қилган эди.¹⁹⁸

Умар розияллоху анху Муҳаммад соллаллоху алайҳи ва саллам хузурларида шаҳодат калимасини келтириб мусулмон бўлганларидан кейин у кишининг таклифлари билан барча мусулмонлар биргаликда Арқамнинг уйидан ташқарига чиқишди. Барчалари такбир келтирганча Каъба томонга йўл олишди. Уларнинг бундай йўл тутишлари мушрикларни ғазаб отига миндирди. Мана шундан кейин Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам Умар розияллоху анху ҳақ билан ботилнинг орасини очганлари учун у кишига Фаруқ сифатини бердилар.¹⁹⁹

Ушбу кунларни Умар розияллоху анху хотирлар эканлар шундай баён қиладилар:

«Мусулмон бўлгандан кейин азоб – уқубат ва зулм чекмаган бирор киши қолмаган эди. Фақат менга бирор киши қўлини теккиза олмаётган эди. Шунда ўз -ўзимга шундай дедим: Мусулмонлар бу қадар мусибатларга дучор бўлиб турган бир пайтда менинг омонликда юришим менга маъқул эмас. Исломга кирган куним тунда ўйлаб -ўйлаб, Макка мушриклари орасида Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламга нисбатан ким сўнг даражада душманлик қилган бўлса, бориб айнан ўша одамга ўзимнинг мусулмон бўлганимни билдиришга қарор қилдим. Тонг отганда эса Абу Жаҳлнинг эшигини таққиллатдим. У эшикни очганда:

«Хуш келибсан, эй Умар! Нима хабар олиб келдинг?» деди.

Мен унга жавобан:

« Аллоҳ таолога ва Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламга иймон келтириб, у зот хабарини келтирган барча нарсаларни тасдиқлаганимни хабарини келтирдим сенга!» дейишим билан у менга лаънат айтиб эшикни юзимга қарсиллатиб ёпди» (Ибн Ҳишом, II, 371)

Шундан кейин Умар розияллоху анху Қурайш қабиласининг золим мушрикларидан бўлган тоғаси Валид ибн Муғийра ва Исломнинг бошқа яна икки душмани бўлган мушрикларга ҳам бориб ўзларининг мусулмон бўлганлари ҳақидаги хушхабарни берадилар, лекин уларнинг бирортаси у кишига зарар

198 Қаранг: Ибн Ҳишом, I, 365-368.

199 Қаранг: Диёрбакрий, I, 296.

етказишга ўзларида жасорат тополмасдан эшикни қарсиллатиб ёпишиб уйларига маъюсгина қайтишган эди. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу шундай ҳикоя қиладилар:

«Умар розияллоҳу анҳунинг мусулмон бўлишларининг ўзи бир фатҳ, ҳижратга ёрдам, халифалик учун эса Аллоҳ таолонинг раҳмати эди. У киши мусулмон бўлмасларидан олдин Каъбанинг қаршисида очикдан – очик намоз ўқий олмас эдик. Умар розияллоҳу анҳу мусулмон бўлганларидан кейин Қурайш мушриклари ҳам мужодала қилиш йўлини тутишиб биз мусулмонларни тинч қўйишди. Шундан кейин у ерда намоз ўқишга муваффақ бўлдик» (Ҳайсамий, 62-63)

Умар розияллоҳу анҳу ҳижратгача бўлган вақтга қадар Маккада Ислом учун қўлларидан келганча кураш олиб бориб, мўминлар билан биргаликда жуда ҳам кўп қийинчиликларга дучор бўлдилар.

НУБУВВАТНИНГ ЕТТИНЧИ – ТЎҚҚИЗИНЧИ ЙИЛЛАРИ

Мушрикларнинг мусулмонларга нисбатан чеклов сиёсати: уч йиллик қаршилик

Ислом дини кўплаб қаршилик ва тўсиқларга учрашига қарамасдан, кун сайин ёйилиб борар ва бундан мушрикларнинг ичларида адоват ва ҳасадларининг янада ортишига сабаб бўлар эди. Бу ҳолатни қабул қилолмаган мушриклар Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг муборак жонларига қасд қилиб, дунёни қоронғуликда қолдириш ҳақида келишиб олишди.

«Уни яширин ёки очиқчасига муҳаққак ўлдирамыз!» дея онт ичишди.

Абу Толиб Қурайш мушрикларининг бундай мудҳиш жиноятни амалга оширишга қатъий бўлишганини кўриб, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаётлари ҳақида ташвишланиб қолди. Ҳошим ўғиллари ва Абдулмутталиб ўғилларини тўплаб Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламни ёнларида бўлишни ва у зотни ҳар қандай хавф – хатардан ҳимоя қилишларини буюрди. Мухаррам ойи чиққан кечаси Абу Толиб бошчилигида Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам, барча Ҳошим ўғиллари ва Абдулмутталиб ўғиллари Абу Толибнинг уйида тўпланишди. Фақатгина Абу Лаҳаб у ерга келмади ва мушриклар томонида қолаверди. Мушриклар эса бу вақтда Исломнинг янада қувватланиб кетишига имкон бермасдан уни йўқ қилиб юбориш учун хоинона бир режа тузишди. Унга кўра, иқтисодий ва ижтимоий бир чеклаш ва тақиқ ўрнатиш билан бу динга ҳақиқий мансуб бўлган вакиллари йўл олган нурли ҳаётни буғиб қўйиш эди.

Мана шундай мақсад билан Абу Жаҳл раҳбарлигида Хайд Бани Кинонада тўпланган ичи қоп – қора қалблар мусулмонлар ва уларни ҳимоя қилаётган Ҳошим ўғиллари билан ҳар қандай олди – берди, савдо – сотик, қуда – андачилик каби маънавий, инсоний муносабатларни тўхтатиб қўйишди. Бу ишларини аҳднома сифатида муҳрлаб Каъбанинг деворига осдилар. Тузган аҳдномаларининг саҳифасини Мансур ибн Икрима ёзган эди. Саҳифани ёзган куни Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қилган дуолари ижобати натижасида қўли қуриди. Буни кўрган мушриклар ўзаро:

«Ҳошим ўғилларига зулм қилганимиз учун Мансур балога дучор бўлди!» дея бошлашди (Ибн Ҳишом, II, 372-373; Ибн Саъд, II, 208-209; Бухорий, “Ҳаж”, 45)

Мана шу чекловлар сабабли аввалига Макканинг бошқа ҳудудларида тартибсиз равишда истиқомат қилаётган барча мусулмонлар ораларида юзага

келган етар – етмасликни енгиллаштириш учун Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Абу Толиб исмли амакиларининг маҳалласига кўчиб ўтишди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам Арқамнинг уйидан чиқиб ўша маҳаллага кўчиб ўтдилар. Абу Толиб сеvimли жияни соллаллоҳу алайҳи ва салламга қарши қўлланилиши мумкин бўлган ҳар қандай ёмонлик ёки суиқасднинг олдини олиш учун қўлидан келган барча тадбирларни қилаётган эди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам тунда одатдагидек ётоқларига ётар, кечаси барча уйқуга ётганидан кейин Абу Толиб ўғиллари, укалари ёки амакиваччаларидан бирортасини у зотнинг ётоқларига ётқизиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни эса унинг жойига юборар эди.²⁰⁰

Мусулмонлар учун бемисл маҳрумлик даври бошланган эди. Абу Жаҳл ва унинг золим одамлари кечаю кундуз мусулмонлар яшайдиган ҳудудда кезишар ва у ерга ҳатто қочиб бориб бирор кишининг киришига ҳам тўсқинлик қилишар эди. Савдо гузарлари ва бозорларга бориладиган барча йўллар мусулмонлар учун тўсиб қўйилган эди. Мушриклар сотиладиган барча озиқ – овқатларни мусулмонларга қолдирмасдан ўзлари сотиб олиб қўйишаётган эди. Мусулмонлар фақатгина ҳаж мавсумида Абу Толиб яшайдиган маҳалладан ташқарига чиқишга муваффақ бўлар эдилар, холос. Мўминлардан бири бола – чақасига бироз озиқ – овқат олиш учун бирор сотувчи олдига борса, Абу Лаҳаб дарҳол ўша озиқ – овқат тепасига бориб олар эди. Уларга:

«Эй савдогарлар, нархларни Муҳаммаднинг асҳобларига шу даражада баланд қилиб қўйингларки, улар сиздан ҳеч вақо сотиб ололмасинлар. Сиз менинг бой – бадавлат ва сўзини тутадиган инсон эканлигимни биласизлар. Сиз нархларни кўтарганингиздан кейин ҳеч қандай зарар кўрмаслигингизга мен кафилман!» дерди. Мусулмонлар очликдан қийналаётган бола – чақалари учун бирор бир озуқа ололмасдан орқага қайтиб кетар эдилар. Тижоратчилар эса эртаси куни тонгда Абу Лаҳабнинг ёнига боришар, у бўлса сотилмай қолган озуқаларни қиммат нархда сотиб оларди.²⁰¹

Мана шундай қийин аҳволда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва Ҳадича онамиз ўзларининг бисотларида нимаики бўлса барчасини мусулмонлар учун сарф этиб юборишди.²⁰²

Мушриклар кишлоқларнинг йўлларини тўсиб қўйишларига қарамасдан, баъзи маккаликлар яширин тарзда қариндошларига ёрдам кўрсатишар эди. Ҳаким ибн Ҳизом бир қарвон орқали Шомдан буғдой олиб келди. Бир туянинг устида буғдой юкланган ҳолда кишлоқ йўлигача уни бошлаб келиб, туяни мусулмонлар яшаётган кишлоқ томонга орқасидан уриб – уриб йўналтириб юборди. Улар эса туянинг устидаги буғдойни тушириб олишди. Бошқа бир

200 Ибн Касир, “ал Бидоя” III, 132.

201 Суҳайлий, II, 127-128.

202 Яъқубий, II, 31.

кечаси эса у туянинг устига ун юклаб яна мусулмонлар яшайдиган қишлоқ томонга йўналтириб юборди. Ҳишом ибн Амр ҳам худди шундай тарзда мусулмонларга ёрдам берган инсонлардан эди. Ҳишомнинг бир неча туяга озиқ – овқат юкланган ҳолда мусулмонларга юборганини ҳақида хабар топган мушриклар жамоаси унга жуда ҳам жиддий таҳдид қилишди. Аммо бу каби қилинган огоҳлантиришларга қарамасдан, Ҳишом қариндошларига ёрдам беравергач, унга оғир сўзлар сўзлаб уни тортқилай бошлашди. Абу Суфён уларнинг орасига кириб уни ўлдириб қўйишларига тўсқинлик қилиб қолди ва:

«Тинч қўйинглари уни! Қариндошларига яхшилик қилибди. Кошки биз ҳам у қилган ишни қила олсак қандай яхши бўларди!» дея Ҳишомни ёнини олди. Бу вақтда мусулмонлар катта машаққат ва маҳрумликка маҳкум ҳолда эдилар. Баъзан дарахтларнинг япроқларини еб қоринларини тўйдиришга мажбур бўлар эдилар. Бола – чақалари эса оч – наҳорликда нобуд бўлаётган эди. Уларнинг чеккан фарёдлари қишлоқ ташқарисига ҳам эшитилиб турарди. Мушрикларни мусулмонларни бундай чеклаб қўйишдан мақсадлари Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламни ўзларига таслим бўлишларига қадар уларни оч наҳор қолдириш ва бу тарзда у зотнинг жонларига қасд қилиш учун имконият туғдириш учун амалга оширилаётган эди. Фақатгина Абу Толибнинг раҳбарлигидаги Ҳошим ўғиллари билан бирлашган мусулмонлар Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламни ҳимоя қилиш учун керак бўлса сўнгги нафаслари қолгунча у зот учун ўзларини фидо қилишга тайёр эдилар. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам маккаликларнинг у зот ва мусулмонларга қилаётган зулму – ситамлари сўнг даражага етгач, муборак қўлларини осмонга кўтариб дуога очдилар ва Қурайш мушрикларини шундай баддуо этдилар:

«Эй Роббим, шу золим қавмга Юсуф алайҳиссаломнинг замонларидаги каби етти йил очарчилик азоби тушириб мени Ўзинг қўлла!» Ушбу дуодан кейин ёмғир ёғмай қўйди, Қурайш мушриклари ўта оғир даражадаги қурғоқчилик ва очарчиликда қолишди, ҳатто олдиларида нима учраса таг – томири билан қазиб олишар, супуриб сидириб ейишгача боришди. Кўпчилик мушриклар очарчиликдан ҳалок бўлишди. егулик бирор нарса тополмай ўлимтик ҳайвонларнинг гўштларини ейишга ўтишди. Агарда ўша пайтда осмонга нигоҳ ташланса, очликдан самони ҳам худди тутун қоплаб олгандек кўрар эди.

Аллоҳ таоло Қуръони каримда бу воқеа ҳақида баён қиларкан, шундай дея хитоб қилади:

فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُحَانٍ مُّبِينٍ. يَغْشَى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ

«Бас, осмон аниқ тутунни келтирадиган кунни кут. У, одамларни ўраб олур. Бу, аламли азобдир» («Духон» сураси, 10-11-оятлар) Қурғоқчилик бор-

ган сайин шиддатлашиб боравергач, Абу Суфён Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламга келиб мурожаат этди:

«Эй Муҳаммад, сен ўзингни оламларга раҳмат этиб юборилганингни айтасан, Аллоҳга итоат қилишга, қариндошларга ёрдам беришга буюрасан. Қавминг эса қурғокчиликдан қирлиб кетиш арафасида турибди. Улардан бу офатнинг кўтарилиши учун Роббингга дуо этсанг-чи. Агарда сенинг дуоинг ёрдамида Аллоҳ таоло бу балони устимиздан кўтарса, Аллоҳга иймон келтирамиз!» деди. Бу сўзлари орқасидан эса онт ичиб сўз берди. Унинг бу сўзларидан кейин Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам дуо қилдилар. Шундан кейин эса ёмғир ёғди. Очарчиликдан халос бўлган мушриклар эса яна ширк келтира бошлашди.²⁰³

Жаноб Ҳақ азза ва жалла улардаги бу куфрнинг хусусияти ҳақида Қуръони каримда шундай дейди:

وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرِّ مَسَّهُ كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

«Қачонки инсонга зарар етса, Бизга ёнбошлаган, ўтирган ёки турган ҳолида дуо қиладир. Ундан зарарни кетказсак, ҳудди ўзига етган зарар ҳақида Бизга дуо қилмагандек, кетаверади. Ана шундай қилиб, истофчиларга қилаётган амаллари зийнатланиб кўрсатилади» («Юнус» сураси, 12-оят)

Чекловларнинг тугаши

Ҳисобсиз азоб – укубатда ўтган уч йиллик вақтдан кейин Аллоҳ таоло бир ёғоч кемирувчи қуртни мушрикларнинг Каъбанинг ичига осиб қўйган қасамёд варақаларини еб битирди. Қурт саҳифадаги «Бисмилллаҳир Роҳманир Роҳим», яъни «Сенинг исминг билан бошлайман, Аллоҳим» жумласидан ташқари зулму – ситам, азобу – укубат етказиш мақсадини ифодаладиган барча сўзларни еб тугатган эди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзларига ваҳий орқали хабари келтирилган бу ҳолатни амакилари Абу Толибга билдирдилар. Абу Толиб эса бу хабарни укаларига айтди ва:

«Энг чиройли либосларингизни кийиб Қурайшликларни олдига боринг! Уларнинг ўзлари хабар топишларидан олдин сиз уларга қасамёд варақаларининг аҳволидан хабар беринг!» деди. Абу Толиб ва укалари мушрикларга бу хабарни етказишганида улар зудлик билан бир кишини юбориб қасамёдлари ёзилган қоғозни олдириб келтиртиришди ва уни Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам хабарини берганларидек бир ҳолатда топишди. Қурайшликлар бу

203 Бухорий, «Тафсири», 30, 44; Муслим, «Мунафиқин», 40; Аҳмад, I, 431, 441.

ҳолатдан бўшашиб қолишди. Абу Толиб эса бундан кучланиб ва ўзида жасорат тўплаб:

«Энди зулмга қўл урганингизни, қариндошлар билан алоқаларни узиб ёмонлик қилганингизни ўзингиз ҳам тушуниб етдингизми?!» деди.

Мушриклардан бирортаси Абу Толибнинг бу сўзларига жавоб қайтара олмади. Улар:

«Бу сеҳрдан бошқа бирор нарса эмас!» дея очик – равшан бўлиб турган ҳақиқатдан юз ўгириб, кўрсатаётган зулмларини давом эттираверишди. Қурайшнинг баобрў кишиларидан баъзилари эса Ҳошим ўғилларига нисбатан қилмишлари туфайли бир – бирларини айблай бошлашди:

«Биродарларимизга нисбатан бу қилган ишимиз зулмдан бошқа бирор нарса эмас!» дейишди. Нубувватнинг ўнинчи йилига келгандан кейингина, қурайшликлардан бир нечтаси чекловларни бекор қилиш ичин ҳаракат қилиб қолишган эди. Ҳишом ибн Амр Зухайр ибн Абу Умайяга:

«Эй Зухайр, тоғаларинг бирор бир нарса олиб сотишдан, оила қуришдан ва яна қанча нарсалардан маҳрум этилиб, қийинчилик ва йўқсилликда азобланишаркан, сенинг ўзинг хоҳлаган нарсани еб – ичишга, қийиниб ястанишга кўнглинг қандай чопяпти? Аллоҳга қасамки, агарда Абу Жаҳлнинг ўзини тоғаларини бу каби қасамёд қабул қилишга чорлаганингда, ҳеч қачон қабул этмаган бўлар эдилар», деди.

Ҳишом Зухайрни кўндиргач, Мутъим ибн Адийя, Абу Бохтари ва Замъа ибн Асвадларни ҳам бирма – бир ўз томонига олди. Шу билан бешовлари Макканинг юкорисидаги Ҳажун номли бир жойда кечқурун тўпланишиб нималар қилишлари кераклиги ҳақида гаплашишди. Қасамёд бузилгунга қадар ҳаракат қилаверишга келишиб олишди. Тонг отганда эса, Масжидул Ҳаромга қараб йўл олдилар. Зухайр эғнидаги қимматбаҳо кийимлари билан Каъбани тавоф қилди ва:

«Эй Маккаликлар, биз ўзимиз хоҳлаганимиздек еб – ичайлик, қийиниб ясаниб юрайлигу Ҳошим ўғиллари ва Мутталиб ўғиллари савдо – сотикдан маҳрум бўлиб ҳалок бўлиб кетишсинми? Шу ҳам иш бўлибдими? Аллоҳга қасамки, қариндошчилик алоқаларини узган мана шу золим қоғозни йиртиб ташланмагунча ўтирмайман!» деди.

Абу Жаҳл бунга эътироз билдирса ҳам, қолган яна тўрт киши олдиндан келишиб олганларидек Зухайрни қўллаб – қувватлашгач, бир онда ўртадаги об – ҳаво ўзгарди. Мутъим ўрнидан туриб Каъбанинг деворида осиглик турган қоғозни йиртиб ташлади. Адийя ибн Қайс, Замъа, Абу Бохтари ва Зухайрлар эса қуролланиб Ҳошим ўғиллари ва Мутталиб ўғиллари истиқомат қилаётган жойга қараб йўл олишди. Уларни Абу Толиб яшайдиган кишлокдан чиқиб ўз уйларига етиб олишларига йўл очдилар. Мана шу ҳолда мусулмонлар уч йиллик оғир бу чекловдан Аллоҳ таолонинг лутфи карами ила қутулиб

қолдилар. Абу Толиб бу чекловни бекор қилганларни мадҳ этиб бир шеър ёзди. Мушриклар эса Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Исломни ёйиб тарқатишларига тўқинлик қила олмасликларини англаб етишди ва тушкунликка тушиб қолишди.²⁰⁴

Бу ҳолатда мусулмонларга етказилган азоб ва уқубатлар уларнинг иймонларини синовдан кечириб, ўз эътиқодларида яна ҳам мустаҳкам туришларига сабаб бўлди. Кофирлар эса ҳар доимгидек ҳафсалалари пир бўлиб қўлларидан бирор иш келмай ожиз қолавердилар.

Нубувватнинг саккизинчи йилида эронликлар римликларни мағлуб этди. Румликлар шаҳарларга ўт қўйиб вайрон қилишди, Истанбулга қадар келиб қолишган ва Византия императорини кўп миқдорда бадал тўлашга мажбу қилишган эди.

Эронликлар бутпараст бўлганлари учун мушриклар уларнинг зафар қозонганларидан жуда ҳам севинишди. Аҳли китоб бўлган римликларнинг енгилиши эса Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламни жуда ҳам маҳзун қилди. Бу ҳолатга нисбатан Аллоҳ таоло шундай оятларни нозил қилди:

المْ غَلَبَتِ الرُّومُ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ
سَيُغْلَبُونَ فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدِ وَيَوْمَئِذٍ
يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ

«Алиф, Лаам, Мийм. Рум мағлуб бўлди. Яқин ерда. Ва улар мағлубиятларидан кейин тезда ғолиб бўлажақлар. Саноқли йилларда. Ундан олдин ҳам, кеин ҳам барча иш Аллоҳдандир. Ўша кунда мўминлар шодланурлар. Аллоҳнинг нусратидан. У хоҳлаганига нусрат берур. Ва у азийзу роҳиймдир» («Рум» сураси, 1-5-оятлар)

Аллоҳнинг Элчиси соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дея марҳамат қилдилар:

«Муҳаққак, форсийлар мағлуб бўлади!» (Аҳмад, II, 276)

Бу илоҳий хабардан вокиф бўлган Абу Бакр розияллоҳу анҳу мушриклардан Убай ибн Ҳалаф билан римликларнинг форслар устидан уч йил ичида ғалаба қозонишларига оид ғолибга туя бериладиган баҳс боғладилар.²⁰⁵

Абу Бакр розияллоҳу анҳу бу баҳс ҳақида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга хабар берганларида у зот:

«Оятдаги «бид» сўзи уч билан тўққиз орасидаги сонларни ифодалайди. Сиз дарҳол бориб туяларнинг сонини кўпайтиринг, муддатни ҳам чўздиринг!»

204 Қаранг: Ибн Ҳишом, I, 397-406; Ибн Саъд I, 210-211.

205 Бу ҳодиса баҳслашиш тақиқланишидан аввал рўй берганди.

дея марҳамат килдилар. Абу Бакр розияллоху анху ҳам бориб муддатни тўққиз йилга, туялар сонини эса юзтага чиқардилар. Румликлар босқичма – босқич аҳволлари яхшиланиб бориб, эронликларни оғир аҳволда қолдирдилар. Бунинг хабари Абу Бакр розияллоху анхуга етиб келгач, у киши Убайнинг уюридан юзта туяни олиб Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва салламга олиб келдилар. Аллоҳнинг Элчиси соллаллоху алайҳи ва саллам эса:

«Буларни камбағал – фақирларга тарқатинг!» дедилар.

Абу Бакр розияллоху анху ҳам туяларни камбағалларга тарқатиб юбордилар.

Қуръони каримнинг бу мўъжизасига воқиф бўлган маккалик мушрикларнинг бир қанчаси мусулмон бўлишди.²⁰⁶

Шаққи Қомар: Ойнинг иккига бўлиниши мўъжизаси

Жаноб Ҳақ сиротул мустақиймга даъват қилиш вазифасини зиммасига юклаган пайғамбарларини қавмларга таъсир кўрсатиб, уларни иймонга даъват этишда фавқулудда бирор салоҳият билан тақдирлаган. Бундай салоҳият уларга куфр саркашлигини синдириш учун берилган. Бошқа томондан пайғамбарларга қавмларининг ўзларига бўйсунishi учун бошқа бир қанча бетакрор лутфу – кароматлар ҳам берилган бўлиб, буларни «мўъжиза» деб тавсифланади. Мўъжизалар ҳар бир пайғамбарга ўзлари яшаб ўтган даврда хайратга соладиган куч ва қудратга таянган ҳолда неъматлантирилгандирлар. Мисол учун, Мусо алайҳиссалом даврларида сеҳргарлик юқори чўққисига чиққан эди. Шу сабабдан ҳам у зотга бу борада бир мўъжиза берилган эди: асо ва етти байзо каби.²⁰⁷

Исо алайҳиссалом даврларида тиббиёт илми тараққий этган ва табиблар халқнинг кўз ўнгига жуда ҳам юксак мақомларга эга эдилар. Шу сабабдан ҳам у зотга энг моҳир табиблар ҳам ожиз қоладиган ва у кишига итоат этишгача олиб борадиган бир мўъжиза ато этилган эди. Мисол учун, ўликларни тирилтириш каби. Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва салламнинг нубувватлари эса қиёматга қадар бутун замон ва маконларни қамраб олгани учун ҳам у зот ўзларидан олдинги пайғамбарларнинг энг мукаммал салоҳият, иқтидор ва мўъжизаларига соҳиб бўлган ҳолда юборилган эдилар. Шу сабабдан ҳам у зот алайҳиссаломга инъом этилган мўъжизалар ҳар бир замон энг долзарб бўлган балоғат, фасоҳат ва теранлик билан суғорилиб, ҳаётнинг салмоқли соҳаларида шомил бир шаклда ўз аксини топган. Шулардан бири мўминларнинг қўнгилларига поклик, шижоат ва умид учкунларини солиш, кофирларга эса

206 Қаранг: Термизий, «Тафсир», 30/3194; Қуртубий, XIV, 3.

207 Йади байза — яъни, оппоқ қўл. Мусо алайҳиссаломга берилган тўққиз мўъжизадан бири. (Қаранг: “Аъроф” сураси, 108-оят; “Исро” сураси, 101-оят; “Тоҳа” сураси, 22-оят; “Шуаро” сураси, 33-оят; “Намл” сураси, 12-оят; “Қасос” сураси, 32-оят). У киши қўлларини чиқарсалар ҳамма ёқ ёришиб кетарди, гўёки қуёш ҳамма жойини ёритганидек.

бу янги даврнинг кудрати ҳақида огоҳлантириш бериш мақсадида амалга оширилган «Шаққи Қомар», яъни «Ойнинг иккига бўлиниши» мўъжизаси эди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бу буюк мўъжизалари чеклов йилларида, Макка даврининг тўққизинчи санасида воқе бўлган. Аллоҳ таолонинг Расули соллаллоҳу алайҳи ва саллам Роббиларига дуо қилдилар ва ой иккига бўлинди. Бу мўъжиза ернинг барча томонидан кўрилган эди. Ой иккига бўлинганди, бир парчаси Абу Қубайс тоғи томондан иккинчи бир парчаси эса Қуайқиян тоғи томонда намоён бўлди. Мушриклар ўз кўзлари билан кўрган бу очикдан – очик мўъжизанинг гувоҳи бўлганларига қарамасдан, барибир Аллоҳ таолога иймон келтиришдан бош тортдилар. Ҳатто Абу Жаҳл «Бу сеҳргарлик-ку!» дея бу мўъжизани ҳам рад этди. Ушбу мўъжизага гувоҳ бўлган мушриклар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳақларида:

«У бизни сеҳрлади, аммо ҳаммани ҳам сеҳрлай олмайди», дейишди.

Шундан кейин эса Макка ташқаридасидаги узоқ жойлардан келган қарвонлардан ҳам бундай бир воқеанинг гувоҳи бўлган ёки бўлмаганлари ҳақида сўрашди. Улар ҳам ойнинг иккига бўлинганлигини кўрганларини айтишди.

Ушбу ходиса юз бергандан кейин «Қамар» сурасининг 1-2-оятлари нозил бўлди:

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَاَنْشَقَّ الْقَمَرُ.
وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ

«Соат (қиёмат) яқинлашди ва ой бўлинди. Агар бир оят (мўъжиза)ни кўрсалар, юз ўғирарлар ва: «Бу – ўткинчи сеҳр», дерлар» (Воҳидий 418-бет, Термизий, «Тафсири», 54/3286)

Шу куни қалбида ҳидоят нури порлаганлар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга иймон келтиришди, қалби муҳрланганлар эса: «У жуда ҳам катта сеҳргар!» дейишди. Шундай қилиб машҳур астроном франсуз олими Лефранчойс де Лаланде ойнинг ўтмишдаги ҳаракатлари устида тадқиқот олиб бораркан, «Шаққи Қомар» мўъжизасининг ҳақиқат эканлигини қабул этмасдан иложи қолмади.²⁰⁸

Агарда Жаноб Ҳақ азза ва жалланинг Ўз пайғамбарларига инъом этган мўъжизаларнинг ҳикматини бир неча бандларда кўриб чиқадиған бўлсак, улардан ушбу хулосалар келиб чиқади:

1. Халқларга таъсир кўрсатиб, уларни иймонга даъват этиш.
2. Мўминларнинг қалбларида иймонларини мустаҳкамлаш, кўнгилларига тасалли бериш.

²⁰⁸ Қаранг: Закоий, с. 110.

3. Пайғамбарларнинг нубувват ва рисолатини исботлаб бериш.

4. Қудрати илоҳий қаршисида мушрикларни ожиз ҳолга келтириб, мўминларни ҳайратга тушириш.

Қуръони каримнинг ҳар бир ояти мўминларнинг иймонини, куфрга кетганларнинг эса куфрини орттиргани каби мўъжиза ҳақида «ла яҳди» дейилган, яъни Роббиси ҳидоятга йўлламайдиган кишиларнинг куфрини орттиради.²⁰⁹

«Шаққи Қомар» ҳодисаси Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам томонларидан амалга оширилган буюк мўъжизалардан бири ҳисобланади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Охирги замон набийси бўлганлари учун у зот алайҳиссаломнинг юборилишлари ҳам айна пайтда қиёмат аломатларидан бири ҳисобланади. Шунинг учун ҳам оятда:

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَاَنْشَقَّ الْقَمَرُ

«Соат (қиёмат) яқинлашди ва ой бўлинди» («Қамар» сураси, 1-оят)

Ушбу ояти карима орқали юқоридаги ҳақиқат баён этилмоқда.

Мухаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳар қандай шароитда ҳам даъватда давом этишлари

Аллоҳнинг Элчиси соллаллоҳу алайҳи ва саллам қавмларининг бошига келаётган барча азоб – уқубат ва жабру – ситамларга қарамасдан ҳақ йўлга даъват этишни бир лаҳза бўлсин ортга сурмасдан давом этаётган эдилар. Қурайш қабиласининг энг кучлиларидан ҳисобланган ва елкаси ерга тегмаган паҳлавонларидан бўлмиш Руқона бир куни Макка водийларидан бирида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан қаршилашиб қолди. Шунда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга қарата шундай дея марҳамат қилдилар:

«Эй Руқона, сен ҳали ҳам Аллоҳдан кўрқмасдан Исломни қабул қилмаслик учун қайсарлик қилиб юраверасанми? Кел, мусулмон бўл!» дея Исломга даъват этдилар.

Руқона эса:

«Эй Мухаммад. Сен мени курашда енгсанг сенга иймон келтираман», деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга:

209 “Аллоҳ ҳидоят қилмайди”. Бу жумла Қуръони каримда 26та оятда келмоқда. Шу жумлада: “...**Ва Аллоҳ золим қавмларни ҳидоятга солмас.**» (“Бақара” сураси, 258-оят)

“... **Ва Аллоҳ кофир қавмларни ҳидоятга бошламас.**» (“Бақара” сураси, 264-оят)

“...Аллоҳ фосиқ қавмларни ҳидоят қилмас.» (“Моида” сураси, 108-сура) оятлари бунга мисолдир.

«Мен ғолиб бўлсам, айтган гапларимнинг тўғри эканлигини қабул этасанми?» деб сўрадилар.

Руқона ҳам:

«Ҳа, сен мени енгсанг мен ёки исломни қабул этаман ёки мана шу қўйларнинг барчаси сеники бўлади. Агарда мен сени енгадиган бўлсам, сен мана шу пайғамбарлик ишингдан воз кечасан», деди. Шунда улар икковлари курашга тушиб кетишди. Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам уни тутиб тутмасдан туриб ерга йиқитавердилар. Руқона ўзини ҳимоя қилишга муваффақ бўла олмади.

«Эй Муҳаммад, яна бир курашга тушайлик!» деди Руқона.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам у билан яна такрор курашга тушдилар ва уни бу сафар ҳам енгдилар.

Руқона бўлса:

«Эй амакимнинг ўғли, кел, яна бир курашайлик?» дея яна сўради.

Учинчи марта ҳам елкасини Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ерга теккизсалар ҳам у у зот алайҳиссаломга иймон келтирмади.

Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам Руқонанинг иймонга келмаганидан ва унга айтган сўзларининг беҳуда кетганидан қаттиқ таъсирландилар ва унга:

«Олиб кет қўйларингни!» дедилар.

Руқона эса у зот алайҳиссаломга жавобан:

«Аллоҳга қасамки, сен мендан хайрлироқ ва шарафлироқсан!» деди.

Руқона розияллоҳу анҳу орадан йиллар ўтиб Макка фатҳ этилган вақтларда мусулмон бўлишга мушарраф бўлганлар ва Мадинага қўчганлар ҳамда ўша ерга ўрнашиб қолиб кетганлар (Ибн Ҳишом, II, 418; Ибн Асир, Усдул Ғабо, 236)

Бошқа бир сафар эса Азд Шануй қабиласидан Димод ибн Саълаба умра қилиш ниятида Маккага келди. Димод табиблик қиладиган, руҳий хасталарни ўкиб қўядиган ва илм олишга ҳаракат қиладиган киши эди. Мушриклардан: «Муҳаммад телба бўлган!» деганларини эшитгандан кейин у ҳам ўз – ўзига:

«Мен бориб шу инсонни бир кўрсам. Балки Аллоҳ унга мени сабаб қилиб шифо берар», дея мушрикларнинг йиғилишларидан туриб чиқиб кетди. Кейин эса Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига бориб:

«Эй Муҳаммад, мен телбаликни даволай оламан. Агар хоҳласангиз, сизни ҳам даволайман. Балки Аллоҳ шифо берар», деди.

Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи Димодга шундай дея жавоб қайтардилар:

«Ҳамду – санолар Аллоҳга бўлсин. Биз У зотга шукр келтириб, ёрдам ва мағфиратни У зотдан сўраймиз. Нафсимизнинг шарридан Аллоҳга сизинамиз. Аллоҳ таоло ҳидоятга бошлаган кишини йўлдан оздирадиган киши йўқ. У зот залолатга кетказган кимсани ҳидоят қиладиган кишининг ўзи йўқ. Мен Аллоҳ

таолодан бошиқа бирор илоҳ йўқлигига гувоҳлик бераман. У биттадир, ягона-дир. У зотнинг шериги ҳам ҳамроҳи ҳам йўқ. Мен яна Муҳаммад Унинг қули ва Расули эканлигига ҳам шаҳодат келтираман».

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сўзлари Димодга хуш ёқди ва у:

«Мен ҳеч қачон бундан ҳам гўзал бирор калом эшитмаган эдим. Сиз ҳозир айтганларингизни яна бир бор такрорлай оласизми?» деб сўради.

Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам эса бироз олдин айтган сўзларини такрорладилар. Димод маржон каби гўзал бу сўзларни яна икки марта такрорлатгандан кейин:

«Аллоҳга қасамки, мен қоҳинларнинг, сеҳргарларнинг, шоирларнинг ва ҳар хил одамларнинг сўзларини тинглаб кўрдим. Аммо сизнинг айтган бу сўзларингиз каби бирор сўз эшитмадим. Бу сўзлар балоғат ва фасоҳат дарёсининг энг бебаҳо маржонларидир. Менга қўлларингизни беринг, сизга байъат қилай!» деди ва мусулмон бўлди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Қавминг номидан ҳам байъат қиласанми?» деб сўрадилар.

Димод эса:

«Қавминнинг номидан ҳам байъат қиламан!» деди. (Муслим, Жумъа, 46; Аҳмад, II, 302; Ибн Саъд, IV, 241)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Димод розияллоҳу анхунинг мусулмон бўлганларидан кейин дарҳол у кишининг қавмлари номидан ҳам байъат олдилар. Шу тарзда уни ўз қавмларини Исломга даъват этишлари учун элчи ва муаллим сифатида зиммаларига вазифа ҳам юкладилар.

НУБУВВАТНИНГ ЎНИНЧИ ЙИЛИ

Маҳзунлик йили: Ҳадича розияллоҳу анҳо ва Абу Толибнинг вафот этишлари

Мушрикларнинг чекловларидан халос бўлиб чиққан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва мусулмонларнинг қувончлари узокка чўзилмади. Чунку бу чеклов ортида кўп ўтмай ўзларига ва мўминларга молу – жони билан ҳомийлик қилган, уларни фидокорларча ҳимоя қилиб келган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг амакилари Абу Толиб вафот этди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам амакиларининг иймон келтиришларини тез – тез кўп марталаб сўраганларида, амакилари у зотга жавобан:

«Мен сен хабарини келтирган ҳақиқатни биламан. Аммо сенга иймон келтирсам, Қурайшнинг аёллари мени айблай бошлашади!» деб жавоб берар эди.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг нубувватларини виждонан қабул этса-да, аммо нафсониятлари бунини тан олишни рад этарди. Севимли Расулимиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам амакиларининг бу дунёдан қалбида иймон билан ўтишларини истаб, у киши ўлим тўшагида ётганларида ҳам:

«Эй амаки, илтимос, ҳеч бўлмаса атиги бир калима айтинг, Аллоҳ таоло сизга абадий бир саодатни бахш этсин!» дея илтимос қилдилар. У зот бу сўзларни айтаётган бу пайтда ўша ерда ҳозир бўлган Абу Жаҳл яна бу ишга тўсқинлик қилди. Чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тўхтовсиз равишда Абу Толибга калимаи шаҳодатни айтишларини сўраётганларида Абу Жаҳл ҳам:

«Сен ота – бобонгнинг динидасан!» деб такрорлашини қўймаётган эди.

Ниҳоят Абу Толибнинг суюкли жиянлари соллаллоҳу алайҳи ва салламга сўнгги сўзи шундай бўлди:

«Мен аввалги дин (Абдулмутталибнинг дини)да ўламан. Агарда Қурайш қабиласи мени ўлимдан қўрқиб ўз динини ўзгартирди дея маломат қилишмаганида эди, сенинг сўзларингни қабул этган бўлардим!» (Бухорий, Жаноиз 81, Муноқабул Ансор 40; Ибн Саъд, II, 122-123) Унинг бу сўзларига жавобан Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дея марҳамат қилдилар:

«Унда мен ҳам сиз учун доимо истиғфор айтаман!» Шундан кейин амакиларининг уйдан маҳзун бўлиб чиқиб кетдилар. Расулуллоҳ алайҳиссалоту вассалом амакилари учун жуда ҳам ғамга ботдилар ва у киши учун: “ Унда

мен ҳам сиз учун доимо истиғфор айтаман!» деганларидан кейин у зотнинг бу гапларига ушбу ояти карима нозил бўлди:

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ

«Албатта, сен ўзинг севган кишингни ҳидоят қила олмассан. Лекин Аллоҳ кимни хоҳласа, ўшани ҳидоят қиладир. У ҳидоятга юрувчиларни яхши билгувчи Зотдир» («Қасос» сураси, 56-оят) (Муслим, “Иймон”, 41-42)

Ҳидоят – бандани сиротул мустақиймга бошлаб борадиган илоҳий нурдир. Кимнинг кўнгли унга ташна ва Ҳақ таолога мойил бўлса, фақат ўша инсонга насиб этади.

Ояти каримада шундай дея баён қилинади:

يَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أُنَابُ

«.. (Аллоҳ) ўзига йўналганларни ҳидоят қилур» («Раъд» сураси, 27-оят) Бу оятга кўра, инсонларнинг бошқа бир биродарини ҳидоятга бошлаш йўлида қилиши мумкин бўлган ғайрати фақатгина васила бўлишдан иборат, холос. Акс ҳолда у инсоннинг ҳатто пайғамбар бўлиши ҳам ва унинг кўрсатган шижоати туфайли ҳидоятнинг мазкур инсонга насиб этиши имконсиздир. Шу сабабдан ҳам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг кўрсатган шунча ғайрат ва шижоатларига қарамасдан, ҳақиқатни билиб турган Абу Толиб нафсига енгилди, ҳидоят бу инсонга насиб этмади. Абу Толибнинг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламини чуқур ғамга ботирган вафотидан кейин уч кун ҳам ўтиб ўтмасдан у зот алайҳиссаломнинг дардкашлари бўлган, энг суянган инсонлари, умр йўлдошлари, Саййидатун Нисо, Хадичайи Кубро розияллоҳу анҳо онамиз бу ёруғ оламдан кўз юмдилар. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва мўминлар бошларига дард устига яна бир буюк дард тушди. Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзларининг қаттиқ севган муборак жуфти ҳалолларини қабрга ўз қўллари билан қўйдилар. У зот алайҳиссаломнинг қалблари ғамга ботиб, чуқур қайғуда қолган, муборак кўзлари ёшларга тўлган эди. Ҳадича розияллоҳу анҳо онамиз Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам учун Ислом йўлидаги содиқ бир маслаҳатчи, дардкаш ўрток, у зотга тасалли ва сокинлик манбаи эдилар. У киши розияллоҳу анҳонинг вафотлари Расулulloҳ алайҳиссалоту вассаломга:

«Бу уммат бошига тушган бу икки буюк айрилиқдан қайси бирига кўпроқ қуйишни ҳам билолмай қолдим», дейдиган қадар қайғу – ғамга ботирган эди (Ёқубий, , 35; Табарий, Тар , 229)

Ушбу икки қайғули воқеа туфайли Макка даврининг ўнинчи йилини «Маҳзунлик йили» деб аталди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам амакилари ва жуфти ҳалоллари вафотидан кейин у зотнинг ҳеч қандай

зоҳирий, бу дунё билан боғлиқ ва фоний бўлган суянадиган ва у зотни қўллаб қувватлайдиган инсонлари қолмаган эди. У зотнинг кўнгил оламларига фақатгина Ҳақ таоло жойланган эди. Зеро, таваккул ва таслим бўлиш керак бўлган яккаю – ягона ва мутлақ йўналишимиз керак бўлган зот бу – Жаноб Ҳақ субҳанаҳу ва таолодир. Шунинг учун ҳам, У зот соллаллоҳу алайҳи ва саллам болаликларидан ота – она ва боболарининг ҳимоясидан маҳрум этилиб, Аллоҳ таолонинг тарбиясида вояга етган. Хадича розияллоҳу анҳо онамиз жуда ҳам фазилатли инсон эдилар. Ваҳий келтирувчи фаришта бир куни Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва салламга келиб:

«Эй Расулуллоҳ, Хадича қўлида бир идишда сиз томонга овқат олиб келмокда. Хадича ҳузурингизга келганида унга Роббингиздан ва мендан салом айтинг. Уни ҳеч бир шовқин – суронсиз ва ҳорғинлик бўлмайдиган жаннат маржонларидан қурилган бир сарой ҳадя этилгани хабарини беринг», деди (Бухорий, Манокибул Ансор, 20)

Хадича онамиз розияллоҳу анҳо ўзларига йўлланган илоҳий саломга шундай жавоб қайтардилар:

«У Буюк Аллоҳ Саломнинг ўзидир, салом У зотдандир, Жаброил алайҳиссаломга ҳам саломлар бўлсин! Эй Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам, Аллоҳнинг саломи, раҳмати ва баракоти Сизга ҳам бўлсин!»

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам умрлари давомида бу муборак жуфти ҳалолларини ҳеч қачон унутмадилар. У киши розияллоҳу анҳога нисбатан вафо ва садоқатнинг энг гўзал намунаси сифатида қолдилар.

Ойша розияллоҳу анҳодан шундай ривоят қилинади:

«Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг аёлларидан ҳеч бирига Хадича розияллоҳу анҳога нисбатан ҳис қилган рашкни ҳис қилмаган эдим. Аслида у кишини кўрмаган эдим. Шунга қарамай, Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам у киши розияллоҳу анҳо тез – тез эслаб турардилар. Бир қўй сўйиб гўшти бўлакланганда, кўпинча Хадича розияллоҳу анҳонинг яқинларига юборардилар. Бир сафар мен бунга чидай олмай Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга:

«Худди, бу дунёда Хадичадан бошқа аёл йўқдек!» дедим.

Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«У мана шундай, мана шундай эди», дея у кишининг гўзал фазилатларини санаб бердилар ва:

«Фақатгина ундан фарзандлар кўрдим», дея марҳамат қилдилар.

Шундан кейин ичимдан:

«Энди ҳеч қачон Хадича розияллоҳу анҳо ҳақида ёмон сўзларни гапирмайман», дедим» (Бухорий, Манокибул Ансор 20; Адаб 73; Муслим, Фазоилус Саҳоба 74-76)

Бир куни Хадича розияллоху анҳонинг сингиллари Ҳала бинти Ҳувайлид розияллоху анҳо Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам ҳузурларига кириш учун рухсат сўради. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам Хадича розияллоху анҳонинг овозларини эшитгандек бўлдилар ва:

«Аллоҳим, бу (Хадича розияллоху анҳонинг сингиллари) Ҳала бинти Ҳувайлид!» дея ҳаяжонландилар. Ушбу ҳолатни кўрган Ойша розияллоху анҳо чидаб туролмасдан:

«Кексайиб қолганидан оғзида тишлари тўкилиб қолган ва бир пайтлар ўлиб кетган Қурайшлик бир кампирнинг нимасини хотирлаб ўтирибсиз? Аллоҳ таоло Сизга унинг ўрнига янада хайрлисини берди-ку», дедилар (Бухорий, Манокибул Ансор, 20)

Ойша розияллоху анҳо «янада хайрлиси» дея ўзларини назарда тутган эдилар. У кишининг бу сўзларига жавобан Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам шундай дея марҳамат қилдилар:

« -Йўқ, Аллоҳ таоло менга ундан ҳам хайрлироғини бермади. Халойиқ менга ишонмаган бир пайтда фақат у ишонди. Ҳамма мени ёлғончига чиқарган вақтда, фақат у ҳақиқатни сўзлаётганимни тасдиқлади. Бирор киши менга бирор нарса беришни истамаган бир пайтда, фақатгина у мени ўз молу – давлати билан қўллаб – қувватлади ва Жаноб Ҳақ субҳанаҳу таоло фақатгина ундан менга фарзандлар ато этди» (Ибн Ҳанбал, 118)

Тоифга сафар

Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва салламнинг амакилари ва садоқатли аёлларининг вафотларидан кейин мушрикларнинг у зотга нисбатан зулм ва босим кўрсатишлари яна ҳам ортди. Сарвари Коинот соллаллоху алайҳи ва салламга нисбатан душманларча амалга оширилаётган ҳужумлар энди ваҳшийларча муносабатга айланиб бораётган эди. Ҳолат шу даражага ета бошладики, энди Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг ҳам тоқатлари тоқ бўла бошлади. Шундан сўнг у зот алайҳиссалом Зайд розияллоху анҳуни ёнларига олиб, Маккадан 120 км узоқликда бўлган Тоиф шаҳрига йўл олдилар ва у ерда ўн кун қолдилар. У ерда тоифликларга Ислоҳ ҳақида тушунчалар бердилар. Уларни ҳам тавҳидга даъват этдилар. Тоиф халқининг обрўли кишилари билан суҳбатлашиб, бутларга сиғинишни тарк этиб, яккаю ягона бўлган Аллоҳ таолога қуллик қилишга чорладилар. Тоифда кўришиб, суҳбатлашмаган ва даъват қилмаган кишининг ўзи қолмади. Аммо бу даъват қурайшликлар каби бутпараст бир қавм бўлган тоифликлар учун ҳам даҳшатли бир тўфон кўтарилгандек таъсир қилди. Нафсоний ҳаётнинг гирдобига машғул бўлиб яшаётган бу инсонлар учун ҳидоят тушунчаси ҳеч нарсани англамай қўйган эди. Аксига олиб, Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва салламга ҳам азоб – укубат ва жабру – жафо етказишда қурайшликларнинг давомчилари бўлишди, холос. Аввалига жанжал кўтаришди. Кейин эса ҳақорат қилишга ўтишди.

Бунинг орқасидан эса қулларига Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам юрадиган йўлларга тиканлар бостириб, у зотни ҳақорат этдириб, тошбўрон қилдиришди. Шу шаклда у зот алайҳиссаломни шаҳардан чиқиб кетгунларига қадар шу тарзда азият етказишда давом этишди. Қулларини у зотнинг орқаларидан йўллаб, тошбўрон қилишда бардавом бўлишди. Оламларга раҳмат соллаллоҳу алайҳи ва саллам йўллардаги тиканлардан оёқлари қонга беланиб, оёқ кийимлари қон билан тўлган эди. У зот алайҳиссаломга отилган тошлардан он ҳазратларини ҳимоя қилишга уринган Зайд розияллоҳу анҳу ҳам қаттиқ яраланган эдилар. У киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга отилган тошларга ўзларини қалқон қилиб:

«Эй Тоиф халқи, тошбўрон қилинаётган инсон пайғамбар эканликларини биласизларми ўзи?!» дердилар. Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва Зайд розияллоҳу анҳу бу азиятлардан халос бўлиб чиқиб, маккаликларга тегишли бўлган бир боғнинг хурмо дарахти тагига келиб ўтирдилар. У зот алайҳиссаломнинг бу ҳолларидан ерлар маҳзун, самолар маҳзун эди. Фаришталар маҳзун, Жаброил алайҳиссалом маҳзун эди. Микоил, Исрофил, Азроил алайҳиссаломлар маҳзун эдилар. Жаброил алайҳиссалом бошчилигида бошқа фаришталар Аллоҳ таолодан изн олиб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига шошилдилар ва:

«Эй Расулуллоҳ, буюринг, бу қавмни ҳалок қиламиз!» дедилар. Оламларга раҳмат соллаллоҳу алайҳи ва саллам бошларига келган бу фожеавий ҳолатга нисбатан ҳатто баддуо ҳам қилмасдан, қўлларини дарғоҳи илоҳий томон дуога очиб: *«Аллоҳим! Куч – қувватим тугаганини, чорасизлигим, халқнинг назарида ҳўрланган ва ҳақир бўлиб қолганимни ёлғиз Ўзингга шиқоят этаман. Эй марҳаматлиларнинг энг марҳаматлиси, агар менга нисбатан ғазабланган бўлмасанг, бу қилган меҳнат ва чеккан балоларга мен парво ҳам қилмайман! Парвардигоро, Сен қавмимни ҳидоят қил, улар билмаслар. Роббим, Сен рози бўлгунингча Сендан уларни мағфират этишингни сўрайман...»*, дея илтижо қилдилар. (Ибн Ҳишом, , 29-30; Ҳайсамий, ВИ, 35; Бухорий, Бадъул Халк, 7)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг дам олиш учун кирган бу боғнинг соҳиби Робия ўғиллари эди, улар у зот алайҳиссаломнинг аҳволларига ачиниб, қўллари Аддосдан бир тоғорада узум бериб юборишди. Аддос тоғорадаги узумни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга узатиб:

«Марҳамат, энг!» деди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам унга жавобан:

«Бисмиллаҳ» деб узумдан ея бошладилар.

Бу сўз Аддоснинг эътиборини тортди. Чунки шу пайтга қадар бирор кишидан бу каби сўз эшитмаган эди. Ичидаги қизиқиш ва ҳайратни яширолмасдан:

«Бу ерликлар сиз айтган сўзни билишмайди ҳам айтишмайди ҳам», дея минғирлади.

Бунга қўшимча қилиб яна ҳайрат ичида:

«Сиз бошқа ердан келганга ўхшайсиз. Бу ернинг одамларига ўхшамайсиз. Сиз кимсиз ўзи?» деб сўради.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ундан:

«Ўзинг қаерликсан, қайси диндасан?» деб сўрадилар.

Аддос бўлса:

«Найнаволикман, насронийман», деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга:

«Демак, сен солиҳ қул Юнус ибн Маттонинг юртидансан», дедилар.

Аддоснинг ҳаяжони яна ҳам ортиб:

«Сиз Юнусни қаердан биласиз?» деди.

Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Юнус менинг биродаримдир. У пайғамбар эди. Мен ҳам пайғамбарман», дея марҳамат қилдилар. У зот алайҳиссаломдан бу сўзларни эшитган Аддоснинг қалбида иймон нурлари порлай бошлади ва шашт билан ўрнидан туриб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оёқларига йиқилиб, қўл – оёқларини ўпиб, калимаи шаҳодат келтирди (Ибн Ҳишом, 30; Ёқубий, 36).

Аддоснинг хўжайинлари ундан бу хабарни эшитиб уни айблаш бошлашганида, ундан шундай жавобни олишди:

«Мен ер юзида У зот алайҳиссаломданда хайрли бир инсонни кўрмадим. У зот соллаллоҳу алайҳи ва саллам менга шундай бир сўз айтдиларки, буни фақатгина пайғамбар зот билади» (Ибн Ҳишом, 31)

Қандай саодатки, Аддос розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаётларида энг оғир ҳолатлар юз бериб турган бир пайтда иймон келтириб у зот алайҳиссаломга тасалли берган мўминлардан қаторидан жой олишга мушарраф бўлдилар. Оламларга раҳмат соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аддос розияллоҳу анҳунинг шаҳодатидан жуда ҳам севиндилар ва бошларига келган азоб – уқубатларни унутаёзгандек бўлдилар.

Ҳозирги кунда Аддос розияллоҳу анҳунинг Исломни қабул қилганлари жойда у кишининг исми билан номланган бир масжид барпо этилган ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга икром этган узум боғи ҳам айна пайтда муҳофаза қилинмоқда.

Бетакрор марҳамат ва Раҳмоний тасалли

Ойша розияллоҳу анҳо онамиздан шундай дея ривоят қилинади:

«Уҳуд жангидан ҳам қаттиқ сиқилган кунингиз бўлдики, эй Расулуллоҳ?» дея Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламдан сўрадим. У зот алайҳиссалом шундай марҳамат қилдилар:

«Ҳа, сенинг қавмингдан жуда ҳам кўп ёмонлик кўрдим. Бу ёмонликларнинг энг ёмони уларнинг менга Ақоба куни²¹⁰ қилган ишлари эди. Бундан ташқари тоифлик Абдуқуллоҳнинг ўғли ибн Абдуяллийнинг ҳимоясига ўтмоқчи эдим, аммо у мени қабул этмади (Аксинча мени қўлларга тошбўрон қилдириб, ҳамма жойимни қонга белади, қилмаган зулми қолмаган эди.) Мен бўлсам орқага қайтиб, чуқур тиканлар устида яёв юриб борар эдим. Канус Сеалибга етиб боргунимча ўзимга кела олмадим. У ерга етиб бориб бошимни кўтариб қарасам, бир булут бошим устида соя қилиб келаётганини кўрдим. Булутга эътибор бериб қараганимда эса унинг ичида Жаброил алайҳиссалом борликларини кўрдим. Жаброил алайҳиссалом менга:

«Аллоҳ таоло қавмингизнинг Сизга нималар деб ва Сизни қай ҳолда рад этишганини эшитди. Уларнинг бу қилмиши учун амрингизни бажариши учун Сизга Тоғлар фариштасини йўллади», дедилар».

Бу гаплардан кейин Тоғлар фариштаси менга овоз чиқариб салом берди ва:

«Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам, қавмингизнинг Сизга нималар деганини Жаноб Ҳақ таоло эшитди. Мен тоғлар фариштасиман. Нимаки буюрсангиз бажаришим учун Аллоҳ таоло мени Сизнинг ҳузурингизга йўллади. Нима қилишимни хоҳлайсиз? Агар хоҳласангиз мана шу икки тоғни уларнинг устига бостириб қўйишим мумкин», деди. Мен унга:

«Йўқ, мен Жаноб Ҳақ таолодан уларнинг авлодларидан фақатгина Аллоҳ таолога ибодат қиладиган ва У зотга ҳеч кимни шерик қилмайдиган инсонлар чиқишини сўрайман», дедим» (Бухорий, Бадул Халқ, 7; Жиход, 111)

Шоир Аллоҳ таолонинг Расули соллаллоҳу алайҳи ва салламга бўлган бекиёс муҳаббатини қандай ҳам гўзал шаклда ифода қилган: «Эй Расулуллоҳ, Сиз У зот учун шундай бир маҳбубсизки, Ҳақ таоло Сиз учун дунё ва унинг ичидаги барча нарсаларни йўлингизда қурбон қилади».

Тоифга қилинган сафар жуда ҳам кўплаб ибратли ҳолатларни ўз ичига олган:

1. Аввало, даъватнинг жуда ҳам муҳим эканлигини кўрсатмоқда. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам қанчалик маҳзун бўлиб қайғуга ботганларига қарамасдан, даъват қилишда сабр ва сабот билан давом этган эдилар.

2. Тоифликлар у зот алайҳиссаломни тошбўрон қилишганига қарамасдан, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларни баддуо қилмадилар. Бу эса Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг марҳаматларини кўрсатиш билан биргаликда,

210 Ақоба куни — Аллоҳнинг Расули Минода, Ақоба тепалигида турию одамларни исломга даъват қилгандир. Ўшанда одамларнинг бир қисми исломни қабул қилган, бир қисми Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга азият етказганлар. У куни тарихда “Ақоба куни” номи билан машҳур бўлган.

кимки бошқа бир кишини даъват қилаётган бўлса, унга нисбатан марҳаматли бўлиши кераклигини ҳам англатади.

3. Даъват қилувчи хатолик ўтса, бу хатоликни ўзидан ўтди деб билиши, инсонларнинг ҳидоятга юришлари учун дуо қилиши ва умидсизликка тушмаслиги керак. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бирор хатолик юз берса, ўша хатоликни содир этган кимсага қарата янглиш бир ҳолат бўлганини ифодалаш учун шундай дея марҳамат қилар эдилар:

«Менга нима бўляптики, сизни бундай ҳолатда кўряпман!»²¹¹, дер эдилар. Айни шундай ҳолатда Сулаймон алайҳиссаломнинг Худхуд қушини йиғилишда ҳозир бўлмаганини пайкаганларидан кейин:

مَا لِي لَا أَرَى الْهُدُودَ

«...Нега Худхудни кўрмаётирман ёки ғойиблардан бўлдим?» («Намл» сураси, 20-оайт) дейишлари ҳам бу даъват услубидан ҳисобланади.

4. Тоиф сафаридан кейин Аддос розияллоҳу анхунинг Исломга киришлари ҳолати жуда ҳам муҳим бир воқеадир. Чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг энг қайғуга чўмган онларида бу воқеадан кейин тасалли олган эдилар. Бу воқеа ҳам инсон бошига оғир қайғулар тушадиган бўлса ҳам бир кишининг бўлсин иймонлашуви бизларга тасалли бўлиши керак.

5. Даъват этувчи инсоннинг ҳолати ҳам намуна оладиган ҳолатда бўлиши керак.

6. Исломга даъват этаётган киши одамлар билан ҳамсухбат бўлиш йўлини билиши, маданиятли бўлиши зарур. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аддос розияллоҳу анҳуга қилган муомаларидаги каби қаерда ва кимга нима дейиш кераклигини яхши билиб олиши керак.

Жинларнинг Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Қуръон қироатларини тинглаб туриб унга иймон келтиришлари

Аддос розияллоҳу анхундан бошқа бирор кимса Исломга кирмаганидан кейин Тоиф сафаридан қайтишда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бир жойда тунаб қолдилар. У жойда Қуръон Каримдан тиловат қилаётганларида бир гуруҳ жинлар у зот алайҳиссаломни тинглашди. Барчалари ҳақиқатни англаб у зот алайҳиссаломга иймон келтиришди. Шундан сўнг ўз кавмлари ҳузурига даъват қилиш мақсадида отланишди (Ибн Саъд, 212)

Ибн Аббос розияллоҳу анҳумо шундай дея ҳикоя қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир гуруҳ асҳоблари билан Укоз савдо растаси томонга йўлга отланишди.

211 Қаранг: Муслим, “Салат” 119; Абу Довуд, Ҳотам 4, Одоб, 14.

Ўша пайтда (жинлар тоифасидан бўлган) шайтонларнинг осмондан туширилган хабарларни олишларига монелик қилган эдилар.²¹² (Шу сабабдан ҳам осмондан хабар келтиришга одатланган) жинларнинг устиларига учқунлар юборилди.²¹³

Шу тарзда улар қавмларига (бўш қўл билан бирор хабар ололмай) қайтдилар.

Қавмлари улардан:

«Нима гап, нега ҳеч нарсасиз қайтдингиз?» деб сўрашди.

Улар эса:

«Биз билан самовий хабарлар ўртасига тўсик қўйилди, устимизга учқунлар юборилди (Биз улардан қочиб ортга қайтдик)», деди.

Қавмлари бу жавобга:

«Бу янги зоҳир бўлган бирор сабаб туфайли бўлган бўлса керак, ернинг ғарбу шарқи боринг, (бу тўсикнинг қўйилишига оид бирор хабар келтиринг.)», дейишди.

Жинлар ер юзини барча жойини текшириб чиқиш учун гуруҳларга бўлиниб йўлга отланишди. Улардан Тихома (Қизил денгиз соҳиллари томондаги текисликлар) томонга йўл олган гуруҳ (Тоиф йўлидаги катта савдо марказларидан Наҳла номли жойда) ўз асҳоблари билан биргаликда бомдод наомзини ўқиётган Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга дуч келишди. Қуръони карим тиловатини эшитиб қолишгач, тўхтаб унга қулоқ тутдилар:

«Бизнинг осмондан хабар келтиришимизга монелик қилган нарсa бу экан», дея ортларига қайтиб кетишди.

Етиб келиб қавмларига шундай дея билдиришди:

«Эй қавмимиз, дарҳақиқат биз ҳақ йўлига олиб борадиган гўзал бир Қуръон тиловатини тингладик ва унга иймон келтирдик. Бундан кейин бирор нарсани Роббимизга асло шерик қилмаймиз». Шундан кейин Ҳақ субҳанаҳу ва таоло Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга Жин сурасини нозил қилиб, жинларнинг Қуръони карим тингланликлари ва бу ҳақида ўз қавмларига ҳам маълум қилганликлари ҳақида хабар берди:

212 “Жинлар самога кўтарилиб, ўша ерда ваҳийни эшитишарди. Бир донa сўз эшитиб қолишса, унга тўқсон тўқизла ўзларидан қўшишарди. Ўша бир донa сўз ҳақ, тўқсон тўққизтаси эса ботил эди. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи васаллам Пайғамбар қилиб юборилганларидан кейин шихоб билан осмондаги жойларига чиқиш маън этилди. Ундан аввал осмондаликларида жинларга шихоб отилмаган.» (Термизий, “Тафсир”, 72/3324)

213 Шихоб— луғатда олов, оташ шуъласи, учқун деган маъноларни англатади. Осмонда юлдуз учгандаги ҳолатга ишора қилинади. Давримиз муфассирларига кўра, шихоблар самотошларидир.

قُلْ أَوْحَىٰ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا.
يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَمْ نُشْرِكْ بِرَبِّنَا أَحَدًا.

«Сен айт: «Менга вахий қилиндики, албатта жинлардан (бир неча) нафари қулоқ осдилар ва дедилар: «Биз ажойиб Қуръонни эшитдик. У тўғри йўлга ҳидоят қилади. Бас, биз унга иймон келтирдик ва ўз Роббимизга бировни ширк келтирмасмиз...» («Жин» сураси, 1-2-оятлар) (Бухорий, Тафсири 72 Азон, 105; Муслим, Салот 149; Термизий, Тафсири/3324)

Аллоҳ таоло «Аҳқоф» сурасида бу воқеа ҳақида қуйидагича баён қилади:

وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ
قَالُوا أَنصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ. قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا
سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ
وَالِى طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ. يَا قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ يَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ
ذُنُوبِكُمْ وَيُجِزَّكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ. وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ
بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ.

«Ва сен томон бир гуруҳ жинларни Қуръон эшитишга бурганимизни эсла. У (Қуръон эшитиш)га ҳозир бўлганларида: «Жим, қулоқ осинглари!» – дедилар. Қачонки, қироат охирлаганда, ўз қавмларига огоҳлантирувчи бўлиб қайтдилар. Улар: «Эй қавмимиз! Биз Мусодан кейин туширилган, ўзидан аввалги нарса(китоблар)ни тасдиқловчи, ҳақ(дин)га ва тўғри йўлга ҳидоят қилувчи китобни эшитдик. Эй қавмимиз, Аллоҳнинг даъватчисига жавоб беринг ва Унга иймон келтиринг. У сизларнинг гуноҳларингизни мағфират қилар ва аламли азобдан сақлар. Кимки, Аллоҳнинг даъватчисини қабул қилмаса, бас, у ер юзида қочиб қутула олувчи эмасдир ва унга У зотдан ўзга валийлар ҳам йўқдир. Ана ўшалар очик – ойдин залолатдадир», дедилар» («Аҳқоф» сураси, 29-32-оятлар)

Ояти карималарда жинларнинг самовий хабарларни тинглашдан ман этилганликлари ҳақида қуйидагича баён қилинади:

«Ва албатта, биз осмон(га етиш)ни талаб қилдик. Бас, уни кучли қўриқчиларга ва учкунларга тўлган ҳолда кордик. Ва албатта, биз у (осмон)да тинглашга қулай жойларга жойлашиб олар эдик. Энди эса, ким қулоқ солса, ўзини пойлаб турган учкунга дучор бўладир. Ва албатта, биз, ер юзидагиларга ёмонлик ирода қилиндими ёки Роббилари уларга рушдни ирода қилдими, билмасмиз» («Жин» сураси, 8-10-оятлар).²¹⁴

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Тоифга қилган сафарлари зоҳиридаги муваффақиятлари фақатгина Аддос розияллоҳу анҳу эдилар. Аммо ҳақиқатда эса, Аллоҳ таоло у зот алайҳиссаломга жуда ҳам кўп лутф кўрсатган эди. Бу сафар У зот соллаллоҳу алайҳи ва салламга икки турли оламнинг султонлигини бахш этган эди. Аввалига Маккага қайтмасларидан олдин жинлар Қуръон Каримни тинглашган ва ўз оламларида уни даъват қила бошлаган эдилар. Бу воқеалардан кўп ўтмай эса Аллоҳ таоло Ҳабиби соллаллоҳу алайҳи ва салламни само оламининг султони қилиб, Меърожни тухфа этди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Маккадан ўз ихтиёрлари билан чиққанлари боис араблардаги одатга кўра шаҳарга қайтиб кириш учун бирор маккалик кишининг ҳимояси остида бўлишни тақозо қилар эди. Шу сабабдан ҳам Тоиф сафаридан қайтишда Нахладан Маккага тўғри йўл олган Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳиро тоғига етиб борганларида маккаликлардан қаршиларига чиққан бир кишини Аҳнес ибн Шарикка кейин эса Сухайл ибн Амр ва Мутъим ибн Адийга юбордилар. Уларга:

«Муҳаммад «Роббимнинг менга инъом этган рисолат вазирамни адо этгунимга қадар мени ўз ҳимоянг остига оласанми?» деб сўраяптилар», дейишларини буюрдилар.

214 Мавлоно Ҳазратлари бу ҳодисани мажозий маънолар билан шундай чиройли тасвирлайдилар: «Шайтонлар Кўкка чиқиб асрори самовавияга қулоқ тутардилар.» “Бу пайтда бироз сирлардан ўғирласалар, дарҳол самода шихоблар келиб уларни осмондан суриб ташларди.”

“Ва дердики: Бир Пайғамбар юборилди. У бўлган жойга боринглар ва Ундан истаганингизни олинг. ”

“Агар бебаҳо инжу изласангиз “Уйларга эшиклардан киринг!” *” “Ўша эшикни халқасини тақиллат ва эшик олдида тур. Зотан, сенга ва сенга ўхшаганларга фалакка олиб борадиган йўл йўқ. ” “Ва сизлар учун унчалик узоқ йўлларга боришнинг ҳожати йўқ. Биз сирларнинг сирини тупроқдан яратган бандамизга бердик. ” “Агар хоин бўлмасангиз Халифай Илоҳий бўлган У зотнинг ҳузурига келинг. Оддий камиш бўлсангиз ҳам Унинг ҳиммати ва суҳбати билан шакар қамишга айланасиз.”

* “Уйларга эшиклардан киринглар.» (“Бақара” сураси, 189-оят) — Жоҳилият даврида ва исломнинг дастлабки йилларида одамлар ҳаж ёки умра учун эҳромга кирганида, бог-ҳовлига, ва уйга эшикдан кирмасдилар. Шаҳарликлар томдан бир тешик очиб, у ердан кириб-чиқарди. Бадавий бўлса чодирнинг эшигидан кирмай, орқасидан йиртиб кирарди. Эҳромдан чикканигача шундай қилар, бу ишини яхшилик ва тоат ҳисобларди. Аллоҳ таоло “Бақара” сураси, 189-оятни тушириш билан уйларга орқадан кириш яхшилик ва тоат эмаслигини билдирди. (Воҳидий, с. 56-57)

Кейинчалик бу оят “Бир ишни ўзитга хос услубда бажариш”га ишора қиладиган шаъма билан ўрни келган хусусларда қўлланила бошланди. Ҳазрати Мавлоно бу ерда: “Аллоҳни топиш учун Унинг эшиги мақомида бўлган аҳдуллоҳга мурожаат қилинг.” дея тасаввуфий тафсир қилганлар.

Улардан Аҳнес ибн Шарик ва Сухайл ибн Амр у зот алайҳиссаломга рад жавоби беришди, фақат Мутъим у зотга ижобий жавоб йўллади. Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўша тун Мутъим ибн Адийянинг уйида тунаб қолдилар. Тонг отганда эса Мутъим ўғиллари ва қавмини ҳузурига чақириб:

«Қуролларингизни олинг ва Байтуллоҳнинг руқунлари олдида ҳозир бўлинглар!» деб буюрди.

Қаъбага етиб борганларида эса қавмига қарата:

«Эй Қурайш аҳли, мен Муҳаммадни ҳимоямга олдим. Унга бирор киши тегмасин!» дея баланд овозда эълон қилди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам эса Қаъбани тавоф этиб, икки ракъат намоз ўқидилар ва уйларига қайтиб боргунларича Мутъим ва унинг ўғиллари у зот алайҳиссаломни ҳимоя қилиб боришди (Ибн Саъд, 212; Ибн Касир, ал-Бидоя, 182)

Орадан йиллар ўтди. Иймонлашиш шарафига муяссар бўлмаган Мутъим Бадр жангида мусулмонларга қарши уришди ва у ерда қатл этилди. Душман қўшинидан асир олинганларни нима қилиш борасида баҳс олиб борилаётган чоғда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мутъим ўғли Жубайрга қарата:

«Шояд Мутъим ҳаёт бўлса эди ва асирларнинг афв этилишини мендан сўраганида эди, ҳеч қандай фидя олмай туриб уларнинг барчасини озод қилиб юборар эдим», дея унинг қилган яхшилигига нисбатан ўзларининг муносабатларини намоён этдилар (Бухорий, Хумус, 16; Ибн Ҳишом, 404-406)

Исломни одамлар орасида даъват қилишда ўзларига яхшилик қилган ҳатто бир мушрикка ҳам садоқат билан жавоб бериш ҳисси қандай ҳам буюк бир ахлоқнинг тажаллиси!

Бошқа қабилалар билан учрашув ва уларни Исломга даъват қилиш

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Тоиф сафаридан қайтганларидан кейин бир муддат одамлардан узоқ яшадилар. Шундан сўнг яна Исломга даъват этишда давом этдилар. Мушриклар у зот алайҳиссаломга нисбатан буткул кўрс ва золимларча муносабатда бўлишни бошлашлари билан Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга араб қабилалари билан учрашиб, уларни ҳам даъват этишларини амр этди.

Бу амрни адо этиш учун Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳаж мавсумида Маккага келган зиёратчиларга ва Укоз, Мажанна, Зулмажоз каби жойлардан келганларга хитоб қилиб, Қуръони карим оятларини тиловат қилиб берар, уларни Исломга даъват этар эдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам катта ерларда истиқомат қиладиган Бани Амир, Муҳориб, Фазора, Ҳассон, Мурра, Ҳанифа, Сулайм, Абс, Бани Наср, Бани Бакка, Кинда, Қалб, Ҳориса, Узра, Ҳудорима каби қабилаларига ташриф буюрар ва уларни ҳам Исломга даъват этар эдилар. Уларнинг пайғамбар эканликларини тасдиқ этишларини, Роббиларининг ўзларига берилган рисолат вазифалари-

ни адо этишларида уларнинг у зот соллаллоҳу алайҳи ва салламга қўмакчи бўлишларини хоҳлар эдилар.²¹⁵

Жобир розияллоху анхундан²¹⁶ шундай дея ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳаж мавсумида ҳордиқ олиш вақтларида ўзлари ҳақида баён қилиб: **«Мени қавмингиз олдида бошлаб борадиган бирор киши борми? Қурайш қабиласи Роббимнинг каломига чорлашимга монелик қилди»**, дердилар» (Абу Довуд, Сунат 19-20/4734)

Аммо шунда ҳам уларнинг орасидан у зот соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг даъватларини қабул этадиган ҳам у зот алайҳиссаломнинг ёнларида туриб берадиган ҳам бирор кимса чикмас эди. Аксинча, бирови Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга қовоғини осса, бошқа бири кўпол ва кўрс муносабатда бўлар, яна бошқа бири эса: «Сени қавминг ҳаммадан ҳам яхшироқ билади. Улар сенга нега эргашишмаяпти?» дея мунозара қиларди. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам эса керакли жавобларни қайтариб, уларни ҳидоят йўлига даъват қилишда давом этар эдилар.²¹⁷

Мудар ёки Яман томонлардан бирор киши ҳаж ёки бозорга келадиган бўлса, уларнинг қавмларидагилар у одамга:

«Эҳтиёт бўл! Қурайш қабиласидаги ёш йигит сени динингдан чиқариб олмасин!» дея огоҳлантириш беришар эди.²¹⁸

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир куни Мино тоғида Шайбон ибн Салаба ўғилларнинг ёнига бордилар. Уларга ўзларининг Аллоҳнинг Расу-

215 Қаранг: Ибн Саъд I, 216-217; Аҳмад, III, 322, 492; Ибн Касир, III, 183-190.

216 Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоху анху хижратдан ўн олти йил аввал Мадинада туғилдилар. Оталари Абдуллоҳ Амр, Ухуд ғазотида шахид бўлган илк саҳобий. Оталари тириклигида тўқиз опасингилларини боқиш учун жангларга кирмагандилар. Оталарининг вафотидан кейин Аллоҳнинг Расули билан бирга ўн тўққизта ғазотда жанг қилдилар. Жобир розияллоху анху Иккинчи Ақоба Байъатидагиларнинг энг кичик аъзоси эдилар. Пайғамбар алайҳиссалом Жобирни жуда ҳам яхши кўрардилар. Вақт-вақти билан у кишининг туялари орқасига минар, бемор бўлиб қолсалар зиёратларига борардилар. Оталаридан орқада анча қарз қолиб шахид тушганлари учун, Жобир бу қарзларни қайтаришда қийналиб қолдилар. Қарз берган яҳудийлар қарзини тез қайтаришини айтиб қистайверишди. Боз устига ўша йили ҳосил яхши келмади. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам терилган хурмоларни тўплашни айтдилар. Муборак қўллари билан ўлчовни олиб ҳаммага оладигани бера бошладилар. Аллоҳ Расулининг мўъжизалари билан Жобир розияллоху анхунинг барча қазлари узилди ва хурмолари битта ҳам камаймаганига гувоҳ бўлинди. “Муксирун” дейиладиган энг кўп ҳадис ривоят қилган етти саҳобадан бири бўлган ҳазрати Жобир розияллоху анху 1540 ҳадис ривоят қилганлар. Саҳобаи киромлардан Абдуллоҳ бин Унайс мазлумнинг ҳақини еган киши жаннатга кирмаслиги хусусида ҳадис ривоят қилганларини эшитдилар. Жобир розияллоху анху бу ҳадисни Пайғамбар алайҳиссаломдан эшитган биринчи оғиздан эшитишни хоҳладилар. Лекин бу саҳоба Шомга ўрнашиб қолгандилар. Жобир бир туя сотиб олдилар ва Мадинадан йўлга чиқдилар. Бир ой давом этган узоқ сафардан кейин Шомга бордилар ва ҳадисни Абдуллоҳ ибн Унайсдан сўраб ўргандилар. Умрларининг сўнгги йилларида кўзларини йўқотдилар ва хижрий 78 / милодий 697 йилда 94 ёшларида Мадинада вафот этдилар. Бу саҳобаи киром Мадина энг охириги бўлиб вафот этган саҳобалардан эдилар.

217 Аҳмад, III, 322; Ибн Саъд I, 216.

218 Ҳоким, II, 681/4251.

ли эканликларини билдирганларида, қабила бошларидан бири бўлган Мафрик ибн Амр:

«Эй Қурайшлик биродар, сен одамларни нималарга даъват этиб юрибсан?» деб сўради.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам эса келиб уларнинг олдиларига ўтирдилар. Абу Бакр розияллоҳу анҳу эса ўринларидан туриб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга кийимлари билан соя қилиб турдилар. Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мафрукка:

«Мен сизларни Аллоҳдан бошқа ҳеч қандай илоҳ йўқлигига, Аллоҳ таолонинг шериксиз ва ягона эканлигига, менинг эса Аллоҳнинг Расули эканлигимга шаҳодат келтиришга, Аллоҳ таоло томонидан менга буюрилган вазифаларни адо этиб олгунимга қадар мени ҳимоя қилишингизга ва менга ёрдамчи бўлишингизга чорлаяпман. Чунки Қурайш қабиласи Аллоҳнинг амрларини инкор этгувчилардан бўлишди, У зот субҳонаҳу таолонинг Расулини ёлғончиликда айблади, ботилни танлаб ҳақдан юз ўгирдилар. Аллоҳ таоло барча нарсадан ҳоли ва барча ҳамду саного лойиқ Зотдир!» дея жавоб бердилар.

Мафрук у зот соллаллоҳу алайҳи ва салламдан яна сўради:

«Эй Қурайшлик биродар, сен яна нималарга даъват этасан?»

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга жавобан Анъом сурасидаги куйидаги оятларни тиловат қилиб бердилар: «Келинг, Роббингиз сизларга харом қилган нарсаларни тиловат қилиб бераман:

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَّيْكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ. وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْكَيْلِ وَالْمِيزَانِ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصَّيْكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ. وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّيْكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ.

«Унга ҳеч нарсани ширк келтирманг! Ота – онангизга яхшилик қилинг! Очликдан қўрқиб болаларингизни ўлдирманг. Биз сизларни ҳам, уларни ҳам ризқлантируرمىз. Фахш – бузуқ ишларнинг ошкорасига ҳам, махфийсига ҳам яқинлашманг. Аллоҳ ҳаром қилган жонни ўлдирманг. Магар ҳақ ила бўлса, майли. «Ушбуларни сизга амр қилдикки, шояд, ақл юритсангиз», деб айт. Етимнинг молига то вояга етгунча яқинлашманг. Магар яхши йўл билан бўлса, майли. Ўлчов ва тарозини адолат ила тўлиқ адо этинг. Биз ҳеч бир жонни тоқатидан ташқари нарсага таклиф этмаймиз. Агар гапирсангиз, қариндошингиз бўлса ҳам, адолат қилинг. Аллоҳга берган аҳдингизга вафо қилинг. Буларни сизга амр қилдикки, шояд, эсласангизлар. Албатта, бу Менинг тўғри йўлимдир. Бас, унга эргашинг. Ва бошқа йўлларга эргашманг. Бас, сизни Унинг йўлидан адаштирмасинлар. Мана шу сизга қилган амрки, шояд, тақво қилсангиз» («Анъом» сураси, 151-153-оятлар)

Мафрук буларни тинглаб бўлиб яна сўради:

«Эй Курайшлик биродар, сен яна нималарга чорлайсан? Аллоҳга қасамки, бу сўзлар башарнинг сўзлари эмас! Агарда инсонларнинг сўзлари бўлганда эди, биз буни пайкаган бўлар эдик». Унга жавобан Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам қуйидаги оятларни тиловат қилиб бердилар:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَائِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ
عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

«Албатта, Аллоҳ адолатга, эҳсонга, қариндошларга яхшилик қилишга амр этадир ва фахшу мункар (ишлардан) ҳамда зулмкорликдан қайтарур. У сизларга ваъз қилур. Шоядки, эсласангиз» («Наҳл» сураси, 90-оят)

Мафрук яна:

«Эй Курайшлик биродар, Аллоҳга қасамки, сен мени юксак ахлоқ ва энг гўзал амалларни қилишга даъват этдинг. Сени ёлғончига чиқарган қавминг эса, демакки, сенга тухмат қилибди», деди. Ушбу қабиланинг бошқа обрўли вакиллари билан бўлган Ҳани ва Мусанна ҳам худди шундай дея эътироф этишди. Лекин қавмлари билан кенгашиб олмагунча, бу таклифни қабул эта олмасликларини, бошқа томондан эса Кисро ва Форслар билан аҳдлашиб олганликларини, уларнинг бу ишдан мамнун бўлмасликларини ҳам билдиришди. Натижада эса, виждонлари билан қабул этиб турган ҳолда ўз манфаатларидан айрилиб қолишлари ва бошларига бир ташвиш тушишидан қўрққан бу инсонлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг даъватларини рад этишди.²¹⁹

Ториқ ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади:

219 Ибни Асир, «Уедул ғабо», V, 250-251; Ибн Касир, «ал Бидоя» III, 187-189.

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни Зулмажоз савдо марказида эгниларида қирмизи рангдаги бир либосда кўрдим. У зот алайҳиссалом:

«Эй инсонлар, ла илаҳа иллаллоҳ, денглар, нажотга чиқинглар!» дея баланд овозда хитоб қилар эдилар. Бир одам қўлига тош олиб у зот алайҳиссаломни таъқиб этар ва:

«Одамлар, асло унга кулоқ солманг, чунки у ёлғончи!» дея бақирар эди.

Улар тош отаверганларидан Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оёқларини қонга белашган эди. Мен у ерда ҳозир бўлган одамлардан:

«Бу инсон ким?» дея сўрадим.

«Абдулмутталиб ўғилларидан бўлган бир йигит», дейишди.

«У кишининг орқасидан юриб тош отаётган ким?» деб сўрадим.

«У эса амакиси Абу Лаҳаб», дейишди (Ҳаким, , 668; Ибн Касир, Усдул Ғоба, II, 71)

Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам Исломга даъват этиш учун тоқат қилиб келаётган машаққатлар ҳақида баён қиладиган яна бир воқеани Мудрик ал-Азди розияллоҳу анҳу шундай ривоят қиладилар: «Отам билан биргаликда ҳаж қилаётган эдим. Мино тоғида тунаб қолганимизда бир жамотга дуч келиб қолдим. Отамга:

«Бу одамлар нега тўпланиб олишибди?» деб сўраган эдим, отам:

«Қавмининг динини тарк этган мана бу одам учун», дедилар.

Отам ишора қилган томонга қараб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни кўрдим. У зот алайҳиссалом:

«Эй инсонлар, ла илаҳа иллаллоҳ, денглар, нажотга чиқинглар!» дея баланд овозда хитоб қилар эдилар.

Одамлардан кимдир у зот алайҳиссаломнинг юзларига тупурар, кимдир бошларига тош сочар, яна кимдир у зот алайҳиссаломни ҳақорат қилар эди. Тушга қадар мана шу ҳолат давом этди. Шу пайт ёқаси очилиб қолган бир қиз ичида суви бўлган бир меш ва қўлида бир рўмолни тутганча йиғлаб келиб қолди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам сувдан олиб ичдилар, қўл – юзларини ювдилар. Кейин эса бошларини кўтариб:

«Қизим, ёқангни рўмолнинг билан ўраб ол! Отангни тузокка тушириб ўлдирилади ва азиятда қолиб кетади деб кўркма!» дедилар.

Бу келган қизнинг ким эканлигини сўраган эдим:

«Бу қизи Зайнаб!» дейишди (Ибн Асир, Усдул Ғоба, B, 130; Ҳайсамий, VI, 21)

Зайнаб розияллоҳу анҳо, Фотима розияллоҳу анҳо ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бошқа қизлари болалик ва ёшлиқларини Исломнинг энг заиф, мусулмонларнинг қаттиқ қийноқларга дучор бўлган бир даврида яшаган эдилар. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва мусулмонларнинг бошидан кечирган азоб – уқубатларга худди улардек Зайнаб розияллоҳу анҳо ва сингиллари бўлишар эдилар. Оталари уйдан чиқиб

Исломга даъват этаётганларида, улар ёки хавотир ичида эшикда кутиб туришар, ёки ҳаяжон билан севимли оталари соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ортларидан бориб у зот алайҳиссаломни ҳимоя қилишга ҳаракат қилишар эди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бу муҳтарама қизлари Ҳадича розияллоҳу анҳо вафот этганларида ҳам муборак оталари алайҳиссаломга ёрдамчи бўлган, қайғуларига шерик тутинишган эди. У зот соллаллоҳу алайҳи ва саллам чеккан азоб – укубатлардан чуқур ғамга ботиб кўзёшлар тўкишган эди. Фотима розияллоҳу анҳу оталари алаҳиссалом таналаридан оқаётган қонни артсалар, Зайнаб розияллоҳу анҳо сув келтириб қўл – юзларини ювган ва бу шаклда узоқ йиллар қийноқли бир ҳаётни яшаб келаётган эдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Укоз бозорида Исломга даъват этган жуда кўплаб қабилалар орасида Амир ибн Саъса ўғиллари қабиласи ҳам бор эди.

«Мен Аллоҳнинг Расулиман! Сизларнинг олдингизга келганимда Роббимнинг амрларини одамларга етказиш, элчилик вазифамни адо этишимда мени ўз ҳимоянгизга оласизларми? Бу ишни қилишга ҳеч кимни мажбур қилмайман!» дея хитоб қилдилар.

«Биз сени на ҳузуримиздан ҳайдаймиз на сенга иймон келтирамиз. Фақатгина даъват этишга оид вазифангни адо этиб олгунингга қадар сени муҳофаза қиламиз!» деб жавоб беришди улар. Бу вақтда эса Байҳара исмли ушбу қабиланинг бир вакили чиқиб келди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ким эканликлари ҳақида хабар топган Байҳара ўз-ўзига:

«Аллоҳга қасамки, агарда бу одамни Қурайш қабиласидан олишга муваффақ бўлсам, у туфайли бутун араблар устидан ҳукмрон бўлар эдим», дея минғирлади. Кейин эса Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга:

«Агарда биз сенга байъат қилсак, Аллоҳ таоло сени муҳолифларингга нисбатан ғолиб қилса, сендан кейин риёсат бизга ўтадимми?» деб сўради.

Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга:

«Бу Аллоҳнинг иродасидир! Аллоҳ таоло буни кимни ихтиёр этса, ўша бандасига инъом этади!» дея марҳамат қилдилар.

Байҳара эса:

«Бу дегани, биз ўз кўксимизни сен учун бутун арабларнинг ўқларига қалқон қилайликда, Аллоҳ таоло сени ғолиб қилганда бошқарув бошқа бировга тегадимми? Бу иш бизга тўғри келмайди!» деди ва қавмига қарата:

«Мана шу бозордан сизнинг зиммангизга олганингиз каби ёмон бир ишга қўл урган бирор кимсани билмайман. Бу ишингиз билан жамики араблар сизга қарши чиқишади. Уни ўз қавми сиздан яхшироқ билади. Агарда қавми ундан бирор бир хайр кўрганида эди, унга ҳаммадан ҳам кўпроқ ғамхўрлик қилган бўлар эди...», дея бақирди. Кейин эса Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга ўгирилиб:

«Дарҳол ўрнингдан туриб бу ердан кет!» деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларнинг олдидан туриб туяларига минганларида, Байҳара золимларча у зот алайҳиссаломнинг туялари кўксига тўсатдан уриб юборди. Туя сакраб ўрнидан турган вақтда Севимли Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ерга йиқилдилар.

Дуба бинти Амир исмли бир аёл Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга нисбатан қилинган бу ҳақоратни кўрар -кўрмас:

«Эй Амир хонадони, кўз ўнгингизда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга қилинган мана шу азиятни кўриб ҳам орангизда у зот алайҳиссаломни ўз ҳимоясига менинг ҳурматим учун ҳам оладиган киши йўқми?» деди.

Шунда у аёлнинг амакилари ўғилларидан уч киши дарҳол ўрнидан туриб, малъун Байҳаранинг устига бостириб боришди.

Бу воқеадан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам улар ҳақиға:

«Эй Аллоҳим, уларга Ўз баракотингдан ёғдир!» дея дуо қилдилар.

Ушбу дуо баракотидан Аллоҳ таоло бу инсонларни ҳидоят қилди ва ҳаётлари сўнгида шаҳидлик мартабасига ноил қилди.

Бу қабилянинг ёши ўта кекса бўлиб қолгани туфайли ҳаж мавсумида иштирок эта олмай қолган бир раислари бор эди. Улар ватанларига қайтишганда, бу ерда бўлиб ўтган барча воқеаларни мана шу кекса чолга гапириб беришди. Буларни диққат билан тинглаган чол қўлларини бошига қўйганча:

«Эй Амир ўғиллари, қўлингиздан бой берган бу имкониятни қандай қилиб ўз ўрнига қўясизлар? Нафсим қудрати остида бўлган Аллоҳга қасамки, Исмоил ўғилларидан ҳеч бири ҳозиргача ёлғон пайғамбар эканлигини айтмаган! Унинг айтган ҳар бир сўзи ҳақ ва ҳақиқат эди! Сизларнинг пайғамбарликни кўра олиш қобилиятингиз ўша пайтда қаерда эди?» дея уларни айблади.²²⁰

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзларига қилинган барча салбий муносабатларга қарамасдан, динни одамларга даъват этишдан асло бир одим ҳам чекинмадилар ва бозорга келган бошқа қабилаларга ҳам ўзларига ваҳий қилинган ҳақ йўлга чорлашда давом этдилар.

Пайғамбаримиз ва ҳазрати Савданинг никоҳлари

Савда волидамиз Сакрон ибн Амр билан никоҳланган эдилар. Мусулмонлар исканжага учрагач, Ҳабашистонга ҳижрат қилишади. Сакрон бироздан кейин у ерда вафот этади. Ҳазрати Савда исломда вафодорлик ва фидойилик кўрсатгани учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг эътирофларига муяссар бўлдилар. Пайғамбар алайҳиссалом у кишини, жабр-озорлардан асраш учун ўз никоҳларига олдилар. Расулуллоҳ ва ҳазрати Савда волида-

220 Ибн Ҳишом, II, 33-34; Ибн Касир, “ал Бидоя” III, 184; Ибн Ҳажар, “ал Исоба”, IV, 353.

мизнинг никоҳларига Усмон ибн Мазуннинг завжалари Ҳавло хотун васила бўлган.

Ҳавло хотун никоҳланиш ҳақида Ҳазрати Савданинг оталарига гап очганди, у киши:

– Ҳақиқатан Муҳаммад ниҳоятда шарафли куёв бўлади! – дея бу никоҳни маъқуллади. Лекин Савда хотун вафот этган эридан 5-6 кичик боласи борлиги учун Пайғамбар алайҳиссалом билан никоҳланишга журъат қилолмасди. Борлиқ Нури соллаллоҳу алайҳи ва саллам унинг тараддудни кўриб:

«Мен билан никоҳланишингга монелик қилаётган нарса нима?» – дея сўрадилар.

– Эй Расулуллоҳ! Мен учун Сиздан кўра севимли киши йўқ экан, Сиз билан никоҳланишимга нима монелик қилиши мумкин? Лекин болаларим кеча-кундуз бақир-чақир қилиб Сизни безовта қилишларидан кўрқаман. Бўлмаса мен бу ишни Сизни мамнун ва масрур қилиш учун жони дилдан қабул қиламан, – деди (Ибн Саъд, VIII, 53-57; Аҳмад, I, 318-319; VI, 211; Ҳайсамий, IV, 270)

Бу никоҳни нубувватнинг ўнинчи йили Рамазон ойида бўлди. Савда волидамиз Борлиқ Нурига улкан эҳтиром кўрсатиб, хизматларини бенуксон адо этарди. У киши Расулимиз ёлғиз қолганларида уларга умр йўлдоши бўлиб, Расулуллоҳни қараш ва она меҳрига зор қизларига меҳр-шафқат билан ғамхўрлик қилиб, уларни катта қилгалар.

НУБУВВАТНИНГ ЎН БИРИНЧИ ЙИЛИ

Ақаба учрашуви

Тун эди. Каъбага зиёратга келган олти кишилик жамоа Ақаба тепалигида Икки олам Сарвари, Анбиёлар Раҳбари Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан учрашиб қолишди. У зотнинг дунёни ёритган нури илоҳийларига қараб: «Қандай гўзал инсон экан?!» дея ўзаро гаплашишди. Шу лаҳзаларда кўнгилларга таърифи ожиз ҳаяжон ва қалбларига муҳаббат уруғини кўкартирадиган раҳмат томчилари оқа бошлади. Ўша сирада уларга яқинлашган Борлиқ Нури нубувват вазифаси талабидан уларни исломга даъват қилиш учун гапирдилар:

«Бироз ўтириб суҳбатлашамиз?».

Мадиналик олти кишилик омадли жамоа бу қадар ўзларини мафтун этган бу зот билан суҳбатлашиш имконини саодат билдилар. Дарҳол Пайғамбар алайҳиссаломнинг атрофларига, нур атрофидаги парвоналардек тўпланишди.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларга Қуръони каримдан оятлар ўқиб, исломни англатдилар. Икки дунё саодатини истаганлар бу иймон даъватини ижобат қилишлари кераклигини айтдилар.

Мадиналиклар яқинда бир Пайғамбар келишини, аждодларидан, қолаверса, қўшнилари бўлган яҳудийлардан ҳам буни такрор-такрор эшитгандилар. Пайғамбар алайҳиссаломнинг даъватларини эшитиб бир-бирларига:

– Бу яҳудийлари келишини айтиб, бизни огоҳлантирган Пайғамбар! Зинҳор, яҳудийлар Унга иймон келтиришда биздан ўзиб кетмасинлар! – дейишди.

Расули Акрамни илк бор кўрганларидаёқ махлиё бўлганлари нуроний чеҳраларига қараб, айтганларини тафаккур қилдилар ва даъватга «Лаббай» дея жавоб бердилар. Ҳаммалари баробар калимаи шаҳодат келтиришди.

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

Пайғамбар алайҳиссалом улардан мусулмонлар билан бирга Мадинага борганларида ёрдам бериш-бермасликларини сўрадилар.

Мадинанинг бу дастлабки мусулмонлари Авс ва Ҳазраж қабилалари орасида қаттиқ жанглар бўлаётганини, бу қабилалар орасидаги душманлик ҳаддан ошиб кетганини, бу йил келишса, уларга муносиб қадар ёрдам беролмасликла-

рини айтиб бир йилга муҳлат сўрадилар. Мадиналиклар исломга даъват этишга сўз бериб, келгуси йил ҳаж мавсумида яна келишни ваъда қилишди.

Бу кичик иймон карвони юртларига бошқача кайфият ва ҳаловат билан қайтишди. Жаҳолат ғуборларидан ариган, елкаларидан қайғу тоғи ағдарилган ва қуш каби енгил бўлгандилар. Мадинага борганлариданоқ Сарвари Олам, Икки дунё қуёши Пайғамбар алайҳиссалом ҳақида одамларга гапириб, уларни исломга даъват қилишни бошлаб юборишди. Мадинада Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳақида гапирилмаган битта ҳам хонадон қолмади.²²¹

Учинчи шакки содр

Меърожга тайёргарлик

Исро ва Меърож кечасида Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг пок қалблари учинчи кез илоҳий тажаллига тайёрланиб, кўкслари иймон ва ҳикмат билан тўлдирилади.²²²

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу ҳодисани шундай марҳамат қилганлар:

«Мен Каъбанинг Ҳатм қисмида ётган эдим. Уйқу ва уйғоқлик орасидалигимда ёнимга бир киши келди. Шу ердан шу ергача (кўксимни) ёрди (Буларни айтаётиб, томоқ чуқуридан қил чикқан жойгача кўрсатардилар.) Юрагимни чиқарди. Кейин менга ичига иймон ва ҳикмат тўлдирилган олтин идиш келтирилди. Юрагим (сув ва Замзам билан) ювилди. Сўнгга ичига иймон ва ҳикмат тўлдирилиб, яна ўрнига қўйилди...» (Бухорий, «Бадул халк» 6, «Анбиё» 22, 43; Муслим, «Иймон» 264)

Меърож – Маҳбубнинг Ҳабибига бетакрор икром

Исро ҳодисаси ҳижратдан 18 ой аввал рўй берган. Исро ва Мероҷ ўлароқ тилга олинадиган бу илоҳий ҳодиса бутун башарий пардаларни кўтариб, ақл етмас мезонларда ва буткул илоҳий ўлчовларда рўй берган лутфу марҳаматдир. Масалан, башарий маънода макон ва замон тушунчаси ўз кучини йўқотиб, миллиардларча кишининг ҳаётига етмайдиган узоқ сафар ва сон-саноксиз мушоҳадалар бир сониядан ҳам оз вақт ичида рўй беради.

Ҳақ таоло шундай марҳамат қилади:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

221 Қаранг: Ибн Ҳишом, II, 38; Ибн Саъд I, 219; Ҳайсамий, VI, 40.

222 Қаранг: Бухорий, “Салот”, I; Муслим, “Иймон”, 263.

«Ўз бандасини кечаси Масжидул Ҳаромдан атрофини баракали қилганимиз Масжидул Ақсога оят-мўъжизаларимизни кўрсатиш учун сайр қилдирган зот пок бўлди. Албатта, У эшитгувчи ва кўргувчи зотдир»
(«Исро» суарси, 1-оят)

Ояти карима муҳим ва ҳайратланарли ушбу ишнинг нақадар аҳамиятли эканига эътиборни тортиш билан бошланган. Муфассирларнинг изоҳларига кўра, бу ояти карима Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг барча нуқсону қусурлардан пок эканлигини таъкидлайди. Қолаверса, Ҳақнинг мўъжизавий санъати олдида ҳайрат ифодасини ўлақро ишлататиларди.

Хулоса қилиб айтганда, бу калима:

1. Ақлни шоширувчи Исро ҳодисасини улуғлаш ва ҳақ эканини таъкидлаш – қалбларни поклаш учун замин ҳозирлашдир. Бандаларни ташбеҳ ва тажсим (Аллоҳ таолони маҳлуқотга ўхшатиш ва жисм шаклида ўйлаш) каби шубҳа – гумонлардан асрайди.

2. Мерожга ишонмаганларга Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг қудрати ва ҳар қандай нуқсону айблардан пок эканлиги ҳақидаги ҳақиқатни таъкидлайди.

Шунингдек, ояти каримада кечага эътибор қаратиш сўралапти. Чунки Исро – кеча сафаридир. Ваҳий, кўп ҳолларда кечаси келган. Салбий-ижобий буюк ишлар ва катта ҳодисалар умимий ҳолда кечалари рўй берган. Шу жумладан, нафл ибодатлар ичида саҳар вақтида адо этилган таҳажжуд юксак мақомдаги ибодатлардан саналади.

Масжидул Ақсо ва атрофининг муборак бўлиши эса шундай изоҳ этилади:

1. Дин ва дунё баракоти билан баракотланган. Атрофида яшил боғлар ва дарёлар бор.

2. Жуда кўп Пайғамбарлар у ерда яшаган ва шунинг учун ҳам ваҳий тушириладиган макон бўлган.

3. Исро ҳодисаси сабаби билан ҳам янада баракотли қилинган.

Бу сафарда Ҳақ таоло бандаси ва Расули Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва саллам ажойиб ва мўъжизавий ҳодисаларни кўрсатган.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўша кеча Масжидул Ақсода барча Пайғамбарларга имомлик қилиб намоз ўқидилар.²²³

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Исро кечаси Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва салламга бир косада шароб, бирида сут келтирилади. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир қур кўз ташлаб сутли косани танлайди. Шунда Жаброил алайҳиссалом:

– Сизни инсоннинг фитратига уйғун бўлган нарсага йўналтирган Аллоҳга ҳамдлар бўлсин. Агар шароб тўлдирилган косани олганингизда,

223 Ибн Саъд I, 214.

умматингиз йўлдан адашиб, ахлоқсизликка бериларди, — дедилар (Муслим, «Иймон» 272, «Ашрибо» 92).²²⁴

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу билан бутун уммат мисолида эдилар ва уларнинг файзиёб манбаи бўлдилар. Бу ерда сут – фитрат, шароб эса дунёга рағбатни тамсил этади.

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло ояти каримада:

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ

«У ҳаводан нутқ қилмас» («Нажм» сураси, 3-оят) дея Борлиқ Нури Расулимизнинг истаганларини сўйламаётганлари ва ўз-ўзларидан бирор нима қилмаётганларини марҳамат қилади.

Фоили Мутлақ Ҳақ таолодир ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам Унга буткул таслим бўлган. Бу ерда Аллоҳ таоло сутни танлашга ирода қилдириб, Ҳабибини энг фазилатли нарсага йўналтирган. Шу билан бирга бу ҳадиси шариф уммати Муҳаммаднинг устунлигини ҳам аён қилмоқда.

Исро ҳодисаси билан Масжидул Ҳаромдан Масжидул Ақсога олиб борилган Пайғамбар алайҳиссалату вассаломга у ердан самога юксалиш, Аллоҳ таолонинг ҳузурига кўтарилиш, яъни Меърож шарафи бахш этилди. Масжидул Ақсога борган Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам у ердан Жаброил алайҳиссалом ҳамроҳликларидан Сидратул мунтаҳога чикдилар.

Бутун Коинотнинг сарвари алайҳиссалату вассалом бу ҳодиса ҳақида шундай марҳамат қиладилар:

«Менга эшакдан каттароқ, ҳачирдан кичикроқ қадами илдам бир дулдул келтирилди. Уни миниб Байтуллоҳга бордим. Дулдулни пайғамбарларнинг уловлари турадиган жойга боғлаб, масжидда икки ракат намоз ўқиб чикдим. Жаброил менга бир идишда май билан иккинчи идишда сут келтирди. Мен сутни танладим. «Табиий нарсани топдинг», деди Жаброил. Шундан кейин осмонга кўтарилдик. Жаброил осмоннинг очилишини талаб қилди. Шу пайт: «Кимсан?» деган овоз эшитилди. Жаброил ўзини танитди. «Ёнингдаги ким?» деб сўради бояги овоз. «Муҳаммад», деди Жаброил. «Унинг пайғамбарлик вақти келдими?» деди овоз. «Ҳа», деди Жаброил. Шундан кейингина осмоннинг қопқалари очилди. У ерда мен Одам алайҳиссаломни кўрдим. У зоти муборақ менга пешвоз чиқиб, яхшилик тиладилар. Ундан кейин иккинчи осмонга кўтарилдик. Бу ерда ҳам аввалги савол-жавоблар такрорланиб, кўкнинг дарвозалари очилди. Бу ерда Яҳё билан Ийсони учратдим. Улар ҳам менга пешвоз чиқиб, яхшиликлар тилашди. Учинчи осмонга ҳам шу тахлит чикдик ва бу маъвода жами гўзалликнинг ярми ато этилган Юсуфни кўрдим.

224 Яна қаранг: Бухорий, «Тафсир» 17/3, «Ашрибо» 1, 12; Насой, «Ашрибо» 41. Исро ва меърож ҳодисаси билан ислом фитрат дини экани таъкидланган, руҳи қора ва қалби қаттиқ кишиларга самовот эшиклари очилмаслиги билдирилган.

У ҳам менга пешвоз чиқиб, яхшилик тилади. Тўртинчи осмонда Аллоҳ таоло Марям сурасининг 58-оятида: **«Идрисни юқори даражага кўтардик»**, дея эътироф этган Идрис билан юз кўришдик. Бешинчи осмонда Ҳорун билан, олтинчи осмонда Мусо билан учрашдим. Улар ҳам менга пешвоз чиқиб, яхшилик тилаб қолишди.²²⁵ Еттинчи осмонда Байтулмаъмурга суяниб ўтирган Иброҳимни кўрдим. Байтулмаъмурга ҳар куни етмиш минг фаришта кириб чиқар, бир марта ташриф буюрганларига қайтиб келиш навбати тегмас экан. Иброҳим алайҳиссалом *“Эй Муҳаммад! Умматингизга мендан салом айтинг ва уларга жаннат тўпроғи гўзал, сувлари ширин, замини ниҳоятда кенг ва текис эканини етказинг. Айтинг, жаннатга кўпроқ дарахт экишсин. Жаннатнинг дарахтлари: «Субҳаналлоҳу вал-ҳамду лиллаҳи ва ла илаҳа иллаллоҳу валлоҳу акбар!» дейишдан иборат»*. дедилар. Кейин Сидратулмунтаҳо дарахтини кўргани бордик.

Жаброил алайҳиссалом:

«Мана бу Сидратул Мунтаҳо! – деди. Унинг япроқлари филнинг кулоғидек, мевалари ковокдек келар экан. Роббимнинг амрига биноан бу дарахт ўзгариб, товланиб турарди. Унинг таъриф-тавсифига барча махлуқлар қатори одам ҳам ожиз.

У ерда тўртта дарё бор эди. Иккитаси ботиний дарё, иккитаси зоҳирий дарё.

– Булар нима, эй Жаброил? – дея сўрадим.

Жаброил алайҳиссалом:

– Бу икки ботиний дарё жаннатдаги икки дарё. Зоҳирий дарёлардан бири Нил, иккинчи Фирот, – деди» (Бухорий, Бадиул халқ, 6; «Анбиё» 22, 43; «Манокибул Ансор», 42; Муслим, “Иймон”, 264; Термизий, “Тафсир”, 94, Даовот, 58; Насоий, Солат, 1; Аҳмад, V, 418)²²⁶

Сидротул Мунтаҳода Жаброил алайҳиссалом:

– Эй Аллоҳнинг Расули! Шу ердан уёғига ўзингиз кетасиз! – дедилар.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Нечун, эй Жаброил?» дея сўрадилар.

– Ҳақ субҳанаҳу ва таоло менга шу ергача чиқишимга изн берди. Агар бу ердан олдинга бир кадам кўйсам, ёниб кул бўламан! – дедилар Жаброил алайҳиссалом (Розий, XXVIII, 251)

225 Мусо алайҳиссаломнинг йиғлаганлари ҳасаддан эмас, ўзлари эришолмаган камол ҳолидан маҳзунлик сабабидир.

226 Яна бир қарашга кўра, Нил ва Фирот дарёларига Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам жиннатга гувоҳ бўлганларининг маъноси қуйидагича изоҳланади: Ислому нури ер юзига тарқалади — ислом Нил ва Фирот хавзасидаги ерларга ҳукмрон бўлади, бу ҳудудлар эронликларнинг оташпарастлигидан ва Византиянинг учлик эътиқодидан халос бўлади. Бу водий аҳолисининг авлодлари тавҳид байроқдорлигини қилиб, исломга хизмат қилади.

Ундан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ёлғиз ўзлари кетдилар. Набий алайҳиссаломга мўъжизалар кўрсатилди. Бу мўъжизаларни муносиб равишда сўзга тизилиши, ҳаёлга ҳам сиғдириб бўлмайдиган, башар идроки доирасига сиғдиришга уриниш ниҳоятда мушкул. Ҳақиқати ва моҳияти эса Аллоҳ ва Унинг Ҳабиби орасида абадий сир бўлиб қоладиган муҳташам ҳолатлар, буткул «оламул ғайб» шартларига кўра юз берган.

Шу билан бирга Аллоҳ ва Унинг Пайғамбари орасидаги бу муҳташам сирнинг тажалли этиши ваҳийга муяссар бўлганларга Роббнинг қудрат, азамат ва салтанатини кўрсатмоқда.

Қолаверса, Меърож ҳодисаси Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Тоифда кўрган жабр-зулм оқибатида қалбларига инган маҳзунликни сурурга тўлдириш каби мақсади илоҳийга ҳам йўналтирилган.

Аслида, замон ва макон сиғдирилмайдиган бу илоҳий ҳодиса инсон тафаккури учун бутунлай камраб олиними мумкин эмас. Бу каби башар идроки чегарасига сиғмайдиган ҳассос ва ўзига хос мавзуларда ҳаёлотни мажбурлаш ман этилган.

Хуллас, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам барча Пайғамбарлар учун воқе бўлган илоҳий марҳаматлардан ортиқ икромии илоҳий билан Меърожда Аллоҳ таолога хос замонсиз ва маконсиз оламда:

فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ

«Бас, икки камон микдоридай жойда бўлди. Балки ундан ҳам яқинроқ келди» («Нажм», 9-сура) дея аталган бир ҳодисанинг иштирокчиси бўлдилар.

Бу ҳодисанинг бир заррасини мушоҳада қиларкан, улулазм Пайғамбарлардан бўлишларига қарамай Мусо алайҳиссаломнинг беҳуш бўлганларига кўра, Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассаломнинг Аллоҳ даргоҳидаги олий мавқелари ва У зотга лутф этилган махсус салоҳият ва иқтидор даражасини бироз бўлсада англаш мумкин...

Яна бир жиҳатдан Мусо алайҳиссаломга муқаддас маконда пойабзалларини чиқаришлари ва оёқларини у ернинг барокатидан фойдаланиб, шарафи билан шарафёб бўлишлари сўралганди. Лекин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Жанобимизга Меърож кечаси «Эй Ҳабибим! Сиз Арш устида ковушингиз билан юрингки, Аршу Аъло ковушингиз чанги билан шарафлансин ва Аршнинг нури Сизни кўриш неъматидан насибалансин!» дейилганди (Бурсавий, V, 370)

Икки Олам Сарварининг Меърожга кўтарилишлари сабабли самавотнинг шавку ҳаяжонини шоир Камол Адиб Куркчи ўғли шундай гўзал тасвирлайди:

Шаби Меърожда сиймосини томоша қилди деб

Еру осмон шукронайи саждаги йиқилди.

Аллоҳ таоло Меърожни Қуръони каримда шундай марҳамат қилади:

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ

«Ботаётган юлдуз²²⁷ билан қасам» («Нажм» сураси, 1-оят).

Суранинг таъкидланмоқчи бўлинган ҳақиқатга инкорчилар томонидан бўладиган эътирозлар туфайли, Меърож ҳаққониятига урғу бериш учун қасам билан бошланган. Жумладан, қасам ортидан келадиган бошқа оятлар карималарда шундай марҳамат қилинади:

مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ. وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ. إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ.
عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ. ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَىٰ. وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَىٰ.

«Сизнинг биродарингиз адашгани ҳам, йўлдан озгани ҳам йўқ. У ҳаводан нутқ қилмас. У (Қуръон) ваҳийдан ўзга нарса эмас. Унга шиддатли қувват эгаси ўргатди. Миррат эгаси. Бас кўтарилди. Ва у олий уфқда эди» («Нажм» сураси, 2-7-оятлар)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам аввал энг юксак уфққа кўтарилдилар:

ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى

«Сўнгра яқинлашди ва жуда ҳам яқин бўлди» («Нажм» сураси, 8-оят) Яъни, Борлиқ Нури илоҳий жозибанинг асири ўлароқ юқорига кўтарилдилар. Турган жойлари ва мақомларидан ҳам юқорига кўтарилдилар.

Бу билан Пайғамбар алайҳиссалом энг юксак уфқда шунчаки юксалиб қолмай, Аллоҳга яқинлашдилар. Кейин илоҳий чақириқ борган сари ортиб бораверди ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам энг юксак уфқдан ҳам кўтарилдилар ва:

فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ

«Бас, икки камон миқдоридай жойда бўлди. Балки ундан ҳам яқинроқ келди» («Нажм» сураси, 9-оят)

227 Ҳақ субҳонаҳу ва таоло қасам этган юлдуз сўзи билан боғлиқ муфассирлар бир қанча изоҳлар келтирганлар. Буларнинг энг муҳими “юлдуз” Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ёки Қуръони каримдан парча-парча тушган оятлар бўлиши зикр қилинган. Бу ҳолатда юлдузга қасамнинг маъноси шундай ифодаланади:

1. Меърожга чиққан ва тушган Муҳаммад Мустафо узра қасам бўлсин!

2. Қуръон нузули асносида келган ҳар ваҳийнинг тушадиган вақтига қасам бўлсин!

Ояти каримадаги **«Икки камон микдоридай жой. Балки ундан ҳам яқинроқ»** баёни башарият тафаккури нуктаи назаридан келиб чиқиб, киши идрокига сиғадиган даражадаги ташбехда ифодаланган. Яъни исломдан аввал араблар иттифоқ курмоқчи бўлсалар икки камон чиқарардилар. Бирини иккинчисининг устига қўйиб, иккисини «каб» (камоннинг найзаси ва тутқич қисмидан иборат икки бурчак оралиғини) бирлаштиришар, кейин иккисини ҳам бирга тортиб ўқ отардилар. Бу бири рози бўлган нарсадан иккинчисининг ҳам рози бўлишини, бирини ғазаблантирган нарса иккинчисини ҳам ғазаблантиришини ифодалайдиган баҳамжиҳатлик ва бирлашишга келишув бўларди.

Бу моддий ва маънавий яқинлик деган маънони англатувчи ва башар идрокига сиғмаган олий ҳақиқатдир. Яъни Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва саллам шу ерда Роббисига шунчалик яқинлашдики, бутун воситалар ортда қолиб, тўғридан тўғри:

فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ

«Ва У зот бандасига нимани ваҳий қилган бўлса, етказди» («Нажм» сураси, 10-оят)

Бу ваҳийнинг моҳияти шу тарзда изоҳланади:

1. Намоз. Меърождаги энг муҳим нарсалардан бири – беш вақт намознинг фарз қилинишидир. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мусо алайҳиссаломнинг тавсиялари билан Ҳақ субҳанаҳу ва таолога мурожаат қилиб, аввалига эллик маҳал фарз қилинган намозни беш вақтга туширганлар. Шунингдек, Аллоҳ таоло бирга ўн қўшиб, беш вақт намозни адо этганга эллик маҳал намознинг ажрини эҳсон этишини билдирган. Шунингдек, Ҳақ субҳанаҳу ва таоло шундай марҳамат қилади: *«Кимки бирон эзгуликни ният қилиб, кейин уни қилолмаса, бир яхшиликнинг савоби, мабодо қўнғлига туккан эзгуликни рўёбга чиқарса, ўн яхшиликнинг савоби берилади. Кимки бирон шумликни кўзласа-ю, амалга оширмаса, ёмонлик ёзилмайди, мабодо ўйлаган ёмонлигини қилса, битта ёмонликнинг гуноҳи ёзилади!»* (Муслим, «Иймон» 259)

Бу борадаги ҳадиси шарифда баён қилинишича, Аллоҳ таоло аввалига эллик маҳал буюрилган намозни, Расули Акрам алайҳиссаломнинг мурожаатлари билан беш маҳалга туширган. Бунинг маъноси – банданинг устида бир кунда эллик маҳал намоз адо этиш фарз бўлгани, фақат Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг лутфу карами билан бу ибодат бирга ўн нисбатда камайтирилган. Асосан, Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

«Жин ва инсонни фақат Менга ибодат қилиш учунгина яратдим» («Зарийт» сураси, 56-оят) баёни, башарнинг асли амалу фаолияти ибодат эканлигини, фақат марҳамати илоҳийнинг талаби энг заиф маҳлуқотлар ҳам эътиборга олиниб, бу борада енгиллик берилиши ва 5 вақтдан ортиғи мажбурий эмаслигини тақозо этади.

Комил мўминлар фарз қилинган беш маҳал намозга қўшимча равишда «Зуҳо», «Шурук» (ишроқ) ва «Аввобин» каби нафл намозларни ҳам адо этадилар, шунингдек, тунлари таҳажжудда қоим бўладилар.

Буларнинг барчаси юқоридаги ҳодисанинг самарасидир. Фақат бундай ибодатларга инсонлар тоқат қила олишлари ва ибодат лаззатига эриша олишлари учун намоз эллик маҳалдан бошланиб, охирида Пайғамбар алайҳиссалоту вассаломнинг мурожаатлари билан беш маҳалга туширилади.

2. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга хитобан: «Пайғамбарлардан ҳеч қайсиси Сиздан аввал, умматлардан ҳеч қайсиниси Сизнинг умматингиздан аввал жаннатга кирмайди!» дея марҳамат қилинган (Розий, XXVIII, 248)

3. «Бақара» сурасининг сўнгги икки ояти каримаси ваҳий қилинган. Мулимдан ривоят қилинган бир ҳадиси шарифда шундай марҳамат қилинади: «Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга (Меърожда) уч нарса берилди – беш маҳал намоз, «Бақара» сурасининг охири ва умматларидан куфр келтирмаганларнинг катта гуноҳлари кечирилгани хабари...» (Муслим, «Иймон», 279).

Шу билан бирга, Меърождаги ваҳийнинг тафсилоти ва руҳиятини фақат Аллоҳ ва Пайғамбари биладилар.

Бу ерда бизга ошкор бўлгани Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Меърожга кўтарилганлари ҳаёл сифатида эмас, қалб ва виждон билан ҳам тасдиқланган ҳақиқат эканини мушоҳада қилишдир. Яъни:

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى. أَفَتَمَارُونَهُ عَلَىٰ مَا يَرَى.

«Қалб (кўз) кўрганини ёлғонга чиқармади. У билан ўзи кўрган нарса устида тортишасизларми?!» («Нажм» сураси, 11-12-оятлар).

Аллоҳнинг Расули Меърожга кўтарилиб, Роббиларининг саноксиз ҳодисалар ва ибратли воқеаларга гувоҳ бўлганларидан кейин, ҳеч қандай банда эришолмайдиган ўша хос мақомдан ортга қайтар эканлар, Жаброил алайҳиссаломни қолган жойида, яъни Сидратул Мунтаҳода бир бор асл суратларида кўрдилар:

Ояти каримда шундай марҳамат қилинади:

وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ. عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُتْنَىٰ.

«Ва дарҳақиқат, уни бошқа сафар кўрди. Тугаш дарахти олдида» («Нажм» сураси, 13-14-оятлар).

Оятда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мақом жиҳатидан Жаброил алайҳиссаломдан олдиндаликлариға ишора қилинмоқда. Қолаверса, Жаброил алайҳиссалом Меърож кечасида: «Бир бармоқ учи қадар яқинлашсам, аниқ ёнардим!» деган мақомида қолгандилар ва Пайғамбар алайҳиссалом олдинга қараб кетгандилар. Бу ҳақиқат Расулуллоҳ қайтиб келиб яна Жаброилга дуч келишлари билан теранроқ тушунилмоқда.

عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى. إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَى.

«У(дарахт)нинг ҳузурида маъво жаннати бор. Ўшанда, дарахтни ўрайдиган нарса ўраб турибди» («Нажм» сураси, 15-16-оятлар).

Фаҳри Коинот алайҳиссаломдан сўралди:

– Эй Расулуллоҳ! Сидратда нима кўрдингиз?

У зот марҳамат қилдилар:

«Олтин парвоналар билан ўралганини ва ҳар япроғида бир фаришта ўтирганча Аллоҳга тасбеҳ айтаётганини кўрдим» (Таборий, XXVII, 75; Муслим, «Иймон», 279)

Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинишча, Аллоҳ таоло Мусони калом, Иброҳимни дўстлик ва Муҳаммад Мустафони рўётуллоҳ (Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг биз билолмайдиган ҳолатда мушоҳада қилиш) шарафи билан муқофотлаган (Таборий, XXVII, 64)

Маҳбуб ҳузурида кўзнинг Ундан бошқага қарамаслиги одобнинг энг чўққисидир. Ҳақиқатдан ҳам:

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى. لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى.

«Нигоҳ бурилмади ҳам, ҳаддидан ошмади ҳам. Дарҳақиқат, Ўз Роббининг улкан белгиларидан кўрди» («Нажм» сураси, 17-18-оятлар).

Бу оятлардан шу тушуниладики, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳеч ким бир махлуқот, ҳатто Жаброил алайҳиссалом ҳам ўтолмаган ҳудуд – Сидратул Мунтаҳодан нарига ўтдилар. Оятда башар идрокига кўра «Бирлаштирилган икки камон орасидай жой. Балки ундан ҳам оз» дея таснифланган, ақл илғаши маҳол ва маҳрам дийдорлашиш рўй берди.

Бу учрашувда Пайғамбарлар Султони сўз билан ифодалаш мушкул бўлган олий ва буюк ҳақиқатлар, яъни Роббиларининг рубубият оятларидан, мулк ва салтанатининг буюклигидан фақат мушоҳада билан эришиш мумкин бўлган буюк оятларга гувоҳ бўлдилар.

Буни муфассирлар «Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам қалб кўзлари билан Аллоҳни кўрдилар» тарзида баён этганлар (Таборий, XXVII, 63)

Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан келган ривоятга қўра, Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «*Мен Роббимни кўрдим!*» дея марҳамат қилганлар (Ахмад, I, 285; Ҳайсамий, I, 78)

Бошқа бир ривоятда Пайғамбар алайҳиссаломдан «Роббингизни кўрдингизми?» дея сўралганда жавобан: «*Бир нур кўрдим!*» дея марҳамат қилганлар (Муслим, «Иймон», 292)

Яна Аллоҳ билгувчироқ!...²²⁸

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламдан Исро ва Меърож билан боғлиқ кўп ривоятлар нақл қилинган. Улардан айримларини келтириб ўтамиз:

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Меърожда бир жамоани учратдилар ва кўрдиларки, уларнинг лаблари туя лабидай эди. Бир нечта масъул фаришталар уларнинг лабларини кесиб, оғзига тош қўядилар.

«*Эй Жаброил! Булар кимлар?*» – дея сўрадилар.

Жаброил алайҳиссалом:

«Булар етимларнинг молини ноҳақ еганлардир!» – делилар (Таборий, XV, 18-19)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам яна бошқа бир жамоатни кўрдилар. Улар ҳам темир тирноқлар билан юзларини ва кўкраklarини тирнардилар:

«*Эй Жаброил! Булар кимлар?*» – дея сўрадилар.

Жаброил алайҳиссалом жавоб қилдилар:

«Булар (ғийбат қилиш билан) одамларнинг гўштини еганлар ва уларнинг обрўсига зарар етказганлар!» (Абу Довуд, «Адаб» 35/4878)

Шундан кейин Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам у ерда зинокорларни чириган жасад еётган бадбахтлар ҳолида, фоиз еганларни қоринлари шишган ва шайтон урган шармандали ҳолатда, зино йўли билан орттирилган болаларини ўлдирган аёлларнинг баъзиларини кўксидан, баъзиларини бўйнидан осилган ҳолатда кўрдилар.²²⁹

Шунинг учун Борлиқ Нури Расулимиз:

«*Агар мен кўрган нарсаларни сизлар ҳам кўрганингизда, муҳаққақ кам қулиб, кўп йиғлардингиз!*» дея марҳамат қилганлар (Бухорий, «Тафсир» 5/12)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам яна Меърожда гувоҳ бўлган воқеалари ҳақида бир ҳадиси шарифларида шундай марҳамат қилганлар:

228 Меърож билан боғлиқ ояти қарималарнинг изоҳида Олмалили Ҳамди Язир Хожаафандининг “Ҳақ дин Қуръон тили” номи «Тафсир»идан истъфода қилинган.

229 Қаранг: Таборий, XV, 18-19.

«Меърож кечаси жаннат эшиги устига шундай ёзилганини кўрдим: «Садақа берган ўн баравар, қарз берган ўн саккиз баравар мукофотлантирилади».

«Эй Жаброил! Қарз нега садақадан устун бўлар экан?» дея сўрадим.

«Чунки кўп ҳолларда ёнида пули бўлса-да, киши садақа сўрайди. Қарз сўраган киши эса чиндан ҳам муҳтожликдан сўрайди», дея жавоб берди Жаброил» (Ибн Можа, Садоқат, 19)

Борлиқ Нури алайҳиссолату вассалом бошқа бир ҳадиси шарифларида шундай марҳамат қиладилар: *«(Меърожда) жаннатнинг эшигидан қарадим. Уларнинг кўпчилиги фақирлар эди. Бойлар (сўроқ-савол учун) маҳбус эди. Улардан дўзахийларининг оловга ташланишлари буюрилган эди. Дўзахни кўрсатишди. У ердагиларнинг аксарияти аёллар эди»* (Бухорий, «Риқоқ», 51; Муслим, «Зухд» 93)

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу ҳадиси шарифлари билан аёлларга илоҳий азобдан халос бўлишлари учун тийилишларини огоҳлантирадилар.

Меърож василаси билан шу ҳақиқатга диққат қилиш керакки, одамлар замон жиҳатидан фақат ўтмишнинг мушоҳада ва мутаносибликларни англаган ҳолатда, Пайғамбарлар Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг иродаси билан ўтмиш, айни ҳолат ва келажак ҳақидаги маълумотлардан огоҳлантирилган. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам маҳшар аҳволидан хабар беришлари ва бу хабарларни «кўрдим», «эшитдим» тарзида бўлгандек марҳамат қилишлари бу ҳақиқатнинг исботидир.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўтмиш, айни ҳолат ва келажак ҳажмидан холи бўлган Меърож кечасида олдинда кутилаётган бир қанча ибратли воқеаларни кузатганлар ва буларни ўтмиш кўринишида, яъни бўлаётган суратда гувоҳ бўлганлар. Шундай мисоллардан бири Абдуррахмон ибн Авф ҳазратлари ҳақида.

Ҳадиси шарифда марҳамат қилинади:

«Меърож кечасида Абдуррахмон ибн Авфни кўрдим. Жаннатга эмаклаб кириб кетаётганди.

«Нега бунча машаққат билан келяпсиз?» дедим.

«Эй Расулulloҳ! Мол-дунё туфайли болаларни ҳам қаритиб юборадиган даражада машаққатли қийноқларни кўрдим. Бу азоблар ичида сизни бошқа кўролмайман, деб ўйладим...» (Муҳаммад Порсо, «Фаслул Хитоб» s. 403)

Абдурахмон ибн Авф розияллоҳу анҳу Мадинага ҳижрат қилиб, бой бўлиб кетгандилар. Бир куни кулоқларига шу ҳадис етиб келди. Дарҳол ҳазрати Оиша розияллоҳу анҳонинг ёнларига бориб, Пайғамбар алайҳиссаломдан шундай ҳадиси шариф ворид бўлган-бўлмаганини сўрадилар. Оиша розияллоҳу анҳо бу ҳадис ворид бўлганини айтгандилар, севинчдан юраклари ўрнига сигмаган

Абдурахмон ибн Авф ҳазратлари ўша паллада Шомдан келган карвонларидаги бутун молни Аллоҳ йўлида инфоқ этдилар.

Ҳақиқатан ҳам Меърожда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам сон-саноксиз оятлар кўрганлар. Жумладан, бир ҳадиси шарифлаида шунмай марҳамат қиладилар: *«(Ўша кеча) осмонга кўтарилдим. Шундай мақомга кўтарилдимки, у ерда қаламларнинг гижирлаганини эшитардим»* (Бухорий, «Салот», 1)

Яъни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай биро мақом ва даражага кўтарилдиларки, у ерда коинотнинг тақдирини ёзаётган қаламларнинг овози эшитилар, идрок доираси қамраб олиши мушкул ҳақиқатларга гувоҳ бўлдилар.

Юқоридаги ҳадиси шарифдан шу англашиладики, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Меърожда ўтмиш, айни дам ва келажақни бир вақтнинг ўзида кўрдилар.

Меърожнинг хусусиятлари

1. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу сафарга чиқмасдан аввал, «шаққи садр» ҳодисаси рўй берди. Бундан аён бўладики, маънавий юксалишга соф қалб билан эришилади. Шундай қалбки, ичида нури илоҳийдан бошқа ҳеч нарсага жой бўлмасин. Қалб ёмонликлардан халос бўлгач, асрори илоҳийнинг тажаллилари кўнгилга ўз оғушига тартади.

2. Исро ҳодисаси бандасини ўзига хос тарзда бошқарган Аллоҳнинг чексиз қудрати ва салтанатини кўз ўнгимизда намоён қилади.

3. Яна бир жиҳати эса, Меърож дард, алам ва изтиробларга тўла Тоиф сафаридан кейин тортиқ қилиниши ва машаққатлар ортидаги сурур муждаси бўлганидир.

4. Қуръони каримда бизга билдирилган фарзлар, Жаброил алайҳиссалом василаликларида воқеа бўлган. Намоз эса, Меърожда тўғридан тўғри Ҳақ субҳанаҳу ва таоло томонидан буюрилган. Бу ҳам намозда ўзига хос сир борлигини ва унинг ибодатлар ичида алоҳида аҳамият касб этишини далолат қилади.

Ҳақиқатан ҳам намоз – диннинг суянчи. Унинг воситасида эришиладиган камолотга бошқа ҳеч қайси ибодат билан эришиб бўлмайди. Исломий ибодатлар ичида намознинг рутбаси, охираат неъматлари ичида энг юксак рўятуллоҳ, яъни Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг гувоҳлик мақоми каби. Зеро, намоз мўминнинг – меърожи. Дунёда бандалар Ҳаққа энг яқин бўлган лаҳзалар хушў ичида адо этилган намоз лаҳзалари. Намоз банда ва Аллоҳнинг мулоқоти.

Шунинг учун ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам «Намоз – кўзимнинг нури»²³⁰ дея марҳамат қилдилар ва охириги нафасларида умматларига намозга эътиборли бўлишни²³¹ васият қилдилар.

5. Меърожда Борлиқ Нури соллаллоҳу алайҳи ва салламга осмон эшикларининг очилиши У зотнинг нубувватлари фақат Макка, Қурайш ва Соқиф билан чекланмаганини, Набий алайҳиссалом бутун дунёга Набий эканликлари ва Икки олам Сарвариликларини аён қилмоқда.

6. Меърож билан инсоний камолотнинг етиб бориши мумкин бўлган сўнгги нуқта кўрсатилган, яъни кишининг маънавий юксалиш ҳудуди баён этилган.

7. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Масжидул Ҳаромдан Масжидул Ақсога олиб борилишлари тарихда жуда кўп Пайғамбар юборилган бу икки диний марказ орасидаги мустаккам ришта яна бир бор кўрсатилмоқда. Қолаверса, бу ҳодиса исломнинг бутун самовий динларга асос бўлган Ҳақ даргоҳидаги ягона дин эканлигини таъкидламоқда. Жумладан, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Масжидул Ақсода барча анбиёларга имомлик қилишларида ҳам ўзига хос ибрат бор.

Меърожни инкор этганлар

Борлиқ Нури, Коинотнинг Сурури Расулимиз Исро ва Меърож ҳодисасини Қурайш мушрикларига хабар беришдан олдин:

–*Эй Жаброил, қавмим менга ишонмайди!* – дедилар.

230 Насоий, “Ишратул Нисо”, 1.

231 Қаранг: Абу Довуд, “Адаб” 123-124. *Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Мусулмонлар уч нарсда шерикдирлар — ўт, сув ва оловда.” дея марҳамат қилганлар. (Абу Довуд, “Сехр”, 60/3477)

Фақат бир киши сувни ўз идишига олган бўлса, унга тегишли бўлади ва уни ишлатиш тўғри эмас. Бу ҳолатда Аллоҳнинг Расули соллаллоҳу алайҳи васаллам усти ёпилган меъдада сувни ичганлари қандай изоҳланади? Уламолар бунга шундай жавоб берганлар: Жоҳилият даврида арабларнинг урф-одатларига кўра, сафардагилар учун барча ҳайвонларнинг сути мубоҳ қабул қилинганди. Чўпонларига буни уқтириб қўйишарди ва янги олган чўпонларига ёнига келган йўловчига сут ичишига тўсқинлик қилмаслигини шарт қилишарди. Сутга бундай муносабат бўлгани каби, ичимлик суви йўловчиларга мубоҳ бўлиши тўғри бўлади. Исрода урф одатларга кўра ҳукм бериш эса қабул қилинган ҳукмдир. (Сухайлий, “Равдул Унуф”, Байрут, 1978, II, 152)

Шунингдек, Пайғамбар алайҳиссалом меърождан қайтаётган карвоннинг ёнидан сув ичишлари замон ва замин жиҳатидан оддий ҳолатдир. Бошқа бир жиҳатдан эса Аллоҳнинг Расули бу ҳодисани меърож учун бир аломат ва далил қилмоқчи бўлганлар. Бу ҳодисани эшитган мушриклар чиндан ҳам, “Майли, бу ҳайрон бўлмайдиган аломат, бориб кўрайликчи, айтганлари тўғрими?” кабилида иш кўришган.

Бир бошқа ҳадиси шарифда шундай марҳамат қилинади:

“Уч тоифа киши борки, Аллоҳ таоло қиёмат куни улар билан гаплашмайди. Булар — ёнидаги ортиқча сувни йўловчига бермаган киши, молини сотиш учун ёлғон қасам ичган киши ва ва подшоҳга итоат қилиб, подшоҳ унга (мол-дунё) берса сўзини тутган, бермаса сўзида турмаган киши.» (Абу Довуд, “Сехр” 60/3474)

Жаброил алайҳиссалом:

– Абу Бакр Сизга ишонади. У киши сиддиклардан, – дедилар (Ибн Саъд, I, 215)

Мушриклар Меърож ҳодисасини эшитиб, ёлғонга чиқаришга уриндилар. Ҳамма ёқда ғийбат ва миш-миш тарқалди. Буни бир фурсат санаб, мўминларни ҳам васвасалар билан иймондан чиқаришга уринишди. Ҳатто ҳазрати Абу Бакрга ҳам боришди. Фақат у киши Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга бўлган мустаҳкам иймон садоқати завқи билан:

– Набий алайҳиссалом нима десалар ростдир! Чунки ул зотнинг ёлғон гапиришларига имкон ва эҳтимол йўқ! Мен Расулуллоҳдан келган ҳамма нарсага ишонаман! – дедилар.

– Сен Унинг айтганларини тасдиқлайсан, бир кечада Байтул Макдисга бориб келганига ишонасанми? – дея сўрашди мушриклар.

Ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу:

– Ҳа! Бунинг нимаси ҳайрон қоларли? У зот менга кеча ёхуд кундузнинг исталган пайтида Аллоҳдан хабар келганини айтадилар, мен У зотнинг айтганларини тасдиқлайман! – дедилар.

Кейин Абу Бакр розияллоҳу анҳу ўша пайтда Каъбада ўтирган Пайғамбар алайҳиссаломнинг ёнларига бордилар. Бўлиб ўтганларни Набий алайҳиссаломнинг муборак оғизларидан эшитдилар ва:

– Тўғри айтдингиз, Эй Расулуллоҳ!.. – дедилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам у кишининг тасдиқларидан ғоят мамнун бўлиб дунёни ёритган у табассумлари билан ҳазрати Абу Бакрга:

– *Эй Абу Бакр, Сиз «Сиддик»сиз!..* – дея марҳамат қилдилар (Ибн Ҳишом, II, 5)

Ўша кундан кейин Абу Бакр розияллоҳу анҳу «Сиддик» лақаби билан машҳур бўлдилар.

Асҳоби киромлар ҳам Абу Бакр розияллоҳу анҳу каби Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг айтганларини тасдиқладилар.

Мўминларни алдай олмаган мушриклар, бу гал Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳузурларига чиқиб, гўёки Набий алайҳиссаломни имтиҳон қилмоқчи бўлдилар. Байтул Макдисни сўрашди. Ҳақ субҳанаҳу ва таоло Байтул Макдисни Расулининг кўз олдиларига келтирди. Аллоҳнинг Расули алайҳиссалом вассалом саволларга Байтул Макдисни сайр қилиб жавоб бердилар. (Бухорий, “Маноқибул-Ансор”, 41; «Тафсир», 17/3; Муслим, «Иймон», 276)

Мушриклар бу гал йўлдаги бир қарвонни, ундаги баъзи хусусиятларни сўрашди:

– Эй Муҳаммад! Сен Байтул Макдисдан ҳам муҳим бўлган қарвонимиздан хабар бер! – дейишди.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Фалон водийда, тисмадончи ўғилларининг карвонига дуч келдим. Уларни бир ҳайвоннинг овози ҳуркибди, бир туялари қочибди. Мен уларга туялари қаерга қочганини кўрсатдим!» дея марҳамат килдилар.

Ундан кейин шундай давом этдилар:

«Дажнон тепалигига келганимда фалончи ўғилларининг карвонини кўрдим. Одамлар ухларди. Сув тўлдирилган мешлари бор эди, устини ёпиб қўйган эдилар. Устини очдим ва ундан сув ичидим. Кейин аввалгидек яна ёпиб қўйдим. Уларнинг карвони ҳозир Байзодан Танъим тепалигидан тушяпти. Карвоннинг олдида нортуя, устида бир оқ, бир олача икки қоп бор!»

Жавоблардан ҳайратга тушган мушриклар:

Лот ва Уззога қасам бўлсинки, бу аниқ ишорадир, дейишди. Сўнг балки, охирги айтган гаплари тўғри чиқмас, деган ўйда Танъим тепалигига қараб чопиб кетишди. Карвоннинг кутиб туришди. Уни кўриб:

Мана, ростдан ҳам карвон келяпти! Нортуя энг олдида келяпти! – дейишди.

Олдиндаги туя уларга таърифи келтирилган жонивор эди. Карвондан сув тўлдирилган мешни сўрадилар. Улар мешда сув тўла бўлганини, устини ёпиб қўйганларини, лекин кейин устини очишганда сув йўқлигини айтишди.

Расулulloҳнинг сув ичиш билан боғлиқ ҳолатлари бир вақтнинг ўзида Меърожнинг ҳам жисмонан ва ҳам руҳан далолат қиладиган хусусиятлардан.

Курайш мушриклари бошқа карвонлардан ҳам сўрамоқчи бўлганини сўрашди:

Тўғри! У айтган водийда бир овоздан чўчидик ва туямиз қочиб кетди. Бир киши бизни туямиз қочган томонга чақирди. Туяни у кўрсатган томондан топдик ва тутиб олдик, – дея жавоб беришди карвондагилар.

Ҳатто айримлар бу овоз эгасини таниб «Бу Муҳаммад-ку?» дейишганди.

Курайш мушриклари карвондаги туялар ва чўпонларнинг саноғига ҳаммасини сўраб олишди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳамма саволларига тўғри жавоб бердилар. Чунки карвон ҳам ўша лаҳзаларда худди Масжидул Ақсодек Расулulloҳнинг кўз олдиларига келтирилди. Лекин кулфи дили очилмаганлар, қайсарлик билан давом этиб:

Бу сеҳрдан бошқа нарса эмас! – дейишди (Ибн Ҳишом, II, 10; Ибни Саййид, 243; Ҳайсамий, I, 75; Байҳақий, «Далоил» II, 356)

Аллоҳ таоло:

أَفَعَيَيْنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِّنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ

«Аввалги яратишга ожиз бўлдикми? Йўқ! Улар янгидан яратилишига шубҳададирлар» («Қоф» сураси, 15-оят) дея марҳамат қияпти. Ҳамма нарсани йўқдан бор қилган Аллоҳ учун бандасини Меърожга кўтаришдан ҳам осон иш бормикан? Буни қабул қилолмаслик фақат ақли солимдан маҳрумлик нишона-сидир.

Шўрлик, аҳмоқ ва бадбахт мушриклар Меърож ҳодисасига ишонмай, тағин Аллоҳнинг Расулини масхара қилмоқчи бўлишган. Икки олам Сарварининг уларнинг орасида бўлиш каби неъматни бу ножоиз ишлари туфайли қўлдан бой бердилар. Энди бу буюк неъматни қадрини билмаган маккаликлардан қайтариб олинадиган вақт келганди. Чунки улар яратилишларига сабаб бўлган шарафли Пайғамбарга нисбатан ақлга сиғмайдиган нонкўрлик ва ноҳақлик қилишаётганди. Бу билан яхшигина ҳаддидан ошишганди.

Ҳақиқатан ҳам қилиниши керак бўлган биргина иш қолганди: «Аллоҳ Борлиқ Нурини бу нонкўрлар орасидан тортиб олиши ва У зотни кадр қийматини биладиган жамиятга юбориб марҳамат қилиши!» керак эди.

Зотан, Ҳақ субҳанаху ва таоло Тоиф сафаридан кейин унча ҳам кўп вақт ўтмасдан, Куръон ва Расулига байъат қиладиган мумтоз жамоанинг илк хабарчиларини бир гуруҳ қилиб Севгили Ҳабибига юборган эди...

НУБУВВАТНИНГ ЎН ИККИНЧИ ВА ЎН УЧИНЧИ ЙИЛЛАРИ

Биринчи Ақаба байъати

Олти киши билан Маккага келиб, Ақабада иймон нури билан шарафланган мадиналиклар кейинги йил ўн икки киши бўлиб келишди. Учрашув жойи яна Ақаба бўлди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам янги келганларни ҳам исломга даъват этдилар. Шерикларидан исломнинг буюклиги ва гўзаллигини, Пайғамбар алайҳиссаломнинг мадҳу саноларини эшитиб келган кейинги олти киши ҳам иймон келтиришди. Ақаба учрашувидан фарқли равишда, бу галги учрашувда Борлиқ Нурига байъат этилди. Мадиналиклар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қўлларини тутиб, илк байъатларини бериб, ваъдалашдилар. Шу байъат сабабли иккинчи Ақаба учрашуви «Биринчи Ақаба байъати» дея ном олган. Бу байъатда мадиналиклар Аллоҳнинг Расулига қуйидагича ваъда бердилар:

1. Аллоҳга ҳеч қачон ширк келтирмаслик;
2. Ўғрилиқ қилмаслик;
3. Зино (фаҳш)га яқинлашмаслик;
4. Қиз фарзандларни тириклайин кўммаслик;
5. Ҳеч кимга бўҳтон қилмаслик;
6. Аллоҳ ва Пайғамбарига итоатда бўлиш (Бухорий, “Манокибул-Ансор”, 43).

Мадиналикларнинг бу илк ваъдалашиши ислом тарихида муҳим бурилиш бўлди. Бу билан Ҳижоз ва бутун Арабистонда ҳукм сураётган ширк, зулм ва чиркин одатларга барҳам бериш учун аҳдлашган бўлишди.

Мусъаб ибн Умайрнинг муаллим бўлиши ва Мадинанинг Қуръон билан фатҳ қилиниши (Нубувватнинг ўн иккинчи йили)

Мадиналик янги мусулмонлар мактуб ёзиб, исломни ўрганиш учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан уларга Қуръони каримни ўқийдиган, исломни тушунтирадиган ва намозни ўргатадиган бир муаллим юборишларини сўрайдилар. Пайғамбар алайҳиссалоту вассалом Мусъаб розияллоҳу анҳуни юбордилар.²³²

²³² Ибн Саъд I, 220.

Расули Акрам соллалоҳу алайҳи васаллам Мусъаб розияллоҳу анҳу билан бирга илк мўминлардан Абдуллоҳ ибн Умму Мактумни Мадинага Куръон ўргатиш учун юбордилар.²³³

Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу жуда ёш вақтда ҳидоятга эришган, оиласининг оғир исканжа ва зулмлари, ҳатто меросдан маҳрум қилишига қарамай, динидан қайтмаганди. Чунки ул зот зоҳиран фақир ва ғариб бўлиб қолса-да, ботинан иймон муҳаббати билан бойиган кўнгил соҳиби эди. Исломнинг ёйилишидан бениҳоя мамнун бўлиб, бундан ҳаяжонга тушди.²³⁴

Мусъаб розияллоҳу анҳу Мадинага боришлари билан у ерда Ислом яхшигина тарқалди. Пайғамбар алайҳиссалом таблиғ вазифасини юклаган ёш саҳоба одамларга Аллоҳнинг динини етказиш учун кеча-кундуз меҳнат қила бошлади. Мусъаб розияллоҳу анҳу ғайратларининг баракоти билан ҳидоятга ноил бўлган илк бахтлилардан Асъад ибн Зурора розияллоҳу анҳу у кишига ўз уйларида жой беради ва барча сайъ-ҳаракатларида ёрдамчи бўлади.

У киши бир куни Мусъаб билан бирга Зафар ўғилларининг боғидаги кудук бошига ўтиришди. Абдулашарф ўғилларининг олди кишиларидан бўлган Саъд ибн Муоз буни эшитиб, Усайд ибн Худайрга:

– Сен ўз ишингнинг устаси ва бировнинг ёрдамига муҳтож бўлмаган кишисан. Заиф кишиларимизнинг эътиқодини бузиш учун маҳалламизга келган мана шу кишиларнинг ёнига бор ва уларни огоҳлантир, бошқа бу жойга келмасинлар! Асъад қариндошим бўлмаганида бу ишни ўзим қилардим! – деди.

Усайд бир нимасини ўғирлатган одамдек югургилаб кудук бошига борди ва ғазаб билан:

– Бу ерга нима учун келдингизлар? Ёнингиздаги бу бегона киши заифларимизнинг эътиқодини бузиш учун келган. Бошқа бундай ишларни қилманг! Агар жонингиз керак бўлса, дарҳол бу ердан кетинглар! – деди.

Фаросатли ва басиратли саҳоба бўлган Мусъаб розияллоҳу анҳу унга:

233 Бухорий, “Манокйбул ансор”, 46.

234 Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу шундай ривоят қилганлар: “Биз Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга масжидда ўтиргандик. Мусъаб кириб келди. Устида қирқ ямок бир ятакдан бошқа нарса йўқ эди. Аллоҳнинг Расули уни кўриб, Маккада неъматлар ичида яшаган ҳоли билан ҳозирги аҳволини ўйлаб йиғладилар. Кейин шундай марҳамат қилдилар: «– Сизлардан бирингиз тонгда бошқа, пешиндан кейин бошқа чиролйи либос кийганида, олдида бир идишни қўйиб, бошқаси олинганида, уйлариингизни Каъба ёпилганидек ёпинчикларга буркаганингизда ҳолингиз яхши бўлади!»

«–Эй, Аллоҳнинг Расули, албатта ўшанда ҳолимиз бугунгидан яхшироқ бўлади. Чунки у пайтда моддий аҳволимиз яхши бўлади, ўзимизни буткул ибодатга бағишлаймиз.» дедилар.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи васаллам шундай марҳамат қилдилар: «– Аксинча, сизлар бугун ундан кўра яхшироқ аҳволдасизлар!»» (Термизий, “Қиёмат”, 35/2476)

— Бироз вақтингиз бўлса, сўзларимни эшитасизми? Сиз ақлли одам-сиз, айтганларим маъқул бўлса қабул қиласиз, маъқул кўрмасангиз қабул қилмайсиз, – деди.

– Гапинг ўринли! – деди Усайд. Сўнг найзасини ерга санчиб, уларнинг ёнига ўтирди. Мусъаб ислом ҳақида гапириб, Қуръони каримдан ўқиди.

Усайд Қуръони каримни эшитар экан, ҳали гап бошламасдан юзида ислом нури порлади ва қалби исломга мойил бўлди. Қуръони карим ҳақида эса:

– Бу қандай гўзал, қандай улуғ калом экан! Бу динга кириш учун нима қилиш керак? – дея сўради.²³⁵

Усайд розияллоҳу анҳу ўринларидан туриб, Мусъаб ва Асъад розияллоҳу анҳумо ўргатганларидек ғусл қилди, кийимларини тозалади ва шаҳодат келтирди. Кейин икки ракат намоз ўқиди ва:

– Орқада шундай бир киши борки, у сизларга эргашса, қавмида ҳеч ким унга қарши бўлмайди. У Саъд ибн Муоз! Мен ҳозир уни ёнингизга олиб келаман! – деди.

Саъд жаҳл билан уларнинг ёнига келиб ўтирди. Лекин охирида ҳазрати Усайд каби Мусъаб розияллоҳу анҳуни эшитиб, мусулмон бўлди. Кейин қабиласининг ёнига бориб:

– Эй Абдулоал ўғиллари! Мен қандай кишиман? – дея сўради. Улар:

– Сиз бизнинг саййидимиз, биздан донороқсиз ва раҳбаримизсиз! – дейишди.

235 Усайд розияллоҳу анҳу Каломуллоҳнинг гўзаллигини дастлабки лаҳзалардаёқ англаб, умри давомда буюк муҳаббат ва мафтунлик билан ўқишда давом этган. Ўзлари шундай нақл қилганлар: “Бир кеча “Бақара” сурасини ўқиётгандим. Отим ҳам ёнимда боғлиқ турганди. Бир пайт от безовталана бошлади, ўқимай қўйдим от тинчлайди. Яна ўқишни бошлагандим. От яна безовталана бошлади. Ҳатто ўғлим Яҳёни от босмасин деб ёнимга олдим. Ўша аснода осмонга қарагандимда, устимда чирокқа ўхшаган нималарнидир кўрдим. Кейин улар кўкка кўтарилиб, кўздан ғойиб бўлди. Тонгда бўлиб ўтган воқеани Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга айтиб бергандим:

– Ўки, эй, Усайд, ўки!- дея марҳамат қилдилар.

Сўнг эса:

– Эй, Усайд! Сен кўрган нарсалар нима эканини биласанми?- дея сўрадилар.

– Йўқ...- дедим.

Аллоҳнинг Расули соллаллоҳу алайҳи васаллам:

– Улар сенинг Қуръон тиловат қилганингни эшитгани келган фаришталар. Сен қироатда давом этганингда, улар тонгга қадар сени эшитишарди. Бу фаришталар инсонлардан яширинмас, одамлар ҳам уларни кўра олишарди,- дея марҳамат қилдилар. (Бухорий, «Фадон ул Қуръон», 15)

Оиша розияллоҳу анҳума шундай ривоят қиладилар: “Усайд ибн Худайр розияллоҳу анҳу энг фазилатли саҳобалардан эди. Ҳар доим шундай дердилар: «Агар мунтазам шу уч нарсадан бири узра бўлганимда шубҳасиз жаннатийлардан бўлардим: Қуръони карим ўқиганимда ёхуд Қуръонни эшитганимда, Пайғамбаримизнинг хутбаларини эшитганимда ва жаноза кўрганимда. Ҳа, қачон бир жанозани кўрсам унга қилинадиганлар менга қилинадиганидек ўйлардим. У борган жойга ўзим боргандек ўйлардим.»» (Ҳоким, III, 326/5260)

Сўнг Саъд розияллоху анху:

– Сиз Аллоҳ ва Расулига иймон келтирмагунингизча эркагу аёл ҳаммангиз билан гаплашиш менга ҳаром бўлсин! – деди.

Ўша куни шомгача қабилада мусулмон бўлмаган ҳеч ким қолмади (Ибн Хишом, II, 43-46; Ибн Саъд, III, 604-605; Ибн Асир, Усдул Ғабо, I, 112-113).

Ҳазрати Мусъаб розияллоху анху Салима ўғилларининг улуғларидан бўлган Амр ибн Жамуҳни ҳам исломга даъват қилди. Унга «Юсуф» сура-сининг дастлабки саккиз оятини ўқиб берди. Амр ўйлаб кўриш учун бироз муддат сўради ва бир қарорга келолмади. Шундан кейин Амрнинг аввал мусулмон бўлган ўғли Муоз қабиласидаги ёш мусулмонлари билан бир кеча отаси сиғинадиган бутни яширинча нажас чуқурига отиб юборди. Эрталаб бу ҳолни кўрган Амр бутни чуқурдан чиқариб, тозалаб, хушбўйликлар суртди ва ўрнига қўйди.

Шу ҳодиса бир неча кун такрорлангач, бут ўзини ҳимоя қилиши учун бўйнига қилич осиб қўйди. Эртаси куни бутни яна чуқурда кўргач, сиғинаётгани жонсиз ҳайкал ҳеч нарсага ярамаслигини, ўзини ҳимоя қилишга ҳам қурби етмаслигини англади ва ширк зулматидан исломнинг нурли тонгига кўз очди. Залолатдан Пайғамбар алайҳиссалату вассалом василасида ўзини қутқарган Аллоҳга шукр қилди. Кейин эса қавмини исломга ташвиқ қилди.²³⁶

Ислом Мадинада гўзал хусну қабулга эришгани ҳақидаги хабарни эшитган Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам ҳамда маккалик мусулмонлар ниҳоятда масрур бўлдилар. Шундай қилиб, ўша йилга «Сурур йили» дея ном бердилар. Чунки энди Мадина Ислом бешиги бўлишга тайёр эди.

Пайғамбар алайҳиссалату вассалом шундай марҳамат қилгандилар:

«Юртлар қилич билан фатҳ этилди, лекин Мадина Қуръон билан фатҳ этилган» (Беззор, “Муснад”, 1180; Рўдоний, 3774).

Иккинчи Ақаба байъати (Нубувватнинг ўн учинчи йили)

Иккинчи Ақаба учрашувидан бир йил ўтиб, мадиналиклар яна ҳаж мав-сумида Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам билан учрашдилар. Бу сафар улар икки аёл, етмиш беш эркадан иборат эди. Яна Аллоҳнинг Расулига байъат қилдилар. Буни «Иккинчи Ақаба байъати» дедилар.

Карвоннинг бошида келган Мусъаб розияллоху анху ўз уйларига кирмаси-дан аввал Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг ёнларига борди. Ансо-рийларнинг исломни тезда қабул қилганларининг хабарини берди. Икки олам Сарвари соллаллоху алайҳи ва саллам Мусъабнинг хабарларидан шодумон бўлдилар. Ҳазрати Мусъаб аввал Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам-нинг ёнларига бориши мушрик онасининг кулоғига етиб бориб, ғазабланди.

236 Ибн Хишом, II, 61-63; Заҳобий, “Сияр”, I, 182.

– Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан аввал ҳеч кимнинг ёнига бормаيمان, – деди ул зот. – Набий алайҳиссалом бор экан, ҳеч кимни устун кўрмаيمان!

Расулимиздан изн олгач, онасининг ёнига борди ва уни исломга даъват қилди (Ибн Саъд, III, 119).

Асҳоби киромнинг Расулуллоҳга меҳр-муҳаббатлари мана шундай эди.

Жобир розияллоҳу анҳу шундай дейди:

— Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзлари ва мусулмонларни ҳимоя қиладиган бир қабила излаб, ҳеч ким У зотга кучоқ очмаган кунларда Аллоҳ таоло бизни Ясриб (Мадина)дан Набий алайҳиссаломга юбордики, биз иймон келтирдик ва У кишини ҳимоя қилдик. Биздан бир киши бориб Аллоҳнинг Расулига иймон келтирарди. Расулимиз унга Қуръон ўқиб берардилар. У киши уйига қайтгач, бутун оиласи унга эргашиб мусулмон бўларди. Ансорийлар орасида ислом кириб бормаган бирор уй қолмади. Кейин бир жойга йиғилиб, гаплашдик ва:

– Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламини яна қачонгача Макка тоғларида азият ва жафо ичига ташлаймиз?! – дедик. Шундан кейин ҳаж мавсумида байъат бериш учун У зотнинг ёнларига бордик (Аҳмад, III, 322; Ҳоким, II, 681-682).

Бу бахтиёр кишилар Пайғамбар алайҳиссалом билан ташриқ кунларида Ақаба тепалигида учрашишга келишдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мадиналикларга:

– Ухлаганни уйғотманг, вақтида учрашув жойига келмаганни кутманг! – дея марҳамат қилдилар.

Туннинг учдан бири ўтгач, Фаҳри Коинот жанобимиз билан аҳдлашганларидек, Ақаба тепалиги бориб, Набий алайҳиссаломни кута бошладилар. Ниҳоят, Расулуллоҳ амакилари Аббос билан бирга келдилар. Аббос ҳали мусулмон бўлмаган бўлса-да, Абу Толибдан кейин жиянини ҳимоясига олганди. Мадиналиклар Расулуллоҳни ўз ҳудудларига даъват қилишганди, Пайғамбар алайҳиссаломнинг амакилари Аббос уларга шундай деди:

– Эй мадиналиклар! Биз Уни душманлардан ҳимоя қилдик. Яна ҳимоя қиламиз. Бизнинг орамизда Унинг мартабаси баланд. Лекин сизлар меҳрингиз ва эҳтиромингиз сабабли янада хавфсизроқ жойда бўлиши учун Мадинага таклиф қиляпсизлар. У ҳам буни хоҳлаяпти. Фақат уни душманлардан ҳимоя қила оладиган юртга олиб боринглар. Менга Уни ёрдамсиз ташлаб қўймаслигингиз, алдамаслигингизни айтиб, қатъий ваъда беришингизни сўрайман. Чунки қўшниларингиз яҳудийлар жиянимнинг душманларидир. Уларнинг бирор хийла қилмаслигига ишонмайман. Араб қабилаларининг ҳам душманлигига кўксингизни қалқон қила оладиган даражада курашга қодир бўлсангизгина, бу ишга ташаббус кўрсатинг! Орангизда яхшилаб

маслаҳатлашингки, сўнгра бу борада ихтилоф пайдо бўлмасин! Агар ўзингиз билан бирга олиб боргандан кейин қўрқиб, Унга ёрдам бермайдиган бўлсангиз, уни душманларнинг қўлига ташлаб қўйсангиз, ўзингизга ишончингиз бўлмаса, ҳозироқ таклифингиздан воз кечинг! Орангизда гапирмоқчи бўлганлар бўлса, гапирсин, лекин кўп чўзманглар. Чунки ҳар тарафда мушрикларнинг кузатувчи ва жосуслари бор! Бу ердан кетганингиздан кейин мавзунини сир сақланг!

Асъад ибн Зурора розияллоху анху ўринларидан туриб, Пайғамбар алайҳиссаломнинг амакилари Аббоснинг хавотирларига жавоб маъносида шундай деди:

– Эй Расулуллоҳ! Сиз бизни наридан-бери эътиқод қилиб келган динимизни қўйиб, ўз динингизга эргашишга даъват қилдингиз. Бу жуда қийин ва оғир эканлигини билсак ҳам, Сизнинг таклифингизни қабул қилдик. Сиз бизга яқин-узоқ барча мушрик қариндош ва қўшнилари билан муносабатларимизни узишга даъват қилдингиз. Бу ҳам жуда қийин ва оғир бўлишига қарамай, Сизнинг бу истагингизни ҳам қабул қилдик. Биз фақат қавми эмас, ҳатто амакилари ҳам ўлдирмоқчи бўлган бир зотнинг ҳимоясини зиммамизга олганимизни яхши биламиз. Шунга қарамай, биз Сизнинг бу борадаги таклифингизни ҳам қабул қилдик. Эй Аллоҳнинг Расули! Биз ўзимизни, болаларимизни ва аҳли аёлларимизни ҳимоя қилганимиздек, Сизни ҳам муҳофаза қиламиз! Агар биз бу аҳдимизни бузсак, Аллоҳга берган ваъдасини бузган бадбахтлардан бўлайлик! Эй Расулуллоҳ! Бу бизнинг Сизга берган садоқат қасамимиз бўлсин! Ёрданидан паноҳ сўраладиган Зот эса фақатгина Аллоҳ таолодир!

Ҳазрати Асъаддан кейин Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоху анху ўрнидан туриб, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламга:

– Эй Расулуллоҳ! Роббингиз ва ўзингиз учун бизга хоҳлаган шартингизни қўйишингиз мумкин! – деди.

Шунда Расулимиз шундай марҳамат қилдилар:

– Роббим учун шартим – Унга ибодат қилишингиз ва Унга ҳеч қачон куфр келтирмаслигингиз. Ўзим учун шартим эса молингиз ва жонингизни қандай асрасангиз, мени ҳам шундай ҳимоя қиласизлар.

Мадинадан келган муборак саҳобалар жамоаси сўрашди:

– Биз буни қилсак, эвазига нима оламиз?

Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва саллам бунга жавобан:

– Жаннат билан мукофотланасизлар! – дея марҳамат қилгандилар, жамоат:

– Нақадар фойдали савдо экан! Бундан қайтмаймиз ва қайтишни истamayмиз! – дедилар (Ибн Касир, “Тафсири”, II, 406).

Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоху анху Мута жангида бу фойдали савдонини тамомига етказди. Борлиқ Нуридан шаҳид бўлиши хушхабарини олиб, уруш-

да жон беришини билиб, катта иштиёқ билан жангга кирган, молини байтул молга, жонини Ҳақ субҳанаҳу ва таолога таслим этиб, Жаннати аълога учган.

Бошқа саҳобалар ҳам ҳар хил жойларда Аллоҳ йўлидаги жиҳод ва ғайратларида давом этиб, бу байъатларида содиқ қолиш билан маънавий тижоратларини баракотлантирганлар. Мадиналик мусулмонларнинг байъати билан боғлиқ мана бу ояти карима нозил бўлди:

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِالَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

«Албатта, Аллоҳ мўминлардан уларнинг жонлари ва молларини жаннат эвазига сотиб олди. Улар Аллоҳнинг йўлида жанг қиладилар, ўлдирадилар ва ўлдириладилар. Бу Тавротда, Инжилда ва Қуръонда Унинг зиммасидаги ҳақ ваъдадир. Аллоҳдан ҳам аҳдига вафодорроқ ким бор? Ким Аллоҳга берган аҳдига вафо қилса, бас, қилган савдоларингиздан шод бўлаверинг. Ана шунинг ўзи улкан ютуқдир» («Тавба» сураси, 111-оят).

Шундан кейин яна бир неча киши сўз олиб, гапирди. Кейин Пайғамбар алайҳиссалом мадиналикларга хитоб қилдилар ва уларга Қуръони каримдан ўқиб бериб, исломни англатдилар. Кейин қайси шартларга биноан байъат қилишларини тушунтирдилар. Аввалги моддаларга қўшимча тарзда куйдагилар ҳам бу байъатда зикр қилинди:

1. Бошқарувчи-қўмондон мўминлардан ким бўлишидан қатъи назар, унга итоат қилишдан бўйин товламаслик;

2. Аллоҳ йўлида юрганда мушриклар ва бошқа кофирлар томонидан айбланишдан қўрқмаслик;

3. Фаровонликда ва қайғули пайтда, хурсандчиликда ва ғамгинликда Аллоҳнинг Расулига итоат қилиш, У зотни ўз нафсларидан устун кўриш, Набий алайҳиссаломга ҳеч қачон қарши чиқмаслик;

Пайғамбар алайҳиссалом:

– Орангиздан менга ўн икки накиб-номзод²³⁷ кўрсатингларки, улар қабилаларининг вакили бўлсинлар, – дея марҳамат қилдилар.

Мадиналик мусулмонлар тўққиз нафари Ҳазрож, уч нафари Авс қабиласидан бўлган ўн икки номзод кўрсатишди.

Борлиқ Нури вакилларга:

237 Накиб — вакил. Қабила ёки қавмнинг бошлиғи ёхуд вакили.

– Ҳаворийлар Исо ибн Марям учун кафил бўлганларидек, сиз ҳам кавмингизнинг кафилисиз. Мен ҳам мусулмон бўлган кавминнинг кафилиман! – дея марҳамат қилдилар.

– Хўп бўлади! – дедилар вакиллар.

Борлиқ Нурининг амакилари Аббос бир дарахтнинг тагида Пайғамбар алайҳиссаломнинг қўлларидан тутиб, мадиналик мусулмонларга бир-бир байъат эттирди.

Бу байъатда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам даъват қилиниш билан Мадинага ҳижрат қилишларига қарор берилди. Чунки ўша кезларда номи Ясриб бўлган Мадина ҳар жиҳатдан исломга кучоқ очишга ҳозир ҳолатга келганди.

Байъат тунда бўлиб ўтгани учун маккалик мушриклар беҳабар қолишди. Байъат адо этилгач, Ақабанинг устидан шайтон:

– Эй Мино халқи! Эй Қурайш жамоати! Муҳаммад ва ёнидаги динларини ўзгартирганлар сизлар билан жанг қилиш учун йиғилиб, аҳдлашишганидан хабарингиз борми?! – дея узун ва кескин чинқириқ отди.

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– Бу овоз сизларни чўчитмасин! У Аллоҳнинг душмани иблиснинг овози. Эшит, эй Аллоҳнинг душмани! Сенга ҳам кунингни кўрсатаман! – дея марҳамат қилганларидан кейин мусулмонларга: Дарҳол қўноқлаган жойингизга тарқалинг! – дея амр этдилар.

Аббос ибн Убода розияллоҳу анху:

– Сизни ҳақ дин ва китоб билан юборган Аллоҳга қасамки, истасангиз Мино халқини қиличдан ўтказамиз! – дедилар

Пайғамбар алайҳиссалом:

– Биз бунга буюрилмаганмиз! Сизлар энди ўрнингизга қайтинг! – дея марҳамат қилдилар.

Мусулмонлар жойларига қайтиб, тонггача ухладилар. Эрталаб Қурайш мушрикларидан баъзилари мусулмонлар бор қарвонга келиб, Борлиқ Нури билан аҳдашдиларми-йўқми, буни сўрадилар. Ҳеч нарсадан хабари бўлмаган қарвондаги мушриклар қасам ичиб, бундай бир нарса бўлмаганини айтишди. Фақат Қурайш мушриклари Ақоба байъатини суриштираверишди. Байъат хабарининг тўғрилигини билгач, Мадина йўлларини тўсдилар, мусулмонларни топиш учун ҳар томонга одамлар юборишди.

Мушрикларнинг пойлоқчилари йўлда Саъд ибн Убода розияллоҳу анхуни тутиб олишди ва ундан:

– Сен Муҳаммаднинг динига кирдингми? – дея сўрашди.

– Ҳа! – деганди, икки қўлларини маҳкам боғладилар. Уриб-уриб, сочларидан тортқилаб Маккага олиб келишди. У кишига азият беришди ва искан-

жага олишти. Аввалроқ уларга яхшилик қилгани ва ноҳақликдан қутқариб қолгани учун Жубайр ибн Мутъим²³⁸ билан Ҳорис ибн Ҳарб дарҳол бориб, Саъд розияллоҳу анҳуни мушриклар қўлидан қутқаришти.

Мадиналик мўминлар йиғилиб, у зотни қутқариш чораларини гаплашаётганларида Саъд розияллоҳу анҳу уларнинг олдига чиқиб келди (Ибн Ҳишом, II, 47-57; Ибн Саъд, I, 221-223; III, 602-603; Аҳмад, III, 322, 461, 462; Ҳайсамий, VI, 42-44).

Ибн Аббос розияллоҳу анҳумо шундай деган:

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳазрати Абу Бакр ва ҳазрати Умар муҳожирлардандир. Чунки улар мушриклардан қочиб, Мадинага ҳижрат қилдилар. Худди шунингдек, Ансордан ҳам муҳожирлар бор эди. Улар ҳам Ақаба кечаси ширк юрти бўлган Мадинадан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига келгандилар (Насоий, «Байъат», 13).

Ақаба байъатлари фақат ўн икки киши ёхуд етмиш беш кишининг эмас, бутун мусулмонларнинг Ҳақ субҳанаҳу ва таоло билан имзолаган келишувидир.

Бу дунё – охиратни сотиб оладиган бозордир. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан амалга оширилган бу байъатда биз ҳам бутун қалбимиз билан иштирок этишимиз ва асҳоби киромлар каби «Қандай сердаромад савдо экан», дея олишимиз керак.

Мусъаб розияллоҳу анҳу Мадинада исломнинг тамали бўлди. Биз ҳам қалбларда ислом тамалини ривожлантиришимиз керак. Даъватчилар амаллари, ҳолатлари билан ўрнак бўлиши керак. Даъватчининг қалби Аллоҳ ва Расулининг муҳаббати билан тўлиб-тошса, Мусъаб розияллоҳу анҳу каби дунёвий қувончларни ислом учун фидо эта олади.

Макка даври таҳлили

Ўн уч йил давом этган Макка даврида макканинг эсипаст мушриклари мусулмонларга қарши қўллаган азиятларини куйидаги беш моддада жамлашимиз мумкин:

1. Масхара
2. Ҳақорат
3. Зулм
4. Ҳар қандай тижорий ва маданий алоқаларни узиш

238 Жубайр ибн Мутим розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қариндошларидан. Анча пайтгача исломни қабул қилмаган. Борлиқ Нурини ўлдиришга аҳд қилган ҳайъат орасида у ҳам бўлган. Бадир жангида мушриклар орасида жой олди. Ухуд жангида қули Ваҳшийга ҳазрати Ҳамзани шаҳид эттирди. Ҳудайбия сулҳидан кейин кўп ўтмай исломни қабул қилиб, самимий мусулмон бўлдилар. Мулоийм феълли ва олдинни кўра олган Жубайр олтмишта ҳадис ривоят қилган. Ҳижрий 58 / милодий 678 йилида Мадина раҳмати Раҳмонга эришдилар.

5. Мусулмонларни ҳижратга мажбур қилиш даражасида бездириб юбориш ва ҳаттоки қотилликкача бориш.

Уларнинг бу ҳолини Ҳақ субҳанаҳу ва таоло ояти карималарда шундай марҳамат қилган:

إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ. وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ.
وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ. وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَضَالُّونَ.

«Албатта, жиноят қилганлар иймон келтирганлар устидан кулар эдилар. Агар у(мўмин)лар аларнинг ёнидан ўтсалар, масхаралаб, ишоралар қилар эдилар. Агар у(кофир)лар ўз аҳллари ҳузурига қайтиб борсалар, ҳузурланиб қайтиб борар эдилар. Ва агар у(мўмин)ларни кўрсалар, «албатта, ановилар адашганлар», дер эдилар» («Мутаффифин» сураси, 30-32-оятлар)

Шунингдек, мутаассил ваҳий билан йўналтирилиб, қандай ҳаракат қилишлари билдирилган Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг услублари шундай бўлган:

1. Мўмин қалбларда таквони орттиришига ғайрат қилиш.
2. Машаққат ва азобларга сабр қилиш.
3. Чиройли панду насихат қилиш.
4. Тинимсиз курашиш, мужодала қилиш.
5. Ҳақ субҳанаҳу ва таолога таваккул ва таслимиятда бўлиш.

Бу услуб самараси ўлароқ Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шунча нарсга қарамай даъволарида бардавом бўлиб, йўлларидаги барча тўсиқларни муваффақиятли тарзда енгиб ўтганлар.

Бу узун ва изтиробли жараённинг самараси сифатида Мадина каби ҳар томонлама муҳим бир шаҳарнинг аҳолиси бирин-кетин иймон келтиришни бошлади. Катта умидлар билан Тоифга бориб, у ердан тошбўрон қилиниб қувилган Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам даъват учун Мадинага бормаган ҳолда у ерда исломият таъйиди илоҳий билан илдиз отиб, гуркираб ўсган. Бироз муддатдан кейин Пайғамбар алайҳиссалом бошчиликларида барча мўминларга кучоқ очган.

Бир мутаффақир Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг даъватда муваффақиятга эришганларини, У зотнинг нақадар муаззам даҳо бўлганларини шундай таърифлайди: «Гоянинг буюклиги, воситаларнинг кичиклиги ва натижанинг азамати инсон даҳосининг уч буюк ўлчови экан, замонавий даврнинг энг буюк шахсларини Муҳаммад алайҳиссалом билан қиёслашга кимнинг ҳам жасорати етарди?!» (A. de Lamartine, L'histoire de la Turquie)

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло мўминларга ҳижрат қилишларига фақат изтироб ва дарду аламда ўтган ўн уч йиллик жараёндан сўнгра изн берган. Ўн

уч йиллик зулм ортидан мўминларнинг иймони мустаҳкамланган, қалблар файз ва руҳоният билан лиммо-лим тўлган. Яъни мўминлар иймон бадалини ўтаганлар.

Бу даврда Мадинада таъсис қилинадиган ва бутун инсониятга намуна бўладиган ислом давлати ва маданиятининг тамал тошлари қўйилган, иймоннинг лаззати ва файзи аро дуч келадиган машаққатлар қаршисида ожиз қолмаган, феъл-атвори гўзал, рисоладигидек шахслар етишиб чиққан. Улар бутун умматга раҳбарлик қила олишга кучи етадиган юлдуз инсонларга айланишган.

Маккий оятларнинг хусусиятлари

Маълумки, илк нозил қилинган оятлар тавҳидга даъват, ўлгандан кейин тирилишга иймон, мўминларни жаннат кутаётгани ҳақидаги хушxabар, кофирлар ва осийларни дўзах билан қўрқитиш каби ақидавий мавзуларда эди. Бу борада бошқа далиллар билан инсонларни даъват этиб, иймонларини мустаҳкамлагандан кейин муомалат билан боғлиқ ҳукмлар туширила бошланди. Чунки кишилар ботил эътиқод билан боғлиқ бўлганлари учун булардан воз кечишлари унчалик осон эмасди. Узвий боғлиқликка риоя қилмасдан, одамларни ёмон одатларидан узоқлаштиришга уриниш нафрат ва бездиришга сабаб бўлиши мумкин эди.

Ҳазрати Оиша онамиз шундай дейдилар:

«Илк нозил қилинган сура муфассал суралардан²³⁹ эди. Унда жаннат ва дўзах ҳақида сўз борарди. Ҳалол ва ҳаромга оид ҳукмлар эса фақат кишилар исломда исинганларидан сўнгра нозил бўла бошлади. Агар бошида: «Маст қилувчи ичкилик ичманг!» амри тушса эди, инсонлар:

– Биз ичкиликни ташлолмаймиз! - дердилар.

Яна биринчи бўлиб:

– Зино қилманглар! - амри келганида, одамлар:

– Зинодан воз кечолмаймиз! - дердилар.

Мен Маккада ўйнаб юрган бола бўлганимда Муҳаммад алайҳиссолату вассаломга:

بَلِّ السَّاعَةَ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةَ أَذْهَى وَأَمْرٌ

«Йўқ! Уларга ваъда қилинган вақт, соат(қиёмат)дир. Ва соат (азоби) улканроқ ва аччиқроқдир» («Қамар» сураси, 46-оят) каби иймон ва қиёмат билан боғлиқ оятлар туширилган. Муомалатни ўз ичига олган «Бақара» ва «Нисо»

²³⁹ Муфассал суралар, Мучафи шарифнинг охириги бўлими бўлиб, маъкул топилган қарашларга кўра, 50 сурадан иборат “Қоф” сурасидан бошлаб «Нос» сурасигача бўлган қисмдир. Қисқа бўлганидан тез-тез басмала билан ажратилади, шунинг учун бу ном берилган.

суралари эса, мен У зотнинг ёнларидалигимда (Мадинада) нозил бўлганди» (Бухорий, «Фазоил Куръон», 6).

Маккий суралар услуб жиҳатидан қисқа ва чуқур маъноли бўлиб, ширк, бутпарастликка қарши аниқ-тиниқ муносабатни ифодалайди. Чунки маккалик мушриклар адабий мусобакалар уюштирадиган фасоҳат соҳиби бўлган кишилар эди. Уларга таъсир қиладиган сўз, фасоҳат ва балоғат жиҳатидан мукамал савияда бўлиши керак эди. Аллоҳ таоло мушрикларнинг адабиётдаги тараққиёти ва даражасига парво қилмай, тафаккурларини остин-устун қилиш учун ўрганган усулларининг аксига «ал-хуруф, ал-муқатта»ни қўллайди. Бошида «ал-хуруф, ал-муқатта» бўлган суралар, «Бақара» ва «Оли имрон»дан бошқа барчаси Маккада нозил бўлган.

Бу хусусиятларнинг сабаби билан илк оятларнинг адабий услуби шунчалик таъсирли эдики, тингловчининг шундоқ қалбига етиб борар, сўзларнинг гўзаллиги ва таъсирчанлиги эшитганларни лол қолдирарди.

Маккада нозил қилинган ояти карималарнинг услуб хусусиятларидан бири, истисно ҳолатларни айтмаганда, аксар ҳолларда «Эй инсонлар!» тарзида бошланарди.

Макка сураларида мушрикларнинг одати ва амалларига зид бўлган кўпгина хусусиятларни, уларнинг назарида қабул бўлиши учун, куёш, ой, юлдузлар, кеча-кундуз ва шунга ўхшаш мавжудодларга қасамлар жой олган. Чунки қасам ичилган бу мавжудодлар бир пайтнинг ўзида Аллоҳнинг қудрати ва коинотдаги мулки ҳисобланади.

Яна бир жиҳатдан Куръон қиссаларининг кўпи Макка даврида нозил бўлган. Зеро, «Ўтмишдан ибрат олиш» Маккада нозил бўлган оятларнинг асосий мазмунини ташкил этади. Пайғамбарлардан ва ўтган халқларнинг қиссаларидан сўз кетган, айниқса, Одам алайҳиссалом ва Иблис қиссаси зикр қилинган суралар Маккада нозил бўлган. Буларнинг орасида фақатгина «Бақара» Мадинада нозил бўлган.

Аввалги халқларнинг бошидан ўтган ибратли қиссаларнинг келиши Макка мушрикларини ҳаққа даъват қилиш ва уларнинг узвий равишда ислоҳ бўлишида муҳим аҳамияти касб этган. Қиссалар ифодаланган бу оятларда «тавҳид эътиқоди» ҳар доим биринчи ўринда турган. Макка оятлари бир даъватчининг ҳаракат тарзини аён қилади. Ундан бу даъватларни дунё манфаатлари учун эмас, фақат ва фақат Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг розилигига ноил бўлиш мақсадида қилиши, мукофотни фақат Аллоҳдан кутиши кераклигини таъкидлайди. Шунинг учун «Шуаро» сурасида, Нух, Ҳуд, Солиҳ, Лут ва Шуайб алайҳиссаломнинг қавмларига ҳар доим Аллоҳга итоат ва таквони буюриб, ўзларини ишончли элчи эканликларни айтиб:

وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ

«Мен сизлардан бунинг учун ҳақ-ажд сўрамасман. Менинг ажрим фақатгина Роббул Оламийннинг зиммасидадир», деганлари таъкидланади («Шуаро» сураси, 109, 127, 145, 164, 180-оятлар)

Қуръоннинг иккинчи ярми Маккада нозил бўлган. Маккаликларнинг кўпчилиги мутаккабир кимсалар бўлгани учун «Йўқ, ундай эмас» жумласининг такрорланиши билан уларнинг ҳолати рад этилган ва мутаккаббирларга таҳдид этилган. Шунинг учун «қалла» сўзи келган сураларнинг ҳаммаси Маккада нозил бўлган ва «қалла» сўзи Қуръони каримнинг иккинчи ярмида келган. Худди шундай сажда оятларини ўзи ичига олган суралар ҳам Маккада нозил қилинган. Бу билан Аллоҳдан бошқага сажда қилганлар Ҳақ субҳанаҳу ва таолога сажда қилишга амр этилган ва уларга диний ривожланишни таъкидлаган. Маккада нозил бўлган дастлабки оятлар эски одатлар жаҳолатдан юзага келганини ва буткул ботил бўлганини таъкидлайди. Шу билан бир пайтда жаҳоншумул ахлоқий дастурларни ўртага қўймоқда.

Маккада нозил бўлган оятлар иймон, ахлоқ ва фикр жиҳатдан соғлом жамиятнинг тамал тошини қўйган. Бу оятларда ахлоқий амр ва ҳукмлар ўрин олган. Бу билан мўминларнинг мустаҳкам иймонга эга эканлиги, сабр, сабот, азим ва ғайрат каби хислатлар билан зийнатланганлари, ботил эътиқодлардан фориғ бўлишлари кўзда тутилган.

Маккавий оятларда ҳуқуқий мавзулар учрамаганидек, намоздан бошқа ибодатларга оид ҳукмлар ҳам кўринмайди. Масалан, «Юнус», «Раъд», «Фурқон», «Ҳадид» суралари маккий суралар бўлиб, уларда аҳком оятлари йўқ. Бу сураларда умумий равишда иймон асослари, яратилиш, Аллоҳнинг сифатлари, пайғамбарларнинг ибратли қиссалари ва қиёмат кўринишлари ҳақида сўз боради.

Пайғамбарларнинг сўнгги чораси – ҳижрат (Нубувватнинг ўн учинчи йили)

Ҳижратга изн берилиши ва Мадинага ҳижрат

Иккинчи Ақаба Байъатидан кейин эсипаст мушриклар мусулмонлар паноҳ истаб, ўзларини ҳимоя қиладиган бир жойга ҳижрат қилишларидан хабар топиб, уларга азият ва зулми бутунлай орттирдилар. Мусулмонлар бу исканжаларга тоқат қилолмайдиган ҳолатга етганлари учун аҳволларидан Пайғамбар алайҳиссаломга арз қилдилар ва ҳижрат учун изн сўрадилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳнинг изни билан мусулмонларга Мадина йўлларини ишора қилиб, шундай марҳамат қилдилар: «Бундан кейин сиз ҳижрат қилишингиз керак бўлган шаҳар икки қора тошлок ўртасидаги хурмозор ер экани менга аён бўлди» (Бухорий, «Кафолат», 4).

Уларга ансорийлар, яъни мадиналик мусулмон биродарлари билан кучоқ очиб кўришишни буюрдилар ва: **«Аллоҳ таоло сизларга биродарлар ва хотиржамлик топадиган юрт лутф қилди!»** дея марҳамат қилдилар.

Шундан кейин мусулмонлар мушрикларга билдирмасдан тайёрланишди, бир-бирларига ёрдам бериб, яширинча ҳижрат қила бошладилар.²⁴⁰

Чунки мусулмонлар аввалроқ ҳижрат қилиб, хусну қабул кўрган юртлари Ҳабашистон жаҳоншумул дин учун марказ бўла олиш шартларига эга эмасди. Мадина эса, сиёсий, тижорий ва яна бошқа ҳар қандай жиҳатдан исломга марказ бўла олиш сифатларига эга шаҳар эди. Шунинг учун ҳам умумий ҳижрат бу муборак ҳудудга насиб бўлди.

Қолаверса, Мадина мусулмонлар бошпана ва пушту паноҳ маконига айланганди. Бу билан маккалик мушрикларнинг ҳам хавотирлари рўёбга чиқди. Ислом Маккадан ташқарига чиққан ва Мадинада буюк эътиборга сазовор бўлганди. Бу – мушрикларнинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламни ўз юртларидан қувиб чиқариш учун безовта қилишлари, улар учун улкан зарар ва ютқиқ эканини тушуниб етмаганларидан келиб чиқди. Ҳақиқатан бу мушриклар учун улкан ютқиқ эди. Лекин кўролмасдилар, эшитмасдилар, билмасдилар ва англамасдилар.

Аллоҳ таоло Расулига шундай амр этди:

... وَإِذَا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا

«...сендан кейин улар озгина муддатдан бошқа тура олмаслар!» («Исро» сураси, 76-оят)

Шўрлик мушриклар ўша пайтлардаги кучига ва нафсининг васвасасига алданиб, мусулмонларни мазах, масхара, таҳдид, зулм, зўравонлик ва қийноқлар билан безор қилдик, дея бу билан гўёки Маккадаги обрў-эътиборларини муҳофаза қилганларига ишонишарди. Ҳолбуки, яқин кунларда бошларига қандай кунлар тушишини билмасдилар. Уларни мутлақ ва муҳаққак мағлубият ва паришонлик кутарди. Чунки гала-гала бўлиб Мадинага бораётган мусулмонлар улардан кўрққанлари учун эмас, балки ислом тамалларини мустаҳкам шаклда бунёд этиш учун ҳижрат қилаётганларини билар эдилар.

Ҳижрат ҳеч қачон зиллат ва хорликдан чорасизларча қочиш ўлароқ тушунилмайди. Мадина муҳожирлар учун ҳижрат юрти бошқа мўмин биродарлари билан йиғилиб, борган жойларида Аллоҳнинг динини ҳукмрон қилиш учун ўрнашган қароргоҳларидир.

Шоир Нажиб Фозил бу ҳақиқатни бир шеърида шундай тасвирлайди:

Ҳижрат – четдан изланган ёрдам,

Даъво соҳибига ўз юрти кишан.

Марказни четдан ўрамоқ мурод,
 Марказни атрофдан фатҳ этмоқ истак.
 Ҳижрат – четдан изланган дастак...

Муҳожирлар бу борада мол-мулк, қариндош-уруғ, нималари бўлса Маккада қолдириб кетаётгандилар. Кимдир яширинча, кимдир ошкора Мадина йўлларига тушди.

Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу шундай дейдилар: *«Муҳожирлардан яширинча ҳижрат қилмаганини кўрмадим. Умар ибн Хаттобдан бошқа. У киши ҳижрат қилаётганида камонларини елкаларига осдилар, ўқлари ва найзаларини қўлларига олдилар ва Каъбага бордилар. Қурайш муширикларининг олди кишилари ўша пайтда Каъбада ўтиришганди. Умар розияллоҳу анҳу Каъбани етти бор тавоф этганидан кейин уларнинг ёнига борди ва олдиндан келгусидаги зафарларининг илк ҳамласини кўрсатгандек муширикларга ҳайқирди:*

– *Мана, мен ҳам Мадинага бораяпман! Онасини йиғлатмоқчи, хотинини бева қолдирмоқчи, болаларини етим қилмоқчи бўлганлар ортимдан тушсин, мана бу водийнинг орқасида қаришимга чиқсин!»*

Бироқ ҳеч ким у кишининг ортидан тушиб, таъқиб қилолмади» (Ибн Асир, «Усдул ғоба», IV, 152-153).

Мадиналиклар Маккадан келган биродарларини кучоқ очиб қарши олар, уларга чин дилдан ёрдам берардилар. Шунинг учун маккалик мусулмонларга «муҳожир», мадиналик мусулмонларга эса ёрдам берганлари учун «ансорийлар» дейилди.

Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ
 بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي
 تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

«Биринчи пешқадам муҳожирлар ва ансорийлар ва уларга яхшилик билан эргашганлар. Аллоҳ улардан рози бўлди, улар ҳам Аллоҳдан рози бўлдилар. Уларга остидан анҳорлар оқиб турган жаннатларни тайёрлаб қўйди. Уларда абадий қолурлар. Ана ўша улкан ютуқдир» («Тавба» сураси, 100-оят).

Ислом олимлари мусулмонларни ҳижрат қилишларига изн берилишидан шу ҳукмларни чиқарганлар: ҳижрат Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам даврларида фарз эди. Унинг фарзлиги қиёмат кунигача боқийдир. Макка фатҳи

билан ниҳояланган ҳижрат эса фақат Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам даврларига хосдир.

Мусулмон учун азон, жамоат намози, рўза, намоз ва бошқа ислом буйруқларини бажаролмайдиган жойда яшашда давом этиши жоиз эмас. Ҳақ субҳонаху ва таолонинг мана бу ояти каримаси бу борада далилдир:

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَ ثَمَرٌ لِمَنْ أَصْبَرًا إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا

«Ўзига зулм қилувчи ҳолида жони олинаётганларга фаришталар: «Нима қилаётган эдинглар?» дерлар. Улар: «Ер юзида бечора эдик», дерлар. Алар: «Аллоҳнинг ери кенг эдику, ҳижрат қилсангиз бўлмасмиди?!» дерлар. Ана ўшаларнинг жойи жаҳаннамдир. У қандай ҳам ёмон жой! («Ўзига зулм қилувчи ҳолида жони олинаётганлар», деб васф қилинган кишилар маълум бир тоифадир. Улар ўзларини бўлмаса-да, молу мулкларини асраб қолиш учун ҳижратнинг қийинчиликларидан қочиб, кофирлар ичида қолиб кетган кишилардир. Уларни Аллоҳ таоло «ўзига зулм қилувчилар» деб сифатламакда.) **Фақат эркаклар, аёллар ва болалардан иборат, хийлага қодир бўлмаган, йўлни топа олмаган бечораларгина бундан мустасно»** («Нисо» сураси, 97-98-оятлар).

Бу оятда Мадинага ҳижрат қилмасдан мушрик жамиятда яшаганлар ўзларига зулм қилганлари таъкидланмокда. Булар тинчлигини, одатларини, оилаларини, мол-мулк ва манфаатларини динларидан афзал кўрганлардир. Шунинг учун ҳам «Биз ер юзида ожиз ва заиф кишилар эдик», дея илгари сурган баҳоналари қабул қилинмаган. Шу билан бирга, ҳақиқатан ҳам ҳижратга кучи етмаган қари, ожиз эркак, аёл ва болаларнинг баҳоналари қабул қилинади.

Ҳижрат ҳодисасидан келиб чиқадиган бошқа бир ҳукм эса, мусулмонларнинг юртлари, шаҳарлари ва тили бошқа бўлса-да, бошқа мусулмонларга қўлидан келганича ёрдам беришлари фарздир. Ислом олимлари ер юзининг ҳар қандай нуқтасида зулм кўрган, асирликка тушган ёхуд эзилган мўмин биродарларига ёрдам беришга қодир бўлиб, ёрдам бермаслиги улкан гуноҳга дохил бўлиши хусусида ижмо қилганлар.

Борлиқ Нури алайҳиссолату вассалом ҳижратга катта аҳамият берганлар, Макка фатҳигача барча мусулмонларни Мадинага ҳижрат қилишларини хоҳлаганлар. Чунки Мадинадан бошқа юртлар куфр ўлкаси эди ва мусулмонлар бу ўлкаларда эътиқодларини ўрганиб, яшашлари қийин бўларди.

Мушрикларнинг суиқасд уюштириши

Макка кундан-кунга бўшаб қолаётганини кўрган мушриклар секин-аста ўзларининг назарида гўёки кўрқитаётганларини ўйладилар ва янада дахшатли режаларни туза бошладилар. Дарҳол фасод ўчоғи ҳисобланган «Дорун Надва»да йиғилишди. Йиғинга нажидликлигини айтган бир қария ҳам қўшилганди. Бу қария инсон суратидаги шайтон эди.

Нима қилиш кераклигини узоқ муҳокама қилишди. Пайғамбар алайҳиссаломни тутиб, зиндонга солиш ёхуд Маккадан ҳайдаб чиқаришга ўхшаган бир қанча таклифлар олдинга сурилди. Таклифларнинг барига шайтон қарши чиқди. Охирида разил бир қарорда яқдиллашишди: Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни ўлдириш!

Бу таклифни ўз даврининг фиръавни бўлган Абу Жаҳл айтди:

– Ҳар бир қабиладан биттадан қуролланган йигит топамиз. Йигитларнинг ҳаммаси Унга бир вақтнинг ўзида ташлансин. Бирга уриб ўлдиришсин. Шундай қилиб ундан қутуламиз ва тинчиймиз. Йигитлар шундай қилса, Унинг кони бутун қабилаларга тарқалган бўлади. Абдулманноф ўғиллари барча қабилалар билан уришишга қучлари етмай, бадал олишга рози бўлишади. Биз Абдулманноф ўғилларига Унинг бадалини тўлаймиз! – деди.

Нажидли қария кийимидаги шайтон лаънатуллаҳи алайҳ:

– Мана шу энг тўғри иш! – деди. – Бундан маъқулроқ таклиф бўлмайди! (Ибн Ҳишом, II, 93-95)

Бу манфур қарорга келинган пайтлар Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Маккада ёлғиз эдилар. У зот умматига меҳрибон Пайғамбар бўлганлари учун аввал мусулмонларни юбориб, қолганларини қўллаб-қувватлашни афзал кўргандилар. Зотан, Аллоҳнинг хоҳиш-иродаси ҳам шундай эди. Ҳатто бу қутлуғ сафарда биргина ҳамроҳлари –Абу Бакр розияллоҳу анҳу ҳижрат учун ул зотдан изн сўраганларида:

– Сабр қилинг! - дегандилар ва шуни илова қилдилар: – Балки Аллоҳ сизга яхшироқ ҳамроҳ берар (Ибн Ҳишом, II, 92)

Бундан бениҳоя хурсанд бўлган ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу ҳижратга тайёрланиш учун сакккиз юз дирҳамга сотиб олган икки туяларини тўрт ой давомида эътибор билан парвариш қилдилар (Бухорий, «Маноқибул ансор» 45).

Мушриклар манфур қарорларини татбиқ қилиш учун ҳаракатга ўтайётганларида Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам ҳижрат учун илоҳий буйруқни олгандилар:

وَقُلْ رَبِّ ادْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّاَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ
وَاَجْعَلْ لِّيْ مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا

«Ва сен: «Эй Роббим, мени кирадиган жойимга содиқлик ила киритиб, чиқадиган жойимга содиқлик билан чиқаргин ва менга Ўз ҳузурингдан ёрдам берувчи қувват ато эт», дегин» («Исро» сураси, 80-оят).

Бу ояти каримадан ташқари Жаброил алайҳиссалом ҳам мушрикларнинг ҳийлаларини Пайғамбар алайҳиссаломга билдириб:

– Бу кеча ётоғингизда ётмайсиз! - дегандилар (Ибн Ҳишом, II, 95).

Шундан кейин Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам кундузи, ҳамма ётиб дам олаётган пешин жазирамасида Абу Бакр розияллоҳу анхунинг ёнларига бориб, ҳижрат амри бўлганини билдирдилар.

Абу Бакр розияллоҳу анху сўрадилар:

– Бирга сафар қиламизми, эй Аллоҳнинг Расули!?

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам марҳамат қилдилар:

– Ҳа, бирга сафар қиламиз!

Ҳазрати Абу Бакр бу жавобдан ниҳоятда мамнун ва масрур бўлдиларки, кўзларидан оқаётган муборак ёшлар кўнгил дунёларининг хусини чиройли тарзда намоён қиларди.²⁴¹

Ундан кейин Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳазрати Алини чақириб, ҳижрат хабарини бердилар. Ва зиммаларидаги омонатларни эга-егаларига қайтариш учун у кишини вакил қилдилар. Чунки маккаликлар бирор қимматбаҳо нарса-буюми бўлса, сиддиқликлари ва ишончлиликларини билганлари учун уни Расулуллоҳга омонат қолдиришарди.

Мушрикларнинг режаларига тадбир ўлароқ шундай марҳамат қилдилар:

– Эй Али! Бу кеча менинг ўрнимга сен ёт. Мана бу яктагимни устинга ёпин, кўркма! Сенга нохуш бирор нарса етмайди! (Ибн Ҳишом, II, 95, 98)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ятакларини ҳазрати Алининг устига ёпишларини айтишлари бир пайтнинг ўзида табаррукона эканлигига мисол бўлади. Бошқа сабаблари ҳам кўп.

Шунингдек, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Увайс Қоронийга ҳам ятакларини юбориб:

«Буни елкасига ташласин, умматимга дуо қилсин!» деб марҳамат қилганлар (Фаридудин Аттор, «Тазкиратул авлиё» с. 21).²⁴²

241 Қаранг: Ибн Ҳишом, II, 97-98.

242 Яна қаранг: Муслим, «Фазоил Саҳоба», 223-225.

Бу ерда эътиборни тортадиган бошқа бир хусусият – ҳазрати Али розияллоҳу анҳунинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга бўлган таслимиятлари. Зотан, саҳобаи киромлар Расулуллоҳнинг амрларига таслимият кўрсатишда асло тараддуд этмайдилар. У зотнинг сўз ва амалларига эргашишда ҳеч қачон бепарволик қилмасдилар. Ҳеч қачон нега, нима учун деб сўрамасдилар, буйруқ нима бўлса, шуни адо этардилар. Суннатларининг ҳеч бирини тарк этмасликка, ҳаммасига истисносиз амал қилишга ғайрат қилишар, У зотнинг йўлларини тарк этсалар, залолатга тушишларини жуда яхши билишар ва бундан қўрқардилар. Асҳоби киромларнинг Қуръони карим ва суннати санийяга тобеълиги соянинг эгасига тобеълиги каби эди.²⁴³

Ҳазрати Али каррамуллоҳу ваҳҳа шундай дейдилар: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Маккадан ҳижрат қилишларидан олдин бирга Каъбага бордик. Сарвари коинот менга: «Ўтир!» дедилар. Елкамга оёқ қўйиб Каъбага чиқмоқчи бўлдилар. Бирдан куч-қувватим кетди! Фаҳри коинот куч-қувватдан қолганимни кўриб, дарҳол елкамдан тушдилар. Ўзлари ерга чўккалаб: «Елкамга бос!» дея марҳамат қилдилар. Елкаларини босдим. Бирданига шундай куч-қувват келдики, гўёки осмоннинг уфқиға етадигандек ўзимни ҳис қилдим. Байтуллоҳнинг устига чиқдим. У ерда бронза ёхуд мисдан ясалган бут бор эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Уни пастга ташлаб юбор, эй Али!» дедилар.

Пастга улоқтиргандим, бут синиб, парчаланиб кетди. Дарҳол Каъбанинг устидан тушдим. Биров кўриб қолмасин дея у ердан кетдик» (Аҳмад, I, 84; Ҳоким, III, 6/4265).

Ҳижрат кечаси Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳали хонайи саодатларидан чиқмасларидан мушриклар атрофни ўраб олишганди. Лекин Аллоҳга таваккул ва таслимиятлари бениҳоя бўлган Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳеч қандай хавотирли ҳолати кўринмасди. Расули Акрам алайҳиссалом муборак қўлларига бир ховуч тупроқ олиб, мушрикларнинг устига сепдилар ва «Ясин» сурасининг мана бу оятларини ўқиганча мушрикларнинг ораларидан сизиб ўтдилар:

إِنَّا جَعَلْنَا فِيْ أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُّقْمَحُونَ. وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ.

«Биз уларнинг бўйинларига кишанлар солдик. Улар ияқларигача етади. Бас, улар кўзлари юмук, осмонга қараб гўдайиб қолдилар. Ва Биз уларнинг олдиларидан ҳам тўсиқ қилдик, орқаларидан ҳам тўсиқ қилдик, кўзларига парда тортдик. Бас, улар кўрмаслар» («Ясин» сураси, 8-9-оятлар).

243 Қаранг: Бухорий, “Хумус”, 1; Муслим, “Жиход”, 52; Абу Довуд, “Ҳараж”, 18; Аҳмад, I, 10.

Кўролмасдилар, албатта! Чунки уларнинг сўқир қалби кўзларига парда тутганди. Ораларидан ўтган зот эса, Фаҳри Коинот, Икки олам Сарвари, Борлиқ Нури алайҳиссолату вассалом эдилар. Сўқир қалб ва кўр кўзлар Нурни кўриш имкониятидан маҳрум эди, табиийки.

Бир киши мушрикларнинг ёнига келиб:

– Сизлар бу ерда кимни кутяпсизлар? – дея сўради.

– Муҳаммадни кутяпмиз! – дейишди улар.

У кимса шундай деди:

– Аллоҳ сизларни истаганингизга етказмасин! Муҳаммад чиқибди ва бошингиздан тупроқ сочиб кетибди!

Мушриклар қўлларини бошларига суртганди, тупроқ ичида қолганларини фарқладилар. Дарҳол ичкарига қарашди. Пайғамбар алайҳиссаломнинг тўшақларида биров ухлаётганини кўрдилар:

– Ана, Муҳаммад! Ёпинчиғига ўраниб ётибди! – дейишди.

Ётоққа қараб югурдилар. Ётоқдаги зот кўзғалиб, уларга қараганди, мушриклар ҳайратдан қотиб қолишди, кўзларига ишонишмасди. Чунки қаршиларида Аллоҳнинг Расули эмас, ҳазрати Али эдилар!

Ўз-ўзларига:

– Ҳа, у киши тўғри айтган экан! – дейишди.

Қурайш мушриклари ҳазрати Али розияллоҳу анҳуга ғазаб билан:

– Амакингнинг ўғли қани, эй Али!? – дея бақирдишди.

Ҳазрати Али розияллоҳу анху:

– Билмайман! Ҳеч нарсадан хабарим йўқ. Мен У кишининг пойлоқчилари эмасманку! Сизлар У кишига Маккадан чиқиб кетишларини айтдинглар. «Биздан узоқ бўл», дедингиз. У киши сиздан узоқларга кетдилар! – дедилар.

Шундан кейин эсипаст мушриклар ҳазрати Алини уришди ва калтаклашди. Ҳатто Масжидул Ҳаромга олиб бориб, бироз муддат қамаб, кейин қўйиб юборишди (Ибн Ҳишом, II, 96; Аҳмад, I, 348; Яъқубий, II, 39).

Қалбларига қулф урилган ва ҳақиқатни англолмайдиган бадбахтлар хонаи саодатнинг атрофида бадбин ниятда ўтиришганида, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам илоҳий ҳимояда аллақачон Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг уйларига етиб олгандилар. Чунки мушрикларнинг режаси бор эди, лекин Аллоҳнинг ҳам шундай тадбири бор эдики, ундан ўтадиган ҳеч қандай ҳукм йўқдир. Бу ҳолатни Ҳақ субҳанаҳу ва таоло шундай марҳамат қилади:

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ

وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ

«Куфр келтирганларнинг сени ушлаш, ўлдириш ёки чиқариб юбориш учун макр қилганларини эсла. Улар макр қилдилар ва Аллоҳ ҳам «макр» қилди. Аллоҳ «макр» қилгувчиларнинг устасидир» («Анфол» сураси, 30-оят).

Машаққатли сафар

Уйларида чиқиб, ҳазрати Абу Бакрнинг уйларига келган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам у киши қабул қилмасалар-да, ўзлари учун боқилган туянинг пулини бердилар. Бироз аввал мушриклар ўртасидан уларга кўринмасдан ўтган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам умматга намуна бўлишлари учун бу гал суннатуллоҳ тақозо қилганидек тадбирли ҳаракат қилдилар. Ҳазрати Абу Бакр билан бирга уйнинг орқа томонидан чиқдилар. Туялари бир неча кун бу ерда қолиши керак эди.

Яна бир тадбир ўлароқ Мадина жойлашган ерга терс йўлдан равона бўлдилар.

Ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу Фахри Коинот жанобимизнинг гоҳ орқаларида, гоҳида олдиларидан юардилар. Аллоҳнинг Расули у кишининг бу ҳаракатларини пайқаб:

– Эй Абу Бакр, нега бундай қиляпсиз? – дея сўрадилар.

Ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу:

– Эй Расулуллоҳ! Сиздан хавотирланаётганим учун шундай юряпман! – дедилар.

Нихоят Савр ғорига етиб боришди.

Сиддиқи Акбар ҳазратлари:

– Эй Расулуллоҳ! Мен ғорни тозалаб чиққунимгача сиз шу ерда кутиб туринг, – дея ғорга кирдилар. Ғорни тозалаб, ҳашарот тешикларини бекитганларидан кейин:

– Энди киришингиз мумкин, эй Аллоҳнинг Расули! – дедилар (Ибн Касир, «Бидоя», III, 222-223).

Унгача мушриклар Абу Жаҳл бошчилигида ҳазрати Абу Бакрнинг уйларига келишади, қизлари Асмадан отасини сўрашади ва ундан «билмайман» деган жавобни олиб, алам ва ғазабдан қизга тарсаки тушириб, уйдан чиқишади.

Борлиқ Нури ва У зотнинг ғордаги ҳамроҳи²⁴⁴ муборақлари ғорда бироз муддат қолишлари керак эди. Бу билан уларни Мадина йўлларида излайдиган мушриклардан тинчроқ асрай олардилар. Зотан, Аллоҳнинг лутфу инояти уларнинг устларида эди ва банда тадбири ожиз қолган жойда илоҳий нусрат

244 Ёри Ғор — Ғордаги дўст маъносида келган ва Борлиқ Нури алайҳиссалом билан Ҳазрати Абу Бакрнинг Савр ғоридаги ҳамроҳликларини ифодалайди. Вақт ўтиб самимий дўстликлар учун қўллана бошланган.

иш берарди. Бир гуруҳ мушриклар изларни таъкиб этиб, Савр ғори оғзигача келишди. Аммо кўрдиларки, ғорнинг оғзи ҳеч қачон қўл тегмагандек ўргимчак тўри билан қопланган, тагин бир кабутар уяси ҳам бор эди. Аллоҳ таолонинг амри билан ғорнинг қаршисида Пайғамбар алайҳиссаломнинг юзларини беки-тиб, кўрсатмайдиган ҳолатда дарахт ўсиб чикди.²⁴⁵

Мушриклар Икки олам Сарварининг бу ерда бўлишлари мумкинлигини тахмин ҳам қилмай орқага қайтишди. Бу икки азиз йўловчининг муштарак ёрдамчилари, суянганлари, пушти паноҳлари Ҳақ таоло эди. Шунинг учун ғорнинг ёнига келган бадбахтлар бир кабутар уяси ва ўргимчак тўридан бошқа ҳеч нарсани кўра олишмади.

Шоир Ориф Нихат Осиё айтганидек:

Ўргимчак на ҳаво,

На-да сув, на ерда эди.

Ҳакни кўролмаган

Кўзларда эди!

Фақат булар рўй берар экан, ғорнинг ичида ҳазрати Абу Бакр розияллоху анху жуда қалтис ҳолатни бошдан кечирдилар. Қаттиқ кўркдилар – ўзлари учун эмас, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам учун...

Чунки мушриклар биров эгилиб қарашса, уларни кўриб қолишлари мумкин эди. Улар ғорнинг уёқ-буёғига айланишди-да:

– Агар ғорга кирсалар эди, кабутарларнинг тухуми синган, ўргимчак тўри бузилган бўларди, – дейишди.

Айримлари:

– Ғорнинг ичига кириб кўрайлик! – дейишганди.

Умайя ибн Ҳалаф:

– Эсингиз жойидами? Ғорда нима ишингиз бор? Устида қават-қават, устма-уст ўргимчак тўри тўпланган ғорга кирасизларми? Ўзи бу ўргимчак тўри Муҳаммад туғилишидан олдин ўрилган бўлса керак! – деди.

Абу Жаҳл эса:

– Аллоҳга қасам. Менга шундай туюляптики, У шундоққина яқинимизда! Лекин сеҳри билан кўзларимизни боғлаб, кўролмайдиган қилиб қўйди! – деди.²⁴⁶

Шу аснода хавотирга тушган ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламга хитобан:

– Мен ўлдирилсам оддий бир одамман, ўлиб кетавераман. Лекин Сизга бир нарса бўлса, унда бутун уммат ҳалок бўлади! - деётгандилар.

245 Ибн Саъд I, 229; Ибн Касир, “ал Бидоя” III, 223-224.

246 Ибн Саъд I, 228; Ҳалабий, II, 209.

Пайғамбар алайҳиссалом тик туриб намоз ўқирдилар, ҳазрати Абу Бакр эса қўриқчилик қилардилар. Расулимизга:

– Қавмингиз сизни излашяпти. Қасамки, мен ўзимдан қўрқмайман, лекин Сизга бирор зарар етмасин деган хавотирдаман! – дедилар.

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам эса ҳамроҳларига шундай марҳамат қилдилар:

– Эй Абу Бакр, қўрқманг! Шубҳасиз, Аллоҳ биз билан!» (Ибн Касир, ал-Бидоя III, 223-224; Диёрбакрий, I, 328-329)

Қуръони каримда ушбу ҳодиса шундай баён қилинади:

إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْغَلِيَّةُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

«Агар сиз унга ёрдам бермасангиз, батаҳқиқ, Аллоҳ унга, куфр келтирганлар уни икки кишининг бири бўлган ҳолида чиқарганларида нусрат берди. Улар икковлон ғорда турганларида, у шеригига, хафа бўлма, Аллоҳ, албатта, биз билан, деди. Бас, Аллоҳ унинг устидан Ўз сокинлигини нозил қилди ва сиз кўрмаган лашкарлар билан қўллади. Куфр келтирганлар калимасини паст қилди. Аллоҳнинг калимаси эса, ўзи юқори. Аллоҳ ғалиб ва ҳикматли зотдир» («Тавба», 40-оят) Абу Бакр розияллоҳу анҳу шундай дейдилар: «Биз ғордалигимизда мушрикларнинг оёқларини кўрдим:

– Эй Аллоҳнинг Расули, улар оёқларининг остига қарашса бизни кўришади! – дедим. Жавоб қилдилар:

– Эй Абу Бакр! Учинчи ҳамроҳи Аллоҳ бўлган икки кишидан нега хавотирланяпсиз? – дея марҳамат қилдилар (Бухорий, «Фадоний ул асҳоб», 2, «Манокиб» 45; Муслим, «Фадойиус саҳоба», 1).

Маккадаги ўн уч йиллик даъват ва иршод мужодаласидан сўнг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам учун иккинчи бир ғор сифатида кўрсатилган Савр Ҳиродан кейин яна бир маънавий таълим маскани эди.²⁴⁷ Бу ғор – илоҳий сир-асрор ва қудрат оқимини мушоҳада қилиш, инсон ва борлиқ китобидаги ҳикматларни ўқиш макони бўлди. Илоҳий асрорга ғарқ бўлиш ва қалбни кашф этиш дарсхонаси бўлди.

247 Савр Ҳиродан фарқли равишда бошқача таълим макони эди. Ҳирода Иймон уруғлари қадалган, Саврда эса қувватланган Иймондан кейин эҳсон ва тасаввуф уруғлари экилганди. Бундан шуни англаш мумкинки, кўнгил аввал шариатни яшаши керак, сўнгра эса тасаввуфда истеъдод қозонилади.

Ўрдаги меҳмондорлик уч кечаю уч кундуз давом этди. Дўстлари, пайғамбарлардан кейин инсонларнинг энг афзали ва қийматлиси бўлган ҳазрати Абу Бакр розияллоху анху У зотнинг ёнларида эдилар. Ҳазрати Абу Бакр У зот билан ўрда уч кун ҳамхона бўлиш шарафи, иззати ва фазилатига мушарраф бўлдилар, «иккиннинг иккинчиси» бўлдилар. Борлиқ Нури ҳамроҳларига:

لَا تَخْزَنُ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا

«...хафа бўлма, Аллоҳ, албатта, биз билан» («Тавба» сураси, 40-оят), дея марҳамат қилиш билан бирга, Аллоҳ билан бўлиш сирини ҳам талқин қилдилар. Бу махфий зикр таълимининг бошланиши ва кўнгилларнинг Аллоҳга пешвоз чиқиб, Унга таваккул билан ўзини топшириш ишончига эришгани эди.

Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва салламнинг нур манбаи бўлган руҳий оламларидаги сирларни умматга ифшо қилишлари илк бор ҳазрати Абу Бакр розияллоху анху билан ўрда бўлганларида бошланган киёматга қадар давом этадиган Олтин Силсиланинг илк ҳалқаси бўлган. Иймон қувватини Пайғамбар алайҳиссаломга бўлган муҳаббатдан олган. Қутлуғ сафарларнинг тамал сабаб Унга бўлган муҳаббат ва Ҳаққа эришишнинг ягона йўли – Уни севиш билан кифояланган. Чунки севгининг шарти, муҳаббатнинг қонуни – ишқ туфайли севгилининг севган нарсаларини ҳам севишдир. Муҳаббатга ғубор теккизмасдан, мудом аввалги ҳолича туриши маънавий робита билан бўлади.²⁴⁸ Илоҳий муҳаббатни хом ва ғўр идрок билан англаш мумкин эмас.

Ҳазрати Абу Бакр Пайғамбар алайҳиссалом билан руҳий робитада бўлганларини тасвирлаган мана бу ҳодиса ҳар бир кўнгилга ўз уфқи ва истиснодди ўлчовида ўзига хос таъсир қилса ажаб эмас.

Ҳазрати Абу Бакр розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам билан бўлган ҳар бир суҳбатларда бошқача завқ ва лаззатдан баҳраманд бўлардилар, асрори нубувватнинг энг самимий маҳрами эканликларидан, ўзига хос тажаллиларга ноил ўлароқ мудом ёнларида бўлсалар-да, Аллоҳнинг Расулини қаттиқ соғинардилар.

Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва салламнинг:

«Абу Бакрнинг молидан фойдаланганчалик ҳеч кимнинг молидан фойдаланмадим...» деганларида, Абу Бакр розияллоху анху кўз ёшларини тўхтатолмай:

– Мен ва молим фақат Сиз учун эмасми, эй Расулуллоҳ?! (Ибн Можа, «Мукаддима», 11) дейиш билан ўзларини бору йўқлари билан бирга Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва салламга бахшида қилганларини ва У зотга фоний эканликларини кўрсатганлар.

248 Робита ҳақида батафсил маълумот учун: Усмон Нури Топбаш, “Иймондан эҳсонга Тасаввуф”, с 249-257, Истанбул 2002.

Савр ғорида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам муборак бошларини ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг тиззаларига қўйиб, бироз мизғиб оладилар. Бу аснода Абу Бакр розияллоҳу анҳу ғорда уларга яқин жойда кичик тешик кўриб қолдилар. Бирор зарарли ҳашорат чиқиб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламни чакмасин, дея дарҳол оёқларини Аллоҳнинг Расулини уйғотмасдан ўша тешикнинг оғзига қўйдилар. Илоҳий имтиҳон – чиндан ҳам бироздан кейин, ўйлари ҳақиқатга айланди. Бир илон ҳазрати Абу Бакрнинг оёқларини қаттиқ чакди ва захрини санчди. Улуғ саҳобийнинг жони шу қадар қаттиқ оғридики, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уйғонмасинлар, деб кимирамаса-да, кўзларидан оққан ёшларга монелик қилолмади. Ёш томчиларнинг бири Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг юзларига тушиб, уйғотиб юборди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– Нима гап, эй Абу Бакр? Нима бўлди? – дедилар.

Ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу:

– Ҳеч нарсa бўлмади, эй Расулуллоҳ! - деса-да, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам такрор сўраганларидан кейин бор гапни айтиб беришга мажбур бўлди (Байҳакий, «Далоил», II, 477; Ибн Касир, «ал-Бидоя» III, 223).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дарҳол муборак тупукларини илон чакқан жойга бармоқлари билан суртдилар. Аллоҳнинг марҳамати билан ўша ондаёқ Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг дард ва изтироблари тинди, жароҳати шифо топди.

Заиф ривоятга кўра, шу ҳодисадан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам илондан сўрадилар:

– Нима учун бундай қилдинг?

Илон шундай деди:

– Эй Расулуллоҳ! Мен бир неча йилдан бери Сизни кўришга мушток бўлиб шу тешикда кутдим. Орзуимга етай деганимда, Сизни кўришим мумкин бўлган йўлнинг бекилганини кўрдим. Фақат муҳаббатимнинг ғалаёнига чидолмай, тешикни бекитган оёқни чақишга мажбур бўлдим...

Шоир Фузулий Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг моддий ва маънавий шифо манбаси эканликларини ва У зотга дўст бўлганлар фойдаланиши хусусида шундай сатрлар битган:

Дўсти гар захри мор ичса бўлар обу ҳаёт,

Ҳасми сув ичса айланар, албат захри морга сув...

(Агар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга дўст бўлган киши илон захрини ичса, захар унга обиҳаёт бўлади. Лекин Ул Пайғамбарлар Султониға душман бўлган киши сув ичса ҳам, унга илон захридек бўлади...)

Бу ҳақиқатни ўзида акс эттирган бошқа бир ҳолат ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу халифалик чоғларида рўй беради. Ривоятларга кўра, Византия императо-

ри яхши ният нишонаси ўлароқ ҳазрати Умарга душманларини йўқотиш учун фойдали бўлган кучли ўтқир заҳар юборади. Бутун ҳаёти Румдаги кутилмаган курашлар ичида ўтган Византия императорлари учун буткул табиий бўлган бу ишни ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу хушламайди. Уни олиб келган элчининг кўз ўнгида заҳар шишасини қўлига олади ва «бисмиллоҳ» деб ичиб юборади. Заҳар ҳеч қандай таъсир кўрсатмайди.²⁴⁹

Бу ҳодисалар, яъни Аллоҳнинг изни билан заҳардан ҳимояланиш фақат Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг руҳий оламларидан насибалашиб, У зот билан бирлашиб кетган ўзига хос бандаларга хос ҳолатдир.

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу халифалиги даврларида баъзилар ул зотни ҳазрати Абу Бакрдан афзал қўйиб гапиришганини эшитса:

– Қасамки, Абу Бакрнинг ўша тун, Умарнинг барча хонаи хобидан хайрлироқдир! Яна Абу Бакрнинг ўша куни Умарнинг барча хонадонидан хайрлироқдир! Расулуллоҳ алайҳиссалоту вассалом ғорга бориш учун уйдан чиққанларида, Абу Бакр Набий алайҳиссаломнинг ёнларида эди! - деган (Ҳоким, III, 7/4268).

Савр ғорида қолганларида ҳазрати Абу Бакрнинг қизи Асмо овқат олиб келар, ўғли Абдуллоҳ эса отасининг амрларига кўра ҳар кеча ғорда, уларнинг ёнларида тунар, сахар вақти у ердан чиқиб кетар, худди Маккада тунагандай Қурайш мушриклари билан тонг оттирарди. Ниҳоятда заковатли ва ақлли йигит – Абдуллоҳ кундузлари Қурайш мушриклари орасида бўлиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳақида айтилган сўзларни эшитар, режалаштирилаётган хийла ва тузоқлардан Борлиқ Нуруни хабардор қиларди. Ҳазрати Абу Бакр озод қилган Амир ибн Фухайро ҳам Абу Бакрнинг подаларини маккаликларнинг чўпонлари билан бирга боқарди. Тонгда улар билан бирга чиқар, оқшом қайтаётганда поданинг қадамларини оғирлаштириб чўпонлардан орқада қолар, тун қоронғулигида эса пода билан бирга Савр ғорига қайтарди. Пайғамбар алайҳиссалом ва азиз дўстлари ўзларига керак бўлган сутни қўйлардан соғиб олардилар. Тонгда Маккага қайтган Абдуллоҳнинг оёқ изларини ҳам поданинг излари босиб кетар, кўринмас ҳолга келтирарди.²⁵⁰

Уч кун давомида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни излаган мушриклар ортиқ У зотни топишдан умидларини узишди. Абдуллоҳдан мушриклар умидини узгани хабарини олган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тўртинчи куни туяларига миниб йўлга тушдилар. Нима бўлганида ҳам бу сафар туғилиб, ўсган юртларидан айрилиш бўлгани учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни маҳзун қилди. Чунки Набий алайҳиссалом Маккаи Мукаррамани жуда яхши кўрардилар. Бир гал Ҳазвара деган жойдан туриб, Каъба ва Ҳарам томонга қараб, шундай марҳамат қилгандилар: «Сен

249 Мустафо ибн Халил аз Зағравий, “Рисолатул Басмала” с. 42. Бу ерда заҳарни ичган киши Холид ибн Валид розияллоҳу анҳу ўлароқ келган.

250 Ибн Ҳишом, II, 99; Бухорий, “Манокйбул Ансор” 45; Ҳайсамий, VI, 53.

Аллоҳ даргоҳида энг яхши ва севимли худудсан. Қувилмаганимда сендан ҳеч қачон чиқиб кетмасдим» (Аҳмад, IV, 305; Термизий, “Манокӣб”, 68/3925).

Яна бир гал Маккага хитобан: «Қандай гўзал маконсан? Мен учун жуда ҳам севимлисан. Агар қавмим мени сендан чиқариб юбормаганида эди, сендан бошқа жойни ватан тутмасдим, бошқа маконда маскан курмасдим», дея марҳамат қилганлар (Термизий, “Манокӣб”, 68/3926).

Пайғамбар алайҳиссаломнинг бу маҳзунликлари узра илоҳий ваҳий билан тасалли келди:

إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ

«Сенга Қуръонни фарз қилган зот, албатта, сени қайтар жойга қайтаргувчидир...» («Қасос» сураси, 85-оят). Бу огоҳлантириш қайтиб келиш хушхабари эди ва шу билан бирга Маккат фатҳ этилишининг илк аломати ўлароқ Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қалбларидаги қайғуни сурур инқилоби сари йўналтирди.

Макка ва Мадинанинг ораси 400 километрдан ортиқроқ масофа. У кунларда туяда саккиз кунда борилган. Йўл узок, ҳаво иссиқ, кум олов сочарди ва икки муборак йўловчи дастлабки йигирма тўрт соатда дам олмасдан юрдилар.

Ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу тижорат ниятида вақт-вақти билан Шомга бориб келганлари учун кўпчилик у кишини танирди. Бу сафар асносида танишларини учратсалар, биров:

– Эй Абу Бакр! Олдиндаги бу киши ким? – дея Фаҳри Коинот жанобимизни сўрашса, «Йўлбошчим, менга йўл кўрсатаяпти!» дея тадбир ва хавфсизликни қўлдан бермас, бу сўзлари билан аслида: «У зот менга энг хайрли йўлни кўрсатмоқда!» демоқчи эдилар (Ибн Саъд, I, 233-235; Аҳмад, III, 211).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Абу Бакр Сиддиқ ва у кишининг озод этилган қуллари Амр ибн Фухайро билан бирга Абдуллоҳ ибн Уройқит²⁵¹ бошчилигида Қудайд деган жойда бир чодирга тўхтадилар. Бу чодир Умму Мабаднинг қўноғи эди. У ўтган-қайтган йўловчиларни сув ва егуликлар тортиқ қилишга ҳаракат қиларди. Мадинанинг кутлуғ йўловчилари Умму Мабаддан сут сўрадилар.

Чодирда Умму Мабаднинг жуда ҳам озғин, заифлигидан судралишга ҳам мажоли бўлмаган бир қўйи бор эди.

Ўша қўй чодирнинг бир бурчагида ётганди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қўйни соғиш учун изн сўрагандилар, Умму Мабад:

– Ота-онам сизга фидо бўлсин! Агар унда сут бўлса, соғинг! – деди.

251 Абдуллоҳ ибн Урайқит ўша пайтда мушрик, лекин эътимод қилинадиган, ишончли киши эдилар. Кейинчалик мусулмон бўлиб-бўлмагани ихтилофли бўлса-да, мусулмон бўлгани ҳақидаги ривоятлар ишончлироқ.

Севимли Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳ таолодан баракот ато этишини сўраб дуо қилганларидан кейин ўз қўллари билан қўйдан жуда кўп сут соғиб олдилар.

Умму Мабад розияллоҳу анҳодан ривоят қилинишича, ўша қўй ҳазрати Умар халифалиги даврида юзага келган қурғоқчиликкача яшаган.

Шунингдек, Умму Мабад розияллоҳу анҳу: «Ер юзида жониворлар ейишга бир нима тополмай қолганида ҳам биз уни шомда ва тонгда соғиб ичардик», дея қўйнинг баракотини эътироф этганлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам у ердан чиқиб кетганларидан кейин чодирга Умму Мабаднинг эри Абу Мабад кириб келди. Идишларда тўла сутни кўриб, ҳайрат билан:

– Эй Умму Мабад! Бу сутлар қаердан келди? Қўйлар узокдаги ўтлоқларда, ҳаммаси қисир. Бу ерда соғиладиган жонивор йўқку. Нима бўлди? – дея сўради.

– Бугун чодирга муборак зот кўноклади, – дея бўлган воқеани айтиб берди хотини.

– Сен ўша зотни менга бир таърифла-чи?! – деди эри. Умму Мабад Борлиқ Нурининг шамоилларини шундай таърифлади:

– У зот шундай киши эдики, гўзаллиги зоҳир, юзи нуроний, хулқи чиройли ва ўхшаши йўқ эди. Кўриниши бекусур, ниҳоятда хушбичим, сиймоси гўзал эди. Кўзи қора, киприклари қуюқ, овози назокатли эди. Кўзининг оқи оппоқ, қораси тим қора эди. Қошларининг учи майин, сочлари қуюқ қора эди. Бўйни узун ва баланд, соқоли қалин ва бироз узун эди. Сукут қилганида салобатида сакинат ва виқор кўринар, чеҳраси очик, ширинсухан эди. Сўзлари худди ипга тизилган дур каби, оғзидан дона-дона чиқарди. Сўзлари очик эди, ҳақ билан ботилни ғоят ҳаққоний ажратарди. На ожиз қоладиган даражада оз, на-да тўплайдиган даражада кўп эди. Узокдан қаралганда кишиларнинг энг салобатлиси ва чиройлиси, яқинлашганда кишиларнинг энг яхшиси ва малоҳатлиси эди. Ўрта бўйли, бўйи кишига ёқмайдиган даражада узун ва кўзга ҳақир кўринадиган даражада қисқа эмасди. Гўёки бир гул эдики, гўзаллиги бошқа гулларни ортда қолдирган. Ёнида бир нечта ҳамроҳлари бор эди, у гапирганида ҳузур билан тинглар, амрларини адо этиш учун чопардилар. Хизматига шай туриладиган, эҳтиромга ҳаммадан кўп муносиб инсон эди. Юзида мудом табассум зоҳир эди. Ҳеч кимни айбламас ва жеркимасди...

Абу Мабад бу гўзал сифатларни эшитар экан, онт ичиб:

– Бу зот Қурайш қабиласидан чиққан Пайғамбар. У зот билан бирга бўлиб, У билан дўст бўлишни жуда ҳам истайман. Агар бир тўғри йўл топа олсам, буни албатта бажараман! – деди.

Ўша кунларда Маккада кимга тегишли экани билинмаган бир овоз Умму Мабаднинг чодирига келган меҳмонларни мадҳ этган чиройли шеърлар ўқигани қулоқларга етиб борибди. Ҳотифдан келган бу шеърни эшитган

Ҳассон ибн Собит ҳам пайғамбарлари ораларидан чиқиб келган қавмнинг залолатга учраганини ва У Пайғамбар Мадинада ҳидоятни ёйиб, Аллоҳнинг каломини ўқигани ҳақида бир шеър билан жавоб берган (Ибн Саъд I, 230-231; VIII, 289; Ҳоким, III, 10-11).

Абу Мабад ва унинг аҳли оиласи бирга ислом билан насибаланиб, саҳобийлик шарафига ноил бўлганлар.

Қутлуғ қарвонни топа олмаган мушриклар топганларга катта мукофотлар ваъда қилишади. Бу ваъдалардан кўзи қамашганлар йўлга тушишди. Сурока ибн Молик ҳам булардан бири эди.

Хуллас, Сурока узоқ вақт қидириб юриб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга дуч келди. У зотни кўрган заҳоти отини чоптирди. Лекин бирданига отнинг оёқлари қумга қўмилиб, Сурока ерга қулади. Қумдан чиқишга қанчалик уринса-да, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга яқинлашишга кучи етмади. Анча пайт уриниб, ақли кирди: пушаймон бўлди. Аллоҳнинг Расулидан афв сўраб илтижо қилди. Пайғамбар алайҳиссалом дуо қилдилар. Бу дуонинг баракоти билан Сураканинг оти қумдан қутулди. Бу мўъжизани кўриб Сураканинг руҳий олами ўша ондаёқ ўзгарди ва Расулуллоҳга самимий дўст бўлди. Қарвоннинг қаердалигини сир тутиш ниятида орқага қайтди. Ўша тарафга келаётганларни ҳам орқага қайтарди ёки бошқа ерга жўнатиб юборди (Муслим, Зухд, 75).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бу хушхабарлари Сураканинг қулоқлари остида жарангларди:

– Эй Сурока! Кисронинг билагузукларини тақадиган, камарини белинга боғлайдиган ва тожини киядиган пайтда ўзингни қандай ҳис қиласан?!

Ҳақиқатдан ҳам Эрон фатҳидан кейин Кисронинг билагузуклари, камари ва тожи Мадинага келтирилганида, ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу Суракани чақириб, уларни тақиб қўйдилар ва:

– Эй Сурока! Қўлларингни кўтариб: «Аллоҳу акбар! Аллоҳга ҳамд бўлсинки, буларни: «Мен одамларнинг худосиман» деган Кисро ибн Ҳурмуздан чиқариб, Мудлиж ўғилларидан Сурока ибн Моликка тақтирди!» де! – дедилар (Ибни Асир, «Усдул ғоба» II, 332; Ибни Ҳожар, «алИсоба» II, 19).

Пайғамбар алайҳиссалом Ғомийм деган жойга келганларида Бурайда ибн Ҳусайб ва қавми билан учрашдилар. Уларни исломга даъват этдилар. Шундан кейин улар ҳам Аллоҳнинг Расулига эргашиб ислом билан шарафландилар. Борлиқ Нури соллаллоҳу алайҳи ва саллам Бурайда розияллоҳу анҳуга ўша кеча «Марям» сурасининг бошларини ўргатдилар.²⁵²

Бурайда бошларидаги оқ саллани ўраб:

– Эй Расулуллоҳ! Агар изн берсангиз, ялавбардорингиз бўлай! – деди.

252 Ибн Саъд IV, 242.

Шу билан Кубо қишлоғича Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга байроқдорлик қилди.

Бурайдадан кейин муборак карвон Шомдан қайтаётган тижорат карвонини учратдилар. Карвонда Зубайр ибн Аввом ҳам бор эди. Зубайр Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга ва Абу Бакр розияллоҳу анҳуга оппоқ нимча кийдирди.²⁵³

Ҳижрат карвони қадам-бақадам Мадинага яқинлашаётганди. Мушриклар Аллоҳнинг Расулини ўлдириш учун ҳаммани сафарбар қилишлари ва бошқа бир қанча таҳликаларга қарамай, У зот вазифаларини адо этишда давом этар, йўлда учратган кишиларга исломни англатардилар.

Шу жумладан, асҳоби киромдан Саъд ад-Далил розияллоҳу анху²⁵⁴ шундай ривоят қиладилар: «Ҳижрат пайтида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Абу Бакр розияллоҳу анху билан бирга бизнинг жойга тушдилар. Ўша кезларда Абу Бакрнинг бир қизи ёнимизда, эмизиладиган онада эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қисқа йўлдан Мадинага боришни истардилар. Биз уларга:

– Бу ер Ракубо ўтиш жойининг Ғоир йўли. Бу ерда Аслам қабиласидан Муҳонан деб танилган икки ўғри бор. Истасангиз, уларнинг устига биз бора-миз, – дедик.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– Сен бизни уларнинг ёнига олиб борасанми? – дедилар.

Йўлга тушдик. Ракубога чикиб, тепалик этагига борганимизда ўша икки ўғридан бири шеригига:

– Бу зот Ямандан! - деётганди.²⁵⁵

Борлиқ Нури уларни ёнларига чақирдилар ва исломни англатдилар. Улардан мусулмон бўлишини сўрадилар. Улар ҳам мусулмон бўлди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам исмларини сўрагандилар:

– Биз Муҳонон (ҳақир кўрилган икки кишимиз), – дейишди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– Аксинча, сизлар – Мукрамон (шарафли икки кишисизлар), – дея марҳамат қилдилар ва хушxabарчи ўлароқ келажакда Мадинага боришларини амр этдилар (Аҳмад, IV, 74).

253 Бухорий, “Манокйбул Ансор”, 45.

254 Бу муборак саҳоба Мадинага борадиган ўрта йўлни Расулимизга кўрсатиб, Ракуба йўлида йўлбошлилик қилгани учун “Далил” сифати билан машҳур бўлган.

255 Бу сўз билан Фахри Коинот жанобимизнинг маккадан эканликлари кўзда тутилган. Чунки Макка Тихома худудида, Тихома ҳам Яман чегаралари ичида ҳисобланади. Шунинг учун Каъбага “ал-Каъбатул Яманий” дейилган. (Ибн Асир, “ан Ниҳоя”, V, 300)

Узоқ кутилган азиз меҳмон

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам жанобимизнинг йўлга чиққанлари хабарини олган мадиналикларнинг ҳаяжони бениҳоя эди. Ул муборак меҳмоннинг йўллариға муштоқу нигорон эдилар. Ул нурафшон карвонга пешвоз чиқиш, Ул абадий саодат карвонининг қарамидан бир зарра бўлсада олиб қолишга тиришиб, шаҳар ташқарисига чиқиб иштиёқ билан кутаётгандилар.

Нихоят, нубувватнинг ўн тўртинчи йили Рабиулаввал ойининг ўн иккинчи, душанба куни²⁵⁶ мусулмонларнинг кўксидан севинч тўла сас дунёга жаранглади:

«Узоқ кутилган меҳмон келаяптилар!»

Бу хушхабар билан такбир овози бутун Мадинада янграй бошлади. Мусулмонлар қуролландилар. Кимдир отлик, кимдир пиёда қутлуғ меҳмоннинг пешвозларига ошиқдилар. Узоқ кутилган карвон илоҳий ҳимоя ва сийонат (қўриқчилар) остида Мадина яқинидаги Қубо маконига етганларида атроф тўлиб-тошган, гўёки дунё жумбушга келганди.

Тепаликлардан «Толаъал-бадру алайна»нинг²⁵⁷ қутлуғ нағмалари тўлқин-тўлқин самони қоплаб, кўнгилларни жўштирди. Тарих ўша ондан бошлаб, Қиёматга қадар рўй берадиган воқеаларни рақамлайдиган «ҳижрат тақвими»ни бошлаётганди.

Пешвоз чиққан мусулмонларнинг кўпчилиги коинотнинг яратилиш сабаби, Икки олам Сарвари, ҳазрати Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва салламни аввал кўрмаганлари учун танимасдилар. Шунинг учун улар ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳуни Пайғамбар алайҳиссалом деб ўйладилар.

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам жанобимиз сукутда эдилар. Устларига қуёш келганди, ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу дарҳол ўринларидан туриб, У зотга соя қила бошладилар. Мусулмонлар ана ўша пайтда Борлиқ Нурини таний бошладилар.²⁵⁸

Мадина шу кундан бошлаб исломиятнинг тараққий топадиган маконига айланди. Куфрнинг зулмат юзи ҳижрат билан сўлди. Масжидул Саодат ва Масжидул Қубо олий маъно ва мақомга эришиб, машҳаргача бу муборак ҳижратнинг қудсий маскани ва хотираси ўлароқ тарихда қолди.

Ансорийлар муҳожирларга молу мулкларини кўрсатиб: «Ана молларим! Ол, ярми сеники бўлсин!» – деди. Фидойилик ва ўзаро ҳамжиҳатликни акс эттирган исломий биродарликнинг тамалига мана шундай асос солинди. Мадина ислом тарихидаги ўлмас мартаба ва буюк эътиборга муяссар бўлди.

256 Милодий 622 йилнинг сентябр ойига тўғр келмоқда.

257 Тўлиной устимизга келди.

258 Бухорий, “Маноқибул Ансор”, 45.

Мадинада азонлар, рамазонлар, закотлар муҳорабалар бошқача тажалли ва айрича улуғлик билан умматга намунаи тимсол бўлди.

Борлиқ Нури Қубода қолганларида Амр ибн Авф ўғилларидан Кулсум ибн Ҳидмнинг уйларида меҳмон бўлдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам у ердан чиқиб, Саъд ибн Ҳайсаманинг уйларига борар, у ерда мусулмонлар билан ўтириб суҳбат қиларди. Саъд ибн Ҳайсама розияллоҳу анҳу бўйдоқ бўлганлари учун муҳожирларнинг бўйдоқлари уларнинг уйларида қолардилар. Шунинг учун Саъд розияллоҳу анҳунинг уйларини «Манзил ул Уззоб» – «Бўйдоқлар уйи» дердилар (Ибн Ҳишом, II, 110; Ибн Саъд I, 233).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Қубода қолган пайтларида таъзияларда қатнашар, беморларнинг зиёратида бўлардилар, бошқа таклиф қилинган жойларга, албатта, даъватни ижобат қилардилар.

Абу Саид ал-Худрий розияллоҳу анҳу асҳоби киромнинг ҳассосиятини намоён этган ўша кунларга оид хотираларини шундай ривоят қиладилар: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинага энди келган вақтларида бир киши ўлим тўшагидалигида ётганида У зотга хабар берардик. Набий алайҳиссалом келиб, беморнинг бошида ўтирар, истиғфор айтардилар. Бемор вафот этгач, ёнларидагилар билан бирга қайтардилар. Баъзан эса дафн қилингунича ёнимизда бўлардилар.

У зотни уринтириб қўйишдан хавотирланиб, ўзаро шундай мулоҳазага бордик:

– Бемор вафот этгунича Аллоҳнинг Расулига бирор нима демайлик. Вафот этганидан кейин айтамыз. Бу билан Набий алайҳиссаломни уринтирмаймиз ва вақтларини олмаймиз...

Шундай қила бошладик ҳам. Беморимиз вафот этганидан кейин У зотга хабар берардик. Набий алайҳиссалом келардилар, намозни адо этардилар, истиғфор айтардилар ва қайтиб кетардилар. Баъзан эса маййит кўмилгунича кутиб турардилар.

Бир муддат шундай тарзда кетди. Кейинрок:

– Бундай ҳам қилмайлик. Бу ҳам Расулуллоҳни уринтиряпти. Жаноза бўлиб қолса, уни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг эшикларига олиб келайлик, ўша ерда намозни адо этсинлар. Бу У зот учун янада осонроқ бўлади, – дедик ва шундай қилдик.

Ҳадиснинг ровийси Муҳаммад ибн Умар шундай дейди: «Шу сабабли у ерга «Жаноза намози адо этилган жой» маъносида «мусалло» дейилди. Жанозалар фақат ўша ерга олиб келинарди. Расулуллоҳнинг вафотларидан кейин ҳам шу усулда давом этилди» (Ибн Саъд I, 257, Ҳоким, I, 519/1349).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Қубодаликларида ҳазрати Али каррамаллоҳу ваҳҳа ҳам ўзларига берилган омонатларни жой-жойига етказиб, уларга етиб олдилар.

Асҳоби киромнинг Аллоҳнинг Расулига ва У зотнинг азиз хотираларига бўлган муҳаббатнинг жўшқинлиги ва буюклигини намоён этадиган жуда кўп ривоятлар бор.

Жумладан, саҳобийлардан Баро ибн Озиб розияллоҳу анҳу²⁵⁹ оталарининг имкон бўлди дегунча, Аллоҳнинг Расулига тааллуқли бир хотирани эшитиш истагини шундай ривоят қилганлар: «Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу отамдан ўн уч дирҳамга бир эгар сотиб олдилар ва:

– Барога айтинг, уни бизнинг уйга олиб борсин! – дедилар.

– Йўқ! – дедилар отам. - Менга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Маккадан Мадинага қандай ҳижрат қилганларини айтиб бермагунингизча бўлмайди! – дедилар.

Шундан кейин Абу Бакр розияллоҳу анҳу ҳижрат сафарини узоқ ҳикоя қилдилар» (Бухорий, «Асҳобун Набий», 2; Аҳмад, I, 2).

Пойдевори тақводан қўйилган масжид

Ҳижрат сафарининг илк бекати бўлган Кубода Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Амр ибн Авф ўғиллариникида ўн тўрт кеча меҳмон бўлдилар. Ана ўшанда машҳур Масжидул Кубо бунёд этилди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам масжид қурилишида бевосита меҳнат қилдилар. Кубо масжиди ислом тарихида қурилган илк масжид ҳисобланади. У ҳижратдек муҳим ҳодиса пайтида қурилгани учун жиддий аҳамият касб этади. Бу масжид Қуръони каримда:

لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ

«...Албатта, биринчи кундан тақво асосида қурилган масжид...»

(«Тавба» сураси, 108-оят) шаклида зикр этилган.²⁶⁰

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу:

فِيهِ رَجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ

«...Унда покланишни севадиган кишилар бор. Аллоҳ эса покланувчиларни севадир» («Тавба» сураси, 108-оят) ояти каримасининг Кубо халқи ҳақида нозил бўлганини айтганлар (Термизий, «Тафсир», 9/3099; Абу Довуд, «Таҳорат», 23/44; Ибн Можа, «Таҳорат», 357).

259 Баро ибн Азиб розияллоҳу анҳу ансорийлардан бўлиб куялари Абу Аммора эди. Ҳижратдан аввал мусулмон бўлдилар. Ухуд жангида бошлаб барча ғазотларда қатнашдилар. Ҳижратнинг 73 йилида Куфада вафот этдилар. Уч юздан ортиқ ҳадис ривоят қилганлар.

260 Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу кейинчалик ҳижратни тақвим боши қилганларида бу ояти каримдаги “илк кундан” жумласига таянганлар. (Самҳудий, I, 248)

Ҳижрат қилган илк муҳожирлар Кубога борганларида Амр ибн Авф ўғилларининг хурмо қуритадиган жойларини тўғрилаб, ўша ерда намозни адо эта бошлагандилар. Абу Ҳузайфанинг озод қилинган қуллари Салим Қуръонни энг чиройли ўқийдиган ва Уни билгани учун дастлабки муҳожирларга имомлик қиларди.²⁶¹

Борлиқ Нури соллаллоҳу алайҳи ва саллам дастлабки муҳожирлар намоз ўқиган бу ҳудудни кенгайтириб, Кубо Масжидини бунёд эттирдилар. Масжид тўртбурчак шалкида бўлиб, ҳажми 32х32 метрга яқин эди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам куболиклардан тош олиб келишларини сўраганлар, улардан бирини олиб қибла тарафга қўяр эканлар, Абу Бакр ва Умар розияллоҳу анҳумолардан ҳам худди шундай тарзда навбат билан тош қўйишларини буюрганлар.

Масжид қурилишида энг катта саъй-ғайратни Аммор ибн Ёсир розияллоҳу анҳу кўрсатган. Шунинг учун ул зотга «Исломда илк масжид қурган киши» дея ном берилган.²⁶²

Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анҳу ҳам ишлаб, ҳам шеър ўқир, бу билан мўминларнинг чарчоғини аритарди. Масжиднинг муаззинлик вазифаси асҳоби киромдан Саъд ал-Қурозий розияллоҳу анҳуга насиб қилди.²⁶³

Масжидул Набавий ва Мадинадаги бошқа тўққиз масжиддагидек Кубо масжидида ҳам илм олиш ва ўрганиш фаолиятлари давом этар, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар гал келганларида буни назорат қилардилар.²⁶⁴

Коинотнинг яратилиш сабаби, икки олам саодати раҳбари Жаноб Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассалом шанба кунлари Кубога баъзан уловда, баъзида яёв келардилар ва у ерда икки ракат намоз ўқирдилар.²⁶⁵

Бир ҳадиси шарифларида эса буни мусулмонларга тавсия қилиб шундай марҳамат қилганлар:

«Ким уйда чиройли таҳорат олиб, кейин Кубо масжидиги келиб, намоз ўқиса, у кишига умра қилганчалик савоб ёзилади» (Ибн Можа, «Икома», 197; Насойй, «Масожид» 9).

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу халифалик пайтларида душанба ва пайшанба кунлари бу ерни зиёрат қилардилар, Кубо жуда узоқ масофаларда бўлсада, у ерга етиб бориш учун туяларини чоптиришни айтардилар.²⁶⁶

Кубо масжиди ҳазрати Усмон ва Умар ибн Абдулазиз томонидан кенгайтирилган. Кейин янада бир неча бор таъмирланиб, янгиланди. Ҳижрий 1245, милодий 1829 йилда Султон II. Маҳмуд тарафидан бунёд этилган ягона мино-

261 Ибн Саъд III, 87; IV, 311.

262 Ибн Хишом, II, 114.

263 “Комил мерос”, “Тажрид таржамаси”, X, 106.

264 Ҳамидуллоҳ, ислом Пайғамбари, II, 771.

265 Бухорий, “Фазлул Салат” 3, 4; Муслим, “Нас”, 516.

266 Ибн Саъд I, 245.

рали ва текис томли масжид Саудия Арабистони ҳукумати томонидан бузилиб, куббали ва тўрт минорали қилиб, кенгайтирилиб, қайтадан бунёд этилди.

Ронуна водийсида илк жума намози

Қубода ўн тўрт кун турганларидан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳамроҳлари Мадинага ҳаракат қилдилар. Жума кун иди. Пешинга яқин Ронуна водийсига борилган, намоз вақти кирган иди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам туяларидан тушдилар. Ўша пайтда ислом иқтидорининг бир аломати ўлароқ фарз қилинган «жума намози»ни адо этдилар. У ерда мана бу хутбаларни ирод этдилар:

1. Хутба: «Эй инсонлар! Ўлмасдан аввал тавба қилинг! Имкон борида солиҳ амаллар қилиб қолишга улгуринг! Яширин-ошкор садақа бериш ва Аллоҳни қўп зикр қилиш билан Роббингиз-ла орангизни ислоҳ этинг! Бу билан ризқланасиз, яхшилик ва мададга эришасиз ва йўқотган нарсаларингизни қўлга киритасиз!

Билингки, Аллоҳ бу йилингизнинг бу ойида, бу ерда сизга қиёматгача «Жума намози»ни фарз қилган. Адолатдан бўладими-йўқми, бошида бир имом бўлса, менинг тириклигимда ёхуд мендан кейин кимки парво қилмасдан ёхуд инкор қилмасдан бу намозни адо этмаса, унга икки дунёда рўшнолик бўлмасин! Ва Аллоҳ унинг ишларини муваффақ қилмасин! У кишининг бошқа намози йўқдир! Тавба қилган бундан мустасно. Чунки ким тавба қилса, Аллоҳ унинг тавбасини қабул қилади» (Ибн Можа, «Иқома» 78).

«Эй инсонлар! Тириклигингизда охиратингиз учун тайёргарлик кўринг! Муҳаккақ, ҳар бирингиз ўласиз ва қўйларингиз сурувини чўпонсиз қолдиради. Кейин Аллоҳ унга таржимонсиз ва воситасиз дейдики, «Менинг Расулим сизларга амирларимизни билдирмадими? Мен сенга мол-мулк бердим, жуда қўп яхшиликлар қилдим, эҳсонлар қилдим. Сен ўзинг билан нима олиб келдинг?» Бу савол билан юзлашган киши тўрт тарафга қараб бир нарсга кўрмайди, қаршисига қараганида эса жаҳаннамни кўради. Шундай экан, уйғонинг! Кимки яримта хурмо билан бўлса ҳам дўзахдан сақланишга қодир бўлса, садақа қилсин. Кимки яримта хурмони ҳам топа олмаса, ҳеч бўлмаса бир яхши сўз айтиб яхшилик қилишга ҳаракат қилсин. Чунки бир яхшиликка ўн баробардан етти юз баробаргача савоб берилади. Аллоҳнинг саломи, раҳмати ва баракоти сизга бўлсин!» (Ибн Ҳишом, I, 118-119, Байҳақий, «Далоил», II, 524)

2. Хутба: «Аллоҳга ҳамд айтаман ва Ундан мадад сўрайман. Нафсимизнинг васвасаси, амалларимизнинг ёмонлигидан Аллоҳга сиғинамиз. Аллоҳ ҳидоят берган кишини ҳеч ким адаштирмайди. У адаштирганни ҳеч ким тўғри йўлга солалмайди.

Шаҳодат келтираманки, Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқ. У ягона, шериги йўқ. Сўзларнинг энг гўзали Аллоҳнинг китобидир. Аллоҳ кимнинг қалбини Қуръон билан ёритса ва уни қуфрдан кейин исломга ҳидоятга чорласа, у

киши Қуръонни ҳамма сўзларнинг афзали деб билса мана шу киши нажот топганлардандир. Батаҳқиқ, Аллоҳнинг китоби сўзларнинг энг яхшиси ва энг маънолироғидир. Аллоҳ севганни севинглар! Аллоҳнинг каломидан ва Уни зикр қилишдан чарчаманг. Аллоҳнинг каломидан юрагингиз сиқилмасин! Чунки Аллоҳнинг каломи ҳамма нарсанинг энг устунларини кўрсатади. Амалларнинг хайрлисини, бандаларнинг энг яхшиси бўлган пайғамбарларни, қиссаларнинг энг яхшиси бўлган ибратлиларини баён қилади.²⁶⁷ Ҳалол ва ҳаромни изоҳлайди.

Сиз фақат Аллоҳга ибодат қилинг ва унга ҳеч нарсани шерик келтирманг! Ундан кўрқинг! Яхши амалларингизни қалбингиз тасдиқласин! Аллоҳнинг каломи билан бир-бирингизни яхши кўринг! Муҳаккақ, унутмангки, Аллоҳ таоло аҳдини бузганларга ғазаб қилади. Аллоҳнинг саломи сизларга бўлсин!» (Байҳақий, «Далоил» II, 524-525)

Бу хутбалар исломнинг эътиқод, ибодат, ахлоқ, муомалот каби мавзулари билан диннинг умимий хулосаси ҳукмидадир. Жума намозининг ҳижрат чоғида фарз қилиниши билан мусулмонларнинг жамоат бўлиб бирлашишларининг аҳамияти ва заруриятига ишора қилинапти.

Мадинада ҳаяжонли интиқлик

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Кубодан Мадинага ҳаракат қилганларида, тоғалари Нажжор ўғилларига хабар юбордилар. Улар ҳам курулганиб келишди ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга салом бериб:

– Ҳавфсизлигингиз таъминланган, туяларингизга минишингиз мумкин, дедилар.²⁶⁸

Жума намозидан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам туялари Кисвага миниб, ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу Нажжор ўғилларининг эҳтироми ва бошқа мусулмонларнинг ҳамроҳлигида Мадинага кирадилар.

Икки олам Қуёши, Имомул Анбиё алайҳиссалату вассаломни ортиқ меҳмон қилиш шарафидан маҳрум қолишларини ўйлаган куболиклар У зотдан айрилиш қайғуси билан:

– Эй Расулуллоҳ! Биздан бездингизми ёки бизнинг уйимиздан яхшироқ жойга бориш учун бу ердан кетяпсизми? – дедилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

– Менга Мадинага боришга амр қилинган! – дея улардан мамнун бўлганларини марҳамат қилдилар (Диёрбакрий, I, 339).

267 Қуръон қаримининг учдан биридан кўпини Пайғамбарлар қиссаси ташкил этади. Қиссаларнинг ҳикматиға қаранг: Усмон Нури Топбош, “Набилар силсиласи”, с. 1, с. 11-28, Истанбул 2004.

268 Бухорий, “Манокйбул ансор”, 46.

Мадиналик барча мўминлар Аллоҳнинг Расулини меҳмон қилиш истагида эдилар. Ҳамма У кишини уйига олиб бориш учун жону дилдан ҳаракат қилаётганди. Ҳатто бу борада бир-бирлари билан тортишардилар. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам туялари Кисвага ишора қилиб:

– Жониворни ўз ҳолига қўйинглар, йўлидан қочинглар. У маъмур (қаерда чўккалаши унга билдирилган!), дея марҳамат қилдилар (Ибн Хишом, II, 112-113).

Зеро, фақат шу йўл билан ҳеч кимнинг қалби озор кўрмасдан Расулуллоҳни ким меҳмон қилиши ҳал қилинган бўларди.

Муборак туя бир-икки ерда чўккалаб тургандан кейин Абу Айюб ал-Ансорий ҳазратларининг уйлари олдидаги майдонда чўккалади. Бахтиёр саҳобий Абу Айюб розияллоҳу анҳунинг кўнгилларига шундай сурур тўлдики, таърифга тил ожизлик қилади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни:

– Марҳамат қилинг, эй Аллоҳнинг Расули! Кулбамизни шарафлантирингиз! – дея уйларига даъват қилдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Абу Айюб розияллоҳу анҳунинг уйларига қараб кирар эканлар, Нажжор ўғилларининг кичкина қизчалари дафтар билан қаршиларига чиқиб:

نَحْنُ جَوَارٍ مِنْ بَنِي النَّجَّارِ
يَا حَبَّذَا مُحَمَّدٌ مِنْ جَارِ

«Биз Нажжор ўғилларининг қизларимиз! Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қариндошлари бўлиш, У зот билан қўшни бўлиш нақадар саодат! Нақадар буюк шараф! – дея нашидалар ўқидилар.

Кўнгиллар султони Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам улардан:

– Қани, айтингларчи, мени яхши кўрасизми? – дея сўралдилар.

– Ҳа, эй Расулуллоҳ, Сизни жуда ҳам яхши кўраимиз! – дедилар қизчалар.

Уларнинг қувончи ва севинчидан масрур бўлган Икки олам Сарвари соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам:

«Аллоҳ гувоҳ, қасамки, мен ҳам сизларни яхши кўраман! Қасамки, мен ҳам сизларни яхши кўраман! Қасамки, мен ҳам сизларни яхши кўраман!» – дея марҳамат қилдилар (Ибн Можа, «Никоҳ», 21; Диёрбакрий, I, 341).

Баро ибн Озиб розияллоҳу анҳу шундай деганлар: «Мен мадиналикларнинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам келганларидан қувонганичалик хурсанд бўлганларини ҳеч кўрмадим. Барча мадиналиклар – катта-кичик, эрка-гу аёл йўлларга чиққан, уйларнинг томига чиқиб:

– Аллоҳнинг Набийси келдилар! Эй Муҳаммад! Эй Расулуллоҳ! Эй Муҳаммад! Эй Расулуллоҳ!» дея севинч билан ҳайкиришарди» (Бухорий, “Манокибул-Ансор”, 45; Муслим, Зухд, 75).

Анас ибн Молик розияллоху анху ҳазратлари ҳам: «Мен Расулуллоҳ Мадинага шарафлантирган кунларидек гўзал, севинчли ва нурли кун кўрмадим! У зот келганларида Мадина ойдинликка чўмди», дегандилар (Аҳмад, III, 122; Термизий, “Манокиб”, 1/3618).

Мадиналик мусулмонлар Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг Мадинага ташрифларидан мамнун ва саодатли бўлганларининг шукронаси ўлароқ туя қурбонлик қилишди.²⁶⁹

Шоир мўминларнинг Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламга бўлган муҳаббатини бир байтида шундай тасвирлайди:

«Омон» лафзи Сизнинг исми шарифингиз қийматидир,

Онинг-чун ошиқларнинг зикри «Омон, эй Расулуллоҳ»дир.

ИЗОҲ: «Омон» лафзи ва «Муҳаммад» лафзининг абжад ҳисоби бир хил – тўқсон иккини ташкил қилади. Шоир бу билан ошиқларнинг «Омон!» дея ҳайкириши билан Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламни эслашларини нақадар чиройли ташбеҳ билан ифодалаган!

Иккинчи ҳижрат билан нубувватнинг Макка даври ниҳоя топиб, Мадина даври бошланди.

269 Аҳмад, III, 301.

НУБУВВАТНИНГ МАДИНА ДАВРИ

УЧИНЧИ БОБ

ҲИЖРАТНИНГ БИРИНЧИ ЙИЛИ

Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва саллам Мадинаи Мунавварада

Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва салламнинг Мадинага хижратлари билан ислом ва мусулмонлар учун янги саҳифа, тарихий жараён бошланди.

Пайғамбар соллalloҳу алайҳи ва саллам Мадинада қочоқ ҳолатида эмасдилар. Аксинча, Набий алайҳиссалом истиқболдаги дунёнинг бош меъмори, етакчиси, янги қурилган ислом давлатининг бошчиси эдилар. У зоти шариф алайҳиссаломнинг Мадинага ташрифлари билан ислом таблиғи ва мусулмонларнинг қуч-қудрати янги босқичга кўтарилди.

Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва саллам «Масжидун Набий» қурилганига қадар Абу Айюб ал-Ансорий розияллоҳу анхунинг уйларида етти ой меҳмон бўлдилар. Бу меҳмондорчиликнинг бир неча асрлар аввалга тақалган ўтмиши бор эди.

Етти юз йил аввал Мадина (ўша пайтлардаги номи Ясриб)га келган Туббо Абу Кариб Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва салламнинг Маккада зуҳур этиб, Мадинага хижрат қилишлари ҳақида яҳудий олимлари орқали хабардор бўлганида, у ерда бир уй бунёд этди. Бир мактуб ёзиб, олтин муҳр билан муҳрлагач, мадиналик олимларнинг энг буюгига бериб, ўзи етолмаса, авлоддан-авлодга омонат қолдириб, Оламларнинг Сарвари алайҳиссаломга тақдим этилишини васият қилган эди.²⁷⁰

Тубба ўша замонлардаёқ Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва салламга иймон келтириб, мусулмон бўлганди.²⁷¹

Мана шу уй отадан болага қолиб, Мадина олимларидан бирининг насабидан бўлган Абу Айюб Халид ибн Зайд розияллоҳу анҳуга насиб бўлганди. Бу муборақ хонадон Масжудул Набавийнинг шарқида эди.

Туббанинг мактубини асраб юрганлар Расулulloҳнинг Мадинага келганларидан хабар топиб, уни Набий алайҳиссалом алайҳиссаломга топшириш учун Сулайм қабиласидан бўлган ишончли зот Абу Лайлодан бериб юбордилар. Абу Лайло Макка йўлида Пайғамбаримиз соллalloҳу алайҳи ва салламга дуч келди.

Расулulloҳ у кишини кўриб ёнларига чақирдилар:

«Сиз Абу Лайломисиз?» дея сўрадилар.

270 Ибн Асокир, III, 334-335; Самхудий, I, 188-189.

271 Аҳмад, V, 340.

«Ҳа» – деди Абу Лайло. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Ёнингизда Туббанинг мактуби бор! У хатни менга беринг», дея марҳамат қилдилар.

Абу Лайло Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни ҳали танимасди. Ҳайрон қолди:

– Сиз кимсиз? Мен Сизнинг юзингизда сеҳргарлик аломати кўрмайпман. Лекин Сиз менда мактуб борлигини қаердан биласиз? – деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Мен Муҳаммадман! Мактубини менга беринг!» – дедилар. Абу Лайло мактубни чиқариб, Пайғамбар алайҳиссаломга тақдим этди. Ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу мактубни ўқир эканлар, Оламларнинг Сарвари уч бор:

«Марҳабо, солиҳ биродар Тубба!» – дея марҳамат қилдилар.

Абу Лайлога Мадинага қайтишни буюрдилар. Абу Лайло Мадинага қайтиб, уларга Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг келаётганлари хушхабарини етказдилар. Мадиналикларнинг барчаси бу хушхабарни етказгани учун унга суюнчи ўлароқ ҳада тортиқ қилди.²⁷²

Абу Айюб ал-Ансорий розияллоҳу анҳу – саодатли мезбон

Пайғамбарлар Султони соллаллоҳу алайҳи ва салламни хонаи саодатларида етти ой меҳмон қилиш саодатига ноил бўлган Абу Айюб ал-Ансорий розияллоҳу анҳу аввалига Расулуллоҳга уйининг юқори қаватида қолишларини қанчалик сўрамасинлар, Расулимиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Эй Абу Айюб! Уйинг пастки қаватида ўтириш биз учун афзалроқ, қулайроқдир», – дея пастки қаватда ўтирадилар.

Азиз меҳмонлари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга чексиз ҳурмат ва муҳаббат билан хизмат қилган Абу Айюб розияллоҳу анҳу ва ул зотнинг оилалари Пайғамбар алайҳиссалом турган уйнинг устида ётишдан ҳаё қилиб, девор остида ухлашарди.

Бир куни кўзалари синди ва ичидаги сув ерга тўкилди. Сув муборак меҳмонларнинг устига тўкилиб, уларни безовта қилишидан хавотирланган Абу Айюб ҳазратлари дарҳол бисотларидаги биттагина баркут ёпинчикни олиб, тезда ичида ерни қуритдилар. Эрталаб Борлиқ Нури соллаллоҳу алайҳи ва салламдан юқори қаватга чиқишларини сўраб илтимос қилдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Пастки қават менга қулайроқ!» – дегандилар, Абу Айюб розияллоҳу анҳу:

²⁷² Ибн Асокир, III, 335; Айний, IV, 176.

– Сиз пастки қаватда ўтирсангиз, биз юқори қаватга чиқолмаймиз! – дедилар. Шундан кейин жой алмашдилар.²⁷³

Абу Айюб ал-Ансорий ва оилалари Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламни меҳмон қилган кунларида овқат пишириб, Набий алайҳиссалом алайҳиссаломга тортиқ қилардилар. Овқатнинг ортгани қайтганида, Оламларнинг Сарвари бармоқлари теккан жойларни топиб, табаррук овқатни ердилар. Бир сафар пиёзли ва саримсоқли таом чиқардилар. Лекин Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ундан емадилар. Абу Айюб розияллоҳу анҳу таомда Расулимиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бармоқ излари кўринмагани учун хавотирланиб:

– Эй Расулуллоҳ! Бу таом ҳароммиди? – дея сўрадилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«*Ҳаром эмас. Лекин ҳидини хушламадим. Чунки мен фаришталар билан гаплашаман*», – дея марҳамат қилдилар.

Шундан кейин Абу Айюб розияллоҳу анҳу:

– Сиз хушламаган нарсани мен ҳам хушламайман! – дедилар.

Аммо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«*Сизлар уни енглар!*» – дея марҳамат қилдилар.

Шундан кейин Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламга бошқа ҳеч қачон бу сабзавотлардан таом тайёрламадилар.²⁷⁴

Бу ҳолат Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг одамларни ва фаришталарни безовта қилмаслик учун назокат, ҳуснухулқ ва ҳассосиятларини нақадар гўзал эканини кўрсатади.

Абу Айюб ал-Ансорий ҳазратларининг Расулуллоҳга бўлган ҳурмат ва эҳтиромлари Пайғамбар алайҳиссалом меҳмон бўлиб кетганларидан кейин ҳам давом этди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: «*Истанбул, албатта, фатҳ этилади, уни фатҳ этган қўмондон нақадар яхши саодатли, уни фатҳ этган аскар нақадар саодатли аскар!*» (Аҳмад, IV, 335; Ҳоким, IV, 468/8300) деган муждаларига мушарраф бўлиш учун саксон ёшдан ошганларида ҳам икки бора Истанбул қамалида қатнашган ва жонларини шу йўлда топширганлар. Вафотларидан аввал ўзларидан кейин фатҳ этиш учун келадиган ислом аскарларига муборак жасаdlари билан бўлса ҳам хизмат қилиш учун атрофидагиларга:

– Жасаdимни оёғингиз етган сўнгги ерга кўминг! – дея амр этганлар.²⁷⁵

273 Муслим, Ашрибо, 171; Ибн Ҳишом, II, 116.

274 Муслим, Ашрибо, 170-171; Ибн Ҳишом, II, 116.

275 Қаранг: Ибн Саъд, III, 484-485.

Анас ибн Молик розияллоҳу анхунинг Расулимиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга хизматлари

Анас розияллоҳу анху шундай дейдилар: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинага ташриф буюрганларида ўғай отам Абу Толҳа қўлимдан тутиб, мени Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг ҳузурларига олиб бордилар ва шундай дедилар:

– Эй Расулуллоҳ! Анас ақлли бола, у Сизга хизмат қилсин! – деди. Шу билан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хизматчилари бўлдим. Сафарда ва юришларда (ўн йил) хизматларида бўлдим. Бирор хато қилсам: «Нега бундай қилдинг?» ёки менга юкланган вазифани бажармаганимда «Нима учун буни бажармадинг?» демадилар» (Муслим, «Фадоил», 52).

Бошқа бир ривоятга қўра, ҳазрати Анаснинг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хизматларига киришлари шундай рўй берган:

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинага ташриф буюрганларида эрқагу аёл барча ансори киром Набий алайҳиссалом алайҳиссаломга бир қанча ҳадялар, совға-салом тақдим этадилар. Умму Сулайм эса беришга ҳеч нарса топмагани учун маҳзун бўлиб, қайғуга ботади. Кейинчалик ўғли Анасни қўлидан тутиб, Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг ҳузурларига келди ва шундай деди: “Эй Расулуллоҳ! Анаснинг Сизга хизмат қилишини муносиб кўрасизми?”

Пайғамбар алайҳиссалом қабул қилдилар (Самхудий, I, 271).

Анас розияллоҳу анху шундай дейдилар: «...Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир куни мени бир жойга юбормоқчи бўлдилар. Мен: «Бор-майман», дедим. Ҳолбуки, кўнглимда боришга аҳдли эдим. Чунки амр берган Аллоҳнинг Набийси эди. Йўлга чиқдим, кўчада ўйнаётган болаларнинг ёнига бордим (ва у ерда бироз ўралашдим). Шу пайт Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам орқамдан келиб, ансамдан тутдилар. Ўгирилиб қарагандим, жил-майиб тургандилар.

«Анас! Мен айтган жойга бордингми?» – дея сўрадилар.

– Ҳозироқ бораман, эй Расулуллоҳ! – дедим» (Муслим, «Фадоил», 54).

Анас розияллоҳу анху бошқа бир хотираларида шундай дейдилар:

«Бир куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хизматларини адо этганимдан кейин «Пайғамбаримиз алайҳиссалом қайлула уйқусидалар», дея болаларнинг ёнига бордим. Болаларнинг ўйинини кузатиб ўтирганимда Расулуллоҳ алайҳиссалом вассалом келдилар. Ўйнаётган болаларга салом бердилар. Сўнг мени чақирдилар ва бир жойга юбордилар. Айтган жойларига бордим. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам мен қайтгунимча бир соянинг остида ўтирдилар. Онамнинг ёнига боришга кечикдим. Уйга борганимда онам:

– Нега кеч қолдинг? – дея сўрадилар.

– Расулуллоҳ мени бир иш билан юборгандилар, – дедим.
– Қандай иш экан? – дея сўрадилар онам.
– Расулуллоҳнинг сирлари бу, – дедим.
– Ундай бўлса, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сирларини муҳофаза қил! – дедилар онам.

Бу ҳадисни ривоят қилган Собит шундай дейди:

«Анас менга: «Агар бу сирни бировга айтганимда, сенга айтган бўлардим, эй Собит! – деди» (Аҳмад, III, 195).

Бундан кўриниб турибдики, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам болаларга тенгдошларидек муомала қилганлар, уларга ўзига хос сирларни омонат қилиб топширганлар. Набий алайҳиссалом ҳар доим болалар меҳр-муҳаббат, шафқат назари билан қараганлар, улар билан муомала қилганда болаларнинг савиясига тушганлар. Гўёки бола руҳига кирганлар. Ҳадиси шарифларида ҳам: «Сизлардан бирингизнинг боласи бўлса, у билан боладай муносабатда бўлсин!» (Дайлабий, III, 513), «Болаларингизга садақа қилинг ва уларни чиройли тарбияланг!» (Ибн Можа, «Адаб», 3) дея марҳамат қилиш билан фарзандларимиз ва кичикларга қандай муомала қилиш кераклигини ўргатганлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаётлари бола тарбиясида ҳам бизга гўзал намунадир. У зоти муборақ алайҳиссалом кўл остиларидаги Анасга қандай чиройли тарбия берганларки, хизматлари давомида у кишидан ҳеч қачон ғазабланмаганлар. Эллик беш ёшдаги Расулуллоҳ алайҳиссалоту вассалом ўн ёшли Анаснинг кўнглига қандай йўл топганларки, у киши билан тенгдош дўстдек ҳазилашар ва ўрни келганда сирларини омонат қила олардилар. Расулуллоҳнинг тарбияларида вояга етган Анас розияллоҳу анҳу ҳам бола бўлса-да, баркамол инсондек Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сирларини ҳеч кимга айтмасдан, У киши билан бирга қабрга ҳам кира оларди.

Ҳазрати Анасни бундай комилликка кўтарган, шубҳасиз, Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг мисли кўрилмаган тарбия услубидир.

Муҳожир ва Ансор орасидаги биродарлик ақди

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам даъватни бошлаган ондан эътиборан исломга кирганларни қайси ирк, қабила ва миллатга мансуб бўлишидан қатъи назар, тенг кўрганлар ва ўзаро ислом биродарлигини таъсис этганлар. Бир бор хижратдан аввал, иккинчи кез эса хижратдан кейин ўзаро «муаҳад», яъни «биродарлик ақди»ни адо этганлар. Маккадаги муаҳад – Қурайш қабиласига мансуб баъзи мусулмонларнинг озод қилинган қуллар билан биродар тутингани. Масалан, Зайд ибн Ҳориса билан ҳазрати Ҳамза, Абу Ҳузайфанинг озод қилинган қуллари Солим билан Абу Убайда ибн Жарроҳ, Билоли Ҳабаший

билан Убайда ибн Ҳорис биродар тутинганлар.²⁷⁶ Ислоннинг дастлабки йилларидан бошлаб бу тарзда бир-бирига қўл-қанот бўлиб келган мусулмонлар ҳижратдан кейин иккинчи бор яна биродарлик ўрнагини намоён этдилар.

Муҳожирлар Мадинага келган илк кунларида Ансорийлар уларни уйларида меҳмон қилиш учун бир-бирлари билан тортишиб кетишди. Ҳатто бу меҳмонларни ўзаро бўлиша олмасдан, қуръа ташлашга мажбур бўлдилар.²⁷⁷ Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинага келганларидан беш ой ўтиб, муҳожирлар ва Ансорийларни икковлон-икковлон қилиб биродар тутинтирдилар. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу биродарлик ақдини Анас ибн Молик розияллоҳу анҳунинг уйларида адо этгандилар.²⁷⁸

Масалан, ҳазрати Абу Бакр Ҳорижа ибн Зайд билан, ҳазрати Умар Утбон ибн Молик билан, Абу Убайда Саъд ибн Муоз, ҳазрати Усмон Авс ибн Собит билан,²⁷⁹ ҳазрати Билол Абдуллоҳ ибн Абдуллоҳман билан,²⁸⁰ ҳазрати Салмон Абу Дардо билан,²⁸¹ Солим Муоз ибн Моиз билан,²⁸² Аммор эса Ҳузайфа билан (ҳаммаларидан Аллоҳ рози бўлсин) биродар бўлгандилар.²⁸³ Бу биродарликда ҳар иккала томоннинг табиати жиҳатидан бир-бирларига ўхшаш бўлиши эътиборга олинганди.

Ҳар бир муҳожир оилани мадиналик оила ёнига олди. Бу билан ораларида биродарлик аҳди мустаҳкамланган саҳобалар бирга меҳнат қилардилар, топган-тутганларини баҳам кўрардилар.

Ансорийлар ортиқча ерларини Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга бағишладилар. Ва Пайғамбар алайҳиссалом уларни муҳожирларга тақсимладилар. Ансорлар шу билан кифояланиб қолмасдан, яна бир жўмард таклифни ўртага ташладилар:

– Эй Расулulloҳ! Ҳурмозорларимизни ҳам муҳожир биродарларимиз билан баҳам кўринг!

Пайғамбар алайҳиссалом:

«Йўқ, ундай қилмаймиз!» – дея буни қабул қилмагандилар, Ансорлар муҳожирларга:

– Ундай бўлса дарахтларни парваришlash ва суғориш ишларини сизлар адо этинглар, ҳосилини баҳам кўраимиз! – дедилар. Пайғамбар алайҳиссаломнинг бу розилиги билан ҳар икки томон:

276 Ибн Сайидинас, I, 321; Ибн Ҳабиб, с. 70; Ибн Абдилбер, ад-Дурар, с. 90.

277 Бухорий, Жаноиз, 3; Манокибул-Ансор, 46.

278 Бухорий, Адаб, 67.

279 Ибн Ҳишом, II, 124-125.

280 Ибн Саъд, III, 233, 234.

281 Бухорий, Адаб, 67.

282 Ибн Абдилбер, II, 567.

283 Ҳоким, III, 435/5657.

— Эшитдик ва итоат этдик! — дея ушбу таклифни қабул қилдилар (Бухорий, «Ҳарс», 5).

Бу биродарлик ҳамма нарсаларини Маккада қолдириб, ҳаётини бошидан бошлаш учун Мадинага ҳижрат қилган мусулмонлар билан уларга қучоқ очган Ансорийларни моддий ва маънавий қўллаб-қувватлашларига асосланганди. Шунингдек, дин йўлида туғилиб-ўсган юртларидан айрилган муҳожирларнинг ғарибликлари ва маҳзунликларини аритиб, уларни Мадинага боғлаш, шу йўл билан мусулмонлар ўртасида бирлик ва баҳамжиҳатликни ўрнатиш асосий мақсад эди.

Риёкорликдан йироқ тарзда бунёд этилган ва иймон муҳаббатидан туғилган аҳдлашув мерос ҳуқуқидан бошлаб ҳақ, тенглик ва ёрдам бериш каби қўллаб қирраларни ўз ичига олган эди.²⁸⁴ Биродар тутинганлар бир-бирларининг волийси ва меросхўри эдилар. Бу биродарлик аҳди кейинчалик бир маслак ўлароқ давом этган. Мерос билан боғлиқ ҳукм эса Бадр жангидан кейин ваҳийга биноан бекор бўлган, ворислик фақат насаб қариндошлигига хос қилинган.²⁸⁵

Ибн Аббос розияллоху анхумо бу борада шундай деганлар: «Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам буюрган биродарлик юзидан муҳожир Ансорий биродарига қондош-қариндошларидан олдин ворис бўларди. Фақат:

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيٍّ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ

«Ота-она ва қариндошлар қолдирган нарсага ҳар бир киши учун меросхўрлар қилдик...» («Нисо» сураси, 33-оят) ояти каримаси туширилганидан кейин бу ҳукм бекор қилинди. Оятнинг давомида келган:

وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ فَآتَوْهُمْ نَصِيبَهُمْ

«...Қасамингиз ила боғланганларга насибасини беринг...» жумласи билан Ансорийлар ва муҳожирлар орасидаги биродарлик алоқаси ёрдам, қўллаб-қувватлаш, насиҳат ва хайрихоҳликка муносиб ҳолга келди. Бу билан ворислик алоқаси узилди. Фақат киши ихтиёрий равишда (молининг учдан бир қисмидан ортиқ бўлмаган ҳолатда) васият қилиши мумкин бўлди (Бухорий, «Тафсир», 4/7; Абу Довуд, «Фароиз», 16/2922).

Биродарлик аҳди билан исломдан аввал Мадинада Авс ва Ҳазраж қабиалари орасида бир неча йиллардан бери давом этиб келаётган қон даъвоси барҳам топиб, туғишган жигарликдан ҳам кучлироқ биродарлик юзага келди. Улар бир-бирларни кўриш учун тонгни орзиқиб кутишарди, учрашиб қолишганда самимий меҳр билан: «Мени кўрмасдан қандай юрибсан?» дея

284 Бухорий, Кафола 2, Адаб 67.

285 Қаранг: “Анфол” сураси, 72-75; Бухорий, Фароиз, 16.

ҳол-аҳвол сўрашишарди. Умуман олганда, бир-бирларини кўрмасдан, ҳол-аҳволларидан хабардор бўлмасдан уч кундан ортиқ турулмасдилар. Илоҳий илтифотга муяссар бўлган бу биродарлик Қуръони каримда ҳам макталган.²⁸⁶

Пайғамбаримиз алайҳиссалату вассалом Мадинада ислом жамияти ва давлатининг тамал тошларини қўя бошладилар. Бунинг учун қилиниши керак бўлган дастлабки иш – ижтимоий бирлик ва аҳилликни таъминлаш эди. Зеро, жамиятдаги ўзаро ҳамжиҳатликни муносиб тарзда таъминлаган унсурлар – муҳаббат, биродарлик ва ёрдамлашиш эди. Шунинг учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ансорийлар ва муожирлар орасида мустаҳкамлаган бу биродарлик дунё тарихида мисли кўрилмаган аҳил жамиятнинг ташкил топишида муҳим омил бўлди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бунёд этмокчи бўлган жамиятларини қабила, қавм, ирк, куллик-хурлик, бой-фақир каби синфларга кўра эмас, фақат ва фақат ислом биродарлиги тамали узра бино қилганлар. Бу билан ижтимоий келиб чиқишига кўра катта фарқ касб этган инсонлар гуруҳини гўёки бир чўғ билан эритиб, исломий жамият иншо этганлар.

Муҳожирлар ва Ансорийларнинг фазилатлари

«Бир жойдан бошқа бир ерга кўчган» маъносидаги «муҳожир» сўзи ҳаддан ортиқ босим ва азиятлар тоқат қилинмас ҳолга келганидан Мадинага ҳижрат қилган мусулмонларга ном сифатида берилган.

Муҳожирлар ўзлари билан олиб кета олишлари мумкин бўлган ашёларидан бошқа мол-дунёларини орқада ташлаб кетардилар. Мушриклар муҳожирлардан қолган мол-мулкларни бир зумда талон-торож қилишди. Мусулмонларнинг моддий йўқотишлари ҳақиқатан ҳам каттагина эди. Аммо уларнинг кўзига мол-дунё кўринмасди, мусулмонлар дунё манфаатларининг ортидан чопмасдилар. Зеро, саҳобаи киромлар иймон лаззати ва ҳаловатини татиб кўришганди. Шунинг учун ҳам Аллоҳ йўлида ҳамма нарсаларини фидо қилишга ҳозир эдилар.

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларга бирор иш буюрсалар, «Ота-онам Сизга фидо бўлсин, эй Расулуллоҳ!» дер, Расулимиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг кичик сўровларини ҳам фармон ўрнида қабул қилар, У зоти муборак алайҳиссаломнинг амрларига ҳар доим камарбаста турардилар. Мадинага кетишларига тўсқинлик қилган мушрикларга бутун Маккадаги бойлиги яширинган жойни айтиб, ҳижратни адо этган Сухайб ибн Синан, яъни Сухайби Румий розияллоҳу анҳу бу борадаги энг яхши мисоллардан.

Аллоҳ йўлида оғир исканжаларга тушган мусулмонлардан бири – Сухайб розияллоҳу анҳу ҳазрати Али розияллоҳу анҳудан кейин Мадинага ҳижрат қилиш учун йўлга чиқди. Баъзи маккаликлар орқасидан етиб олиб:

286 Қаранг: “Ҳашр” сураси, 9.

– Сен бу ерга келганингда фақир ва ожиз киши эдинг. Бизнинг орамизда бойлик ва мол-дунёга эришдинг. Энди бойлигингни ўзинг билан бирга олиб кетаяпсан, биз бунга йўл қўймаймиз! – дейишди.

Суҳайб дарҳол уловидан тушди. Камон халталаридан камонларни чиқарди ва шундай деди:

– Эй Қурайш аҳли! Орангизда энг яхши камонбоз эканимни ҳаммангиз яхши биласиз. Ёнимдаги барча камонларни сизларга отаман, улар тугаса, қиличимни яланғочлайман. Булардан бири қўлимда экан, ёнимга яқинлаша олмайсизлар. Буларни қўлимдан олсангизгина менга нимадир қила оласиз. Энди бойлигимнинг жойини айтсам ва уни сизларга қолдирсам, мени қўйиб юборасизларми?!

Мушриклар таклифни қабул қилишди. Суҳайб розияллоҳу анҳу бутун бойлиги сақланган жойни уларга айтиб, йўлларида давом этди. Рабиулаввал ойининг ўрталарида Қубога бориб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан учрашди. У пайтларда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларида ҳазрати Абу Бакр ва Умар розияллоҳу анҳумо бор эдилар. Олдиларида Кулсум ибн Ҳидм олиб келган Умму Гирзон хурмосидан бир шингили турганди. Суҳайб розияллоҳу анҳу йўлда кўзлари оғриб қолган, қоринлари ҳам жуда очкаб кетганди. Хурмолардан еяверганди, ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу ҳазиллашиб:

– Эй Расулуллоҳ! Суҳайбга қаранг, ҳам кўзи оғрияпти, ҳам хурмо еяпти, – дедилар.

Расулуллоҳ алайҳиссалом ҳазрати Суҳайбга:

«Кўзларингиз оғрияпти, сиз янги хурмо еяпсизми?» – дея марҳамат қилдилар.

– Мен кўзимнинг оғримаган томони билан еяпман! – дедилар Суҳайб розияллоҳу анҳу.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам жилмайдилар ва (ҳазрати Суҳайбнинг бойлиги эвазига маккалик эсипаст мушриклардан жонларини асраб қолганларига ишора қилиб):

«Суҳайб фойда кўрди! Суҳайб фойда кўрди! Эй Абу Яҳё! Савдоинг баракали бўлди! Савдоинг баракали бўлди!» – дея марҳамат қилдилар (Ибн Саъд, III, 226-230; Ҳоким, III, 450, 452).²⁸⁷

Муҳожирлар бу фидойилик ва изтироблар билан Мадинага ҳижрат қилишга уринишар экан, мадиналик мусулмонлар ҳам уларнинг буюк иймонлари билан беллашадиган иймон муҳаббати билан биродарларини бағирларига босдилар. Уларга қучоқ очиб, ҳамма нарсасини баҳам кўришга жону дилдан рози бўлишган Ансорий биродарларига юк бўлмаслик учун баъзи муҳожирлар

287 Яна қаранг: I. жилд, с. 332

уларга миннатдорчилик билдириб, ҳеч бир таъмасиз берилган нарсаларни олмас, айримлари эса Ансорийларнинг хурмозорларида меҳнат қилиб, пешона тери билан ризқини топардилар. Бир гуруҳ муҳожирлар эса тижорат билан шуғулланишни танладилар. Жумладан, Абдурахмон ибн Авф розияллоҳу анҳу ҳам шундай саҳобалардан биридир. У зотга биродар тутинган Саъд ибн Рабий розияллоҳу анҳу шундай деди:

– Мана менга тегишли моллар, уларнинг ярмини сенга бераман.

Абдурахмон ибн Авф розияллоҳу анҳу биродарига шундай жавоб қилди:

– Аллоҳ мол-дунёингга баракот ато этсин. Аҳли хонадонингга офият берсин. Сен менга Мадина бозорини кўрсатсанг, бўлди!

Шундай қилиб, тижоратга қўл урган Абдуррахмон розияллоҳу анҳу қисқа пайтда бадавлат бўлди (Бухорий, “Манокибул-Ансор”, 3).

Ваҳийга илк бор кулоқ тутган, бутун машаққатларни бўйнига олиб, Расулуллоҳга иймон келтирган, бу йўлда оғир исканжаларга дуч келган, алалокибат ўз юртларидан қувилган муҳожирлар Аллоҳ таолонинг мадҳу саносига мушарраф бўлдилар. Зеро, улар ҳеч қандай дунёвий манфаатларга кўз тикмай, фақат эътиқодларига кўра яшаш учун ҳамма нарсаларини тарк этгандилар. Муҳожирлар бу амаллари билан фақат фидойилик қилмасдан, бир пайтнинг ўзида дин талабини ҳам бажо келтирдилар. Зеро, Қуръони карим ҳижрат қилиш вожиб бўлган ҳолатдагилар ҳижрат қилмаганларини қоралайди.²⁸⁸

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَسَاءَتْ مَصِيرًا

Ўзига зулм қилувчи ҳолида жони олинаётганларга фаришталар: «Нима қилаётган эдинглар?» дерлар. Улар: «Ер юзида бечора эдик», дерлар. Алар: «Аллоҳнинг ери кенг эди-ку, ҳижрат қилсангиз бўлмасмиди?!» дерлар. Ана ўшаларнинг жойи жаҳаннамдир. У қандай ҳам ёмон жой! (Нисо сураси 97-оят)

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло Қуръони каримда муҳожирларнинг гуноҳларини кечиришини ва уларни жаннат билан мукофотлашини шундай марҳамат қилади:

فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا

288 Қаранг: “Нисо” сураси, 97.

وَقْتُلُوا لَافْكِرَنَّا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَا دُخْلَنَّهُمْ جَنَاتٍ تَجْرِي مِنْ
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ

«...Ҳижрат қилганлар, диёрларидан чиқарилганлар, Менинг йўлимда азият чекканлар, жанг қилганлар ва қатл бўлганларнинг ёмонликларини ўчираман ҳамда уларни, албатта, остидан анҳорлар оқиб турган жаннатларга киритаман, бу Аллоҳнинг ҳузуридан савобдир. Ва Аллоҳ ҳузурда гўзал савоб бор зотдир» («Оли имрон» сураси, 195-оят),

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا
وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ

«Сўнгра, албатта, Роббинг фитнага учраганларидан кейин ҳижрат этиб, жиҳод қилган ва сабр этгани учун, албатта, Роббинг шулардан кейин мағфиратли ва раҳмлидир» («Наҳл» сураси, 110-оят).

Бу борада Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай марҳамат қиладилар: *«Муҳожир (ҳижрат қилганлар)лар бошқа одамлардан етмиш йил аввал жаннатга кириб, ундаги неъматлардан баҳраманд бўладилар. Ҳолбуки, одамлар сўроқ-савол учун кутиб турган бўладилар»* (Ҳайсамий, X, 15).

Муҳожирлар охиратда катта мукофотларга ноил бўлгандилар, шу билан бирга, дунё ҳаётида кўрсатган фидойиликлари баракоти билан сонсиз Раббоний луфтларга муяссар бўлганлар. Ояти каримада шундай марҳамат қилинади:

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا لَنَبُوَّتْهُمْ فِي
الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَا جَزَاءَ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

«Зулмга дучор бўлганларидан сўнг Аллоҳнинг йўлида ҳижрат қилганларни бу дунёда, албатта, гўзал (жойга) жойлаштирурмиз. Ва охират ажри каттарокдир, агар биладиган бўлсалар» («Наҳл» сураси, 41-оят).

Аллоҳ таоло муҳожирлар учраган маҳрумиятларга муқобил ўлароқ уларга ғаниматлардан бошқаларга кўра кўпроқ ҳисса ажратган. Куръони каримда бу борада шундай марҳамат қилинади:

لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا
مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

«Фақир муҳожирларгаки, улар ўз диёрларидан ва мол-мулкларидан жудо қилинган эдилар, (улар) Аллоҳдан фазл ва Унинг розилигини умид қилурлар. Аллоҳга ва Унинг Расулига ёрдам берурлар. Ана ўшалар содиклардир» («Ҳашр» сураси, 8-оят).

Муҳожирлар Мадинага келганларида соғинч ҳасрати туфайли Мадинанинг ҳавосига узоқ пайт ўргана олмай, безгак ва шунга ўхшаган бошқа касалликларга чалиндилар. Ҳазрати Оиша розияллоҳу анҳо оталари Абу Бакр Сиддиқ ва Билол Ҳабаший розияллоҳу анҳумоларнинг безгак иситмаси ва Макка соғинчидан ичикканларини кўриб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга билдирганида Оламларнинг Сарвари шундай дуо қилгандилар: *«Эй Аллоҳ, бизга Мадинани ҳам сеvimли маскан қилиб бер. Мадинанинг тош-тарози ва ўлчовлари бизларга барокатли бўлсин. Мадинанинг вабосини Жухфага²⁸⁹ кўчир»* (Бухорий, «Фадоиул-Мадина, 12; Муслим, 480).

Маккадан ҳижрат қилган жафокаш муҳожирларга кучоқ очиб, улар билан бутун имкониятларини жўмардлик билан баҳам кўрган, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга яқин бўлиб, даъватни қўллаб-қувватлаган вафодор мадиналик мусулмонларга «ёрдамчилар» маъносини англатувчи «Ансор» номи берилган. Ансорлардан биргина шахсни ифодалашда «Ансорий», уларнинг барчасини ёхуд кўплик маъносида келганида «Ансорийун» таъбири қўлланган.

Жайлан ибн Жарир розияллоҳу анҳу шундай деганлар:

Анас розияллоҳу анҳудан «Сизлар ҳаққингизда аввал Ансор номи қўлланилармиди ёхуд бу номни сизларга Аллоҳ бердимиз?» деб сўраганимда:

– Бу номни бизга Аллоҳ берди! – дедилар (Бухорий, “Маноқибул-Ансор”, 1).

Ансорийлар – Авс ва Ҳазраж деган мадиналик қабиалардан эдилар. Нубувватнинг ўн биринчи йилида Ҳазраж қабиласидан олти кишилик бир жамоа ўзлари билан жанг қилаётган Авсга қарши Қурайшийлардан ёрдам олиш мақсадида Маккага келишди. Бу ерда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан учрашиб, У зоти муборакнинг табиғ ва иршодлари натижасида исломни қабул қилишди.

Ҳазражликлар Мадинага қайтгач, ораларидаги душманлик бу ҳақ дин шарофати билан барҳам топиб, яна аввалгидек дўст-биродар бўлишдан умид қилиб Авс қабиласини исломга даъват қилдилар. Шу билан бир неча йил давом этган урушлар кўнгилга солган ғашлик тарқаб, исломнинг сулҳи ва ҳузури билан ҳамжихатлик, бирдамликка муваффақ бўлинди. Икки биродар қабила бир бўлиб, нубувватнинг ўн иккинчи ва ўн учинчи йилларида Маккага вакил юбориб, Пайғамбар алайҳиссалом билан учрашдилар. Биринчи ва иккинчи Ақаба Байъатлари содир бўлди.

289 Жухфа ўша пайтларда яҳудийлар ва мушриклар яшайдиган жой эди. Аҳолиси мусулмонларга қарши ёрдам берар, фитна ва фасод чикарарди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Аллоҳга бундай дуо қилиб уларнинг вабо билан машғул бўлиб кофирларга ёрдам бериш ва фитна-фасод чикаришга вақт топмаслигини тилаганлар (Айний, X, 251).

Иккинчи Ақаба Байъатида уларнинг шахрига ҳижрат қилсалар, Расулуллоҳ алайҳиссалом ва маккалик мусулмонларни ҳимоя қилиб, уларга ёрдам кўрсатишга ваъда бердилар. Бу билан ҳижратга ва ислом тарихида янги давр очилишига васила бўлдилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам муҳожирлар ва Ансорийларни икковлон-икковлон биродар тутинтирганларида, Ансорийлар муҳожир биродарларини Мадинадаги уйларига, ишлари, боғ ва боғчаларига шерик қилиб, туғишган қариндошлардан ҳам афзалроқ меҳр-оқибат кўрсатдилар. Ансорийларнинг бу самимий хатти-ҳаракатларини Куръони карим шундай мадҳ этади:

وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِثُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

«У(муҳожир)лардан аввал бу жойда яшаган ва иймонга (ихлос қилганлар). Ўзларига ҳижрат қилиб келганларни севадилар ва у(муҳожир)ларга берилган нарсаларга қалбларида ҳасад қилмаслар. Ва гар ўзларининг ҳожатлари бўлса ҳам, (уларни) ўзларидан устун қўярлар. Ким ўз нафсининг бахиллигидан сақланса, ундоқ кишилар, ҳа, ўшалар ютувчилардир...» («Ҳашр» сураси, 9-оят)

Бу оятнинг туширилишига сабаб ўлароқ келтирилган мана бу ҳодиса Ансорларнинг фидойилигига яққол мисол бўла олади:

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан очликдан заифланиб қолган, ночор киши ёрдам сўради. Фаҳри Коинот алайҳиссалом:

«Бу биродарингизни ким меҳмон қилишни истайди?!» дея сўрадилар. Ансорлардан Абу Толҳа розияллоҳу анҳу:

— Мен меҳмон қиламан, эй Расулуллоҳ! — дея йўқсилни уйларига олиб бордилар.

Уйларига бориб: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг меҳмонларини қарши олинглар! Уйда ейишга бирор нарса борми?» дея сўрадилар. «Йўқ, фақат болалар учун ейдиган бироз нарса қолганди» деди аҳли аёллари. Улуғ саҳобий хотинларига шундай дедилар:

— Ундай бўлса болаларни ўйнатинг. Дастурхонга келмоқчи бўлсалар, ухлатиб қўйинг. Меҳмон ичкарига кирганида бир баҳона билан чироқни ўчиринг. Дастурхондан биз ҳам егулик еётгандай бўламиз!

Дастурхонга ўтирдилар. Меҳмон қорнини тўйдирди. Мезбонлар оч ётдилар. Эрталаб Абу Толҳа Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига бордилар. Расулуллоҳ у кишини кўриб:

«Бу кеча меҳмонингизга кўрсатган иқромингиздан Аллоҳ таоло рози бўлди!» – дея марҳамат қилдилар (Бухорий, «Тафсир», 59/6; Муслим, «Ашриба», 172-173).

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинага келганларида муҳожирлар:

«Эй Расулуллоҳ! Хижрат қилган масканимиз қавми каби жўмард, хайрсе-вар кишиларни кўрмадик. Мол-дунёси сероб бўлганлар кўп беради, моли оз бўлганлар ҳам фидойилик қилади, ёрдам беради. Барча эҳтиёжимизни аритдилар, бизни топган-тутганларига шерик қилдилар. Бутун ажру савобимизни оладилар, дея хавотирдамиз», – дедилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай марҳамат қилдилар:

«Йўқ, уларнинг ҳаққига Аллоҳга дуо қилганингиз ва қилган ишларини мақтаганингиз сари сизлар ҳам (савобга ноил бўласизлар)» (Термизий, «Қиёмат», 44/2487).

Жобир розияллоҳу анху шундай ривоят қиладилар: «Ансорлар хурмоларни йиғиб-тергач, ҳосилни иккига ажратардилар, бир томонга кўп, иккинчи томонга озроқ хурмо йиғардилар. Кейин камроқ хурмо остига шох қўярдилар. Муҳожирлардан: «Қайси бирини истасангиз олинг», дердилар. Улар ҳам (кўпроғи Ансорий биродарларимизга бўлсин, дея оз кўринган хирмонни олардилар) ва шундай қилиб хурмонинг кўпи уларга кетарди. Ансорлар ҳам шу тарзда оз қисмини ўзларига олардилар. Бу ҳолат Хайбар фатҳига давом этди» (Хайсамий, X, 40).

Ансорийлар муҳожирларга кўрсатган фидойиликларга мана бу ҳодиса ҳам мисол бўлади:

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Баҳрайн майдонини қисмларга бўлиб саҳобаларга тарқатишни аввал Ансорийларга амр этгандилар. Ансорлар саховатини кўрсатиб:

«Эй Расулуллоҳ! Муҳожир биродарларимизга бундан кўпроқ тақсимламагунингизча бизга бир нарса берманг!» дедилар. Бунга жавобан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Эй Ансорлар! Модомики, (бошқаларни ўз нафсингиздан афзал кўриб) олишни истамадингиз, у ҳолда Кавсар ҳовузида мен билан учрашгунча сабр қилинг! Чунки мendan кейин сизларни бошқалардан афзал кўрадиган вақт келади», дея марҳамад қилдилар (Бухорий, “Манокибул-Ансор”, 8).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ансорларнинг бу хусусиятларини шундай мадҳ этганлар: *«Кўриб турибманки, сизлар жиҳодга ва муҳтожларга ёрдам беришга чақирилганингизда кўнайиб тўп-тўп бўлиб келасизлар, дунё учун бирор нарса бериш мақсадида чақирилганда камаясизлар ва кўнгиш тўқлигингизни кўрсатасизлар»* («Оли ал-Мутаққий», XIV, 66).

Ансори киромлар шаҳарларига келган Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва муҳожирларга кўрсатган ғамхўрликлари учун жаннатга, янада аҳамиятлиси, Аллоҳ розилигига эришганлар.

Ояти каримада шундай марҳамат қилинади:

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

«Биринчи пешқадам муҳожирлар ва ансорийлар ва уларга яхшилик билан эргашганлар. Аллоҳ улардан рози бўлди, улар ҳам Аллоҳдан рози бўлдилар. Уларга остидан анҳорлар оқиб турган жаннатларни тайёрлаб қўйди. Уларда абадий қолурлар. Ана ўша улкан ютуқдир» («Тавба» сураси, 100-оят).

Ансорлар ислом динини ва Расулуллоҳ алайҳиссаломни ҳимоя қилиш йўлида жонларини фидо қилишдан ҳам чекинмадилар. Уҳуд жангида мусулмонларнинг орқадан ҳужумга учраб, жангда мағлуб бўла бошлаганларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг атрофларида парвонадай айланган, таналарини қалқон қилган ва Сарвари Коинот алайҳиссаломни ҳимоя қилишга ҳаракат қилганларнинг кўпчилиги Ансорлардан эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга бетакрор муҳаббат ва садоқат билан боғлангандилар. Уларнинг Пайғамбар алайҳиссаломга бўлган муҳаббатини Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган мана бу ҳодисадан ҳам кўриш мумкин:

«Жарир ибн Абдуллоҳ²⁹⁰ билан сафарга чиққандим (Мендан ёшлари анча улуғ бўлса-да) Жарир менга хизмат қилардилар. У кишига:

— Бундай қилманг! - деганимда, «Мен Ансорларнинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга кўп хизматлар қилганини кўриб, ўзимга-ўзим «Агар Ансорлардан дўст орттирсам, унга хизмат қиламан», дея қасам ичган эдим» — дедилар» (Бухорий, «Жиход» 71; Муслим, «Фадойил ус Саҳоба» 181).

Расулуллоҳ алайҳиссаломга вассалом: *«Агар ҳижрат бўлмаса эди, мен Ансорлардан бири бўлардим»*, (Бухорий, “Манокибул Ансор”, 2) дея марҳамат қилиб, Ансорларнинг Набий алайҳиссаломнинг наздиларида қиймати нечоғлик эканини ифодалаганлар.

290 **Жарир ибн Абдуллоҳ** розияллоҳу анҳу Ямандаги Бажила қабиласининг раиси эди. Ҳижратнинг 10 йили Рамазон ойида, яъни Пайғамбар алайҳиссаломнинг вафотларидан уч ой аввал, 150 кишилик ҳайъат билан Мадинага келиб мусулмон бўлганди. Пайғамбар алайҳиссаломни жуда яхши кўрардилар. Аллоҳ Расули ҳам у кишини яхши кўрар ва кўриб қолганларида табассум қилардилар.

Ансорларнинг фазилатлари ҳақида Пайғамбаримизнинг муборак оғизларидан мана шундай сўзлар чиққан:

«Аллоҳга ва охиратга иймон келтирган киши Ансорларни ёмон кўрмайди» (Термизий, «Манокӣб», 25/3906), *«Иймоннинг белгиси ансорларни яхши кўрмоқдир. Мунофиқликнинг белгиси эса, ансорларни ёмон кўрмоқдир»*, *«Ансорларни фақат мўминлар яхши кўради, мунофиқлар эса ансорларни ёмон кўради. Ансорларни яхши кўрганни Аллоҳ ҳам яхши кўради, уларни ёмон кўрганни Аллоҳ ҳам ёмон кўради»* (Термизий, «Манокӣб», 25/3900)

«Эй одамлар! Одамлар кўпаяди, фақат ансорлар камаяди. Ҳатто таом-даги туз каби камаядилар ...» (Бухорий, «Манокӣбул-Ансор», 11)

«Сизларга ансорларга эътиборли бўлишни васият қилурман. Албатта, улар менинг сиру омонат сақлагичларимдир. Батаҳқиқ, улар ўз бурчларини адо этиб бўлиб, ҳақларини кутиб турибдилар. Уларнинг яхшиликларини қабул қилинглр ва ёмонликларини афв қилинглр» (Бухорий, «Манокӣбул-Ансор», 11).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ансор, муҳожир ва барча саҳобаларини чуқур муҳаббат билан яхши кўрардилар. Ҳаттоки бутун ҳар бир саҳоба Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳаммадан кўп мени кўпроқ яхши кўрадилар, деб ўйларди.

Каъб ибн Ужра розияллоҳу анҳу куйидаги ибратли ҳодисани нақл қилганлар:

«Бир куни Масжиди Саодатда Расулуллоҳнинг ҳузурларида ўтиргандик. Ансорлардан, муҳожирлардан ва Ҳошим ўғилларидан кишилар бор эди. «Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам орамиздан қайси гуруҳни кўпроқ яхши кўрадилар?» дея баҳслашиб қолдик. Биз Ансорлар жамоати:

– Биз Расулуллоҳ алайҳиссаломга иймон келтирдик, У зотга эргашидик, душманларига қарши туриб, ёнларида жанг қилдик. Шунинг учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бизни кўпроқ яхши кўрадилар, – дедик.

Муҳожир биродарларимиз ҳам:

– Биз Аллоҳ ва Расули учун ҳижрат қилдик, бу йўлда авлоду аждодимизни тарк этдик, мол-дунёмиздан воз кечдик, сизлар қатнашган урушда биз ҳам жанг қилдик. Шунинг учун Расулуллоҳ салааллоҳу алайҳи васаллам бизни кўпроқ яхши кўрадилар, – дедилар.

Ҳошим ўғилларидан бўлган биродарларимиз эса:

– Биз Пайғамбар алайҳиссаломнинг қариндошларимиз, сизлар бўлган жангларда биз ҳам бор эдик. Шунинг учун Расулимиз алайҳиссалом бизни кўпроқ севадилар, – деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ёнимизга келдилар ва:

«Бир нималар ҳақида гаплашаянсизлар, нимани гаплашаянсизлар?» – деб сўрадилар.

Ҳар биримиз айтганларимизни такрорладик. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар бир гуруҳга:

«Тўғри айтибсизлар. Ким ҳам буни инкор эта оларди?» – дея марҳамат қилдилар ва:

«Ўртангизда ҳукм чиқарсам бўладими?» – дея сўрадилар.

– Албатта, эй Расулуллоҳ! Ота-онамиз Сизга фидо бўлсин! – дедик. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Сизлар, эй Ансорлар жамоати! Мен сизнинг биродарингизман!» – дея марҳамат қилдилар.

Ансорлар шодланиб:

– Аллоҳу акбар! Каъба Роббисига қасамки, Унга биз муваффақ бўлдик! – дедилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Эй муҳожирлар жамоати! Мен сизларданман!» дея марҳамат қилдилар.

Муҳожирлар севиниб:

— Аллоҳу акбар! Каъба Роббисига қасамки, Унга биз муваффақ бўлдик! – дедилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Эй ҳошим ўғиллари! Сизларга келсак, сиз мендансиз ва менга келдингиз!» – дея марҳамат қилдилар.

Ҳошим ўғиллари шоду хуррам бўлиб:

— Аллоҳу акбар! Каъба Роббисига қасамки, Унга биз муваффақ бўлдик! – дедилар.

Ҳаммамиз хушнуд бўлдик. Ҳар бир жамоат Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг илтифотидан мамнун ва масрур бўлди» (Ҳайсамий, X, 14).

Мадинада бунёд этилган ва тўрт юзга яқин оиладан ташкил топган исломий шаҳар-давлат ҳудудлари ўн йил деганда Ироқ ва Фаластингача етиб борди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафот этган вақтларида Византия ва Эронда уруш борарди. Лекин саҳобаларнинг ўн йил аввалги ҳолати, хатти-ҳаракатлари, ҳаёт тарзи, даромади ва уйлариининг қурилиши ўзгарганди. Ҳаётлари ниҳоятда камтарин кўринишда, риёзат ҳолида эди. Ҳаддан ташқари сарф-харажат, нафсоний ҳаваслар, риёкорлик ва ҳашамат саҳобалар жамиятига бегона эди. Улар ҳар доим «Эртага бу нафснинг макони қабр бўлади», деган шуурда яшардилар. Шунинг учун ҳам дунё неъматларини ўз нафсларига қўллаш ва ҳаддан ортиқ бойлик тўплашдан тийилгандилар. Иймоннинг лаззат ва ҳаяжони билан бу неъматлардан инсониятнинг ҳидояти ва саодати йўлида восита сифатида фойдаландилар. Умрларини Аллоҳнинг розилигига эришиш истиқоматида шакллантирдидар. Жумладан, ислом мазлум, эзилган, четга сурилган ва камситилган кишилик синфлари орасида сабоҳнинг фажри каби

тез суратда таркала бошлаганининг бир сабаби ҳам саҳобаларнинг қадами етган жойларда мукамал исломий шахсиятни намоён қилишлари бўлди. Зеро, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хос талабалари бўлган асҳоби киром Аллоҳнинг бандаларига Ҳақ таолонинг шафқат ва марҳамат назари билан қараган, ғамхўр, тўғрисўз, одил ва кўнгил кўзи тўқ, қалби рисолат нури билан мунаввар бўлган мўмин эдилар.

Мадинатун Набий ва Мадина Васиқаси

Мадинаи Мунаввара Маккаи Мукарраманинг шимолида, уч томони тоғлар билан ўралган, жануби водийдан иборат шаҳардир. Дехқончиликда тупроғи сермахсул, ҳавоси тоза, мўътадил, хурмозор боғлари ям-яшил хушманзара макон.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳижратлари асносида Мадинада Авс ва Ҳазраж деган араб қабилалари, Кайнуко, Нодир ва Курайза ўғиллари номли уч яҳудий қабиласи бўларди. Араб қабилалари бу ерга «Сайллорим» деган сел фалокати оқибатида Ямандан, яҳудийлар эса римликлар ишғоли, босқин ва вайронагарчилигидан кейин Қуддусдан келишганди.

Вақт ўтиши билан араблар ва яҳудийларнинг ораси бузилган, алалоқибат араблар яҳудийларни мағлуб этиб, Мадинада ҳукмронлик қилишни қўлга киритгандилар. Лекин бир муддатдан кейин яҳудийлар макр-ҳийлалари билан икки биродар қабилани бир-бирига қарши қайраб, узоқ вақт давом этган ички жангларга сабаб бўлишди. Бу жангларнинг охиригиси Буас жанги бўлди. Орада узилишлар билан бир юз йигирма йил давом этган ва ҳижратдан беш йил аввал ниҳояланган бу жангда икки томон ҳам катта йўқотишларга учраган, кучсиз ва заиф ҳолатга тушиб қолишган эди. Шунинг учун ҳам яҳудийлар, хусусан, иқтисодий жиҳатдан Мадинада ҳукмрон ҳисобланарди.

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Мадинага ташрифлари ва Аллоҳнинг лутфу марҳамати билан бу икки биродар қабила ўртасидаги душманлик ва нафрат барҳам топди.

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло шундай марҳамат қилади:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

«Барчангиз Аллоҳнинг ипини маҳкам тутинг ва бўлиниб кетманг. Ва Аллоҳнинг сизга берган неъматини эсланг: бир вақтлар душман эдингиз, бас, қалбларингизни улфат қилди. Унинг неъматини ила биродар бўлдингиз.

Оловли жар ёқасида эдингиз, ундан сизни қутқарди. Шундай қилиб, Аллоҳ сизга Ўз оятларини баён қилади. Шоядки ҳидоят топсангиз» («Оли имрон» сураси, 103-оят).

Ҳижратдан кейин Маккалик мушриклар мусулмонларни Мадинага ўрнашиб, куч тўплаб олишларига тўсқинлик қилиш учун мадиналикларга таҳдид ва зуғум мактублари йўллай бошлашди. Жумладан, бир мактубда Абдуллоҳ ибн Убай билан Авс ва Ҳазраж қабиласининг мушрикларига шундай таҳдид қилишди:

«Сизлар бу ердан кетган кишига ёнингиздан жой бердингиз. Ё Уни ўлдирасизлар ёки юртингиздан чиқариб юборасизлар! Акс ҳолда, бутун араб қабилалари билан устингизга юриш эълон қиламиз, жангчиларингизни ўлдириб, хотинларингизга уйланамиз!»

Шундан кейин Абдуллоҳ ибн Убай ва унинг ёнидаги мадина мушриклари Пайғамбар алайҳиссалату вассаломга қарши чиқиш учун бирлашдилар. Бундан хабар топган Расулуллоҳ уларнинг ёнига бордилар ва:

«Қурайшликларнинг таҳдиди сизларга қаттиқ таъсир қилибди, чоғи. Улар сизга бизга қарши чиққанингизда кўрган зарарингизчалик зарар беролмайди. Демак, сизлар ўз ўғилларингиз ва биродарларингизга қарши чиқишни, уларни ўлдиришни хоҳлайсизлар!» – дея марҳамат қилдилар. Шундан кейин улар тарқалишди (Абу Довуд, Ҳараж, 22-23/3004; Абдулраззоқ, V, 358-359).

Макка мушрикларининг бу таҳдид ва зуғумлари фойда бермади. Бошқа бир жиҳатдан, истаганига эришолмаган Қурайшийлар Мадинага босқинчилик юриши қилиб, мусулмон, мушрик ва яҳудий дея ажратмасдан барчани қатл эттиришлари мумкин эди. Бу муштарак таҳлика мадиналикларнинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга яқинлашишлари ва У зоти муборак алайҳиссаломнинг атрофларида бирлашишларига васила бўлди.

Қолаверса, анчадан бери Авслар, Ҳазражлар ва яҳудийлар ўз жамоатларининг Мадинада ягона ҳукмрон бўлиш ниятида эди. Масалан, Ҳазражлар қабил бошчилари Абдуллоҳ ибн Убайни Мадина ҳукмдори бўлиши учун тайёргарлик кўришганди. Ҳолбуки, на авсийлар бирор ҳазражийни, на ҳазражийлар бирор авсийни ҳукмдор сифатида тан олишни истамасди. Шунинг учун ҳам Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам барча мадиналикларни бирлаштирадиган исм соҳиби бўлдилар.

Шундай қилиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадина бошқарувини қўлга олдилар. «Муаҳад» деган ансор-муҳожир биродарлиги билан мусулмонлар ўртасидаги жамият низомини таъсис этган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вақт ўтказмай Мадинада яшаган яҳудийларни ҳам бир ҳужжат билан шаҳар аҳолиси сифатида қабул қилдилар ва Мадина шаҳар давлатининг Асосий Қонуни сифатида баъзи шартларни ўртага қўйдилар. **«Мадина Васиқаси»** номи берилган ва Ислом давлати бунёд эти-

лишининг расмий қонуни ўрнида бўлган бу ҳужжатнинг баъзи моддалари куйидагича эди:

«Бисмиллаҳир Раҳмонир Раҳийм.

1. Қурайш ва Ясриб (Мадина) мўминлари ҳамда уларга эргашган ва мансуб бўлганлар, улар билан бирга жиҳод қилганлар бошқа одамлардан ажралиб турадиган умматдир.

2. Бузғунчилик ва тажовуз қилинмайди. Такводор мўминлар ораларидаги адашган, зулм ва ноҳақлик қилган, гуноҳ содир этган, душманлик қилган ва мўминлар орасида зиддият келтириб чиқарган кишиларга қарши ҳар доим ҳамжиҳат бўладилар, агар у бирорталарининг боласи бўлса ҳам, ҳаммаларининг қўли унга қарши кўтарилади.

3. Қотилликка қўл урилмайди. Юз берган тақдирда, муҳожирлар ва Мадинадаги ҳар бир оила қон бадалини ўзаро муштарак одатга кўра тўлайдилар. Асирларининг озод қилиниш маблағини мўминлар орасида маълум бўлган одил қоидаларга кўра тўлайдилар.

4. Мўминлар қарздор ва оиласида болалари кўп биродарларини ўз ҳолига ташлаб қўймасдан, уларнинг озод этилиши учун зарур маблағни ёхуд қон тўловини маълум одил қоидалар доирасида тўлайдилар.

5. Мадина ичида ва ташқарисида хавфсизлик таъминланади. Мадинадан чиққан ва Мадинада турган киши ишончда, хавфдан холи бўлади. Зулм қилган ёки жиноят қилган киши бундан мустасно.

6. Яҳудийлар эътиқод эркинлигига эга. Яҳудийлар ўз динида, мусулмонлар ўз динида бўлади. Бизга итоатда бўлган яҳудийлар ҳеч қандай зулмсиз, уларга қарши иттифоқ бўлмаган ҳолатда ёрдам кўрадилар. Қандайдир уруш чикса, томонлар бир-бирларини қўллаб-қувватлайдилар. Яҳудийлар мўминлар билан бирга жанг қилганларида, уруш харажатларини кўтарадилар.

7. Икки томон ҳам мушрикларни ҳимоя қилмайди. Қурайшийлар ва уларга ёрдам берадиганлар ҳеч қандай ҳолатда ҳимоя қилинмайди.

8. Мадина ичида жанг қилиш тақиқланади. Ясриб водийсининг ичи бу ҳудуд эгалари учун ҳаром қилинган ҳудуддир. Четдан ҳужум бўлса, томонлар ўз ҳудудини ҳимоя қилади. Бир томон қилган сулҳни иккинчи томон ҳам қабул қилади. (Уруш пайтида) яҳудийларнинг харажатлари ўзига, мўминларнинг харажати ўзига оид бўлади. Бу ҳуқуққа эга бўлган кишиларга қарши уруш очганларга ёрдам берадилар ва бир-бирларига ёмонлик қилмайдилар, насиҳат, хайрихоҳлик ва яхшилик асос бўлиб хизмат қилади. Ҳеч ким иттифоқдошига ёмонлик қилмайди.

9. Ўзаро тушунмовчилик чикса, муаммо Аллоҳ ва Расулига шикоят қилинади, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам чиқарган ҳукмга риоя этилади.

10. Аллоҳнинг аҳди ва таъминоти бир (шу даражада), уларнинг энг ҳақир кўрилгани ҳам шомилдир. Чунки мўминлар бошқа инсонлардан фарқли ўларок, бир-бирларига иттифокдош, дўст, биродардир.

11. Улардан (яхудийлардан) ҳеч бир киши Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг изнларисиз ҳарбий сафарга чиқишмайди.

Шубҳасиз, Аллоҳ таоло бу саҳифада кўрсатилганлар риоя қилишга қатъий тиришган, яхшилик ва ростгўйликни шиори қилган кишилардан рози бўлади. Бу ёзувлар золим ва гуноҳкорни жазолаш учун монелик қилолмайди.

Аллоҳ яхшилик қилганлар ва ёмонликдан тийилган кишиларни ҳимоя қилади. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳнинг Расулидир» (Ибн Ҳишом, II, 119-123; Ибн Касир, «ал-Бидоя», III, 263-264; Ҳамидуллоҳ, «ал-Васоик», с. 57-64).

Бу моддалар жамиятда ислом ҳукмларининг татбиқ этилиши учун керак бўлган тамойиллардир.

Ватандошлик қасамёди ҳисобланган Мадина Васиқаси исломнинг муомалати бўлмаган дин эканлиги, қонун ва ҳукмларсиз фақат ибодатларни тартибга солгани ҳақидаги ботил иддаоларни қатъий равишда рад этадиган жавобдир. Мадина Васиқаси сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва диний жиҳатларни ўз ичига олган кўп қирралари шартнома даражасида эди. Бу васиқа мусулмонларнинг бирдамлигини таъминлаган ягона унсур ислом эканини, улар бир-бирларига ёрдам бериши, ўзаро адолат ва тенгликка риоя қилиниши, қандайдир ихтилоф юзага келганида Аллоҳ ва Расулига мурожаат қилиши кераклигини далолат қилади.

Васиқа араблар орасида мавжуд бўлган қабилалик тузумига адолат нуктаи назари билан ёндашишни асосий мезон қилиб қўйди ва ноҳақлик қилган киши қариндош бўлса ҳам жазоланишини амр этди.

Бу шартнома яҳудийларга мулк қилиш ва дин эркинлиги жиҳатидан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг уларга нисбатан муомалаларидаги оламшумул адолат Васиқаси бўлди. Агар яҳудийлар уни ўз қўллари билан бузмаганларида, мусулмонлар билан ораларидаги шартнома давом этарди.

Мадинанинг ҳарам дея эълон қилиниши

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу қарорлар ортидан Мадина ҳарамини шундай белгиладилар: *«Иброҳим алайҳиссалом Маккани ҳарам сифатида эълон қилгандилар. Мен ҳам Мадинанинг икки тепаси орасини ҳарам деб эълон қиламан»* (Аҳмад, IV, 141).

Бу амрдан кейин белгиланган жойларга тош қўйилиб, Мадина ҳарамининг чегаралари аниқланди. Бу билан чегара ичига олинган Мадинага «Ҳарами Расул» дейила бошланди. Мадинанинг Айр билан Савр²⁹¹ тепалари орасида-

291 Зулхулайфа яқинидаги Айр (ёхуд Аир) тоғи билан Уҳуд тоғининг шимолидаги кичик Савр тепалиги орасидаги жой. Бу ердаги Савр тепалигини Маккадаги Савр тоғи билан адаштирмаслик керак.

ги уч фарсаҳлик масофасининг ҳар гўшаси ҳимояга олинди (Бухорий, «Фадоил ул-Мадина», 1; Муслим, «Ҳаж», 471-472). Расулимиз алайҳиссалату вассалом Мадинани ҳарам дея эълон қилгандан кейин шундай марҳамат қилдилар: *«Унинг дарахти кесилмайди. У ерда гуноҳ содир қилинмайди. Кимки у ерда Китоб ва Суннатга хилоф бир амал қилса, Аллоҳнинг, фаришталарнинг ва бутун инсонларнинг лаънати унга ёғилсин!»* (Бухорий, «Фадоилул Мадина», 1).

Шундан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қўлларини очиб бу ҳудуд ҳаққига дуо қилдилар. Бу дуонинг барокати билан Мадина ўша пайтдан то ҳозиргача барча мўминларга ҳузур, сурур, раҳмат макони ва ислом дунёнинг илдиз отган саодат маскани бўлди.

Асҳоби киром Мадинанинг ҳарамлигига ниҳоятда эътибор кўрсатардилар. Жумладан, Абу Хурайра розияллоҳу анҳу бу борадаги ҳассосиятларини шундай ифодалаганлар:

«Агар Мадинада ўтлаб юрган бир кийикни кўрсам, асло уни безовта қилмайман. Чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: *«Мадинанинг икки қора тошлоқ ораси ҳарамдир»*, дея марҳамат қилганлар» (Муслим, «Ҳаж», 471). Асҳоби киром фарзандларининг ҳам ушбу қоидаларга сўзсиз итоат этишларига жуда эътиборли бўлганлар. Абдуллоҳ ибн Убода розияллоҳу анҳу шундай ривоят қиладилар:

«Мен Абу Ихоб қудуғи атрофида куш овлаётгандим. Отам Убода мени кўриб, қўлимдаги кушни қўйиб юбордилар ва:

– Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Иброҳим алайҳиссалом Маккани ҳарам қилганларидек, Мадинанинг икки қора тошлоқ орасини ҳам ҳарам қилдилар, — дедидар» (Ибн Асир, «Усдул Ғабо», III, 159).

Мадина бозори ва тижорий ҳаёт тартиби

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинага келганларида мусулмонларга, яҳудийлардан алоҳида бозор учун жой кўрсатиб, ўша ерда тижоратларини қилишларини айтдилар. Зеро, тижорат майдонида ўз ўрнини топиш учун мустақил бозорларнинг аҳамияти ҳаммага аён ҳақиқат.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бозор билан яқиндан шуғулланиб, тужжорларни ва тижорат молларини тафтиш қилардилар.

Бир куни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам бозорда бир сотувчини учратдилар. Қаршисидаги буғдой хирмонининг ичига қўлларини суқдилар ва намлигини сезиб:

«Бу нима?» – деб сўрадилар.

«Ёмғир ҳўл қилди, эй Аллоҳнинг Расули! — деди сотувчи.

Расулимиз алайҳиссалату вассалом:

«Шу ҳўл қисмини ҳаммага кўринадиган қилиб устига қўйсанг бўлмасмиди? Алдаган мендан эмасдир!» дея марҳамат қилдилар (Муслим, «Иймон», 164).

Қайс ибн Абу Жароза розияллоху анхудан шундай ривоят қилинади:

«Биз Расулуллоҳ замонларида «симсарлар» дея номлангандик. Бир куни Фаҳри Коинот соллаллоху алайҳи ва саллам олдимизга келдилар ва янада яхшироқ ном – «Тужжор» номини бизга бериб, шундай марҳамат қилдилар:

«Эй тужжорлар жамоаси! Батаҳқиқ, савдода ёлгон ва қасам аралашади. Шунинг учун сизлар унга садақани ҳам қўшинг!» (Аҳмад, IV, 6; Абу Довуд, «Сехр», 1/3326)

Қанчалар диққат ва эҳтиётлик билан ишлашга ҳаракат қилинса-да, фаро-мушлик ёхуд ғафлат сабабли савдода ноҳақликларга йўл қўйиши мумкин. Шунинг учун ҳар эҳтимолга қарши тадбирли ҳаракат қилиб, топганидан садақалар бериш, инфоқ тарқатиш керак. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг юқорида келтирилган ҳадиси шарифларида мана шунга эътибор қаратилляпти.

Рифъа ибн Рофе розияллоху анхудан шундай ривоят қилинади: «Биз Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам билан бирга Мусаллаъга²⁹² бора-ётгандик. Расулимиз алайҳиссалом айрим кишиларнинг савдо қилаётганини кўрдилар. Уларга: «Эй тожирлар жамоати!» дея хитоб қилдилар. Улар Расулуллоҳнинг сўзларига кулоқ тутиб, У зоти муборак алайҳиссаломга қарадилар. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам:

«Шубҳасиз, тожирлар Қиёмат куни фожирлардек тириладилар. Фақат Аллоҳдан қўрққан, яхшилик ва садақа аҳлидан бўлганлар бундан мустасно-дир!» дея марҳамат қилдилар (Термизий, 4/1210).

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам тижорат ахлоқи ва фазилатига доир Бани Исроилнинг солиҳларидан икки киши орасида юз берган мана шу воқеани ривоят қилганлар:

«Сизлардан аввал яшаган бир киши бир одамдан даромад келтирувчи кўчмас мулк сотиб олди. Сотиб олган киши у ердан бир қўза олтин топиб олди. Сотган кишининг ёнига келди ва шундай деди:

– Олтинларингни ол! Мен сендан тунпроқ сотиб олдим, олтин сотиб олмадим!

– Мен сенга ер майдонидаги ҳамма нарсани сотдим! – деди сотган киши.

292 Мусалла – Бирор ҳудудда яшайдиган халкнинг жума, ҳайит ва жаноза намозларини бирга адо этиш учун қурилган кенг маконга аталади. Дастлабки пайтларда биргалашиб шаҳар ташқарисида жамоа намозлари учун мусаллалар ҳозирланар ва ҳайит, жума каби жамоат намозлари ҳар хил масжидларда эмас, фақат намозгоҳ деб аталадиган шу мусаллаларда адо этиларди. Шундай қилиб бутун шаҳар аҳолиси ҳар ҳафтада бир куни бир жойга йиғилар эди.

(Икковлари бир қарорга келолмагач) бир кишининг гувоҳ сифатида ҳолис ҳукм беришини сўрадилар. У одам уларни эшитиб:

– *Болаларингиз борми?! – дея сўради.*

Улардан бири ўғли, иккинчиси эса қизи борлигини айтди. Ҳолис киши:

– *Йигит ва қизни никоҳланг! Бу олтинларни уларга сарфланг ва садақа қилинг! – деди»* (Бухорий, «Анбиё», 54; Муслим, «Ақдия», 21; Ибн Можа, «Луқота», 4).

Ёшликларидан тижорат карвонлари билан узоқ муддат саёҳатларда бўлган моҳир тужжор Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинага келганларида бу борада ўзига хос мезонларни белгилаб берганлар. Тижоратнинг аҳамияти ҳақида шундай марҳамат қилганлар:

«Бараканинг ўнда тўққизи тижоратдадир» (Суютий, I, 113).

«Кишининг еган нарсалари ичида энг ҳалоли ва яхшиси бевосита ўзи топиб еганидир» (Ибн Можа, «Тижорат», 1).

Зеро, озиқ-овқатларнинг моддий таъсири билан бирга маънавий таъсири ҳам бўлади. Луқманинг ҳалол, ҳаром ёхуд шубҳали йўллардан келгани руҳимизга ҳам таъсир қилади. Яъни томоғимиздан ўтган луқманинг маънавий ҳолати ҳиссиётларимизга таъсир кўрсатади. Барча ибодатларда бўлганидек, ҳаж ибодатида ҳам ҳалол пулнинг аҳамияти ҳадиси шарифда шундай таъкидланади: *«Кимки бу Байтни ҳаром йўлдан топган пули билан зиёрат қилса, Аллоҳга итоат қилишдан чиққан бўлади. Бундай киши ҳажга ният қилиб, эҳромга ўралиб, эгарнинг узангисига оёғини қўйиб, туясини юрғазиб «Лаббайка, Аллоҳумма, лаббайка» деса, Самодан бир овоз шундай дейди: «Сенга лаббайк ҳам йўқ, саддайк ҳам йўқ. Чунки сенинг топганинг ҳаром, уловинг ҳаром. Ҳеч қандай савоб олмасдан гуноҳкор ҳолингда ортингга қайт! Сенга ёқмайдиган нарсалар билан юзлашганингда қайгур!»*

Лекин бир киши ҳалол пули билан ҳаж сафарига ният қилиб чиқса, уловининг узангисига оёғини босиб, уни юргизса ва «Лаббайка, Аллоҳумма, лаббайк!» деса, самодан бир овоз шундай дейди: «Лаббайк ва саддайк. Сени қабул қилдим! Чунки сенинг уловинг ҳалол, либосинг ҳалол, озиқинг ҳалол. Катта савобларга эришиб, ҳеч қачон гуноҳ қилмаган киши сифатида қайтгин! Сени мамнун ва масрур қиладиган нарсаларни учратганинг учун севин!» (Ҳайсамий, III, 209-210).

Еб-ичишда ҳаром-ҳалол хусусияти ниҳоятда муҳим ва зарари катта масала бўлгани учун «Бақара» сурасида илоҳий ҳукмлар билан ширкдан кейин биринчилар қаторида шу масала келтирилган. Ҳаттоки, унчалик кўп ҳукмларни қамраб олмаган «Анъом», «Аъроф», «Юнус» ва «Наҳл» каби маккаи сураларда ҳам ақоид баҳсларининг ортидан озуқа ва ризқ топишдаги ҳалол-ҳаром масалалари келган.²⁹³

293 “Анъом” сураси, 136-152; “Аъроф” сураси, 32-33, 169; “Юнус” сураси, 59-60; “Наҳл” сураси, 95, 115-116. Қаранг: Драз, ан-Набиул Азийм, с. 193.

Расулуллоҳ тижоратда ҳалол ва мардларча ҳаракат қилиш кераклиги хусусида шундай деб марҳамат қилганлар: *«Молини сотиш учун бозорга чиқарган мард тужжор марзук (ризқланган), муҳтакор (фурсат пойловчи) эса малъундир»* (Ибн Можа, «Тижорат», 6)

«Қўрқоқ тожир маҳрум, мард тожир марзук» (Дайлабий, II, 79).

Пайғамбар алайҳиссалом тижорат борасида қўйган ўлчовларидан баъзилари шундайдир:

«Савдода ҳалол бўлиши, ҳамма нарсани очиқ-ойдин айтса, бу савдода барака бўлади. Агар баъзи ҳақиқатларни яшириб, молини мақтаб сотса, савдосида барака бўлмайди» (Бухорий, 19; Муслим, 8), *«Савдода қўп қасам ичишдан сақланинглари. Зеро у фойда келтириб, кейин баракани ўчиради»* (Бухорий, 26; Муслим, 13).

Пайғамбар алайҳиссалом тижорат моллари бозор ва расталарга келтирилмасдан, йўлда савдо қилишни, сотиб олинган нарсани ўзиники қилмасдан сотишни ёки ўзида бўлмаган молни бозордан сотиб олиб мижозга сотишни, савдо устига савдо қилишни ва мижоз орттиришни ман қилганлар.²⁹⁴

Савдода енгиллик қилиш кераклигини Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деб марҳамат қилганлар: *«Савдода, қарз-олди бердисида саҳийлик ва мардлик қилган кишига Аллоҳнинг раҳмати ёғилсин!»* (Бухорий, 16)

«Аллоҳ сизлардан аввал яшаган бир кишига раҳмати билан қаради. Чунки бу одам сотганида, олганида, қарзини сўраганида (қўполлик ва қаттиққўллик эмас, мулоҳаза ва) осонлик қилди» (Термизий, «Сехр», 75/1320).

Мол-дунё манфаатида алданиб, Расулуллоҳ алайҳиссалом кўрсатган бу мезонларга риоя қилмасдан, янада кўпроқ пул топишини ўйлаганлар охи-ратда қашшоқ бўлиш хавфи билан рўбарў қоладилар. Аллоҳнинг розилигини ва охи-рат озукасини қозониш азда бўлган тўғри, ҳалол тужжорлар эса Пайғамбар алайҳиссаломнинг мана бу муждаларига мушарраф бўладилар:

«Ишончли, ростгўй ва мусулмон тожир Қиёмат кунда шаҳидлар билан тенгдир» (Ибн Можа, «Тижорат», 1).

Масжиди Набий ва Ҳужраи саодатнинг бунёд этилиши

Дастлабки пайтларда Мадинада масжид йўқ эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қаерда бўлсалар, намоз ўша ерда адо этиларди. Қўп ўтмасдан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Кубодан кейин иккинчи масжидни бунёд эттирдилар. Бу масжид ҳозирги Масжиди Набийнинг илк тамал тоши эди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинага ташриф буюрган-ларида, Нажжор ўғиллари уйининг ҳудудига келганларида туялари масжид

294 Қаранг: Бухорий, Сехр 70-72; Муслим, Сехр, 29.

куриладиган жойга чўкканди. Бу майдон ўша пайтларда Нажжор ўғилларидан бўлган Саҳл ва Суҳайл деган икки етим йигитчаларга тегишли хурмо куритадиган ер эди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам туянинг устидан тушиб:

«*Иниааллоҳ, манзил шу ер бўлди!*» дея марҳамат қилиб, кейин: «*Бу майдон кимники?*» дея сўраганларида, Муоз ибн Афро розияллоҳу анҳу:

– Эй Расулуллоҳ! Амрнинг ўғиллари Саҳл ва Суҳайлники! – дегандилар, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларни чақириб, бу ерни сотиб олмоқчиликларини айтдилар:

«*Бу ерингизнинг нархини менга айтинглар!*» дея марҳамат қилдилар.

«Йўқ, эй Расулуллоҳ! – деди йигитлар. – Биз бу ерни Сизга ҳадя қиламиз. Бу ернинг тўловини Аллоҳдан бошқадан кутмаймиз!

Пайғамбар алайҳиссалом ерни ҳадяга олишга рози бўлмадилар, ҳақини бериб олдилар (Бухорий, «Манокибул Ансор», 45, «Солат», 48; Муслим, «Масожид», 9).

Ер майдонида мушрикларнинг қабрлари, ўйдим-чуқур ерлар ва хурмо дарахтлари бор эди. Расулуллоҳ амр этдилар, мушрикларнинг қабри очилиб, суяклар бошқа жойга кўчирилди, хароб ерлар текисланди, хурмолар кесилди.²⁹⁵ Кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам пахса ғишт тайёрлашларини айтдилар.²⁹⁶

Масжид қурилишида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам саҳобаи киромлар билан ғишт, лой таширдилар ва бир томондан:

هَذَا الْحِمَالُ لَا حِمَالَ خَيْرُ
هَذَا أَبَرُّ رَبَّنَا وَأَطْهَرُ

«*Бу юк Ҳайбар юки эмас. Бу Роббимиз учун бунёд этилаётган энг хайрли ва покиза иш*», дердилар (Бухорий, «Манокибул Ансор», 45).

Пайғамбар алайҳиссалом бу сўзлари билан ташиётган юклари дунёвий манфаат учун эмаслигини, одамларнинг Ҳайбардан тижорат мақсадида олиб келган хурмо ва майизларидек моддий матоҳлардан ҳам хайрли ва афзалроқ эканини марҳамат қилганлар.

Тупроқ ташиётган бир киши Сарвари Оламга дуч келганида, ул зоти мубо-рак алайҳиссаломга:

– Эй Аллоҳнинг Расули! Изн беринг, пахса ғиштингизни мен ташийман! – деди. Расулимиз алайҳиссаломат унга жавобан:

²⁹⁵ Муслим, Масожид, 9.

²⁹⁶ Ибн Саъд, I, 239.

Бор, сен бошқасини ола қол! Зеро сен Аллоҳга мenden ҳам кўп муҳтож эмассан!» дея марҳамат қилдилар (Самхудий, I, 333).

Пайғамбар алайҳиссалом маънавий масъулиятлари талабидан ҳамда мусулмонларни меҳнат қилишга ташвиқ этиш учун ишлардилар.²⁹⁷ Шунда асҳоби киромлардан бирлари шундай деди:

لَيْنُ قَعَدْنَا وَالنَّبِيُّ يَعْمَلُ
لَذَاكَ مِنَّا الْعَمَلُ الْمُضَلَّلُ

«Пайғамбар алайҳиссалом ишлаётганларида биз ўтирсак, қасамки, бу амал биз учун фақат залолат бўлади!» (Ибн Ҳишом, II, 114)

Масжид қурилиши жараёнида лойни яхши қорадиган ҳазармавтик бир киши келди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам у кишига:

«Ўз ишини яхши ва пухта бажарадиган кишини Аллоҳ раҳмат қилсин! Сен бу ишни қилишда давом эт, қарасам, ишингни жуда яхши бажаряпсан», дея марҳамат қилдилар (Самхудий, I, 333; Диёрбакрий, I, 344).

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло ҳам мусулмонлар ҳар бир ишини яхши, пухта бажаришини мурод этади ва ояти каримада: «أَحْسِنُوا» **«Эҳсон қилинг, албатта, Аллоҳ эҳсон қилувчиларни хуш кўради»**, дея марҳамат қилади («Бақара» сураси, 195-оят).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам масжид қурилишида саҳобалар билан ғишт ташиётиб, ҳар бир мусулмонга тегишли бўлган қуйидаги мисраларни тараннум этардилар:

اَللّٰهُمَّ اِنَّ الْاَجَرَ الْاٰخِرَہ
فَارْحَمَ الْاَنْصَارَ وَالْمُهَاجِرَہ

297 Фаҳри Коинот алайҳиссалом бу амалари билан бошқарув мавқеида бўлган кишиларнинг масъулиятини англатганлар, яъни ҳар қандай ишда олдинда бўлиш ва ҳар қандай ишни кичик кўрмаслик, кибрга берилмаслик каби. Аллоҳ Расулининг усваи ҳасаналаридан истеъфода этган Султон I. Аҳмад Хон ҳазратлари ҳам ўз номи билан аталадиган санъат мўъжизаси ва шох асар бўлган масжид иншоотида қўлида қазгич-қурак билан оддий ишчидек ишлаганди. Вафотидан кейин Гавҳар Насиба Хотун уни тушида жаннатда мухташам маконда кўриб хайрат билан сўраган экан:

– Отажон, қайси амалаингиз билан бу олий мартабага восил бўлдингиз?

– Қизим, шу масжидни кураётганда елкамда тош ташидим. Бундай макомга муяссар бўлганимнинг сабаби шу, – дея жавоб берган экан.

Султон I. Аҳмад Хон бу ислом ахлоқини намоён қилганида Усмонийлар давлати кенглиги жиҳатидан энг катта ҳудудлар сирасига кирарди. Дунёнинг шоҳу саркардалари бу давлатнинг қудрати ва ҳашамати қаршисида бош эгиб вазири аъзамларининг қўли билан тож киярдилар.

«Аллоҳим! Ҳақиқий мукофот охираат ажридир! Ансордар ва муҳожирларга раҳматингни ёғдир!» (Бухорий, “Манокибул Ансор”, 45)

Ҳамма ғишт ташиш билан машғул экан, Аммор ибн Ёсир розияллоҳу анху бири ўзларига, иккинчиси Пайғамбар алайҳиссалом учун иккитадан ғишт таширдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам у киши кўрдилар, чангларини қоқдилар ва:

«Эй Аммор! Сен нега ғиштларни бошқалардек биттадан ташимайсан?» дея сўрадилар.

– Аллоҳдан бунинг ажрини тилайман! – деди саҳоба.

Шунда Пайғамбар алайҳиссалом у кишининг елкаларига қоқиб:

«Эй Сумайянинг ўғли! Бошқа кишилар учун бир ажр бор, сен учун икки ажр бор!» – дея марҳамат қилдилар (Аҳмад, III, 91; Ибн Касир, «ал-Бидоя», III, 256).

Мана бу ривоят ҳам мусулмонларнинг эркак-аёл Масжиди Набий қурилишида шавқ билан меҳнат қилганларини аён этмоқда:

«Абдуллоҳ ибн Авф розияллоҳу анху хотинлари вафот этганида халққа шундай мурожаат қилдилар:

– Унинг тобутини кўтаринг! Шавқ билан кўтаринг! Чунки у ва қўллари Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг масжидлари тошини тунлари таширди. Биз (эркаклар) ҳам кундузлари иккитадан таширдик» (Ҳайсамий, II, 10).

Масжиди Набий тўртбурчак шаклда бўлиб, бўйи ва эни юз зирога яқин,²⁹⁸ баландлигининг уч зироти тошдан, устки томони ғишдан бўлиб, беш ёки етти зирога етарди.²⁹⁹ Қурилишда лой ашёлар ишлатилди.³⁰⁰ Масжиднинг қибла томонига хурмо дарахтларидан устун қилинди. Шифти ва устунлари хурмо шохларидан эди.³⁰¹ Бир меҳроби, уч эшиги бор эди. Меҳроби Байтул Макдис (Қуддусга) қаратилганди. Қибла Байтул Макдисдан Каъбага ўгирилгач, Пайғамбар алайҳиссалом биринчи эшикни ёпдилар. Унинг ўрнига Шом деворидан бошқа бир эшик очдилар.³⁰²

Масжид ёнига Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва аҳли оилалари яшашлари учун иккита хона қурилди.³⁰³ Кейинчалик хоналар кўпайди.

Оналари Умму Салама волидамизнинг жориялари бўлган ва шунинг учун болаликлари Расулуллоҳнинг хонаи саодатларига яқин гўшада ўтган Ҳасан Басрий ҳазратлари ўша пайтларда бу хоналарнинг шифтига қўллари етганини айтганлар.³⁰⁴ Бундан билиш мумкинки, хоналар унчалик баланд

298 Бир зиротъ 75 см.

299 Ибн Саъд, I, 239.

300 Диёрбакрий, I, 344.

301 Бухорий, Намоз, 62.

302 Диёрбакрий, I, 346.

303 Ибн Саъд, I, 240.

304 Ибн Саъд, VII, 161; Сухайлий, I, 248.

бўлмаган. Расулимиз алайҳиссаломнинг хоналарининг эшиги қора жундан ўрилган наमतлардан иборат эди.³⁰⁵

Тобеинларнинг буюк имомларидан Саид ибн Мусайб бу хоналар Умавийлар даврида йиклиб, Масжидул Набавий қайта қурилишидан мутаъссирликларини шундай ифодалаганлар:

«Булар қандай бўлса шундай қолишини жуда истардим. Бу билан янги авлодлар ва зиёрат қилишга келган кишилар Расулуллоҳнинг ҳаётда қандай яшаганларини кўрардилар, мол-дунёни кўпайтирмасдилар ва бу билан мактанишга рағбат қилмасдилар...» (Ибн Саъд, I, 499-500)

Масжид томи хурмо шохлари ва япроқлари билан ёпилгани учун ёмғир ёққанида ичи лой бўларди. Пайғамбар алайҳиссалом Рамазон ойида эътикофга ўтирганларида ёққан ёмғир масжид тоmidан ўтган, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бомдод намозини адо этганларида пешоналари ва юзларида лой излари кўринган.³⁰⁶

Яна бир тунда ёмғир ёққан, ер нам эди. Бир киши яктагида қум ташиб, масжид заминига сепади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам намозни адо этиб бўлиб:

«Қандай яхши иш қилдинг!» дея мамнуниятларини изҳор этганлар (Абу Довуд, «Солат», 15/458).

Тамими Дорий розияллоҳу анҳу Шомдан Мадинага қайтар эканлар, ёнларида кўпгина чирок, мой ва ип олиб келдилар. Мадинага жума куни етиб келдилар. Хизматкорлари Абул Барродга ипларни боғлаб, чирокларни осишни, уларна сув ва мой қуйиб, пилик тақишни буюрдилар. Хизматкор айтилганларни адо этди ва қуёш ботгандан кейин чирокларни ёқди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам масжидга келганларида, ичкарининг ёруғлигини кўриб:

«Буни ким қилди?» дея сўрадилар.

– Тамийм қилди, эй Аллоҳнинг Расули! – деди масжиддагилар. Бундан ниҳоятда севинган Фахри Коинот алайҳиссалом шундай марҳамат қилдилар:

«Иломни нурафшон қилдинг ва масжидни безадинг, Аллоҳ сенинг дунё ва охирагингни нурлантирсин!» (Самхудий, II, 596-597; Ибн Ҳожар, «ал-Исоба», II, 18)

Масжиди Набавий Пайғамбар алайҳиссаломнинг таъбирлари билан айтганда, ибодат ва зиёрат мақсадида сафар қилишга муносиб уч масжиддан бири ҳисобланади (Бухорий, «Фазлул солат», I; Муслим, «Ҳаж», 505-510). Жумладан, бир ҳадиси шарифларида шундай деб марҳамат қилганлар: «Уйим ва минбарим ораси жаннат боғларидан бир боғдир. Минбарим ҳовузимнинг устидадир» (Бухорий, «Фадлул солат», 5, «Фадлоил Мадина» 11; Муслим, «Ҳаж», 502).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Масжиди Набавийда адо этилган намозни Масжиди Ҳарамдан бошқа масжидларда қилинган намозлардан

305 Ибн Саъд, I, 499.

306 Бухорий, Эътикоф, I.

минг карра фазилатли экани хушхабарини етказганлар (Бухорий, «Фазлус солат», 1; Муслим, “Хаж”, 505-510).

Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Сарвари Олам кесилган хурмо дарахти кундасига суяниб, жамоатга хитоб қилардилар. Вазият тақозоси билан минбар қурилди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга чиқиб хутба қила бошладилар. Расулуллоҳ аввал суяниб хутба қилган хурмо кундаси эса, Расулимиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам уни тарк этганлари учун туянинг инграганига ўхшаш овозда инграб йиғлай бошлади. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Жанобимиз минбардан тушиб, кундани силадилар. Кунда тинчланди (Бухорий, “Жума”, 26; Термизий, “Маноқиб”, 6/3627)

Пайғамбар алайҳиссалом:

«У ёнида Аллоҳнинг зикр қилинишидан узоқ қолгани учун йиғлади!» дея марҳамат қилдилар (Бухорий, «Маноқиб», 25; Аҳмад, III, 300).

Кейинчалик минбар остига чуқур қазиб, кундани у ерга кўмганлар ёхуд шифтга қўйилган. Ҳазрати Усмон замонларида масжид янгидан қуриляётганда, бу кундани Убай ибн Каъб розияллоҳу анҳу олганлар ва қурт еб, ун-увада бўлгунича уйларида сақлаганлар.³⁰⁷

Мавлоно Румий қуддиса сирруҳу бу машҳур хурмо кундасини лисони ҳоли ила сўзлатиб, ҳодисани шундай таъбирлайдилар:

«Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам, минбардан тушидилар ва муборак қўллари билан хурмо кундасини силаб:

«Эй хурмо кундаси! Нима дейсан? Нега фарёд қиляпсан? Нима бўлди?» дея теран ҳамдардлик билан сўрадилар. Хурмо кундаси ўз ҳол лисони билан сўзлай бошлади ва қайноқ кўёшларга гарқ бўларкан, шундай деди:

«Эй Расулуллоҳ! Сиздан айро қолиш куйдирди мени. Юрагимга таърифи ожиз гам, қайғу ва ҳасрат тўлди. Аввал хутба вақтида Сиз суянган ўша омадли ва бахтиёр тиргак мен эдим. Энди мени тарк этдингиз, минбарга қўтарилдингиз. Энди Сизнинг ўрнингиз ўша минбардир. Лекин, эй Аллоҳнинг Расули! Лутфан, мени инкор қилманг, дунёдаги қайси мавжудот Сизнинг айрилигингизга тоқат қила олади?!»

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам хурмонинг бу чуқур муҳаббат фарёди олдидан унга таскин бериш мақсадида шундай марҳамат қилдилар:

«Эй хурмо кундаси! Модомики, фарёдинг бу айрилиқ изтиробидан экан, тила тилагингни мендан!.. Истасанг, Аллоҳга илтижо қилай, сени шарқу гарбнинг барча инсонларига мева етказиб берадиган ям-яшил, навқирон дарахти қилсин? Ёхуд сени жаннатда бир сарв ниҳоли қилсинки, абадати-ятга қадар энг тоза ва энг гўзал тана каби ёш ва дилбарлигингча қоласан!»

307 Ибн Саъд, I, 251-252.

Бу илтифотга муяссар бўлган хурмо кундаси изтиробли муҳаббат намоёни ўлароқ Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан шуни сўради:

«Эй Расулуллоҳ! Иккисини ҳам истамайман. Ягона орузим Сизда фоний бўлмоқ, бунинг учун мени кўминг ва йўқотинг, мени бу фоний танадан халос қилинг. Чунки дарахт қанчалик навниҳол ва тетик бўлса-да, озуқасини сув ва қуёшдан олади. Ҳолбуки, менинг ҳаётим Сизнинг нурониятингиз нуридан озиқланди. Сизни қўллашни, Сизнинг тафтингизда исинишни, Сизда ёниб-қоврилишининг лаззатини татиб кўрди. Мен энди бу хуш ва ширин завқдан айрилолмайман. Доим боқий бўлганни истайман. Мени шундай кўмиб йўқотингки, Сизда, Сизнинг биттагина нурингизда турилиб, абадиятга дахлдор бўлайин».

Бу хурмо кундаси Қиёмат куни инсондай тирилсин, дея тупроққа кўмилди».

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинага ташрифларида бири-бирига қўл-қанот бўладиган мустаҳкам ислом жамиятини барпо қилиш учун қўйган дастлабки қадамларидан бири Масжиди Набавийнинг бунёд этилиши бўлди. Зеро, мусулмонлар ўртасидаги биродарлик шартларида мол, мақом ва эътибор фарқлиликларидан фориғ бўлиб, ҳар куни беш вақт Аллоҳнинг уйида жам бўлишнинг муҳим таъсири бор. Шунинг учун ҳам ислом шаҳарлари умумиятда марказдан четга қараб кенгайган шаклда ташкил топган, марказда масжид жойлашган ва уйлар унинг атрофида қурилган.

Асри Саодатда масжид ибодат қилиш билан бирга илм даргоҳи, маслаҳат, мажлислар қилинадиган макон, бошқарув ва ҳарбий мавзулар муҳокама қилинадиган марказ, шифохона ва дам олиш каби мақсадларда фойдаланилган жой бўлган. Масжиддаги дарс, суҳбат ва зикр мажлисларининг доимий иштирокчилари бўлган бўйдоқ ва уй-жойсиз саҳобаларнинг бошпанаси ҳам масжиднинг айвони эди. Шу жиҳатдан Масжиди Набавий мусофирхона вази-фасини ҳам бажарар эди.

Жамоат намозига ташвиқ

Ижтимоий тарбия – исломнинг энг муҳим мезонларидан бири ҳисобланади. Мусулмоннинг дастлабки ижтимоий одоби жамоат билан намоз ўқишдан бошланади. Ислом жамиятини мустаҳкамлаган илк тамал тоши ва солиҳ амал ҳам мана шу. Қаерда жамоат намози адо этилса, у ерда ислом руҳи ва ижтимоий мақсади идрок этилади, демакдир. Жумладан, Ислом мусулмонлар орасида бирлик ва ҳамжиҳатликни таъсис этилишини истаган, мусулмоннинг аломати фориқаси бўлган намозни жамоат билан адо этилишини мурод этган ва масжидга боришни мўминликнинг далили сифатида қараган. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай марҳамат қилганлар:

«Бир кишининг масжидга боришни одатга айлантирганини кўрсангиз, унинг мўмин эканлигига гувоҳлик беринг. Чунки Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

إِنَّمَا يَعْزُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ

«Албатта, Аллоҳнинг масжидларини фақат Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирганлар, намозни тўқис адо этганлар, закотни берганлар ва Аллоҳдан бошқадан кўркмаганларгина обод қиларлар...» («Тавба» сураси, 18-оят)» (Ибн Можа, “Масожид”, 19)

Демак, масжидларнинг моддий жиҳатдан иншо қилиниши қадар, жамоат намозларида бардавом бўлиш ҳам ниҳоятда муҳим бандалик вазифаси ҳисобланади. Жумладан, Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан келган бир ривоятда шундай дейилади:

«Дунёда тўртта гариб нарса бор: Золимнинг ҳофизасидаги Қуръон, мусулмон ҳудудда бўла туриб ичида намоз ўқилмайдиган масжид, уй деворида осиглиқ бўла туриб ўқилмайдиган Мусҳаф ва ёмон муҳитда яшаётган солиҳ инсон» (Дайлабий, III, 108/4301).

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло намозларни жамоат билан адо этилишига катта эътибор қаратишга буюрган. Ҳатто урушларда ҳам аскарларга жамоат бўлиб намоз ўқишларини Қуръони каримда марҳамат қилади.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир даъфасида Дажнон ва Усфон орасида қўноқладилар. Мушриклар:

– Уларнинг бир намози борки, улар учун оталари ва фарзандларидан ҳам кадрлироқдир. Бу намоз – аср вақтининг намози. Тайёрланиб туринглар ва бирданига устларига ҳужум қилинг! – дейишди. Шунда Жаброил алайҳиссалом, Расулulloҳнинг олдиларига келиб, уруш пайтида қандай намоз адо этилиши ҳақидаги «Нисо» сурасининг 102-оятини келтирди» (Термизий, «Тафсир», 4/21).³⁰⁸

Яъни қандай шарт-шароитда бўлишидан қатъи назар, мусулмон учун намозни кечиктириш ва жамоат билан қилмаслик баҳона бўлолмайди.

Пайғамбар алайҳиссаломнинг намозни жамоат билан адо этишга ташвиқ қилган ҳадиси шарифларидан баъзиларини келтириб ўтамиз:

«Жамоат билан адо этилган намоз, кишининг бир ўзи ўқиган намозидан кўра йигирма етти даража фазилатлироқдир» (Бухорий, «Азон», 30).

«Ким тонгда ва шомда масжидга бориб-келса, ҳар бориб-келганида Аллоҳ таоло унга жаннатдаги жойини тайёрлайди» (Бухорий, «Азон», 37).

«Сизлардан бирингиз чиройли таҳорат олса ва намоз ўқиш учун уйдан чиқса, ўнг оёғини ҳар кўтарганида Аллоҳ таоло унга бир ҳасана ёзади, чап оёғини кўтарганида бир ёмонлигини ўчиради, масжидга яқин бўлса ҳам, узоқ бўлса ҳам. Масжидга келиб жамоат билан намозини адо этса гуноҳлари

кечирилади. Агар масжидга келганида, намоздан биров вақт ўтган бўлса, жамоатга эргашса ва кейин ўтказиб юборган ракатларини адо этса ҳам бу ҳукм ўтади. Агар масжидга келганида жамоат намози ўқиб бўлинган бўлса ҳам шундай бўлади» (Абу Довуд, «Солат», 50/563).

«(Мўмин) масжидга келиб, намоз боиланишини қутаётган вақтида ҳам намоз ўқилаётган ҳисобланади» (Ибн Можа, «Масожид», 14).

Абу Ҳурайра розияллоху анхудан шундай ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам:

«Аллоҳ хатоларни ўчирадиган ва даражаларни юксалтирадиган нарсанинг нималигини айтайми?» дея марҳамат қилдилар.

– Ҳа, эй Расулуллоҳ! – дедилар асҳоби киром.

Расулуллоҳ шундай дейдилар:

«Машаққатларга қарамасдан чиройли таҳорат олиш, масжидга етиб бориш учун қадамни тезлаштириш ва бир намоздан кейин иккинчи намозни кутиш. Ҳақиқий рибот мана шудир³⁰⁹» (Муслим, «Таҳорат», 41).

Язид ибн Амир розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ намоз ўқиётганларида ёнларига бордим. Ўтирдим ва жамоатга қўшилмадим. Расулуллоҳ намоздан кейин бизга қараганларида, бир четда ўтирганимни кўрдилар:

«Эй Язид, сен мусулмон бўлдингми?» – дея марҳамат қилдилар.

– Ҳа, эй Расулуллоҳ, мусулмон бўлдим! – дедим.

Расулуллоҳ:

«Ундай бўлса сени жамоатдан нима тўсаяпти?» – дея марҳамат қилдилар.

– Сизлар намозни ўқигансизлар, деб уйимда адо этгандим, – дедим.

Бунга жавобан Пайғамбар алайҳиссалом:

«Агар намозга келсанг, одамларни намоз ўқиётган ҳолатда кўрсанг улар билан бирга ўқигин. Агар аввал намозингни адо этган бўлсанг, бу сен учун нафл намози бўлсин. Уйда ўқиган намозинг фарз ўрнига ўтади», дея марҳамат қилдилар. (Абу Довуд, «Солат», 56/577).

Фаҳри Коинот алайҳиссалом жамоат билан намоз ўқиш борасида илгари сурилган ҳеч қандай узрхоҳликни қабул қилмаганлар, мусулмонларга ҳоли ва шароитда азонга кўра тўғрилашларини сўраганлар. Жумладан, Абдуллоҳ ибн Умми Мактум розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг олдиларига келиб:

309 **Рибот** – Нафсни итоат эттириш, чегараларида навбатда туриш ва Аллоҳ йўлида жиҳод қилиш каби маъноларда келади. Оят ва ҳадисларда рибот кўп мадҳ этилган ва унинг учун улкан мукофотлар ваъда қилинган.

«Эй Расулуллоҳ! Кўзларим кўрмайди, уйим масжидга узоқ. Бир хизматкорим бор, у менга ёрдам бермайди. Менга намозни уйимда адо этишимга рухсат берасизми?» дея сўрадилар.

Расулимиз алайҳиссолату вассалом:

«Азонни эшитасанми?» дея сўрадилар ва «ҳа» жавобини олгач: *«Сенинг (жамоатга келолмаслигинг хусусида) бир рухсат тополмаянман»*, дея марҳамат қилдилар. (Абу Довуд, «Солат», 46/552)

Пайғамбар алайҳиссалом узоқ ердан келиб намозга қатнашиш ҳақида шундай марҳамат қилганлар: *«Намоз сабабли инсонларнинг энг катта ажрга ноил бўлганлари, узоқдан юриб келганларидир. Имом билан бирга намоз ўқиш учун намозни қутган киши уйида дарҳол намоз қилиб ётиб олган кишидан кўра кўпроқ ажрга ноил бўлади.»* (Бухорий, «Азон», 31).

«Бир кишининг турган жойи масжидга қанчалик узоқ бўлса, намозга бораётганида шунчалик савобга эришади.» (Абу Довуд, «Солат», 48/556).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам жамоат билан намоз ўқишга бепарво бўлганларни ҳар хил тарзда огоҳлантирганлар. Убай ибн Каъб розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир куни биз билан бомдод намозини ўқидилар ва:

«Фалончи намозга келдимиз?» дея сўрадилар.

— Келмади. — дедик.

«Писмадончи келдимиз?» дея сўрадилар.

— Келмади. — дедик яна. Шунда:

«Мана шу икки намоз мунофиқларга оғирлик қиладиган намоздир. Буларда ажр ва савоб нақадар кўплигини билганингизда, тиззангизда бўлса ҳам эмас, клаб жамоатга келардингиз. Биринчи қатори фаришталарнинг қаторидек. Унинг фазилатларини билганингизда, у ерда бўлиш учун югуриб-чопиб келардингиз. Бир кишининг бошқа бир киши билан ўқиган намози ёлғиз ўзи ўқиган намоздан кўра баракотлироқ ва савоби кўпроқдир. Икки киши билан бўлган намоз ҳам бир кишилик намоздан кўра баракотли ва афзалдир. Бирга намоз ўқиётганларнинг сони нақадар кўп бўлса, Аллоҳ таолога шунчалик хуш ёқади», дея марҳамат қилдилар» (Абу Довуд, «Салот», 47/554).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бошқа бир ҳадисларида:

«Масжидга қўшни бўлганларнинг намози фақат масжидда адо қилинганидаги (ҳақиқий маънодаги) намози бўлади», дея марҳамат қилганлар. (Ибн Абу Шайба, I, 303).

Ҳазрати Алидан бу ҳадиси шарифда зикр қилинган масжиднинг қўшниси ким, дея сўралганида:

«Муаззин овозини эшитганларнинг ҳаммаси», деган жавобни берганлар. (Байҳақий, «ас Суанул Кубро», III, 57).

Пайғамбар алайҳиссаломнинг қуйидаги ҳадиси шарифлари эса жамоат намозини тарк қилганларга қарши қаттиқ огоҳлантиришларни ўз ичига олади:

«Бир қишлоқ ёҳуд қирда уч киши бирга бўлишсаю, намозни жамоат билан бирга қилмасалар, шайтон уларни мағлуб қилади. Шундай экан, жамоатда бардавом бўлинлар. Батаҳқиқ, подадан ажралган қўйни бўри ейди.» (Абу Довуд, Солат, 46/547).

«Айрим кишилар ёки жамоатни тарк қилишдан воз кечадилар ёҳуд Аллоҳ қалбларини муҳрлайди.» (Ибн Можа, «Масожид», 17).

Илк азон

Намоз вақтини жамоатга эшиттириш учун дастлабки пайтлар шунчаки «Намозга!» «Намозга!» дея қақиреклар бўлган. Кейин эса азони Муҳаммадий луфт этилди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам халқни намозга даъват қилиш қандай бўлиши кераклигини саҳобалар билан маслаҳатлашардилар.

Айримлар: «Намоз вақти кирганида бир байроқ кўтарайлик, мусулмонлар уни кўриб бир-бирларига хабар берсинлар» деди. Лекин Пайғамбар алайҳиссалом бу таклифни хушламадилар.

Яҳудийлар чолғуси чалинишини таклиф қилинди, уни ҳам ёқтирмадилар: «Бу яҳудийлар одатидир», дея марҳамат қилдилар.

Кўнғироқ чалиниши айtilди, Пайғамбар алайҳиссалом: «У насронийларнинг иши», дея марҳамат қилдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ташвишларини ўз ташвиши деб билган, У зоти муборакнинг қайғулари билан қайғурган Абдуллоҳ ибн Зайд³¹⁰ розияллоҳу анҳу у ердан чиқиб кетдилар. Уйқу ва уйғоқлик орасида бўлганларида у кишига азони Муҳаммадий луфт этилди. Дарҳол Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига бориб:

310 **Абдуллоҳ ибн Зайд ибн Осим ал-Ансорий**, Уҳуд газотида Пайғамбар алайҳиссаломни яқиндан мудофаа қилгани учун Ул зотнинг эътирофларига сазовор бўлди. Бу жангда фақат Абдуллоҳ эмас, унинг бутун oilаси қатта қаҳрамонликлар кўрсатди. Аллоҳ Расули ҳам уларни жаннатда ўзларига қўшни бўлишларини сўраб дуо қилдилар. Пайғамбар алайҳиссалом вақти-вақти билан Абдуллоҳ ибн Зайднинг уйларига борар, у ерда таҳорат олиб намоз ўқирдилар. Абдуллоҳ ибн Зайд ал-Ансорий розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ҳаддан ортиқ мафтун саҳобалардан эдилар. Пайғамбар алайҳиссаломнинг вафот хабарларидан қаттиқ таъсирланган ҳазрати Абдуллоҳ: “Аллоҳим! Кўзларимни олгинки, ягона севганим Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдан кейин бошқа ҳеч кимни кўрмайин”, дея дуо қилдилар ва ўша ондаёқ ожиз бўладилар (Қуртубий, V, 271).

Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу, Ҳарро воқеаси жангида икки ўғиллари билан шаҳид бўлдилар.

– Мен уйку ва уйғоқлик орасида эдим, биров келиб менга азонни ўргатди, – дедилар. Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу ҳам худди шундай туш кўргандилар. Шунда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Эй Билол! Ўрнингдан тур ва Абдуллоҳ ибн Зайднинг сўзларини татбиқ қил!» дея марҳамат қилдилар.

Билол розияллоҳу анҳу ҳазрати Абдуллоҳнинг айтганларини татбиқ қилдилар ва азонни ўқидилар. (Абу Довуд, «Намоз», 27/498).

Шундай қилиб азон вожиб даражасидаги мустаҳкам суннатга айланди. Чунки у ҳам сождиқ туш, ҳам суннати Набий ҳамда ваҳийи илоҳий билан собит бўлди. Ояти каримада:

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ

«Агар намозга нидо қилсангиз...» («Моид» сураси, 58-оят) дея марҳамат қилинмоқда.

Азоннинг пайдо бўлишида ҳар қанча восита Абдуллоҳ ибн Зайд розияллоҳу анҳу бўлсаларда, ваҳийи ва ғайби файзга мушарраф бўлган ҳар доим Борлиқ Нури Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам эдилар. Азон У зоти муборақ алайҳиссаломнинг тасдиқлари билан машруъ қилинди ва одамлар масжидга, жамоатга чақирила бошладилар. Билоли Ҳабаший биринчи азонни ўқиганларида Мадинанинг бир бошидан, иккинчи бошига бу улугъ даъват етиб борди. Азон садоси самода акс-садо берди.

Борлиқ Нурига намозга даъват учун ҳар хил йўллар таклиф қилинганида, У зоти муборақ алайҳиссалом уларнинг ҳеч қайсисини хушламадилар, азонни эса буюк мамнуният билан қабул қилдилар. Чунки азон исломнинг Аллоҳ, Пайғамбар, ибодат ва ва ҳаёт маъносини аниқ-тиниқ хулосалайди ва улар орасида мустаҳкам ришта боғлайди. Шунинг учун Расулulloҳ намозга даъват борасида энг мақбул йўлни қабул қилганлар.

Азон оят ва ҳадислар билан собит бўлиб, минг тўрт юз йилдан бери мўминлар учун улугъ даъват ўлароқ давом этиб келаётган оламшумул ва байналмилал-намоз чақириғидир. Шунинг учун ҳам аслияти ва ҳақиқийсидан бошқача қилиб ўқилмайди. Азон гўёки самонинг руҳиятга етиб борадиган оҳанграбосидир.

Шоир Яхё Камол азонни шеърий мисраларда шундай гўзал тасвирлайди:

Буйруғи илоҳийсан, эй азони Муҳаммадий

Садоингга торлик қилар жаҳони Муҳаммадий

Султон Салими Аввални ром этмасдан ажсал

Фатҳ этарди олами шони Муҳаммадий

Кўк нурга чўмар неча юз минг минорадан

Шону нур очса руҳи равони Муҳаммадий

Бутун Руҳлар олами кўрар Аллоҳу Акбарни

Янграса Аршда лисоний Муҳаммадий

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай марҳамат қилганлар:

اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةُ التَّامَّةُ وَالصَّلَاةُ الْقَائِمَةُ اتِّ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ

وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتُهُ

«Азонни эшитганингизда муаззин айтган сўзларни сўзма-сўз такрорланг. Кейин менга салоту салом йўлланг. Зеро, ким Менга битта салавоту салом йўлласа, Аллоҳ ҳам унга ўн та салавоту раҳмат йўллайди. Кейин Мен учун Василалик сўранг. У жаннатдаги бир мақомки, мутлақо Аллоҳ бандаларидан бирига бўлади. Унга эришгандиган киши бўлишни умид қиламан. Ким Мен учун Аллоҳдан Василани талаб қилса, шафоатим унга вожиб бўлади.» (Муслим, «Намоз», 11; Абу Довуд, «Намоз», 36/523).

Яна бошқа бир ҳадиси шарифларида Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам муаззин билан бирга азонни такрорлаган кишининг жаннатга кириши ҳақида хабар берганлар.³¹¹ Азондан кейинги дуо ҳақида эса шундай марҳамат қилганлар:

«Кимда-ким азонни эшитганида: «Эй бенуқсон даъватнинг ва адо этилган намознинг Робби! Жаноб Пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо алайҳиссалоту вассаломга Василалик фазилатини бер! У зоти муборак алайҳиссаломни ваъда қилганинг Мақоми Маҳмуд узра кўтар!» деса, уни Қиёмат қуни, албатта, шафоат қиламан.» (Бухорий, «Азон», 8; Абу Довуд, «Намоз», 37/529).

Илоҳий Садо бўлган азон фазилати ҳақида жуда кўп ҳадиси шарифлар ворид бўлган. Булардан айримлари шулар: «Икки дуо борки, асло рад этилмайди ёхуд камдан-кам ҳолатда рад этилади. Булар: Азон айтилаётган пайтдаги дуо ва Аллоҳ йўлида жиҳод қилганда душман билан юзлашгандаги дуо» (Абу Довуд, «Жиҳод», 39/2540).

«Одамлар азон ўқиш ва намозда биринчи сафда туришининг савобини билсалар эди, буларни адо этиш учун қуръа ташлашга мажбур қолсалар ҳам, албатта, бу ишни қилардилар.» (Бухорий, «Азон», 9, 32; Муслим, «Намоз», 129).

«Намоз учун азон ўқилганида, шайтон у ердан овоз чиқариб қочади, азонни эшитмайдиган жойларга қочади. Азон тугаганида яна қайта келади. Такбир бошлаганда яна узоқлашади, тугаганида эса қайтиб келиб киши билан қалбининг орасига киради ва «Буни эса, уни ўйла» дея ҳаёлига аввал ҳеч бўлмаган нарсалар билан васваса қила бошлайди. Ҳатто (унга чалғиб кетган)

311 Муслим, Намоз, 12.

киши неча ракат ўқиганини ҳам билмайдиган ҳолатга келади.» (Бухорий, «Азон», 4; Муслим, «Намоз», 19).

Асҳоби суффа – илм ва ирфон мактаби

Масжиди Набавийнинг бир томонида атрофи очик ва усти хурмо шохлари билан ёпилган бир суффа (бошпана, чердак)³¹² қурилди. Уйи ва оиласи бўлмаган факир мусулмонлар бу ерда қолар, уларга «Асҳоби суффа» ёхуд «Аҳли суффа» дердилар.³¹³ Ораларида турмуш қурган, сафарга чикқан, бошқа жойга кўчиб кетган ёхуд вафот этганлар бўлса, сонлари ўзгарар, баъзан ортар, баъзида камаярди.

Баъзи манбаларда суффа аҳлидан эканлиги айтиладиган юздан ортик саҳобанинг исми зикр қилинади. Уларнинг ҳаётий эҳтиёжларини Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам таъминлар, ўзига тўқ саҳобалар ҳам уларга ёрдам берардилар.

Асҳоби суффага мансуб Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу шундай дейдилар: «Аҳли суффа ислом меҳмонлари эди. Уларга паноҳ бўладиган оиласи, мол-дунёси, ҳеч кими йўқ эди. Садақа келганида Пайғамбар алайҳиссалом уларга юборардилар, ўзларига бир бўлак олиб қолардилар, қолганини эса асҳоби суффага юборардилар. Шундай қилиб, келган ҳадя ва эҳсонларни улар билан баҳам кўрардилар.» (Бухорий).

Яна Абу Ҳурайрадан шундай ривоят қилинади:

«Мен аҳли суффадан етмиш кишини кўрдим. Ҳеч қайси бирининг устида баданининг ҳамма жойини ёпадиган кийими йўқ эди. Ё белдан пастга кийиладиган изор ёхуд белдан юқорига кийгани бир ридолари бор эди. Либосларини бўйинларига боғлардилар. Унинг ярмини болдирларига, қолганини тўпиқларига боғлаб, авратлари кўринмаслиги учун устларидаги матони қўллари билан йиғиб юрардилар. (Бухорий, «Намоз», 58).

Фадола ибн Убайд розияллоҳу анҳу шундай марҳамат қилганлар: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобалар билан намоз ўқиётганларида, баъзилари очликдан кучсизланиб, ўрнидан туролмай, йиқилиб беҳуш бўлардилар. Улар суффа саҳобийлари эди. Чўлдан келган бадавийлар «Булар жинни!» дерди. Расулуллоҳ намозни адо этгач, очликдан беҳуш бўлганларнинг ёнига бориб, уларга тасалли бериб: *«Аллоҳ таолонинг даргоҳида сизлар учун нималар тайёрлигини билсангиз эди, бундан ҳам йўқсил ва муҳтож бўлишни сўрардингиз»,* дея марҳамат қилдилар» (Термизий, «Зухд», 39/2368).

312 Суффа – уй ва қўноқларда бўладиган айвон, тўсин ва устунлари баланд ўтириладиган жойлар учун қўлланиладиган сўз.

313 Ибн Саъд, I, 255.

Абдурахмон ибн Абу Бакр розияллоху анҳумдан мана бу ҳадис ривоят қилинади:

«Суффа саҳобалари ғоят фақир кишилар эди. Бир бор Набий соллаллоху алайҳи ва саллам шундай марҳамат қилдилар:

«Икки кишилик таоми бўлган (суффа саҳобаларидан) учинчига бирини, тўрт кишилик таоми бўлган эса, бешинчиси ва ҳатто олтинчисини таомга даъват этсин!»

Отам Абу Бакр улардан уч кишини уйимизга олиб келдилар. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам ҳам ўн кишини хонаи саодатларига олиб бориб, икром қилдилар. Аллоҳга қасамки, еган лукмамизнинг ортидан овқат янада кўпаярди. Ниҳоят, меҳмонлар тўйди. Таом келтирилган ҳолатидан кўпайган, ўртада турарди. Абу Бакр ҳазратлари таомга қарадилар ва хотинларига:

- Эй Бани Фироснинг қизи! Бу қандай ҳол? – дедилар.
- Кўзимнинг нурига қасамки, овқат ҳозир аввалгидан уч хисса кўпрок! – дедилар.» (Бухорий, «Мавоқит» 41, «Маноқиб» 25, «Адаб», 87-88; Муслим, 176-177).

Бу манзара ихлос ва саховат келтирган баракотнинг аниқ-тиниқ мисолидир.

Суффа саҳобалари иш топганларида ишлардилар, бошқа пайтларда масжидда илм ва ибодат билан машғул бўлардилар. Жумладан, куч-қувватли, бақувват-бардам суффа саҳобийлари тоғлардан орқаларига ўтин, сув келтиришдек қўлларидан келган ҳар хил юмушларни қилар, топган пулларига шериклари ва ўзлари учун егуликлар олардилар.³¹⁴ Иффат ва виқорларига содиқ бўлганлари учун шахсиятларига путур етадиган ҳаракатлардан тийилардилар. Ҳеч кимдан бир нарса таъма қилмасдилар.

Асҳоби суффа дин манбаига энг яқин, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам мажлисларининг доимий иштирокчилари эдилар. Шунинг учун бошқа саҳобалардан кўра тезроқ ривожландилар. Пайғамбар алайҳиссалом бошчиликларида Убай ибн Каъб, Ибн Масъуд, Муоз ибн Жабал ва Убода ибн Сомит каби олим саҳобалар уларга муаллимлик қилардилар.

Аҳли суффа юқори савияда ва тезлаштирилган шаклда таълим олаётгандилар. Жумладан, энг кўп ҳадиси шариф ривоят қилган саҳобийларнинг кўпчилиги уларнинг орасидан чиққан. Уларнинг энг авволида турадиган Абу Ҳурайра ҳазратларидан шундай ривоят қилинади:

«Одамлар «Абу Ҳурайра кўп ҳадис ривоят қилади», дея ҳайрон қоладилар. Муҳожир биродарларимиз чорсуда, бозору растада тижорат билан, Ансорий биродарларимиз далада, боғларда зироат билан машғул бўлганларида, Абу Ҳурайра ҳар доим Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг ёнларида бўлар, улар гувоҳ бўлмаган кўп нарсаларга гувоҳ бўлар, улар ёд ололмаганларини ёд оларди.» (Бухорий, «Илм», 42).

314 Бухорий, Мағозий 28, Жиход 9; Ибн Саъд, III, 514.

Исломни ўрганиш учун қисқа муддатга Мадинага келган ҳайъатлар бир томондан Борлиқ Нури билан учрашар экан, бошқа томондан асҳоби суффадан билмаган нарсаларни ўрганардилар. Мадина ташқарисидан мусулмон бўлган қабилаларга Исломни ўргатиш учун бирор муаллим юборилиши керак бўлса, уларнинг ораларидан танланарди.

Асҳоби киром ораларида фазилат жиҳатидан Хулофаи Рошидин, Ашораи Мубашшара ва Асҳоби Бадрдан кейин Асҳоби суффа келарди. Аллоҳ таоло уларни бир қанча оятларда мадҳ этган. Ҳақ субҳанаҳу ва таоло марҳамат:

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ
يَحْسِبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ
إِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

«Аллоҳнинг йўлида тутилган, ер юзида касб қилишга қодир бўлмаган, ифбатлари туфайли билмаган киши уларни бой деб ўйлайдиган фақирларгадир. Уларни сиймоларидан танийсан, одамлардан хиралик қилиб сўрамаслар. Нафақа қилган яхшиликларингизни, албатта, Аллоҳ билгувчидир» («Бақара» сураси, 273)

Ҳаббоб розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади:

«Мутақаббир мушриклардан Ақро ибн Ҳобис билан Уяйна ибн Ҳисн Расулуллоҳнинг ёнларига келишди. У зоти муборакни Билол, Сухайб, Аммор, Ҳаббоб каби фақир ва ҳеч кими йўқ мусулмонлар орасида ўтирган ҳолатда кўрдилар: Атрофдаги бу заиф мусулмонларни хору ҳақир кўриб, Пайғамбар алайҳиссаломга:

– Биз учун булардан бошқа мажлис қуришингни сўраймиз. Бу билан араблар бизнинг булардан устун эканлигимизни билсинлар. Биласанки, бизга араб қабиаларидан бир нечта элчи ва ҳайъатлар келади. Улар бизни бу қуллар билан бирга кўришидан уяламиз. Шунинг учун биз келгунимизча уларни ёнингдан узоқлаштир. Сен билан ишимиз битганидан кейин, яна улар билан алоҳида ўтирасан, – дейишди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«*Майли*», дея марҳамат қилдилар.

– Майли, деганинг етмас! Биз учун буни ёзувда қайд этасан! – дейишди улар.

Шунда Расулуллоҳ алайҳиссалоту вассалом ҳазрати Алини чақирдилар ва ёзиш учун бир қоғоз сўрадилар. Ўша аснода Жаброил алайҳиссалом мана бу ояти карималарни келтирдилар:

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ
وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ
عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ

«Эртаю кеч Роббиларига Унинг юзини ирода қилиб дуо этаётганларни ҳайдама! Уларнинг ҳисобидан сенинг зиммангда ҳеч нарса йўқ. Сенинг ҳисобингдан уларнинг зиммасида ҳеч нарса йўқ. Уларни ҳайдаб, золимлардан бўлиб қолма» («Анъом» сураси, 52-оят).

وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ
عَلَيْهِمْ مِّنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ

«Орамиздан Аллоҳ неъмат берганлар шуларми?» дейишлари учун шундай қилиб баъзиларини баъзилари ила синадик. Аллоҳнинг Ўзи шуқр қилувчиларни яхши билгувчи эмасми?» («Анъом» сураси, 53-оят)

وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ

«Агар ҳузурингга оятларимизга иймон келтирганлар келсалар: «Сизларга салом бўлсин, Роббингиз Ўз зиммасига раҳматни ёзди...» («Анъом» сураси, 54-оят)

Сарвари Олам алайҳиссолату вассалом шартномани қайд этиш учун қўлларига олган саҳифаларни дарҳол бир четга ташладилар ва бизни ёнларига чақирдилар. Ҳузурларига келганимизда бизга:

سَلَّمَ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ

«...Салом сизларга! Роббингиз раҳмат ва марҳамат қилишга ваъда қилибди...» дедилар.

У зоти муборакка яқинлашдик, ҳатто шу қадар яқинлашдикки тиззаларимизни Расулимиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг тиззаларига тирадик. Шу оят нозил бўлгач, биз аввалгидек Пайғамбар алайҳиссаломнинг ёнларида ўтирадиган бўлдик. Лекин Набий алайҳиссалом хоҳлаган пайтлари ёнимиздан туриб кетардилар. Қачонки,

وَاضْبَرْنَا نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ
يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

«Ўзингни эртаю кеч Роббиларига дуо қилиб, Унинг юзини ирода қилувчилар ила сабр этиб тут. Ҳаёти дунё зийнати хохлаб, улардан икки кўзингни бурма...» («Қаҳф» сураси, 28-оят) ояти каримаси нозил бўлганидан сўнг бундай қилмадилар.

«Шундан кейин биз интизомга амал қила бошладик. Бирга ўтирганимизда, бироз вақт ўтгач, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бемалол туриб кетишлари учун биз назокат кўрсатиб, эртароқ ҳаракат қилар, У зоти муборакнинг ёнларидан кўзгалардик.» (Ибн Можа, «Зухд», 7; Таборий, «Тафсири», VII, 262-263).

Бу сўнгги ояти карима нозил бўлгач, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дарҳол ўринларидан туриб, ўша фақир саҳобаларни излай бошладилар. Уларни масжиднинг орқа тарафида Аллоҳни зикр қилаётган ҳолатларида топдилар. Шунда: *«Жонимни олмасдан аввал умматимдан бу кишилар билан бирга сабр қилишимни буюрган Аллоҳга ҳамду санолар бўлсин! Бундан кейин ҳаётим ҳам ўлимим ҳам сизлар билан бирга»*, дея марҳамат қилдилар (Воҳидий, с. 306).

Абу Саид розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади:

«Муҳожирлардан бўлган фақирлардан бир жамоаси билан бирга ўтиргандим. Улардан айримлари (танасини ёпишга кийими бўлмагуни учун) бошқаларининг (матосидан фойдаланиб) баданларини ёпишга ҳаракат қилардилар. Бир киши бизга Қуръон ўқиётганди. Шу пайт Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кириб келдилар ва ёнимизда ўтирдилар. Расулуллоҳ келганлари учун Қуръон ўқиётган киши сукут қилди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам салом бердилар ва:

«Нима қилаяпсизлар?» – дея сўрадилар.

– Эй Аллоҳнинг Расули! Бу киши устозимиз, бизга Қуръон ўқияпти. Биз Аллоҳ таолонинг китобини эшитяпмиз, – дедик.

Шунда Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Умматим орасида улар билан бирга сабр қилишимни буюрган кишиларни яратган Аллоҳга ҳамду санолар бўлсин!» дедилар.³¹⁵

Сўнгга Расулуллоҳ ўзларини бизнинг даражамизда тутиб, орамызга ўтирдилар. Қўллари билан ишора қилиб:

«Шундай (ҳалқа қилинлар!)» дедилар.

Жамоат дарҳол атрофларида халқа бўлди ва юзларини У зоти муборак алайҳиссаломга қаратди. Ниҳоят Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бизга шу хушхабарни етказдилар:

315 Пайғамбар алайҳиссалом бу сўзлари билан бироз аввал келган “Қаҳф” сурасининг 28-оятини эслатганлар. Бу ерда Аллоҳ таоло Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васалламга исломга биринчилардан бўлиб кирган фақир ва йўқсиллар билан бирга бошларига тушадиган ташвиш ва қийинчиликларга сабр қилишини ва уларга муомала қилаётганда ниҳоятда ҳассос бўлишни амр этган.

«Эй йўқсил муҳожирлар, муждалар бўлсин! Сизларга Қиёмат кунда шундай бир нур хушхабарини етказаман. Сизлар жаннатга бадавлат одамлардан ярим кун аввал кирасизлар. Бу ярим кун (дунё кунлари билан) беш юз йилни ташкил қилади.» (Абу Довуд, “Илм”, 13/3666).

Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳазрати Оиша волидамиз билан никоҳлари

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан Оиша волидамизнинг никоҳлари ҳижратдан аввал Маккада қийилган, лекин Мадинада турмушлари ҳақиқий оилага айланган.

Ҳазрати Оиша розияллоҳу анҳодан шундай ривоят қилинади:

Расулуллоҳ Мадинага ҳижрат қилганларида бизни ва қизларини Маккада қолдиргандилар. Кейинроқ Зайд ибн Ҳориса ва Абу Рофе икки туяга эҳтиёжимизга зарур нарсаларни олиш учун 500 дирҳам пул билан Маккага юбордилар. Отам Абу Бакр ҳам Абдуллоҳ ибн Урайкитни икки-уч туя билан улар билан бирга юбордилар. Акам Абдуллоҳга онам Умму Рўмонни, мени ва опам Асмони туяларга миндириб юборишларини айтиб йўлладилар.

Абу Рофеъ Фотимани, Умму Гулсумни ва Савда бинту Замони, Зайд эса Умма Айман ва ўғиллари Усомани туяларга миндирди. Ҳаммамиз бирга йўлга чиқдик.³¹⁶ Минодан Байз тепалигига етганимизда туямиз қочди. Биз ҳавдаж³¹⁷ ичида эдик. Онам: «Оҳ қизим! Воҳ келинчагим!» дея типирчилардилар. Аллоҳ таоло туямизни тинчлантириб, бизни соғ-саломат асради.

Нихоят соғ-саломат Мадинага бориб етдик (Расулуллоҳ алайҳиссалом билан никоҳимиз Маккада қийилган бўлса-да) мен оилам билан бирга яшардим. Ўша кезде масжид ва атрофидаги хоналар қурилганди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оилалари ўз хоналарига жойлашдилар. Бир муддатдан кейин отам:

– Эй Расулуллоҳ! Аҳлингиз билан оила қуришингизга нима тўсқинлик қилапти? – дея сўрадилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«*Маҳр*»,– дея марҳамат қилдилар.

Шунда отам Абу Бакр ёрдам сифатида ўн икки ярим уқкия³¹⁸ юбордилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам маҳримни бериб, Шаввол ойи ичида менга уйландилар.³¹⁹ Тўй учун туя ҳам, қўй ҳам сўйилмади. Фақат Саъд ибн

316 **Ҳазрати Зайнаб** ҳали мусулмон бўлмаган эри Абул Ос ибн Робий рухсат бермагани учун бир муддат Маккада қолдилар.

317 **Ҳавдаж** – Аёллар миниши учун туя устига қурилган кичик хужра.

318 **Уқийя** – Эски кумуш пул бирлиги. 1 уқийя 128 грамга яқин. Уқийя бир пайтнинг ўзида оғирлик ўлчов бирлиги ўлароқ ҳам қўлланилган.

319 Ибн Саъд, VIII, 58, 62-63.

Убода розияллоҳу анҳу³²⁰ Расулуллоҳ алайҳиссалату вассаломга катта мешда таом юборди.³²¹

Мадинанинг ҳолати

Мадина даври ислом динининг қонун-қоидалари жорий бўлган, жангларидаги шаҳиду ғозийларнинг қони билан мустаҳкамланган, етарлича кучли, қудратли ва тез ривожланган даврдир.

Расулуллоҳга ва муҳожирларга бутун имкониятлари билан қучоқ очган Мадинанинг шароитлари бошланишида унчалик ҳам қониқарли эмасди. Ҳамон бир қанча хавф-хатарлар мавжуд эди. Чунки Мадинада Ансорлар ва муҳожирлардан ташқари мунофиқлар ва яҳудийлар ҳам бор эди ва улар ҳар қандай имкониятдан фойдаланиб, ислом ғалабасига тўсқинлик қилишга ури-нишарди.

Мунофиқлар мусулмонликни қабул қилгандай кўринсалар-да, ичларида эски бутпарастликларида давом этаётгандилар. Нурини муҳаққақ адо этадиган Аллоҳ таоло уларни оғир азоблар қутаётганини марҳамат қилди:

وَمِمَّنْ حَوْلَكُم مِّنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُّوا عَلَى النَّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَّرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ

«Атрофингиздаги аъробийлардан мунофиқлар бор. Мадина аҳлидан ҳам. Улар нифокда сийқаси чиққанлардир. Сен уларни билмассан, уларни Биз биураимиз. Албатта, уларни икки марта азоблаймиз. Сўнгра улкан азобга қайтариурлар» («Тавба», 101-оят).

Ҳақиқатдан мунофиқлар нифокда шу даражада маҳорат қозонгандиларки, уларнинг бу ҳолини баъзан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам сезмас, фақат Ҳақ субҳанаҳу ва таоло билдирганидагина хабардор бўлардилар.

320 Саъд ибн Убода розияллоҳу анҳу иккинчи Ақаба байъатида мусулмон бўлганлар. У ерда сайланган 12 тамсилчидан бири бўлган. Ниҳоятда бадавлат ва саховатли киши бўлган. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Халид ибн Зайднинг уйларида етти ой меҳмон бўлганларида, ҳазрати Саъд ҳар куни таом юборганлар. Қалъа кўринишидаги уйлари бўлган. У ерда турардилар ва ҳар куни зиёфатлар берардилар. Ҳамма ўша ерга бориб еб-ичарди. Асхоби суффани ҳар куни тўйдирардилар. Кўп жангларида Ҳазраж қабиласининг санжоғини кўтарган. Зу Карод ғазотида қўшинга егулик сифатида ўн туя юки хурмо берганлар. У кишининг бу хизматлари учун Пайғамбаримиз: *“Аллоҳим! Саъдни ва Саъд оиласини раҳмат айла!”* дея дуо қилганлар. Бану Қурайза ғазотида ҳам бутун қўшинга егулик берганлар. Вафот этгунларича жонлари ва моллари билан хизмату жиҳодда бўлганлар. Мадина атрофида жуда кўп ерлари, боғи ва ҳовлиси бор эди. Уйи Мадина четдаги маҳаллада эди. Масжидун Набий узоқ бўлгани учун у ерда бир масжид кургандилар. Ҳазрати Абу Бакрнинг халифалигидан кейин Шом томонлардаги Ҳавронга кетди. 635 йилларда ўша ерда вафот этган. Қабри Гуто деган жойда.

321 Аҳмад, VI, 211.

Чунки мунофиқлар улар ҳақидаги энг кичик танкид йўллари хам ҳис қилар ва шунга кўра писмиқларча ҳаракат қиларди.

Бу орада Расули Акрам алайҳиссалом ва мўминларни ҳижрат қилишга мажбур қилган Макка мушриклари ҳам бекор ўтирмайди. Мадиналик мунофиқлар тутатаётган фитна ўчоғини қовлаб, баландроқ ёнишига «ҳисса» қўшишади. Ислом у ерда ўрнашиб, юксалганини кўришолмайди. Исломни ва мусулмонларни йўқотиш учун мунофиқларга тинимсиз хабарлар юбориб туришади. Бу ишни қилишмаса, барча арабларни тўплаб, устларига юриш қилиб, мўмин, мунофиқ, мушрик дея ажратмасдан, барча мадиналикларни қиличдан ўтказиш билан таҳдид қилишарди. Ҳатто уларнинг кўзларини кўрқитиб, мўминларга қарши қайраш учун бир қаттол тўдани юбориб, Мадинаги подаларини талон-торож қилдиришди.

Аҳвол жиддийлашиб, яхшигина таҳликали ҳолат келиб чиқа бошлади. Мусулмонлар тунлари Мадина кўчаларида навбатчилик қилар ва бирор босқинчилик эҳтимолига қарши эҳтиёт чорасини кўришарди. Ҳатто Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам тунларни уйқусиз ўтказардилар. Мадина ташқарисига аскар гуруҳлари юборилиб, ҳар томон назорат остида турарди.

Яна бир томонда мусулмонларнинг энг ашаддий душмани бўлган ва ҳар лаҳзада фурсат пойлаб турган яҳудий қабиалари бор эди. Аввал диний маълумотларга эга бўлгани учун мўминларга қарши қаттиқ курашар, мусулмонларга мушкулотлар улар томонидан чиқариларди. Шунинг учун Мадинада туширилган илк сура – «Бақара»да яҳудийларни исломга даъват қилиш масаласига катта аҳамият берилган. Умумий ўлароқ барча инсонларни даъват қилгандан кейин, 40 ва 162-оятлар орасида, 123-оятда, хусусан, Бани Исроил ҳақида сўз боради. Айтиш мумкинки, суранинг ярмидан ортиғи уларга аталади. Бунда гоҳ уларга хитоб этилмоқда, гоҳида улардан беихтиёр баҳс юритилмоқда, гоҳида иддаолари рад этилиб, гоҳ уларга ато этилган неъматларни эслатиш билан кўнглида иймон истагини уйғотиш сўралмоқда.³²²

Яҳудий шоир Каъб ибн Ашраб Пайғамбар алайҳиссаломни мазах қилар ва Қурайш мушрикларини У зоти муборак соллаллоҳу алайҳи ва салламга қарши қайрарди. Қурайшнинг мушрик шоирлари ҳам Расулуллоҳ алайҳиссаломга қарши шеърлар айтиб юришарди. Ансорларнинг энг кучли шоири Ҳассан ибн Собит розияллоҳу анҳу маккалик эсипаст мушрикларни ҳажв қилиш учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан изн сўрадилар. Набий алайҳиссалом изн бердилар.³²³

У кезларда шеър бугунги қунимиздаги оммавий ахборот воситалари каби кучли таъсирга эга эди. Расулуллоҳ шоир Ҳассон ибн Собит учун масжидда алоҳида минбар қўйдиргандилар.

322 Қаранг: Драз, *ан-Набиул азим*, с. 178.

323 Бухорий, «Манокӣб», 16; Муслим, «Фадойил ус-саҳоба», 156-157.

Ҳассан ҳазратлари у ерда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни сўзи билан оғринтирган кимсаларни ҳажв қилардилар. Расулимиз алайҳиссалоту вассалом: *«Аллоҳнинг Расулини ҳимоя қилгани сари Рухул Қуддус (Жаброил) Ҳассан билан бирга»*, дея марҳамат қилдилар. (Абу Довуд, “Адаб”, 87/5015).

Яхудийлар ва мушриклардан Расули Акрам алайҳиссаломга ва саҳобаларига бу тарзда азият етар экан, Аллоҳ таоло Ҳабибига сабр ва кечира олишни амр этганди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Бадр жангидан бир кун аввал бемор ётган Саъд ибн Убодани зиёрат қилиб келиш учун бир уловга минадилар, Усома ибн Зайднинг эгарини олгандилар. Йўлда Абдуллоҳ ибн Убай ибн Солул қатнашаётган мажлисга ҳам кирдилар. Абдуллоҳ ибн Убай ўша кезларда ҳали мусулмон бўлдим, дея байъат қилмаганди (Ҳатто куфрини очик-ойдин кўрсатарди). Мажлис мусулмонлар, яхудийлар, бутга сиғинадиган мушриклардан иборат ҳар хил динга мансуб кишилардан ташкил топган эди. Абдуллоҳ ибн Равоҳа ҳам бу йиғинда бор эди. Фахри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг уловларидан кўтарилган чанг мажлисга етиб келганди, Абдуллоҳ ибн Убай бурнини кийимининг парчаси билан бекитиб:

– Бу ерни чангитманг! – деди.

Расулуллоҳ алайҳиссалом уларга салом бериб тўхтадилар, уловдан тушдилар, уларни Аллоҳга иймон келтиришга даъват қилдилар ва Қуръон ўқидилар.

Абдуллоҳ ибн Убай:

– Ҳой киши! Буларни гапириб яхши қилмаяпсиз! Агар гапларингиз ҳақ бўлса, мажлисимизда бизга азият берманг! Уйингизга боринг, Сизни эшитишга келганларга буларни гапириб ўтиринг! – деди.

Абдуллоҳ ибн Равоҳа:

– Аксинча, эй Аллоҳнинг Расули! Сиз бизнинг мажлисларимизга келинг, биз бу ҳолатда ғоят мамнун бўламиз! – дедилар.

Мусулмонлар, мушрик ва яхудийлар шу ерда айтишиб қолишди. Ҳатто бир-бирларига ташланиб ҳам қолишарди, Пайғамбар алайҳиссалоту вассалом уларни тинчлантирдилар. Таранглик ўтиб кетгач, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уловларига миндилар ва йўлларида давом этиб, Саъд ибн Убоданинг ёнларига бордилар. У кишига бўлиб ўтганларни айтиб бердилар.

– Эй Расулуллоҳ! Уни кечиринг, хуш кўринг. Сизга Китоб туширган Аллоҳга қасамки, Аллоҳ Сизни Пайғамбар қилиб юборганида бу худуд аҳолиси уни раис қилиш ва бошига қироллик тожини кийдиришга аҳдлашишганди. Аллоҳ Сизни ҳақ дин билан юбориб, унинг қироллигини сувга оқизганида жуда хафа бўлди. Дунё унга тор келди, нафас ололмайдиган ҳолатга келди. Бу ишлари шундан бўлса керак, – дедилар.

Расулуллоҳ ҳам Абдуллоҳ ибн Убайнинг бу хатти-ҳаракатларини кечирдилар. Бу ҳодиса асносида:

لَتُبْلَوْنَ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ
وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيراً وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ.

«Албатта, молу жонда синовга учрайсиз. Албатта, сиздан олдин китоб берилганлардан ва ширк келтирганлардан кўплаб озор эшитасиз. Агар сабр қилсангиз ва тақво қилсангиз, албатта, бу салмоқли ишлардан-дир» («Оли имрон» сураси, 186-оят) ояти каримаси нозил қилинди. Пайғамбар алайҳиссалом ва саҳобалар бу оят туширилишидан олдин мушриклар ва аҳли китобдан кўрган бу хил азиятларни, амр этилганидек, уларни кечириб юбордилар.³²⁴

Жангга рухсат берилиши – «Сизга уруш очганлар билан сиз ҳам жанг қилинг!»

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга авваллари мушриклар билан жанг қилишларига изн берилмаганди. Мушрикларни Аллоҳ таолонинг якка-лигини қабул қилишга даъват қилиш, дуч келадиган исканжа-қийноқларга чидаш, жоҳилларнинг номуносиб муносабатларига сабр қилиб, тушкунликка тушмаслик ва буларга кўз юмиш вазифалари юкланганди. Курайш мушриклари эса Расулуллоҳга эргашганларни динидан қайтариш учун устма-уст қийноқлар уйдиришдан тийилмади. Мусулмонларнинг баъзилари азоб-уқубатларга тоқат қилолмай динларидан қайтган, баъзилари дин йўлида Ҳабашистонга, айримлари эса Мадинага ҳижрат қилган, туғилиб-ўсган юртларини тарк этишга мажбур қолишганди.

Вазият шунчаликка бориб етдики, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ўша кунгача қўллаган «сабр-тоқат» сиёсатлари билан сулҳ ҳолатига келиб яшашнинг имкони бўлмай қолиди. Шунинг учун Пайғамбар алайҳиссалом сабр ва тоқатдан кейин маҳкам тутган мудофаа қуроли кифоя қилолмаётганини кўриб, Аллоҳга сиғиндилар. Ундан келадиган ваҳийни кутдилар.

Нихоят мушрикларнинг ҳадларидан ошганлари Аллоҳ уларга эҳсон қилган неъматларга ношукрлик қилиб, Унинг Расулини бездириб юборгани, мусулмонларга кучли азобга йўлиқтиргани, ўз юртларидан паришон қилиб қувгани учун дини, ватани ва мўминларни муҳофаза қилиш учун зарурат ҳолига келган жиход ҳамласига рухсат берган ояти карималар нозил бўлди:

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ الَّذِينَ
أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ

النَّاسَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ لَّهْدَمَتْ صَوَامِعُ وَبَيْعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ
فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ

«Ўзларига қарши уруш очганларга уларга зулм қилингани учун (урушга) изн берилди. Албатта, Аллоҳ уларга нусрат беришга қодирдир. Улар ноҳақдан, фақатгина «Роббимиз Аллоҳ», деганлари учун ўз диёрларидан чиқарилгандирлар. Агар Аллоҳ одамларнинг баъзиларини баъзилари билан даф қилиб турмаса, узлатгоҳлар, канисалар, хавралар ва Аллоҳнинг номи кўплаб зикр қилинадиган масжидлар вайрон қилинган бўлур эди. Албатта, Аллоҳ Ўзига ёрдам берганларга ёрдам берур. Албатта, Аллоҳ қучли ва ғолибдир.» («Ҳаж» сураси, 39-40-оятлар),

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

«Сизга уруш қилаётганларга қарши Аллоҳнинг йўлида уруш қилинг. Ва тажовузкор бўлманг. Албатта, Аллоҳ тажовузкор бўлганларни хуш кўрмас.» («Бақара» сураси, 190-оят).

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло уруш қандай сабаб ва мақсад учун қилинишига оид ҳукми ҳам шундай марҳамат қилди:

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنَّ
انْتَهَوا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

«Ва улар билан то фитна бўлмагунча ва диннинг ҳаммаси Аллоҳга бўлгунча, уруш қилинг...» («Анфол» сураси, 39-оят)

Урушга рухсат берилиши – ислом ва мусулмонларга нисбатан кўрсатилган хатти-ҳаракатлар оқибатидир. Омма ўзига тегишли бўлган нарсаларни ҳимоя қилиши учун зарур бўлган ва «зарурати ҳамса» номи остидаги беш қийматнинг – мол, жон, насл, ақл ва динни ҳимоя қилиш ҳамда душман ҳужумларига қарши мудофаа қилиниши учун жиҳод фарз қилинди. Бу илоҳий буйруқ билан диндан адашганлар жазосини топиши ва илоҳий ҳақиқатларнинг таблиғи қаршисилаги тўсиқларни олиб тушлашга ният қилинган.

Оламларга раҳмат қилиб юборилган пайғамбарлар Султонининг бутун инсониятни қамраб олган чексиз марҳаматларига қарамай, катта ва қатъий жанглار қилганлари, ижтимоий сулҳ ва осудаликни таъминлаш, шунингдек, тавҳид мужодаласи заруратига биноан эди. Шу сабаблар учун севиқли Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир ҳадиси шарифларида:

«Мен раҳмат ва уруш Пайгамбариман!» (Аҳмад, IV, 396) дея марҳамат қилганлар.

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло жиҳодга изн ва амрини марҳамат қилган оятлари билан бирга, Расулини ва мўминларни бу илоҳий буйруққа ташвиқ этган ояти карималарни туширди:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ

«Эй Набий, сенга ва сенга эргашиганлар мўминларга Аллоҳ кифоядир. Эй Набий, мўминларни жангга чорла!» («Анфол» 64-65-оятлар)

أَلَا تَقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدُّوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ
أَتَخْشَوْنَهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ
وَيُخْزِيهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَيُذْهِبَ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ .

«Аҳдларини бузган, Расулни (юртдан) чиқаришга қасд қилган ва сизга (қарши) биринчи бўлиб (уруш) бошлаган қавм билан урушмайсизми?! Улардан қўрқасизми?! Агар мўмин бўлсангиз, қўрқинингиз лойиқ зот Аллоҳдир!! Уларга қарши жанг қилинглари! Аллоҳ уларни сизнинг қўлингиз билан азоблайди, хорлайди ва уларга қарши сизга ёрдам беради. Ва мўмин қавмларнинг қўнгилларига шифо беради. Ва қалбларидаги аччиқни кетказди. Аллоҳ кимни хоҳласа, ўшанинг тавбасини қабул қилади. Аллоҳ билгувчи ва ҳикматли зотдир.» («Тавба», 13-15-оятлар).

Бу ояти карималар билан бирга жиҳоддан орқада қолиш борасида ҳам огоҳлантиришлар келди:

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهُ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ
لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ.

«Сизга ёқмаса ҳам, жанг қилишингиз фарз қилинди. Шоядки ёқтирмаган нарсангиз сиз учун яхши бўлса. Ва шоядки ёқтирган нарсангиз сиз учун ёмон бўлса. Аллоҳ билади, сиз билмайсиз.» («Бақара» сураси, 216-оят),

مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا

عَنْ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا يَزْعُبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ .

«Мадина аҳлига ва уларнинг атрофидаги аъробийларга Расулulloҳдан четда қолишлари ва ўз жонларини кўзлаб унинг жонига эътибор қилмасликлари дуруст эмас.» («Тавба», 120-оят),

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ .

«Агар ота-оналарингиз, болаларингиз, ака-укаларингиз, жуфтларингиз, қариндош-уруғларингиз, касб қилган молларингиз, касод бўлишдан қўрққан тижоратларингиз ва хуш кўрган масканларингиз сизга Аллоҳдан, Унинг Расули ва Унинг йўлида жиҳод қилишдан махбуброқ бўлса, у ҳолда Аллоҳ Ўз амрини келтиргунча кутиб туринг. Аллоҳ фосиқ қавмни ҳидоят қилмас!» («Тавба», 24-оят)

Бу илоҳий баёнлардан кейин Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва У зоти муборакка эргашган мўминлар мушрикларга қарши урушиш учун ҳар жиҳатдан жиддий тайёргарликка киришдилар.

Аллоҳ йўлида жиҳод

Умумий маънода жиҳод – кишининг нафсини тазкия ва тарбияси билан шуғулланиши, Аллоҳнинг буйруқларини ихлос билан ўрнига қўйиши, ҳаромлардан қочиши,³²⁵ мусулмон биродарига насиҳат қилиши, мусулмон бўлмаган кишига исломни далиллар билан тушунтириб, исломни қабул қилишга кўндириш³²⁶ ва дини, номуси жони, ватани, насли, мол-мулкини ҳимоя қилиш, исломни ёйиш ҳамда бунга монелик қиладиган тўсиқларни олиб ташлаш учун жон, мол, тил ва бошқа барча имконияти билан мужодала ва муҳораба қилиши маъноларини англатади.³²⁷

Шунинг учун жиҳод сўзи нафсни ислоҳ қилиб, Аллоҳ таоло розилиги учун илоҳи калиматуллоҳ (Аллоҳнинг динини юксалтириш) йўлида шахс ва жамият ўлароқ исломий ҳаётда яшаш мақсадида кўрсатадиган саъй-ғайратларни

325 Насоий, Ҳаж, 4.

326 Аҳмад, III, 456.

327 Бу билан боғлиқ оятлар учун қаранг: “Нисо”, 95; “Анфол”, 72; “Тавба”, 20, 41, 44, 81, 88-оятлари. Ҳадиси шарифлар учун қаранг: Бухорий, Мазолим, 33; Муслим, Иймон, 226; Абу Довуд, Суннат, 28-29.

ифода этади. Шу жиҳатдан Расулуллоҳнинг йигирма уч йиллик нубувват ҳаётлари буткул шу йўлда кечган, дейиш муболаға бўлмайди.

Аллоҳ таоло жон ва мол неъматларини бир имтиҳон сабаби қилган ва булар билан Ўзининг йўлида жиҳод қилиш учун жуда кўп огоҳлантиришлар юборган. Жумладан, бу борадаги ояти карималарда шундай марҳамат қилинади:

لَكِنَّ الرُّسُولَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ
وَأُولَئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

«Лекин Пайғамбар ва у билан бирга иймон келтирганлар моллари ва жонлари билан жиҳод қилдилар. Ана ўшаларга, ўзларига яхшиликлар бўладир. Ана ўшалар, ўзлари нажот топгувчилардир.» («Тавба» сураси, 88-оят)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ
أَلِيمٍ. تُمْنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ
وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ.

«Эй иймон келтирганлар! Сизларни аламли азобдан нажот топтирувчи тижоратга далолат қилайми? Аллоҳга ва Унинг Расулига иймон келтирасизлар ҳамда Унинг йўлида молингиз ва жонингиз билан жиҳод қиласизлар. Шундай қилишингиз, агар билсангизлар, ўзларингиз учун яхшидир.» («Соф» сураси, 10-11-оятлар).

Бир куни саҳобаи киромлар Борлиқ Нури севимли Пайғамбаримиз алайҳиссаломдан «Эй Расулуллоҳ, қандай киши хайрли инсон бўлади?» дея сўрадилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай марҳамат қилдилар:

«Жони ва моли билан Аллоҳ йўлида жиҳод қилган мўмин.» (Бухорий, “Жиҳод”, 2; Муслим, Иморат, 122).

Ояти карималар ва ҳадиси шарифларда келган мол ва жон билан жиҳод қилишдан максал, фақат қурол кўтариб урушиш эмас. Зеро, қурол зулмни йўқотиш, ҳақни барқарорлаштириш каби зарурат ҳолларда қўлланиладиган воситадир.

Қолаверса, жиҳод оятларининг кўпи нозил бўлган Макка даврида ҳануз мўминларнинг жиддий ҳарбий кучи йўқ эди. Улар жоҳилият кишиларининг террорига қарши исломий, яъни инсонийлик, адолат ва таблиғ номига фақат бир мўмин шахсиятини намоён қила олардилар. Қуръони карим уларнинг

бу ҳолини «буюк жиҳод», дея номланган. Ояти каримада шундай марҳамат қилинади:

فَلَا تُطْعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا

«Кофирларга итоат этма! Уларга қарши у (Қуръон) билан катта жиҳод қил!» («Фурқон» сураси, 52-оят)

Оятда келган «جِهَادًا كَبِيرًا» **«Уларга қарши у (Қуръон) билан катта жиҳод қил»** жумласи исломнинг ғолиб бўлиши, яъни инсониятнинг ҳидоят ва ҳаловат топиши йўлида бутун имкониятларини сафарбар қилиш, Аллоҳнинг динини юксалтириш учун ҳолу қол билан инсонларни даъват қилиш демакдир. Ҳақиқатдан ҳам, даъват билан жиҳод қилиш душманга қарши қурол билан мужодала қилишдан ҳам муҳим ва фойдалидир. Пайғамбар алайҳиссалом ҳам дастлабки йилларда жиҳодни фақат Қуръони карим билан қилардилар.

Қуръони каримда кишиларни ҳидоятга эриштириш ғояси билан «Аллоҳ йўлида жиҳод қилиш»га доир жуда кўп ифода келади. Фақат буларни баъзи жойларида қайноқ уруш таъбирида келган ҳарбий жанглар ҳақида гап борадики, бу энди фақат зарурат ҳолатида бўлиши мумкин.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам иштирок этган жанглар умумиятда мудофаа уруши ҳисобланади. Бадр, Уҳуд ва Хандақда жанглари бунга мисол бўлади. Мутъа ва Табук ҳам хужум эҳтимолини бартараф этиш учун қилинган мудофаадир.

Макка фатҳи эса мусулмонларнинг поймол қилинган ҳақ-уқуқларини қайтариб олиш фикри билан ва маккаликларнинг мусулмонлар билан тузган шартномани бузгани учун содир бўлди. Яъни, «Раҳмат Пайғамбари» – Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг барча жанглари замирида чексиз марҳамат ва адолат тушунчаси жой олган бўлиб, инсоният учун раҳмат бўлган. Зеро, исломда урушнинг асл мақсади – одамларни ўлдириш эмас,³²⁸ ўлжа

328 Оламларга раҳмат қилиб юборилган Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам, 29 ғазот ва 91 сорийяда ташкил этган жамоа 120 ҳарбий ҳаракатда шундай бир марҳаматли сиёсат юргизганки, бутун араб яриморалини бошқаруви остига олгани ҳолда, мусулмон қўшинларидан ҳам, душман қўшинларидан ҳам ортиқча қон тўкилишига йўл қўймаганлар. Аллоҳ Расулининг 11 йил давомида ҳар хил сабаблар билан рўй берган катта-кичик 120 ҳарбий фаолиятда (сахихи ривоятларга кўра) мусулмонлардан 340 дан ортиқ шаҳид берилган. Душманлардан эса 800 кишидан ортиқ йўқотиш бўлган. Яъни катта-кичик 120 та жангда ўлганларнинг жами 1200 кишинир ташкил этади. Пайғамбар алайҳиссаломнинг ўзлари катнашган ғазотларни асос қилиб оладиган бўлсак, 29 ғазотнинг 16 тасида амалий ўларок ҳеч қандай қуролли тўқнашув чиқмаган, лекин мақсадга эришилган. 13 ғазотда эса амалда қуролли тўқнашув бўлган ва мусулмонларга 140 га яқин шаҳид берилган, душман тарафданг эса 335 киши ўлдирилган.

Фаҳри Коинот алайҳиссалом бир неча жойни жанг майдонига ўрин қолдирмасдан, фаросат ва басирот билан лиммо-лим илмий сиёсат қўллаш билан ўзларига боғлашга муваффақ бўлганлар. Яна бир нечта жойни халқнинг ҳидоятга етишиши сураги билан таслим қилганлар ва бунинча устун кўриб қурол-аслаҳа ишлатишдан имкони борича тийилганлар. Баъзан сиёсат ва дипломатияни қувватли истихборат (разведка) билан бирлаштириб душмани жанг қилишдан

тўплаш, ер юзини вайрон қилиш, шахсий манфаатларини устун қўйиш ёхуд интиқом олиш эмас, аксинча, зулмга барҳам бериш, эътиқод эркинлигини таъминлаш, инсонларни ҳидоятга бошлаш ва бошқа ҳар қандай ноҳақликларни ўртадан олиб ташлашдир.

Расулуллоҳнинг барча урушларида умумий ўлароқ кўздан кечирилганда шуни кўриш мумкинки, исломда мудофаа ва Аллоҳ динининг мавқеъини кўтариш ғояларидан бошқа ҳарбий мақсад йўқ. Бир парча ерни тортиб олиш учун уруш чиқариб, жанг қилиш инсоннинг юзини қора қилувчи зулмдир. Ҳолбуки, исломда уруш, ҳақ йўлида, ҳидоятга васила бўлиш учун ва зулмни бартараф қилиш каби қутлуг мақсадларга таянади. Зеро, Қуръон таъбири билан айтганда:

مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ
النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا

«...Ким бир жонни ноҳақдан ёки ер юзида фасод қилмаса ҳам ўлдирса, худди ҳамма одамларни ўлдиргандек бўлади. Ким уни тирилтирса, худди ҳамма одамларни тирилтиргандек бўлади ...» («Моида» сураси, 32-оят)

Мана шу мезонларга биноан ва исломий ғоялар йўлида мўминларнинг моли ва жони билан кўрсатадиган ҳар хил ғайрат ва фидойилик, Ҳақ даргоҳида жаннати сотиб олишдек, буюк бир илоҳий лутфга мадор бўлади. Лекин ҳамма нарсада бўлганидек, бу борада ҳам ихлос жуда ҳам муҳимдир. Жумладан, Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анху:

– Эй Расулуллоҳ! Менга жиҳод ва ҳарбий юришни тушунтиринг! – деганларида, Пайғамбар алайҳиссалом:

«Эй Абдуллоҳ! Агар сен Аллоҳнинг розилигини истаб ва машаққатларга тоқат қилиб жанг қилсанг, Аллоҳ сени Қиёмат куни шу ҳолда тирилтиради. Агар сен кўз-кўз қилиш ва мақтаниш учун жанг қилсанг, Аллоҳ сени Қиёмат куни шу ҳолатда тирилтиради», дея марҳамат қилдилар. (Абу Довуд, “Жиҳод”, 24/2519).

Яна бир бадавий келиб, Пайғамбар алайҳиссаломга:

– Шон-шараф қозониш, мақтаниш, ўлжага эришиш ёхуд ўзини кўрсатиш учун жанг қилган киши ҳақида қандай фикрдасиз? – дея сўради.

воз кечишга муваффақ бўлган ва бу билан қон тўкилишининг олдини олганлар. Жанг ижобий ниҳоя топиши учун қўшин қўмондонларининг ўша ҳудуддан бўлиши ёхуд душман қабилага мансуб бўлиши бевосита афзал қўрилган. Қолаверса, Аллоҳ Расули соллаллоҳу алайҳи васаллам аскарларига сўзларида туришларини, ҳаддан ошмасликни, аҳдларини бузиб зулм этмасликни, одамларни беҳуда ўлдирмасликни, айниқса қулларга, болалар, аёллар кексалар ва монастрларга чекинган руҳонийларга тегинмасликни, хурмозорларга зарар бермаслик, дарахтларни кесмаслик ва биноларни йикитмасликни уқтирганлар. (Қаранг: Элшод Маҳмудов, “Сабаб ва натижаларга кўра Пайғамбар алайҳиссаломнинг газотлари”, 2005, М.У.С.Б.Е.)

Бошқа бири эса:

– Эй Расулуллоҳ! Аллоҳ йўлида жанг қилиш нима дегани? Биров ғазабланиб, биров ҳамиятини ҳимоя қилиб жанг қилади, – дея сўради.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Кимки фақат Аллоҳ дини энг баланд мавқеда бўлсин, дея жанг қилса, ана ўшанинг жиҳоди Аллоҳ йўлидадир!» дея марҳамат қилдилар (Бухорий, “Илм”, 45; Муслим, “Имора”, 149-150).

Яна бири:

– Эй Расулуллоҳ! Бир киши Аллоҳ йўлида жанг қилишни ва шу билан бирга дунё молидан бир нималарни қўлга киритишни истаса, бунинг ҳукми ҳақида нима дейсиз? – дея сўрагани, Пайғамбар алайҳиссалом:

«Унга ҳеч қандай ажр ва савоб йўқ!» дея марҳамат қилдилар.

Бу жавоб саҳобаи киромларга қийинлик килди (Чунки бу даражада ихлос соҳиби бўлиш жуда ҳам қийин эди) Саҳобалар буни сўраган саҳобийдан:

– Сен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан саволни яна бир бор сўрагин. Жавобини яхши тушунмадинг, шекилли, – дедилар. Сўровчи бу саволни уч бор такрорлади. Пайғамбар алайҳиссалом ҳар сафарида:

«Унга савоб йўқ!» жавобини бердилар (Абу Довуд, “Жиҳод”, 24/2516).

Пайғамбар алайҳиссаломнинг муборак оғизларидан Аллоҳ йўлида жиҳод қилишнинг фазилатига доир жуда кўп ҳадиси шариф ворид бўлган. Буларнинг айримларини қуйида келтириб ўтамыз: *«Бир кечаю кундуз чегара навбатидида туриш, кундузи рўзадор, кечаси ибодатли ўтказилган бир ойдан хайрлироқдир. Агар киши бу навбатчилик асносида вафот этса, қилаётган ишининг ажри савоби Қиёматга қадар давом этади, шаҳид ўлароқ ризқи ҳам давом этади ва қабрдаги сўроқ-савол фаришталаридан осонлик билан ўтади.»* (Муслим, “Имора”, 163).

«Аллоҳ йўлида бир кун ҳудуд ҳимоясида навбатчи бўлиш дунёдан ва дунёдаги нарсалардан хайрлироқдир. Сизлардан бирингизнинг қамчисининг жаннатдаги ўрни дунёдан ва дунёдаги нарсалардан хайрлидир. Банданинг Аллоҳ йўлида кечқурунлари ёхуд тонгда юриши дунёдан ва дунёдаги нарсалардан хайрлироқдир» (Бухорий, “Жиҳод”, 6, 73, Муслим, “Имора”, 113-114).

«Аллоҳ таоло Ўзининг йўлида жиҳод қилган кишига: «Уни фақат менинг йўлимда жиҳод, менга иймон, менинг расулларимни тасдиқлаш йўлга чиқарибди», дея марҳамат қилиб, кафил бўлади. Аллоҳ у кишини шаҳид бўлса жаннатга қўйишига, ғозий бўлса маънавий ажр ва дунёвий ўлжаларни қўлга киритган ҳолатида уйига қайтишига кафил бўлади. Муҳаммаднинг жони қўлида бўлган Аллоҳга қасамки, Аллоҳ йўлида олинган жароҳат Қиёмат кунда тилинган ҳолатга киради: ранги қон рангида, ҳиди мушк ифори бўлади» (Муслим, “Имора”, 103; Насои, “Иймон”, 24).

«Жаннатга тушган киши ҳеч қачон дунёга қайтишини истамайди. Ер юзидаги ҳамма нарса (бир неча баробар ортиғи билан) у ерда бор. Фақат шаҳид у ерда кўрган иззат-икромии сабабли дунёга ўн даъфа қайтиб, ҳар сафар шаҳид бўлишни орзу қилади» (Бухорий, “Жиход”, 21; Муслим, “Имора”, 108-109).

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳ йўлида кўрсатган ғайратларини ва қилган урушларининг ғоясини шундай изоҳлаганлар:

«Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқлигига ва Мухаммад Аллоҳнинг Расули эканлигига шаҳодат келтириши учун намозни адо этиб, закотни бериши учун жанг қилиши менга амр қилинди. Улар буни қабул қилсалар, ислом амр этган жазолардан таиқари, жонларини ва молларини қўлимдан асраб қолган бўладилар» (Бухорий, “Иймон”, 17).

Шунинг учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тунда босқинчилик қилмасдан тонгни кутардилар, азон овозини эшитсалар, сарийяни ҳам тўхтатардилар.³²⁹ Юборган сарийялари ҳам:

«Бир масжид ёки муаззин овозини эшитганингизда, у ерда ҳеч кимни ўлдирманг!» дея марҳамат қилардилар (Абу Довуд, “Жиход”, 91/2635; Аҳмад, III, 448-449).

Муслим ибн Ҳорис розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади:

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бизни бир сарийя билан юборгандилар. Хужум қиладиган пайтда отимни камчилаб, шерикларимдан ўтиб олдим. Фарёд ураётган хотинлар ва болаларга дуч келдим. Уларга:

– Жонингизни асраб қолишни истайсизми? – дея сўрадим. «Ҳа» дедилар.

– Ундай бўлса «Ла илаҳа иллоҳу Мухаммадун Расулуллоҳ» денг ва кутулиб қолинглар, – дедим. Улар шундай дедилар. Баъзи бир ҳамроҳларим:

– Сен бизга ўлжаларни ҳаром қилдинг, – дея мени айбладилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига қайтганимизда қилган ишимни У зоти мубораққа хабар бердилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мени чақириб, қилган ишимни эътироф қилдилар ва:

«Батаҳқиқ, Аллоҳ сенга улардан ҳар бири учун шунча-шунча савоб ёзди», – дея марҳамат қилдилар (Абу Довуд, “Адаб”, 100-101/5080).

Бурайда розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади:

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам, ҳар қандай аскарый қўшинни жиходга юборганларида, қўмондонга Аллоҳга тақво қилган, ёнидаги мусулмонларга хайрихоҳлик қилиши ва яхши муносабатда бўлишини тавсия қилар, сўнгра шундай марҳамат қилардилар:

«Аллоҳнинг номи билан Аллоҳ йўлида жанг қилинглар. Аллоҳни танимаганлар билан тўқнашинглар. Ўлжа олинган молларга хиёнат қилманглар.

329 Бухорий, Азон, 6; Муслим, Намоз, 9.

Зулм қилманглар. Бурун, қулоқ кесманглар. Болаларни ўлдирманглар. Мушрик душманларингиз билан юзлашганда, улардан мана бу уч нарсадан бирини қабул қилишга даъват қилинг:

1. Уларни исломга даъват қилинг. Қабул қилсалар, уларни озод қилинг.

2. Агар мусулмон бўлмасалар, уларни жузъя беришга даъват қилинг. Буни қабул қилишса уларни қўйиб юборинг.

3. Агар жузъя беришга ҳам рози бўлишмаса, Аллоҳдан ёрдам сўраб улар билан жанг қилинг!» (Муслим, “Жиход”, 3; Термизий, “Сияр”, 48/1617; Ахмад, V, 352, 358)

Айрим сарийялар

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинадаги мусулмонларни безовта қилган, умрани адо этишга тўсқинлик қилган ва мунофиқларни мўминларга қарши қайратган маккаликларнинг Шомга борадиган тижорат йўлларини тўсиб,³³⁰ уларни тижорий ва иқтисодий жиҳатдан сиқиб қўйиш билан мусулмонларга ёмонлик қилишларига моне бўлмокчи бўлдилар.³³¹ Расулulloҳ алайҳиссалоту вассалом шу мақсадда хижратдан етти ой кейин, Рамазон ойида ҳазрати Ҳамза розияллоҳу анҳуга 30 нафар муҳожир бериб, Сифул Баҳрга³³² юбордилар (Ражаб 8 / Ноябрь-декабрь, 629).

Шомдан Маккага қайтган тижорат карвони 300 суворий ҳимоясида Сифул Баҳрга келаётганди. Уларнинг орасида Абу Жаҳл ҳам бор эди. Юзма-юз жанг қилиш учун саф тортилганда, икки томоннинг ҳам дўсти ва иттифоқчиси Маждий ибн Амр орага кириб, томонларни жанг қилишдан қайтарди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Маждийнинг орани ислоҳ қилиб, куролли тўқнашувга монелик қилганидан мамнун бўлдилар ва бу борада

330 Аллоҳ Расули соллаллоҳу алайҳи вассалом дастлабки кунларда Қурайш мушрикларининг душманликларига нукта қўйиш учун уларга қаратилган иқтисодий ва сиёсий эмбарго қўлладилар. Шу мақсадда атрофдаги қабилалар билан муносабатлар курдилар, ҳар хил шартномалар туздилар ва Макка тижоратининг жон томирларини ташкил қилган мушрик Қурайш карвонларини таъқиб этиш учун бир қанча ғазот ва сарийялар уюштирилди. Муҳаммад Ҳамидуллоҳ бу борада шундай дейди: Қурайшликларга оид карвонларга қилинган ҳужумларга оддий босқинчилик сифатида қаралмаслик керак. Чунки қурайшликлар бегуноҳ эмас эди ва ҳужум қилганлар фақат бу иш учун ташкил қилинган қўшин эмасди. Икки шаҳар давлат орасида бутун ҳукмлари билан бу ҳарбий ҳолат келиб чиққан эди. Бу ҳарбий ҳолат эса томонларнинг бир-бирига керак бўлса жон, мол ва ўрни келса душманнинг бошқа манфаатларига ҳам зарар бериш ҳаққини берарди. Шунинг учун ҳам икки жамоат орасида “ҳарбий ҳолат” юзага келганди. Бу ҳолатга қўра бундай ҳарбий юришлар, шунчаки карвонни тўхтатиш ва талашдан буткул йироқдадир. Ўғтиборга молик жиҳати шундаки, бу борада амалга оширилган барча ҳарбий ҳаракатлар (сарийяларда) мусулмонлар фақат ва фақат маккаликларнинг карвонига ҳужум қилганлар. Бундай ҳужумлардан, ғайри муслим бўлишга қарамай, ўлканинг бошқа халқлари буткул омонда бўлганлар. (Қаранг: Ҳамидуллоҳ, *Ислом Пайғамбари*, I, 219; *Пайғамбар алайҳиссаломнинг ғазотлари*, с. 56)

331 Бухорий, Мағозий, 2; Абу Довуд, Ҳарож, 22-23/3004.

332 **Сифул Баҳр** – Йис ноҳиясида бўлиб, жуҳайналикларнинг ери ҳисобланади. Денгиз соҳилидаги бир жой бўлгани учун шундай номланган.

муваффақиятини эътироф этдилар. У юборган элчиларга сарполар ҳадя этдилар.³³³

Пайғамбар алайҳиссалом ҳижратнинг саккизинчи ойда, шаввол ойи ичида Убайда ибн Ҳорис розияллоҳу анҳуни шу мақсадда Робигга юборгандилар.³³⁴ Қўл остида олтмиш-саксон нафар муҳожир бор эди.

Қурайшликлар Абу Суфён қўшини остида 200 киши эди. Жанг қилиш учун на саф тортдилар, на қилич қайрадилар. Фақат ўзаро енгил отишма ва камонбозлик кўрсатилди. Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу ўша кунни биринчи ўқни отдилар ва исломда биринчи бўлиб ўқ отган шарафига ноил бўлдилар. Мушриклар мусулмонларга ёрдам берадиган кучлар келади, дея ўйлаб қўрқишди ва икки томон айрилди.

Мусулмон бўлсаларда, ўша кунгача Расулуллоҳнинг ёнларига келишга муваффақ бўлмаган Микдод ибн Амр билан Утба ибн Газваннинг орзуларига эришиш умидида мушриклар билан бирга йўлга чиқишганди. Мусулмонларни кўриб, мушриклардан қутулиб, мўминлар сафига ўтдилар.³³⁵

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинага ҳижратдан 9 ой кейин, яъни Зулқаъда ойда Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу саккиз ёҳудийгирма киши билан бирга Ҳаррорга юбордилар.³³⁶ (Зулқаъда, 1 / Май, 623).

Саъд розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам менга: *«Эй Саъд! Ҳарроргача етиб бор. Чунки Қурайшликларнинг қарвони ўша ердан ўтади»*, дея марҳамат қилдилар.

Кундузлари яшириниб, кечалари юриб йўл олдик. Бешинчи куннинг тонгида у ерга етиб борганимизда, қарвон бир кун аввал ўтиб кетган экан. Расулуллоҳ Ҳаррордан олдинга ўтмаслигимни буюргандилар. Бундай амр қилмаганларида, балки уларга етиб олардим».

Мужоҳидлар жанг қилмасдан Мадинага қайтдилар.³³⁷

Ҳижратнинг ўн биринчи ойи бошларида, Сафар ойда, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Ўзлари Абво (Ваддон)³³⁸ юришига чиқдилар (Сафар 2/623 йилнинг августи). Бу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қатнашган илк юриш эди. Ансорлардан Саъд ибн Убода розияллоҳу анҳуни Мадинага ўринларига вакил қилиб қолдирдилар.

333 Вокидий, I, 9-10; Ибн Саъд, II, 6.

334 **Рабиг** – Ҳожилар Маккага бораётиб ўтадиган Абво ва Жухфа орасида жойлашган водий бўлиб Жухфага 3 мил узоқликда.

335 Ибн Хишом, II, 224-225; Вокидий, I, 10; Ибн Саъд, II, 7.

336 **Ҳаррор** – Ҳижозда Жухфа яқинидаги сувнинг номи. Жухфадан Маккага бораётганда Маҳажжанинг чап томонида ва Ғадири Хумнинг яқинида жойлашган.

337 Ибн Хишом, II, 238; Вокидий, I, 11; Ибн Саъд, II, 7.

338 **Абво** – Фуруъ билан Жухфа орасидаги бир қишлоқ бўлиб Мадинага 23 мил узоқликда жойлашган. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оналари ҳазрати Аминанинг қабри шу ерда. **Ваддон** эса Мадина билан Макка орасида бўлиб Абвога 8 мил узоқликда жойлашган ва Жухфа яқинида Дамро, Ғифор ва Киноналикларнинг майдонлари ҳам унга қиради.

Бу юришда мушриклар дуч келмади, фақат Кинона қабиласидан Дамро ўғиллари билан бир шартнома тузилди. Унга кўра Пайғамбар алайҳиссалом улар билан жанг қилмаганидек, улар ҳам Расулимиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан урушмасликка, мусулмонларга қарши турмасликка, душманга ёрдам бермасликка келишдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам буларни шартномада қайд этдирдилар. Абво сафари ўн беш кун давом этди.³³⁹

Булардан кўринадики, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар доим сулҳ ва тинчликка мойил бўлганлар, одамларга раҳмат билан муомала қилганлар.

339 Ибн Ҳишом, II, 223-224; Вокидий, I, 12; Ибн Саъд, II, 8.

ҲИЖРАТНИНГ ИККИНЧИ ЙИЛИ

Айрим жанглар ва Батни наҳла сафари

Ҳижратнинг ўн учинчи оии бошларида, Рабиулаввал оии ичида юз кишилик бир қўшин ҳимоясидаги икки минг беш юз туядан иборат Қурайш қарвони билан тўқнашиш мақсадида Бувот³⁴⁰ жанги бўлиб ўтди (Рабиулаввал, 2/623 йил, сентябрь). Ансорлардан Саъд ибн Муоз розияллоҳу анҳуни Мадинага ўринларига вакил қўйиб кетган Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам икки юз мусулмон билан йўлга чиқдилар. Унда ҳам ҳеч қандай тўқнашув ва жанг қилинмасдан Мадинага қайтилди.³⁴¹ Ўша кунларда Мадинага уч мил узоқликдаги Ақиқ ноҳиясининг Жамма тоғида ёйилиб ўтлаб юрган туя ва сигирларни суриб кетаётган Курз ибн Жобирни тутиш учун Сафавон³⁴² сафари бўлди (Рабиулаввал, 2/623 йил, сентябрь). Бу жанг «Бадрул Уло – «Илк Бадр сафари» дейилади. Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуни ўз ўринларига вакил қилиб сафарга чиққан Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам Сафавонгача борсалар-да, Курз қочгани учун ортга қайтдилар. У киши кейинчалик исломга кирди ва жуда яхши мусулмон бўлди.³⁴³

Ҳижратнинг ўн олтинчи оида, Жумодилохир оида Зул-Ушайра юришига чиқилди (Жумадилохир 2/623 йил, ноябрь), Мудлиж ўғиллари ва иттифокчилари билан шартнома тузилди.³⁴⁴

Бу сирада вазиятни назорат қилиш учун юборилган Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг аммаларининг ўғиллари Абдуллоҳ ибн Жаҳш розияллоҳу анҳу қўмондонлик қиладиган қўшин «Батни Наҳла» маконида маккаликларнинг қарвонини қўлга киритди. Буни айна муддао деб билган ва тинимсиз Мадина устига юриш учун баҳона қидирган макка мушриклари ғалаён кўтарди.

Пайғамбар алайҳиссалом ва мусулмонларга қарши қутурган мушриклар Батни наҳла ҳодисаси ҳаром ойлاردан, Ражаб ойига тўғри келгани муносабати билан:

— Муҳаммад ҳаром ойни ҳалол қилиб қон тўқди, асир олди ва ўлжаларга эга чиқди, — дейишди.

340 **Бувот** – Жухайналикларнинг тоғларидан бўлиб Мадинага 36 мил узоқликда жойлашган.

341 Вокидий, I, 12; Ибн Саъд, II, 8-9.

342 **Сафавон** – Бадр ноҳиясидаги бир водийнинг номи.

343 Ибн Ҳишом, II, 238; Ибн Саъд, II, 9; Ибн Асир, “*Усдул Ғабор*”, IV, 468.

344 Ибн Саъд, II, 9-10.

Аслида бу тўқнашувни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам буюрмаганлар, ҳодисани кейин эшитганларида ҳазрати Абдуллоҳга:

«*Мен сизларга ҳаром ойда жанг қилинганлар демадим!*» дея марҳамат қилдилар ва ўлжадан ҳеч нарса олмадилар. Бундан мужоҳидлар каттиқ хафа бўлган, ҳолларига вой бўлишини ўйлаб, қайғурганлар.³⁴⁵ Лекин мушриклар бу ишни жуда бўрттириб, уларга қарши тарғиб қилганлари учун қуйидаги ояти карима нозил бўлди:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدُّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ
وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ
مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَرَالُونَ يَفْقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَزُدَّوَكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا

«Сендан ҳаром ойда уруш қилиш ҳақида сўрайдилар. Сен: “Унда уруш қилиш катта гуноҳ. Аллоҳнинг йўлидан тўсиш, унга куфр келтириш, Масжидул Ҳаромдан тўсиш, унинг аҳлини ундан чиқариш Аллоҳнинг ҳузурида энг катта гуноҳдир. Фитна ўлдиришдан каттароқдир”, деб айт. Улар агар қодир бўлсалар, сизларни динингиздан қайтаргунларича сизга қарши уруш қилаверадилар. Сиздан кимки диндан қайтиб, кофир ҳолида ўлиб кетса, ана ўшалар бу дунёю охиратда амали ҳабата бўлганлардир. Ана ўшалар дўзах эгаларидир. Улар унда абадий қолгувчилардир...”» («Бақара» сураси, 217-оят)

Оят нозил бўлганида хотиржам бўлган Абдуллоҳ ибн Жаҳш ва шериклари:

«Эй Расулуллоҳ! Мужоҳидларга берилган ажр каби бизга ҳам ажр бериладими? – дея сўрадилар. Шунда мана бу ояти карима нозил бўлди:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

«Албатта, иймон келтирганлар, хижрат қилганлар ва Аллоҳнинг йўлида жиход қилганлар – ана ўшалар Аллоҳнинг раҳматини умид қиладилар. Аллоҳ мағфиратли ва раҳмли зотдир» («Бақара» сураси, 218-оят).

Бу илоҳий баёнлар мўминларни маънан қўллаб-қувватлар экан, мушрикларни тобора аламини келтирарди. Зотан, бу оятлар нозил бўлмаса-да, мушриклар мўминларга нисбатан жуда аламзада эдилар. Чунки кундан-кунга мусулмонлар кўпайиб, ислом давлати кучаяётганди. Ҳатто ўша кезларда Расулуллоҳ Мадинада ўтказган аҳоли саноғида иймон келтирган эркаклар бир

минг беш юз нафарни ташкил қилиши тасдиқланганди.³⁴⁶ Бу рақамлар кундан-кунга ортганини ҳисобга олсак, яхшигина сон келиб чиқиши ва бу табиийки, мушриклар учун секин-аста хавф-хатарга йўл бошларди. Қолаверса, Мадина макка мушрикларининг ҳаёт сарчашмаси бўлган тижорат йўли устида эди. Шунинг учун хатар катталашмасдан бартараф қилиш чораларини ўйлай бошларди. Натижа эса ҳар қандай йўл билан бўлса ҳам Мадинага ҳужум қилиш бўлди.

Абдуллоҳ ибн Жаҳш розияллоҳу анҳу асирга олган кишилар орасида Ҳакам ибн Кайсон ҳам бор эди. Фаҳри Олам алайҳиссалом Ҳакамни исломга даъват этдилар. Исломни бутун тафсилотли билан узоқ тушунтирдилар. Шубҳаларини йўқотиш учун бир неча бор такрорладилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг шунча саъй-ғайратларига қарамай, Ҳакамнинг мусулмон бўлмаётганидан ғазабланган ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу:

– Эй Расулуллоҳ! Бу билан нега гаплашиб ўтирибсиз? Бу ҳеч қачон мусулмон бўлмайди! Рухсат беринг, бўйнини узай, жаҳаннамга даф бўлсин! – десалар-да, Пайғамбар алайҳиссалом Ҳакамни исломга даъват қилишда давом этдилар. Ҳакам бутун диққатини жам қилиб:

– Ислом нима? – дея сўради. Расули Акрам алайҳиссалом:

«Аллоҳга ҳеч нарсани шерик қилмасдан, фақат Унга бандалик қилишинг ва Муҳаммад Унинг қули ва Расули эканига шаҳодат келтиришинг!» – дея марҳамат қилдилар.

– Мусулмон бўлдим! – деди Ҳакам.

Шунда Пайғамбар алайҳиссалом саҳобаларга қараб:

«Агар мен биров аввал сизларга қўйиб берганимда, у ҳозир жаҳаннамга кетган бўларди», – дея марҳамат қилдилар.

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу шундай дедилар:

«Ҳакамнинг мусулмон бўлганини кўриб, худди бутун ўтмиш ва келажакдаги нарсалар мени сиқиб қўйди. Ўзимга-ўзим «Пайғамбар алайҳиссалом вассалом мендан ҳам яхши биладилар, мен нега У зотга қарши нарсани сўрадим?!» дедим. Кейинроқ эса «Менинг мақсадим фақат Аллоҳ ва Расулининг ризосини қозонмоқ эди!» дея ўзимга тасалли бердим. Ҳакам мусулмон бўлди. Қасамки, мусулмонлигини ҳам жуда чиройли адо этди. Аллоҳ йўлида жиход қилди ва Биъру Маунида шаҳид бўлди» (Ибн Саъд, IV, 137-138; Вокидий, I, 15-16).

Бу ҳодисадан англашиладики, исломни жаҳл-ғазаб билан эмас, аксинча, мулойим феъл, ширин сўз, сабр, ҳикмат ва чиройли ўғит билан таблиғ этиш мақсадга мувофиқдир.

346 Бухорий, Жиход, 181.

Қибланинг ўзгариши

Ҳижратдан кейин мусулмонлар Масжидул Ақсога қараб намоз ўқирдилар. Бу ҳол ҳижратнинг ўн олти-ўн еттинчи ойигача давом этди. Факат яҳудийлар бундан ўзларига улуш чиқариб, афзаллик ва устунлик иддао қилардилар ва бундан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг муборак кўнгилларига маҳзунлик соларди. Зеро, У зоти шарифнинг қалбларидаги қибла Каъба эди. Бу орзулари рўёбга чикса, айнаи пайтда Макка фатҳи учун илк қадам қўйиларди. Шунинг учун Илоҳий рухсат келишини муштоклик билан кутаётгандилар. Ҳануз бу рухсат келмагани учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг орзулари ўй-хаёлдан олдинга силжимас, сабр билан кутаётган эдилар. Ниҳоят, Ражаб ойининг ўрталарида душанба куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳамда саҳобаи киромлар Солима ўғилларининг масжидида намоз ўқиётганларида Ҳақ субҳанаҳу ва таоло ваҳий туширди:

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ
شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ
أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ.

«Гоҳо юзингни осмонга тез-тез бурилганини кўрамиз. Бас, албатта, сени ўзинг рози бўлган қиблага қаратамиз. Юзингни Масжидул Ҳаром томон бур. Қаерда бўлсангиз ҳам, юзингизни у томон бурунгиз. Албатта, китоб берилганлар уни Роббиларидан бўлган ҳақ эканини биладилар. Ва Аллоҳ уларнинг қилаётган амалларидан ғофил эмасдир» («Бақара» сураси, 144-оят).

Шу пайт иккинчи ракатнинг сўнгги келган Расули Акрам алайҳиссалом дарҳол Каъбага йўналдилар. Жамоат ҳам саф билан бирга ўгирилди. Ҳаммалари баробар янги қиблага юзландилар. Шу билан намознинг қолган икки ракати Каъбага қараб адо этилди. Шу сабабли бу масжидга «икки қиблали масжид» маъносида «Масжидул Қиблатайн» дейилди.³⁴⁷

Бу намозни Сарвари Олам соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан адо этганлардан бири у ердан чиқиб бошқа масжидга ўтди. Жамоат намоз ўқиётганди ва рукуъ ҳолатида эдилар. Уларга:

– Шохидлик бераманки, Пайғамбар алайҳиссалом билан Каъбага юзланиб намоз ўқидик! – дея овоз берди. Шунда жамоат турган жойларида Каъбага қараб йўналдилар.

Қибланинг ўзгариши мўминлар орасида жуда яхши натижаларга сабаб бўлар экан, мушрик, мунофиқ ва яҳудийлар орасида ҳар хил ғийбатларга йўл

347 Ибн Саъд, I, 241-242.

очди. Ислому душманлари олд-оркадан висир-висир қилишга тушди. Шунда мана бу ояти карималар нозил қилинди:

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَنْ قِبَلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ.

«Одамлардан эси пастлари: «Буларни қиблаларидан нима юз ўгиртирди экан?» дейдилар. «Машриқу мағриб Аллоҳники, кимни хоҳласа, ўшани тўғри йўлга бошлайди», деб айт» («Бақара» сураси, 142-оят).³⁴⁸

Ибн Аббос розияллоҳудан шундай ривоят қилинади: «оятни каримнинг амри билан Пайғамбар алайҳиссалоту вассалом Каъбани қиблаган айлантирганларида мусулмонлар:

– Эй Аллоҳнинг Расули! Байул Макдусга юзланиб намоз ўқиган ва ҳозир марҳум бўлган биродарларимизнинг намозлари нима бўлади? – дея сўрадилар.

Шунда Ҳақ субҳонаху ва таоло қуйидаги оятни марҳамат қилди:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ.

«Шунингдек, сизларни одамлар устидан гувоҳ бўлишингиз ва Пайғамбар сизларнинг устингиздан гувоҳ бўлиши учун ўрта миллат қилдик. Сен аввал юзланган қиблани ортга бурилиб кетадиганлар киму Пайғамбарга эргашувчилар ким эканини билиш учунгина қилганмиз. Гарчи бу иш Аллоҳ ҳидоятга солганлардан бошқаларга оғир бўлса ҳам. Аллоҳ иймонингизни зое қилмайди. Албатта, Аллоҳ одамларга меҳрибон ва раҳмлидир» («Бақара» сураси, 143-оят).³⁴⁹

Қибланинг ўзгариши ниҳоятда муҳим ва буюк ҳодиса эди. Бу ҳолатда, аввалги қибланинг бекор қилиниши шайтонларнинг фитна-фасод чиқариб, одамларни алдаш учун баҳона ва имкон деб билишлари ғоят нозик масала. Шунинг учун ҳам қибла ҳақидаги амрлар бир неча марта такрорланган, бир даъфасида Пайғамбар алайҳиссаломга, бир даъфа мўминларга, бир гал эса ҳар икки гуруҳ бирга, иқоматда ҳам, сафар ҳолида ҳам, қаерда бўлишларидан

348 Бухорий, Иймон 30, Намоз 31; Муслим, Масождид 11.

349 Термизий, «Тафсир», 2/2964.

катъи назар, бу қиблада сабот қилишлари муфасссал ва таъкидли услубда амр этилди.³⁵⁰

Мана бу оятда эса баъзи ҳикматлар шарҳланиши билан бу борадаги таъкид мустақил маънога муваффақ бўлган. Ҳақ субҳонаху ва таоло шундай марҳамат қилади:

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ قَوْلٍ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا
وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا
تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلَا تَمِمْ عَلَىكُمْ غِلْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ.

«Ва қаердан чиқсанг ҳам, юзингни Масжидул Ҳаром томон бур. Қаерда бўлсангиз ҳам, юзингизни у томонга буринг. Одамларда сизга қарши ҳужжат бўлмаслиги учун. Улардан зулм қилганларидан қўркманглар, Мендан қўрқинглар. Ва сизга неъматимни батамом этиш учун, шоядки ҳидоят топсангиз» («Бақара» сураси, 150-оят).

Зикр қилинган илоҳий огоҳлантиришдан қуйидаги ҳикматларни англаймиз:

1. Ояти каримага қўра, қибланинг ўзгартирилишининг биринчи ҳикмати – аҳли китоб ва мушрикларнинг қўлида мусулмонларга қарши ҳеч нарса қолдирмаслик. Чунки ўтмишдаги китобларга қўра ваъда қилинган сўнгги Пайғамбарнинг сифатлари орасида қиблани Каъбага ўгириш бор эди.

Шу жумладан, Аҳди Отикнинг Китобул Ишоя бўлимида Макка келажагига оид баёнлар бунга очикчасига ишора қилмоқда. Шунинг учун ҳали китоб: «Охирги Пайғамбарнинг қибласи Маккага қаратилган бўларди. Муҳаммад ва саҳобалар эса ҳамон Байти Макдис (Масжидул Ақсо) га юзланади» дея шубҳаланишарди.

Қолаверса, Иброҳим алайҳиссаломнинг қиблаларига мухолифат, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг «Иброҳим миллати» узра эканликлари баёнига хилоф тушарди. Мушриклар буни оқилона далил ўларок илгари суриши мумкин эди. Фақат қибланинг ўзгаришидан кейин зулмни одатга айлантирган қайсарлардан бошқа ҳеч ким бундан эътирозни илгари суролмасди.³⁵¹

2. Қибланинг ўзгаришидаги яна бир ҳикмат – Аллоҳнинг мўминларга берган неъматларини бутун қилгани. Бунинг шарофати билан улар ҳидоят топади ва тўғри йўлдан бориб, истаган мақсадига эриша олади. Зеро, ҳақиқий

350 Қаранг: “Бақара” сураси, 148-149-оятлар.

351 Қаранг: Олмалилик, I, 537.

неъмат – тўғри йўлга эришишдир. Қибла эса бу тўғри йўлнинг бир парчаси эди.

3. Пайғамбар алайҳиссаломнинг дастлабки ойларда Байтул Мақдисга қараб намоз ўқиганларининг бир ҳикмати ҳам самовий динларнинг манбаи бир эканига ишора қилиб, яхудий ва насронийларнинг кўнгилларини исломга иситиш эди. Шунингдек, бу ҳаракат ислом жамияти ва давлатининг бунёд этиш даврида яхудий ва насронийларнинг аксил амалларини ҳеч бўлмаса биров юмшатишни ўйлаб кўришарди.

3. Бу масала айти пайтда, Қуръони каримга Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва саллам томонларидан ҳеч қандай аралашув бўлмаганини исбот қиладиган далиллардан биридир. Зеро, Пайғамбар алайҳиссалату вассалом, қибланинг Каъбага йўналишини энг аввалдан орзу қилардилар. Фақат бу борадаги илоҳий амрнинг нозил бўлишини ҳижратнинг олтинчи ойигача кутишга мажбур қолдилар.

Рўза, фитр ва закот

Олиб борилаётган жанглار билан бир томондан сиёсий қурилишини мустаҳкамлаётган ислом, иккинчи томондан ўзига хос руҳоний ҳаётни ҳам тадриджий ўлароқ такомилга етказиб борди. Масалан, Рамазон рўза мўминларга фарз қилинди. Рўза сеvimли Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи в асалламнинг Мадинага ҳижратларининг ўн саккизинчи ойида, қибла Каъбага ўгирилишидан кейин, Шабон ойи ичида амр этилди.³⁵²

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло Рамазон рўзасини фарз қилганини шу ояти карима билан билдириб, марҳамат этди:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ
عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ.

«Эй иймон келтирганлар! Сизлардан аввалгиларга фарз қилганидек, сизларга ҳам рўза фарз қилинди. Шоядки тақводор бўлсангиз» («Бақара» сураси, 183-оят).

Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам шундай марҳамат қилганлар:

«Ислом беш тамал узра қурилган. Булар – Аллоҳдан бошиқа илоҳ йўқлигига ва Муҳаммад Аллоҳнинг Расулилигига шаҳодат келтириш, намозни адо этиш, закот бериш, ҳаж қилиш ва Рамазон рўзасини тутуш» (Бухорий, «Иймон», 1, 2; «Тафсир» 2/30; Муслим, «Иймон», 19-22).

Расули Акрам алайҳиссалом рўзанинг фазилатини шу ҳадиси шарифларида ғоятда гўзал англатганлар:

352 Ибн Саъд, I, 248.

«Азиз ва Жалил Аллоҳ: «Кишининг рўзадан бошқа ҳар қандай амали ўзи учундир. Фақат рўза Мен учун, (шу сабабдан унинг) мукофотини Мен бераман», - дейди.

Рўза – қалқон. Сизлардан бирингиз рўзадор бўлса ёмон сўзлар айтмасин ва тортишмасин. Агар бирор киши уни сўкса ёки жанжаллашмоқчи бўлса: «Мен рўзадорман», десин.

Муҳаммаднинг жони қўлида бўлган Аллоҳга қасамки, рўзадорнинг оғзидан келадиган ҳид Аллоҳ даргоҳида мушк ифорида ҳам хушбўйдир. Рўзадор икки марта севилади: бири – ифтор қилганида, иккинчиси рўзасининг савоби билан Роббисининг ҳузурида турганида» (Бухорий, “Совм”, 9; Муслим, “Сийом”, 163).

«Кишининг ҳар амалига савоб кўпайтирилиб беради. Бир яхшилик ўн баробаридан етти юз баробаргача кўпайтиради. Аллоҳ таоло: «Лекин рўза бошқа. У Мен учундир, мукофотини ҳам ўзим бераман (Зеро) рўзадор шаҳвати ва ёмоқ-ичмоғини Мен учун тарқ қилади» (Муслим, «Сийом», 164). *«Аллоҳ йўлида жуфт садарқа берган (давомли инфоқ қилган) киши, жаннатнинг ҳар хил эшикларидан:*

«Эй Аллоҳнинг (севимли) бандаси! Бу ерда хайр ва барака бор», дея чақирилади.

Намозда давомли бўлганлар намоз эшигидан, мужоҳидлар жиҳод эшигидан, рўзадорлар Раййон эшигидан, садақа беришни яхши кўрганлар садақа эшигидан (жанатга киришга) даъват қилинадилар».

Абу Бакр розияллоху анху:

– Ота-онам Сизга фидо бўлсин, эй Аллоҳнинг Расули! Гарчи бу эшикларнинг биридан чакирилганларнинг иккинчисидан чакирилишга эҳтиёжи йўқ, лекин бу эшикларнинг ҳаммасидан чакириладиган кишилар ҳам борми? – дея сўрадилар.

Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва саллам:

«Ҳа, бор. Сизнинг ҳам ўша бахтиёрлардан бўлишингиздан умид қиламан», дея марҳамат қилдилар (Бухорий, Совм 4, Жиҳод 37; Муслим, Закоат 85, 86).

Рўза – бизга ато этилган сон-саноксиз неъматлар кадрини англаган, бу неъматларни лутф айлаган Аллоҳга шукроналаримизни уйғотган, нафсоний орзу-истакларимизни сўндирган, кўнгилни моддият асоратидан қутқариб, «сабр» деган энг юксак ахлоқий мазиятга эриштирган ибодат ҳисобланади. Рўза – йўқсиллар ва бечораларнинг ҳолини ҳис қилиш шуурини берганидек, қалбга марҳамат ҳисларини тўлдиради. Шунинг учун ҳазиналар ҳукми остида бўлишига қарамай, Юсуф алайҳиссалом фақирларнинг ҳолидан ғофил бўлмаслик учун ҳеч қачон тўйиб овқатланмаганлар.

Мана шунда ҳикматлари билан рўза ижтимоий ҳаётда нафрат, ҳасад, кўролмаслик каби жамиятни беҳузур қиладиган салбий нарсаларни бартараф қилишда энг таъсирли илоҳий буйруқдир. Фоний лаззатлардан воз кечиб,

боқий лаззатларга ноил бўлиш сирига Ҳақ Таоло амр қилган рўза неъматини билан эришилади. Бу ибодат – нафснинг; ейиш-ичиш ва шаҳват билан бирга, битмас-туганмас истакларга қарши кишининг шараф ва қадр-қийматини ҳимоя қилган қалқондир.

Кундузларини рўза билан ихё қилинган Рамазон ойининг кечаларини таровеҳ намози билан баракотлантириш Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг суннатларидан. Зеро У зот соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир ҳадиси шарифларида: *«Аллоҳ таоло Рамазонда рўзани фарз қилди, Мен (таровеҳ) намозини суннат қилдим»*. дея марҳамат қилганлар (Ибн Можжа, “Намоз”, 173).

Рамазондан муносиб равишда фойдаланиш учун кундузлари рўза тутиш билан бирга, тунларини ибодат билан ихё этмоқ, ҳар хил беҳуда ишлардан тийилиб, дуо ва зикр билан тилимизни, истиғфор ва кўзёши билан қалбимизни поклашимиз даркор. Сўнгги ўн кунда эътиқофга кириш ҳам муҳим суннати санийя ҳисобланади. Рамазон кечаларининг ихёси раҳмат ва мағфиратга васила бўлади. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам Жанобимиз шундай марҳамат қилганлар: *«Ким ихлос билан савобини Аллоҳдан кутиб Рамазон кечаларини ихё этса, ўтмишидаги гуноҳлари кечирилади»* (Бухорий, “Таровеҳ”, 46).

Ҳазрати Оиша волидамиздан шундай ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Рамазон ойида бир кеча масжидда нафл намози ўқидилар. Бир неча кишилар ҳам У зотга эргашиб намоз ўқидилар. Тонг отганида саҳобалар:

– Расулуллоҳ тунда масжидда намоз ўқидилар, – дея ўзаро гаплашишди.

Набиййи Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам эртаси кечаси ҳам намоз ўқидилар. Одамлар буни ҳам гапирди – қўшилиб намоз ўқиганлар сони ортди. Учинчи ва тўртинчи кеча одамлар яна тўпланди. Фақат Расулуллоҳ кейинги кечаларда уларнинг олдига чиқмадилар. Тонгда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Келганларингизни кўрдим. Олдингизга чиқишга менга тўсқинлик қилган нарса – бу намозни сизларга фарз бўлишидан хавотирландим», – дея марҳамат қилдилар» (Бухорий, “Таровеҳ”, 1; Муслим, “Мусофирун”, 177).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам таровеҳ намозини жамоат билан адо этмаганлар. Ҳар бир кишига куч-қуввати етганича ибодат қилишни муносиб кўрганлар. Таровеҳ ҳазрати Абу Бакр даврларида ҳам якка ҳолатда адо этилган. Ҳазрати Умар халифалиги даврида эса таровеҳ намози жамоат билан адо этила бошланди.

Сарвари Олам алайҳиссалом вассалом Рамазон ойларида барча ибодат ва эҳсонларни орттитар, Роббилари билан мулоқот қилиб тўймасдилар. Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан шундай ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам инсонларнинг энг саховатлиси эдилар. У зоти муборакнинг энг саховатли бўладиган пайтлари эса Рамазонда Жаброил алайҳиссалом билан учрашадиган вақтларга тўғри келарди. Жаброил алайҳиссалом Рама-

зоннинг ҳар кечасида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан учрашар, (юзма юз ўтириб) Қуръон ўқирдилар. Шунинг учун Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Жаброил билан учрашганларида ҳар қандай тўсиқларни енгиб ўтадиган раҳмат шабадаларидан ҳам саховатли бўлардилар» (Бухорий, «Бадъул Ваҳий», 5, 6, «Совм», 7; Муслим, «Фазоил», 48, 50).

Рўзадан кейин «**Ҳайит намози**» ва «**Садақатул Фитр**» амр килинди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам фитр садақасини мусулмонлардан катта-кичик, эркак-аёл, озод-қул устида бир соъ³⁵³ хурмо ёхуд бир соъ арпа фарз килинганини айтдилар.³⁵⁴

Эҳтиёжмандлар ҳақида: «*уларни бу (ҳайит) кунда оч юришдан асран-глар!*» дея марҳамат қилдилар (Ибн Саъд, I, 248).

Фитр садақаси ҳайит намозидан аввал берилса, мақбул садақа бўлади. Намоздан кейин берилса, фитр эмас, шунчаки оддий бир садақа ўрнига кечади.³⁵⁵

Ҳазрати Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: «Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинага келганларида Мадиналикларнинг икки (байрам) куни бор эди. Ўша кунларда ўйин-қулгу қилишарди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам :

«*Бу икки куннинг (маъноси ва аҳамияти) нима?*» – дея сўрадилар.

– Биз жоҳилият даврида шу кунларда ўйин-қулгу қилардик, – дейишди улар.

Пайғамбар алайҳиссалом:

«*Аллоҳ бу икки байрамингизни улардан ҳам яхшироқ ва хайрлироқ бўлган бошиқа икки кунга ўзгартирди – Қурбон ва Фитр (Рамазон) Ҳайитига!*» – дея марҳамат қилдилар» (Абу Довуд, «Намоз», 239/1134; Насоий, «Ийдайн», 1).

Пайғамбар алайҳиссалом шу йили Зулҳижжа ойининг ўнинчи куни ҳайит намозини ўқиганларидан кейин мусулмонларга жонлиқ сўйишни буюрдилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинада ўн йил қолдилар ва ҳар йили жонлиқ сўйдилар.³⁵⁶ Расулulloҳ иккита жонлиқ сўярдилар – бири жонлиқ сўёлмаган умматлари учун, иккинчиси ўзларининг аҳли хонадонлари учун.³⁵⁷

Ҳанаш розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Ҳазрати Алини иккита қўчқор сўйганларини кўрдим.

– Нима учун иккита сўяяпсан? – дедим.

353 Соъ – 1040 дирхам оғирлигидаги буғдой ёки арпани кўтара олган ҳажм ўлчови. 1 соъ шаръий дирхамга кўра 2,917 кг; урфий дирхамга кўра эса е 3,333 кг. оғирликка тўғри келади.

354 Бухорий, Закот, 70-78; Муслим, Закот, 13.

355 Ибн Можа, Закот, 21.

356 Ибн Саъд, I, 248-249.

357 Абу Довуд, Адохий 3-4/2792; Ибн Саъд, I, 249.

– Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафотларидан кейин У зот учун ҳам жонлиқ сўйишимни васият қилгандилар. Мен ҳам Пайғамбар алайҳиссаломнинг васиятларини адо этиш учун жонлиқ сўяяпман. Бундан кейин ҳам сўяман! – дедилар (Абу Довуд, 1-2/2790; Аҳмад, I, 107).

Қурбон Ҳайитининг Арафа куни бомдод намозидан бошлаб ҳайитнинг тўртинчи куни аср намозигача 23 маҳал ёлғиз ёхуд жамоат билан адо этилган намозлардан кейин бир марта такбир айтиш эркак-аёл, имом-жамоат, муқим-мусофир ҳар бир мусулмон учун вожибдир. Бу ташриқ такбири дейилади.³⁵⁸

اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ

Фитр садақасидан бир муддат ўтиб «Закот» амри келди. Ояти карималарда шундай марҳамат қилинади:

وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ

«Ва молу мулкларида сўровчи ва бечораларнинг ҳақи бордир» («Зарият» сураси, 19-оят),

وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ

«Улар закотни адо қилгувчилардир» («Мўминун» сураси, 4-оят),

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ
إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ.

«Уларнинг молларидан садақа ол. Бу билан уларни поклайсан, тозалайсан ва уларнинг ҳаққига дуо қил. Албатта, сенинг дуонинг улар учун сокинликдир. Аллоҳ эшитгуви ва билгувчи зотдир...» («Тавба» сураси, 103-оят)

Закот Қуръони каримда йигирма олти ўринда намоз билан бирга зикр қилинади. Тўрт ерда эса мустақил равишда келади. Булардан «Мўминун» сурасидаги намоздан айро ҳолатда келиш билан бирга, ўша ерда намоз ўқиганларнинг закотларини берганлари марҳамат қилинади. Бунга сабаб «жисмоний» ва «мулкӣ» жиҳатдан икки гуруҳга бўлинган ибодатларда бу иккиси биринчи навбатда ва тенг равишда таъкидланганидир. Шунингдек, бир ҳадиси шарифда: «*намози ўқисада, закот бермайдиган кишининг намози (да хайр) бўлмайди!*» дея марҳамат қилганлар (Ҳайсамий, III, 62).

358 Муватта, Ҳаж, 205.

Закот – мактаб, курс, касалхона каби жойларга берилмайди. Зеро у Ҳақ субҳанаҳу ва таоло буюрганидек, саккиз гуруҳга мансуб муҳтожларнинг ҳакидир.³⁵⁹ Бундай муассасалар уларга берилган закотни фақирларнинг ҳақиқий эҳтиёжларидан ташқарига сарфлай олишмайди. Фақат курсда ўқиётган муҳтож талабаларга ва илоҳий калиматуллоҳ мақсадида илм ўрганаётган толиби илмларга сарфлайдилар. Зеро, закотнинг турмуши оғир фақирларнинг ҳақиқий эҳтиёжларини (ҳавойижи аслия) раво қилиш учун берилиши ва унинг асоший шартларидан ҳисобланади. Шунинг учун закот олган муассасалар бу жиҳатларга қатъий риоя қилишлари керак. Акс ҳолда, Ҳақ даргоҳида масъул бўладилар.

Қуръони каримда қандай кишиларга закот берилиши шундай тасниф этилади:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ
وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ
فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ.

«Албатта, садақалар фақирларга, мискинларга, садақа ишида ишловчиларга, кўнгилларини улфат қилинадиганларга, қул озод қилишга, қарздорларга, Аллоҳнинг йўлига ва йўл ўғлиларига берилиши Аллоҳ томонидан фарз қилингандир. Аллоҳ билгувчи ва ҳикматли зотдир» («Тавба» сураси, 60-оят).

Жамият ва вақф каби ташкилотларга фақат оятда келтирилган саккиз жойга етказишлари шарти билан закот бериш мумкин. Бунга ниҳоятда диққат қилиш керак.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам закот ҳақидаги илоҳий амрдан кейин закот қаердан, қанча миқдорда берилиши ва қанча моли бўлган кишига фарз қилингани ҳақида бир қайднома ёздирдилар ва уни қиличларига боғладилар. Вафотларига қадар бу ёзувни қиличларида турди ва унга амал қилдилар. Расулуллоҳдан кейин ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу ва у кишидан кейин ҳазрати Умар розияллоҳу анҳулар ҳам бу қайдномага амал қиладилар.³⁶⁰

Закот – бадавлат кишиларнинг бойликка ром бўлиб, йўлдан адашишига монелик қилиш, муҳтожларнинг бойларга нафрат ва ҳасад каби салбий ҳиссиётлар билан қарамаслиги, ижтимоий ҳаётни муҳофаза қилиш ва кишилар орасида ўзаро меҳр-муҳаббат туйғуларининг мустаҳкамлашдек кўпгина шахсий ва ижтимоий ҳикматларга эгадир. Фақир ва бой орасидаги мувозанат

359 Қаранг: “Тавба” сураси, 60-оят.

360 Бухорий, Закот, 38; Аҳмад, II, 14.

ва муҳаббатни бир маромда тутиш борасида исломнинг ижтимоий низомида «закот ва инфок» ибодати ниҳоятда аҳамиятлидир.

Закот ва инфокнинг яна бир ҳикмати эса, шахсий сармоянинг ҳаддан ортиб кетмаслиги ва бу билан заифларни поймол қилиш ёхуд ўзаро ҳасад ва нафрат юзага келишига тўсқинлик қилишдир. Чунки бойлик мақтаниш ва ўзини катта тутиш учун васила бўлса, бадавлат киши учун оқибати қайғули бўлади. Ҳолбуки, жамиятда ёрдам берган ва ёрдам кўрган барча шахслар моддий ва ёки маънавий жиҳатдан бир-бирларига муҳтож бўладилар.

Шуни билиш керакки, мулк мутлақ маънода Аллоҳникидир. Одамларнинг мулк устидаги эгалик ҳукуқи эса бугунимизда қўлланиладиган ижара мулк усулига ўхшайди. Яъни, бойлик Аллоҳнинг бандасига вақтинчаликка берилган омонатдир. Шунинг учун кишиларнинг уни ишлатиши бир неча илоҳий ўлчовларга боғлиқ. Бу мулк Ҳақиқий эгаси амр қилганидек истиқоматда фойдаланилиши ёхуд сарф этилиши керак. Агар бойлик, илоҳий амрларга зид суратда қўлланилса, одамларни йўлдан чалғитишга, ҳар хил кибр, зулм ва ҳақсизликка олиб бориши мумкин. Бундай мусибатларга йўлиққанларда мол севгиси қалбига ўрнашиб қолади. Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг дунё неъматлари ичида фақат мол ва фарзандни «фитна» ўлароқ келтирилиши булар қалбга кирса гўёки илоҳийлашиши хавфи эҳтимолига ишорадир. Бу бадбахтликка тушганларни огоҳлантириш учун Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ
بِعَذَابٍ أَلِيمٍ يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَيُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ
وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنْزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَلَوْ قُومُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ

«Эй иймон келтирганлар! Албатта, ҳибр ва роҳибларнинг қўплари одамларнинг молларини ботил йўл билан ерлар ва Аллоҳнинг йўлидан тўсарлар. Олтин ва кумушни хазинага босадиган, Аллоҳнинг йўлида сарфламайдиганларга аламли азобнинг башоратини беравер. Бир куни ўша (олтин-кумуш) лар жаҳаннам ўтида қиздирилади ва пешоналари, ёнбошлари ҳамда орқаларига босилиб: «Мана бу ўзингиз учун тўплаган нарсангиз, бас, энди тўплаб юрган нарсангизни татиб кўринг!» дейилур» («Тавба» сураси, 34-35-оятлар).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам закотга бепарволик қилганларни аччиқ оқибати хусусида шундай марҳамат қилганлар: *«Закоти берилмаган ҳар бир олтину кумуш Қиёмат куни оловда қиздирилиб, лавҳа ҳолига келтирилади ва эгасининг юзи, пешонаси ва орқасига доғланиб босилади. Бу лавҳалар совуганида эгасига азоб бериш учун яна қиздирилади. Эллик минг йиллик муддатга тенг бир кунда бандалар орасига қайтгунича бу давом*

этади. Натижада киши йўлининг ё жаннатга ёхуд жаҳаннамга чиққанини кўради.

Саҳобалар:

– Эй Расулуллоҳ! Унда закоти берилмаган туяларнинг холи нима бўлади? – дея сўраганларида Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай марҳамат қилдилар:

«Туяларининг ҳаққини ўтамаган сув бошига келганида соғилиб, сутини муҳтожларга тарқатили ҳам шу ҳақларга киради, Қиёмат куни текис ва кенг бир жойга ётқизилади. Туялар, ҳатто битта бўталогги ҳам қолмасдан, семиз ҳолатда келиб ўша кишини оёқлари билан эзади, тишлари билан тишлаб, чайнайди. Олдиндагилари ўтиб кетса, орқадагилар келиб (худди шу ишни қилади). Эллик минг йилга тенг бир кунда одамлар ҳақиқа ҳукм берилгунича шундай давом этади. Алалоқибат киши йўлининг жаннатга ёхуд жаҳаннамга чиққанини кўради».

Асҳоби киром сигир ва қўйларнинг закотини бермаганлар ҳақида сўраганларида ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шунга ўхшаган жавобларни бердилар (Муслим, “Закот”, 24; Бухорий, “Жиход”, 48).

Закот ва садақалар борасида назокатга қатъий диққат қилиш керак. Миннат қилиш, ёмон нарсаларни бериш каби закот ва садақанинг савобини йўкотадиган ҳаракатлардан тийилиш керак. Хусусан, берувчи олувчига миннатдорчилик кайфиятида бериши керак. Чунки уни фарз бўлган қарздан кутқариб, ажрга ноил қилмоқда. Берилган садақалар эса, берувчини касаллик ва мусибатлардан ҳимоя қиладиган қалқондир. Йўқсиллар, факиру ғариблар аслида бой-бадавлат кишилар учун буюк неъматдир. Зеро, жаннат эшиклари уларнинг дуолари билан очилади.

Садақа берилаётганда риоятини қилиш керак бўлган одоби таълим оятларда шундай марҳамат қилинади:

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ. قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ تُتْبَعُهَا أَذًى وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

«Аллоҳнинг йўлида молларини сарфлаб, сўнгра сарфлари кетидан миннат қилмай ва озор бермайдиганларнинг ажрлари Роббилари ҳузуридадир. Уларга хавф йўқ ва улар хафа ҳам бўлмаслар. Яхши сўз ва кечириш, ортидан озор келадиган садақадан кўра яхшироқдир. Ва Аллоҳ ғаний ва ҳалим зотдир. Эй иймон келтирганлар! Садақаларингизни

миннат ва озор бериш билан, молини Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирмаса ҳам кишиларга риё учун нафақа қилганга ўхшаб бекорга кетгазманг...» («Бақара» сураси, 262-264-оятлар)

Эътикоф

Эътикоф – лугатда ўзини бир жойга қамаб, ўтириб кутиш, моддий-маънавий, салбий-ижобий бирор нарса узра қатъий туриш каби маъноларда келади. Истилоҳда эса, бандалик ва Аллоҳга яқинлашиш ниятида масжидда маълум бир вақт яшаш (истиқомат қилиш) демакдир. Бошқа бир қайд учрамагани учун бу ўтириш бир соат бўлса ҳам эътикоф ўрнида ўтади. Унга нафл эътикоф дейилади. Лекин:

وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ

«...Масжидларда, эътикофдалигингизда уларга яқинлик қилманг...» («Бақара» сураси, 187-оят) илоҳий буйруғи эътикофда рўзанинг шартлигига ва шунинг учун эътикоф муддати бир кундан кам бўлмаслигига далолат қилади, бу ҳақиқий шаръий эътикофдир. Шунинг учун аксарият ҳолларда эътикоф Рамазон ойида ва рўзадор ҳолатда масжидда қолиш шаклида татбиқ этилади. Қолаверса, эътикоф кундузлари рўзадор, тунлари ибодат ва зикр билан масжидда ўтиши билан ҳақиқий бандаликни васила бўлади.

Рамазоннинг охириги ўн кунлигидаги эътикоф кифоя сурати билан суннати муаккададир. Бир жойда бу суннат татбиқ қилинганида, бошқа мусулмонларга масъулият уйғонади. Эътикоф назр қилинганидан, яъни бағишланганида эса вожиб ҳукмида келади. Булардан ташқари, Рамазондан бошқа ибодат мақсадида ўтирилган эътикофлар эса мустаҳабдир.

Эътикоф таҳорат каби зарурий эҳтиёжлардан бошқа ҳолатларда ҳеч қандай сабаб билан масжиддан ташқарига чиқмасликка риоя қилиш кераклигини тақозо қилади.

Пайғамбар алайҳиссаломнинг хотинлари ўз хужраларида (хоналарида) эътикоф ўтирганлар. Зеро, Пайғамбар алайҳиссалом хотинлари учун масжидда қурилган эътикоф чодирларни олиб ташлаганлар. Шунинг учун муслималарнинг масжидларда эмас, уйларида масжид сифатида фойдаланадиган махсус гўшаларда эътикофга ўтиришлари муносиб кўрилган.

Ҳазрати Оиша -розияллоху анҳодан шундай ривоят қилинади: «Рамазон ойининг сўнгги ўн куни кирганида Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам тунларни ихё этар, аҳли хонадонни уйғотар, ибодатга берилиб, хотинлари билан яқинлик қилмасдилар» (Бухорий, «Фазл ул Лайлатул кадр» 5; Муслим, “Эътикоф”, 7).

Шунингдек, Оиша онамиздан келган ривоятларга кўра, Набийи Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафот этгунларига қадар Рамазоннинг охириги ўн кунни эътикоф ўтирганлар, вафот этган йилларининг Рамазонида эса йигирма кун эътикоф ўтирганлар. У зоти муборакнинг вафотларидан кейин ҳам хотинлари бу суннатни татбиқ этганлар.³⁶¹

Бу ҳодиса эътикофнинг нақадар аҳамиятли ва фазилатлаи эканини билдириш билан бирга, яна бир жиҳатдан, шахсий ва ижтимоий вожибаларни ҳам унутмаслик кераклигини чиройли тарзда англатиб беради.

Ибн Аббос розияллоҳу анҳу бир кун Масжиди Набавийда эътикоф ўтирганларида, бир киши ёнларига келиб салом берди ва ўтирди. Шунда ҳазрати Ибн Аббос:

– Биродар, сени ҳорғин ва маҳзун кўраяпман! – дедилар.

– Ҳа, эй Расулуллоҳнинг амакилари ўғли, ғамгинман. Фалончининг менинг устида вало ҳаққи бор (мол эвазига мени озод қилганди) лекин шу қабрнинг эгаси (Расулуллоҳ) ҳаққи айтаманки, унга қарзимни тўлолмайман, – деди у киши.

Ибн Аббос розияллоҳу анҳу:

– Сен учун у билан гаплашайми? – дея сўрагандилар, бояқиш эркак: «Ўзингиз биласиз», дея жавоб берди. Ибн Аббос розияллоҳу анҳу пойабзалларини олиб масжиддан чиқдилар. Бояги киши:

– Эътикофда ўтирганингизни унутдингизми? – деб қолди.

Ибн Аббос розияллоҳу анҳу шундай жавоб қилдилар:

– Йўқ. Мен шу қабрда ётган ва орамиздан яқинда кетган Зотдан (Пайғамбар алайҳиссаломдан) эшитдимки (Ибн Аббос шундай деганларида кўзларидан ёшлар оқарди):

«Кимки мусулмон биродарининг бир ишини ўз зиммасига олса ва уни ҳал қилса унинг учун ўн йил эътикофда ўтиргандандан кўра хайрлидир. Бир киши Аллоҳ розилиги учун бир кун эътикофда ўтирса, Ҳақ субҳанаҳу ва таоло у киши билан олов орасида учта чуқур яратадики, ҳар бир чуқурнинг ораси шарқ ва ғарбнинг ораси қадар узоқдир» (Байҳакий, Шуабул иймон, III, 424-425).

Катта Бадр жанги (17 Рамазон 2/13 Mart 624 йил)

Ҳижратнинг иккинчи йилида Қурайшдан эркак-аёл ҳаммадан иборат, 50 минг динорга яқин сармояли катта тижорат қарвони Шомнинг Ғаззо бозори-га юборилгандир. Қарвонда Макканинг энг олди кишиларидан Абу Суфён, Муҳаммад ибн Навфал ва Амр ибн Ос каби ўттиз-қирқ мушрик ҳам бор эди.

Қурайш мушриклари мусулмонларнинг ҳаж қилишларига тўсқинлик қилганлари учун, мусулмонлар ҳам Макка мушрикларининг Шом тижорати

361 Бухорий, Эътикоф, I, 17; Муслим, Эътикоф, 5.

йўлини тўсмоқчи эканлигини билишарди. Жумладан, Абу Суфён карвондаги Дамдам ибн Амрни йигирма мисқол олтин нархида ижарага олиб, Табукдан шошилиш равишида Маккага юборди.³⁶²

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг аммалари Отика Дамдамнинг Маккага келишидан уч кеча аввал бир туш кўрдилар ва қаттиқ кўрқдилар. Укалари ҳазрати Аббосга:

– Укажон! Кўрган тушимдан безовта бўлдим. Қавмнинг бошига бир мусибат келишидан кўрқаяпман. Сизга бу тушимни айтаман, лекин ҳеч кимга айтманг, сир тутинг! – дедилар.

Ҳазрати Аббос:

– Қандай туш кўрдингиз, гапиринг? – дедилар.

– Туяга минган бир киши келиб Абтаҳда (Муҳассаб билан Макка орасида) тўхтади ва баланд овозда: «Эй бевафо жамоат! Уч кун ичида жангда яраланиб йиқиладиган жойингизга етиб боринг! дея уч бор бақирди. Одамлар унинг атрофига тўпланишди. Кейин у киши Масжидул Ҳаромга кирди. Одамлар ҳам унинг изидан юрарди. Одамлар атрофини ўрагани, шу ҳолатда Каъба орқасида ҳам худди шундай уч кез бақирди. Кейин Абу Қубайс тоғининг устига чиқиб, у ерда ҳам шу ишни такрорлади. Кейин қояни олиб, думалатди. Қоя юқоридан пастга қараб думалаб, тоғнинг тагида парчаланди. Макка уларида унинг парчаларидан зарба кўрмаган на бир уй, на бир маҳалла қолди! – дедилар ҳазрати Отика.

Ҳазрати Аббос:

– Бу жуда муҳим бир туш. Зинҳор бу тушни бировга айтманг! – дедилар.

Ҳазрати Аббос ҳазрати Отиканинг ёнларидан кетгач, дўсти Валид ибн Утба билан учрашдилар. Унга тушни айтиб, сир тутишини уқтирдилар. Валид эса отасига айтди. Шу билан туш бутун Маккага ёйилди. Қурайшийлар йиғинларда буни гапирадиган бўлишди.

Ҳазрати Аббосдан шундай ривоят қилинади: «Абу Жаҳл менга «Эй Абдулмутталиб ўғиллари! Сиздан қачон хотин пайғамбар чиқиб улгурди? Сиз эркакларингизнинг Пайғамбарлигига қаноат қилмадингиз, хотинларингизнинг ҳам Пайғамбар бўлгиси келдими? Гўёки Отика тушида бир кишининг «уч кунгача яраланиб йиқиладиган жойларга етишинг», деганини эшитганмиш. Уч кун кутамиз. Агар айtilган гап тўғри бўлса, албатта, бир нарса рўй беради. Агар уч тўлиб, ҳеч нарса бўлмаса, сизлар ҳақкингизда шеърлар ёзиб, араблар орасида сизнинг аёллардан кўра ёлғончиси йўқлигини ёямиз», деди. Бунақа гап йўқлигини айтдим. Қасамки, мен учун буни инкор қилишдан ҳам кўра оғир нарса бўлмади. Отика туш кўрган кечанинг учинчи куни тонгда бой берганим имконни қўлга киритиш ниятида дарғазаб ва аламзадалиқ билан Масжидул Ҳаромга кирдим. Аввалги куни айтган гапларини эслатиб, Абу Жаҳлни попу-

362 Ибн Ҳишом, II, 244; Воқидий, I, 27-28.

гини пасайтириб қўймоқчи эдим. У мени кўрар кўрмас, Масжидул Ҳаромнинг Саҳмо ўғиллари эшигига чиққанди, ўзимга ўзим «Аллоҳнинг лаънатига учрагур, уни ҳақорат қилишимдан кўрқиб қочяпти» дедим. Ҳолбуки, у Дамдамнинг овозини эшитган экан. Мен уни эшитмаган эканман. Бундоқ карасам, Дамдам туясининг бурнини кесган, эгарини тескари ўгирган, қўйлагини парчалаган, Макка водийсининг ўртасида, туя устида туриб овози етгунича бақиряпти:

– Эй Қурайш аҳли! Карвон! Карвон! Муҳаммад ва унинг саҳобалари Абу Суфённинг олдидаги молларингизни талади! Уларга ета оласизлар, деб ўйламайман. Ёрдам! Имдод! – дея бақирарди. Бошимизга тушган бу иш мени ҳам, уни ҳам бир-биримизга ўчакишишимизга тўсиқ бўлди» (Ибн Ҳишом, II, 244-247; Вокидий, I, 29-31).

Қурайшлиklar шоша-пиша тайёргарлик кўришди. Тайёргарликни икки-уч кунда тугатишди. Қуролсизлар учун қурол сотиб олинди, бойлар камбағалларга қўлидан келган ёрдамни берди. Сухайл ибн Амр, Замо ибн Асвод каби ўзига тўқ кишилар:

– Туя керак бўлса, мана туя, егулик истасангиз, мана егулик! Ҳаммангиз жангга чиқинглар! Сизлардан ҳеч ким орқада қолмасин! Агар Муҳаммад тижорат карвонингизни қўлга кечирадиган бўлса, муҳаққақ у билан устингизга юриш қилади, Маккага ҳам киради! – дейишди.

Сафарга барча эркаklar қўшилди. Чиқолмаганлар ўрнига одам ёллаб юборди. Бадрга чиқиладиган кун Абу Жаҳл одамларга: «Туяларингизга мининглар!» буйруғини берганида Умайя ибн Ҳалаф Маккадан чиқишни истамади. Чунки у золим мушрик мусулмонлар томонидан ўлдирилишини, Содиқул Ваъдил Амин бўлган Расулуллоҳ хабар берганларини эшитганди ва:

– Қасамки, Муҳаммад гапирганида ёлғон сўзламайди! – дея даҳшатли хавотирга чўмди.

Абу Жаҳл келди ва уни ўзлари билан боришга кўндирмагунича шу ердан айрилмади. Сўнгра у ҳам тайёрланиб сафарга чиқди.

Утба ибн Робия билан укаси Шайба уруш анжомларини тайёрлай бошлаганларида, қуллари Аддос:

– Нима қилаяпсизлар? – дея сўради.

– Тоифдаги узумзоримизда узум тортиқ қилган одамни биласанми? – дейишди.

Аддос розияллоҳу анҳу:

– Ҳа, биламан! – деди.

– Биз бориб У киши билан жанг қиламиз! – дейишди.

Аддос сакраб ўринларидан туриб, уларнинг оёқларига ёпишди:

– Борманглар! Шубҳасиз, У Пайғамбар! Сиз фақат яраланиб, йиқиладиган жойларга бораёпсизлар! – дея йиғлай бошлади, ҳатто кўз ёшлари юзларини ювди. Лекин Утба билан Шайба қулоқ тутмай кетишди.

Мушриклар тўккиз юз эллик ёхуд минг киши атрофида эди. Юз-юз эллик киши отлик, етти юз киши туя минганди. Ўзлари билан кўшиқчи жорияларни ҳам олишди, ноғора чалиб, мусулмонларни ёмонлаган шеърлар ўкиб йўлга чиқишди.³⁶³

Ҳижратнинг иккинчи йили, Рамазон ойининг ўн иккинчи куни эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Абдуллоҳ ибн умми Мактумни намозга имомлик қилиш учун Мадинада вакил қилиб қўйиб, 313 кишилиқ кўшин билан шаҳардан чиқдилар. Улардан 64 нафари муҳожирлар жамоаси, қолганлари Ансорлардан эди. Уч нафари отлик, етмиш нафари туяда, қолганлари яёв йўлга тушдилар.³⁶⁴

Пайғамбар алайҳиссалом Мадинага бир мил узоқликда жойлашган «Буютус суқя»да мужоҳидларни тўхтатдилар. Кичик ёшлиларни орқага қайтардилар. Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кичик ёшлиларни орқага қайтариб юборишларидан биров аввал укам Умайр яширинмоқчи бўлаётганига кўзим тушди:

– Сенга нима бўлди, укажон? – дедим.

– Расулуллоҳ мени кичик деб орқага қайтариб юборишларидан хавотирланаяпман. Ҳолбуки, мен сафарга чиқишни истайман ва Аллоҳ менга шаҳидлик насиб қилишидан умидворман! – деди. Ҳақиқатдан ҳам укам Расулуллоҳга кўринганида, унинг кичиклигини кўриб:

«*Сен орқага қайт!*» дея буюрдилар. Умайр йиғлади. Шунда Пайғамбаримиз алайҳиссалом вассалом рухсат бердилар. Умайр кичик бўлгани учун қиличини мен боғлаб берардим. Бадрада шаҳид бўлганида 16 ёшларда эди» (Воқидий, I, 21; Ибн Саъд, III, 149-150).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобалари билан йўлга чиққанларида туялар етарли эмас, шунинг учун бир туяга уч киши миниб олганди. Фаҳри Коинот алайҳиссалом ҳам туяларини ҳазрати Али ва Абу Лубоба розияллоҳу анҳумолар билан навбатма-навбат минардилар. Пиёда юриш навбати Пайғамбар алайҳиссаломга келганида шериклари:

– Эй Расулуллоҳ! Лутфан, сиз мининг! Биз Сиз учун ҳам пиёда юрамиз, – дердилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу гапларга шундай жавоб билан марҳамат қилардилар:

363 Воқидий, I, 31-39; Бухорий, «Манокіб», 25; Ибн Касир, «*ал Бидоя*», III, 294-295.

364 Воқидий, I, 23-24; Ибн Ҳишом, II, 250-251; Ибн Саъд, II, 12.

«Сизлар пиеда юришга мenden кўра тоқатли эмассизлар. Қолаверса, мен ҳам савоб қозониш борасида сизлардан кўра оз талабгор эмасман» (Ибн Саъд, II, 21; Аҳмад, I, 422).

Расули Акрам алайҳиссалом бу сўзлари билан Аллоҳга бўлган чексиз муҳаббатларини, ибодат ва хизмат билан Ҳақ субҳанаҳу ва таолога яқинлашишга нақадар иштиёқли эканини кўрсатганлар. Шунингдек, ким бўлишидан қатъи назар, ҳамма адолат, ҳақ-ҳуқуққа ниҳоятда риояткор бўлишини кераклигини таълим берганлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бироздан кейин Абу Лубоба розияллоҳу анҳуни вакиллик қилиши учун Мадинага қайтариб юбордилар.³⁶⁵

Аллоҳдан бошқа паноҳни билмаган ва ҳар қандай эҳтиёжини Унга билдирган Фахри Коинот алайҳиссалом Бадрга бораётган умматларини заиф ва муҳтож ҳолатда кўриб, чидаёлмай шундай дуо қилдилар: *«Аллоҳим! Буларнинг улови йўқ, Сен уларга улов бергин! Аллоҳим! Булар яланғочдир, Сен уларни кийинтиргин! Аллоҳим! Булар очдир, Ўзинг буларни тўйдир!»*

Ҳақиқатдан ҳам Аллоҳ таоло Бадрда фатҳ ва зафар муяссар қилганида, уларнинг ҳар бири бир-икки туя билан қайтишди, кийимлар кийишди ва коринларини тўйдиришди (Абу Довуд, “Жиход”, 145/2747).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Рамазон ойига тўғри келган бу машаққатли кунларда асркарларга рўзаларини очишни буюрдилар. Зеро, жангда мусулмонларнинг жисми бақувват бўлиши керак эди. Шунингдек, юришда бўлган барча мўмин аскарлар кейин қазо рўзаларини тутмадилар.

Ислоннинг бу илк қўшини Бадрга қараб юрди. Қўшин Ақиқ водийсига борганида, Ҳубайю ибн Ясаф ва Қайс ибн Муҳаррис деган кишилар, урушда қатнашиб ўлжалардан насибаланиш учун қўшинга етиб олишди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу икки кишидан Ҳубайбга:

«Сизлар биз билан чиқдингларми?» дея сўрадилар.

– Йўқ, Сиз синглизмнинг ўғлисиз ва қўшнимизсиз. Биз қавмимиз билан ўлжа учун йўлга чиқдик! – деди Ҳубайб.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга шундай дедилар:

«Сен Аллоҳга ва Расулига иймон келтирдингми?» дея сўрадилар. Ҳубайб:

– Йўқ, – дея жавоб берган эди Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Ундай бўлса, орқанга қайт! Биз муширикнинг ёрдамини истамаймиз!» дея марҳамат қилдилар.

Ҳубайб қайта-қайта сўради:

– Қавмим менинг жангда қанчалик шижоатли ва душманга аёвсиз баҳодирлигимни билади. Мусулмон бўлмасам ҳам ўлжа учун Сизнинг ёнин-гизда жанг қилсам, бўлмайдами?

³⁶⁵ Ибн Ҳишом, II, 251.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Йўқ, сен аввал мусулмон бўл, кейин жанг қиласан!» дея йўлларида давом этдилар.

Бироздан кейин Ҳубайб яна келди. Яна худди шу саволни берди. Лекин жавоб ҳамон ўша-ўша эди. Ҳубайб ҳайрон қолди. Чунки у араблар орасида ниҳоятда жасур жангчи сифатида танилганди. Лекин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мушрик бўлгани учун унинг жангга қатнашишини қабул қилмадилар. Мушрикларнинг кўп сонли қўшинига қарши аскарлари оз бўлган Расулуллоҳнинг бу ишлари Ҳубайбни чуқур ўйга толдирди. Кўнгил дунёсининг теранликлари аро авваллари ҳеч пайқамаган бир оламнинг ҳақиқат нурларини сайр этди. Ҳаяжон билан Расулуллоҳнинг орқаларидан югурди. Бу сафарги мурожаати аввалгиларидан фарқли эди. Шунинг учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан такрор:

«Аллоҳга ва Расулига иймон келтирдингми, эй Ҳубайб?» – деган саволларига буюк жўшқинлик билан жавоб қилди:

– Ҳа, эй Расулуллоҳ!»

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ниҳоятда севиндилар ва марҳамат қилдилар:

«Ана энди истагингга эришасан!» (Муслим, “Жиход”, 150; Термизий, “Сияр”, 10/1558; Воқидий, I, 47; Ибн Саъд, III, 535).

Бу воқеа шаръий ғояга етишиш учун шартлар нақадар қийин бўлса-да, ғайри шаърий услуб ва восита қўлланилмаслигига оид иймон мезонини кўрсатмоқда. Банданинг вазифаси зарур тадбирларни олгач, Ҳақ субҳанаҳу ва таолога таваккул қилишдан иборат. Пайғамбар алайҳиссалату вассалом ҳам Ҳубайбнинг иймон келтирмасдан қўшинга қўшилишини қабул қилмаслик билан иймон ҳассосиятини намоён қилган, умматга бундай муносабат билан чиройли ўрнатилганлар. Чунки Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар қандай ишларида фақат Аллоҳга сиғинар, фақат Ҳаққа юзланар ва ҳар қандай нусрат ва иноятни фақат ва фақат Буюк Мавлодан келишини билардилар ва билдирардилар. Борлиқ Нури алайҳиссалату вассалом бу ишлари билан:

حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

«...Бизга Аллоҳ етар, У энг яхши вакилдир!» («Оли имрон» сураси, 173-оят) оятида марҳамат қилинган таваккулнинг энг гўзал ва жонли мисолини намоён қилганлар.

Ҳузайфа розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Отам Ҳусайл билан йўлга чиққандик. Қурайш кофирлари бизни тутиб олишди:

– Сизлар, шубҳасиз, Муҳаммаднинг сафига қўшилиш учун бораёписизлар! – дейишди.

– Йўқ, Мадинага бунинг учун эмас, бошқа бир иш учун бораяпмиз, – дедик. Шунда улар Расулуллоҳнинг аскарлари сафидан жой олиб, У зот билан бирга жанг қилмаслигимизга Аллоҳ номига ваъда олишди. Мадинага келиб бор гапни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга айтганимизда, Оламлар Султони Алайҳиссалом:

«Сизлар кетинглар. Биз сизнинг ваъдангизга вафо қиламиз, уларга қарши жанг қилишда Аллоҳдан ёрдам сўраймиз!» дея марҳамат қилдилар. Менинг Бадр жангига қатнашмаганимнинг сабаби мана шу» (Муслим, “Жиход”, 98).

Бу ҳодиса Расули Акрам алайҳиссаломнинг душманларига берилган аҳдга вафо қилишнинг ҳам энг чиройли мисолларидан биридир.

Бадр жангига қўшилишни истаб аёллар ҳам чиққанди. Улардан бири Умму Варақа Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга қараб югурган:

– Эй Аллоҳнинг Расули! Менга рухсат беринг, ярадорларнинг ярасини боғлайман, бемор бўлганларга қарайман. Зора, Аллоҳ мени шаҳидликка етказар! – деганди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга шундай дедилар:

«Сен уйингда ўтириб Қуръон ўқи, батаҳқиқ, Аллоҳ сенга шаҳидлик насиб этади!»

Шундан кейин Умму Варақа розияллоҳу анҳо саҳобалар орасида «Шаҳида» номи билан машҳур бўлдилар. У киши ҳам шаҳодатга иштиёқли эдилар. Ниҳоят, ҳазрати Умар халифалиги даврида хизматчиси томонидан устига барқут ёпинчиқ бостирилиб шаҳид қилинди. Бундан хабар топган ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу:

– Аллоҳ ва Расули тўғри айтган эканлар! – дедилар ва айбдорни топиб жазолатдилар (Абу Довуд, “Намоз”, 61/591; Ибн Ҳожар, ал-Исоба, IV, 505).

Абу Суфён мусулмонларнинг Бадрга йўналганларини билиб, карвоннинг йўналишини ўзгартирди. Бадрни чапда қолдириб, соҳилга қараб тезлик билан юра бошлади.³⁶⁶ Тижорат карвонини кутқариб қолганида Қурайш қўшинига бир одам билан шундай хабар йўллади:

– Сизлар карвонингизни, одамларингиз ва молларингизни ҳимоя қилиш учун йўлга чиққан экансиз. Мана, Аллоҳ уларни кутқариб қолди. Энли орқага қайтинглар!

Абу Суфённинг хабаридан кейин Аҳнас ибн Шорикнинг тавсияси билан кавми Зуҳра ўғиллари ва Адийй ибн Каъб ўғиллари орқага қайтишди. Абу Жаҳл эса:

– Бадрга бормасдан орқага қайтмаймиз! Биз у ерда уч кун қоламиз. Туя сўямиз, еб-ичамиз. Хотинлар ўйнайди, қўшиқ айтади. Атрофдаги араблар

бизни эшитади, бундан кейин ҳар доим биздан кўркишади. Қани, юринглар! – деди.

Абу Суфён Қурайш қўшинининг Абу Жаҳлга эргашиб орқага қайтмагангини эшитиб:

– Қавмимнинг ҳолига вой! Бу Амр ибн Ҳишом (Абу Жаҳл)нинг иши! Орқага қайтишни истамаслиги одамларни бошқариш иштиёқидан, эсипастликдан! Эсипастлик эса зарар ва омадсизликдир! – деди (Воқидий, I, 43-45; Ибн Ҳишом, II, 258).

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам юз бераётган сиёсий ҳолатни кадамба-қадам кузатиб, ортиқ ҳаёт-мамот жанги билан юзлашаётганларини тушундилар ва асҳоблардан айримларни тўплаб, улардан шундай деб сўрадилар:

«Сизнингча, қарвон изидан юрганимиз афзалми, Қурайш қўшинларини қаришилаш тўғрироқми?»

Муҳожирлар номидан ҳазрати Абу Бакр ва ҳазрати Умар розияллоҳу анҳумо ўринларидан туриб, Қурайш қўшинини қаршилашга тайёр эканликларини айтдилар.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ансорлардан ҳам фикр олмоқчи бўлдилар. Шунда Ансорлар жамоасидан Микдод ибн Асвод розияллоҳу анҳу ўринларидан туриб шундай дедилар:

– Эй Аллоҳнинг Расули! Биз яҳудийлар Мусо алайҳиссаломга айтганидек: **«Сен ўзинг Роббинг ила бориб икковлон уларга қарши уруш қилаверинглар»** («Моида» сураси, 24-оят), демаймиз. Биз Сизга Ақабада берган ваъдамизга содиқ қолиб, Сизнинг ўнгу сўлингизда, олдингиз ва ортингизда душман билан охиригача курашишга ҳар доим тайёرمىз!»³⁶⁷ (Бухорий, «Мағозий», 4; «Тафсири», 5/4)

Ҳазрати Микдоднинг ортидан Саъд ибн Муоз розияллоҳу анҳу ўрнидан турдилар:

– Эй Аллоҳнинг Расули! Биз сизга ишондик. Сиз олиб келган Қуръоннинг ҳақ эканлигига шаҳодат келтирдик. Сиз қандай истасангиз шундай қилинг. Агар денгизга шўнғисангиз, биз ҳам Сиз билан бирга денгизга шўнғиймиз. Ансорлар жамоасидан бирор киши ҳам орқага қайтмайди! – дедилар.

Бу садоқат ва таслимият уфуриб турган сўзлардан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг муборак сиймоларида табассум ўйнади. Дуойи хайр қилиб, шундай марҳамат қилдилар:

367 Ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: “Микдод ибн Асваднинг шундай қатъий сўзларига гувоҳ бўлдимки, ўша сўзнинг эгаси бўлиш менга (савоб жиҳатдан олганда) унга мос келадиган барча қийматли сўзлардан ҳам севимлидир ...» (Бухорий, Мағозий, 4; «Тафсири», 5/4)

«Ундай бўлса, қани, Аллоҳнинг баракати билан юринглар! Сизга хушхабарлар бўлсинки, Аллоҳ икки тоифадан гайри муайян бўлган бирини ваъда қилди.³⁶⁸ Мен Қурайшликларнинг жанагда йиқиладиган жойларини қўраётгандекман...» (Муслим, “Жиход”, 83; Вокидий, I, 48-49; Ибн Ҳишом, II, 253-254)

Ислом қўшини Бадрга келганида Қурайш қўшини бироз олдин келиб, кум тепалиги орқасидаги Ялал водийсининг Мадинага жуда узоқ томонига жойлашганди. Сув қудуқлари эса водийнинг Мадинага яқин тарафида эди.³⁶⁹

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мужоҳидлар билан бирга Бадрга энг яқин бўлган сув бошига келганларида қароргоҳ жойини аниқлаш борасида Ансорлар жамоаси билан маслаҳатлашдилар. Ҳубоб ибн Мунзир розияллоҳу анху:

– Эй Расулulloҳ! Бу ер қароргоҳ учун муносиб эмас. Қурайшликларга яқин бўлган сув бошига бориб, ўша ерда жойлашайлик. Атрофдаги барча қудуқларни ёпайлик. Сув бошида ҳовуз ковлаб, ичини сув билан тўлдирайлик, – дедилар.

Сарвари Олам ҳам бу таклифини қабул қилдилар³⁷⁰ (Ибн Ҳишом, II, 259-260; Ибн Саъд, II, 15).

Ҳоким ибн Ҳизом ва бошқа мушриклар мусулмонларнинг ҳовузидан сув ичишга келишди. Мусулмонлар уларга тўсқинлик қилишмоқчи эди, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Қўйинглар, ичсин!» дедилар. Келиб ичишди. Ҳокимдан бошқа сув ичганларнинг ҳаммаси Бадрда ўлдирилди. Ҳоким эса кейин мусулмон бўлди. Ҳоким бирор гапини қасам билан исботламоқчи бўлганида:

– Йўқ! Мени Бадрда ўлдирилишдан қутқариб, иймон неъматига етказган Аллоҳга қасамки!...» дерди (Ибн Ҳишом, II, 261)

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бироздан кейин жанг қиладиган душманларининг сув ичишига изн бериш билан бизга инсонийлик дастури ва ҳидоят услубидан таълим берганлар. Зеро, бунингдек олийжаноб амаллар қанчадан-қанча қаттиқ қалбларнинг юмшашига, кейинроқ эса ҳидоят нурига эшик очилишига васила бўлгандир.

Ислом қўшинлари қароргоҳга ўрнашиб бўлгач, Саъд ибн Муоз ҳазратлари:

– Эй Аллоҳнинг Расули! Биз Сизга бир соя қилайлик. Уловингизни ҳам ёнингизга келтирайлик. Кейин биз душман билан жанг қиламиз. Агар Аллоҳ куч-қувват бериб, зафар насиб қилса, аъло нур! Акс ҳолда, Сиз отингизга миниб орқада қолдирган биродарларимизнинг ёнига борасиз. Эй Аллоҳнинг

368 “Анфол” сурасининг 7-оятда ваъда қилинган икки тоифадан бири Қурайшнинг айнан ўзи, яъни уларни мағлуб қилиб асир олиниши, бошқалари ҳам Қурайшнинг Шомдан келган катта қарвони.

369 Ибн Ҳишом, II, 259.

370 Бадр аҳолисидан келган ривоятларга қўра, Бадрдаги бошқа кум тепалари беш-ўн йилда бир шамол билан ўз ўрнини алмаштиришига қарамай, Аллоҳ Расули соллаллоҳу алайҳи ва саллам қароргоҳларини қурган кум тепаси ўз ўрнида собит қоляпти, ҳеч ўрни ўзгармаяпти.

Пайғамбари! Улар ҳам Сизни биз каби ниҳоятда яхши кўришади. Агар Сизнинг жангга киришингизни билсалар эди, асло орқада қолмасдилар. Аллоҳ Сизни улар билан муҳофаза қилади. Улар Сизга жони кўнгилдан боғланганлар ва Сизнинг ёнингизда жиҳод қиладилар, – дедилар.

Пайғамбар алайҳиссалом ҳазрати Саъдга санолар ўқидилар ва у кишининг ҳақларига дуойи хайрлар қилдилар. Саъд розияллоҳу анҳу қиличларини қайрат, Расулуллоҳ учун қурилган чодирда навбатчилик қилдидар (Ибн Ҳишом, II, 260; Вокидий, I, 49).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳазрати Умар розияллоҳу анҳуни охирги бор Қурайшликларнинг ёнига юбориб:

«Орқага қайтинглар! Сизлардан бошқаси билан урушини мен учун сизлар билан жанг қилишдан кўра яхшироқдир!» дедилар.

Ҳоким ибн Ҳизом:

– Бу ниҳоятда инсофли муносабат. Буни дарҳол қабул қилинглар! Аниқки, бундан кейин сизларга инсоф билан муомала қилинмайди! – деди.

Абу Жаҳл эса:

– Онт ичаманки, Аллоҳ³⁷¹ бизга имкон берган экан, ўчимизни олмасдан орқага қайтмаймиз! Уларга ҳадларини билдириб қўйликки, бундан кейин пойлоқчи ҳам юбормасинлар, карвонимизнинг ҳам йўлини тўсмасинлар! – деди ва мушрикларни жангга ташвиқ этди (Вокидий, I, 61-65).

Қурайшликлар Умайр ибн Ваҳб ва суворийлардан Абу Усомайи ислом кўшинларини тафтиш қилиш учун юборишди. Ислом кўшинлари атрофида айланган бу икки жосус шундай хабар олиб келди:

— Биз на қисир ва йирик туялар, на отлар, на жуда кўп аскар ва на катта тайёргарлик кўрдик! Лекин шундай бир жамоат кўрдикки, улар оилалари бағрига қайтишни эмас, ўлимни истайдилар. Қиличларидан бошқа ўзларини ҳимоя қиладиган бирор нарсалари ёхуд паноҳлари йўқ! (Вокидий, I, 62)

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Бадрда кечга томон: *«Бу ер, унишалоҳ, эртага фалончанинг яраланиб, йиқиладиган жойи бўлади!»* дея мушриклардан бўлган таникли кишиларнинг ўлдириладиган маконларини кўрсатдилар. У зотни ҳақ Пайғамбар қилиб юборган Аллоҳга қасамки, улардан ҳеч қайси бири Расулуллоҳ кўрсатган чегаралардан ошиб ўтишолмади. Кейин бир қудукка устма-уст ташландилар» (Муслим, “Жаннат”, 76, “Жиҳод”, 83).

371 Исломдан аввал жоҳилият араблари Аллоҳнинг борлигини тан олардилар. Фақат улар Аллоҳнинг ёнида бошқа илоҳларга ҳам сиғиниб, тавҳид эътиқодидан адашиб ширкка тушгандилар. Шунинг учун, бу мисолда бўлганидек, Аллоҳ номини тилга олиб, Унинг улуҳиятини таъкидлаган ифодалар қўллардилар. Уларнинг ширкка тушишлари сабаби – Аллоҳга яқинлашиш, Аллоҳ даргоҳида шафоатчи қилиш ёхуд иззат ва шарафга эришиш каби ғоялар билан ифротга бориб бутларга топинишлари эди. (Қаранг: “Анкабут” сураси 61-оят; “Зумар” сураси, 3-оят)

Мусулмонларнинг Бадрадаги қароргоҳи қумликдан иборат эди, шунинг учун осонгина юриб бўлмасди. Қолаверса, мавжуд сув камайиб, сув билан боғлиқ муаммо ҳам бош кўтарди. Таҳорат ва ғусл учун етарли сув топиш машаққатга айланди. Шайтон эса бу муаммоларга қўшилиб, мушрикларнинг кўп ва кучли эканини эслатиб мўмин қалбларга қўркув ва хавотир соларди.

Ўша тунда Аллоҳ таоло ёмғир ёғдирди. Водийда селлар оқди. Мусулмонлар мешларини тўлдирдилар, таҳорат олдилар, ғусл қилдилар ва жониворларини суғордилар. Ёмғир чанглари пасайтирди ва ерни каттик қилди. Қурайш мушриклари эса ёмғир сабабли жойларидан жилолмай қолишди, ҳаракат қилишолмади. Қолаверса, Аллоҳ таоло мусулмонларга сакинати берувчи, тинчлантирадиган уйқу бағишлади.³⁷²

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло бу борада шундай марҳамат қилади:

إِذْ يَغْشِيَكُمُ النَّعَاسُ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنْزِلُ عَلَيْكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُم رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ.

«Ўшанда У сизни Ўзидан омонлик қилиб, мудроқ ила ўраган эди ва сизни поклаш, сиздан шайтоннинг васвасасини кетказиш ҳамда қалбларингизни боғлаш ва қадамларингизни собит қилиш учун устингизга осмондан сув туширган эди» («Анфол» сураси, 11-оят).

Пайғамбар алайҳиссалом икки ракат намоз ўқидилар ва Аллоҳга дуо қилдилар. Ҳазрати Али карромаллоҳу ваҷҳу шундай деганлар: «Яхши эслаيمان, Бадр куни Расулуллоҳдан бошқа ҳаммамиз ухлаб қолгандик. Расули Акрам алайҳиссалом бўлсалар тонгга қадар бир дарахт тагида намоз ўқиб, йиғлагандилар» (Ибн Ҳузайма, II, 52).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тонг отгач:

«Эй Аллоҳнинг бандалари! Намозга!» дея мусулмонларни уйғотдилар ва бомдод намозини ўқигач, жиҳодга ташвиқ қилдилар (Аҳмад, I, 117).

Қурайш мушриклари мусулмонлар қаршисида турмасдан аввал Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қўлларидаги камон билан мужоҳидларни *«Бу ёққа кел, орқага юр!»* каби таълимотлар билан сафлантириб, санаттирдилар. Шу аснода сафдан олдинга чиққан Савод ибн Ғозийянинг қорнига тегиниб:

«Эй Савод! Сафга тур!» дедилар. Савод эса:

– Эй Расулуллоҳ, жонимни оғритдингиз! Аллоҳ Сизни ҳақ билан юборди. Қасос истайман! – деди. Пайғамбар алайҳиссалом дарҳол қоринларини очдилар. Ансорлар жамоаси:

– Эй Савод! У зот Аллоҳнинг Расули – дедилар.

³⁷² Таборий, «Тафсири», IX, 256-261.

– Адолатда ҳеч қайси башар бошқасидан устун эмас! – деди Савод. Расулulloҳ:

«Қани, жазола!» дедилар.

Савод бўйнини узатиб, Борлиқ Нурининг қоринларидан ўпди.

Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Эй Савод! Нега бундай қилдинг?» дея сўрагандилар, Савод:

– Кўриб турганимиздек жангга тайёрланаяпмиз. Менинг энг охириги лаҳзаларим Сиз билан бўлган онлар бўлсин! – деди. Шундан кейин Сарвари Олам унга дуойи хайр қилдилар (Ибн Ҳишом, II, 266-267; Ибн Саъд, II, 15-16).

Икки қўшин Рамазон ойининг 17-сида, Жума куни Бадр саҳросида юзма-юз саф тизишди. Жазирама кун эди. Ўша кунгача араблар фақат насаб, ирқ ва қариндошлик каби қавмият дарди билан жанг қилардилар. Энди эса қавмият ўрнини дин эгаллаганди. Диний ҳамият туйғуси арабларда ниҳоятда мустаҳкам бўлган қариндошлик боғлиқлигини тугатганди. Ҳаттоки, ота, амаки, тоға, фарзанд, ака-ука, амакиваччалар каби яқин қариндошлар ҳам бир-бирига қарши томонларда эди. Ўша куни ҳазрати Абу Бакр ўғиллари билан, Абу Убайда ибн Жарроҳ оталари билан, Ҳазрати Ҳамза укалари билан қилич-қиличга келдилар. Бу жанг ниҳоятда улуғ ибрат манзарасини акс эттирди.

Аллоҳ таоло марҳамат қилади:

قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى
كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَهُمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَنْ يَشَاءُ
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ.

««Сизга тўкнашган икки фирқада ибрат бор эди. Бир фирқа Аллоҳнинг йўлида уришади. Бошқаси кофирдир. Улар ўз кўзлари билан (душман) ўзларига икки баробарлигини кўриб турардилар. Ва Аллоҳ кимни хоҳласа, ўшани Ўз нусрати ила қўллар. Албатта, бунда ақл эгалари учун ибрат бордир», деб айт» («Оли имрон» сураси, 13-оят).

Жанг майдонига мағрур ҳолатда келган мушриклар кибрланиб, ўзларини енгилмас гуруҳ ўлароқ кўрардилар. Аллоҳ таоло мушрикларнинг бу ҳолини ояти калималарда шундай марҳамат қилади:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ
اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ . وَإِذْ زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ قَالَ لَا غَالِبَ
لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ فَلَمَّا تَرَأَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَى عَقَبَيْهِ

وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنْكُمْ إِنِّي أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ.

«Ва диёрларидан кибру ҳаво билан, одамларга риё учун чиқиб, Аллоҳнинг йўлидан тўсадиганларга ўхшаманг. Аллоҳ нима қилаётганларини ихота қилгувчидир. Ўшанда шайтон уларга амалларини зийнатлаб кўрсатди ва: «Бу кунда одамлардан сизга ғолиб кела оладиган ҳеч ким йўқ. Мен сизнинг ҳомийингизман», деди. Икки жамоа бири-бирини кўрганида эса, орқасига қайтди ва: «Албатта, мен сиз кўрмаётган нарсани кўрмоқдаман. Мен Аллоҳдан қўрқаман. Аллоҳ иқоби шиддатли зотдир», - деди» («Анфол» сураси, 47-48-оятлар).

Уларнинг ғурурларини эса илоҳий иззат, юксак қатъият билан остин-устун этди:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيَفْضَحُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُخْشَرُونَ

«Албатта, куфр келтирганлар молларини Аллоҳнинг йўлидан тўсиш учун сарфларлар. Бас, уларни сарфлайдилару, сўнгга ўзларига ҳасрат бўлади, кейин маблуг бўларлар. Куфр келтирганлар жаҳаннамга тўпланурлар» («Анфол» сураси, 36-оят).

Фаришталарнинг ёрдами

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мушрикларга қарадилар. Улар минг киши атрофида эди. Саҳобалар эса уч юз ўн уч киши эди.³⁷³ Дарҳол қиблага юзланиб, қўлларини кўтардилар. Роббиларига овоз чиқариб, шундай ёлвордилар: «Эй Аллоҳим! Менга берган ваъданинг ўрнига келтир! Менга зафар эҳсон айла! Эй Аллоҳим! Агар аҳли исломнинг бу жамоасини ҳалок қилсанг, ер юзиде Сенга ибодат қиладиган ҳеч ким қолмайди!»

Пайғамбар алайҳиссалом муборак қўлларини самога очиб, шу қадар ёлвордиларки, ридолари елкаларидан тушиб кетди. Бунга кўрган Абу Бакр розияллоҳу анҳу ёнларига келиб, ридоларини олдилар, елкаларига ташладилар ва:

— Эй Аллоҳнинг Расули! Роббингизга ёлворганингиз етади. Аллоҳ таоло Сизга берган ваъдасини, албатта, бажаради! – дедилар.

373 Баро розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: “Биз Муҳаммад алайҳиссаломнинг саҳобалари, ораимизда Асҳоби Бадрнинг сонини Талут билан бирга дарёни кечиб ўтган мўмин аскарларнинг сони қадар, яъни уч юз ўн уз киши бўлганини гаплашардик.» (Бухорий, Мағозий, 6; Термизий, Сийар, 38/1598)

Бутун мўмин қалблар дуо ва илтижо ҳолатида эди. Илоҳий каломда лутфий Раҳмоний шундай муждаланди:

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِالْفِ
مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ. وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ
وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ.

«Ўшанда Роббингиздан мадад сўраганингизда, сизни (сўровингизни) ижобат қилиб: «Албатта, мен сизларга кетма-кет келадиған мингта фаришта ила мадад берувчиман», деди. Аллоҳ у(мадад)ни башорат ва қалбларингиз у билан хотиржам бўлиши учунгина қилди. Ғалаба эса, фақат Аллоҳнинг ҳузуридадир. Албатта, Аллоҳ ғолиб ва ҳикматли зот-дир» («Анфол» сураси, 9-10-оятлар)

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرِ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ. إِذْ
تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِّنَ
الْمَلَائِكَةِ مُنَزَّلِينَ. بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّنْ فَوْرِهِمْ
هَذَا يُمِدِّدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ.

«Батаҳқиқ, Бадрда оз бўлсаларингизлар ҳам, Аллоҳ сизларга нусрат берди. Бас, Аллоҳга тақво қилинг, шоядки шукр қилсангиз. Мўминларга: «Сизга Роббингиз туширилган уч минг фаришталар ила мадад бермоғи кифоя қилмайдими?!» деганингни эсла! «Ҳа (кифоя қилади)! Агар сабр ва тақво қилсангиз, улар шу пайт келиб қолсалар ҳам, Роббингиз сизга белгили беш минг фаришта ила мадад беради» («Оли имрон» сураси, 123-125-оятлар).

Аллоҳ жалла жалалуху ўша куни мўминларга фаришталар билан ёрдам берди.³⁷⁴ Мўминларнинг ихлоси билан фаришталарнинг сонини минг, уч минг, ниҳоят беш минггача орттирди.

Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва саллам олдиндан мушрикларнинг олди кишиларида қай бири қаерда ўлдирилишини билсаларда, Аллоҳ мўминларга зафар насиб қилишидан лутфи илоҳий орқали хабардор бўлган бўлсаларда, ўша кеча тонггача Аллоҳга ёлвориб, ҳолдан тойгунгача дуо қилгандилар. Бу бандалик шуурининг муҳим тазоҳирларидан биридир. Аллоҳ таоло ҳам биздан фақат бандалик қилишимизни истайди. Аллоҳга яқинлашиш учун тазаллул ва тазарру билан Унга ёлворишдек мустаҳкам йўл бўлмайди.

374 Бухорий, Мағозий, 4, 6; Муслим, Жиход, 58.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Бадр куни: *«Ана, Жаброил! Отининг бошидан тутган, устида уруш анжомлари билан (мададга келибди)!»* дея марҳамат қилдилар (Бухорий, “Мағозий”, 11).

Хувайтиб ибн Абдулуззадан шундай ривоят қилинади: «Мен Бадрда мушриклар билан бир жойда эдим, ибрат берадиган ҳолатларнинг гувоҳи бўлиб, малакларни кўргандим. Улар еру осмон орасида Қурайшликларни ўлдирар, асирга олардилар. Ўшанда ўзимга ўзим: «Бу зот (Пайғамбар алайҳиссалом), шубҳасиз, Аллоҳнинг ҳифзу ҳимоясида!» – дедим. Кўрган нарсаларим ҳақида ҳеч кимга гапирмадим» (Ҳоким, III, 562/6084).

Абу Довуд ал-Мозинийдан куйидагича нақл қилинади: «Бадр жангида мушриклардан бирини яралаб, ўлдираман деб таъқиб қилдим. Қиличим ҳали унга тегмасидан боши ерга думалаганини кўрдим. Билдимки, уни мендан бошқа бири (яъни бир фаришта) ўлдирди» (Аҳмад, V, 450).

Анас розияллоҳу анхудан келган ривоятга кўра, мушриклар яқинлашганида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Кенглиги еру осмон қадар бўлган жаннатга кириш учун ўрнингиздан туринг!» – дея марҳамат қилдилар. Ансорлардан Умайр ибн Ҳумом розияллоҳу анху:

– Эй Расулуллоҳ! Кенглиги еру осмонлар қадар бўлган жаннатми? – дея сўрадилар.

Пайғамбаримиз алайҳиссалату вассалом:

«Ҳа», – дея марҳаматдилар. Умайр:

– Қандай яхши?! Қандай аъло! – дедилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Нега бундай дединг?» – дея сўрадилар. Умайр розияллоҳу анху:

– Аллоҳга қасамки, эй Расулуллоҳ, жаннат аҳлидан бўлишни истаганим учун сўрадим, бошқа мақсадим йўқ, – дедилар. Расули Акрам алайҳиссалом:

«Шубҳасиз, сен жаннатисан!» – дея марҳамат қилдилар.

Умайр бу гапни эшитиб, халтасидан бир нечта хурмо чиқариб ея бошлади. Сўнг:

– Агар шу хурмоларни егунча яшасам, бу ҳақиқатдан ҳам узун умрдир, – дея кўлидаги хурмони ташлаб, жиҳодга югурди. Кейин шаҳид бўлгунича мушриклар билан жанг қилди (Муслим, “Имора”, 145; Аҳмад, III, 137).

Бадр жанги мубораза, яъни яккама-якка олишув билан бошланди. Мусулмонлар орасидан чиққан мубораза мардлари – ҳазрати Ҳамза, ҳазрати Али ва ҳазрати Убайда рақибларини ўлдирдилар. Лекин Убайда розияллоҳу анху оёқлари узилган ҳолатда қайтгандилар, бироздан кейин Расулуллоҳнинг: *«Сен бу улуг мақомга етдинг!»* хушхабарларини олиб, шаҳид бўлдилар (Вокидий, I, 69-70).

Шундан кейин икки қўшин секин-аста бир-бирига яқинлаша бошлади. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобаларнинг бирданига ҳужум қилишларига изн бермадилар. Чунки Қурайш мушриклари орасида карвоннинг хавф остида қолгани фикри билан жанг қилишни хоҳламаётганлар ҳам бор эди. Мусулмонларнинг дарҳол ҳужум қилмаслиги билан уларнинг бу истаксизлиги мушрик сафларида жанг қилиш азмига путур етарди. Зотан, яккама-якка олишувга чиққан жангчиларнинг мағлубияти уларни хавотирга солганди. Лекин малъун Абу Жаҳл бор нафрати билан ҳайкирарди:

– Бир кишининг ўлими билан руҳингизни туширманг! Юринглар! (Вокидий, I, 71)

Шунда мушриклар умумий ҳужумга ўтишди. Мусулмон сафларидан Ҳақ даргоҳига улашган чин дилдан қилинган дуолар куфр сафларига қаратилган ҳуркитувча наъра каби эшитилган «Такбир ва Лафзаи Жалол» овозлари тинмас, иймонга тўла қалбларни жўшган сари жўштирарди.

Нихоят, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам ҳужум амрини бердилар. Икки қўшин олишиб кетди. Шиддатли жанг бошланди. Олишув борган сари аёвсиз тус ола бошлади.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳақ субҳанаҳу ва таолога илтижо қилиш билан бирга саҳобаларнинг ғайрат ва кучини орттириш учун орала-рида югуриб турар ва қайта-қайта:

سَيِّهَزُمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ.

«**У жамоа тезда енгилар ва орқаларига қараб қочарлар**» («Қамар» сураси, 45-оят) ояти каримасини ўқирдилар. Ортидан хушхабарни етказардилар:

«Кимда ким бугун душмандан юз ўғирмасдан, сабот билан жанг қилсаю шаҳид бўлса, Ҳақ субҳанаҳу ва таоло, албатта, уни жаннатга киритади. Бугун шаҳид бўлганларга Жаннатул Фирдавс тайёрдир. Ҳужум ва ҳамла қилингллар!» (Ибн Ҳишом, II, 267-268).

Бу гаплардан кейин ёнларидаги Абу Бакр розияллоҳу анҳуга қараб:

«*Хушхабар! Жаброил ва фаришталар ёрдамга, мададга келдилар*», – дея марҳамат қилдилар.

Бир пайт ердан кичик тошлар олиб: «*Юзингиз қора бўлсин!*» – дея душманларга отдилар.³⁷⁵ Ўша лаҳзаларда душман тарафидан кучли шамол кўтарилди. Шиддатли довул эсди – кўз кўзни кўролмай қолди.

375 Ибн Ҳишом, II, 267.

Бадр арслонлари

Ҳазрати Али розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Биз Бадрда Расулуллоҳга талпинардик. Ўша куни ул Зоти муборак душманларга яқин эдилар, орамизда энг жасур ва матонатлимиз эдилар» (Аҳмад, I, 86).

Ҳабиби Акрамнинг жасоратлари борасида Баро розияллоҳу анҳу шундай нақл қилганлар:

«Жанг қизиганида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга талпинардик. Энг мард жангчимиз, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бир сафда туриб билганимиз эди» (Муслим, “Жиход”, 79).

Саҳобаи киромлар бу ғазотда ниҳоятда буюк фидокорлик ва қаҳрамонлик кўрсатганлар. Айниқса, Аллоҳнинг шери ҳазрати Ҳамза розияллоҳу анҳу катта шижоат ва жанговарлик намунаси бўлдилар. Жумладан, таниқли мушриклардан Умайя ибн Ҳалаф саҳобалардан Абдурраҳмон ибн Авфдан:

— Урушда ишора сифатида кўксига туяқиш қаноти таққан киши ким эди? — дея сўрайди.

— У Ҳамза ибн Абдулмутталиб! — деган жавобини олгач, шундай дейди:

— Бизга нима қилган бўлса, ўша қилди! (Ибн Ҳишом, II, 272)

Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу ҳам амакилари Ҳамза каби қаҳрамонлик кўрсатган, мушрикларнинг бошини танасидан жудо қилгандилар.³⁷⁶

Абу Жаҳл от устида ражазлар³⁷⁷ айтиб, ҳеч қандай жангда ундан интиқом олинмаслигини иддао қилар ва:

— Онам мени шундай ишлар учун туққан! — дея мактаниб турарди (Ибн Ҳишом, II, 275).

Абдурраҳмон ибн Авф розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади:

«Бадр куни уёк-буёкқа қарадим, Ансорлардан икки йигитнинг орасида турганимни кўрдим. Ҳолбуки, кучлироқ кишиларнинг орасида бўлишни хоҳлардим. Улардан бири иккинчисига эшиттирмай:

— Эй амаки! Сиз Абу Жаҳлни танийсизми? — дея сўради.

— Ҳа, танийман. Уни нима қиласан?-деб сўрадим.

³⁷⁶ Ибн Асир, *Усдул Ғабо*, IV, 97.

³⁷⁷ **Ражаз** — Араб арузидаги бир баҳрнинг номи. Бу ном “титрама” маъносида келади ва бу баҳр икки жуфт тафъилагача туширилиши ва шунинг учун бир ражзага яъни “ўрнидан тураётганида озгинликдан калтирага мода туя”га ўхшагани учун бу ном берилган. Ёхуд “Ражаз — жўровозлик” авваллари бу вазн танлаб олинган жанговар лапарларни жўровозликда қуйлангани маъносида ҳам келган бўлиши керак. (Жаҳонда А.Четин, Н. (Икмол), *М.Е.В ЁА*, “Ражаз”, IX, 657)

Бир пайтнинг ўзида тез суратда ва оҳисталик ҳолатини ургули ва ритмик тарзда жамлагани учун ҳар хил мусиқа асбоби билан қўлланишга қулай бўлган, шунинг учун маъно хотирада сақланиб қолиши имконини берган, қайғу ва севинч ҳолларини тилга олиниши учун муносиб бўлган ражаз баҳрининг ўн бештача тури мавжудлиги таъкидланади. (Тоҳирул Мавловий, *Адабиёт лугати*, с. 120, “Ражаз” бўлими.)

– Эшитишимча, у Расулуллоҳни сўқармиш. Бор йўғим қўлида бўлган Аллоҳга қасамки, уни бир кўрсам, иккимиздан ажали етган биримиз бўлмаганунимизча, қўйиб юбормайман! – деди йигит.

Унинг гапларидай хайрон бўлдим. Иккинчиси ҳам шундай деди. Шу икки йигитнинг орасида бўлганимдан севиндим. Бироздан кейин Абу Жаҳлни жанг майдонида ўралашиб юрганини кўрдим ва:

– Қаранглар, сизлар сўраган киши! – дедим.

Йигитлар қиличини яланғочлаб Абу Жаҳлга қараб югуришди. Бу йигитлар Муоз ибн Афра ва Муоз ибн Амр эди» (Бухорий, “Мағозий”, 10; Муслим, “Жиход”, 42).

Муоз ибн Амрдан шундай ривоят қилинади:

«Абу Жаҳлни қиличдан ўтказгандим, ўғли Икрима ҳам менга қилич солиб қўлимни кесди. Қўлим теримга осилиб қолди. Кун бўйи қўлим орқамдан судралганича жанг қилдим. Бу ҳолатда жанг қилишга қийналардим. Менга ноқулайлик беравергани учун узилган қўлимни оёғим билан босдим ва узиб отдим!» (Ибн Ҳишом, II, 275-276)

Бир пайт Пайғамбар алайҳиссалом:

«Абу Жаҳл нима қилаётган экан-а? Ким бориб қарайди?» – дедилар. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху уни излаб кетгандилар, ерда ётганида учратдилар. Воқеанинг давомини шундай ривоят қилганлар: «Мен уни сўнгги нафасини бераётганида учратдим ва танидим, бўйнига оёғимни босдим:

– Эй Аллоҳнинг душмани! Аллоҳ сени залил ва ҳақир қилдими?

– Аллоҳ мени нима билан залил ва ҳақир қилди, қавминг ўлдирган кишилар орасида мендан устун яна ким бор? Эй қўйбоқар чўпон! Сен машаққатли ва етишиш қийин бўлган бир жойга чиқибсан. Уни қўй, бугун даврон кимники, ундан гапир! – деди.

– Аллоҳ ва Расулининг даврони! – дедим. Уни ўз қиличи билан ўлдирдим ва Расулуллоҳ алайҳиссалоту вассаломнинг ёнларига бордим: – Абу Жаҳлни ўлдирдим! – дедим. Аллоҳга ҳамду сано айтдилар ва:

«У бу умматнинг Фиръавни эди», – дея марҳамат қилдилар (Бухорий, “Мағозий”, 12; Аҳмад, I, 444; Ибн Ҳишом, II, 277; Воқидий, I, 89-90).

Умму Ҳорисанинг ўғиллари Бадр ғазотидан душман томонидан отилган камон билан шаҳид қилинганди. Онаси Расулуллоҳнинг ҳузурларига келиб:

– Эй Расулуллоҳ! Агар ўғлим Ҳориса жаннатда бўлса, сабр қилиб савобини кутаман, аксинча бўлса, унинг учун бор кучим билан йиғлаб аза тутаман, – деди.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам унга шундай хушхабар етказдилар:

«Эй Умму Ҳориса, жаннатнинг бир нечта даражаслари бор. Ўғлинг улардан (энг юксак даража) Фирдавсул Аълога эришди» (Бухорий, “Жиход”, 14; Аҳмад, III, 272).

Бу хушхабарни эшитган Ҳорисанинг онаси жилмайиб, ўзига ўзи:

– Буни қара-я! Буни қара, сенинг бу улуғ насибангни, эй Ҳориса! – дея орқасига қайтди (Ибн Асир, «Усдул Ғабо», I, 426).

Бадр ғазоти бир пайтнинг ўзида ислом ва иймоннинг яшаши учун мужода-ла бўлгани учун, бу илк жиходга қатнашган асҳоби киромлар мусулмонларнинг энг фазилатлиси шарафига ноил бўлдилар. Ҳақ Таоло бу жангга фаришталар кўшинини ҳам сафарбар этди. Бадрдаги қутлуғ ҳаяжон шарорасида қатнашган фаришталар ҳам бошқа фаришталардан кўра буюк иззатга муваффақ бўлдилар. Жумладан, Жаброил алайҳиссалом Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга:

– Эй Расулуллоҳ! Бадр жангига қатнашганлар ҳақида нима дейсиз? – деганларида, Расулуллоҳ алайҳиссалом:

«Уларни мусулмонларнинг энг фазилатлилари санаймиз!» – дея жавоб бердилар.

Жаброил алайҳиссалом ҳам шунга муқобил жавоб бердилар:

– Биз ҳам фаришталардан Бадр жангида қатнашганларни худди шундай, фаришталарнинг энг хайрлиси ҳисоблаймиз! (Бухорий, “Мағозий”, 11)

Ўша куни пешинга яқин жанг мўминлар ғалабаси билан ниҳояланди. Ўн тўрт мусулмон шаҳид бўлган, Абу Жаҳл ва етмиш мушрик ўлдирилган, етмиш нафари эса асир олинди. Шундай қилиб, бадбахт мушриклар, Бадрга келиб қахрамонлик кўрсатмоқчи бўлдилар, лекин орзу қилганлари зафар шароби ўрнига ажал-қадахларидан ўлимни ичдилар. Жориялари кўшиқ айтиш ўрнига йиғлаб мотам тутди. Ўз сафларидаги арабларнинг қорнини тўйдириш ўрнига, уларни очкаган жаҳаннам чуқурларига тўлдирдилар.

Пайғамбар алайҳиссалом қуролланган ҳолда:

سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ.

«У жамоа тезда енгилар ва орқаларига қараб қочарлар» («Қамар» сураси, 45-оят) ўқиб чодирдан чиқдилар (Бухорий, “Жиход”, 89).

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Бу оят Маккада нозил бўлганида, ўзимга ўзим: «Қайси жамоат мағлуб бўлади? Кимга ғалаба берилади?» дегандим. Будр куни келганида, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу оятни ўқиганларини эшитиб, енгилиши хабар берилган жамоат Қурайш мушриклари эканини англадим. Оятнинг тафсирини ўша куни ўргандим» (Ибн Саъд, II, 25; Ибн Касир, «ал-Бидоя», III, 312).

Ибн Аббос розияллоҳу анҳумо

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ.

«Аллоҳнинг неъматини куфрга алмаштирган ва қавмларини ҳалокат диёрига туширганларни кўрмадингми?» («Иброҳим» сураси, 28) оятини тафсирилар экан: «Шубҳасиз, улар Қурайш кофирлари, онқўрлик билан қарши олинган неъмат Муҳаммад алайҳиссолату вассалом. Қавмларини ҳалокат диёрига тушгани эса Бадр куни қавмларини оловда ёқиш учун олиб келганларидир», деган (Бухорий, «Мағозий», 8; «Тафсир», 14/3).

Ислом ва иймоннинг зафари билан ниҳояланган Бадр ғазотида Аллоҳ самий, ихлосли ва мутаққий бандаларига мададини кўрсатган буюк мўъжизалар ва улардан олинадиган жуда кўп ибратларга лиммо-лим тўладир.

Бу муаззам зафардан кейин Ҳақ субҳанаҳу ва таоло мусулмонларга ужуб (ўзидан ғурурланиш) ҳоли рўй бермаслиги учун мана бу ояти каримани инзол буюрди:

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءٌ حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ.

«(Эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам, уларнинг юзига кўлингиздаги бир сиқим тошчаларни) отган пайтингизда, сиз отмадингиз, балки Аллоҳ отди» («Анфол» сураси, 17-оят).

Инсонинг куч-қудрати илоҳий тақдир доирасида бўлади. Шунинг учун ҳам:

لَحَوْلٌ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ

«Азим ва буюк Аллоҳдан бошқа ҳеч кимда куч-қувват йўқ» дея марҳамат қилинади. Чунки азалда бўлмаган ҳолатда, фақат Аллоҳнинг лутфу карами соясида бунёд бўлган барча махлуқотда бор нарсалар Аллоҳ таолодандир. Шунинг учун куллий ирода бутун воқеа-ҳодисаларни ва махлуқотни ихотаю ихтиво этади. Бу ирода ва қудратнинг асли Яратганга оид деганидир. Аммо инсон бу дунёга юборилар экан, унга жузъий ирода берилган ва хайрга ҳам, шаърга ҳам истеъдодли қилинган. Бу куч-қувватни қаерга ва нимага сарфлашни эса инсоннинг ўзига қўйиб қўйгандир.

Бадрдан қайтиш

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам душман устидан ғолиб келганларида, одатларига кўра ўша ҳудуднинг очик майдонида уч кун қолиб кетардилар. Бадр ғазотининг учинчи куни ҳам Пайғамбар алайҳиссалом туя-

ларини келтиришларини сўрадилар. Йўл учун зарур нарсалар туяга юкланиб, боғланди. Расулуллоҳ яёв юра бошладилар. Саҳобалар ҳам орқа-олдин юра бошладилар ва бир-бирларига:

– Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бирор иш учун кетаяптилар, чоғи? – дедилар. Ниҳоят, Пайғамбар алайҳиссалом мушриклар ташланган кудук бошида тўхтадилар ва уларни исми билан мурожаат қилиб:

«Эй Абу Жаҳл! Эй Умайя ибн Ҳалаф! Эй Утба ибн Робиа! Эй Шайба ибн Робиа!» дедилар ва: *«Сизлар Аллоҳга ва Расулига эргашиганингизда яхши бўлмасмиди? Биз Роббимизнинг бизга ваъда қилганини ҳақ ва тўғри деб билдик. Сизлар Роббингиз сизга ваъда қилганларини ҳақ деб топдингизми?»* – дея марҳамат қилдилар.

Умар розияллоҳу анҳу:

– Эй Расулуллоҳ! Рухсиз жасадлар билан гаплашаяпсизми? Улар чириган гўшт ҳолида бўлса, сизга қандай жавоб берадилар? – дедилар.

Пайғамбар алайҳиссалом:

«Муҳаммаднинг нафси қўлида бўлган Аллоҳга қасамки, улар менинг сўзларимни сизлардан ҳам яхши эшитишади. Лекин жавоб беришга қодир эмаслар!» дея марҳамат қилдилар (Бухорий, “Мағозий”, 8; Муслим, “Жаннат”, 77).

Бадрда жанг охирлаган вақтда Жаброил алайҳиссалом Пайғамбар алайҳиссаломни вассаломнинг олдиларига келиб:

– Эй Муҳаммад! Аллоҳ таоло мени Сизга юборди ва Сиз рози бўлмаганингизча (ёрдамларимиздан мамнун бўлмагунча) ёнингиздан кетмаслигимни амр этди. Сиз рози бўлдингизми? – дедилар.

«Ҳа! Рози бўлдим!» – дея жавоб бердилар Сарвари Олам. Шундан кейин Жаброил алайҳиссалом кетдилар (Воқидий, I, 113; Ибн Саъд, II, 26-27).

Бу зафар муносабати билан Мадинаи Мунаввари сурурга ғарқ бўлар экан, Макка мотамга бурканди. Ҳатто Абу Лаҳаб қайғудан ўлиб кетди.³⁷⁸ Шу билан илоҳий ваъда тажалли топди.

Фақат бу орада Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қизлари Руқийянинг вафотлари туфайли Бадр зафари қувончи узоқ давом этмади.

Асирлар билан муомала

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Бадрда уч кун қолиб, Мадинага қайтдилар. Асирга олинганларни нима қилишни ҳазрати Абу Бакр, ҳазрати Али ва ҳазрати Умар розияллоҳу анҳуму ажмаъин билан маслаҳат қилдилар.

Абу Бакр розияллоҳу анҳу:

³⁷⁸ Ибн Ҳишом, II, 289.

– Эй Аллоҳнинг Расули! Булар қариндош ва ака-укаларимиз. Мен улардан фидя (озод бўлиш ҳақи) олишни муносиб кўраман. Улардан олган маблағимиз кофирларга қарши курашишда биз учун қувват бўлади. Балки Аллоҳ уларни ҳидоятга бошласа, улар бизга ёрдамчи бўлишади, – дедилар.

Пайғамбар алайҳиссалом, ҳазрати Умарга:

«Эй Хаттоб ўғли! Сенинг фикринг қандай?» – дея сўрадилар. У киши:

– Йўқ! Эй Расулуллоҳ! Мен Абу Бакр билан бир фикрда эмасман! Уларнинг бошини танасидан жудо қилишимизга изн беринг! Менга рухсат беринг, (қариндошларимдан) фалончининг бўйинини мен узаман! Алига рухсат беринг, (укаси) Акилнинг бўйинини у узсин! Токи, Аллоҳ қалбимизда мушрикларга қарши бир юмшоқлик ва ожизлик йўқлигини кўрсатсин! Бу асирлар мушрикларнинг энг олдилари, куфрнинг бошчиларидир! – дедилар.

Фаҳри Коинот алайҳиссалом ҳазрати Абу Бакрнинг қарашларига мойиллик билдирдилар (Муслим, “Жиход”, 58; Термизий, “Сияр”, 18/1567; Аҳмад, I, 30-31, 383-384; Вокидий, I, 107; Ибн Саъд, II, 22).

Чунки уларнинг ҳидоятга ноил бўлиши ва улардан Аллоҳга ибодат қиладиган бир насл чиқишидан умид қилардилар.

Асирлар маслаҳатга кўра фидя эвазига озод қилинди. Фидя беролмайдиганлар эвазсиз озод қилинди. Фақат уларнинг ўқиш-ёзишни биладиганларига ўн нафардан мадиналик болаларга ўқиш-ёзишни ўргатиш вазифаси юклатилди. Ваҳий китоби бўлган ва охират Қуръонини жамлаган Зайд ибн Собит розияллоху анҳу ҳам ўқиш-ёзишни улардан ўргангандилар (Аҳмад, I, 247; Вокидий, I, 129; Ибн Саъд, II, 22).

Аллоҳ таоло асирлар ва улардан олинган фидя ҳақида шундай марҳамат қилади:

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَصَ
الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ . لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ
سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ . فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ
حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ .

«Бирор Пайғамбар учун то ерда (душманларга) зарба бермагунича, асирларга эга бўлиш мумкин эмас. (Сиз мўминлар) дунё матоҳини истайсизлар. Аллоҳ эса (Сизлар учун) охиратни истайди. Аллоҳ қудратли ва ҳикматли (зот)дир. Агар Аллоҳнинг (тақдирда хатони кечириши тўғрисидаги) битиги бўлмаганда, албатта, сизларга олган (товон)ларингиз учун улкан азоб етган бўлур эди. Олган ўлжаларингизган ҳалол пок ҳолида танов-

вул қилингиз ва Аллоҳдан қўрқингиз! Албатта, Аллоҳ кечиримли ва раҳмлидир» («Анфол» сураси, 67-69-оятлар).

Ҳазрати Умардан шундай ривоят қилинади: «Тонгда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига келганимда, ул зоти муборак ва Абу Бакр ўтириб йиғлаётгандилар.

– Эй Расулуллоҳ! Сиз ва дўстингизни нима йиғлатди? Менга ҳам айтин-гллар! Йиғлайдиган нарса бўлса мен ҳам йиғлайман, – дедим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Бу шерикларингнинг асирлардан фидя олганлари туфайли бошимга нималар келмади! Уларга йўлиқадиган азоблар шу ёнимдаги дарахтдан ҳам яқин экани менга кўрсатилди!» – дея марҳамат қилдилар» (Аҳмад, I, 31; Муслим, “Жиход”, 58).

Аллоҳ таоло душманлар буткул мағлуб қилиниб, дин иззат топмасдан ва фитна ўртадан кўтарилмасдан аввал асир тутишдан, уларни фидя эвазига озод қилишга рози бўлмаган, шунинг учун мусулмонларни огоҳлантириб марҳамат қилган. Фидя олишдан мақсад – дунёвий истак. Ҳолбуки, Аллоҳнинг хоҳиши охират саломатлигини кўзда тутди. Дин душманларининг тўлиқ ўзлаштирилмасдан асир олиниши мўминларнинг охират саломатлигини хавфга қўйиши мумкин эди.

Ижтиҳоддаги бир хато туфайли итоб этмаслик, Бадр ғазотида қатнашганларга азоб қилмаслик ёхуд очиқ ойдин ман қилинмаган бир ишни қилганни жазоламаслик каби илоҳий ҳукм Лавҳул Махфудда ёзилгани учун Аллоҳ таоло мўминларни кечирган, олган ўлжаларини ҳалол қилиб, уларга жазо бермаган.

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло асир ва қулларга эҳсон билан муомала қилиш кераклигини амр этди.³⁷⁹ Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳам бу борада жуда кўп баёнлари мавжуд. Ҳатто вафот этаётганларида охириги сўзлари: *«Намозга, айниқса намозга бепарво бўлманглари! Қўл остингиздагилар ҳаққидан Аллоҳдан қўрқинглари!»* бўлган (Абу Довуд, “Адаб”, 123-124/5156; Ибн Можа, “Васоя”, 1).

Маърур ибн Сувайддан шундай нақл қилинади: «Мен Абу Зарр розияллоҳу анхуни устларида қимматбаҳо кийим билан учратдим. Худди шу либосдан хизматчилари ҳам кийганди. У кишидан бунинг сабабини сўрадим. Абу Зар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам замонларида бир кишини онаси туфайли айблаганини, шунинг учун Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай марҳамат қилганларини айтдилар: *«Сен ҳамон жоҳилият ахлоқида бўлган кишисан! Улар сизларнинг хизматкорингиз ва шу билан бирга биродарингиздир. Аллоҳ уларни сизларнинг ҳимоянгизга берган. Кимнинг ҳимоясида бир биродари бўлса, ўзи ейдиган нарсадан унга едирсин, ўзи кийганидан унга ҳам*

379 Қаранг: “Нисо” сураси, 36-оят.

кийдирсин. Уларга эплолмайдиган ишларни юкламанглар. Агар юкласангиз, уларга ёрдам беринглар». (Бухорий, 15; Муслим, “Айман”, 40).

Мусъаб ибн Умайрнинг биродарлари Абу Азиз ушбу ибратли ҳодисани ривоят қилганлар:

«Бадр жангида мен ҳам асир тушгандим, Ансорлардан бир жамоатга топширилдим. Расулulloҳ: *“Асирларга чиройли муомала қилинг!”* дея буюргандилар. У зоти муборакнинг амрларини адо қилиш учун Ансорлар жамоаси тонгу шомда ўзларига ажратилган нонни менга берар, ўзлари хурмо билан кифояланардилар. Мен ҳаё қилардим, нонни улардан бирига берардим, у ҳам қўл теккизмасдан яна ўзимга қайтарарди» (Ҳайсамий, VI, 86; Ибн Ҳишом, II, 288).

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва саҳобаларининг бундай олийжаноб хатти-ҳаракатлари зулм ва ноҳақлик авж олган бир даврда инсонийлик номига Қиёматга қадар ўрناк бўладиган фазилатнинг шоҳ асари бўлган. Расулulloҳ одамларга яхшилик ва эҳсон билан чиройли муомала қилиб, ҳолу амал билан таблиғда бўлар, шу йўл билан қалбларни юмшатиб, сўнгра исломни англатардилар. Бадр асирларининг жуда кўпи мана шу гўзал муомаларнинг таъсирида мусулмон бўлгандилар.

Ислом қуллик³⁸⁰ муассасани қабул қилмаганидек, одамларга ҳам буни ташвиқ қилмаган. Лекин жамиятдаги бу ҳақиқатни кўриб, уни бир зумда йўқотмаган, жамият ҳаётида қарама-қаршиликка йўл очиши мумкинлиги мулоҳазаси билан буткул ҳукмдан бекор қилмаган. Лекин уни суъистеъмол қилмаслик ва ёмон мақсадларда фойдаланмаслик учун бир неча жиддий қоидалар билан тартибга солди. Бу билан қуллик муносабатларини ҳам чиройли ҳолатга келтирди.

Модомики, миллатлар орасида уруш бор ва Қиёматгача бўлар экан, унда эркини йўқотган одамларга оид қоидаларга ҳар доим эҳтиёж бўлади. Шундай экан, уни буткул йўқотиш ўрнига муайян қоидаларни жорий этиш ва қуллик муносабатларини тартибга солишни тақозо этади.

Ислом ўртага қўйган қоидалари билан қул ва хожани бир-бирига яқинлаштиради ва қулларни қутқариб қолишга ҳаракат қилади. Масалан, бир одам хато қилса ва беҳосдан бир кишини ўлдириб қўйса, бу ҳолатда каффорат ўлароқ даставвал бир қулни озод қилиш буюрилади. Иккинчи ўринда ўша кишининг оиласи билан келишиб, муайян миқдорда қумуш ва туя муқобилида бадал тўлашни шарт қилади. Бир мусулмон, масалан ҳаж ибодатида бир хато қилса, яна биринчи каффорат йўли қул озод қилишдир. Қасам ичсаю, зиҳор³⁸¹ қилса, рўзасини бузса буларга каффорат ўлароқ яна аввал қул озод қилиш

380 Бу ерда асирлик ва қуллик масалалари бирга таҳлил қилинмоқда. Зеро, қулликнинг келиб чиқиши асирликдир. Урушда асир олинган кишилар қул қилинади.

381 **Зиҳор** – бир кишининг никоҳидаги хотинига: “Сен менга онам қабсан!” дея уни ўзига ҳаром қилиши. Ислом бу жоҳилият одатини тақиқлаб бундай қилганларни каффорат ўташларини амр этган.

сўралади. Бирор амалларнинг савоби ҳажмидан гапирилганда: «Мана шунча қулни озод қилгандек!» – дея кишиларни озодликка эриштириш нақадар фазилатли амал экани англатилади. Шунингдек, бир кишини ноҳақ қул қилиш ҳам катта гуноҳлардан ҳисобланади. Ҳасбал-қадар қул бўлган кишиларга яхши муомалада бўлиш буюрилади.

Ислом қул хожасига «Еганингдан едир, ичганингдан ичир, кийганингдан кийдир, рўздорлигида ортиқча юк ва иш юклама, унинг эҳтиёжларига қарашгин!» дейди. Қулни озод қилишни бир мўмин учун янада яхшироқ нажот йўли сифатида кўрсатади. Қуллар хусусида шу қадар ҳақлар қўядики, уларга риоят қилинганида, қул ишлатмаслик қулдор бўлишдан кўра хайрлироқ ҳолга келиб, қулдорлик ҳам қулликнинг бир турига ўхшаб қолади.

Бу ҳолатда ислом қулликнинг кириш қисмларини имкон даражасида беркитган, чиқиш эшикларини эса охиригача очган ва тобе ҳолатидаги кишиларнинг ҳурриятга эришишларини ҳар қандай вазиятда ташвиқ қилиб, тартибга солган.

Фаҳри Коинот алайҳиссалом асирлар ораси бўлган амакилари Аббосга:

«Эй Аббос! Сиз бой-бадавлат одамсиз. Ўзингиз, акангизнинг ўғли Ақил, Навфал ибн Ҳорис ва орангизда қилишув бўлган Утба ибн Амр учун фидя тўланг!» – дедилар.

– Эй Расулуллоҳ! Мен мусулмон эдим. Қурайш аҳли мени мажбуран динимдан чиқарди! – деди Аббос.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Сизнинг мусулмонлигингизни фақат Аллоҳ билади. Айтганингиз тўғри бўлса, Аллоҳ, албатта, ажрингизни беради. Лекин сизнинг ҳолингиз кўринишида бизга қарши эди. Шундай экан, фидяни тўлашингиз керак», – дедилар ва унинг ёнидаги 800 дирҳам олтинни ҳам уруш ўлжаси сифатида мусодара қилдирдилар.

Аббос:

– Эй Расулуллоҳ! Ҳеч бўлмаса, шуни фидя ўрнига ҳисобланг! – деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Йўқ! Бу Аллоҳ бизга насиб қилган ўлжадир!» – дедилар.

– Эй Расулуллоҳ! Демак, қолган умримда мени тиланчилик қилишга мажбур ахволга соласизми? – деди Аббос.

Шунда Расулуллоҳ:

«Эй Аббос! Завжсангиз Уммул Фадлга берган олтинларингиз нима бўлади?» – дея сўрагандилар, Аббос:

– Қандай олтинлар? – деди.

Пайғамбар алайҳиссалоту вассалом:

«Сиз Маккадан йўлга чиқадиган кунингиз ёнингизда Аллоҳдан бошқа ҳеч кимса бўлмаган пайтда завжсангиз Уммул Фадлга «Бу сафарда бошимга нима тушишини билмайман. Агар мен бирор мусибатга йўлиқсам, бунча сеники, бунчаси Убайдуллоҳ, мана бунча Фадл, банчаси Қусам ва мана бунчаси Абдуллоҳга тегишлидир!» – деган олтинларингиз!» – дедилар.

Бу гаплардан ҳайратда қолган Аббос:

– Сизни Пайғамбар қилиб юборган Аллоҳга қасамки, буни мен ва Уммул Фадлдан бошқа ҳеч ким билмасди. Шубҳасиз, Сиз Аллоҳнинг Расулисиз! – деди (Аҳмад, I, 353; Ибн Саъд, IV, 13-15).

Бадр асирлари орасида Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг куёвлари, ҳазрати Зайнабнинг эри Абул Ос ибн Роби ҳам бор эди. Абул Ос Маккада бойлик ва тижоратда энг олди, ишончли киши эди. Онаси Ҳола бинту Ҳувайлид ҳазрати Ҳадича онамизнинг сингиллари эди. Ҳадича розияллоҳу анхумо онамиз жиянлари Абул Осни ўз ўғиллари каби кўрардилар.

Қурайш мушриклари Пайғамбар алайҳиссаломнинг куёвларига:

– Сизлар Муҳаммаднинг кизларини олиб, Уни дардидан кутқардингизлар! Қизларини қайтариб юборинг, улар билан оввора бўлиб юрсин! – дейишди.

Шу гапни Абул Осга ҳам:

– Завжангдан айрил! Қурайш аёлларидан қай бирини хоҳласанг, сени унга уйлантирамиз! – дейишди. Фақат Абул Ос:

– Йўқ! Мен ҳеч қачон завжамдан айрилмайман ва унинг ўрнига Қурайш аёлларидан ҳеч қайси бирини хоҳламайман! – деди.

Маккаликлар асирлар учун фидя юбора бошлаганларида, ҳазрати Зайнаб ҳам бироз мол билан оналари Ҳадича розияллоҳу анҳо ўзларига турмушга чиқаётганларида ҳадя қилган маржон шодасини юборгандилар. Расулуллоҳ маржон шодасини кўрган заҳоти ниҳоятда кўнгиллари бузилди ва:

«Агар Зайнабнинг асирини озод қилишни ва молини қайтариб юборишни муносиб кўрсангизлар, шундай қилинг!» – дедилар.

– Хўп бўлади, эй Расулуллоҳ! – дея мусулмонлар Абул Осни озод қилдилар. Юборилган мол ва маржон шодасини ҳазрати Зайнабга қайтардилар.

Пайғамбар алайҳиссалату вассалом кизлари Зайнабни Мадинага юбориши учун Абул Оздан ваъда олган, уни озод қилаётганда шу шартни қўйгандилар. Лекин бу Расулуллоҳ билан унинг орасида сир қолиши керак, буни ҳеч ким билмаслиги керак эди (Ибн Ҳишом, II, 296-297; Абу Довуд, “Жиход”, 121/2692; Аҳмад, VI, 276).

Умайр ибн Ваҳбнинг ўғли Ваҳб ҳам Бадрда асир олинганлар орасида эди. Умайр Қурайш мушрикларининг жин фикрли ва қаҳрамонларидан эди. Маккада Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга ва саҳобаларга жуда кўп азият етказганди. Бир куни Умайр Ҳижрда Савфон ибн Умайя билан ўтириб Бадрда

кудукка ташланганлари ва йўлиққан мусибатлари ҳақида гапирилган, Савфон ибн Умайя:

– Улар бу ҳолга тушган бўлса, яшашнинг маъноси йўқ! – деди.

– Тўғри айтасан! Агар қарзим ва мендан кейин очликдан ўлишидан кўрқадиган болаларим бўлмаса эди, муҳаққак бориб Муҳаммадни ўлдирардим. Мен учун улар қабул қиладиган бир баҳона ҳам бор: «Асир тушган ўғлим учун келдим», дердим. Эшитишимча, У кўчаларда айланиб юрармиш, – деди.

Умайрнинг бу гаплари Савфонни севинтирди:

– Қарзинг менга тегишли. Сенинг номингдан ўзим тўлайман. Болаларингга ҳам ўзимни бола-чақам билан бирга тирикчилигини яхши таъминлайман, – деди.

Шундан кейин Умайр қиличининг дамини ўтқирлаштирди ва заҳарл суртди. Савфон эса уловини ва йўлга зарур ашёларни тайёрлади. Умайр Мадинага келиб, масжид эшигида тўхтади ва туясини боғлаб, қиличини ўйнатди. Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу уни кўриб:

– Бу Аллоҳнинг душмани Умайр-ку! Қасамки, фақат ёмонлик учун келган! Орамингни бузган, Бадр кунда Қурайшликлар учун сонимизни тахмин қилган шу эмасми? – дедилар ва Расулуллоҳнинг ёнларига бориб:

– Эй Расулуллоҳ! Бу Аллоҳнинг душмани Умайр қиличини ўйнатиб келибди! – дедилар.

Пайғамбар алайҳиссалоту вассалом:

«*Уни менинг ёнимга юборинг!*» – дедилар. Умар розияллоҳу анҳу қайтиб келдилар. Унинг бўйнидаги қилич қайишини маҳкам тутдилар. Ансорлардан ёнларида бўлган кишиларга:

– Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига кириб ўтиринглар ва У зотни бу нусхадан кўриқланглар! Чунки бу ишончли кимса эмас! – дедилар.

Пайғамбар алайҳиссалом шундай дедилар:

«*Эй Умар, уни қўйиб юборинг! Сен, эй Умайр, менга яқинроқ кел!*» – дедилар ва Умайрдан нега келганини сўрадилар.

– Асирга тушган ўғлим учун келдим! У ҳақида эҳсон қилинглари! – деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«*Ундай бўлса бўйнингдаги бу қилич нима қилаяпти?!*» – дея сўрадилар.

– Аллоҳ қиличларни балога йўлиқтирсин! Улардан бизга нима фойда бўларди?! – деди Умайр.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам яна:

«*Менга тўғриси айт, сен бу ерга нима учун келдинг?*» – дея сўрадилар.

Умайр:

– Мен бошқа ҳеч нарса учун эмас, фақат кўлингизда асир бўлган ўғлим учун келдим! – деди.

Пайғамбар алайҳиссолату вассалом:

«*Сенинг Ҳижрда Савфонга қўйган шартинг қандай эди?*» – дея сўрагандилар, Умайр кўриқиб кетди:

– Мен унга қандай шарт қўйибман? – деди.

Пайғамбар алайҳиссалом уларнинг орасида бўлиб ўтган суҳбатни сўзма-сўз нақл қилдилар ва:

«*Аллоҳ қилмоқчи бўлган ишинг билан сенинг орангга кирди, сенга моне бўлди!*» – дея марҳамат қилдилар.

Шундан кейин Умайр:

– Гувоҳлик бераманки, Сиз, муҳаққақ, Аллоҳнинг Расулисиз! Эй Расулуллоҳ! Биз самодан келган хабар ва Сизга тушган ваҳий хусусида Сизни ёлғончи қилгандик. Бу ишдан мен ва Савфондан бошқанинг хабари йўқ эди. Қасамки, бу хабарни Сизга фақат Аллоҳ етказди! Мени Исломга ҳидоят қилган ва бу ерга олиб келган Аллоҳга ҳамд бўлсин! – дея шаҳодат келтирди. Шундан кейин Расулуллоҳ:

«*Биродарингизга динини яхши ағлатинг! Унга Қуръон ўқиб, ўргатинглар! Асирини ҳам озод қилинглар!*» – дея марҳамат қилдилар.

Оламларнинг Сарвари соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг буйруқлари дарҳол бажо келтирилди. Умайр:

– Эй Расулуллоҳ! Мен Аллоҳнинг нурини сўндиришга уринган ва мусулмонларга шиддатли исканжа қилганлардан бири эдим. Рухсат берсангиз, Маккага бориб маккалик мушрикларни Аллоҳга, Расулига ва исломга даъват қилай! Умид қиламанки, Аллоҳ уларга ҳидоят насиб этар! – деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга изн бердилар.

Бу аснода Сафвон ибн Умайя бўлган гаплардан беҳабар маккалик мушрикларга:

– Бир неча кундан кейин келадиган хабарлардан хурсанд бўласизлар. Бу хабар сизларга Бадр қайғусини унуттиради! – дер, ўтган-кетган қарвонлардан хабар сўрарди. Ниҳоят бир суворий унга Умайрнинг мусулмон бўлганини айтди.

Умайр ибн Ваҳб розияллоҳу анҳу Маккага келиб, одамларни исломга даъват қилишга тушдилар. Қаршилиқ қиладиганларга эса ҳаддини билдириб қўйдилар. У кишининг шарофати билан кўпчилик мусулмон бўлди. Ҳазрати Умайр бир куни Каъба ёнида Сафван ибн Умайя билан учрашиб қолдилар ва унга:

– Сен катталаримиздансан! Бизни тошларга сиғинаётганимиз ва улар учун жонлиқлар сўяётганимизни кўрмаяпсанми? Дин шуми? Мен гувоҳлик бера-

манки, Аллоҳдан бошқа илоҳ йўк! Муҳаммад эса Аллоҳнинг кули ва Расули! – дедилар. Савфон у кишига бир оғиз сўз айтолмай, индамай қолди (Ибн Хишом, II, 306-309; Вокидий, I, 125-128; Ибн Саъд, IV, 199-201).

Бу ҳодиса «Сени ўлдиришга келган, сенда тирилсин!» ғоясининг энг гўзал намуналаридан бири сифатида мўмин қалблардан жой олди. Бадрда мушрикларнинг бошлиқлари ўлдирилиб, асирлар қўли бўйнига боғланган ҳолда Мадинага келтирилганида Аллоҳ таоло Мадинадаги мушрик, мунофиқ ва яҳудийларни хор қилди. Абдуллоҳ ибн Убай ва у билан бирга ҳаракат қилган мадина мушриклари: «Зафар ва ғалаба Унга юзланган!» дея Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга ислом учун байъат қилишга мажбур бўлишди.³⁸²

Ўлжалар хусусидаги ҳукм

Ўлжалар хусусида исломий қоида аввалдан билдирилмагани учун Бадрда олинган ўлжаларни бўлишишда ихтилофлар чикди. Шунингдек, Бадрда укаси шаҳид тушган Саъд ибн Абу Ваққос ўзлари қатл қилган Саид ибн Оснинг қиличини олиб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига келиб, бу ўлжани ўзларига берилишини сўрадилар. Мана шу ҳодиса ва талаблардан кейин мўминлар Бадрдан чиқмасларидан «Анфол» сурасининг ilk ояти нозил бўлди:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ
وَأَطِيعُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ.

«Сендан ўлжалар ҳақида сўрарлар. Сен: «Ўлжалар Аллоҳ ва Пайғамбарникидир. Бас, Аллоҳга тақво қилингллар ва ўз ораларингизни ислоҳ этингллар. Агар мўмин бўлсангиз, Аллоҳга ва Унинг Пайғамбарига итоат қилингллар», деб айт» («Анфол» сураси, 1-оят).

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу ўлжаларни Мадинага яқин бир жойда ғазотга қатнашган мужоҳидларга тенг равишда ва ўрни билан тақсимладилар.³⁸³

Кейинроқ шу суранинг уруш ўлжалари билан боғлиқ тафсилотли ҳукмларни ўз ичига олган 41-ояти туширилди:

وَاَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِّن شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ
وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلْنَا عَلَىٰ

382 Бухорий, «Тафсир», 3/15; Вокидий, I, 121.

383 Аҳмад, I, 178; V, 323-324; Абу Довуд, Жиход, 144-145/2737-2744.

عَبْدَنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقَى الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

«Агар Аллоҳга ва ажрим куни – икки қўшин тўқнашган куни – бандамиз (Муҳаммад)га нозил қилинган нарсамиз, (оятлар, фаришталар, ғалаба)га иймон келтирган бўлсангиз, билиб қўйингки, ўлжа қилиб олган нарсаларингизнинг бешдан бири Аллоҳга, Расулга, қариндош(лари), етимлар, мискинлар ва мусофирларга(тегишли)дир. Аллоҳ ҳамма нарсасига қодирдир» («Анфол» сураси, 41-оят).

Бу оятга кўра, ўлжаларнинг бешдан бири Аллоҳга, Расулига, У зотнинг қариндошларига, етимларга, йўқсиллар ва йўлда қолганларга тегишлидир.

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўз хиссалари ва оила аъзолари эҳтиёжини олгандан кейин қолган қисмини Байтулмолга қўйиб, улардан мусулмонларнинг эҳтиёжлари ва қўшин озиқ-овқатлари учун сарфлаганлар.³⁸⁴

Амр ибн Абаса розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қибла истиқоматидан (сутра³⁸⁵ сифатида) бир ўлжа туяси бор ҳолида намоз ўқидилар. Намоздан кейин ҳайвоннинг ён тарафидан бир кил олдилар: (ва қўлларида тутиб кўрсатиб):

«Ўлжаларингиздан ҳумус (бешдан бири)дан бошиқа мана шунчаси ҳам менга ҳалол эмас. Ҳумус ҳам ўзингизга қайтарилади (сизлар учун сарфланади.)» – дея марҳамат қилдилар» (Абу Довуд, “Жиход”, 149/2755).

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам қўлларидаги бор-йўқларини асҳобларининг мухтожларига берардилар. Ҳолбуки, ўз уйларида бир неча кун ўчоқ ёқилмас, овқат пишмас эди. У зоти муборак ва аҳли оилалари кўп ҳолларда бир кунлик егулик ҳам тополмаган кунлари жуда кўп ривоятларда келади. У зотнинг бу борадаги ахлоқларини мана бу ривоят очик-ойдин кўрсатади:

Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга Баҳрайндан мол келтирилди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Уни масжидга тўкинлар!» дедилар. Бу мол (бугунгача) Расулуллоҳга келтирилганларнинг энг кўпи эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам намозга кетдилар ва молга ҳеч назар қилмадилар. Намоз тугаганидан кейин молнинг ёнига келдилар. Ҳар кўрган кишиларига ундан берардилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир дирҳам қолмагунича, молнинг ҳаммасини тарқатмасдан у ердан кетмадилар» (Бухорий, “Намоз”, 42, “Жузъ”, 4, “Жиход”, 172).

384 Бухорий, Фароиз 3, Ҳумус 1, Нафақат 3; Муслим, Жиход 49.

385 Сутра – парда, ёпинчик, ёпиниладиган нарса дегани. Намоз ўқиётган кишининг олдида қўйилган ва шу аснода ёнидан ўтганларнинг намозга зарар беришларига монелик қилган нарса.

Қуръони каримдаги «Анфол» сураси Мадинада, ҳижратнинг иккинчи йилида нозил бўлган. Кўп қисми Бадр ғазоти ҳақида бўлгани ва Бадр кунларида нозил бўлгани учун бу сурани «**Бадр сураси**» ҳам деганлар.

Шаҳодат мартабаси

Шаҳодат мартабаси бир мўминнинг бу дунёда эриша олиши мумкин бўлган энг сўнги ва энг қутлуғ мақом ҳисобланади. Жаннатнинг энг қуйи даражаси ҳам дунёнинг энг яхшисидан хайрлироқ экан, бу мақомнинг олий эканлиги ва жаннатдаги мукофотнинг буюклиги сабабидан шаҳид дунёга қайта-қайта келиб, такрор шаҳид тушишни истайди. Ҳақ субҳанаҳу ва таоло шундай марҳамат қилади:

وَلَّيْنِ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ.

«Албатта, Аллоҳ йўлида қатл қилсангиз, ёхуд ўлсангиз, Аллоҳ мағфиратли ва раҳматли (уларнинг) тўплаган (бойликлари)дан афзалроқдир» («Оли имрон» сураси, 157-оят).

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам биз билан намоз ўқиётганларида бир киши келди. Сафга кириб:

– Аллоҳим, менга солиҳ бандаларингга берадиганингнинг энг фазилат-лисини бер! – дея дуо қилди. Набийи Акрам алайҳиссалом намоздан фориг бўлгач:

«*Бироз аввал дуо қилган ким эди?*» – дея сўрадилар. Бояги киши:

– Мен эдим, эй Расулуллоҳ! – деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«*Ундай бўлса, отинг чўқади ва Аллоҳ йўлида шаҳид қилинасан*», – дея марҳамат қилдилар (Ҳоким, I, 325/748).

Пайғамбар алайҳиссалом айрим саҳобаларга шаҳодатларини аввалдан муждалаганларидек, жангга бораётганда Аллоҳдан раҳмат ва мағфират тилаб дуо қилган саҳобалари ҳам шаҳодат рутбасига ноил бўлганлар. Жумладан, Амир ибн Акво розияллоҳу анҳуга ҳам худди шундай дуо қилганлар, қисқа муддатдан кейин у киши Ҳайбарда шаҳид бўлганлар.³⁸⁶

Пайғамбар алайҳиссаломнинг дуоларидаги мағфират талабининг шаҳид бўлиш суратида рўёбга чиқиши, шаҳодат мартабасининг нақадар олий мақом эканининг яна бир далилидир. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг дуолари бу тарзда самара берганини кўрган саҳобаи киромлар ҳам бу дуоларни шаҳидлик муждаси ўлароқ қабул қилганлар.

386 Муслим, Жиход, 123, 132; Бухорий, Мағозий, 138.

Абу Қатода розияллоху анхудан ривоят қилинишича, бир куни Пайғамбар алайҳиссалом саҳобалар орасида ўринларидан турдилар ва: *«Аллоҳ йўлида жиҳод ва Аллоҳга иймон келтириш, амалларнинг энг фазилатлисидир»*, – дея эслатдилар. Шунда бир одам ўрнидан туриб:

– Эй Расулуллоҳ! Агар Аллоҳ йўлида ўлсам, бу менинг гуноҳларимга каффорат бўладими? – дея сўради.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам унга:

«Ҳа, агар сен сабр қилиб, ажрини фақат Аллоҳдан кутиб, жанг майдонидан қочмасдан душманга қарши туриб Аллоҳ йўлида ўлдирилсанг, гуноҳларингга каффорат бўлади. Фақат қарзларинг ўзинг билан қолади. Буни менга Жаброил айтди», – дея марҳамат қилдилар (Муслим, “Имора”, 117; Термизий, “Жиход”, 33/1712).

Яна бошқа бир ривоятда эса: *«Шаҳиднинг бировнинг ҳақиқа киришдан бошқа барча гуноҳларини Аллоҳ мағфират қилади»*, – дея марҳамат қилганлар (Муслим, “Имора”, 119).

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам бир куни саҳобаларига шундай марҳамат қилдилар: *«Бу кеча тушимда икки кишини кўрдим. Ёнимга келиб мени бир дарахтга чиқардилар, кейин бир уйга олиб бордилар. Бу уй каби чиройли ва қийматли уйни ҳеч қачон кўрмагандим. Сўнг икки киши менга:*

– Бу тенгсиз уй шаҳидларнинг саройидир, – дейишди (Бухорий, “Жиход”, 4; “Жаноиз”, 93).

Пайғамбар алайҳиссалом саҳобалари орасидан шаҳид бўлганларга яқин бўлганлар уларга махсус эҳтиром кўрсатганлар, уларнинг жаннатдалигининг муждасини етказганлар, ҳам яқинларига таскин-тасалли берганлар ҳамда саҳобаи киромни шаҳодат мақомига эришишга тарғиб қилганлар.

Жобир розияллоху анхудан шундай ривоят қилинади: *«Отамнинг мусла³⁸⁷ қилинган жасади келтирилиб, Набийи Акрам алайҳиссаломнинг олдиларига қўйилди. Юзини очмоқчи бўлиб боргандим, у ердаги жамоат қайғуга ботмайлик, дея менга монелик қилишди. Шунда Набий соллаллоху алайҳи ва саллам:*

«Фаришталар бир лаҳза ҳам тинмасдан унга қанотлари билан соя қиладилар», – дея марҳамат қилдилар» (Бухорий, “Жаноиз”, 3, 35, “Жиход”, 20; Муслим, «Фадои ус саҳоба» 129-130).

Шаҳид бўлиш ҳақиқатдан ҳам ўлиш эмас, биз билмайдиган ҳаёт кайфияти ичида абадий неъматларга муяссар бўлишдир. Бу жиҳатдан Аллоҳ таоло шаҳид бандаларини «ўлик» демасликни буюради. Ояти каримада шундай марҳамат қилинади:

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ.

387 **Мусла** – ўлдирилган кишининг бурни, қулоғи ва бошқа аъзоларини кесиб кўзларини ўйиш. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам одамларни ва ҳатто ҳайвонларни ҳам мусла қилишдан қатъиян қайтарганлар. (Бухорий, Мазолим 30, Забоих 25; Абу Довуд, Жиход 110)

«Аллоҳнинг йўлида қатл бўлганларни «ўликлар» деманг. Балки улар тирикдирлар, лекин сиз сезмасиз» («Бақара» сураси, 154-оят)

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ.
فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ
مِّنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ . يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ
مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ.

«Аллоҳ йўлидаги жангда ўлдирилган зотларни харгиз ўликлар деб ўйламанг! Йўк, улар тириклардир! У зотлар Аллоҳ Ўз фазли қарами билан уларга берган неъматларидан хушнуд ҳолларида баҳраманд бўлмоқдалар. Улар Аллоҳ томонидан бўлган неъмат фазлу қарам ҳақида ҳамда ўзларига жароҳат – мусибат етганидан кейин ҳам Аллоҳ ва Пайғамбарига бўйсунган мўминларнинг ажр-мукофотини Аллоҳ зое қилмаслиги ҳақида хушхабар берадилар» («Оли имрон» сураси, 169-171-оятлар).

Оламларнинг Робби томонидан мадҳ этилган шаҳидларни одамлар эҳтиром билан ёд этишини Зиё Пошо шу мисралари билан гўзал тасвирлайди:

Нави инсон Ҳаширгача таъзим қилар номига,

Ким фадои нафс этса, жинсининг имдодига...

«Кимда ким одамларнинг ёрдамига шошиб юурса, уларнинг хизматида нафсини фидо қилса, бутун инсоният Қиёматгача унинг номини эҳтиром билан ёд этади».

Қиёмат куни шаҳидлар танасида ҳозиргина яралангандек оққан тоза қон ва у қонлардан атрофга ёйилган мушк ифоридек хушбўй хидларидан таниладилар. Одамлар уларнинг фазилат ва шарафларига гувоҳ бўладилар. Шунинг учун ҳам шаҳидларнинг муборак қони ва жасади ювилмайди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳақ Таолонинг шаҳидлик асносида бандаларига осонлик беришини шундай марҳамат қилади: «Сизлардан бирингиз чуқоли чаққанида қанчалик дард тортса, шаҳид тушган киши ҳам ўлим чоғида фақат ўша миқдорда азоб чекади» (Термизий, «Фадойил жиход», 26/1668; Насон, «Жиход», 35; Ибн Можа, «Жиход», 16).

Аллоҳ таоло бандаларини шаҳидликка ташвиқ мақсадида шундай марҳамат қилади:

فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَمَنْ يُقَاتِلْ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا.

«Аллоҳ йўлида дунё ҳаёти эвазига охиратни сотиб оладиганлар жанг қилсинлар! Кимда ким Аллоҳ йўлида жанг қилсаю, ўлдирилса, ёки ғолиб келса, албатта, унга улкан мукофот ато этамиз» («Нисо» сураси, 74-оят).

Чин қалбдан шаҳидликни орзу қилган Фаҳри Коинот алайҳиссалом бу ҳисларини шундай тилга олгана: *«Умматимга оғирлик қилмаганида, ҳеч бир жангдан қолмасдим, ҳаммасига қатнашардим. Аллоҳ йўлида шаҳид бўлиш, кейин тирилиш, яна шаҳид бўлиш, қайта тирилиб яна шаҳид бўлишни истардим»* (Бухорий, “Иймон”, 26; Муслим, “Имора”, 103, 107).

Бир куни Расули Акрам алайҳиссалом ҳазрати Умарнинг устиларида бир кўйлак кўрдилар:

«Бу кўйлагинг янгими ёки ювилганми?» – дея сўрадилар.

Ҳазрати Умар розияллоху анху:

– Йўқ, янги эмас, ювилган кўйлак, эй Расулуллоҳ! – дегандилар:

«Янги кий, ҳамд айтиб яша, шаҳид бўлиб ўл!» – дея марҳамат қилдилар (Аҳмад, II, 89).

Набийи алайҳиссалом бу билан ҳазрати Умарга ҳам шаҳодат хушхабарини берган эдилар.

Яна бир куни Набийи Акрам алайҳиссалом ҳазрати Абу Бакр, Умар ва Усмон розияллоху анхумо ажмаъин билан бирга Уҳуд тоғига чиққандилар. Шу пайт тоғ силкина бошлади. Сарвари Олам оёқлари билан ерга уриб шундай дедилар:

«Тинчлан, эй Уҳуд! Устингда бир Пайгамбар, бир сиддиқ ва икки шаҳид бор!» (Бухорий, «Асхобун Набий», 6; Термизий, «Маноқиб», 18/3703; Насоий, “Аҳбос”, 4).

Ҳазрати Умар розияллоху анху: *«Аллоҳим, мени Ўз йўлингда шаҳид бўлиш ва Расулингнинг ҳудудида ўлиш билан бахтиёр қил!»* – дея дуо қилардилар (Бухорий, «Фадоил ул-Мадина», 12) Аллоҳ у кишига бу мақомни луфт этди. Ҳазрати Умарнинг қизлари Ҳафса онамиздан шундай ривоят қилинади:

«Отамнинг бу дуоларини эшитиб ҳайрон қолдим ва:

– Бу қандай бўлади? (Ҳам Мадинада ўлишни ва ҳам шаҳид бўлишни сўраяпсиз?!)) – дедим.

– Аллоҳ хоҳласа, буни рўёбга чиқаради! – дедилар.

Ҳазрати Умар шаҳид қилинганларига қадар одамлар бу борада мудом ҳайрон қолганлар ва бу ҳолат қандай рўй беришига қизиқиб турганлар (Ибн Ҳожар, «Фатҳул Борий» IV, 101).

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам ҳар бир мусулмон шаҳидликни орзу қилиши кераклигига ишора қилиб шундай марҳамат қилганлар:

«Аллоҳ таолодан чин қалбдан шаҳидлик тилаган киши ётоғида ўлса ҳам Аллоҳ унга шаҳидлик мартабаси эҳсон этади!» (Муслим, “Имора”, 157; Насоий, “Жиход”, 36).

«Шаҳидликни чин дилдан орзу қилган киши шаҳид бўлмаса ҳам савобига ноил бўлади» (Муслим, “Имора”, 156).

Шу билан бирга Расулуллоҳ яна баъзи кишиларни шаҳид ҳукмида қабул қилганлар. Жумладан, бир гал саҳобалардан:

«Сизлар кимларни шаҳид санайсизлар?» – дея сўрадилар.

– Эй Расулуллоҳ! Кимда ким Аллоҳ йўлида ўлдирилса, у шаҳиддир! – дедилар саҳобийлар.

Пайғамбар алайҳиссалом:

«Ундай бўлса, умматнинг шаҳидлари борган сари озайиб боради», – дедилар.

Саҳобаи киромлар:

– Унда кимлар шаҳиддир, эй Расулуллоҳ?! – дедилар.

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Аллоҳ йўлида ўлдирилганлар шаҳид. Аллоҳ йўлида ўлган шаҳид. Юқумли касаллик (вабо)дан ўлган шаҳид, қорин оғригидан ўлган шаҳид, сувга чўкиб ўлган шаҳиддир», – дея марҳамат қилдилар (Муслим, “Имора”, 165; Ибн Можа, “Жиход”, 17).

Яна бошқа бир ривоятда Расулимиз алайҳиссаломату вассалом моли, қони, дини ва оиласи йўлида ўлдирилган кишиларнинг ҳам шаҳид эканлигини айтганлар.³⁸⁸

Пайғамбаримизнинг қизлари ҳазрати Зайнабнинг Мадинага келтирилиши

Бадрда асирга олинган Пайғамбар алайҳиссаломнинг куёвлари Абул Ос озод қилиниб, Маккага қайтганида, завжаси Зайнаб розияллоҳу анҳонинг Мадинага кетишларига изн берди. Бадрдан бир ой ёхуд шунга яқин бир муддатдан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Зайд ибн Ҳориса билан Ансорлар жамоасидан бир кишини юбориб, уларга:

«Зайнаб ёнингизга келгунича Яъжиж водийсида бўлинглар. Зайнаб билан у ерда кўришиб, уни менга олиб келасизлар», – дедилар.

Абул Ос Зайнаб розияллоҳу анҳога оталарининг ёнларига боришларини айтди. У киши йўл тадориғини бошлади. Абул Оснинг укаси Киноа туя олиб келди. Ҳазрати Зайнаб туянинг ўркачи устига қўйиладиган ва ҳавдаж дейиладиган хужранинг ичига ўтирдилар. Кинона ёйи ва садок (камон халтаси)ни елкасига олиб, кундузи туянинг юганини тортиб йўлга тушди.

Бу ходиса Қурайш мушриклари орасида гап-сўз бўлганди, бир неча киши ҳазрати Зайнабни орқага қайтариш учун дарҳол йўлга тушишди. Зитуво деган

388 Қаранг: Бухорий, Мазолим, 33; Муслим, Иймон, 226; Абу Довуд, Суннат, 28-29; Термизий, Диёт, 21.

жойда у кишига етиб олишди. Ҳаббор ибн Асвод ҳавдажнинг ичида ўтирган Зайнаб розияллоҳу анҳони найза билан уриб, бир тепалик устига у кишини туширди. Ҳазрати Зайнаб ўшанда ҳомиладор эдилар. Қонга буланиб, боласини туширди. Ҳазрати Зайнаб дарди изтироб ичида эдилар, Кинона ерга чўккалаб, садоғидан камон чиқарди:

– Биров якинлашмасин! Бўлмаса, ўққа тутаман! – деганди, келганлар орқасига қайтиб кетишди.

Абу Суфён Қурайш мушрикларидан баъзилари билан у ерга келиб, Кинонага:

– Эй одам! Бизга камон отма! Сен билан гаплашамиз! – деди.

Кинона ўқ отмади. Абу Суфён, Кинонанинг ёнига келиб:

– Сен тўғри қилмадинг! Бир аёлни одамларнинг кўз олдида очик-ойдин йўлга чиқарди. Ҳолбуки, сен биз чеккан заҳмат ва машаққатларни, Муҳаммад туфайли бошимизга келганларни билардинг! Қизини одамларнинг кўз ўнгида бундай очик-ойдин орамиздан чиқариб, Унинг ёнига олиб борганингда, инсонлар буни бизга йўлиққан мусибат туфайли хор бўлганимиз, ожиз ва кучсизлигимиз оқибатидан деб биладилар. Ҳаётимга онт ичаманки, Зайнаб отасининг ёнига юборилмай, Маккада ушлаб турилиши биз учун муҳим эмас. Бу билан бизнинг қасос олишимиз ҳам мақсад эмас. Сен ҳозир менга қулоқ солгин ва Маккага олиб бор! Овозлар тиниб, одамлар уни қайтариб олиб келганимизни қабул қилгач, кейин яна яширинча Маккадан чиқар, отасининг ёнига олиб бор! – деди.

Кинона шундай қилди. Бир неча тун Маккада қолиб, эътирозлар тингач, бир кеча ҳазрати Зайнаб билан бирга йўлга тушди. У кишини Яъжижда кутиб турган Зайд ибн Ҳориса билан шеригига топширди. Улар ҳазрати Зайнабни мухтарам оталарининг ёнига олиб келишди.³⁸⁹

Абул Ос ҳижрий олтинчи йилда ўзи бош бўлган Қурайш қарвони билан бирга асирга олинди. Саҳар вақти Расулуллоҳнинг қизи ҳазрати Зайнабга хабар юбориб: «Отангдан менинг жоним учун омонлик сўра!» деди. Фаҳри Коинот алайҳиссалом мусулмонлар билан бомдод намозини адо этаётганларида, Зайнаб бошини ҳужрасидан чиқариб:

– Эй одамлар! Мен Расулуллоҳнинг қизлари Зайнабман! Абул Осни ўз ҳимоямга олдим! – дея хитоб қилди. Пайғамбар алайҳиссалом:

«*Сен ҳимоянгга олган кишини биз ҳам ҳимоямизга олдик!*» – дедилар. Расулуллоҳ ёнларига келганларида Зайнаб розияллоҳу анҳо:

– Абул Ос қариндошимиз, қолаверса, болаларимнинг отаси. Шунинг учун уни ҳимоямга олдим! – дедилар.

Пайғамбар алайҳиссалом мужоҳидларга:

389 Ибн Ҳишом, II, 297-299; Ибн Абдилбар, IV, 1854; Ибн Касир, «*ал Бидоя*», III, 362-363.

«Агар унга молини қайтариб беришни муносиб кўрсангиз, қайтаринг! Беришни истамасангиз у сизнинг ҳаққингиздир!» – дедилар.

– Йўқ, эй Расулуллоҳ! Биз молларини унга қайтарамиз! – дейишди.

Абул Ос молларни олиб Маккага қайтди. Ҳаммага молини қайтариб бергач:

– Эй Қурайш аҳли! Молини олмаган бирор киши қолдими? – дея сўради.

– Йўқ, ҳеч ким қолмади! – дейишди.

– Сизга берган аҳдими бажо келтирдими? – дея сўради Абул Ос.

– Ҳа! Бажо келтирдинг! Аллоҳ сени яхшилик билан мукофотласин! Биз сени шарафли ва вафодорлигингга гувоҳмиз! – дейишди қурайшликлар.

– Сизларнинг ёнингизга келмасдан аввал Мадинада мусулмон бўлишимга тўскинлик қилган нарса молларингизни ўзимники қилиш учун исломга кирганимни ўйлашингиздан қўрққанамдим. Мен гувоҳлик бераманки, Аллоҳдан бошқа ҳеч қандай илоҳ йўқ ва яна гувоҳлик бераманки, Муҳаммад Аллоҳнинг қули ва Расулдир! – деди ва Мадинага, Расулуллоҳнинг ёнларига қайтди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга Зайнабни аввалги никоҳи ва янги бир никоҳ билан қайтариб бердилар (Вокидий, II, 553-554; Ибн Саъд, VIII, 32-33).

Яҳудийлар ва Бани қайнуқо ғазоти (Шаввол 2 / 624 йил, апрел)

Мадина атрофларида кўпчиликни ташкил қиладиган яҳудийлар ўз вақтида арабларга бир Пайғамбар юборилишини айтиб юришарди. Бу пайғамбар ўз ораларидан чиқишига ишонганлари учун бу хабарни тўрт тарафга ёйишдан чекинмасдилар. Фақат Охирзамон Пайғамбари Ҳазрати Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларнинг орасидан эмас, араблардан чиққани учун яхшигина ҳасадга берилдилар. Бирданига сўзларини ўзгартириб, У зотнинг Пайғамбарлигини инкор қилишди. Аллоҳ таоло улар ҳақида шундай марҳамат қилади:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي
الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا
الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنتُمْ مُّعْرِضُونَ.

«Эсланг, Исроил авлодидан: «Фақат Аллоҳгагина сиғинасизлар, ота-она, қариндош етим ва мискинларга яхшилик қиласизлар, одамларга ширинсўз бўлинг, намозни мукаммал адо этинг, закот беринг», - деб аҳд олган эдик. Кейин (сиз, Исроил авлоди) озчилик қисмингиздан бошқангиз (ушбу аҳддан) юз ўгирдингиз» («Бақара» сураси, 83-оят).

بِسْمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ
عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَبَاؤُوا بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ.

«Аллоҳ ўз бандаларига хоҳлаганига фазли (ваҳийси)дан юборишига ҳасад қилиб, Аллоҳ нозил қилган нарсa (Қуръон)ни инкор этдилар. Ўзларини сотган бу нарсалари нақадар ёмон?! Бас, ғазаб устига ғазаб билан қайтдилар. Кофирларга хор қилувчи азоб муқаррардир» («Бақара» сураси, 90-оят).

Яҳудийларнинг бу хатти ҳаракатларининг яна бир сабаби – дунё молига ўчлиги эди. Бу жиҳатлари ҳам ояти каримада шундай марҳамат қилинади:

وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا
يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرَ أَلْفَ سَنَةٍ.

«уларни одамлардан ва мушриклардан ҳам ҳаётга (яшашга) ҳирс қўйган ҳолда топасиз. Баъзилари минг йил умр кўришни хоҳлайди...» («Бақара» сураси, 96-оят)

Қолавреса, тижорат майдонини қўлларида тутганлари учун, моддий куч ва қувватлари туфайли бутунлай ўзини йўқотиб қўйган яҳудийлар ўзларини устун қавм ўларок кўришади:

نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ

«...Биз Аллоҳнинг ўғиллари ва ҳабибларимиз» («Моида» сураси, 18-оят) дердилар.

Қилмишлари учун уларга азоби илоҳий эслатилса, шундай жавоб берардилар:

لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَةً

«...Бизларга дўзах ўти санокли (оз) кунлардагина тегар» («Бақара» сураси, 80-оят)

Лекин Ҳақ субҳанаҳу ва таоло бундай бўлмаслигини мана бу ояти карима билан билдирди:

بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ
فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

«Йўқ, асло! Кимки ёмонлик касб этса ва ўз гуноҳларига ботса, бас, ана ўшалар дўзах аҳлидирлар ва улар у ерда абадий қолувчилардир»
(«Бакара» сураси, 81-оят)

Мадиналик яҳудийлар ҳар қанча Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан сулҳ тузган бўлса-да, барибир, У зотга душман эдилар. Қабилалар орасидаги ўзаро келишмовчиликлардан фойдаланиб, фитна ва фасодни кўпайтиришди. Уларнинг бу ҳолини Ҳақ субҳонаҳу ва таоло, Расулига ва мўминларга шундай билдирди:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ . هَآأَنْتُمْ أَولَآءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ . إِن تَمَسَسْكُمُ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِن تُصِيبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِن تَضَرُّوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ .

«Эй имон келтирганлар! Ўзларингиздан ўзгалар (мунофиқлар)ни яқин дўст (сирдош) тутмангиз! Улар сизларга нисбатан бузғунчилик қилишда кучларини аямайдилар ва ҳолларингиз забун бўлишини истайдилар. Сизларни ёмон қўришлари оғизлари (сўзларид)дан аён бўлди. Дилларига яширган (адоват)лари эса янада каттароқдир. Агар ақлингизни ишлатсангиз сизларга оятларни баён қилиб бердик. Эй сизлар! Уларни яхши кўрасиз, лекин улар сизларни яхши кўрмайдилар. Сизлар ҳамма (илоҳий) китобларга имон келтираси ва (улар) сизларга йўлиққанларида: «Имон келтирдик», -дейишади. Ўзлари холи қолишганида эса аччиқларидан бармоқларини тишлайдилар. «Шу аччиқларингиз билан ўлиб кетинг!» – деб айтинг. Албатта, Аллоҳ диллардаги гапларни (ҳам) билувчидир.

Сизларга етган яхшилик уларни хафа қилади. Сизларга етган ёмонликдан эса хурсанд бўладилар. Агар сабр билан таквода бўлсангиз, уларнинг макрлари сизларга ҳеч қандай зарар етказмайди. Албатта, Аллоҳ уларнинг қилмишларини ихота қилувчидир» («Оли имрон» сураси, 118-120-оятлар).

Ояти каримларда билдирилганидек, мусулмонларга нафрат, ҳасад ва аламга тўлган яҳудийлар мусулмонлар Бадр ғазотида зафар қозонганларидан

ҳақиқатдан ҳам жуда беҳаловат бўлдилар. Ҳатто Бани қайнуқа яҳудийлари бу борадаги безовталикларини ҳаддан ошириб мусулмонлар билан жанг қилишга қарор қилишди. Ватандошлик сулҳига риоя қилмадилар.

Энг яқин дўстлари мунофиқларнинг боши бўлган Абдуллоҳ ибн Убай билан бирга яҳудий гузари мусулмонларга қарши тузиладиган ҳийларларнинг фасод қозони ҳолига келганди. Мусулмонлар учун ҳеч яхши нарсаларни ўйламадилар. Ҳатто Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаётларига қасд қилишни ҳам режалаштираётгандилар.

Кўзи қонга тўлган яҳудийлар бир куни уларга тегишли чорсудаги заргардан харид қилган мусулмон аёлга ташланишди. Ахлоқсизларча ҳақорат қилишди. Аёлнинг фарёдини эшитган, ўша ердан ўтиб кетаётган бир мусулмон дарҳол аёлни ҳимоя қилиш учун яҳудий заргарга қараб югурди. Шундай қилиб жанжал бошланди. Мусулмон ғолиб келиб, яҳудийни ўлдирди. У ерга йиғилган яҳудийлар мусулмонни шаҳид қилдилар. Ҳамма ёқ алғов-далғов бўлиб, ватандошлик сулҳи буткул ўз кучини йўқотди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам яҳудийларни йиғдилар:

«Эй яҳудийлар жамоаси! Аллоҳдан қўрқинглар! У Қурайшга юборганидек, сизларнинг ҳам бошингизга уқубат ва мусибат туширишидан қўрқинглар ва мусулмон бўлинглар! Чунки сизлар менинг Аллоҳ томонидан юборилган Пайғамбар эканлигимни биласизлар. Бунга китобингизда ва Аллоҳнинг сизга берган аҳдида ҳам кўраяписизлар», – дея марҳамат қилдилар.

Бу билан уларга ҳам қилган хатоларининг товонини ўташларини таклиф қилдилар, ҳамда сулҳни бузишни хоҳламаётганларини таъкидладилар. Ортидан муаҳадани янгилашни таклиф қилдилар. Аммо яҳудийларнинг жавоби густоҳона бўлди:

– Эй Муҳаммад! Сен бизни уруш нималигини билмайдиган Қурайшликлардан деб ўйладингми? Биз улардан кўра аёвсиз жангчимиз! Биз билан урушмоқчи бўлганингда ҳақиқий жанг қандай бўлишини биласан! – дейишди.

Шу пайт Ҳақ субҳанаҳу ва таоло мана бу оятни инзол этди:

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ . قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِتْنَةِ الْتَقَاتِ فَتَةً تَقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِّثْلَهُمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ .

«Кофир бўлганларга айтинг: «Сизлар (бу дунёда) мағлуб бўлурсизлар ва (охиратда) жаҳаннамга жам қилинурсизлар. Нақадар ёмон жой у!» Сиз-

лар учун (эй Макка мушриклари) **икки тўқнашган гуруҳ** (воқеаси)да **ибрат бор...**» («Оли имрон» сураси, 12-13-оятлар).³⁹⁰

Яхудий қавми ўз вақтида ҳазрати Мусо алайҳиссаломга:

فَاذْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ

«...Сен ва Роббинг бориб жанг қилинг! Биз шу ерда ўтираимиз!» («Моида» сураси, 24-оят) дея илоҳий фойдага мадор бўладиган жиходни рад қилгандилар, энди бутунлай аксига, ўзларига қарши бўлган ҳарбни ғоятда иштиёқ билан ва жоҳилона жасорат билан истаётгандилар.

Аслида муаҳадани бузганларидаёқ мусулмонларга жанг очган яхудийлар бу ишлари билан ғаразли ниятларини янада очикроқ ифода қилган бўлди. Бу ҳолатга қарши Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳазрати Алини байроқдор қилиб, кайнуқо яхудийлари устига юриш қилдилар. Улар қалъасига бекиниб олди. Мунофиқлар билан бирга мусулмонларга қарши ҳийлалар режалаштирган бўлишса-да, на қалъадан ташқарига чиқа олишди, на-да бир ўқ уза олишди. Зеро, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир томондан уларни қатъий қуршовга олиб, бошқа томондан мунофиқларнинг эҳтимолий исёнларига қарши барча тадбирларни олгандилар.

Уларга қалъаларига яширинишни мунофиқлар бошлиғи Абдуллоҳ ибн Убай айтган ва улар бирга бўлишларига ваъда берганди. Аммо мунофиқлар бошчиси қўрққанидан сўзида туролмади ва уларни ёлғиз қолдирди.

Қамал ўн беш кун давом этди. Ниҳоят, яхудийларнинг қалбига қўрқув туша бошлади. Ишониб кутган ёрдамлари келмагач, омонлик сўрашдан бошқа чоралари қолмади. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам берадиган жазоларига бўйсундилар.

Кайнуқоликлар аввалдан Ҳазраж қабиласи билан келишганлари учун мунофиқларнинг бошчиси ҳазражлик Абдуллоҳ ибн Убай уларни кечиришни талаб қилди. Зеро урф-одатларига кўра ўлдиришлари керак эди.

Фақат афв талаби қатъий сўралганди, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларни ўлдирмадилар. Жазо сифатида Сурия томонларга сургун қилдилар. Водил Қуроъга бориб у ерда бир ой ўтиришди. Водил Қурьо яхудийлари уларнинг улови йўғига улов, ўзларига егулик беришди. Кейин йўлларида давом этган қайноқоликлар борган жойларида узоқ қолишолмади.³⁹¹

Савиқ ғазоти (Зулҳижжа, 2 / 624 йил, май)

Абу Жаҳл ўлганидан кейин Абу Суфён Қурайшга бош бўлди. Бадр мағлубиятининг интиқомини олиш учун қасам ичиб, дарҳол икки юз отлик

390 Қаранг: Абу Довуд, Ҳараж, 21-22/3001.

391 Ибн Ҳишом, II, 426-429; Вокидий, I, 176-180; Ибн Саъд, II, 28-30.

билан Маккадан кўрқа-писа йўлга чиқди. Мадинага бир соатлик узоқ жойга келди. Тун қоронғулигидан фойдаланиб Бани Нодир яхудийларининг еригача борди. Уларнинг раиси ва хазинабони Саллом ибн Мишкомнинг уйига борди. Саллом Абу Суфённи едириб-ичирди ва чиройли меҳмон қилди. Мусулмонларнинг баъзи сирли жиҳатлари хусусида маълумотлар берди.

Абу Суфён у ердан чиқиб шерикларининг ёнига борди. Ансорийлардан Саъд ибн Амрни ўлдириб, бир нечта хурмозорга ўт қўйди. Абу Суфён бу билан қасамини бажардим деб ҳисоблаб, таъқиб қилинишдан чўчиб орқасига қайтди. Бу ҳолатдан хабар топган Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уни таъқиб қилиш учун чиқдилар. Мушриклар бемалол қочиб қолиш учун халта-халта қовурилган ун (савик) ташлаб кетишганди. Шунинг учун ғазот «Савик ғазоти» номини олди.³⁹²

Ҳазрати Али ва ҳазрати Фотиманинг никоҳлари

Ҳижратнинг иккинчи йилида Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қизлари Фотима розияллоҳу анҳо билан ҳазрати Али розияллоҳу анҳу никоҳландилар.

Ҳазрати Фотимага аввал ҳазрати Абу Бакр ва ҳазрати Умар каби Қурайшнинг шарафли кишилари талабгор бўлган, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«*Мен бу борада илоҳий ҳукми кутяпман*», – дея марҳамат қилгандилар. Шунинг учун ҳазрати Али розияллоҳу анҳу қариндошлари Ҳошим ўғилларининг ташвиқотига қарамай, бу ишга ташаббус қилолмаётгандилар. Бир муддатдан кейин яқинлари қайта-қайта уқтиравергани учун Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига чиқдилар.³⁹³

Ҳазрати Али розияллоҳу анҳудан бу воқеа шундай нақл қилинади:

– Нихоят, Расулulloҳнинг рўпараларига чиқдим. У зотдан бутун маънавий виқор ва салобатлари ёғилиб турарди. Қаршиларига ўтирдим ва сукут қилдим. Сўзлашга журъатим етмасди. Менга:

«*Нима учун келдинг? Бирор эҳтиёжинг борми? Фотимани сўрайсан, шекилли?!*» – дедилар. Фақатгина «*Ҳа!*» дея олдим, холос» (Ибн Касир, «ал-Бидоя», III, 379).

Расулимиз алайҳиссалату вассаломнинг мувофақатлари билан ҳазрати Али розияллоҳу анҳу баъзи нарсаларини сотиб, 480 дирҳам маҳр тайёрладилар. Расулulloҳ уларнинг учдан иккиси билан хушбўй ифोर, учдан бири билан кийим-бош олишни айтдилар.³⁹⁴

392 Ибн Ҳишом, II, 422-423; Воқидий, I, 181-182; Ибн Саъд, II, 30.

393 Ибн Саъд, VIII, 19.

394 Ибн Саъд, VIII, 19.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Фотима розияллоҳу анҳога сарпо сифатида духоба ёпинчиқ, битта сув солинадиган кўза ва изхир ўти билан тўлдирилган ёстик бердилар.³⁹⁵ Билоли Ҳабашийга:

«Эй Билол! Мен никоҳланаётганда умматимнинг таомланишини суннат қилишларини истайман!» – дея марҳамат қилиб, таом тайёрлашларини айтдилар. Шунда ҳазрати Али зирҳларини бир яхудийга гаровга бериб, ярим кило арпа олдилар. Валийма (тўй зиёфати), «ҳайс»³⁹⁶ деган ширин таомдан иборат эди. Муҳожирлар билан ансорлар гуруҳ-гуруҳ бўлиб келиб, таом еб, тарқалдилар (Ибн Саъд, VIII, 23; Абдурразок, V, 487; Диёрбакрий, I, 411).

Борлиқ Нури бир идишда сув олиб келиб, таҳорат қилдилар. Ҳазрати Алини чақирдилар. Таҳорат сувидан у кишининг кўксиларига ва икки елкаларининг орасига сепдилар. Кейин Фотима розияллоҳу анҳони чақирдилар, у кишига ҳам шундай қилганларидан кейин уйдагиларининг энг яхшиси билан никоҳлаганларини айтдилар. Фотима ва Али ҳақларига олдиларидан ва ортларидан:

«Эй Аллоҳим! У ва зурриётлари учун қувилган шайтондан Сенга сизинаман!» – дея дуо қилдилар (Ибн Саъд, VIII, 24; Диёрбакрий, I, 411).

Пайғамбар алайҳиссалом ишларни тақсим қилар эканлар, қизлари Фотимага уй ишларини, куёвлари Алига бошқа ишларни тавсия қилдилар.³⁹⁷

Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларида ўтирардим. Али ва Аббос розияллоҳу анҳумо келиб ҳузурларига кириш учун изн сўрадилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Нега келганларини биласанми?» – дея сўрадилар.

– Йўқ, билмайман! – дедим.

«Лекин мен биламан, уларга изн бер!» – дея марҳамат қилдилар. (Ичкарига олдим), улар кирдилар.

– – Эй Аллоҳнинг Расули! Аҳлингиздан қай бири Сизга сеvimлироқ эканини сўрашга келдик! – дедилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Фотима бинту Муҳаммад», – дедилар.

– (Қондош) оилангиздан кимни яхши кўришинингизни сўрамаяпмиз (Улардан бошқа яқинларингиздан кимни яхши кўришингизни) сўраяпмиз», – дедилар.

«Аҳлимдан менга энг сеvimли бўлгани, унга (ҳидоят лутф этиб) Аллоҳ неъматлантирган, (озод қилиб, фарзандликка олиш билан) икром қилганим Усомадир!» дедилар.

395 Насоий, Никоҳ, 81.

396 Бу уруғи олинган хурмо, тоза мой ва сузиб олинган қатиқ аралашмаси билан тайёрланган таом эди. Баъзан ичига савик (қовурилган ун) ҳам қўшилardi.

397 Косоний, IV, 24.

– Ундан кейин ким? – дедилар.

«Али!» – дедилар. Шунда амакилари Аббос розияллоху анху:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Амакингизни энг охирига қўйдингиз! – дедилар.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам:

«Али ҳижратга сиздан аввал ҳаракат қилди!» – дея жавоб бердилар»
(Термизий, «Манокиб», 40/3819).

Ибн Аббос розияллоху анхумодан шундай ривоят қилинади:

«Пайғамбар алайҳиссалом ерга тўртта чизик чиздилар ва:

«Бу чизикларни нега чизганимни биласизларми?» – дея сўрадилар.

Саҳобийлар:

– Аллоҳ ва Расули яхшироқ биладилар, – дедилар.

Шунда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Жаннат аёлларининг энг фазилатлилари Хадича бинту Хувайлид, Фоти-
ма бинту Муҳаммад, Марям бинту Имрон ва Фиръавннинг хотини Осиё
бинту Музаҳимдир», – дея марҳамат қилдилар» (Аҳмад, I, 293).

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам аҳли хонадонларининг таълими,
руҳий тарбияси ва абадий ҳаётга тайёрланиши борасида каттиққўллик билан
муносабатда бўлардилар.

Масалан, «Азҳоб» сурасининг:

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ
فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا . وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ
تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا
يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا .

«Эй Пайғамбар аёллари, агар такводор бўлсангизлар, (ўзга) аёллар-
нинг бирортаси каби эмасдирсизлар. Бас, сизлар (номахрам эркакларга)
майин сўз қилмангларки, акс ҳолда қалбида бузуқлик бўлган киши
таъма қилиб қолур. Яхши (тўғри) сўзни сўзлангизлар! Ўз уйингизда қарор
топинглар, (кўчага чикканларингизда эса) илгариги жоҳилият (даври)
ясанишидек ясанманглар! Намозни мукамал адо этинглар, закотни
беринглар ҳамда Аллоҳ ва Унинг пайғамбарига итоат этинглар. Эй
(Пайғамбарнинг) хонадон аҳли, Аллоҳ сизлардан гуноҳни кетказишни ва
сизларни обдон поклашни истайди, холос» («Азҳоб» сураси, 32-33-оятлар) НОЗИЛ
бўлганида Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам олти ой давомида бомдод
намозига бораётиб, ҳазрати Фотиманинг эшиги олдида борардилар ва:

«Намоз (*га туринглар*) эй Аҳли Байт! «Аллоҳ сизлардан гуноҳни кетказишни ва сизларни обдон поклашни истайди, холос», дея марҳамат қилардилар (Термизий, «Тафсир», 33/3206).

Шунингдек, абадий ҳаётнинг муҳим сармояларидан бири бўлган таҳажжуд намози учун Пайғамбар алайҳиссалом баъзи кечалар ҳазрати Али билан Фотима онамизнинг эшикларини тақиллатиб:

«Намоз ўқимайсизларми?» дердилар (Бухорий, «Таҳажжуд», 5)

Бу борада ҳазрати Али розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Фотима отасига аҳли хонадонларидан энг севимлиси эди. Тегирмон ўтиргани учун қўлида кирбо (теридан тайёрланган, ости кенг, оғзи тор сув идиши) билан сув ташигани учун бўйни яра бўлар, уй супургани учун уст-боши чанг-тўзон бўларди. Бир куни Расулуллоҳга куллар олиб келинди. Фотимага:

– Отангнинг олдиларига бориб бир хизматкор сўрасанг-чи? – дедим.

Фотима борди, алайҳиссалату вассалом Расулимиз олдиларидаги кишилар билан гаплашиб ўтирганларини кўриб қайтиб келди. Эртаси куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Фотиманинг ёнига келиб:

«Қизим, сенга бирор нима керак эдими?» – дея сўрадилар. Фотима сукут қилиб жавоб бермади. Мен орага кириб:

– Мен айтаман, эй Аллоҳнинг Расули! – дедим ва айтдим. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Эй Фотима! Аллоҳдан қўрқ! Аллоҳнинг фарзларини адо эт! Уй ишларини бажар! Ётогинга кирганинга ўттиз уч бор субҳанАллоҳ, ўттиз уч бор алҳамдулиллаҳ, ўттиз тўрт бор Аллоҳу акбар дегин! Бу билан ҳаммаси юзта бўлади. Бу сен учун хизматкордан ҳам хайрлидир!» – дея марҳамат қилдилар.

Фотима розияллоҳу анҳо:

– Аллоҳдан ва Аллоҳнинг Расулидан розиман! – деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга хизматчи бермадилар» (Абу Довуд, «Харож», 19-20/2988).

Бошқа бир ривоятда Расулуллоҳ алайҳиссалом шундай деганлари ривоят қилинади:

«Аҳли Суффа очликдан меъдасига тош боғлаяпти, мен уларга сарфлашга бир нима тополмайман-ку, сизларга хизматчи бермайман. Асирлар эвазига фидя оламан ва келган пулни асҳоби суффа учун сарфлайман» (Аҳмад, I, 106).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам озод қилган Савбон розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади:

Расулуллоҳ сафарга чиқаётганларида аҳли хонадонларидан энг охирида қизлари Фотима розияллоҳу анҳо билан хайрлашардилар. Қайтганларида ҳам биринчи бўлиб яна Фотима онамизнинг хоналарига кирардилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам яна бир сафардан қайтгандилар. Фотима эши-

кларига парда осган, Ҳасан ва Ҳусайнга кумушдан билагузук таққандилар. Пайғамбар алайҳиссалом Фотиманинг уйига келдилар, лекин уйга кирмадилар. Фотима Расулуллоҳнинг уйга кирмаганларига кўзлари тушган нарсалар сабаб бўлганини англадилар. Дарҳол пардани йиртдилар, болаларнинг қўлидаги кумуш билагузукларни чиқардилар. Бирини икки боласига бўлиб берди. Ҳасан ва Ҳусай йиғлаганча Расулуллоҳнинг ёнларига бордилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билагузукларни олдилар ва:

«Эй Савбон! Буларни фалон оилага олиб бор. Ҳасан ва Ҳусайн менинг аҳли байтимдан. Ҳақ субҳонаҳу ва таоло уларга ато этадиган яхшиликларни дунё ҳаётида еб, битиришларини хоҳламайман. Эй Савбон! Фотимага суякдан ишланган маржон ва (болалар учун) суякдан ясалган билагузук сотиб ол!» – дедилар (Абу Довуд, 21/4213).

Аҳли байт ва аҳли байтга муҳаббат

Аҳли байт – бир уйда яшайдиган, аҳли хонадон маъносини билдиради. Бу маънода аҳли байт – Расули Акрам алайҳиссалом ва оилалари, Али, Жаъфар, Акил, Аббос ва оилалари ҳисобланади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга салавоту салом йўллаш барча мўминлар учун қанчалик вожиб амал ҳисобланса, аҳли байтга ҳурмат ва муҳаббатли бўлиш ҳам барча мусулмонларнинг вазифаси саналади.³⁹⁸

Расулуллоҳнинг аҳли байтларига закот олиш ҳаром қилинган. Пайғамбар алайҳиссалом бир куни ҳазрати Ҳасаннинг Байтулмолга тааллуқли закот хурмосидан бир дона олиб оғизларига солганларини кўрдилар. Дарҳол уни оғиздан чиқартирдилар ва:

«Муҳаммаднинг оиласи закот емаслигини билмайсанми?» - дедилар (Бухорий, “Закот”, 57; Аҳмад, I, 200).

Зайд ибн Арком розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Бир куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Макка ва Мадина орасидаги Ҳум суви бошида тик туриб биз билан гаплашдилар. Аллоҳга ҳамду сано келтиргач, бизга насиҳатлар қилдилар. Сўнг шундай марҳамат қилдилар:

«Эй одамлар! Мен ҳам бир инсонман. Яқинда Роббимнинг элчиси менга ҳам келади ва мен унинг даъватини қабул қилиб кетаман. Сизларга иккита муҳим нарсани қолдираман. Бири – кишиларни тўғрилиққа бошлаган раҳбар ва нур бўлган Аллоҳнинг китоби Қуръондир. Уни маҳкам тутинг!»

Пайғамбар алайҳиссалом Қуръони каримни маҳкам тутиш ва унга эргашиш борасида тавсиялар бердилар. Сўнгравом этдилар:

«Сизларга аҳли байтимни қолдираман. Аллоҳдан қўрқинг, аҳли байтимга эҳтиром билан муносабатда бўлинглар! Аллоҳдан қўрқинг ва аҳли байтимга эҳтиром кўрсатинг!»»

398 Аҳмад, VI, 323.

– Пайғамбарнинг аҳли байти кимлар, эй Зайд!? Хотинлари ҳам аҳли байтларидан эмасми? – дея сўралганди, Зайд:

– Хотинлари ҳам аҳли байтларидандир. Лекин У зотнинг ҳақиқий аҳли байтлари ўзларидан кейин садақа олиши ҳаром бўлганлар, – деди.

– Садақа олишлари ҳаром бўлганлар кимлар? – дея сўралди.

– Али, Акил, Жаъфар ва Аббоснинг оилалари, – деди (Муслим, «Фадлоил ус Саҳоба», 36).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай марҳамат қилдилар: *«Аллоҳни неъматлари билан парварда қилгани учун яхши кўринглар. Мени Аллоҳни яхши кўрганнгиз учун яхши кўринг. Аҳли байтиمنى мени яхши кўрганнгиз учун яхши кўринг!»* (Термизий, «Маноқиб», 31/3789).

Бошқа бир куни Пайғамбар алайҳиссалом, муборак набиралари Ҳасан ва Ҳусайиннинг қўлларидан тутиб шундай марҳамат қилганлар:

«Кимки мени, бу икковини, буларнинг ота-онаси яхши кўрса Қиёмат кунидан мен билан бирга бўлади» (Термизий, «Маноқиб», 20/3733).

Саҳобайи киромлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг яқинларига буюк эҳтиром ва муҳаббат билан боқардилар. Зеро, севган севганини севганчалик унинг дўстлари, хизматкорлари, у еган таомларни, кийган либосларни, умуман у билан боғлиқ ва уни эслатган ҳамма нарсани севади. Муҳаббат ортгани сари, маҳбубининг атрофидаги ҳамма нарсани қамраб олади.

Расулуллоҳни жонларидан ҳам ортиқ яхши кўрган саҳобаи киромлар ҳам Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи вассалламнинг яқинларидан бирлари уловга минаётганларида узангини тутиб турардилар.³⁹⁹ Қиёмат кунини барча қариндошлик ришталари узилиб, фақат ул зоти муборак билан боғлиқлиги бўлганларнинг давом этишини билганлари учун Пайғамбар алайҳиссаломнинг яқинларидан бири билан никоҳланиб, У киши билан яқин қариндошлик боғлашни жону дилдан орзу қилардилар.⁴⁰⁰

Расулуллоҳнинг пок насабларидан бўлган инсонлар бугун ҳам ислом олами юртларида яшаяптилар. Ҳусайин розияллоҳу анҳу наслларидан келганларга «Саййид», Ҳасан розияллоҳу анҳу наслларидан келган эса «Шариф» дейилади. Усманийлар саййидларга «амир», бошларига ўраган саллаларини «амир салласи» дердилар. Расулуллоҳ алайҳиссалом наслидан келган аёллар бошларига яшил белги тақардилар.

Усманийлар аҳли байтга хизмат қилишни қийматли вазифа ҳисоблаганлар ва бунинг учун расмий мақом берганлар. Усманийлар даврида аҳли байтнинг ишлари билан шуғулланган расмий лавозим эгалари «Ноқибул ашраф» дейилган. Ноқибул ашраф Пайғамбар алайҳиссаломнинг сулолаларидан танлаб

399 Ҳайсамий, IX, 348.

400 Ҳайсамий, IX, 173.

олинар, аҳли байтнинг ҳар қандай ишига масъул бўлар, насабларини қайд қилар, туғилиш ва вафотларни дафтарга ёзар, уларни катта даромадли ишларга киришишига монелик қилар, ҳисса ва ўлжалардан ўзига оидларини олиб ўзаро тарқатар, аёлларини ўзига тенг бўлмаган эркаклар билан турмуш қуришига изн бермасди.⁴⁰¹

Нокибул ашраб Пайғамбар авлодларининг умумий васийси ҳукмида бўлиб, лавозими шарафи сабабли энг юксак мақомлардан бирига муносиб кўрилиб, халифадан кейин ҳукмронликда иккинчи ўринда турарди. Подишоҳ тайинланганда ҳукмдорга аввал Нокибул ашраф байъат бериб, дуо қилар, кейин бошқа аъён байъат берарди. Ҳайитда ҳам аввал Нокибул ашраф табрикларди. Ҳар икки ҳолатда ҳам подишоҳ Нокибул ашраф учун ўрнидан турарди.

Саййид ва шарифларнинг қонун ва одатларга зид ҳаракатлари бўлса, Истанбулдагилар Нокибул ашраф, вилоятдагиларга эса назоратчилар томонидан жазо белгиланарди. Жазолаш пайтида аввал бошидаги яшил салла олиб ўпилар, жазо жараёни битганидан кейин яна қайтиб бериларди.

401 Меҳмет З. Пакалин, II, 647.

ҲИЖРАТНИНГ УЧИНЧИ ЙИЛИ

Ибрат тажаллиларига тўла жанг – УҲУД ҒАЗОТИ

(7 Шаввол, 3 / 625 йил, 23 март)

Уҳуд⁴⁰² ғазоти Бадрдагидек маккалик мушриклар билан бўлиб ўтган даҳшатли жангдир. Бу ҳижратнинг иккинчи йили, шаввол ойида воқеа бўлган.

Макка мушриклари Бадр мағлубиятидан кейин улкан мотамга буркандилар. Ҳар бир киши бир яқинидан айрилганди ва унинг интиқомини олиш аламида ёнарди. Қурайшнинг янги раҳбари Абу Суфённинг хотини Ҳинд ҳам бу аламзадалар аввалида эди. Оқибатда, орадан кўп вақт ўтмай, интиқом оловидан юраклари ёнган уч минг кишилик мушриклар қўшини ҳозир бўлди. Қўшин таъминоти учун Абу Суфён Бадр ғазотидан қутқариб қолган карвондаги моллар сарфланди. Шунингдек, атрофдаги араблардан ёрдам сўралди.⁴⁰³

Бу орада Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг амакилари Аббос бўлиб ўтаётган воқеалар ҳақида Мадинага хабар бердилар.⁴⁰⁴ Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дарҳол ҳарбий мажлис ўтказдилар. Мадинада қолиб мудофаа жанги қилишми ёҳуд шаҳар ташқарисига чиқиб таарруз жанг қилишми, дея маслаҳат қилдилар. Ўзлари мудофаа жанги қилиш тарафдори эдилар.⁴⁰⁵

Фақат Бадр ғазотига қатнашолмаган ёшлар ва ҳазрати Ҳамзадек йигитларнинг аксариятининг истагига кўра таарруз жанги қилишга қарор қилинди.⁴⁰⁶ Ҳатто уларнинг бир қисми:

– Биз бундай кунни сабрсизлик билан кутаётгандик! – дейишди.

Шундан кейин Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳужраи саодатларига кириб, зирҳларини кийдилар. Фақат бу орада Мадинада қолиб мудофаа

402 Уҳуд, Мадина шимолида бўлиб бир мил чамаси узоқликда.

403 Вокидий, I, 199-203.

404 Ибн Саъд, II, 37.

405 Бу Пайғамбар алайҳиссалом кўрган тушлари сабабли эди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам кейинчалик шундай марҳамат қилганлар: *“...Тушимда ўзимни қилич ўйнатаётган ҳолатда кўрдим. Қиличнинг боши узилганди. Бу Уҳуд ғазотида мўминлар йўлиққан мусибатга ишора қиларди. Кейин қиличимни яна ўйнатдим. Бу гал аввалгисидан ҳам яхшироқ ҳолат бўлди. Бу эса Ҳақ субҳонаҳу ва таолонинг фатҳ лутфига ва мусулмонларнинг жсам бўлиши жиҳатидан эҳсон қилинган неъматларга далолат қилинди. Шу тушда қорамоллар ва Аллоҳ (берган бошқа бир) хайрни кўрдим. Қорамоллар Уҳуд кунинда мўминлардан бир жамоатга чиқди, (улар шаҳид қилиндилар. Кўрганам) хайр Аллоҳ Бадрдан кейин насиб этган фатҳларни хайри ва бизга Роббимизнинг лутф қилгани (Бадри Мавъид) сидкининг савоби бўлиб чиқди»* (Бухорий, Таъбир, 39, 44; «Маноқиб», 25; Муслим, Туш, 20).

406 Ибн Ҳишом, III, 6-7.

жанги қилиш тарафдорлари бўлганлар бошқаларни кўндириб бўлгандилар. Саъд ибн Муоз билан Усайд ибн Ҳудойр:

— Мадинадан чиқишни истамаган ҳолатдаларда сизлар Расулуллоҳга катъий туриб олдингиз. Ҳолбуки, У зотга амр самодан тушади. Сизлар У зоти муборак алайҳиссаломга қўйиб беринг. У киши буюрган ишни қилинг! - дейишди (Воқидий, I, 213-214).

Улар дарҳол Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига қараб югурдилар:

— Эй Расулуллоҳ! Биз сизнинг раъйингизга қарши келмайлик. Биз хато қилдик. Сиз хоҳлаганингиздек ҳаракат қилинг! — дедилар.

Расулуллоҳнинг жавоблари аниқ бўлди:

«Пайгамбар зирҳини кийганидан кейин жанг қилмасдан уни эғнидан чиқармайди! Мен сизларга нима десам, уни бажаринг! Қани, Аллоҳнинг номи билан боринглар! Агар сабр қилиб вазифангизни бажарсангиз, Аллоҳ таоло яна сизларга зафар эҳсон қилади!» (Воқидий, I, 214; Ибн Саъд, II, 38).

Жумладан, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам жума намозидан кейин Мадинада Абдуллоҳ ибн Уммий Мактумни вакил қолдириб, минг кишилик қўшинлари билан йўлга тушдилар. Аммо йўлда мунофиқларнинг бошчиси Абдуллоҳ ибн Убай уч юз кишилик тарафдорлари билан орқага қайтгани учун ислом қўшинидаги аскарлар етти юз нафарга тушди. Ҳақ субҳанаху ва таоло бу ҳодисадан кейин қуйидаги ояти каримани туширди:

وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ.
وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا
قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَا تَبْغُنَاكُمْ هُمْ لِّلْكَفْرِ يَوْمٌ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِّلْإِيمَانِ
يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ.

«Икки (ҳарбий) бўлинма тўқнашган кун сизларга етган мусибат, албатта, Аллоҳнинг изни билан (содир бўлган) ва чинакам мўминларни билиш ҳамда мунофиқларни аниқлаш учун эди. Уларга: «Келинглар, Аллоҳ йўлида жанг қилинглар ёки (душманни) даф қилинглар!» - дейилса, (улар): «Агар (жиддий) уруш бўлишини билганимизда, ортингиздан борган бўлар эдик», - деган эдилар. Ўша кун улар имондан кўра куфрга яқинроқ эдилар. Улар дилларида йўқ нарсаларни оғизлари билан гапирдилар. Аллоҳ (эса) яширган нарсаларини яхшироқ билувчидир» («Оли имрон» сураси, 166-167-оятлар).

وَإِذْ عَدُوَّتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ.
إِذْ هَمَّتْ طَّائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيَهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ.

«Оила аҳлингизни саҳарлаб тарк этиб, мўминларни жанг жабҳаларига жойлаб юрган (кезлар)ингизни эсланг! Аллоҳ эшитувчи ва билувчидир. Сизлардан икки тоифа (мусулмонлар) умидсизликка туша бошлади, ваҳоланки, Аллоҳ уларга ҳомий эди. Мўминлар (ҳар доим) Аллоҳга таваккул қилсинлар!» («Оли имрон» сураси, 121-122-оятлар)

Мунофиқларнинг қўшиндан айрилиши, бир жиҳатдан илоҳий лутф бўлган эди. Чунки уларнинг бу қилиқлари билан қўшин заифламади, аксинча, ичидаги икки юзламачи ва қўрқоқ юраклилардан покланган, бу билан руҳий жиҳатдан янада қувватли ва бардам ҳолатга келганди. Зеро, уларнинг жанг пайтидаги хиёнатлари янада хавфли бўлиши, мўминларнинг маънавиятига зарба бериши мумкин эди.

Саҳобаларнинг шаҳодат ишқи

Ансорлар жамоасидан Солима ўғилларининг раиси Амр ибн Жамуҳ чўлок киши эди. У кишининг тўрт ўғли бўлиб, Расулуллоҳ билан бирга жанглarda қатнашардилар. Расули Акрам алайҳиссалом Уҳуд ғазотига чиқаётганларида Амр ҳам юришга қўшилмоқчи бўлди. Ўғиллари эса:

– Сиз жиҳод учун масъул эмассиз. Аллоҳ таоло сизнинг узрли эканингизни қабул қилди. Биз сизнинг ўрнингизга борамиз, – дедилар.

Амр:

– Сизлар Бадр кунида менинг жаннатга киришимга монелик қилдингиз. Мен бугун тирик қолсам ҳам, бир куни шаҳид бўлиб жаннатга кирман! – деди. Сўнг хотинига:

– Ҳамма шаҳид бўлиб жаннатга кирса, мен сизларнинг ёнингизда ўтираманми? – дея гап талашди. Дарҳол қалқонини олиб:

– Аллоҳим! Мени оиламга қайтариб юборма! – дея дуо қилиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига борди. Пайғамбар алайҳиссаломга:

– Ўғилларим мени Мадинада қолдирмоқчи. Мен Сиз билан бирга жангга чиқишимга тўсқинлик қилишяпти. Мен мана шу чўлок ҳолимда жаннатга оёқ босишни орзу қиламан! – деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Аллоҳ таоло сени маъзур қўрган. Сенга жиҳод фарз эмас!» – дедилар.

Амр розияллоҳу анху:

– Эй Расулуллоҳ! Сиз менинг Аллоҳ йўлида ўлгунимча жанг қилиб, шаҳид бўлиб шу чўлоқ оёғим билан жаннатда юришимни муносиб кўрмайсизми? – дедилар. Набийи зийшон алайҳиссалом:

«*Ҳа, муносиб кўраман*», – дедилар. Амрнинг ўғилларига:

«*Отангизнинг жангга боришига тўсқинлик қилманг. Балки Аллоҳ унга шаҳодат насиб қилар*», – дедилар.

Амр қиблага ўгирилдилар ва:

– Аллоҳим! Менга шаҳидлик насиб этгин! Мени маҳрум ва маъюс қилиб уйимдагиларнинг ёнига қайтарма! – дея дуо қилдилар ва жангга қатнашдилар.

– Уҳуд жангида қатнашган шаҳодат ҳаяжонидан масрур бу саҳобий жиҳод пайтида: «Мен жаннатни соғинаяпман!» деган, натижада уни ҳимоя қилишга уринган бир ўғли билан бирга жангда шаҳид тушган. Кейин суюкли Пайғамбаримиз у ҳақда:

«*Жоним қўлида бўлган Аллоҳга қасамки, Амрнинг жаннатда оқсоқланиб юрганини кўрдим!*» – деганлар (Вокидий, I, 264-265; Ибн Асир, «Усдул ғабо» IV, 208).

Расули Акрам алайҳиссалом Уҳуд жангига чиқаётганларида қўшинни тафтиш қилаётгандилар. Жангга қатнаша оладиган ёшдаги йигитларга изн бериб, ёши тўғри келмайдиганларни ортга қайтарардилар. Самура ибн Жундаб билан Рофеъ ибн Ҳодиж ҳам ортга қайтарилганлар орасида эдилар. Зуҳайр ибн Рофеъ:

– Эй Расулуллоҳ! Рофеъ яхши камончи! – дея унинг қўшиндан айрилмаслигини сўради. Рофеъ ибн Ҳодиж ҳодисанинг давомини шундай нақл қилади: «Оёқларимда маҳси бор эди. Бармоқларимнинг учида туриб, узунроқ кўринишга ҳаракат қилдим. Расулуллоҳ менинг қўшинга қўшилишимга изн бердилар. Самура ибн Жундаб менга изн берилганини кўриб, ўгай отаси Мурай ибн Синанга:

– Отажон! Расулуллоҳ алайҳиссаломат вассалом Рофеъга изн бердилар. Мени эса орқага қайтардилар. Ҳолбуки, мен кураш тушганимизда уни енгардим, – деди. Мурай розияллоху анху:

– Эй Расулуллоҳ! Менинг ўғлимни орқага қайтариб, Рофеъга рухсат бердингиз. Ахир ўғлим курашда Рофеъни енгади, – дедилар. Расулуллоҳ, Самура билан менга:

«*Қани, кураш тушинглар-чи!*» – дедилар.

Кураш тушдик. Самура мени енгди. Шундан кейин Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам унга ҳам изн бердилар» (Таборий, Тап II, 505-506; Вокидий, I, 216).

Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва саллам қўшиннинг ортини Уҳуд тоғига суядилар. Айнаин тепасига душманнинг бу орадаги водийдан хужум қилиш эҳтимолига қарши эллик нафар камончини жойлаштирдилар. Уларга Абдуллоҳ ибн Жубайрни бош қилиб, шуни уқтирдилар:

«Сизлар бизнинг орқамизни муҳофаза қиласизлар. Душман ҳолиб келса-да, мағлуб бўлса-да, мендан хабар келмагунича жойларингиздан айрилмайсизлар!» (Ибн Ҳишом, III, 10; Аҳмад, I, 288)

Жанг одатга кўра мубораза билан бошланди. Аллоҳнинг шери ҳазрати Али мушрикларнинг байроқдори Толҳани бир уришда ерга ёпиштирдилар. Қурайш байроғини олган Толҳанинг укаси Усмонни ҳазрати Ҳамза, учинчи байроқдорни эса Саъд ибн Абу Ваққос ўлдирдилар.

Ниҳоят жанг шиддат билан бошланди. Тўқнашув қизиган пайтда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам устига: *«Қўрқоқликда ор ва (зил-лат) хорлик, олдинга юришда шараф ва иззат бордир!»* деган сўзлар ёзилган қиличларини кўрсатиб:

«Буни мендан ким олади?» дея сўрадилар.

Саҳобийлар:

– Мен, мен! – дея қўлларини узатишди.

Расулимиз алайҳиссолату вассалом:

«Бу қилични ҳаққини адо қилиш учун ким олади?» – дея сўрагандилар, саҳобалар уни олишдан чекиндилар. Ансорлар жамоасидан Абу Дужона розияллоҳу анҳу туриб:

– Унинг ҳаққи нима, Аллоҳнинг Расули? – дея сўрадилар.

Пайғамбар алайҳиссалом:

«Унинг ҳаққи эгилиб, букилганича душман билан олишидир...» – дедилар.

Абу Дужона:

– Мен унинг ҳаққини адо этиш учун оламан, эй Расулуллоҳ! – дедилар.

Абу Дужона қилични олдилар, қизил саллаларини олиб бошларига ўрадилар ва ислом сафлари билан мушриклар сафлари орасида, соллана-соллана, шахдам юра бошладилар. Пайғамбар алайҳиссалом у кишининг ғурурли ва такаббуруна тарзда юришларини кўриб:

«Бу шундай юришки, Аллоҳ бунга бундай ҳолатдан бошқа пайтда ғазаб қилади!» – дея марҳамат қилдилар (Ибн Ҳишом, III, 11-12; Вокидий, I, 259; Муслим, «Фадойил ус Саҳоба», 128).

Жанг асносида яҳудий олимларидан Муҳайриқ мусулмон бўлди. У Пайғамбар алайҳиссаломни «Таврот»да келган сифатлари билан жуда яхши биларди. Илм томонидан топган ҳақиқатини Уҳудгача ошкор қилмаганди. Сарвари Олам Уҳуд жанги чиққанида яҳудийларга:

«Эй яҳудийлар жамоати! Сизлар Муҳаммаднинг Пайғамбар эканини ва Унга ёрдам беришингиз кераклигини жуда яхши биласизлар!» – дедилар.

Яҳудийлар:

– Бугун шанба куни, ҳеч бир ишга қўл урилмайдиган кун! – дейишди.

Шунда Муҳайрук:

– Сизлар учун шанба деган гап йўқ! – деди. Қиличи ва бошқа керакли нарсаларини олиб, қариндошларидан бирига: – Агар бугун ўлдирилсам, бутун мол-борлигим Муҳаммадниқидир. У Аллоҳ буюрган ҳолатда улардан фойдаланади! – деди. Ухудга жанг қилиш учун борди ва у ерда шаҳид бўлди. Ундан қолган еттита хурмозор боғи Пайғамбар алайҳиссалату вассалом қабул қилиб вақф қилдилар ва:

«*Муҳайриқ яҳудийларнинг энг яхшисидир!*» – дея марҳамат қилдилар (Ибн Ҳишом, III, 38; Вокидий, I, 263; Ибн Саъд, I, 501-503).

Ухудда бир-биридан ибратли манзалар рўй берди:

Кузмон деган бир мадиналик жангда етти кишини ўлдириб, ўзи ҳам қаттиқ яраланиб ўлди. Шунга қарамай, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«*Кузмон дўзахийдир!*» – дея марҳамат қилдилар.

Чунки у охирги нафасида ўзига:

– Шаҳидлигинг муборак бўлсин, эй Кузман! – деган Қатода ибн Нўъмонга: «Мен қабилам учун жанг қилдим, шаҳидлик учун эмас!» – деган ва қиличини олиб ўз жонига қасд қилганди (Вокидий, I, 263).

Унинг эвазига қабиласининг исломга киришига аввал эътироз қилиб, сўнгра пушаймон бўлган Усайрам бошдан-оёқ қуролланиб келиб, Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига келди ва:

– Эй Расулуллоҳ! Сиз билан бирга аввал жангга кирайми ёки мусулмон бўлайми? – деб сўради.

Расули Акрам алайҳиссалом:

«*Аввал мусулмон бўл, кейин жанг қиласан!*» – дедилар. Шундан кейин Усайрам мусулмон бўлди, кейин жангга кириб шаҳид бўлди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«*Кам ишлади, лекин қўп фойда кўрди!*» – дедилар (Бухорий, “Жиход”, 13; Муслим, “Имора”, 144)

Ярадорлар ичида ётганида, унга ҳайрон қараганларга сўнгги нафасида шундай деди:

– Мен мусулмон бўлиш учун келдим. Аллоҳ ва Расули учун жанг қилдим ва яраландим! – дерди.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу бу киши ҳақида саҳобалардан топишмоқдек сўрардилар:

– Қани айтинглари-чи, ҳаётида бир бора ҳам намоз ўқимасдан жаннатга кирган киши ким? – Одамлар жавобини топа олмас, ўзлари айтишларини сўрардилар. Абу Ҳурайра:

– У Усайрам, яъни Амр ибн Собитдир, – дердилар (Ибн Ҳишом, III, 39-40; Вокидий, I, 262).

Жанг пайтида Абдуллоҳ ибн Жаҳш розияллоҳу анхунинг қиличлари синди. Расулуллоҳ алайҳиссалом у кишига бир хурмо шохи бердилар. Хурмо шохи ҳазрати Абдуллоҳнинг қўлида қиличга айланди. Абдуллоҳ шаҳид бўлгунларича бу қилични ишлатдилар. «Уржун» номи берилган бу қилич Абдуллоҳ ибн Жаҳшнинг ворислари қўлидалигида уни турк бекларидан бири икки юз динар (олтин)га сотиб олди.⁴⁰⁷

Мусулмонларнинг мисли қўрилмаган завқу шавқ билан душманга отилганлари қисқа пайтда зафар билан ниҳояланди. Сон ва аслаҳа жиҳатдан кучли бўлган душман қочишга тушди. Фақат мусулмонлар бир муддат душманни кувгандан кейин зафар қозонганларидан буткул ишонч ҳосил қилиб, ўлжа тўплай бошладилар. Ҳатто Расулуллоҳнинг огоҳлантиришларини эслатган қўмондонларнинг сўзларига қарамай, камончилар ўз ўринларини тарк этиб, ўлжа тўплашга киришдилар. Тепада фақат ўқчиларнинг амири Абдуллоҳ билан етти нафар шериги қолди.

Ҳаммаси шундан кейин бўлди. Душманнинг хушёр қўмондонларидан бири Халид ибн Валид суворийлар бўлинмаси билан қулай фурсатни қўлга киритди. Қўл остидаги суворийлар дарҳол ўқчилар жойлашган тепалик ортидан айланиб, Абдуллоҳни ва бошқа камончиларни қисқа пайтда шаҳид қилишди. Ўлжа йиғаетган мусулмонларнинг орқа томонидан шиддатли ҳужум бошладилар. Мағлубиятга учраб, қочаётган душман аскарлари бу ҳолатни кўриб, орқаларига қайтиб, мусулмонлар устига яна ҳужум қилиб бошладилар. Ислоҳ қўшини икки ўт ичида қолди. Ораларида зиддият келиб чиқди.

Шаҳидларнинг хожаси ҳазрати Ҳамза

Шу орада сафлар орасида ҳали буёққа, ҳали уёққа югуриб юрган мусулмонларнинг паҳлавон жангчиси ҳазрати Ҳамза розияллоҳу анху Ваҳший улоқтирган бир найза билан шаҳид бўлдилар. Ҳалигача қул бўлган Ваҳший буни Ҳинд унга ваъда қилган озодликка эришиш учун қилганди. Даҳшатли ҳирс билан анчадан бери бу фурсатни кутиб турган Ҳинд Ҳамза розияллоҳу анхунинг жигарларини чақираб, тишлайдиган даражада ваҳшийлашди. Шунинг учун унга «Оқилатул Ақбод», яъни «Жигар еган» лақаби қўйилди.

Ҳазрати Ҳамзанинг шаҳодатлари мусулмон аскарларида мотам ҳавоси тўлқинларини эстирди. Шундоқ ҳам тизгинсиз сафлар буткул бузилди. Аллоҳ таоло буни шундай баён қилади:

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُونَهُمْ بِأَذْنِهِ حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ
وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَّنْ

407 Ибн Асир, *Усдул габо*, III, 195; Дийрбакрий, I, 433.

يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَّنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ.

«Сизлар Унинг изни билан улар (кофирлар)ни тор-мор қила бошлаганингизда, Аллоҳ ўз ваъдасига содиқ чиқди*. Лоқайдлик қилиб, (Пайғамбар) буйруғидан чиқиб, тортиша бошламагунингизча ва ёқтирган нарсангиз (ғалаба)ни сизларга қўрсатгунга қадар (ютуқ сизлар томонда бўлди). Ора-ларингизда дунёни ёқтирадиганлар ҳам, охирадни ёқтирадиганлар ҳам бор эди. Сўнгра сизларни синовдан ўтказиш учун (ғалабангизни мағлубият сари) буриб юборди ва гуноҳларингиздан ўтди. Аллоҳ мўминларга нисбатан фазл сохибидир» («Оли имрон» сураси, 152-оят).

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло бу ояти каримада камончиларни ўрнини тарк этганларни: «...дунёни ёқтирадиганлар» дея огоҳлантирар экан, у ерни тарк этмай шаҳид тушганларни эса «охирадни ёқтирадиганлар» дея марҳамат қилиб мадҳу сано қилади.

Мушриклар ўша куни бир нечта мўминни шаҳид қилишди. Ҳатто бир гуруҳ мушрик тўғри Расулуллоҳни нишонга олиб, ҳужумга ўтди. Оламларнинг Сарварига ҳар томондан ҳужум бўлди. Толҳа ибн Убайдуллоҳ дейди-ки: «Расулуллоҳнинг саҳобалари паришон бўлганди, мушриклар ҳужумга ўтишди ва Расулуллоҳни тўрт томондан қуршаб олдилар. У зот ўзларини ҳужумларга қарши қайси томондан ўзларини мудофаа қилишни билмай қолдилар. Қиличимни яланғочлаб бир бор олдиларидан, бир бор орқаларидан келганларни узоқлаштирдим, ниҳоят мушриклар тарқалди» (Вокидий, I, 254).

Мушрикларнинг ўтқир нишончиси Молик ибн Зуҳайр Расулуллоҳга бир ўқ отди. Толҳа ибн Убайдуллоҳ ўқ Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга тегишини билиб, қўлини ўққа тутди. Бармоғига ўқ тегди.⁴⁰⁸

Муҳожирлар ва Ансорлар жамоасидан бир гуруҳ саҳобалар Расулуллоҳнинг атрофларини ўраб олдилар. У зотнинг олдиларида шаҳид бўлиш учун байъат этдилар ва:

– Юзим юзингиз учун қалқон, жисмим Сизга фидо бўлсин! Аллоҳнинг саломи ҳар доим Сизга бўлсин! Ҳеч қачон ёнингиздан айрилмаймиз! – дея охиригача жанг қилдилар (Ибн Саъд, II, 46; Вокидий, I, 240).

Абу Толҳа розияллоҳу анҳу ёйни жуда қаттиқ тортадиган камончи эдилар. Уҳуд куни қўлларида учта ёй синганди. Расулуллоҳ ёнларидан ўқ халтаси билан ўтган ҳар бир кишига:

«Ўқ халтангни Абу Толҳанинг ёнига бўшат!» – деётгандилар. Пайғамбар алайҳиссалом у кишининг орқаларидан қараш учун кўтарилиб, бошларини кўтарганларида Абу Толҳа:

408 Ибн Саъд, III, 217.

– Эй Расулуллоҳ! Ота-онам Сизга фидо бўлсин! Бошингизни кўтарманг. Мушрик ўқларидан бири сизга тегмасин. Кўксим Сизга қалқон бўлсин! Сизга келган ўқ менга қадалсин!» – дердилар (Бухорий, «Мағозий», 18).

– Қатода ибн Нўмон розияллоҳу анҳу ҳам Расулуллоҳ ҳимоя қилиш учун олдиларида туриб, ёйларининг боши емирилгунича мушрикларга ўқ отдилар. Бир ўқ ўзларининг ҳам кўзларидан урилди. Кўз қорачиқлари юзларига окди. Қатодани бу ҳолда кўрган Расулуллоҳнинг кўзларига ёш қуйилди. Расулимиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Қатоданинг кўз қорачиқларини қўллари билан олдилар ва ўрнига қўйиб қўйдилар. Шундан кейин у кўз иккинчисидан ҳам чиройли бўлди ва ўткирроқ кўра бошлади.⁴⁰⁹

– Аёл саҳобалардан Умму Умора розияллоҳу анҳо ҳам Уҳуд жангига иштирок этиб, ёй ва камон тутиб душман билан жанг қилган жангчилардан биридир. Жангдан кейин Мадинага қайтган Расулуллоҳ:

«Жанг асносида ўнгу сўлимга қараганимда, мудом Умму Уморанинг ён томонимда жанг қилаётганини кўрдим», – деганлар (Ибн Ҳожар, ал-Исоба, IV, 479).

Бу василада Расулуллоҳнинг илтифоти дуоларига муяссар бўлган Умму Умора Расулуллоҳга:

– Аллоҳга дуо қилинг, жаннатда Сизга қўшни бўлайлик! – деди.

Пайғамбар алайҳиссалоту вассалом:

«Аллоҳим! Буларни менга жаннатда қўшни ва дўст қилгин!» – дея дуо қилдилар. Шундан кейин Умму Умора розияллоҳу анҳо:

– Бундан буёғига дунёда қандай мусибат келса келсин, парво қилмайман! – деди (Вокидий, I, 273; Ибн Саъд, VIII, 415).

Жанг қизиган пайтда Расулуллоҳга қарши ҳужумлардан бирида Саъд ибн Абу Ваккоснинг мушрик укалари Утбо Пайғамбар алайҳиссаломга бир тош отди. Отилган тош билан бирга еру кўкни титратган ҳодиса юз бериб, Расулуллоҳнинг зирҳларидан икки халқа муборак юзларига ботди ва юзларини ёриб, бир тишларини синдирди.⁴¹⁰ Расули Ақрам алайҳиссалом фосиқ Абу Амир мусулмонлар учун қазиган чуқурлардан бирига йиқилиб тушдилар. Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу Расулуллоҳнинг қўлларидан тутдилар, Толҳа ибн Убайдуллоҳ оёққа турғизиб, чуқурдан чиқардилар. Абу Убайда ибн Жарроҳ Расулуллоҳнинг юзларига ботган халқалардан бирини тиши билан тортиб чиқарди. Шундан у кишининг ҳам олд тиши синди. Иккинчи халқани чиқараркан яна бир тиши синди. Ўша пайтда барча саҳобаи киромлар ва ҳаттоки фаришталар ҳам чуқур мотамга буркандилар. Бу ҳолат саҳобаларнинг қаттиқ ғазабини келтирди ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга:

409 Ҳоким, III, 334/5281; Ҳайсамий, VI, 113; Ибн Саъд, III, 453.

410 Утба ибн Абу Ваккос хоиннинг наслидан келган болаларнинг барчаси илоҳий ибрат ўлароқ олд тишлари кемтик ва синиқ ҳолатда туғилишган. (Рамазонўғли Маҳмуд Шомий, *Уҳуд газоти*, с. 26)

– Курайш мушрикларини баддуо қилсангизчи?! – дедилар.

Расули Акрам саллаллоҳу алайҳи ва саллам бунга жавобан шундай дедилар:

«Мен лаънатловчи қилиб юборилмадиган. Билъакс, тўғри йўлга даъват қилувчи ва раҳмат ўлароқ юборилдим. Аллоҳим! Қавмимга ҳидоят бергин! Чунки улар билмайдилар!» дея дуо қилдилар (Бухорий, «Мағозий», 24; Ҳайсамий, VI, 117; Воқидий, I, 244-247; Қоди Йеъ, I, 95).

Яраланганларида Расулуллоҳ алайҳиссалом:

«Расулуллоҳнинг юзини яралаган қавмдан қаттиқ ғазабланди!» – дедилар.

Саъд ибн Абу Вакқос розияллоҳу анҳу шундай деганлар:

– Расулуллоҳнинг бу гапларини эшитганимда, (У зотни яралаган) укам Утбо ибн Абу Вакқосни ўлдириш учун ғазабланганим қадар, бировни ўлдиришга ҳирсланмагандим! Саъд розияллоҳу анҳу бу ишни қилиш учун сафларни ёриб, кўп ҳаракат қилганлар, аммо Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Саъдга ўз укасини ўлдиришга монелик қилганлар.⁴¹¹

Саъд ибн Абу Вакқос розияллоҳу анҳу Фаҳри Коинот саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларида мушрикларга тинимсиз ўқ отар, Расулуллоҳ алайҳиссалом:

«От, эй, Саъд! Ота-онам сенга фидо бўлсин!» – деб турардилар. Бу воқеага гувоҳ бўлган ҳазрати Али розияллоҳу анҳу:

«Мен Набий саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Саъддан бошқа ҳеч кимга «Ота-онам сенга фидо бўлсин!» – деганларини эшитмадим», – деганлар (Термизий, “Адаб”, 61, «Манокӣб» 26; Аҳмад, I, 92).

Жаноб Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам мисли кўрилмаган хиралик рўй бераётган бу ҳолатда ҳам чексиз иймон матонати билан Ҳаққа таваккул қилар, бир томондан қонаган муборак юзларини қўллари билан артаётиб, бир томондан Ҳақ субҳонаҳу ва таолога илтижо қилиб:

«Эй Роббим! Қавмим жоҳил, нима қилганини билмайдилар. Сен уларга ҳидоят бергин!» – дея дуо қилардилар.

Саҳл ибн Саъд розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Уҳуд ғазотида яраланганларида, Фотима розияллоҳу анҳо муборак юзларидаги қонни ювадиган бўлдилар. Ҳазрати Али Фотимага сув қуярдилар. Ҳазрати Фотима сувда қон тобора кўпаяётганини кўриб, бир парча бўйро олдилар ва уни ёқиб, қулини ярага босдилар. Шунда қон тинди» (Бухорий, “Жиход”, 80; «Мағозий», 24; Муслим, “Жиход”, 101).

Хуллас, Уҳуд жангида мана шундай маҳзун саҳналар рўй берганди. Жанг аввалида мўминлар фойдасига кетаётганди, амрга бўйсунмаслик сабаби билан мушриклар фойдасига айланди. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг

411 Воқидий, I, 245.

атрофларида фақат ўн тўрт киши қолганди. Сарвари Олам хавотирга тушган мўминларга:

«Эй Аллоҳнинг бандалари! Менга келинлар! Мен Аллоҳнинг Расулиман!»
– дея чақира бошладилар (Воқидий, I, 237).

Бу ҳол Қуръони каримдан шундай марҳамат қилинади:

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَى أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أَخْرَاكُمْ فَأَتَابَكُمْ عَمَّا
بِعِمٍّ لِكَيْلًا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ.

«Аҳли китоблар Сиздан осмондан китоб туширишингизни сўрайдилар. Мусодан ҳам бундан каттароқ нарсани сўраб: «Бизга Аллоҳни очиқ кўрсат!» – дейишган эди. Шунда (бу) зулмлари сабабли уларни чақмоқ урган эди. Сўнгра (аниқ) ҳужжатлар келгандан кейин бузокни (маъбуд қилиб) олишди. Шунинг ҳам кечирдик ва Мусога аниқ салтанат (ҳужжат) бердик» («Оли имрон» сураси, 153-оят).

Мусулмонлардан айримлари Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг шаҳид бўлганларини эшитган, чақмоқ ургандай паришон бўлгандилар. «Расулуллоҳ ўлган бўлсалар, биз бу ерда нима деб ўтирибмиз?!» дея жанг майдонини тарк этаётгандилар. Улар аслида Мадинани ҳимоя қилиш учун орқага қайтишган, лекин мусулмон аёллар томонидан яна ортга қайтарилгандилар.

Бир гуруҳлари эса «Аллоҳнинг Расули ўлсалар-да, Аллоҳ боқийдир!» дея жангда давом этдилар. Улардан Анас ибн Надр розияллоҳу анҳу (машҳур Анас ибн Моликнинг амакилари), мотам ва қайғу исканжасида нима қилишини билмаётган бир гуруҳ мўминлардан Оламларнинг Сарвари шаҳид бўлганлари ҳақидаги хабарни эшитганларида, чексиз таслимият ва матонат билан:

– Расулуллоҳ шаҳид бўлгандан кейин сизлар яшаб нима қиласизлар? Қани, сизлар ҳам У зот каби жанг қилиб шаҳид бўлинг! – дея ҳайқирдилар ва мушрикларга ҳужум қилдилар. Бир муддатдан кейин саксондан ортиқ жойидан яраланиб, шаҳодат шарбатини ютдилар (Аҳмад, III, 253; Ибн Хишом, III, 31).

Анас розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади:

«Амаким Анас ибн Надр розияллоҳу анҳу Бадр ғазотида қатнашолмагандилар. Бу у кишига жуда алам қиларди.

– Эй Аллоҳнинг Расули! Мушриклар билан қилган илк жангингизда қатнашолмадим. Агар Аллоҳ таоло мушриклар билан бўладиган бошқа бир жангга қатнашишни насиб этса, нималар қилишимни кўрасиз! – дедилар.

Уҳуд Жангига қатнашдилар. Мусулмон сафлари тарқок бўлганди, шерикларини назарда тутиб: «Роббим! Буларнинг ишлари учун Сендан кечирим сўрайман!» мушрикларни назарда тутиб: «Буларнинг қилмишларини жавобсиз

қолдирмайман, эй Роббим!» дея олға юрди. Саъд ибн Муоз билан учрашиб қолди ва:

– Эй Саъд! Мен жаннатни истайман. Каъба Роббисига қасамки, Уҳуд этакларидан бери жаннатнинг ифори димоғимга келади... – дедилар.

Саъд кейинчалик бўлган воқеани Пайғамбар алайҳиссаломга гапириб берар экан:

– Мен унинг қилганини қилолмадим, эй Расулуллоҳ! – деганди.

Амакимни шаҳид қилинган ҳолда топдик. Жисмида саксондан ортиқ қилич, найза ва ўк яраси бор эди. Мушриклар мусла қилган, аъзоларини кесиб ташлаганди. Шунинг учун уни биров таниёлмади. Фақат синглиси бармоқ учларидан таниди. Мана бу оят амаким ва унга ўхшаганлар учун нозил бўлди:

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَّنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا

«Мўминлар орасида Аллоҳга берган аҳдига содиқ кишилар бордир. Бас, улардан ўз аҳдига вафо қилгани (шаҳид бўлгани) ва улардан (шаҳид бўлишни) кутаётгани бордир. Улар (аҳду паймонларини) ўзгартирганлари йўқ» («Азҳоб» сураси, 23-оят)» (Бухорий, “Жиход”, 12; Муслим, “Имора”, 148).

Жанг мўминларнинг зиёнига айланганида, жанг майдонини ташлаб қочганлар – ҳикмати илоҳий – шаҳар ташқарисига чиқиб жанг қилишни истоганлар эди. Аллоҳ таоло уларга хитобан шундай марҳамат қилди:

وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ

«Ажалингиз етмай, ўлимни (шаҳидликни) орзу қилардингиз. Мана, энди (Уҳудда) уни кўз ўнгингизда кўриб турибсиз» («Оли имрон» сураси, 143-оят).

Ўлимга ҳозир эканлигини айтиб, кейин Борлиқ Нурининг ўлганлари ҳақидаги ҳаёлларига эргашиб орқага қочганлар учун келган илоҳий огоҳлантириш ғоят шиддатли бўлди:

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنِ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ

«Муҳаммад пайғамбардир, холос. Ундан олдин ҳам пайғамбарлар ўтган. Мабодо, у ўлса ёки ўлдирилса, ортларингиз (куфр)га қайтиб кета-

сизми?! Кимки ортига қайтса, Аллоҳга сира зарар етказа олмайди. Аллоҳ шукр қилувчиларни мукофотлар» («Оли имрон» сураси, 144-оят).

У даҳшатли кунда шунча воқеага қарамай, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам қутб юлдузидек ўринларидан қўзғалмасдан, набавий тоқат билан душманга қарши туриб бердилар. Баҳодирлик, жасорат, шижоат ва матонатлари билан саҳобаларига жанговарликда олий намуна бўла олдилар. Зеро, Ҳақ субҳанаҳу ва таоло шундай марҳамат қилди:

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ. إِنْ يَمْسَسْكُمْ
قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ

«Агар (чин) мўмин бўлсангиз, ўзингиз аъло (даражада) бўла туриб, (баъзи мағлубиятларингиз учун) сустлашмангиз ҳам, ғамгин ҳам бўлмангизлар. Агар сизларга (Уҳуд жангида) жароҳат (мағлубият) етган бўлса, у қавмга ҳам (Бадр жангида) худди шундай жароҳат (мағлубият) етган. Имонли кишиларни билиш ва сизлардан шахидларни саралаб олиш учун (Биз) шу (ғалаба) кунларни (кетма-кет) алмаштириб турамиз...» («Оли имрон» сураси, 139-140-оятлари)

Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг Пайғамбари ва мўминларга бўлган марҳамату лутфи билан Уҳуд куни бунча кўнгилхираликларга қарамай, мушриклар максадига эришолмади. Бу орада асҳоби киромлар Расулуллоҳни қўриб, аста-секин ўзларига кела бошладилар. Мушрикларнинг ҳужумига қўкрак тутишди. Мўминлар буюк сабот билан Расулуллоҳни ҳимоя қилдилар. Макка мушриклари янада оғир зарбалар бера бошлашди. Шунинг учун катта йўқотишлар бермаслик учун бироз ортга чекиндилар. Бу имкондан фойдаланган Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам Уҳуд тоғига чекиндилар. Бу гал Абу Суфён тоғ тепасидан мўминларга ҳужум қилмоқчи бўлганди, лекин омади чопмади.

Шу даҳшатли онларда Аллоҳ таоло мўминларга уйқу лутф этди. Турган жойларида ширин ва хотиржамлик берадиган уйқуга кетишди. Ҳатто айримлари қўлларидаги қиличларини бир неча бор қўлларидан тушириб юбордилар. Бу уйқу фақат мўминларни чулғаганди. Мусулмонлар орасидаги мунофиқлар ва шубҳачиларнинг эса кўзларига уйқу кирмасди. Улар ўша кезларда хавотирли ўйлардан безовта, мушриклар келиб уларни ўлдириб юборишидан қўрқишарди.⁴¹²

Бир ора Абу Суфён билан ҳазрати Умар орасида оний тортишма бўлиб ўтди.⁴¹³ Шундан кейин орқага қайтиш учун ҳаракат қилган Абу Суфён ўзи кутган самарани қўлга киритмагани ҳирси билан шу жумлалар билан сўзини якунлади:

412 Бухорий, Мағозий, 18, 20; Вокидий, I, 295-296.

413 Ибн Ҳишом, III, 45.

– Келгуси йилда Бадрда учрашамиз!

Ҳазрати Умар розияллоху анху Пайғамбар алайҳиссалом бунга нима дейишларини кутиб турдилар. Расулуллоҳ алайҳиссалом:

«*Майли! Ўша ер инишалоҳ учрашадиган жойимиз бўлсин, де!*» – дедилар (Ибн Ҳишом, III, 45; Ибн Саъд, II, 59)

Аслида эса, мушрикларнинг ичига қўркув тушган, шунинг учун орқасига қайтишаётган эди. Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва салламга берилган мўъжизалардан бири ҳам – душманнинг кўнглига узоқ масофалардан қўркув солиш эди. Ҳақ субҳанаҳу ва таоло марҳамат қилади:

سَنُلقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ
سُلْطَانًا وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ مَثْوًى الظَّالِمِينَ.

«Аллоҳ ҳужжат нозил қилмаган (бут, санам каби) нарсаларни Унга шерик қилганлари учун кофирларнинг дилларига ваҳима солурмиз. Уларнинг борар жойлари дўзахдир. Золимларнинг жойи нақадар нохуш!»
(«Оли имрон» сураси, 151-оят)

Шундай қилиб, мушриклар юракларига тушган бу қўркув таъсирида мусулмонлар устидан вақтинчалик ғалаба қозонган бўлишсада, буткул мудофаасиз қолган Мадинани истило қилишга журъат қилишолмади. Боз устига бирорта ҳам мусулмонни асир олмасдан орқага қайтдилар. Шубҳасиз, бу Аллоҳнинг Пайғамбари ва мўминларга бўлган лутфу марҳамати эди.

Уҳудда мушриклар орқасига қайтиб кетар экан, Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва саллам:

«*Сафланинглар, Роббимга дуо ва сано қиламиз!*» – дедилар.

Асҳоби киром Расулуллоҳнинг орқаларида сафланишди. Пайғамбар алайҳиссалом шундай дуо қилдилар:

«Аллоҳим! Барча ҳамду сано Сенга бўлсин! Аллоҳим! Сенинг берганини, кўпайтирганини камайтирадиган йўқ! Сенинг камайтирганини очиб-ёядиган йўқ! Сен адаштирганни тўғри йўлга соладиган йўқ, Сен ҳидоят қилганни адаштирадиган йўқ! Сен бермаганини берадиган йўқ, Сен берадиганинга тўсиқ бўла оладиган йўқ! Сенинг узоқлаштирганини яқинлаштирадиганини йўқ, Сенинг яқинлаштирганини узоқлаштирадиган йўқ! Аллоҳим! Раҳмат ва баракотини, фазлу карамини устимиздан соч! Аллоҳим! Сендан асло ўзгармайдиган ва ҳеч қачон зоил бўлмайдиган абадий неъматлар сўрайман! Аллоҳим! Сендан йўқсиллик қунида неъмат, қўрқадиган кунда ҳимоя сўрайман! Аллоҳим! Берганларинг ва бермаганларининг ёмонлигидан Ўзингга сизинаман!

Аллоҳим! Иймонни бизга севдир, кўнглимизни иймон билан зийнатлантир! Бизни куфр, эсиастлик ва исёндан нафратлантир! Бизларни дин ва дунё учун фойдали нарсаларни биладиган, тўғри йўлда юрадиганлардан айла!

Аллоҳим! Бизни мусулмон ҳолимизда жонимизни олгин, мусулмон ҳолда яшатгин! Шараф ва қадр-қийматимизни йўқотмасдан, фитналардан озорланмасдан, солиҳлар мартабасига мушарраф айла!

Аллоҳим! Сенинг пайғамбарларингни ёлгончи деган, Сенинг йўлингдан юришига ғов бўлган кофирлар жамоасига қаҳр қил! Уларнинг устига мусибат ва азобингни тушир! Аллоҳим! Китоб юборилган кофирларга ҳам қаҳр қил! Эй ҳақ ва ягона бўлган Илоҳ! Амин!» (Аҳмад, III, 424; Ҳоким, I, 686-687/1868; III, 26/4308).

Узрхоҳлик эшигини ёпган саҳобий – Саъд ибн Робий

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Саъд ибн Робий розияллоҳу анҳуни топиб, қандай аҳволдалигини билиш учун саҳобалардан бирини жанг майдонига юбордилар. Саҳобий қанча изласа ҳам Саъд розияллоҳу анҳуни топа олмади, чакирганида жавоб ололмади. Охири сўнгги умид билан:

– Эй Саъд! Мени Расулуллоҳ юбордилар. Расулуллоҳ сенинг тириклар орасидами ёхуд шаҳидлар орасидами топиб, хабар беришимни амр этдилар! – дея ярадор ва шаҳидлар ётган томонга қараб овоз берди.

Ўша пайтда сўнгги лаҳзаларини яшаётган ва жавоб беришга мажоли қолмаган Саъд розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ аҳволи билан қизиқаётганини эшитиб, бор кучини тўплаб, ингрок оҳангда:

– Мен энди ўликлар орасидаман! – дея олди, холос. Энди жаннатларла кезаётган эди. Саҳобий Саъд розияллоҳу анҳунинг олдига қараб чопди. У кишини жисми қилич зарбидан илма-тешик бўлиб кетганди. У зотдан фақат шивирлаш ҳолидаги паст товуш билан шу сўзларни чиқди:

– Агар кўзларинингиз кўриб турган муддатгача Пайғамбар алайҳиссолату вассаломни душманлардан ҳимоя қилмасангизу бошига бирор мушкулот тушишига сабаб бўлсангиз, сизлар учун Аллоҳ даргоҳида кўрсатиладиган ҳеч қандай узрхоҳлик бўлмайди!» (Мувотта, “Жиход”, 41; Ҳоким, III, 221/4906; Ибн Ҳишом, III, 47)

– Саъд ибн Робий розияллоҳу анҳу умматга васият моҳиятидаги шу гапларни айтганидан кейин, фоний дунё билан видолашди.

Уҳуд шаҳидлари

Мушриклар Уҳудни буткул тарк этганларидан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам жанг майдонига тушиб, шаҳидларни дафн этдилар. Етмиш нафар шаҳид берилганди. Уларнинг орасида ҳазрати Ҳамза розияллоҳу анҳудек баҳодир жангчи ва Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу каби йигитлар бор эди.

Мусулмонларнинг байроқдори бўлган Мусъаб ибн Умайр розияллоху анху Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва салламни мудофаа қилаётиб шаҳид тушгандилар. Шундан кейин бир фаришта Мусъабнинг сиймосига кириб, байрокни олган, Пайғамбар алайҳиссалом ҳам ҳали унинг шаҳодатидан беҳабар бўлганлари учун байроқдорга қараб:

«Олга юр, эй Мусъаб!» – дегандилар.

Шунда фаришта қайрилиб Расулуллоҳга қараган, унинг фаришталигини фарқлаган Расулимиз алайҳиссалату вассалом, Мусъабнинг шаҳид бўлганини пайқагандилар. Кейин Мусъабнинг муборак жасади топилди, аммо уни ўрайдиган кафан топилмади (Ибн Саъд, III, 121-122).

Муборак шаҳиднинг устидаги кийим билан бош тарафи ёпилса оёқлари, оёқлари ёпилса боши очик қоларди. Саҳобалар нима қилишни билмай, Расулуллоҳга мурожаат қилдилар. Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва саллам шаҳиднинг бош қисмини кийими, оёқларини хушбўй гиёҳлар билан ёпишликни амр этдилар.

Ҳолбуки, Мусъаб розияллоху анху Макканинг энг аслзода ва бадавлат оилаларидан бирининг фарзанди эди. Макка ёшларининг бари унинг ҳаёт тарзига ҳавас қилардилар. Ҳатто бўй кизлар у ўтган йўллarga гул сочардилар. У киши мушрик оиласининг шунча қийинчиликларига қарамай, уларнинг дунёвий имкон ва неъматларини, ҳатто меросини четга суриб, Расулуллоҳнинг ёнларида бўлишни афзал кўрди. Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва салламга шу қадар буюк муҳаббат билан мафтун бўлиб боғландики, шаҳид бўлганида бу фидойилиги эвазига бир фаришта у кишининг суратига кирди. Бу билан Мусъабнинг фидокорликлари нақадар гўзал илоҳий лутф билан тақдирлангани аён этилди.

Бу қайғули манзара юракларда шу қадар чуқур излар қолдиргандики, орадан йиллар ўтганидан кейин мусулмонлар куч тўплаб, иззатга эришганларида, бир куни Абдурраҳмон ибн Авф розияллоху анху рўзадор бўлган бир кунда, ифторлик дастурхонига ўғиллари томонидан ҳар хил таомлар қўйилганди. У зот бундан мутаассир бўлган ва:

– Мусъаб Уҳуд ғазотида шаҳид қилинди. У мендан ҳам фазилатли эди. Лекин кафанлик қилайлик деганимизда, бир ятакдан бошқа ҳеч нарсаси йўқ эди. Бошини ёпсак оёғи, оёғини ёпсак боши очик қоларди. Кейин бизга дунёвий ҳамма нарса лутф этилди. Мен яхшиликларимизнинг мукофотини дунёда берилишидан кўрқаман, – дегандилар. Сўнг Абдурраҳмон розияллоху анху йиғладилар ва таомни қўйиб, дастурхондан туриб кетдилар (Бухорий, «Жаноиз», 27).

Уҳуд шаҳидлари ичида Пайғамбар саллаллоху алайҳи ва салламнинг ва барча мўминларнинг кўнглини қайғуга ғарқ этган воқеа ислом қўшинининг тенгсиз қаҳрамони, Аллоҳнинг шери ҳазрати Ҳамза розияллоху анхунинг шаҳид қилинганлари бўлди.

Ҳазрати Сафийя укаси Ҳамза розияллоҳу анҳуни кўриш учун шаҳидлар ётган томонга йўналдилар. Ўғиллари Зубайр уларни қарши олиб:

– Расулуллоҳ орқага қайтишингизни буюраяптилар, – деди.

– Нима учун? – дедилар у киши. Укамни кўрмайинми? Мен унинг сўйилиб, тўғралганидан хабардорман. У Аллоҳ учун бу мусибатга йўлиқди. Зотан, бизга бундан бошқа нарса тасалли қилмайди. Иншааллоҳ, сабр қилиб, ажрини Аллоҳдан кутаман.

Зубайр онасининг айтганларини Расули Акрам алайҳиссаломга етказди. Оламларга Раҳмат алайҳиссалом:

«*Ундай бўлса, қўй, кўрсин!*» – дедилар. Сафийя укалари ҳазрати Ҳамзанинг муборак жасаdlари ёнига келиб дуо қилдилар (Ибн Ҳишом, III, 48; Ибн Ҳожар, ал-Исоба, IV, 349).

Уҳудда бўлиб ўтган мисли кўрилмаган дин биродарлиги манзарасини Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу шундай нақл қилганлар: «Онам София ўзлари билан олиб келган икки ятакни бериб:

– Буларни укам Ҳамзага кафан қилишларингиз учун олиб келдим, дедилар. Уларни олиб, Ҳамзанинг ёнига бордик. Ёнида Ансорлар жамоасидан яна бир кафансиз шаҳид бор эди. Икки ятакни Ҳамзага ўраб, Ансорийни кафансиз қўйишдан уялдик.

– Ятакнинг бири Ҳамзага, иккинчиси Ансорийга кафан бўлсин! – дедик. Ятакларнинг бири катта, иккинчиси кичик бўлгани учун ораларида куръа ташладик» (Аҳмад, I, 165).

Бу манзара мўмин кўнгиллардаги қариндошлик риштаси ўз ўрнини иймон биродарлигига бўшатганидан дарак берарди. Қиёматга қадар келадиган бутун мўминларга дин биродарлиги қандай бўлишини ўргатган эди.

Шаҳидлар учун жаноза намози ўқилганда ҳазрати Ҳамза розияллоҳу анҳудан бошлаб ўнта шаҳид келтирдилар, намоздан кейин тўққизтаси дафн этиларди. Ҳазрати Ҳамзанинг ёнига яна тўққиз шаҳид олиб келинар, яна жаноза намози адо этиларди. Бу билан Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам амакилари, жигарпоралари ва шаҳидларнинг хожаси бўлган бу муборак шаҳиднинг жаноза намозини бир неча бор адо қилганлар.⁴¹⁴

Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам Уҳуд ғазотида шаҳид бўлганларни ҳар бир қабрга икки киши қўйиладиган тарзда бирлаштирган:

«*Буларнинг қайси бири Қуръон биларди (Қуръонга амал қиларди)?*» дея сўраб, шаҳидларнинг қайси бири кўрсатилса уни қибла тарафга қўйганлар (Бухорий, “Жаноиз”, 73, 75)

414 Ибн Можа, Жаноиз, 28.

Ҳазрати Оиша розияллоҳу анҳо Уҳудда бўлиб ўтганлардан хабар олиш учун аёллар орасида йўлга тушгандилар. Ҳарра деган жойда солиҳа аёл Ҳинд бинту Амр розияллоҳу анҳога дуч келдилар. Ҳинд эри Амр ибн Жамух, ўғли Ҳаллод ва укаси Абдуллоҳнинг жасадларини бир туяга юклаб олиб келаётганди. Ҳазрати Оиша ундан:

– Бошқа нима хабар? – дея сўрадилар.

– Хайрли. Расулуллоҳ омонлар. У зот тирик бўлсалар, бошқа ҳар қандай мусибат енгил ўтади, – деди Ҳинд.

Ҳазрати Оиша туя устидаги жасадларни кўрсатиб:

– Булар ким? – дея сўрадилар. Солиҳа хоним Ҳинд:

– Укам Абдуллоҳ, ўғлим Ҳаллод ва эрим Амр, – дедилар.

– Уларни қаерга олиб кетяпсиз? – дедилар Ҳазрати Оиша.

– Мадинага олиб боряпман, – деди Ҳинд. – Ўша ерда дафн этаман. Шунда юришга қийналгани учун туя чўкиб қолди. Ҳазрати Оиша:

– Туя юкининг оғирлигидан чўкдими? – дея сўрадилар.

– Нега чўкканини билмайман, – деди Ҳинд. – Ҳолбуки бошқа пайтларда икки туянинг юкини таширди. Лекин ҳозир унинг бошқача ҳолатда эканини кўраяпман, – деди Ҳинд.

Мажбурлайверганди туя қўзғалди. Лекин Мадинага йўналганда яна чўкиб қолди. Йўналишни Уҳудга қайтарганда чопа бошлади. Ҳинд Расули Акрам алайҳиссаломнинг ёнларига бориб, ҳолатни айтиб берди. Расули Акрам алайҳиссалом унга:

«*Туя вазифасини бажаряпти. Амрнинг бирор васияти бормиди?*» – дея сўрадилар.

– Амр Уҳудга бораётганида қиблага қараб: «Аллоҳим! Менга шаҳидлик насиб этгин! Мени маъюс ва маҳрум ҳолатда уйимга қайтарма!» дея дуо қилганди, – деди.

Шундан кейин Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дедилар:

«*Мана шунинг учун ҳам туя юрмаяпти. Эй Ансорлар жамоаси! Сизлардан бирингиз Аллоҳга қасам ичса, унга содиқ қолсин! Эй Ҳинд! Эринг Амр содиқлардандир. У шаҳид қилинган онда фаришталар қанотлари билан унга соя қилдилар ва қаерга данф этилади, деб, қараб турдилар. Эй Ҳинд! Эринг Амр, ўғлинг Ҳаллод ва уканг Абдуллоҳ жаннатга бирга бўлишади ва дўст бўладилар*».

Бу хушхабарни эшитган Ҳинд содиқлардан бўлган эри билан абадий ҳаётда бирга бўлишни орзу қилиб:

– Эй Расулуллоҳ! Ўтинаман, Аллоҳга дуо қилинг, мени ҳам улар билан бирга қилсин! – дея ёлворди (Вокидий, I, 264-265; Ибн Ҳожар, Фатҳул борий, III, 216; Ибни Аблүлбар, III, 1168).

Яна бир ибратли манзара шундай бўлган:

Уҳуд куни Мадина ачиқ хабар билан чайқалди. «Муҳаммад ўлдирилди!» дейилганди, шаҳарда фиғону фарёд қўпли. Доду фарёдлар Аршга кўтарилди. Ҳатто Ансориялардан Сумайрога икки ўғли, отаси, эри ва укасининг шаҳид бўлгани хабари берилганида ҳам у парво қилмай, дарҳол Расулуллоҳнинг аҳволларини сўради:

– У зотга бирор нима бўлдими?

Саҳобаи киром унга жавобан:

– Омонлар, Аллоҳга ҳамдлар бўлсин. У киши сен истаганингдай тирик-дир! – дедилар.

Сумайра:

– Набий алайҳиссаломни менга кўрсатинглarki, юрагим хотиржам бўлсин! – дедилар. Кўрсатганларида дарҳол кийимларининг учидан тутиб: Ота-онам сизга фидо бўлсин, эй Расулуллоҳ! Сиз тирик бўлсангиз, ҳеч нарсадан хавотир олмайман! – деди (Вокидий, I, 292; Ҳайсамий, VI, 115).

Башир ибн Ақроба розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Отам Ақроба Уҳуд куни шаҳид бўлганларида, йиғлаб Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига бордим. Менга таскин бериб:

«Сен нега йиғлаясан? Жим бўл, йиғлама! Сенинг отанг мен, онанг Оиша бўлса, рози бўлмайсанми?» – дедилар.

– Ота-онам Сизга фидо бўлсин, эй Расулуллоҳ, албатта рози бўламан! – дедим. Шундай кейин Расулуллоҳ қўллари билан бошимни силадилар (Ҳозир) сочларим оқарганида ҳам, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қўллари теккан жой ҳамон қорайиб турибди (Бухорий, «ат Тарихул Кабир», II, 78; Али ал-Мутаққий, XIII, 298/36862).

Илоҳий дийдор ҳаяжони аён қилган бошқа бир манзарани эса Жобир розияллоҳу анҳу шундай ривоят қиладилар: «Уҳуд Ғазотидан аввалги кеча отам мени ёнларига чақириб:

– Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан илк шаҳид қилинадиган киши мен бўлишим мумкинлигини ўйлаяпман. Расулуллоҳ алайҳиссалату вассаломдан бошқа мен учун ортимда қоладиган энг қийматли киши сенсан. Қарзларим бор, уларни қайтар. Укаларингга ҳар доим яхшилик қил, – дедилар.

– Эрталаб отам биринчи шаҳид бўлган киши бўлдилар. Бошқа бир шаҳид билан уларни бир қабрга дафн этдим. Кейин у кишини бошқа алоҳида жойга дафн этмокчи бўлдим. Олти ойдан кейин қабрни очдим. Не кўз билан кўрайки, қулоғи(нинг бир бўлаги)дан бошқа жисмлари қабрга қандай қўйган бўлсам шундайлигича турганди. Отамни ёлғиз ўзларини бир қабрга дафн қилдим» (Бухорий, “Жаноиз”, 78).

Уҳуд шаҳидларининг номи зикр қилинганида Расулуллоҳ алайҳиссалом ул муборак шаҳидларнинг фазилатларини баён қилиш мақсадида:

«Мен ҳам саҳобаларим билан шаҳид тушиб, Уҳуд тоғи этагида тунашни жуда ҳам хоҳлардим!» деганлар (Аҳмад, III, 375)

Яна бир куни Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Уҳуд шаҳидларини қабр зиёратига бордилар ва:

«Уларнинг (иймон ва садоқатларига) шаҳодат келтираман», – дедилар.

Абу Бакр розияллоҳу анху:

– Эй Аллоҳнинг Расули, биз уларнинг биродарлари эмасмизми? Улар қандай мусулмон бўлган бўлсалар, биз ҳам шундай мусулмон бўлдик, улар жиҳод қилганидек биз ҳам жиҳод қилдик, – дедилар.

Расули Акрам алайҳиссалом шундай жавоб бердилар:

«Ҳа, (бу гапларингиз тўғри), лекин мендан кейин қандай бидъатлар чиқаришингизни билмайман».

Ҳазрати Абу Бакр йиғладилар, узоқ йиғладилар ва:

– Яъни, биз Сиздан кейинга қоламизми? - (дея маҳзун бўлдилар) (Муватта, “Жиҳод”, 32).

Ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анхунинг бу ҳолатлари суюкли Пайғамбаримизга бўлган тенгсиз муҳаббатининг даражасини ва **«учинчиси Аллоҳ бўлган икки кишининг иккинчиси»** эканлигини намоён қилган гўзал мисолдир.

Асхоби киром Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламни ҳамма нарсадан, ҳатто жонларидан ҳам ортиқ яхши кўрардилар. Уйларига боришганида ҳаёлларига Сарвари Олам тушсалар, уйда бўғилар, дарҳол туриб ул зоти муборакнинг ёнларига борардилар. Набий алайҳиссалом алайҳиссаломнинг муборак ва ойдин юзларига қараб, қалблари фараҳланар, суҳбатларидан ҳузур топардилар.⁴¹⁵ У кишини кўрмасалар гўёки жон қуши тан қафасига сиғмасди. Жаннатда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга бўлмаслик ҳавотири саҳобаларнинг рангу рўйини сарғайтирар, нима қилаётганини билолмайдиган ҳолатга соларди.⁴¹⁶

Жумладан, ул зотга хизмат қилган Робийа розияллоҳу анху бир куни Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам *«Истаганингни тила мендан!»* деганларида, жаннатда У зоти муборак билан бирга бўлишдан бошқа ҳеч нарса сўрамагандилар.⁴¹⁷ Саҳобалар вафот этаётганларида Аллоҳ ва Расулига қовушаётганлари учун улкан сурурдан севинчга тўлардилар.⁴¹⁸ Шунинг учун

415 Касталоний, II, 104.

416 Қуртубий, V, 271.

417 Муслим, Намоз, 226; Аҳмад, III, 500.

418 Аҳмад, I, 8; Ибн Можжа, Жаноиз, 4.

ҳам улар ислом неъматидан кейин *«Киши севгани билан бирга бўлади»* набавий муждасидан севинганларичалик бирор нарсага севинмагандилар.⁴¹⁹

«Оли имрон» сурасининг олтмиш етти ояти Уҳуд Ғазоти билан боғлиқ. Мисвор ибн Марома Уҳуд ҳақида сўралганида Абдуллаҳи ибн Авф:

««Оли имрон» сурасининг 120-оятидан кейингиларини ўқи, биз билан Уҳудда бўлгандек бўласан!» деганлар (Ибн Ҳишом, III, 58; Вокидий, I, 319)

«Биз Уҳудни яхши кўрамиз, Уҳуд ҳам бизни яхши кўради!»

Уҳуд Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг кўнгилларида ўзига хос ўрни бор ҳудуд эди. Фаҳри Коинот алайҳиссалом ҳаётлари давомида Уҳудни ва Уҳуд шаҳидларини тез-тез зиёрат қилганлар. Вақт-вақти билан:

«Биз Уҳудни яхши кўрамиз, Уҳуд ҳам бизни яхши кўради!» дея марҳамат қилардилар (Бухорий, “Жиход”, 71; Муслим, «Ҳаж», 504). Бу набавий илтифот билан эъзозланган шаҳидлар машҳади Уҳуд Расулуллоҳнинг муҳаббатларига тўла макон ўлароқ Қиёматга қадар умматга азиз хотиралар билан тўла зиёратгоҳга айланди.

Пайғамбар алайҳиссалом жанг оқибатида Уҳудга нисбатан беҳосият жой дея қараш пайдо бўлишидан хавотирланиб, мўмин кўнгилларда ўрнашиши мумкин бўлган нафрат ва ғазаб ҳиссига моне бўлиш мақсадида: *«Биз Уҳудни яхши кўрамиз, Уҳуд ҳам бизни яхши кўради!»* дея марҳамат қилиш билан, бу маконга бўлган муҳаббатларини ифодалаганлар.

Пайғамбар алайҳиссаломнинг бу муҳаббат баракоти билан Уҳуд мағлубият маскани эмас, Расулимиз бутун қалблари ва муҳаббатлари билан боғланган, кўксида шаҳидлар мадфун бўлган муваддос макон ўлароқ ёд этиладиган жойга айланди.

Бошқа жихатдан эса, Уҳуднинг Пайғамбар алайҳиссаломни яхши кўриши ва таниши, асосан бутун махлуқотнинг Расули Акрам алайҳиссаломни билиб, тасдиқлагани ҳақиқатининг яққол мисolidир. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: *«Жинлар ва инсонларнинг осийларидан бошқа, еру кўк орасида бор бўлган ҳамма нарса менинг Аллоҳнинг Расули эканлигимни билади»*, – дея марҳамат қилганлар (Аҳмад, III, 310)

Уҳуд ғазотининг ҳикматлари

Уҳуд ғазотида даҳшатли маҳзун манзаралари билан ҳаётнинг баъзи аччиқ ва ширин саҳифалари бандалик баркамоллиги бошдан кечирилганди. Бир томондан буюк иймон важдида сабр, таваккул, таслимият ва қадарга розилик юқори чўққига чиқар экан, бошқа бир тарафдан бир онлик ғафлат ва дунёга

⁴¹⁹ Бухорий, Адаб, 96.

майл каби нафсоний ожизликлар туфайли ғоят аёвсиз имтиҳонлар билан юзма-юз қолишганди.

Расулуллоҳнинг амри шарифини адо қилишга бепарволик қилиш, бир зумда жанг қадарини ўзгартирган, илоҳий огоҳлантириш тажаллиси билан музаффарликнинг барбод бўлишига сабаб бўлган. Бир неча кишининг хатоси оқибати оммавий жазога олиб келган, ҳамма бирга қайғуга тушган. Зеро, бу суннатуллоҳ эди. Ораларида Аллоҳ Ҳабибининг борликлари ҳам бу илоҳий адолатни ўзгартирмаган.

Ҳолбуки, саҳобаи киром Бадрда Расулуллоҳга ҳеч қандай шартларсиз тобеъ бўлгандилар ва У зотга:

– Эй Аллоҳнинг Расули! Биз Сизга ишониб, эргашидик! Аллоҳдан келтирганингиз Қуръоннинг ҳақ эканига чин дилдан иймон этдик ва Сизга итоату иттибо қилиш учун аҳду мисоқ айладик. Қандай хоҳласангиз, шундай ҳаракат қилинг, бизга амр этинг, биз Сиз билан биргамиз! Сизни юборган Аллоҳ ҳаққи Сиз денгизга кирсангиз, биз ҳам Сиз билан бирга денгизга шўнғиймиз. Ҳеч биримиз сиздан ортда қолмаймиз!» (Ибн Ҳишом, II, 253-254) деган саҳобалар, илоҳий ҳаяжон учқунида эди.

Уҳуд ғазотидаги илоҳий имтиҳоннинг сабаби – баъзи ўзига хос ва муҳим масалаларда, бир лаҳзалик ғафлатга енгилганлари учун мўминларнинг огоҳлантирилиши эди.

– Уҳуднинг энг муҳим ҳикматларидан бири эса, ораларига қўшилган мунофиқлардан мўминларни фориғ қилиш эди.

– Яна бир ҳикмати эса, мушрикларга ҳақиқатда ҳеч қандай натижаси бўлмайдиган бир зафар тақдир қилиниб, уларнинг ғофил ва ботил ҳолатда қолишларини таъминлаш бўлди. Бу алдатувчи зафар билан Бадрдан бери мушрикларнинг кўнглида тўпланган нафрат ва ғазаб биров босилган, ўтган вақт орасида уларнинг исломга нисбатан жаҳл ва ғазаблари озайганди.

Эътиборлиси шундаки, саҳобаи киром етти ёшдан етмиш ёшгача Уҳуд Ғазотига қатнашиш ва шаҳид бўлиш учун беллашгандилар. Ўн беш ёшдаги бола дейиладиган йигитчалар Расулуллоҳнинг қўшинларига қўшилиш учун ҳар турли чорани ўйлаб топгандилар. Бу тарзда ҳар қандай ёшдаги инсоннинг ўлимга қараб югуришидаги сир коинотнинг яратилиш сабаби бўлган Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга бўлган чексиз муҳаббат ҳиссига яшириндир. Бундай иймон ва муҳаббат қаерда бўлса, у ерда ҳар қандай мардлик ва жасорат бўлади. Қаердаки камайса, у ерда дангасалик, тортинчоқлик, зиллат ва қўрқув зоҳир бўлади.

Бу муҳаббатнинг йўли эса зикрни кўпайтириш, Расулуллоҳга салавотни қанда қилмаслик, Аллоҳнинг неъматлари хусусида тафаккур қилиш ва Расулуллоҳнинг сийратлари ва хулқлари билан хулқланиш учун ғайрат кўрсатишдир.

Уҳудда Борлиқ Нурининг яраланганлари ва шаҳид бўлганлари ҳақидаги хабарнинг тарқалиши мўминлар учун муҳим ҳикмат эканлигини англатади. Зеро, улар иймон ва ирода имтиҳонига тобе бўлгандилар. Бу билан Расулуллоҳнинг ҳам бир башар эканликларини, вақти келганида У зот ҳам Роб-биларининг ҳузурига қўчишларини, Набий алайҳиссаломнинг вафотларидан кейин мўминлар орқага қайтмасдан, Пайғамбаримиз кўрсатган йўлда давом этишлари кераклигини билиб, бу ҳолатлар бошларига тушмасдан аввалроқ бунга бир жиҳатдан қалбан тайёр бўлдилар.

Хуллас, Уҳудда мусулмонларга душман билан жангларда қандай қилиб зафарга эришиш, мағлубият ва парокандалик таҳликасидан қандай қутулиш мумкинлиги хусусида дарс ва ибратлар англатилган.

Ҳамроул Асад (Шаввол 8, 3 / 24 Март, 625)

Юрагига қўрқув билан Уҳуддан айрилиб, Макка йўлини тутган мушрикларга Аллоҳ жалла жалалуҳу улкан ғафлат берди. Улар йўлда бирдан сергак тортдилар. Яна орқага қайтиб, мўминларга ҳужум қилмоқчи бўлдилар.

Бу орада Мадинага яқинлашиб қолган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам душманга бир ҳамла қилиш фикрида эдилар. Аллоҳ таоло бу борада асло бўшашмаслик кераклигини билдирган ояти каримани туширди:

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلُمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلُمُونَ كَمَا
تَأْلُمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا.

«Қавм (ёв)нинг изига тушишда сустлик қилмангиз! Агар (урушдан) азоб чекаётган бўлсангиз, улар ҳам худди сизлардек азоб чекмоқдалар. Сизлар Аллоҳдан улар умид қилмаган нарсани умид қиласизлар. Аллоҳ билим ва ҳикмат эгасидир» («Нисо» сураси, 104).

Фахри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобаларга:

«Ким душманларнинг изига тушади?» – дея сўрадилар.

Дарҳол ҳазрати Абу Бакр ва Зубайр розияллоҳу анҳумолар ичида бўлган бўлинма тузилди. Душманнинг изига тушадиган бу юришга чикмоқчи бўлганларнинг ҳаммаси ярадор эди. Бу ярали мужоҳидлар тайёргарликларини кўриб, Абу Иноба кудуғи ёнида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сафларига қўшилдилар.⁴²⁰

Усайд ибн Ҳудайр розияллоҳу анҳу ярадорларни даволаш билан машғул бўлишни қўйиб:

420 Вокидий, I, 334-335.

«Мен Аллоҳ ва Расулининг даъватларини эшитдим ва уларга итоат этдим!» дедилар ва дарҳол қуролланиб, Пайғамбар алайҳиссаломнинг ёнларига келдилар.

Саъд ибн Убода розияллоҳу анҳу ҳам шоша-пиша ҳозирланиб, қабиласига ҳам дарҳол ҳаракат қилишларини буюрди. Улар ҳам дарҳол қуролланиб, тайёrlаниб келишди.⁴²¹

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бошчилик қилаётган бўлинма дарҳол душман ортидан тушди.

Абдуллоҳ ибн Саҳл билан укаси Рофеъ розияллоҳу анҳумо Уҳудда Фаҳри Коинот саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга жангга киришган, яраланиб Мадинага қайтишганди. Расулуллоҳнинг душман изига тушиш учун мусулмонларни даъватга чақирганларини эшитганларида:

– Уловимиз йўқ, жароҳатимиз ҳам оғир. Лекин Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам қатнашган бу юришни ўтказиб юбормаймиз! – дея дарҳол йўлга тушишди. Жароҳати биридан енгилроқ бўлгани гоҳ юришига ёрдамлашди, гоҳ уни орқасида ташиди. Шундай қилиб, Оламларнинг Сарваридан айрилмадилар.⁴²²

Бу фидокорликни намоён қилган мўминлар илоҳий илтифотга сазовор бўлдилар:

الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ
لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ

«Уларга жароҳат етгандан кейин ҳам Аллоҳ ва Пайғамбар (буйруқларига) итоат қилган эдилар. Уларнинг чиройли иш қилиб, тақволи бўлганларига улкан мукофотлар бордин» («Оли имрон» сураси, 172-оят).

Бўлинма Мадинадан саккиз километр олдиндаги «Ҳамроул Асад» деган жойгача борди. Байроқ ҳазрати Али розияллоҳу анҳунинг қўлларида эди. Тун чўккач, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам беш юзта алоҳида-алоҳида жойларга олов ёқишишни буюрдилар. Муҳташам манзара касб этди. Узоқдан қараганлар бу ерда ниҳоятда улкан ва муаззам қўшин тўпланган дея ўйлардилар. Қолаверса, ўша пайтда Маккага кетаётган ва ҳали мусулмон бўлмаган Мабуд исмли бир киши мушриклар қўшинига етиб олиб, мусулмонлар уларнинг изига тушганини хабар берди. Уларнинг кўплигини изоҳлаб:

– Мен умримда бундай кўп кишилик қўшин кўрмагандим, – деди. Бор гапдан хабар топган мушрикларнинг юракларига кўрқув тушди:

421 Воқидий, I, 334-335.

422 Ибн Ҳишом, III, 53.

– Мусулмонларнинг қимирлашга ҳоли қолмаганди. Бу қандай бўлди? – дея бир-бирларига қарадилар. Сўнг сабабини ўзлари ҳам англаб етмаган бир ҳис билан:

– Қани, бирор балога дуч келмасдан бу ердан тезроқ кетайлик! – дейишди.

Жанг қилишга журъат қила олмай ортга қайтиб кетишди. Сўнгра Маккага қараб қарвонни тезлаштирдилар. Улар кетгач, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам саҳобалар билан бирга Мадинага қайтдилар.⁴²³

Мерос масаласи

Бу орада мерос билан боғлиқ ояти карималар нозил бўлди. Чунки Уҳуддан кейин бу борада баъзи қарама-қаршиликлар юзага келганди. Уҳудда шаҳид бўлган Саъд ибн Робий розияллоҳу анҳунинг укалари унинг икки қизига ҳеч нарсa қолдирмасдан, бутун меросни олганди. Бу жоҳилият одатларидан эди. Жоҳилият даврида аёл ва қизларнинг қадр-қиймати йўқлиги учун уларнинг меросга ҳақлари йўқ эди. Ислom бу ноҳақликка нукта қўйди:

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَّمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبُوَاهُ فَلَهُمِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلَهُمِ الشُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِهِ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةٌ مِّنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا.

«Аллоҳ фарзандларингизга (мерос юзасидан) бир ўғил учун икки қиз улуши баробарида (мерос беришни) васият қилади. Агар (меросхўрлар) иккидан ортиқ аёл бўлса, уларга (марҳум) қолдирган нарсанинг учдан иккиси, агар якка қиз бўлса, унга (мероснинг) ярми (тегур). Агар (марҳумнинг) фарзанди бўлса, ота-онасининг ҳар бирига қолдирган (мерос)нинг олтидан бири (тегур). Агар фарзанди бўлмай, фақат ота-онаси меросхўр бўлса, у ҳолда онасига учдан бир (ҳақ) тегур. Агар (марҳумнинг) ака-укалари бўлса, онасига олтидан бир (ҳақ) тегур. (Бу таксимотлар марҳумнинг) қилган васияти ёки қарзи (адо этилган)дан сўнг (ижро этилур). Ота-оналарингиз ва фарзандларингизнинг қайси бирлари сизлар

423 Ибн Ҳишом, III, 52-56; Вокидий, I, 334-340.

учун фойдалироқ эканини билмайсизлар. (Шунинг учун мерос тақсими) **Аллоҳнинг (ўзи) томонидан** (белгиланди ва) **фарз қилиб қўйилди.** **Албатта, Аллоҳ билимдон ва ҳакимдир»** («Нисо» сураси, 11-оят).

Шундай қилиб, исломда илк мерос тақсимои Саъд ибн Робий розияллоху анҳунинг ишидан сўнг тартибга солинди.⁴²⁴

Ислом мерос борасида улуш ва жавобгарлик орасида адолатли мувозанат ўрнатган. Сарф-харажати кўп бўлган эркакка аёлга нисбатан кўпроқ улуш берилган. Чунки уйланаётганда маҳр бериб, тўй харажатларини зиммасига олиш билан бирга, рўзғорни таъминлашгача бўлган барча моддий сарф-харажатлар учун оилада эркак киши масъул.

Яъни исломда мерос ҳуқуқида эркак-аёл фарқи – жавобгарлик ва масъулият фарқига боғлиқ. Бу иккиси орасида мувозанат қўйилган. Аёл наслни давом эттириш, фарзанд тарбиялаш ва оилани саранжом-саришта тутиш каби оғир вазифаларга масъул экан, оила таъминоти борасида уни жавобгар тутмаган. Шунинг учун меросда аёлнинг улуши яримга туширилган. Бу улуш баъзи аёлларнинг турмуш қурмаслиги ёхуд ажрашиб, ёлғиз қолганида ёхуд бошқа шахсий эҳтиёжлар учун ажратилади.

Аёлларга ҳис-туйғу, назокат, шафқат, меҳр, марҳамат, ҳаё, фидойилик, фарзанд тарбияси ва насл муҳофазаси каби вазифалар эҳсон қилинган. Аёлларнинг фитрати қайноқ, ҳис-туйғулари мисли кўрилмаган даражада кучли ва марҳамат ҳислари ҳаддан ташқари юксак бўлгани сабабли ҳаётнинг ҳар жабҳаларида қўлланмаган ҳолатлар билан юзлашганларида баъзан жисмоний ва руҳий заифликка тушиб қоладилар. Шунинг учун исломда аёлнинг гувоҳлиги яримдир. Буни қурол қилиб олиб, исломга ҳужум қилганлар исломнинг фитрий ва ўзгармас хусусиятларни ҳам эътиборга олганидан юзага келган бу қоидадаги мукамалликка ғаразғўйликлари ёхуд жоҳилликлари туфайли кўз юмадилар.

Ҳақиқат шуки, Ҳақ субҳанаҳу ва таоло ҳар бир мавжудодни ва унинг ҳар бирини бир мақсад учун яратган ва уларга яратилиш ғояларини рўёбга чиқариш учун физиологик (биологик) ва руҳий (психологик) сийрат лутф этган. Эркакни ҳаёт мужодаласи ва оила таъминоти борасида жавобгар кўрган Жаноб Холиқ Таоло у ўз вазифасини муносиб бажариши учун жисмонан бақувват, руҳан метин қилган. Аёл эса наслни муҳофаза қилиш, фарзанд туғиб тарбиялаш ва уни заиф, ожиз пайтида қараб, парвариш қилиш, ҳимоялаш учун маъмур тайинланган. Шунинг учун унинг вазифаси жисмонан эмас, руҳан теран ҳиссиётлар ва ҳассосиятлар билан адо этилишни тақозо қилади. Боланинг дастлабки маъсум ва ожиз даврида уни теран меҳр-муҳаббат билан бағрига олиб катта қилиш учун аёлга илоҳий эҳсон ўлароқ ҳиссиёт ва кўнгилчанлик бағишланган.

424 Аҳмад, III, 352, 375.

Бу кўнгилчанлик фитрати ва марҳамат тимсоли бўлган онага яратилиш мақсади ва кучидан бошқа вазифа юклатилса, ўта салбий оқибатларга олиб келади. Қолаверса, аёлнинг айбдорга ачиниш, шафқат қилиш билан адолат жиҳатдан янглишиш эҳтимоли юқори. Бу эса унинг гувоҳлиги ярим бўлиши хусусида ворид бўлган ҳикматлардан бири ҳисобланади.

Бошқа жиҳатдан ислом гувоҳликни кишининг руҳиятига кўра қабул қилади. Ўрни билан эркакнинг шоҳидлиги назари эътиборга олинмас экан, ўрни билан аёлнинг гувоҳлиги бенуксон ўтади. Масалан, эркаклар хабардор бўлмаган жойларда фақат аёлларнинг гувоҳлиги кифоя қилади.⁴²⁵

Гувоҳлик масаласи билан аёлнинг камситилганини иддао қилаётганлар, ислом бундай қарашдан узоқ эканлигини, динимиз ҳақ-ҳуқуқ ва масъулият орасида одилонга мувозанат қурар экан, ҳар бир инсоннинг ўзгармайдиган фитрий хусусиятлари билан бирга бутун бошли жамиятни эътибор-назарга олганини англаб етишмаяпти ёхуд тушунишни хоҳлашмаяпти.

Аёллик камолотига Аллоҳ берган гўзал қобилиятларни муҳофаза қилиш билан эришилади. Агар аёл хусусиятларини илоҳий тайинга терс суратда бошқарса ва ўз ҳақиқати билан видолашса, кадр-қийматини маҳв этади. Беҳаловат ва бадбахт бўлади. Оила шаъмини сўндиради. Алалоқибат жамият ҳаёти издан чиқади.

Замонамизда аёллар билан эркаклар орасида сунъий ва ноҳақ тенгликка беллашув авж олган. Аёлнинг яратилиш хусусиятларига зид бўлган бу мусобақа хонимлик ва оналик вазифалари нуқсонга учраяпти ва оилага зарба берапти. Шунинг учун давримизда кўп рўй бераётган бола олдириш ҳодисалари жоҳилият давридаги қиз болачаларни тириклайин кўмишнинг замонавийлашган бир кўриниши бўлиб, аср жинояти ҳисобланади. Бу асрнинг ҳорғин ва серташвиш аёли орасида фақатгина гардероб фарқи, яъни, кийим-боши ажратиш туради. Бу эса ҳиссиётсиз материализм таълими юзага келтирган оммавий фалокатдир.

425 Мажалла, мд. 1685.

ҲИЖРАТНИНГ ТҶҲРТИНЧИ ЙИЛИ

Рожий ҳодисаси (Сафар 4 / 625 йил, июль)

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам исломга даъват қилиш ва ўргатиш мақсадида атрофдаги қабилаларга муаллимлар юборардилар. Лекин юборган баъзи муаллимлари хиёнатга дуч келганди. Бу хиёнатларнинг энг катталаридан бири – Рожий ҳодисаси.

Мадина яқинларидаги Адал-ва Кара қабилалари Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламдан ўзларига исломни ўргатадиган муаллимлар юборишларини сўрадилар. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Осим ибн Собит бошчилигида ўн кишилик ҳайъат юбордилар.

Карвон Усфон билан Макка орасида жойлашган Ҳудот деган ерга етиб борди. Ҳузайл қабиласи ҳудудидаги Рожий деган сув бошида қўноқладилар. Мусулмон муаллимларнинг бу жойга келгани Ҳузайл қабиласининг бир қўли бўлган Лихян ўғиллари қабиласига хабар берилганди. Лихян ўғиллари юзга яқин ўқчидан иборат бир гуруҳ билан уларнинг изига тушишди. Осим ва шериклари кузатув остида эканликларини пайқаб, ўзларини ҳимоя қила оладилан баланд бир жойга сиғиндилар. Душман уларнинг атрофини ўраб олди:

– Пастга тушинглар, қўлингиздаги қуролларни қўйиб, таслим бўлинглар. Ҳеч бирингизни ўлдирмаймиз, сўз берамиз! – дейишди.

– Биродарлар! Мен кофирнинг сўзларига ишониб, пастга тушмайман! – деди Осим. Ва шундай дуо қилди: – Аллоҳим! Бизнинг бу ҳолатимизни Расулингга билдир!

Кейин душманлар Осим ва унга эргашган олти кишини ўққа тутиб, шаҳид қилдишди.

Осим ибн Собит яраланганида:

– Аллоҳим! Мен кун бошида Сенинг динингни ҳимоя қилдим. Сен кун охирида менинг жасадимни асра! – дея дуо қилганди.

Қурайшнинг баъзи кишилар унинг шаҳид қилингани хабарини олганларида Бадр жангида ўзларидан бирини ўлдирган бўлиши мумкин дея, уни таниб олиш учун бир бўлагини олиб келишга одамларини юборишди. Лекин Аллоҳ таоло Осим розияллоҳу анҳуни ҳимоя қилиш учун бир тўп ариларни юборди. Бу арилар булути Осимнинг жасадини қоплаб олди. Қурайш одамлари унинг жасадига тегина олишмади (Бухорий, “Жиход”, 170; Мағозий, 10, 28; Воқидий, I, 354-363).

Кеч тушиб, арилар тарқалишини кутган душман мутлақо кутилмаган бошқа бир ҳодисага дуч келди. Бирданига ёмғир бостириб ёғди. Селлар оқиб, Осимнинг жасади қайгадир ғойиб бўлди. Душман Осимнинг жасадидан парча узишга имкон тополмади. Бу ҳодисадан кейин Осим – арилар ҳимоя қилган шаҳид, дея эсланадиган бўлди (Ибн Ҳишом, III, 163).

Мушриклар камон ипларини чиқариб таслим бўлган мусулмонларни боғламоқчи бўлишганида саккизинчи киши:

– Бу бизга қилинган илк хоинлик. Сизларга асло таслим бўлмайман. Бу шаҳидлар менга энг яхши мисолдир! – дея қаршилиқ қилди. Мушриклар уни зўрлик билан судраб олиб кетишмоқчи бўлишганди, бор кучини тўплаб қарши туриб олди. Шундан кейин уни ҳам шаҳид қилишди.

Бу ўн саҳобадан фақат икки саҳоба қолди – Ҳубайб ва Зайд розияллоҳу анҳумолар. Мушриклар уларни олиб келиб, Маккада сотишди. Ҳубайбни Бадр ғазотида ўзи ўлдирган Ҳорис ибн Амирнинг ўғиллари сотиб олди. Ҳубайб ўлимига қарор беришгунича уларнинг қўлларида асир бўлиб қолди.

Хона аҳлидан бир аёл дейдики: «Аллоҳга қасамки, мен ҳаётимда Ҳубайбдан яхшироқ асир кўрмадим. Мен унинг занжир билан боғланган ҳолида ва Маккада ҳеч қандай мева топилмайдиган бир куни янги узум еётганини кўрдим. Бу Аллоҳнинг Ҳубайбга лутф этган ризқи эди. Ҳубайб Қуръон ўқир, таҳажжуд намозини адо этарди. У Қуръон кироат қилганида, эшитган аёлларнинг қалби юмшаб, йиғлашарди. Бир куни ундан:

– Эй Ҳубайб! Бирор нарсага эҳтиёжинг борми? – дея сўрадим.

– Йўқ! Менга ширин сув ичирсанг, бут-санамлар номига атаб сўйилган жониворларнинг гўштларини едирмасанг, ўлдирилишимга қарор беришганида менга хабар берсанг бўлгани! – деди.

Ҳаром бўлган ойлар чиқиб, уни ўлдиришга қарор қилишганида, у бундан заррача кўркув ва қайғу ҳис қилганини кўрмадим. Ҳориснинг ўғиллари уни ўлдириш учун Ҳарам ҳудудидан ташқарилаги Ҳилл деган жойга чиқаришганида, Ҳубайб уларга:

– Рухсат беринглар, икки ракат намоз ўқиб олай, – деди. Қўйиб юборишди. Ҳубайб икки ракат намоз ўқиди ва уларга шундай деди:

– Аллоҳга қасамки, ўлимдан кўрқди деб ўйламасаларингиз бу намозни яна кўпроқ адо этардим.

Шундай қилиб, Ҳубайб қатл қилинадиган мусулмоннинг икки ракат намоз ўқиши одатини бошлаган киши бўлди.

Кейин дуо қилди: «Аллоҳим! Буларнинг ҳаммасини бир-бир яксон қил! Бир-бир жонларини ол! Ҳеч бирини тирик қўйма!⁴²⁶ Ва қуйидаги мазмундаги

426 Ҳубайб дуо қилганида у ердагилар кўрққан, дуонинг таъсиридан сақланиш учун тўрт томонга қочиб яширинишга уринган, тирик қолмаймиз деб ўйлашган. Қурайш йиғинларида бир ойгача Ҳубайбнинг дуоибадидан бошқа нарса ҳақида гаплашилмаган. Саид ибн Омир вақти-вақти билан

байтларни ўқиди: «Мусулмон сифатида ўлганимдан кейин қандай вафот топганимдан ўкинмайман. Буларнинг бари, албатта, Аллоҳ йўлидадир. У хоҳласа, парчаланган вужудим билан Ҳақнинг розилигига эришиш жуда осондир!»

Ҳубайб розияллоҳу анҳу шундан кейин Аллоҳ таолога шундай илтижо қилди: «Аллоҳим! Бу ерда душман юзидан бошқа бир юз кўролмайман! Расулингга элчи қилиб юбориладиган бир киши йўқ! Сен Унга саломимни етказ!»

Ўша пайтда саҳобалар билан Мадинада ўтирган Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: «*Унга ҳам саломлар бўлсин!*» дея марҳамат қилганларини атрофдагилар эшитдилар. Саҳобаи улуғлар ҳайрат билан:

– Эй, Расулulloҳ! Кимнинг саломига жавоб бердингиз? – дея сўраганларида:

«*Биродарингиз Ҳубайбнинг саломига. Мана, Жаброил Ҳубайбнинг саломини келтирди!*» дедилар. Бу билан Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам бу саҳобанинг шаҳид қилинганларини асҳобга ўша лаҳзадаёқ билдирдилар» (Бухорий, “Жиход”, 170; Мағозий, 10, 28; Вокидий, I, 354-363).

Ўлдирилмасидан аввал дор ёғочига боғланганларида Ҳубайбдан сўрадилар:

– Ҳаётингни асраб қолиш учун сенинг ўрнингда Пайғамбаринг бўлишини хоҳлармидинг?

Бу саволга Ҳубайб ўйлаб ўтирмасдан, буюк жасорат ва виқор билан шундай ҳайқирди:

– Асло! У зотнинг бу ерда бўлишларини қўя тур, ҳозир ўтирганлари Мадинаи Мунавварада муборак оёқларига тикан ботишига ҳам кўнглим рози бўлмайди!

Бу жавобдан ҳайратланган Абу Суфён:

– Мен дунёда Муҳаммадчалик дўстлари севган бошқа бировни кўрмадим!-дейишдан ўзини тўхтатолмади (Вокидий, I, 360; Ибн Саъд, II, 56).

У кишини осиб, юзларини Мадина томонга ўгириб қўйдилар. Ҳубайб розияллоҳу анҳу:

– Аллоҳим, бу ишим Сенинг даргоҳингда хайрли бўлса, юзимни қиблангга қаратиб қўй! – дея дуо қилди. Аллоҳ таоло у кишини қиблага қаратиб қўйди. Мушриклар қанча уринсалар ҳам, юзларини қибладан бошқа томонга қаратолмадилар. Бу муборак саҳоба ҳақида:

يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ. ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً.

беҳуш бўларди. Умар розияллоҳу анҳу халифалига даврларида унинг бу ҳолидан хабар топиб бирор касаллиги борлиги ҳақида сўраганларида Саид:

– Эй мўминлар амири! Менда бирор касаллик йўқ. Лекин Ҳубайб ўлдирилган пайтда ўша ерда эдим, унинг дуоибоди қулоғимга кирганди. Агар қачонки бир мажлисда уни эсласам, албатта хушимдан айриламан!” – дедилар. (Вокидий, I, 359-360)

فَاذْخُلِي فِي عِبَادِي. وَادْخُلِي جَنَّتِي.

«Эй хотиржам (сокин) жон! (Ато этилган неъматлардан) рози бўлган (ва Аллоҳ таоло томонидан) ҳам рози бўлинган ҳолингда Раббинг (хузури) га қайт! Бас, (солиҳ) бандаларим (сафи)га қўшил ва жаннатимга кир!» («Фажр» сураси, 27-30) оятлари нозил бўлди (Қуртубий, XX, 58; Алусий, XXX, 133).

Хубайб розияллоҳу анхудан кейин шаҳид қилинган Зайд розияллоҳу анху ҳам худди шундай иймон матонати ичида эди. Тунлари таҳажжуд намозини адо этар, кундузлари рўза тутарди. Бут-санамлар номига атаб сўйилгани учун гўштли овқатлар емасди. Уларнинг ўрнига сутни афзал биларди. Сут билан рўза тутиб, сут билан ифтор қиларди. Шаҳид қилиниш учун Танъимга олиб кетилганида Хубайб билан учрашганида, бошларига тушган мусибатларда бир-бирларига сабр тиладилар. Зайд розияллоҳу анху ҳам икки ракат намоз ўкиди.

— Сенинг ўрнингда Муҳаммад бўлишини хоҳлармидинг? - деган саволга худди Хубайб розияллоҳу анхудек жавоб бердилар (Воқидий, I, 361-362).

Эсипаст мушриклар агар мусулмонликдан воз кечса озод қилишларини айтганида:

— Мусулмон ўлароқ вафот этиш динимдан қайтиб яшашдан кўра минг карра авло! — дея жавоб берди ва ҳақиқий мўмин виқори билан шаҳодат шарбатини ичди.

Бу иймон лаззатини идрок қилган Пайғамбар ошиқларидан Юнус Эмро ҳазратлари Аллоҳ ва Расули кўйида жон бера олиш иштиёқи билан охират орзусини қуйидаги мисраларда тилга келтирган:

*Жоншим қурбон бўлсин, Сенинг йўлингда,
Номи гўзал, ўзи гўзал Муҳаммад!
Кел, шафоат айла, камтар қулингга,
Номи гўзал, ўзи гўзал Муҳаммад!..*

Биъри Мауна ҳодисаси (Сафар 4 / 625 йил, июль)

Рожий ҳодисаси содир бўлган кунларда Нажд қабиласидан Абу Бора динни ўргатиш учун муаллимлар сўраб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга мурожаат қилди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларнинг бу талабини қабул қилишни хоҳламадилар. Ҳатто У зотга олиб келинган ҳадяларни ҳам қабул қилмасдан:

«Мен дўстларим учун Нажд аҳлидан (уларнинг хиёнатидан) қўрқаман!» дедилар.

Шундан кейин Абу Бора қабиласи номидан мусулмонларнинг ҳаёти учун кафолат берди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Абу Бора номига

Нажддаги қабилаларни бошқарган жияни Амирга алоҳида мактуб ёздирдилар. Кейин асҳоби суфадан уларга «Қурро» дейиладиган етмиш кишилиқ бир муаллимлар гуруҳини ташкил қилиб, Абу Бора билан бирга юбордилар.

Муаллимлар қарвони Мадинага тўрт қўноқ масофада бўлган Битри Маунага борганларида даҳшатли хиёнатга дуч келдилар. Абу Боранинг жияни Амир қўп сонли аскарлар қўшини билан бостириб келди. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг мактубларини ҳам ўқимаганди. Ўз қабиласи Абу Боранинг мусулмонларни ҳимоя қилгани учун жанг қилишдан бош тортганди, шу боис у Усайя, Риғл, Закван, Бани Лиҳян қабилаларини алдаб, мусулмонларни қиличдан ўтказди. Ораларидан фақат Амр ибн Умайя омон қолди.⁴²⁷

Бу фожиа куни ҳужум қилганлар орасида бўлган Жаббор ибн Сулма бу ҳодисани шундай нақл қилади: «Мусулмонлардан мени исломга даъват қилган Амир ибн Фуҳайрога найзамни санчдим. Найза қўксини тешиб ўтганини кўрдим. У шу ҳолида ҳам:

– Мен ғолиб бўлдим! – дерди. Ўзимга-ўзим:

– Қанақаси ғолиб бўлади? Уни мен ўлдирган бўлсам, – дедим. Шу орада жасади самога кўтарилди ва кўздан ғойиб бўлди. Бу ҳодиса менинг мусулмон бўлишимга васила бўлди» (Ибн Ҳишом, III, 187; Вокидий, I, 349).

Жаброил алайҳиссалом Расули Акрам алайҳиссаломнинг ҳузурига келиб, исломни даъват қилувчилар жамоасининг шаҳид бўлгани ва Роббиларига қайтганларини, Роббилари улардан рози эканини, уларни ҳам рози қилганининг хабарини бердилар.⁴²⁸

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бу ҳодисалардан қаттиқ таъсирландилар ва улкан изтироб ичида қолдилар. Муборақ қўлларини даргоҳи илоҳийга очиб:

«Эй Аллоҳим! Аллоҳга ва Расулига исён қилган Риғл, Закван ва Усайя (қабилаларини)лаънатла!» дея бир ой давомида бомдод намозидан кейин дуою илтижо қилдилар (Бухорий, “Жиход”, 9, 19, Мағозий 28; Муслим, “Масожид”, 297).

Мўминлар қайғу ёшлари тўқдилар. Мунофиқлар ва яҳудилар мўминларнинг мусибатидан севиндилар. Уҳуддан бери улар ниҳоятда мамнун эдилар. Қолаверса, Уҳудда мусулмонларга аслида ким эканликларини кўрсатган, занглаган қалбларидаги нафратни очик-ифодалаган, хоинона тарғиботлари авжга чиққанди. Жангга кетаётиб хиёнат қилганларини ва иккиюзламачиликларини улкан маърифат каби кўрсатиб, анчагина шаҳид берган мусулмонларга:

– Ўша ўлганлар бизга қулоқ солсалар ҳозир ўлмаган бўлишарди, деб мазах қила бошлашди. Уларнинг бу қилиқларига Қуръони каримнинг жавоби қатъий огоҳлантириш тарзида келди:

427 Ибн Ҳишом, III, 184; Ҳайсамий, VI, 125-130.

428 Бухорий, Жиход, 9.

الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا قُلْ
فَادْرُؤُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

«Биродарларига: «Агар (Уҳуд жангида ҳалок бўлган мусулмонлар) бизга бўйсуниб, (урушдан чиқиб кетганларида) ўлдирилмаган бўлур эдилар», - деб, (ўзлари жангдан ғолиб) ўтирган кимсаларга айтинг: «Агар гапларингиз рост бўлса, ўзларингдан ўлимни даф қилинглари-чи?!» («Оли имрон» сураси, 168-оят)

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا

«Ҳар бир жон (эгаси) Аллоҳнинг изни билангина муҳлати белгилаб қўйилган битик (ажал) етганда ўлади...» («Оли имрон», 145-оят)

Анас розияллоҳу анҳу: «Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Биъри Маунада шаҳид бўлган саҳобалар учун қайғурганидек, бирор нарса учун қайғурганини қўрмадим!» дея ривоят қилаганлар (Муслим, “Масоҷид”, 302). Чунки Биъри Мауна шаҳидларининг барчалари асҳоби суффадан бўлиб, Расулуллоҳнинг маънавий тарбиялари остида етишган Қуръон ва суннат муаллимлари эдилар.

Рожий ва Биъру Мауна фожиалари таблиғ ва иршод вазифасининг мўминлар учун нақадар муҳим ва ҳаётий тажриба эканлигини тақозо қилмоқда. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобалар орасида алоҳида танланган кишиларни эҳтимолий хавф-хатарларни қўзда тутган ҳолда ислом даъватчиси ва муаллими сифатида юборганлар. Бу муҳим вазифа йўлида шаҳид бўлган мужоҳидларни Ҳақ субҳанаҳу ва таоло мадҳ этган, улардан рози эканини ва улар ҳам Робларидан розиликларини марҳамат қилган.⁴²⁹

Бану Надирнинг хоин режаси

Биъру Мауна фожеасидан халос бўлган Амр ибн Умайя Мадинага қайтаётганда, йўлда жамоасига ҳужум қилган қабилага мансуб икки кишини ухлаётганида босиб ўлдирди. Ҳолбуки, улар Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳимояларида эдилар. Мадинани зиёрат қилиб қайтишаётганди. Улар учун бадал тўланиши керак эди. Аввалги муаҳадага кўра, бадалнинг бир қисми Бану Надир томонидан тўланиши керак бўлгани учун, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бир гуруҳ саҳобалар билан уларнинг юртига бордилар.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламни бундай озчилик билан келганларини кўрган Бану Надир яҳудийлари бу имкониятни камдан-кам учрайдиган

429 Бухорий, Мағозий 28, Жиход 9; Муслим, Масоҷид, 297.

фурсат билиб, Расулуллоҳга суикасд уюштирдилар. Товон пулининг ўзларига тушган улушини мамнуният билан тўлашни айтиб, пул тайёр бўлгунича Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламни бир уйнинг соясида ўтиришга таклиф қилишди.

Бу орада дастурхон ёзиб, меҳмон қилмоқчиликларини ҳам айтиб, режаларини тезроқ амалга оширишга киришдилар. Оламлар Сарварининг устларига, сояларида ўтирган уйнинг тоmidан каттакон қоятош бўлагини отиб, гўёки, У зотнинг жонларига қасд қилмоқчи бўлдилар. Бу қавм бу каби қотилликларни аввалги пайғамбарлардан баъзиларига қилгани учун бу борада тажрибалироқ эдилар.

Шу пайт Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бирданига ўтирган жойларидан туриб, тез у ердан узоқлашдилар. Зеро, Аллоҳ таоло Расулига бу ҳолатни билдирганди. Ҳақ субҳанаҳу ва таоло Расулини муҳофаза қилиш йўли билан мўминларга меҳрибонлик қилганини шундай марҳамат қилади:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

«Эй мўминлар, Аллоҳнинг сизларга берган неъматини – бир қавм сизларга қўл кўтаришни (яъни ҳалок қилишни) қасд қилган пайтида уларнинг қўлларини сизлардан қайтарганини эслангиз! Аллоҳдан қўрқингиз! Иймонли кишилар ёлғиз Аллоҳга суянсинлар» («Моид» сураси, 11-оят).

Суикасд Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга йўналтирилган бўлишига қарамай, ояти каримада **«сизларга қўл кўтаришни»** тарзида ворид бўлиши, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам мўминларнинг жони ва ҳаёти даражасида, ҳатто ундан ҳам қийматли эканликлари тасдиқлайди.

Бу суикасдга ҳаракатдан кейин Ҳақ субҳанаҳу ва таоло шундай марҳамат қилди:

وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ

«Агар (бирор) қавм тарафидан (аҳдга) хиёнат (бўлиши)дан қўрқсангиз, уларга (аҳд бекор қилингани тўғрисидаги хабарни) баробар тарзда ташланг! Албатта, Аллоҳ хоинларни яхши қўрмагай» («Анфол» сураси, 58-оят)

وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ.
وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي أَيْدَكَ بِبَصَرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ

«Агар улар сулҳга мойил бўлсалар, Сиз ҳам унга мойил бўлинг ва Аллоҳга таваккул қилинг! Албатта, У эшитувчи ва билувчидир. Агар (улар) Сизни алдамоқчи бўлсалар, бас, албатта, Сизга Аллоҳ (Ўзи) кифоядир. У Сизни (Ўз) ёрдами ва мўминлар билан қувватлантирган» («Анфол» сураси, 61-62-оят).

Шундан кейин Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Бану Надирга элчи юбориб, муаҳадани янгилашни, акс ҳолда ўн кун ичида Мадинадан чиқиб кетишлари хусусида уларни огоҳлантирдилар. Бироқ мунофиқлар бу орада бекор ўтирмасдан, Мадинани тарк этишга тайёрланаётган Бану Надирга яширинча бошқа хабар йўллашди. Уларга катта ҳийла билан ёрдам қилишни, Мадинани асло тарк этмасликларини айтиб, уларни қарши қайрадилар. Бу яширин хат-хабарлашишни Ҳақ субҳанаҳу ва таоло Қуръони каримда шундай ошкор қилди:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ.

«(Эй Муҳаммад), мунофиқ кимсалар ўзларининг аҳли китобларидан (яхудийлардан) бўлмиш кофир биродарларига: «Қасамки, агар сизлар (Мадинадан) қувиб чиқарилсангизлар, албатта, бизлар ҳам сизлар билан бирга чиқиб кетурмиз ва сизлар(га қарши ҳаракат)да ҳеч қачон ҳеч кимга итоат этмасмиз. Агар сизларга қарши жанг қилинса, албатта, бизлар сизларга ёрдам берурмиз»,– дейишларини кўрмайсизми? Аллоҳ гувоҳлик берурки, улар, албатта, ёлғончидирлар» («Ҳашр» сураси, 11-оят). Мунофиқларнинг бу ҳаракатларига ишонган яхудийлар ўзларини ҳимояланган санаб, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламга қарши чиқдилар. Ҳолбуки, мунофиқлар ваъда қилган ёрдамларини бермасдилар. Буни Ҳақ субҳанаҳу ва таоло шундай марҳамат қилади:

لَئِنْ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُولَّيْنَّ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ

«Қасамки, агар (яхудийлар ўз диёрларидан) қувиб чиқарилсалар, (мунофиқлар) улар билан бирга чиқиб кетмаслар. Қасамки, агар (яхудийларга қарши) жанг қилинса, (мунофиқлар) уларга ёрдам ҳам бермаслар. Мабодо ёрдам берсалар ҳам, албатта, яхудийлар (мағлуб бўлиб)

ортларига қараб қочурлар ва кейин уларга ёрдам берилмас» («Ҳашр» сураси, 12-оят).

Чунки мунофиқлар ҳарқанча орқаларидан фитна-фасодлар билан чоғ қазисаларда, мўминлардан ниҳоятда қўрқишарди. Бу ҳақиқат Қуръони каримда шундай марҳамат қилинади:

لَأَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ

«(Эй мўминлар), **сизлар** (мунофиқларнинг) **дилларида Аллоҳдан кўра кўрқинчлироқдирсизлар. Бунга сабаб, улар** (Аллоҳнинг қудратини) **англамайдиган қавм эканликларидир»** («Ҳашр» сураси, 13-оят).

Бану Надир яҳудийларининг буткул ҳаддан ошганини кўрган Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бошқа чора қолмагани учун уларнинг масканини камал қилдилар. Яна бир яҳудий қабилиси Бани Қурайза ҳам муаҳадани бузиб, Бани Надизнинг ёнидан жой олди.⁴³⁰

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам яҳудийлар эшик ва уйларининг устига чиқиб жанг қилаётганини, енгилганида уларнинг ортига яширингани кўрдилар. Шунда яқинларидагидан бошлаб яҳудий уйларни бир-бир вайрон қилишни, хурмо дарахтларининг ҳам баъзиларини кесиб ёкишни буюрдилар. Яҳудийлар У зот соллаллоҳу алайҳи ва салламга:

– Эй Муҳаммад! Сен бошқаларни фасоддан қайтарар, ёмон ишларни қилганларни айблардинг. Энди дарахтларни кесиб ёқиш қандай иш бўлди?! – дея бақиришди. Яҳудийларнинг бу гапларини эшитиб, мусулмонлардан айримлари тараддуланиб, хавотирга туша бошладилар. Шунда Аллоҳ таоло:

مَا قَطَعْتُمْ مِّن لِّينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَىٰ أُصُولِهَا

فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ

«(Эй имон келтирганлар), **сизлар** (Бану Надир хурмозорларидан) **бирор хурмо дарахтини кесдингларми ёки уни ўз таналарида турган ҳолида қолдирдингларми, бас,** (қилинган иш) **Аллоҳнинг изни билан ва фосиқ (итоатсиз) кимсаларни расво қилиш учундир»** («Ҳашр» сураси, 5-оят) дея марҳамат қилиш билан мусулмонларнинг хавотирларини аритди.⁴³¹ Бу билан яҳудийларнинг ҳийлаларига қарши тадбирларни олиш кераклигини ҳам билдирди.

Йигирма кунлардан кейин Бану Надир қабилиси Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг мукамал ҳарбий тактикалари ва мунофиқлар ваъда

430 Бухорий, Мағозий, 14.

431 Бухорий, «Тафсири», 59/2; Ибн Ҳишом, III, 192.

қилган ёрдам келмагани оқибатида таслим бўлишди. Расулуллоҳ Бану Надирни Мадинадан сургун қилдилар. Бани Қурайзани эса янги муахадани қабул қилгани учун қолдирдилар. Уларга яхшилик қилдилар.⁴³² Бану Надир юртларидан чиқмасдан аввал уйларини мусулмонларга қолдирмаслик учун ўз қўллари билан вайрон қилдилар ва баъзилари Ҳайбарга, айримлари Шом томонларга қўчиб кетишди.⁴³³

Аллоҳ таоло бу ғазотда мўминларга нусрат ва мадад берганини мана бу ояти каримада баён қилади:

هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ
مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ
مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ
بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ

«У аҳли китоблардан (яхудийлардан) кофир бўлган кимсаларни биринчи «тўплаш»даёқ ўз диёрларидан ҳайдаб чиқарган зотдир. (Эй мўминлар), сизлар уларни чиқиб кетишларини ўйлаган ҳам эмас эдингиз, улар ҳам ўзларининг қалъаларини Аллоҳ (азоби)дан тўсувчи деб ўйлаган эдилар. Бас, Аллоҳ(нинг азоби) улар ҳисобга олмаган томондан келди ва дилларига қўрқинч солди. Улар уйларини ўз қўллари ва мўминларнинг қўллари билан бузар эдилар. Бас, эй ақл эгалари, (улардан) ибрат олингиз!» («Ҳашр» сураси, 2-оят)

Бану Надирдан қолган молларга қурол ишлатилмасдан эришилгани учун «фай» дея аталди ва қурол ишлатиш билан қўлга киритилган ўлжалардан фарқли ҳукмга боғланди:

مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى
وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ
وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ
شَدِيدُ الْعِقَابِ . لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ
يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ.

432 Бухорий, Мағозий, 14; Муслим, Жиход, 62.

433 Ибн Ҳишом, III, 191-194; Воқидий, I, 363-380.

«Аллоҳ қишлоқ (шаҳар)ларнинг (кофир) аҳолисидан ўз пайғамбарига ўлжа қилиб берган нарсалар, токи сизлардан бой-бадавлат кишилар ўртасидагина қўлма-қўл бўлиб юраверадиган нарса бўлиб қолмаслиги учун, Аллоҳга, Пайғамбарга ва (у зотнинг) қариндошлари, етимлар, мискинлар ва мусофирларга тегишлидир. Пайғамбар сизларга келтирган нарсани олинглар, у сизларни қайтарган нарсадан қайтинглар ва Аллоҳдан қўрқинглар! Албатта, Аллоҳ жазоси қаттиқ зотдир. (У ўлжалар яна) ўз диёрларидан ва мол-мулкларидан ҳайдаб чиқарилган зотлар -камбағал муҳожирларникидир, зеро, улар Аллоҳдан фазл ва ризолик истаганлар ҳамда Аллоҳ ва Унинг пайғамбарига ёрдам берганлар. Айнан ўшалар (имонларида) содиқдирлар» («Ҳашр» сураси, 7-8-оятлар).

Ояти каримада Аллоҳнинг ҳаққи сифатидан ажратилган фой Каъба ва бошқа масжидларни таъмирлаш учун ишлатилиши назарда тутилган. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам эса ўзларига тегишли бўлган файни йўқсил саҳобалар орасида тақсимлаганлар. Файнинг бу тарзда тақсимланишининг ҳикмати, юқоридаги ояти каримада келтирилганидек, бойлик фақат маълум табақаларнинг қўлида тўпланиб, фақат улар орасида айланишига монелик қилишдир. Чунки исломнинг молиявий ишлардаги дастури – одамларнинг ўзаро ёрдамлашиши, қўлларидаги неъматлардан фақир ва ожизларга ҳам истеъфода эттиришларидир. Бу билан фарқли табақаларни бир-бирига яқинлаштирган одил жамият қурилади ва бу жамиятда бошқаларнинг ҳақ-ҳуқуқи поймол қилинадиган ҳолат учрамайди.

Шунинг учун Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Бану Надирдан олинган ўлжаларни муҳожирлар жамоасига тақсимладилар. Ансорлар жамоасидан эса ҳақиқатдан ҳам муҳтож бўлган уч кишидан бошқага бермадилар. Ўлжаларни тақсим қилишдан аввал Ансорлар жамоасига хитобан:

«Истасангиз аввал муҳожирларга берганларингиз уларда қолади, сиз бу ўлжалардан ҳиссангизни оласизлар. Истасангиз берганларингизни қайтариб олиб, бу ўлжаларнинг ҳаммасини уларга қолдирасизлар» дея марҳамат қилдилар.

Шунда Ансорлар жамоаси розияллоҳу анҳуму ажмаъин қуйидаги мухташам жавобни бердилар:

– Молимиз ва уйимиздан уларга берганларимизни қайтариб олмаймиз, ўлжаларни ҳам уларга қолдирамиз, шерик бўлмаймиз!

Ансори киром намоён қилган бу чексиз биродарлик манзараси мана бу ояти кариманинг нозил қилинишига сабаб бўлди:

وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ
فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

«Улардан (муҳожирлардан) илгари (Мадинадек) диёрда яшаган ва иймонни сақлаганлар (ансорлар) эса ўзлари (ёнлари)га хижрат қилиб келган кишиларни суюрлар ва дилларида уларга берилган нарса (ўлжалар) сабабли ҳасад сезмаслар ҳамда ўзларида эҳтиёж бўла туриб, (эҳсон қилишда ўзгаларни) ихтиёр қилурлар...» («Ҳашр» сураси, 9-оят) (Розий, XXIX, 250; Қуртубий, XVIII, 25)

Ичкилик ва қиморнинг ҳаром қилиниши

Ичкилик ва қимор хусусидаги ҳукмлар исломнинг дастлабки йилларида ўртага қўйилмай, ўзига хос тақдирда кейинга сурилганди. Ичкиликнинг ҳаром қилиниши қуйидаги ҳодисалардан кейин воқе бўлди:

1. Маккада:

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا
وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ.

«Хурмо ва узумларнинг меваларидан эса ароқ ва гўзал (ҳалол) ризқ олурсизлар. Албатта, бунда ҳам англайдиган қавм учун аломат бордир» («Наҳл» сураси, 67-оят) ояти қаримаси нозил бўлганди. Бу оятда хурмо ва узумдан гўзал (ҳалол) ризқдан фарқли ўлароқ, сархуш қилувчи модда ҳам олиними билдирилган. Бу билан сархушлик берадиган, маст қилувчи ичимликлар яхши ва мақбул ичимлик бўлмагани эслатилиб, уларни олдинда ҳаром қилинишига ишора қилинган. Макка даврида ичкилик ҳақида бошқа оят нозил бўлмаган.

2. Пайғамбар алайҳиссалом Мадинага хижрат қилганларидан кейин одамларнинг сўрайверганди, Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилди:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ
وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا.

«Сиздан май (маст қилувчи ичимлик) ва қимор ҳақида сўрайдилар. Айтинг: «У иккисида катта гуноҳ ва одамлар учун (баъзи) фойдалар бор...» («Бақара» сураси, 219)

Бу оят нозил бўлганидан кейин мусулмонларнинг кўпи ичкиликни тарк этди, айримлари эса ичишда давом этди.

3. Асҳоби киромлардан бири сархуш ҳолатда хуфтон намозини адо этар экан, бир оятни маъносини бузадиган даражада хато ўқиди. Шундан кейин:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ

«Эй мўминлар! Токи гапираётган гапларингизни (ўзларингиз) биладиган бўлгунларингача, маст ҳолларингизда намозга яқинлашмангизлар!» («Нисо» сураси, 43-оят) нозил бўлди.

Шундан кейин мусулмонлар орасида ичкилик ичадиганлар бутунлай камайди. Намоз вақти кирганида Расулуллоҳнинг жарчилари:

«Маст бўлган киши намозга зинҳор яқинлашмасин!» дея овоз берарди. Мусулмонлар энди ички қатъиян ман қилинишини тушунишган ва бунга тайёр ҳолатга келгандилар.

4. Ниҳоят мусулмонларнинг каттагина қисми ичкиликни ташлашди. Айримлари эса ичкилик туфайли дуч келган нохуш ҳолатларидан хижолатда эдилар. Ҳазрати Умар розияллоху анху:

«Аллоҳим! Ичкилик ҳақида бизга очик ва қатъий огоҳлантириш юбор!» дея дуо қилардилар. Алал-окибилан ичкилик зиёфатида дилсиёҳлик чиқиб, ичкиликнинг ёмонлиги янада аниқроқ аён бўлгач, илоҳий тақик воқе бўлди. Аллоҳ таоло:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ
مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ . إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ
أَن يُوقَعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ
عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُتَعَهُونَ .

«Эй имон келтирганлар! Албатта, май (маст қилувчи ичимликлар), қимор, бут-санамлар ва (фол очадиган) чўплар шайтоннинг ишидан иборат ифлосликдирки, ундан четланингиз! Шояд (шунда) нажот топсангиз. Шайтон май ва қимор (ёрдами)да ўрталарингизга адоват ва нафрат солишни ва сизларни Аллоҳнинг зикри ҳамда намоздан қайтаришни хоҳлайди. Бас, энди, сизлар тийилувчимисизлар?» («Моид» сураси 90-91-оятлар) нозил қилди.

Пайғамбар алайҳиссалом ҳазрати Умарни чақириб, у кишига бу оятларни ўқиб бердилар. «Бас, энди, сизлар тийилувчимисизлар?» жойига келганида ул зот:

– Тийилдик! Тийиламиз, ё Робби!» – дедилар. Фақат ҳазрати Умар розияллоху анху эмас, барча мусулмонлар:

– Энди ичикликдан, кимордан тийилдик, эй Роббимиз! – дедилар.

Бу оятлар нозил бўлгач, Расулуллоҳ саллаллоху алайҳи ва салламнинг амрларига биноан бир жарчи:

– Хабардор бўлинглар, ичкилик ҳаром қилинди! – дея хитоб қилди.

Мешлар тешилиб, кўзалар синдирилиб, ичкилик Мадина кўчаларда сел бўлиб окди.

Бу оятлардан кейин май ичадиган мусулмонлар бошқа ҳеч қачон ичмадилар. Кейинчалик Пайғамбар алайҳиссалом: *«Батаҳқиқ, Аллоҳ ичкиликни, уни чиқарганни, чиқарилган ерни, ичганни, ичиргани, келтирганни, сотганни, сотиб олганни, фойдасини еганни лаънатлаган!»* дея марҳамат қилдилар (Аҳмад, I, 53; II, 351; Насоий, Ашрибо, 1-2; Ҳоким, II, 305/3101).

Анас розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Абу Толҳанинг уйида одамларга соқийлик қилиб юрган чоғларимда ичкилик ҳаром қилинди. Расулуллоҳ бир жарчига амр этдилар, у одамларга эшиттирди. Биз уйдалигимизда жарчининг овози эшитилди. Абу Толҳа менга:

– Чиқиб бир қара-чи, ниманинг овози келяпти? – деди.

– Бир жарчи «Дикқат, дикқат, ичкилик ҳаром қилинди!» дея хитоб қияпти дедим.

– Ундай бўлса уни олиб бор ва тўк! – деди менга. Ўшандан кейин Мадина кўчаларида ичкилик окди (Бухорий, «Тафсири», 5/11).

Бу ҳодиса саҳобаи киромнинг Аллоҳ таолонинг буйруғига итоат қилишдаги чиройли интизомларига бир мисолдир. Ҳеч қандай эътироз ва баҳона уйдирмасдан ва пайсалга солмасдан дарҳол қўлларидан кўза ва мешлардаги ичкиликни тўкиб ташлаганлар, бу илоҳий буйруққа чексиз таслимиёт ва чин дилдан итоат қилиш билан Аллоҳнинг розилигига ошиққанлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳадиси шарифда шундай марҳамат қиладилар:

«Маст қилувчи ҳамма нарса ҳаромдир. Қўни маст қилувчи ичимликнинг ози ҳам ҳаромдир» (Ибн Можа, Ашрибо, 10; Насоий, Ашрибо, 24, 48).

«Ичкилик барча ёмонликларнинг онасидир» (Аҳмад, V, 238).

«Аллоҳга ва охират қунига йймон келтирган киши ичкилик қўйилган дастурхонга ўтирмасин!» (Термизий, «Адаб», 43/2801).

«Умматимдан баъзи кишилар ичкиликка бошқа номлар бериб уни ичадилар!» (Аҳмад, IV, 237)

Ичкилик ва киморнинг ҳаром қилиниши, бу каби ишларнинг босқичма-босқич амалга оширилиши исломда табиғ, иршод ва мункар ишларга қарши курашишга яқиндан ёрдам берди. Аллоҳ таоло азалий ва куллий илм соҳиби бўлишига қарамай, ислом ҳукмларини тайин ва тақдим қилар экан, уларни қабул қилувчи одамларнинг тоқатларини ва бу аҳкомга мослашиш жараёнларини назарда тутган. Бунинг энг муҳим тазоҳири эътиқодга доир оятлар Қуръони каримнинг бугунги тартибига зид суратда Макка даврида ва ундан аввал нозил қилинганидир. Қуръони карим нозил бўлмасдан аввал Лавҳул Мафҳузда мавжуд бўлганига кўра, бу ерда унинг нозил бўлишидаги тақдим ва таърих (кечиктириш) маслаҳатдан юзага келганини англаш қийин эмас.

Бу маслаҳат башарнинг Куръонга эргашиши борасидаги истеъдод ва иқтидорини ҳамда бу хусусдаги ривожланишларни назарда тутишдан иборатдир. Худди бир болага юкланиладиган масъулият ва жавобгарлик улғайғунича ортиб борганидек...

Энг мукаммал суратда асри саодатда татбиқ қилинган босқичма-босқичлик анъаналари илоҳий марҳамат тазоҳири ўлароқ Ҳақ субҳанаҳу ва таоло томонидан қўйилган ғоятда ҳикматли суннатуллоҳдир. Бу суннат исломий таблиғда ҳар қандай замон учун яроқли услуб бўлганидек, инсон воқеасининг хусусиятларига ҳам энг мувофиқ услубдир. Зеро, исломда аввало эътиқодни тўғрилаш учун кирилади. Бу жиҳат қабул қилиниб, мослашгандан кейин навбат амалларга келади. Амалларни татбиқ қилиш борасида башар тоқатига кўра даражавий риоят ташкил қилинади. Бу ҳолат фақат ислом таблиғи учун эмас, ҳар турли башарий талкин ва йўналтириш учун тўғри келади. Шунинг учун Аллоҳ Одам алайҳиссалом билан бошланган илоҳий таблиғотида, эътиқод ҳукмларида собит қолиш билан бирга, ижтимоий қоидаларда одамзоднинг ривожланиш даврига мутаносиб такомил воқе бўлган ва бу такомил ислом динида камол топган. Бу жараён инсоннинг табиат ва тоқатини диққатга олиш нақадар муҳим услуб эканини кўрсатади.

Зотир Рико⁴³⁴ (Мухаррам 5 / 626 йил, июнь)

Ғатафон қабиаларидан Муҳариб ўғиллари ва Саълаба ўғиллари бирлашиб, мусулмонларга уруш очишга тайёрлангани учун Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам тўрт юз кишилик қўшин билан уларнинг устига юриш қилдилар.

Қаршиларида мўминларни кўрган мушриклар кўрққанидан орқага чекинишди. Бир муддатдан кейин мўминлар вақти кирган пешин намозини адо этишди. Узоқдан уларни кузатган душман бу ҳолатни айтиб фурсат билиб, намоз асносида уларга ҳужум қилмаганига пушаймон бўлди. Ораларидан бири:

— Қайғурманглар! Уларнинг яна бир намози борки, мусулмонлар учун оталари ва болаларидан ҳам қийматлидир. Бу — аср намози, — деди. Кутиб туришди.

Ҳақ субҳанаҳу ва таоло бу аснода Жаброил алайҳиссаломни юборди. Душманнинг режаларини барбод қилган мана бу амри илоҳий содир бўлди:

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا
أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ

434 Бу ғазотнинг Ҳандақ ёхуд Ҳайбардан кейин бўлгани ривоят қилинади. Фақат биз сийрат олимларининг аксариятининг қабулига эргашган ҳолатда бу ерда зикр этдик.

يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً

«Хар қачон Сиз (эй Муҳаммад), улар (саҳобаларингиз) орасида бўлиб, намозларига имомлик қилсангиз, (уларни икки қисмга бўлинг!) улардан бир қисми Сиз билан бирга (намозга) турсин! (Иккинчи қисм) қуроолларини олсин (ва ёвдан мудофаа қилиб турсин). Сажда қилишгач (яъни, бир ракаат ўқишгач), ортингизга (қўриқлаш учун) бориб турсинлар. Ўқимаган қисм келиб, Сиз билан (намозни) ўқисин! Яна, эҳтиёт чораларини кўриб, қуроолларини (қўлга) олсинлар. Кофирлар сизлар қурол ва анжомларингиздан ғафлатда бўлган пайтингизда бирданига ҳамла қилишни хоҳлайдилар...» («Нисо» сураси, 102-оят) (Термизий, «Тафсир», 4/3035)

Бу ҳолатда адо этилган намоз «Солатун хавф» (хавф намози) дейилди.⁴³⁵ Ўқилиш тартибини Жаброил алайҳиссалом ўргатдилар. Ўша куни аср намози шундай адо этилди ва ҳужум қилиш учун имкон пойлаган душманнинг ҳафсаласи пир бўлди. Сафар ўн беш кун давом этиб, душманнинг қўрқув билан ортга чекиниши билан якунланди.⁴³⁶

Абу Мусо ал-Ашъарий розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга сафарга чиққандик. Олти киши навбатма-навбат бир туяга минар эдик. Юришдан оёқларимиз тешилиб кетди. Менинг ҳам оёқларим тешилиб, тирноқларим тушди. Оёқларимизга мато парчалари ўрардик. Мато бўлаклари туфайли сафарга Зотир Риқо номи берилди».

Бу ҳодисани Абу Бурда шундай нақл қилган: «Абу Мусо ал-Ашъарий шуларни айтди ва кейин қилган ишидан хурсанд бўлмади. «Буларни гапириб яхши қилмадим» дея пушаймон бўлганини эътироф этди. У Аллоҳ учун қилган мардлигини ифшо қилгани учун қайғурди» (Бухорий, «Мағозий», 31).

Йўқлик ва чорасизлик саҳобаи киромни вазифаларини бажариш ва Аллоҳ йўлида жиҳод қилишларига тўсқинлик қилолмаган. Шу билан бирга, улар қилган яхшиликлари, солиҳ амалларини сир тутиш, Аллоҳга итоат мақсадида тортган машаққатларини ифшо қилмасликка қатъий амал қилардилар. Бундай

435 «Қўрқув намози» – Душман ҳужуми каби жиддий хавф пайтида жамоатнинг икки гуруҳ бўлиб, имомнинг ортидан фарз намозни навбат билан адо этилиши. Икки ракатли намознинг илк ракатини, тўрт ракатли намознинг эса дастлабки икки ракатини имом билан бирга адо этган биринчи гуруҳ иккинчи сажадан ёхуд биринчи ўтириш (қаъда)дан кейин жамоатдан айрилиб навбатчиликка кетади. Иккинчи гуруҳ келиб имом билан бирга қолган ракатларни адо этади ва навбатчиликка қайтади. Имом бир ўзи салом беради. Кейин эса биринчи гуруҳ «лоҳик» ҳукмида бўлгани учун кироатсиз, иккинчи гуруҳ эса «масбук» ҳолатида бўлгани учун кироатли ҳолатда навбат билан намозни тугатади. Шундай қилиб ҳам жамоат намози ифо этилади ва ҳамда навбатчилик вазифаси адо этилади. (Комиссия, Диёнат Илмҳоли, I, 334; Ҳамди Дўндуран, «Ислом илмҳоли далиллари билан», с. 377-378)

436 Ибн Ҳишом, III, 214-221; Ибн Саъд, II, 61.

нарсаларни фақат вазият тақозоси билан ва бирор мақсадни амалга ошириш, масалан, ибрат олинсин, эргашилсин ёхуд жабрланганлар тасалли бўлсин дея гапиришарди.

Бу сафарда Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам таҳорат учун сув сўрадилар. Лекин ҳеч кимда сув топилмади. Шунда Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам муборак қўлларини тагида бирозгина сув қолган мешга солгандилар, бармоқларидан мўъжизавий жўмрақлар окди. Бу сув билан бутун қўшининг чанқоғи ва сувга бўлган бошқа эҳтиёжи қондирилди. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам қўлларини чиқарганларида идишда ҳамон сув тўла эди.⁴³⁷

Зотир Риқо ғазотидан қайтаётиб, пешин вақти дарахтзор водийга киргандилар, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бироз дам бердилар, мужоҳидлар сояда салқинлаш учун атрофга тарқалишди. Пайғамбар алайҳиссалом «Самура» деган япроқлари қалин дарахт остига дам олиш учун ўтирдилар, қиличларини дарахтга осиб қўйгандилар. Саҳобалар бироз ухлаган эдилар, Расулуллоҳ уларни чақираётганларини эшитиб, дарҳол У зот томонга югурдилар. У ерда бир бадавий бор эди. Расулуллоҳ шундай марҳамат қилдилар:

«Мен ухлаб ётганимда бу бадавий қиличимни олибди. Ўйгонганимда қилич қинидан чиққан, қўлида шай эди. Менга»Сени ҳозир менинг қўлимдан ким қутқариб қолади?» деди. Мен уч кез «Аллоҳ!» дея жавоб бердим» (Бухорий, «Жиход», 84, 87; Муслим, «Фадойил», 13).

Фаҳри Коинот саллаллоҳу алайҳи ва саллам жонларига қасд қилган бу бадавийни жазолаш йўлини тутмадилар, аксинча, уни исломга даъват қилдилар. Бу олий муносабат қаршисида эриган бадавий қавмининг ёнига қайтганида: «Мен инсонларнинг энг яхшисининг ёнидан келялман» дейишдан ўзини тўхтатолмади (Ҳоким, III, 31/4322).

Мадинага қайтишда яна бир қўноқ чоғида Пайғамбар алайҳиссалом:

«Бу кеча бизни ким пойлайди?» дея сўрадилар. Муҳожирлардан Аммор ибн Ёсир ва ансорлар жамоасидан Аббод ибн Бишр дарҳол:

– Биз пойлаймиз, эй Расулуллоҳ! – дедилар.

Аббод розияллоҳу анҳу Амморга:

– Сен туннинг қайси қисмида, бошидами ёки охиридами навбатчи бўласан? – дея сўрадилар. Аммор розияллоҳу анҳу:

– Охирги қисмида пойлаб тураман! – дедилар ва ёнбошлаганча ухладилар. Аббод намоз ўқишга тутиндилар. Ўша пайтда бир мушрик келди. Тик турган бир қўланкани кўриб, пойлоқчи эканини англади ва дарҳол ўқ отди. Ўқ Аббодга тегди. Аббод ўқни суғуриб олиб, намоз ўқишда давом этдилар. Мушрик иккинчи ва учинчи кез ўқ отиб, мўлжалга урди. Ҳар гал Аббод розияллоҳу

437 Бухорий, Вуду, 32; «Манокӣб», 25; Муслим, «Фадойил», 5.

анху тик турганча ўқларни тортиб чиқарар ва намозда давом этардилар. Хуллас, рукуъ ва саждага бордилар. Салом бергандан кейин шеригини уйғотиб:

– Тур, мен яраландим! – дедилар. Аммор сакраб уйғонди. Мушрик уларни кўриб, уни пайқаганларни билди ва қочди. Аммор Аббоднинг қонга беланганини кўриб:

– Субҳаналлоҳ! Биринчи ўқ отилганида мени уйғотмабсан-да? – дедилар. Аббод намозга бўлган меҳри ва шавқини аён қилган ушбу муҳташам жавобни берди:

– Бир сурани ўқиётгандим, уни тугатмасдан намозни бузгим келмади. Лекин ўқ пайдар-пай келганди, рукуъга бордим. Аллоҳга қасамки, Расулуллоҳни ҳимоя қилишдан хавотирланмаганимда, сурани ярим қолдириб, намозни бузишдан кўра ўлимни афзал қўрардим» (Абу Довуд, Тахорат, 78/198; Аҳмад, III, 344; Ибн Хишом, III, 219; Вокидий, I, 397).

Сафар давомида Жобир розияллоҳу анху туялари озгин бўлган учун шерикларидан орқада қолардилар. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам у кишининг ёнига бордилар ва:

«Эй Жобир! Сенга нима бўлди, нега орқада қолиб кетдинг?» дея сўрадилар. Жобир вазиятни тушунтиргандилар, Пайғамбар алайҳиссалом бир хипчин олиб туяга енгил уриб кўйдилар. Туя Расулуллоҳнинг туялари билан беллашадиган ҳолатга келди.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам йўлда ҳазрати Жобир билан суҳбатлашардилар. У кишининг яқинда уйланганларини, шунинг учун кўп қарзлари борлигидан хабар топган Расулуллоҳ Жобирнинг қўлларида қандай моллари борлигини сўрадилар. У киши фақат шу туяси борлигини айтдилар. Шунда Сарвари Олам алайҳиссалоту вассалом у кишини қарздан қутқариш учун туясини ўзларига сотишларини сўрадилар. Ҳазрати Жобир розияллоҳу анху Мадинага боришгача миниш шарти билан сотдилар. Мадинага етиб борганларида туяни бериш учун Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига келди. Шу лаҳзаларда уни ғоятда севинтирган ва бошқа кишиларни ҳам ҳайратда қолдирган олийжаноб муносабат билан юзлашдилар. Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам туянинг ҳақини тўлаб, ўзини унга ҳадя қилдилар (Бухорий, “Жиход”, 49; Вўйў’ 34; Муслим, Мусоқат, 109).

Жобир розияллоҳу анхундан шундай ривоят қилинади: «Расулуллоҳ туянинг пулини бериб, ўзини менга ҳадя қилганларида, таниш бир яҳудийни учратиб қолдим. Бўлган ҳодисани унга гапириб бердим. Яҳудий ҳайратланиб: «Демак, туянинг ҳақини бериб, уни сенга совға қилдим?» деган гапни такрорлайверди. Мен ҳар сафар: «Ҳа!» дедим» (Аҳмад, III, 303).

Расулуллоҳнинг бу ниҳояси йўқ марҳаматларидаги назокат, саховат ва зарофат мусулмонларга қаттиқ таъсир қилиб, бу ҳодиса рўй берган кечани «Лайлатул Боир», яъни «Туя кечаси» дея эслайдиган бўлдилар.

Бадри суғро (Зулқаъда 4 / 626 йил, апрель)

Уҳуд кундаги келишувга биноан, макка мушриклари билан мусулмонлар бир йилдан кейин яна жанг қилишлари керак эди. Бу келишувга кўра Абу Суфён қўшинга бош бўлиб Марру Заҳрон тепалигига келди. Фақат яна қалбига қўрқув оралади ва орқага қайтишга мажбур бўлди. Лекин ғурурини поймол қилмаслик учун Мадинага бир кишини юборди. Мушрикларнинг катта қўшин билан йўлга чиққанларини айтиб, ўзича мўминларни қўрқитиб жангга чикмасликларни таъминламоқчи эди.

Хабар Мадинага етиб келганида Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам жангга тайёргарликни аллақачон ҳозирлаган, йўлга тушиш учун амр ҳам қилгандилар. Хабарчи Абу Суфённинг қўрқиб орқага қайтганини билсада, мусулмонларни беҳаловат қилиб жангдан қўрқитиб, йўлга чиқишларига монелик қилиш учун қўлидан келганини қилди. Унга тайинланган ёлғонлар устига, янги ёлғонларни қўшар, агар мусулмонлар маккаликлар билан шаҳар ташқарисида жанг қилишса оқибати жуда ёмон бўлишини айтарди. Унинг ва мунофиқларнинг ваҳимасидан баъзи мусулмонларнинг қалбларига қўрқув тушди ва сафарга чиқишдан бош торта бошладилар. Шунда Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай марҳамат қилдилар:

«Жоним қўлида бўлган Аллоҳга қасамки, ёнимда ҳеч кимса бўлмаса ҳам мен ёлғиз ўзим Бадрга бораман!» Шундан кейин Аллоҳ таоло мусулмонларга ёрдам берди ва қалбларига сабот эҳсон қилди (Ибн Саъд, II, 59; Воқидий, I, 386-387).

Нихоят ислом қўшини Бадрга борди. Лекин душмандан бир из йўқ эди. У ерда янги қурилган бозордан бошқа нарсаси йўқ эди. Бу ҳолатда мўминлар тижорат билан шуғулланадиган бўлдилар. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Бадрда саккиз кун Абу Суфён ва унинг қўшинлари келишини кутиб, ҳеч қандай нохуш ҳолат рўй бермагач, қўлга киритилган тижорат фойдаси билан Мадинага қайтдилар.⁴³⁸

Мўминларнинг бу жасорат ва шижоати Қуръони каримда шундай марҳамат қилинади:

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ
إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ . فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ
وَفَضْلٍ لَّمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ

«Уларга одамлар: «Сизларга қарши (ҳужум учун маккалик) одамлар (лашкар) тўпладилар. Улардан қўрқингиз!» - деганларида, (бу гап) уларнинг имонларини янада зиёда қилди ва айтдиларки: «Бизга Аллоҳнинг ўзи кифоя. У вакилликка ўта лойиқдир!» Улар (Бадр жангидан) Аллоҳнинг неъматини ва фазли ила бирор ёмонликка учрамай қайтдилар ва Аллоҳнинг

438 Ибн Ҳишом, III, 221; Ибн Саъд, II, 59; Воқидий, I, 384-389.

ризосини изладилар. Аллоҳ, албатта, буюк фазл эгасидир» («Оли имрон» сураси, 173-174-оятлар).

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинишича: **«Бизга Аллоҳнинг ўзи кифоя, У энг яхши вакил»** жумласини Иброҳим алайҳиссалом оловга отилганларида айтганлар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам бу жумлани: «Мушриклар сизларга қарши йиғилди, бир чорасини кўринглар!» дейилганида айтган эканлар. Шундан кейин мусулмонларнинг иймони ортиб, ҳаммалари бирга: **«Бизга Аллоҳнинг ўзи кифоя, У энг яхши вакилдир!»** дея Аллоҳга бўлган чексиз таслимиятларини намоён қилганлар.⁴³⁹

439 Қаранг: Бухорий, «Тафсир», 3/13.

ҲИЖРАТНИНГ БЕШИНЧИ ЙИЛИ

Салмони Форсийнинг мусулмон бўлиши ва озод қилиниши

Мадиналик бир яхудийнинг қули бўлган Салмони Форсий розияллоху анху ислом неъматин билан ризқланишларининг ибрат тўла ҳикоясини Ибн Аббос Ҳазратлари шундай ривоят қилганлар:

«Мен Исфаҳоннинг Жайҳун деган қишлоғида яшардим. Отам қишлоғимизнинг шарафли кишиларидан эди. Мени жуда яхши кўрарди. Ҳаддан ортиқ яхши кўргани учун ҳар доим мени ёнида олиб ўтирар, қиз фарзанд каби уйда тутар, ташқарига чиқармасди. Отамнинг дини бўлган мажусийлик (оташпарастлик) қа шу қадар муккасидан кетгандимки, олов-маъбадга қараш, олов ёқиш ишини мен қилардим. Олов маъбадда бир лаҳза ҳам олов ўчишига йўл қўймасди. Отамнинг каттагина ери бор эди. Ўзи бир қуни нимадир қураётганди. Менга:

– Болам! Мен бугун қурилиш иши билан машғул бўламан. Еримизга бора олмайман. У ерга сен бора қол! – деди ва қилишим керак бўлган ишларни буюрди. – Зинҳор у ерларда тимирсиқланиб, вақт ўтказиб мени хавотирга қўйма! Агар кечиксанг, сендан хавотир оламан ва ишларим ўлда-жўлда қолиб кетади, – деди сўнг.

Боғимизга бориш учун йўлга чиқдим. Йўлда бир насроний черковига дуч келдим. Овозларни эшитдим, ичида ибодат қилишаётганди. Отам мени фақат уйда тутиб ўтиргани учун одамларнинг қандайлигини билмасдим. Шунинг учун кизиқиш устун келиб, нима қилишяпти, қарайчи, деб ёнларига бордим. Уларнинг ҳаракатларини кузатдим ва ўзимга-ўзим: «Бу бизнинг динимиздан яхшироқ», дедим. Қуёш ботгунича у ердан айрилмадим. Боғимизга ҳам бормадим.

— Бу диннинг асли қаерда? – дея сўрадим улардан.

– Шомда, – дейишди. Кечга томон отамнинг ёнига бордим. Отам ишини йиғиштириб қўйиб мени кечгача излабди.

– Болагинам! Қарларда эдинг? Мен сенга нималар қилиш кераклигини айтмаганмидим? – деди отам.

– Отажон! Черковда ибодат қиладиган кишиларга дуч келдим. Уларнинг ибодатлари менга ёқди. Қуёш ботгунича ёнларидан кетолмадим! – дедим.

– Болажоним, у динда хайр йўқ, – деди отам. Сенинг ва ота-боболарингнинг дини ундан яхшироқдир.

Отам қочиб кетишимдан кўрқиб, оёғимни кишанлади ва уйга қамаб қўйди.

Черковдаги насронийларга:

– Ёнингизга Шомдан бирор тижорат кармони келса, менга хабар беринглар! – дея одам юбордим. Шомдан насроний тужжорлар келганида хабар бердилар. Оёғимдан темир кишанни чиқариб ташладим. Улар билан бирга Шом йўлини тутдим. Етиб борганимиздан кейин:

– Диндорлар орасида илм жихатдан энг устуни ким? – дея сўрадим.

– Черковдаги епископ, – дедилар. Унинг ёнига бордим ва шундай дедим:

– Мен бу динга киришни, сенинг ёнингда бўлишни, черковга хизмат қилиш, насронийликни сендан ўрганиш ва сен билан бирга ибодат қилишни истайман!

– Черковга кир! – деди у.

У билан ичкарига кирдим. Шом епископи ёмон киши эди. Насронийларни садақа беришга чақирар, йиғилганларни эса ўзига олиб қолар, йўқсилларга бирор нарса бермасди. Ҳатто шу ишнинг ортидан етти кўза олтин ва кумуш йиққанди. Унинг қилмишларидан воқиф бўлганим сари нафратим ортиб бораверди. Ниҳоят, у ўлди. Насронийлар уни кўмиш учун йиғилишди. Насронийлар уни кўмиш учун йиғилдилар. Уларга бор гапни айтдим:

– Бу ёмон одам эди. Садақа беришингларни ташвиқ-тарғиб қилар, сизлар бергани ўзига яшириб қўяр, йўқсилларга ҳеч нарса бермасди, – дедим.

– Сен қаердан биласан? – дея сўрайдилар.

– Сизларга унинг хазинасини кўрсатаман, – дедим.

Кўрсатган жойимдан етти кўзи олтин ва кумуш чиқди. Уларни кўриб:

– Биз буни асло кўммаймиз, – дейишди ва ўлигини осиб, тошбўрон қилишди. Унинг ўрнига черковга бошқа бир диндорни олиб келдилар. Беш вақт намоз адо этмайдиганлар орасида ундан кўра фазилатли, ундан кўра дунёга қизиқмаган, охирагга рағбати кучли, кечаю кундуз ибодат қиладиган кишини кўрмадим. Кейин у зот ҳам ўлим тўшагига йиқилди. Унга шундай дедим:

– Эй фалончи! Мен сенинг ёнингда юрдим. Сендан аввал ҳеч кимни сени яхши кўрганчалик яхши кўрмадим. Кўриб турибсанки, сенга Аллоҳнинг амри келибди. Менга нима қилишимни ва кимга боришимни тавсия қиласан?

– Болам, бугун менинг йўлимдан кетган кишини билмайман. Солиҳ инсонлар вафот этиб кетди. Тирик бўлгани ҳам диннинг наридан бери татбиқ этилган ҳукмларини ўзгартириб, аксариятини тарк қилишди. Фақат Мосулда бир зот бор. У мен тутган йўл узрадир. Сен ўшанинг ёнига бор! – деди.

Бу мухтарам зот вафот этгач, Мосулдаги дўстининг ёнига бордим. У вафот этгач, тавсия билан Нусайбиндаги, ундан кейин Аммурия (Эскишеҳир яқинидаги бир жой)даги бир зотнинг ёнига бордим. Аммурияда озми-кўпми

бир нарсалар топдим. Ҳатто бироз қўй-қўзиларим ва сигир-бузоқларим бўлди. Охир-оқибат аммуриялик диндорга ҳам Аллоҳнинг амри келди:

– Болам! Бугун ер юзидаги одамлардан ёнига боришингни сенга тавсия қилишим мумкин бўлган, биз билан ҳамфикр бўлган биров бор-йўқлигини билмайман. Лекин охирзамон Пайғамбарининг ташрифи ниҳоятда яқин, сояси устимизга тушиб турибди. У Пайғамбар Иброҳим алайҳиссаломнинг дини узра юборилади. У зот араб тупроқларида туғилади. Икки қора тошлоқ орасидаги хурмозорлари бор жойга ҳижрат қилади. У ҳадяни ейди, садақани емайди. Унинг икки кураги орасида пайғамбарлик муҳри бор. Агар ўша диёрларга боришга кучинг етса, бор, дарҳол йўлга туш! – деди менга.

Ниҳоят у ҳам вафот этди. Аллоҳ истагани муддатча у ерда яшадим. Кейин Калб қабиласидан баъзи тужжорлар билан учрашиб қолдим. Уларга: «Мени араб диёрларига олиб боринглар, мен унинг эвазига шу қўй-қўзи, сигир-бузоқларимни берайин», дедим, рози бўлишди. Молларимни уларга бердим, мени ҳам ёнларига олдилар. Вадиъул Қурога борганимизда менга зулм қилишди, қул қилиб бир яҳудийга сотиб юборишди. Яҳудийнинг ёнида бир муддат қолдим. Ваъдул Қуродаги хурмо дарахтларини кўриб: «Бу ер Аммуриядаги хўжайиним менга таърифлаган охирзамон Пайғамбарининг ҳижрат қиладиган юртимикан?» дея умид қилган бўлсам-да, юрагим аниқ ишонч ҳосил қилмади.

Ваъдиул Қурога бўлганимда хожамнинг Қурайза ўғилларидан бўлган амакиваччаси келди ва мени сотиб олиб, Мадинага олиб келди. Мадинани кўрган заҳотим, Аммуриядаги хўжайиним таърифлаган, охирзамон Пайғамбари ҳижрат қиладиган жой шу ер эканини билдим. Шу билан Мадинада ўтириб қолдим. Ҳолбуки, Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам Пайғамбар қилиб юборилган, Маккада бир муддат қолган эканлар. Лекин мен қулликда бўлганим учун У зот ҳақида ҳеч нарса эшитмагандим. Кейин Мадинага ҳижрат қилиб келибдилар, яна беҳабар қолиб кетибман. Бир куни хурмо дарахтининг устида ишлардим, хожам дарахтнинг соясида ўтирарди. Шу пайт амаксининг ўғли келиб хожамга:

– Эй фалончи! Аллоҳ Кала ўғилларининг (Авс ва Ҳазраж) жазосини берсин! Улар Қубо қишлоғида Маккадан уларнинг ёнига келган ва Пайғамбар деганлари бир зотнинг атрофида йиғилганлар! – деди.

Унинг гапларини эшитиб шунчалик қалтирадимки, сал қолса хожамнинг устига тушиб кетардим.

– Нима дединг? Нима дединг? – дея дарҳол хурмо дарахтидан тушдим. Хожамнинг жаҳли чиқди ва менга каттиқ тарсаки тортиб юборди:

– Сенга нима?! Ишингга қара! – деди.

– Ҳеч нима. Шунчаки, унинг нима деганини билгим келди, – дедим. Ёнимда бироз егулик тўплагандим. Оқшом уларни олиб Кубода ўтирган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга бордим ва У зоти мубораққа:

– Сизнинг солиҳ инсон эканингизни эшитдим. Ёнингизда муҳтож ва кимсасиз саҳобалар бор эмиш. Ёнимда садақа учун бир нарсалар бор эди. Сизлар ҳақингизда эшитиб, буни сизларга лойиқ кўрдим, – дея олиб келган нарсаларимни у кишига тақдим этдим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобаларга:

«*Олинглар, буларни енглар!*» дедилар ва улардан емадилар. Ўз-ўзимга «Бу бир» дедим. У ердан чиқиб хожамнинг уйига келдим. Яна бир нарсалар тўпладим. Шу аснода Расулуллоҳ ҳам Мадинага келган эканлар. Ёнларига бориб:

– Сизнинг садақадан емаганингизни кўрдим. Бу сизга икром сифатида олиб келганим ҳадя! – дедим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу гал ундан едилар ва саҳобаларга ҳам ейишларини айтдилар.

Кейинроқ Расули Акрам алайҳиссалом Боқиул Ғарқодда бўлганларида ёнларига бордим. У ерга саҳобалардан бирининг жанозаси муносабати билан боргандилар ва саҳобалар орасида ўтирардилар. Устларида ҳамма жойларини ёпган икки эҳром бор эди. Салом бердим. Кейин Аммуриядаги зот менга таърифлаган **пайғамбарлик муҳрини** кўра оламанми, дея орқа тарафга ўтдим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ниятимни тушундилар ва орқаларидан ридоларини туширдилар. Пайғамбарлик муҳрини кўрган заҳотим танидим! У кишини қучоқлаб олдим, ўпдим ва йиғладим. Сарвари Олам менга:

«*Бу тарафга ўт!*» – дедилар. Ёнларига ўтирдим.

Кейинчалик Салмон розияллоҳу анҳу Ибн Аббос ҳазратларига шундай дедилар:

– «Эй ибн Аббос! Сизга айтганимдек, бошимдан ўтганларни Расулуллоҳга ҳам айтиб бердим. Менинг қиссамни саҳобалар ҳам эшитишгани Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга маъқул бўлди. Қуллик бу Салмонни машғул қилгани учун Бадр ва Уҳуд ғазотларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга бўлишимга имкон бермади» (Ахмад, V, 441-444; Ибн Ҳишом; I, 233-242; Ибн Саъд, IV, 75-80).

Салмон розияллоҳу анҳу бир умр излагани Расулуллоҳга қовушди. Энди унинг ягона орзуси доимо Пайғамбар алайҳиссалом ёнларида бўлиш, У кишининг амрларини адо этиш эди. Ҳазрати Салмон розияллоҳу анҳуда бу иштиёкни кўрган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир кунни унга:

«*Эй Салмон! Қулликдан халос бўлиш учун хожанг билан келишсанг бўлмайдими?*» – дея сўрадилар. Шундан кейин Салмон розияллоҳу анҳу ўраларини ҳам қазिश шарти билан уч юз хурмо дарахти ўтқазिश ва қирқ

уққия⁴⁴⁰ олтин беришга хожаси билан келишди. Расули Акрам саллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобаларига:

«Биродарингизга ёрдам беринглар!» – дедилар. Кимдир ўн, кимдир ўн беш, бири йигирма дона хурмо кўчати бериб, имкониятига қараб ёрдам қилишди ва Салмон розияллоҳу анҳуға керак бўлган уч юз хурмо кўчати тўпланди.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Эй Салмон! Кўчатлар учун чуқурларни қаз! Чуқурларни қазиб бўлганингдан кейин менга хабар бер, уларни ўз қўлларим билан ўтқизаман»? – дедилар.

Салмони Форсий розияллоҳу анҳу ҳодисанинг давомини шундай нақл қилганлар:

«Хурмо кўчатлари учун чуқурлар қаза бошладим. Дўстларим менга ёрдам беришди. Қазиб бўлгач? хабар бердим, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам кўчатлар экиладиган жойга мен билан бирга келдилар. Биз кўчатларни У кишига берардик, У зот экардилар. Жоним қўлида бўлган Аллоҳга қасамки, Расулуллоҳ эккан хурмо кўчатларидан биттаси ҳам тутмай қолмади. Шундай қилиб, дарахт қарзимдан кутилдим. Кўчатлар бир йилдан кейин мева бера бошлади ва меваси ейилди.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам бир ғазотдан товук тухумидан каттароқ олтин ёмбиси олиб келдилар.

«Салмон нима қилди?» – дея сўрадилар.

Расулуллоҳнинг ёнларига борганимда менга:

«Эй Салмон! Буни олгину қарзларингни тўла!» дедилар.

– Эй, Расулуллоҳ! Елкамдаги шунча қарзга бу олтин қандай етсин? – дедим.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва саллам олтин бўлагини қўлларига олиб, тилларини суртдилар ва менга бердилар:

«Ол буни! Аллоҳ таоло қарзингни бу билан тўлайди!» дедилар.

Олтинни олдим. Қарз берган кишига ундан тортиб-тортиб бердим. Салмоннинг жони қўлида бўлган Аллоҳга қасамки, ўша олтин бўлагидан қирк уқкийя тортдим. У (шунчалик баракотли эдики) агар Ухуд тоғи билан тортилса, ундан ҳам оғир келарди!»

Салмон розияллоҳу анҳу қулликдан халос бўлганларидан кейин Хандақ ғазотига озод бўлиб қатнашдилар ва ундан кейин ҳеч қайси жангда Пайғамбар алайҳиссаломнинг ёнларида бўлишдек имкониятни қўлдан бой бермадилар.⁴⁴¹

440 1 уқийя 128 грам яқин ўлчов бирлиги ҳисобланади.

441 Қаранг: Аҳмад, V, 443-444; Ибн Асир, *Усдул Ғабо*, II, 419; Ибн Абдилбар, II, 634-638.

Салмони Форсий розияллоҳу анҳу ҳар қандай амаллари ва ҳоллари билан шахсият ва жозиба маркази зот ҳолига келдиларки, Ансорлар жамоаси ҳам, муҳожирлар ҳам:

– Салмон биздан! – дея у кишини бўлишолмай қолдилар.

Шунда Расулulloҳ алайҳиссалом:

«*Салмон биздандир, аҳли байтдандир!*» – дея ул муборак саҳобийларини луфтларнинг энг чиройлиси билан лутф айладилар (Ибн Ҳишом, III, 241)

Бу муборак саҳобий ҳаётлари давомида ислом ҳулқининг гўзалликларини ўзида акс эттириб, буюк амаллари билан мўминларга намуна бўла олдилар.

У зотнинг фазилатларини акс эттирган бир мисол шундайдир:

Ислом давлати ўз фатҳи билан кенг жўғрофияга ҳукмрон бўлгач, бир пайтлар бир яҳудийнинг кули бўлган Салмон розияллоҳу анҳу Мадоин ҳудудига волий қилиб тайинланди. Ўша пайтда Шомдан Тайм ўғиллари қабиласига мансуб бир киши Мадоинга келди. Ёнида бир юкда анжир олиб келганди. Салмон розияллоҳу анҳунинг устларида ғоятда камтарона бир камзул бор эди. Шомли киши ҳазрати Салмонни танимасдилар. У кишини кўриб:

– Кел, мана буни кўтар! – деди. Салмон розияллоҳу анҳу бориб юкни ортмоқлаб олдилар. Одамлар у кишини кўриб таниди ва меҳмон кишига:

– Сенинг юкингни ташиётган бу зот волийдир! – дедилар.

Шомли киши дарҳол:

– Сизни таниёлмадим, – дея узр сўраб, орқаларидан юкни олишга ҳаракат қилди. Салмон ҳазратлари эса:

– Зарари йўқ, юкни уйингга олиб боргунимча орқамдан туширмайман, – дедилар (Ибн Саъд, IV, 88).

Табанний (бола асраб олиш)нинг ман қилиниши

– Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга пайғамбарлик келмасидан аввал муборак завжалари ҳазрати Ҳадича томонидан ҳадя қилинган Зайд Пайғамбар алайҳиссалом озод қилганлари учун ҳур бўлганди. Зайд розияллоҳу анҳу отасининг ёнига кетмасдан, Расулulloҳнинг ёнларида қолишни афзал кўрган, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам уни фарзандликка олгандилар.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Зайдни жуда яхши кўрардилар, шунинг учун аввал уни озод қилинган жориялари Умму Айман билан, кейин аммаларининг қизи Зайнаб бинти Жаҳш билан никоҳлаб қўйдилар. Фақат ораларида тенглик баробар бўлмагани сабабли ҳазрати Зайнаб Зайд розияллоҳу анҳу билан аввалига никоҳланишни хоҳламаган бўлса-да, Пайғамбар алайҳиссаломнинг истаклари ва:

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ

«...Албатта, Аллоҳ наздида (энг азизу) мукаррамроғингиз тақводорроғингиздир...» («Ҳужурот» сураси, 13-оят),

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلًّا مُبِينًا

«Аллоҳ ва Унинг пайғамбарлари бир ишни ҳукм қилганда - ҳеч бир мўмин ва мўминага (уни бажариш ёки бажармаслик) ишларида ихтиёр бўлиши мумкин эмасдир. Кимки Аллоҳ ва Унинг пайғамбарига итоатсизлик қилса, бас, у аниқ залолат билан йўлдан озибди» («Аҳзоб» сураси, 36-оят) ояти карималари сабабидан бунга рози бўлгандилар. Фақат кўнгиллари Зайдга исимади, турмушлари бир муддатдан кейин поёнига етди. Зайд ҳам ундан кўп нолирди. Ҳатто Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига келиб, вазиятни айтганида:

«Завҷангни ўзинг билан олиб қол ва Аллоҳдан қўрқ!» – жавобини олганди.

Ҳолбуки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўша кезларда илоҳий ваҳий билан Аллоҳ томонидан Зайнабнинг ўзларига завжа ўларок берилишини билардилар, лекин халқ ичидаги мунофиқларнинг: «Муҳаммад асранди боласи қўйган хотинга уйланди!» дея миш-мишлар юргизишидан тортиниб, индамаётгандилар. Чунки ўша даврнинг анъанасига кўра, бир киши фарзанд асраб олса, асраб олинган боласи унинг исми билан чакирилар, унга ўз фарзандидек муомала қилинар ва меросдан ҳисса бериларди.

Ниҳоят, ҳазрати Зайд билан Зайнаб розияллоҳу анҳо ажрашдилар ва ортидан янги ваҳий келди. Илоҳий буйруқ, ҳам Расулуллоҳга ҳазрати Зайнабга уйланишларини буюриб, ҳам бу борадиган илк ижроатни бевосита Пайғамбар алайҳиссаломга татбиқ этириб жоҳилият одати бўлган бола асраб олиш масаласини ислоҳ қилаётганди:

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا

«(Эй Муҳаммад), эсланг, Аллоҳнинг ва Сизнинг инъомингизга эришган (Зайд ибн Ҳориса)га: «Жуфтингни ўзингга сақла (талоқ қилишга шошма), Аллоҳдан қўрк», -деб, Аллоҳ ошкор қилувчи бўлган нарсани ичингизда яширган эдингиз ва Аллоҳдан қўрқишга ҳақлироқ бўлган ҳолингизда, Сиз одамлардан (таъналаридан) қўрққан эдингиз. Бас, қачонки, Зайд ундан (Зайнабдан) ҳожатини адо этгач (уни талоқ қилгач), Биз Сизни унга уйлантирдик. Токи мўминларга асранди болалари ўз хотинларидан ҳожатларини адо этишгач (талоқ қилишгач), уларга (уйланишларида танглик бўлмаслиги учун (шундай) қилдик). Аллоҳнинг амри эса бажарилувчидир» («Ахзоб» сураси, 37-оят).

Бу илоҳий буйруқ сабабдан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан никоҳланган ҳазрати Зайнаб онамиз:

– Менинг никоҳимни Роббим қийди! – дея Ҳақ субҳанаҳу ва таолога шукр қилардилар (Термизий, «Тафсир», 33/3213).

Лекин бу ҳодиса мунофиқларнинг кучли ғийбатларига сабаб бўлди. Жаҳолат ва нифоқ тўла оғизлари билан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга:

– Ўғлидан ажрашган хотинга уйланди! – дея айблаб, бу ишга қарши чиқишди. Бунга Куръони карим шундай жавоб қилди:

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن
رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

«Муҳаммад сизларнинг эркакларингиздан бирортасининг отаси эмасдир, балки у Аллоҳнинг элчиси ва пайғамбарларнинг муҳридир. Аллоҳ барча нарсани билувчи зотдир» («Ахзоб» сураси, 40-ояти карима).

Хулласи калом, бу ҳодиса билан жоҳилият давридан бери амалда бўлган «фарзанд асраб олиш» одатини бекор қилди.

Бугунги даврдаги мункир ва мунофиқларнинг ҳам: «Пайғамбар алайҳиссалом Зайнабнинг ҳуснига учиб у билан никоҳланганлар», тарзидаги иддаолари тамоман жаҳолат бўтанасидир. Зеро, Зайнаб розияллоҳу анҳо Расулulloҳнинг аммаларининг қизи эди ва Расулимиз алайҳиссаломату вассалом у кишини аввалдан кўрган эдилар. Агар Пайғамбар алайҳиссаломнинг бундай истаклари бўлганида, ҳазрати Зайнабни Зайддан аввал ўзларига никоҳлаб олган бўлардилар. Ҳазрати Зайнаб ҳам буни мамнуният билан қабул қиларди.

Никоҳни фақат шахват жиҳатдан дея тушунган жўн ва хом идроклилар Пайғамбаримизнинг никоҳларининг ҳақиқатини англашдан ожиздирлар. Зеҳни ва қалбини нафсоний тамойиллар билан тўлдирганларнинг ноҳақ ва аҳмоқона ҳукмлари ўзларининг зулмат дунёлари аксидан иборат. Зеро,

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг никоҳ ҳаётларининг ёшлик ва бақувватлик даври кечган илк 24 йили фақат ҳазрати Ҳадича розияллоҳу анҳо волидамиз билан ўтган. Ундан кейинги никоҳлари бир нечта исломий, сиёсий ва ижтимоий ғоялар билан боғлиқ эди. Уларнинг аксарияти ўзларидан катта ва бева аёллар эди. Ораларидан ёш ва бокира ўлароқ уйланганлари фақат ҳазрати Оиша розияллоҳу анҳо эдилар. Бунинг сабаби ҳам аёлларга оид фикҳий масалаларни собит ва зоҳир бўлишини таъминлаш эди. Ҳақиқатдан ҳам у киши заковати ва фаросатлари билан аёлларга оид шаърий масалаларни мукаммал суратда англаганлар ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг вафотларидан кейин кўп йиллар муаммар ўлароқ муслималарни бу илмлар билан иршод этганлар, шаърий ҳукмларнинг бир бўлагининг мустаҳкам тамалларидан бирини ташкил қилганлар. Саҳобалар орасида танланган етмиш етти фақиҳдан бири бўлганлари учун аёллар ораси фикҳ илми кўпроқ у киши орқали тарқалган.

Аҳли ғараз иддао қилганидек, никоҳларнинг асл сабаби шахват бўлганида эди, Фаҳри Коинот алайҳиссалом умрларининг энг ёш ва бақувват пайтини ўзларидан ўн беш ёш катта, бева ва болали аёл билан ўтказмасдилар. Бу никоҳларнинг қандай илоҳий мақсад ва инжа ҳикматлар билан рўй берганини фақат иймон мантиғига эга аҳли ирфон ва аҳли виждон англай олади.

Тасаттурнинг фарз қилиниши

Исломдан аввал арабларда тасаттур (аёлларнинг ўраниши) деган деган нарсаси йўқ эди. Исломнинг дастлабки йилларида ҳам табиий равишда шундай давом этди. Фақат юқорида ичкилик ва қимор ҳақида сўз юритганимизда таъкидланган тадрижийлик услубининг тақозоси бўлган бу ҳолат бундай давом этмаслиги аниқ эди. Ниҳоят тасаттур ояти туширилди ва бу оят билан аёлнинг мавқеи кўтарилди. Шараф ва кадр-қиймати ҳимояланиб, эътибори ортди. Аёл иффат обидаси ҳолига келтирилди – вақор ва иззат соҳибаси бўлган шахсиятга эга бўлди.

Бошқа жиҳатдан, тасаттур билан боғлиқ ҳукм фақат аёлга тааллуқли бўлибгина қолмай, эркакка ҳам танбеҳ бермоқдадир. Яъни бу борадаги амр эркакга аёл ҳар бир эркакка тааллуқлидир. Аллоҳ таоло марҳамат қилади:

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ . وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ

«(Эй Мухаммад), мўминларга айтинг, кўзларини (номаҳрам аёллардан) қуйи тутсинлар ва авратларини (зинодан) сақласинлар! Мана шу улар

учун энг тоза (йўлдир). Албатта, Аллоҳ улар қилаётган (сир) синоатларидан хабардордир.

Мўминаларга ҳам айтинг, кўзларини (номахрам эркаклардан) қуйи тутсинлар. Ва авратларини (зинодан) сакласинлар! Ҳамда кўриниб турадиганидан бошқа зийнатларини кўрсатмасинлар ва рўмолларини кўкраклари узра тушириб олсинлар!» («Нур» сураси, 30-31-оятлар) Аёл ҳижобланиши билан унинг аёллиги ҳимоя қилинмоқда. Аёл ҳижоби билан қаршисида инсонга зарофат ва назокат ҳиссини уйғотади. Акс ҳолда, аёл нафсоний истакларни амалга оширадиган бир шаҳват воситаси ҳолига келтирилган бўлади. Бу эса унинг аёллиги, шахсияти ва қадр-қийматини камситиб, оналик вақорини емиради.

Бу ерда, хусусан, диққат қаратиш керак бўлган нукта шуки, яратилиш нуктаи назаридан аёл ва эркак орасидаги нафсда фарқ бор. Бу эса эркак ва аёлга тааллуқли илоҳий тайин билан юкланган вазифа ва унга боғлиқ хусусиятлар фарқидан келиб чиқилган. Шунинг учун тасаттурнинг аёл ва эркакка оид шакллари ўзига хослик касб этади. Зеро, аёл эркакка кўра яратилишдан жозибалидир. Аёл тасаттурдан йироқлашиб, ўзини оммага очиқ-сочик кўрсатганида назокат ва латофатда нуксонга учрайди. Оналик сифатлари ва наслни ҳимоялаш хусусияти зарар кўради. Бир жиҳатдан унинг жозибаси тасаттур амри билан фақат хожасига мансуб кўрилган. Чунки эркак ва аёл орасида наслнинг давом этириш учун бир-бирларига нисбатан ўзгармас бир фитрий майл борки, тасаттур амрига риоя қилинмаган тақдирда бу тамойил илоҳий ҳудудларни поймол этиш каби фалокатларга дучор қиладиган даражада хавфли ахлокий таназзулга сабаб бўлади. Зотан, Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг:

وَلَا تَقْرَبُوا الزَّيْنَى

«Зинога яқинлашманг!» («Исро» сураси, 32-оят) илоҳий буйруғидаги нукталардан бири ҳам «Тасаттурга бепарволик қилиб, зино йўлини очманг, унга имкон ҳозирламанг!» деганидир. Бу энди мутлақ бир ҳукмдир. Эътибор берилса, ислом зоҳиран бир жозибаси бўлмаган аёлга ҳам тасаттурни буюрган. Яъни «бу аёл бошини, қўлу оёқларини очса-очмаса ҳам фарқи йўқ, зотан эътиборни жалб қилмайди», дейилмаган. Бу ерда энг муҳими – тасаттур билан аёлнинг аёллик виқори ҳимояланишидир.

Одамзоднинг фитратини диққатга олиб, шунга кўра ҳукмлар қўйган ислом аёллик ва эркаклик хусусиятларини назарда тутган. Шунинг учун Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам аёлга ўхшашга уринган эркаклар ва эркакка ўхшашга уринган аёлларни лаънатлаганлар.⁴⁴² Бу хавфлардан ўзини муҳофаза қилмоқчи бўлган хонимлар, солиҳа аёллар мажлисларида бўлишга ҳаракат қилишлари керак. Чунки одам ким билан ўтириб-турса, амаллари

442 Қаранг: Бухорий, Либос, 61.

ва феъл-атвори ўшанга ўхшаб бораверади. Бу – психология қонуни. Аёл эркаклар билан аралаш-қуралаш бўлган кўча ҳаётига кирар экан, аёллик ҳис-туйғуларини ва аёлга хос чиройли хусусиятларини йўқотиб бораверади.

Кийим-кечак борасида аёллар ва эркакларнинг бир-бирларига ўхшашлари ҳам ман этилган. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам аёлга ўхшаб кийинган эркакларни ва эркакдай кийинган аёлларни илоҳий раҳматдан узоқ бўлишини айтганлар.⁴⁴³ Зеро, ҳар иккала томон ҳам аёллик ва эркаклар кадр-кийматини муҳофаза қилишлари керак бўлади.

Қолаверса, қарши жинснинг кийимига тақлид қилиш кишилик ва феъл-атвор нуқсонли эканлигидан далолатдир. Масалан, жинсияти тақозо қиладиган кийим-бошларни эмас, ҳар қандай ҳолатда ҳам қарши жинсга оид кийим тарзини ўзлаштирган кишиларнинг хатти-ҳаракатлари вақт ўтиши билан ўзгариб бораётгани бор гап. Бу ҳолат фитрат бузилишига олиб келади.

Мурайсий ғазоти (Шабон-Рамазон 5 / Январ-феврал, 627 йил)

Бу ғазотнинг яна бир номи – Бану Мустаълиқ жанги. Мустаълиқ ўғиллари мушрикларнинг васвасига учиб, Мадинага ҳужум қилиш учун катта қўшин йиға бошлаган. Бундан хабар топган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам етти юз кишилик қўшин билан уларнинг устига юриш қилдилар. Расулуллоҳ Мустаълиқ ўғилларига «Ла илаҳа иллаллоҳ денглару жонларингиз ва молларингизни асраб қолинглар!» дея ҳайқирини ҳазрати Умарга буюрдилар. Лекин Мустаълиқ ўғиллари бу таклифни қабул қилмадилар ва биринчи ўқни улар отишди.⁴⁴⁴

Мусулмонлар Мурайсий суви бошида шиддатли ҳужум қилиб душманни енгдилар. Душмандан ўн киши ўлди, мусулмонлардан бир киши шаҳид бўлид. Жанг охирида жуда кўп ўлжа қўлга киритилиб, бир неча киши асир олинди. Асирлар орасида раиснинг қизи Жувайрия ҳам бор эди. Асирлар фидя эвазига озод қилинарди. Жувайрия эса Сотиб ибн Қайснинг ҳиссасига тўғри келди. Нажот фидяси учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга мурожаат қилди. Бу орада отаси ҳам келиб, насабини рўқач қилиб қизининг жория бўлолмаслигини айтиб, шарафини ҳимояламоқчи бўлди. Ўзи билан бирга олиб келган бир қанча туяларни кўрсатиб:

– Бу туялар қизим учун бадал. Уни озод қилинглар! – деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам у қутмаган тарзда:

«*Яшириб қўйган иккита туянг қаерда? Уларни нега олиб келмадинг?*» дея сўрадилар.

Водийда яшириб қўйган икки туясини ўзидан бошқа биров билмайди, деб ўйлаган Ҳорис ҳайрат ва даҳшат ичида:

443 Қаранг: Абу Довуд, Либос, 28/4098.

444 Қаранг: Вокидий, I, 407.

– Қасамки, уни мендан бошқа ҳеч ким билмасди! – деди. Бу очик мўъжиза василасида ёнидаги кишилари билан бирга иймон келтирди.⁴⁴⁵

Шунда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Жувайриянинг фикрини сўрадилар. У уларнинг ёнида қолмоқчи эканини билиб, фидясини ўзига бериб озод қилдилар (Ибн Саъд, VIII, 118). Озод бўлган Жувайрия ўз хоҳиши билан мусулмон бўлди. Кейин эса Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг лутфига муяссар бўлиб Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан никоҳланиш шарафига ноил қилинди. Бу билан унинг бироз аввал кўрган туши рўёбга чиққанди. Қолаверса, отаси томонидан фидяси тўланиб, асоратдан халос бўлиш имконияти бўлишига қарамай, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан қолишни хоҳлагани ҳам шунинг учун эди.

Жувайриянинг Пайғамбар алайҳиссалом билан никоҳланганидан хабар топган саҳобаи киромлар:

– Пайғамбар қариндошларининг асир бўлиши яхши эмас! – дея қўлларидаги асирларни фидясиз озод қилдилар. Бу ҳақида Оиша розияллоҳу анҳо шундай марҳамат қилдилар:

– Қавми учун Жувайрадан кўра хайрли аёл кўрмадик. У туфайли Бани Мустаъликдан юз киши озод бўлди» (Абу Довуд, 2/3931).

Бу муносабатдан келиб чиқадики, Пайғамбар алайҳиссаломнинг Жувайрия волидамиз билан никоҳлари буткул сиёсий ғоя сабабли ва

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ . إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ .

«(Қуръонни) ўз ҳавоси (хоҳиши) билан сўзламас. У (Қуръон) фақат (Аллоҳ томонидан) ваҳий қилинаётган (туширилаётган) бир ваҳийдир» («Нажм» сураси, 3-4-оятлар) илоҳий баёнига кўра, нафсоний сабаб билан эмас, Расулulloҳнинг қалбларида воқе бўлган муроди илоҳий истикоматида юз берган. Қолавреса, бу никоҳдан кейин Бани Мустаълик асирлари озод қилинган, ундан ҳам муҳими бутун бошли қавм мусулмон бўлган.

Таяммум

Оиша розияллоҳу анҳо волидамиздан шундай ривоят қилинади: «Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан (Мурайсий) сафарида бирга эдик. Байда дейиладиган жойдами, ёхуд Зотул Гайш деган ерга келганмидик менинг маржоним узилиб тушди. Расулulloҳ уни излаш учун бир муддат у ерда қолиб кетдилар, У зот билан бирга бошқалар ҳам қолди. Баъзи одамлар Абу Бакрга бориб:

– Оишанинг ишига қаранг-а! Ҳам Расулulloҳни, ҳам бошқаларни бу ерда овора қияпти. Улар сувга яқин жойда эмаслар, ёнларида сув қолмади!

445 Қаранг: Ибн Ҳишом, III, 340.

- дебдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бошларини тиззамга қўйиб ухлаганларида отам Абу Бакр чиқиб келдилар.

– Сен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни ҳам, одамларни ҳам бу ерга маҳкум қилдинг! Атрофда сув йўқлиги етмагандай, ёнларида ҳам сув қолмади! – дея мени жеркидилар ва қаттиқ таҳбеҳ бердилар. Ҳатто жаҳллари тия олмай, қўллари билан жонимни оғритдилар ҳам. Расулуллоҳнинг бошлари тиззамда бўлгани учун ҳаракат қилмасликка уриндим.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам эрталаб турганларида сув йўқ эди. Бироздан кейин Аллоҳ таоло таяммум оятини нозил қилди:

وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

«... Агар бемор ёки сафарда бўлсангиз, ёки сизлардан бирор киши ҳожатхонадан (чиқиб) келса ёхуд хотинларингиз билан суркалишган (қовушган) бўлсангизу, (лекин) сув топмасангиз, пок тупрокка таяммум қилиб, ундан юзларингиз ва қўлларингизга суртинг! Аллоҳ сизларга бирор қийинчилик (пайдо) қилишни раво кўрмайди, аксинча, сизларни поклаш ва неъмат(лар)ини сизларга мукаммал беришни хоҳлайди, зора шукр қилсангизлар» («Монда» сураси, 6-оят).

Усайд ибн Ҳудайр розияллоҳу анҳу шундай дедилар:

– Эй Абу Бакр оиласи! Бу – уммат учун сизнинг саноксиз баракотларингиздан ғафат биттаси!

Туямни ўрнидан қўзғатганимда, маржон унинг остидан чиқди» (Бухорий, “Таяммум”, 1; Асҳобун -Набий, 5, 30).

Усайд розияллоҳу анҳу Оиша волидамингизга: «Аллоҳ сени яхшилик билан мукофотласин! Қачонки бошингга ёқимсиз бир иш тушса, Аллоҳ уни сен учун ҳам, мусулмонлар учун хайрли қилади», деганлар (Бухорий, “Таяммум”, 1)

Ифк (туҳмат) ҳодисаси

Мурайсий ғазотидан қайтилаётганди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг завжаи поклари ҳазрати Оиша розияллоҳу анҳо⁴⁴⁶ қўшин

446 Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қачонки бир ғазот юришига чиқсалар, завжаларидан бирини қуръа билан танлаб олиб кетардилар. Мурайсий ғазотида қуръа ҳазрати Оиша волидамингизга чиққан, ўзлари билан бирга у кишини олиб боргандилар.

қўноқлаган жойдан эҳётижлари учун узоқлашдилар. Қайтганларида эса қўшин аллақачон у ердан қўзғалиб, йўлга тушганди. Чунки у пайтда тасаттур ояти туширилган ва мўминларнинг оналари бирор ерга бораётганида туянинг ўркачи устига қўйилган ҳавдаж номли ҳужрада олиб кетиларди. Шунинг учун қўшин йўлга тушганида ҳазрати Оиша розияллоҳу анҳо ҳам туянинг устидаги ҳавдажда деб ўйланган. Ҳазрати Оиша волидамиз қўшиннинг ортидан тушиб, адашиб қолиш мумкинлигини ўйлаб, ўша жойда кутишни маъқул кўрдилар. Шу пайт кўзлари илиниб, уйкуга кетдилар. Ўша лаҳзаларда карвондан ортда қолганларни тўплаш вазифаси юкланган Савфон ибн Муаттал-розияллоҳу анҳу ҳазрати Оишани пайқади:

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

«...Биз Аллоҳникимиз ва Унга қайтамыз» («Бақара», 156-оят) ни ўқиб, шу ердалигини билдирди.

Овозни эшитган Оиша онамиз уйғонадилар. Савфон розияллоҳу анҳу бир оғиз гапирмасдан, туяларини чўктирдилар. Ҳазрати Оиша волидамиз туяга миндилар. Пешин вақтига қўшинга яқинлашдилар. Бу ҳолатни кўрган мунофиқлар ноёб имкониятни қўлга киритгандек, бу сафар оғизларини хунук бўхтон учун очишди:

– На, Оиша ундан, на-да у Оишадан кутилибди, – дейишди. Ҳатто Абдуллоҳ ибн Убай ҳаддан ошиб, мўминларга:

– Ана, Пайғамбарингизнинг хотини бир эркак билан тонг оттирибди-ку! – дея мазах қилди.

Фитна бир зумда бутун қўшинга ёйилди. Ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу улкан изтироб билан инградилар:

– Биз бундай тухматга жоҳилият даврида ҳам йўлиқмагандик!.

Ҳазрати Савфон розияллоҳу анҳу ҳам чуқур қайғуда эди. У Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг:

«*Ҳаққингда хайрдан бошқа нарса билмайман!*» деган қалбга яқин саҳобаларидан эди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга келганда, энг улкан ғам, шубҳасиз, У зотнинг муборак кўнгилларига тушганди. Аксарият пайтда уйларига кириб олардилар, одамлар билан кўп гаплашмасдилар. Бу борада кичик бир суриштирув ўтказдилар. Ҳазрати Оишанинг айбдор бўлишларига сабаб бўладилан кичик аломат ҳам йўқ эди. Аммо мунофиқ оғизлар жим бўлишни билмасди.

Ҳодиса ҳақида энг охирида Оиша онамиз эшитдилар. Бу оғир тухматни эшитиб, қаттиқ мутаъсир бўлдилар. Чексиз алам ичида Пайғамбар алайҳиссаломдан изн олиб, оталарининг уйига, воқеа ҳақида билиш учун кет-

дилар. Ғийбатларни улардан ҳам эшитиб, гўёки эриб битдилар. Куз фаслининг хазонрез япроғидай сарғайиб сўлдилар.

Бу орада Пайғамбар алайҳиссалату вассалом воқеа ҳақида Оиша онамиз билан гаплашмоқчи бўлдилар. Абу Бакр розияллоху анхунинг уйларига бориб, муборак завжаларига:

«Эй Оиша! Сен ҳақингда менга бир қанча гап-сўзлар етиб келди. Агар айбсиз бўлсанг, Аллоҳ сени поклайди», – дедилар.

Сарвари Олам бўҳтонлардан бироз бўлса-да шубҳа қилганларини хис қилган ҳассос ва инжа кўнгилли ҳазрати Оиша онамиз ота-оналарига қарадилар. Уларнинг индамай қолганини кўриб, ёшли кўзларини Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламга тикиб шундай дедилар:

– Яхши тушуниб турибманки, сизлар гап-чўзларни эшитгансизлар, хатто ишонибсизлар ҳам. Энди мен бегуноҳман десам, Аллоҳ буни биладику, ишонмаслигингиз мумкин. Аксини, айтсам дарҳол ишонасизлар. Шундай экан, мен Аллоҳдан ёрдам сўрайман!..

Ўша кунларда Абу Айюб ал-Ансорий ҳазратларининг завжаси Умму Айюб эрига:

– Одамларнинг Оишани ёмонлаб айтганларини эшитдингми? – дея сўради.

Абу Айюб:

– Ҳа, эшитдим. Уларнинг бари ёлғон ва уйдирма! – деди ва хотинидан: – Сен шундай ёмон иш қилармдинг? – дея сўради.

– Йўқ! Мен асло бундай ёмонлик қилмайман! – деди хотини.

Шундан кейин Абу Айюб розияллоху анху:

– Сен шундай экансан, Оиша сендан ҳам яхшироқдир! – дедилар (Ибн Ҳишом, III, 347; Вокидий, II, 434).

– Энди ҳамма нарса равшан бўлиши учун фақат ваҳийи илоҳий нозил қилиниши керак эди. Ва кўп ўтмасдан Ҳақ субҳанаху ва таоло ҳодиса билан боғлиқ ояти карималарни нозил қилди. Гап-сўзлар мунофиқларнинг бўҳтонидан бошқа нарса эмаслиги ошкор бўлди. Илоҳий огоҳлантиришлар Оиша онамизни поклаб, мунофиқларнинг ноҳақ тухмат қилганини юзига уриб, уларга азобдан хабар бериш билан бирга бу тухмат тилларида айланган ғофилларни огоҳлантирмоқда эди.

Ҳақ субҳанаху ва таоло бу борадаги куйидаги ояти карималарни туширди:

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ.

لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا
إِفْكٌ مُّبِينٌ . لَوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ
فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ . وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ . إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ
وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُم بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ .

وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا
أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ .

يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ .
وَيُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ .

إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ . وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ
عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُواتِ الشَّيْطَانِ
فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا
مِنْكُمْ مَنْ أَحَدٌ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

«Албатга, (бу) бўҳтонни (вужудга) келтирган кимсалар ўзларингиздан бўлмиш бир гўдадир. Уни (бўҳтонни) сизлар ўзларингиз учун ёмонлик деб ўйламангизлар, балки у сизлар учун яхшидир. Улардан (бўҳтончилардан) ҳар бир киши учун ўзи орттирган гуноҳ (жазоси) бордир. Уларнинг орасидаги (гуноҳнинг) каттасини қўтарган кимса учун эса улкан жазо бордир. (Эй мўминлар), сизлар (бу бўҳтонни) эшитган пайтингизда мўмин ва мўминалар ўзлари (бир-бирлари) ҳақида яхшилиқни ўйлаб: «Бу аниқ

бўхтон-ку!» - десалар бўлмасмиди?! Улар (Ойшани бадном қилмоқчи бўлганлар) тўртта гувоҳ келтирсалар бўлмасмиди?! Энди агар гувоҳ келтира олмасалар, демак, Аллоҳ наздида улар ёлғончидирлар. Агар сизларга дунё ва охиратда Аллоҳнинг фазли бўлмаса эди, албатта, сўзлаган лофингиз сабабли сизларни улкан жазо тутган бўлур эди. Ўшанда сизлар уни тилдан тилга кўчириб, оғизларингиз билан ўзларингиз аниқ билмаган нарсани сўзлар ва буни енгил фаҳмлар эдингизлар. Ҳолбуки, у Аллоҳ наздида улкан (гуноҳ)дир. Уни эшитган пайтингизд: «Бу (миш-мишни) гапириш биз учун жоиз эмасдир. Эй пок Парвардигор, бу улуг бўхтон-ку!» - десангизлар бўлмасмиди?! Агар мўмин бўлсангизлар, сира унга ўхшаган нарсаларга қайтмасликларингизни Аллоҳ сизларга насихат қилур. Аллоҳ сизларга (Ўз) оятларини баён қилур. Аллоҳ илм ва ҳикмат соҳибидир. Албатта, имон келтирган кишилар ўртасида (ёмон гаплар) ёйилишини истайдиган кимсалар учун дунёда ҳам, охиратда ҳам аламли азоб бордир. Аллоҳ билур, сизлар эса билмассизлар. Агар сизларга Аллоҳнинг фазли ва раҳмати ҳамда Аллоҳ меҳрибон ва раҳмли бўлмаса эди (жазони нақд қилган бўлур эди). Эй имон келтирганлар! Шайтоннинг изидан эргашманглар! Ким шайтоннинг изидан эргашса, бас, албатта, (шайтон) бузуқлик ва ёвузликка буюрур. Агар сизларга Аллоҳнинг фазли ва раҳмати бўлмаганда эди, сизлардан бирор киши (гуноҳдан) пок бўлмас эди. Лекин Аллоҳ ўзи хоҳлаган кишини поклар. Аллоҳ эшитувчи ва билувчидир» («Нур» сураси, 11-21-оят)

Бу олий ҳақиқатдан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳазрати Оиша онамизга жилмайиб:

«Хушхабар, эй Оиша! Аллоҳ сени поклади!» – дедилар.

Оиша волидамиз ояти карималар билан қусурдан покланиб, айбсиз эканликлари аён бўлгач:

– Мендек бир ожиза банда ҳақида оят тушади, деб ҳеч ҳаёлимга келмагани. Расулуллоҳнинг қалбларига бир илҳом келадию менинг бегуноҳлигим аён бўлади, деб ўйладим, – дея Ҳақ субҳанаҳу ва таолога ҳамду санолар айтдилар. У кишининг бошларидан ўпиб, Расулуллоҳ билан кетишларига ишорат қилган оталари Абу Бакр розияллоҳу анҳуга:

– Мен Аллоҳдан бошқа ҳеч кимсага ҳамд ва ташаккур айтмайман! Менинг беайблигимни Аллоҳ билдирди! – дея бироз ноз билан ранжиганларини билдирдилар.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам чиройли жилмайиб қўйдилар. Бир ой давом этган ташвиш Аллоҳнинг лутфу марҳамати билан ниҳояланди (Бухорий, «Шаҳодат», 15, 30, «Жиход», 64, «Мағозий», 11, 34; Муслим, «Тавба», 56; Аҳмад, VI, 60, 195).

Бўхтонга қолган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг завжалари, умматнинг онаси ҳазрати Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг энг

якин дўстларининг кизи ва шу билан бирга умматнинг энг ифбатли аёлларидан бири эди. Мана шу ҳодисанинг ўзи билангина Пайғамбарларнинг ибтило ва мусибатлар қаршисида нақадар сабр-тоқатли эканини кўрсатишга етади. Бу Қиёматгача бўхтонга учрайдиган мазлумаларга буюк бир тасаллидир.

Бутун бу илмий ва тарихий ҳақиқатларга ва Қуръони карим бу ҳодисани «ифкун мубийн» (очиқ тухмат) ва «Бўхтонун азийм» (Катта бўхтон) тарзида ифодалаб, ҳазрати Оиша волидамизни қатъий баён билан танзих ва табрият қилганига қарамай, кейинчалик у киши Жамал ҳодисасида бўлганларида яна ўша тухматни эслаб, айлаган бир гуруҳ ғафлат бандаларига нима дейиш мумкин?

Ифк ҳодисасини уйдирган жинойтчилар ориятли бир аёлни зино қилганликда айлаганлари учун жазоландилар. Тухматчиларнинг ҳар бири саксон даррадан урилди.⁴⁴⁷

Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинишича, Аллоҳ таоло тўрт кишини гуноҳдан поклаган:

1. Юсуф алайҳиссаломни ул зотга бўхтон қилган аёлнинг аҳлидан бир гувоҳнинг тили билан,⁴⁴⁸

2. Мусо алайҳиссаломни яҳудийларнинг ғийбатларидан⁴⁴⁹

3. Ҳазрати Марямни кучоқларидаги янги туғилган чақалоқ ўғилларини сўзлатиш билан⁴⁵⁰

4. Ҳазрати Оишани Қиёматга қадар тиловат қилинадиган Қуръони каримдаги азаматли оятлар билан поклаганки, бароатнинг бу даража юксак мақомдагисини ҳеч ким кўрмаган. Аллоҳ таоло бунини Расулининг нақадар юксак мартабага эга эканликларини кўрсатиш учун қилган (Замахшарий, IV, 121).

Бу машаққатли кунларда ваҳийнинг узоқ пайт кечиккани Пайғамбаримизнинг Расул ва Набий бўлиш билан бирга, башарият сифатини ҳис эттириш, ваҳий У зотнинг шуур ва нафсларидан пайдо бўлган ҳолат эмаслигини кўрсатиш ва мусулмонларнинг самимиятини имтиҳон қилиш учун эди.

Ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу Мистаҳ исмли бир фақирга ҳар доим ёрдам берардилар. Ифк ҳодисада тухматчилар орасида унинг ҳам борлигини кўриб, бошқа ҳеч қачон унга ва оиласи ёрдам қилмасликка қасам ичдилар. Ҳазрати Абу Бакрнинг ёрдами узилиб қолгач, Мустаҳ ва оиласи паришон бўлишди. Жаноб Аллоҳ бу ёрдам узилиб қолгани учун қуйидаги ояти карималарни нозил қилдилар:

وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَىٰ

447 Аҳмад, VI, 35.

448 Қаранг: “Юсуф” сураси, 26-29-оят.

449 Қаранг: “Аҳзоб” сураси, 69-оят.

450 Қаранг: “Марям” сураси, 29-33.

وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِيُغْفُوْا وَلِيُصَفِّحُوا أَلَّا
تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ.

«Сизлардан фазилат ва кенг мол-мулк эгалари қариндошларга, мискинларга ва муҳожирларга Аллоҳ йўлида эҳсон қилмасликка қасам ичмасин, балки уларни афв қилиб, кечирсинлар! Аллоҳ сизларни мағфират қилишини истамайсизларми?! Аллоҳ мағфиратли ва раҳмлидир» («Нур» сураси, 22-оят)

وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا
وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ.

«Эзгу иш қилишингиз, тақвода бўлишингиз ва одамлар ўртасини ислоҳ этишингиз борасидаги қасамларингиз учун Аллоҳ (номи)ни кўндаланг қилавермангиз! Аллоҳ эшитувчи ва билувчидир» («Бақара», 224). Бу ояти карималар Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг бандаларига марҳаматини яққол намоён қилади. Яна бир жиҳатдан эса фазилат аҳлини кўкка кўтаришни ҳам назарда тутган.

Оятлар нозилидан кейин Абу Бакр розияллоҳу анху:

– Мен, албатта, Аллоҳ мени кечиришини истайман! – дедилар. Қасамлари учун каффорат бериб, хайр-эҳсонларида давом этдилар (Бухорий, “Мағозий”, 34; Муслим, “Тавба”, 56; Таборий, «Тафсир», II, 546).

Яъни, ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анху ўз қизларига туҳмат қилган кишидан ҳам ёрдамларини дариф тутмадилар. Бу ҳам ул муборак саҳобанинг фазилатларидан биридир.

Улар душманлар, улардан эҳтиёт бўлинг!

Мунофиқлар Мурайсий ғазотида фақат ифқ ҳодисасини чиқариш билан тийилмадилар. Муҳожирлар жамоаси ва Ансорлардан икки кишининг ўртасида муноқаша чиққанди, мунофиқбоши Абдуллоҳ ибн Убай муҳожирларни назарда тутиб атрофидагиларга:

– Буларнинг қилган ишларини кўраяпсизларми? Бизнинг юртимизда бизга устун бўлиб олишди, энди бизни танимаяптилар. Агар Мадинага қайтсак, азиз бўлгани ҳам, залил бўлгани ҳам у ердан чиқади! – деди. Ўша пайтда уни эшитаётганлар орасида бўлган солиҳ мўмин Зайд ибн Арқам ҳақиқатни айтиб ҳайқирди:

– Қавми ичида залил бўлган сенсан! Аллоҳ таоло Расули Муҳаммад алайҳиссалату вассаломни азиз қилган!

Ҳодиса Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга етиб борганди, мунофиқлар сўзларини тан олмай, қасам билан айтган лофларини инкор этдилар. Яъни, нима қилиб, нима қўйиб ҳазрати Зайдни ёлғончига чиқардилар. Бундан ҳазрати Зайд ниҳоятда мутаассир бўлдилар. Ҳазрати Умар эса Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан Абдуллоҳ ибн Убай бошчилигидаги мунофиқларни ўлдириб юбориш учун изн сўрадилар. Аммо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам чексиз фаросат билан:

«Эй Умар! Ишининг аслиятини билмаганлар «Муҳаммад саҳобаларини ўлдирипти!» дея гап тарқатади. Йўқ. Бунни қилмайман! Сен мусулмонларни чақир, йўлга ҳозирланишсин!» – дедилар.

Мусулмонлар йўлга тушдилар. Пайғамбар алайҳиссалом ўша куни окшомгача ва тун бўйи йўлда давом этдилар. Тонг отиб, куёш қиздира бошлаганда қўноқладилар. Мусулмонлар чарчок ва уйқусизликдан ўзларини ерга ташлаб, дарҳол ухлаб қолдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бу тадбирларидан мақсад мусулмонларни Абдуллоҳ ибн Убай айтган сўзлар билан машғул бўлишдан чалғитиш учун эди.⁴⁵¹ Пайғамбар алайҳиссаломнинг бу борадаги нозик сиёсатлари У зотнинг инсон фитратини яхши билишларининг бир тақозосидир.

Бир муддатдан кейин мунофиқлар ояти карималардан шундай билдирилди:

إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ. اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ . ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ.

وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشْبٌ مُسْنَدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّوْا رُؤُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ . سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ.

451 Қаранг: Ибн Хишом, III, 335-336.

هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَنْفَضُوا
وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ. يَقُولُونَ
لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ
وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ.

(Эй Муҳаммад), мунофиқлар ҳузурингизга келиб: «Гувоҳлик берамизки, Сиз, албатта, Аллоҳнинг пайғамбаридирсиз», -дерлар. Сиз Унинг пайғамбари эканлигингизни Аллоҳ, албатта, билур ва Аллоҳ мунофиқларнинг ҳақиқатан ёлғончи эканликларига ҳам гувоҳлик берур. Улар ўзларининг (ёлғон) қасамларини қалқон қилиб олиб, (одамларни) Аллоҳ йўлидан тўсдилар. Уларнинг қилиб юрган амаллари нақадар ёмондир! Бунга сабаб уларнинг (тилларида) имон келтириб, сўнгра (дилларида) кофир бўлганларидир. Бас, уларнинг диллари муҳрлаб қўйилди. Энди улар (ҳақиқатни) англай олмаслар. Уларга қарасангиз, уларнинг гавдалари Сизни ажаблантирур, сўзлаганларида эса сўзларига беихтиёр қулоқ солурсиз. Улар гўё (деворга) суяб қўйилган (чирик) ёғочларга ўхшайдилар. Улар ҳар бир қичқирик (овоз)ни устиларига (тушаётган бало ва офат деб) гумон қиладилар. Улар душмандирлар. Бас, улардан эҳтиёт бўлинг! Уларни Аллоҳ урсин! Қаёққа оғиб кетмоқдалар ўзи?! Қачонки, уларга: «Келинглр, Аллоҳнинг пайғамбари сизлар учун мағфират сўрасин!» – дейилса, албатта, улар бошларини буриб кетурлар ва уларни кибрланган ҳолларида юз ўгиришларини кўрарсиз. (Эй Муҳаммад), Сиз улар учун мағфират сўрадингизми ёки мағфират сўрамадингизми – уларга баробардир - Аллоҳ уларни сира мағфират қилмас. Албатта, Аллоҳ фосиқлар қавмини ҳидоят этмас. Улар (ўзларининг тобеларига): «Аллоҳнинг пайғамбари ҳузуридаги кишиларга эҳсон қилманглр, токи улар тарқалиб кетсинлар», – дейдиган кимсалардир. Ҳолбуки, осмонлар ва Ер хазиналари фақат Аллоҳникидир. Лекин, мунофиқлар (буни) англамаслар. Улар: «Қасамки, агар Мадинага қайтсак, албатта, кучлилар кучсизларни ундан (ҳайдаб) чиқарур», – дерлар. Ҳолбуки, куч-қудрат фақат Аллоҳники, Унинг пайғамбариники ва мўминларникидир. Лекин мунофиқлар (буни) билмаслар» («Мунофиқун» сураси, 1-8-оятлар).

«Мунофиқун» сураси нозил бўлгач, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Зайд ибн Аркомни чақириб бу оятларни ўқидилар ва:

«Эй Зайд! Аллоҳ таоло сени тасдиқлади!» – дедилар (Бухорий, «Тафсир», 63/1-2; Муслим, «Сифатул мунофиқун», 1).

Кейин Зайднинг қулоғидан тутиб:

«Мана бу Аллоҳ йўлида қулоғи билан вазифасини адо этган йигитдир! – дедилар (Ибн Ҳишом, III, 336).

Ҳикмати илоҳий – мунофиқларнинг бошчиси бўлган Абдуллоҳ ибн Убайнинг Абдуллоҳ исмли ўғли бор эдики, чинакам мўмин эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга ниҳоятда меҳрли эди. У отасининг қилмишларидан қаттиқ хафа бўлар, сабр қилолмасди. Охирги ҳодисалар қалбидаги бу маҳзунликни ниҳоятда орттиргани учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига келди:

– Эй Аллоҳнинг Расули! Агар истасангиз, отамни ўлдираман! – деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам, бунга йўл қўймадилар ва:

«Йўқ! Аксинча, унга мулоим муомала қилинглар. Орамизда юрганида у билан яхши муносабатда бўлинглар!» дедилар. Шунда Абдуллоҳ ислом қўшинлари орасидаги отасига қараб чопди ва туясининг юганини тутиб:

– Иззат ва қувват Аллоҳ ва Расулига оид эканини айтмагунингча сени ўрнингдан қимирлатмайман! – деди.

Мунофиқлар бошчиси ҳайрон қолди. Шунча кишининг ўртасида ўғлининг унга қилган муносабатини ғурурига сингдиrolмади:

– Сен мени шунча одамнинг ичида Мадинага қўйиб юбормайсанми? – деди.

Ўғли чексиз иймон баҳодирлиги билан:

– Ҳа, бугун одамлар орасида энг разил ва энг азиз кимлигини сизга ўргатмагунимча сизни қўйиб юбормайман! Ҳақиқатни эътироф этмасангиз, қаллангизни учираман! – деди.

Хоин мунофиқнинг қўл-оёғи боғланган эди гўё. Ўғли айтганини қиладиган даражада жиддий эканини англаб, чўчиб кетди. Аввал айтганларини қайтиб олиб, истамайгина бўлса-да ҳақиқатни тилга келтириб:

– Гувоҳлик бераманки, иззат ва қувват Аллоҳга, Расулига ва мўминларникидир! – дейишга мажбур бўлди.

Пайғамбар алайҳиссалоту вассалом Абдуллоҳга:

«Аллоҳ сени Расули ва мўминлари учун яхшилик билан мукофотласин!» дея дуо қилдилар ва отасининг йўлини очишга буюрдилар (Ибн Ҳишом, III, 334-337; Ибн Саъд, II, 65; Ҳайсамий, IX, 317-318; Замахшарий, VI, 117).

Улуғ саҳобалар Сарвари Олам Муҳаммад Мустафони шунчалик яхши қўрардиларки, У зотга, ҳатто бир соч толаларига зарар келишига чидолмасдилар. Бирор кишининг У зоти шарифга ёмон кўз билан қараши ёхуд ҳурматсизлик қилиши уларни ғазаблантирар, бу ишни отаси қилганида ҳам киприк қокмасдан уни ўлдиришдан тоймасдилар.

Тоқатдан ташқари машаққат ва дард устига дард –**ХАНДАҚ ҒАЗОТИ** (Шаввол-Зулқаъда 5 / 627 йил, март)

Хандақ ғазоти мушрикларнинг мусулмонларга қарши очган энг даҳшатли ва машаққатли уруши бўлди. Бу жанг мусулмонларни ва Мадина ислом давлатини тарихдан ўчириб ташлаш учун қилинган.

Сургунга маҳкум қилинган Бану Надир яҳудийларидан баъзи бир таниқли кишилари Ҳайбардан паноҳ топишганди. Мусулмонларга нисбатан интиқом оташида ёниб қоврилардилар. Қурайшликлар билан ҳамкорлик қилишди. Ҳатто уларнинг бут-санамга сиғинишини мусулмонликдан ҳам устун кўриб, бутга топина бошладилар. Шунда Аллоҳ таоло марҳамат қилди:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيحًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ
وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا .
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا .

«Китоб (Таврот)дан насибадор бўлганларнинг «Жиbt» ва «Тоғут»га сиғинишларини ва кофирларга «Шулар мўминлардан кўра тўғрироқ йўлдадир», дейишларини кўрмадингизми?! Ана ўшалар Аллоҳ лаънатлаган кимсалардир. Кимни Аллоҳ лаънатлаган бўлса, унга (ҳеч қандай) ёрдамчи топа олмайсиз» («Нисо» сураси, 51-52-оятлар)⁴⁵²

Мушриклар шундоқ ҳам бундай имкониятни пойлаб турганлари учун дарҳол амалий ишга ўтишди. Мусулмонларнинг Уҳуд жангида жиддий зафар қозонолмаганлари бошқа араб қабилаларига жасорат берганидан фойдаланиб, бир қанча иттифокчилар топган Қурайшликлар мингга яқин катта қўшин тузишга эришди.⁴⁵³

Бу гаплардан хабар топган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобалар билан кенгашдилар. Уларга Аллоҳнинг буйруқларига исён қилмасалар, Аллоҳ йўлида машаққатларга тоқат қилсалар илоҳий ёрдамга ноил бўлишларини ваъда қилдилар. Аллоҳ ва Расулига итоат қилишларини буюрдилар.

Аллоҳ таоло Пайғамбар алайҳиссаломга хандақ қазишни илҳом қилди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобалар билан Мадинадан чиқиб жанг қилиш ёки мудофаа учун хандақлар қазиш маъкулми, дея сўрадилар. Салмони Форсий розияллоҳу анху:

452 Қаранг: Воҳидий, с. 160.

453 Қаранг: Воқидий, II, 444; Ибн Саъд, II, 66.

– Эй Расулуллоҳ! Биз ҳам Форс диёрида душман суворийларининг босқинчилигидан кўркқанимизда атрофимизни хандақлар билан ўраб олардик, – дедилар.

– Салмон розияллоҳу анҳунинг Пайғамбар алайҳиссаломнинг тавсияларини қўллаб-қувватлаган бу сўзлари мусулмонларга ҳам маъқул бўлди.⁴⁵⁴

– Саҳобаи киромлар айни пайтда Расулуллоҳнинг Уҳуд ғазотида ҳам шаҳар ташқарисига чиқмасдан, Мадинада мудофаада қолишни истаганларни эсладилар. Шу билан Мадинанинг атрофида хандақ қазилишига қарор берилганди.

– Мадина фақат бир томонидан очиқ ва хавфли эди. Бошқа томонлари эса бир-бирига киришиб кетган бинолар билан гўё қалъа каби ўралган. Қолаверса, хурмо дарахтлари тигиз бўлганидан ўтишнинг имкони йўқ эди. Расулуллоҳ алайҳиссалату вассалом хандақлар душманга очиқ томонда қазилишига қарор қилдилар. Шайхайн Ҳисорларидан Мазод деган жойгача бир чизик чизиб, ҳар ўн кишига «*шу ердан шу ергача*», дея кўрсатиб хандақ қазилш учун жой ажратдилар.⁴⁵⁵

Хандақ қазилш ишида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам бево-сита ишладилар. Ҳатто оч қолганларида муборак қоринларига тош боғлашга мажбур бўлдилар.⁴⁵⁶ Аммо Пайғамбарлар Султони алайҳиссалату вассалом шу ҳолатда ҳам Роббиларига шукр қилишни унутмасдилар.

Баро ибн Озиб розияллоҳудан шундай ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам аҳзоб куни⁴⁵⁷ биз билан тупрок ташиганларини кўрдим. У кезларда Абдуллоҳ ибн Равоҳанинг бу шеърини тараннум қилгандилар:

اللَّهُمَّ الْوَلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا
وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا
فَأَنْزِلْ سَكِينَةً عَلَيْنَا
وَبَثِّ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا
إِنَّ الْأُلَى قَدْ بَغَوْا عَلَيْنَا
وَإِنْ أَرَادُوا فِتْنَةً آتَيْنَا

454 Ибн Ҳишом, III, 231; Вокидий, II, 445.

455 Таборий, *Тарих*, II, 568; Диёрбакрий, I, 482.

456 Бухорий, Мағозий, 29.

457 Хандақ ғазотида ҳар хил қабилалар мусулмонларга қарши йиғилгани учун бу жангга “Аҳзоб” номи ҳам берилган.

«Аллоҳим, Сен бизни ҳидоят қилмаганингда на садақа бера олардик, на намоз ўқий олардик! Ё Раб! Душман билан юзлашганимизда бизга сакинат бер! Оёқларимиз тойилмасин! Улар бизга ҳужум қилишди. Бизни фитна-фасодга туширишни истаганларида биз қочмаймиз, қарши турамиз!» Шеърнинг охиридаги «абайна – қочмаймиз, қарши турамиз!» сатрини ўқиганларида овозларини баландлатгандилар» (Бухорий, “Мағозий”, 29).

Саҳобалар шунчалик қийин аҳволда қолгандиларки, қоринларини ҳам тўйдиролмасдилар. Анас розияллоҳу анҳу ўша кунларни шундай ифодалаганлар: «Саҳобалар ейишлари учун бир ҳовуч арпа келтирилар, у таъми ва ҳиди ўзгариб кетган ёғ билан пиширилар ва олдиларига қўйиларди. Ҳамма оч бўлса-да, бу ёғнинг қаттиқлиги ва нохуш таъмини сезарди. Овқатнинг оғир ва ёқимсиз ҳиди бўларди» (Бухорий, “Мағозий”, 29).

Катта-кичик барча мусулмонлар хандақ қазиш ишида ишлардилар. Ўн беш ёшлардаги бола Зайд ибн Собит розияллоҳу анҳу бир пайт ухлаб қолган экан. Мусулмонлар хандақ четида уни ухлаётган ҳолида қўйиб кетганлар. Ёнига борган Умора ибн Ҳазм розияллоҳу анҳу ҳазиллашиш учун унинг қуролларини яшириб қўйди. Зайд уйғониб қуролларини тополмай ваҳимага тушди ва қўрқди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам буни эшитиб Зайдни ёнларига чақирдилар ва унга:

«Эй уйқучи! Сен ухлаб қолдинг, қуролларинг йўқол қолди!» дедилар ва: *“Бу боланинг қуроллари қаердалигини ким билади?”* дея сўрадилар.

Умора розияллоҳу анҳу:

– Эй Расулуллоҳ, мен биламан, қуроллари менда! – деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Қуролларини унга бер!» дедилар ва ҳазиллашиб ҳам мусулмонларни қўрқитишни ва уларнинг бирор нарсасини олиб қўйишни ман этдилар (Воқидий, II, 448).

Хандақда келган хушхабар

Бу орада саҳобаи киромлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга жуда катта ва қаттиқ қоятошга дуч келиб, уни бўлаклай олмаганларини айтдилар. Сарвари Олам учи ўткир бигизни қўлларига олиб, басмала билан қояга уч кез урдилар. Тош қум зарралари каби парчаланди.⁴⁵⁸ Қолаверса, ҳар урушда мўминларга улуғ хушхабарлар бердилар. Биринчи урушда Шом (Византия), иккинчисида Эрон, учинчи урушда Яманнинг калитлари у кишига берилганини, бу мамлакатларнинг саройлари турган жойларида қўринганини айтдилар. У ерлар илоҳий калом билан шарафланиши хушхабарини етказиб, келажақтаги зафарлар ҳаяжони билан мўмин қалбларга умид бағишладилар.⁴⁵⁹ Ҳақ

458 Бухорий, Мағозий, 29.

459 Қаранг: Аҳмад, IV, 303; Ибн Саъд, IV, 83, 84.

якин келажакда ботилни мутлақо ер бир қилишини муждалаб, бўлмайди дея ўйланган бир неча ишнинг бўлган ҳолатида тасалсул қилинадиган оламшумул ҳидоят харитасини чиздилар.

Расулуллоҳ алайҳиссалом Кисронинг Мадоиндаги оксаройини таърифлагандилар, Салмони Форсий розияллоҳу анху:

– Тўғри айтдингиз! Сизни ҳақ дин ва китоб билан юборган Аллоҳга қасамки, у жой худди Сиз таърифлагандек! Сизнинг Расулуллоҳлигингизга яна бир бор гувоҳлик бераман! – дедилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Эй Салмон! Бу фатҳларни Аллоҳ мендан кейин сизларга насиб этади! Шом (Византия), муҳаққақ, фатҳ этилади. Иракий ўлкасининг энг узоқ нуқтасигача қочади! Сизлар бутун бошли Шомга ҳукмронлик қиласизлар. Ҳеч ким сизларга қарши турулмайди. Яман, батаҳқиқ, фатҳ этилади. Ундан кейин Кисро ўлдирилади!» - дея марҳамат қилдилар.

Салмон розияллоҳу анху:

– Мен буларнинг барчаси рўй берганини кўрдим! - дегандилар.

У жойлар бир-бир фатҳ этилганида, Абу Ҳурайра розияллоҳу анху:

– Бу фатҳларингиз сизлар учун бошланишидир! Абу Ҳурайранинг жони қўлида бўлган Аллоҳга қасамки, фатҳ қилганингиз ва Қиёматгача фатҳ этадиганингиз бутун юртларнинг қалитларини Аллоҳ таоло Муҳаммад алайҳиссалоту вассаломга аввалдан берган эди! - деганлар (Ибн Ҳишом, III, 235).

Расулуллоҳнинг бу муждалари мусулмонлар машаққат чекаётган бир пайтда, қийинчиликларни енгишлари осонроқ бўлиши учун қўлаб-қувватланиш бўлди. Оқибат мўминларнинг фойдасига, ислом душманларининг эса зарарига бўлиши ҳақиқатининг аввалдан билдирилиши иймонли қалбларнинг сабри ва тоқатини орттирди. Зеро, Хандақ изтироб, чарчоқ, очлик, совуқ ва зулматга қарши берилган мужодала сабаби билан тоқатдан ташқари машаққат ва азоблар жамланган воқеа эди. Қолаверса, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: *«Аллоҳим! Ҳаёт фақат охират ҳаётидир. Ансорлар ва муҳожирлар жамоасини нусрат айла!»* (Бухорий, “Мағозий”, 29) дуолари билан дунё ҳаётидаги бутун изтироб ва ҳорғинликлар абадий саодат тўла ҳаёт қаршисида ҳеч нарсасига арзимаслигини ифода қилиб, саҳобаларига охиратни мақсад қилиб кўрсатардилар.

Ҳазрати Жобирнинг баракотланган таомлари

Ҳазрати Жобир розияллоҳу анхудан шундай ривоят қилинади:

Биз Хандақ ғазоти куни ўра қазийтгандик. Олдимиздан қаттиқ қоя тош чиқди. Саҳобалар Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга бориб:

– Биз қазийтган хандақда қаршимиздан қаттиқ қоя чиқди, – дедилар.

Расули АкрамАлайҳиссалом:

«*Мен хандаққа тушаман*». дедилар, кейин ўринларидан турдилар, очликдан қоринларига тош боғлагандилар. Биз уч кундан бери туз тотмай у ерда ишладик. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам қазмани қўлларига олиб каттиқ қояга урдилар, у қоя майда қум зарраларига айланди. Мен:

– Эй Расулуллоҳ! Уйга кетишимга изн беринг! – дедим. Уйга бориб завжамга:

– Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни чидолмайдиган ҳолатда кўрдим, ейишга бирор нима борми? – дея сўрадим.

– Бироз арпа билан улоқ бор, – деди.

Улоқни сўйдим, арпани туйдим. Гўшти қозонга осдик. Нон пишиб, қозон тошлар устида қайнаётганида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг уйларида бордим:

– Эй Аллоҳнинг Расули! Бирозгина таомим бор, бир-икки киши билан бирга бизникига марҳамат қилинг, – дедим.

Расули Акрам алайҳиссалом:

«*Овқат қанча?*» дея сўрадилар. Мен борини айтдим. Шунда:

«*Ҳам қўп, ҳам яхши таом. Аёлингга айт, мен боргунча қозонни оловдан олмай турсин, нонни ҳам тандирдан чиқармасин!*» - дедилар. Сўнг саҳобаларга:

«*Эй Хандақ аҳли! Жобир бизга зиёфат тайёрлабди, қани, марҳамат қилинг!*» - дея баланд товушда хитоб қилдилар. У ердагилар баробар кўзғалишди. Мен шоша-пиша завжамнинг ёнига чопдим:

– Вой, энди нима қиламиз? Пайғамбаримиз ёнларида муҳожирлар, Ансорлар ва ким ўша ерда бирга бўлса ҳаммасини олиб келяптилар, – дедим.

– Расулуллоҳ сиздан овқатимиз қанчалигини сўрадиларми? - деб сўради хотиним.

–Ҳа, – дедим. Шунда аёлим:

– Ундай бўлса, хавотир олманг, У зот сиздан яхшироқ биладилар! – деди.

Бир муддатдан кейин келдилар, Расули Акрам алайҳиссалом саҳобаларга:

«*Бир-бирингизни сиқиб қўймасдан қиринглар!*» дедилар. Ўн киши-ўн киши кирдилар. Расулуллоҳ нонни тандирдан узар, устига гўшт қўяр ва ҳар гал қозон ва тандирни ёпар, яна очиб нон узиб, гўшт олиб, саҳобаларига узатардилар. Буни бир неча кез такрорладилар. Минг киши келган эди. Уларнинг ҳаммалари тўйгунларича тандирдан нон узиб, устига гўшт қўйиб беравердилар. Ҳатто бир миқдор овқат ортиб ҳам қолди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам, завжамга қараб:

«*Буни е, қўшиниларингга ҳам икром қўрсат, чунки очлик одамларни ҳолдан тойдирди!*» дедилар (Бухорий, «Мағозий», 29; Муслим, «Ашрибо», 141; Воқидий, II, 452).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг очик-ошкор мўъжизалари билан икки-уч кишилик таомларидан Аллоҳнинг изни билан минг киши тўйиб, ортгани қўшниларга ҳам икром этилди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қўлларига тушган бутун мол-дунёни Аллоҳ йўлида сарф қилганлари учун қўлларида ортикча мол бўлмасди. Муҳтож бўлиб қолганларида ҳам саҳобаларга билдирмас, бировга юк бўлишни истамасдилар. Лекин саҳобаи киромлар Оламлар Сарварининг ҳол-аҳволларига ниҳоятда диққат қаратар, бирор нарсага муҳтож бўлганларини сезиб қолишса, дарҳол чорасини топишга ҳаракат қилардилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам очликдан овозлари заиф чиққанини ҳис қилсалар, дарҳол уйларида егуликка яроқли нима қўлларига илинса, У кишига олиб келиб берардилар.⁴⁶⁰ Расули Акрам алайҳиссаломнинг ранглари сўлғин кўрсалар, бирор егулик топишга ҳаракат қилишар, тополмасалар туя суғориб бўлса ҳам бир нечта хурмо топиб, У зоти мубораққа олиб келиб берардилар. Бир куни Фахри Коинот алайҳиссалом саҳобаларнинг ёнларига чиқдилар. Ансорлардан бир киши билан учрашиб қолдилар. У киши:

– Эй Расулуллоҳ! Ота-онам Сизга фидо бўлсин, юзингиздаги шу ҳол мени маҳзун қилди, бунинг сабаби нима? – дея сўради.

Пайғамбар алайҳиссолату вассалом у кишининг юзига бир муддат қараб тургач:

«*Очлик*», ледилар. Саҳоба дарҳол у ердан чиқиб, чопиб уйига борди, егулик излади. Лекин топа олмади. Бану Қурайзаларнинг ёнига борди. Қудуқдан ҳар бир челақ сув тортиш эвазига бир оз хурмо олишга келишди. Бир ховуч хурмо тўплаб, Набийи Акрам соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига чиқди. Пайғамбар алайҳиссалом ўша йиғинда ўтиргандилар.

– Эй Аллоҳнинг Расули, буларни енг! – деди саҳоба.

Сарвари Олам хурмолар қаердан келганини сўрадилар. У бор гапни айтди. Шунда Пайғамбар алайҳиссолату вассалом:

«*Ўйлайманки, сен Аллоҳни ва Расулини яхши кўрасан!*» - дедилар.

– Ҳа, – деди саҳоба. - Сизни ҳақ узра юборган Аллоҳга қасамки, Сиз мен учун ўзимдан, фарзандимдан, аҳлимдан ва молимдан ҳам сеvimлисиз!

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай марҳамат қилдилар:

«*Модомики, шундай экан, фақирликда сабр қил, балолардан ҳимояланиш учун ўзингга қалқон ҳозирла. Мени ҳақ узра юборган Аллоҳга қасамки, бу иккиси (фақирлик ва балолар) мени севган кишига сув тоғ бошидан қуйиға оққандек шиддат билан келади*» (Ҳайсамий, X, 313; Заҳобий, “Сияр”, III, 54; Ибн Ҳожар, ал-Исоба III, 298).

Хандақда чекилган машаққатлар

460 Қаранг: Бухорий, Аъима, 6; Муслим, Ашрибо, 142.

Қиш фасли эди. Мушриклар Мадинанини ўраб олишганди. Лекин қаршисидан чиққан хандақларни кўриб нима қилишини билмай қолишди. Мадинага киролмадилар.

Мушриклар келиб қароргоҳларини қургач, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинада ўринларига Ибн Умми Мақтумни вакил қўйиб, минг нафар ислом мужоҳиди билан бирга дарҳол Хандакқа ҳаракат қилдилар. Салъ тоғига орқа қилиб, қароргоҳни тоғ этагига қурдилар. Орқада қолган аёллар ва болаларни қалъа ва қўрғонларга жойлаштиришни буюрдилар.⁴⁶¹ Ўн беш ёшга тўлмаган болаларни қўрғонларга, яъни оиласига қайтариб юбордилар. Ўн беш ёшга кирган Ибни Умар, Зайд ибн Собит ва Баро ибн Озибдек саҳобаларга рухсат бердилар.⁴⁶²

Бу орада Бани Курайза яҳудийлари ҳам исён чиқариб, Расулуллоҳ билан ораларидаги муаҳадани буздилар. Бу билан муаҳадани иккинчи бор бузаётгандилар ва бу уларнинг иккинчи буюк хиёнати эди. Мусулмонлар икки оташ орасида қолишди. Яҳудийлар мушриклар раиси Абу Суфёнга элчи йўллаб:

— Сизлар қатъий туринглар! Биз мусулмонларга орқасидан ҳужум қиламиз, уларни яқсон қиламиз! — дейишди.⁴⁶³ Бу хоинлик Расулуллоҳга ниҳоятда оғирлик қилди. Лекин ул зот мудом Аллоҳга таваккул ва таслисмият ҳолатида эдилар. Шунинг учун ҳам бу мушкул ҳолат қаршисида:

«Ҳасбуналлоҳ ва неъмал вакил. — Аллоҳ бизга етар! У энг яхши Вакилдир» - дедилар (Вокидий, II, 457; Ибн Саъд, II, 67).

Сўнг:

«Бизга Бану Курайзадан хабар олиб келадиган бирор киши йўқми?» - дея сўрадилар.

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анху:

— Мен бораман, эй Расулаллоҳ! — дедилар ва кетдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вазият оғирлашиб, хавф ортиб борган сари ҳазрати Зубайрни яҳудийларнинг ҳолатини ўрганиш учун бир неча бор йўлладилар. Зубайр розияллоҳу анхунинг бу хизматларидан мамнун бўлганларини эса шундай ифодадилар:

«Ҳар бир Пайғамбарнинг бир ҳаворийси бўлади. Менинг ҳаворийим Зубайр-дир!» (Аҳмад, III, 314)

Кейинчалик Пайғамбар алайҳиссалом яҳудийларга бир ҳайъат юбордилар. Уларга шундай уқтирдилар:

«Бориб қаранглар! Бизга етиб келган хабарлар тўғрими, нотўғрими? Агар тўғри бўлса уни фақат ўзимга етказинглар. Ошқора айтиб, одамларнинг қалбига қўрқув солманглар, уларни чорасизлик ва умидсизликка туширманлар!»

461 Ибн Ҳишом, III, 235.

462 Вокидий, II, 453.

463 Абдурразок, V, 368.

Агар улар орамиздаги муаҳадага содиқ бўлса, бунӣ одамларга очиқ айтасизлар».

Элчилар Бану Қурайзаликлар ёнига боришди ва уларни эшитганларидан ҳам ёмон ҳолатда учратишди (Ибн Ҳишом, III, 237).

Пайғамбар алайҳиссалом кутилмаган ҳужумларга қарши Мадинани муҳофаза қилиш учун Салама ибн Аслам розияллоҳу анҳуни икки юз, Зайд розияллоҳу анҳуни эса юз кишилиқ қўшин билан Мадинада қолдирдилар. Улар Мадинага соқчилик қилиб, баланд овозда такбир айтиб Мадина кўчаларида айланиб юришлари керак эди.⁴⁶⁴

Бану Қурайза яҳудийларининг босқинига йўлиқмасдан тонг оттирган кунлари мўминлар хотиржам нафас олардилар. Ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу:

— Мадинада бола-чақамиз учун Бану Қурайзадан қўрққанимиз, Қурайш ва Ғатафон қўшинларидан қўрққанимиздан ҳам ортиқ эди. Вақт-вақти билан Салъ тоғининг устига чиқиб, Мадина уйларига қарар, уларни сукунат ва хотиржамликда кўриб, Аллоҳга ҳамд ва шукр қилардим! - деганлар (Вокидий, II, 460).

Умму Салама волидамиздан шундан ривоят қилинади:

— Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларида, кучли тўқнашув ва қўрқувларга гувоҳ бўлинган Мурайсий, Ҳайбар, Ҳудайбия, Макка фатҳи, Ҳунайн каби бир нечта ғазотларда бўлдим. Уларнинг ҳеч бири Расулуллоҳ учун Ҳандақдан заҳматли ва қўрқувли бўлмаганди. Бану Қурайза бола-чақамизга ҳужум қилмаслигидан ишончимиз комил эмасди (Вокидий, II, 467).

Бир томондан Ҳандақ атрофида тез-тез мушриклар ҳужум қилар, тунда алламаҳалгача жанг тўқнашувлари бўлар, вақт-вақти билан Расулуллоҳнинг чодирлари ҳам ўққа тутиларди.

Мушриклар бир куни Расулуллоҳ турган жойда бор кучи билан ҳужум қилдилар. Ўша куни Пайғамбаримиз ҳам, саҳобаи киромлар ҳам намоз ўқишга имкон топа олмадилар. Окшом бўлиб, қўшинлар ўз ўрнига қайтгач, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳазрати Билолга азон айтишга буюрдилар. Ҳар бир намоз учун икомат келтириб, пешин, аср ва шом намозларининг қазосини ўқидилар.⁴⁶⁵ Бундан қаттиқ ранжиган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам «кўзимнинг нури» дея эътироф этган намоз ибодатига тўсқинлик қилгани учун мушриклар ҳаққига: *«Улар қуёш ботгунича бизни банд қилиб, намоздан олиб қўйган бўлса, Аллоҳ ҳам уларнинг қоринларига, қабрларига олов тўлдирсин!»* дея дуоибад қилдилар (Бухорий, “Мағозий”, 29; Ибн Саъд, II, 68-69; Ибн Касир, «ал-Бидоя», IV, 112).

⁴⁶⁴ Ибн Саъд, II, 67.

⁴⁶⁵ Бу ҳодиса ўз вақтида ўқилмаган намозларнинг қазо қилиб ўқишлигига асос бўлди.

Хандакдаги қаҳрамонликлар

Каттаю кичик ҳамма жангда вазифа олар, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам хандакнинг тор жойида ўзлари навбатчилик қилардилар.⁴⁶⁶

Умму Салама розияллоҳу анҳо волидамиздан шундай ривоят қилинади:

— Хандакда Расулуллоҳ билан бирга эдим. У ерда ва бошқа жойларда ҳам У зотдан узоқлашмадим. Расулуллоҳ хандакда ўзлари соқчилик қилардилар. Ўша пайтда кучли совуққа дуч келдик. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга қарадим. Намозга тургандилар. Кейин бориб бир муддат хандакқа қарадилар ва:

«Булар мушрикларнинг суворийлари шекилли, хандакда айланишяпти. Уларга қариши турадиган ким бор?» дедилар. Кейин эса:

«Эй Аббад ибн Бишр!» дея овоз бердилар. Аббад розияллоҳу анҳу:

— Лаббайка! Буюринг, эй Расулуллоҳ! – дедилар.

Расули Акрам алайҳиссалом ундан:

«Ёнингда биров борми?» дея сўрадилар.

Аббад розияллоҳу анҳу:

–Ҳа! Мен ва саҳобаларингиздан айримлари чодирингиз атрофида айланиб юрибмиз, – дедилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Шерикларинг билан бирга келиб хандақни кезинглар. Шу суворийлар душман аскарлари шекилли, сизлар учун айланиб юришибди, гафлатингиздан фойдаланиб ҳужум қилиб, баъзиларингизни ўлдиришни ўйлашяпти!» - дедилар ва:

«Эй Аллоҳим! Уларнинг ёмонлигини биздан узоқлаштир! Уларга қариши туриши учун бизга ёрдам бер ва бизни улардан ҳолиб қил! Бизни Сендан бошқа ҳолиб қиладиган йўқ!» - дея дуо қилдилар.

Аббад ибн Бишр розияллоҳу анҳу шериклари билан бирга кетдилар. Шу пайтларда мушрикларнинг бошчиси Абу Суфён бир аскарий бўлинма билан хандакнинг тор жойида кезарди. Мусулмонлар у ерга етиб боришди ва уларни тош ва ўкка тутдилар. Мен ҳам улар билан бирга турдим, мушрик ва суворийлар тош ва ўк отдик. Ниҳоят уларни ожиз қолдириб, ҳолдан тойдирдик. Бироздан кейин чорасиз қолиб, ўрнига қайтишга мажбур қолишди. Расулуллоҳнинг ёнларига қайтганимда, У зотни намоз ўқиётган ҳолатда кўрдим. Аллоҳ Аббад ибн Бишрни раҳмат қилсин! У ҳар доим Расулуллоҳнинг чодирларини кўриқлаган саҳобалардан эди (Вокидий, II, 464).

Расулуллоҳнинг аммалари ҳазрати Сафийя бу аснода аёллар ва болалар билан Ҳассан ибн Собитнинг Форий номли кўшқида қолгандилар.

466 Вокидий, II, 463-464.

Яҳудийдардан ўн кишилик бўлинма келиб, кўшкни ўққа тутиб, ичкарига киришга ҳаракат қилишди. Улардан бири кўшк атрофида айланар, очиқ ер изларди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва саҳобалар бу пайт Хандакда душман билан жангда эдилар.

Ҳазрати Сафийя розияллоҳу анҳо чорасиз қолиб, бу мусибатни ўзидан бошқа биров даф этолмаслигини кўргач, бошларини бир салла билан маҳкам ўрадилар ва қўлларига бир йўнғич олиб кўшкдан пастга тушдилар. Эшикни очиб, ўша ерда айланиб юрган яҳудийнинг орқасидан секин яқинлашиб, йўнғич билан бошига уриб уни ўлдирдилар. Шерикларининг ўлганини эшитган яҳудийларнинг қалбига кўрқув тушди.

– Бизга бу ердаги аёлларнинг муҳофаза қиладиган эркак йўқлигини айтишганди, – дея тарқалиб кетишди (Ҳайсамий, VI, 133-134; Вокидий, II, 462).

Ҳазрати Оиша розияллоҳу анҳо Волидамиз ҳам саҳобаларнинг жиҳодга бўлган шавқига доир мулоҳазаларини шундай билдирганлар: «Хандақ ғазоти куни одамларнинг орқасидан кетдим. Орқамдан бир овоз эшитилди. Ўгирилиб қарагандим, Саъд ибн Муоз билан укасининг ўғли Ҳориса ибн Асни кўрдим. Турган жойимда ерга чўкдим. Саъднинг устида зирх бор эди, қўлларини зирхдан чиқариб олганди. Жиҳодга кўшилишсин ташвиқ этадиган ва ажал-келганида ўлимнинг нақадар чиройли эканини билдирадиган шеър ўқирди. Онаси унга:

– Болажоним! Югур, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга етиб ол! Кечикдинг! - дерди.

Саъд онасига:

– Саъднинг зирҳи бармоқларигача бутун танасини ёпса яхши бўларди, – дедим. Унинг очиқ қўлларидан ўк тегишидан хавотирда эдим.

Саъднинг онаси:

– Аллоҳ ҳукмини ўрнига қўяди! – деди. Саъд ўша куни яраланди» (Аҳмад, VI, 141; Ибн Ҳишом, III, 244).

Саъд розияллоҳу анҳу жароҳати оғир ва ўлдирадиган эканини билгач:

«Аллоҳим! Агар Қурайш мушриклари билан яна бирор тўқнашув тақдир қилган бўлсанг, мен ҳам ўша жангга қадар тирик қолдир. Чунки Расулингга исканжа қилган, ёмонликлар қилган, Уни ёлғончига чиқарган, юртидан ҳайдаб чиқарган Қурайш қавми билан жанг қилишни жуда ҳам хоҳлайман. Агар биз билан уларнинг орасидаги жанг фақат шу бўлса, ярамни шаҳидликка васила қил! Мени ҳузурингга қабул этгин! Қурайза ўғилларининг жазоланганини кўриб, севинганимча менинг жонимни олма!» дея дуо қилдилар (Вокидий, II, 525; Ибн Саъд, III, 423). Саъд розияллоҳу анҳу дуоларини битирар-битирмас қон тинди. Бир томчи ҳам қон оқмади.⁴⁶⁷

467 Термизий, Сияр, 29/1582; Аҳмад, III, 350.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Саъд розияллоҳу анҳу учун масжидга бир чодир курдирдилар. Бундан мақсадлари у кишини кўпроқ зиёрат қилиш ва кўпроқ ғамхўрлик қилиш эди.⁴⁶⁸

Чукур хандақлардан фақат бир нечтагина мушриклар ўта олди ҳолос. Улардан бири бўлган Амр ибн Абд бутун Арабистоннинг энг машхур паҳлавонларидан эди. У билан ҳазрати Али розияллоҳу анҳу юзлашдилар ва Аллоҳнинг изни билан уни ўлдирдилар.

Жанг чўзилиб кетди. Мўминлар шу қадар қийин ҳолатга қолишдики, илоҳий мадад қачон келади, деб кута бошладилар. Бу ҳолатни Аллоҳ таоло ояти карималарда шундай марҳамат қилади:

إِذْ جَاؤُكُمْ مِّنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللّهِ الظُّنُونَا . هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا . وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ مَّا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا . وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِّنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِن يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا . وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِّنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سَأِلُوا الْفِتْنَةَ لَآتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا فِيهَا إِلَّا بَسِيرًا . وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُؤْثِرُونَ الْأَدْبَارَ وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا . قُلْ لَّنْ يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ إِن فَرَرْتُمْ مِّنَ الْمَوْتِ أَوِ الْقَتْلِ

«Ўшанда улар сизларнинг устингиздан ҳам, сизлардан қуйи (томон) дан ҳам (бостириб) келган эдилар. Ўшанда кўзлар тиниб, юраклар бўғизга тикилиб қолган ва сизлар Аллоҳ ҳақида (турли) гумонлар қила бошлаган эдингизлар. Ана ўша жойда мўминлар имтиҳон қилиндилар ва (даҳшатдан) қаттиқ ларзага тушдилар. Ўшанда мунофиқлар ва дилларида иллат бўлган (эътиқодлари заиф) кимсалар: «Аллоҳ ва Унинг пайғамбари бизларга фақат ёлғон ваъда қилган эканлар», – дея бошладилар. Ўшанда улардан бир тоифаси деди: «Эй Ясриб (Мадина) аҳли, сизлар учун (бу қадар кўп сонли ёвга қарши) туриш имкони йўқдир, бас, (ўз уйлари-нгизга) қайтиб кетинглар». Улардан яна бир гуруҳи эса: «Уйларимиз очик-сочик», - деб Пайғамбардан изн сўрадилар. Ҳолбуки, (уйлари) очик-сочик эмас эди. Улар фақат (жангдан) қочишнигина истардилар. Агар уларнинг (мунофиқларнинг) устига (Мадинанинг турли) томонларидан кирилса,

сўнгра улардан фитна талаб қилинса, албатта, улар кўп (иккиланиб) турмасдан унга (фитнага) келган бўлур эдилар. Ҳолбуки, улар илгари ортга чекинмаслари ҳақида Аллоҳ билан аҳдлашган, Аллоҳга берилган аҳд эса (қиёмат кунида) сўралувчидир. (Эй Муҳаммад), айтинг: «Агар сизлар ўлишдан ё ўлдирилишдан қочсангизлар, бу қочиш сизларга сира фойда бермас...» («Ахзоб» сураси, 10-16-оятлар)

وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ
وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا

«Мўминлар фирқаларни (ёвни) кўрган вақтларида: «Бу Аллоҳ ва пайғамбари бизларга ваъда қилган нарсадир (имтиҳондир). Аллоҳ ва пайғамбарининг сўзи ростдир», – дедилар ва (бу) уларнинг имон ва итоатларини янада зиёда қилди» («Ахзоб» сураси, 22-оят).

Уруш хийладир

Шундай қилиб, мўминлар бор кучи билан мужодала қилишди. Ғатафон қабиласининг олдиларидан мусулмон бўлган, аммо Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг «*Жанг хийладир*» (Бухорий, “Жиход”, 157; Муслим, “Жиход”, 17) деганларига уйғун равишда мусулмон эканини сир сақлаган Нуайм розияллоҳу анху мушриклар билан Бану Қурайзонинг орасини бузишга эришдилар. Мадинани қамал қилган қабилалар бўлиниш ва ихтилофга тушди. Ҳамма бири-биридан тортинарди. Ниҳоят яҳудийлар Нуаймнинг хийлаларига алданиб, қалбаларига чекинди. Майдонда душман сифатида факат мушриклар қолди. Аммо мўминлар яна бироз мушкул аҳволда эди. Пайғамбар алайҳиссалом ва саҳобалар мушрикларнинг қамали остида бир оғир имтиҳондан ўтгани ва гўё «юраклар оғизга келган» шу паллада мана бу ояти қарима нозил бўлди:

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ
قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ
وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهُ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ.

«Ёки (эй мўминлар), сизлардан илгари ўтганларнинг куни (бошларингизга) келмай туриб, жаннатга (осонгина) қирамиз, деб ўйладингизми? Уларга бало ва мусибатлар келиб, шунчалик ларзага тушган эдиларки, ҳатто пайғамбар ва имонли кишилар: «Аллоҳнинг ёрдами қачон (келар экан)?» деганлар (бетоқат бўлишган). Аслида эса Аллоҳнинг ёрдами яқиндир» («Бақара» сураси, 214-оят).⁴⁶⁹

469 Қаранг: Таборий, «*Тафсири*», II, 464.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қўлларини улуғ даргоҳга кўтариб шундай дуо қилдилар: *«Эй Роббим! Эй Қуръони Азимушишонни юборган Аллоҳим! Эй душманларнинг ҳисобини тез кўрган Роббим! Сен Мадина қаршиисидида тўпланган шу араб қабилаларини тарқат! Аллоҳим! Уларнинг жамоасининг парчалаб, иродаларини синдир, жойларидан тура олишмасин!»* (Бухорий, “Мағозий”, 29)

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу дуони ҳали тугатмаган ҳам эдиларки, муборак сиймоларини табассум сурурга чўмдирган илоҳий ёрдам таҳаққуқ қилди. Кучли ва кескин бўрон душман сафларига қараб эсди. Олди-га келганни совурган мудҳиш довул Мадина водийсининг чангу тупроғини мушрикларнинг юз-кўзига тўлдирди. Чодирларини кўпориб, учириб юборди. Таом тўла қозонлари ағдарилиб, оловлари ўчди. Шамол юк туялари ва жангчи отларини бир-бирига аралаштириб юборди.⁴⁷⁰

Бундай самовий офат ва илоҳий азоблар устига туғён қилганини кўрган мушриклар паришон ҳолга тушишди. Жангга ҳаммадан ортик ҳирсли бўлган Абу Суфён ҳам ҳатто минг бир чорасизлик ичида аскарларига:

– Мен орқага қайтаяпман! Сизлар ҳам йўлга чиқинглар! – дея туясига миниб, Макканинг йўлини тутди.⁴⁷¹

Ҳақ субҳанаху ва таоло иймон келтирганларга нусратини юборганди. Ояти карималарида шундай марҳамат қилнади:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا.

«Эй имон келтирганлар, сизларга (қарши) қўшинлар келган пайтида Биз уларнинг устига шамол ва сизлар кўрмаган қўшинлар (фаришталар) ни юборганимизни - Аллоҳнинг сизларга берган неъматини эсланглар!» («Ахзоб» сураси, 9-оятлар)

وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا
وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا.

«Аллоҳ кофирларни дарғазаб ҳолларида қайтарди. Улар бирор яхшилик (фойда)га эришмадилар. Аллоҳ мўминларга жанг тўғрисида кифоя қилди (мўминларни жангсиз ғолиб қилди). Аллоҳ кучли ва қудратли зот-дир» («Ахзоб» сураси, 25-оят)

470 Қаранг: Ибн Саъд, II, 71.

471 Қаранг: Ибн Ҳишом, III, 251.

Паришон ҳолатда қочган мушриклар ортларида бир қанча эгар, уруш қуроллари, егулик ва нарса-буюмлар қолдиришганди. Улар билан Мадинадаги очлик барҳам топадиган бўлди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу илоҳий лутф ва буюк зафардан кейин саҳобаларига:

«Энди сизларнинг навбатингиз! Бундан кейин Қурайш сизнинг устингизга юриш қилмайди!» – дедилар (Бухорий, “Мағозий”, 29).

Бу билан энди фақат мудофаа эмас, ҳужумга ҳам ўта олишларини ифодадилар. Чунки мушрикларнинг ҳам ғурури, ҳам ҳужумкор кучи синганди. Энди барча мўмин қалблар Расулulloҳнинг бу ҳақиқатни ифодалаган сўзларини тараннум этарди:

«Бундан буёғига биз уларнинг устига юриш қиламиз!»

Бану Қурайза ғазоти (23 Зулқаъда, 5 / 627 йил, 15 апрел)

Хандай жангида ғалаба қилинди, душман зарарга учраб, Маккага қайтганди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам хонаи саодатларига қайтиб, одатга кўра зирҳларини ечиб, ювингандиларки, Жаброил алайҳиссалом кириб келдилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга:

– Қурулингизни қўйдингми? Биз ҳали қўймадик! – дедилар.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Ундай бўлса юриш бор демек. Қаерга?» – дея сўрадилар.

Жаброил алайҳиссалом жанг палласида хиёнат қилган Бану Қурайза юртини кўрсатиб:

– Ана у ерга! – дедилар (Бухорий, “Мағозий”, 30).

Чунки аввалги яҳудийлар каби Бану Қурайза ҳам Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан тузган аҳдларига риоя этмасдан, энг қийин пайтларда хиёнат қилишганди. Ҳолбуки, муаҳадага кўра Мадинага ҳужум қилган мушрикларга қарши мудофаада бўлишлари керак эди. Лекин, аксинча, фурсат топиб, ҳар қандай хиёнатдан тап тортишмади. Хуллас, ўзларини ўз қўллари билан ҳалокатга етакладилар.

Амри илоҳийни қабул қилган Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам дарҳол мўминларни йиғиб, Бану Қурайза устига юриш қилдилар. Ҳатто: *«Эшитган ва эргашган киши аср намозини Бану Қурайза юртига бормасдан ўқимасин!»* – дея марҳамат қилиб, яҳудийлар йиғилмасдан ҳаракатга ўтдилар (Бухорий, “Мағозий”, 30).

Яҳудийлар ҳазрати Али кўмондонлигида олдиндаги бўлинмани кўриб, қилмишларига пушаймон бўлиш ўрнига хезланиб Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳақларига пойинтар-сойинтар сўзлар айтишди.⁴⁷² Фақат бироздан кейин Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ўзлари бош

472 Қаранг: Воқидий, II, 499.

бўлган уч минг кишилик ислом кўшинларини қаршиларида кўриб, тиллари тутилиб қолди. Расулуллоҳнинг салобатларидан оғизларидан чиққан сўзни инкор қилишди.

Усайд ибн Ҳудайр розияллоху анху:

– Эй Аллоҳнинг душманлари! Ҳаммангиз очингиздан ўлгунингизча қалъангизни камал қилишда давом этамиз! Сизлар инида тиқилган тулкидай-сизлар! – дедилар.

Бану Қурайза яҳудийлари кўрққанидан:

– Эй Ибн Ҳудайр! Биз Ҳазражликларнинг эмас, сиз Авсликларнинг иттифокчисимиз! – дейишди.

Усайд розияллоху анху:

– Энди сизлар билан орамизда на аҳд, на сулҳ қолди! – дедилар (Вокидий, II, 499)

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам яҳудийлар билан жанг қилмасдан аввал уларнинг қалъаси остигача бориб уларни исломга даъват қилдилар. Лекин яҳудийлар қабул қилишмади.⁴⁷³

Камал узайиб, яҳудийлар буткул мушкул ҳолатда қолган эди, бошчиларидан Каъб ибн Асад:

– Эй яҳудий жамоти! Бошимизга гувоҳи бўлаётганимиз фалокат тушди. Сизлага уч таклифим бор, қайси бирини қабул қилсангиз, уни қилинг! – дедилар.

– Қандай таклиф экан? – дея сўрашди яҳудийлар.

– Бири – шу инсонга эргашиб, пайғамбар эканини тасдиқлаймиз! Қасамки, аниқ-тиник У сизларнинг Пайғамбарингиз ва китобингизда сифатлари ёзилган зотдир. У зотга иймон келтирсангиз қонингиз, молингиз ва болаларингизни ҳимоя қилган бўласизлар! – деди Каъб.

– Биз на Тавротнинг ҳукмидан чиқамиз, на-да уни бошқа бир китобга алмаштирамиз! – дейишди яҳудийлар.

Шундан кейин Каъб болалар ва аёлларни ўлдириб жангга киришни ёхуд шанба куни, яъни мусулмонлар ҳужум кутмаган бир пайтда уларга ташланишни таклиф қилди. Ҳеч қайсисини қабул қилишмади.⁴⁷⁴ Чунки Аллоҳ қалбларига кўркув солганди.

Саълаба, Усайд ва Асад деган уч йигит яҳудий олимларининг сўнгги Пайғамбар ҳақида айтган хусусиятлар Расулуллоҳда борлигини кўриб мусулмон бўлдилар. Тунда қалъадан тушиб, Пайғамбар алайҳиссаломнинг ёнларига келишди.⁴⁷⁵

473 Қаранг: Абдурразок, V, 216, 370.

474 Ибн Ҳишом, III, 254.

475 Ибн Ҳишом, III, 256.

Яҳудийлар ўша куни ҳеч қандай шартсиз таслим бўлишга мажбур бўлишди. Бану Қурайза Авс қабиласининг ҳимоясида бўлгани учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қабилабоши Саъд ҳазратларини ҳакамлик учун чақирдилар. Ҳазрати Саъд жангда яраланганларига қарамай, иштиёқ билан Пайғамбарга бўйсуниб у ерга келдилар. Зеро, жангда яраланганларида Ҳақ субҳанаҳу ва таолога шундай ёлворгандилар: «Я Роб! Бану Қурайзадан қасос олмагунимча жонимни олма!» Ҳазрати Саъд розияллоҳу анҳу яҳудийларнинг истагига кўра, улар ҳаққига Мусо алайҳиссалом шариатиға кўра ҳукм бердилар.⁴⁷⁶ У кишининг ҳукмини Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам тасдиқладилар ва: «*Эй Саъд! Қасамки, сен Аллоҳнинг етти қават самовати устидаги ҳукмга мувофиқ ҳукм қилдинг!*» – дедилар (Бухорий, “Мағозий”, 30; Ибн Саъд, III, 426).

Ҳазрати Саъднинг чин қалбдан қилган дуолари мақбул бўлди ва жангда мўминларга орқадан пичоқ санчган хоин яҳудийлар ҳақида ҳукм қилгач, яралари очилди. Бир муддатдан кейин ул зот Пайғамбар ошиғи бўлган саҳоба шаҳид ўлароқ жон таслим қилиб, илоҳий раҳматга ноил бўлдилар.⁴⁷⁷

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «*Саъд ибн Муознинг вафотидан Раҳмоннинг ариши титрати*» – дедилар (Бухорий, “Маноқибул-Ансор”, 12; Муслим, «Фадоил саҳоба» 125).

Саъд розияллоҳу анҳу йирик гавдали бўлсаларда, одамлар ул зотнинг жасадининг жуда енгил эканини ҳис қилдилар. Расулуллоҳ бу ҳолатни шундай деб тушунтирдилар: “*Уни бошқалар кўтараяпти! Жоним қўлида бўлган Аллоҳга қасамки, фаришталар Саъднинг руҳи билан севиндилар!*» (Ибн Ҳишом, III, 271; Термизий, «Маноқиб», 50/3848)

Пайғамбар алайҳиссалом Саъд розияллоҳу анҳунинг жанозаларини ўқиб, кабрға қўйиб, устига тупроқ тортганларидан кейин узоқ пайт тасбеҳ айтдилар. Саҳобалар ҳам Расулуллоҳга эргашиб тасбеҳ айтдилар. Кейин Расулуллоҳ алайҳиссалом вассалом такбир келтирдилар. Саҳобалар ҳам такбир келтиришди. Кейин саҳобалар:

– Эй, Расулуллоҳ! Нега тасбеҳ айтдингиз ва такбир келтирддингиз? – дедилар. Расулуллоҳ: “*Аллоҳ кенглик бергунича қабр бу солиҳ бандани жуда ҳам сиқиб юборди*», дедилар (Аҳмад, III, 360) Сўнг шундай давом этдилар:

«*Агар бир киши қабр фитнасидан халос бўла олса, шубҳасиз, Саъд халос бўларди. Аммо қабр уни аввалига сиқди, кейин эса Аллоҳ унга кенглик берди*» (Табароний, «Муъжамил Кабир», X, 334).

Анас розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга сундус матосидан яқтак ҳадя қилинганди. Бу

476 “Таврот” ҳукмига кўра бу тарзда ҳаракат қилганларнинг жазоси, қўли курул тутган эркакларнинг ўлдирилиши, моллари тортиб олиниши ва аёллар билан болаларнинг асир олиниши эди. (Қаранг: Аҳди Атик, Тансия, 20/10-15)

477 Қаранг: Ибн Ҳишом, III, 271.

либос саҳобаларга маъкул бўлди, чиройи ва юмшоқлигига маҳлиё бўлдилар. Расулulloҳ: «*Муҳаммаднинг жони қўлида бўлган Зотга қасамки, Саъд ибн Муознинг жаннатдаги рўмолчалари бундан ҳам чиройли ва хайрлироқдир!*» – дедилар» (Бухорий, «Бадъул халк» 8; Муслим, «Фадойил», 126).

Хандақ ғазотида илоҳий лутф билан ноил бўлинган муваффакият Қуръони каримда шундай марҳамат қилинади:

وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي
قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا . وَأَوْرَثَكُم أَرْضَهُمْ
وَدِيَارَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ وَأَرْضًا لَّمْ تَطُورُوهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا.

«У (фирқаларга) ёрдам берган, аҳли китобдан иборат кимсаларни (Аллоҳ) ўз қалъаларидан туширди вадилларига қўрқув солди. (Улардан) бир гуруҳни ўлдирурсизлар, бир гуруҳни асир олурсизлар. Сизларни уларнинг ерларига, масканларига, мол-мулкларига ва оёқларингиз етмаган ерларига ворис қилди. Аллоҳ ҳар нарсага қодир зотдир» («Аҳзоб» сураси, 26-27-оятлар).

ҲИЖРАТНИНГ ОЛТИНЧИ ЙИЛИ

Фатҳлар калити – Ҳудайбия сулҳи

Каъбага муштоқлик сафари

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир туш кўрдилар ва шундан кейин мусулмонларни Каъбани зиёрат ва тавоф қилишга даъват этдилар.⁴⁷⁸ Бу даъватни қабул қилган бир минг тўрт юз⁴⁷⁹ саҳобий билан бирга ҳижратнинг олтинчи йили Зулқаъда ойининг биринчи душанба куни Маккага қараб юрдилар. Жангга бормаётганлари учун ўзлари билан фақат сафар қуроли олдилар. Етмиштача туяни қурбонликка олиб кетдилар.⁴⁸⁰

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу:

– Эй Расулulloҳ! Абу Суфён ва одамлари бизга хужум қилишидан хавотирланмаяпсизми? Ўрни келганда улар билан жанг қилиш учун қуролларимизни олсак бўларди, – дедилар.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Билмайман! Мен умра учун ният қилганимда қурол қўтариб юришни хоҳламайман!» дедилар (Вокидий, II, 573).

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Зул-Ҳулайфага етиб келганларида эҳром ўраб, умрага ният қилдилар. Саҳобалар ҳам шундай қилдилар. Баланд овозда талбия айтиш бошланди. Кўнгиллар Каъбаи Муаззамага тезроқ етиб бориш иштиёқида билан ёнаётганди. Маънавий ҳаяжон ва важд мўминларни қадам-бақадам у ерга яқинлаштираётганди. Аммо мусулмонлар Маккага қараб йўлга чиққанларидан хабар топган қурайшликларнинг қалбида мудҳиш ваҳима уйғонди. Ўзаро йиғилиб, мўминларни Маккага киритмасликка аҳд қилишди. Холид ибн Валид ва Икрима қўмондонлигида шоша-пиша ҳозирланган икки юз кишилиқ кўшин йўлга чиқди.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Санийя тепалигига келдилар. У ердан қурайшликлар турган жойга тушишнинг имкони бор эди. Лекин Пайғамбар алайҳиссаломнинг туялари Касво ўша ерда чўкиб қолди. Атрофдагилар:

— Тур, тура қол, юр! - десалар-да, туя ўрнидан жилмади.

— Касво ўтириб қолди. Касво ўтириб қолди! – дейишди.

478 Вокидий, II, 572.

479 Ибн Саъд, II, 95. Кейинчалик бу рақам, бадавий арабларининг йўлда келиб қўшилиши билан ортиб бир минг беш юз, ҳатто бир минг етти юзгача чиққани ривоят қилинади.

480 Ибн Саъд, II, 95.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Йўқ! Касво ўтириб қолмади, унинг бундай хусусияти ҳам йўқ. Фақат уни Филъи (Маккага киришдан тўсган) Зот (яъни Ҳақ субҳанаҳу ва таоло) тўхтатди!» – дедилар.

Сўнгра Пайғамбар алайҳиссалом шундай давом этдилар:

«Жоним қўлида бўлган Зотга қасамки, Қурайш муширлари Аллоҳнинг Ҳарамиди (жанг қилиш, қон тўкмаслик ва қариндошчилик ҳақларини поймол қилиш) қилиш ҳаром бўлган ишларга эҳтиром мақсадида мenden нақадар мушкул нарсаларни талаб қилишса, (сулҳ учун) муҳаққақ қабул қиламан!»

Шундан кейин туяни қўзғатмоқчи бўлгандилар, жонивор ўрнидан сакраб турди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам йўналишни Қурайш томонга қараб ўгирдилар ва суви оз бўлган қудуқ ёнига тушдилар. Бу ер Ҳудайбия тепалигининг энг узоқ жойи эди. Қудуқнинг суви кам эди, кўп ўтмасдан шу сув ҳам қуриди. Расулуллоҳга сувсизликдан шикоят қилишди. Пайғамбар алайҳиссалом садокларидан бир ўк чиқариб, уни қудуқ тубига отишни айтдилар. Кўп ўтмасдан Аллоҳнинг изни билан сув пишкириб отила бошлади ва саҳобалар у ердан бошқа жойга кўчгунларича давом этди.

Улар ўша ерда ўтирганларида Ҳузоа қабиласи бошлиғи Будаил қабиласидан бир гуруҳ кишилар билан чиқиб келди. Маккаликларнинг хавотири ва жанг учун тайёрланишаётганларининг хабарини беришди. Уларнинг бу ваҳималарига жавобан, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Будаилга нима учун келаётганларини шундай марҳамат қилдилар:

«Биз биров билан жанг қилиш учун келмадик. Мақсадимиз Байтуллоҳни зиёрат қилиш ва умра қилиш. Жанг Қурайшни чарчатган ва уларга кўп зарар берган. Агар хоҳласалар (ўзаро жанг қилмаслик учун) улар билан маълум муддатга сулҳга келишамиз. Бу ҳолатда улар мен билан одамларнинг ўртасидан чиқадилар. Агар мен бошқа одамларга голиб келсам, истаса улар кирган исломога қурайшликлар ҳам киради. Агар мен голиб келолмасам, «Қурайшликлар мен билан жанг қилиш машаққатидан халос бўлиб) тинч бўлишади. Агар Қурайш бу таклифимни қабул қилмаса, қасамки, мен бу дин йўлида бошим гавдамдан айрилгунича жанг қиламан. Муҳаққақ, Аллоҳ ваъдасини бажсаради!»

Будаил Маккага қайтди ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сўзларини Қурайшга етказди. Шунда Урво ибн Масъуд ўрнидан туриб:

– Бу киши сизларга хайр ва яхшилик йўлини кўрсатапти. Уни қабул қилинглари ва мени сулҳ тузиш учун Унга юборинглари! – деди.

– Майли, бора қол! – дейишди қурайшликлар. Урво Расулуллоҳнинг ёнларига келди. Пайғамбар алайҳиссалом вассалом унга ҳам Будаилга айтган сўзларидек гапирдилар. Урво бу паллада кўз қири билан Расулуллоҳнинг саҳобаларини кузатарди. Қайтганида кўрганларини қурайшликларга шундай гапириб берди:

– Эй қавмим! Мени яхши эшитинг! Мен жуда кўп қироллар ҳузурига элчи бўлиб чикдим, Кисро, Қайсар, Нажошийларнинг олдига кирдим. Лекин мусулмонларнинг Муҳаммадга бўлган бениҳоя эътимоди ва эҳтиромини ҳеч қайси халқда кўрмадим. Бирор нима буюрса, ҳаммаси бирдан югуради. Таҳорат олса, таҳорат сувидан олиб қолиш учун бир-бири билан талашади. Гап бошласа ҳамма жим бўлиб қолади. Уни қаттиқ ҳурмат қилганлари учун юзига диққат билан қарамайдилар, бошларини қуйи соладилар. Бошидан бир тола соч тушса ҳарҳол уни олиб, асраб қўядилар. Бу зот сизга яхши таклиф берапти, қабул қилинг!⁴⁸¹

Урвонинг бу сўзларидан кейин Киноан ўғиллари қабиласидан бир киши:

– Рухсат беринглар, Унинг ёнига мен ҳам бораёйин! – деди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва саҳобаларга яқинлашганида, Расулимиз:

«Ана фалончи! У ҳажж ва умра учун қурбонликка ажратилган туяларга ҳурмат кўрсатган қавмдан. Қурбонликларингизни қаршисига қўйиб юборинг, кўрсин!» – дедилар. Азҳоб у кишини талбиялар билан қарши олди. У киши бу ҳолатни кўриб, хайрат билан:

– Буларга Байтуллоҳ йўлини ёпиш яхши бўлмайди! – деди (Бухорий, “Шурут”, 15; Аҳмад, IV, 323-324).

Аммо мушриклар бу элчиларга кулоқ солмасдан, босқинчилик қилиш учун аскарӣ бўлинма юборишди. Бўлинма мусулмонлар томонидан асир олинган бўлса-да, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам жанг қилиш учун эмас, фақат умра қилиб қайтиш ниятида эканликлари тушунилинсин, дея мушриклар озод этилди.⁴⁸²

Пайғамбар алайҳиссалом чодирлари Худайбияда Макка Ҳарамидан ташқарида қолган бир жойга қурилганди. Лекин Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уерда қолганлари муддат барча намозларини Макка Ҳарам чегараларига кирадиган жойга бориб ўқидилар.⁴⁸³ Чунки Масжидул Ҳаромда ўқилган намоз, бошқа жойларда ўқилган минг ракат намоздан ҳам фазилатлидир.⁴⁸⁴

Байъатур Ридвон – Аллоҳ рози бўлган байъат

Бу орада мушриклардан яна бир нечта элчилар келиб-кетди. Лекин ҳеч қайси бири билан келишув ва сулҳ учун аниқ натижа чиқмагани учун бу гал Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу

481 Ғарблик ёзувчи Томас Карл бу ҳақиқатни қуйидагича эътироф этишга мажбур бўлган: “Бошида тожи бор ҳеч қайси император, ўз қўллари билан ямаган ятакни кийган Муҳаммад алайҳиссаломчалик эҳтиромга сазовор бўлмаган”.

482 Муслим, Жиход, 132, 133.

483 Вокидий, II, 614; Аҳмад, IV, 326.

484 Қаранг: Ибн Можа, Иқома, 195.

билан Маккага, мушриклар билан учрашиб, масалани ҳал қилишлари учун юбордилар ва у кишига:

«Қурайишликлар ёнига бор! Уларга хабар бергинки, биз бу ерга биров билан жанг қилиш учун келмадик! Биз фақат Байтуллоҳни зиёрат қилиш учун, унинг ҳарамлигига риоят ва эҳтиром кўрсатиш учун келдик. Ёнимиздаги қурбонлик туяларини сўямиз ва қайтиб кетамиз! Кейин уларни исломга даъват қилгин!» – дедилар. Шу билан бирга у ердаги мўмин ва мўминалар билан учрашишини, яқин кунларда Макка фатҳ этилишини, Аллоҳ таоло динига Ўзи ёрдам бераётганини, Маккада иймон ошқор айтиладиган вақт яқинлашганининг хабарини беришни ҳам тайинладилар (Ибн Саъд, II, 97; Ибни Қайюм, III, 290).

Ҳазрати Усмон розияллоху анҳу Расулуллоҳнинг амрларини олган заҳоти отланиб, Маккага кетдилар. Мушрикларга ниятлари умра қилиб қайтиш эканини айтдилар. Мушриклар шунга қарамай рухсат беришмади. Ҳазрати Усмонга:

– Истасанг сен тавоф қилишнинг мумкин! – дейишди. Лекин ўзини Аллоҳ ва Расулига бағишлаган муборак саҳоба Усмон розияллоху анҳу:

– Пайғамбар алайҳиссалом Каъбани тавоф қилмасларидан мен қилмайман! Мен Байтуллоҳни фақат У зотнинг орқаларидан зиёрат қиламан! – дея Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламга бўлган садоқатларини кўрсатдилар (Аҳмад, IV, 324).

Бу орада мусулмонлар орасида Усмон розияллоху анҳунинг қайтишлари кечикаётгани сабабли у киши ўлдирилган бўлиши мумкин, деган тахминлар тарқалди. Шу туфайли мусулмонлар ва мушриклар орасидаги вазият таранглаша бошлади. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам ўзларининг ўринларига юборилган ҳазрати Усмоннинг ўлим эҳтимоли сабабли дарҳол саҳобаларни йиғиб:

«Афтидан, мушриклар билан жанг қилмасдан бу ердан кетолмаймиз!» – дедилар (Ибн Ҳишом, III, 364).

Ортидан Аллоҳ йўлида жонларини фидо қилиш учун барча саҳобалардан байъат сўрадилар. Мўмин ва мўминалар:

– Расулуллоҳнинг кўнглида қандай муроди бўлса, ўшанинг учун байъат бераман! – дея Расулуллоҳнинг бу истакларини бажонидил қабул қилдилар (Вокидий, II, 603).

Мўминлар Аллоҳ йўлида ўлгунча жанг қилишга сўз бердилар. Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва салламнинг қўлларини тутиб, байъат бердилар. Байъат сўнгида Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам бир қўллари билан иккинчи қўлларини тутиб:

«Бу эса Усмоннинг байъатидир!» – дея марҳамат қилиш билан Усмон розияллоху анҳуга бўлган эътимод ва муҳаббатларини фиийлий изҳор қилдилар (Бухорий, “Асҳобун Набий”, 7).

Бир дарахт тагида берилган бу байъатга «Байъатур Ридван» ёхуд «Худайбия байъати» дейилди. Ўша куни бир мунофиқдан бошқа барча асҳоби киром байъат қилгандилар. Бу байъат саҳобаларнинг Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг розилигига мушарраф бўлишларига васила бўлди:

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي
قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا

«(Эй Муҳаммад), дарҳақиқат, Аллоҳ мўминлардан - улар дарахт остида сизга байъат (қасамёд) қилаётган вақтларида - рози бўлди. Бас, У уларнинг дилларидаги нарса (садоқат)ни билиб, уларга хотиржамлик туширди...» («Фатҳ» сураси, 18-оят)

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир куни ҳазрати Ҳафса волида-мизнинг ёнларида:

«Иншааллоҳ дарахт тагида байъат берган асҳоби шажарадан ҳеч ким жаҳаннамга қирмайди!» – дея марҳамат қилдилар.

Бу гапни мулоҳаза қилаётиб, Ҳафса онамизнинг хаёлларига шундай савол келди:

– Эй, Расулаллоҳ! Ҳақ субҳанаҳу ва таоло:

وَأِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا.

«Сизлардан ҳар бирингиз унга тушувчидирсиз...» дея марҳамат қилади («Марям» сураси, 71-оят). Бу қандай бўлади?

Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади: дея қуйидаги оятни ўқидилар:

ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا.

«Сўнгра тақводор бўлганларни (ундан) қутқарурмиз ва золим кимсаларни тиз чўккан ҳолларида (жаҳаннамда) қолдираимиз» («Марям» сураси, 72-оят).

Ва бу ердаги «жаҳаннамга туриш»дан мақсад сиротдан кечаётиб жаҳаннамнинг ёнидан ўтиш эканини, ичига кириш маъносида келмаганини изоҳладилар (Муслим, «Фадойилус Саҳоба», 163).

Ҳазрати Жобир розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади:

«Худайбия куни одамлар чанқаб Пайғамбар алайҳиссаломнинг ёнларига келдилар. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олдиларида теридан

ишланган бир меш бор эди. Пайғамбар алайҳиссалом таҳорат олдилар. Одамлар у кишига қараб юрди.

«Нима бўлди?» – дея сўрадилар.

– Таҳорат олиш ва ичиш учун олдингиздагидан бошқа сувимиз қолмади, – дейишди.

Расулуллоҳ дарҳол қўлларини мешга қўйдилар. Шу пайт бармоқларининг орасидан сув пишқириб чиқа бошлади. Худди булок қайнаб чиқаётгандай эди. Ҳаммамиз ундан қониб-қониб ичдик ва таҳоратимизни олдик».

Ҳазрати Жобирдан «Ўша куни неча киши эдингизлар?» – дея сўралди.

– Агар юз минг киши бўлганимизда ҳам сув бизга етарди, лекин биз бир минг беш юз киши эдик, – дея жавоб бердилар (Бухорий, «Маноқиб», 25).

Ҳудайбия сулҳи – даъватнинг янги босқичи

Жонни фидо қилиш шарти билан берилган Байъатур Ридвондан хабар топган мушриклар қаттиқ хавотирга тушишди. Иш жиддийлашиб бораётгани кўнгилларга кўрқув сола бошлади. Дарҳол сулҳ тузишга аҳд қилиб, Суҳайл ибн Амрни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга юбордилар. Пайғамбар алайҳиссалом Суҳайлни кўриб, исмининг «енгиллик» маъносини англатишига ишора қилиб:

«*Ишингиз осонлашди, сизларга Суҳайл келди*», – дедилар. Шунда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам Ҳақ Таолонинг:

وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا

«**Агар улар сулҳга мойил бўлсалар, Сиз ҳам унга мойил бўлинг...**» («Анфол», 61-оят) буйруғига кўра ҳаракат қилдилар.

Мушрикларнинг мақсади аввало ўша йили мусулмонларга умра қилдирмаслик эди. Шу билан бирга, зоҳирда оғир кўринган бир қанча шартлар бор эди. Узоқ ва шиддатли кечган муноқашалардан кейин сулҳ шартлари қабул қилинди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам сулҳ шартларини ёзиш вазифасини ҳазрати Алига бердилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг амрларига кўра ҳазрати Али розияллоҳу анҳу аввал «Басмалаи шариф»ни ёзмакчи эдилар, Суҳайл эътироз қилди. Басмаланинг ўрнига «Аллоҳнинг Расули» ёзилди.

Бунга ҳам чидолмаган Суҳайл Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Аллоҳнинг Расули жумласини ёздиришларига қарши чиқди:

– Аллоҳнинг Расули эканлигининг қабул қилганимизда, Сен билан жанг қилмасдик, бугун Каъбани зиёрат қилишингга тўсқинлик қилмас эдик-ку!

Шу пайт ўзи шундоқ ҳам сулҳ шартларидан асабийлашган саҳобаларнинг ғазаби тошиб кетди. Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу қўлларидаги қаламни қўйиб:

– Аллоҳга қасамки, мен «Аллоҳнинг Расули» жумласини ўчирмайман, эй Расулуллоҳ!.. – дедилар. Шунда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Суҳайлга:

«Сизлар ёлгон десангиз ҳам, мен Аллоҳнинг Расулиман», – дея ёзилган жумлаларни кўрсатишларини сўрадилар. Ёзувнинг устига муборак қўллари билан чиздилар ва ўрнига Муҳаммад ибн Абдуллоҳ куняларини ёздирдилар.

Ўша куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир нечта ҳикматлар сабаби билан сулҳни имзоладилар. Сулҳ моддаларидан баъзилари қуйидагилар:

1. Сулҳ муддати ўн йил.

2. Мусулмонлар Каъбани бу йил зиёрат қилолмайдилар, бу зиёрат бир йил кейин амалга оширилади. Келаси йил зиёратга келганлар Маккада уч кун қоладилар, бу пайтда мушриклар Макка ташқарисига чиқадиладар, мусулмонлар билан алоқада бўлмайдилар.

3. Қурайшликлардан бири мусулмон бўлсаю Мадинадан паноҳ топса, қайтарилади, лекин Мадинадан Маккага сиғинганлар қайтарилмайди.

4. Бошқа араб қабилалари хоҳласа мусулмонлар томонига, хоҳласа қурайшликлар сафига киришлари мумкин.

Муаҳада моддалари ёзиб бўлингач, Қурайш элчиси Суҳайл ибн Амрнинг ўғли Абу Жандал оёқларидаги занжирларни судраб секин-аста Пайғамбар алайҳиссаломнинг ёнларига келди. Абу Жандал розияллоҳу анҳу мусулмон бўлганлари учун мушриклардан кўп жабру зулм кўрганди. Бир фурсатини топиб уларнинг қўлидан қочиб, ўзини мусулмонлар орасига отганди. Суҳайл сулҳга кўра биринчи қайтариладиган киши ўғли эканини айтди ва қўлидаги таёқ билан Абу Жандалнинг юзига урди. Бу воқеаларни маҳзунлик билан кузатаётган Раҳмат Пайғамбари соллаллоҳу алайҳи ва саллам Абу Жандал сулҳдан четда қўйишни, уни бағишлашини Суҳайлдан илтимос қилдилар. Аммо тош қалбли мушрик бунга кўнмади. Абу Жандан розияллоҳу анҳу мушрикларга топширилар экан, фарёд уриб мусулмонларга ёлворарди, ёрдам сўрарди. Қайғули оҳангда:

– Мени яна ўша зулм оташларининг ичига ташлайсизларми? – дея улардан сўраганларида кўнгиллар чил-чил бўлди. Мусулмонлар унинг ҳолига чидолмай йиғлай бошладилар. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Абу Жандалга:

«Эй Абу Жандал! Яна бироз сабр қил, чида! Аллоҳ таолодан бунинг мукофотини қут! Шубҳасиз, Аллоҳ буюк, сен ва ёнингдаги заиф, кимсасиз мусулмонлар учун бир кенглик ва йўл яратади! Биз шу қавм билан сулҳга келишдик ва бу йўлда уларга Аллоҳнинг аҳди билан сўз бердик. Улар ҳам бизга Аллоҳнинг

аҳди билан сўз бердилар. Сўзимизга вафосизлик қилолмаймиз. Зеро, сўзимизда турмаслик бизга ярашмайди!» – дея унга тасалли бердилар (Аҳмад, IV, 325; Ибн Ҳишом, III, 367).

Сўнг яна марҳамат уммони Пайғамбар алайҳиссалом Суҳайлга:

«Бундай қилма, сен уни менга бағишла!» дея талабларини такрорладилар. Лекин Суҳайл ҳеч қайси таклифни қабул қилмасди. Оламларнинг Сарвари:

«Ундай бўлса, мен учун уни ҳимоянгга ол!» дея ёлвордилар. Суҳайл бунини ҳам қабул қилмади. У зотнинг қайта-қайта илтимос қилганларини кўриб, Қурайш вакилларида Хувайтиб ва Микраз:

– Эй Муҳаммад! Сенинг юз-хотиринг учун биз уни ҳимоямизга оламиз, унга исканжа қилишларига йўл қўймаймиз, – дейишди (Вокидий, II, 608; Балозоҳурий, I, 220).

Шундай қилиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бироз бўлса ҳам хотиржам бўлиб орқага қайтдилар.

Мушрикларнинг бу қайсар ва мағрур муносабатларига чидаолмаган ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу ўша кунини қалбидаги иймон жўшқинлиги билан бироз тошиб-тўлган, тинчланишлари қийин бўлганди. Ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳудан бошқа саҳобаларнинг ҳам ҳолати ҳазрати Умардан фарқ қилмасди. Зоҳиран мағлубият каби кўринган бу сулҳда ҳазрати Умар амри набавийга қарамай ўз фикрини билдирганларида, Жаноб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Мен Аллоҳнинг элчисиман! Унга исён қилолмайман! У Менинг мададкорим!» дея марҳамат қилиш билан бу ишлар илоҳий фармон орқали бўлганига ишора қилдилар (Бухорий, “Мағозий”, 35; Муслим, “Жиход”, 90-97).

Муаҳада тугагач, Суҳайл ўғлини олиб севинчу мамнуният билан Маккага қайтар экан, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам саҳобайи улуғларига амр қилдилар:

«Қани, энди қурбонликларингизни кесинглар ва сочларингизни олинларг!»

Лекин саҳобалардан ҳеч ким бу амрни адо этиш учун ўрнидан қўзғалмади. Улар сирига етолмаган жумбоқнинг туманлари аро маҳзун эдилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам амрни уч кез такрорладилар. Яна ҳеч ким ўрнидан қўзғалмади. Бу исён эмас, Каъбани зиёрат қилишга бўлган иштиёқ кўйида ҳозиргина тузилган аҳдномани бекор қилиш учун кичик бир умид кутиш эди. Акс ҳолда барчалари бир кун олдин:

– Расулуллоҳнинг кўнглида қандай мурод бўлса, унинг учун байъат қиламан, – дея Пайғамбар алайҳиссаломга этимод ва итоат учун қасам ичгандилар.

Саҳобаларнинг бу ишларидан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ниҳоятда маҳзун бўлдилар. Қайғули ҳолатда қийматли завжалари Умму Сала-

манинг чодирига бордилар. Бор гапни Умму Саламага айтганларида муборак онамиз Расулуллоҳга тасалли бериб шундай дедилар:

– Эй Расулуллоҳ! Сиз саҳобаларга ҳеч нарса деманг ва қурбонлигингизни сўйинг, сочингни олинг. Бу ҳолатда улар ўзларига алам қилган бу оғирлик остида маҳзун бўлсаларда, сизнинг амалларингизга итоат қиладилар, уларни маъзур кўринг!

Бу маслаҳатдан кейин чодирларидан чиққан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтилганидек ҳаракат қилдилар. Бу ҳолатни кўрган саҳобалар муаҳаданинг ўзгармаслигини англадилар ва барчалари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг амалларига эргашдилар. Қурбонликларни сўйиб, сочларини олишди. Бу ҳодисани изоҳлаган Умму Салама розияллоҳу анҳо:

– Мусулмонлар қурбонликларига қараб шундай ташланишдики, бир-бирларини эзиб қўядиларми, дея кўрқдим, – деганлар (Бухорий, «Шурут», 15; Аҳмад, IV, 326, 331; Вокидий, II, 613).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва саҳобалари қурбонликларини сўйиб, сочларини олгандан кейин Аллоҳ таоло бир довул юборди. Саҳобаларнинг сочларини учириб, Ҳарам ичига совурди. Саҳобалар буни умраларининг қабул бўлганига ишорат деб ҳисобладилар.⁴⁸⁵ Шундан кейин Мадинага қайтиш тадориғига тушдилар.

Мусулмонлар сулҳ шартномасининг ҳикматини ўша онда англаёлмаган-ликлари учун кўрсатган мамнуниятсизлик ва оғир қабул қилганлари учун каттиқ хавотирга тушдилар. Улар ҳақида ваҳий тушиб, ҳалок бўлишларини ўйладилар. Ўша пайтларда «Фатҳ» сураси нозил бўлди:

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا . لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ
نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا . وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَظِيمًا .

«(Эй Муҳаммад), Биз Сизга аниқ фатҳ (ғалаба) бахш этдик. (Бу фатҳ) Сиз учун Аллоҳнинг олдинги ва кейинги гуноҳларингизни кечиши, Сизга Ўз неъматини мукамал қилиб бериши, Сизни Тўғри йўлга ҳидоят қилиши, шунингдек, Аллоҳнинг Сизга кучли ёрдам бериши учундир» («Фатҳ» сураси, 1-3).

Мужамми ибн Жория розияллоҳу анҳу «Фатҳ» сурасининг туширилган пайтда саҳобаларнинг қандай хавотирли онларни бошдан кечирганини шундай ривоят қилганлар:

«Ҳамма кўркиб-кўркиб туяларининг ёнига боришганди. Бир-бирларидан:

– Одамларга нима бўлаяпти? – деб сўрадилар.

⁴⁸⁵ Ибн Саъд, II, 104; Ҳалабий, II, 713.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга ваҳий келди! — дейишди. Биз ҳам бошқалардай қўриқиб Расулуллоҳнинг ёнларига бордик. Саҳобалар тўпгангач, Сарвари Олам «Фатҳ» сурасини ўқидилар» (Ибн Саъд, II, 105) Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади:

«Ўша куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга айтган сўзларимдан қўриқиб, оқибатим хайрли бўлишини сўраб давомли рўза тутдим, садақалар бердим, нафл намозлар ўқидим ва кўплаб қуларни озод қилдим» (Ибн Саййидиннос, II, 167).

«Фатҳ» сураси мўминларга Ҳудайбия билан бирга очилган зафар эшикларини ҳақида муждалар берди. Қолаверса, орадан кўп ўтмай бу муждалар бир-бир рўёбга чиқа бошлади. Атрофдаги қабиллар Расулуллоҳнинг Каъбани зиёрат қилиш учун чиққан бу сафарларини «қайтиши бўлмаган сафар» дея номлагандилар. Лекин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кичкина бўлса ҳам зарар кўрмасдан қайтганларини кўриб, жонсараклик билан У зотдан келиб кечирим сўрашди. Аллоҳ таоло уларнинг бу ҳолатини ояти карималарда шундай марҳамат қилади:

بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَّنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا
وَزَيْنَٰ ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنًّا سَوْءًا وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا .
وَمَنْ لَّمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا .

«Балки сизлар Пайғамбар ва мўминлар (бу жангдан) ўз аҳл (оила) ларига сира қайтиб келмайдилар, деб ўйладинглар ва бу дилларингизга чиройли кўрсатилиб, ёмон гумон қилдинглар ҳамда ҳалок бўлувчи қавм бўлдинглар». Кимки Аллоҳга ва унинг пайғамбарига имон келтирмаган бўлса, бас, албатта, Биз (ундай) кофирлар учун дўзахни тайёрлаб қўйгандирмиз» («Фатҳ» сураси, 12-13).

Ўша куни Ҳудайбияда мушриклар билан тузилган сулҳ кўринишида мусулмонларнинг зарарига эди. Сўнгра «Фатҳ» сураси нозил бўлди, бу ишдаги улуғ ҳикматлар ва хушхабарлар билдирилди. Кейинроқ англашилдики, дастлабки қарашда мағлубият ва қаҳр каби кўринган бу қайтиш, очик зафар ва футуххат (забт этиш) экан. Ояти каримада буюрилганидек:

وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا
شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

«...Эҳтимол, сизлар ёқтирмаган нарса (аслида) ўзларингиз учун яхши, ёқтирган нарсаларингиз эса (аслида) ёмондир. Аллоҳ билур, сизлар эса билмассизлар» («Бақара» сураси, 216-оят).

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам аввалига изохлашга қийналганлари бу мужмал ҳодиса икки йил давомида очиқ аён бўлди. Қолаверса, бу шартнома билан тузилган сулҳ муҳотида бир қанча киши ислом билан шарафланган, икки йил давомида мусулмон бўлганларнинг сони ўша давргача мусулмон бўлганлардан ҳам ортганди. Балки ўша йили мусулмонлар умра қилолмасдилар ёхуд баъзи мушкул шартлар туфайли бир муддат сабр қилишларига тўғри келарди. Лекин бунинг ортидан оқиб келадиган қозончлар қўп бўларди. Чунки бу шартнома билан исломнинг борлиги очиқ танилди. Бир йилдан кейин Каъба зиёрат қилинарди. Араб қабилаларидан хоҳлаган киши мусулмонларнинг ҳимоясига ўта олиши мумкин эди. Бу эса Қурайш нуфузини йўқотиб, исломга бемалол даъват қилиш имконини берди.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бу сулҳни маъқул кўришлари сабаблардан яна бири Маккада ўша пайтларда мусулмон бўлган, лекин уни очиқ айта олмаган бир неча киши бор эди. Агар мушриклар билан ораларида жанг рўй берса, булар ошкор бўлар ва ўлдирилиши эҳтимоли бор эди.

Оқибатда раҳмат Пайғамбари Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Маккада ва бошқа араб қабилалари орасида мусулмон бўлмоқчи бўлган кишиларга бу хатти-ҳаракатлари билан гўёки махфий хабарлар берар, уларни исломга иситаётгандилар. Бунинг натижаси эса кейинроқ аниқ-тиниқ аён бўла бошлади.

Фатҳи мубин – бир неча баравар ортган ҳидоят баракоти

Худайбия сулҳининг шартларига ташқаридан қараб севинган мушриклар аслида ўзлари билмасдан мўминлар йўлига қўйилган тўсиқларни олиб ташлаш билан уларни ўзларидан бир неча поғона юксакка қўйгандилар. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан бошқа барча саҳобалар бу келишувни ўзларига қарши дея қабул қилишлари эса, мушриклар кўзига яна бир қават парда тортган, катта муваффақиятни қўлга киритаётгандек шартларга киприк қоқмасдан имзо отдилар. Аммо аввалида сири мўминларга ҳам билинмаган бу сулҳнинг ҳақиқий моҳияти шартнома кучга киргач секин-аста аён бўла бошлади.

Бу сулҳнинг баракотидан бошидан хабардор бўлган Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Худайбия муаҳадасининг шартларига ниҳоятда риоя қилардилар, унинг очиқликларидан фойдаланиб қолардилар. Жумладан, баъзи маккалик мўмин аёллар Мадинадан паноҳ истаганида мушрикларнинг юзага келган талабларини рад этдилар. Чунки сулҳдаги модда фақат эркаларга таалукли эди. Зотан, Ҳақ субҳонаҳу ва таоло ҳам аёлларни таслим қилмасликни марҳамат қилганди:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمَ
بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ
وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَآتُوهُنَّ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا
آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ
وَلَيْسَ أَلَا مَا أَنْفَقُوا ذَلِكُمْ حُكْمُ اللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ.

«Эй мўминлар, қачонки, сизларга (Макка кофирлари томонидан) мўминалар хижрат қилиб келсалар, сизлар уларни имтиҳон қилиб кўринглар! Аллоҳ уларнинг (дилларидаги) иймонларини яхши билувчидир. Бас, агар уларнинг (ҳақиқатан) мўмина эканликларини билсангизлар, у ҳолда уларни кофирларга қайтарманглар! Булар (улар) учун ҳалол эмас ва улар булар учун ҳалол эмасдир, уларга сарфлаган махрларини эрларига (қайтариб) беринглар! Қачонки, уларга (эрларига) махрларини берсангизлар, уларни никоҳларингизга олишда сизларга гуноҳ йўқдир. (Шунингдек), сизлар ҳам кофираларнинг қўлларини тутманглар! Ўзларингиз сарфлаган махрни талаб қилинглар ва улар ҳам сарфлаган махрларини (мўминлардан) талаб қилсинлар! Бу Аллоҳнинг ҳукмидир. У сизларнинг ўртангизда ҳукм қилур. Аллоҳ илм ва ҳикмат соҳибидир» («Мумтаҳана» сураси, 10-оят).⁴⁸⁶

Бу орада Абу Басир деган бир маккалик мусулмон бўлиб, Мадинадан паноҳ истаганди. Бироқ Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам шартномага кўра уни мушрикларга қайтариб беришга мажбур эдилар. Абу Басир ҳам аввал Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бу ишларини тушунолмади:

– Мени бутга сиғиниш учун қайтариб юборасизми? – дея хайратини ифодалади. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам сокин ҳолатда унга тасалли бердилар:

«Эй Абу Басир! Биз аҳдимизни бузолмаймиз! Лекин сен биров сабр қил, Аллоҳ таоло сенга ва сенга ўхшаганларга, албатта, бир саломат йўли кўрсатади».

Шундан кейин Абу Басир индамай ҳукми Набийга бўйсунди. Барча мусулмонларнинг ҳолатини ўйлаб, мушрикларга таслим бўлди. Фақат у Маккага эмас, ўлимга олиб кетилаётганди. Буни билгани учун йўлда бир иложини қилиб ўзини олиб бораётганларга хужум қилиб, ўзини мудофаа қилди. Ўзини олиб кетаётган икки кишидан Ҳунайсни ўлдирди, иккинчисини қўлидан қочирди.

486 Қаранг: Бухорий, Шурут, 15; Вокидий, II, 631-632.

Абу Басир Ҳунайснинг кийими, нарсалари ва қиличини олди, Расулуллоҳга олиб борди ва:

– Эй Расулуллоҳ! Булардан бешдан бирини ажратинг, ўзингиз учун олинг! – деди. Пайғамбар алайҳиссалом:

«Мен булардан бешдан бирини олсам, улар билан тузган муаҳадамга риоя қилмаган бўламан. Лекин сенинг ҳолатингда ўлдирган кишининг нарсалари фақат сенга бўлади», дедилар (Вокидий, II, 626-627).

Қўлидан қочирган мушрик ҳам келиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан яна уни сўради. Бу сафар Абу Басир:

– Эй Аллоҳнинг Расули! Сиз мени буларга таслим қилиш билан муаҳадага риоя қилдингиз. Лекин мен нафсимни қутқариб қолдим, – деди.

Сўнг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сўзларидаги ҳикматни фаросати билан англаб Мадинадан чиқди. Денгиз соҳилида Макка билан Шом орасида Ис деган бир жойга жойлашди. Қисқа пайт ичида у ер бетараф ҳудуд сифатида илтижо маконига айланди. Абу Жандал ҳам қутулиб, паноҳ топган бу ердаги мусулмонларнинг сони кўп ўтмасдан уч юзга етди. Маккаликлар учун Шом тижорат йўли таҳликали бўла бошлади. Шунда маккалик мушриклар чорасиз қолиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан бу борадаги модда олиб ташланишини талаб қилишди. Яъни, Маккада мусулмон бўлиб қочганларни Мадинага қабул қилишни сўрашди. Бу билан мусулмонларнинг зарарига бўлган бўлим қисқа пайтда мўминларнинг фойдасига айланди.⁴⁸⁷

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Абу Басир жамоатига мактуб йўлладилар. Лекин Абу Басир ўлиш арафасида эди. Мактубни ўқиди ва қўлида Расулуллоҳнинг хатларини тутган ҳолда жонини таслим қилди. Абу Жандал уни вафот этган жойида дафн қилди ва қабрининг ёнида масжид бунёд этди. Абу Жандал ёнидаги мусулмонлар билан бирга Мадинага келди ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бир нечта жиҳодда қатнашди.⁴⁸⁸

Ҳудайбияда воқе бўлган сулҳ жараёни ислом таблиғининг тез суратда ўсишига сабаб бўлган муҳим нуқта бўлди. Зеро, Аллоҳ таоло уни «Фатҳи Мубин» дея тавсиф қилади.⁴⁸⁹

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳудайбияни улкан фатҳлигини марҳамат қилганларида, саҳобалардан бирлари:

– Байтуллоҳни тавоф қилишдан маҳрум бўлдик, жонлиқларимиз Ҳарамда сўйилишига монелик қилинди. Мусулмон бўлиб, биздан паноҳ истаган икки кишини Расулуллоҳ қайтариб бердилар. Бу қанақа фатҳ?! - дегандай гап қилди.

487 Қаранг: Бухорий, Шурут, 15; Ибн Ҳишом, III, 372.

488 Қаранг: Вокидий, II, 629.

489 Қаранг: “Фатҳ” сураси, 1-оят.

Унинг сўзлари Пайғамбар алайҳиссаломга етиб борганди, Расули Акрам саллаллоҳу алайҳи ва саллам бу ҳолатнинг қайси жиҳатдан буюк фатҳ эканини шундай изоҳладилар:

«Ҳа! Бу сулҳ энг буюк фатҳдир. Мушриклар сизларнинг уларнинг ҳудудларига бориб-келишингизга ва ишингизни бажаришингизга рози бўлган, бориб-қайтаётганингизда хавфсиз ва саломат бўлишингизга рози бўлишиди. Улар бугунгача ўзлари ёқтирмаган ва хоҳламаган Исломни шу йўл билан сизларда кўрди ва ўрганди. Аллоҳ сизларни музаффар қилади, борган жойингизга саломат ва кўп нарсаларни қўлга киритиб қайтасиз. Бу эса фатҳларнинг энг буюғидир» (Ҳалабий, II, 715).

Ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу Ҳудайбия сулҳи ҳақида ўз розиликларини шундай ифодалаганлари ривоят қилинади: «Исломда Ҳудайбия фатҳидан улкан фатҳ бўлмаган. Лекин одамлар калтабин ва тор дунёқарашли бўлгани учун бу шартномага эътироз қилдилар. Одамлар Аллоҳ билан Пайғамбари орасидаги ишларда шошқалоқлик қилдилар. Аллоҳ таоло эса шошқалоқлик қилмайди, истаган иши маромига етиб, мукаммал бўлмагунича қилмайди» (Вокидий, II, 610; Ҳалабий, II, 721).

Ҳудайбия шартномасининг дастлабки ижобий натижаси исломнинг шиддат билан ёйилиши бўлди. Бу сулҳ даврида ислом таблиғида янги имкониятлар ва ёйилиш соҳалари очилди. Бунинг шарофати билан мусулмонлар мушриклар билан бир орага келиш, уларга Қуръони каримдан ўқиб бериш ва ислом ҳақида очиқ-ошкора гапириш имконига эга бўлдилар. Мусулмонлигини сир тутганлар ҳам энди эътиқодларини қўрқмасдан эълон қила олардилар.⁴⁹⁰

Ҳолбуки, бундан аввал икки томон бир-бири билан бунчалик бемалол учрашолмас, гаплашолмасди. Сулҳдан кейин мушриклар Мадинага бемалол келар, мусулмонлар ҳам Маккага бемалол боришарди. У ердаги яқинлари, дўстлари ва бошқа кишилар билан учрашиб, гаплашиш имкони бўларди. Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳол ва ҳаракатлари, мўъжизалари, хулқлари ва йўллариининг гўзаллиги ҳақида мусулмонларнинг берган маълумот ва ўғитлари энди эшитиладиган бўлган, бу билан мушрикларнинг қалби юмшаб, исломга мойиллиги уйғонаётганди. Зотан, чўлларда яшайдиган араблар ҳам мусулмон бўлиш учун Қурайш мушрикларининг иймон келтиришини кутишаётганди. Бу муддат ичида мушрикларнинг олди бўлган Амр ибн Ос, Холид ибн Валид ва Усмон ибн Толҳалар ҳам мусулмон бўлгандилар.⁴⁹¹

Ислом тамсилчилари хавфдан холи ҳар хил юртларга бориб, турли сабаблар ёрдамида одамларга исломни англатиш учун имкон топгандилар. Бу даврда мусулмон бўлганларнинг сони бир неча баробар ортди.

Имом Зухрий Ҳудайбия сулҳининг самараларини Расулуллоҳнинг бу борадаги ҳадиси шарифларидан фойдаланиб шундай мулоҳаза қилади:

490 Қаранг: Ибн Қайюм, III, 309-310.

491 Қаранг: Вокидий, II, 624.

«Авваллари мусулмонлар билан мушриклар учрашиб қолган жойида уришиб, қуролли тўқнашувларгача боришарди. Ҳудайбия сулҳидан кейин жанг ва қуролли тўқнашувлар ниҳояланди. Икки томон орасида хавфсиз муҳит юзага келди. Ҳатто ҳар хил масалаларда ўзаро ёрдамлашишарди. Бу орада бировга исломдан сўз очилса, биров ўйлаб ҳақиқатни англаб ва дарҳол мусулмон бўларди. Вазият шунчага бориб етдики, Ҳудайбиядан Макка фатҳигача бўлган икки йил орасида мусулмон бўлганлар, Ҳудайбиягача бўлган ўн тўққиз йиллик исломий даъват натижасида мусулмон бўлганларнинг сонидан ҳам ортиб кетганди».

Ибн Ҳишом бунга шу сўзларни қўшича қилади: «Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳудайбияга бораётганларида бир минг тўрт юз киши билан йўлга чиққандилар. Ундан икки йил ўтиб, Макка фатҳига ёнларида ўн минг, бошқа бир ривоятга кўра йўлга қўшилган икки минг киши билан бирга ўн икки минг кишилик мусулмон бор эди. Бу рақамлар Зухрийнинг мулоҳазалари нақадар ўринли эканини тақозо қилади» (Ҳайсамий, VI, 170; Ибн Ҳишом, III, 372).

ҲИЖРАТНИНГ ЕТТИНЧИ ЙИЛИ

Ҳукмдорларни исломга даъват қилиш

Бутун инсониятга юборилган Расул бўлган Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳудайбия муаҳадасидан кейин узоқ-яқин етиб бориш имконияти бўлган барча юртларга даъватни бошладилар. Зеро, илоҳий буйруқ шундай эди:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعاً الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

«Айтинг (эй Муҳаммад): «Эй одамлар! Мен сизларнинг барчангизга (юборилган) Аллоҳнинг расули (элчиси)дирман...» («Аъроф» сураси, 158-оят),

يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ

فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ

«Эй Расул! Раббингиздан Сизга нозил қилинган нарса (оятлар)ни (одамларга) етказинг! Агар (буни) қилмасангиз, Унинг Рисоласини етказмаган бўлурсиз. Аллоҳ Сизни одамлар (зарари)дан сақлагай...» («Моида» сураси, 67-оят),

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

«(Эй Муҳаммад), Биз Сизни, ҳақиқатан, барча одамларга хушхабар берувчи ва огоҳлантирувчи бўлган ҳолингизда, (пайғамбар қилиб) юбордик! Лекин, одамларнинг аксарияти (бу ҳақиқатни) билмаслар» («Саъба» сураси, 28-оят).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дунё давлатларини ёзма мактублар орқали исломга даъват қила бошладилар. Бу мактубларнинг энг машҳурлари олти ёхуд саккизта ҳисобланади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар бир мактубни ўзларига яқин саҳобаларидан бири билан бериб юборганлар. Фаҳри Коинот алайҳиссалом ҳукмдорларга мактуб ёздирмоқчи бўлганларида, саҳобаи киромлар:

— Эй Расулаллоҳ! Улар муҳри бўлмаган мактубларни ўқимайдилар, — дедилар. Шунда Пайғамбар алайҳиссалом вассалом кумушдан узук ясагди-

лар. Устига уч сатр қилиб: «Аллоҳ-Расул-Муҳаммад» сўзларини ўйиб, нақш қилдилар ва уни мактубларида муҳр сифатида қўлландилар.⁴⁹²

Узукнинг устига «Муҳаммадун Расулуллоҳ» дея ўйилганди, бироқ эҳтиром юзидан «Аллоҳ» исми жалоли юқорида, «Расул» орада ва «Муҳаммад» номи пастки қаторда жойлашганди.

Саҳобаи киромлардан Дихятул Калбий розияллоҳу анҳу Византия императори Геракилга Расулуллоҳнинг мактубларини элтди. Форсларни мағлуб қилган Византия императори Геракл зафар билан қайтаётиб, Сурияда тўхтаганида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг исломга даъват қилиб ёзган мактублари қўлига етиб борди. Бу хатдан ғазабланишдан кўра, унга қизиққан ва хусусан бу таблиғнинг моҳиятини тушунимокчи бўлган Византия императори бу борада ўзини қизиқтирган саволларни бериш учун Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳамшаҳарларидан айримларини олиб келишларини буюрди.

Ўша пайтларда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг душманларидан бири бўлган Абу Суфён ҳам маккалик тожирларга бош бўлиб Шомга бораётган карвонлардан бирида бор эди. Ўша пайтларда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва Қурайш муторака (сулҳ)да эдилар. Гераклнинг одамлари уларни учратиб қолди ва императорнинг ҳузурига чиқаришди. Геракл ва одамлари Ияда, яъни Байтул Макдисда эди. Ҳузурида Румнинг энг олди кишилари ўтирган пайтда Геракл уларни қабул қилди ва таржимон келтиришни буюрди. Гераклнинг амрига кўра таржимон:

– Пайғамбарман деган бу кишига насаб жиҳатдан қайси бирингиз энг яқин сизлар? – дея сўради.

– Энг яқин одам менман! – деди Абу Суфён.

Геракл аъёнларига:

– Уни ва шерикларини ёнимга олиб келинг! Аммо мен у билан гаплашаётганимда шериклари ёнида бўлсин! – деди. Сўнг таржимонга қараб: -буларга айт, мен У зот ҳақида бу одамдан айрим нарсаларни сўрайман, агар ёлғон гапирса булар: «Ёлғон гапираяпти!» дейишсин! – деди.

«Агар шерикларим уёқ-буёқда ёлғон гапирганимни айтишади, деб уялмаганимда, У киши ҳақида ёлғон гапирардим!» деган Абу Суфён кейинги суҳбатни шундай нақл қилади:

Шундан кейин Гераклнинг мендан биринчи сўраган саволи шу бўлди:

– Орангизда Унинг насаби қандай?

– Унинг орамизда насаби улугдир! – дедим.

– Сизлардан бу гапни (Пайғамбарлик иддаосини) ундан аввал айтган бирор киши бўлганми? – деди ҳукмдор.

492 Қаранг: Бухорий, Илм, 7; Муслим, Либос, 57, 58; Ибн Саъд, I, 258.

– Йўқ, – дедим.
– Ота-боболари орасида шундай нарсаларга молик бўлганлар бормиди?
– Йўқ! – дедим.
– Унга эргашганлар халқнинг ўзига тўқ кишиларими ёки қуйи табақами?
– деди.

– Қуйи табақа вакиллари, – дедим.
– Унга эргашганлар ортаяптими ёки камаяптими?
– Ортаяпти, – дедим.
– Ораларида Унинг динига киргандан кейин хушламай, динидан қайтган борми?

– Йўқ! – дедим.
– Бу иддаосидан олдин Уни бирор марта ёлғончилик қилганига гувоҳ бўлганмидинлар? – дея сўради.

– Йўқ! – дедим.
– Ваъдаси турмаган пайти ҳам бўлармиди?
– Йўқ! Ваъда берса, ваъдасида туради. Лекин биз ҳозир У билан суҳл тузганмиз. Бу муддат ичида нима қилишини билмаймиз! – дедим. Уни ёмонлаш учун орага тикиштирадиган бундан бошқа сўз топмадим.

– У билан жанг қилдингизми? – дея сўради.
– Ҳа! – дедим.
– Жанг қандай ниҳояланди? – дея сўради.
– Баъзида у ғолиб бўлди, баъзан биз Уни мағлуб қилдик, – дея жавоб бердим.

– Хўш, сизларга нималарни буюрди?
– Бизга «Фақат Аллоҳга ибодат қилинлар, ҳеч нарсани Унга шерик қилманлар, ота-бобоингиз ибодат қилган бут-санамлардан воз кечинлар!» дейди. Намозни, тўғрилиқни, ифбатли ва номусли бўлишни, силаи раҳмга буюради, – дедим.

Шунда Геракл таржимонга деди:

– Унга айт, Унинг насабини сўрадим, орангизда насаби улугъ эканини айтдинг. Пайғамбарлар, зотан, қавмларнинг насабли бўлганлари орасидан юборилади. Орангизда ундан аввал бу иддаони рўқач қилган одам бормиди, дея сўрадим, «Йўқ», деди. Ундан аввал бу иддаони пеш қилган киши бўлса эди, ундан ўрناق олаяпти, дердим.

Ота-боболари орасида ҳам молик бўлганлар бормиди, дея сўрадим. «Йўқ» дединг. Агар аждодлари орасида молик бўлганлар бўлса, отасининг мулкини қайтариб олишга уринаяпти, дердим. Бу иддаони пеш қилишдан аввал Унинг ёлғон гапирганини кўрдингларми, дедим. «Йўқ», дединг. Шуни била-

манки, одамларга ёлғон гапирмаган киши Аллоҳ ҳақида ёлғон гапирмайди! Унга эргашганлар халқнинг юқори табақали вакиллари ёхуд қуйи табақа вакиллари дедим, қуйи табақага мансуб кишилар эргашишини айтдинг. Зотан, бошланишига Пайғамбарларга эргашганлар шундай кишилардир. Унга эргашаётганлар кўпаяптими ё камаяптими, дедим, кўпаяётганини айтдинг. Ҳақ динларнинг бир хусусияти эргашганлар сонининг ортишидир. Орала-рида Унинг динига киргандан кейин ёқтирмай динидан қайтганлар борми, дедим, «йўқ», дединг. Иймон шарофати билан келган иншироҳ қалбга кириб, илдиз отганидан кейин шундай бўлади. Ваъдасида турмаган ҳолати бўлганми, дедим, «йўқ», дединг. Пайғамбарлар шундай бўлади, сўзидан қайтмайди. «У билан жанг қилдингми?» дедим, жанг қилганингни, баъзан Унинг, баъзан сиз-ларнинг ғолиб бўлганингизни айтдинг. Зотан, Пайғамбарлар шундай бўлади, ибтилоларга дуч келишсада, алалоқибат гўзал ниҳоя уларга бўлади. «Сизларга нимани амр этади?» дедим. «Фақат Аллоҳга ибодат қилиб, Унга ҳеч қандай шерик қўшмасликни, бутларга топинишдан қайтарганини, намозни, тўғрилиқ ва ифратни буюрганини айтдинг.

Агар бу гапларнинг тўғри бўлса, У зот яқин замонда шу оёқларим босиб турган ерларга ҳам ҳукмрон бўлади. Зотан, мен бу Пайғамбарнинг келишини билардим, лекин сизлардан бўлишини тахмин қилмагандим. Унинг ҳузурига бора олишимни билсам, Ўзи билан учрашиш учун ҳар қандай заҳматларга тоқат қилардим. Ёнида бўлсам, оёқларини ювардим.

Шундан кейин Геракл Дихя розияллоҳу анху орқали Бусро амирига юборилган ва ўзига етказилган Пайғамбар алайҳиссаломнинг мактубларини сўради. Мактубни келтирган одам уни Гераклга берди. Хатда шундай ёзилган эди:

«Аллоҳнинг қули ва Расули Муҳаммаддан румликларнинг улуғи Гераклга!

Ҳидоятга эргашганларга салом бўлсин! Мен сени исломга даъват қиламан. Исломга киргинки, саломатлик топасан ва Аллоҳ сенга ажрингни кўпайтириб беради. Агар қабул қилмасанг, (табъан бўлган) деҳқонларнинг дуноҳи сенинг бўйинида!»

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ
إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ
دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ

«**Айтинг (эй Муҳаммад): «Эй китоб аҳли (яхудийлар ва насроний-лар), биз билан сизнинг ўртамизда (аҳамияти) баробар бўлган бир сўзга келингиз - ёлғиз Аллоҳгагина ибодат қилайлик, Унга ҳеч нарсани шерик қилмайлик ва Аллоҳни қўйиб, бир-бирларимизни илоҳ қилиб олмайлик!»**

Агар (бу таклифдан) **юз ўгирсалар**, (сизлар уларга): **«Гувоҳ бўлингларки, биз мусулмонлармиз», - деб айтингиз!»** («Оли имрон» сураси, 64-оят)»

Абу Суфён шундай дейди: «Геракл шу сўзларни айтиб, мактубни ўқиб бўлгач бир гувиллаб юрди, баланд овозлар эшитилди. Шундан кейин бизни ташқарига чиқаришди. Шерикларимга «Абу Кабша Ўғлининг⁴⁹³ иши роса каттарди. Қаранглар, Бану Асфар Малики (Геракл) ҳам Ундан қўрқаяпти!» Ана ўша пайтдан бери Унинг яқинда муваффақиятга эришишига бўлган ишончимни ҳеч қачон йўқотмадим. Ва ниҳоят Аллоҳ менга ҳам исломни насиб қилди...»

Геракл жамоасининг олди кишиларини ҳузурига даъват қилди. Ўзига оид саройларнинг бирига йиғилишди. Уларга:

– Эй Рум жамоати! Абадий нажот топишимиз ва шу салтанатнинг бақосига нима дейсизлар? – деди (Исломга киришларини таклиф қилди). Шунда бирданига ёввойи эшаклардай ҳуркиб, эшикларга қараб югурдилар. Лекин барча эшиклар ёпилган эди. Геракл атрофидаги аркони давлатнинг исломга киришни маъқулламаганини кўриб, уларни ёнига чақирди ва айтган сўзларининг ҳақиқатини ўзгартириб:

– Мен насронийликдаги сабот ва қатъийлигингизни кўриш учун сизларни синадим. Бу ишингиз менга маъқул бўлди! – деди. Шунда аркони давлат сажда қилиб, ундан мамнун эканликларини айтишди (Бухорий, «Баъдул ваҳий», 1, 5-6, «Иймон», 37, «Шаҳодат», 28, «Жиход», 102; Муслим, «Жиход», 74; Аҳмад, I, 262).

Византия императори Геракл қаршисига келган ислом неъматини ўзи мушоҳада қилиб, ҳақиқатини англаб етганида дунё манфаатлари сабабли бу буюк фурсатни бой бериб, абадий давлат ва саодатдан маҳрум бўлди.

Эрон Кисросига юборилган мактубни эса Абдуллоҳ ибн Ҳузофa розияллоху анҳу олиб бордилар. Лекин Кисро Гераклдай муносабатда бўлмади. Мактубда Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва салламнинг исмларини ўз исмидан аввал ёзилганидан жаҳли чиқиб, муборак хатни парча-парча қилиб, элчига қаттиқ ҳақоратлар ёғдирди.

Абдуллоҳ розияллоху анҳу Кисро ва унинг аъёнларига шундай хитоб қилди:

– Эй Форс жамоати! Сизлар пайғамбарсиз, китобсиз ва ер юзининг қўлингизда бўлган бир парчасига ҳукмрон сифатида санокли кунларингизни ўтказаяпсизлар ва рўё кўраяпсизлар. Ҳолбуки, ер юзида сизлар ҳукмрон бўлолмаган жойлар кўп. Эй Кисро! Сендан ва қанчадан-қанча дунё ва охиратни орзу қилган ҳукмдорлар келиб, ҳукмронлик қилишган. Улардан охиратни истаганлар дунёдан насибини олганлардир. Дунёни орзу қилганлар эса охират насибларини йўқотишгандир. Сенга таклиф қилган бу динни камситаяпсанку, лекин қаерда бўлсанг ҳам камситган нарсанг келганида ундан қўрқасан ва сақланолмайсан!

493 Пайғамбар алайҳиссаломга нисбатан ишлатилган бу исм учун қаранг: ж. 1, с. 284

Кисро бунга жавобан мулк ва салтанат унга насиб қилганини, ҳеч қачон енгилмаслигини, ўзига шерик чиқишидан қўрқмаслигини айтди (Сухайлий, VI, 589-590). Сўнг аъёнларига Абдуллоҳ ибн Ҳузофани ташқарига чиқаришни буюрди.

Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу Кисронинг ҳузуридан чиққан заҳоти уловига миниб Мадина йўлини тутди. Ўзига-ўзи: «Мен учун икки йўлдан (ўлим ва нажот) қайси бири бўлса-бўлсин, ғам чекмайман. Расулуллоҳнинг мактубларини эгасига етказдим ва вазифамни адо этдим», деди (Аҳмад, I, 305; Ибн Саъд, I, 260, IV, 189; Ибн Касир, «ал-Бидоя», IV, 263-6; Ҳамидуллоҳ, ал-Васоик, s. 140).

Абдуллоҳ ибн Ҳузофа розияллоҳу анҳунинг чексиз фазилати ва иймон жасоратини намоён этган ибрат тўла қиссаси бор:

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг халифалик пайтларида Шомнинг Қайсария томонларига Румлар устига ислом қўшинлари юборилганди. Абдуллоҳ ибн Ҳузофа розияллоҳу анҳу ҳам қўшин ичида бор эди. Румликлар уни асир олишди. Қиролларига олиб бориб: «Бу Муҳаммаднинг саҳобаларидандир!» дейишди.

Қирол ҳазрати Абдуллоҳни бир уйга қамаб, бир неча кун овқат, сув бермай қўйгач, унга бироз шароб ва чўчка гўшти олиб келганди. Уч кун пойлашди, Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу шаробга ҳам, чўчка гўштира ҳам яқинлашмади. Қиролга:

– У икки букилиб қолди. У ердан чиқармасангиз ўлиб қолиши аниқ! – дейишди.

Қирол уни келтирди ва:

– Ейиш ва ичишдан сени тўсган нарсани нима? – дея сўради.

Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу:

– Гарчи зарурат улардан ейиш ва ичишни менга ҳалол қилган эди, лекин сенинг мен ва ислом устидан қулишингни хоҳламадим! – дея жавоб бердилар.

Қирол унинг бу виқорли муносабатига қарши:

– Сен насроний бўлсанг, мулкимнинг ярмини сенга берсам, сени мулк ва салтанатимга шерик қилсам, қизимни ҳам сенга берсам, бўладими? – деди.

Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу:

– Сен менга Муҳаммад алайҳиссаломнинг динидан қўз очиб юмгунчалик фурсатда қайтиш учун мулкингнинг ҳаммасини ва бутун арабларнинг мулкини берсанг ҳам асло бу ишни қилмайман! – дедилар.

– Ундай бўлса буни ўлдиринг! – деди қирол.

Ҳазрати Абдуллоҳ:

– Уёғини сен биласан! – дедилар.

Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу чормихга тортилдилар. Ўқчилар унга тегмайдиган қилиб, қўрқитиш учун ўқ отишди. Кейинчалик яна у кишига насро-

нийлик таклиф қилинди. Ул муборак саҳобий озгина бўлса ҳам мойиллик кўрсатмадилар.

– Ё насроний бўласан ёки сени қайнаётган қозонга отаман! – деди қирол. Қабул қилмагандилар, бир қозон келтирилди. Ичига зайтун ёғи ва сув қўйилиб қайнатилди. Қирол бир мусулмон асирини келтирди. Унга насроний бўлишни таклиф қилди. Асир бу таклифни қабул қилмаганди, уни қозонга отишни амр қилди. Асир мусулмон қозонга отилди. Абдуллоҳ розияллоҳу анху унга қараб турарди. Гўштлири бир зумда суяқларидан ажралиб, тўкилиб қолди.

Қирол Абдуллоҳ розияллоҳу анхуга яна насронийликка киришни таклиф қилди. Қабул қилмаганди, уни ҳам қозонга ташлашни буюрди. Ҳазрати Абдуллоҳ қозонга отилаётганда йиғлади. Қирол буни фикридан қайтганига йўйиб, Абдуллоҳ розияллоҳу анхуни ёнига келтирди ва яна насроний бўлишни таклиф қилди. Шиддат билан рад этганини кўриб ҳайрат билан:

– Ундай бўлса нега йиғладинг? – дея сўради.

Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Ҳузофа розияллоҳу анху шундай муҳташам жавобни бердилар:

– Сенинг менга қилмоқчи бўлган зулмингдан қўрқиб йиғлаганимни ўйлама. Мен Аллоҳ йўлида бера оладиган биргина жоним борлиги учун йиғладим. Ўз-ўзимга «Сенинг биргина жонинг бор, уям қозонга ташланади. Аллоҳ йўлида бир зумда ўлиб кетасан. Ҳолбуки, мен танамдаги қиллар сонича жоним бўлишини ва ҳар бири учун бу исканжа Аллоҳ йўлида менга такрор-такрор қилинишини қанчалик хоҳлайман» – дедим.

Ҳазрати Абдуллоҳнинг иймон жалодат ва асолати билан намоён қилган бу хатти-ҳаракатлари қиролга ёқди ва уни озод қилгиси келди.

– Пешонамдан ўпсанг сени озод қиламан! – деди.

Абдуллоҳ розияллоҳу анху:

– Мен билан бирга барча мусулмон асирларни ҳам озод қиласанми? – деди.

– Ҳа, озод қиламан, – деди Кисро. Абдуллоҳ розияллоҳу анху:

– Ундай бўлса майли, – деди.

Ҳазрати Абдуллоҳ розияллоҳу анху шундай дейдилар: «Ўзимга-ўзимга «Ҳам ўзимнинг, ҳам мусулмон асирларнинг ҳаётини асраб қолиш учун Аллоҳ душманларидан бир душманнинг пешонасидан ўпсам нима қилибди, ўпсам-ўпдим!» дедим».

Ўша куни саксон мусулмон озод этилди. Ҳазрати Умарнинг ёнига келганларида бўлган гапни у кишига айтиб беришди. Ҳазрати Умар розияллоҳу анху:

– Абдуллоҳ ибн Ҳузофанинг пешонасидан ўпиш ҳар бир мусулмоннинг вазифасидир! Буни бажаришни аввал мен адо қиламан! – дедилар. Ўринларидан

туриб, у кишининг ёнларига бордилар ва пешоналаридан ўпдилар (Ибн Асир, Усдул Ғабо, III, 212-213; Заҳобий, “Сияр”, II, 14-15).

Мана шу муборак саҳобий Расулуллоҳнинг исломга даъват мактубларини Эрон Кисросига олиб боришдек шарафга ноил бўлган, ҳукмдорнинг бир ишорасини кутаётган жаллодларнинг қаршисида буюк иймон жасоратини акс эттирган амали билан Кисро ва унинг одамларини исломга даъват этганди.

Кисро мактубни йиртганини ва ислом даъватига қарши салбий муносабатда бўлганини эшитган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Аллоҳим! Сен унинг мулкини парча-парча қилгин!» – дея марҳамат қилдилар (Бухорий, “Илм”, 7; Ибн Асир, Усдул Ғабо, III, 212).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бу мўъжизалари «Хулофан Рошидин» даврида рўёбга чиқди ва Кисронинг ери мусулмонлар қўлига ўтиб кетди.

Абдуллоҳ ибн Ҳузофа кетиши билан Кисро Яман волийси Базанга бир хат юбориб, Пайғамбар алайҳиссалату вассаломни олиб келишларини сўради. Базаннинг элчилари Расулуллоҳнинг ҳузурларига келишди. Бор гапни айтиб, бир мактуб беришди. Сарвари Олам мактубни ўқиб жилмайдилар. Элчиларни исломга даъват қилдилар. Базан элчилари Пайғамбар алайҳиссаломга:

– Агар биз билан келмасангиз волий Базанга жавоб хати ёзинг, – дейишди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам, Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг ваҳийига биноан уларга шундай дедилар:

«Аллоҳ таоло Кисрога ўғли Ширавайҳни қайраб қўйди. Ширавайҳ уни фалон ойда, фалон кечада ва кечанинг фалон-фалон соатларида ўлдирди!»

Элчилар ҳайрон қолишди:

– Биз Сиздан эшитган бу сўзни ёзиб волийга хабар берайликми?

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Ҳа! Мендан эшитганларингизни унга хабар беринглар! Яна унга айтин-глarki, Менинг диним ва ҳукмронлигим Кисронинг давлати ва салтанати етган жойларгача етиб боради, отлар ва туяларнинг оёқ излари энг узоқ жойларгача етиб боради! Унга яна шу сўзларимни ҳам етказинглар: «Агар сен мусулмон бўлсанг, бошқарувинг остидаги жойларни сенга бераман! Сени Абнолардан, яъни Ямандаги форсликлардан бўлган қавмингга ҳукмдор қиламан!» – дедилар.

Базан бу хабарларни олиб:

– Унинг гаплари ҳукмдорнинг сўзлари эмас! Менимча, бу зот айтганидай Пайғамбар! У зотнинг Кисро ҳақида айтган гапларининг оқибатини кутайлик. Агар бу борадаги сўзлари тўғри чиқса, у ҳақиқатдан ҳам Аллоҳ томонидан одамларга юборилган Пайғамбар. Агар гаплари тўғри чиқмаса, унда нима қилиш кераклигини ўйлаб кўрамиз! – деди. Кейин элчиларига қарата:

– У қандай кўринишли инсон? – дея сўради.

– Биз У зотдан салобатлироқ ва камтар, У зот каби ҳеч нарсадан кўркмайдиган, кўриқчилари бўлмаган ва одамлар орасида юрадиган ҳукмдорни ҳеч қачон кўрмаганмиз! Саҳобалари У зотнинг олдида овозларини баландламайди, паст товушда гаплашадилар... – дея маҳлиё бўлиб гапира бошладилар.

Ширавайҳ отасини ўлдирганига доир мактуб келганди, қарасалар, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтган вақт дақиқа-дақиқасигача тўғри эди. Волий Базан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳақида:

– Бу зот, муҳаққак, Аллоҳ томонидан инсониятга юборилган Пайғамбар! – дея мусулмон бўлди. Асли форслик бўлиб, Яманда яшайдиган Абнолар ҳам мусулмон бўлишди (Ибн Саъд, I, 260; Абу Нуайм, Далоил, II, 349-350; Диёрбакрий, II, 35-37).

Расулуллоҳнинг даъват мактубини ва уни олиб келган Пайғамбар элчисини энг яхши кутиб олган Ҳабаш Нажоший бўлди. Амр ибн Умайя розияллоҳу анҳу орқали Нажошийга етиб борган мактубда исломга даъват қилиш билан бирга ҳазрати Марям ва Ийсо алайҳиссалом ҳақида қисқа маълумот бор эди. Исломни аввал Ҳабашистонга ҳижрат қилган мусулмонларга озми-кўпми ўрганган бўлиб, бу борада бошидан ижобий муносабатда бўлган Нажоший бу даъват мактуби билан иймон уфқларига қанот қокди. Ўша пайтда ёнида ўтирган Абу Толибнинг катта ўғиллари ҳазрати Жаъфарнинг ҳузурларида калимаи шаҳодат келтириб, мусулмон бўлди. Кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хоҳишларига кўра, у ердаги муҳожирларни иккита кемага чиқариб юборди. Шунингдек, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга иймон келтирганини билдирган мактуб ҳам юборди. Мактубда шундай ёзилганди:

«Аллоҳнинг Расули Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга Нажошийдан.

Эй Расулуллоҳ! Сизга Салом бўлсин, Аллоҳнинг раҳмат ва баракоти ёғилсин! Ундан бошқа илоҳ бўлмаган Аллоҳ мени исломга ҳидоят қилди.

Эй Расулуллоҳ! Исо алайҳиссаломнинг ҳолатларини зикр этган мактубингиз менга етиб келди. Ер ва самонинг Роббисига қасамки, Исо алайҳиссалом ўзи ҳақида сиз айтган нарсалардан ортиқ бир нималар демаганлар. У зотнинг табиғоти ҳам сиз буюрганларингиздек эди. Бизга табиғи маъмур бўлганингиз ислом асосларини ўргандик. Амакининг ўғли (Жаъфари Таййор) билан диёри-мизга ҳижрат қилган саҳобаларни меҳмон қилдик. Мен гувоҳлик бераманки, Сиз Аллоҳнинг Расулисиз. Сўзингизда содиқсиз. Ҳақсиз ва мусаддақ (тасдиқ этилган)сиз.

Эй Расулуллоҳ! Мен Сизга, Сизнинг тамсилчингиз бўлган амаки ўғли орқали байъат бердим. Унинг кўз олдида Оламларнинг Роббиси бўлган Аллоҳга таслим бўлдим. Сизга ўғлим Арҳони юбораппман. Фақат ўзимга

Моликман, агар Сизнинг ёнингизга боришимни хоҳласангиз, Аллоҳнинг Расули, дарҳол бораман. Мен гувоҳлик бераманки, айтганларингиз ҳақдир! Эй Аллоҳнинг Расули, Сизга Салом бўлсин!» (Ибн Саъд, I, 259; Ибни Қайюм, III, 689; Ҳамидуллоҳ, ал-Васоик, с. 100, 104-105)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам яна бир куни: *«Эй инсонлар! Ажри савобини Аллоҳдан кутиб шу мактубни Искандария Муқавқисига»⁴⁹⁴ қайси бирингиз юборасизлар?»* дея сўрагандилар, Ҳотиб ибн Абу Балтаа розияллоҳу анҳу ўрнидан даст қўзғалди ва Пайғамбар алайҳиссаломнинг хузурларига бориб:

– Эй Расулуллоҳ! Мен олиб бораман! – дедилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Эй Ҳотиб! Аллоҳ бу вазифани сен учун муборақ қилсин!» – дея марҳамат қилдилар.

Ҳотиб розияллоҳу анҳу Пайғамбар алайҳиссаломнинг мактубларини Искандария Муқавқисига олиб борди. Мактубда шундай ёзилганди:

«Бисмиллаҳир роҳманир раҳийм. Аллоҳнинг қули ва Расули Муҳаммаддан Кибтийларнинг улуғи Муқавқисга. Ҳидоятга эришган, тўғри йўлда бўлганларга салом бўлсин! Сени исломга даъват қиламан. Мусулмон бўл, саломатлик топ ва Аллоҳ сенга ажру мукофотининг икки ҳисса берсин! Агар бу даъватни қабул қилмасанг, Қибтийларнинг гуноҳи сенинг бўйнингда бўлади.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا
اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ
اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَا مُسْلِمُونَ

«Айтинг (эй Муҳаммад): «Эй китоб аҳли (яхудийлар ва насронийлар), биз билан сизнинг ўртамазда (аҳамияти) баробар бўлган бир сўзга келингиз - ёлғиз Аллоҳгагина ибодат қилайлик, Унга ҳеч нарсани шерик қилмайлик ва Аллоҳни қўйиб бир-бирларимизни илоҳ қилиб олмайлик!» Агар (бу таклифдан) юз ўгирсалар, (сизлар уларга): «Гувоҳ бўлингларки, биз мусулмонлармиз», - деб айтингиз!» («Оли имрон» сураси, 64-оят)».

Пайғамбар алайҳиссаломнинг мактубларини ўқиб, Муқавқи Ҳотиб розияллоҳу анҳуни ёнига чақириб, диндорларни ҳам йиғди. Ҳодисанинг давоми Ҳотиб розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади:

⁴⁹⁴ Византия императорлари учун Қайсар ва Рум Қайсари, Форс ҳукмдорлари учун Кисро, Ҳабаш ҳукмдорлари учун Нажоший, Миср ҳукмдорлари учун Фиръавн, Искандария ҳукмдорлари учун Муқавқич, Яман ва Шиххир ҳукмдорлари учун Туббаъ, Ҳинд ҳукмдорлари учун Батлимус унвонлари қўлланилган. Булар исм эмас, умумий ўлароқ ҳукмдорларга берилган унвонлар саналади. (Ибн Касир, «ал Бидоя», XI, 228)

Муқавқис менга:

– Билгим келган баъзи нарсаларни сендан сўрайман ва сен билан суҳбатлашаман, – деди.

– Марҳамат, суҳбатлашамиз, – дедим унга.

– Сенинг хожанг Пайғамбарми? – дея сўради Муқавқис.

– Ҳа, У Аллоҳнинг Расулидир, – дедим.

– У ҳақиқатдан ҳам Пайғамбар бўлса нега юртидан кувиб, бошқа бир юртдан паноҳ исташига мажбур қилган қавми учун Аллоҳга баддуо қилмади? – дея сўраганиди, унга шундай жавоб қилдим:

– Сен Исо ибн Марямнинг Аллоҳнинг Пайғамбари эканлигига гувоҳлик берасан, тўғрими? У ҳақиқатдан Пайғамбарлигига кўра, қавми уни тутиб, осмоқчи бўлганида ўзини дунё осмонига қўтарилишини сўрагунича, қавмини ҳалок қилишни сўраб Аллоҳга дуо қилса бўлмасмиди? – дедим.

Муқавқис гапиришга гап тополмай қолди. Бироз жим қолгач:

– Сўзингни такрорла! – деди. Такрорладим. Муқавқис яна жим бўлиб қолди. Кейин шундай деди:

– Чиройли гап айтдинг. Сен ҳакимсан, ўз ўрнида гапирасан ва ҳаким бўлган инсоннинг ёнидан келаяпсан.

Шунда мен Муқавқисга:

– Сендан аввал бир киши ўзини энг улуғ илоҳ эканини иддао қилганиди. Аллоҳ таоло ўша Фиръавнни дунё ва охират азобига йўлиқтириш билан жазолади. Сен ўзингдан аввалгилардан ибрат олгин-да, бошқаларга ибрат бўлма!»⁴⁹⁵ дедим.

– Бизнинг ўз динимиз бор, ундан яхшисини кўрмагунча ундан воз кечмаймиз! – деди Муқавқис.

– Ислом сен эргашиган диндан устун экани аниқ! Биз сени Аллоҳ таоло барча инсонлар учун дин қилган исломга даъват қилаяпмиз. Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва саллам фақат сени эмас, барчани даъват қилаяптилар. Фақатгина қурайшликлар ул Зотга қўпол ва қаттиқ муносабатда бўлди. У зотга ҳаддан ортиқ душманликни яҳудийлар ҳам қилди. Бошқалардан кўра насронийлар кўпроқ яқинлик кўрсатди. Мусо алайҳиссалом Ийсо алайҳиссалом ҳақида қандай мужда берган бўлсалар, у киши ҳам Муҳаммад алайҳиссалоту вассаломни муждалаганлар. Бизнинг сени Қуръонга даъват қилишимиз, сенинг Тавротга эътиқод қиладиганларни Инжилга даъват қилганинг кабидир. Ҳар бир инсон ўз замонасида келган Пайғамбарга уммат ҳолидадир. Сен ҳам Муҳаммад алайҳиссалоту вассаломнинг замонларига етганлардансан. Шунинг

495 Бу ҳолатни шоир нақадар гўзал эътироф этган:

*Ўтмишлардан ибрат олмаса киши,
Келажаги ибрат бўлишидир иши ...*

учун биз сени исломга даъват қилиш билан Ийсо алайҳиссаломнинг динидан узоқлаштирган бўлмаймиз. Аксинча, у кишининг рисолатига уйғун амал қилишингни таклиф қиламиз, – дедим унга.

– Мен бу Пайғамбарнинг динини кўздан кечирдим, – деди Муқавқис. – Кўрдимки, унда на дунёдан қўл силтаб чекиниш буюрилади, на-да марғуб ва макбул нарсалар ман этилади. У йўлдан адашган сеҳргар ҳам, ғойибдан хабар олганини иддао қиладиган ёлғончи ҳам эмас. Аксинча, У зотда ғойиби кашф этиб, хабар бериш каби пайғамбарлик аломатлари бор. Шунга қарамай, бироз ўйлаб кўришим керак, – деди.

Кейин эса Пайғамбар алайҳиссаломнинг мактубларига шундай жавоб ёздирди:

«Бисмиллаҳир раҳмонир раҳийм. Муҳаммад ибн Абдуллоҳга Муқавқисдан.

Сизга саломлар бўлсин! Мактубингизни ўқидим. Унда тилга олган ва мени даъват қилганингизни англадим. Яна бир Пайғамбар келишини билардим, лекин уни Шомдан чиқади, деб ўйлардим. Элчингизни кутиб олиб, кузатиб қўйдим. Сизга қибтийлар даргоҳида юксак мартабали икки жория билан либослар юборайман. Минишингиз учун Сизга бир хачир ҳадя қиламан. Сизга саломлар бўлсин!»

Муқавқис бундан ортиқ бирор нарса қилмади ва мусулмон бўлмади. Менга: «Зинҳор, қибтийлар оғзингдан бир калима ҳам сўз эшитмасинлар!» дея уқтирди (Ибн Касир, «ал-Бидоя», IV, 266-267; Ибн Саъд, I, 260-261; Ибни Ҳожар, ал-Исоба, III, 530-531).

Гувоҳи бўлинганидек, Муқавқис Расулуллоҳнинг даъватини хуш кутиб олди. У сўнгги Пайғамбар чиқишини биларди, лекин уни Шом томонлардан чиқади, деб ўйларди. Бу ҳаёли уни ҳақиқатга эргashiшига парда бўлди ва Муқавқис иймон келтиролмади. Фақат мактубни келтирган Ҳотиб билан ҳар хил ҳадялар, бир улов ва икки жория (Ҳазрати Мория билан синглиси Сиринни) юборди.

Ҳотиб розияллоҳу анҳу йўлда бу опа-сингилларга исломни тушунтирдилар ва уларга мусулмон бўлишни ташвиқ қилдилар. Улар ҳам иймон билан шарафландилар.⁴⁹⁶ Бу билан ҳали Мадинага бормасдан ҳақиқатни идрок этдилар. Ҳотиб розияллоҳу анҳу Муқавқиснинг сўзларини айтганларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «*Калтабин киши, салтанатига кўзи қиймади! Қизганган салтанати эса унга қолмайди!*» дея марҳамат қилдилар (Ибн Саъд, I, 260-261; Диёрбакрий, II, 38).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам жория Сиринни Ҳассан ибн Собит билан, ҳазрати Морияни эса ўзлари билан никоҳлаб олганлар, ўғиллари Иброҳим шу аёлларидан туғилади. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг муроди илоҳий билан юз берган бу никоҳларининг ҳам бир қанча сиёсий

496 Ибн Саъд, VIII, 212.

фойдалари бўлади. Жумладан, бу ҳолат мисрликларга ниҳоятда ижобий таъсир кўрсатади, кейинги ислом-византия жангларида, мисрликлар византияликларни ёрдамсиз қўйиб, ислом қўшинларининг зафарга янада аниқ ишонч билан юришига васила бўлганлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қариндошлар билан муомаланинг чиройли мисолини намоён қилиб, саҳобаларга шундай буюрганлар: *«Сизлар кират деган ўлчов бирлиги қўлланилган Мисрни фатҳ этасизлар. У жойининг одамларига яхши муносабатда бўлинглар, васиятимни эсда тутинглар! Зеро, улар билан бир насаб ва бир сихрият қариндошлигимиз бор»* (Муслим, «Фадоилус саҳоба» 226-227).

Маълумингизким, Расулуллоҳнинг насаблари Исмоил алайҳиссаломга бориб тақалади. Исмоил алайҳиссаломнинг оналари ҳазрати Ҳожар Мисрдан бўлгани учун Сарвари Олам мисрликларни қариндош ҳисоблаганлар. Сихрият эса Мория волидамиз орқали келяпти.⁴⁹⁷

Сурия Ғассоний арабларининг раиси бўлган Ҳорис эса, Шужо ибн Ваҳб розияллоҳу анҳу олиб борган Пайғамбар мактубига нисбатан густоҳона муносабатда бўлди. Ҳатто мусулмонларга юриш учун Византия императорлигидан рухсат сўради. Лекин император буни рад этди.⁴⁹⁸

Солит ибн Умайр розияллоҳу анҳу Пайғамбар мактубини олиб борган Ямома Молики Ҳавза ҳам илоҳий даъватни қабул қилмади. Бироздан кейин шу ғафлатда ўлиб кетди.⁴⁹⁹

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам эчиларига эътибор беришлари керак бўлган хусусиятларга доир муҳим тавсиялар берганлар. Масалан, Расулуллоҳ Ҳумайрда бўлган айрим кишиларга ҳам мактуб ёзгандилар. Мактубни ҳазрати Иёш розияллоҳу анҳу билан юбораётиб, у кишига шундай тавсиялар бердилар:

«У ерга етиб борганингда тунда кириб борма, тонг отишини кут. Кейин чиройли таҳорат ол. Икки ракат намоз ўқи. Сени муваффақ қилиши ва ҳусну қабул кўрилишининг сўраб Аллоҳ таолога дуо қил. Кейин чиройли тайёргарлик кўр, мактубимни ўнг қўлингга ол ва уни ўнг қўлинг билан уларнинг ўнг қўлига бер. Шундай қилсанг, улар сени қабул қилишади...»

Иёш розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам буюрганларидай қилдим, исломни қабул қилдилар. Кейинги воқеалар ҳам Расулуллоҳ айтганларидек давом этди» (Ибн Саъд, I, 282-283).

Бу даъватлар Мадинадан бутун дунёга кучок очишга дастлабки қадамлар бўлган эди. Шу билан бирга араб яриморотида жонланган ислом, кундан-

497 Ибн Ҳишом, I, 4.

498 Ибн Саъд, I, 261.

499 Ибн Саъд, I, 262.

кунга ёйилиб бораверди. Зеро, буюк зафарларнинг бакувват тамаллари бево-
сита Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг муборак қўллари билан
қўйилаётганди...

Яҳудийларнинг Пайғамбар алайҳиссаломга сеҳр қилгани

Яҳудийлардан юқори табақали кишилар мусулмон бўлганини айтиб
мунофиқлик қилган ва сеҳргарликда маҳоратли бўлган яҳудий Лабид ибн
Аъсомга:

– Сен орамиздаги сеҳргарсан. Муҳаммад эркакларимиз ва аёллари-
мизни сеҳрлади. Биз унга ҳеч нарса қилолмадик. Сен Унинг бизга нималар
қилганини, динимизга қарши ишлар қилганини кўрдинг. Бизлардан кимларни
ўлдирганини, кимларни сургун қилганини кўрдинг. Биз Унинг бу қилганлари
учун сеҳрлаб жазолашни сенга топширамыз! – дейишди. Ва Борлик Нурига
сеҳр қилиш учун унга уч диноҳ (олтин) бердилар.

Лабид Пайғамбар алайҳиссаломнинг сочларидан бир нечта тола қўлга
киритиш учун тимирсилана бошлади. Излаган нарсасини қўлга киритгач, унга
бир нечта тугунлар боғлаб қуфлади. Бу тугунлаган ва қуфланган сочларни хур-
монинг қуриган гултуваги ичига қўйди. Кейин уни бир қудуқ ичидаги босомоқ
тош остига жойлаштирди Лабид сеҳр қилгач, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи
ва саллам бемор бўлдилар. Қўзлари нурсиз бўлиб қолди. Хасталиклари бир
неча кунга чўзилиб кетди. Ҳатто ейиш-ичишдан ҳам қолдилар.

Аллоҳ таоло Расулига бу сеҳрни ким, қандай қилганини ва қаерга яширган-
нини аён қилди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳазрати Али билан
Амморни Зарвон қудуғига жўнатдилар. Қудуқнинг суви хинога бўялган, сув
бўйидаги хурмо дарахтларининг боши шайтоннинг қалласидай бўлганди.
Ҳазрати Али ва Аммор қудуқ сувини тортиб, бўшатдилар. Ичидаги босомоқ
тошини қўзғатиб, сеҳрни топдилар.

Бу аснода Жаброил алайҳиссалом «Фалак» ва «Нос» сураларини келтир-
дилар. Ҳар бир оятни ўқиган сари бир тугун очилаверди. Энг сўнгги тугун
очилганида, Пайғамбар алайҳиссалом бойлоқликдан халос бўлгандек очилиб
кетдилар. Овқат еб, сув ича бошладилар. Расулulloҳ Зарвон қудуғини ёптир-
дилар. Сеҳр қилган яҳудий Лабиднинг эса юзига ҳам қарамадилар. Гуноҳини
юзига ҳам урмадилар. Ҳаётларига қасд қилган Лабид ва унинг қабилиси Бану
Зурайқ яҳудийларидан ҳеч кимни ўлдиртирмадилар.⁵⁰⁰

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир куни:

«Еттита ҳалок қиладиган нарсалардан тийилинг!» – дедилар.

– Эй Аллоҳнинг Расули! Улар нималар? – дея сўрадилар саҳобийлар.

Фахрий Коинот алайҳиссалом:

500 Қаранг: Ибн Саъд, II, 197; Бухорий, Тиб, 47, 49; Муслим, Салом, 43; Насойи, Таҳрим, 20; Аҳмад,
IV, 367, VI, 57; Айний, XXI, 282.

«Аллоҳга шерик қилиш, сеҳр (жоду) қилиш, Аллоҳнинг (ўлдиришини) ҳаром қилган бир жонни ноҳақ ўлдириш, фоиз ейиш, етимнинг молини ейиш, жанг майдонидан қочиш, покиза ва беғуноҳ аёлларни зинода айблаш», дея марҳамат қилдилар (Бухорий, «Васоя», 23; Муслим, «Иймон», 145).

Пайғамбар алайҳиссалату вассалом яна бир ҳадиси шарифларида шундай марҳамат қилганлар: «*Ким тугун тугиб, унга нуфласа сеҳр қилган бўлади. Кимки сеҳр қилса ширкка тушади...*» (Насоий, «Таҳрим», 19) «*«Ким коҳинга»⁵⁰¹ бориб, унинг гапига ишонса, Муҳаммад саллоллоҳу алайҳи васалламга нозил бўлган нарсдан ажрабди. Ким унинг ҳузурига келсаю гапига ишонмаса, қирқ кунгача намози қабул бўлмайди*». (Муслим, «Салом», 125)

Хоин ва фасодчи яҳудийларга охириги зарба

ҲАЙБАР ФАТҲИ (Сафар-Рабиулаввал 7 / 628 йил июн-июл)

Мусулмонлар ва маккалик мушриклар орасида тузилган Худайбия муаҳадасининг юзаки қараганда ислом жабҳасининг заифлигига йўйган мунофиқларнинг бу ҳаракатларига Ҳайбар яҳудийлари ҳам қўшилганди. Бир муддатдан кейин аввал сургун қилинган яҳудий қабилаларидан ораларига сиғинганларнинг гиж-гижлаши билан Ҳайбарда каттагина фасод ўчоғи тутай бошлади. Яҳудийлар Ғатафон қабиласига бирга ҳаракат қилишлари эвазига бир йиллик ҳосилларининг ярмини беришга ваъда қилишди. Уларга Ғатафон қабиласи қўшилгач, ҳаммалари бирга ёмон ниятларини амалга ошириш учун ҳаракатга киришди. Мадинага бир қўшин юборишга аҳд қилишди.⁵⁰²

Яҳудийларнинг бу хатти-ҳаракатларидан кейин Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобаларидан Абдуллоҳ ибн Равоҳани сулҳ учун Ҳайбарга юбордилар. Аммо рад жавоб келгач, саҳобаларга Ҳайбар ғазотига чиқишлидини эълон қилиб:

«*Биз билан фақат жиҳод истаганлар келсин!*» – дедилар (Ибн Саъд, II, 92, 106).

Чунки жанг бўлиши муқаррар эди. Бошқа жиҳатдан Мадина Ҳайбар билан Макка ўртасида эди. Шунинг учун ҳам қачонки мушриклар билан жанг қилинса Ҳайбар мусулмонларнинг орқасидан хавф солиб турарди.

Амри пайғамбарийни эшитган саҳобати киромлар жону дилдан ғазот даъватига ижобат этдилар. Аммо Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир томондан саҳобаларни жиҳодга чақирар эканлар, бошқа томондан Худайбияда бўлмаганларни қўшинга қабул қилмадилар. Чунки аввалги жангларда ораларига ўлжа илинжида тикилган мунофиқларнинг энг қийин пайтларда қилган

501 **Коҳин** – келажакдан хабар берилиши иддао қилинадиган фолбин. **Арроф** ҳам бир жиҳатдан коҳин маъносида келади. Фақат арроф кўпроқ ўғирланган ёхуд йўқолган бирор нарсанинг жойини хабар берадиган кишиларга айтилади. Шунингдек **мунажжим** ҳам бор, у ҳам аслида коҳин. Фарқи шундаки, мунажжам бўладиган ҳодисаларни юлдузларга қараб билишини иддао қилади.

502 Қаранг: Воқидий, II, 530-531, 566, 640; Ибн Саъд, II, 92.

хиёнатлари иймон қўшини учун кутилмаган зарба бўлганди. Энди ҳам ўша одамлар, бадавлат яҳудийларнинг кўзни қамаштирган бойлигидан улуш олиш пайида жангга қатнашишни хоҳлаётганди. Шунинг учун Ҳудайбияда бўлганлардан бошқаларнинг жангга қатнашиш истаги рад этилди. Зотан Ҳақ субҳонаҳу ва таолонинг амри ҳам айна истиқомат узра эди:

قُلْ لَّنْ تَتَّبِعُونَا

«...Айтинг: «Сира ҳам бизларга эргашмайсизлар...» («Фатҳ» сураси, 15-оят)

Мусулмонларнинг Ҳайбарга бориш учун тайёрланиши Пайғамбар алайҳиссалом билан сулҳга келишган Мадина яҳудийларини ташвишга солади ва ҳаракатга ўтишди. Улар Пайғамбар алайҳиссаломнинг Қайнука, Набир ва Қурайза яҳудийларини мағлуб қилганларидек Ҳайбар яҳудийларини ҳам мағлуб қилишларини билардилар. Ўша пайтда мусулмонларда камми-кўпми қарз бергану уни қайтариб олиш учун мўминларнинг ёқасига ёпишмаган яҳудий қолмади. Қуйидаги ҳодиса бу гапнинг исботи бўлибгина қолмай, шу билан бирга, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бировнинг ҳаққи борасида нақадар риояткор эканликларига далолат қилади:

Яҳудий Абу Шаҳм Абдуллоҳ ибн Абу Ҳадрод розияллоҳу анхудан беш дирҳам олиши керак эди. Абдуллоҳ розияллоҳу анху оилалари учун бу яҳудийдан арпа сотиб олгандилар. Абу Шаҳм ёқасига осилган эди. У зот:

– Менга бироз муҳлат бер. Иншааллоҳ, қарзимни тўлайман. Чунки Аллоҳ таоло Пайғамбарига Ҳайбар ўлжасини ваъда қилди. Эй Абу Шаҳм! Биз Ҳижознинг егулик ва бойлик жиҳатдан энг бой шахрига бораёпмиз, – деди.

Яҳудий Абу Шаҳмнинг ҳасади ва эсипатлиги ҳаддан ошди:

– Сен Ҳайбар яҳудийларини аввал жанг қилганларинг арабларга ўхшатаёпсанми? Таврот ҳаққи қасам ичаманки, у ерда ўн минглаб аскар бор – деди.

– Эй Аллоҳнинг душмани! – деди Абдуллоҳ. - Сен бизнинг ҳимоямиз остидасан. Сени Расулуллоҳнинг ҳузурларига чиқараман! – деди ва уни тутиб, Расулуллоҳнинг ҳузурларига келтирди:

– Эй Расулуллоҳ! Бу яҳудий нима деяпти бир эшитинг! – дея Абу Шаҳмнинг гапини айтди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам сукут қилдилар, ҳеч нарса демадилар. Фақат лаблари кимирагани кўрилди лекин айтган сўзларини ҳеч ким эшитмади.

– Эй Абул Қосим! Бу менга ноҳақлик қилаёпти, қарзини қайтармаяпти – деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Абдуллоҳга:

«Бунинг ҳақини бер!» – дедилар.

Абдуллоҳ факирликларини, Ҳайбардан олинадиган ўлжа билан қарзини қайтаришини айтсаларда, Расулуллоҳ алайҳиссалом ўша гапни икки бор такрорлайдилар. Шунда Абдуллоҳ розияллоҳу анху чорсуга чиқдилар. Устларидаги ридони ечиб, саллаларига ўрандилар ва яхудийга:

– Шу кийимни мендан сотиб ол! – дедилар.

Яхудий уни тўрт дирхамга сотиб олди. Абдуллоҳ розияллоҳу анху қолган қарзларини ҳам топиб бердилар (Аҳмад, III, 423; Вокидий, II, 634-635).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қўшинлари билан юриш бошлаганларида, ҳар қандай жангда бўлганидек Ҳақ субҳанаху ва таолога шундай дуо билан илтижо қилдилар:

اَللّٰهُمَّ رَبَّ السَّمٰوٰتِ السَّبْعِ وَمَا اَظْلَلْنَ رَبَّ الْاَرْضَيْنِ السَّبْعِ وَمَا اَقْلَلْنَ
رَبَّ الشَّيَاطِيْنِ وَمَا اَضَلَّلْنَ رَبَّ الرِّيَّاحِ وَمَا ذَرَيْنِ اَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ
وَخَيْرِ اَهْلِهَا وَخَيْرَ مَا فِيْهَا وَنَعُوْذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ اَهْلِهَا وَشَرِّ مَا فِيْهَا

«Эй етти қават осмондагиларнинг ва остидагиларнинг, етти қават ерларнинг ва ичидагиларнинг, шайтонларнинг ва адашганларларнинг, шамолларнинг ва соғурилганларнинг Робби бўлган Аллоҳим! Биз Сендан бу масканининг, аҳолисининг ва ичида бўлган барча нарсанинг хайрини истамиз! Бу ҳудуднинг, одамларининг ва унинг ичидаги нарсаларнинг ёмонлигидан Сенга сигинамиз!»⁵⁰³ (Ибн Ҳишом, III, 379; Вокидий, II, 642).

Йўлда бораётганларида мусулмонлар баланд овозда: «Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар! Ла илаҳа иллаллоҳу валлоҳу акбар!» дея барчалари бирга такбир айта бошлашди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай марҳамат қилдилар: «*Нафсингизга марҳаматли бўлинглар! Зеро сизлар эшитмайдиган зотга хитоб қилмаяпсизлар. Сизлар кўриб турган, эшитган, (қаерда бўлсангиз ҳам) сиз билан бирга бўлган Зотга, Аллоҳга хитоб қилаяпсизлар. Дуо қилаётганингиз Зот сизларга шоҳ томирингиздан ҳам яқиндир*» (Бухорий, «Даъват», 50, 67; Муслим, «Зикр», 44).

Пайғамбар алайҳиссалоту вассалом Ҳайбарга тунда кириб келдилар ва ўша ерда кутиб турдилар. Чунки Расулуллоҳ алайҳиссалом тунда душман устига ҳужум қилмас, тонг отишини кутардилар. Тонг отгач яхудийлар қазма, белкурак ва замбиллари билан ташқарига чиқишди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни кўриб:

– Муҳаммад, чиндан ҳам Муҳаммад ва аскарлари! –дея бақириб қалъаларига кириб кетишди. Шунда Расули Ақрам соллаллоҳу алайҳи ва

503 Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи вассаллам ҳар қандай аҳоли пункитига кирганларида уни кўрганларида доимо шу дуони ўқирдилар. (Ҳоким, I, 614/1634)

саллам: *«Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбар! Хароб бўлиб қолди Ҳайбар! Биз душман қавмининг юртига ҳужум қилиб кирдикми, огоҳлантирилган кофирларнинг ҳолига вой бўлади!»* – дея марҳамат қилдилар (Бухорий, “Мағозий”, 38; Ибн Ҳишом, III, 380).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қароргоҳларини Гатафон ва Ҳайбарнинг ўртасида жойлашган Рожийда қурдилар. Бу йўл билан икки иттифоқчиларни бирлашишига тўсқинлик қилдилар. Бу орада Ҳайбар яҳудийлари ёрдам сўрагани учун ҳаракатга киришган гатафонликлар йўли тўсилганини кўриб, кўрқиб орқага қайтишди. Шундай қилиб, жангга ёлғиз киришга мажбур бўлган Ҳайбар яҳудийлари қалъаларига бекиниб, уришишга мажбур бўлишди.

Қамал асносида бир фитначи яҳудийларни жангга қайраш учун ёлғон-яшиқ гаплар айтганди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Яҳудийларга бир шайтон келибди-да «Муҳаммад фақат молларингизни қўлга киритиш учун сизлар билан жанг қилаяпти!» дебди. Уларга «Ла илаҳа иллаллоҳ, денглар, шу билан молингиз ва жонингизни асраб қолинг. Охиратдаги ҳисобингиз эса Аллоҳга оид!» дея овоз беринглар», – дея марҳамат қилдилар.

Яҳудийларга шундай овоз берилди. Улар эса:

— Мусонинг китоби «Таврот»га қасамки, биз сизлар айтган нарсани бажармаймиз ва динимиздан воз кечмаймиз! – дея жавоб беришди (Вокидий, II, 653).

Қамал бир неча кун давом этди. Мусулмонларнинг егуликлари тугаб бораётганди. Жанг шартлари борган сари машаққатли бўлаётганди. Мусулмонлардан шахид тушганлар, яраланганлар бўлар, қийинчиликларга учраётган эдилар. Лекин Расулуллоҳ ҳар қандай фурсатда одамларни исломга ва Аллоҳга даъват қилишдан қайтмасдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам исломга даъват борасида ҳеч кимни кичик ва ҳақир кўрмасдилар. Жумладан Ҳайбар фатҳи асносида ҳам шундай бўлади. Расулуллоҳ бир яҳудийнинг қўйларини боқаётган қулга исломни узундан-узон англатибдилар ва қулнинг ҳидоят топишига сабабчи бўлибдилар.⁵⁰⁴ Ҳодиса шундай рўй беради:

Яҳудийларнинг юкори табақали кишиларидан бирининг қўйларига чўпонлик қилиб тирикчилик қиладиган Ясор бир куни эрталаб қалъадан ташқарида қўйларини боқиб юрганида Пайғамбар алайҳиссалом билан учрашиб қолади. Бир муддат суҳбатлашишганларидан кейин Ясор исломни қабул қилади. Расулуллоҳ унинг исмини Аслам деб қўйдилар. Кейин чўпон қўлидаги қўйларни нима қилишни сўради. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дедилар:

504 Ибн Ҳишом, III, 398.

«Уларни орқага қайтар ва ҳайда! Шубҳанг бўлмасин, ҳаммаси эгаларига қайтади». Аслам бир ҳовус чағал-тош олиб қўйларга қарата иргитди ва:

— Эгаларингизга қайтинг Бундан кейин ҳеч қачон сизлар билан бирга бўлмайман, — деди. Қўйлар тўдаланиб қайтишди, худди уларни кузатиб бораётган биров орқасида бордек қалъага киришди. Чўпон эса мусулмонлар билан бирга жанг қилиш учун қалъага қараб юрди.⁵⁰⁵

— Мусулмон бўлганларидан кейин дарҳол жиҳодга қатнашган Аслам розияллоху анху бироздан кейин шаҳид бўлдилар ва Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг ёнларига келтирилди. Расулуллоҳ айим саҳобийлари билан бирга унга қараб келгандилар, бирдан юзини бошқа томонга ўгирди. Сабабини сўраганларга: *“Ҳозир Ҳурул ийндан икки завжаси ёнида ўтирибди!”* — дея марҳамат қилдилар (Ибн Ҳишом, III, 398; ибн Ҳожар, ал-Исоба, I, 38-39).

Мусулмонлар анча қийналиб, ҳужумлар қаршиликка учрагани, чарчаб ҳолдан тойганларида Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам шундай марҳамат қилдилар:

«Эртага байроғимни шундай бир кишига бераманки, унинг қўллари билан Аллоҳ Ҳайбар фатҳини эҳсон қилади. У ким бўлса ҳам Аллоҳни ва Расулини севади, Аллоҳ ва Расули ҳам уни яхши қўради!»

Ғазотда қатнашганлар байроқ ораларидан кимга берилишини муҳокама қилиб тунни ўтказишди. Тонг отгач Аллоҳ ва Расулининг муҳаббатига ноил бўла олиш умиди билан байроқ ўзига берилишини хоҳлаган барча саҳобалар Расули Акрам соллаллоху алайҳи ва салламнинг ҳузурларига қараб чопдилар. Ҳазрати Умар розияллоху анху:

— Амирликни ўша кунгидек ҳеч қачон орзу қилмагандим. Мени чақирар деган умидда Расулуллоҳга ўзимни кўрсатишга ҳаракат қилардим, - деганлар.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам байроқни бериш учун ҳазрати Али розияллоху анхуни чақиртирдилар. Ҳазрати Алининг кўзлари оғригани учун у кишини қўлтиқларидан тутиб олиб келишди. Оғрик зўридан оёқ қўйган жойларини ҳам кўра олмайдиган ҳолатда эдилар. Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва саллам Али розияллоху анхунинг бу ҳолатларини кўриб, у кишининг оғриган кўзларини ўқиб, муборак нафаслари билан куфладилар. Аллоҳнинг арслони ҳазрати Али Аллоҳнинг изни билан шифо топдилар. Шундан кейин Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам у кишига зирх кийдириб, байроқни қўлларига бериб шундай дедилар:

«Эй Али! Қани олга! Аллоҳ фатҳни муяссар қилгунича ҳеч қаерга қараш йўқ!» Ҳазрати Али розияллоху анху дарҳол юриш бошладилар, кейин тўхтаб орқаларига қарамасдан овоз бердилар:

— Эй Аллоҳнинг Расули! Улар билан нима (килишлари) учун жанг қилайин?

505 Ибн Ҳишом, III, 397-398; Ибн Ҳожар, ал-Исоба, I, 38-39.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай марҳамат қилдилар:

«Улар билан Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқлиги учун ва Муҳаммад Аллоҳнинг Расули эканлигига шаҳодат келтургунарлича жанг қил. Бун қилганларида дин ҳаром қилган нарсаларни поймол қилмагунарлича қонлари ва молларини сендан ҳимоя қилган бўладилар. Асл ҳисоб-китоблари(ни кўриш эса) Аллоҳга оид. Шошилмасдан, гоятда сокин ҳолатда уларнинг ёнига бор. Аввал уларни исломга даъват қил! Агар бу даъватинг билан бир киши мусулмон бўлса, бу сенга қизил туялар берилишидан кўра хайрлироқдир!» (Бухорий, “Асхобун-Набий”, 9; Муслим, «Фадойил ус Саҳоба, 32-34; Ҳайсамий, VI, 151). Ўша кун яҳудийларнинг энг таниқли жангчилари ўлдирилди. Ҳайбар фатҳ қилинди. Ҳайбарнинг саккиз қалъаси бор эди. Иккитасини жанг қилмасдан таслим қилдилар. Шундай қилиб, мўъжизаи Пайғамбарий рўй берди. Бу жангда яҳудийлар тўқсон уч нафар ўлик, мўминлар эса ўн беш нафар шаҳид бердилар.⁵⁰⁶

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга Ҳайбар ғазотида бўлдик. Мусулмонлигини айтган бир киши ҳақида Расулуллоҳ: “*У дўзах аҳлидандир!*» дедилар. Жанг бошланганида у киши қаҳрамонларча жанг қилди ва яраланди. Саҳобалардан айримлари:

– Эй Аллоҳнинг Расули! Сиз бироз аввал дўзах аҳлидан деган киши жуда қаттиқ жанг қилди ва ўлди! – дейишди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам яна:

«У жаҳаннамга кетди!» дедилар.

Бу жавобдан сал қолса мусулмонлардан баъзилари шубҳага тушарди. Аскарлар бу аҳволда экан, Расулуллоҳ алайҳиссолату вассаломга:

– У аскар ҳали ўлмабди, лекин жуда оғир жароҳатланибди! – дейишди. Тун чўкиб, у киши жароҳатининг оғриғига чидаёлмади. Қиличининг тиғини олиб устига босди ва ўз жонига қасд қилди. Бу гап Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга хабар берилди.

«Аллоҳу акбар! Гувоҳлик бераманки, мен Аллоҳнинг қули ва Расулиман!» дея марҳамат қилдилар. Кейин Билол розияллоҳу анҳуга одамлар орасида бун эълон қилишни амр этдилар: *«Жаннатга фақат мусулмонлар киради. Шуниси аниқки Аллоҳ, бу динни фожир бир киши билан ҳам қувватли қилади»* (Бухорий, «Жиход», 182, «Мағозий», 38, «Қадар» 5; Муслим, «Иймон», 178).

Ҳайбар фатҳидан кейин яҳудийлар ўз ерларидан яримчи (шерик) бўлиб қолишни сўради. Шунинг учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам барча яҳудийларни сургун қилмадилар. Хоҳлаган пайтларида чиқариш шарти билан

506 Сайид Сайфуллоҳ бу ҳодисани шундай деган:

Нон учун мадҳ айлама нодоний нодонлик шудир

Ҳайбарий нафсин ҳалок этки, шоҳимардонлик шудир!..

“Бир лўқма нон учун ёмон ва жоҳил кишиларни мадҳ этма – зеро асл нодонлик шу. Ҳайбар қалъаси каби кучли нафсингни енгинки, ҳазрати Алидек қаҳрамон бўласан”.

бу унумдор тупроқларда ишлаб топганларининг ярмини бериш ҳисобига яҳудийларни яримчи ўлароқ қабул қилдилар. Бу яҳудийлар хазрати Умар халифалиги пайтигача шу ҳолатда ўз ерларида қолишди.⁵⁰⁷

Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анҳу ҳар йили у ерга борар, чиққан маҳсул миқдорини тахмин қилиб, ярмининг ҳисобини улардан оларди. Яҳудийлар Абдуллоҳнинг тахминдаги қатъиятидан безовта бўлардилар. Ҳатто бир гал уларнинг фойдасига ишлаши учун пора ҳам таклиф қилишди. Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анҳу уларга:

– Сизлар менга (хунук хатти-ҳаракатларингиз туфайли) Аллоҳ махлуқотларининг энг ёқимсизисизлар. Шунга қарамай, сизларга бўлган ғазабим сизга адолат билан муносабатда бўлишимга монелик қилолмайди. Сиз менга таклиф қилган нарса пора. Пора эса ҳаромдир. Биз уни емаймиз – дедилар.

Яҳудийлар Абдуллоҳ розияллоҳу анҳунини кузатиб:

– Мана шу адолат ва тўғрилиқ билан самоват ва арз низомда тик туради – дейишди (Муватта, Мусокат, 2).

Бировнинг ҳақкига риюя қилиш

Ҳайбар фатҳида қўлга киритилган ўлжалар у ерда бўлса ҳам бўлмаса ҳам, Ҳудайбия сафарида қатнашганлар орасида тақсимланди. Чунки Аллоҳ таоло Ҳайбар ўлжаларини Ҳудайбия сафарига чиққан мусулмонларга «Фатҳ» сура-сининг йигирманчи ояти билан ваъда қилганди.⁵⁰⁸

Умар ибн Ҳаттоб розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: «Ҳайбар ғазоти куни Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобаларидан бир гуруҳ келди ва:

– Фалончи шаҳид, писмадончи ҳам шаҳид! – дейишди. Кейин бир кишининг ёнидан ўтаётди:

– Фалончи киши ҳам шаҳид бўлибди! – дейишди.

Пайғамбар алайҳиссалоту вассалом:

«Йўқ! Мен уни ўлжа тушган моллардан ноҳақ олинган камзулда жаҳаннамда кўрдим», – дедилар» (Муслим, “Иймон”, 182).

Энг юксак мартабалардан бири бўлган шаҳидлик кишининг бир нечта гуноҳига каффорат бўлса-да, омманинг молига хиёнат ва бировнинг ҳаққини ейиш каби гуноҳларнинг афв этилишига сабаб бўлмаяпти. Шунинг учун Пайғамбар алайҳиссалом шаҳид бўлгани хабар берилган бу саҳобанинг ўлжага олинган моллар бўлишилмасдан уларнинг ичидан бир камзулни олгани учун

507 Муслим, Мусокат, 5; Абу Довуд, Ҳарож, 23-24/3007.

508 Воқидий, II, 684.

дўзахда ёнаётганини айтган, омма молига хиёнат ва бировнинг ҳақини ейиш кечирилмаслигини умматга билдирганлар.

Пайғамбар алайҳиссаломга хизмат қилган Мидъам деган занжи кул бор эди. Уни Рифоа ибн Зайд ҳадя қилган эди. Пайғамбар алайҳиссаломнинг юкларини тушираётганида қаердан келгани номаълум бўлган ўқ унга тегиб вафот этди. Мусулмонлар:

– Эй Мидъам! Жаннат сенга муборак бўлсин! Эй Расулуллоҳ хизматкорингизга шаҳидлик муборак бўлсин! – дея олқиш ва севинчларини изҳор қилганларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Йўқ! Ундай эмас. Жоним қўлида бўлган Аллоҳга қасамки, Ҳайбар куни ўлжалар бўлишилмасдан олдин олган бир гилам ҳозир унинг устида лов-лов ёнмоқда!» – дедилар.

Буни эшитган мусулмонлар қаттиқ кўрқишди. Бир киши Расули Акрам алайҳиссаломга биттами-иккитами пойабзал-боғичи олиб келди:

– Эй Расулуллоҳ! Мен ҳам ўлжа моллари бўлинмасдан пойабзалларим учун бу ипларни олгандим – деди.

Пайғамбар алайҳиссалом:

«Сенга ҳам жаҳаннам оловидан бир ёки икки боғ (яъни шулар туфайли азоб) бор», – дея марҳамат қилдилар (Бухорий, «Айман», 33; Муслим, “Иймон”, 183).

Ҳайбар фатҳ қилинган куни бир киши Пайғамбар алайҳиссаломнинг хузурларига келиб:

– Эй Аллоҳнинг Расули, бугун шундай фойда қилдимки, бундай фойдани шу водий аҳлидан ҳеч кимса қозонмаган – деди.

Пайғамбар алайҳиссалом:

«Қара-я! Нималар қозондинг?» дея сўрадилар.

– Мен олиб-сотишни тўхтатмасдан давом этдим. Шундай бўлдики, уч юз уқкия фойдани қўлга киритдим – деди у киши.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Сенга фойдаларнинг энг яхшисини айтайми?» – дея сўрадилар.

– Нима экан, эй Аллоҳнинг Расули? – деди.

Набийи Акрам алайҳиссалом шундай жавоб бердилар:

«(Фарз) намозидан кейин ўқийдиган икки ракат нафл намоз» (Абу Довуд, “Жиход”, 168/2785).

Муҳожирлар Ҳайбар фатҳидан ўзларига тушган мол ва хурмозорларни олганларидан кейин молиявий аҳволлари яхшигина изига тушди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ансорларнинг уларга аввал

бағишлаган ёхуд фойдаланиш учун омонат берган хурмозорларни ва дарахтларини Ансорлар жамоасининг ўзига қайтариб бердилар.⁵⁰⁹

Давсликларнинг Мадинага келиши

Бу аснода Давс қабиласидан бир гуруҳи Мадинага келди. Уларга бош бўлган Туфайл ибн Амр исломнинг дастлабки йилларида Маккада Расулуллоҳ алайҳиссалом билан учрашиб, мусулмон бўлганди. Кейин Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламдан изн олиб қабиласига қайтган ва уларни исломга даъват қилганди. Унинг даъватини биринчи бўлиб қабул қилган киши Абу Ҳурайра ҳазратлари бўлди.⁵¹⁰ Кейинчалик мусулмонларнинг сони ортиб, етмиш-саксон хонадонга етди. Улар Ҳайбар фатҳи пайтида ҳижрат қилиб Мадинага келишди. У ерда Ҳайбарга бориб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан учрашдилар ва жиҳодга қатнашдилар.

Сафар асносида Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу жуда сабрсизланадилар, тезроқ Оламларнинг Сарвари билан учрашиш учун тиришадилар. Бир томондан: *«Эй сафар туни! Сенинг узунлигинг ва машаққатингдан сиқилдим! Лекин мени куфр ва инкор юртидан қутқарган ҳам сенсан!»* деган маънода байт ўқирдилар (Бухорий, “Мағозий”, 75; Вокидий, II, 636).

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу давсликлар билан бирга Ҳайбарга борганларида, Пайғамбар алайҳиссалом Ҳайбарни фатҳ этгандилар.⁵¹¹ Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Абу Ҳурайрани кўриб:

«Сен кимлардансан?» – дея сўрадилар.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу:

– Давсданман, - дедилар.

Пайғамбар алайҳиссалом вассалом:

«Мен Давсдан ким билан учрашган бўлсам, унда фақат хайр кўрдим!» – дедилар (Термизий, «Манокӣб», 46/3838).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам давсликларга Ҳайбар ўлжаларидан улуш бердилар.⁵¹²

Ҳабашистон муҳожирларининг қайтиши

Ҳайбар фатҳи тугаганидан кейин Ҳабашистоннинг ўн олти кишилик ҳижрат қарвони ҳазрати Жаъфар бошчилигида Мадинага қайтдилар. Қарвондагилар Расулуллоҳнинг Ҳайбарга кетганларини эшитиб, йўлларида давом

509 Ибн Қаййим, III, 359.

510 Ибн Ҳожар, *ал-Исоба*, II, 226.

511 Ибн Саъд, IV, 328.

512 Ибн Саъд, I, 353.

этиб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан учрашдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳазрати Жаъфарга аввал:

«Яратилиш ва ахлоқ жиҳатидан менга жуда ўхшайсан!» – дея марҳамат қилдилар. Кейин ҳазрати Жаъфарнинг пешоналаридан ўпиб:

«Ҳайбар фатҳи билан севинайми, Жаъфарнинг қайтиши билан севинайми, билмайман!» – дедилар (Ибн Хишом, III, 414). Жаъфар розияллоҳу анҳу илтифоти набавийдан ҳаяжонланиб кетдилар. Беҳад севиниб, масъум гўдак каби бир оёқ устида Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг атрофларидан айланиб, қувончдан ўзларини йўқотаёздилар.⁵¹³

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Жаъфар розияллоҳу анҳуни бу ҳолатдан қайтармадилар. Бу важд ҳоли баъзи тариқатларда тақрири суннат ўлароқ қабул қилинган ва важд ҳолида асосли номланган.⁵¹⁴

Шоир Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг муҳаббати билан лиммо-лим тўлган бу важд ҳолини шундай тараннум этади:

Айлаин ушшоқи шайдо доимо,

Талъатингдир я Расулуллоҳ Сенинг!..

«Эй Расулуллоҳ! Ошиқларни (маст айлаб) далли-демона айлаган, (албатта) Сенинг (Ҳаққнинг ойнаси бўлган ва бениҳоя нури илоҳий ёғилиб турган муборақ) юзингнинг тенгсиз гўзаллигидир...»

Ҳабашистон муҳожирлари билан бирга Яман қабилаларидан бўлган Ашъарийлар ҳам Ҳайбарга келгандилар. Улардан бири бўлган Абу Мусо ал-Ашъарий шундай дейдилар:

«Биз ашъарийлар ямандалигимизда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг зуҳур этганликлари хабарини эшитдик. Шундан кейин қавмимиздан эллик икки киши билан бирга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига ҳижрат қилиш учун йўлга чиқдик. Йўлда ҳаво ҳолатлари бузилиб, кемамиз бизни Ҳабаш Нажошийсининг ўлкасига олиб борди. У ерда Жаъфар розияллоҳу анҳу ва уларнинг шериклари билан учрашдик.

Жаъфар розияллоҳу анҳу:

– Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бизни бу ерга юбордилар ва бир муддат шу ерда яшашни амр этдилар. Сизлар ҳам биз билан шу ерда қолинглар – дедилар.

Нихоят у ердан кемага ўтириб, йўлга тушдик. Ҳаммамиз биргаликда Мадинага келдик. Ҳайбар фатҳ қилинган кезлар Расулуллоҳ билан дийдорлашдик. Пайғамбар алайҳиссалом бизга Ҳайбар ўлжасидан улуш бердилар» (Бухорий, «Мағозий», 38; Муслим, «Фадоил ус саҳоба, 169).

513 Аҳмад, I, 108; Ибн Саъд, IV, 35.

514 Мавлавийликдаги зикрда важд ҳолига келгандан кейин бошланган само ҳам бу ҳодисадан илҳомланиб олинган.

Яҳудийларнинг Пайғамбаримиз алайҳиссаломни заҳарламоқчи бўлганлари

Бу орада яҳудийлар мусулмонлардан ҳар қанча инсоний муомала кўрсалар-да хоинликлардан воз кечмадилар. Улар яширинча режа тузиб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламни ўлдирмоқчи бўлдилар. Бу бадбахтлар ҳали аввалги ёвузликларининг оқибатлари унутилмай туриб, ўзларини бошқа яҳудий қабиалари каби сургун қилинмасдан афв этган буюк Пайғамбарга шундай разил хиёнатни қилиш билан яна бир бор аҳдини бузишди.

Бу жирканч хиёнатни рўёбга чиқариш учун яҳудийлар раисларидан Ҳориснинг қизи Зайнаб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни саҳобалари билан бирга таомга даъват қилди. Бир қўй сўйиб қовурди ва ҳамма жойини заҳарлади. Пайғамбар алайҳиссалом қўйнинг курак қисмини хуш кўрганларини билиб, ўша жойини кўпроқ заҳарлади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам биринчи луқмани оғизларига олган заҳоти, уни чиқардилар ва саҳобаларига:

«Бу гўшт заҳарлангани менга хабар қилинди, зинҳор еманглар!» – дедилар. Фақат саҳобалардан Бишр ибн Баро Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам овқатга қўл узатганларида гўшtdан бир бўлак олган, Пайғамбар алайҳиссаломнинг оғохлантиришлари воқе бўлмасдан аввал гўштни чайнаб ютган эди. Ундан бошқа ҳеч ким гўшtdа қўл чўзмаганди.

Кўп ўтмасдан хиёнат қилган аёл тутилиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига келтирилди. Пайғамбар алайҳиссалом унга:

«Бу қўйни сен заҳарладингми?» – дея сўрадилар.

– Заҳарлаганимни Сенга ким айтди? – деди Зайнаб.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Шу қаршимдаги курак суяги хабар берди», – дедилар.

– Ҳа, мен заҳарладим! – дея айбига иқрор бўлди Зайнаб.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам нега бундай қилганини сўрагандилар:

– Сен менинг отамни, амакимни ва эримни ўлдирдинг! Қавмимга қилмаганинг қолмади! Ўз-ўзимга «Агар У чиндан ҳам Пайғамбар бўлса, қилган ишимни Унга, албатта, Аллоҳ билдиради ва заҳар унга зарар бермайди; агар у ёлғончи киши ё бир ҳукмдор бўлса, шу заҳардан ўлади ва ундан кутуламиз!» дея ўйладим! – деди.

Пайғамбар алайҳиссалом:

«Аллоҳ буни қиладиган қувватни сенга бермаган!» – дедилар.

Аёл бир томондан ёвузлигини эътироф этаркан, иккинчи томондан гувоҳи бўлган мўъжизанинг таъсирида имон келтириб, пушаймонлигини айтди. Афв сўраб ёлворди. Оламларга раҳмат қилиб юборилган Пайғамбар алайҳиссалом

Ўзларига қилинган бу суиқасдни афв этдилар. Лекин бироздан кейин Бишр розияллоҳу анҳу заҳар таъсирида ўлгани учун ворислари қасос сўради. Шунда Ҳориснинг кизига ҳам худди ўша заҳар ичирилиб, қасос олинди.

Пайғамбар алайҳиссалату вассалом ҳам заҳар таъсиридан кутилиш учун икки елкаларининг орасидан қон олдирдилар (Бухорий, «Жузъ», 7; Муслим, «Салом», 45; Ибн Ҳишом, III, 390; Вокидий, II, 678-679; Ҳайсамий, VI, 153).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уч йилдан кейин вафотлари асносида хасталиклари шу заҳардан бўлганини айтганлар (Ҳоким, III, 242/4966).

Мутъа масаласи

Ҳайбар фатҳи асносида аввал у ҳақида бирор наҳий содир бўлмаган ва «мутъа никоҳи» деб аталадиган «вақтинчалик уйланиш» ман қилинди. Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу шундай деб марҳамат қиладилар:

— Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳайбар ғазотида аёлларга мутъа қилишни ва хонаки эшаклар гўштини ейишни ҳаром қилдилар» (Бухорий, «Мағозий», 38, «Никоҳ», 31; Муслим, «Никоҳ», 29-32, Муватто, «Никоҳ», 41, Насоий, «Никоҳ», 71)

Мутъа – бир аёл билан маълум бир маблағ эвазига, маълум муддатгача никоҳланишдир. Жоҳилият давридан қолган никоҳ тури эди. Мутъа никоҳи аввалдан белгиланган муддат келганида узилади. Мерос, нафақа, идда каби одатий никоҳдаги ҳолат ва ҳақлар мутъа никоҳида бўлмайди. Шунинг учун ҳам Ҳайбар ғазотидан кейин кўплаб ҳадислар билан бу никоҳ ҳаром қилинган, ундан қайтарилган. Бу ҳақидаги ривоятларнинг бири қуйидагичадир:

«...Энди уни Аллоҳ таоло қиёмат кунигача ҳаром қилди. Кимнинг ёнида мутъа билан никоҳланган бир аёл бўлса, уни қўйиб юборсин. Уларга маблағ сифатида берган нарсангиздан ҳеч нарсани қайтариб олманг» (Муслим, «Никоҳ», 21, ибн Можа, «Никоҳ», 41, Доримий, «Никоҳ», 16, Аҳмад, III, 406).

Ҳазрати Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Табук ғазотида эканликларида «Саниятул вадоеъ» деган жойда дам олиш учун тўхтагандилар. Ўша ерда йиғлаб турган аёлларни кўрдилар ва уларнинг нима учун йиғлаётганини сўрадилар. «Булар мутъа қилинган аёллардир!» дея жавоб олдилар. Бунга жавобан Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

— *Мутъани Исломининг никоҳ, талоқ, идда ва мерос билан боғлиқ ҳукмлари ҳаром қилди*» - деб марҳамат қилдилар (Ибн Балбон, VI, 178, Доракутний, III, 259).

Шундай қилиб, мутъа йўли билан никоҳланган на хотиндир, на жориядир. Мутъа - аҳли сунна ва жамоа уламоларининг иттифоқи билан «зино» ўлароқ қабул қилинган.

Ибн Аббос розияллоҳу анҳумо ҳикоя қиладилар:

«Исломдан аввалида мутъа бор эди. Бир киши ўзи ҳеч кимни танимайдиган жойга борганида, ўша ерда бўлган бир аёл билан ўша ерда қоладиган муддатгача никоҳланарди. Шундай қилиб, аёл унинг нарсаларини муҳофаза қилар, ишларини бажарарди. Бу ҳолат «Мўъминун» сураси нозил бўлгунича давом этди.

وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ

«Улар фаржларини сақловчилардир».

إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ

«Магар ўз жуфти ҳалоллари ва қўлларида мулк бўлганлардан (сақламасалар), албатта, улар маломат қилинувчи эмаслардир» («Мўъминун» сураси 5-6 оятлар).

(Бу оят нозил бўлгач, мутъа ҳаром деб эълон қилинди). Бу иккиси (хотин ва жория)дан бошқа ҳамма муносабатлар ҳаромдир (Термизий, «Никоҳ», 29/1122).

Мутъанинг Жамиятдаги Зарарлари Қўйидагилардан Иборат:

А) Фарзандларнинг зарар кўриши. Бу фарзандлар отасиз улғайганлиги учун ҳам валади зино каби тарбиядан бенасиб улғаядилар. Қиз фарзандларда, айниқса, бу ҳолат янада ваҳималироқдир.

В) Ота мутъа қилган бир аёл билан ўғилнинг ҳам билмай ё одатий, ё мутъа никоҳи туфайли ўша аёлга уйланиш эҳтимоли бор. Ҳатто бир кишининг ўз қизи, набираси, синглисининг қизи, яъни никоҳи абадий ҳаром қилинганлар билан никоҳланиш эҳтимоли бор. Бу нарса эса, мутъанинг энг катта фожиаларидан бири ҳисобланади. Тарихда бунинг бир қанча мисоллари ҳам рўй бергандир.

В) Бир неча марта мутъа қилган одамнинг мероси тақсимланмаслиги. Чунки бундай одамнинг меросхўрларининг на сони, на исмлари ва на ерларини билиб бўлади.

Мутъа никоҳи келтириб чиқарадиган бу оқибатлар ростдан ҳам кўрқинчлидир. Бу наслни йўқ қилиб юборишдан бошқа нарса эмасдир. Мутъа қилинган аёлнинг руҳияти бузилади. Чунки «ижарага берилиш» инсоннинг ғурурини синдирувчи, шаънини поймол қилувчи энг ёмон нарсадир. Шу туфайли ҳам баъзилар мутъани «номус фитнаси» дейишади (Иброҳим Жонон. «Номус фитнаси - мутъа». Истамбул. 1993).⁵¹⁵

515 Мутъа масаласи билан боғлиқ янада батафсил маълумот учун қаранг: Иброҳим Жонон, *Номус фитнаси мутъа*, Истамбул, 1993.

Бир киши шу жирканчликларга қарамай, қизининг ё онасининг мутъа қилинишини хоҳлайдими? Мана шунинг ўзи ҳам мутъанинг фожиаларини кўрсатиш учун кифоя қилади.

Ҳайбардан қайтиш

Ҳайбар фатҳидан қайтишда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинадан икки кунлик масофада бўлган Фадак деган жойга ўз элчиларини юбордилар. У ерни жангсиз Ислом ҳудудига кўшиб олдилар.

Яна Ҳайбардан қайтишда йўл устида бўлган, яҳудийларнинг маркази ҳисобланган Водил куроъ ҳам бир кунлик камалдан кейин фатҳ қилинди. Улар ҳам ҳудди ҳайбарликлар каби ўз ердарида ишлаб, олинган ҳосилнинг ярмига шерик бўлиш шарти билан ўз ерларида қолдирилди.

Таймо яҳудийлари эса, ўзлари келиб, жизя ва харож беришларини айтиб, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан аҳдлашдилар. Натижада ўз ерларида қоладиган бўлдилар. Тупроқлари ҳам ўзларига қолди. Бу яҳудий қабилалари аввалроқ Ҳайбар яҳудийлари билан аҳдлашиб, Мадинага юриш қилишга қарор қилишганди (Ибн Ҳишом, III, 391, Вокидий, II, 707, 711).⁵¹⁶

Ҳайбар ва унинг фатҳи туфайли мусулмонлар учун Макка фатҳининг йўли очилди. Зеро Бани Қайнукоъ, Бани Надиз, Бани Қурайза ва ниҳоят Ҳайбар яҳудийларининг мағлубияти инсонларнинг кўзини кўрқитган, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ғолиб бўлиши ҳақида ҳеч кимда шубҳа қолмаганди. Чунки булар Ҳижоз яҳудийларининг энг бойи, энг кучлилари бўлиб, жасурликлари, мардликлари тилларда дoston эди. Забт қилиб бўлмас қалъаларга ва ҳосилдор боғларга эга эдилар. Бутун араблар уларга сиғинса ҳам, уларни кўрий оладиган кучга эга эдилар. Аммо Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам томонидан камал қилиниб, У зотга таслим бўлганларида, бу мардлигу қаҳрамонликларининг қанчалик тез йўқ бўлиб қолганини, қанчалик оғир шартлар юклатилганини ва уларнинг ўша шартларга бош эгишдан бошқа чоралари қолмаганини ҳамма кўрди. Шу сабабли шамол мусулмонларнинг фойдасига эса бошлади (Вокидий, II, 729-731, ибн Касир ал-Бидоя, IV, 234).⁵¹⁷

Шунингдек, Ҳайбар фатҳида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам жангда эри вафот этган София бинти Хуяй розияллоҳу анҳо онамизга уйландилар (ибн Саъд, VIII, 121-126).⁵¹⁸

София онамиз Пайғамбаримизнинг Ҳайбарга келишларидан бир неча кун аввал яҳудийларнинг бошлиқларидан бири билан оила қурганди. Никоҳ кечасида тушида бир ойнинг Мадина томонидан келиб, қучоғига тушганини кўради. Бунга эрига айтиб берганида, эри ғазабланиб:

516 Қаранг: Ибн Ҳишом, III, 391; Вокидий, II, 707, 711.

517 Қаранг: Вокидий, II, 729-731; Ибн Касир, «ал Бидоя», IV, 234.

518 Ибн Саъд, VIII, 121-126.

«Сен Ҳижоз ҳукмдори Муҳаммадга боришни хоҳлаяпсан», деб, юзига уриб кўзини кўкартирганди. Эри ўлиб, София онамиз Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан оила курганида кўзидаги ўша зарбанинг изи ҳали ҳам турганди. Фаҳри коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Бу нима?» деб сўраганида ҳазрати София онамиз бўлиб ўтган ҳодисани айтиб берганди.

Расулulloҳ унга Ислom ҳақида гапириб бердилар.

«Биз сени динингни алмаштиришга мажбурламаймиз. Агар сен Аллоҳ ва Расулини танласанг, сени завжаликка қабул қиламан. Агар яҳудийликни танласанг, сени озод қиламан, қавмингга кетасан», дедилар. София онамиз Ислomни танладилар ва «уммаҳатул мўминийн» (мўминларнинг оналари) орасидан жой олдилар (Вокидий, II, 674, 707, ибн Саъд, VIII, 123, Аҳмад, III, 138).

Фаҳри коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг яҳудий бошлиқларидан Хуяйнинг қизи Софияга уйланишлари Ҳайбар яҳудийлари билан яқинлашишга, орадаги хусуматнинг камайишига ва дўстона муносабатлар ўрнатилишига васила бўлди. София онамиз яҳудий қариндошларига доимо силаи раҳм қиларди. Ўша қариндошлик ришталарига қаттиқ амал қилгани туфайли ҳам шикоятларга қолганди. София онамиз ҳатто яҳудийларнинг Хонаи саодатдаги тамсилчиси (вакиласи) эди гўё. Бир куни София онамиз розияллоҳу анҳонинг жорияси ҳазрати Умарга хилофат замонларида:

— Эй мўминларнинг амири! София шанба кунини яхши кўради ва яҳудийлар билан алоқасини давом эттирмоқда» деб шикоят қилади.

Бунга биноан ҳазрати Умар онамиз Софияга одам юбориб, ҳолатни ўрганиб келишини буюради. Мухтарама онамиз элчига:

— Шанба кунини сўраяпсан! Аллоҳ менга жума кунини берганидан бери шанба кунини яхши кўрмайман. Яҳудийлари ҳақидаги саволингга келсак, улар орасида менинг қариндошларим бор. Силаи раҳм қилаяпман» деб жавоб беради (ибн Ҳожар, ал-Исоба, IV, 347).

Кейин София онамиз розияллоҳу анҳо жориясидан нима учун бу тухматни қилганини сўрайди. У:

«Шайтонга эргашдим», деб, гуноҳини эътироф қилади.

София онамизнинг жавоби эса, У зотнинг Ислom ахлоқига нақадар амал қилганини кўрсатадиган даражада эди. Ўзига ноҳақлик қилиб, тухмат қилган жориясига:

«Кет! Сени озод қилдим!» деди (ибн Ҳажар, ал-Исоба, IV, 347).

Қазo умраси (Зулқаъда 4/Март 629 йил)

Бир йил аввал эҳромга киргани ҳолда Макка мушриклари руҳсат бермаганилиги сабабли қилинмаган умранинг ўрнига қилингани учун ҳам бу умрага «қазo умраси» дейилади.

Худайбияда тузилган шартномаган мувофик, бир йил кейин қилинадиган умранинг вақти келганди. Ҳижрий 7-йилнинг зулқаъда оғи киргач, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳудайбия сафарида иштирок этган саҳобаларнинг ҳаммасини умрага тайёрланишларини буюрдилар. Халойикқа ҳам тайёргарлик кўришларини айтдилар. Мадина атрофидан келган ва ўша вақт Мадинада бўлган араблар:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Аллоҳга қасамки, бизнинг на озуқамиз бор ва на бизни тўйдирадиган кимсамиз бор», дейишарди. Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва саллам мадиналикларга эҳтиёжмандларга Аллоҳ учун ёрдам қилишларини, садақа беришларини амр қилдилар. Агар уларга ёрдам қўлларини узатмаса ҳалок бўлишларини айтдилар. Мадиналиклар ҳам:

— Эй Аллоҳнинг Расули! Биз нимани садақа қилиб берайлик? Бизнинг ҳам ҳеч нарсамиз йўқку!» дедилар.

Сарвари коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Нимангиз бўлса! Ҳатто яримта хурмо бўлса ҳам!» дедилар (Вокидий, II, 731-732).

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам 2000 кишилик асҳоби билан Умра учун Мадинадан Маккага қараб йўлга чиқдилар. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзи билан бирга қалқон, зирҳ, найза каби аскарый ашёлар билан 100 та от ҳам олиб чиққанди.

Асҳоби киром:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Қурайшликлар йўловчининг қуролидан бошқа аслаҳа олмаслигимизни шарт қилганди!» дедилар.

Оламларга раҳмат зот соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Биз Ҳарамга аслаҳа билан кирмаймиз! Улар фақатгина кутилмаганда келадиган ҳужумлар учун яқинимизда туради» деб марҳамат қилдилар ва у қуролларни 200 киши билан биргаликда Маккага 3 мил узоқликдаги Бани Яъжажга юбордилар (Вокидий, II, 733-734).

Сафар асносида Абвога кирганларида Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳдан руҳсат сўраб онасининг қабрини зиёрат қилдилар. Зиёрат асносида қабрни қўллари билан тузатдилар ва таъсирланиб йиғладилар. У зотнинг йиғлаганини кўрган саҳобалар ҳам кўзёшларини тутиб тура олмадилар. Кейинроқ нима учун бундай қилганларини сўрашганида У зот соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

— Онамнинг менга бўлган марҳамат ва шавқатини эслаб йиғладим!» деб жавоб бергандилар (ибн Саъд, I, 116-117).

Худайбия шарномасининг бир бандига амал қилган мушриклар, Маккани мусулмонларга ташлаб, 3 кунга шаҳар ташқарисига чиқиб кетдилар. Мушриклар тоққа чиқиб, «булар нима қиларкан?», деб, мусулмонларни мароқ билан

кузата бошладилар. Етти йиллик айрилиқдан кейин Каъбаи муаззамани кўрган мусулмонлар бир овоздан:

لَبَّيْكَ، اَللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ،
 اِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكُ، لَشَرِيكَ لَكَ

«Лаббайка Аллоҳумма лаббайк,

Лаббайка ла шарийка лака лаббайк.

Иннал-ҳамда ван ниъмата,

Ва лакал-мулк. Ла шарийка лак», дея талбия айта бошладилар.

Ибн Аббос розияллоҳу анхунинг айтишича, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Маккага келганларида У зотни Бани Абдулмуттолибнинг ёш болалари кутиб олган. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам улардан бирини уловининг олдига, бошқасини эса орқасига мингизиб олганлар (Бухорий, “Умра”, 13, “Либос”, 99).⁵¹⁹

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мушриклар томонида «Мадинадаги ҳаёт тарзи уларни заифлаштирди», деб гап тарқалгани боис ҳолат улар айтгандек эмаслигини кўрсатишлари учун мусулмонларга тез ва шахдам юришларини амр қилдилар (Бухорий, “Ҳаж”, 55, Муслим, “Ҳаж”, 240, Аҳмад, I, 305-306).⁵²⁰

«Бугун Қурайшликларга ўзини кучли ва қувватли кўрсатган кишига Аллоҳ раҳм қилсин» дедилар (ибн Ҳишом, III, 424-425)

Ўша вақтнинг шартларида Мадинадан Маккагача 400 кмдан ортиқ масофадан келиб Каъбани зиёрат қилган мусулмонлар толиққанларига қарамай, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг буйруқларига кўра, умраларини виқор ва ҳайбатли бир ҳолда бажардилар. Ҳатто тавофларининг илк учиди сайъ қиларканлар бугунги яшил устунлар орасидаги масофада шахдамлик билан тез юрдилар.

Бу вақтда тоғнинг тепасига чиқиб олган мушриклар мусулмонларни кузатиб туришарди. Агар улар мусулмонларда чарчоқ ё лоқайдлик аломатини кўрсалар эди, бошқа нарсаларни хаёл қилишлари мумкин эди. Аммо улар мусулмонларнинг ғайратлари қаршисида ҳайратга тушишдан ўзларини тутиб тура олишмади.

«Мадинанинг шиддатли ҳарорати туфайли заифлашиб қолганини айтганингиз булармиди? Улар биздан кўра кучли қувватли кўринади-ку!» дедилар (Муслим, “Ҳаж”, 240).

Айниқса, ўша куни Билоли Ҳабашийнинг Каъбанинг устига чиқиб айтган азони Мухаммадиясининг нағмалари мўмин қалбларни жўштираркан, мушри-

519 Бухорий, Умра, 13; Либос, 99.

520 Бухорий, Ҳаж, 55; Муслим, Ҳаж, 240; Аҳмад, I, 305-306.

кларни ҳайрат ичида қолдирди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам асҳоби билан тавоф қиларканлар, Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анҳу тавоф вақтида шеър ўқий бошлади. Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу унга:

— Сен Аллоҳнинг ҳарамида ва Расулуллоҳнинг ҳузурида бу шеърни ўқийсанми? – деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳазрати Умарга:

— Унга қаршилиқ қилма! Жоним қўлида бўлган Аллоҳга қасамки, унинг сўзлари Қурайш мушрикларига ўқ ёғдиришдан ҳам таъсирлироқдир. Эй ибн Равоҳа! Давом эт! - деб айтганларидан сўнг, Абдуллоҳга:

لَ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ أَنْجَزَ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ
وَأَعَزَّ جُنْدَهُ وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ

«Ла илаҳа илаллоҳа ваҳдаҳуанжаза ваъдаҳу ва насоро абдаҳува ғазза жундаҳу ва ҳазамал аҳзаба ваҳдаҳу» дедилар (Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқдир. У ёлғиздир. Ваъдасини бажарган Ўзи. Бу бандасига ёрдам берган У. Аскарларини кучлантирган У. Тўпланган қабилаларни парчалаган ҳам ёлғиз Ўзи).

Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анҳу буни айта бошлагач, мусулмонлар ҳам бир овоздан унинг айтганларини қайтара бошладилар» (Вокидий, II, 736, ибн Саъд, II, 122-123).

Уч кун кейин Мадинага қайтишганида ҳар кимнинг сиймосида айрича бир латофат ва нур бор эди. Илк Каъба зиёрати амалга оширилган, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бир йил аввал кўрган тушлари амалга ошганди. Бу ҳақиқатни Аллоҳ таоло воқе бўлган Ҳайбар фатҳига ишора билан биргаликда яқинда насиб бўладиган Макка фатҳини ҳам муждалаган ҳолда Қуръонда шундай деб марҳамат қилганди:

لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ
اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ
تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ
بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا

«Батаҳқиқ, Расулуллоҳнинг тушини ҳақ ила тасдиқлади, албатта, Масжидул Ҳаромга, иншааллоҳ, омонликда, сочларингиз олинган, қисқартирилган ҳолда қўрқмасдан кирасизлар. Бас, У сиз билмаган нарсани биладир ва сизларга бундан бошқа яқин фатҳни қилди».

«У Ўз Расулини ҳидоят ва ҳақ дин билан, у(дин)ни барча динлардан устун қилиш учун юборган зотдир» («Фатҳ» сураси 27-28 оятлар).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг саҳобалари билан бирга бажарган қазо Умраси иаккаликларда катта таъсир кўрсатганди. Кўп ўтмасдан Қурайш зодагонларидан Суриянинг бўлажак фотиҳи Холид ибн Валид, Усмон ибн Толҳа, Мисрнинг бўлажак фотиҳи Амр ибн Ос каби зотлар иймон келтирганлар қарвонига қўшилди, розияллоҳу анҳум ажмаъийн. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Маккадан чиқаркан ҳазрати Ҳамза розияллоҳу анҳунинг қизи Умома У зотга эргашиб, «амаки, амаки» деб чақира бошлади. Ҳазрати Али унинг кўлидан тутиб, Фотима розияллоҳу анҳонинг ёнига олиб бориб, «амакимнинг қизини ёнингга ол!» деди. Мадинага келганларидан кейин Умомага қараш хусусида ҳазрати Али, Зайд ва Жаъфар розияллоҳу анҳум ўртасида ихтилоф чиқди.

Ҳазрати Али:

«У менинг амакимнинг қизи», дерди.

Жаъфар розияллоҳу анҳу:

«У ҳам амакимнинг қизи ҳамда мен унинг холасига уйланганман», дерди.

Зайд розияллоҳу анҳу эса:

«У менинг биродаримнинг қизи», дерди (Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уни Ҳамза розияллоҳу анҳу билан биродар қилгандилар).

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам Умомани холасининг ёнида қолишга амр қилдилар ва: «Хола она ҳукмидадир», дедилар. Кейин ҳазрати Али розияллоҳу анҳуга қараб: «Сен мендансан. Мен ҳам сенданман», дедилар.

Жаъфар розияллоҳу анҳуга:

«Халқинг ва хулқингда менга ўхшайсан», дедилар.

Зайд розияллоҳу анҳуга:

«Сен бизнинг ҳам биродаримиз ҳам мавломизсан», деб, ҳар бирига айри-айри илтифот кўрсатдилар (Бухорий, “Мағозий”, 43, “Умра”, 3, Муслим, “Жиход”, 90).

Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу шундай дейдилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Зайдга илтифот кўрсатганида, Зайд шу қадар севиндики, ҳатто туриб бир оёқда сакраб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг атрофида айлана бошлади. Жаъфарга илтифот қилганида у ҳам Зайднинг орқасидан айна шаклда эргашди. Менга илтифот қилганида мен ҳам севинчимдан Жаъфарнинг орқасидан бир оёқда сакраб юра бошладим (Аҳмад, I, 108, Вокидий, II, 739).

ҲИЖРАТНИНГ САККИЗИНЧИ ЙИЛИ

Пайғамбаримизнинг қизлари – ҳазрати Зайнабнинг вафоти

Ҳазрати Зайнаб розияллоху анҳо Маккадан олиб келишда туядан тушиб кетиб, ҳасталанган эди ва бошқа оёққа турмади. Ҳижрий саккизинчи йилнинг бошида вафот этди. Уни Умму Айман, ансориялардан Умму Атийя ва оналари-миздан Савда бинти Замъа билан Умму Салама розияллоху анҳолар ювдилар. Бу вақтда Оламларга раҳмат пайғамбари олдиларига бориб:

«Уни ювишни ўнг томондан ва таҳорат аъзоларидан бошланг. Сув ва сидр⁵²¹ билан тоқ ададда 3-5-7 марта, керак бўлса яна кўпроқ ювинглар. Охиргисида сувга кофур аралаштиринг. Ювиш ишлари битганида менга хабар беринглари!» дедилар (**Сидр -Арабистонда ўсадиган, серсоя, латиф ва енгил бир гилос дарахтидир. Туркиядаги Трабзон хурмосининг дарахти ҳам ўша тур дарахтдан. Сидр дарахтининг япроқлари билан маййит ювилади**).

Ҳазрати Зайнабнинг сочларини тарадилар. Учга бўлиб, ҳар бирини алоҳида ўрдилар. Кокиллариининг иккиси ҳазрати Зайнабнинг ён тараф сочларидан, бири эса олд тарафдаги сочларидан эди. Ювишни тамомлаганларида, Пайғамбаримиз саллаллоху алайҳи белларига боғлаган белбоғларини бериб:

«Буни Зайнабга ич кўйлак қилиб кийдилинг!» деб буюрдилар (Бухорий, “Жаноиз”, 9, 13, 17, Муслим, “Жаноиз”, 36, ибн Саъд, VIII, 34-36).⁵²²

(Суннат кафани эркалар учун жами 3 кийим:

Бошдан тиззагача ридо

Белдан оёқгача изор

Бошдан оёқгача узун бир кўйлак каби бўлади.

Аёллар учун эса жами 5 та бўлиб:

Юқоридаги учтага рўмол ва сийнабанд илова қилинади.)

Набий соллаллоху алайҳи ва саллам жаноза намозини ўқиганларидан кейин маҳзун ҳолда қабрининг ичига кирдилар. Бир оз турганларидан кейин севинган ҳолда ташқарига чиқдилар ва:

521 **Сидр** – Арабистонда ўсадиган, сося куюқ, латиф ва нозик турли гилос дарахти. Халқимиздаги Трабзон хурмоси деган дарахт ҳам шу турга мансуб. Сидр дарахтининг япроқлари билан маййит ювилган. (Осим афанди, *Қомус*, II, 385)

522 Суннат бўлган кафан – эркак учун изор, кўйлак ва салла бўладиган уч парча. Аёл учун эса изор, рўмол, салла кўкси ва қоринни боғлаш учун ишлатиладиган мато ва кўйлак бўладиган беш парча.

«Зайнабнинг заифлигини ўйлаб, Аллоҳдан унга қабр сиқиши ва ҳароратини осон қилиши учун дуо қилдим. Аллоҳ дуоимни қабул қилиб, қабр азобини унга осон қилди!» деб марҳамат қилдилар (Ибн Асир, Усдул Ғоба, VII, 131).

Бир ҳовуч саҳоба томонидан ёзилган достон

МУТЪА ЖАНГИ Жайшулумаро (Жумодулаввал 8 / август-сентябр 629 й)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Исломга даъват қилиб, бир неча ҳукмдорларга мактублар ёзиб элчи юбордилар. Бу элчилар гарчи ўша ҳукмдорлардан ҳақоратлар эшитсалар ҳам Мадинага соғ-саломат қайтиб келдилар. «Элчига ўлим йўқ» қондасига ўша вақтда ҳам амал қилинарди. Аммо ўша элчилардан Бусро амирига мактуб олиб борган Ҳорис ибн Умайр розияллоҳу анҳунинг оқибати бошқалар каби бўлмади. Ҳорис розияллоҳу анҳу Мутъага борганида Ғассоний амирларидан Шураҳбил ибн Амр унинг йўлини тўсиб, қаерга кетаётганини сўради. Ҳорис розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг элчиси эканлигини айтгач, бадбахт, золим Шураҳбил «элчига ўлим йўқ» қондасини оёқ ости қилиб, Ул муборак саҳобани ваҳшиёна тарзда қатл қилди.⁵²³

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳорис розияллоҳу анҳунинг бу тарзда шаҳид бўлишидан ғамга ботдилар. Исломга қарши очик-ойдин тажовуз ҳисобланган бу иш мусулмонларни менсимаслик маъносини англатгани учун дарҳол 3000 кишилик лашкар тайёрланди. Агар бундай қилинмаса Мадинадаги Ислом давлатининг обрўси тушиб, ёмон оқибатларга учраши муқаррар эди. Пайғамбаримиз алайҳиссалом жоҳилият замонидаги «табақа ажратиш» каби ишларни бекор қилган Исломнинг оламшумул бўлган ишларидан бирини амалга оширдилар. Озод қилган қуллари Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуни лашкарбоши этиб тайинладилар. Кейин У зотга шу таълимотларни бердилар:

«Агар жангда Зайд шаҳид бўлса, Жаъфар ибн Абу Толиб амир бўлади. Агар Жаъфар ҳам шаҳид бўлса, Абдуллоҳ ибн Равоҳа амир бўлади. Агар Абдуллоҳ ҳам шаҳид бўлса, мусулмонлар ораларидан бирини амир қилиб сайлашади» дедилар.

Бу сўзларни эшитган бир яҳудий, ўзича буни бир ўлим хабари сифатида тушунди ва ҳазрати Зайднинг олдига келиб:

«Васиятингни қил! Агар Муҳаммад ҳақиқий пайғамбар бўлса, сен унинг ёнига қайтмайсан. Чунки Бани Исроилнинг пайғамбарлари ҳам исмини айтган одамлар жангда ўлар, соғ қайтмасди», леб ул зотнинг қалбига қўркув тушуришни хоҳлади. Аммо Зайд розияллоҳу анҳу бу гаплардан таъсирланмади. Қўрқмади, ҳатто севинди ҳам (ибн Касир, ал-Бидоя, IV, 238).

У фитначи яҳудий билмасдики, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бошқа саҳобалари каби Зайд розияллоҳу анҳу ҳам шаҳодат шарбатини

523 Воқидий, II, 755; Ибн Қаййим, III, 381.

ичиш учун фурсат кутиб юрарди. Жангга кетиш учун тайёрганлигини кўриб бўлган Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анҳу юзига ҳасратда қоладиган зотнинг ёнига келиб, видолашган каби:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Менга ёдимда қоладиган бир тавсия беринг!» деди.

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Сен эртага Аллоҳга оз сажда қилинадиган юртга борасан. У ерда сажда ва намозни кўпайтир!» дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули! Яна бир оз насихат қилинг!» деганди, Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Доимо Аллоҳни зикр қил! Чунки Аллоҳни зикр қилиш ўйлаган нарсангга етишда сенга ёрдам беради!» дея марҳамат қилдилар (Вокидий, II, 758).

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам лашкарни дуолар билан Мадина ташқарисидаги Саниятул вадо деган жойгача кузатиб бордилар. Уларни душман томон юбораркан, «Ҳорис розияллоҳу анҳунинг ўлдирилган ергача боришларини, у ердагиларни Исломга даъват қилишларини, Исломни қабул қилмасалар – Аллоҳдан ёрдам сўраб уларга ҳужум қилишларини» амр қилдилар (ибн Саъд, II, 128).⁵²⁴

Ислом кўшинининг хабарини олган золим Шурахбил ҳам Византиянинг ёрдами билан 100.000 кишилик бир лашкар тайёрлади. Насроний араблардан ҳам яна 100.000 кишилик лашкар келиб, уларга қўшилди (ибн Ҳишом, III, 429).⁵²⁵

Душман сонининг бу қадар кўплигини мусулмонлар Сурия тупроқларига кирганида билдилар. Бундай бир ҳолатга дучор бўлишларини кутмаганликлари учун ўзаро истишора (маслаҳат) қилдилар. Кўпчилиги ҳолатни Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга билдириб, У зотдан келадиган амрга кўра ҳаракат қилиш тарафдори эди. Чунки кучлар ўзаро таққослаганда, ўртала жуда катта фарқ бор эди. Мусулмонлар 3000 нафар, душманлар эса 200.000 нафар эди. Тарихда бунақанги катта фарқли икки лашкар тўқнашмаганди. Шу сабабли ҳолатни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга етказишларига оз қолганида Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анҳу:

«Ҳозир қўрқиб, ортга қайтаётганимиз нарса – биз талаб қилиб чиққан нарса эмасми? Биз душман билан сон кўплиги ва қувват устунлиги билан жанг қиламизми? Йўқ! Биз Аллоҳ ато қилган бу диннинг қуввати билан жанг қиламиз. Нимага тўхтаб турибсиз? Бизни кутган нарса икки ҳолатдан биридир: ё шахидлик, ё зафар», деб саҳобаларни шижоатлантирди.

Бундан кейин жанг қилишга қарор қилдилар ва тезлик билан йўлларида давом этдилар.

Зайд ибн Арқам розияллоҳу анҳу шундай деб ҳикоя қиладилар:

⁵²⁴ Ибн Саъд, II, 128.

⁵²⁵ Ибн Ҳишом, III, 429.

«Мен Абдуллоҳ ибн Равоҳанинг тарбияси остидаги бир етим бола эдим. Мутъа сафарига чиққанида мени ҳам туясига мингаштириб олди. Кечаси юраётганимизда шу (маънодаги) байтларни ўқиганини эшитдим:

«Эй туям! Мени ва юкимни чўлдаги қудуққа боргандан кейин яна тўрт кўноқча олиб борсанг, сени бошқа сафарга чиқармайман. Сен соҳибсиз ва озод қоласан! Мен оиламнинг олдига қайтмасам керак. Умид қиламанки, шаҳид бўламан. Мусулмонлар келдилар! Мени абадий қолишга иштиёқли ҳолда Шом тупроқларида қолдирдилар. Энди на пишган хурмолари кўрина бошлаган, ёмғир суви билан суғорилган дарахтлар ва на сувга қонган, остидан сувлар оқиб турган хурмо дарахтлари қизиқтиради мени!»

Бу шеърни эшитиб йиғладим. Абдуллоҳ мени қамчиси билан туртиб:

«Эй ярамас! Аллоҳ менга шаҳидликни насиб қилишида, сенга эса ҳайвон устида, нарсаларнинг ичида ортга қайтишингда қандай зарар бор? Шундай бўлса дунёнинг дард, азоб ва қайғуларидан қутуламан!» деди.

Кечаси туясидан тушиб, икки ракат намоз ўқиди. Намоздан кейин узун дуо қилди ва:

«Иншааллоҳ менга бу сафарда шаҳидлик насиб бўлади!» деди (ибн Ҳишом, III, 431-432, Вокидий, II, 759).

Мутъада бир ҳовуч саҳоба Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анхунинг амирлигида душманга қарши кўзини юммасдан жанг қила бошлади. «Тавҳидга ошно қалблар» энди «Аллоҳ йўлида жонларини берган инсонлар» деган васфга эга бўлишгаётганди. Жанг қизиган бир пайтда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг кўзларининг нури, маккалик 8 мусулмондан бири бўлган саркарда Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анху душман найзасининг зарбидан шаҳид бўлдилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг амрларига биноан байрокни дарҳол Жаъфар розияллоҳу анху олдилар. У зот ҳам қаҳрамонларча душман орасига кириб кетди. Ўзига келган қилич зарблари туфайли икки кўлидан ҳам айрилди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг байроғини ерга туширмаслик учун икки кесик кўлларининг қолган қисми билан байрокни ушлаб, бағрига босди. Бир муддат ўтиб У зот ҳам шаҳид бўлди. Ҳазрати Жаъфар Аллоҳ ва Расулининг муҳаббати билан маст бўлган ҳолда эди. Бу йўлда охири жонини фидо қилиб, Аллоҳнинг розилигига эришди. Навбат Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анхуга келганди. У ҳам айна шаҳдамлик ва завқ билан Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг байроқларини кўтариб, душман сафида ҳилпирата бошлади. Бу орада атрофидагиларга ўз нафсини машғул қилмаслик учун васият қила бошлади.

«Гувоҳ бўлингки, Мадинадаги бутун молим Байтулмолга бўлсин!» деди.

Кейин то шаҳид бўлгунича, қаҳрамонлардек жанг қилди. Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анху ҳам шаҳид бўлгач, эндигина мусулмон бўлган ва илк бор Мусулмонлар кўшини билан жангга чиққан Халид ибн Валид розияллоҳу

анху байроқни олиб, жангни давом эттирди. Бир ҳовуч саҳоба билан чигиртка тўдаси каби қўп бўлган душманга қарши буюк жанговарлик кўрсатди.

Бутун жанг давомида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам минбарда туриб, ҳодисанинг бутун тафсилотларини саҳобаларига айтиб турардилар. Мухораба майдони кўзларининг олдида турарди. Жанг майдонида навбат-ма-навбат рўй берган шаҳидлик ҳодисаларини ғамгин ҳолда ҳикоя қиларди:

«Зайд байроқни қўлига олди. Шайтон унинг ёнига келди. Ҳаёт ва дунёни савимли, ўлимни эса ёмон қилиб кўрсатди. Зайд эса:

«Ҳозир мўминларнинг қалбларидаги иймонларини мустаҳкамлайдиган бир вақт. Сен эса, менга дунёни севдирмоқчисан!» деди ва олдинга ҳаракат қилди. Жангни давом эттирди ва шаҳид бўлди. Унинг учун Аллоҳдан афв ва мағфират тиланг!» деб марҳамат қилдилар.

Яна шундай деб давом эттирдилар:

«У энди жаннатга кирди. У ерда югураяпти. Кейин байроқни Жаъфар олди. Шайтон дарров унинг олдида борди. Ҳаёт ва ўлимни унга севимли, ўлимни эса ёмон қилиб кўрсатди. Жаъфар эса:

«Ҳозир мўминларнинг қалбларидаги иймонини соғломлаштирадиган вақтдир» деди ва олдинга ҳаракат қилди. Душманга қарши ҳужум қилди, курашди ва ниҳоят у ҳам шаҳид бўлди. Мен унинг шаҳид бўлганига гувоҳлик бераман» (ибн Умар розияллоҳу анху шундай дейди: «Жаъфар розияллоҳу анхуни излаб, шаҳидлар орасидан топдик. Уни топганимизда, жасадининг олд томонида 90 донадан ортик ўқ ва найза ярасини кўрдик. Уларнинг ҳеч бири орқа томонидан эмасди» (Бухорий, «Мағозий», 44)).⁵²⁶

Жаъфар розияллоҳу анху шаҳид бўлганида 33 ёшда эдилар (ибн Ҳишом, III, 434). Демакки, Ҳабашистонга ҳижрат қилиб, Нажошийнинг ҳузурида илм, ҳикмат ва жасорат ила гапирганида 17 ёшлардаги йигит бўлган. Кейин У зот соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деб давом этдилар:

«Биродарингиз учун Аллоҳдан мағфират сўранг! У шаҳид ўлароқ жаннатга кирди. Энди У жаннатда ёқутдан бўлган икки қаноти билан истаганидек учиб юрибди» дедилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Жаъфардан кейин байроқни Абдуллоҳ ибн Равоҳа олди», деганларидан кейин бир муддат жим бўлиб қолдилар. Ансорларнинг ранглари ўзгариб қолди. Ранглари сарғайиб, «Абдуллоҳ Аллоҳ ва Расули ёқтирмайдиган иш

526 Ибн Умар розияллоҳу анхумодан шундай ривоят қилинади:

«Жаъфарни изладик. Уни шаҳидлар орасидан топдик. Шундай ҳолда эдики, жасадининг олд тарафида тўксондан ортик ўқ ва найза яраси санадик. Уларнинг ҳеч қайсиси орқасида эмасди.» (Бухорий, Мағозий, 44)

Жаъфар розияллоҳу анху шаҳид бўлганларида ўттиз уч ёшда эдилар. (Ибн Ҳишом, III, 434) Демак, Ҳабашистонга ҳижрат қилиб Нажошийнинг ҳузурида илм, ҳикмат ва жасорат билан сўзлаганида ўн етти ёшлар чамасидаги йигитча бўлганлар.

қилдимикан?» деб ўйлай бошладилар. Ўша вақтда ҳазрати Абдуллоҳ байроқни олиб, душманга қараб кетаркан, бир томондан саркаш нафсини енгигиша ҳаракат қиларди:

«Эй нафсим! Мен сени ўзимга бўйсундиришга қасам ичдим! Бунга ё сен ўзинг рози бўласан, ё сенга буни мажбурлаб қабул қилдираман. Сени жаннатдан хушланмаётганингни кўрмоқдаман. Сен бадандаги, «мешкобнинг ичидаги бир томчи сув» бўлишдан бошқа нарса эмассан!

Эй нафсим! Сен ҳозир ўлдирилмасанг бошқа вақт ўлмайсанми? Агар у икки киши қилган ишни қилиб, шаҳидликни танласанг, тўғри иш қилган бўласан».

Бу орада бармоғидан яраланган Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу отидан тушди. Ярали бармоғини оёғининг остига қўйиб:

«Сен шунчаки қонаган бир бармоқ эмасмисан? «Аллоҳ йўлида йиқилдинг» деган маънода шеър ўқиди ва қўлини тезлик билан тортиб, яраланган бармоғини узиб олди.

Кейин яна жанг қила бошлади. Бир томонда душманга қарши, бошқа томондан эса нафси билан жиҳод қиларди:

«Эй нафсим! Агар аёлингдан айрилиб қолишдан кўрқаётган бўлсанг, ана уни уч талоқ қилдим. Агар куллариңдан узоқда қолишдан кўрқаётган бўлсанг, уларни ҳам озод қилдим.

Бордию боғу роғларингдан маҳрум қолишдан кўрқаётган бўлсанг, уларни ҳам Аллоҳ ва Расулига топширдим, Аллоҳ йўлида садақа қилдим», деди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам жанг саҳналарини тасвирлаб беришда давом этарди:

«Абдуллоҳ жасоратини тўплади. Қўлидаги байроқни баланд қилган ҳолда душманга қарши курашди ва шаҳид бўлди. Ўтирозли бўлган ҳолда жаннатга кирди. Унинг учун ҳам Аллоҳдан афв ва мағфират сўранглар!» дедилар.

Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анҳунинг ўтирозли ҳолда жаннатга киргани ансорларга ёкмаган ҳолда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламдан сўрадилар:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Унинг ўтирози нима эди?».

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«У яраланган вақтда душман билан курашишдан бир оз чекинди. Кейин нафсини маломат қилди. Жасоратини тўплаб жанг қилди ва шаҳид бўлди. Улар менга жаннатда олтин тахтлар устида кўрсатилди. Абдуллоҳнинг тахтини биродарларининг тахтидан пастда ва қийшиқ эканлигини кўрдим. Сабабини сўраганимда:

«Абдуллоҳ душман билан тўқнашувга кетаркан тараддудланиб, кейин душман билан тўқнашибди» дейилди» дедилар.

Ҳазрати Абдуллоҳнинг жаннатга кириши ансорларни хурсанд қилди. Уларнинг қалбларини сурурга тўлдирди.

Бу ҳодисаларни нақл қилаётиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қалблари ғамга тўлиб борарди. Муборак кўзларидан маржон донаси каби ёшлар тўкила бошлади. Ортидан: «Энди байроқни Аллоҳнинг қиличларидан бир қилич олди. Натижада Аллоҳ мужоҳидларга фатҳни муяссар қилди», дедилар (Бухорий, “Мағозий”, 44, Аҳмад, V, 299 ибн Ҳишом, III, 433-436, Вокидий, II, 762, ибн Саъд, III, 46, 530, ибн Асир, Усдул Ғоба, III, 237).

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам муборак кўзларидан ёшларини окизган ҳолда Илоҳий даргоҳга қўлларини кўтариб:

«Аллоҳим! Холид сенинг қиличларингдан бир қиличдир! Сен унга нусрат бер!» деб дуо қилдилар (Аҳмад, V, 299).

Холид Ибн Валиднинг саркардалик маҳорати

Холид розияллоҳу анҳу кеч тушиб, ҳар икки томон ўз қароргоҳларига чекингунга қадар маҳорат билан қўшинни бошқарди. Кечаси эса, ҳарб тактикасини қўллаб, аскарларнинг тартибини ўзгартирди. Ўнг томондагиларни чапга, чапдагиларни ўнгга, орқадагиларни олдинга, олдиндагиларни орқага жойлаштирди. Яна лашкарга ёрдам кучлари келгандек қилиб кўрсатиш учун кечаси ҳар хил овозлар ҳам чиқаришларини амр қилди.

Эртасига тонг отганда душман бу ҳолатни кўриб шошиб қолди. Қаршиларида кечагидан бошқа одамларни кўрганларида «Мусулмонларга мадад кучлари етиб келибди», деб ўйлашди. Аллоҳнинг қиличи Холид розияллоҳу анҳу ҳам душманнинг бу тараддудланиб қолганини ғанимат билиб, гўзал бир ҳамла уюштирди. Бундай бир ҳамлани кутмаган душман иймон селининг оқимида чидай олмади. Душман лашкари парчалана бошлади. Охири ортга чекинишга мажбур бўлишди. Ўша куни қўлида нақ 9 та қилич синган Холид розияллоҳу анҳу бу фурсатдан фойдаланиб, душманга сездирмасдан лашкарга ортга чекинишга амр қилди (Бухорий, “Мағозий”, 44).⁵²⁷

Бу сиёсий ҳийла У зотнинг ҳарбий закосини кўрсатган иккинчи ҳаракат эди. Шу тарзда икки томон ҳам бир-бирини енгмасдан, жангни ташлаб ортга қайтишди. Холид розияллоҳу анҳу кўп йўқотиш бермасдан қўшинни Мадинага қайтариб олиб келди. Етти кун давом этган жангда шаҳид бўлганларнинг сони 14 киши эди. Душманлардан ўлганларнинг сони эса жуда кўп эди. Бу жангдан мусулмонлар озми-кўпми ғанимат ҳам олиб қайтишганди (Вокидий, II, 764, 768, ибн Саъд, III, 407).

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам мусулмонларга:

527 Холид ибн Валид ҳазратларидан шундай ривоят қилинади:

“Қасамки, Мутъа жанги куни қўлимда тўққиз қилич синди. Фақат Яманда ишланган оғзи энли қилич чидади» (Бухорий, Мағозий, 44).

«Тўпланинг ва биродарларингизни кутиб олинг!» деб буюргач, кун жуда иссиқ бўлишига қарамай бутун мусулмонлар тўпланишди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам туяларига миниб олиб, мужоҳидларни кутиб олишга чиқдилар. Ёш болалар ҳам ортларидан келганида Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Болаларни ҳам уловингизга миндириб олинг! Менга Жаъфарнинг ўғлини беринг!» дедилар. Абдуллоҳни олиб, олдиларига миндирдилар (Аҳмад, V, 299, ибн Касир, ал-Бидоя, IV, 244)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Холид ибн Валид розияллоҳу анҳунинг ғалабасидан мамнун бўлдилар ва уни тақдирладилар. Мадинага қайтган жангчиларни масаланинг асл ҳақиқатини билмагани туфайли «қўрқоқлар» деб атаганларга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Улар Аллоҳ йўлида жангдан қочганлар эмас, балки «каррорлар»дир (такрор ҳужум қилиш учун ортга чекинганлар) дедилар (ибн Ҳишом, III, 438, Вокидий, II, 765).

Чунки бу жангда сон жиҳатидан оз кишилар ўзларидан сон жиҳатидан жуда кўп кишилар билан қўрқмай жанг қилганди. Аллоҳнинг мана бу ваъдаси амалга ошганди:

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ
فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا
مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ
لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللَّهَ كَمَ مِنْ فِتْنَةٍ
قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِتْنَةُ كَثِيرَةٍ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ

Толут аскар билан чиққанда: «Албатта, Аллоҳ сизни дарё билан синов-чидир, ким ундан ичса, у мендан эмас. Ва ким уни тановвул қилмаса, у, албатта, менадир. Магар биров қўли билан бир хўплам хўпласа, майли», деди. Озгиналаридан бошқалари ундан ичдилар. У ва у билан бирга иймон келтирганлар дарёдан ўтганларида улар: «Бугун бизда Жолут ва унинг аскари билан жанг қилишга тоқат йўқ», дедилар. Аллоҳга рўбарў бўлишга ишонганлар: «Қанчадан-қанча оз сонли гуруҳлар Аллоҳнинг изни билан кўп сонли гуруҳлардан ғолиб келган. Аллоҳ сабрлилар билан-дир», дедилар («Бақара» сураси, 249-оят).

Мутъа жанги аҳли китобдан бўлган насронийлар билан мусулмонларнинг илк жанги бўлиб, 3000 кишилик иймон лашкари 200.000 кишилик куфр, ботил

лашкарини бартараф қилганди. Ҳазрати Жаъфарнинг аёли Асмо бинти Умайс ҳикоя қилади:

«Жаъфар ва биродарлари шаҳид бўлганида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ёнимизга келди. Ўша куни 40 та тери ошлагандим. Хамир қилгандан кейин болаларнинг юзларини ювиб, бошларини ёғлаб, сочларини тарагандим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мендан:

«Эй Асмо! Жаъфарнинг болалари қаерда?» – деб сўрадилар. Уларни бағрига босиб, ўпдилар, ҳидладилар. Бу орада муборак кўзларидан ёшлар оқа бошлади.

«Эй Аллоҳнинг Расули! Ота-онам сизга фидо бўлсин! Нега йиғлаяпсиз? Нега болаларимга етимлар каби муомала қилаяпсиз? Ёки Жаъфар ва биродарларидан ёмон хабар келдимиз?» дедим.

У зот соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Ҳа! Улар бугун шаҳид бўлдилар!» деб жавоб бердилар.

«Ох, саййидим! Ох, Жаъфарим!» деб йиғлай бошладим.

Оламларга раҳмат пайғамбар кизи Фотимага:

«Жаъфарнинг оиласига таом тайёрланг! Уларни машғул қиладиган нарсга келди!» – дедилар. Жаъфар розияллоҳу анҳунинг оиласига уч кун таом келтирилди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Жаъфар розияллоҳу анҳунинг уйига уч кун келмадилар. Уларни ўз ҳолига қўйдилар. Кейин олдиларига келиб:

«Энди биродаримга йиғламанглар! Бугундан бошлаб биродаримнинг болаларига мен қарайман!» дедилар.

Абдуллоҳ ибн Жаъфар айтадиларки:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бизларни куш полапонлари каби уйларига олиб келдилар ва:

«Менга бир сартарош чақиринг!» дедилар. Сартарош келиб, бизнинг сочимизни олди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қўлларини кўтариб:

«Аллоҳим! Жаъфарнинг оиласига яхши ўринбосар бўл! Абдуллоҳнинг қўлини тижоратда баракали қил!» деб дуо қилдилар ва буни уч марта такрорладилар.

Онам келганида буни унга айтиб бердим. У жуда хурсанд бўлди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларга:

«Сен бу болаларнинг ризки ҳақида ҳечам қайғурма! Мен уларнинг ҳам дунёда, ҳам охиратда валийсиман!» деб айтдилар (Аҳмад, I, 204-205, Абу Довуд, Таражжул, 13/4192, ибн Ҳишом, III, 436, Вокидий, II, 766, ибн Саъд, IV, 37).

Абдуллоҳ ибн Жаъфар Фаҳри Коинот алайҳиссаломнинг уларга яқиндан алоқадор бўлганликларини кўрсатувчи гўзал бир хотирани айтиб берганлар. «Яхши эслайман! Мен ва ҳазрати Аббоснинг икки ўғли Қусам ва Убайдуллоҳ ёш бола эдик. Бир куни кўчада ўйнаётган эдик. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уловига минган ҳолда ёнимизга келдилар. Мени кўрсатиб:

«Шуни менга беринг!» дедилар ва мени уловининг олдига миндирдилар. Қусамни кўрсатиб:

«Шуни ҳам беринг!» дедилар. Уни ҳам уловининг орқасига миндирдилар.

Расулуллоҳнинг амакилари Аббос ўғиллари ичида Қусамдан ҳам кўпроқ Убайдуллоҳни яхши кўрарди. Аммо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам амакисидан тортинмасдан уловига Қусамни миндирдилар. Кейин уч маротаба бошимни силадилар. Ва ҳар силаганида:

«Аллоҳим! Жаъфарнинг авлодларига сен эга чик!» деб дуо қилдилар (Аҳмад, I, 205, Ҳоким, III, 655/6411).⁵²⁸

Ҳақ келди ва ботил йўқолди

МАККА ФАТҲИ (20-рамазон 8/10-январь 630 й)

Мадиналик мусулмонлар билан маккалик мушриклар ўртасида тузилган Ҳудайбия сулҳининг муддати 10 йил эди. Аммо мушриклар кундан-кунга Исломнинг бутун Арабистонга ёйилишидан безовта бўлишарди. Шунинг учун ҳам аста-секин сулҳнинг бандларини буза бошладилар. Вақт ўтиши билан сулҳнинг бандларига қарши ҳурматсизлик ва қўполлик қила бошладилар. Ҳудайбия сулҳининг тузилганига 17-18 ойча вақт ўтгач, ўзларига боғлиқ бўлган Бани Бакр қабиласини гиж-гижлаб, мусулмон бўлган хузоъаликлар устиларига ҳужум қилдирдилар. Ораларидаги баъзи бирлари ҳам бу жирканч жиноятда қатнашди (ибн Ҳишом, IV, 4, Байҳакий, Далоил, V, 6).⁵²⁹

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга боғлиқ бўлган Ҳузоъа қабиласи ҳужумга учраганида намозда эдилар. Ваҳшийлик билан амалга оширилган бу қатлиомда бири саждада, бири рукуъда яна бири эса киёмда тургани ҳолда шаҳид қилиндилар.

Ҳатто ҳарамга кириб олганларида Қурайш ва Бани Бакрликлар ҳарамда одам ўлдириш мумкин эмаслигини билгани ҳолда бу қонидани оёқ ости қилиб, қатлиом қилишда давом этдилар. Ҳолат дарҳол Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга билдирилди (ибн Ҳишом, IV, 11, Воқидий, II, 783).⁵³⁰

528 Ҳадис ровийларидан бири шундай дейди: «Абдуллоҳ ибн Жаъфарга дедимки:

– Қусам кейин нима бўлди?

Шаҳид бўлди, – деди. Шунда

«Аллоҳ ва Расули энг яхшисини биладилар», – дедим.

– Ҳа! – деди у ҳам. (Ҳоким, III, 655/6411)

529 Ибн Ҳишом, IV, 4; Байҳакий, Далоил, V, 6.

530 Ибн Ҳишом, IV, 11; Воқидий, II, 783.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзларига бу аччиқ хабарни келтирган Амр ибн Солим розияллоҳу анҳуни эшитаркан, муборак кўзларидан окиб чиққан маржондек маржондек кўзёшлари муборак соқолларини ҳўл қила бошлади. Оламларга Раҳмат зот қаттиқ хафа бўлдилар. Амр ибн Солим розияллоҳу анҳуга тасалли бериб:

«Сенга ёрдам берилди, эй Амр!» дедилар (ибн Хишом, IV, 12, Вокидий, II, 784-785).⁵³¹

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шунда ҳам мушриклар билан тузилган шартномани ҳисобга олиб, ҳузоъаликларга қилинган босқин сабабли Маккага бир элчи юбордилар. Чунки улар Ҳудайбия сулҳини қўпол шаклда бузишганди. Шунга биноан уч шартдан бирини танлашлари керак эди:

1. Ўлдирилган ҳузоъаликларнинг хунини тўлайди
2. Бани Бакр қабиласининг ҳимоясидан воз кечади
3. Юқоридаги икки шартни қабул қилишмаса, Ҳудайбия сулҳи бузилиб, уруш ҳолатига ўтишлари керак эди.

Кўзларига қон, қалбларига адоват тўлган мушриклар Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам таклиф қилган бу уч таклифдан учинчисини, яъни сулҳни бузишни танладилар (Вокидий, II, 787).⁵³² Бу эса, мусулмонларни Макка фатҳига даъват қилмоқда эди.

Кейинроқ мушрикларнинг ақллари кирган бўлса ҳам ғишт қолипдан кўчиб бўлганди. Сулҳ икки томонлама бекор қилинганди. Ҳолатни тўғрилаш учун Қурайшнинг зодагонларидан Абу Суфён ночор ҳолда надоматда эканликларини билдириш учун Мадинага қараб йўлга чиқди. Унинг -сулҳни қайтадан тузиш учун йўлга чиққани Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга билдирилди. У зот ҳам, ўз навбатида, саҳобаларига хабар бердилар (ибн Хишом, IV, 12).

Рўй берган қатлиомнинг ғаму қайғуси сабабли ҳеч ким Абу Суфёнга қайрилиб ҳам қарамади. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг завжалари Умму Ҳабиба розияллоҳу анҳо Абу Суфённинг қизи бўлса ҳам, отасини нажас ҳисоблаб, қизини кўргани келган Абу Суфён ўтирмоқчи бўлганида, унинг тагидан гиламни тортиб олади.

Абу Суфён хайрат билан:

«Қизим, гиламни менга лойиқ кўрмадингми ё мени гиламга», деб сўрайди.

Умму Ҳабиба розияллоҳу анҳо онамиз:

«Бу гиламча Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламникидир. Сен мушрик ва нажас ҳолингда бунинг устига ўтиришга лойиқ эмассан!» дейди.

Бу жавобдан Абу Суфён лол бўлиб қолади. Бир оз тургач:

⁵³¹ Вокидий, II, 787.

⁵³² Ибн Хишом, IV, 12.

«Қизим! Сен биздан айрилганингдан кейин сенга ёмонлик етибди!» дея олди.

Аммо Умму Ҳабиба онамиз розияллоҳу анҳо:

«Йўқ! Аллоҳ мени Ислом билан шарафлантирди», деб, иймоннинг ҳамма нарсадан устун туришини эслатди (ибн Ҳишом, IV, 12-13).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва асҳобининг муомаласи олдида чорасиз қолган Абу Суфённинг Маккага қайтмоқдан бошқа чораси қолмаганди. Қайтганида атрофини қуршаб олган маккаликларга сулҳнинг давом этиши мумкин эмаслигини айтаркан, ҳайратини яшира олмади.

«Мен ҳаммасининг қалби битта қалб бўлган қавмнинг олдидан келаяпман! Аллоҳга қасамки, уларнинг ичидан умид қилганим катта-кичик, эркак-аёл билан гаплашдим. Аммо бирор бир фойда ололмадим» деди (Абдураззоқ, V, 375).

Бу орада Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобаларига сафар учун тайёргарлик кўришга амр қилдилар. Яқин-атрофдаги қабилаларни Мадинага чақираркан, узоқдагиларни ўз жойларида кутиб туришларини ва Ислом кўшинига йўлда қўшилишларини амр қилдилар. Бу тайёргарлик қаттиқ сир тутилганди. Душман Мадинадаги бу ҳаракатлиликдан шубҳаланмаслиги учун ҳам Сурия томонларга бир сария юборган Пайғамбар алайҳиссалом ҳамма томондан бу ҳаракатнинг сирли ҳолда бўлишини назорат қилиб борардилар. Ҳақ субҳанаҳу ва таолонинг ёрдами билан бу улуғ фатҳни қон тўкмасдан амалга ошириш ҳаракатида эдилар. Бунинг учун бир қанча стратегик усулларни ҳам ишлаб чиқдилар.

— Аввало, саҳобаларига сафарга чиқишларини айтган бўлса ҳам, каерга боришларини сир тутдилар (ибн Саъд, II, 134).⁵³³ Ҳатто энг яқин дўсти ва сирдоши ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу ҳам Маккага кетишларини билмасди. Қизи ва Расулуллоҳнинг завжаси Оиша розияллоҳу анҳодан каерга сафарга чиқишларини сўраганди, Оиша онамиз ҳам:

«Билмайман! Балки Бани Сулаймга, балки Сақафийларга, балки Ҳавозинга боришни хоҳлаган бўлишлари мумкин», деб жавоб берди (ибн Ҳишом, IV, 14).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Маккаликларнинг жангга тайёргарлик кўрмаслиги ва сулҳ йўли билан фатҳ рўй бериши учун йўлларга пойлоқчи қўйган ва шу тарзда Маккага ҳар қандай бир хабар ва жосуснинг боришининг олдини олгандилар. Ҳамда шундай деб дуо қилгандилар:

«Аллоҳим! Юртларига тўсатдан кириб борганимизга қадар Қурайшнинг хабар ва жосусларини ушлаб тур! Уларни қар ва кўр қил! Қурайшликларнинг кўзларини боғла, токи мени тўсатдан қаршиларида кўрсинлар!» (ибн Ҳишом, V, 14)

533 Ибн Саъд, II, 134.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинадан йўлга чиққанларида ҳам Қурайшликларни шошириш учун бошқа томондаги иттифокдош қабилаларга бориб, айлана йўллар билан юриб, мақсадининг нима эканлигини яширгандилар. Маккага яқин жойга боргач, ҳар бир аскарнинг олов ёкишни буюрдилар. Бу билан Макка мушрикларига Мусулмонларнинг ададини кўпроқ қилиб кўрсатиш ва уларга руҳий таъсир ўтказишни мақсад қилдилар (Ҳамидуллоҳ, I, 264-265).⁵³⁴

Яна, мийқот ери ҳисобланган Зулҳулайфада эҳром боғламасдан сафарнинг йўналишини махфий тутишда давом этганлар! (Наби Бозкурт, DIA, «МАККА» I, md. XXVIII, 557)⁵³⁵

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам куч-қувватни қўлга олгач, бу кучни -инсонларни ўлдириб, юртларни фатҳ қилиш учун эмас, балки уларнинг қалбларини Аллоҳга очиш, ҳақиқий саодатга, яъни ҳидоятга эришишлари учун қўллаганлар. Зеро, У зот «Оламларга раҳмат ва ҳидоят» қилиб юборилган бир «Раҳмат Пайғамбари» эди.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло мусулмонларнинг жанг ва сулҳ хусусидаги тушунчаларини ояти каримада қуйидагича ифода қилмоқда:

الَّذِينَ إِن مَّكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا
بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ

«Уларга ер юзида имкон берсак, намозни тўқис адо этарлар, закотни берарлар, яхшиликка буюриб, ёмонликдан қайтарарлар. Ишларнинг оқибати Аллоҳга оиддир» («Ҳаж» сураси 41-оят).

Асҳоби киромнинг барчаси бу ишни сир сақларкан, Бадр иштирокчиси Хотиб ибн абу Балтаъа розияллоҳу анҳу ҳолатни тушунтириб Маккага бир мактуб ёзган ва уни бир аёл кишидан юборганди. Бу ишдан ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ваҳий орқали хабар топдилар ва аёлнинг жойини айтиб, ҳазрати Али, Зубайр ва Миқдод розияллоҳу анҳумни у аёлни тутиб келишлари учун юбордилар. Улар у аёлни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтган жойдан топишади. Унинг сочлари орасига яширинган мактубни олиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга келтиришади.

Мактубда қуйидагилар ёзилганди:

«Эй Қурайш! Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам устингизга шунақанги муаззам бир қўшин билан келаяптики, кеча қоронғулиги каби қўрқинчли бўлган бу аскар устингизга сел каби оқади. Аллоҳга қасамки, Расулуллоҳ сизнинг устингизга ёлғиз борса ҳам Аллоҳ уни сизга ғолиб

⁵³⁴ Ҳамидуллоҳ, I, 264-265.

⁵³⁵ Набий Бозкурт, DIA, «Макка» бўлим. XXVIII, 557.

килади! Ваъдасини бажаради! Ҳозирдан бирор чорангизни кўринг!» (ибн Касир, ал-Бидоя, IV, 278)

Аслида мактубда ёзилган бу жумлалар ёлғон ҳам эмасди, хиёнат ҳам эмасди. Фақатгина махфий қолиниши керак бўлган маълумот душманга ошкор қилинаётганди. Шу сабабли бу ишни қилган Хатиб розияллоху анхуни Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам ёнларига чакириб, сўрадилар:

«Эй Хатиб! Буни нега қилдинг?».

Бадр иштирокчиси бўлган Хатиб розияллоху анху қаттиқ афсус билан:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Бошқа муҳожирларнинг Маккада моллари ва оиласини қўриқлайдиганлари бор. Менинг эса ҳеч кимим йўк! Мен бу мактубим билан миннатдорлик қозониб, оиламни, бола-чақамни қўриқлашни хоҳладим. Аллоҳга қасамки, мен уларнинг жосуси эмасман! Мен мусулмон бўлганимдан кейин асло куфрга рози бўлмайман! Валлоҳи, менинг Аллоҳга ва Расулига бўлган иймоним чексиздир! Асло динимни алмаштирмадим!» деди.

Бунга жавобан Раҳматанлил оламин бўлган зот соллаллоху алайҳи ва саллам:

«Хатиб ўзини тўғри мудофаа қилди», деб, Хатиб розияллоху анхуни афв қилдилар.

Хатиб розияллоху анхунининг бўйнига уришга изн сўраган Умар розияллоху анхуга эса, Аллоҳнинг «Бадрда иштирок этганларнинг хатоларини афв қилинганини» эслатиб шундай дедилар:

«Аммо у Бадрда иштирок этган! Сен қаердан биласан, балки Аллоҳ Бадр аҳлига» хоҳлаган амалингизни қилинг! Сизларни мағфират қилдим!» деган», деб марҳамат қилдилар (Бухорий, «Мағозий», 9, Муслим, Фазоилул саҳоба, 161).

Шу билан бирга, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам ўша онда нозил бўлган қуйидаги оятларни ўқиб, Аллоҳнинг душманлари билан дўст тутинмаслик масаласини Хатиб розияллоху анху ва бошқа саҳобаларга ҳам тушунтирдилар.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ
وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ
إِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسْرِوْنَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَأَنَا
أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ

«Эй иймон келтирганлар! Агар Менинг йўлимда жиҳод қилиб ва розилигимни сўраб чиққан бўлсангиз, Менинг душманларимни ва ўзингизнинг душманларингизни дўст тутманглар. Сизлар уларга дўстлик

қиласизлар, улар бўлса сизларга келган ҳаққа куфр келтирадилар. Роббин-гиз бўлмиш Аллоҳга иймон келтирганингиз учун Пайғамбарни ва сизни хайдаб чиқарадилар. Сиз уларга дўстлик қилиб сир айтасиз. Ҳолбуки, Мен нимани махфий тутганингизнию нимани ошкор қилганингизни жуда яхши билурман. Ораларингизда ким ўша ишни қилса, тўғри йўлдан адашган бўлади».

إِنْ يَتَّقُوا كُفْرَكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءَ وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ
أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُم بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ .

«Агар улар сиздан устун келсалар, сизга душман бўларлар ва сизларга қўллари ва тилларини ёмонликка чўзарлар. Ва сизларнинг кофир бўлишларингизни хоҳларлар».

لَنْ تَنْفَعَكُم أَرْحَامُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَفْصَلُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

«Қариндошларингиз ва фарзандларингиз сизга ҳеч манфаат бера олмаслар. Қиёмат куни У зот ораларингизни бўлур. Аллоҳ нима қилаётганингизни кўриб тургувчидир» («Мумтахана» сураси 1-3 оятлар) (Бухорий, «Тафсир», 60).⁵³⁶

Бу ояти карималар нозил бўлгач, Муслмонларнинг бола-чақа, мол-мулк каби сабаблар туфайли кофирлар билан дўст тутинишлари тақиқланди.

Нух алайҳиссаломнинг ўғли Канъон иймон келтирмаганлар орасида бўлмагани учун ҳалок бўлганди. Худди шу каби Лут алайҳиссаломнинг аёллари ҳам фосиқлар билан бирга бўлгани учун қаҳри илоҳийга дучор бўлганди. Хуллас, уларнинг Пайғамбар алайҳиссаломлар билан бўлган жисмоний яқинликлари фойда бермаганди.

Ҳижратнинг 8-йилида Рамазон ойининг 10-куни Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам 10.000 кишилик иймон лашкари билан Мадинадан йўлга чиққандилар. Жиходда бўлганлари учун йўлда ифтор қилдилар. Саҳобаларига ҳам шуни буюрдилар (Бухорий, «Мағозий», 47).⁵³⁷

Жуъфа деган жойга борганларида ҳазрати Аббос билан учрашдилар. Аввал муслмон бўлган ҳазрати Аббос розияллоҳу анҳу ўзининг Исомини яшириб, Маккада қолган ва доимий равишда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга Қурайшнинг хабарларини яширинча юбориб турарди. Маккада қолишларининг бошқа бир сабаби эса, зиммасида бўлган «ҳожиларга сув

⁵³⁶ Бухорий, «Тафсир», 60.

⁵³⁷ Бухорий, Мағозий, 47.

тарқатиш» иши эди. Ниҳоят, вақт етганини англагач у ҳам аҳли билан ҳижрат қилиш учун йўлга чиқди (ибн Ҳишом, IV, 18).⁵³⁸

Бундан хурсанд бўлиб кетган Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Мен сўнгги пайғамбар бўлганим каби сен ҳам муҳожирларнинг сўнгиси бўлдинг!» дея марҳамат қилдилар (Али ал-Муттақий, XI, 699/33387).

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг лашкари сел каби оқиб келарди. Арабистоннинг тўрт томонидан янги мусулмон бўлган қабилалар гуруҳ-гуруҳ бўлиб Исломи лашкарига келиб қўшила бошлаганди. Ҳатто таъбир жоиз бўлса маҳшар бўлаётганди. Оламларнинг Саййиди мухташам лашкари билан Арж орқали ҳаракат бошлаб, Талубга йўл оларкан йўлда болаларининг устига ётиб олиб уларни эмизаётган бир итни кўрдилар. Дарров саҳобаларидан Жухайл ибн Сурокани чақириб, уни бу ит ва кучукчаларнинг бошига қўриқчи қилиб тайинладилар. Фатҳ ишқида жўшиб бораётган лашкар бу она бола итларни ҳурқитиб юбормаслигини қаттиқ тайинладилар (Вокидий, II, 804).⁵³⁹

Бу қандай бир манзара эди? Ажабо, башарият бунга ўхшаш марҳамат ва шафқатга тўла манзарани бошқа бир марта кўрганмикан?⁵⁴⁰

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Макка фатҳидек буюк ва тарихий бир иш устида турганида ҳам, балки кичкина ва арзимас деб ҳисобланган бир иш қилдилар. Ўзларини бир ит ва болаларидан масъул деб билдилар. Бу ҳодисадан оладиган бошқа бир дарсимиз – бошлиқ вазифасидаги кимсаларнинг энг кичкина нарсалардан ҳам масъул эканликларини ҳис қилишлари ва ҳар қандай қутилмаган ҳодисага тайёр туришлари керак. Бу вақтда маккаликлар бўлаётган ҳодисалардан беҳабар эдилар.⁵⁴¹

538 Ибн Ҳишом, IV, 18.

539 Вокидий, II, 804.

540 Аҳвол шу даражага етиб бордики, ислом душманлари бугун мукаддас исломни инсоният фожияларидан бири ҳисобланган террор сўзи билан бирга ишлатишяпти. Ҳолбуки, террор ва анархизм шафқатсизлик устига бунёд бўлган, уларда асло ахлоқ каби олийжаноб ҳислар йўқ. Исломи эса кириб келган кунидан бошлаб ҳар хил террор ва анархизмга қарши турган ва ҳар қандай ҳолатда қофими, мўминми, ҳар бир кишининг, ҳатто жонлиқ жонсиз бутун мавжудотнинг ҳақ ва ҳуқуқига риоя қилиш муҳим санайди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг йигирма уч йиллик нубувват ҳаётлари террорга қарши муждола қилиш билан ўтган.

541 Шоир Меҳмет Окиф Эрсой ҳазрати Умар розияллоҳу анхунинг бошқарувдаги мухташам масъулият ҳассосиятига қандай чиройли таржимонлик қилмоқда:

*Канори Дажлада бир бўри гажиса қўйни
Келиб адли илоҳий сўрар Умардан уни!
Бир қари камтир кимсасиз қолса, Умар масъул!
Етимни гиряи ҳусрон олар, Умар масъул!
Бир ошиёни йўқсиллик эътибордан қолса
Умарга юк тушар яна бошқа ҳеч кимса!
Заминга гадр ила бир томчи қон тўкса бири:
У томчи улкан гирдоб бўлар чўқтирар Умарни!
Умар ҳар кўнглининг оҳидан хабардор
Умар ҳар мотамнинг қўйида афтаҳол
Умар халифа бўлса бошқа ким бўлар масъул?
Умар нима қилсин, Илоҳий, башар золиму жоҳил!*

Мусулмонлар лашкарининг яқинларидаги Марруз Заҳронга келганини ҳамда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг амри билан ҳар бири алоҳида-алоҳида гулхан ёққани туфайли пайдо бўлган манзарани кўрганларида даҳшатга тушдилар. Ақллари бошларидан учди, гўё.

Абу Суфён шериклари Ҳоким ибн Ҳизом ва Будаилни ёнига олиб, атрофни кузатиш учун Маккадан ташқарига чиққанди. Мусулмонлар лашкари ёққан мингларча гулханны кўрганларида улар ҳам шошиб қолдилар. Уларнинг қайси қавм ё қабиладан эканлигини тахмин қила бошлади. Аммо уларнинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва асҳоби бўлиши мумкинлиги асло ҳаёлларига келмаганди. Макканинг атрофи қуршаб олингани туфайли Абу Суфён ва шериклари кўп ўтмай қўлга олиниб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурига келтирилди (Бухорий, “Мағозий”, 48).⁵⁴²

Ҳазрати Умар Абу Суфённинг ўлдирилиши, амакиси Аббос эса афв қилиниши учун ҳаракат қила бошлади.

Муҳташам сиёсий даҳоси билан жанг тактикасини қўллаган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам амакисига хитоб қилиб:

«Абу Суфённи ол! Лашкар ўтадиган торроқ жойда тутиб тур! Ислом лашкарининг қувватини кўрсат!» дедилар.

Бу – Қурайшнинг бошлиғи Абу Суфёнга мушрикларнинг бекорга мусулмонларга қарши курашаётганларини кўрсатиш ва Унга руҳий босим ўтказиб, мушрикларнинг мусулмонларга қарши курашишларини тўхтатиш учун эди. Шу орқали мушриклар мусулмонларга қаршилик кўрсатишмаса, кон тўкилишининг олди олинарди.

Ҳазрати Аббос розияллоҳу анҳу Абу Суфённи Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтган жойга олиб бориб, тутиб турди. Бу вақтда лашкарлар гуруҳ-гуруҳ бўлиб ўта бошлаганди. Ҳар бир гуруҳнинг иймонга тўла қалбларидан тошиб чиққан «Аллоҳу Акбар» садолари аршга қадар юксалмоқда эди. Бу манзарани кўрган Абу Суфённинг кўзлари қамашди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг лашкари ўта бошлаганида ҳайратини яшира олмай, даҳшат ичида:

«Эй Аббос! Биродаримнинг ўғли ўз салтанатини нақадар кенгайтирибди!» деди.

Аббос розияллоҳу анҳу қаршилик кўрсатиб:

«Йўқ! Бу салтанат эмас, нубувват!» дедилар.

Абу Суфён:

Умардан сўралар Муҳаммаддан кутилгани...

Умар! Умар! Буларнинг қандай олдингиз елкага сиз?

«Ҳа! Ҳа!» деб тўғирлади (Бухорий, “Мағозий”, 48, Ҳайсамий, VI, 164, ибн Саъд, II, 135, ибн Асир, ал-Комил, II, 242).⁵⁴³

Кейин у ердан айрилиб, Расулulloҳнинг ёнларига бордилар. Саййидил мурсалин:

«Эй Абу Суфён! Ҳалиям

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

«Ла илаҳа иллоллоҳ» дейиш вақти келмадими?» деб сўрадилар.

Абу Суфён бир оз ўйланиб тургач калимаи шаҳодатни айтди. Аммо Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламни тасдиқлаш жумласини айтмаганди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам такрор сўрадилар:

«Менинг Аллоҳнинг расули эканлигимни тасдиқлаш вақти келмадими?».

Абу Суфён бу саволга жавоб бериш учун бир оз муҳлат сўраган бўлса ҳам ҳазрати Аббоснинг ташвиқи билан калимаи шаҳодатни тўлиқ талаффуз қилди. Бунга жавобан Набий алайҳиссалом уни рағбатлантириш ва қалбини Исломига ошно қилиш учун Макка халқининг омонда бўлиш жойларини санаркан, Абу Суфённинг ҳам уйини зикр қилиб, «Ким масжиди ҳаромга кирса омонда, ким уйига кириб олса омонда, ким Абу Суфённинг ҳовлисига кириб олса омонда» дедилар (Абу Довуд, Ҳарож, 24-25/3021-3022, Ҳайсамий, VI, 164-166, ибн Ҳишом, IV, 22).

Озод қилинган Абу Суфён кетиб бораркан, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам асҳобига охириги хитобини қилаётганди:

«Сизга қарши бир ҳужум бўлмагунича, ҳеч кимга қилич кўтарманг!» (ибн Ҳишом, IV, 28)

Шундан кейин Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам аввалдан тўрт гуруҳга бўлган лашкарига ҳаракат учун амр бердилар. Шу тарзда Макка тўрт томондан такбир садолари билан тўлди. Саккиз йил аввал икки туя ва уч киши билан Маккадан маҳзун ҳолатда айрилган Пайғамбар алайҳиссалом бутун Аллоҳнинг лутфи билан ўн минг кишилиқ буюк бир куч билан муборак

543 Ҳақ субҳонаҳу ва таолонинг Қуръони каримдаги:

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَجِبُ الْكَافِرِينَ

“Аллоҳ ва Расулига итоат қилинг! Бас, агар ортга қайтсангиз, Аллоҳ, албатта, кофирлар муҳаббат қилмас» (“Оли Имрон” сураси, 32-оят) баёнида фақат Аллоҳга иймон ва итоатнинг ўзи кифоя эмаслиги очиқ-ойдин аён бўлмоқда. Шунинг учун фақат Аллоҳга ёхуд Расулга иймон ва итоат қилган кишилар, оятга кўра, Аллоҳ севмаган кофирлар сифатида тилга олинмоқда. Зеро, муҳими банданинг ожиз ва нуксон идрокига кўра эмас, илохий ироданинг орзуси ва амри истиқоматига иймон келтиришдир. Ана шунда Аллоҳ таоло Расулига диннинг бир рукни мақсадида бу ҳиссани берган ва мўминларга иймоннинг шарт сифатида Ул зотга гувоҳлик ва эргашишни буюрган экан, бутун баъзи ғоифлар Расулга эргашишни, илохий баёнга қарамай тарк қилишга кирадиган суннаги сонияни қабил қилмаслиги ва ғўр идроклари билан “Бизга фақат Қуръон етар!” дейишлари, зоҳирда Қуръонга эргашиш ифодаланган шу сўзларига ҳам нақадар терс ва жоҳилона, ҳатто хоинона ҳаракат ҳисобланади.

шаҳарга кириб келаётгандилар. Ўша куни ўз юртидан чиқарилган мазлум бир киши бугун юртини фатҳ қилган бир музаффар фотиҳга айланганди. Аммо У зот бу билан асло ғурурга кетмаган ҳолда – туясининг бўйнига сажда қилган ҳолда, бошини эгиб, бу неъматларни берган Зотга шукр қилиб Маккага кириб борарди. Бошини Аллоҳга тавозуъ билан шу даражада эккан эдиларки, соқолларининг учлари оз қолса туясининг эгарига тегарди. Сажда қилган ҳолида тинмай:

اللَّهُمَّ لَا عَيْشَ إِلَّا عَيْشُ الْآخِرَةِ

«Аллоҳумма ла ʼайша илла ʼайшул ахироти» (Аллоҳим! Охират ҳаётидан бошқа ҳаёт йўқдир) деб такрорлардилар (Вокидий, II, 824, Бухорий, “Риқоқ”, 1).⁵⁴⁴

(Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу жумлаларни тез-тез такрорлаб юришлари ривоятларда келган. Жумладан: Масжидун набавийни қуришда, Ҳандақ қазишда, Фатҳ куни, Ҳажжатул вадодо айтганлари ривоятларда собитдир (Бухорий, “Жиход”, 33, 110, Манокібул ансор, 9, “Мағозий”, 29, Муслим, “Жиход”, 126, 129, Термизий, “Манокіб”, 55, ибн Можа, “Масожид”, 3).

Набавий ахлоқ билан хулқланган асҳоби киромнинг ҳолати ҳам У зот соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳолатидан бошқача эмасди. Мусулмонлар деярли ҳеч қандай тўсикка учрамадилар. Абу Суфёнга қилинган муомаланинг баракаси туфайли (У Маккаликларни мусулмонларга қаршилик кўрсатмасликларини айтди) ҳеч ким мусулмонларга қаршилик кўрсатишга жасорат қила олмади. Фақатгина Холид ибн Валид розияллоҳу анҳу Маккага кираверишда кичкинагина бир тўқнашувга дуч келди, у ҳам тезда ҳал қилинди.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам фатҳ сурасини ўқиган ҳолда асҳоби билан Каъбаи муаззамага қараб йўл олдилар. Каъбани тавоф қилганларидан кейин, туясида тушмаган ҳолда:

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا

«Ҳақ келди, ботил йўқ бўлди. Зотан, ботил доимо йўқ бўлгувчидир», деб айт» («Исро» сураси 81-ояти) оятини ўқиб, қўлларидаги асо билан бутларни йикита бошладилар (Бухорий, “Мағозий”, 48, Муслим, “Жиход”, 87, Вокидий, II, 831-832).

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам байтуллоҳда расм борлигини кўргач, ичкарига кирмадилар. Аввал уларни йўқотишларини буюрдилар. Саҳобалар бу амрни дарҳол бажардилар. Ичкарида Иброҳим ва Исмоил

⁵⁴⁴ Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дунё ҳаётига нисбат билан охиратнинг нақадар аҳамиятли эканини ифодалаган бу сўзларни умр бўйи тез-тез такрорлардилар. Ривоятларда Масжиди Набавий қурилаётганида, Ҳандақ қазилаётганида, Фатҳ куни Маккага кираётиб ва Видолашув ҳажиди, Арафа куни мўминларнинг кўплигини кўриб айтганларини собитдир. (Қаранг: Бухорий, Жиход 33, 110, «Манокіб ул-Ансор 9, Мағозий 29; Муслим Жиход, 126, 129; Термизий, «Манокіб», 55; Ибни Можа Масожид, 3)

алайҳимуссаломларнинг қўлларида фол ўқлари бор ҳолда тасвирланган расмларини кўрганларида шундай деб марҳамат қилдилар:

«Аллоҳ бу расмларни чизган мушрикларнинг жонини олсин! Аллоҳга қасамки бу пайғамбарлар бу ўқлар билан қисматга қарамадилар (балки бундан қайтардилар) (Бухорий, “Анбиё”, 8, “Ҳаж”, 54, “Мағозий”, 48).

Улуғ валий Мавлоно қуддиса сирруху умр бўйи кийинчиликларни босиб ўтиб, ўша бутларни синдирган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан қанчалар миннатдор бўлишимиз кераклигини қуйидагича ифода қилган:

«Эй мусулмон одам! Агар ҳазрати Аҳмаднинг саъю ҳаракати ва бутларни синдириш хусусидаги ҳиммати бўлмаса эди, сен ҳам аждодинг каби бутпараст бўлар эдинг!»

Мусулмонлар Маккани фатҳ қилган куни эрталабгача такбир ва талил айтдилар. Тинмай Каъбани тавоф қилдилар. Буни кўрган Абу Суфён аёли Ҳинддан:

«Сен бунинг Аллоҳ томонидан эканлигига ишондингми?» деб сўради.

Ҳинд:

«Ҳа! Бу Аллоҳ томонидан бўлган бир ишдир!» деб жавоб берди.

Эртаси куни эрталаб Абу Суфён Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олдиларига борди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга кеча кечаси аёли билан бўлган суҳбатни айтиб бердилар.

Абу Суфён: «Гувоҳлик бераманки, сиз Аллоҳнинг Расулисиз! Жоним қўлида бўлган Аллоҳга қасамки, бу гапимни Аллоҳ ва Ҳинддан бошқа ҳеч ким эшитмаганди» деди (ибн Касир, ал-Бидоя, IV, 296).

Фатҳдан кейин маккаликлар ёш болаларини Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олдиларига олиб борар, У зот болаларнинг бошларини силаб дуо қилардилар (Аҳмад, IV,32).

Афв байрами

Бу вақтда қурайшликлар Масжидул Ҳаромнинг олдида тўпланган, ўзларига қандай ҳукм берилишини кутишарди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам фақатгина ўша ердагиларга эмас, балки бутун инсонларга шомил бўлган қуйидаги оламшумул хутбасини ўқидилар:

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Каъба эшигиладан ушлаганча муборак бошларини кўтариб одамларга қарадилар.

«Аллоҳдан ўзга ибодатга лойиқ зот йўқдир. Унинг Ўзи ягонадир. Унинг шериги йўқдир. У зот ваъдасига содиқ қолди. У зот бандасига нусрат берди. У зот гуруҳларни ёлғиз Ўзи енгди. Билиб қўйинглар, барча ўч олиш, мол ёки қон менинг ушбу икки оёғим остидадир. Фақат Байтнинг мутасаддилиги ва ҳожиларни суғориш бундан мустаснодир.

«Эй Қурайш жамоаси! Албатта, Аллоҳ сизлардан жоҳилият кибрини ва ота-боболар билан фахрланишни кетказди», деб туриб:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ
لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

«Эй одамлар! Биз сизларни бир эркак ва аёлдан яратдик ва сизларни ўзаро танишишингиз учун халқлар ва қабилалар қилиб қўйдик. Албатта, Аллоҳнинг ҳузурида энг ҳурматлигингиз энг такводорингиздир. Албатта, Аллоҳ билувчи ва хабардор зотдир» («Хужурот» сураси, 13-оят) Оятини тиловат қилдилар. Кейин давом этиб:

«Эй Қурайш жамоаси! Нимани ўйлаяпсизлар? Мен сизларга нима қилмоқчиман?» дедилар.

«Яхшилик! Карамли биродар! Карамли биродарнинг ўғли!» дейишди улар. Шунда У зот:

«Мен сизларга Юсуф ўз акаларига айтган нарсани айтаман:

لَا تَرْبِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

У: «Бугунги кунда сизларни айблаш йўқ. Сизларни Аллоҳ мағфират қилгай. У раҳм қилгувчиларнинг раҳмлироғидир («Юсуф» сураси, 92-оят).

«Бугунги кунда гинахонлик йўқ». Кетаверинглар! Сизлар озодсизлар!» дедилар.

Бошқа бир хутбаларида эса, «Бугун Аллоҳнинг қурайшликларни Ислом билан қувватлантирадиган, устун қиладиган кунидир», деганлар.

Бу умумий афв натижасида аввалдан бир қанча мусулмонларнинг қонига ва молига зарар етказган кимсалар ҳам ҳидоятга мушарраф бўлдилар. Аллоҳ таоло Қурайш мушрикларини Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қўлларига туширганди, У зотга бўйин эгдирганди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам эса, уларни афв қилиб қўйиб юбордилар. Шу сабабли маккаликларга «Тулоқ», яъни «ҳалок қилинганлар», деб ном қўйишганди (ибн Ҳишом, IV, 32, Вокидий, II, 835, ибн Саъд, II, 142-143).⁵⁴⁵

Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг энг катта орзулари - ҳеч ким қолмай, бутун инсониятнинг Исломга кириши эди. Макка фатҳидан кейин куч ва қувват соҳиби бўлган ҳолда олдинлари ўзига турли зулм ва азоблар кўрсатган инсонлардан ўч олиши мумкин бўлган ҳолда, бу ишни қилмай умумий афв эълон қилишлари У зотнинг қанчалар раҳмдил эканликларининг бир кўриниши эди.

545 Қаранг: Ибн Ҳишом, IV, 32; Вокидий, II, 835; Ибн Саъд, II, 142-143.

Йиллардир ўйин, ҳақорат, зулм ва душманликдан бошқа нарсага шохид бўлмаган Макка ўша куни рўй берган буюк бир афв туфайли хурсандчилик қилаётганди. Аммо бу хурсандчиликка соя солишни хоҳлаган Фазола исмли маккалик Набий алайҳиссаломни ўлдиришни қасд қилиб, У зотнинг ёнларига кирди. Унинг ниятини билган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳеч қандай ғазабланмадилар. Балки марҳамат қанотини ёзиб Фазолага:

«Сен Фазоламисан?» деб сўрадилар.

«Ҳа!» деди. Кейин У зот:

«Эй Фазола! Ўйлаган нарсангдан тавба қил ва истиғфор айт!» дедиларда, муборак қўлларини унинг кўксига қўйдилар. Шунда У зотни ўлдиришни қасд қилган Фазоланинг қалби юмшади, иймон нури билан тўлди ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўша вақтнинг ўзида унинг энг севимли инсонига айланди (ибн Ҳишом, IV, 37, ибн Касир, ас Сийра, III, 583).

Абу Суфён ибн Ҳарб масжиди ҳарамнинг олдида ўтирган ҳолатда ҳаёл суларди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам олдинда, мусулмонлар эса У зотнинг ортидан кетиб бораётганини кўрганида:

«Муҳаммадга қарши аскар тўпласамми? Бу одам билан яна жанг қилсаммикин? Нима қилсам экан?» деб ҳаёлидан ўтказди. Ўша онда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унинг тепасида тўхтади ва икки курагининг орасига ургандек туртиб:

«Аллоҳ ўшанда ҳам сени хор ва ютказувчи қилади» дедилар. Абу Суфён бошини кўтариб Расулуллоҳни кўргач:

«Шу вақтгача сизнинг пайғамбар эканлигингизга тўлиқ ишонмагандим! Ҳаёлимдан ўтган фикрлар учун Аллоҳга тавба қиламан! Ундан мағфират сўрайман!» деди (ибн Касир, ал-Бидоя, IV, 296).

Уҳудда ҳазрати Ҳамза розияллоҳу анҳунинг жигарини чайнаган Ҳинд ҳам фатҳ куни иймон келтириб, умумий авфга ноил бўлганди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам калимаи тоййибанинг ҳурматида уни ҳам афв қилгандилар (Воқидий, II, 850).⁵⁴⁶

Абу Жаҳлнинг ўғли Икрима ҳам мусулмонларнинг энг ашаддий душманларидан бири эди. Фатҳдан кейин Яманга қочиб кетганди. Аёли Ислонни қабул қилганидан кейин уни ҳам Расулуллоҳнинг ҳузурига олиб келди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Икримани мамнуният билан кутиб олдилар. Саҳобаларига:

«Ҳозир олдингизга Икрима келади! Зинҳор уни ёнида отасини сўкманглар!» дедилар.

Икрима розияллоҳу анҳу келганида эса:

546 Воқидий, II, 850.

«Эй қочоқ суворий, хуш келибсан!» деди ва мусулмонларга қилган душманлигини юзига солмай, уни ҳам афв қилдилар (Ҳоким, III, 271/5059, Вокидий, II, 851-852).

Ҳаббор ибн Асвад ҳам мусулмонларнинг ашаддий душманларидан бири эди. Маккадан Мадинага ҳижрат қиларкан, туянинг устида кетаётган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қизлари ҳазрати Зайнабни найза билан уриб туянинг устидан йикитганди. Ҳазрати Зайнаб розияллоҳу анҳо ҳомиласини туширган ва оғир яраланган эди ўшанда. Бу яраланиши кейинчалик вафотига ҳам сабаб бўлганди. Ҳаббор бунга ўхшаш яна бир нечта жиноятлар қилганди. Фатҳдан кейин қочиб кетди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобалари билан Мадинада ўтирганларида ҳузурларига келди ва мусулмон бўлганини эълон қилди. Ҳазрати Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам уни ҳам афв қилдилар. Уни сўкиш ва камситишдан қайтардилар (Вокидий, II, 857-858).⁵⁴⁷ Чунки Қуръони каримда:

حُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

«Кечиримли бўл, яхшиликка буюр ва жоҳиллардан юз ўгир» («Аъроф» сураси 199-оят) дейилганди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тирик Қуръон эдилар. Қуръон ахлоқи ҳам У зотда энг гўзал суратда кўринади. Ўзларига нисбатан қилинган ҳар қандай жиноятни ҳеч иккиланмай кечириб юборардилар. Лекин умматга, жамиятга қилинган жиноятларни то жазоламагунича, ҳақ эгасининг ҳаққини олмагунича У зотни ҳеч ким тўхтата олмасди.

Маккада ҳаддан ошиқ, оламшумул бир афв эълон қилиниши билан бирга – баъзи ислоҳ бўлмайдиган хоин мушрикларнинг кўрилган ерда умматнинг фойдаси учун ўлдирилишини ҳам амр қилгандилар (Абу Довуд, “Жиход”, 117/2686, Насои, Таҳримуд дам, 14).⁵⁴⁸

Маккадан ўлжа сифатида ҳеч нарса олинмади (Абу Довуд, “Ҳарож”, 24-25/3023-3024).⁵⁴⁹

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам қўшиннинг эҳтиёжини қондириш учун Макканинг бойларидан пул ва зирҳлар олдилар. Кейинроқ буни Ҳавозиндан тушган ғанимат ҳисобидан тўладилар ва:

«Қарзнинг қаршилиги ташаккур айтмоқ ва уни тўламоқ», дедилар (Вокидий, II, 863, Абу Довуд, Буюъ, 88/3562, Муваатто, “Никоҳ”, 44).

Маккаликлар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам томонида афв қилинганликларининг хурсандчилигини нишонларкан, Пешин намози-

⁵⁴⁷ Вокидий, II, 857-858.

⁵⁴⁸ Абу Довуд, Жиход, 117/2683; Насоий, Таҳримуддам, 14.

⁵⁴⁹ Абу Довуд, Ҳарож, 24-25/3023.

нинг вақти кирди. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар доимгидек Билол розияллоҳу анҳуга азон айтишини буюрдилар. Билол розияллоҳу анҳу кул бўлган вақтлари ақлга сиғмас зулмларга сабр қилиб «Аҳад, Аҳад!» деган кунларини эслади. Энди зулм йўқолганди. Энди у озод бўлган ва музаффар ҳолда иймонлилар лашкари билан Маккага кирганди. Аллоҳга ҳамд айтиб Каъбанинг устига чиқди. Ширали овози билан азон айта бошлади. Шунақанги бир овозда азон айтаётгандики, Макканинг тоғлари ва самоси бу овозга жўр бўла бошлаганди. Осмонлар табассумда, ерлар эса сурурда эди. Ўша куни айтилган азони Муҳаммадия мўминлар учун абадий хотира бўлиб қолди.

Бу ҳолатни кўрган мушриклардан бир нечтаси:

«Бизга вайл бўлсин! Қулларчалик ҳам бўла олмадик. Улар қандай даражаларга етишди! Биз эса қай ҳолда қолдик?!» дея аввалги қилган ишларига, ҳақиқатан ғофил қолганларига афсусландилар.

Маккаликларнинг байъати

Пешин намозини ўқиб бўлганларидан кейин Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Сафо тепалигига чиқдилар. Маккаликлардан байъат олдилар. Аввал эркаклар «мусулмонлик ва жиҳод» ҳақида Набий алайҳиссаломга байъат қилдилар. Кейин аёллар байъат қилдилар (Аҳмад, III, 415, Бухорий, «Мағозий», 53).⁵⁵⁰

Аёлларнинг байъати хусусида Аллоҳ таоло ўз Расулига шундай деганди:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعَنَّكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَزْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعُهُنَّ وَاسْتَعْفِفْنَ لَهُنَّ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

«Эй Набий! Агар мўминалар сенга Аллоҳга ҳеч нарсани ширк келтирмаслик, ўғрилик қилмаслик, зино қилмаслик, болаларини ўлдирмаслик, қўллари ва оёқлари орасидан бўхтон тўқиб келтирмаслик ва сенга яхшилик ишда исён қилмасликка байъат қилиб келсалар, уларнинг байъатини қабул қил. Ва Аллоҳдан уларнинг гуноҳини кечишни сўра. Албатта, Аллоҳ гуноҳларни кечирувчи ва меҳрибондир («Мумтаҳана» сураси, 12-оят)

Аёлларнинг байъати сўз билан ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қўлларини ботирган бир сув идишига қўлларини ботириш билан бўлган, улар билан қўл ушлашиб байъат қилмаганди.

Умайма бинти Руқайқоъ шундай ҳикоя қилади:

«Ансорлардан бир гуруҳ аёллар билан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хузурларига бориб:

550 Аҳмад, III, 415; Бухорий, Мағозий, 53.

«Аллоҳга ширк келтирмаслик, ўғрилиқ қилмаслик, зино қилмаслик, фарзандларимизни ўлдирмаслик, ҳеч қачон бўҳтон тарқатмаслик, машруъ (шариатга мувофиқ) ишларда сизга исён қилмасликка байъат қиламиз», деганимизда, Набий алайҳиссалом:

«Кучингиз етган ва тоқат қила оладиганингиз нарсаларда», дедилар».

Бу гапни эшитиб биз:

«Аллоҳ ва Расули бизга биздан кўра марҳаматлироқдир. Келинг, байъат қилайлик!» дедик.

Аёллар байъатини мусофаҳа (саломлашиш) каби амалга оширишни хоҳларди. Аммо Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Мен аёллар билан мусофаҳа қилмайман! Менинг юзта аёлга умумий қилиб айтган бир сўзим ҳар бир аёл учун айри-айри айтилган ҳисобланади», дедилар (Мувагто, Байъат, 2, Термизий, Сияр, 37/1597).

Омонатни ўз аҳлига беринг

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Маккага келганларида Каъбанинг бир чеккасида ўтиргандилар. Мужоҳидлар ҳам У зотнинг атрофида ўтиришарди. Набий алайҳиссалом ҳазрати Билолни Каъбанинг калитларини олиб келиши учун Усмон ибн Толҳанинг олдига юбордилар. Ҳазрати Билол Усмоннинг олдига бориб:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Каъбанинг калитларини олиб келишингни амр қилдилар!» дедилар.

Усмон:

«Майли!» деб онаси Сулофанинг олдига кетди. Ўшанда калит унинг ёнида турарди.

«Эй онам! Калитни менга бер! Расулulloҳ менга одам юборди ва калитни олиб келишимни амр қилди!» деди.

Сулофа:

«Қавминг шарафланган, у билан мақтанган нарсани олиб, ўз қўлинг билан таслим қилишингдан Аллоҳга сиғинаман. У сендан бу калитни олгач, бошқа қайтариб бермайди» деди. Усмон розияллоҳу анҳу бир муддат урингач, калитни онасидан олди ва Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва салламга олиб борди. Ва:

«Буни сизга Аллоҳнинг омонати ўлароқ бераяпман!» деди. Калитни қайтариб ололмаслигидан кўркаётганди (Вокидий, II, 833, Ҳайсамий, VI, 177).

Оламларга раҳмат Пайғамбаримиз Каъбанинг эшигини очди. Ичкарига киргач, эшикни ёпишларини буюрдилар. Узоқ вақт Каъбанинг ичида қолдилар. Дуо қилдилар ва икки ракат намоз ўқидилар (Вокидий, II, 835, ибн Саъд, II, 137).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Каъбанинг ичидан чиққач, фатҳ хутбасини ўқидилар ва:

«Усмон қаерда?» деб сўрадилар.

Усмон ибн Толҳа ўрнидан турди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ
النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا

«Албатта, Аллоҳ сизларга омонатларни ўз аҳлига эриштиришни ва агар одамлар орасида ҳукм қилсангиз, адолат ила ҳукм қилишни амр қилади. Аллоҳ сизларга қандай ҳам яхши ваъз қилур! Албатта, Аллоҳ эшитувчи ва кўрувчи зотдир» («Нисо» сураси, 58-оят) ўқигач:

«Эй Абу Толҳа ўғиллари! Аллоҳ таолонинг омонатини абадий сизда қолиши ва тўғри йўлда бўлишингиз шарти билан олинг! Уни сиздан золимдан бошқаси олмас! Бугун яхшилик ва аҳдга вафо қунидир!» дедилар (ибн Ҳишом, IV, 31-32, Вокидий, II, 837-838, ибн Саъд, II, 137).

Бу ходисада кўрганимиз каби омонатни ўз аҳлига бериш муҳим масала ҳисобланади. Зеро, омонат ўз аҳлига берилгандагина шахсда, оилада, жамиятда ва давлатда ҳузур давом этган. Акс ҳолда эса катта-катта императорликлар ҳам ер билан яксон бўлган. Бунга тарихда кўплаб мисоллар топилади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам омонат хусусидаги ҳассосиятини бир ҳадиси шарифларида жуда гўзал ҳолда баён қилганлар:

«Омонат ўз аҳлига берилмаган вақтда қиёматн кутинг!» (Бухорий, «Илм», 2, Аҳмад, III, 361)

Хулоса қилиб айтганда, «омонатнинг ўз аҳлига берилмаслиги» қиёматнинг энг муҳим ва кўзга кўринган аломатларидан бири сифатида айтилмоқда.

Аввалдан Сиқоят (ҳожиларга сув бериш) вазифасини бажариб келаётган ҳазрати Аббос розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламдан Ҳижоба вазифасини ҳам хоҳлаганди.⁵⁵¹

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам амакисига:

«Мен сизга инсонлар Байтуллоҳга юборадиган мато каби нарса билан тирикчилик қилишингизни эмас, ҳожиларни сув билан қондириб, сарватингизни ишлатиб савобга эга бўлиш каби машаққатли вазифани бермоқдаман», дедилар ва ҳожиларни сув билан таъминлаш вазифасида қолдирдилар.

Аббос розияллоҳу анҳунинг Тоифда узум боғи бор эди. Исломдан аввал ҳам, кейин ҳам у ердан қуриган узум ташир, ўша узумларни замзамнинг ичига

551 Ҳижоба учун қаранг: 1 жилд, 42 саҳифа

қўшиб, ҳожиларга икром қиларди. Ундан кейин ўғиллари ва набиралари ҳам ўшандай давом этдилар (Ибн Ҳишом, IV, 32, ибн Саъд, II, 137, Вокидий, II, 838).

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Макка фатҳининг иккинчи куни пешин намозидан кейин хутба қилдилар. Аллоҳга ҳамду санолар айтганидан кейин:

«Эй инсонлар! Шубҳасизки, Аллоҳ, осмонлару ерни, қуёш ва ойни яратган куни Маккани ҳам ҳарам қилгандир. Қуёмат кунига қадар ҳарам бўлиб қолажак. Шубҳасизки, Аллоҳ фил қўшинини Маккага киришдан тўсиб, Расули ва мўминларга эса буни муваффақ қилди. Макка мендан кейин ҳеч кимга ҳалол эмас. Макканинг ови ҳуркитилмайди, тиконлари кесилмайди, бир нарса топиб олинганда, эгасига қайтариб бериш шарти билангина олиш жоиздир. Бир киши қатл қилинса, унинг яқинлари икки хайрли нарсадан бирини талаб қилишлари жоиздир. Булар қасос ё товон пули (хун)».

Ўша вақт ҳазрати Аббос розияллоҳу анҳу ўрнидан туриб:

«Изҳир (ўтини юлиш) мустасно бўлсин. Чунки қабрларимиз ва уйлари-мизда ундан фойдаланамиз», дедилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллом:

«Изҳир мустасно» дедилар (Бухорий, “Лукота”, 7, “Мағозий”, 53, Аҳмад, IV, 31-32, II, 238).⁵⁵²

(Изҳир – Маккаи мукаррамада ўсадиган, япроқлари кенг ва гўзал ҳидли бир ўсимликдир. Маккаликлар бу ўсимликни ҳайвонларига озуқа сифатида беришдан ташқари, уйлари ва қабрларида ҳам фойдаланарди.

Фақиҳлар ҳарам ҳудудидаги кесилиши тақиқланган дарахтларни «ўзи ўсиб чиққан», деб хослаганлар. Инсон қўли билан экилганларини эса, кесми мумкин ёки эмаслигида ихтилоф қилганлар. Жумҳур уламолари «инсон қўли билан экилган нарсаларни кесми мумкин», деганлар. Мисвок кесмида дарахтга зарар бермаган ҳолда, япроқ ва мевасини узмаган ҳолатда жоиз эканлигини айтишган.

Мадинадаги ҳарам ҳудудидаги яшил дарахт ва ўтларнинг эҳтиёж бўлган вақтда кесилиши жоиз дейилган. Мадинада экин-тикин кўпроқ бўлгани учун

⁵⁵² **Изҳир** – Маккаи мукаррамада ўсадиган кенг япрокли ҳушбўй ифори ўсимлик. Ҳайвонларга ем сифатида берилганидек уйларда ва қабрларда ҳам ишлатилади. Фикҳ олимлари Ҳарам ҳудудида кесилиши тақиқланган дарахтларни, “ўзидан ўзи битиб ўсган” дея қайд этишган. Инсон қўли билан етиштирилганларнинг кесилиши мумкинлиги борасида ихтилоф қилишган, жумҳур уламолари эса жоизлигига иттифоқ қилганлар. Мисвок кесми дарахтга зарар бермасдан япроқ ва мевасини узмасдан жоиз эканлиги таъкидланган. (Қаранг: Иброҳим Жанон, *Ҳадис энциклопедияси*, XII, 525-526)

Мадина ҳарам ҳудудидаги яшил дарахт ва ўтлар ўрни келганда кесилиши жоиз қўрилган. Мадина кишлоқ ҳўжалиги ҳудуди бўлгани учун Пайғамбар алайҳиссаломдан бу борада изн исталган ва ўзларини Макка ҳарамидagi баъзи ўсимликларнинг қўпорилишига изн берилганидек Мадинада янада кенгроқ изн берилган. Шунингдек, Мадина ташқарисида ов қилишга рухсат берилган. (Қаранг: Ҳамди Дўндиран, Шомил ислом энциклопедияси, “Ҳарам” бўл.)

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламдан рухсат сўралганида, Маккадаги баъзи ўсимликларни кесишга рухсат бергани каби, Мадинада ҳам баъзи ўсимликларни кесишга рухсат берганлар. Ҳатто Маккадагидан ҳам кенгрок изн берганлар. Яна Мадина атрофида ов қилишга ҳам рухсат берилган.)

Ҳазрати Абу Бакрнинг оталари Абу Қаҳофа розияллоҳу анҳу байъат қилиш учун қўлини Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг муборак қўлларига узатганида Абу Бакр розияллоҳу анҳу чидай олмай, йиғлай бошладилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам йиғлашларининг сабабини ҳайрат билан сўраганларида, ҳазрати Абу Бакр кўз ёшлари билан:

«Эй Расулуллоҳ! Сизга байъат учун узанган шу қўл отамнинг қўли эмас, сизнинг амакингиз Абу Толибнинг қўли бўлса эди ва Аллоҳ таоло бунинг сабабидан мени эмас, балки сизни хурсанд қилса эди. Ўшанда қанчалик хурсанд бўлишимни тасаввур ҳам қилолмайман. Чунки сиз уни жуда яхши кўрардингиз» деди (Ҳайсамий, VI, 174).

Мана шу ўша шаъни улуғ Пайғамбарнинг юксак ахлоқидан истифода этган саҳобийнинг ахлоқи, муомаласи... Бундай ҳайратланарли эҳтиром ва муҳаббатга тўла ҳодисани тарих неча марта кўрган экан-а?

Тенгсиз бир вафо

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам фатҳдан кейин Маккада ўн беш кун туриб қолдилар. Бу орада ансорлардан баъзилари хавотирлана бошладилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Мадинага қайтиш ё қайтмаслиги ҳақида гапиришарди. Чунки Аллоҳ таоло У зотга туғилиб ўсгани, муборак ва муқаддас жойнинг фатҳини насиб қилганди. Сафо тепалигида дуо қилиб турган Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳивасаллам ансор саҳобаларининг бу андишаларини сездилар. Дуоларини тугатгач, уларнинг ёнига келиб:

«Нима ҳақида гаплашяпсизлар?» деб сўрадилар.

Улар хавотирларини айтгач, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам буюк бир муҳаббат нишонаси сифатида шундай дедилар:

«Эй ансор жамоаси! Бундай бир ишни қилишдан Аллоҳдан паноҳ сўрайман. Мен сизнинг мамлакатингизга ҳижрат қилдим. Ҳаётим ҳаётингиз, ўлимим эса сизнинг ёнингиздадир».

Бу ифодаларни эшитгач ансорларнинг хавотирлари тарқади (Муслим, “Жиход”, 84, 86, Аҳмад, II, 538).

Расули Акрам Макка фатҳидан кейин Аллоҳга шукрини ва ҳамдини яна ҳам зиёда қилиб:

سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ

«Субҳаналлоҳи ва биҳамдиҳи. Астағфируллоҳа ва атубуилайҳи» (Аллоҳ ҳар бир нуқсондан покдир ва барча ҳамдлар У зотга бўлсин. У зотдан истиғфор сўрайман ва У зотга тавба қиламан) деган зикрни намозларида, айниқса рукуъ ва саждаларида кўп-кўп айта бошладилар. Оиша розияллоҳу анҳо бунинг сабабини сўраганида, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Роббим менга умматимда бир аломат кўришимни, ўша аломатни кўрганимда бу зикрни кўпайтишимни амр қилганди. Мен ўша аломатни кўрдим», деб жавоб бердилар (Муслим, Салот, 220)

«Наср» сурасида ҳам ўзига нусрат ва фатҳ келганда ва инсонларни гуруҳ-гуруҳ бўлиб Исломга кирганларини кўрганида, тасбеҳни янада кўпайтириш ва истиғфор айтишга амр қилинганди.

«Наср» сурасида келган «наср» (ёрдам) калимасининг бутун араблардан устун бўлишга, «фатҳ» калимасининг эса, Макка фатҳига ишора эканлиги айтилади. «Фатҳ» калимасининг «очмоқ» маъносидан келиб чиқиб, ибн Аббос розияллоҳу анҳу Макканинг фатҳига «Фатҳ ул футух» номини берган экан. Чунки бу ердаги фатҳ, фақатгина душман қўлидаги бир шаҳарнинг олинисидан иборат бўлмай, Масжуд ул ҳаромнинг назорати ва Каъбанинг фатҳи маъносига ҳам келади. Айни вақтда, қалбларнинг Аллоҳнинг динига, Ислом эшикларининг бутун инсониятга очишини ҳам ифодалайди.

Яъни, ўша куни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ичига кирган шаҳардан ҳам кўра кўнгилларни фатҳ қилгандилар. Шу сабабли Макка фатҳи Ислом фатҳларининг бошланиши ўлароқ қабул қилинган. Бир зумда бутун Арабистонга ва у ердан бутун ер юзига тарқалган, Исломнинг миллий ва маънавий фатҳи Каъба эшигининг очилиши билан бошлангандир. Зеро, ҳамма қабилалар Макка фатҳини кутиб турарди ва:

«Уни ўз қавми билан холи қолдиринг! Агар уларнинг устидан ғалаба қозонса, у Пайғамбардир» дейишарди (Бухорий, «Мағозий», 53).

Ҳасан Басрийдан ривоят қилинишича: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Маккани фатҳ қилганларида араблар:

«Аллоҳ Маккани фил қўшинидан қўриклаган эди. Модомики, Муҳаммад алайҳиссалом маккаликлардан устун келдими, демак сизнинг кучингиз унга етмайди», дедилар ва гуруҳ-гуруҳ бўлиб Исломга кирдилар» (Элмалили Ҳамди, IX, 6236-6238).

Ҳунайн ғазоти (11-х. й. 8-шаввол/ 1-феврал-630-йил)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Макка фатҳидан кейин фақатгина Каъбадаги бутларни синдириш билан чекланиб қолмадилар. Мужоҳидлардан гуруҳлар тузиб, атрофлардаги бутларни синдириш учун юбордилар. Яъни, бир тавҳид покланиши бошланди (Вокидий, III, 783).⁵⁵³ Аммо бу ҳолатни Ҳунайнда

⁵⁵³ Вокидий, III, 873. Холид ибн Валид розияллоҳу анҳу, Уззо бутини йиқитиб Маккага қайтганларида

яшаган Ҳавозин қабиласи ва Тоифдаги Бани Сақиф қабилалари ҳазм қила олмадилар. Мусулмонларнинг устига ҳужум уюштиришга қарор қилдилар. Бунинг учун катта лашкар тўпладилар. Ўлим учун жангга чиққандек, ҳамма нарсаларини ёнларига олиб чиқдилар (ибн Ҳишом, IV, 65, ибн Саъд, II, 150).⁵⁵⁴

Уларнинг бу ҳаракатидан хабар топган Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзларининг лашкарига Маккадан яна 2 минг лашкар қўшиб, йўлга чиқдилар. Аллоҳнинг ҳикматики, йиллар давомида ширк номидан мусулмонлар билан кураш олиб борган ва уларга минг бир қийинчилик туғдирган Абу Суфён ҳам мусулмонларнинг лашкари ичида бор эди. У энди Ислом лашкарининг музаффар бўлиши учун жанг қиларди. Ҳаттоки, маккалик 80 тача мушрик ҳам лашкарга қўшилганди (ибн Ҳишом, IV, 68, Вокидий, III, 890).⁵⁵⁵

Ислом лашкари ҳар томонлама мукаммал эди. Кўзни камаштирувчи бир ҳолда Ҳунаинга қараб кетиб борарди. Ҳамма бунақанги қурол-аслаҳали ва ташкилий томондан бакувват, катта бир лашкар Арабистонда қўрилмаганини гапирарди. Бу ҳол асҳоби киромнинг қалбини сурурга тўлдириб:

«Бундай қўшин бир қўшин асло енгилмас!» деб, душманни кўзга илмасликка ва моддий кучга ишониб, мутлақ ғолибиятга эришишларига ишонч пайдо бўлди. Ана ўша бир лаҳзалик ғурур ва ушб мусулмонларнинг илоҳий имтиҳон қилинишларига сабаб бўлди.

Ислом қўшинининг аввалги қисми Ҳунаинга киритувчи тор йўлдан ўзларига ишонган ҳолда кетиб бораркан, сахар вақтида бир тузукқа тушдилар. Қаттиқ ваҳимага тушиб қолдилар. Мусулмонлар устиларига ёмғир каби ёғётган ўқларни кўриб тўхтаб қолдилар. Ислом қўшини ичида иккиланиш ва саросима ҳолатида тарқоқлик бошланди. Бу ҳол ортда келаётганларга ҳам етиб боргач, мусулмонларнинг сафлари узайиб кетди ва ортга чекилишди. Ҳавозин ва Сақиф қабилалари уларни таъқиб қила бошлади.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишини 350 кишилиқ аскарини бўлинмага бош қилиб, Аллоҳга иймон келтиришга даъват қилиш учун Бану Жазима қабиласига юбордилар. Ҳазрати Холид бу юришда англашилмовчилик туфайли ўттиз кишини ўлдирдилар. Хабар Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга етиб борганди, Сарвари Олам қаттиқ қайғурдилар. Қўлларини кўкка кўтариб икки бор: *“Аллоҳим! Холиднинг қилган ишидан узоқлигимни Сенга билдираман!”* дея Аллоҳга ёлвордилар. Ҳазрати Алини керак миқдорда пул билан Бани Жазима қабиласига юбориб, ўлдирилган кишиларнинг бадалини тўлатдирдилар. Ҳазрати Али ўлжага олинган ва увол қилинган бутун молларни, италоқларигача ҳаммасининг товонини тўладилар. Ортиб қолган пулни ҳам ҳар эҳтимолга қарши Бани Жазима қабиласига қолдирдилар. Али розияллоҳу анху орқага қайтиб қилган ишларини Аллоҳ Расули соллаллоҳу алайҳи васалламга айтганларида Пайғамбар алайҳиссалом: *“Жуда яхши қилибсан, айни керагини қилибсан!”* дедилар. (Бухорий, Мағозий, 58, Аҳком 5; Насоий, Одобул Қудат, 16; Ибн Ҳишом, IV, 53-57; Вокидий, III, 875-884) Бу ҳодиса Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг чексиз шафқат ва марҳаматларини аён қилиш билан бирга Ул кишининг Холиқ назари билан махлуқотга боқиш тарзини намоён қилмоқда. Синган италоқларини ҳам товонини тўлаш билан ҳайвон ҳақларига ҳам риюа қилиниши биз учун нақадан улкан ўрнақдир...

554 Ибн Ҳишом, IV, 65; Ибн Саъд, II, 150.

555 Ибн Ҳишом, IV, 68; Вокидий, III, 890.

Ўша даҳшатли воқеада мавзеъсидан айрилмаган, доимий равишда душманнинг устига юрган ва минган уловини олға ҳайдаб, душманнинг ичига ўзини урган фақатгина Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бўлдилар. Ўша куни Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тенгсиз бир жасорат ва дostonларга тенг шижоат кўрсатдилар. Ҳатто амакилари Аббос ва Абу Суфён ибн Ҳорис розияллоҳу анҳумо У зотнинг муборак жони таҳликага тушмаслиги учун уловининг ипидан тутиб, янада олдинга кетишларига моне бўлганди (Муслим, “Жиход”, 76).⁵⁵⁶

Бошқа томонда Ислom қўшини ичида аралашиш давом этаётганди. Ораларида:

«Бугун сеҳр бузилди», деб бақирганлар пайдо бўла бошлади.

Баъзи маккаликларнинг орасида ҳам:

«Ҳазрати Пайғамбар алайҳиссалом вафот этдилар! Араблар эски динларига қайтади», деган овоза тарқаларди.

Аслида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам соғ-саломат эдилар. Уловининг устида тик турардилар ва душманга қаршилиқ кўрсатаётгандилар. Аллоҳга таслим ва таваккул ҳолида асҳобига қараб хитоб қилардилар:

«Эй ансорлар! Эй муҳожирлар! Эй Аллоҳнинг бандалари! Бу ерга келинглaр! Мен Аллоҳнинг кули ва Пайғамбариман!...»

Кейин овози баланд бўлган амакилари Аббос розияллоҳу анҳуга ишора қилиб, Ислom қўшинининг бақириб-чақиришга буюрдилар. Ҳазрати Аббос баланд овоз билан:

«Эй Каъбада байъат қилганлар! Эй ризвон дарахти остида сўз берганлар! Югуринг, Расулulloҳ бу ерда!...» деб бақира бошлади.

Бу даъватни эшитган саҳобалар «Лаббайка, Лаббайка», деб Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига югурдилар. Шундай қилиб, бир шабада туфайли тарқаб кетган капалакларнинг, бир буюк жозиба билан такрор нурнинг ёнига югуришларига ўхшаш бир ҳолда, Борлиқ Нурининг ёнига югурган мўмин қалблар, кўрқувдан халос бўлиб, ҳузур ва сакинатга эришдилар. Аллоҳнинг лутфи билан бутун қўшин секин-секин ўзига кела бошлади. Бундан кейин Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қўлларини даргоҳи илоҳийга очиб:

«Аллоҳим! Менга қилган ваъданг, зафарни келтир!» деб дуо қилдилар.

Худди Бадр ғазотида бўлгани каби ердан бир ҳовуч тупрокни муборак қўллари билан олиб, душман сафларига томон отди ва асҳобига:

«Қани, энди сидқу садокат билан ҳужум қилинглaр!» дедилар (Муслим, “Жиход”, 76-81, Аҳмад, III, 157, V, 286, ибн Ҳишом, IV, 72, Вокидий, III, 897-899).

⁵⁵⁶ Муслим, Жиход, 76.

Бу сафар мусулмонлар худди энди жанг бошлагани каби мушрикларга хужум бошладилар. Шиддатли жанглار натижасида қисқа муддат ичида душманни парчалаб юбрдилар. Мусулмонлардан 4 киши шаҳид бўлди, мушриклардан эса 70 киши ўлдирилганди. Душман шунақанги мағлуб бўлгандики, ўзлари билан ҳарб майдониға олиб келган ҳамма нарсалари мусулмонларга қолганди. Қўлга тушган ғаниматларнинг ҳадди ҳисоби йўқ эди (ибн Ҳишом, IV, 79).⁵⁵⁷

Бу, шубҳасизки, Аллоҳ таолонинг мўминларга бир лутфи ва икромии эди. Чунки улар бошланишда пароканда ҳолатда бўлган вақтларида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг шижоат, жасорат ва Ҳақ субҳанаҳу ва таолоға ёлворишлари сабабли ғалабаға эришгандилар. Аллоҳ таоло бу ҳодисани Қуръони каримда шундай баён қилган:

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئاً وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ .
ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُوداً لَّمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ

«Батаҳқиқ, Аллоҳ сизларга кўп жойларда нусрат берди. Ҳунайн кунида ҳам. Ўшанда сизни кўплигингиз мағрур қилган эди. Бас, сизга ҳеч фойда бермади ва кенг ер сизга торлик қилиб қолди. Сўнгра ортга қараб қочдингиз. Сўнгра Аллоҳ сокинлигини Пайғамбарига ва мўминларга туширди ҳамда сиз кўрмайдиган лашкарларни туширди ва куфр келтирганларни азоблади. Ана ўша кофирларнинг жазосидир» («Тавба» сураси, 25-26-оятлар).

Ҳунайнда мушриклар сафида бўлиб, кейин мўмин бўлган баъзи инсонлар Аллоҳ таолонинг мўминларга қилган ушбу ёрдами ҳақида, ўзларига ўша вақтгача ҳеч кўрмаганлари кимсаларнинг хужум қилаётганини ҳайрат билан айтиб берганлар.⁵⁵⁸

Мағлубиятга учраган Ҳавозин қўшинининг бир қисми Тоифга, бир қисми Наҳлага қочди, бошқа бир қисми эса Автосга кетишди.⁵⁵⁹

Ҳунайнда ғалаба қозонган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қочганларни орқасидан таъқиб қилишни буюриб, асирлар ва ғаниматларни Жийронаға олиб бордилар. Жийронаға боргандан кейин ишни битириш учун

557 Ибн Ҳишом, IV, 79.

558 Аҳмад, V, 286; Ҳайсамий, VI, 182-183; Ибн Ҳишом, IV, 79.

559 Ибн Ҳишом, IV, 84.

Абу Мусо ал-Ашъарий розияллоҳу анхунинг амакиси Абу Амрни бошлик қилиб, ўзлари ҳам Ислому қўшини билан Тоифга қараб юрдилар.

Автос жанги (8-Шаввол/ Феврал-630 йил)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзлари Тоифга кетгани учун ҳам бу жангга ислому қўшинини Абу Амр розияллоҳу анху бошқарганди. Абу Амр розияллоҳу анху бу жангда шаҳид бўлади. Бунга жавобан душманларнинг қўмондони ўлдирилади.

Абу Амр розияллоҳу анху яраланиб, ҳаётидан умиди узилганида жияни Абу Мусо розияллоҳу анхуга:

«Эй биродаримнинг ўғли! Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга мендан салом айт! Мен учун Аллоҳдан мағфират сўрасин!» дейди.

Амакисининг шаҳид бўлишидан кейин қўмондонликни қўлга олган Абу Мусо розияллоҳу анху лашкарнинг парчаланишининг олдини олди ва мукамал бир ҳолатда ҳужум уюштиргани учун Ислому байроғини Автосда ҳилпиратди. Қайтиб келганида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга амакисининг шаҳид бўлганини ва вафотидан олдин айтган гапларини айтиб беради.

Буни эшитган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам сув келтиришларини сўради. Таҳорат олиб қўлларини кўтариб:

«Аллоҳим! Банданг Абу Амрни мағфират қил! Уни қиёмат куни шу яратганларининг кўпчилигидан устун қил!» дедилар. Абу Мусо розияллоҳу анхунинг хоҳишига биноан унинг учун ҳам дуо қилдилар (Бухорий, “Мағозий”, 55).

Тоиф муҳосараси (Шаввол 8/феврал-630 йил)

Ҳижозда жойлашган, дунёнинг жаннати деб аталишга арзийдиган шаҳар Тоиф бир баландликка қурилган мустаҳкам қалъага эга эди. Шу сабабли Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам томонидан қилинган қамал қаттиқ кечди.

Бу қамал бир замонлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга қилинган зулмнинг интиқоми эмас, балки Ҳунайн жангининг давоми сифатида қилинган эди. Зеро, Ҳунайдан қочганлар, уларнинг ёш бошлиғи Малик ибн Авф билан бирга Тоиф қалъасига кирганди. Бани Сақиф билан янги бир ҳужумга тайёргарлик кўраётганди.

Қамалда бир қанча янги ҳарб тактикалари, ҳийлалари қўлланди. Аммо Тоиф мустаҳкам бир қалъа бўлгани учун ҳам қилинган ҳужумларга чидарди. Бошқа томондан эса, душманни қалъанинг ташқарисига чиқаришнинг имкони ҳам бўлмади. Ҳатто Холид ибн Валид розияллоҳу анху яккама-якка олишувга чақирганида, қалъадагилар:

«Сенга кучи етадиган одам қалъамизда йўқ!» деб, ораларидан бир кишини ҳам ташқарига чиқармаганди. Бунга жавобан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Душман тулки каби инига кириб олибди. Энди ўз ҳолига қолдирилса ҳам улардан бир зарар келмайди», деб, қамал тугатилса ҳам ҳеч қандай зарар келмаслигига ишора қилдилар. Чунки ул зот жабр қилувчи эмас, балки раҳмат Пайғамбари эдилар. Мағфират Пайғамбари эдилар. Маккада бўлгани каби, тоифликларнинг ҳам ҳидоятга келишларини орзу қилардилар. Ва қўп ўтмасдан қамални тўхтатдилар.

Асҳоби киром Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан Тоифда мусулмонларга қўп озор берган Сакиф қабиласини баддуо қилишларини хоҳлаганди. Раҳматанлил оламин бўлган зот улар ҳидоятга келишлари учун дуо қилдилар:

«Ё, Роббим! Сакиф қабиласига ҳидоят насиб қил! Уларни бизга юбор!» деб Аллоҳга илтижо қилиб у ердан айрилдилар. Бу дуонинг баракаси туфайли қўп ўтмасдан сакифликлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларига мусулмон бўлиш учун бордилар (ибн Ҳишом, IV, 134, Термизий, “Манокиб”, 73/3942).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам, ҳижратдан аввал ўзларига ёмонлик қилган, тошбўрон қилиб, баданларини қонга белаган бир қавмни баддуо қилмаганлари каби, уларнинг ҳидоят топишларини буюк бир завқ билан кутгандилар. Улар бир йил кейин келиб мусулмон бўлганларида, таърифлаб бўлмас бир хурсандлик билан уларга бир неча кун вақт ажратиб, уларни икром қилдилар.

Бу қамалнинг ўша он учун энг аҳамиятли фойдаси, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қалъадаги қулларга мусулмон бўлсалар, озод бўлишларини ваъда қилиб, бир қанча қулнинг душман сафидан қочиб, Исломий ҳидоятга эришгани бўлганди.⁵⁶⁰

Абу Зуръа розияллоҳу анҳу шундай ҳикоя қилади:

«Саййидул мурсалийн соллаллоҳу алайҳи ва саллам Тоиф сафари давомида Қорниманазил мавқеъидан айриларкан, уловларига минишни хоҳлаганида туялари Кисвони тайёрладим. Кисвонинг юганини қўлимда ушлаб турдим. Устига минганларидан кейин қўлларига бердим ва орқаларига миндим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам туя юриши учун уни қамчиларди. Ҳар қамчи урганларида, менга ҳам тегиб кетарди. Кейин менга қараб:

«Қамчи сенга ҳам тегаяптими?» деб сўрадилар.

«Ҳа! Ота-онам сизга фидо бўлсин!» дедим.

Жийронага етиб борганимизда бир чеккада қўй ва эчкиларни кўрдилар, ғанимат молларининг бошидаги маъмурлардан улар ҳақида бир нарсаларни

560 Бухорий, Мағозий, 56.

сўрадилар. Маъмурлар ҳам сўралган нарсалар ҳақида айтиб бердилар. Бундан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Абу Зуръа қаерда?» деб сўрадилар.

«Шу ердаман» дедим.

«Шу қўй-эчкиларни ол! Кечаси сенга теккан қамчиларга эваз ўларок», дедилар. Санаб кўрсам, ўша қўй-эчкилар 120 та экан. Мен қўлга киритган ва энг кўп фойда кўрган молим мана ўшалар эди» (Вокидий, III, 939).

Бу ҳодиса Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг банданинг ҳаққи хусусида ниҳоят ҳассос, асрлар бўйи намуна, ўрнак эканликларини кўрсатмоқда.

Ўлжаларни тақсимлаш

Тоиф қамалини тўхтатган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ислом қўшини билан бирга Жийронага, асирлар ва ғаниматларнинг тўпланган жойига келадилар. Бу вақтда Абу Мусо ал-Ашъарий розияллоҳу анҳу ҳам Автос жангини ғалаба билан тугатиб, Жийронага келганди.

Ислом қўшини бутун душманларини бартараф қилганди. Энди навбат ғаниматларни тақсимлашда эди. Жанглардан 24000 туя, 40000 қўй-эчки, 4000 уқия кумуш қўлга киритилган ва 6000 киши асир олинганди.⁵⁶¹

Ғаниматларни тақсимлашни бошлашдан аввал Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деб марҳамат қилдилар:

«Ёнида ғанимат молидан нима бўлса ҳам, игнасида ипигача қайтариб жойига қўйсин. Шунини яхши билингки, ғанимат молига хиёнат қилиш соҳиби учун қиёматда ордир, оташдир» (Муваффо, “Жиход”, 22, Аҳмад, V, 316).

Бу вақтда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга сут қардоши ҳазрати Шайманинг асирлар орасида эканлиги хабари келди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам дарҳол уни ёнларига чақиртирдилар. Сут қардоши келганида ўз устидаги ридосини ечдилар ва ҳазрати Шайманинг остига тўшадилар. Сут онасининг уйида бирга ўсган бу сут қардошига илтифот ва вафо кўрсатиб, хушмуомала қилдилар.

«Хуш келдинг!» дедилар. Эски кунларини эсладилар. Кўзлари ёшга тўлди. Шайма уларнинг вафот этганини айтди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бошқа ақраболарининг ҳам ҳолатини сўрадилар. Кейин эса:

«Агар хоҳласанг, севги ва ҳурмат кўрган ҳолда менинг ёнимда қол. Агар хоҳласанг, сенга мол-мулк бериб, қабилангни ёнига юборай. Мен сен учун буни ҳам қила оламан!» дедилар. Шайма:

«Сен менга мол бериб, қавмимнинг ёнига юбор!» деди. Кейин мусулмон бўлди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Шайма розияллоҳу анҳога

561 Ибн Саъд, II, 152.

ва оила аъзоларидан тирик қолганларга туя ва қўй-эчкилар бердилар. Шайма розияллоҳу анҳога бир эркак ва бир аёл кул ҳам бердилар. Шайма розияллоҳу анҳо эса, уларни бир-бирлари билан уйлантирди (ибн Ҳишом, IV, 91-92, Вокидий, III, 913).

Бундан кейин Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам ғаниматларни бўлишни бир муддат узайтириб турди. Бунинг ҳикмати анигламаган, таслимияти заиф бўлганлар бу ҳолдан шикоят қила бошладилар. Бадавий араблар ғаниматларни тақсимлашни талаб қила бошладилар. Натижада Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламни самура дарахти тагида тўхтатдилар. У зотнинг саллалари дарахтга илашиб қолди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам туяларини тўхтатиб:

«Салламни беринг! Агар мана шу кўриб турганингиз қадар ҳайвоним бўлса эди, уларнинг ҳаммасини сизга бўлиб берардим. Сиз эса, мени хасис, ёлғончи ва қўрқоқ эмаслигимни кўрардингиз!» дедилар (Бухорий, “Жиход”, 24).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўлжаларни тақсимлаётганларида, олдиларида тўпланиб, шу қадар роҳатсиз қилдиларки, охири (аввалги Пайғамбарлардан ҳикоя қилиб) «Буюк Аллоҳ бандаларидан бир бандани қавмига юборганди. Қавми уни уриб, ҳатто бошини ёришганди. У банда эса, ҳам пешонасидан оққан қонни силарди ҳамда: «Ё Роббим! Қавмимни мағфират қил! Чунки улар нима қилаётганини билмайдилар!» деб дуо қиларди» дедилар (Ахмад, I, 456, Муслим, “Жиход”, 105).

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ғаниматларни тақсимлашни кечиктиришларидаги ҳикмати фақатгина Жийронага келган кунларининг 10-куни билинди. Мағлуб бўлган Ҳавозин қабиласидан бир гуруҳ Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олдиларига келиб мусулмон бўлганларини айтаётганди. Шу сабабли асирларини ва молларини қайтариб беришларини талаб қилаётганди. Бу вақтда бани Саъддан бир киши ўрнидан туриб:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Шу соядагилар сизнинг сут аммаларингиз, холаларингиз ва сизга сут эмиздирган аёллардир. Агар биз Шом ва Ироқ қиролини эмиздирган ва ҳозирги ҳолатга тушиб, ундан шафқат ва марҳамат истаганимизда, бизни бўш қайтармасди. Ҳолбуки, сиз сут эмизиб боқилганларнинг энг хайрлисисиз!» деди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деб марҳамат қилдилар:

«Мен ўлжаларни тақсимлашни бугунгача кечиктирдим. Аммо сиз жуда кеч қолдингиз. Энди сиз ё асирларингиз, ё молларингиздан бирини танланг», дедилар.

Бу гапдан кейин келган гуруҳ асирларини танладилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам:

«Мен сизга, менга ва бани Абдулмутталибга тушган асирларни қайтариб берайман. Бошқалари учун эртага пешин намозидан кейин ёнимга келин-глار», дедилар.

Эртаси куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобаларини тўплаб, масалани тушунтирдилар. Ўзларининг улушига тушган асирларни озод қилганини билдириб, шундай дедилар:

«Сиздан кимки, асирларини эвазсиз, чин қалбдан озод қилиб, биродарларини мамнун қилишдан хушнуд бўла олса, шундай қилсин. Аммо ким ўз улушини эвазсиз беришни хоҳламаса, буни Аллоҳ берадиган илк ғаниматда берамиз. Истаган шундай қилсин!...»

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг асҳобига бундай мурожаат қилишларининг сабаби, асирлар уларнинг ҳаққи эди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг асирларини озод қилиб, улардан ҳам бу ишни талаб қилишлари туфайли саҳобаи киромларнинг ҳаммаси бу фазилатдан насибадор бўлиш учун чин қалбдан:

«Биз ҳам асирларимизни чин қалбдан Аллоҳ ва Расулига ҳиба қилдик!» дедилар (Бухорий, “Мағозий”, 54, ибн Ҳишом, IV, 134-135).

Шундай қилиб, ўша куни мингларча асирлар Ҳавозинга эвазсиз қайтариб берилди. Тарих бундай ҳолатга ҳеч қачон гувоҳ бўлмаганди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг уммати ислом ахлоқи туфайли, бир дақиқа ичида 6000 асирни ҳеч қандай дунёвий нарса олмасдан озод қилиб юборганига эндигина шохид бўлаётганди.

Бу нарса эмган сутининг ҳаққига мукофоти ўлароқ кўрсатилган вафо хисси эди. Золим жамиятга нақадар гўзал фазилат кўрсатилганди. Ҳолбуки, башарият изи йўқолган яхшиликларни эсламайди ҳам. ВАФО аксар ҳолларда луғат китобларининг ичидаги бир калима сифатида қолади. Бу тенгсиз фазилат натижасида ҳавозинликларнинг ҳаммаси исломни қабул қилдилар. Ҳатто ўша онда Тоифда бўлган қабилаларнинг бошлиғи Малик ибн Авф ҳам ҳолатни билганида шошиб қолди ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг даъвати билан у ҳам Исломни қабул қилиш шарафига муяссар бўлди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга 100 та туя бериб, яна қабиласига бошлиқ қилиб тайинладилар.⁵⁶²

Бу ҳодисадан олинадиган дарс: энг гўзал таблиғ – гўзал ахлоқ билан бўлади. Шунингдек, фаросат билан амалга оширилган сиёсатнинг улкан баракага васила бўлади. Бунинг акси ҳолатда, ақл юритмасдан иш юритиш натижасида ўртага чиқадиган зарарларнинг нақадар катта бўлишига ишора қилинмоқда.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ғаниматларни энг гўзал шаклда тақсимлаганди. Ғанимат бешга бўлинган, тўрт қисми аскарларга берилган,

⁵⁶² Ибн Ҳишом, IV, 137-138.

бир қисми байтулмолга, яъни хазинага берилганди. Байтулмолнинг тасарруф қилиш эса, ўзи истагани шаклда ишлатиш ҳаққи билан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга оид эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ғаниматларни тақсимлашдан аввал, олдида турган туядан бир юнгини узиб, асҳобига шундай деганди:

«Сизнинг ғаниматингизга менинг бир туячалик эмас, ҳатто бир туянинг юнги қадар ҳам алоқам йўқ!.. Нимага сабрсизлик қилаяпсизлар? Ғанимат моллари шу водийнинг (тошлари ва) дарахтларичалик бўлса ҳам уларни сизга тақсимлаб бераман. Буларнинг ичидан бешдан бирини айираётган бўлсам? у ҳам сизнинг камбағалларингизга сарфланади!» (Муватто, “Жиход”, 22, Аҳмад, V, 316)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ғаниматларни илоҳий кўрсатмага мувофиқ ўзига берилган бешдан бир қисмини «муаллафат ул кулуб»(қалбларини Исломга улфат қилиш учун)га кўпроқ улуш бергандилар. Булардан бири Ҳаким ибн Ҳизом розияллоҳу анҳу шундай ҳикоя қилади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ғанимат молларидан менга бир миқдор беришини сўрадим. 100 та туя бердилар. Яна бир бора сўрадим. Яна 100 та туя бердилар. Такрор сўрадим. Яна 100 та туя бердилар. Кейин:

«Эй Ҳаким! Ростдан ҳам бу мол ўзига тортувчи ва тотлидир. Ким уни хирс қўймай олса, ўша молда унга барака берилади. Ким унга кўз тикиб, хирс билан олса, у молнинг баракаси бўлмайди. Худди еявериб асло тўймаган одам кабидир. Берган қўл олган қўлдан яхшидир!» дедилар.

Мен:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Сизни юборган Аллоҳга қасамки, ҳаётда қолар эканман, сиздан бошқа ҳеч кимдан бир нарса сўрамайман», дедим.

Ҳаким розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам берган илк 100 та туяни олди. Қолганини қўйиб юборди. Кун келиб ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу ғанимат молидан улуш бериш учун Ҳаким ибн Ҳизом розияллоҳу анҳуни чақирди. Аммо Ҳаким розияллоҳу анҳу уни олишдан бош тортди. Кейинроқ Умар розияллоҳу анҳу бирор нарса бериш учун даъват қилди. Ҳаким розияллоҳу анҳу яна қабул қилмади. Бунга жавобан ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу:

«Эй мусулмонлар! Сизни Ҳакимга гувоҳ қиламан. Мен унга Аллоҳ берган ғаниматдан унга айирганим улушини бермоқдаман. Аммо у олишни хоҳламапти», деди. Хуллас Ҳаким розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг вафотидан кейин то вафот этгунича ҳеч кимдан бирор нарса олмади (Бухорий, “Васият”, 9, Воқидий, III, 945).

Қурайш мушрикларининг бошлиқларидан Сафвон ибн Умайя мусулмон бўлмаган ҳолда Ҳунайн ва Тоиф ғазотларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларидан айрилмаганди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Жийронада йиғилган ғанимат моллари орасида юриб, уларга назар

солган вақтда Сафвон ҳам Расулуллоҳнинг ёнида эди. У туялар, қўй-эчкилар ва чўпонларга тўла далаларга ҳайрон бўлиб боқарди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам унинг бу ҳолини кўз учида кузатиб турарди. Унга хитоб қилиб:

«Эй бу Ваҳб! Водий маъкул бўлдимми?» деб сўрадилар.

Сафвон:

«Ҳа!» деди.

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«У водий ҳам, ичидагилар ҳам сенга бўлсин», дедилар.

Буни эшитиб Сафвон ўзини тутиб тура олмади:

«Пайғамбардан бошқа ҳеч кимнинг кўнгли бунчалик саҳий бўла олмайди», деб юборди ва шаҳодат келтириб, мусулмон бўлди (Вокидий, II, 854-855).

Кейин Сафвон розияллоҳу анҳу Қурайшнинг ёнига қайтиб:

«Эй қавмим! Мусулмон бўлинг! Валлоҳи, Муҳаммад шунчалик садақа қилаяптики, камбағаллик ва йўқчиликдан ҳеч қўрқмайди», деди (Муслим, Фазоил, 57-58).

Абу Суфён, Акраъ ибн Ҳобис, Уяйна ибн Ҳисн, Аббос ибн Мирдос, Молик ибн Авф каби қирқтача муаллафатул кулубга шу каби кўзларни қувонтирувчи моллардан берилди.⁵⁶³

Аббос ибн Мирдос исмли шоир ўзига берилган молни оз кўриб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга хитобан ситамкорона бир шеър ўқиди. Оламларга раҳмат пайғамбари бу хабарни эшитганларида, уни чақиртирдилар ва:

«Сенинг тилингни кесаман!» дедилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам аввалроқ Билол розияллоҳу анҳуга:

«Сенга унинг тилини кесишингни амр қилганимда унга бир либос бер!» деб тайинлагандилар. Кейин:

«Эй Билол! Ол, шунинг тилини кес!» дедилар.

Билол розияллоҳу анҳу Аббос розияллоҳу анҳунинг қўлидан ушлаб, олиб кетаркан Аббос розияллоҳу анҳу:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Тилимни кесишадими? Эй муҳожирлар! Тилимни кесишадими? Эй ансорлар! Тилимни кесишадими?» дея бақира бошлади. Билол розияллоҳу анҳу эса, Аббосни ушлаб, тортиб кетарди. Аббос розияллоҳу анҳу бақаришни янада кучайтирганида Билол розияллоҳу анҳу:

«Жим бўл! Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир кийим бериб, сени жим қилишимни амр қилдилар», деди. Охири тинчиб қолган Аббос розияллоҳу анҳуга Билол розияллоҳу анҳу ортиқча бир кийим берди.

⁵⁶³ Вокидий, III, 944-947.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам унинг улушини 100 та туяга чиқардилар (ибн Саъд, IV, 273, Муслим, “Закот”, 137).

Бу вақтда Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анху:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Жуайл ибн Сурока (каби фақир бирини) қўйиб, Уяйна, Ақроъ каби (бой ва қавмининг бошлиқларига) 100 та-100 тадан туя бердингиз», деди.

Оламларнинг сарвари соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Жоним қўлида бўлган зотга қасамки, ер юзи Уяйна ва Ақраъ каби кишилар билан тўлиб тошса-да, Жуайлу уларнинг ҳаммасидан яхшидир. Аммо мен буларни Исломга рағбат қилишлари учун бераяпман. Жуайлни эса, ўзи қаттиқ боғланган мусулмонлигига ва унинг учун охиратда тайёрланган мукофотларга ҳавола қиламан!» деб жавоб бердилар (ибн Ҳишом, IV, 143, ибн Саъд, IV, 246).

Муаллафатул қулубларга ғаниматдан қўп берилиши баъзилар томонидан нотўғри тушунилгани учун асҳоби киром орасида зиддият чиқди. Ҳаттобани Тамимдан Зул Ҳувайсира номли бири ҳаддини ошиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Адолат қил!» дейишга журъат қила олди. Буни эшитиб Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам жуда қаттиқ хафа бўлдилар:

«Шўринг қурсин, мен адолат қилмасам ким адолат қилади?» деб марҳамат қилдилар (Муслим, “Закот”, 148).

Орадан қўп ўт май ояти карима нозил бўлди:

وَمِنْهُمْ مَّن يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَّمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْتَخْطُونَ

«Улардан садақалар ишида сенга айб қўядиганлари ҳам бор. Агар ўша садақалардан уларга берилса, улар рози бўладилар. Агар берилмаса, кўрибсанки, ғазабланадилар» («Тавба» сураси, 58-оят).

وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ

«Агар Аллоҳ ва Унинг Расули уларга берган нарсаларидан рози бўлганларида ва Аллоҳ бизга кифоя қилур, бизга тезда Аллоҳ ва Унинг Расули Ўз фазлидан беради, албатта, биз Аллоҳга рағбат қилувчилармиз, деганларида, яхши бўларди» («Тавба» сураси 59-оят).

Бу оятларда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ўз қўллари билан қилинган тақсимотнинг аслида илоҳий тақсим эканлиги айтилмоқда ва гофил қалб билан қалби салим орасидаги фарқ билдирилмоқда.

Шикоятчиларнинг катта бир қисми ансорлардан эди. Ҳолбуки, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу жўмардликни ғанимат молининг умумийсидан эмас, балки «фай» дейилган ва тасарруфи фақатгина Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга тегишли бўлган, бешдан бир ғаниматдан қилинганди. Аммо шу ҳам баъзи ёш ансорларнинг ғайратини синдирганди.⁵⁶⁴ Бу эътирозларнинг олдини олиш учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳодиса каттариб кетмасидан олдин ансорларнинг ҳаммасини тўпладилар. Улардан бошқа ҳеч кимни киритмаган бу йиғилишда масаланинг асл сабаби тушунилиши учун Жаноб Ҳақнинг уларга берган неъматларини эслатиб, шундай деб хитоб қилдилар:

«Эй ансорлар! Мен ҳақкимда қалбингиздан ўтган нарсаларни эшитдим. (Аммо, айтинг-чи) сиз йўлини йўқотган мушриклар эдингиз, Аллоҳ мен туфайли сизга тўғри йўлни кўрсатмадими? Сизлар камбағал эдингиз, Аллоҳ менинг келишим туфайли ҳаммангизни бой қилмадими? Орангиздаги кин ва адоват сизларни еб битирар экан, менинг келишим туфайли Аллоҳ сизларнинг қалбингизни бирлаштирмадими?»

Бу саволларнинг ҳаммасига ансордан:

«Ҳамма миннат ва неъмат Аллоҳ ва Расули учундир», деган жавобни олган Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам пурмаъно ва ҳикматли сўзларида давом этдилар:

«Эй ансорлар! Сиз менга «Қавминг сени ёлғончига чиқарганида орамизга келдинг! Биз сени тасдиқладик! Қавминг сени тарк қилганида биз сенга ёрдам бердик. Қавминг сени қувиб чиқарди, биз эса ёрдам бердик. Сен бечора эдинг, биз сени молимизга шерик қилдик...!» десангиз, мен сизни тасдиқлар, «тўғри айтдингиз!» дердим. Эй ансорлар! Бир гуруҳ одамларга берганим дунё моли туфайли сиз томондан айтилган сўзлар тўғрими? Мен бир қанча одамларни қалбини Исломга ошно қилиш учун берганим ва мусулмонлигингизнинг қувват ва камолотига ишониб сизни маҳрум қолдирганим, аҳамияти йўқ дунё моли туфайли жонингиз сиқилдими? Бундан нафсингиз қийнадими?»

Эй ансорлар! Улар олган моллари билан уйларига қайтар экан, сиз Аллоҳнинг Расули билан қайтишни хоҳламайсизми?»

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бу хитобларидан кейин ансорнинг кўзларидан ёшлар сел каби оқа бошлади. Энди улар хўрсиниб-хўрсиниб йиғларди ва:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Биз сиз билан кетишни хоҳлаймиз!» деб ул зотга бўлган муҳаббатларини янгилаётганди. Улар билан бирга Расулуллоҳ ҳам йиғладилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ансорларнинг бу каби таслимият кўрсатишларининг мақтови сифатида:

⁵⁶⁴ Комил Мерос, Тажрид таржамаси, X, 341.

«Эй ансорлар! Агар ҳижрат шарафи ва фазилати бўлмаса эди, мен ансордан бири бўлишни хоҳлардим... Эй ансорлар! Агар ҳар ким бир йўлдан кетса, мен ансорнинг йўлидан кетардим...!» дедилар.

Бу махзун йиғилишдан кейин ансорларнинг сафларидан фақатгина: «Аллоҳнинг Расули бизга етади», деган ифодалар эшитилди. Шундай қилиб, бир хато тушунча очган ярага Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг муборак сўзлари малҳам бўлди (Бухорий, “Мағозий”, 56, Муслим, “Закот”, 135, Ҳайсамий, X, 31).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бу муомалаларидан бир қанча дарс олишимиз мумкин. Инсон табиатан яхшилик ва саховатга мойилдир. Яхшилик қилган киши душман бўлса, душманлиги унутилади. Узоқ бўлса яқинлашади, яқини бўлса муҳаббати янада зиёда бўлади.

Хулоса қилиб айтганда, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг усвои ҳасана (энг яхши ўрнак) эканлигининг бир кўриниши ана шу ғаниматларни тақсим қилишда яна бир бор намоён бўлди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Жийронада 13 кун турганларидан кейин умра учун эҳромга кириб, у ердан жўнаб кетдилар.⁵⁶⁵ Шу сабабли маккаликлар ва атрофидагиларнинг Жийронадан эҳромга кириб, умра қилишлари яна ҳам фазилатли ҳисобланади.

Мусулмонни ўлдирешнинг жазоси

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинаи Мунавварадан жўнаб кетишларидан аввал душманларини ўзига жалб қилмаслик учун Абу Қатода розияллоҳу анхуни бир гуруҳ билан Нажд томонга юборгандилар. Бу гуруҳ «Излом» деган бир жойга келганида Амр ибн Адбат деган одам билан рўбарў келдилар. Амр мусулмонларга салом бериб, калимаи шаҳодат келтириб, мусулмон бўлганини айтди. Аммо Абу Қатода билан келганлардан бири Муҳаллим ибн Жассома ўтмишда рўй берган шахсий бир ҳодиса туфайли Амрнинг ҳақиқатдан мусулмон бўлмаганини айтиб, уни ўлдирди ва молларини ғанимат сифатида олди.

Абу Қатода ва гуруҳи Нажддан қайтганида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Хунайн водийсида эндиgina пешин намозини ўқиб, бир дарахтнинг тагида асҳоби билан бирга ўтиргандилар. Наждда бўлиб ўтган ҳодиса У зотга зикр қилинганида, куйидаги ояти карима нозил бўлди:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَىٰ إِلَيْكُمْ
السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ

565 Бухорий, Умра, 3; Термизий, Ҳаж, 92/935.

كُنتُمْ مِّن قَبْلُ فَمَنْ اللهَ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

«Эй иймон келтирганлар! Аллоҳнинг йўлида жиходга чиқсангиз, аниқлаб олинглар ва сизга салом берган кимсага мўмин эмассан, деманглар. Бу дунё ҳаётининг ўткинчи ўлжасини истайсизлар, Аллоҳнинг ҳузурида эса кўплаб ўлжалар бор. Авваллари сиз ҳам шундай эдингиз, Аллоҳ сизга неъмат берди. Бас, аниқлаб олинг. Албатта, Аллоҳ нима қилаётганингиздан хабардордир» («Нисо» сураси, 94-оят).

Бу вақтда Амрнинг яқинлари келиб, Муҳаллимдан даъво қила бошлади. Ҳазрати Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурида узоқ давом этган муҳокамадан кейин «Амрнинг меросхўрларига хун олишлари мумкин», деган қарорга келдилар ва:

«Муҳаллим келиб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ўзи учун истиғфор сўраттирсин», дедилар.

Муҳаллим келгач, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам сўрадилар:

«Амр мусулмон эканлигини айтса ҳам уни қатл қилдингми?»

Бу сафар Муҳаллим:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Мен учун истиғфор айтинг», дейишдан ўзга чораси қолмади. Муҳаллимнинг бу гаплари билиб туриб гуноҳ қилганининг эътирофи эди. Аниқроғи, мусулмон эканлигини билиб туриб, бирор бир гуноҳ содир қилмаган кишини ўлдирганлиги учун гуноҳи кечириладиган гуноҳлардан эмас эди.

Агар бу ишга жиддий эътибор берилмаса, кейин жамиятда бу каби жиноятларнинг олдини олиб бўлмай қоларди. Шу сабабли оламларга раҳмат қилиб юборилган зот соллаллоҳу алайҳи ва саллам Муҳаллимнинг қилган гуноҳининг катталиги учун унга истиғфор айтишдан бош тортди ва ҳатто:

«Аллоҳ сени кечирмасин!» деган жумлани муборак тилларига олдилар.⁵⁶⁶ Ҳадисни ривоят қилган саҳоба айтадики: «Биз ўз орамизда «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам у учун истиғфор айтди. Аммо унинг қилган ишининг қанчалар оғир гуноҳлигини билдириш учун ва инсонлар бир-бирларини ўлдиришининг олдини олиш учун бундай дедилар», деб айтардик!»

Бундан ибрат олган шоир Камол Адиб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ризоларидан маҳрум қолдирадиган ҳар қандай ҳаракатдан умматни огоҳлантириб:

«Илтифотингдан маҳрум қолиш эйвоҳ, эйвоҳ,

Икки дунёда етар гофилга хусрон бўлишга».

566 Бу воқеани ривоят қилган саҳоба шундай деган: «Биз ўзаро: «Расулуллоҳ унинг ҳақиқа истиғфор айтдилар, лекин бу ишининг ёмонлигини кўрсатиш ва одамлар бир-бирини ўлдиришига монелик қилиш учун шундай қилдилар», дедик» (Аҳмад, V, 112; Ибн Ҳишом, IV, 304).

Шундай қилиб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ғазабига дучор бўлган Муҳаллим уйига кириб, беркиниб олди. Бир ҳафта ўтиб қадари ажали билан ўлди. Яқинлари уни кўмганида, тупроқ унинг жасадини қабул қилмади. Такрор-такрор кўмсалар ҳам тупроқ уни ташқарига чиқариб ташлай бошлади. Ночор ва ноилож қолган қариндошлар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга ҳодисани айтиб бердилар. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Бу тупроқ ундан ёмонларни ҳам қабул қилган. Аммо Аллоҳ таоло сизга бир ибрат кўрсатиш ва «Ла илаҳа иллаллоҳ»нинг қийматини кўрсатишни хоҳлаяпти», дедилар. Муҳалламни такрор ва қабрининг устига тош қўйиб кўмишларини буюрдилар (Аҳмад, V, 112, ибн Можа, Фитан, 1, ибн Ҳишом, IV, 302, Вокидий, III, 919).

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам «Ла илаҳа иллаллоҳ»нинг ҳаққига ва ҳурматиға рия қилмаслик қанчалик катта фожеа ва бир мусулмонга ноҳақлик қилишнинг, уни дунёвий манфаат учун ўлдиришнинг қанчалик оғир бир гуноҳ эканлигини кўрсатиш учун бундай муомала қилган, инсонларни бу каби жиноятдан қаттиқ қайтаргани.

Бу ҳодиса «калимаи тавҳид»ни айтган ҳар ким мусулмон эканлигини қабул қилишни кўрсатади. Бу ҳолатда бир кишининг гуноҳлари зоҳирда кўринмаса, унга суизанн (ёмон гумон) қилиш ҳаромдир.

Бу ҳодиса мусулмонларга ҳукм қилишда зоҳирга қарашлари ва бу нарсанин қанчалар муҳим эканлигини ҳам кўрсатмоқда. Чунки инсоннинг зоҳирига қараб ҳукм қилишда хато қилиш эҳтимоли бўла туриб, унга имконсиз бўлган ички ҳолатини билиш топширилса эди, инсонлар шахсий манфаат туфайли жуда кўплаб ҳақсизликларга учраши муқаррар бўларди.

Зоҳирига қараб ҳукм қилишнинг бошқа бир сабаби эса, амаллари фосид бир гуруҳ кишиларнинг: «Сен менин қалбимга қара», каби узр айтишининг олдини олиш эди. Бугунимизда тез-тез қўлланилаётган бу гапни Ислом дини шу ҳукми ва Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам томонидан амалга ошириш билан бартараф қилинган. Зоҳирига қараб ҳукм қилмоқ, мунофиқларнинг бир муддат кўрсатган тўғри амаллари билан ўзларини яшириб, нифоқларини янада кўпроқ сочишларига имкон бергандек кўринса ҳам, аслида адолатни зонний далиллар билан ижро қилиб, ортидан узрлар айтиладиган ҳолатларнинг олдини олмақда.

Маккага волий ва муаллим тайинланиши

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Маккадан чиқишларидан аввал шаҳарни бошқариш ва мусулмонларнинг ҳаж амалларини тўғрилаш учун Аттоб ибн Асадни волий қилиб тайинладилар. Аввалроқ Ҳунайн ғазотига

чиқишларида ҳам уни Маккага волий қилиб вазифалантирган эдилар (ибн Ҳишом, IV, 69, 148). Аттоб розияллоҳу анҳу ўша вақтда ҳали 20 ёшда эди.⁵⁶⁷

Ҳолбуки, ўшанда ундан катта ва фазилатли инсонлар кўп эди. Бу воқеага кўра, мавқеъ ва мақом лаёқат ва қобилият соҳиби, солиҳ, илмли, фазилатли ва тақво аҳли бўлганларга берилиши керак экан.

Ислом динининг наслдан-наслга нақл қилиниб, бугунги кунгача етиб келишида энг катта рол ўйнаган саҳобаларнинг кўпчилиги Аттоб ибн Асад каби фазилатга эга бўлган ёшлар эканлигини айтишимиз мумкин. Масалан, энг кўп ҳадис ривоят қилган саҳобалардан Абдуллоҳ ибн Умар ва ибн Аббос розияллоҳу анҳумо Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафот этганларида 13 ёшда эдилар. Ҳазрати Анас, ибн Масъуд ва хусусан аёлларнинг Исломни ўрганишида катта рол ўйнаган ҳазрати Оиша розияллоҳу анҳо 18 ёшда эдилар. Ва яна Ақаба байъатида иштирок этган саҳобаларнинг кўпчилигини ёшлар ташкил қиларди. Яна Исломни табиғ қилиш учун Биъру Маъунада шаҳид қилинган Қуръон ўқитувчиларининг ҳам кўпчилиги ёшлар эди. Бу нарса шуни кўрсатадики, Исломнинг келажагида муҳим хизматлар юкланадиган ёшларга аҳамият бериш ва уларнинг таълимига диққатли бўлиш лозим экан.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам янги мусулмон бўлганларнинг дарҳол Қуръон ва суннатдан таълим олишларини хоҳлардилар. Шу сабабли, ёнига келганларни бир неча кунга бўлса ҳам саҳобаларининг олдида таълим олишни буюрардилар. Эрталаб эса, ўрганган нарсаларини текширардилар. Агар билимларини етарли деб ҳисобламасалар, бошқа саҳобаларининг олдида юбориб, Исломни яхшилаб ўрганишларини тайинлардилар.

Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бундай муомаласининг бир намунаси сифатида маккаликларга фикҳ ва Қуръони каримни ўргатиш учун Муоз ибн Жабал⁵⁶⁸ ва Абу Мусо ал-Ашъарий⁵⁶⁹ розияллоҳу анҳумони у ерда қолдирдилар. Бу ҳолат ҳам Исломий таълимга қанчалик аҳамият кўрсатишимиз кераклигини кўрсатган қатъий бир далилдир.

567 Ибн Асир, *Усдул Ғабо*, III, 556.

568 Ибн Ҳишом, IV, 148-149; Ҳоким, III, 303/5181.

569 Вокидий, III, 959.

ҲИЖРАТНИНГ ТЎҚҚИЗИНЧИ ЙИЛИ

Лисон қиличи

Расулуллоҳ алайҳиссалом закот беришни хоҳламаган Бани Тамим қабиласига ҳазрати Уяйнани бир гуруҳ аскар билан юборгандилар. Ҳазрати Уяйна кутилмаган хужум уюштириб, Бани Тамим қабиласидагиларни енгиб, бир микдор ғанимат ва асирлар билан Мадинага қайтиб келди.⁵⁷⁰

Бунга жавобан Бани Тамимнинг бошлиқлари асирларини қутқариш учун катта бир жамоат билан ёнларига шоирларини олиб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳивасалламнинг олдиларига келдилар. Масжидда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни кутаркан, сабрсизлик қилиб:

«Чик, энди ёнимизга!» деб ҳурматсизлик ва қўполлик қила бошладилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларнинг бу бақир-чақирларидан безовта бўлдилар. Ўшанда нозил бўлган оятда шундай марҳамат қилинади:

إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

«Албатта, сени ҳужралар ортидан чақираётганларнинг кўплари ақл ишлатмаслар» («Хужурот» сураси, 4-оят) (ибн Ҳишом, IV, 223, 233).

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам пешин намозини ўқигандан кейин масжид ҳовлисига чиқиб, ўтирдилар. Бани Тамимдан келганлар:

«Сен билан шеър айтишайлик. Мадҳлар айтишайлик, деб шоир ва хатиби-мизни олиб келдик», дедилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Мен шеър айтиш учун юборилмадим! Мадҳ айтиш учун амр қилинмадим! Аммо сиз айтинг, кўрайлик-чи!» деб марҳамат қилдилар (ибн Асир, Усдул Ғоба, I, 128).

Бани Тамимдан бир киши ўрнидан туриб, балоғат билан бир хутба қилди. Бунга жавобан Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам асҳобидан Собит ибн Қайс розияллоҳу анҳуга ишора қилганида, ул саҳоба ўрнидан туриб, Аллоҳ субҳонаҳу ва таолонинг буюклигига, Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг нубувватига оид бир хутба қилиб, Бани Тамимликдан ғолиб келди.

Бундан кейин Бани Тамимдан Зибрика ибн Бадрнинг ўқиган шеърига машҳур шоир Ҳассон ибн Собит розияллоҳу анҳу қаршилик кўрсатиб, Ислом

570 Ибн Саъд, II, 160.

динининг шарафига, шаънига доир жуда ҳам гўзал, фасоҳатли ва таъсирли бир қасида айтди.

Асҳобнинг бу ғалабаси Қуръони каримдек бир тил мўъжизаси бўлган китобга кўнгил қўйиш, бошқа томондан эса, «жавомиъул калим», яъни оз сўз билан кўп маъноларни ифодалаган ҳамда бутун инсониятнинг энг гўзал ва балогатли хатиби бўлган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг тарбияларида бўлгани туфайли эди. Шоир айтганидек:

Уни бир лаҳза қўрганлар гул бўлур,

Сўзига шоҳид бўлган булбул бўлур...

Бу ҳақиқатни англаган Бани Тамимлик шоир Акраъ ибн Ҳобис:

«Бу зотнинг хатиби бизнинг хатибимиздан, шоири бизнинг шоиримиздан устундир! Уларнинг овози бизнинг овозимиздан жаранглироқдир!...» деб, шериклари билан бирга иймон келтирдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам келган ҳайъат аъзоларига кўп миқдорда ҳадялар бердилар (ибн Ҳишом, IV, 232).

Ўша вақтда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурида ҳазрати Абу Бакр ва ҳазрати Умар розияллоҳу анҳумо ўртасида бир тортишув рўй берди. Шу тортишув туфайли куйидаги ояти карималар нозил бўлди:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدُمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ
وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

«Эй иймон келтирганлар! Аллоҳдан ва Унинг Расулдан олдин шошилманглар. Ва Аллоҳга тақво қилинглар. Албатта, Аллоҳ эшитувчи ва билгувчи зотдир («Хужурот» сураси, 1-оят).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ
بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ

«Эй иймон келтирганлар! Овозингизни Пайғамбар овозидан баланд кўтарманг ва унга бир-бирингиз ила сўзлашгандек дағал сўз айтманг, ўзингиз сезмаган ҳолда амалларингиз ҳабата бўлиб қолмасин» («Хужурот» сураси, 2-оят).

Бундан кейин ҳазрати Умар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурида гапирганида овозини шу даражада пасайтирадиди, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам унинг овозини эшитолмас, нима деганини қайта сўрашга мажбур бўлардилар.⁵⁷¹

571 Бухорий, Мағозий, 68.

Бошқа саҳобалар ҳам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга ҳурмат ва таъзимда бўларди. У зотни роҳатсиз қилмаслик учун бутун ғайратларини ишга соларди. Ҳатто овози баланд бўлган бир саҳоба Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламни беҳаловат қилдим, деб кўркиб, уйига беркиниб олганди. Охири Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг тасалли беришлари туфайли ўзига келиб, ташқарига чиққанди.⁵⁷²

Саҳобаи киром ҳеч қачон Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан дастурхонга ўтирганида қўлини биринчи бўлиб дастурхонга узатмасди.⁵⁷³

У зотнинг эшигини тирноқ учи билан тақиллатар, У зотни роҳатсиз қиладиган ҳар қандай ҳаракатдан узоқ қочарди.⁵⁷⁴

У зот ҳақида гапираркан, сўзларига диққатли бўлар, Расулulloҳни ой билан куёшга ўхшатарди.⁵⁷⁵

У зотнинг ҳадисларини ривоят қиларкан, жуда эҳтиёткорлик қилар, ривоят қиларкан, ранглари ўзгариб кетар, юзларидан тер оқар, кўзлари ёшга тўлар ва бўйинларининг томирлари шишиб кетарди.⁵⁷⁶

Масжиднинг атрофидаги уйларнинг биридан бирор бир овоз эшитсалар, дарҳол «Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни роҳатсиз қилманг!» деб хабар юборарди. Баъзилари уйларининг эшикларини Мадинадан ташқарида қиларди.⁵⁷⁷

Каъб ибн Зухайр ҳам аввал Исломга қарши курашган шоирлардан эди. Ёзган шеърлари сабабли кўрилган ерда ўлдирилиши учун қони ҳалол қилинганди. Аммо мусулмон бўлган укаси Бужайр, унга насихат қилиб бир шеър ёзди. Агар бундай давом этаверса оқибати ёмон бўлишини билдирди. Каъб ҳам хавотир билан асҳоби киромнинг йўл кўрсатиши туфайли Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурига келди ва исмини айтмай байъат қилди. Тиз чўкиб ўтирди. Кейин:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Каъб ибн Зухайр тавба қилиб мусулмон бўлгани ҳолда, омонлик олиш учун ҳузурингизга келишни хоҳлайди. Уни қабул қиласизми?» деб сўради. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан «Ҳа!» деган жавобни олгач, севинч билан:

«Каъб менман, эй Аллоҳнинг Расули!» деди (ибн Ҳишом, IV, 152, Ҳоким, III, 675/6480, Ҳайсамий, IX, 393).

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бу авфига шукрона бўлиши учун Пайғамбаримизнинг ҳузурига келмасдан аввал ёзгани «Банат Суад» касидасини ўқий бошлади. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам бундан ортиғи

572 Бухорий, «Тафсир», 49/1.

573 Абу Довуд, Ёътимо, 15/3766.

574 Бухорий, *Адабул Муфрад*, 316с.; Ҳайсамий, VIII, 40.

575 Муслим, «Фадойил», 109.

576 Ибн Саъд, III, 156; Ибн Можа, Мукаддима 38; Доримий, Мукаддима, 28.

577 Касталлоний, II, 386.

билан мамнун бўлиб, устидаги муборак хирқаи шарифларини ечиб, Каъб розияллоҳу анҳуга кийдирдилар. Шундай қилиб, қасиданинг номи арабчада хирқа маъносини берадиган «бурда» калимаси билан зикр қилиниб, «қасидаи бурда» бўлиб қолди.

Каъб розияллоҳу анҳуга ҳадя қилинган хирқаи шариф унинг вафотидан кейин ҳазрати Муовия томонидан сотиб олинди. Ҳукмдорлар орасида бир-бирига ўтиб келаётган ва ҳозир Истамбулдаги Топкапи саройида сақланаётган хирқаи саодат ана ўша хирқаидир.

«Қасидаи бурда» номи билан машҳур бўлган яна бир қасида бўлиб, у Имом Бусирий ҳазратларига оид.⁵⁷⁸

Аммо бу иккинчи қасиданинг тўғри номи «Қасидаи буръа»дир. «Буръа» касалликнинг шифо топиши маъносидадир ва имом Бусирийнинг бу қасиданинг баракаси туфайли фалаж касаллигидан шифо топгани муносабати билан бу исми олгандир. Воқеа куйидагича:

«Имом Бусирийнинг баданининг ярми фалаж бўлади. У қасидаи буръани ёзиб, Аллоҳдан шифо сўрайди. Қасидани ёзиб тугатган кечасида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни тушида кўради ва бу қасидани У зотга ўкиб беради. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам қасидадан мамнун бўлиб, муборак қўллари билан имом Бусирийнинг фалаж бўлган ерини ишқалайдилар. Имом Бусирий уйғонганида, хасталигидан бирор бир асорат қолмаганини кўриб, Жаноб Ҳаққа шукрлар айтади. Эрталаб шукр ва сурур туйғуларига бурканган ҳолда масжидга қараб кетаркан, буюк валий шайх Абур Ражо ҳазратларига йўликади. Шайх ҳазратлари:

«Эй имом! Фахри коинотни мадҳ қилган қасидангни ўқийсанми?» дейди.

«Менинг бир қанча наътим бор. Қайси бирини сўраяпсиз?» деганида, шайх Абур Ражо:

«Бу кеча Расулуллоҳга ўқиган наътингни хоҳлайман. Чунки сен уни ўқиганингда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг жуда ҳам мамнун бўлганини кўрдим», дейди.

Имом Бусирий ҳайрат билан:

«Бу қасида ва кўрган тушим ҳақида ҳеч кимга айтмагандим. Сиз қаердан биласиз?» деб сўрайди.

Шайх Абур Ражо:

«Эй имом! Мен ҳам ўша ерда эдим», дейди ва илк байтини ўқийди.

Саламдаги⁵⁷⁹ дўстларни хотирлайсанми?

Кўзлардан оққан у ёшларни қориштирасанми?

578 Муҳаммад ибн Саид ал-Бусирий, Мисрлик бўлиб XIII асрда, мамлуклар даврида яшаган. (608/1211-694/1296) (Ҳ. Иброҳим Шанар, *Қасидаи Бурда Қасидаи Буръа ва Сув қасидаси* 32 с, 60)

579 Салам – Мадинаи мунавварада Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам вақти-вақти билан саҳобалар даврида суҳбатлашадиган дарахтзор гўшанинг номи.

Ривоятга кўра, бу қасида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурда ўқилганида, Оламларга раҳмат Пайғамбар мамнунликлари туфайли муборак вужудларини дарахт баргларининг кимираши каби кимирлатиб табассум қилиб турган эканлар.

Ана шу сабабли бу қасидани Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг руҳониятининг тажаллиси учун касалларга шифо ўлароқ ўқилиши бир анъана сифатида давом этиб келган, бу мадҳия билан Расулуллоҳга тавассул қилиб Аллоҳга илтижо қилинган ва қилинмоқдадир.⁵⁸⁰

Фосиқ хабар келтирса, текширинг!

Ҳижратнинг тўққизинчи йилида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Бани Мустаълиққа закот тўплаш учун юборган элчиси Валид ибн Уқба уни кутиб олиш учун тўпланган оломонни кўриб кўрқди. Жоҳилият замонида улар билан бўлиб ўтган ҳодиса туфайли ўлдириб қўйишларидан хавотирга тушди. Мадинага қайтиб кетди ва ҳолатни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга бошқача қилиб, яъни уларга туҳмат қилиб гапириб берди.

«Эй Аллоҳнинг Расули! Улар динларидан чиқибди. Закот бермадилар. Оз қолса, мени ўлдирарди ҳам», деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Бани Мустаълиққа юбориш учун аскаррий бўлинма тайёрлади. Бани Мустаълиқ бу ҳолатда хабар топгач, Валидни кутиб олиш учун тўпланган ҳайъатни тезда Мадинага юборди. Мадинада ўзларининг устига юриш қилишга тайёр бўлиб турган аскаррий бўлинма билан рўбарў келдилар. Ишнинг асли ўрганилди. Ўша аснода Ҳақ таоло бутун мусулмонларга ҳар қандай бир ишда текширмай туриб ҳукм беришлари мумкин эмаслигини билдириб, ваҳий юборди:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ
فَتُضْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

«Эй иймон келтирганлар! Агар фосиқ хабар келтирса, аниқлаб кўринглар, бир қавмга билмасдан мусибат етказиб қўйиб, қилганингизга надомат чекувчи бўлманглар» («Хужурот» сураси, 6-оят).

وَاعْلَمُوا أَن فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ
فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ
وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ

«Ва билингларки, албатта, ичларингизда Расулуллоҳ бордир. Агар У ишлардан кўпида сизга итоат қилса, албатта, қийинчиликка дучор бўлардингиз. Лекин Аллоҳ сизларга иймонни маҳбуб қилди ва уни қалбларингизда зийнатлади ва сизларга куфрни, фисқни ва исённи ёмон кўрсатди. Ана ўшалар тўғрилиқда юрувчилардир» («Хужурот» сураси 7-оят).

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Эй Аббод! Улар билан бирга бор! Закотларини ол! Молларининг энг яхшилари танлаб олма!» дедилар. Аббод ибн Бишр Бани Мустаъликда ўн кун қолди. Уларга Қуръони каримдан таълим берди, Исломни ўргатди (Аҳмад, IV, 279, ибн Ҳишом, III, 340-341, ибн Саъд, II, 161).

Баъзан фосикдан чиққан бир хабар оғиздан оғизга ўтиб, охирида фосик бўлмаган, балки содда бир одамга етиб келган ва у одам ушбу хабарни яхши ният билан сизга етказган бўлиши ҳам мумкин. Бу ҳолатда шуни билишимиз керакки, бизга хабар берган одам фосиқ бўлмаса ҳам, асли бўлмаган бир хабарга ишониб, уни тарқатишнинг масъулияти каттадир. У ҳам сўралади. Чунки хабар мусбат бўлиб, яхшилик учун бўлса ҳам, банданинг ҳаққи ва ғийбат каби шуноҳи кабираларга олиб боришдек манфий таҳликаси ҳам бор. Шу сабабли мужаррад қавлга суянган ва ривоят йўли билан етиб келган манфий хабарларга қарши доимо эҳтиёт бўлишимиз лозимдир.

Буюк иймон имтиҳони

Табуқ сафари (Ражаб 9/Октябрь-ноябрь, 630)

Табуқ – Мадина билан Шом ўртасидаги бир шаҳар номи бўлиб, у ерга қилинган сафар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам иштирок этган энг охирги сафардир. Бу сафар Мутъа ҳарбининг маънавий давоми кабидир.

Византия императорлиги Мутъа жангининг кўрсатган таъсири сабабли, вақт ўтиб мусулмонларнинг янада кучланиб кетмасдан олдин бутун Арабистонни истило қилиш ниятида эди. Бунинг учун эса, насроний араблардан фойдаланишни хоҳларди. Бунга номзод сифатида танлагани Ғассонийлар ҳам аллақачон бундай бир ҳаракат учун тайёр эдилар. Ҳолат шундай экан, Мадинага келган тижорат қарвонлари мусулмонларга душманнинг ноҳақлигини айтиб, яқинда шаҳарлари ҳужумларга учрашини айтдилар.

Бунга жавобан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам умумий бир сафарбарлик эълон қилдилар. Ўша вақтгача аскарӣ фаолиятлар, қаерга йўл олишлари сир тутилар, душманнинг буни ўрганмаслигига ҳаракат қилинарди. Аммо Табуқ сафарида бошқача бўлди. Ўшанда ёзнинг энг иссиқ кунлари эди. Душман қувватли, бориладиган ер эса узоқ эди. Бунинг устига ўша йили Мадинада рўй берган қурғоқчилик туфайли мусулмонлар иқтисодий жихатдан қийин аҳволда қолгандилар.⁵⁸¹

⁵⁸¹ Ибн Саъд, II, 165; Бухорий, «Тафсир», 66/2.

Ўшанда мевалар ҳил-ҳил пишган, одамлар соя салқин жойларни хоҳлашарди.

Бу нарсаларни ғанимат билган мунофиқлар яна аввалгидай фитна қилиб, мўминларнинг руҳий ҳолатларни бузишга ҳаракат қила бошлади. Мунофиқларнинг бошлиғи Убай ибн Каъб:

«Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) Рум империясини ёш боланинг ўйинчоғи деб ҳисобляпти. Мен унинг асҳоби билан бирга асир тушганини кўриб тургандекман», дерди.

Бошқа мунофиқлар эса:

«Бунақанги иссиқда сафарга чиқиладими?» дея ғудранишни бошладилар. Уларга жавобан ояти каримада шундай деб марҳамат қилинди:

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا
أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا
فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ

«Улар Аллоҳнинг Расулига хилоф қилиб ортида қолганлар ўтирган жойларида хурсанд бўлдилар ва Аллоҳнинг йўлида моллари ва жонлари билан жиҳод қилишни ёқтирмадилар ҳамда «Иссиқда қўзғалманглар», дедилар. Сен: «Жаҳаннамнинг оташи иссиқроқ, агар тушунсалар», деб айт» («Тавба» сураси, 81-оят).

Бадавийларнинг баъзилари эса, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга баҳоналар айтиб, сафардан қолишга рухсат олдилар. Буни ҳам Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло ояти каримадан шундай деб баён қилган:

وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا
اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

«Аъробийлардан узр айтувчилар уларга изн берилишини сўраб келдилар. Аллоҳга ва Расулига ёлғон гапирганлар эса ўтириб қолдилар. Улардан кофир бўлганларга аламли азоб етади» («Тавба» сураси 90-оят).⁵⁸²

Бундан кейин Куръони карим мўмин ва мунофиқларни ажратиш олиш учун очиқ-ойдин ўлчовлар қўйди:

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيًّا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ السُّفَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ
بِاللَّهِ لَوْ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

582 Воқидий, III, 993-996; Ибн Саъд, II, 165.

«Агар осон манфаат ва яқин сафар бўлганида, албатта, сенга эргашар эдилар. Лекин уларга масофа узоқ кўринди. Улар тезда Аллоҳ номи билан қасам ичиб: «Агар қодир бўлганимизда, албатта, сиз билан чиқар эдик», дерлар. Улар ўзларини ҳалок қиладилар. Ҳолбуки, Аллоҳ улар ёлғончи эканларини, албатта, билади» («Тавба» сураси, 42-оят).

لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ

«Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирганлар сендан моллари ва жонлари билан жиход қилишдан қолишга изн сўрамайдилар. Аллоҳ тақводорларни билгувчи зотдир» («Тавба» сураси, 44-оят).

إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَاتَّبَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ

«Албатта, фақат Аллоҳга ва охират кунига ишонмайдиганлар ва қалблари шубҳага тўлганларгина сендан изн сўрарлар. Бас, улар шубҳаларида иккиланаверадилар» («Тавба» сураси, 45-оят).

Мунофиқлар сафар учун ҳеч қандай тайёргарлик кўришмаганди. Бу эса, уларнинг сафарга чиқиш ниятлари йўқ эканлигини билдирарди. Ҳақ таоло марҳамат қилади:

وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنْ
كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ

«Агар чиқишни хоҳлаганларида, унга тайёргарлик кўрар эдилар. Лекин Аллоҳ уларнинг ҳаракатланишларини ёқтирмай тутиб қолди. Уларга ўтирувчилар билан ўтиринглар, деди» («Тавба» сураси, 46-оят).

Мунофиқларнинг бу жангга иштирок этмасликлари ҳам бир илоҳий лутф эди. Абдуллоҳ ибн Убай бу сафар ҳам худди Ухудда қилгани каби ортга қайтганди. Бу ҳақда Аллоҳ таоло шундай деб марҳамат қилади:

وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنْ
كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ

«Агар чиқишни хоҳлаганларида, унга тайёргарлик кўрар эдилар. Лекин Аллоҳ уларнинг ҳаракатланишларини ёқтирмай тутиб қолди. Уларга ўтирувчилар билан ўтиринглар, деди» («Тавба» сураси, 46-оят).

لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ
الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ

«Агар улар ичингизда чиққанларида ҳам сизга ёмонликдан бошқа нарсани зиёда қилмасдилар, орангизга фитна солишга уринардилар. Ҳолбуки, ичингизда уларга қулоқ солувчилар бор эди. Аллоҳ золимларни билгувчи зотдир» («Тавба» сураси, 47-оят).

Ҳозирданоқ тартибсизлик чиқарган мунофиқлар жанг асносида жуда ҳам зарарли бўлардики, фитна, ёлғон, тухмат, бўхтон ва қўрқоқликлари билан бутун ислом лашкарининг тинчлигини бузар ва ҳар бири худди заҳарли чаён каби мўминларга озор берарди. Шунинг учун Ҳақ субҳанаху ва таолонинг лутфи билан мунофиқлар бу сафарга катнашмади, у сафарда бўладиган қийинчиликлар билан саҳобаларнинг кўзини қўрқита олмадилар. Саҳобалар уларнинг фитнасидан қутилдилар. Мунофиқларнинг ҳар бири бир баҳона тўқиб, жангдан қолиш учун рухсат сўрашарди. Бу рухсат сўрашишини шу қадар бўрттирдиларки, ҳатто баъзилари «румлик кизларни кўриб, фитнага тушиб қолиши мумкин»лигини ҳам айта бошлади. Шу тарзда гўёки ҳақ аҳли каби кўриниб, нифоқларини яширишга уринишарди. Аммо Аллоҳ таоло уларнинг бу ҳолатини ҳам очиб ташлади:

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِّي وَلَا تَفْتِنِّي اَلَا فِي الْفِتْنَةِ
سَقَطُوا وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيْطَةٌ بِالْكَافِرِيْنَ

«Улардан: «Менга изн бер, мени фитнага солма», дейдигани ҳам бор. Ажабо, улар фитнага тушмадиларми? Албатта, жаҳаннам кофирларни ўраб олгувчидир» («Тавба» сураси, 49-оят).

Бир томондан мунофиқларни аламли азоб билан таҳдид қилган Аллоҳ таоло, бошқа томондан улардан таъсирланиб, бироз талтайган мўминларга танбех берарди:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ ائْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ائْتَأَقَلْتُمْ
إِلَى الْأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ

«Эй иймон келтирганлар! Сизга нима бўлдики, Аллоҳнинг йўлида қўзғолинг дейилса, ерга ёпишиб олдингиз. Ёки охиратни қўйиб, ҳаёти дунёга рози бўлдингизми? Охират олдида бу ҳаёти дунё жуда оз-қу?!» («Тавба» сураси, 38-оят)

إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبَدِلَ
قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

«Агар қўзғолмасангиз, У зот сизни аламли азоб билан азоблайдир. Ўрнингизга бошқа қавмни келтирадир. Сиз Унга зарар келтира олмассиз. Аллоҳ ҳар бир нарсага қодирдир» («Тавба» сураси, 39-оят).

انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

«Енгил бўлса ҳам, оғир бўлса ҳам, қўзғалингиз ва Аллоҳнинг йўлида молларингиз ва жонларингиз ила жиҳод қилингиз. Агар билсангиз, шу ишингиз ўзингиз учун яхшидир» («Тавба» сураси, 41-оят).

Бу танбехлардан кейин мўминларда катта бир жонланиш содир бўлди. Қалбларидаги талтайиш ўрнини надомат ва ҳужум қилиш иштиёқи эгаллади. Иймонлари жўша бошлади. Чунки душман ислом юртига ҳужум қилганида жиҳод фарзи айн бўларди ва ҳамма мўминлар бунга рия қилиши керак эди. Фақат бу фарзга рия қилиши мумкин бўлмаган, жиҳоддан қолишиш мумкин бўлганлар ояти қаримага кўра қуйидагилар эди:

لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ
حَرْجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

«Заиф ҳолларга беморларга ва сарф-харажат қиладиган нарса топа олмаётганларга, Аллоҳга ва Расулига ихлосли бўлсалар, насиҳат қилсалар, гуноҳ йўқ. Чиройли амал қилувчиларни айблашга йўл йўқ. Аллоҳ мағфиратли ва раҳмли Зотдир» («Тавба» сураси, 91-оят).

Ояти қаримага кўра, жангдан озод қилинганлар, шаҳарларида фитнага йўл қўймаса, ёлгон хабарлар тўқимаса, жангда қатнашаётган мужоҳидларнинг оилаларига ёрдам берса ва солиҳ амал қилса, жангда қатнашмаганлари учун уларга бирор гуноҳ ёзилмайди. Аммо уларнинг жангда қатнашишларини ман қилган ҳеч қандай буйруқ рўй бермагани учун, агар хоҳласалар, лашкарга юк бўлмаслик шарти билан жангда иштирок этишлари мумкин.

Табуқ сафарига тайёргарлик қўриларкан, саҳобаи киромлар Расулуллоҳ алайҳиссалом билан Аллоҳ йўлида жонларини фидо қилишга тайёргарлик ва сафар ҳаяжонини бошдан кечиришарди. Саҳобалардан фақатгина етти киши сафарга чиқиш учун улов топа олмаганди. Сафарга тайёрланганларнинг кўпчилигида икки, ҳатто уч кишига бир улов бор эди. Улар уловга навбат билан минишарди. Аммо, шу билан бирга, сафарда қатнашиш ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга бўлишни чин қалбдан истаса ҳам, ҳатто навбат билан минишиб кетадиган улов топа олмаганлар бор эди. Улар ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олдиларига келиб, ҳолатларини айтдилар. «Миндирадиган туя йўқ», деган жавобни эшитгач, йиғлаган ҳолда ортларига қайтдилар. Аллоҳ йўлида тўкилган бу кўзёшлари илоҳий даргоҳда қабул бўлди ва ояти каримада:

وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ
تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ

«Яна сенга улов беришинг учун келганларида: «Сизларни миндиргани нарса топа олмаяпман», деганингда ғамгин бўлиб, кўзларидан ёшларни тўкилиб, орқага қайтиб кетганларга ҳам, сарф-харажат қиладиган нарса топа олмаганлари учун гуноҳ йўқ», («Тавба» сураси, 92-оят) дея марҳамат қилинди.

Оятдаги илтифотга сазовор бўлганлардан Абдурроҳман ибн Каъб билан Абдуллоҳ ибн Муғаффал Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларидан йиғлаб қайтаркан, ибн Ямин улардан:

«Нима учун йиғлаяпсизлар?» деб сўради.

«Бизга улов бериши учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига боргандик. Бизни миндириш учун бирор нарса топа олмадилар. Бизнинг эса Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан ғазотга миниб чиқадиган уловимиз йўқ!» дедилар.

Ибн Ямин иккисига бир туя, озуқа ўлароқ бироз хурмо берди. Ҳазрати Аббос кўзёши оқизганлардан икки кишига, ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳум уч кишига улов берди.⁵⁸³

Бир қанча одамларга кейинроқ Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ўзлари минишга улов топиб бердилар.⁵⁸⁴

Сафарга чиқишдан озод бўлгани ҳолда ҳам Расулуллоҳдан айрилиб қолишни ўзларига раво қўрмаган ва қалблари Ҳақ таолонинг муҳаббати билан

583 Ибн Ҳишом, IV, 172; Воқидий, III, 994.

584 Бухорий, Мағозий, 78.

тўла бўлган бу зотлар иштиёқ ва муҳаббатлари туфайли сафарда иштирок этиш неъмат ва шарафига муяссар бўлдилар.

Мана шу воқеа ҳам асҳоби киромнинг моли ва жони билан Ҳақ йўлида фидойилик кўрсатганини ва қалбларининг нақадар обод ва соф эканлигининг кўплаб мисолларидан биридир.

Табукда содир бўлган ибратга тўла бир хотирани Васида ибн Асқа розияллоҳу анҳу шундай нақл қилганлар:

«Табукка чиқиладиган кунларнинг бирида Мадинада шундай нидо қилдим:

«Ким мени уловига миндирса, ўлжага олган молимни унга бераман!!»

Ансорлардан бир ёши улуғ одам навбат билан миниб кетиш шартини қўйиб, мени жангга олиб боришини айтди. Мен дарҳол «Келишдик!» дедим.

У:

«Ундай бўлса Аллоҳнинг баракаси бўлсин. Кетдик», деди. Шундай қилиб, хайрли шерик билан йўлга чиқдим. Аллоҳ ғанимат насиб қилди. Улушимга бир қанча туя тушди. У туяларни ҳайдаб, ансорий саҳобанинг ёнига келдим. У менга:

«Туяларингни олиб кет!» деди.

«Келишганимизга кўра, булар сенга», дедим.

Аммо ансорий:

«Эй биродарим! Ғаниматингни ол! Мен сенинг бу моддий улушингни хоҳламагандим» (Мен савобингга, яъни, маънавий улушингга шерик бўлишни мақсад қилгандим), деди (Абу Довуд, “Жиход”, 113/2676).

Бу ибратли сафарда жонлари ва молларини охират сармоясига алмаштириб, жаннатни сотиб олиш иштиёкида қиёматгача умматга намуна бўладиган манзаралар бўлиб ўтарди. Саҳобаи киромлар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг атрофида парвона каби хизматга шай туришар, Аллоҳ йўлида қилаётган фидокорликларини «ота-онам, жоним сизга фидо бўлсин, эй Расулуллоҳ», деб эълон қилишарди.

Бу ҳаяжон ва шавқ саҳобаларда кейин ҳам давом этарди. Ҳазрати ибн Умму Мактум розияллоҳу анҳу юқоридаги оятда марҳамат қилинган тақвони афзал қўриб, икки кўзи кўр бўлса ҳам Қодисия жангида қатнашиб, ҳатто Ислом қўшинининг байроғини кўтариб туришдек улуғ вазифани бажарганлар.

Нозил бўлган оят қарималардаги танбеҳлар сабабли қисқа бир муддатда мукаммал бир қўшин тайёрланди. Адади 30.000дан кўпроқ эди.⁵⁸⁵

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Молик ибн Бани Нажжорнинг байроғини Умора ибн Ҳамзага берганди. Кейинроқ Зайд ибн Собитни кўргач, байроқни Уморадан олиб, унга берди. Умора розияллоҳу анҳу:

585 Вокидий, III, 1002; Ибн Саъд, II, 166.

«Эй Аллоҳнинг Расули! Мендан ғазабдамисиз?» деб сўраганида, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Йўқ! Аллоҳга қасамки, ғазабланмадим! Аммо сиз ҳам Қуръонни танланг! У Қуръонни сендан кўпроқ билади. Ҳофизасида Қуръони кўп бўлган, агар бурни кесилган кул бўлса ҳам танланади (бошқалардан устундир)», дедилар.

Авс ва Ҳазраж қабилаларига байроқларини Қуръондан кўпроқ ёдлаганларга беришини амр қилдилар. Бунга жавобан Бани Авфнинг байроғини Абу Зайд, Бани Салимнинг байроғини эса Муоз розияллоҳу анҳумо кўтариб юрди (Вокидий, III, 1003).

Инфоқ сафарбарлиги

Сафарга чиқишдан олдин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам лашкарнинг эҳтиёжини қондириш учун саҳобаларини инфоқ, эҳсон қилишга даъват қилганди. Ҳолбуки, ўша вақтда Мадинада қаттиқ қаҳатчилик бор эди. Бунга қарамай, асҳоби киром иймон ва ихлос билан фоний дунё ва дунёвий манфаатлардан кечиб, ким кўп инфоқ қилиш мусобақасига киришиб кетдилар. Ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу ҳамма молини Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олдига олиб келганди. Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг:

«Абу Бакрнинг молидан фойдаланганим каби бошқа ҳеч кимнинг молидан фойдалана олмадим...» деган ифодасини эшитган Абу Бакр розияллоҳу анҳу кўз ёшларини тўкиб:

«Мен ҳам, молим ҳам фақат сиз учун эмасмизми, ё Расулуллоҳ?», (ибн Можа, Мукаддима 11) деб, ўзининг ҳамма нарсаси билан бирга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга атаганини ва У зотга фидо бўлганини таъкидлади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг:

«Оилангга нима қолдирдинг, эй Абу Бакр?» деган саволларига иймонга тўла бир жавоб берди:

«Аллоҳ ва Расулини қолдирдим!» (Термизий, “Манокиб”, 16/3675)

Ҳазрати Умар молининг ярмини келтирганди. Бу сафар ҳазрати Абу Бакрдан ўзиб кетдим, деб ўйларди. Аммо яна Абу Бакр розияллоҳу анҳуга ета олмаганди.

Ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу ҳам 300та туяни қўшинга берди. Шунингдек, яна 1000 динор ҳадя қилди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам У ҳақда:

«Усмон бундан кейин нима қилса ҳам зарар бермайди!» (Термизий, “Манокиб”, 18/3700, Аҳмад, V, 63) деб буюк бир Набавий илтифот кўрсатдилар.

Яна ҳазрати Усмоннинг оиласи ҳам ҳамма қимматли тақинчоқларини сотиб, Аллоҳ йўлига садақа қилди. Бутун саҳобия аёллар тақинчоқларини

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олдиларига олиб келдилар.⁵⁸⁶ Ҳатто 11 ёшли бир қизча ҳам кичкиналигида қулоқларига тақилган сирғани чиқара олмагач, шошилганидан қулоғини йиртиб, уларни чиқарди ва қонга беланган сирғаларни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олдиларига қўйди.

Бой бўлмагани учун бир нарса топа олмаган саҳобалар ҳам мол ва жони билан фидойилик қилиш учун чора изларди. Булардан Абу Ақийл розияллоҳу анху бутун кеча меҳнат қилиб, икки соъ миқдорида хурмо ишлаб топди. Бир соъссини оила аъзоларига, бир соъссини эса қўшинга ҳадя қилди. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Аллоҳ сенинг келтирганингга ҳам, қолдирганингга ҳам барака берсин», дедилар ва келтирилган хурмоларни тўпланган молнинг ичига тўкишларини буюрдилар (Табарий, “Тафсир”, X, 251).

Мунофиқлар бу нарсани камситиб, Абу Ақийл розияллоҳу анхуни риёкорликда айбладилар. Уқба ибн Амр розияллоҳу анху шундай деб айтади:

«Садақа ояти⁵⁸⁷ нозил бўлгач, пешона теримиз билан ишлаб топган молимиздан садақа қила бошладик. Бир киши келиб кўп миқдорда садақа қилди. Мунофиқлар: «Ўзини кўрсатаяпти. Риёкорлик қилаяпти», дедилар. Бошқа бири келиб, бир соъ хурмо садақа қилди. Яна мунофиқлар: «Бунинг бир соъ хурмосига Аллоҳнинг эҳтиёжи йўқ!» дедилар. Бунга жавобан:

الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ
إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

«Мўминлардан кўнгилли бўлиб садақа қилувчиларни ва ўз кучлари етгандан бошқани топа олмайдиганларни айблайдиган ва масҳара қиладиганларни Аллоҳ масҳара қилади ва уларга аламли азоб бўлади» («Тавба» сураси, 79-оят) нозил бўлди» (Бухорий, “Закот”, 10, Муслим, “Закот”, 72).

Ҳадиснинг турли ривоятларга кўра, энг кўп маблағ садақа қилган зот Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анху, энг кам (бир соъ хурмо) садақа қилган зот Абу Ақийл розияллоҳу анху эди.

Яна фақир саҳобалардан Улба ибн Зайд розияллоҳу анху кечанинг бир қисмида уйғониб намоз ўқиди ва Аллоҳга шундай деб ёлворди:

«Эй Аллоҳим! Сен жиҳодга чиқишни амр қилдинг ва ташвиқ қилдинг. Аммо мени устига миниб, Расулуллоҳ билан жиҳодга чиқадиган уловга соҳиб

586 Вокидий, III, 992.

587 Садақа ояти аксарияти Табук билан боғлиқ туширилган “Тавба” сурасининг 103- ояти. “Мол-мулкларидан уларни у сабабли поклашингиз ва тозалашингиз учун садақа олинг ва улар (ҳаққи)га дуо қилинг! Албатта, дуонингиз уларга таскин (тасалли)дир. Аллоҳ эшитувчи ва билувчидир”.

қилмадинг. Расулининг қўлига ҳам мени устига миндирадиган бир улов бермадинг. Мен ҳар доим мол, бадан ва нарсадан зиммамга тушган садақани берганман. Эй Аллоҳим! Қулларинг ичидан менга насиб қилганинг шу бир парча молимни садақа қиламан».

Эрталаб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хузурларига келиб:

«Садақа қилишга қўлимда ҳеч нарсам йўқ. Шу бир парча нарсамни садақа қиламан. Шу сабабли, мени хафа қилган ё менга ёмон гап айтган ёки мен билан ўйнашган кишига ҳаққимни ҳалол қилмайман», деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам севги-муҳаббат ва саховатга тўла бўлганидек, афв ва марҳаматда ҳам оғир палла босадиган бу сўзлар олдида фақатгина:

«Аллоҳ садақангни қабул қилсин!» дедилар ва бошқа бир нарса демадилар. Эртаси куни унга:

«Мен сенинг садақангни қабул қилдим. Сенга хушхабар бераман! Муҳаммаднинг жони қўлида бўлган Аллоҳга қасамки, сен садақаси қабул бўлганлар қаторига ёзилдинг!» дедилар (ибн Ҳожар, ал-Исоба, II, 500, ибн Касир, ас Сийра, IV, 9, Воқидий, III, 994).

Мунофиқларнинг бир қисми ҳали ҳам иймони заиф мусулмонларга таъсир кўрсатиб, жангга чиқишларига тўсқинлик қилишга интилишарди. Улар Сувайлим исмли бир яҳудийнинг уйини ўзларига марказ қилиб олганди. Бундан хабар топган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳазрати Толҳани бир неча саҳоба билан юбориб, Сувайлимнинг уйини ёқиб юборди. Шундан кейин мунофиқлар тарқалиб кетиб, бошқа бунақанги ташаббусга журъат қила олмадилар.⁵⁸⁸

Бошқа томондан мунофиқларнинг бу ҳаракатлари туфайли нозил бўлган тазйик оятлари сабабли, илоҳий азобдан чин қалбдан қўрққан мўминларнинг ҳаммаси жангга қатнашганди. Ҳатто Мадинаи мунаввара бўшаб қолганди. Аммо жанг узоқ давом этиши, шу вақтда давлат марказида турли ҳодисалар пайдо бўлиши ва шу туфайли давлатнинг оёқда қолиши қийинлашиб қолиши ҳам мумкин эди. Дин заифлашиб, лашкар озуқасининг таъмини ҳам етказилмай қолиш эҳтимоли бор эди. Яна давлат ишини давом эттирувчи бир илоҳий мадад бўлмаса, давлат кулаши ҳам мумкин эди. Бундай ҳодисалар бўлишининг олдини олиш учун Аллоҳ таоло қуйидаги ояти каримани нозил қилди:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

588 Ибн Ҳишом, IV, 171.

«Мўминларнинг ҳаммалари (жангга) қўзғалишлари лозим эмас. Ҳар жамоадан бир нафар тоифа бўлсайди. Улар динни чуқур англаб, қайтиб келган вақтларида қавмларини огоҳлантирадилар. Шоядки, улар ҳазир бўлсалар («Тавба» сураси, 122-оят).

Бу илоҳий амрга кўра, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам орқа жабҳани кўриқлаш учун ҳазрати Али каррамуллоҳу ваҷҳаҳу билан Муҳаммад ибн Маслама розияллоҳу анҳуни Мадинада қолдирдилар.

Қийинчилик вақти

Ниҳоят катта қийинчилик ва қийин шартлар билан лашкар йўлга чиқди. Аммо лашкар баъзи қийинчиликларга сабр қилишга мажбур эди. Чунки шароит керагидан ортиқ қийин ва оғир эди. Бу сафарни қийинлаштирган сабабларнинг қисқачаси:

1. Шиддатли қурғоқчилик;
2. Йўл узоқ ва пиёда юриш қулай бўлмаган бир чўл эканлиги
3. Ҳосил вақти ва мева –чеваларни тўплаш мавсуми эканлиги
4. Жазирама иссиқ
5. Византия лашкарининг кўп эканлигига қараб, улар жуда ҳам кучли эканлигини ўйлаш.

Шу сабабли, бу қийинчиликларни ҳисобга олиб, ғазотга «Ғазатул усро» (қийинчилик ғазоти), лашкарга эса «Жайшул усро» (қийинчилик лашкари), йўлдаги кунларига эса, «саатул усро» (қийинчилик вақти) дейилган.

Лашкар ҳаракат қилганидан бир муддат ўтгач, ҳазрати Али каррамуллоҳу ваҷҳаҳу мунофиқларнинг фитналари сабабли Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ёнларига етиб бориб, ғазотга қатнашиш учун рухсат сўрадилар:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Мунофиқлар мени ёқтирмаганингиз учун ҳам ортда қолдирганингизни гапираяптилар. Менга ҳам ғазотга қатнашишга рухсат беринг», деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳивасаллам ҳам:

«Эй Али! Улар ёлғон гапирибди! Мен сени ортда қолдирганларимга вакил қилдим! Дарҳол ортга қайт. Ҳам ўз оилангга, ҳам менинг оиламга кўз-қулоқ бўл. Уларга менинг вакилим бўл. Эй Али! Менинг ёнимда сен (Тур тоғига кетаркан) Мусога ўринбосар сифатида қолган Ҳорун каби бўлишга рози эмас-мисан? Фарқи шундаки, мenden кейин пайғамбар келмайди», дедилар (ибн Ҳишом, IV, 174, Бухорий, “Мағозий”, 78, Муслим, Фазоил ус Саҳоба, 31).

Бундай буюк илтифотга ноил бўлган ҳазрати Али катта бир севинч билан вазифасига қайтди.

Йўлга чиқилган. Анчагина йўл босиб ўтилганди. Орадан анча вақт ўтгандан кейин асҳоби киромдан Абу Зар розияллоҳу анҳу лашкарга етиб

келдилар. У заиф улови сафарга ярамагани учун ортда қолиб кетганди. Охири уловини ташлаб, қийин бўлса ҳам лашкарнинг орқасидан пиёда юриб келганди. Буни кўрган Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам табассум қилиб:

«Аллоҳ Абу Заррга раҳм қилсин! У ёлғиз яшайди. Ёлғиз ўлади ва ёлғиз тиралади», деб марҳамат қилдилар.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бу мўъжизавий ифодалари вақти келганида содир бўлган ва Абу Зарр розияллоҳу анҳу ёлғиз яшаган, ёлғиз вафот этганди (Вокидий, III, 1000).

Лашкарнинг сафари ниҳоятда қийин ўтарди. Иссиқ ҳаддан ортиқ эди. Икки ё уч кишига бир туя тўғри келгани учун ҳам туяга навбат билан минн-шар, бу ҳам бир қийинчилик туғдирарди. Бир хурмони икки киши ер эди. Баъзан сув топишда қийинчиликка учрарди. Шу сабабли таҳорат қилишда аъзоларини бир марта ювишарди. Маҳсига муқимнинг бир, мусофирнинг уч кун масх тортиши амр қилинди.⁵⁸⁹

Бу орада Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дуо қилдилар ва фақатгина Ислому қўшинининг устига ёмғир ёғди.⁵⁹⁰

Ислому лашкари йўлларининг устида бўлган Самуд қавмининг ҳалок бўлгани Ҳижр водийсидан ўтаркан, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам асҳобиға:

«Бу ер қочиладиган бир водийдир!» дедилар (Вокидий, III, 1008).

Кейин:

«Ўзларига зулм қилганларнинг юртига йиғлаган ҳолатда кириш. Йўқса уларнинг бошига келганлар сизнинг ҳам бошингизга келиши мумкин», дедилар. Кейин бошларини ёпиб, ўша водийдан тезда ўтиб кетдилар. У ердан олинган сувларни ҳам тўқтирдилар. Исроф тўғрисида жуда ҳам эътиборли бўлишларига қарамай, бу сув билан қилинган хамирларни ҳам ташлатиб юбордилар (Бухорий, “Анбиё”, 17, “Тафсир”, 15/2, Муслим, “Зухд”, 39).

Чунки қаҳр маконлари ўзлари дучор бўлган фалокатнинг оқибатини қиёматгача давом эттиради. Яъни, қаҳрга дучор бўлинган шаҳарларда, исён ва гуноҳ содир бўлган маконларда давом этиб турган қаҳрга дучор бўлиб қолмаслик учун Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам амр қилгани каби тезлашиш, югуриб ўтиб кетиш лозимдир.⁵⁹¹

589 Ибн Мож, Таҳорат, 45; Аҳмад, VI, 27.

590 Ибн Ҳишом, IV, 177.

591 Ҳолатларнинг буюмларда инъикосига доир мисол. Япониялик олим Масару Эмотом узлаган сув кристаллари устида ўтказган тадқиқотида, уларнинг бежирим, чиройли ва олти бурчакли шаклдалигини ва бу кристаллар инсон қўли тегмаган табиий булоқ сувларидан, кишини сеҳрлайдиган даражада бежирим ва чиройли шаклга эга эканлигига гувоҳ бўлган. Икки хил қаттиқ сувдан намуна олиб тажриба ўтказибди. Устига меҳр, шафқат, дуо ва миннатдорлик сўзлари ифодаланган биринчи идишдаги сувнинг кристаллари табиий тузилишини асраб қолганини; устига ҳақорат ёғдирилган ва “шайтон” лафзи сўйланган сувнинг кристаллари эса парчаланганини ва бутун чиройли сифатларини йўқотиб шакли бузилганини кузатади. Шу

Ҳижр водийсида бўлганларида, бир кеча Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Бу кеча жуда катта довул бўлади. Ҳар ким туясини маҳкам боғласин ва ўтирсин. Ўтирган еридан турмасин», дедилар. Ҳақиқатдан ҳам ўша кеча жуда каттиқ бўрон бўлди. Таҳорат олиш учун ўрнидан турган бир кишини бўрон ерга йикитди. Туясини қараб чиққан бирини эса, Той тоғига улоқтириб ташлади (Бухорий, “Закот”, 54, Муслим, Фазоил, 11).

Табукка бир кунлик масофа қолганида, лашкар яна сувсизлик азобини чека бошлади. Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳу шундай деб ҳикоя қилади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Эртага, иншааллоҳ, Табук қудуғига етиб борасиз!» дедилар.

(Эртаси куни қудукка етиб борганимизда) бор сувни ҳовучлаб олиб, сув мешига тўпланди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам у сув билан юз-қўлларини ювиб, такрор қудукка тўкдилар. Кейин учи темирдан бўлган учта найзани қудукка ботирдилар. Дарҳол (биллур каби) учта чашма суви отилиб чиқа бошлади. Мужоҳидларнинг ҳаммаси чанқоғини қондирди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам (менга):

«Эй Муоз! Агар умринг узун бўлса эди, кўп вақт ўтмасдан бу сув билан бу ерларнинг боғу рокқа айланганини кўрардинг», дедилар (Муслим, Фазоил, 10, Аҳмад, V, 238). Табук ғазотида шиддатли очлик чеккан саҳобалар:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Агар рухсат берсангиз туяларимизни сўйиб есак ва ёғини олсак», дедилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Майли! Шундай қилинг!» дедилар.

Буни эшитган Умар розияллоҳу анҳу келиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Агар туяларни сўйишга рухсат берсангиз, лашкар ичида минишга улов қолмайди. Агар хоҳласангиз, уларга қўлларидаги озиқ-овқатни келтиришларини буюринг ва унга барака бериши учун Аллоҳга дуо қилинг. Шояд Аллоҳ барака берса», деди.

Буни эшитган Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Майли! Шундай қилайлик», дедилар ва теридан бўлган бир мато келтириб тўшадилар. Кейин қўлларида бор бўлган озиқ-овқатни келтиришларини буюрдилар. Аскарлардан кимдир бир ҳовуч арпа, кимдир бир ҳовуч хурмо ва

тажрибада сув чиройли ва ёқимли мусиқаларда ҳамда беҳаловат қиладиган шовқин-суронли ритмда бошқа-бошқа натижаларни беради.

Масару Эмото англаб етган бу ҳақиқатини амалга ошириш учун шунга ўхшаган тажрибани алоҳида банкарларга қўйилган қайнатилган гуручларда ҳам ўтказган. Бирининг ичига “ташаккур” сўзи, иккинчисининг ичига “аҳмок” сўзи ёзилган қоғозларга бир ой давомида шу сўзлар талаффуз қилинганида биринчи банкадаги гуручлар оқлиги ва тозалигини сақлаб қолганини, иккинчи банкадаги гуруч эса қорайиб ўзидан ёмон ислар тарқатганини кашф этади. (Сафвет Саних, “Сув кристалларининг сири”, *Сизинти*, 2002 декабр, 287-сон; М. Окиф Дениз, Илк қадам, 2003 феврал)

бошқаси нон бўлаклари келтирди. Тўпланган озиқ-овқат ростдан ҳам жуда оз қолган экан. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам барака тилаб Аллоҳга дуо қилдилар ва:

«Қопларингизни келтириб, бундан олинглар!» дедилар. Аскарлар қопларини тўлдирди. Ҳатто бир қоп ҳам бўш қолмади. Кейин тўйгунарлича едилар. Шунда ҳам бир миқдор таом ортиб қолди. Сўнгра Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деб марҳамат қилдилар:

«Гувоҳлик бераманки, Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқ ва мен Аллоҳнинг пайғамбариман. Аллоҳнинг ягоналигига ва Муҳаммаднинг пайғамбарлигига шак-шубҳасиз ишонган ҳолда Аллоҳга йўлиқмаган кимса жаннатга кирмайди» (Муслим, «Иймон», 45).

Ислом қўшини Ҳабукда қароргоҳини курганига қарамай, душмандан бирор-бир ҳаракат йўқ эди. Чунки бунақанги катта исломий лашкарни қўрган араб насроний қабилалари, аввалроқ Мутъадаги уч минг кишилик иймон лашкарининг қўрсатган қахрамонликларини эслаб, жангдан қўрқиб, ортга қайтишганди. Византия эса, аллақачон Арабистонни истило қилиш фикридан воз кечганди. Зеро, ўша вақтдаги Византия императори Ҳумусда ўз мамлакатининг ички масалалари билан оввора эди. Шундай қилиб, Арабистонни истило қилиш хабарлари Ғассонийдаги насроний арабларнинг овозаси эканлиги маълум бўлди.

Бу сафар туфайли ислом ва мусулмонлар буюк иззатга эга бўлдилар. Арабистоннинг жанубий ҳудудлари назорат остига олинди. Айла ҳукмдори, Жабрава Арзух халқлари, Макна яҳудийлари Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан жизя тўлаб, мусулмонларнинг ҳимоясига ўтдилар. Холид ибн Валид розияллоҳу анҳу 420 отлик билан Дамаратул жандалга хужум қилиб, насроний ҳукмдор Укайдир ибн Абдулмаликни тутиб, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга келтирди. Унга ҳам жизя эвазига омонлик берилди (ибн Ҳишом, IV, 180-182, ибн Саъд, I, 272-277, Аҳмад, V, 425).

Ислом қўшини Табукда 20 кун қолиб кетди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам янада олдинга қараб кетишни хоҳламадилар. Чунки У зот Исломни одамларга қилич билан етказишни истамасдилар. Зеро, Византия давлатига керагидан ортиқ дарс берилганди. Қаршиларига ҳеч қандай душман чиқа олмаганди. Шунингдек, ўша вақтда Сурияни «Тоъун» хасталиги еб битирмоқда эди. Таъун касаллиги юқумли ва ҳалок қилувчи эканлигидан Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Бир ерда тоъун касаллиги чиққанини эшитсангиз, ўша ерга кирманг! Агар ўша ерда бўлсангиз, у ердан чиқиб кетманг!» дедилар (Бухорий, «Тиб», 30).

Кейин саҳобаи киромлар билан маслаҳатлашиб, Мадинага қайтишга қарор қилдилар.

Бу вақтда Абу Ҳайсама розияллоҳу анҳу лашкарга етиб борди.

У бошида сафарнинг қийинлиги учун Мадинада қолган, лашкарга қўшилмаганди. Бир куни ҳовлисидаги чордоқда аёллари чиройли бир дастурхон тайёрлаб, уни таомга чақирганди. Абу Ҳайсама бу дастурхонни кўриб, кўз олдига Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва асҳобининг ҳолати келди. Юраги ғаш бўлиб, ўз-ўзига:

«Улар бу иссиқда Аллоҳ йўлида қийинчиликка сабр қилар экан, менинг бу ишим тўғрими?» деди. Бу афсус туфайли ўзи учун тайёрланган дастурхонга қўл ҳам теккизмасдан, дарров йўлга чиқди. Табукда Ислоом қўшинига бориб қўшилди. Унинг келганини кўрган Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бундан мамнун бўлдилар ва:

«Эй Абу Ҳайсама! Ҳалок бўлишингга оз қолди!...» деб, уни афв қилиши учун Аллоҳга дуо қилдилар (ибн Ҳишом, IV, 174, Вокидий, III, 998).

Ҳақ таоло бандаларига тоқатидан ташқари ишни таклиф қилмайди. Аммо кучи етадиган ишлардан эса масъул қилган. Абу Ҳайсама розияллоҳу анҳуни қилган иши ҳам тоқатни синашидан эди.

Бу ҳодисалар биз учун бир ибратдир. Моддий ва маънавий имконларимизни Ҳақ йўлида қанчалик сарфлай олишимизни ўлчаб, мўмин бўлишнинг масъулиятини тафаккур қилишимизга бир василадир.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Табукда эрталаб бир хурмо дарахтига суяниб хутба қилдилар. Аллоҳга ҳамду сано айтганларидан кейин шундай деб марҳамат қилдилар:

«Инсонларнинг энг яхшиси отининг ё туясининг устида ёки икки оёғининг устида то ўлгунича Аллоҳ йўлида жиҳод қилган кишидир. Инсонларнинг энг ёмони эса, Аллоҳнинг китобини ўқиб, ундан фойда олмаган фосиқ ва журъатли кимсадир.

Яхшилаб билиб олинг! Сўзларнинг энг тўғриси Аллоҳнинг Китобидир. Маҳкам тутиладиган энг мустаҳкам қўрғон такводир. Динларнинг энг яхшиси Иброҳим алайҳиссаломнинг динидир. Суннатларнинг энг яхшиси Муҳаммаднинг суннатидир. Сўзларнинг энг шарафлиси зикруллоҳдир. **Қиссаларнинг энг гўзали Қуръон қиссаларидир.**⁵⁹² Амалларнинг хайрлиси Аллоҳ истаган фарзлардир. Амалларнинг ёмони бидъатлардир. Энг гўзал йўл пайғамбарларнинг йўллари дир. Ўлимларнинг энг шарафлиси шаҳидликдир.

Кўрликнинг энг ёмони тўғри йўлни топиб, кейин ундан адашишдир. Оз бўлса ҳам бардавом бўлган нарса, кўп бўлиб, Аллоҳга итоат қилишдан тўсган

592 Қуръони каримнинг учдан биридан кўпи қиссалардан ташкил топган. Ҳақ субҳонаҳу ва таоло Қуръон қиссаларининг аҳамиятини билдириб марҳамат қилган ҳақиқатларни тафаккур қилишимиз, керакли ибратларни олишимиз ва уларни ўз ҳолимиз билан мезон қилишимизни буяради. Ояти карималарда шундай марҳамат қилинади: **“Биз Сизга ушбу Қуръон (сураси)ни ваҳий қилишимиз билан бирга гўзал қиссани айтиб берурмиз...”** (“Юсуф” сураси, 3-оят) **“... Бу қиссаларни (уларга) айтиб беринг, зора, тафаккур қилсалар!”** (“Аъроф” сураси, 176-оят) **“Биз ушбу Қуръонда одамлар учун турли масалларни келтирдик. Шояд, эслатма олсалар.”** (“Зумар” сураси, 27-оят)

нарсадан яхшидир. Узр тилашнинг энг ёмони ўлим етиб келган вақтдагисидир. Пушаймонликнинг энг ёмони қиёмат кунидагисидир. Инсонларнинг хайрсизи жума намозига энг охири келган ва Аллоҳни ёмон тил билан эслаганидир. Хатолари энг кўп бўлган киши ёлғонни энг кўп сўзлаган кимсадир.

Бойликнинг энг яхшиси қалб бойлигидир. Озуқанинг хайрлиси такво озуқасидир. Ҳикматнинг боши Аллоҳдан қўрқидир. Ҳикматсиз шеър иблиснинг ишларидандир. Хамр гуноҳларнинг ҳаммасини бир ерга тўплагандир. Аёллар шайтоннинг тузоқларидандир. Ёшлик телбаликнинг бир қисмидир. Рибо эришиладиган нарсаларнинг энг ёмонидир. Ейилган нарсаларнинг энг ёмони етим молини ейишдир. Бахтиёр киши ўзидан бошқанинг ҳолатидан ибрат олган кишидир.

Ҳар бирингиз тўрт қарич ерга борасиз. Амалларнинг ҳисоби эса, охирага қолади. Амалларда асос натижалардир. Фикрларнинг ёмони – ёмон, хато фикрлардир. Мўминни сўкиш фосикликдир. Мўминни ўлдириш куфрдир. Мўминнинг гўштини ейиш Аллоҳнинг буйруқларига қарши келишдир.

Ёлғондан Аллоҳ номи билан қасам ичган киши ёлғончига чиқарилади. Авф талаб қилган кишини Аллоҳ афв қилади. Ким ғазабини енга олса Аллоҳ уни мукофотлайди. Зиёнга учраганда сабр қилган одамга Аллоҳ мукофотини беради. Қийинчиликка чидаган кишига Аллоҳ зиёда ажрлар беради. Аллоҳга исён қилган кишини Аллоҳ азоблайди.

Эй Аллоҳим! Мени ва умматимни мағфират қил!

Эй Аллоҳим! Мени ва умматимни мағфират қил!

Эй Аллоҳим! Мени ва умматимни мағфират қил!

Ўзим учун ва сиз учун Аллоҳдан мағфират сўрайман!» дедилар (Вокидий, III, 1016-1017, Аҳмад, III, 37, ибн Касир, ал-Бидоя, V, 13-14).

Табук шаҳиди

Табук сафарида фақатгина бир саҳоба шаҳид бўлганди. Бу саҳоба мушрик қабила ичида Ислом билан шарафланган Абдуллоҳ ал-Музаний розияллоху анҳу эди. Отаси вафот этганида унга мерос қолдирмаганди. Бой бўлган амакиси уни ёнига олиб катта қилган ва қўлига мол-мулк берганди. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам Мадинага ҳижрат қилганида Абдуллоҳ мусулмон бўлишни хоҳласа ҳам мушрик амакиси туфайли Исломга кира олмаганди. Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам Маккани фатҳ қилиб, Мадинага келганида Абдуллоҳ амакисига:

«Эй амаки! Мусулмон бўлишингни кутдим. Сенинг ҳали ҳам Муҳаммадни тасдиқлаш ниятинг йўқ. Ҳеч бўлмаса менинг мусулмон бўлишимга изн бер!» деди.

Амакиси:

«Агар Муҳаммадга эргашадиган бўлсанг, устингдаги кийиминггача, сенга нима берган бўлсам тортиб оламан», деди.

Абдуллоҳ:

«Аллоҳга қасамки, мен Муҳаммадга тобеъ бўлдим. Тошга, бутга ибодат қилишни ташладим. Агар қўлимдаги нарсаларни оладиган бўлсанг, ол!» деди.

Амакиси устидаги кийимигача ечиб олди. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу яланғоч ҳолда онасининг олдига борди. Онаси гиламни иккига бўлиб, Абдуллоҳга берди. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу унинг бир парчасини белидан пастига, бошқа бир парчасини эса белидан юкорисига ўради. Қарори қатъий эди. Тезроқ бориб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга қовушишни хоҳларди. Олдида турган тўсиқлар кўзига кўринмай қолганди. Ортиқ чидаб туролмади. Уни азоблаган қавмдан ўзини қутқариб, кечаси яширинча йўлга чиқди. Узоқ ва машаққатли бир сафардан кейин қўл-оёқлари ёрилган, очлик ва сувсизликдан ҳолсиз, паришон ҳолда Мадинага яқинлашиб қолди. Ҳаяжони чексиз эди. Ўшанда бу устидаги гилам парчалари билан Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурига чиқиб бўлмаслигини ўйлай бошлади. Аллоҳнинг Расули билан қовушиш ҳаяжонидан маст бўлган ёш саҳоба Масжиди Набавийда одамларни ҳайрон қолдирга ҳолда дам оларди. Саҳаргача масжидда ётди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам бомдод намозини ўқидилар. Жамоатга кўз югуртириб, уйига қайтиш арафасидаги Абдуллоҳни кўрдилар. Ёлғизларнинг, ҳеч кими йўқларнинг ва мазлумларнинг паноҳгоҳи, оламларга раҳмат Пайғамбари бўлган ул муборак Зот саҳобани меҳр ва шавқат билан бағрига босдилар. Исмининг Абдуллоҳ эканлигини билгач:

«Сен Абдуллоҳ зулбажадайнсан (жуфт гилам эгаси). Менга яқин ерда бўл. Тез-тез ёнимга кел», дедилар. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу суфада қолар, Қуръони карим ўрганарди. Қуръони каримдан бир қанча сураларни ёд олганди.

Расулуллоҳга муҳаббат билан боғланган бу саҳоба У зотнинг ёнида жиҳоддан-жиҳодга борар, шаҳид бўлиб Роббининг йўлида жонини фидо қилиш орзусида ёнарди. Табук ғазотига чиқаркан, ўзига шаҳидлик насиб бўлиши учун Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламдан дуо талаб қилиб туриб олди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Эй Аллоҳим! Унинг конини кофирларга ҳаром қил!» деб дуо қилдилар.

Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Мен ундай дуо қилишингизни хоҳламагандим», деди.

Расулуллоҳ:

«Сен Аллоҳ йўлида жиҳодга чиқиб иситмадан ўлсанг шаҳидсан. Уловинг сени тушириб, бўйнингни синдирса, сен шаҳидсан. Ғам чекма! Булардан қай бири бўлса ҳам сенга шаҳидлик бўлади», дедилар.

Ростдан ҳам унинг шаҳодати мўъжизавий шаклда, Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг айтганлари каби бўлди. Лашкар қайтиш учун тайёргарлик кўраётган бир кечада бири Пайғамбарларнинг саййиди, иккиси эса Аллоҳ ва Расулининг дўсти бўлган уч киши машъала шуъласи остида бир жасадни кўтариб кетишарди. Бу уч киши ҳазрати Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам, ҳазрати Абу Бакр ва ҳазрати Умар розияллоҳу анҳумо эдилар. Кўтариб кетаётганлари жасад эса Абдуллоҳ зул бижадайн розияллоҳу анҳу эди.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу бу ҳодисани шундай ҳикоя қилади:

«Кеча қоронғулигида мужоҳидлар чодир қурган майдоннинг бир чеккасида ҳаракатланаётган бир ёруғликка кўзим тушди. Ўрнимдан туриб, ортидан кузатдим. Бир қарасам, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам, Абу Бакр ва Умар розияллоҳу анҳумо Абдуллоҳ зул бижадайн розияллоҳу анҳунинг жасадини кўтариб кетишаётган экан. Бир ерга бориб, қабр қаздилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қазилган қабрга тушдилар. Абу Бакр ва Умар розияллоҳу анҳумо жасадни Пайғамбаримизга узатиш учун тайёрладилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Биродарингизни менга яқинлаштиринг», дедилар. Яқинлаштирдилар. Маййитни қучоғига олган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уни қабрда ётадиган ерига тўғрилаб ётқизганларидан кейин шундай деб илтижо қилдилар:

«Ё Роббим! Мен ундан розиман! Доим рози бўлганман! Сен ҳам рози бўл!»

Бу манзарани кўриб ичим тилка-пора бўлди. Зул бижадайнга ҳавас қилдим. Ўшанда:

«Қанийди, бу қабрнинг эгаси мен бўлсам эди? Кошки, Пайғамбаримизнинг илтифотига сазовор бўлиб қўмилган мен бўлсам эди!» деб орзу қилдим» (ибн Ҳишом, IV, 183, Воқидий, III, 1013-1014, ибн Асир, Усдул Ғоба, III, 227).

Мунофиқларнинг хиёнатлари ва масжиди зирор

Қайтиш бошланганда мунофиқлардан бир гуруҳи кечаси ўтиладиган бир тор жойда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга суиқасд режалаштиришганди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам бундан хабар топдилар ва Ҳузайфат ул Яманийни уларга қарши юбордилар. Ҳузайфа розияллоҳу анҳу уларнинг олдида бориб:

«Эй Аллоҳнинг душманлари! Қочинг!» деб бакириб, мунофиқларнинг ҳаммасини тарқатиб юборди (Аҳмад, V, 453).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни мунофиқларнинг иккинчи тузоғи қутаётганди. Ислоннинг қучланиб, илдиз отиши туфайли Мадина ва Маккадан айрилган Абу Амр Фосиқ исмли ҳазражлик бир насроний Византига сиғиниб, тинмай мунофиқларни гиж-гижлаб турарди. Бу фасод уясининг

маркази сифатида эса, Қубо масжидининг бироз пастида бир масжид бино қилганди. Бу ўша машҳур «Зирор масжиди» эди.

Олдиндан суикасд режасини тузиб, Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва салламни Табук сафаридан аввал бу ерга даъват қилганди. Аммо У зот:

«Сафардан қайтишда, иншааллоҳ», деганлари туфайли Ислом лашкарининг қайтишини кутишарди.

Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинага яқинлашганларида Жаброил алайҳиссалом келди ва зоҳиран бир масжид сифатида қурилган бу фитна ўчоғининг ичидаги ишлардан хабар берди. Шундай қилиб, масжидга қарши масжид билан, динга қарши диндан фойдаланиб Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва салламга ва бутун мусулмонларга қарши мунофиқлар томонидан тайёрланган бу тузоқни қўйганлар ўз мақсадларига ета олмади. Чунки Жаноб Ҳақ бу ҳақиқатни очиқ-ойдин билдирганди:

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ
وَارْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ
وَلِيُخَلِّفْنَ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

«Зиён, куфр, мўминлар орасига тафриқа солиш ва бундан олдин Аллоҳга ва Унинг Расулига уруш очган кимсани кутиш жойи бўлиши учун масжид қурганлар, албатта, биз яхшиликдан бошқа нарсани ирода қилганимиз йўқ, деб қасам ичадилар. Аллоҳ шохидлик берадики, улар, албатта, ёлғончилардир» («Тавба» сураси, 107-оят).

لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَّمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ
يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ

«Сен у (масжид)да ҳеч қачон турма! Албатта, биринчи кундан тақво асосида қурилган масжидда турмоғинг ҳақдир. Унда покланишни севадиган кишилар бор. Аллоҳ эса покланувчиларни севади» («Тавба» сураси, 108-оят).

Бу сафар масала фақатгина нифоқ билан чегараланиб қолмай, очиқ бир тузоқ ва суикасд режаси ҳам тузилганди. Шу сабабдан мунофиқларнинг юзидаги никоб йиртилиши ва масжид деб бино қилганлари ҳийла-найранг уйи бузилиши керак эди.

Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам Илоҳий амрга кўра ҳаракат қилдилар ва Мадинага борганларида Зирор масжидини ёкиб юбортирдилар (ибн Ҳишом, IV, 185).

Кичик жиҳоддан катта жиҳодга ўтиш

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам иштирок этган машаққатларга тўла, қийин бир сўнгги ғазот Табук ғазотидир. Ислом лашкарлари минг чақирим масофани босиб ўтган ва ортга қайтган эди. Мадинага қайтиб келганларида афт-ангорлари бир аҳволга тушган эдилар. Терилари суякларига ёпишган, соч-соқоли жуда ҳам ўсиб кетганди. Шундай ҳолатда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларга қарата:

«Энди кичик жиҳоддан катта жиҳодга ўтамиз! – дедилар. Саҳобалар хайрат ичида:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Аҳволимиз қийин ҳолатда. Бундан ҳам катта жиҳод борми? деганларида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Энди катта жиҳодга (нафс жиҳодига) ўтамиз!» – дедилар (Суютий, II, 73)

Нафс жиҳоди қалбнинг маънавий-ахлоқий тарбиясидир. Мақсад, ахлоқни сайқаллаш ва инсонни маънан камолга етказиб «комил инсон» даражасига келтиришдир. Бунинг йўли илоҳий ҳақиқатлар билан бойиган ақл, иймон ва гўзал ҳуқ билан безатилган бир қалб, Қуръон ва суннатнинг руҳонияти ила мужассам ҳол ва ҳаракатлари билан «тавҳиднинг чўққисига чиқиб» камолга етишдир.⁵⁹³

Тавбаси кейинга қолган уч саҳобий

Эркаклардан Мадинада қолган ва Табук ғазотида иштирок этмаган уч тоифа инсон бор эди:

1. Сабабдилар: Булар ояти каримада ман қилинган инсонлар бўлиб улар истасалар ҳам ғазотда иштирок эта олмасдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам, Ислом лашкарларига:

«Мадинада шундай гуруҳлар борки, борган ҳар бир жойда, ўтган ҳар бир водийда улар бизлар билан бирга! Чунки уларнинг узрлари ортига қайтаргандир», – деб марҳамат қилдилар (Бухорий, “Мағозий”, 81; Муслим, Имар, 159).

Яна бошқа бир ҳадиси шарифда эса:

«Амаллар ниятларга боғлиқдир!...» деганлар.

2. Мунофиқлар: – булар бир қанча сабабларга кўра Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бу сафардан қайтиб келмасликларидан умидвор бўлиб, ғазотда иштирок этмаганлар. Аммо Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг соғ-саломат ва катта ғалабалар билан қайтганларини кўриб, шошиб олдиларига бордилар ва минг бир ёлғон сўзлаб узр сўрадилар. Саксондан ортиқ бу мунофиқлар ҳақида Аллоҳ таоло шундай дейди:

593 Бухорий, Жиҳод, 196.

وَيَخْلُقُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرُقُونَ لَوْ يَجِدُونَ
مَلَجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدْخَلًا لَّوَلَوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ

«Улар (мунофиқлар) ўзлари, албатта, сиздан эканликларига Аллоҳ номи ила қасам ичарлар. Ҳолбуки, улар сиздан эмас. Лекин улар қўрқадиган қавмдирлар. Агар бирор бошноҳми, ғорми ёки кириб оладиган жойми топсалар, шошилиб ўша томонга юзланарлар» («Тавба» сураси, 56-57 оят).

يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ تُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَأْنَا اللَّهُ مِنْ
أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ سَيَخْلُقُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِنُغَرِّضُوا عَنْهُمْ
فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَا وَاهُمْ جَهَنَّمَ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

«Ҳузурларига қайтиб келганингизда, сизга узр айтарлар. Сен: «Узр айтманглар, биз сизларга ҳеч қачон ишонмаймиз. Батаҳқиқ, Аллоҳ бизга сизларнинг хабарларингизни берди. Албатта, Аллоҳ ва Унинг Расули амалингизни кўради, сўнгра, ғайбни ва шаҳодатни билгувчи Зотга қайтариласизлар. Бас, Усизга қилиб юрган амалингизнинг хабарини беради», деб айт. Уларнинг ҳузурларига қайтиб келганингизда уларни айбламаслигингиз учун сизга Аллоҳнинг номи ила қасам ичарлар. Бас, улардан юз ўгиринглар! Албатта, улар нопокдирлар. Қилиб юрган касблари жазосига жойлари жаҳаннамдадир» («Тавба» сураси, 94-95 оят).

Бу ояти карималарга биноан мунофиқлар Ислом жамиятидан ажратилдилар ва ўзларига «мурдар» сифати берилиб, мусулмонлардан ҳисобланмадилар. Шунингдек, ислом учун амалга ошириладиган барча жиҳодлардан тўсилдилар.

3. Сабабсизлар: булар ҳам икки гуруҳга бўлинадилар:

А. Булар бирор-бир сабаблари бўлмаган ва мунофиқлардан ҳам ҳисобланмайдиган, урушга қатнашмаганлар. Лекин улар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳали Табукдан қайтмасларидан ўз хатоларини тушуниб етдилар ва чуқур надомат чека бошладилар. Шундай қилиб, қилган ишлари учун бир жазо сифатида, ўзларини масжиднинг устунларига боғладилар ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзлари уларни ечиб юбормагунларича шундай боғлиқ аҳволда туришга қасам ичдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам сафардан қайтиб келганларидан сўнг, уларнинг ҳолатларини ўргандилар ва:

«Мен ҳам сизлар тўғрингизда бирор буйруқ келмагунча сизларни шундай аҳволда қолдиришга қасам ичаман», – дедилар. Шундан сўнг қуйидаги оят нозил бўлди:

وَأَخْرُونا عَتَرَفُوا بِذُنُوبِهِم خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا
وَأَخَرَسَيْنًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

«Бошқалар эса гуноҳларини эътироф қилдилар: улар яхши ва ёмон амални аралаштириб қилганлардир. Шоядки, Аллоҳ уларнинг тавбасини қабул қилса. Албатта, Аллоҳ мағфиратли ва раҳмли Зотдир» («Тавба» сураси, 102-оят).

Бу ояти-карима нозил бўлганидан сўнг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам пушаймон бўлиб ўзларини устунларга боғлаганларни ечиб юбордилар.

Б. Булар бирор-бир сабаблари бўлмаган ва мунофиқлардан ҳам ҳисобланмайдиган, урушга қатнашмаганлар бўлиб, лекин аввалдан қилган ишларига пушаймон бўлиб, ўзларини масжид устунларига боғлаган саҳобалардан бошқа уч саҳоба эдилар. Шоир Каъб ибн Молик, Мурора ибн Роби ва Ҳилал-ибн Умайя исмли бу уч саҳобий мунофиқлар каби ёлғон гапирмадилар. Улар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга сабабсиз жиҳодда қатнашмаганларини айтдилар. Қилган ишларидан чуқур афсусда, таърифлаб бўлмайдиган даражада надомат чекиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан кечирим сўрадилар.

Илоҳий буйруқларга риоя қилишда ниҳоятда эҳтиёткорлик соҳиби бўлган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу уч саҳобани афв этмадилар. Ҳаттоки, илоҳий ваҳийнинг келишини кутиб уларнинг саломларига алик олмадилар. Ҳар бир ишда У зотга бўйсунадиган саҳобалар ҳам шундай йўл тутдилар.

Бу уч саҳобанинг барчаси ҳар бир ғазотга қатнашган эдилар. Улардан Каъб ташқари икки саҳобий Бадр ғазотида иштирок этган эдилар. Шунинг учун ҳам, шу вақтда, Табукда иштирок этмай, қилган хатолари учун пушаймон бўлаётган эди. Айниқса, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларнинг саломларига алик олмайдиган даражада улардан юз ўгирганликлари натижасида улар учун бутун олам бегоналашиб кетган эди. Ҳаттоки, аёллари ҳам улар учун бегона эди. Қиладиган бирор ишлари қолмаганди. Шунинг учун ҳам улар кеча-кундуз йиғладилар. Ёнаётган шам каби эдилар. Хато қилдилар, лекин ихлос, тўғрилиқ, садоқат, самимият, таслим бўлиш, надомат ва тавбадан узоқлашмадилар. Шундай ҳолатда эллик кун ўтди. Ниҳоят, тўғри сўзлаганликлари ва ихлос билан тавба қилганликлари учун бир мукофат сифатида қуйидаги оятлар билан авфга мушарраф бўлдилар:

وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ
عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَن لَّا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ
هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ

«Ва ортида қолган уч кишига ҳам. Уларга кенг ер тор бўлиб, юраклари сиқилиб, Аллоҳдан қочиб, ўзгага бориб бўлмаслигига ишонганларидан сўнг, тавба қилишлари учун тавба эшиги очилди. Албатта, Аллоҳ тавбаларни қабул қилувчи ва раҳмли Зотдир. Эй иймон келтирганлар, Аллоҳга тақво қилинглр ва содиқлар ила бирга бўлинглр» («Тавба» сураси 118-119 оят).

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам Каъб ибн Моликка бу хушхабарни шундай билдирдилар:

«Сени туғилганингдан бери ўтказган энг хайрли ва хурсандчилик бўлган, бир куннинг хабарини бераман!». ⁵⁹⁴

Каъб ибн Молик розияллоҳу анҳу Аллоҳнинг бу буюк авфига шукрона ўларок:

«Эй Расулulloҳ! Мен Аллоҳнинг ва Расулининг розилиги учун молимнинг ҳаммасини садақа қилишни истайман! – деди. Лекин Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Молингнинг бир қисмини ўзинг учун олиб қўй. Шундай қилишинг сен учун яхшироқдир!» – дея буюрдилар.

Каъб ибн Молик:

«Ундай бўлса, Ҳайбардаги улушимни олиб қоламан. Эй Аллоҳнинг Расули! Аллоҳ мени бу қийин аҳволдан фақатгина тўғрисиўзлим учунгина қуткарди. Бундан кейин ҳаётим давомида тўғрилиқдан бошқа бирор сўз сўзламайман!... – деди.

Каъб розияллоҳу анҳу шундай дер эди:

«Аллоҳга қасамки, Ислом билан шарафлантиргандан сўнг Жаноб Ҳақнинг менга берган энг буюк неъмат Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам хузуларида тўғри сўзламоқ ва шундай ёлғон сўзлаганлар билан бирликда халок бўлишдан қутилмоғимдир. Чунки Аллоҳ таоло Табук ғазотида қатнашмай (сабаблар кўрсатиб) ёлғон сўзлаганлар ҳақида ҳеч ишлатмаган оғир сўзларини қўллаб шундай ваҳий тушурди:

⁵⁹⁴ Бу хушхабардан кейин Каъб розияллоҳу анҳу Борлиқ Нури алайҳиссаломнинг ёнларига кирар эканлар, Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу дарҳол у кишига қараб югуриб мусофаҳа қилди ва у кишини табриклади. Каъб розияллоҳу анҳу у кишининг бу самимий муносабатини бир умр унутмаган экан.

فَاعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رَجَسٌ

« ... бас, улардан юз ўгиринглар! Албатта, улар нопокдирлар...»
(«Тавба» сураси, 95 -оят)

Бу уч саҳобий Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан барча ғазотларда қатнашганлар, фақатгина бир ғазотдан орқада қолганликлари учун шундай бир оғир жазога дучор бўлдилар. Бу, шубҳасиз, беسابаб ҳолда Аллоҳнинг йўлида жиҳод қилишдан четда қолганлар учун қаттиқ огоҳлантиришдир.

Дарҳақиқат, бир инсон саҳоба сифатига лойиқ топилди, Ислом энг кучсиз бўлган вақтларида Бадр ва бошқа жиҳодларда иштирок этиб, ўлим билан юзма-юз келгандан сўнг Табук каби машаққатли, лекин жангсиз бўлган бир сафарга сабабсиз қатнашмагани учун бундай оғир муносабатга лойиқ бўлади. Бунда ақл эгалари учун буюк бир дарс ва огоҳлантириш бордир. Ҳар замонда бўлгани каби, бизнинг замонимизда ҳам Исломнинг ғалабасини таъминлаш учун курашиш керак бўлган бир вақтда турли баҳоналарни рўқач қилиб, ўзларини орқага ташлаётганларнинг аҳволи нақадар аянчлидир. Бадр жиҳодида иштирок этиб, бундан кейин қандай гуноҳ содир этса ҳам гуноҳлари кечирилгани башорат қилинганларнинг совуққонлик билан бундай муносабатга лойиқ кўрилиши биз каби инсонларга ибрат бўлиши лозим.

Аллоҳ таоло бандаларини доимо яхши инсонлар билан суҳбатдош бўлиш ва ёмон таъсирлардан ҳимояланиш учун содиқларга яқинлашишга буюрган. Иймонларида, аҳдларида, ҳақ дин билан боғланишларида, керакли ният ва керакли сўз ёки феъл бўлиб, яъни ҳар соҳада тўғри ва ростгўй кишилар билан баробар бўлиш, уларга яқин юриш, уларнинг йўлини тутиш, бир сўз билан айтганда, улардан айрилмасликка амр қилган. Бу ер юзининг қўнғилга тор келиши, виждонларининг қийналиши ва Аллоҳнинг азобидан қутулиш ва Унинг розилигига дохил бўлиш учун зарурдир. Содиқлар билан бирга бўлишнинг фойдаси ҳақида шоир шундай гўзал байт ёзган:

Йўқ қилишга уринарлар гар ёлғиз бўлса тикон,

Лекин сув ила сугорурлар гул билан баробар экан.

Бу амрнинг Табук ғазотида, яъни қийинчилик сафарида ўртага чиқиши жуда кўп маъноларга эга. Сақатгина тинчлик замонларида эмас, балки машаққатларда ва Аллоҳ йўлида жиҳодга кетаётган вақтларда ҳам содиқлар билан бирга бўлиш лозим. Содиқлар дуч келаётган машаққатларни биргаликда енгиб ўтиш, уларнинг йўлларида юриш ва улардан ортда қолмаслик керак эди.

Умумий маънода Табук ғазоти ҳақида нозил бўлган «Тавба» сурасида Аллоҳ йўлида мол ва жон билан қилинган жиҳоднинг аҳамияти катта эканлиги баён қилинади. Зеро, мол ва жон билан қилинган жиҳод мусулмонларнинг

диндаги садокатларининг энг буюк далилидир. Шу билан бирга, бу мўмин ва мунофиқ ўртасидаги фарқни ҳам кўрсатиб беради. Жаноб Ҳақ шундай деб марҳамат қилади:

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِالَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

«Албатта, Аллоҳ мўминлардан уларнинг жонлари ва молларини жаннат эвазига сотиб олди. Улар Аллоҳнинг йўлида жанг қилурлар, ўлдирурлар ва ўлдирилурулар. Бу Тавротда, Инжилда ва Қуръонда Унинг зиммасидаги ҳақ ваъдадир. Аллоҳдан ҳам аҳдига вафодорроқ ким бор? Ким Аллоҳга берган аҳдига вафо қилса, бас, қилган савдоларингиздан шод бўлаверинг. Ана шунинг ўзи улкан ютуқдир» («Тавба» сураси, 111-оят).

Яна бир муҳим жиҳат шуки, ҳар даврда мусулмонлар учун энг катта хавф — мунофиқликдир. Табук ғазоти ва «Тавба» сураси бу муаммони кўтарган ва мусулмонларни бундан огоҳлантирган.

Еру осмоннинг хазиналари Аллоҳникидир

Кофирларнинг барча ҳаракатларига қарши Аллоҳ динини устун қилди ва мўминларни ғалабага муваффақ қилди. Чунки бу Аллоҳ таолонинг Расули соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва Ўзининг йўлида ихлос ва самимият ила юрган мўминларга қаратилган илоҳий ваъдаси эди. Қолаверса, Аллоҳнинг душманлари хоҳламасаларда бу ҳақиқат албатта амалга ошар эди.

Дарҳақиқат, Қуръони каримда Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَنْفَضُوا وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ

«Улар: «Расулulloҳнинг ҳузуридагиларга нафақа берманглар, ҳаттоки, тарқаб кетсинлар», дедилар. Ҳолбуки, осмонлару ернинг хазиналари Аллоҳникидур. Ва лекин мунофиқлар тушунмаслар» («Мунофиқун» сураси, 7 оят).

Дарҳақиқат, бир неча асрлардан бери кофирлар мусулмонларнинг иқтисодий кучини заифлаштиришга уринсаларда, еру осмонларнинг хазиналари Аллоҳга оид бўлгани учун Ҳақ таоло мўминларга катта эҳсонлар

қияяпти, моддий ва маънавий кучларини сафарбар қилиб, уларни қисқа замонда ғалабаларга доҳил айлаб, кофирларни мағлубиятга учратмоқда.

Ислом тарихига назар ташласак, Аллоҳнинг ёрдами билан мўминлар жуда ҳам озчилик бўлиб, катта ғалабаларга эришганини кўришимиз мумкин. Бадр, Мутаъ, Андалусия, Малазгирт ва бошқа шу каби ғалабалар бу ҳақиқатнинг бир мисолидир. Бошқа томондан дунёга асрлар давомида ҳукмини ўтказган Усмониёлар давлатини ҳам 400 чавондоз барпо этган.

Бу шуни кўрсатадики, мусулмонлар ихлослари даражасида мувофақиятга эришадилар. Яъни ихлосидан айрилган кучидан айрилади, ихлосидан айрилмаган эса, куч ва қувватда енгилмас ҳолга келади. Шундай экан, Ислом душманлари нима қилишларидан қатъи назар, мусулмонларга охирги нуқтада ҳеч қандай зарар беролмаслар. Аллоҳ таоло Қуръони каримда шундай марҳамат қилади:

وَإِنْ تَصَبَّرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ

«...Агар сабр ва тақво қилсангиз, уларнинг макри сизга ҳеч зарар қилмас. Албатта, Аллоҳ қилаётган ишларини ихота қилгувчидир» (Оли Имрон, 120).

Асри Саодат ва Ислом тарихи бу оят кариманинг жуда кўп бора исботланганига шохиддир.

Ибодатсиз динда яхшилик йўқ

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам режалаштирилган фатҳларини тугатиб, Мадинага қайтган чоғларида Тоиф раиси Урва ибн Масъуд ҳаллослаб орқаларидан келди ва мусулмон бўлди. Сўнгра ортига қайтиб, Тоифдаги қабиласини Исломга даъват эта бошлади. Лекин бир вақтлар ўзларини Исломга даъват этиш учун келган Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламни тошбўрон қилган бу инсонлар Урвага қарши кайфиятлари янада ёмонлашган эди. Уни шаҳид қилдилар.⁵⁹⁵

Бунга қарши Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам мусулмон бўлган Ҳавозин раиси Молик розияллоҳу анҳуни тоифликларга ҳужум қилишга амр қилди.

Бу буйруқ сабабидан Маликнинг вақти-вақти билан ҳужум қилиши хавфи остида қолгандилар. Шу сабаб ҳеч қаерга чиқа олмаётган Тоифликлар ниҳоят ўйлаб-ўйлаб қавмнинг улуғларини Мадинага юбордилар.⁵⁹⁶

⁵⁹⁵ Ибн Ҳишом, IV, 194; Ҳоким, III, 713/6579.

⁵⁹⁶ Ибн Ҳишом, IV, 138, 195.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Сақиф қабиласини, қалблари юмшасин, деб масжидда мусофир айлади.⁵⁹⁷ Улар кечалари ўқиётган Қуръонни, саҳобларнинг таҳажжудда ўқиётган сураларини ва мусулмонларнинг беш вақт намозда саф тортишларини кўриб турар эдилар.⁵⁹⁸

Сақифликлар намоздан озод бўлиш шарти билан иймонга кириб, итоат қилишларини билдирдилар. Расули Акрам алайҳиссалом уларнинг бу таклифларини: “Рукусиз (намозсиз) бир динда хайр йўқдир”, – дея рад этдилар (Абу Довуд, Хирож, 25-26/3026).

Тоифликлар бу сафар Лут деб аталган буйларини яна уч йил ўз ўрнида қолишини хоҳладилар. Қабул этилмади, аммо булар ақлислизларида давом этиб: “Ҳеч йўқ бир ой ёнимизда қолсин!” – дедилар. Бу истаклари ҳам ерда қолди. Ниҳоят чорасизликдан иймонга келдилар. Улар бу сафар бутнинг йикитилишда қўллари тегмаслигини ўтиниб сўрадилар. Пайғамбаримиз алайҳиссалом бутни ерпарчин қилишни Абу Суфён ва Муғйрага топширди.⁵⁹⁹ Бут қулатиларкан, Сақиф қабиласининг аёллари уйларида чикиб келиб йиғлар эдилар. Кейинча улар Ислоннинг буюклигини ва ахлоқ таълимотларини ўргангандилар. Ўша бутларнинг эса исмларини-да унутдилар.

Рисолатнинг Макка даври 9-йилида Тоифликлар зулмига қарши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларга ҳидоят тилаб дуо қилган эдилар. Юксак марҳаматнинг ифодаси бўлган ўша дуонинг Аллоҳ таоло даргоҳида қабул этилгани исбот топди.

Сақиф қабиласи номидан келганларга Ислоннинг фарзлари, аҳкомлари ўргатилди. Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам Рамазоннинг қолган кунларида рўза тутмоқларини буюрди. Билол розияллоҳу анҳу уларнинг саҳарлик ва ифторликларини ёнларига келтирди.⁶⁰⁰

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурига келган ҳайъат аъзолари билан куннинг қай вақтида бемалол бўлсалар кўришардилар. Улар билан боғлиқ масалалар борасида узун-узун суҳбатлар бўларди.⁶⁰¹ Сақиф ҳайъати билан хуфтондан сўнг гаплашиб турганлар. Бир суҳбатда тик ҳолда узок қолганлари учун вужудларининг юкини дам ўнг оёқларига, дам чап оёқларига ташлаб, уларга тин берардилар.⁶⁰²

Сақиф ҳайъатидан бўлган Авс ибн Ҳузайфа шундай дейди:

597 Аҳмад, IV, 218.

598 Вокидий, III, 965.

599 Ибн Хишом, IV, 197; Вокидий, III, 967-968.

600 Вокидий, III, 968.

601 Умар розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мусулмонларни кизиқтирган бир масалада Абу Бакр билан тунда кеч бўлиб кетгунича гаплашардилар, мен ҳам уларнинг ёнларида бўлардим”. (Термизий, Намоз, 12/169)

602 Абу Довуд, Шаҳру Рамазон, 9/1393.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир кеча хуфтондан кейин олдимизга ҳадеганда келавермадилар. Келганларида: “Эй Аллоҳнинг Расули, ёнимизга келишга нечун кечикдингиз?” – дея сўрадик.

Пайғамбар алайҳиссалоту вассалом: “Ҳар куни Қуръондан бир ҳизб (Бир жузнинг тўртдан бири) ўқишни вазифа қилиб олган эдим. Уни бажармагунча келишни хоҳламадим”, – дедилар.

Эрталаб саҳобалардан: “Сиз Қуръонни қандай ҳизблаб ўқийсизлар”, – дея сўрадик.

Улар: “Биз сураларнинг илк учтасини бир ҳизб, кейинги бешта сурани иккинчи ҳизб, кейин эса навбати билан етти, тўққиз, ўн бир ва ўн учта сураларни бирлаштирамиз. Энг охири ҳизб эса Каҳф сурасидан охириги сурагача бўлган қисм бўлади. Шундай қилиб Қуръонни етти ҳизбда ўқиймиз”, – дедилар. (Ахмад, ИВ, 9; Ибн Можа, Солат, 178)

Саҳобайи киромлар Аллоҳ таолодан келган фармон ва Расулуллоҳдан олган омонатлари – Қуръони Каримга айрича эътиборда эдилар. Уни намозларида ўқиш билан биргаликда, юрган-турганларида, суҳбатларда, таҳажжудларда кўп-кўп қироат қилардилар. Қуръоннинг завқига ҳеч тўймас, уни бирор кун бўлсин ўқимай қўймас эдилар.⁶⁰³ Қунларини Қуръон ила бошлардилар. Қўзи оғриганларга Мусҳафга боқишни тавсия этардилар. Ҳатто Усмон розияллоху анҳу кўп ўқиганларидан иккита Мусҳафни эскиртган эдилар.⁶⁰⁴

Сакиф ҳайъатидагилар орасида Қуръони Каримга энг муҳаббатли киши Усмон ибн Абул Осс эди. У бошқалардан ёш бўлгани бошқа ерда, ҳайвонларга яқин жойда қолдирилган. Шериклари уйкуга кетган пайт Усмон розияллоху анҳу Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг олдиларига келиб, дин ҳақида сўрар, Қуръон тинглар ва ўрганарди. Шундай тарзда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан баъзи сураларни ўтказиб, ёдлаб оларди.

Шерикларидан аввал яширинча байъат этиб мусулмон бўлган Усмон розияллоху анҳу Муҳаммад алайҳиссалом банд бўлган пайтларда ё Абу Бакр розияллоху анҳу, ё Убай ибн Каъб розияллоху анҳунинг ёнига кетиб, саволларига жавоб олар, ўрганиши керак бўлганларни ўрганарди. Усмо розияллоху анҳунинг бу ҳаракатлари Пайғамбаримизни хурсанд қилар ва уни яхши кўрардилар.

Сакиф ҳайъати юртларига қайтиш олдидан: “Эй Аллоҳнинг Расули! Ичимиздан биримизни бизга имом қилиб беринг”, – дедилар. Ёш бўлса-да Усмон розияллоху анҳуни уларга бошлиқ қилди (Ибн Ҳишом, ИВ, 185; Ибн Саъд, В, 508; Ахмад, ИВ, 218).

603 Ибн Саъд, III, 75-76.

604 Каттоний, II, 197.

Табукдан қайтгандан кейинги баъзи воқеалар

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг мисрлик аёллари Мория онамиздан Иброҳим исмли ўғил дунёга келган эди. Ҳазрат Иброҳим Табукдан қайтишда хасталандилар ва вафот этдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам чуқур қайғуга ботдилар. Муборак кўзларидан унсиз марҳамат кўзёшлари тўкилди. Шундай деб марҳамат қилдилар:

إِنَّ الْعَيْنَ تَدْمَعُ وَالْقَلْبَ يَحْزَنُ وَلَ تَقُولُ إِلَّا مَا يَرِىْ
رَبُّنَا وَإِنَّا بِفِرَاقِكَ يَا إِبْرَاهِيمَ لَمَحْزُونُونَ

«Кўз йиғлайди, қалб ҳам махзун бўлади, аммо биз Роббимиз рози бўладиган сўзларнигина сўзлаймиз! Валлоҳи, эй Иброҳим! Биз сенинг фироқингдан жудаям махзунмиз!». ⁶⁰⁵

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир тош келтирилишини буюрди ва уни қабрнинг бошига ўрнатиб қўйди. Ҳазрат Иброҳимнинг қабрлари шундай белгиланди. Қабрининг устига илк бора сув сепилган ҳам у зот эдилар. 336

Бу вақтда қуёш тутилди. Асҳоблардан баъзи бирлари буни бир жоҳилиятдан қолган одатга кўра Иброҳимнинг вафотларига боғладилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу ҳодиса вақтида икки ракат намоз ўқидилар ва асҳобларнинг бу ишларини маъқулламаганликларини билдириб:

«Қуёш ва Ой Аллоҳнинг оятларидан икки оятдир. Уларнинг бирор кимсанинг ўлганидан ёки ҳаётга келганидан тутилмайдилар. Қуёш ва Ойнинг тутилганини кўришингиз билан Аллоҳни зикр қилинг ва намоз ўқинг!» – дея буюрдилар. ⁶⁰⁶ (Насои, “Кусуф”, 14).

Ражаб ойида Ҳабашистонда Нажоший вафот этди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўртада денгиз борлиги ва анча қунлик масофада бўлганлигига қарамасдан, Нажоший вафот этгани ҳақида асҳобларга шу ондаёқ билдирдилар ва:

«Узоқ бир шаҳарда бўлган биродарингиз учун жаноза намози ўқинг!» – дея буюрдилар.

Саҳобалар: “Эй Аллоҳнинг Расули! У ким», деб сўраганларида, Фахри Коинот саллолоҳу алайҳи васаллам:

«Нажоший Асҳмадир! Бугун Аллоҳнинг солиҳ қулларидан бири Асҳма вафот этди! Биродарингиз учун Аллоҳдан мағфират сўранг!» – дея марҳамат

⁶⁰⁵ Ибн Саъд, I, 144; Ибн Абдилбар, I, 59.

⁶⁰⁶ Бугун баъзи ҳудудларда Ой ва Қуёш тутилганида намоз ўқиш ва дуо қилиш ўрнига ногора чалиш, ўқ узиш каби ҳаракатлар кузатиляпти. Бу бидъат ва хурофот бўлган халқнинг эътиқоди ҳисобланиб, исломга ҳеч қандай алоқаси йўқ. Шунингдек, бойқушнинг сайрашини омадсизлик санаб кўзёш тўкиш ҳам шу хатолар сирасига қиради.

қилдилар ва ғойиб жаноза намозини ўқидилар (Муслим, “Жаноза”, 62-68; Аҳмад, III, 319; IV, 7).

Кейинроқ ҳақиқатдан ҳам Нажошийнинг айнан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам хабарларини берган кунлари вафот этганлари ўрганилди.

Шабон ойида эса Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг муборак кизлари, Усмон розияллоҳу анҳунинг завжаи мутоҳҳоралари Умму Кулсум розияллоҳу анҳо вафот этдилар.⁶⁰⁷

Табук ғазотидан икки ой ўтиб, яъни Зулқаъда ойида мунофиқларнинг раиси Абдуллоҳ ибн Убайнинг фитна ва фасодларга тўла ҳаёти ўз поёнига етди. Унинг ўлими туфайли мунофиқлар ҳаракатига путур етди ва қолган мунофиқларнинг аксарияти тавба қилиб, ҳақиқий мусулмонлардан бўлдилар.

У ўлгандан сўнг ўғли Абдуллоҳ отасининг васияти бўйича Аллоҳнинг Расули олдига келиб:

«Эй Расулуллоҳ! Абдуллоҳ ибн Убай ўлди. Кийимингизни беринг ва унга кафан қилай. Жаноза намозини ўқиб беринг ва унинг учун истиғфор айтинг!» – деди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам устидан кийимини ечиб унга бердилар ва жаноза намозини ўқидилар. Шундан кейин ушбу оят нозил бўлди.

وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّتَّ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ
عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ

«Ва ҳеч қачон улардан ўлган бирортасига ҳам (жаноза) намоз ўқима, кабри устида турма. Чунки улар Аллоҳга ва Унинг Расулига куфр келтирдилар ҳамда фосиқ ҳолларида ўлдилар» («Тавба» сураси, 84-оят).

Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламдан нимага бундай қилганликларини сўралганда, шундай жавоб бердилар:

«Кийимим ва унинг учун ўқиган намозим, уни Аллоҳдан келадиган азобдан сақламайди! Фақатгина мен бу ишдан унинг қавмидан минг кишининг мусулмон бўлишидан умид қиламан», – дедилар.

Ҳақиқатдан ҳам, Абдуллоҳ ибн Убай Расулуллоҳнинг кийимларини беришлари ва жаноза намозини ўқишларидан шифо ва шафоат кутганини кўрган ҳазражликлардан минг киши мушрикликни ташлаб мусулмон бўлишди.⁶⁰⁸

Элчилар йили

Макка фатҳ этилди, Ҳунайн жангида ғалабага эришилди, Тоиф халқи бир йил қамалдан сўнг мусулмон бўлдилар ва бу вақтда амалга оширилган қийин

607 Ибн Саъд, VIII, 38.

608 Айний, VIII, 54; Диёрбакрий, II, 140-141.

Табуқ сафари ҳам мувафакқиятли кечди. Энди Арабистон ярим оролида Ислом учун тўсиқ бўладиган бирор куч қолмаган эди.

Шундай қилиб, Исломнинг улуғлиги ва муҳташамлигини кўрган Арабистон қабиалари, Аллоҳ ва Унинг Расули соллаллоҳу алайҳи ва салламга ўз вакиллари жўнатиб, садоқатларини ифода эта бошладилар. Яман, Ҳадромавт, Баҳрайн, Уммон, Сурия ва Эрон ҳудудларидан келган вакиллар Ислом динини қабул қилганларининг хабарини бериш учун келдилар ҳамда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ўзларига исломни ўргатадиган муаллимлар ва муршидлар жўнатишларини истар эдилар.

Келган вакилларнинг Исломни Расулulloҳ салаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзларидан ўрганиб, қабиаларига қайтиб, уларга ўргатганларига бир мисол баний тужибликлардир. Улардан ўн уч кишилик гуруҳ Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олдиларига келишди. Закот молларини ҳам ўзлари билан олиб келган эдилар. Уларнинг бу ишлари Расулulloҳ салаллоҳу алайҳи ва салламга маъқул келди. Вакилларга қарата:

«Хуш келибсиз!» – дедилар. Билол Ҳабашийга уларга энг яхши муносабатда бўлишларини тайинладилар. Баний Тужуб вакиллари:

«Эй Расулulloҳ! Молларимиздаги Аллоҳнинг ҳаққини Сизга келтирдик», – дедилар.

Аллоҳнинг Расули соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Уларни қайтариб бориб, фақирларингизга беринглар!» – дея амр қилдилар.

Вакиллар:

«Эй Расулulloҳ! Биз фақирларимиздан ортганини сизга келтирдик», – дедилар.

Ҳазрат Абу Бакр розияллоҳу анху:

«Эй Расулulloҳ! Араб вакиллари ичида Тужуб вакиллари кабиси йўқ», – дедилар.

Расули ақрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Ҳидоят Аллоҳ таолонинг қўлидаги нарсадир. Аллоҳ, яхшилиқни тилаган инсоннинг қалбини иймонга очади!» – дедилар.

Тужиб вакиллари Пайғамбаримиз салаллоҳу алайҳи васалламдан Қуръон ва суннатдан бир неча нарсаларни сўрадилар. Сўраган нарсаларининг жавоблари ёзма равишда олдилар. Бу ғайратлари сабабли Оламларнинг Расули уларга рағбати ва алоқаси ортди. Вакиллар бир неча кун турганларидан сўнг кетишни истадилар. Уларга:

«Нима учун шошилмоқдасизлар?» – дейилди.

«Ортақолганқавмимизга қайтиб бориб, Расулulloҳдан ўрганганларимизни ва сўраб билганларимизни уларга ўргатамиз», – дедилар.

Фахри Коинот алайҳиссалом уларнинг олдиларига бориб видолашдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларга Билол Ҳабашийни қўшиб юбордилар. Вакилларга совға-саломлар берилишини амр қилдилар ва бошқа вакиллардан кўра кўпроқ совғалар берилишини айтдилар (Ибн Саъд, I, 323; ИТбн Каюм, III, 650-651).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам келган вакилларни Мадинада бир-неча кун қолишларини, Қуръони карим ва дин асосларини ўрганишларини, шахсан ўзлари мисолларида Исломни англашларини таъминлардилар. Масалан, Абул Қайс жамоаси вакиллари келганида, Ансорлардан уларни меҳмон қилишларини сўрадилар. Шу билан бирга, керакли диний маълумотларни ўргатишларини, намоз учун керакли сураларни ёдлатишларини таъкидладилар. Эрта тонгда келганларида ҳол-аҳволларини, Ансорларнинг муносабатларидан мамнун бўлдиларми ёки йўқми, шуни сўрадилар. Улар эса хурсандликларини ифода этдилар. Сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вакилларни динни янада мустаҳкам ўрганишлари учун асҳобларнинг уйларига, бир-иккитадан қилиб тарқатдилар. Асҳобларнинг ғайрати ва абул қайсликларнинг ўрганиш учун қилган ҳаракатларидан жудаям мамнун бўлган Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам улар билан битта-битта кизиқиб, ёд олган «Аттаҳийят», «Фотиҳа», бошқа суралар ва ўрганган суннатларини шахсан ўзлари назорат қилдилар.⁶⁰⁹

Шу шаклда Ислом кунлар ўтиб бутун Арабистонга ёйилди. Инсонлар тўп-тўп бўлиб келиб Исломга кира бошладилар. Мадина ҳар кун келган янги мусулмонларга тўлиб кетганди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам келганларни жуда яхши тарзда кутиб олар, уларга иззат ва икром кўрсатар, ҳаммасининг ҳолидан хабар олар, одатига кўра улар билан суҳбатлар қилар, уларнинг ўлкалари ҳақида сўрадилар, истакларини тинглаб, сўровларига жавоб берар, масалаларини ҳал қилар, кўнгилларига Исломнинг нур, хузур ва шуурини чиройли суратда жойлардилар.⁶¹⁰

Энди эски қайғулар ўрнини барокатли бир лутфга бўшатиб берган эди. Дарҳақиқат, Аллоҳ таоло бу ишларнинг шукрини адо этиш борасида Пайғамбар салалоҳу алайҳи васаллам ва У зотнинг мисолида бошқа мўминларга шундай буюрганлар:

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ
أَفْوَاجًا فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا

«Вақтики, Аллоҳнинг нусрати ва фатҳ келса ва Одамларнинг Аллоҳнинг динига тўп-тўп бўлиб кираётганини кўрсанг, бас, Роббингни

609 Аҳмад, III, 402.

610 Қаранг: Насоий, Умра, 5.

поклаб ёд эт ва Унга истиғфор айт. Албатта, У тавбаларни кўплаб қабул этувчидир» («Наср» сураси, 1-3 оятлар).

Ҳижратнинг 9-йилида юз берган Ислоннинг Арабистонга бу тарзда тез тарқалиши ва Мадинага динни ўрганиш учун қабилалар элчиларининг тўп-тўп бўлиб келиши муносабати билан бу йил «Элчилар йили» деб номланди.

Ҳажнинг фарз қилиниши

Ҳижратнинг тўққизинчи йилига қадар “Ҳаж” Иброҳим алайҳиссаломнинг Ҳаниф динига кўра амалга оширилар, бироқ мушруклар томонидан унга бир қанча янглиш амаллар ҳам қўшиб юборилган эди. Бу йил эса Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳазрат Абу Бакрни ҳаж амири қилиб тайинлаб, Ислоний ҳажни мусулмонларга ўргатиши учун уч юз кишилик бир гуруҳ билан Маккага юбордилар. Ўзлари эса ўнинчи йил ҳаж қилишларини айтдилар. Қурбонлик қилашлари учун бўйинларига белгилар тақилган ўн бош туяни ҳам қўшиб юбордилар.

Ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу ҳаж гуруҳи билан йўлга чиққанларида, «Тавба» сурасининг илк оятлари нозил бўлди. Шундай қилиб, бутлардан тозаланган Аллоҳнинг уйини мушриклардан тозалашга амр этилди. Бу вақтга қадар мушрикларни Каъбада ибодат қилишларига қаршилик кўрсатилмаган эди. Лекин асл ўзлигини қўлга киритган Каъбайи Муаззамада мушрикларнинг қарсақ чалиб ва яланғоч ҳолатда, ахлоқ-одобга умуман тўғри келадиган тарзда ўз одатларига кўра ибодат қилмоғи тавҳид юзасидан тўғри келмаётган, халқ орасида қаршиликларга сабаб бўлаётган эди. Мана, «Тавба» сурасининг бу вақтда тушган оятлари, Каъбада тавҳидга қарши бўлган ҳурматсизликларга яқун ясаган оятлар бўлди. Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

بَرَاءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ
أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ وَأَذَانٌ مِّنَ
اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ
فَإِنْ تَبَتُّمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ
كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ
يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتُوا إِلَيْهِمْ عَهْدُهُمْ إِلَىٰ مَدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ

«Аллоҳдан ва Унинг расулидан мушрикларнинг сиз аҳдлашганларингизга «бароат» - ора очиклиги (эълони)дир. Бас, ер юзида тўрт ой сайр қилиб юринглар ва билингларки, албатта, сиз Аллоҳни ожиз

қолдирувчи эмассиз ва, албатта, Аллоҳ кофирларни хор қилгувчидир. (Бу) Аллоҳ ва Унинг Расулидан одамларга «ҳажжул акбар» кунидаги билдиришдир. Албатта, Аллоҳ ва Унинг Расулининг мушриклар билан ора-лари очикдир. Бас, агар тавба қилсангиз, у ўзингиз учун яхшидир. Агар юз ўгириб кетадиган бўлсангиз, билингларки, албатта, сизлар Аллоҳни ожиз қолдирувчи эмассиз. Куфр келтирганларга аламли азобнинг «башо-ратини» беравер. Магар мушриклардан сиз ахдлашганингиздан кейин ҳеч нарсани нуқсон қилмаганлари ва сизга қарши бировга ёрдам берма-ганларининг ахдларини муддатларигача батамом қилинг. Албатта, Аллоҳ тақводорларни севади» («Тавба сураси, 1-4 -оятлар).

«Эй иймон келтирганлар! Албатта, мушриклар нажасдирлар, бунга шубҳа йўқ, бу йилларидан кейин Масжидул Ҳаромга яқин келмасинлар. Агар фақирликдан кўрқсангиз, Аллоҳ, Ўзи хоҳласа, сизни тезда фазли ила бой қилиб қўяди. Албатта, Аллоҳ билгувчи ва ҳикматли Зотдир» («Тавба» сураси, 28-оят).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу ояти-карималарни эълон қилишлари учун ҳазрат Али розиаллаҳу анҳуни ҳазрат Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг ортларидан Маккага юбордилар.

Ҳазрат Али розияллоҳу анҳу байрамнинг биринчи куни Ақаба ёнида оёқда туриб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ўзига берган бу вазифасини бир хутба қилиб амалга оширди. «Тавба» сурасидан керакли микдорда оятлар ўқиганидан сўнг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам хулоса қилган қуйидаги тўрт моддани барчага эшиттирди:

1. (Ҳамма билсинки), жаннатга фақатгина мўминлар киради.
2. Каъба ҳеч қачон ялонғоч ҳолда тавоф этилмайди (мушрикларнинг бу ҳолда қиладиган бидъатларига яқун ясалади).
3. Бу йилдан сўнг ҳеч бир мушрик Байтуллоҳга яқинлашмайди.
4. Фақатгина Расулуллоҳ салоллоҳу алайҳи ва саллам билан келишган бўлиб, бу келишувга содиқ қолган мушриклар учун келишилган муддат туга-гунча келишув шартларига амал қилинади.

Бу йилдан кейин ҳеч бир мушрик ҳажга келмаган ва Каъба яланғоч ҳолда тавоф қилинмаган.

Бу йилдан кейин ширк ўзларига келтирган бадбахтликларни англаб етган мушриклар ҳам мусулмон бўлдилар.

Бу йилдан сўнг Каъбаи Муаззама бут-санамлардан тозаланганлиги каби, мушриклардан ҳам тозаланиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қиладиган ҳажлари учун тайёр ҳолга келтирилган эди.⁶¹¹

611 Ибн Ҳишом, IV, 201; Термизий, Ҳаж, 44/871; Воқидий, III, 1077.

ҲИЖРАТНИНГ ЎНИНЧИ ЙИЛИ

Адий ибн Хотимнинг мусулмон бўлиши

Мардлиги тилларда дoston бўлган Хотими Тайи Тайй қабиласидан бўлиб, Адийнинг отаси эди. Адий қавми ичида буюк, шарафли, ҳозиржавоб, фазилатли ва жўмард инсон эди. Ҳижратнинг тўққизинчи йили Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳазрати Алини Тайй қабиласининг санами Фулсни синдиргани юборганда, Адий Шомга қочган эди. Синглиси Саффона эса асирлар билан Мадинага келтирилган эди.

Борлиқ Нури бўлган Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Саффонани озод қилиб, кийим ва йўл озуқаси бериб, қабиласидан энг ишончли кишиларни қўшиб, Шомга юбордилар.

Адий ибн Хотим дейдики:

«Саффона ақлли бир аёл эди. Ундан:

«Бу инсоннинг қилган иши ҳақидаги фикринг қандай?» – дея сўрадим».

У бўлса:

«Валлоҳи, тезда Унга қўшилишингни истайман. Агар Ўзи ҳақиқатан ҳам Пайғамбар бўлса, Унга тобъе бўлишдан ҳеч ким қутилиб қолмайди, сенинг учун бу фазилат ва устунлик бўлади. Агар бир ҳукмдор бўлса, унинг соясида Ямандаги салтанатингни йўқотмайсан, хор-зор бўлмайсан. Ўзинг қарор қил!» – деди.

«Валлоҳи, бу тўғри фикрдир! Мен Унинг олдига бораман. У бир ёлғончи бўлса, ёлғончилиги менга зарар бермайди. Агар тўғри бўлса, сўзларини тинглайман, ўзига бўйсунаман», дедим-да, Мадинага йўл олдим. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам, У зотнинг дўст-ёрлари, хотин-болаларини кўриб тушундимки, Унда на Кисронинг, на Кайсарнинг салтанати бор!

Фахри коинот соллаллоҳу алайҳи васаллам қўлимдан ушлаб, уйларига олиб бордилар. Йўлда тушкун ва катта ёшли хотин Уни тўхтатди ва эҳтиёжини арз қилди. У зот эса узоқ вақт оёқда туриб, у хотинни тинглади ва масалани ҳал қилди. Уйига борганимизда, хурмо толаларидан қилинган бир гилам олиб, менга бериб, унинг устига ўтиришимни айтди.

Мен эса:

«Йўқ! Унга Сиз ўтиринг!» – дедим.

Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Йўқ! Сен ўтирасан!» деб марҳамат қилдилар.

Гидамнинг устига ўтирдим, Расулulloҳ саллоллоҳу алайҳи васаллам бўлса, куруқ ерга ўтирдилар.

«Аллоҳга қасамки, бу ҳукмдорнинг иши эмас!» дедим.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Адий! Мусулмон бўл, саломат бўласан!» деганларида:

«Менинг диним бор!» – дедим

«Сенинг динингни сендан яхши биламан!» – дедилар.

«Мени динимни мендан яхши биласанми?» – дедим.

«Албатта! Сен ракусиймасмисан?»⁶¹² Қавминг тўплаганларининг тўртдан бирини олмайсанми?» – деб сўрадилар.

«Шундай!» – дедим.

«Аслида, бу динингга кўра сенга ҳалол эмас!» – дедилар ва бошқа бирор нарса сўламадилар. Расулulloҳ буни гапирганида жудаям хафа бўлдим, ўзларига:

«Ҳа, албатта! Шундай!» – дедим. Тушуниб етдимки, У Аллоҳ юборган Пайғамбардир. Расулulloҳ саллоллоҳу алайҳи васаллам мени хафа қилган сўзни бошқа гапирмадилар. Сўзларини давом эттириб:

«Сени исломга киришингга қарши бўлган сабабни биламан! Сен: «Унга заифлар, арабларнинг кучсизлари тобе бўлаяпти», – деяпсан. Сен Ҳийрони биласанми?» – дедилар.

«Кўрмадим, аммо эшитдим», – дедим.

«Жоним кўлида бўлган Аллоҳга қасамки, Аллоҳ бу даъвони тугатади. Шундай бўладики, бир хотин Ҳийродан ёлғиз ўзи чикиб, Аллоҳнинг уйини тавоф қилади. Сўнгра Кисро ибн Хурмузнинг хазиналари фатҳ этилади!» – дедилар.

«Кисро ибн Хумузми?» – деб сўрадим.

«Албатта, Кисро ибн Хуммузнинг!» – дедилар. Сўнгра:

«Кўп ўтмай, мол-давлат шундай кўпайиб кетадики, ҳеч ким ночор бўлмайди, молнинг закотини оладиган одам қолмайди!» – дея марҳамат қилдилар.

Мусулмон бўлганимда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам жудаям хурсанд бўлдилар, юзларида бир қувончни кўрдим. Ансорлардан бирининг уйида меҳмон бўлишимни амр қилдилар. Тонгда ва кечкурун унинг уйига бориб келиб турдим. Намоз вақтларини интизор бўлиб қутар эдим!»

Кейинчалик бу вақеаларни гапириб берган Адий розиллоҳу анҳу айтадики:

612 **Ракусия** – насронийлик ва собийлик орасида бу икки диннинг аралашмасидан пайдо бўлган диний эътиқод.

«Валлоҳи, бир хотиннинг шу Хийродан туяси билан кўркмасдан йўлга чиқиб, байтуллоҳни ҳаж қилганини кўрдим! Яна Кисронининг хазиналари фатҳ этилганида мен ҳам бор эдим. Жоним қўлида бўлган зотга қасам ичманки, учинчиси ҳам албатта бўлади. Чунки уни Расулуллоҳ сўзладилар» (Имом Бухорий, «Маноқиб», 25; Имом Аҳмад VI,257,377-379, Ибн Ҳишом, IV,246; Ибн Касир, Ал-Бидоя, 62).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг берган бошқа хабари ҳам юзага чиқди. Халифа Умар ибд Абдулазиз закот маъмурини Африка ўлкаларига юборди. Чунки закот оладиган инсонларни топа олмаган эди. Бунинг устига бу пулларга кўплаб қулларни озол қилди.⁶¹³

Борлиқ Нурининг илк ва сўнгги ҳаж зиёратлари: Видолашув ҳажи

Ҳаж фарз бўлганидан сўнг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам амалга оширган илк ва сўнгги ҳаж Видолашув ҳажидир. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу ҳажда мусулмонлар билан видолашган чоғларида инсонлар: «Бу видолашув ҳажидир», деганлар ва бу ном ила машҳур бўлди.⁶¹⁴ Пайғамбаримиз саллоллоҳу алайҳи васаллам эса бунини «Ҳажжул-ислом» дея атар эдилар.⁶¹⁵

Арабистон ярим оролининг бутунлай мусулмон бўлган, Исломнинг улуғлиги ва ҳукмронлигининг бемисл даражада кучайган хижратнинг ўнинчи санасига тўғри келган бу ҳажга барча мусулмонлар ҳазрати Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам томонидан даъват этилдилар.

Аллоҳ ва Унинг Расули соллаллоҳу алайҳи ва саллам ишқи билан тўлиб-тошган бу кўнгиллар, даъватга бирдамлик билан жавоб бердилар. Бу хабар Мадинанинг ташқарисига ёйилгач, одамлар тўп-тўп бўла кела бошладилар. Йўлларда уларга қўшилганларнинг ҳисоби йўқ эди. Чор-атроф кўз нури етадиган масофагача инсонлар билан тўлиб-тошган эди. Тўрт тарафдан Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан ҳаж қила олиш учун келган мўминлар бир юз йигирма минг атрофида эдилар. Барчаси ягона бир тану бир жон бўлиб, ақлбовар қилмас бир манзара яратган эди.

Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳаж ва эҳром борасида у ерда жамланганларга қисқача бир ваъз қилганларидан сўнггра йўлга чиқдилар. Борлиқнинг Нури соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳажда қурбон қилиш учун ўзлари билан юз бош атрофида туя олиб кетаётган эдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам йўл давомида фақатгина ҳаж борасида маълумотлар бердилар. Хутбаларида эҳром ва ҳаж фарзлари, суннатларини тушунтириб бердилар. Зулҳулайфага етиб келганларида Ақиқ водийсида мусулмонларга шундай дедилар:

613 Қаранг: Бутий, 434 с.

614 Бухорий, Ҳаж, 132.

615 Ҳайсамий, III, 237.

«Роббим тарафидан юборилган Жаброил бу кеча менга келиб: «Бу муборақ водийда намоз ўқи ва ҳам хажга ва умрага ният қилдим дегин!» – деб айтди» (Бухорий, “Ҳаж”, 16).

Шу ерда икки ракат эҳром намози ўқидилар. Аллоҳга ҳамду саъно айтиб, такбир келтирганларидан сўнг:

اَللّٰهُمَّ حِجَّةً لَّ رِيَاءٍ فِيْهَا وَلَ سُمْعَةً

«Эй Аллоҳим! Бунимен учун ичида рўёси ва сумъаси бўлмаган мабрур ва мақбул бир ҳаж қил!» – дея дуо қилдилар (Ибн-Можо, “Маносиқ”, 4).

Зулҳулайфада эҳромга кириб:

لَبَّيْكَ، اَللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيْكَ لَكَ لَبَّيْكَ،
اِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكُ، لَا شَرِيْكَ لَكَ

«Лаббайка Аллоҳума лабайк», дея талбия бошладилар (Бухорий, “Ҳаж”, 26).

Шундан сўнг:

«Сизлардан ким ҳаж ва умрага ният қилишни истаса, шундай қилсин!» – дея марҳамат қилдилар.

Аллоҳнинг Расули соллаллоҳу алайҳи ва саллам эҳромга кириб талбия айтишни бошлаганларидан сўнг Жаброил алайҳиссалом келиб: «Эй Муҳаммад! Асҳобларинга талбия айтишда овозларини баланд қилишларини буюргин! Чунки бу ҳаж аломатларидандир! – дея билдирди (Ибн Можа, “Маносиқ”, 16)

Осмонлару ерларни айтилган талбия овози тутди. Ҳушуъ ва ҳузур ҳар ерда йиғи каби келаётган эди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам тўхтаган жойларида мусулмонларга имом бўлиб намоз ўқирдилар. Кейинчалик вафо ва муҳаббат тимсоли ўларок, Фаҳри Коинот алайҳиссалом намоз ўқиган ерларга масжидлар қурилди.⁶¹⁶

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Байтуллоҳни кўришлари билан қўлларини кўтариб: «Эй Аллоҳ! Бу Байтинг шарафини, азаматини ва ҳайбатини орттир. Унга ҳаж ва умра қилиб таъзим қилганларнинг шарафларини, қарамларини, ҳайбатларини, таъзимларини ва яхшиликларини ортдир!» дея дуо қилдилар (Ибн Саъд, 173).

Ридоларининг бир учини ўнг қўллари остидан ўтказиб, чап елкалари устига отиб ва ўнг қўлларини очиқ қолдирган ҳолда, Масжидул Ҳаромга Иқриб Ҳажарул Асвадни рукнига борди ва уни силадилар. Бу вақтда кўзлари ёшга

616 Ибн Саъд, II, 173.

тўлиб, Ҳажарул Асвадни ўпдилар, қўлларини унинг устига суртиб, юзига суртдилар.

اللَّهُمَّ إِيْمَانًا بِكَ وَتَضَدِيْقًا بِكِتَابِكَ وَاتِّبَاعًا سُنَّةَ نَبِيِّكَ

«Аллоҳим! Сенгаимонкелтириб, китобингнитасдиқэтиб, Пайғамбарларинг суннатларини бошлайман», – дея Ҳажарул Асвад чеккасидан тавофга бошладилар (Ҳайсамий, 240).

Тавофнинг илк уч айланишида қадамларини қисқартириб, елкаларини силкитиб тез ва виқор билан юрдилар. Рукн Яманий ва Ҳажарул Асвад рўпарасига келганда:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

«Роббимиз, бизга бу дунёда ҳам яхшиликни, охиратда ҳам яхшиликни бергин ва бизни дўзах олови азобидан сақлагин», («Бақара» сураси, 201) оятини ўқидилар. Борлиқ Нури бўлган Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам тавофнинг бу бўлимини тамомлагандан сўнг Ҳажарул Асвадни ўпдилар, қўлларини унинг устига қўйиб, юзларига суртди. Шундан сўнг инсонлар орасидан ўтиб, Мақоми Иброҳимга бордилар. Мақоми Иброҳимнинг ўзи ва Байтуллоҳ орасига олиб икки ракат намоз ўқидилар. Сўнгга ортга қайтиб, Ҳажарул Асвадни истилом этди ва ҳазрати Умарга:

«Эй Умар! Сен кучли-қувватли бир одамсан. Ҳажарул Асвадга эришаман деб, одамларга азият берма! Бевовта бўлма, бевовта ҳам қилма. Ёлғиз бўлсанг, Ҳажарул Асвадни истилом эт ва ўп, акси бўлса узоқдан қўлинг билан ўпиш ишоратини қил, калимаи тавҳидни ўқиб ва тарбир айтиб ўтиб кет!» – дея буюрдилар⁶¹⁷ (Ҳайсамий, 241, Аҳмад 28).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бундан кейин Каъбанинг Баъни Маҳзум эшигидан чиқиб, Сафо тепасига кетдилар. У ерга яқинлашиб:

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ

617 Умар розияллоҳу анҳу ҳатто бир кишини ранжитмаслик учун узоқдан истилом этганлар. Бугунимизда ҳам ҳажга борган мусулмонларнинг ҳассосият узра бўлишлари керак бўлган бир хусусият ҳисобланади бу. Ҳажда олинган савобларни мўминларни ранжитиш билан зое қилмаслик керак. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тавсияларига амал қилиб Каъбага ёхуд Ҳажарул Асвадга яқинлашиш учун бошқаларни итариб сурмаслик, уларга азият бериш каби хатти-ҳаракатлардан ниҳоятда эҳтиёт бўлиш керак.

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу бир гал Ҳажарул Асвадга келиб, уни ўпганлар ва: “Биламанки, сен бир тошсан, на фойданг ва на зараринг йўқ. Агар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам сени ўпганларини кўрмасам эдим, мен ҳам сени ўпмасдим”, деганлар (Бухорий, Ҳаж, 50; Муслим, Ҳаж, 251).

Саҳобаларнинг бу мулоҳазасидан бир ишнинг ҳикмати англамасе-да, Аллоҳ Расулидан ўрнак олиш ва Ул зотнинг суннатини татбиқ қилишнинг лозимлигини намоён қилади.

«Албатта, Сафо ва Марво Аллоҳнинг белгиларидандир....» («Бақара» сураси, 158) оятини ўқидилар ва «Аллоҳнинг оятда илк бор зикр қилганидан бошлайман! дея марҳамат қилиб, саъй қилишни Сафодан бошлаш учун у ерга бордилар. Байтуллоҳни кўришлари билан таҳлил ва такбир айтдилар. Уч ва етти марта:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي
وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ
أَنْجَزَ وَعَدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الْخُرَابَ وَحْدَهُ

«Ягона Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқдир. Унинг шериги йўқдир. Мулк Унинг-дир, ҳамд Унга хосдир. Жон ато қилади, жон олади. У ҳар нарсага кодирдир. Аллоҳдан ўзга ҳеч бир илоҳ йўқдир. Аллоҳ ваъдасини бажарди, қулларига ёрдам қилди, душманлик қилиш учун йиғилган бутун аскарларни ёлғиз ўзи вайрон қилди», – дея марҳамат қилдилар (Ибн Можа, “Маносик”, 84).

Сўнгра Сафодан Марва тепалигига тўғри юриб тушдилар. Аллоҳнинг Расули Саъй водиси ўртасига келиб, тез юра бошладилар, бу ердан ўтгандан сўнг секинлашардилар. Бу орада:

رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ الْعَزِيزُ الْأَكْرَمُ

«Ё Робб! Мени кечир ва менга раҳмат айла! Энг Азиз ва Энг Карим бўлган сенсан!” –дея дуо қилдилар (Ҳайсамий, 248).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Марво тепалигига борганларида ҳам Сафода қилганларини қайтардилар. Сафо ва Марво орасида етти марта бориб келиб саъйни Марвода тамомладилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Маккада тўрт кун қолдилар. Бешинчи кун Байтуллоҳни тавоф қилганларидан сўнг туясига миндилар. Минога бориб, пешин, аср, шом ва хуфтон намозларини у ерда адо қилдилар. Қуёш чиккунича кутдилар. Зулҳижжанинг тўккизинчи куни эрта тонгда Арофатга қараб йўл олдилар. Минодан Арофатга боргунларича талбия айтишда давом этдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам умматига ҳаж амалларини қандай амалга ошириш кераклигини шахсан ўзлари кўрсатиб берганларидан сўнг Арофатда, ҳозирги кунда Немира Масжиди жойлашган ерда туяларининг устида машҳур «Видолашув Хутбасини» қилдилар:

Эй инсонлар!

Сўзимни яхшилаб тингланг. Бу йилдан сўнг сизлар билан бу ерда яна кўришиш ёки кўришмаслигимни билмайман.

Эй инсонлар!

Бугунингиз нечоғлик муқаддас кун, бу ойлар қанчалик муқаддас ой, бу шаҳар (Макка) қандай ҳам муқаддас бир шаҳар бўлса, Роббингиз билан кўришгунга қадар қонларингиз, молларингиз, обрўларингиз ҳам айни шаклда муқаддасдир ва бир-бирларингизга ҳаромдир!

Эй саҳобаларим!

Эртага Роббингизга рўпара бўлиб, бугунги ҳол ва ҳаракатингиздан, муҳаққак, сўраласиз. Мендан сўнгра эски залолатларга қайтиб, бир-бирингизнинг бўйингизга урмангиз! Шуни билинки, мен сиздан аввал бориб, Ҳаҳзи Кавсарнинг бўйида сизни кутаман. Сонингизнинг кўплиги билан фахрланаман. Огоҳ бўлинг, гуноҳ қилманг.

Эй саҳобаларим!

Кимнинг ёнида бир омонат бўлса, уни эгасига берсин. Судхурликнинг ҳар бир тури ҳаромдир. Қарз ўз ўрнига қайтарилиши лозим. Омонотга олинган нарса эгасига қайтарилиши шарт. Ҳадялар ҳадялар ила қаршиланади. Бошқаларга кафил бўлганлар кафолат масъулиятини ўз зиммасига олган бўлади. Жоҳилият даврига оид судхўрликнинг ҳар қандай кўриниши бекор қилинган бўлиб, оёқларим остидадир. Фақат қарзни қайтариб бериш лозим. Аллоҳнинг амри ила судхўрлик бундан буён ҳаромдир. Жоҳилиятдан қолган қабих одатларнинг барча турлари оёқларим остидадир. Биринчи наҳий қилганим судхўрлик; Абдулмутталибнинг ўғли амаким Аббоснинг фоизидир.

Эй саҳобаларим!

Жоҳилият давридаги қон даъволари ҳам бекор қилинди. Бекор қилганим илк қон даъвоси Абдулмутталибнинг набираси Рабийъанинг қон даъвосидир.

Эй инсонлар!

Бундан буён шайтон шу тупроқларда одамларнинг ўзига топинишидан умидини узди. Лекин топиниш ташқарисидаги амалларингизда ҳам шайтонга эргашишингиз шайтонни мамнун қилади. Динингизни сақлаш учун булардан узок туринг.

Эй инсонлар!

Ҳаром ойларнинг ўринларини алмаштириб, кечиктириш ҳақиқатан қуфрда олға кетишдан бошқа нарса эмас. Кофирлар шундай қилиб залолатга тушадилар ва Аллоҳ ҳаром қилган ойларнинг ҳисобини ёлғондан бир йил ҳаром, бир йил ҳалол ҳисоблайдилар. Шундай қилиб, Аллоҳнинг ҳаром қилганини ҳалол қилган бўладилар.

Замон Аллоҳнинг осмонлар ва ерни яратган кунидан буён айрилгандир. Фақат Каъбага хизмат қилиш ва ҳажга келганларга сув бериш одатлари боқийдир.

Эй инсонлар! Аҳли аёлингизга яхши муомалада бўлишингизни ва Аллоҳдан қўрқингизни тавсия қиламан. Чунки улар амрингиз остидадир. Сиз хотинларни Аллоҳнинг бир омонати ўлароқ олдингиз ва уларнинг номусларини ва ифбатларини Аллоҳ олдида сўз бериб ҳалол эттингиз. Яхши билингки, сизларнинг хотинларда ҳаққингиз бўлганидек, хотинларнинг ҳам сизларда ҳақлари бор.

Қулларнгизга ўзингиз еядигандан едиринг, ўзингиз киядигандан кийдиринг. Кечириб бўлмас хато қилсалар, уларни кечиринг. Уларга асло зулм қилманг. Чунки улар Аллоҳнинг бандаларидир.

Эй инсонлар!

Аллоҳ таоло ҳар бир бандасининг ҳаққини бергандир. Ворис меросхўрига васият қилишига ҳолат йўқдир.⁶¹⁸ Бола кимнинг тўшагида дунёга келса, уни кидир. Зино қилган эса маҳрумдир. Отаси бўлмаганнинг фарзанди эканини даъво қилган, эга бўлмаганнинг қули эканини даъво қилганга⁶¹⁹ Аллоҳнинг ғазабига, фаришталарининг ва бутун махлуқотнинг лаънатига учрасин. Аллоҳ таоло бундай кимсаларнинг тавбасини ҳам, гувоҳлигини ҳам қабул қилмайди.

Эй мўминлар! Сўзимни тингланг. Яхши англанг. Батаҳқиқ, Роббингиз биттадир. Оталарингиз ҳам биттадир. Аллоҳ ҳузурида энг хайрлигингиз Аллоҳдан энг кўп қўрққанингиздир.

Арабларнинг ажамдан, ажамнинг эса арабдан, оқ ирқлининг қора ирқидан, қора ирқлининг оқ ирқдан ҳеч қандай устунлиги йўқдир. Устунлик фақат таквадидир.

Эй инсонлар! Аллоҳдан қўрқинг, раҳбар қилиб устингизга бурни, қулоғи кесилган бир қулни тайинлашса, Аллоҳнинг Китоби ила ҳукм этгани қадар уни тингланг ва унга итоат қилинг!

Эй инсонлар! Сизга бир омонат қолдираяпман-ки, уни маҳкам ушласангиз йўлингиздан адашмайсиз! У омонат Аллоҳнинг Китоби ва пайғамбарининг суннатидаир.

Эй мўминлар! Аллоҳдан қўрқинг! Беш вақт намозингизни ўқинг! Рамазон ойидаги рўзаларингизни тутинг! Молларингизнинг закотини беринг! Ўзларингиздан бўлган амр соҳибларига итоат этинг-ки, Роббингизни жаннатига кирурсиз.

618 Васият мерос оятидан аввал фарз ҳукмида эди. Оят нозил бўлгач барча ҳақлар кўрсатиб берилгани учун энди васият, фарз бўлмай қолди. Фақат киши истаса, молининг учда бир миқдоридан ортаганини васият қилиши мумкин.

619 Қуллик мавзусидаги изоҳ учун қаранг: 151-154 с.

Эй инсонлар! Ҳаддан ошишдан сақланинг. Ўтган умматларнинг ҳалокатининг сабаби, динларида ҳаддан ошганлари эди. Ҳаж маносикларини мендан олинг! Бу йилдан кейин яна сиз билан бу ерда кўришиш-кўришмаслигимни билмайман.

Эй инсонлар! Эртага мен ҳақимда сиздан сўраганларида нима дейсиз? Рисолатни таблиғ этдимми? Илоҳий вазифани адо қилдимми?”

Бунга бутун асҳоби киром шундай жавоб бердилар:

— Албатта, қасам ичамизки, сиз Аллоҳнинг хабарини таблиғ этдингиз, вазифангизни бажардингиз. Бизга тавсия ва насиҳатлар бердингиз. Ҳаммасига гувоҳлик берамиз!

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам муборак кўрсатгич бармоқларини осмонга ишорат қилиб, жамоатга боқиб шундай дедилар:

— Шоҳид бўл, Роббим! Шоҳид бўл, Роббим! Шоҳид бўл, Роббим! (Муслим, Ҳаж, 147. Абу Довуд, Маносик, 56, Ибн Можа, Маносик, 76, 84, Аҳмад, 5-30, Ибн Ҳишом, 4, 275, Ҳамидуллоҳ, Васоик, 360.)

Видолашув Хутбаси башар муносабатларининг тартибга солингани, диннинг ҳисоб-китоби, ҳулосаси ва шу билан бирга, «Инсон ҳуқуқлари декларацияси» эди. Ҳақиқатан ҳам, 1789 йил Француз инқилобининг ғоявий етакчиларидан бири, файласуф Ла Фаетте машҳур «Инсон ҳуқуқлари декларацияси» ишлаб чиқилмасдан олдин бутун ҳуқуқ тизимларини тадқиқ қилган ҳамда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Видолашув хутбасида тилга олинган бу адолат ва инсонийлик тамойилларидан огоҳ бўлиб:

«Эй Муҳаммад! Адолатда шундай бир юксакликка кўтарилдинки, ҳеч ким бу кунга қадар ушбу юксакликка чиқмади ва бундан кейин ҳам чиқа олмайди!» деган эди.⁶²⁰

Оламларнинг Сарвари бу хутбаларида инсонлар билишлари керак бўлган, билмаганлар узрсиз ҳисобланмайдиган ҳукмларни баён этганлар. У ерда тўпланганлар орқали бу ҳукмлар бутун инсониятга етказилган.

Видолашув хутбасидан кейин Билол розияллоҳу анҳу азон чақирди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам жаъм қилиб, аввал пешин намози фарзини, ортидан яна иқома такбирини айттириб, аср намозининг фарзини ўқидилар. Намоздан сўнг туялари Касвага миниб, Раҳмат тоғининг пастидаги вуқуф ерига бордилар. Касванинг кўксини қоялар томон тўғрилаб, қиблага ўгирилдилар. У ерда куёш ботиб, шафақ йўқолгунча турдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вуқуфда бир қўли билан туясининг ёлларида тутиб, бир қўлини кўтариб узун бир дуони ўқидилар. Бу дуонинг бир қисми:

620 Қаранг: Комил мерос, Тажриди сариҳ таржамаси, IX, 289.

«Эй Аллоҳим! Сенинг буюрганингдан ва бизнинг сўзлаганларимиздан-да кўпроқ Сенга ҳамдлар бўлсин! Эй Аллоҳим! Менинг намозим, ибодатим, ҳаётим ва ўлимим Сенинг учундир! Қайтишим Сенгадир!

Эй Аллоҳим! Қабр азобидан, қалбим васвасасидан, ишларнинг тарқоқлигидан Сенга сиғинаман! Эй Аллоҳим! Шамоллар келтирган офатдан Сенга сиғинаман!

Эй Аллоҳим! Кўзимда бир нур, қалбимда бир нур, қулоғимда бир нур яратгин! Эй Аллоҳим! Қалбимга кенглик бер! Ишларимни енгиллаштир! Эй Аллоҳим! Соғлигим ҳасталикларга айланишидан, бирданига келадиган азобдан ва ғазабингга дучор бўлишдан Сенга сиғинаман! Эй Аллоҳим! Мени тўғри йўлга йўллаб қўй! Ўтмишимни, келажакимни кечир!

Эй даражаларни юксалтирган, барокатларни туширган, осмонни ва ерни яратган Аллоҳим! Овозлар турли тилларда сенга етиб боради, Сендан дуо қилиб сўрайдилар! Менинг истагим дунё аҳли мени унутган имтиҳон юртида Сенинг мени эсдан чиқармаслигингдир!

Эй Аллоҳим! Сен сўзимни эшитмоқдасан, қаердалимни биласан, яширин ва ошкор ҳамма нарсамни биласан! Ишларимдан ҳеч бири Сендан яширин эмас! Мен чорасизман, фақирман, Сендан ёрдам ва омонлик тилайман! Кўрқаман, камчиликларимни эътироф этаман! Бирор бир чорасиз инсон Сендан қандай сўраса, Сендан шундай сўрайман. Уялган, маҳжуб гуноҳкор Сенга қандай ёлворса, мен ҳам сенга шундай ёлвораман! Сенинг улуғ ҳузурингга бўйинини эккан, Сенинг учун кўзларидан ёшлар оққан, Сенинг розилигинг учун борлигини фидо қилган, Сенинг учун юзини тупроқларга сурган бир қулинг Сенга қандай дуо қилса, мен ҳам шундай дуо қиламан! Эй Роббим! Дуойим қабул бўлишидан мени маҳрум қилма! Менга Рауф ва Раҳим бўл, Эй ўзидан исталадиганларнинг энг яхшиси ва бергувчиларнинг энг қарамлиси!”

Салафи солиҳларнинг Арофатда қилган дуоларининг бир қисми шундай эди:

«Аллоҳим! Сендан ким ҳам ўза олади! Аллоҳим! Тилим маъсиятлар билан тўлган! Менинг Сенга васила қила оладиган на бир ишим, на бир амалимдан бошқа шафоатчим бор! Аллоҳим! Биламанки, хатоларим туфайли на ҳузурингда турадиган мавқеим бор, на бир Сендан афв тилайдиган юзим қолди! Лекин Сен қарамлиларнинг энг қарамлисисан! Аллоҳим! Мен марҳаматингга лойиқ бўлмасам-да, Сенинг марҳаматинг менга етиб келади! Чунки Сенинг раҳматинг ҳар нарсани ўз ичига оладиган даражада кенгдир! Аллоҳим! Менинг гуноҳларим қанчалик катта бўлмасин, Сенинг авфинг олдида кичикдир! Сен гуноҳларимни кечир, эй Қарам соҳиби, Аллоҳим!

Роббим! Сен фақатгина итоаткор қулларингни афв қиласан, гуноҳкорлар кимга сиғинсинлар! Роббим! Сен фақатгина тақво қилган қулларингни раҳмат ва марҳамат этасан, итоатсизлар кимдан ёрдам истасин!

Биз Сенга доим муҳтожмиз! Сени менга ҳеч қандай эҳтиёжинг йўқ! Сен фақат яратувчимиз бўлиб бизни кечирасан! Мени шу турган еримда бутун ҳожатларимни раво айла, талабларимни ижобат айла, истакларимни рўёбга чиқар!

Эй истаганларнинг эҳтиёжларига Соҳиб ва Молик бўлган Аллоҳим! Эй жим юрганларнинг ичларидагини биладиган Аллоҳим! Эй ўзидан ўзга ёрдам берадиган илоҳ бўлмаган Аллоҳим! Эй Ўзидан улуғ бошқа илоҳ бўлмаган Аллоҳим! Эй атрофида вазири йўқ, пора оладиган эшик оғаси йўқ Аллоҳим! Эй истаклар кўпайгани сари мардлиги ва карами ортган; эҳтиёжлар кўпайган сари файзли ва эҳсони юксалган Аллоҳим! Эй Аллоҳим, Сен ҳар мусофирни қадрлайсан! Биз ҳам сенинг мусофирингмиз! Бизларни жаннатингда қадрли қил!

Эй Аллоҳим! Ҳар бир гуруҳга ҳадя, ҳар бир муҳтожга ёрдам берилади, ҳар зиёратчига икром қилинади. Ҳар савоб умидида бўлган кишига савоб берилади! Биз тўп бўлиб Сенинг Байтул ҳароминга келдик! Бу буюк машоирда вукуфга турдик! Бу муборак ерларда жам бўлдик! Умидимиз улуғ савоб ва мукофатларга эга бўлмоқ! Умидимизни сўндирма, Аллоҳим!”

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Арофатда турган чоғларида ёнларига Нажид халқидан баъзи инсонлар келиб:

«Ё Расулуллоҳ! Ҳаж қандай, нима билан тугалланади? –дея сўрадилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Ҳаж Арофатдир! Ким Муздалифа кечаси бомдод намозидан аввал арофатга келса, у ҳажни адо қилган бўлади. Мино кунлари учтадир. Шошилиб у ерда икки кун қолган инсонга гуноҳ йўқ. Кечиккан инсонга ҳам гуноҳ йўқ», – дея марҳамат қилдилар.

Бугун динингизни камолга етказдим

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вукуфда турган вақтларида куёш ботганда нозил бўлган ояти қарима билан дин камолга етганини билдирди:

الْيَوْمَ يَسِّرُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنَ الْيَوْمَ
أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا

«...Бугунги кунда куфр келтирилган динингизга зарар етказишдан умид уздилар. Улардан қўрқманглар, Мендан қўрқинглар. Бугунги кунда Мен сизнинг динингизни мукамал қилиб бердим. Сизга неъматимни батамом қилдим. Ва сизга Исломни дин деб, рози бўлдим...» («Моида» сураси, 3 оят) (Термизий тафсири 5/3043)

Ҳазрати Абу Бакр розияллоху анху юксак ақли ила бу ояти каримани эшитибок тушунди. «Диннинг камоли»дан кейин содир бўладиган ҳодисани ҳис этди.

Бу оят аҳли фаросат учун Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг ўлимлари ҳақида эди. Аллоҳ таоло тез орада Борлиқ Нури Ҳабиби абадиятни ўз ҳузурига чақириши эди. Абу Бакр розияллоху анхунинг кўзлари ёшланди, қолганлар бирор нарсани ҳис қилмасларидан аввал, юрагига тушган фироқ аламларидан ич-ичидан йиғламоқда эди.⁶²¹

Зеро, йигирма уч йилда туширилган муқаддас омонат қиёматга қадар умматга бир раҳмат бўлиши керак эди.

Қуёш ботгандан сўнг Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи ва саллам туяларига Усома ибн Зайд розияллоху анхуни ўтқазиб олиб, Арофатдан Муздалифа томонга йўл олдилар. У ерда хуфтон намози вақтида бир азон ва икки такбир билан аввал шом, кейин хуфтон намозини адо этдилар. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам фажр вақтигача Муздалифада қолдилар. Кун ёришгунча Муздалифада вуқуфдан айрилмадилар. Бу вақтда талбия ва дуода бардавом бўлдилар. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам Минода отадиган тошларни Муздалифада тўплади. Қуёш чикмасдан Муздалифадан жўнаб кетдилар. Асҳобларига Жамрада⁶²² тош тўплашни амр қилдилар. Майда тошларни бармоқлари орасида олиб отишни буюрдилар. Уларни қай ҳолатда отилишини қўллари билан кўрсатиб бердилар.

Аллоҳнинг қаҳри намоён бўлган ер

Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва саллам Видолашув ҳажида Мино ва Муздалифа орасидаги Батн Муҳассирдан шошиб ўтдилар. Саҳобалар хайратланишиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Нега шошилдингиз?» деб сўрадилар.

Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва саллам:

«Жаноб Ҳақ бу ерда Абобил кушларини юбориб, фил қўшинини халок қилган эди. Шу қаҳрдан бирор хисса келмасин, деб тезлашдим....» дея марҳамат қилдилар. (Нававий, Шарҳи Муслим, 18-111, Ибн Қайюм, 2, 255-256)

Ҳажнинг бу вақтида вуқуф йўқдир.

Раҳмат ва қаҳр баъзан коинотда ҳам акс этади. Шунинг учун раҳмат намоён бўлган Каъба масжидлар, солиҳларнинг мажлисларига ўхшаган маеонлардан фойдаланган афзаб. Шунингдек, аксинча, гуноҳ ва исён авж олган ва шу сабабли қаҳр нуқси урган маконлардан қочиш лозим. Коинот жозоба ва инжи-

621 Элмалилик, III, 1569.

622 **Жамра** – олов кўзи, кичик ёнар тош маъноларини англатади. Бу ерда ҳажда жамралар отилган жой маъносида келган. У эса катта жамра, ўрта жамра ва кичик жамрада, кичик ёнартошларнинг маълум вақтларда маълум жойларда ва маълум санокда отишни англатади.

зоб қонунига бўйинсунади. Чунончи, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам устида хутба ўқиган хурмо устуни, ул нуроний ҳислар билан йўғрилган, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бошқа ерда хутба ўқиганларида ўксиниб йиғлаган.⁶²³

Бу ҳодисани ривоят қилган ҳадиси шарифлар бор. Мавлоно ҳазратлари бу борада шундай дейдилар: “Ҳаво, тупроқ, сув ва олов барчаси Аллоҳнинг махлуқотидир ва Унга итоат қилади. Улар сенга, менга беруҳ (жонсиз) туюлади, лекин Аллоҳнинг ҳузурида зеруҳ (жонли)дир”.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам муҳасир водийсидан тез ўтганларидан сўнг Жамратул Ақабага бордилар. Жамратул Ақабада қурбонлик сўйиладиган кун куёш чиққанидан сўнг тошларни отдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам майда тошларни бош ва кўрсаткич бармоқлари орасига олиб отдилар, инсонлар кўп бўлганликлари учун жамро тошларини отишда бир-бирларининг устларига чиқиб кетдилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Эй инсонлар! Бир-бирингизни ўлдирмангиз! Жамра тошларини отиш вақтида майда тошларни бармоқларингизнинг учларида ушланг!» – дея марҳамат қилдилар.⁶²⁴

Қудома ибн Абдуллоҳ Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг у вақтдаги ҳолатларини шундай тасвирлар эдилар:

«Расули акрам соллаллоҳу алайҳи ва салламни туясининг устида жамроларини отаётганларида кўрдим. На уришиб-туртар, на «қоч, қоч», дердилар!».

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар бир яшаган йиллари учун бир донадан олтмиш уч туяни ўз қўллари билан қурбонлик қилганларидан сўнг пичоқни ҳазрати Али розияллоҳу анҳуга бердилар. Қолганларини у киши сўйдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар бир сўйилган туянинг гўштларидан бир парчадан олишга буюрдилар. Улар лойдан ясалган ўчоқда пиширилди. Али розияллоҳу анҳу билан биргаликда ундан едилар. Сўнгра Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳазрати Алига туялардан қолган гўшт ва териларни фақирларга бўлиб беришни топширдилар.

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам қурбонликларини сўйганларидан сўнг, сартарошни чақириб, сочларини олдирдилар.

«Хотинлар соч олдирмайдилар, фақатгина сочларидан озроқ қирқадилар!» дея амр қилиб, уларнинг соч олдиришларини тақиқладилар.

Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу шундай сўзлайдилар:

623 Бухорий, «Манокиб», 25; Вуйў, 32.

624 Бугунги шайтонга тош отиш вазифаси, афеуски, услубига уйғун ўлароқ, важди ибодат ва ҳиссиёт билан адо этилмаяпти. Ҳолбуки, бу ибодат Иброҳим алайҳиссаломнинг шайтонга тош отганидаги ҳолати руҳияси билан адо этилиши керак.

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шайтонга тош отишни тамомлаганларидан сўнг қурбонлик қилдилар ва сочларини олдирдилар. Сартарош ўнг тарафидаги сочларини ушлади ва олди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Абу Толҳани чақирдилар ва у сочларни унга бердилар. Сўнг сартарош чап томондаги сочларни ушлади». Расулимиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам: «Кес», – дедилар, у кесди. Буларни ҳам Абу Толҳага бердилар:

«Буларни инсонлар орасида таксимлаб бер!» – дея буюрдилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам сочлари кесилган вақтида Холид ибн Валид:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Олинган сочларингизни менга беринг! Бу борада ҳеч кимни мендан устун қўрманг! Онам ва отам Сизга фидо бўлсин», деб ялинди.⁶²⁵ Сочлар кесилгандан сўнг унга берилди. У сочларни кўзларига суртди ва салласининг ичига, ўнг томонига жойлаштириб қўйди. Шунинг билан урушларда унга дуч келган ҳеч бир рақиб ғолиб бўла олмаган. Дарҳақиқат, Холид розияллоҳу анҳу:

«Мен уни қайси тарафга юборсам, барчаси фатх этилди!» деган эдилар.⁶²⁶ (Вокидий, 3, 1108, Ибн Асир, Усдул-ғоба, 2, 111).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Қурбон байрамининг биринчи куни пешин вақтидан аввал туясига миндилар ва «Ифода тавофини» қилиш мақсадида Байтуллоҳга йўл олдилар. Тавофни тугатгандан сўнг пешин наомзини ўқидилар. Ундан сўнг Замзам булоғига бордилар. Шомга яқин Минога

625 Шу аснода ҳазрати Абу Бакр Холид розияллоҳу анҳуни Ухуд, Ҳандақ ва Ҳудайбияда қилганларини ўйлар, бир шу лаҳзалардаги ҳолатига қарар ва ҳайратда қолганди. (Ибн Саъд, II, 174)

626 Аллоҳ Расулининг соч-соқоллари табарруклиги борасида жонли мисолни Ҳикмат Атанбей шундай нақл қилади: “1983 йилида Офлик Али Южел афандидан шу ҳодисани эшитгандим. Сулова жоме масжидида имом-хатиблик қилардим. Атрофдаги кишлоқдан бир имом афанди менга келиб: – Ҳожам бошимдан бир ҳодиса ўтди, бир маъно беролмадим, дея гап бошлади: «Бир куни мен имомлик қиладиган кишлоғимга яқин бир кишлоқдан айрим кишилар бир кучоқ китоб билан келиб:

Ҳожам, отамиз вафот этди. Китоблари бизга қолди. Фақат биз бу китобларни ўқиёлмаймиз. Сиз имомсиз, бу китоблардан фақат сиз фойдалана оласиз, китобларни сизга ҳадя қиламиз, – дейишди.

Китобларни олдим, уларни кузатиб қўйганимдан кейин ловиллаб ёнаётган печка ёнига келиб китобларни варақлай бошладим. Орасида вафот этган хожа афандига онд мактублар, хатжилдлар чиқди. Бировга аталган мактублар бўлгани учун ҳаммасини ўчоққа отдим. Ловиллаб ёнаётган ўчоқ бирдан “тисс” дея ўчиб қолди. Даҳшатга тушдим ва қўрққанымдан уйдан ташқарига қочдим. Ундан кейин қўрқиб зўрға уйга киролдим».

Али афанди хикоясида давом этади. Мен у хожа афандига:

У хатларнинг ичида соқоли шариф бор эди, – дедим. Бироз муддатдан кейин ўша имом афандини кўрганимда менга айтдики:

Ҳожам, хатжилдларнинг орасида соқоли шариф борлигини қаердан билдингиз? Менга китобларни ҳадя қилган кишилар кейинчалик келишди ва: “Ҳожам биз билмаган эканмиз, отамизнинг китоблари орасидаги хатжилдларда соқоли шариф бор эмиш, уни бизга берасизми?” дейишди...”

қайтдилар. Ташриқ кунлари кечаларини Минода ўтказилар. Бу кечаларларда келиб Байтуллоҳни зиёрат қилдилар.

Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва саллам қурбон кунидан кейинги биринчи ва иккинчи ташриқ кунларида қуёш ботишига яқин энгашиб юрганча Мино масжидидан кейинги илк жамрага бордилар. Ташриқ кунларининг сўнгги кунда учинчи жамрасини отиб, пешиндан сўнг Минодан Муҳассаба⁶²⁷ қараб ҳаракат қилдилар. Мусулмонлар, Муҳассабдан атрофга тарқалиб кетмасликларидан:

«Асло, охирги борадиган жойи Байтуллоҳ бўлмагунча ҳеч ким ҳеч қаерга кетмасин!» дея буюрдилар. Зулҳижжанинг ўн тўртинчи куни бобдод намозидан олдин Байтуллоҳни тавоф қилишга боришни айтдилар. Байтуллоҳга бориб, видолашув тавофини қилдилар. Бу вақт бир инсон келиб Маккада қолишини сўради. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Макка қолиш ери эмас. Ташқаридан келганлар ҳаж ибодатларини қилганларидан сўнг Маккада қолиши мумкин бўлган муддат уч кундир!» деб марҳамат қилдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳарами шарифга таъзим қилдилар. Бирор нарса сўтгани ёки эҳтиёжини қондиришни истасалар, ташқарига чиқар ва узокроққа борар эдилар. Малол келмасин ва эҳтиромда нуқсон бўлмасин, деб у ерда узок муддат қолмасди. Зеро, қаерда бўлишдан қатъи назар, қалбнинг Байтуллоҳга боғлиқ бўлиши у ерда туриб, бу ерларни оддий шаҳарлардан бири деб билиш, ҳиссиз ҳаракатлар қилиш ва ўз юртининг соғинчини туйиб яшашдан яхшироқдир.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва мусулмонлар «Видолашув тавофини» қилганларидан кейин Мадинаи Мунавварага қайтдилар.

Фақатгина Аллоҳ таолонинг Ўз неъматини тугал қилиб, динни камолга етказиши энг буюк айрилик вақти келганидан дарак берарди.

627 Муҳассаба Мино билан Макка орасида бўлиб Минога Маккадан ҳам яқин жой. Қурайш мушриклари қуфрда бирлашиб Пайғамбаримизга қарши қўллаган бойкот қарорни шу ерда олишганди. Аллоҳ Расули бу ерга келганларида ўша кунларни эслагандилар. (Бухорий, Ҳаж, 45)

ҲИЖРАТНИНГ ЎН БИРИНЧИ ЙИЛИ

Қовушмоқ ва буюк айрилик «Рафиқул Аълога» буюк сафар

Набийлар силсиласининг илк ва сўнгги ҳалқаси, Икки олам Сарвари, Расули сақалайн, Ҳарамайн Имоми, Борлиқ Нури, Оламларга Раҳмат бўлган Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва саллам Видолашув ҳажидан кейин иситмали бир хасталикка дучор бўлдилар. Бу У зотни умматидан айирадиган, умри давомида орзу қилгани Рафиқул Аълога етказадиган бир ўлим хасталиги эди. Зотан «Наср» сурасини нозил қилиниши билан ажали яқинлашганини сезган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам, сўнгги сафарга ҳозирланаётган эди. Ўликлар ва тириклар билан бир шаклда хайрлашаётган эди. Бемор бўлишларидан бир кун аввал Мадинадаги Бакий қабристонига борганлар, улар ҳаққига:

«Эй Аллоҳим! Бу ерда ётганлардан мағфиратингни дариф тутма!» дея дуо қилдилар (Аҳмад, III 489)

Қабристондан қайтганларидан кейин минбарга чиқиб, асҳобларига видолашув моҳиятида қуйидаги хутбани ирод қилдилар:

«Мен сизнинг ичингизда Ҳавзи Кавсарга биринчи бўлиб етишаман ва сизни у ерда кутиб оламан! Сиз билан кўришадиган еримиз - Ҳовуз! Мен ҳозирданоқ уни кўриб турибман. Мен сиз ҳаққингизда гувоҳлик бераман! Шу вақт менга ернинг ҳазиналари ва уларнинг калитлари берилди. Аллоҳга қасамки, сиз мендан кейин мушрикликка қайтасиз, деб кўркмайман! Дунё севгисига берилиб, у сабабли бир-бирингизга хусумат қиласиз, бир-бирингизни ўлдирасиз ва сиздан аввалгилар йўқ бўлиб кетганлари каби сиз ҳам йўқ бўлиб кетасиз, дея кўрқаман!.. (Имом Бухорий, “Жаноиз”, 73; Имом Муслим, “Фидоил”, 31).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам минбардан тушганларидан кейин тушкун ҳолда хужраи саодатга кирдилар. Кун кеч бўлган вақтда хасталиклари янада зўрайди. Қасалликлари оғирлашгандан сўнг юксак назокат соҳиби бўлган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам азвожу мутоҳараларидан изн сўраб, ҳазрати Оиша онамиз хужраларида қолдилар (Имом Бухорий, “Тиб”, 22; Имом Аҳмад, VI,34,38; Балозури, I,545).

Ҳазрати Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу давргача бундай оғир хасталикка учрамаган эдилар. Асосан У зотнинг кечирган, тоза ва тартибли яшаш тарзи уни касалликлардан сақлаган ўзига хос бир ҳаёт эди. Лекин йигир-

ма уч йил давом этган ва башарият юкини зиммаларига юклатилган буюк ва оғир нубувват вазифаси⁶²⁸ У Зотни жудаям чарчатиб қўйган эди.

Бошқа томондан эса бу хасталик У зотни янада буюкроқ мақомга, улуғ даражаларга етказар эди. Бунга Ҳайбардаги заҳарланиш воқеасининг ҳам таъсири бўлган эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам аҳволлари оғирлашган бир вақтда Оиша онамиз розияллоҳу анҳога:

«Эй Оиша! Ҳайбарда тотган заҳарли гўштнинг азобини шу давргача ҳис қилиб келдим. Шу вақт юрагим томирларининг эзилиб кетганини ҳис қиляпман», – дедилар (Бухорий, 83).

Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу ҳам:

«Расулуллоҳнинг кичик тили устида бу заҳарнинг изини ва таъсирини кўриб турардим!» – деганлар.

Борлиқ Нури соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу заҳар сабабли шаҳид бўлиб вафот этдилар, ўзларини пайғамбарлик ила шарафлаган Аллоҳ таоло шаҳидлик мақоми билан ҳам сийлаган (Имом Ҳишом, III,390; Вокиди, II,678-679; Ҳисомий, VI,153).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам иситмаларининг ҳароратидан бир идишда сув қайнаши мумкиндек эди гўё. Зиёратга келган Абу Саид ал-Худрий:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Исиғингиз бунча ҳам баланд!» деб юборади. Абу Саид ал-Худрий шундай давом этади:

«Қўлимни устларига қўйдим, ҳароратини ёпинчиқлари устидан ҳис қилардим.

«Эй Аллоҳнинг Расули, ҳароратингиз жуда юқори!» – дедим.

«Биз шундаймиз! Балолар бизга оғирроқ келади, шунга кўра, мукофотлар ҳам кўпроқ берилади», – дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули! Инсонларнинг энг кўп кулфатларга учрайдиганлари кимлар?» деб сўрадим.

«Пайғамбарлар!» – дедилар.

«Кейин кимлар?» – дедим.

«Сўнгра солиҳлар!» – дедилар ва шундай тушунтириш бердилар:

628 Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга ваҳий келганида муборак вужудлари ҳаддан ортик оғирлашарди. Масалан туяларининг устида бўлсалар, у чўкиб қолар, ўринларидан турмоқчи бўлсалар, оёқлари эгилар, ҳатто синиб қолишидан хавортирланардилар. (Аҳмад, II, 176; VI, 445; Ибн Саъд, I, 197)

Зайд ибн Собит розияллоҳу анҳудан шундай ривоят қилинади: “Бир кун Аллоҳ Расули соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёнларида эдим. Кўпчилик бўлгани учун, (тиззалаб ўтирганимиздан) тиззалари тиззамнинг устида эди. Бирдан Ул зотда ваҳий ҳолати рўй берди. Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг тиззаларидан оғир бир нарсa кўрмадим. Ҳатто тиззам эзгиланади дея ўйладим» (Аҳмад, V, 190-191).

«Улардан бири фақирликка шундай дуч келадики, ўзи учун бир устини ёпишга ярайдиган кийимдан бошқа нарсаси қолмайди. Улар сиз серобчиликка севинганингиз каби, қулфатларга севинадилар» (Ибн Можа, 23).

Охирги кунларда хасталиклари жамоатга чиқишга имкон бермади. Ҳазрати Абу Бакр розияллоху анҳуни жамоатга ўзининг ўрнига имомлик қилиш учун тайинладилар. Бир кун ўзларини яхши ҳис қилганларида масжидга чиқдилар. Асҳоби киромга насихат қилдилар:

«Шони улуғ бўлган Аллоҳ бир бандани дунё ва унинг зийнатлари орасида ихтиёр билан қолдирди. У банда Аллоҳнинг ҳузуридагиларни танлади», – дедилар.

Бу сўзларни тинглаган ҳассос ва нозик қалб эгаси бўлган ҳазрат Абу Бакр розияллоху анҳу Пайғамбар соллаллоху алайҳи ва саллам ўзлари учун бир видолашув хитобларини қилганларини тушунди. Буюк бир маҳзунликка тушди. Қалбини қайғу қоплаб, кўзларидан ёшлар оқа бошлади. Ҳўнг-ҳўнг йиғлаб:

«Отам ва онам сизга фидо бўлсин, Ё Расулуллоҳ! Сизга оталаримиз, оналаримиз, жонларимиз, молларимиз ва авлодларимизни фидо қиламиз...» – дедилар (Аҳмад, III,91).

Саҳобалар орасида у кишидан бошқа ҳеч ким Пайғамбар алайҳиссаломнинг чуқур ҳис-туғуларни ҳис қила олмаган эди. Чунки оятда келган Саврдаги иккинсининг иккинчиси Абу Бакр розияллоху анҳу эди.

Ривоятларда келади:

- Қалбимда нима бўлса, Абу Бакрга илқо қилдим.⁶²⁹

Саҳобалар Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг бу азиз ўртоғи нега йиғлаётганини кўргандан сўнг ҳайрон бўлиб бир-бирларига:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам Роббисига қайтадиган бир солиҳ инсонни айтар экан, шу муйсафиднинг йиғлашига ҳайрон бўлмайсизми!?» – дедилар (Имом Бухорий, “Намоз”, 80).

Ҳазрат Абу Бакр розияллоху анҳунинг ҳассос ва нозик қалби буюк видолашувни сезиб ва айриқликдан шикоят қилган най каби фарёд этаётган эди. Лекин Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг хасталиги жиддий бир тус олгандан сўнг бошқа саҳобалар ҳам яқинлашаётган айрилиқни сезиб, кўз ёши тўқа бошладилар. Муҳожир ва ансорлар йиғилишлари мотамга ўхшарди. Атрофдагилар:

«Эй Расулуллоҳ! Шифо учун Аллоҳга дуо қилинг!» деганларида ҳар доим шифо учун дуо қилган Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг бу сафар дуо қилмадилар.

Ҳазрати Оиша розияллоҳо анҳо шундай ривоят қиладилар:

629 Қаранг: Ажлуний, *Кашифул ҳафо*, 2 ж, 419 с.

«Расуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам хасталанганларида Муовазатайн сураларини ўқиб, қўлларига дам солар ва вужудига суртар эдилар. Хасталиклари кучайган вақтда мен ҳам уларни ўқиб, қўлларимга дам солдим ва Унинг муборак вужудларига сурта бошладим. Жаброилнинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга аввал хаста бўлганларида ўқиган истиоза дуосини ҳам:

«Эй инсонлар Робби! Шу хасталикни кетсин! Шифо фақат сенинг қўлларингдадир. Сендан бошқа шифо берувчи йўқдир. Шундай шифо берки, ҳеч қандай хасталик қолмасин!» дея ўқидим. Лекин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам муборак бошларини менга ўгириб:

«Устимдан қўлларингни ол! Бу дуонинг менга энди фойда бермайди! Мен вақтимни кутаяпман...» дедилар» (Имом Аҳмад, VI 260-261; Ибн Саъд II, 210).

Ҳазрати Оиша онамиз шундай давом этадилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам муҳтарам кизлари, теран ва нозик қалб соҳиби Фотима онамизни чақирдилар. Улар келганларида: «Хуш келдинг, кизим!» – дедилар ва ёнларига ўтирғизганларидан сўнг қулоқларига бир гап айтдилар. Сўнг яна уларга бир нарсани айтдилар. Бу сафар Фотима онамизнинг юзлари ёришди.

Мен кулишнинг йиғлашга, севинишнинг хафагарчиликка бунчалик яқин бўлишини шу кунгача кўрмаган эдим. Фотимадан бу йиғлаши ва кулишнинг сабабини сўраганимда:

«Дучор бўлган хасталиги натижасида ҳалок бўлишини сўзладилар. Мен йиғладим. Сўнгра аҳлидан энг биринчи бўлиб менинг У зот билан учрашимни айтдилар. Мен бунга севиндим», – дедилар (Бухорий, 83).

Касаллик туфайли Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам жамоатга бир неча намозларни ўқиб бера олдилар, холос. Шуларнинг бирида қалбларини чуқур маҳзунлик қоплаган асҳоби киромларига шундай деб марҳамат қилдилар:

«Эй инсонлар!

Эшитишимча, сизлар пайғамбар вафот этади, деб қўрқаётган экансизлар. Мендан аввал юборилган ва уммат орасида абадий қолган бирор пайғамбар бўлганмики мен сизлар билан қолсам? Яхши билингки, мен Роббингизга қайтаман. Унга сизлар ҳам қайтасиз. Албатта, барча ишлар Аллоҳнинг изни билан амалга оширилади.

Шуни яхши билингки, мен сиздан аввал кетаман ва сизни кутиб тураман! Дикқат қилинг, сизлар билан кўришадиган еримиз Кавсар ҳовузининг бошидир. Эртага мен билан кўришишни истаганлар қўлларини ва дилларини гуноҳдан сақласин! Эй инсонлар! Гуноҳ неъматларнинг узилишига сабаб бўлади. Халқ яхши бўлганида бошлиқлари ҳам яхши бўлади. Жоним қўлларида бўлган Аллоҳга қасамки, шу вақтда ҳовузнинг устида турибман, шу турган еримдан ҳовузни кўриб турибман...»

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шу ерга келганларида ҳўнг-ҳўнг йиғлаётган Абу Бакр розияллоҳу анҳуга қарадилар ва:

«Эй Абу Бакр! Йиғламанг!...» –дея буюрдилар ва сўзларида давом этдилар:

«Эй инсонлар! Инсонлардан жонида, молида, дўстлигида менинг учун Абу Бакрданда фидокор ва мард инсон йўқ! Агар Роббимдан ўзга бошқа бирор инсонларни дўст қилганимда, албатта, Абу Бакрни дўст деб билардим...

Масжидга очилган эшикларни ёпинг! Фақатгина Абу Бакрнинг эшиги очиқ қолсин! Мен Абу Бакрнинг эшиги устида бир нур кўраяпман» (Имом Бухорий, “Намоз”, 80; Ибн-Саъд, II,227).

«Асҳобим! Мен ҳам аслида бир инсонман. Орангизда баъзи инсонларнинг ҳақлари қолган бўлиши мумкин. Мен қайси инсоннинг танасига теккан бўлсам мана танам! Келсин, у ҳам тегинсин ва ҳаққини олсин! Кимни урган бўлсам келсин, ҳаққини олсин! Кимнинг молидан олган бўлсам келсин, мана молимни олсин! Эй Аллоҳим! Мен фақатгина бир башарман. Мусулмонларнинг қайси бирига оғир сўз айтган бўлсам, урган ёки лаънатлаган бўлсам, сен буни унинг учун ажр ва раҳматга васила қил!

«Аллоҳим! Қайси мўминга бирор оғир гап айтган бўлсам, сен у сўзимни қиёмат кунида ўша мўмин учун сенга яқин бўлишга васила қил!» (Имом Бухорий, “Даъват”, 34 Дориймий, “Мукаддима”, 14; Ибн Саъд, II, 255; Таборий, Тар III,191; Ҳалабий, 462-464).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ушбу сўзлари билан рози-ризолик сўраётган эдилар. Бу гаплардан кейин чарчаган ҳолларида хоналарига кетдилар. Бошқа бирор марта намозга чиқмадилар. Фақат бир сафаргина Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг ортларида туриб намоз ўқидилар.

Ва ниҳоят, Раббийул аввал ойининг ўн иккинчисида, душанба куни яна ўзларида енгиллик ҳис қилдилар. Лекин қуввати жамоат олдида чиқишларига етмади. Шу боис хоналарининг эшиги устидаги пардани олдирдилар ва ҳазрати Абу Бакрнинг имомлигида бомдод намозини ўқиётган суюкли саҳобаларини сўнгги бор тамоша қилди. Уларнинг ёнма-ён саф бўлиб жамоатда намозини ўқиётганларини кўриб, табассум қилдилар. Бир тарафдан шиддатли касаллиқнинг оғриғи, иккинчи тарафдан эса ортида қолаётган солиҳларнинг бир жамоаси ҳамда Аллоҳ томонидан берилган бир вазифани тўлиқ бажарганларидан хотиржамлик ҳис қилардилар (Бухорий, “Мағозий”, 83, “Азон”, 46, 94; Муслим, “”, 98; Насои, “Жаноза”, 7).

Бу ҳадисни ривоят қилган Оиша онамиз розияллоҳо анҳо шундай дейди:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам асҳобларининг намоз ўқиётганларини табассум билан кузатар эдилар. Аллоҳнинг Расулини ҳеч қачон бундай хурсанд кўрмаган эдим» (Ибни Ҳишом, IV,331).

Аллоҳ таоло олдин ҳеч қайси бир пайғамбарига бермаган неъматни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга берди. Аллоҳнинг Расули ўлмасларидан аввал ўз вазифасининг самарасини кўрдилар. Арабистон ярим ороли ширкдан тозаланди. Бут-санамлар ўзларига сиғинганлар томонидан синдирилди ва йўқ қилинди. Қизларини тириклайин кўмган инсонлар марҳамат борасида юқори чўққига чиқдилар. Чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам инсон тарбиясини юқори чўққига чиқарган ва инсоннинг яратилишнинг мўъжизаси ҳолига келтирган бир тарбиячи эдилар.

Тонгда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам анча аввал тайёрлаган, лекин хасталиги туфайли йўлга чиқиши кечиккан лашкарга йўлга чиқишга амр қилдилар. Тайинланган ёш қўмондон Усома ибн Зайдга:

«Аллоҳнинг барокати билан чошгоҳ вақти йўлга чиқинглар!» – дея буюрдилар (Вокидий, III, 1120).

У кун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Оиша онамиз розияллоҳо анҳодаги олти-етти динорни фақирларга тарқатишга амр қилдилар. Бироз муддат ўтгач бу масала нима бўлганини сўрадилар. Ҳазрати Оиша хасталик билан овора бўлиб динорларни тарқатишни унутганларини билганидан сўнг уларни сўраб, ҳовучларига олдилар. Сўнгра:

«Аллоҳнинг пайғамбари Муҳаммад буларни фақирларга тарқатмаган ва ёнида сақлаган ҳолда Роббисига қовушишни маъқул кўрмайди!.. деб айтганларидан кейин уларнинг барини ансорларнинг фақирларидан беш оилага тарқатиб бердилар.

«Энди роҳатландим!» –деб уйкуга ётдилар⁶³⁰ (Аҳмад, VI, 104; Ибн Саъд, II, 237-238).

Энди маъноси англалмаган бир мазмун...

Шу кунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам аҳли байтга шундай дедилар:

«Эй инсонлар! Оташ оловланди! Қоронғу кечалар каби фитналар келаяпти (Гўёки келажакдаги ҳодисалар кўзларининг ўнгида содир бўлаётгандек эди). Мен фақат Аллоҳнинг китоби Қуръон ҳалол қилганларни ҳалол қилдим, ҳаром қилганларни ҳаром!

Эй Расулуллоҳ Муҳаммаднинг кизи Фотима! Эй София! Аллоҳнинг назарида макбул амалларни бажаринг (Солиҳ амалларингиз бўлмаса менга ишонманг). Чунки мен (Аллоҳга қулик қилмасангиз) Аллоҳнинг азобидан қутқара олмайман! (Ибн Саъд II, 256)

630 Бу борада Имом Касталоний шундай деганлар:

“Оамларнинг Роббиси бўлган Аллоҳ Таолонинг Ҳабиби, Пайғамбарларнинг улуғи, аввалги ва охириги гуноҳлари кечирилган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай ўйласалар, устида мусулмонларнинг қонлари ва ҳаром бўлган моллари бўлган ҳолда Аллоҳга рўпара бўлганларнинг ҳоллари қандай бўлар экан, ўйлайвер!» (Касталоний, II, 480-481)

У кун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Намоз! Намозга маҳкам бўлинглар! Қўл остингиздаги инсонларга яхши муносабатда бўлинглар! Улар ҳаққида Аллоҳдан қўркинглар! (Уларни кийимлар билан таъминланг! Қоринларини тўйдиринг! Уларга яхши гапларни айтинг!)» дея марҳамат қилдилар (Абу Довуд, “Одоб”, 123-124/5156).

У кун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам иштиёқ билан мисвок ишлатдилар.

Оиша волидамиз айтадики:

«Расулуллоҳ тишларини мисвок қилар экан, У зотнинг аввал бундай гўзал мисвок ишлатганларини кўрмаган эдим!» (Бухорий, “Мағозий”, 83).

Яна Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг олдиларида бир сув идиши бор эди. Фахри Коинот алайҳиссалом вақти-вақти билан қўлларини шу идиш ичига солиб, сўнг қўлларини юзларига суртар эди:

«Ла Илаҳа Иллаллоҳ, шубҳасиз, ўлимнинг сакороти бордир!» – дея тақрорлардилар (Бухорий, 83).

У кун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Жаноб Ҳаққа шундай деб мурожаат қилдилар:

Эй Аллоҳим! Мени марҳаматинг билан ўраб ол! Мени Рафикул аълога қовуштир! Мени марҳаматинг билан ихота қил! Мени раҳматингга ол! Мени Рафикул аълога қовуштир!» (Бухорий, 83).

У кун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кизлари Фотима онамизга тасалли бераётди:

«Эй қизим! Асло йиғлама!» – дедилар *إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ* (Ибн Саъд, II,312).

У кун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Уҳуднинг энг қийин вазиятида «Расулуллоҳ ўлди», дея ҳайкириб парокандаликка сабаб бўлган асҳобларга эслатма сифатида ўзлари ҳақидаги қуйидаги оятни ўқидилар:

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ
أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ

«Муҳаммад ҳам бир Пайғамбар, холос. Ундан аввал ҳам пайғамбар ўтган. Агар у ўлса ёки қатл қилинса, орқангизга қайтасизми?! Кимки орқасига қайтса, Аллоҳга ҳеч зарар келтира олмас. Ва Аллоҳ шуқр қилувчиларни мукофотлар» («Оли Имрон» сураси 144 оят).

У кун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига ваҳий фариштаси Жаброил алайҳиссалом келиб:

«Сенга саломлар бўлсин, эй Аллоҳнинг Расули! Бу сенинг учун ер юзига сўнгги бор оёқ қўйишимдир!» – деди (Ибн Саъд, II,259).

У кун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам аввалроқ марҳамат қилганларидек:

«Ҳеч бир пайғамбар руҳи жаннатдаги жойини кўрмасидан туриб олинмас! Сўнгра жойига бориш истаги пайдо бўлади!» сўзларининг исботини кўрдилар (Бухорий, “Мағозий”, 83, 84; Имом Аҳмад, VI,89).

У кун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларига Азроил алайҳиссалом келди ва ёнига кириш учун изн сўради. Рухсат олганидан сўнг Оламларнинг Пайғамбари қаршиларида туриб:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Эй Аҳмад! Буюк Аллоҳ мени сенинг ҳузурингга юборди. Сенинг ҳар қандай амринга итоат қилишимни ҳам буюрди. Агар сен рози бўлсанг, жонингни оламан! Рози бўлмасанг жонингни ўзингда қолдираман!» – деди.

Бу вақтда ёнларида турган Жаброил алайҳиссалом ҳам:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Буюк Аллоҳ сени кутмоқда!» – деди.

У кун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзидан ижозат сўраган ўлим фариштасига:

«(Эй Азроил!) Аллоҳнинг наздидаги нарса янада хайрли ва янада давом-лидир! Эй ўлим фариштаси! Марҳамат, амр қилинган ишингни бажар, жоним-ни ол!» – дедилар (Ибн Саъд, II, 259).

Ортидан қўлларини ёнидаги сув идишига солиб, юзларини артдилар ва машаққатларга тўла ҳаётининг висол эшигидан ўтаётиб, калимаи шаҳодатни қайтариб:

«Эй Аллоҳим! Рафикул Аълога, Рафикул Аълога», – дея муборак руҳи шарифларини топширдилар. Юзларини ҳўл қилган қўллари ёнларидаги сув идишига тушди... (Имом Бухорий, “Мағозий”, 83)

Бир неча йиллар аввал нозил бўлган:

إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَّيِّتُونَ

«(Эй Расулуллоҳ!) Албатта, сен ҳам ўлгувчисан, улар ҳам ўлгувчидирлар!» («Зумар» сураси, 30 оят) ояти каримаси исботини топди.

Эй Аллоҳим! Расулимиз Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва салламга, аҳли оилалари ва асҳобларига салавот айла; барчасини муборак қил ва уларга саломлар йўлла!... Ва бу доимий салавот ва саломлар бўлсин!..

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам афандимиз руҳи шарифини таслим этганларидан кейин аҳли кўз ёшларга ғарқ бўлди. Бу орада ҳеч бир киши кўрмаган, сўзламаган бўлсалар-да, ўзларига таъзия ва тасалли бўлган бир овозни эшитдилар:

«Аллоҳнинг саломи, раҳмати ва баракоти сизга бўлсин!»

Аҳли байтда ҳам худди шундай жавоб бўлгандан сўнг у овоз такрор эшитилди:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَمَنْ زُحِرَ
عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ

«Ҳар бир жон ўлимни тотгувчидир. Қиёмат куни ажрларингизни тўлиғича олурсиз. Ким дўзахдан узоқлаштирилса ва жаннатга киритилса, шубҳасиз, ютибди. Бу дунё ҳаёти ғурур матоҳидан ўзга нарса эмас» («Оли Имрон», 185-оят).

Яхши билингизки, ҳар мусибатнинг Аллоҳ даргоҳида бир мукофоти, ҳар бир вафот этганнинг бир ўринбосари ва ҳар марҳумнинг ҳам ҳикмати бор. Аллоҳга ёлворинг ва ҳар нарсани Ундан деб билинг. Буюк синовга дуч келган жавобдан маҳрум қолган одамдир. Аллоҳнинг саломи, раҳмат ва баракотлари устингизга ёғилсин (Ибн Саъд II 259).

Ибни Умар розияллоҳу анҳума: «Бу сўзларни аҳли байтнинг ҳаммаси, Масжиди Набавийда бўлганлар ва ёнидагилар эшитдилар». - деганлар.

Ҳазрат Али розияллоҳу анҳу бу овознинг эгаси Ҳизр алайҳиссалом эканлигини айтганлар (Ибн Саъд II 260).

Жаннат аёлларининг саййидаси Фотима онамиз муборак оталари Раҳмат пайғамбарининг рихлатидан шундай маҳзун бўлиб: «Сарвари Коинотнинг боқий дунёга кетишлари билан бўйнимга шундай мусибатлар тушдики, агар бу мусибатлар кундузларнинг устига тушса, у нурли кунлар зим-зиё тунга айланарди», дедилар (Диёрбакрий, 173).

Фотима онамизнинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан сўнг яшаган олти ой вақтларида бирор марта ҳам кулганлари кўрилмади (Комил Мерос, «Тажрид таржимаси», XI, 25-26).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинага қайтганларидан сўнг ўн уч кун давом этган оғир хасталик оқибатида 632 милодий йил 8 июнь, ҳижрий 11 йилнинг 12 рабиъул аввал душанба куни Рафиқ ул-Аъло - Аллоҳ Таоло билан қовушдилар.

Пайғамбар муаззини Билол Ҳабаший розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафотларидан кейин самоларга таралган гўзал овозлари билан бирор марта ҳам азон айтмади. Саҳобалар ундан талаб қилсалар ҳам Билол ўқишни ният қилганларида меҳробда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни кўрмагач, нафаслари қисилиб, овози чикмади ва азон айтолмади. Ич-этини еган соғинч ўтини сўндириш учун Мадинадан

узоқлашиб, Шомга кетди. Бир куни тушларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни кўрдилар. Пайғамбаримиз алайҳиссалом:

– Бу қандай айрилик, эй Билол, мени зиёрат қилиш вақтинг келмадими? – деб таъна қилдилар. Шундан сўнг Билол розияллоҳу анҳу ғамгин ҳолда уйғонди ва дарҳол йўлга чиқди. Оламлар Пайғамбарининг қабрини зиёрат қилиш учун Мадинага келди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хузурларида йиғлаб, юзини ва кўзини қабрга сураётганида ҳазрати Ҳасан ва ҳазрати Ҳусайнлар келишди. Билол розияллоҳу анҳу уларни бағрига босиб, ўпа бошлади. Уларнинг:

«Эй Билол! Азонингни тинглашни жуда хоҳлаймиз», деган тилақларини бажо келтириб, Азон айтишни бошлади. Шу пайт Мадина титради. “Ашҳаду анна Муҳаммадар Расулуллоҳ” дейиши билан эркагу аёл, барча одамлар Аллоҳнинг Расули тирилди, деб ўйлаб Масжидун-Набавий кўчаларига тўпландилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг вафотларидан сўнг Мадинада инсонлар бу қадар кўп йиғилишмаган эди (Ибн Асир, Усдул-Ғабо, II, 357-358).

Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу шундай дейди: «Мен ҳеч қачон Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва Абу Бакрнинг Мадинага келган кунларидан бошқа нузли ва гўзал кунни кўрмадим! Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг вафот этган куни ҳам кўрдим. У кундан бошқа қоронғу, хайрсиз, севимсиз кунни кўрмадим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинага келган кун Мадинанинг ҳамма нарсаси нурга кўмилди, вафот этган куни Мадина қоронғуликка чўмди. Унинг муаззам вужудини вафотига ишонмасдан хоҳламай-хоҳламай дафн этдик» (Аҳмад, 221, 268, 287; Термизий “Маноқиб”, 1/3618; Доримий, “Муқаддима”, 14).

Бундан кейинги синов-мусибатларнинг мусулмонлар учун ҳеч қандай аҳамияти йўқ. Чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Ҳар қандай синовга учраган мусулмонлар менинг вафотим сабаби туфайли келган мусибатни ўйлаб, тасалли топсин ва сабр қилсинлар», дея буюрганлар (Муватта, “Жаноиз”, 41; Доримий, Муқаддима, 14)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дедилар:

«Соғлигим сизлар учун хайрлидир: Сиз мен билан гаплашасиз, Мен сиз билан гаплашаман. Вафотим ҳам сиз учун хайрлидир: Амалларингиз менга етказилади, яхши амалларингизни кўрсам, унинг учун Аллоҳга ҳамд айтаман, ёмон амалларингизни кўрсам сиз учун Аллоҳдан мағфират сўрайман», дедилар (Ҳайсамий, 24).

Ҳазрати Оиша розияллоҳу анҳонинг таъкидлашича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сўнгги онлари фақат тасбеҳ, танзих, тавба ва ҳамд айтиш билан кечган. Қайта-қайта: «Субҳаналлоҳи ва биҳамдихи, астағфируллоҳу ва атубу иллайҳи: Мен Аллоҳнинг буюк номига мос бўлмаган

сифатлардан танзиҳ этаман ва унга ҳамд айтаман. Аллоҳдан мени афв этишини сўраб гуноҳларимга тавба қиламан», дер эдилар (Бухорий, “Азон”, 123, 139; Муслим, “Солат”, 218-220; Аҳмад, II, 392; Ибн Саъд, 192).

У зотнинг икки курак суяги орасида пайғамбарликка оид белги бор эди. Бир қанча саҳобалар уни ўпиш ишқида ва ҳасратида яшадилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳазратлари бокий оламга рихлат этганларида муборак юзларида ҳеч бир ўзгариш бўлмаганлиги учун саҳобайи киромлар У зотнинг вафотларидан шубҳалана бошладилар. Бунинг натижасида Пайғамбаримиз яқинларидан Асмо бинти Умайс розияллоҳу анҳо орқаларидаги муборак пайғамбарлик муҳрини кидирдилар. Ғойиб бўлганини кўргач, бу аччиқ ҳақиқатни тан олишга мажбур бўлдилар.⁶³¹

Аллоҳ Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафотларидан сўнг ортларидан на динор, на дирҳам ва на бир кул қолдирдилар. Фақатгина миниб юрганлари оқ хачир, куроли ва йўловчилар учун вақф қилганлари (Федек ва Ҳайбардаги) ер қолди, холос.⁶³²

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам душанба куни вафот этдилар ва сешанба куни дафн этилдилар. Одамлар жаноза намозини (жамоат ҳолда эмас) якка-якка қилишди, ҳеч ким имомлик қилмади. Дафнларига келсак, бир қисм саҳобалар: «Минбарнинг ёнига дафн этилсин», дейишди. Қолганлари эса «Бакий қабристонида дафн этилсин», дейишди. Ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳу келди ва: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: “Ҳар бир пайғамбар вафот этган жойига дафн этилади», деганларини эшитганман”, деди. Шундан сўнг ўша жойда қабр қавланди.⁶³³

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни юваётганда қўйлақларини ечмоқчи бўлдилар. Шунда: «Қўйлақни ечманглар», деган овозни эшитдилар ва кийимлари билан бирга ювдилар.⁶³⁴

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу шундай деди: «Пайғамбаримиз ва суюқлигимиз бир ой олдин бизга вафоти ҳақида айтдилар.

«Эй Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам, сизнинг жаноза намозингизни ким ўқисин?» дея сўрадик ва йиғладик. Ўзлари ҳам йиғладилар ва: “Хотиржам бўлинг, Аллоҳ сизга раҳмат айласин! Сизларни Пайғамбарингиз билан мукофотласин! Сизлар мени ювиб, кафанлаган вақтингиз уйимнинг ичидаги, четидаги қабрга қўйинглар! Сўнг бироз муддатга менинг ёнимдан чиқинглар! Чунки менинг ёнимга энг аввал икки дўстим Жаброил алайҳиссалом ва

631 Ибн Саъд, II, 272; Ибн Касир, «*ал Бидоя*», V, 231.

632 Бухорий, Мағозий, 83.

633 Қози Иёз: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қабрлари жойлашган жой ер юзининг энг фазилатли макони бўлганига ихтилоф йўқ”, дейди. (*Шифо*, II, 96)

Имом Бусирий эса туйғуларини шундай ифодалайди: “Жон ва жаҳон султони Пайғамбар алайҳиссаломнинг муборак жисмини бағрида сақлаган тупроқчалик хуш ифор нарса йўқ. Бу тупроқни ҳидлаб ўпган киши нақадар давлатли ва саодатли экан» (Қасидан Бурда, 58-байт).

634 *Муватта*, Жаноиз, 27; Аҳмад, VI, 267.

Микойил алайҳиссалом, кейин эса Исрофил алайҳиссалом ва охирида ёнида фаришталар қўшини билан бирга ўлим фариштаси намоз ўқийдилар! Шундан сўнг оз-оз бўлиб киришлар, мен учун намоз ўқинлар ва салаватлар айтишлар! Лекин мақтаб, бақириб, чақириб мени безовта қилманлар!

Энг аввал олдимга оиламнинг эркаклари кириб намоз ўқисин! Кейин аёллар киришсин! Улардан кейин эса сизлар кирасизлар!

Бу ерда бўлмаган саҳобаларга ҳам салом айтишлар! Қиёмат кунигача менга тобе бўлган кишиларга ҳам мандан салом айтишлар!» (Ҳайсамий, 25; Ибн Саъд, 256-257)

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтганларидек қилинди. Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу: «Ҳеч ким «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам учун имомсиз жаноза намози ўқиса бўладими?» деб шубҳаланмасин! Улар ҳаёт вақтларида ҳам, ундан кейин ҳам бизнинг имомимиз ҳисобланади», дедилар ҳамда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳизасида тик турган ҳолда: «Эй Расулуллоҳ! Аллоҳнинг саломи ва раҳмат, баракоти сиз учун ёғилсин! Эй Аллоҳим! Биз унинг ўзига нозил бўлган нарсаларнинг хабарини беришида ва умматига насиҳатлар қилишида, Аллоҳнинг динини устун бўлишида ва охириги калимасига қадар Аллоҳ йўлида курашганига гувоҳлик берамиз! Эй Аллоҳим! Бизларни уларга нозил бўлган нарсаларга тобе кишилардан қилгин! Улардан кейин бизга бу йўлда собитлик бер! Бизларни унга қовуштир!» деган ҳолда дуо қилди, одамлар эса «Амин, Амин», дер эдилар (Ибн Саъд, 291).

Ер қандай бахтлики, Оламлар Пайғамбарини бағрида саклаяпти. Шоир буни шундай ифода этади:

*Ул Расули Мустафо ҳам роҳматан лил-оламин,
Банда мадфундир, дея афлоки фаҳр айлар замин.
Равзасин айлаб зиёрат деди Жаброил Амин,
Ҳазиҳи жаннати Анд фатҳилул ҳолидин.*

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам – буюк Пайғамбар, оламларга раҳматдир. Ер юзи унинг қабри мендадир дея осмонларга фаҳрланиб юрибди. Жаброил алайҳиссалом Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг равзасини зиёрат қилиб, «Бу ер Анд Жаннатларидир. У ерда абадий қолиш учун кириш», дедилар.

М. Раифбей ҳам осмоннинг ер юзига бўлган муносабатини шу гўзал байти орқали ифодаляди:

*Сени, эй меҳри он кўргач зиби ҳақдан демиш,
Осмон: “Я лайтаний кунту туроба” оҳиста-оҳиста.*

«Эй қуёш юзи! Осмон ер юзини сен билан зийнатланганини кўргач, оҳиста “Оҳ, қанийди тупроққа айлансам» («Наба, 40») дея оҳ тортар эмиш».

Дин комил бўлгач, соҳибининг ўзидан маруза тасдиғи олингач, Аллоҳ таолога шаҳодат калимаси айтилганди. Унинг ортидан Сарвари Олам соллаллоҳу алайҳи ва саллам боқий дунёга чақирилдилар. У зот маҳшарда, Сиротда ва Кавсар ҳовузида умматларини кутмоқдалар.

Шафоат я, Расулulloҳ,

Мадад я, Расулulloҳ.

12 рабиул аввал, душанба куни туғилиб дунёга келдилар ва 12 рабиул аввал душанба куни Аллоҳ томонидан уларга пайғамбарлик вазифаси берилди. Абу Қатода ҳазратлари шундай ривоят қилади:

«Душанба куни ҳақида Пайғамбаримиздан сўралди. Улар жавоб бердилар: – Бу, менинг туғилган куним ва пайғамбар бўлган кунимдир...» (Муслим, “Сиям”, 197-198)

Яна бир 12 рабуил аввал, душанба тонги Мадинага кириб, янги қурилган ва қиёматга қадар давом этадиган Ислом давлатининг тамал тоши қўйилди. Ва ниҳоят, бошқа бир 12 рабуил аввал, душанба кунда боқий дунёга кўчдилар. Ҳозир У зот соллоллоҳу алайҳи ва саллам ўша ерда шафқат ва шафоат учун умматларини кутмоқдалар.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг дунёдан саодат оламига ўтишлари билан У зотдан маҳрум бўлиб қолган дунёнинг вафосизлигини Азиз Маҳмуд Худойй ҳазратлари ушбу мисралари орқали тасвирладилар:

Ким кутар сендан вафони,

Ёлгон дунё эмасмисан?

Муҳаммадул Мустафони

Олган дунёмасмисан?

Коинотни қоплаган маҳзунлик

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафот этгач, ҳазрати Фотима розияллоҳу анҳо:

يَا أَبَتَاهُ مِنْ رَبِّهِ مَا أَذْنَاهُ

يَا أَبَتَاهُ أَجَابَ رَبًّا دَعَاهُ

يَا أَبَتَاهُ مَنْ جَنَّةُ الْفِرْدَوْسِ مَأْوَاهُ

يَا أَبَتَاهُ إِلَى جِبْرِيلَ نَنْعَاهُ

«Эй Роббига ўзидан кўра яқин бўлган отажоним! Эй Роббини буйруғини бажарган отажоним! Эй мақоми Фирдавс Жаннати бўлган отажоним! Эй вафо-

тини Жаброилга хабар берган отажоним!» дея йиғлади. Пайғамбаримиз дафн этилгандан сўнг Анас розияллоҳу анху: «Эй Анас, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг устиларига тупроқ отишга кўнглинг қандай рози бўлди», деди (Бухорий, “Мағозий”, 83; Доримий, “Мукаддима”, 14).

Анас розияллоҳу анху бу саволга одоб юзсидан жавоб бермади, фақат тили билан «Йўқ, эй Фотима! Кўнглимиз ҳеч рози бўлмади, аммо биз пайғамбаримизнинг амрига биноан ўзимизни мажбурлаб бу ишни қилдик», деди (Комил Мерос, “Тажрид таржимаси”, XI, 25).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг вафоти ортидан мусулмонлар масжидда йиғлашни бошладилар. Ҳазрати Умар розияллоҳу анху: «Ҳеч кимнинг «Муҳаммад алайҳисалом ўлди», деганини эшитмай! Агар эшитсам қиличим билан бўйнига ураман! Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мусо алайҳисалом ҳушидан кетгани кабидир», деб давом этди ва шундай гапирдики, оғзилари кўпирди.

Ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анху қайғули хабарни эшитгач, дарҳол отига миниб Мадинага келдилар. Пайғамбаримизнинг юзларини очдилар. Сўнгра устларини ёпиб, йиғлаб пешоналаридан ўпдилар ва: «Валлоҳи, Расулуллоҳ вафот этибдилар! Инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиъун: Биз Аллоҳникимиз, Аллоҳнинг бандаларимиз ва яна Унга қайтувчилармиз. Отам, онам Сизга фидо бўлсин! Аллоҳга қасамки, Аллоҳ сизга ҳеч қачон икки марта ўлим мусибатини бермайди. Сиз бир марта ўлиб, ўлим босқичини босиб ўтдингиз. Бундан бошқа Сизга ўлим йўқ, Оҳ, менинг пайғамбарим», деди ва эгилиб, Сарвари оламнинг юзидан ўпдилар. Бошини кўтаргандан сўнг: «Оҳ, менинг дўстим!» деди ва эгилиб, яна У зотнинг пешонасидан ўпдилар.

«Оҳ, менинг Қадрдоним!» дея пешоналаридан ўпдилар ва дедилар: «Сиз ҳаёт вақтингизда ҳам маҳбуб эдингиз, вафотингиздан кейин ҳам шундасиз! Сизнинг ҳаётингиз ва вафотингиз ҳам бу қадар яхши!» дея юзини ёпқич билан ёпиб, ташқарига чиқди. Ҳазрати Умар розияллоҳу анху ҳали ҳам Пайғамбаримизнинг вафот этмагани ҳақидаги сўзларини давом эттирарди. Ҳазрати Абу Бакр унга: «Ўтир энди, эй Умар», деди. У эса кўнмасди ҳазрати Абу Бакр сўзини икки, уч марта такрорлади ва гапиришни бошлади.

«Аллоҳ таоло Пайғамбар олдингиздаги вақтларида унинг ўлими хабарини берган эди. Сизларнинг ҳам ажалингиз келган вақтда ўлишингиз ҳақида хабар берган эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафот этдилар! Сизлардан ҳам ҳеч ким соғ қолмайди. Ким Муҳаммадга сиғинаётган бўлса, билсинки, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафот этди. Ким Аллоҳга ибодат қилаётган бўлса, ҳеч шубҳасиз, Аллоҳ Ҳайдир, ўлмасдир! Аллоҳ таоло:

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ

«Муҳаммад ҳам бир Пайғамбар, холос. Ундан аввал ҳам пайғамбарлар ўтган. Агар у ўлса ёки қатл қилинса, орқангизга қайтасизми?! Кимки орқасига қайтса, Аллоҳга ҳеч зарар келтира олмас. Ва Аллоҳ шукр қилувчиларни мукофотлар» («Оли Имрон», 144) дея марҳамат қилган.

Инсонлар бу оятни эшитганларидан сўнг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ўлганларига ишонч ҳосил қилдилар. Шу даражада ҳайрон бўлдиларки, Абу Бакр розияллоҳу анҳу бу оятни ўқиганларича, ушбу оятни нозил бўлганлигини эсдан чиқаришган эди.

Ҳазрат Умар розияллоҳу анҳу дедиларки:

«Валлоҳи у кунга қадар бу оятни худди эшитмагандек эдим! Уни Абу Бакрдан эшитгач, даҳшат ичида қолдим. Оқларим мени кўтара олмай қолганди. Тиззаларимнинг пайи чўзилди ва турган еримга йиқилдим» (Ибн Саъд, II, 266-272; Имом Бухорий, “Мағозий”, 83; Ҳусаймий, IX, 32; Абдураззоқ, V, 436).

Ҳазрати Умар Абу Бакр розияллоҳу анҳу билан гаплашганларидан сўнг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг устиларига эгилиб, ёноқларидан ўпди. Йиғлаганича шундай хитоб қилди:

«Ота-онам Сизга фидо бўлсин, Ё Расулуллоҳ! Суяниб хутба қилганингиз хурмо ёғочи янги минбар ясалиб, унга чиққанингизда фироғингиздан йиғлаган, Сиз унга қўлингизни қўйганингизда тинчланган эди. Умматингиз Сиздан айрилиб йиғлашга ундан-да лойикроқдир!

Ота-онам Сизга фидо бўлсин, ё Расулуллоҳ. Аллоҳ таоло:

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ

«Ким Пайғамбарга итоат қилса, Аллоҳга итоат қилган бўлади...» («Нисо» сураси, 80-оят) дея сизга итоатни Ўзига итоат қилиш билан бир хил даражага кўтармоқда. Назаридаги устунликни ҳам энг юқори даражага кўтармоқда.⁶³⁵

Ота-онам сизга фидо бўлсин, эй Расулуллоҳ! Жаҳаннам халқи азобланаркан:

يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ

«... Эҳ! Кошки! Аллоҳга итоат қилсак эди, Расулга итоат қилсак эди!» («Азҳоб» сураси, 66-оят) дея Сизга итоат қилмаганлари учун ҳасрат чекишлари, Сизнинг Аллоҳ наздидаги фазилатингизни энг юқори даражага кўтарган!» (Қисталони, II, 492)

Умму Салама розияллоҳу анҳу волидамиздан шундай ривоят қилинади:

⁶³⁵ Қаранг: “Оли имрон” сураси, 81-оят.

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафот этган кунда атрофида тўпланиб йиғлаётган эдик. Ўша кеча ухламаган эдик. Аллоҳнинг Расули уйимизда эдилар. Унга боқиб тасалли олардик. Сахар чоғи кетмон овозларини эшитгач, фарёд қилдик. Масжиддаги жамоат ҳам фарёд қилди. Мадина маъюс фиғон билан тўлди. Билол розияллоҳу азон ўқиётган вақтда: «Ашҳаду анна Муҳаммадур Расулуллоҳ» деган вақтда Расулуллоҳнинг исмларини айтаётиб, бакириб йиғлар ва кўнгилимиздаги маҳзунликни янада орттирар эди. Инсонлар қабрга кириш учун ҳужум қилганларида, ичкаридагилар қабрни бекитдилар. Бу нақадар ёмон мусибат. Ундан кейин ҳар қандай мусибатга учрасак ҳам Расулуллоҳнинг вафотини эсласак, бу мусибат бизга ҳеч нима бўлмай қоларди» (Ибн Касир, Ал-Бидоя, V, 256).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан айрилиш саҳобаи киромга жудаям оғир келди. Чунки у зотни ҳамма нарсадан, ҳаммадан кўпроқ яхши кўрарди. Шунинг учун ҳам асҳоблар ичида, Уни кўрмайдиган кўзни, Уни эшитмайдиган қулоқни ва У яшамайдиган ҳаётни истамайдиганлар бор эди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам уларнинг бу ҳолати ҳақида аввалдан шундай ҳадисни зикр қилган эдилар:

«Муҳаммаднинг нафси кўлида бўлган Зотга қасамки, бир кун келиб Мени кўрмайсизлар. У вақтда сизлардан бирингиз учун Мени ўзи билан кўриши оиласидан ҳам, молидан ҳам сеvimли ва маъқул бўлади» (Муслим, “Фадоил”, 142; Бухорий, “Манокиб”, 25).

Улар қайтадан Аллоҳнинг Расули билан бирга бўладиган ва У зотни яна кўра оладиган куннинг иштиёқи билан яшадилар.

Ҳазрати Усмон розияллоҳу анху шундай ривоят қиладилар:

«Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафот этган кунларида унинг ўлими учун асҳоблари ичида энг кўп эзилгани, шубҳасиз, мен бўлсам керак. Бошқалар ҳам қайғуга тушди. Ҳаттоки, аламдан васвасага тушганлар ҳам бўлди. Бир эшикнинг соясида ўтирганимда, Умар розияллоҳу анху олдимдан ўтган ва салом берибди. Маҳзунлигимдан на унинг ўтганини ва на саломини эшитдим. Умар Абу Бакрнинг олдида бориб, унга шундай дебди:

«Усмонни кўрдим, салом бердим, саломимга алиқ олмади, бундан-да хайрон қоладиган бир нарса борми?»

Шундан сўнг Абу Бакр билан менга келиб салом бердилар. Сўнгра Абу Бакр дедик:

«Биродаринг Умар олдимга келиб, сенга салом берганини ва сен алиқ олмаганингни айтди. Бунинг сабаби нима?»

«Мен бундай иш қилмадим», – дейишим билан Умар шундай деди:

«Валлоҳи, сен буни қилдинг!»

Жавоб бердим:

«Валлоҳи, мен ўтганингни ва салом берганингни яхши биламан!»

Сўнгра Абу Бакр шундай деди:

«Усмон тўғри сўзлади» (Имом Аҳмад, I,6).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафотларидан кейин Абу Бакр Умар розияллоҳу анҳу:

«Тур, Пайғамбаримизнинг яқини бўлган Умму Айманнинг ёнига борайлик, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам зиёрат қилганларидек, биз ҳам уни зиёрат қилайлик. Ёнларига борганларида Умму Айман йиғлашга тушди. Улар:

«Нега йиғлаяпсан? Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам учун Аллоҳ наздидаги неъматлар янада қадрли бўлганини биласанми?» – дедилар. Умму Айман:

«Мен унинг учун йиғламаяпман. Аллоҳнинг ҳузуридаги неъматлар Расулуллоҳ учун янада хайрли бўлганини биламан. Мен ваҳий тўхтаб қолгани учун йиғлаяпман», – деди. Унинг бу нозик ҳаёли Абу Бакр ва Умар розияллоҳу анҳумоларнинг кўнгилларини ҳам маҳзун қилди. Умму Айман билан биргаликда улар ҳам йиғлашга тушдилар (Имом Муслим, “Фадол Саҳоба”, 103).

Умар розияллоҳу анҳу тунлари шаҳар кўчаларини айланиб юрганларида бир уйда шам ёниқлигини кўрди ва унга яқинлашганларида, ёши улуг бир аёлнинг жун уричи, шеър ўқиётганини эшитдилар:

«Солиҳларнинг салом ва дуолари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга бўлсин. Барча инсонлар Сизга раҳмат тиласин. Сиз кечалари ибодат қилар, саҳар вақтларида кўп йиғлардингиз. Аммо ўлим аста-секин ҳаммага етади. Оҳ! Қанийди билсам, охират юрти мени суюкли Пайғамбарим билан бирга қилармикан?»

Умар розияллоҳу анҳу ўтириб йиғлади ва сўнгра эшикни таққиллатди, кекса аёл кимлигини сўради:

«Умар ибн Хаттоб», – дея жавоб берди.

Аёл:

«Умарнинг мен билан нима иши бор, шу вақтда бу ерда нима қияпти?» – деб сўради.

«Аллоҳни севсанг, эшикни оч! Қўрқма!» деганларидан сўнг аёл эшикни очди, Хазрати Умар унга:

«Бироз аввал сўзлаган шеърингни яна бир бор ўқи!» – дедилар. Кекса аёл шеърини ўқиди. Сўнгги мисрага келганда Умар розияллоҳу анҳу:

«Мени ҳам орангизга қўшишингни илтимос қиламан!» – деди. Шунда кекса аёл сўнгги мисрани ўқиди:

«Оҳ! Билсайдим, охират юрти суюкли Пайғамбарим, мени ва Умарни бирга қилармикан? Эй Ғаффор бўлган Аллоҳим! Умарни мағфират қил!» деб

йиғлади. Умар розияллоҳу анҳу хурсанд бўлиб отга қайтди (Али ал-Муттақий, XII, 562/35762).

Анас розияллоҳу анҳу:

«Тушимда суюкли Пайғамбаримизни кўрмаган бирор кеча йўк», – дер ва йиғларди (Ибн Саъд, VII,20).

Асҳоби киромлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳақларида гапирганларида, «Ҳабибий: севгилим», «Ҳалийлий-дўстим» каби муҳаббатларини ифода этган сўзларни қўллашар эди.⁶³⁶

Улар салавоту саломлар йўллаб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга бўлган муҳаббат ва эътимодларини изҳор этардилар. Аммо У зотнинг хотирасига ҳурмат салавот ва саломлар билангина бўлмас эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг йўлларида юришлари, суннатларига амал қилишлари ва ҳадиси шарифларини такрорлаб юришлари ҳам уларга Расули ақрам соллаллоҳу алайҳи ва салламни эслатар эди.

Абу Зарр розияллоҳу анҳу айтадики:

«Аллоҳга қасамки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам охиратга риҳлат қиларкан, бизни шундай ҳолатда тарк эттиларки, бирор қуш осмонда қанот қокса, унинг ҳаракати ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бир ҳадисини эслатар эди. Чунки Оламлар Ҳабиби бизга: «Жаннатга яқинлаштирувчи ва жаҳаннамдан узоқлаштирувчи нима бўлса, ҳаммаси сизга етказилди», деганлар (Имом Аҳмад, V, 153, 162; Ҳисомий, VII,263).

636 Бухорий, Таҳажжуд, 33; Савм, 60; Муслим, Мусофирун, 85; Ибн Можа, Садоқат, 10; Доримий, Савм, 38; Аҳмад, V, 159; Ибн Саъд, IV, 229.

ГЎЗАЛ ЎРНАК

Махлуқотлар ичида Аллоҳнинг илоҳий сифатлари билан тўлиқ шарафлан-тирилгани фақатгина инсондир. Шу билан бирга, Ҳақ таоло илоҳий имтиҳон учун инсонни фисқ ва тақво билан ҳам сифатлантирган. Уни яхшиликка ҳам, ёмонликка ҳам рухсат берилган кайфиятда яратган.

Бу тарафдан диннинг ғояси бундай қарама-қарши кўринишларга эга бўлган инсондаги нафсоний нуқсонларни деярли йўқ қилиш, улар ўрнига эса нуроний васфларни юқори даражага чиқаришдан иборатдир. Лекин бу даражага чиқиш учун инсонда «усвои ҳусна» (гўзал ўрнак) деб аталадиган энг гўзал бир ўрнакка эҳтиёж бор. Пайғамбарларнинг юборилиш ҳикматларидан бири ҳам уларнинг инсонлар учун табиий бўлган мукамал бир намуна шахсият бўлишларини исташдир. Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ

«Қайси бир Пайғамбарни юборган бўлсак, Аллоҳнинг изни ила фақат итоат қилишга юборганмиз...» («Нисо» сураси, 64 оят)

Бу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир чўққи ташкил қилмиш ва Жаноб Ҳақ оятда шундай амр қилмиш:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ
حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهُ كَثِيرًا

«Батаҳқиқ, сизлар учун, Аллоҳдан ва охират кунидан умидвор бўлганлар учун ва Аллоҳни кўп зикр қилганлар учун Расулуллоҳда гўзал ўрнак бор эди» («Ахзоб» сураси, 21 оят).

Тарихда бутун ҳаёти, ҳатто энг кичик таассуротларигача ўрганилган ягона Пайғамбар ва ягона инсон ҳазрати Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва салламдир. У зотнинг бутун феъли, сўзи ва туйғулари лаҳзама-лаҳза қайл этилиб, тарихнинг энг шарафли холига келгандир. То қиёматга қадар келадиган авлодларга ўрнакдир. Қуръони каримнинг бир сурасида У зот ҳақида шундай дейилади:

وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ

«Ва, албатта, Сиз гўзал хулқ узрасиз» («Қалам» сураси, 4-оят).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сийрати ва муборак шахсияти фақатгина инсон ақли сиғдира оладиган белгилар билан инсоний фаолиятнинг энг юқори чўққисини ташкил этар эди. Зеро, Аллоҳ таоло Ул муборак зотни барча инсонларга гўзал ўрнак, яъни энг мукаммал ўрнак қилиб яратгандир. Шунинг учун ҳам У зотни инсоният ичида куч жиҳатдан энг қуйида бўлган «етим болалик»дан бошлаб, ҳаётнинг бутун сўқмоқларидан юргизиб, қудрат ва салоҳият борасида энг юқори чўққига, яъни пайғамбарлик ва давлат бошлиғи даражасига кўтарди. Токи башариятнинг ҳар қандай тоифаси уни ўзлари учун ўрнак қилиб кўра олсин, ўз иқтидор ва истиснодларидан келиб чиқиб ҳаракат қилсинлар. Бу ҳам У кишига бўлган муҳаббатда кўринади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам етукликда бизга ўрнак; давлат бошлиғи сифатида ўрнак; илоҳий муҳаббат боғига кирганларга ўрнак; Роббимнинг неъматларига ғарқ бўлган вақтда, шукур ва тавозуъ билан ўрнак.

Мушкул вазият ва ҳоллардаги сабри билан ўрнак. Ғанимат онларда жўмартлиги ва истиғноси билан ўрнак. Оиласига шавқати билан ўрнак. Заифларга, кимсасизларга ва қулларга марҳамати билан ўрнак. Айбдорларга кечиримлилиги ва бағрикенглиги билан ўрнак.

Агар бой бўлсанг, амалдор бўлсанг, бутун Арабистонга ҳоким бўлган, араб улуғларини ўзига муҳаббат билан ром қилган У буюк Пайғамбарнинг тавозуъ ва жўмарллиги ҳақида тафаккур қил!

Агар заиф бир инсон бўлсанг, Маккада золим ва каззоб мушрикларнинг низом ва бошқаруви остида яшаган Пайғамбарнинг ҳаётидан ўрнак ол!

Агар Музаффар бир фотиҳ бўлсанг, Бадр ва Хунайнда душман устидан ғалаба қилган жасорат ва таслимият эгаси Пайғамбар ҳаётидан ўрнак ол!

Аллоҳ сақласин, агар мағлубиятга учрасанг, у вақтда Уҳуд жангида шахид тушган ёки яраланган асҳобаларнинг орасида шижоат ва жасорат уйғотган мутаваккил Пайғамбарни хотирла!

Агар муаллим бўлсанг, масжидда суффа аҳлига нозик, роқиқ ва ҳассос кўнгилларнинг файзини бериб илоҳий амрларни таълим берган Пайғамбар ҳақида мулоҳаза юрит!

Агар талаба бўлсанг, ўзига Ваҳий олиб келган Жаброилнинг олдида ўтирган Пайғамбарни ўйла!

Агар таълим берадиган бир муршид бўлсанг, Масжидул Набавийда асҳобларига хикмат сочган Пайғамбарни эсла!

Унинг тотли овозига кўнгил ва қулоғингни тут!

Агар ҳақни юзага чиқариш, уни ҳимоя қилишни ва амалга оширишни истасанг, бу борада бирор ёрдамчинг бўлмаса, Маккада ҳар қандай ёрдамдан маҳрум бир ҳолда золимларга ҳақни эълон қилиб, уларни ҳидоятга бошлаган Пайғамбарнинг ҳаётига боқ!

Душман устидан ғолиб келсанг, қаршингдагига қаҳр қилиб ундан устун келсанг, ботилни енгиб Ҳаққа эришсанг, Макка фатҳи куни муқаддас шаҳарга ғолиб бир қўмондоннинг буюк бир тавозе билан туяси устида сажда қилган, икки букилиб кирган, шукр ҳолидаги Пайғамбардан ўртак ол!

Агар кимсасиз бўлсанг, Абдуллоҳ ва Оминанинг еtimi, жигарпораси бўлган ягона маъсуми, нузли етимни ўйла!

Агар улғайган бир ўспирин бўлсанг, Маккада чўпонлик қилган Пайғамбарнинг ёшликлагига ҳаётини эсга ол!

Агар рухониятли бир оила курмоқчи бўлган бир ёш бўлсанг, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оила ҳаётига ва тавсияларига диққат қарат! Амалинг тақво бўлсинки, икки олам саодатига эришасан!

Агар тижорат қарвонлари билан йўлга чиққан бир тожир бўлсанг, Шомдан Бусрага кетган бир қарвоннинг энг улуғи бўлган зотнинг аҳволи ҳақида мулоҳаза қил!

Агар қози ва ҳоким бўлсанг, Макка улуғлари Ҳажарул Асвадни Каъбадаги ерига қўйиш хусусида бир-бирини ўлдирай деган вақтда Унинг одил ва фаросатли ечимини ўйла!

Ва такрор тарихга назар солиб, Мадинада, Масжидул Набавийда ўтириб, торлик ичидаги фақир билан борлиқ соҳиби бойнинг, ўз ҳузурида тенг қарши олган инсонлар орасидаги энг одилона ҳукм юритган У Пайғамбарга бок!

Агар бир эр бўлсанг, ҳазрати Ҳадичанинг ва ҳазрати Оишанинг завжи бўлган Ул муборак зотнинг тоза суратига, теран ҳиссиётига ва шафқатига, бутун завжалари орасида адолат билан қилган муомаласига диққат қарат!

Агар ота бўлсанг, Фотимаи Заҳронинг отаси, ҳазрати Ҳасан ва Ҳусайннинг бобоси бўлган Зотнинг уларга бўлган муносабатидаги ҳолатга назар сол!

Сенинг сифатинг, аҳволинг қандай бўлишидан қатъи назар, кеча ва кундуз ҳар вақтда ва онда ҳазрати Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва салламини ўзинг учун энг мукаммал бир муршид ва энг гўзал бир раҳбар ўларок топасан.

У шундай муршидки суннатлари натижасида ҳар қандай хатоларни тузата оласан... Изидан чиққан ишларни қайтадан йўлга қўйсан, ҳаётингни ислоҳ қиласан. Унинг нури ва раҳбарлиги соясида ҳаётингни қийинчиликларидан ҳалос этиб, асл саодатга эришасан!

Агар ўзингни моддиятга берилишдан қутқариб, рухоний бир ҳаётда яшамокчи бўлсанг, У Оламларнинг Сарвари тарбиялаган Билол, Ясир ва Савдаларни топ! Улар билан баробар ва содиқ бўлки, ҳассос, нозик, роқиб ва ғоят гўзал бир кўнғил соҳиби бўласан. Унутмаки, жоҳилият одамлари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг даъватлари билан ҳидоят топиб, У зотнинг атрофида парвона бўлганлари учун содиқ бўлдилар. Асҳоби Каҳфнинг ити ҳам содиқларнинг муҳаббатидан насибадор бўлганидан қандай буюк лутфга эриш-

ганди! Бунинг акси бўлиб, ҳазрати Лутнинг хотини ва ҳазрати Нухнинг ўғли Кенан, фосиқ ва золимлар билан бирга бўлиши натижасида илоҳий ғазабга дучор бўлдилар. Улар ва уларга ўхшаганлар нафсининг гирдобиди бўғилиб, золимлар жамоаси билан бирга ҳалокатга учраган.

Шунинг учун умр тақвими Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг содиқ ва солиҳ ошиқлари бўлган зикр аҳли билан баробар бўлиб тўлдиришга ғайрат қилки, ғофиллардан бўлмайсан!

Шуни унутмаки, Унинг сийрати; камёб, нозик ва мушқу анбар ифорли гуллардан ташкил этилган бир гулистондир.

Унинг ноодатий руҳи камоли каби вужудининг жамоли ҳам тенгсиздир. Унинг бу улуғ ўзига хослиги шундайки, Аллоҳ толало шундай марҳамат қилади:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدُمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ
وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ
فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ
أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ

«Эй иймон келтирганлар! Аллоҳдан ва унинг Расулидан олдин шошилманглар. Ва Аллоҳга такво қилинглр. Албатта, Аллоҳ эшитувчи ва билгувчи зотдир. Эй иймон келтирганлар! Овозингизни Пайғамбар овозидан юқори кўтарманг ва унга бир-бирингиз ила сўзлашгандек дағал сўз айтманг, ўзингиз сезмаган ҳолда амалларингиз ҳабата бўлиб қолмасин» («Хужурот» сураси 1-2 оят).

Бу ояти карима барча мўминларни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга одоб билан муносабатда бўлишга даъват этмоқда.

Дарҳақиқат, Қуръони карим бошқа пайғамбарларни исмлари билан хитоб қилган ҳолда, ҳазрат Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга «Эй Муҳаммад!» дея хитоб қилинмасдан, У Зотга «Эй Набий, Эй Расул!» шаклларида мурожаат қилинади. Ҳақ таоло барча мўминларни ҳам шунга риоя қилишга буюрди:

لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا

«Пайғамбарнинг орангиздаги даъватини бир-бирингизнинг даъватингизга ўхшатманг!» («Нур» сураси, 63-оят)

Бу ояти карима Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг фақатгина исми билан зикр қилиниши умматлик талабига муносиб эканини билдириб,

У Зотнинг исми билан биргаликда улуғ ва қудсий васфларни ҳам талаффуз қилиш кераклигини баён этади. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Набий, Расул, Расулulloҳ, Ҳабибуллоҳ, Фаҳри Олам, Расули Акрам ва шунга ўхшаш сифатлар билан ёд этилиши керак, акс ҳолда «Азҳоб» сурасининг 56-оятидаги илоҳий фармонга кўра исми-шарифи зикр қилинганида, У зотга салавоту саломлар айтиш керак. Бу Жаноб Ҳақнинг истаган, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга нисбатан бутун умматнинг одобидир. Ояти каримада марҳамат қилинадики:

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

«Албатта, Аллоҳ ва Унинг фаришталар Набийга салавот айтурлар. Эй Иймон келтирганлар! Сиз ҳам унга салавот айтинг ва салом юборинг!» («Азҳоб» сураси, 56-оят)

У зот Қуръон лафзларини ўргатган бир муаллим эмас, шу билан бирга, Қуръонга мос яшаган жонли бир намуна эдилар. Жобир розияллоҳу анҳу ривоят қилган бир ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Аллоҳ таоло мени гўзал ахлоқни мукамал қилиш учун юборди!» дея марҳамат қилганлар.

1400 йилдан бери таълиф этилган бутун исломий асарлар, бир китоб, яъни Қуръони карим ва бир инсон, яъни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламни изоҳлаш учун ёзилгандир. Ҳақ таоло фақатгина У Зот учун لَعَنُوكَ «**Сенинг Умринг ила қасамки...**» («Ҳижр» 72-оят) дея У Зотнинг ҳаётига қасам ичган.

Ҳақиқати Муҳаммадияга ақлдан ҳам кўпроқ муҳаббат ва ишқ билан яқинлашиш мумкиндир. Барча сирлар Муҳаммадий ҳақиқатлар билан ечилади. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг гўзал ахлоқларидан ўртак олиш, дунёдаги нафсоний кайфу сафолардан узоқлашиб, ибодат, қуллик ва маърифат сирларига етишиш мумкиндир. Инсон руҳонияти Муҳаммадиядан насиба олишни бошлаши биланоқ илоҳий тажаллийларнинг сирлари, нурлари ва ҳақиқатлари ўзига очила бошлайди.

Дарҳақиқат, Қуръоннинг сирлари Аллоҳ Расулининг руҳониятида акс этган қалб асрорларига кўра фош бўлади. Зеро, бизлар учун ягона «гўзал ўртак» бўлган Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга тобъе бўлиш бора-сида Аллоҳ таолонинг ояти карималарида шундай марҳамат қилади:

وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ
فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

«...Пайғамбар сизга нимани берса, ўшани олинглар ва нимадан қайтарса, ўшандан қайтинглар. Аллоҳдан қўрқинглар. Албатта, Аллоҳ азоби зўр Зотдир» («Ҳашр» сураси, 7-оят).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ

«Эй иймон келтирганлар, Аллоҳга итоат қилинг, Росулга бўйсунинг ва амалларингизни ботил қилманг» («Муҳаммад» сураси, 33-оят).

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ
وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا

«Ким Аллоҳга ва Расулига итоат қилса, бас, ана ўшалар Аллоҳ неъмат берган набийлар, сиддиқлар, шаҳидлар ва солиҳлар билан биргадирлар. Ва уларнинг рафиқлари қандай яхши!» («Нисо» сураси, 69-оят)

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ
رَحِيمٌ قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ

«Сен: «Агар Аллоҳга муҳаббат қилсангиз, бас, менга эргашинг. Аллоҳ сизга муҳаббат қилади ва сизларнинг гуноҳларингизни мағфират қилади», деб айт. Аллоҳ Ғафур ва Роҳиймдир. Аллоҳга ва Расулга итоат қилинг. Бас, агар ортга қайтсангиз, Аллоҳ, албатта, кофирларга муҳаббат қилмас» («Оли Имрон» сураси 31-32-оят).

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ وَيَتَّقْهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ

«Ким Аллоҳга ва Унинг Пайғамбарига итоат этса ҳамда Аллоҳдан қўрқиб, Унга тақво қилса, бас, ана ўшаларгина ютукқа эришгувчилардир» («Нур» сураси, 52-оят).

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ
وَرَسُولَهُ أُولَٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

«Мўмин эркаклар ва мўмин аёллар бир-бирларига дўстдирлар. Улар яхшиликка буюрурлар, ёмонликдан қайтарурлар, намозни тўкис адо

этурлар, закотни берурлар ҳамда Аллоҳга ва Унинг Расулига итоат қилурлар. Ана ўшаларга Аллоҳ тезда раҳм қилур. Албатта, Аллоҳ ғолиб ва ҳикматли Зотдир» («Тавба» сураси, 71-оят).

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيفًا

«Ким пайғамбарга итоат қилса, Аллоҳга итоат қилган бўлур. Ким юз ўгирса, Биз сени уларга қўриқчи қилиб юборганимиз йўқ» («Нисо» сураси, 80-оят).

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ

«Улар кимки Аллоҳга ва Унинг Расулига хилоф қилса, албатта, унга жаҳаннам оташ бўлиб, унда абадий қолишини, ана шу катта шармандалик эканлигини билмасмилар?!» («Тавба» сураси, 63-оят)

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

«Аллоҳга ва Унинг Расулига итоат қилинг. Ўзаро низо қилманг, у ҳолда тушқунликка учрайсиз ва куч-қувватингиз кетади. Ва сабр қилинг. Албатта, Аллоҳ сабр қилгувчилар биландир» («Анфол» сураси, 46-оят).

Муҳаққақ, мўмин киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг муҳаббати қаршисида илоҳий ҳиссиётлари ва гўзал туйғуларини ҳис қилган, руҳини нафсониятига оид бутун ҳаёл ва ҳиссиётларидан воз кечган вақтда У зотнинг муҳаббати ва шахсидан насиба олишни бошлайди.

Олтимиш уч ёшида ўзи учун қабр хозирлатиб, ҳаётини ва ибодатларини у ерда давом эттирган:

«Бу санадан кейин менга ер юзида юриш ҳаромдир», – деб айтган, буюк ишқ ва важд қаҳрамони Саййид Аҳмад Яссавий бу ўткинчи дунёда номини абадийлашганлардан биридир. Яшаган ерлари «ҳазрати Туркистон» деб аталган.

Вайсал Қаронийга Уҳудда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бир тиши синганининг хабари келгандан сўнг қайси бири синганини билмасдан, барча тишларини суғуриб ташлаган.

Имом Молик розияллоҳу анҳу Расуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирлашиш иштиёқи билан яшади. Мадинаи Мунавварада улов устига чиқмади. Мадинаи Мунаввара ичида ҳожат қилмади. Равзада имом бўлган

вақтларида паст овоз билан гапирди. Ўша замоннинг халифаси Абу Жаъфар Мансур баланд овозда гапирганида:

«Эй халифа! Бу маконда овозингни пасайтир! Аллоҳнинг огоҳлантириши сендан жуда фазилатли инсонларга тушди!» – деб айтган ва шу ояти каримани ўқиган.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا
لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ

«Эй иймон келтирганлар! Овозингизни Пайғамбар овозидан юқори кўтарманг ва унга бир-бирингиз ила сўзлашгандек дағал сўз айтманг, ўзингиз сезмаган ҳолда амалларингиз ҳабата бўлиб қолмасин» («Хужурот» сураси 2-оят).

Шунингдек, Имом Молик ҳазратлари ўзига зулм қилган Мадина волийсининг ҳаққини ҳалол қилган:

«Маҳшарда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг набираси бўлган бир зотга даво қилишдан ҳаё қиламан!» – деганлар.

Базми Олам Волида Султон:

Муҳаббатдан Муҳаммад бўлди пайдо,

Муҳаммадсиз муҳаббатдан не фойда.

деб, руҳнинг озуқасини фақатгина Расулуллоҳнинг муҳаббати эканлигини ажойиб тарзда тараннум этди.

Ошиқ Юсуф ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга бўлган муҳаббат хонишини шундай ифода этган:

Қидириб, қидириб топсам изини,

Изининг чангига суртсам юзимни.

Ҳақ насиб айласа кўрсам юзини,

Эй Муҳаммад, жоним истар Сени...

Шоир Набий 1678 йили давлат одамлари билан биргаликда ҳаж сафарига чиқади. Карвон Мадина шаҳрига яқинлашар экан, Набий ҳаяжонланганидан уйқусизликка учрайди. Карвондаги бир пошшонинг билмасдан оёғини Мадинаи мунавварага қаратиб узатганини кўради. Бу ҳолатдан ғазабланган шоир шеър ёза бошлайди.

Бомдод намозига яқин карвон Мадинаи Мунавварга яқинлашиб келади, Набий ёзган шеърининг Масжидул Набавий минораларида айтилаётганини эшитади:

Одобсизликдан эҳтиёт бўл, Худо суйганнинг юртидир бу,

Назаргоҳи илоҳийдир, мақоми Мустафодир бу!

(Жаноб Ҳакнинг назаргоҳи ва Унинг суюкли пайғамбари ҳазрати Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг мақоми ва шахри бўлган бу ерларда одобга риоя қил!)

Муроди одоб шарти билан кир, эй Набий, бу даргоҳга

Малаклар тавоф қиладиган, анбиёлар ўпган ердир бу.

(Эй Набий, бу даргоҳга одоб билан кир! Бу ер фаришталар атрофида парвона бўлган ва барча пайғамбарларнинг эшигини ўпган муборак бир мақомдир.)

Бу вазиятдан ҳаяжонланган Набий дарров муаззинни топиб:

«Бу шеърни кимдан ва қандай ўргандингиз?» –деб сўрайди.

Муаззин:

«Бу кеча Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тушимизда бизга:

«Умматимдан Набий исмли бир шоир менинг зиёратимга келмокда. Бу зот менга ниҳоятда ошиқ ва муҳаббат билан ёнади. Бу ишқи туфайли уни Мадина минораларидан ўзининг шеъри билан кутиб олинг!» –дея марҳамат қилдилар, биз ҳам бу амри Набавийни амалга оширдик», – дейди.

Шоир Набий эса ҳўнграб йиғлай бошлади. Ҳам йиғлар, ҳам куйидагиларни сўзлар эди:

«Демакки, мени Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам «умматим» дедилар!. Демакки, Оламлар Куёши мени умматликка қабул қилдилар!»

Мавлуд муаллифи Сулаймон Чалабий:

«Бир ажиб нурким куёш парвонаси...» мисраси билан куёшни Аллоҳнинг Расулига парвона бўлиб атрофида айланганини, яъни жонсиз нарсаларни ҳам У Зотга қандай ошиқ бўлганини ифода қилади.

Қонуний Султон Сулаймон борлиқ Нурига шундай ёлворади;

«Оламнинг Нурисан бугун ҳам маҳбуби Худо

Ошиқларни бир лаҳза айлама эшигингдан жудо».

Ҳазрати Али розияллоҳу дейдиларки:

«Мен Маккада Аллоҳнинг Расули соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан кезар эдим. Бир куни биргаликда Макка ташқарисига чикдик. Олдидан ўтганимиз ҳар бир тош ва дарахт У зотга: «Саловат ва саломлар бўлсин сенга, Аллоҳнинг Расули», дея салом беришни бошлади.

Жонсиз жисмлардаги бу муҳаббатнинг бошқа бир тарифи эса шундай баён этилган:

Аллоҳнинг Расули соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир сафарлари мобайнида бир бадавийни тавҳидга чақирдилар. Бадавий Аллоҳ Расули соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бу таклифларига жавобан ундан Пайғамбар эканлигига доир далил келтиришини сўради. Ҳазрати Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам

бироз нарида турган дарахтга ишора қилиб, ёнларига келишини буюрдилар. Дарахт дарҳол Пайғамбар буйруғига итоат этиб Пайғамбарнинг олдиларига келди ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳузурларида уч марта калимаи шаҳодат келтирди. Сўнгра яна Пайғамбарнинг амрига кўра жойига қайтди. Бу мўъжизага гувоҳ бўлган бадавий қавмига қайтганда шундай дейди:

«Агар қавмим менга тобе бўлса, уларни Сенга олиб келаман, акс ҳолда мен яна Сен билан бирга бўламан».

Фақатгина жисмлар эмас, балки ҳайвонлар ва бошқа мавжудотлар ҳам Аллоҳ Расули соллаллоҳу алайҳи ва салламни таниб, итоат этар эдилар. Бу ҳолатни Жобир ибн Абдуллоҳ розиаллоҳу анҳу шундай ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан биргаликда бир сафардан қайтаётган эдик. Мадинада Наҷжор ўғилларининг ҳовлисига келган пайтимиз яқин ҳовлилардан бирида ҳеч кимни ичкарига киритмаётган, киришга уринганларга эса ташланаётган бир туя борлигини эшитдик. Вазиятни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламга айтганларида ўша ҳовлига кирдилар ва ҳеч кимни ёнига яқинлаштирмаётган туяни ёнига чақирдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг овозини эшитган туя бошини ҳам қилган ҳолда У зотнинг ёнига келди ва ҳузурида тиз чўкди. Аллоҳнинг Расули соллаллоҳу алайҳи ва саллам:

«Менга бир «жилов» олиб келинг», дея буюрдилар.

Олиб келинган жиловни туянинг бўйнидан ўтказиб, уни эгасига топширдилар. Сўнгра эса у ердагиларга шундай буюрдилар:

«Жинларнинг ва инсонларнинг исёнкор бўлганларидан ташқари, ер ва кўкда мавжуд бутун борлиқ менинг Аллоҳнинг Расули эканлигимни биладилар» (Аҳмад, 310).

Жисмлар ва ҳайвонлардаги бу илоҳий муҳаббатга қараганда, Аллоҳ Расулига қанчалик итоат қилиш, унинг йўлида қанчалик фидокорликлар қила олиш ҳақида ўйлашимиз керак.

Айниқса, шу кунларда У зотнинг руҳониятларига нақадар муҳтожмиз. Шоирнинг «Туринг, эй оламларнинг сарвари, қиёмат бўлмоқда!» дея ифодалагани каби гирдобли бир замондамиз...⁶³⁷

Эй Роббим! Сўзларнинг чекланган имкониятлари ёрдамида тушинтиришга уринганимиз бу баҳсни бизлар учун раҳмат ва баракот василаси қилиб, «ҳақиқати Муаҳмадия»га мушарраф айла! Бизларга муҳаббатнинг жавҳари ва манбаи бўлган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг шафоатини насиб айла!

Амин!

637 Бу ҳақиқатни англаган ғарб мутаффакири Бернард Шоу шундай деган: «Муаммолар устма-уст бошимизга ёғилган шу даврда барча муаммоларни ғоят сокинлик билан бемалол ҳал қилган Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга муҳтожмиз».

СҮНГСҮЗ

Ислом жаҳонишумул бир дунё назарияси эканлиги боис унда ҳуқуқ, ахлоқ, иқтисод каби дунёвий фанларни тартибга солишга доир қоидаларни бўлиши табиийдир. Бу қоидаларнинг энг кичигидан энг мукаммалигача, энг баркамолидан энг кучлисигача бўлган барча нарсаларнинг бўлиши шартдир. Бу исломий принципларнинг бир қисми, ҳар бир инсонга алоқадор бўлган оддий ва дунёвий масалалар бўлгани ҳолда, баъзи принциплар эса юксак ақлларга ҳам қийинчилик туғдирадиган чуқур мазмунларни ўз ичига олган ҳақиқатлардир. Бундай масалалар муштарийларга етказадиган китоб ҳолига келтирилиб, қўлга олиб ўқилмоқдаки, ортиқча изоҳга ҳожат йўқ.

Бу иш қайсидир маънода атрофни кезиб, юқорига қўтарилишга бўлган чанқоқликни англатади. Шубҳасизки, бу мураккаб ва мавҳум ҳақиқатларни ақл, илм ва тил имкониятлари билан тушуштириб беришга интилиш кўплаб инсонларни мажҳул қилган бир иш бўлсада, бунда комилликка эришиш мумкин эмас.

Бошқа тарафдан, бу масалалар башар тоқатидан ортиқ бўлсада, қўлга олишдан воз кечмаслик ҳам Исломнинг бир қоидасидир. Муҳтарам ўқувчиларимиз изоҳ ва етказиб беришда йўл қўйган хато ва камчиликларимизни кечирадилар, деган умиддамиз.

Айтиш жоизки, башарий идрок ва муҳокама қобилияти бу оламдан олган таассуротларимиз билангина ривожланади. Бу таассуротлар билан мутлақ маънода мушоҳадаси имконсиз бўлган мавҳум ҳақиқатлар учун янглишиш ёки уларни хато қилмасдан изоҳлаш қанчалик имконсиз бўлса, яратилиш мўъжизаси бўлган Фаҳри Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳақиқати ва Илоҳийнинг комил тажаллиси бўлган Қуръони каримни башар онги билан тўла маънода тушуниш ва тафсир қилиб бериш мумкин эмас. Жаннат, жаҳаннам ва ўхшаш тасвирларнинг асли фақатгина Аллоҳ таолонинг илмида бўлган бир кайфиятнинг идрокимизга кўра ифода этишдан иборатдир. Диннинг бутун метофизик ҳақиқатлари борасида ақл ва қалби солим билан илгари сурилган фиклар тўғри бўлиши мумкин, лекин нуқсонлидир. Тўғрилиги шундаки, бу оламдан олинган тушунчаларга кўра, изоҳи ва идроки шунчаликдир. Нуқсонли томони шундаки, бу оламда мушоҳада қилинадиган кайфиятлар билан муқояса қилганимиз бошқа оламдаги кайфиятларнинг орасидаги фарқ чексиздир. Бу каби ҳақиқатлар учун бошқа идрок ва имкон ила мумкин бўлган воситаларга эҳтиёж бор.

МУНДАРИЖА

СЎЗБОШИ / 5

КИРИШ / 9

Исломни англаш ва яшашда «Сияри Набий»нинг аҳамияти	9
Исломнинг туғилишида Арабистон бешик сифатида танланишининг ҳикмати	14
Уммул Қуро – Макка	17
Каъбанинг тарихи ва муқаддаслиги.....	22
Каъбанинг илоҳий ҳимоя остида эканлигини кўрсатадиган ибратли ҳодиса: Фил воқеаси	27

БИРИНЧИ БОБ

МУҲАММАД СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ НУБУВВАТДАН АВВАЛ... / 33

ПАЙҒАМБАР АЛАЙҲИССАЛОМНИНГ ТУҒИЛИШЛАРИ ВА БОЛАЛИКЛАРИ	35
Нури Муҳаммадий	35
Жаноб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг пок насаблари	38
Пайғамбар алайҳиссаломнинг оталари Абдуллоҳ ва оналари Оминанинг турмушлари	39
Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оталари Абдуллоҳнинг вафоти	41
Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг туғилишлари муждаси келган хабар ва ҳадислар.....	41
Қутлуғ ташриф ва бу аснода рўй берган мўъжизавий ҳолатлар.....	50
Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг исмлари	53
Эмизувчи онага берилганлари.....	54
Биринчи шаққус содр – юракни очиш ҳодисаси	58
Мадина саёҳати ва оналарининг вафот этиши	60
Боболари Абдулмутталибнинг ҳимояси	61
Амакилари Абу Толиб ҳимоясида	62

Иккинчи шаккус содр – Пайғамбар қалбининг марҳамат, шафқат ва раҳмат билан тўлдирилиши 64

ЖАНОБ ПАЙҒАМБАРИМИЗ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМНИНГ ЁШЛИКЛАРИ 66

Расулulloҳ алайҳиссаломнинг Илоҳий ҳимоя остида улғайишлари 66

Пайғамбар алайҳиссаломнинг қўй боққанлари 68

Амакилари билан бирга сафарга чиқишлари..... 69

Пайғамбар алайҳиссаломнинг роҳиб Баҳира билан учрашишлари ва Баҳиранинг хулосалари 70

Ҳилфул Фудул 74

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг тижорий ҳаётлари..... 75

Роҳиб Настуранинг хулосаси..... 77

Ҳазрати Хадича билан турмушлари..... 78

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бирдан ортиқ аёл билан никоҳланиш сабаблари ва уларнинг ҳикматлари..... 79

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Зайд ибн Ҳорисани озод қилиб, фарзандликка олганлари 86

Пайғамбар алайҳиссалом Ҳазрати Алини ёнларига олишлари 87

Пайғамбар алайҳиссаломнинг болалари 88

Каъбада ҳакамлик 89

Қусс ибн Соиданинг хитоби 91

Ҳиро ғорида узлат..... 93

Болалик ва ёшлик давларининг таҳлили 96

ИККИНЧИ БОБ НУБУВВАТНИНГ МАККА ДАВРИ / 99

НУБУВВАТНИНГ МАККА ДАВРИ 101

Ваҳийнинг бошланиши: содиқ тушлар 101

НУБУВВАТНИНГ ИЛК УЧ ЙИЛИ МАХФИЙ ДАЪВАТ ДАВРИ 103

Илк ваҳий ва ваҳийнинг узилиб қолиши..... 103

Нубувват ва Рисолат 117

Пайғамбарларнинг сифатлари 119

Пайғамбар алайҳиссаломнинг башар эканликлари..... 130

Пайғамбар алайҳиссаломнинг уммий бўлганлари ва бунинг ҳикматлари ...	133
Ҳилия саодат	136
Ваҳийнинг такрор бошланиши.....	142
Дастлабки мусулмонлар	143
Дорул Арқам – мусулмонларнинг таълим ва ўқиш маркази	151

НУБУВВАТНИНГ ТЎРТИНЧИ ЙИЛИ 153

Нимага буюрилганингизни ошкор қилинг.	
Яқинларингизни огоҳлантиринг.	153
Пайғамбар алайҳиссаломнинг Сафо тепасида қурайшийларни исломга даъват қилганлари	157
Таблиғнинг аҳамияти ва услуби	162
Ислом таблиғи ва миссионерлик.....	174
Абу Лаҳаб ва хотинининг Пайғамбар алайҳиссаломга муносабати	176
Маккаликларнинг ярашув ҳаракатлари	177
Қуръони каримнинг мўъжиз экани ва эшитганларга таъсири	184
Мушрикларнинг Қуръони каримга муносабатлари	194
Расулulloҳ алайҳиссалом ва Қуръони каримга нисбатан қилинган бўхтонлар.....	200
Уқубатлар даври.....	204
Мусулмонлар учун сабр ва сабот намунаси.....	214

НУБУВВАТНИНГ БЕШИНЧИ ЙИЛИ 219

Ҳабашистонга ҳижрат	219
«Худонинг шериги» воқеаси.....	220
Ҳабашистонга қилинган иккинчи ҳижрат.....	222

НУБУВВАТНИНГ ОЛТИНЧИ ЙИЛИ..... 225

Қурайш қабиласининг Нажошийдан муҳожирларни беришини сўрашлари ...	225
Ҳамза розияллоҳу анҳунинг мусулмон бўлишлари	229
Умар розияллоҳу анҳунинг мусулмон бўлишлари	233

НУБУВВАТНИНГ ЕТТИНЧИ – ТЎҚҚИЗИНЧИ ЙИЛЛАРИ..... 239

Мушрикларнинг мусулмонларга нисбатан чеклов сиёсати: уч йиллик қаршилик	239
Чекловларнинг тугаши	242
Шаққи Қомар: Ойнинг иккига бўлиниши мўъжизаси	245

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хар қандай шароитда ҳам даъватда давом этишлари	247
---	-----

НУБУВВАТНИНГ ЎНИНЧИ ЙИЛИ..... 250

Маҳзунлик йили: Ҳадича розияллоҳу анҳо ва Абу Толибнинг вафот этишлари	250
Тоифга сафар	253
Бетакрор марҳамат ва Раҳмоний тасалли.....	255
Жинларнинг Сарвари Коинот соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Қуръон кироатларини тинглаб туриб унга иймон келтиришлари	257
Бошқа қабилалар билан учрашув ва уларни Исломга даъват қилиш	261
Пайғамбаримиз ва ҳазрати Савданинг никоҳлари.....	267

НУБУВВАТНИНГ ЎН БИРИНЧИ ЙИЛИ..... 269

Ақаба учрашуви	269
Учинчи шакки содр Меърожга тайёргарлик.....	270
Меърож – Маҳбубнинг Ҳабибига бетакрор икромии	270
Меърожнинг хусусиятлари	281
Меърожни инкор этганлар	282

НУБУВВАТНИНГ ЎН ИККИНЧИ ВА ЎН УЧИНЧИ ЙИЛЛАРИ..... 286

Биринчи Ақаба байъати	286
Мусъаб ибн Умайрнинг муаллим бўлиши ва Мадинанинг Қуръон билан фатҳ қилиниши (Нубувватнинг ўз иккинчи йили).....	286
Иккинчи Ақаба байъати (Нубувватнинг ўн учинчи йили)	289
Макка даври таҳлили.....	294
Маккий оятларнинг хусусиятлари.....	296
Пайғамбарларнинг сўнгги чораси – ҳижрат (Нубувватнинг ўн учинчи йили) ..	298
Ҳижратга изн берилиши ва Мадинага ҳижрат.....	298
Мушрикларнинг суиқасд уюштириши	302
Машаққатли сафар	306
Узоқ кутилган азиз меҳмон.....	316
Пойдевори такводан қўйилган масжид	318
Ронуна водийсида илк жума намози.....	320
Мадинада ҳаяжонли интиқлик	321

УЧИНЧИ БОБ НУБУВВАТНИНГ МАДИНА ДАВРИ / 325

ҲИЖРАТНИНГ БИРИНЧИ ЙИЛИ.....	327
Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинаи Мунавварада.....	327
Абу Айюб ал-Ансорий розияллоҳу анҳу – саодатли мезбон	328
Анас ибн Молик розияллоҳу анҳунинг Расулимиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга хизматлари	330
Муҳожир ва Ансор орасидаги биродарлик ақди	331
Муҳожирлар ва Ансорийларнинг фазилатлари	334
Мадинатун Набий ва Мадина Васикаси.....	344
Мадинанинг ҳарам дея эълон қилиниши	347
Мадина бозори ва тижорий ҳаёт тартиби.....	348
Масжиди Набий ва Ҳужраи саодатнинг бунёд этилиши.....	351
Жамоат намозига ташвиқ.....	357
Илк азон	361
Асҳоби суффа – илм ва ирфон мактаби.....	364
Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳазрати Оиша волидамиз билан никоҳлари.....	369
Мадинанинг ҳолати	370
Жангга рухсат берилиши – “Сизга уруш очганлар билан сиз ҳам жанг қилинг!”	373
Айрим сарийлар	382
ҲИЖРАТНИНГ ИККИНЧИ ЙИЛИ.....	385
Айрим жанглار ва Батни наҳла сафари	385
Қибланинг ўзгариши.....	388
Рўза, фитр ва закот.....	391
Эътикоф.....	399
Катта Бадр жанги (17 Рамазон 2/13 Mart 624 йил).....	400
Фаришталарнинг ёрдами.....	412
Бадр арслонлари.....	416
Бадрдан қайтиш.....	419
Асирлар билан муомала	420
Ўлжалар хусусидаги ҳукм.....	428
Шаҳодат мартабаси.....	430
Пайғамбаримизнинг қизлари ҳазрати Зайнабнинг Мадинага келтирилиши ...	434

Яхудийлар ва Бани қайнуко ғазоти (Шаввол 2 / 624 йил, апрел)	436
Савиқ ғазоти (Зулҳижжа, 2 / 624 йил, май)	440
Ҳазрати Али ва ҳазрати Фотиманинг никоҳлари	441
Аҳли байт ва аҳли байтга муҳаббат	445

ҲИЖРАТНИНГ УЧИНЧИ ЙИЛИ..... 448

Ибрат тажаллилариға тўла жанг – УҲУД ҒАЗОТИ (7 Шаввол, 3 / 625 йил, 23 март)	448
Саҳобаларнинг шаҳодат ишқи	450
Шаҳидларнинг ҳожаси ҳазрати Ҳамза	454
Узрхоҳлик эшигини ёпган саҳобий – Саъд ибн Робий	462
Уҳуд шаҳидлари	462
«Биз Уҳудни яхши кўрамиз, Уҳуд ҳам бизни яхши кўради!»	468
Уҳуд ғазотининг ҳикматлари	468
Ҳамроул Асад (Шаввол 8, 3 / 24 Март, 625)	470
Мерос масаласи	472

ҲИЖРАТНИНГ ТҶРТИНЧИ ЙИЛИ..... 475

Рожий ҳодисаси (Сафар 4 / 625 йил, июль)	475
Биъри Мауна ҳодисаси (Сафар 4 / 625 йил, июль)	478
Бану Надирнинг хоин режаси	480
Ичкилик ва киморнинг ҳаром қилиниши	486
Зотир Риқо (Мухаррам 5 / 626 йил, июнь)	489
Бадри суғро (Зулқаъда 4 / 626 йил, апрель)	493

ҲИЖРАТНИНГ БЕШИНЧИ ЙИЛИ 495

Салмони Форсийнинг мусулмон бўлиши ва озод қилиниши	495
Табанний (бола асраб олиш)нинг ман қилиниши	500
Тасаттурнинг фарз қилиниши	503
Мурайсий ғазоти (Шабон-Рамазон 5 / Январ-феврал, 627 йил)	505
Таяммум	506
Ифк (туҳмат) ҳодисаси	507
Улар душманлар, улардан эҳтиёт бўлинг!	513
Тоқатдан ташқари машаққат ва дард устига дард – ХАНДАҚ ҒАЗОТИ (Шаввол-Зулқаъда 5 / 627 йил, март)	517
Хандақда келган хушхабар	519

Ҳазрати Жобирнинг баракотланган таомлари	520
Хандакдаги қаҳрамонликлар	525
Уруш хийладир.....	528
Бану Қурайза ғазоти (23 Зулқаъда, 5 / 627 йил, 15 апрел)	530

ҲИЖРАТНИНГ ОЛТИНЧИ ЙИЛИ 534

Фатҳлар калити – Ҳудайбия сулҳи	
Каъбага муштоқлик сафари	534
Байъатур Ридвон – Аллоҳ рози бўлган байъат	536
Ҳудайбия сулҳи – даъватнинг янги босқичи.....	539
Фатҳи мубин – бир неча барабар ортган ҳидоят баракоти	544

ҲИЖРАТНИНГ ЕТТИНЧИ ЙИЛИ..... 549

Ҳукмдорларни исломга даъват қилиш.....	549
Яҳудийларнинг Пайғамбар алайҳиссаломга сеҳр қилгани	562
Хоин ва фасодчи яҳудийларга охирги зарба	
ҲАЙБАР ФАТҲИ (Сафар-Рабиулаввал 7 / 628 йил июн-июл)	563
Бировнинг ҳаққига риоя қилиш	569
Давсликларнинг Мадинага келиши	571
Ҳабашистон муҳожирларининг қайтиши.....	571
Яҳудийларнинг Пайғамбаримиз алайҳиссаломни заҳарламоқчи бўлганлари..	573
Мутъа масаласи.....	574
Ҳайбардан қайтиш	576
Қазо умраси (Зулқаъда 4/Март 629 йил)	577

ҲИЖРАТНИНГ САККИЗИНЧИ ЙИЛИ 582

Пайғамбаримизнинг қизлари – ҳазрати Зайнабнинг вафоти.....	582
Бир ҳовуч саҳоба томонидан ёзилган дoston	
МУТЪА ЖАНГИ Жайшулумаро (Жумодулаввал 8/август-сентябр 629 й) ..	583
Холид Ибн Валиднинг саркардалиқ маҳорати.....	588
Ҳақ келди ва ботил йўқолди	
МАККА ФАТҲИ (20-рамазон 8/10-январь 630 й).....	591
Афв байрами.....	601
Маккаликларнинг байъати	605
Омонатни ўз аҳлига беринг	606
Тенгсиз бир вафо.....	609

Хунайн ғазоти (11-х. й. 8-шаввол/ 1-феврал-630-йил).....	610
Автос жанги (8-Шаввол/ Феврал-630 йил).....	614
Тоиф муҳосараси (Шаввол 8/феврал-630 йил)	614
Ўлжаларни тақсимлаш	616
Мусулмонни ўлдиришнинг жазоси.....	623
Маккага волий ва муаллим тайинланиши.....	625

ҲИЖРАТНИНГ ТЎҚҚИЗИНЧИ ЙИЛИ 627

Лисон қиличи	627
Фосиқ хабар келтирса, текширинг!.....	631
Буюк иймон имтиҳони Табук сафари (Ражаб 9/Октябрь-ноябрь, 630)	632
Инфоқ сафарбарлиги	639
Қийинчилик вақти.....	642
Табук шаҳиди	647
Мунофиқларнинг хиёнатлари ва масжиди зирор	649
Кичик жиҳоддан катта жиҳодга ўтиш	651
Тавбаси кейинга қолган уч саҳобий.....	651
Еру осмоннинг хазиналари Аллоҳникидир.....	656
Ибодатсиз динда яхшилик йўқ	657
Табукдан қайтгандан кейинги баъзи воқеалар	660
Элчилар йили.....	661
Ҳажнинг фарз қилиниши	664

ҲИЖРАТНИНГ ЎНИНЧИ ЙИЛИ..... 666

Адий ибн Ҳотимнинг мусулмон бўлиши	666
Борлик Нурининг илк ва сўнгги ҳаж зиёратлари: Видолашув ҳажи.....	668
Бугун динингизни камолга етказдим	676
Аллоҳнинг қаҳри намоён бўлган ер.....	677

ҲИЖРАТНИНГ ЎН БИРИНЧИ ЙИЛИ 681

Қовушмоқ ва буюк айрилик	
«Рафиқул Аълога» буюк сафар.....	681
Энди маъноси англамаган бир мазмун.....	686
Коинотни қоплаган маҳзунлик	693

ГЎЗАЛ ЎРНАК..... 699

СЎНГСЎЗ 709

